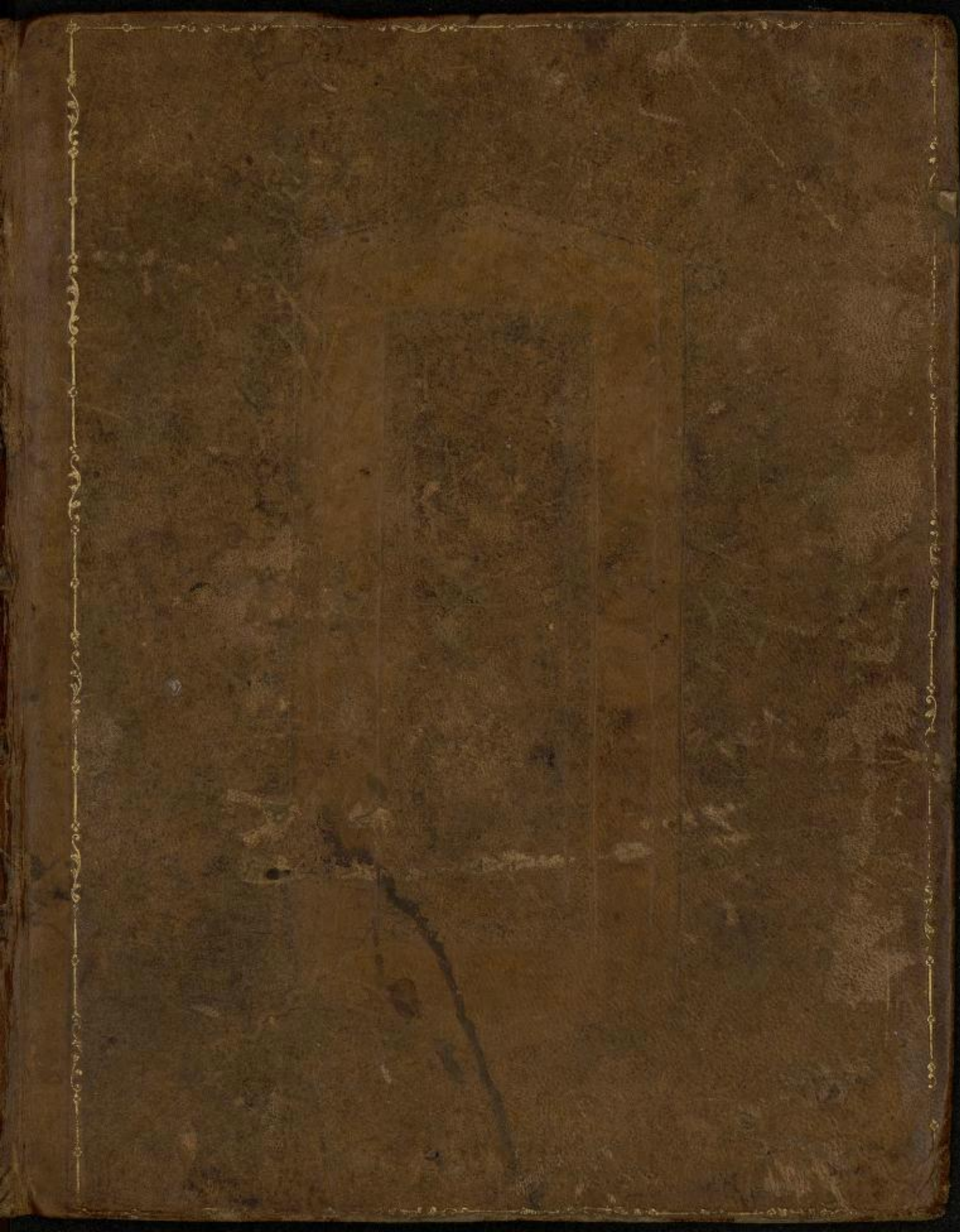

214.

NA/A 2001:5213/si

Har tilhørt

Eidsvollsmannen, Nuhnen m.m.

Lauritz Weidemann
R. N. O.

Gave fra

Frøken Amalia Weidemann, Tøken

14/8. 1900.

Eidsvoldbygningens
GJENDOM

Ex Libris

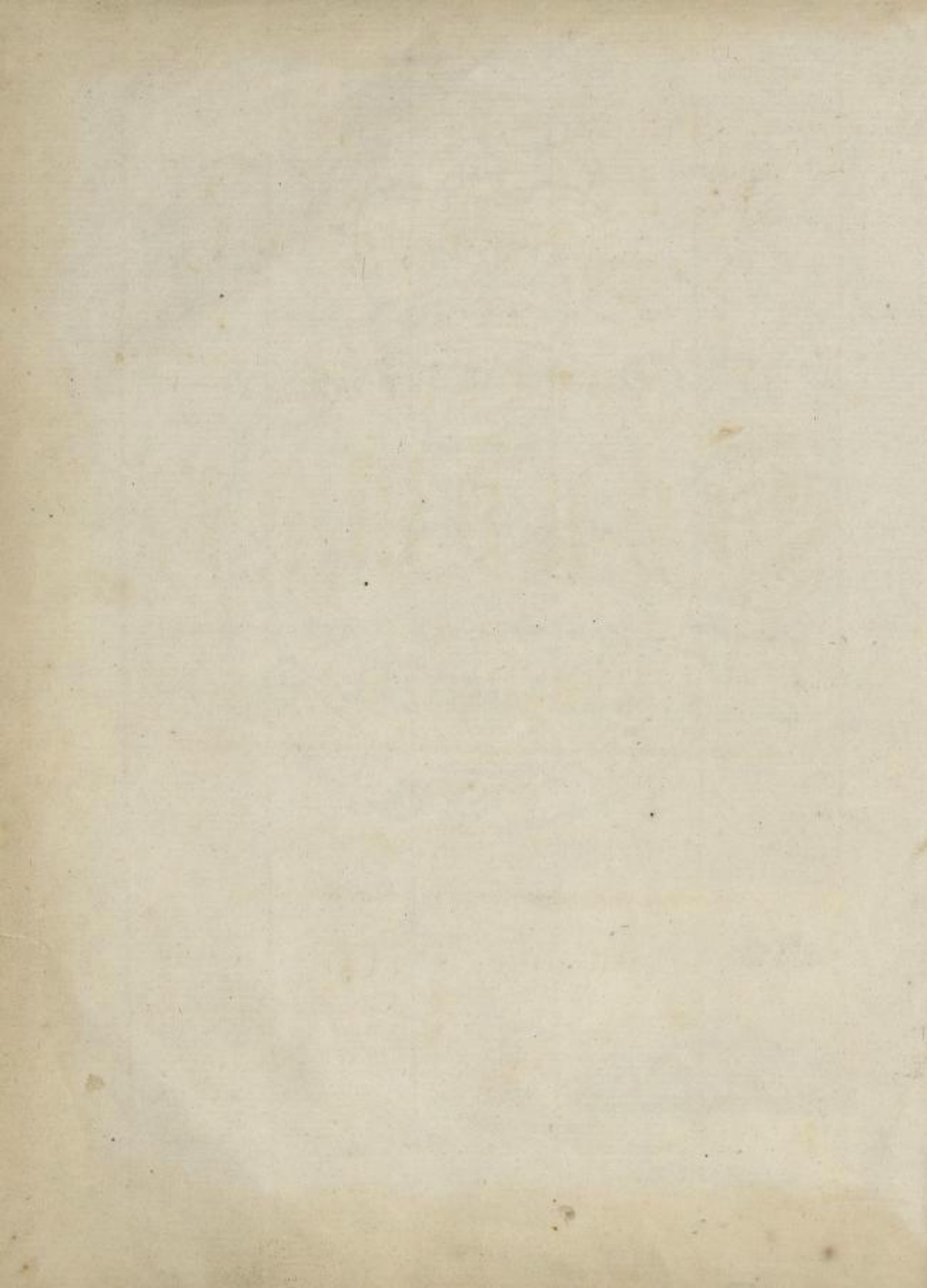

Nasjonalbiblioteket

89GA02514

Öjdsvaldsbegravnings
SEENDE

Physiske og Deconomiske
Beskrivelse
over
Fogderiet
Søndmør,
beliggende
i Bergens Stift i Norge.

Oplyst med
Landkort og Kobberstykker.

Første Part.

Trykt i Sorøe, 1762. ✓

Sælges i Kiøbenhavn i den Notheske Boglade i No. 11, 12 og 13 paa Versen.

Johan Sollevelt Lidekam

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

1911

1911

1911

1911

1911

1911

1911

1911

Zil Rongen.

113

Allernaadigste Konge!

Den Raade, med hvilken Deres Ma-
jestet anseer endog de allermindste nyt-
tige Bestræbelser, giver mig Frimodighed nok til at
nærme mig til Thronen, og i allerdybeste Underda-
nighed at nedlægge disse ringe Efterretninger, som
ere intet andet, end en Frugt af Deres Ma-
jestets fredsommelige Regiering, og af den Rid-
kerhed, hvormed Deres Majestet har
søgt og daglig søger at opdrive saa vel Videnskaberne
i Almindelighed, som de Physiske og Deconomiske i
Særdeleshed.

Paa en Tid, da det er alle tilladt, offentlig at udlade sig med sine Tanker, er det og enhver god Borgers Pligt, at bruge sin Indsigt til at tiene det Almindelige, og at anvende alle sine Kræfter til at understytte Regjeringens priselige Hensigter. De Fortrin i Frihed, som gjøre vor Alder saa kiendelig adskilt fra vore Forsædres, skulle i Efterkommernes Dine gjøre os uværdige til at have nydet dem, om vi blot opførte os som vrkesløse Tilskuere deraf, og ei efterlode os talende Beviis derpaa.

Bevæget af disse Betragtninger, **Allernaadigste Konge!** har jeg vovet et Forsøg, som her i Landet noget nær kan kaldes det første i sit Slags, til en Beskrivelse over et af de Nordenfieliske Districter, der i mange Ting er adskilt fra den Deel af Norge, som **Deres Majestet** Selv har taget i Allernaadigst Diesyn, og som formedelsf sin vanskelige Beliggenhed ikke saa let kan haabe

haabe at nyde sin Monarchs Nærværelse.
Den Faderlige Omsorg, som Deres Maje-
stet viser end og for de mindst og længst fraværende
Dele af Staten, har gjort mig dristig nok til at troe,
at det ei vilde mishage Deres Majestet,
om jeg gjorde dette affides liggende Stæd noget mere
bekiendt, og visede baade dets Fordele og Mangler.

Hvor lykkelig vilde jeg ikke skatte mig, om disse
ringe Blade kunde tiene til at bestyrke Deres
Majestet i de fordeelsagtige Tanker, som
Kongerne af den Oldenborgske Stamme
bestandig have havt om Nationens Lydighed og Tro-
skab, og om de kunde give end og den allermindste
Anledning til Forbedring i de Folkes Velkaar, blant
hvilke jeg lever og nyder Ophold.

Er jeg bleven rørt ved den Undest, som en Deel
velsindede Patrioter baade offentlig og underhaanden
have

viist for Anlægget af dette ringe Skrift; hvor meget
lykkeligere vilde jeg da ikke ansee mig, om Verket selv
nu maatte finde **Deres Majestets** Aller-
naadigste Biesald! Saadan **Høi-Kongelig**
Naade vilde tiene mig og andre til ikke liden Op-
muntring, og end videre forbinde mig til at vise alle
muelige Prøver paa den allerunderdanigste Trofskab,
med hvilken jeg har den Ære at være

Deres Kongelige Majestets

Karvig,
den 31 Martii 1762.

allerunderdanigst hengivne Undersaat
og Tiener

Hans Strøm.

Til

Til Læseren.

Jeg har herved den Ære, at overlevere mine Landsmænd et Skrift, som jeg ønsker at maatte findes ikke aldeles uværdigt til Deres Biesald, men blive saa vel optaget, som det i en god Hensigt er forfattet og udgivet. Det, som jeg her gler almindelig bekiendt, er i Begyndelsen kun opsat til min egen Forskielse. De mange Reiser, som mit Embede fører med sig, have givet Anledning til en Deel Anmærkninger og Erfaringer, og draget min Agtsomhed til Naturens Mærkværdigheder paa en Tid, da jeg intet vigtigere, og mit Embede nærmere vedkommende, har kundet foretage mig. Den Fornøielse, som skyder af de naturlige Tinges Betragtning, har ei alene paa en nyttig Maade forkortet mig Tiden, og betaget Reiserne den største Deel af deres Ubehagelighed, men og efterhaanden bragt mig dybere ind i de Physiske og Oeconomiske Videnskaber, end jeg af Begyndelsen havde foresat mig. Det Behag, som Publicum nu omstunder mere end tilforn viser for deslige Videnskaber, og de Opmuntringer, som den høie Øvrighed Tid efter anden har givet til deres Opleksomst og Drift, have fordoblet min Lyst, formeret mine Bestræbelser, og endelig kommet mig til at lægge Haand paa det Værk, som jeg nu har den Ære at lægge for Læsernes Øine.

At giøre Undskyldning for dette Foretagende, i Henseende til den Stand og det Embede, jeg beklæder, anseer jeg uforødent i saa oplyst en Tids-Ålder, som denne. De mange Exempler, saa vel hos os som i andre Lande, paa Geistlige Mænds Forsøg i lige Materier, giøre mig (som jeg troer) berettiget nok til at vove det samme; og min Samvittighed vidner med mig, at det ikke er skeet paa mit Embeds Befordring, eller med Forsømmelse i de høiere Pligter. Jeg har aldrig anseet dette Arbeid anderledes, end som en Vie-Sag, hvorpaa mine saa ledige Timer ere blevne anvendte, og som et Middel til Opmuntring og Sinds-Forskielse efter mere alvorlige Betragtninger. Intet Arbeid kan efter mine Tanker være mere uskyldigt, og derhos mere beqvemt til at henbringe sin Tid paa Landet med Fornøielse, end dette; og intet Stød kan enten mere behøve

†

eller

eller bedre forskaffe saadan Fornøielse, end den Nordenfielbske Deel af Norge, som vel i Henseende til Situationen er den besværligste og ubehageligste, men derimod den rigeste paa Merkværdigheder i alle Naturens Riger. Gier man sig ikke disse bekiendte, da taber man en uendelig Hob Fornøielser, og handler saa vel mod Naturens Hensigt, som mod de Pligter, man i Henseende til Enkelsaligheden er sig selv skyldig. Det Behag, som jeg selv har fundet i lige Ting, har altsaa overtalt mig til at troe, det jeg ensfer, at det ikke skulde mishage mine Landsmænd, om jeg gjorde mine Erfaringer offentlig bekiendte, og paa den Maade meddeelte dem noget af den Fornøielse, jeg selv har nydt.

Vel maa jeg beklage, at jeg ikke har havt alle de Hielpemidler i Haanden, som kunde udfordres til saa vigtigt et Werk, som et Lands Physiske og Deconomiske Beskrivelse virkelig er, naar den i alle Stykker skulde være fuldkommen. Mangel paa Afgang til de rette Kilder, og paa Udveie til de fornødne Omkostninger, har lagt betydelige Hindringer i Veien, som jeg ikke altid har været i Stand til at høve. Men ikke desmindre har jeg efter Evne søgt at tilveiebringe alt hvad jeg kunde see, at ville være Læseren til nogen Nytte eller Fornøielse; og omendskiønt jeg tilstaaer, at ikke alt er af lige Værdie, troer jeg dog heller ikke, at meget kan ansees for ganske overflødig. Landets Mangler har jeg troelig anført, men heller ikke forglemte dets Fordele, holdende det for nedrigt, at ville med Pøbelen skule dem af Frygt for Misundelse, eller for større Byrder og Paalæg; hvilket allermindst er at befrygte under en Regiering som vores, der ved alle Leiligheder viser, at den anseer Undersaatterne som Børn, og selgelig deres Velstand som sin egen. Derimod har jeg sparsom anført og med Fliid udeladt nye Forslag til Landets Forbedring, overladende sligt til dem, som have en mere udstrakt Indsigt i det Hele, end den, jeg besidder. I et Rige som Norge, hvor ikke alene hver Province, men hvert Amt, Fogderie og Sogn ere af saa forskiellig Bessaffenhed, staaer man mere end andenssteds fare for at tage Feil i deslige Forslage, hvilke desuden, hvor gode de end synes at være i Theorien, have større Vanskelighed i Udvølsen, end man gemeenlig forestiller sig. Hermed nægtes vel ikke, at jo mange Ting, i sær hvad Agerdyrkningen og Faare-

Udsigten angaaer, kunde behøve og modtage Forbedring; men naar man paa den ene Side forestiller sig de betydelige Vanskeligheder, som Veirslaget og Stædernes Situation føre med sig, og paa den anden Side betænker, at Bondens Ugtsomhed og Slid skal deles imellem Agerdyrkningen og Fiskerierne, af hvilke enhver i sær ikke kan ernære ham, saa seer man, at Mangelen er undskyldelig og ikke saa vigtig hos os, som i sig selv eller i Almindelighed betragtet. Desuden vil man af dette Skrift see, at Agerdyrkningen saa vel som Fiskerierne ere i dette Aarhundrede meget forbedrede, og at der blant Bønderne allerede er gjort en god Begyndelse med Have-Træers Plantning, med Stenes Anvendelse til adskilligt nyttigt Brug, og andet mere, som giver Haab om, at flere Forbedringer ville komme med Tiden, naar man først ret har indseet Manglerne og paalidelige Hjælpe-Midler derimod; thi dersom disse ikke ere sikre og haandgribelige, beqvæmmer Bonden sig aldrig til at bruge dem, efterdi han hverken har Tid eller Penge at spille paa uvisse Forseg.

For at gaae ordentlig og tydelig til Verks, har jeg indeelt Sendmors Beskrivelse i den Almindelige og Besønderlige, og i den første, som nu træder frem for Lyset, betragtet først de blot Naturlige Ting, og siden de Kunstige, om jeg saa maa kalde dem. Denne første Part, som i visse Maader kan ansees for en almindelig Beskrivelse over den Nordenfieliske Deel af Norge, indeholder 10 Capitle, hvis Indretning og øvrige Beskaffenhed bedst kan sees af Skriftet selv. Her vil jeg ikkun kortelig erindre: at jeg i det første Capitel nogenledes omstændelig har beskrevet Biergenes og i sær Hav-Bundens Beskaffenhed, fordi de begge have saa vigtig Indflydelse i dette Lands Oeconomie, at ligesom man med Rette siger: at den ikke kender Norge, som ei kender Biergene i Norge, saa kan man og med god Grund sige, at den ikke kender den Nordenfieliske Deel af Norge, som ei kender See- og Hav-Bunden sammesteds. Det andet Capitel giver en Prøve paa de her forekommende Væxter, hvilken, hvor ringe den end maatte synes, dog har kostet større Møie, end Læseren ved første Blik kan forestille sig. Jeg frygter vel for, at mange ville anse Beskrivelserne og Anmærkningerne over Urtene at være alt for korte; men

disse maa erindre sig, at jeg ikke har skrevet en Lære-Bog eller System, og at de Latinske Navne, som alle ere tagne af Linnæi Skrifter, siges virkelig mere end en anden vidtleselig Beskrivelse, som for Kiendere vilde være overflødig, og for de ukyndige kun lidet nyttig. Det samme maa jeg og erindre om de 3 følgende Capitle, angaaende Insecter, Fugle og Fiske. Et hvert Slags af disse er ikkun kortelig berørt, undtagen hvor jeg meener at have fundet noget Nye og hidindtil ubekendt; da jeg har søgt at tilveiebringe saa vel en tydelig Forklaring som Aftegning derover. Alt bruge ufornoeden Vidtleslighed i bekendte Ting, er at forgribe sig mod Læseren, som hverken ved en forudfattet Meening bør holdes for ukyndig, ei heller besværes med at læse det paa nye, som ofte tilforn er ham sagt af andre. Det siette og syvende Capitel viser Korn- og Dværg-Avlingens Tilstand her paa Stedet, saa vel som Maaden at behandle Jorden og Dvæget paa; alt efter den Indsigt, som kan ventes af en Forfatter, der selv ikke driver Avling. Det ottende Capitel handler egentlig om de her brugelige Fartøie og om Seiladsen; men da jeg befrygtede, at denne Materie vilde forekomme de fleste Læsere alt for tør og ubehagelig, saa har jeg søgt at forbedre det med nogle Anmærkninger om Vindene og Veirliget, hvilke ellers med Rette burde have været anførte i det første Capitel, hvor der handles om Landets Beskaffenhed i Almindelighed. Det niende Capitel angaaende Fiskerierne er, hvad Indholdet betræffer, et af de Betydeligste; men om de over sammes Vigtighed forfattede Beregninger ikke skulde synes fuldstændige nok, da maa Mangeselen alene tilskrives visse uovervindelige Hindringer, og ikke min Forsømmelse eller Forseelse. I det tiende og sidste Capitel er om Indbyggerne selv, item deres nu værende Tilstand, Deconomie og Levemaade ic. anfert alt, hvad der synes at kunde være af nogen Betydning; og dersom denne Afhandling ikke kan recommendere sig i alle Stykker, og hos alle Læsere, saa tørde den dog, for saa vidt den indeholder en Samling af Norske Ord og Talemaader, maaskee finde noget Biesald hos Elskere af Fædrelandets Sprog, og tiene dem som et *Glossarium Norvagicum*.

Den anden Deel af Skriftet, som, saa snart ſkee kan, ſkal følge paa den første, indeholder 9 Capitle efter Præſtegiældenes Antal, og en Beſonderlig eller Topographiſt Beſkrivelse over et hvert Sogn i ſær; ſaa at der først gives Underretning om hele Kaldets Beſkaffenhed i Almindelighed, og dernæſt om et hvert Sogn, og de mærkværdigſte Stæder i Sognene i Særdeleshed, hvor intet forbiegaaes, ſom haver nogen Slags Mærkværdighed hos ſig, enten af Historien og Antiquiteten, eller af Phyiſken og Deconomien. Endelig tilføies og Tabeller eller Fortegnelſer over Gaardenes Navne i hvert Sogn, tillige med deres Matrikel-Taxt og Beboeres Antal; ſoruden et beqvemt Register over begge Skriftets Dele. Det er i denne Deel (ſornemmelig i Henſeende til Folke-Mængdens Beſtemmelleſe i et hvert Sogn) at jeg baade har behovet og ſaaet Bieſtand af ſamtlige Præſter her paa Stædet, for hvis Godhed og Beredvillighed jeg finder mig pligtig til, herved at aflægge offentlig Tak. Næſt diſſe har jeg ingen mere at talke, end Hr. Rector Schøning, ſom har viiſt ſig ſer beredvillig i at meddele adſkillige til min Henſigts Befordring tienende Hiſtoriſke Efterretninger. En lige ſaa ſtor Tienſtſærdighed har jeg i andre Tilfælde ſundet hos min forige Lærer, Mr. Knud Sandſhavn, der ligeledes paa det kierligſte betakkes; ſaa og hos Mr. Chriſtian Magnus Olrich, ſom med Verkets Reenſkrivning og Befordring til Trykken har havt ſtørre Umag, end jeg ſeer mig i Stand til at vederlægge. Dog! det er ikke alene lærde Folk, ſom jeg i dette Fald bliver forbunden. Det var en Uartighed, om jeg vilde forſtie, at jeg i Urte-Læren har taget den første Underviisning og i mine Natural-Samlinger havt megen Hielp af Mad. Shorter her paa Stædet, ſom i Botaniske Ting beſidder en Kundſkab, hvoraf ſaa blant hendes Kien ſkal kunde roſe ſig. Kloſteren til Vandebøns Menighed, Jørgen Umdam, beſidder i dette Lande Deconomie en mere end almindelig Indſigt, hvoraf jeg og mere end een Gång har benyttet mig; ja jeg undſeer mig ſlet ikke ved at tilſtaaе, at vore Bønders Erfarenhed ofte er kommen mig til Hielp, ligesom jeg og vil raade enhver, der foretager ſig ſamme Arbeid, ikke at gaaе dem forbie, men høre deres Betænkninger og Hiſtoriſke Beretninger, i hvilke ſidſte man dog har at adſkille det Fabellaſtige fra det Sande.

Da

Da Skriftet er en Topographie eller særdeles Beskrivelse over et af de Nordenfjeldske Fogderier, hvis Situation afsøger baade fra den Søndenfeldske Deel af Norge, og endnu mere fra andre Lande; saa kunde jeg let forud see, at Beskrivelsen vilde blive meget uforstaaelig, om den ei blev oplyst med et Land-Kort. Jeg har derfor paa alle mine Reiser, ved Hielp af et Compas (hvis Misviisning er regnet for en heel Stræg) afsølet Strækningerne saa godt som ssee kunde, og allevegne aftegnet Landets Skabning. Dette har jeg samlet, og efter de sædvanlige Mile-Beregninger, som paa de fleste Stæder ere temmelig rigtige, bragt til et Kort, hvilket, naar det skal dømmes efter Mathematisk Strengthed, bliver meget manglende og utilstrækkeligt, men kan dog for saa vidt tiene til sit Maal, at Landets naturlige Skikkelse bliver lagt for Øinene, og mange kiedsonnelige Beskrivelser i Skriftet selv forebyggede. Mere troer jeg ikke, at nogen med Billighed kan kræve af mig i denne Post; thi til at forfærdige et nøiagtigt og med alle Regler overeenstemmende Land-Kort, udfordres saadanne Anstalter og Hielp-Midler, som langt overgaae mine Kræfter. Det er nok, naar Kortet er af den Besskaffenhed, at min Hensigt derved kan opnaaes, hvilket umuelig kunde ssee ved de almindelige Land-Korter over Norge, mod hvilke at regne dette bør kaldes nøiagtigt.

Dette er alt, hvad jeg holder fornødent at erindre om Skriftets Begyndelse, Fremgang og Indretning, og ønsker nu intet mere, end at det maatte finde mine Landsmands Behag, og fere af den Nytte med sig, som jeg har havt i Sigte. Min Hensigt har ikke været at stille nogle saa Læseres blotte Nygierrighed, men, om mueligt, at opvække de fleste til en nøiere Betragtning over Naturens Mærkværdigheder, hvorved deres Indsigt om Skaberens Juldkommenheder, og selgelig om deres Pligter mod Ham, kunde forøges og bestyrkes. Jeg har ønsket, at mine Landsmand alt mere og mere kunde overbevieses om den Sandhed: at intet Sted i Verden er saa slet, at det jo har sine naturlige Fordele, og at disse formere sig i samme Forhold, som man er flittig i at søge dem. Jo mere man underrettes om Fædrelandets Besskaffenhed, og om de Gaver, med hvilke det af GUD er velsignet, des mere voxer den til Statens Besskærd saa

nom:

uomgængelig fornødne Patriotisme, som hindrer Landets Børn fra at søge hos Fremmede, hvad de kan finde hjemme og hos sig selv. De Mangler, som et frætt Land og Stød er underkastet, kan ved slige Skrifter bedst afhjælpes, i det den høie Øvrighed, paa hvis Indsigt Landets Bølfærd beroer, derved underrettes om mange Ting, som ellers maaskee vilde have undgaaet dens Agtsomhed. Skrifter af denne Natur ere desuden de allertienstligste til at forsyne vore Historie-Skrivere med saadanne Materialier, hvorpaa de i sin Tid kan bygge en almindelig og fuldstændig Historisk-Geographisk Beskrivelse over det hele Land; ja man tager vel ikke feil, naar man med Forfatteren af den Borgerlige Regiering paaftaaer: at der uden disse i Regierings-Sager ikke kan gieres nogen vis og sikker Slutning, ei heller tilveiebringes grundige og muelige Forslag til Deconomiens Forbedring.

Hvorvidt jeg ellers har opfyldt mine Hensigter, overlades til mine Læses Omdomme, i sær deres, som ved Indsigt og Erfarenhed kan fortjene Navn af rette Kiendere, til hvis Günst jeg anbefaler mig og mit Arbeid. Skulde det finde Biesald, og have den forenskte Nytte, vil det blive mig Belønning nok for den anvendte Møie og Bøfostning. Jeg indseer meget vel de Mangler, som Verket har, underkaster det villig alle billige Domme, og forlanger ikke, at nogen skal have større Tanker derom, end jeg selv har. For Feiler har jeg søgt at vogte mig, saa vidt mueligt er i et Verk, der indeholder saa mange og forskellige Beskrivelser over enkelte Ting; men om jeg ikke des mindre skulde have begaaet flere, end jeg ønskede, formoder jeg, at skiansomme Læsere holde mig dem til Gode, naar de betænke 1) den Mangel hos os paa offentlige Bibliotheker i Almindelighed, og paa alle Bøger af Physiske og Deconomiske Indhold i Særdeleshed, 2) den Fattelse saa vel paa Gørgangere i dette Lands Deconomiske Beskrivelse, som paa Omgang og Samtale med andre i deslige Videnskaber kyndige Mænd, 3) den Bøfskelighed, som paa et saa langt affides liggende Stød foresalder, baade i Henseende til Brev-Verfing og de fornødne Bøgers Anskaffelse, 4) den liden Tid, som mit Embeds Forretninger have tilladt mig at anvende paa deslige Undersøgninger, 5) den Umag og Bøfsvar-

lighed

lighed i at samle alle til saadant Verk henhørende Materialier, men fornemmelig 6) i at lære sig selv alle Ting uden nogen rettskaffen Beviisning af andre, og paa egen Haand at udarbejde det meste med det mindste, indtil Land-Kort og Tegninger. Skulde nogle strenge Dommere, alt dette uagtet, ikke ville overbære ringeste Feil eller Forseelse, vil jeg bede dem sætte sig i mine Omstændigheder, og selv lægge Haand paa saadant Verk. De skal da formodelig befinde, at det altid er lettere at see eller udpille Feil hos andre, end selv at giøre noget uden Mangel; og de skal da blive overbeviste om den til Selvlogskabs Ydmygelse tjenende Sandhed: at alle menneskelige Arbejder, og i sær de første Forsøg, ere ufuldkomne. Dette ene maa jeg til Slutning erindre, at da jeg i Anledning af en sikker Leilighed, som paa disse Grændser meget sielden forefalder, maatte i en Hast samle alle mine Anmærkninger, for at bringe dem i Pennen og forsende dem til Kjøbenhavn; saa kunde det første Manuscript ikke blive saa fuldstændigt, ordentligt og tydeligt, som det burde. Og omendskiont jeg siden ved mine Correspondenter har søgt at bøde paa disse Mangler, frygter jeg dog for, at derved kan have indsnæget sig en Deel Urigtigheder, som jeg ydmygst beder, at Læseren ei strax vilde skrive paa min Regning, men holde mig dem til Gode, indtil jeg i den følgende Deel af Skriftet kunde finde Leilighed at ændre dem.

Capitlernes Indhold.

Første Capitel.

Om Søndmørs Beliggenhed, Grændser, Inddeelning og almindelige Beskaffenhed; Hvortil føies noget om Jord- og Steen-Arter, item Erger.

Pag. I.

Andet Capitel.

Om Søndmørs Værter med et Tillæg om Coraller og Søe-Træer.

62.

Tredie Capitel.

Om Søndmørs Fireføddede Dyr, Orme og Insecter, med videre.

149.

Fierde Capitel.

Om Søndmørs Fugle.

215.

Femte Capitel.

Om Søndmørs Fiske.

263.

X

Siette

Siette Capitel.

Om Søndmørs Frugtbarhed, Agerdyrkings-Maade, Korn-
og Høe-Viergning, med videre til Land-Væsenet
henhørende.

Pag. 326.

Syvende Capitel.

Om Søndmørs Dvæg-Vøling.

373.

Ottende Capitel.

Om Søndmørs Fartøie og Seilats, med nogle hofsøiede
Anmærkninger over Vindene og Veirliget.

394.

Niende Capitel.

Om Søndmørs Fiskerier.

431.

Tiende Capitel.

Om Søndmørs Indbyggere i Almindelighed, deres Mund-
Art, Skikke og overtroeske Meninger, Antal, Leve-
Maade, Klæde-Dragt, Bygnings-Maade, Tilstand,
med videre.

491.

Første

Første Part,

indbefattende

S O N D M Ø R S

Almindelige

Beskrivelse,

inddelet i

Ti Capitle.

On 2nd March 1790

Indefinite

8 7 6 5 4 3 2 1

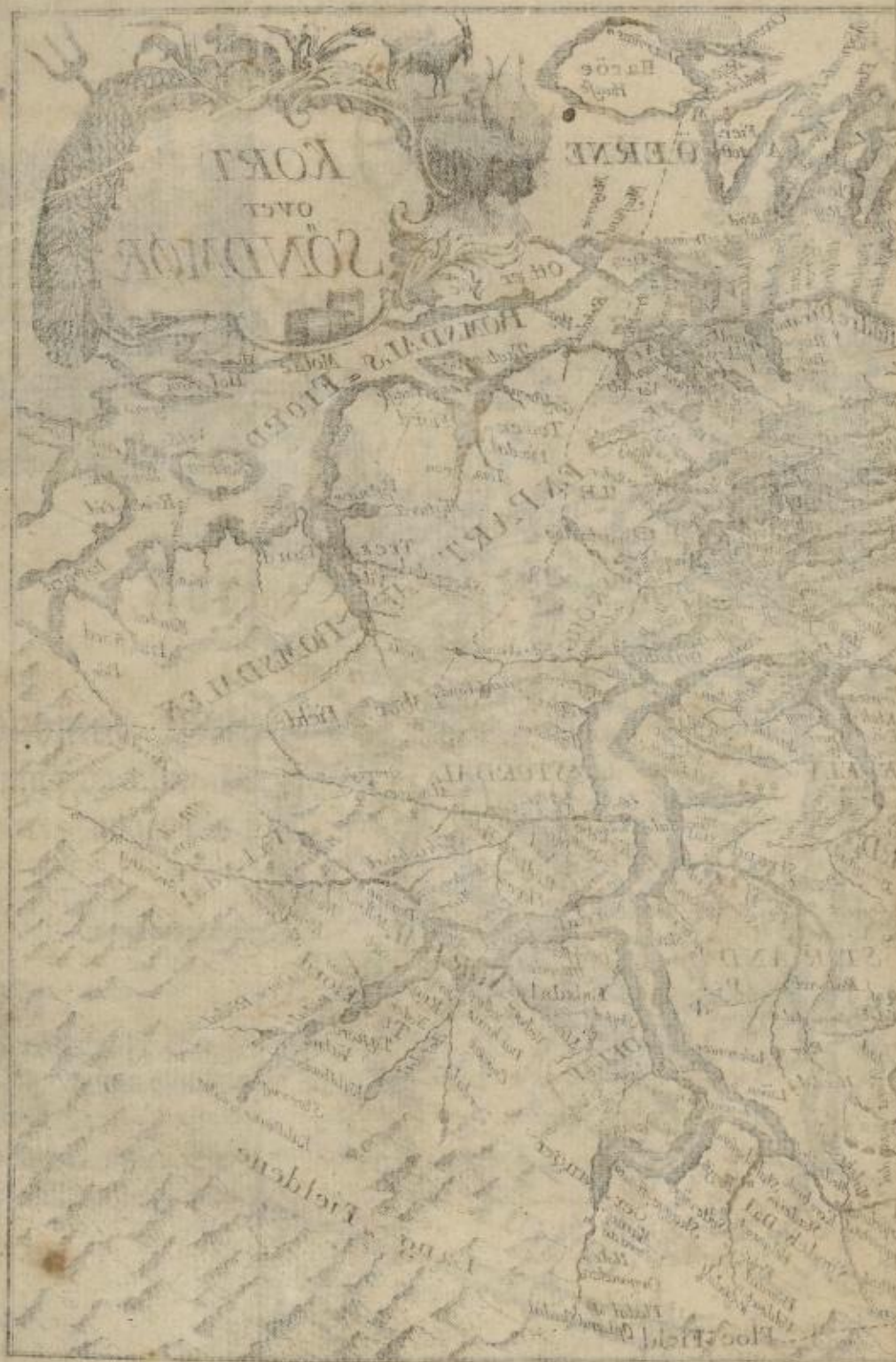
10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

On 2nd March 1790

31 32 33 34 35 36 37 38 39 40

On 2nd March 1790

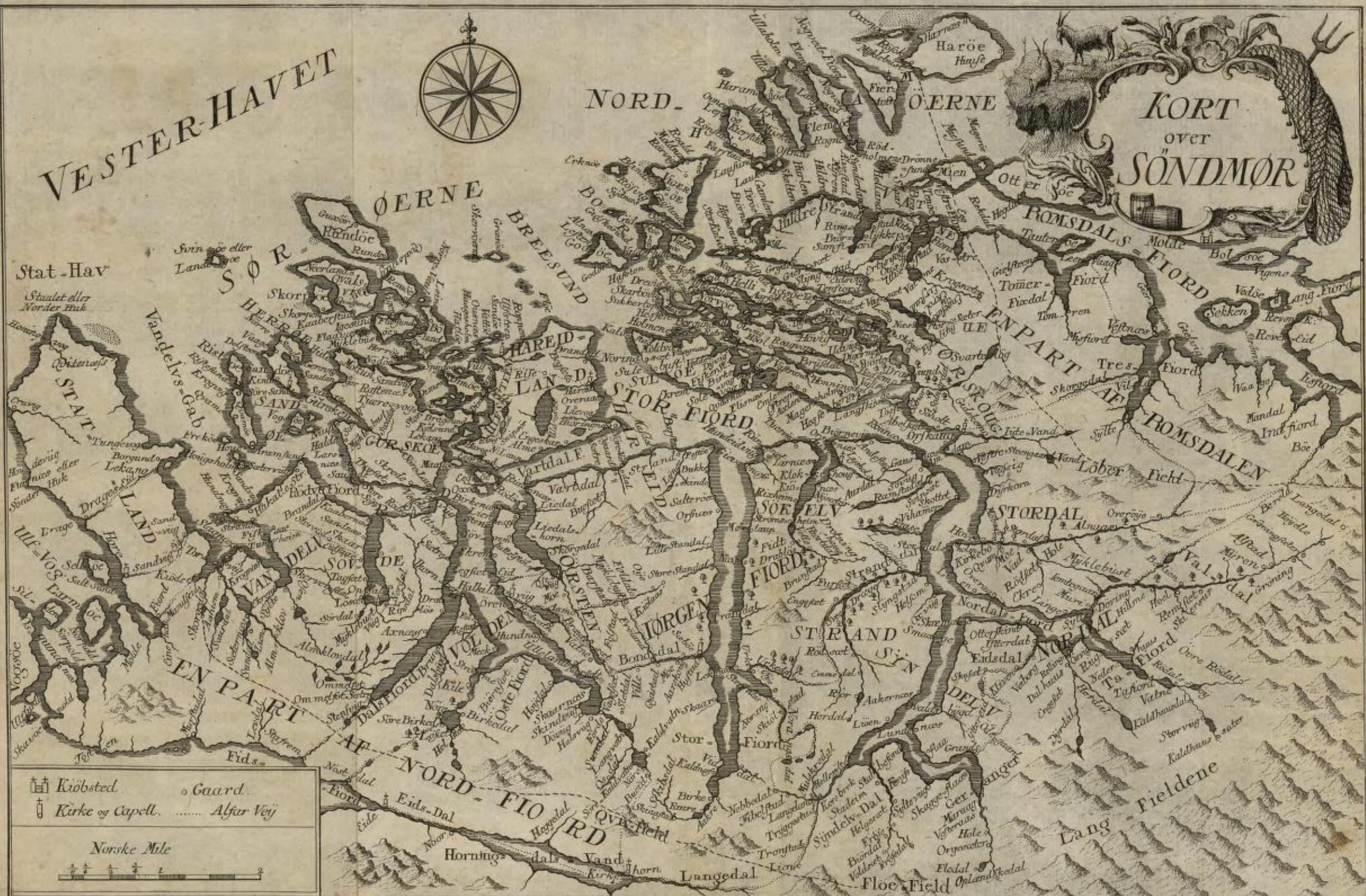
VESTER-HAVET

NORD.

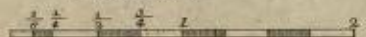
OERNE

KORT
OVER
SØNDMØR

Kiøbsted Gaard
Kirke og Capell. Alfur Vei

Norske Mile

Første Capitel.

Om

Søndmørs Beliggenhed, Grændser, Ind-
deelning og almindelige Beskaffenhed; Hvortil føies
noget om Jord- og Steen-Arter,
item Erger.

§. I.

Søndmør eller Syndmør, som af andre urigtig skrives og kaldes Sundmør, er det sidste og længst mod Nord beliggende Fogderie, i Bergens Stift i Norge, og kaldes Søndmør, det er Søndre Mør, til Forskiel fra et andet endnu længere Nord beliggende Fogderie i Trondhiems Stift, som hedder

Nordmør. Og ligesom Søndmør gjør Grændse imellem Bergens og Trondhiems Stift, saa ligger det og næsten midt imellem disse tvende Stifters Hoved-Stæder Bergen og Trondhiem, (nogle og 20 Mile fra dem begge) paa 62 Gr. 33 Min. (") fra Børgensund at regne, som ligger omtrent midt i Fogderiet.

Dette Fogderie kaldes ellers ofte i de gamle Historier slet hen Møre (**) eller Maria, og har i de ældste Tider, ligesom de øvrige Norges Provincer, haft sine egne Konger; men da den sidste Konge paa Søndmør, navnlig Arnvid, af den første Cenevolds-Herre over Norge, Kong Harald Haarfager, var overbunden og ihjelslaet, blev Ragnvald beskikket til at være Møre-Jarl, det et, Høvding over Søndmør, Romsdal og Nordmør; fra hvilken Tid disse trende Districter længe have været forenede og udgiort et særdeles Lehn, som syntes hverken at kunde henføres under Bergens eller Trondhiems Stift. Og har dette uden Tvivl været Ursagen, eller i det mindste tient til Paaskud, hvorfor Lehnsherren i Trondhiem Peder Bibe, da Trond-

hiems

(*) I Mangel af paalidelige Charter og fornødne Instrumenter har jeg heri rettet mig efter Bentsons Nye Danske Søe-Bog, pag. 114.

(**) Saaledes kaldes det endnu af mange i Naboe-Fogderiet Nordfjord, og har maaskee faaet sit Navn af den Gaard i Valdalen i Nordalens Sogn paa Søndmør, som nu heder Muri, men (efter Sn. Sturlesons Beretning i R. Ole den Helliges Historie) tilforn har været kaldet Møre, og i bemeldte Konges Tid beboet af en Høvding; hvoraf jeg slutter, at den i gamle Dage har været et af de fornemteste Konge-Sæder, allerhelst da den ligger i den stærste og frugtbareste Dal, og ved Mundingen af den allerførste Elv paa Søndmør. Det er bekiendt, at Naboe-Fogderiet Romsdalen har faaet sit Navn af den store Raume-Elv, og derfor holder jeg det ikke urimeligt, at det gamle Herre-Sæde Møre kan have givet Søndmør Navn, just fordi det ligger ved den store Elv i Valdalen.

hiems Stift i Folge den Roeskildske Fred skulde overdrages til Sverrig, vagrede sig ved at overlevere Romsdalen; hvilket dog endelig skeede i Aaret 1658. Paa samme Tid er og Søndmør uden Tvivl bleven lagt under Bergens Stift, skiont det tilforn virkelig har været en Deel af Trondhiems Stift (*); ligesom det endnu i en vis Henseende kan regnes dertil, nemlig for saavidt det staaer i Forening med de tvende Fogderier i Trondhiems Stift, Romsdalen og Nordmør, og udgjør med dem et særdeles Amt, som har sin egen Amtmand.

§. 2.

Søndmørs Fogderie ligger, hvad dets Grændser angaaer, udstrakt imellem samme i Form af en stumpet Regel, hvis Basis støder

A 3

til

(*) At Søndmør i de ældre Tider har henhørt til Trondhiems Stift, det viser Peder Clausen i Norges Beskrivelse tydelig nok, naar han siger: at Bergens Stift endes paa den Nordlige Side ved den Klippe Horn-Tinde (nu Hornelen) i Nordfiord; selgelig kan Søndmør, som længere Nord beliggende, paa den Tid ikke have været indbegrebet under Bergens Stift. At og Søndmør virkelig har staaet under Trondhiems Stifts Verdslige og Geistlige Øvrighed, derom vil forekomme et og andet Beviis i det efterfølgende; men om det tillige har været under Froste-Tinget eller Trondhiems Laug-Ting, er mig ubekendt. I H. Paus Samling af gamle Norske Love 1. Part seer saavel af K. Hagen Adelssteens som K. Magnus Lagabæters Guletings Love, i det 2. Capitel, at Søndmør da henhørte under Guloe-Ting, som nu kaldes Bergens Laug-Ting; thi paa begge Stæder regnes Søndmør blant de Fylker, af hvilke et vist Antal Mænd skulde udnævnes til Guloe-Tinget. Men hvad Forandring derudi siden kan være skeet, er jeg, i Mangel af Esierretninger, ikke i Stand til at sige. For nærværende Tid ligger Søndmør under Bergens Bispe- og Laug-Stoel, saa og under Bergens Stift, men ei under Bergenhuus-Amt. De Kongelige Slat-ter, som tilforn bleve afleverede paa Stifts-Amtstuen i Bergen, oppebæres nu omstunder af Stifts-Amtsskriveren i Trondhiem.

til Vester-Havet og strækker sig fra Nordost til Sydvest, eller rettere fra N. N. O. til V. S. V., i en Distance af 9 Mile, som udgiøre Landets Vestlige Bredde. Dets Længde fra Havet indtil Landet kan i det høieste beregnes til 11 Mile, at forstaae i en lige Linie; men Toppen af den stumpede Regel eller Landets Østlige Bredde er kun 5 Mile, og (i Fald man blot vil regne den beboelige Deel deraf) tilsidst neppe 1 Mil. Det har altsaa Vester-Havet til Grændse paa den Vestlige Side; Nordfiord i Bergens Stift paa den Sydlige; Op-landene, eller i Særdeleshed Gulbrandsdalen i Aggershuus Stift, paa den Østlige; og Romsdalen i Trondhiems Stift paa den Nordlige Side. Med Romsdalens Fogderie er Søndmør meget noie forenet, saa det derfor her, mere end paa andre Kanter, har været fornødent, noie at fastsætte Grændse-Skiellene; hvilket og er skeet i forbemeldte Lehnsherre Peder Vibes Tid, da der, ved hans Foranstaltning, af 40 Laugrettes Mænd er bleven forfattet et Document, angaaende rette Mærke- og Lehn-Skifte, baade imellem Nordmør og Romsdalen, saa og imellem Søndmør og Romsdalen, dateret den 27 April 1658, følgerig samme Aar, som Trondhiems Stift blev overdraget til Sverrig. Og, som dette Document, ved at fastsætte Grændse-Skiellet imellem Romsdalen og Søndmør, tillige viser Grændserne imellem Bergens og Trondhiems Stifter, og desuden een og anden Gang har tient til Rette-Snor i Markgangs Forretninger paa de nær ved Grændserne beliggende Gaarde; vil jeg her indrykke saa meget deraf, som angaaer Grændserne imellem Søndmør og Romsdalen, hvilket da lyder saaledes: „ Den høieste Gaard (nemlig ved Søndmørs Grændser) som hører Romsdalen til, kaldes Fjindsæt, derfra i Vest over „ Fjeldene til Bjørnekleven oppe i Romsdalen, den høieste og overste „ Gaard der oppe næst Gulbrandsdalen, kaldes Kleven og Brøstads, „ med deres underliggende Eiendom. Derfra Vesten til Norden, „ midt

„ midt paa det Fjeld imellem Syndmør og Indfjord til en Fjord,
 „ som kaldes Indfond-Kammen, og Brøndal, er Verild den høie
 „ ste Gaard, som horer Romsdalen til og ligger næst Syndmør. Fra
 „ Brøndal gaaer Veien i Vester til Tresfjord-Fjeld-Kamme, som
 „ kaldes Skorken; siden derfra i Vest til høieste Løbers-Fjeld-Tinde,
 „ derfra i Vester til Forsaae, som løber i Vester af Overndals-Anel-
 „ Fjeld, nok i Vester derfra Sønderst i Bergevers-Fjeld, siden der-
 „ fra i Vester i Svartebands-Hau, saa lige i N. V. over høieste
 „ Skalegs Fjeld ned i et Vatn, kaldet Skals-Riønd, nok derfra i
 „ N. V. over høieste Vatn-Riss-Skiærrings Fjeld, derfra N. V. i
 „ Eikehorns-Fjeld-Tinde til Ramsbigen, saa derfra Vester ud til
 „ Røsfok, som er den yderste Gaard ud til Havet og ligger i Hav-Skiæ-
 „ ret paa Harsen. „

Fra Nordfjord adskilles Søndmør ved naturlige og urygge-
 liggende Grændser, nemlig først ved det store Forbjerg og Land-strækning, kal-
 det Stat eller Statland, som tilhører Nordfjord; dernæst ved adskil-
 lige i Ost gaaende Fjeld-Strækninger, som i sær Fjeld Nøtven i Vol-
 dens og Flo-Fjeld i Syndelsvøns Sogn; endelig ved adskillige Elve,
 saasom Skorge-Elv i Vandelsvøns og Møre-Elv i Voldens Sogn, af
 hvilke enhver paa sit Sted herefter skal blive ommældt.

Fra Oplandene adskilles Søndmør, ligesom alle andre Fogde-
 rier her Nordenfieldest, ved meget lange Fjeld-Strækninger, kaldte Lang-
 fioldene, som ere 5 til 10 Mile brede og giøre paa den Østlige Side
 naturligt Grændse-Skiel imellem Søndmør og den Deel af Oplandene,
 som kaldes Guldbrandsdalen.

§. 3.

Søndmør kan i henseende til dets Inddeeling eller Indretning
 betragtes paa trede Maader, nemlig:

I.) Efter

I.) Efter den Geistlige Indretning, eller for saa vidt det er et Provstie; og da deles det for nærværende Tid i 9 Sogne Kald, som her kaldes Præste-Gield, nemlig: Haram, Borgund, Ørskoug, Nordalen, Jørgensfiorden, Bolden, Ulvsteen, Herroe og Vandelsen, af hvilke ifkun 4 ere at ansee for rette Hoved-Kald, nemlig Borgund, Ørskoug, Bolden og Herroe, skønt dette sidste havde kun Navn af et Vice-Pastorat, saa længe det laae under Trondhiems Dom-Capitel, og havde en Vice-Pastor, som af samme Capitel blev beskikket. Under disse 4 Hoved-Kald have de øvrige 5 Kald, med alle deres Sogne, i de ældre Tider været henlagte, først som Annerer, men siden under Navn af Residerende Capellanier, saaledes: at Haram laae under Borgund, Nordalen under Ørskoug, Jørgensfiorden og Vandelsen under Bolden, og Ulvsteen under Herroe. Det var altsaa tilforn kun 4 Sogne-Præste paa Søndmør, naar Vice-Pastor for Herroe regnes dertil; men disse fik siden, formedelsk Kaldenes Vidtløftighed, nogle saa kaldte Residerende Capellanier under sig, som boede paa de længst fraliggende Stæder i Kaldet, og havde visse Sogne at bestyre, som kaldtes Residerende Capellanier, men ere Tid efter anden forandrede til frie Præste-Gield, og have nu sine egne Sogne-Præste; undtagen Nordalens Kald, som, uagtet det i ingen Maaade staaer under Ørskoug-Kald, eller dets Sogne-Præst, dog endnu bærer Navn af et Residerende Capellanie, formodelig af den Årsag, at man har forsømt at giøre Erindring i det Kongelige Danske Cancellie om Navnets Forandring, naar Kaldet har været ledigt (*).

Præste.

(*) Saadan Forandring er og skeet overalt i Norge, undtagen paa visse Stæder i Nordlandene; hvorfor man ikke bør rette sig efter de gamle Geographiske Skribentere, der regne saa saae Præste-Gield i Norge, ikke heller efter visse nye, saasom den ellers gode og accurate Hr. Büsching, som deri har fulgt den gamle Indretning.

Præstegieldene ere da, som forhen blev meldet, 9 i Tallet, og disse ere igien inddeelte i 21 Kirke Sogne, og lige saa mange Kirker, af hvilke Borgund, Driskoug, Volden og Herroe Kirker alene ansees som Hoved-Kirker, i sær naar publice Udgifter falde paa Kirkerne, da disse 4 gemeenlig betale mere end de øvrige 17 Kirker, hvilke i saa Fald ikkun svare deres Andeel som Annexer, og saaledes, som det i de ældre Tider har været brugeligt. Til disse 21 Kirker kommer endnu Gidskoe Kirke i Borgunds Sogn, og trende andre Capeller, det ene i Harams og de tvende øvrige i Nordalens Præstegield; hvilket alt kan sees af efterfølgende Fortegnelse:

1. Harams Præstegield, som bestaaer af Harams og Vigrens (eller Roalds) Sogne, og Fiertoftens Capel.
2. Borgunds eller Borgens Præstegield, hvorunder befattes Borgund Hoved-Sogn med Vatne og Skoue Annexer, item den saa kaldte Gidskoe Kirke, der kan ansees som et Capel.
3. Driskougs Præstegield, som indbefatter Hoved-Sognet Driskoug, og de trende Annexer Sokelven, Stordalen og Stranden (*).
4. Nordals Præstegield, som har tvende Sogne, nemlig Nordalen og Syndelven, saa og tvende Capeller, nemlig Døvingen og Gieranger; skiont det sidste bliver af mange anseet som et særdeles Sogn.
5. Jørgenfiords Præstegield, som har kun eet Sogn og een Kirke, kaldet Jørgenfiord.

6. Vol.

(*) Efterat dette var skrevet, blev Driskougs Præstegield i Maret 1759 delet i tvende Sogne-Kald, saaledes: at Driskoug og Sokelven udgiøre det ene, og Stranden med Stordalen det andet; selgelig ere der for nærværende Tid 10 Sogne Kald paa Sendmør.

6. Boldens Præstegjæld, hvorunder befattes Hoved-Sognet Bolden, og Annexet Ørsten.
7. Ulvsteens eller Harelds Præstegjæld, som bestaaer af de tvende Sogne Ulvsteen og Hareid.
8. Herroe Præstegjæld, som indbefatter Hoved-Sognet Herroe, og de tvende Annexer Sandre og Rødve.
9. Vandelsbens Præstegjæld, som bestaaer af de tvende Sogne Vandelsen og Sødve.

Dette er da Søndmørs Geistlige Inddeeling, som i dette Skrifts anden Part bliver lagt til Plan ved Søndmørs besynderlige Beskrivelse.

Paa dette, som det bekvemmeste Sted, vil jeg og af en i Aaret 1699 forfattet Matrikel give et Udtog og Fortegnelse over Kongens, Kirkernes og Præsternes Gods med videre paa Søndmør, at det altsammen paa eet Sted kan have sig for Øine. Vel er der siden den Tid skeet en og anden Forandring dermed; men samme er saa ganske ringe, at man endnu gierne kan rette sig efter bemeldte Fortegnelse, som er følgende:

	Bog.	Pund.	Mark.
Hans Kongel. Majest. Jordegods, med Sørensskriverens assignerede fire Bøge (*).	44		18
Borgen-Kirke	20	2	15
Batne-Kirke	8		17½
Haram-Kirke	9	2	12
Noalds-Kirke	4		6
Ørskoug-Kirke	24	1	11
Skoue-Kirke	18		

Ørsten:

(*) Heraf er siden den Tid fulgt mere end den halve Deel, saa at Kongens Gods for nærværende Tid ikkun beløber sig til 15 B. 1 Pd. 20 Mk., og Sørensskriveren nyder, i Stæden for de ham forhen tillagte, men nu fulgte 4 Bøge, Skatte-Frihed af 6 Bøge Fisk.

	Bog.	Pund.	Mark.
Ørsten-Kirke	8	1	10½
Sokelvens-Kirke	17		3
Hareid-Kirke	30		1½
Jørgensfiord-Kirke	11	2	6
Stordals-Kirke	2		18
Nordals-Kirke	4		15
Strands-Kirke	9	1	10
Synselvens-Kirke	3		12
Gieranger-Capel		2	
Gimnestad-Kirke i Nordfiord	1	1	12
Boldens-Kirke	22		12
Ulfsteen-Kirke	18		19½
Herroe-Kirke	18	2	9
Sofde-Kirke	11	2	1½
Sande-Kirke	22	1	3
Bandslv-Kirke	4	1	18
Trundhiems Lectoris	8	1	12
Maria Præbende	27		7½
Bergens Hospital	42		23½
Fattighuset i Bergen		1	12

Præsternes Mensal. Gods.

Borgens Præstegjelds Mensal	76	2	18
Herfra afdrages 10 Boge, som siden ere lagte til Harams Præstegjeld.			
Ørskoug-Præstegjelds Mensal	80	2	10½
Nordals-Præstegjelds Mensal	26	2	6
Jørgensfiord-Præstegjelds Mensal	12	2	9
Boldens-Præstegjelds Mensal	61		16½
Heraf ere 24 Boge henlagte til Bandslvens Præstegjeld.			
Herroe-Præstegjelds Mensal	142	1	7½
Hareid-Præstegjelds Mensal	15	2	3

	Bog.	Pund.	Mark.
Wandelstens-Præstegjelds Mensal	7	1	$\frac{1}{2}$
Foruden de 24 Bøge, som dertil ere lagte af Baldens Præstegjelds Mensal-Gods.			
Endelig kan og her anmærkes, at Selveier-Godsset beløb sig paa den Tid, da be- meldte Matrikel blev forfærdiget, til	397		
og Bygges- eller Fæste-Gaardene til	1731		

Hvad Kirkerne og Præstene's øvrige Indkomster angaaer, da bestaae de 1.) i Korn-Tiende, som her paa Stedet er kun ringe, nemlig til Kirkerne i alt 903 Tønder Havre og 27 $\frac{1}{2}$ Tønde Byg, og til Præstene lige saa meget. Marsagen, hvorfor der i sær gives saa liden Tiende af Byg, er denne, at der paa den Tid, da Tiende-Taxten blev sat, avledes en ganske ringe Deel Byg; hvilken Taxt fremdeles har vedvaret, uagtet Byg-Sæden nu omstunder kan regnes for en tredie Deel imod Havre-Sæden, om ikke mere, saasom der gives de Stæder, hvor der avles lige meget af begge Slags. 2.) i Fiske-Tiende, hvilken baade til Kirkerne og Præstene svares saa ulige, at derover ingen vis Beregning kan gøres; thi hverken betales den efter en fastsat Taxt, som Korn-Tienden, ikke heller tælles Fisken med Vonderne, som paa en Deel andre Stæder her Nordenfjelds, men Decimanterne betale enten efter fri Villie og Formue, eller i Proportion af deres Fiske- saaledes, som de med Tiende-Tagerne kan komme overeens derom. Skulde noget vist beregnes efter Landgodsets Skuld, da kunde det neppe anslaaes høiere end til 1 Mark Danst for hver Bog Fisk. 3.) i Ost-Penge, som ligeledes betales baade til Kirke og Præst, og kan af hver Bog Fisk beløbe sig omtrent til 16 Skilling, eller 1 Mark Danst for dem begge. 4.) i den saa kaldte Offer-Ort, det er 1 Rigs-Ort i Staden

Stæden for den Skieppe eller 8 Deel af en Tonde Korn, som Bønderne een Gang om Aaret bør give Præsten til Offer Meele, i Folge Norske Lovs 2 B. 12 Cap. 8 Art. Denne Indkomst tilfalder Præstene alene og ikke Kirkerne; hvorimod 5.) nogle Kirker hos os, men ikke alle, have en aarlig Indtægt af de saa kaldte Kirke-Køer, hvilke i gamle Dage ere blevene skienkede til Kirkerne, og siden paa Leie udsatte imod en vis Afgift. Saaledes har Rødve Kirke tilforn havt 40 Kirke-Køer, Sandøe Kirke 18, Ørstens Kirke 9, og saa videre, skiont deres Tal efterhaanden er og bliver formindsket. Endelig 6.) svares af hver Pladsemand og Huusmand aarlig til Kirken 8 Skilling for Viin og Brød, og til Præsten 12 Skilling i Stæden for en Arbeids-Dag eller saa kaldet Høst-Dag. I Fald de boe beællig til Fiske-rie, give de og nogle faae Skillingen, som Fiske-Tiende, til Kirke og Præst.

Kirkerne her i Provstiet eies enten af visse Proprietairer eller af Sognemændene. Til det første Slags henhøre Haram, Vigren, Borgund, Ørskoug, Søkelsen, Jørgensfiorden, Volden, Ørsten, Hareid, Ulvsteen, Herroe, Sandøe og Rødve, item Bidskøe Kirke; men de øvrige Kirker og Capeller høre Sognemændene til. Proprietairene modtage alle foranførte Kirke-Indtægter og besørge sine Kirker vedligeholdte; men naar Bønderne eller Sognemændene eie en Kirke, da udvalges een iblant dem, som kan skrive og regne, til at forestaae Regnskabet, samt at indkræve Indtægterne og besørge Udgifterne. Ere da Indkomsterne for ringe mod Udgifterne, maae Sognemændene efter Ligning svare det manglende til Regnskabsføreren, hvorimod de ere fri for at betale nogen ordentlig og aarlig Kirke-Tiende.

Kirkernes sædvanlige og aarlige Udgifter ere 1.) Cathedratt-cum, som af de 2 Hoved-Kirker, Volden og Herroe, er 1 Rixdaler, men af de andre 2, 3 til 4 Mark, undtagen Borgund, Haram, Vigren, Stordalen, Syndelsen, Sødve, og Rødve Kirker, hvilke

hvilke fra denne Udgift (jeg veed ikke af hvad Aarsag) aldeles ere befrie-
de. 2.) Studii-Skat, som er 1 Rixdaler af hver Kirke, enten den
er en Hoved-Kirke eller et Annex. 3.) Til den Danske Lutheriske
Kirke i London 2 Mark af hver Kirke. 4.) Missions-Contingent
er 2 Rixdaler for hver af de 4 Hoved-Kirker, men kun 1 Rixdaler for
hver af de øvrige Kirker. 5.) Provste-Penge er ligeledes 2 Rixdaler
af enhver Hoved-Kirke og 1 Rixdaler for enhver af de øvrige. 6.)
Conrectors Løn (uden Tviel til Conrector ved den Latinske Skole i
Bergen) er 1 Rixdaler af hver Hoved-Kirke og 3 Mark Danske af de
øvrige. (*).

De usædvanlige Udgifter, som gives til andre Kirkers Hielp, ere
gemeenlig af en Hoved-Kirke 4 til 6 Mark, og af et Annex 2 til 3
Mark; undtagen naar alle Kirker i Provstiet blive ansatte for en vis
Summa over Hoved, med Befalning, at de formuende Kirker skal
komme de fattige til Hielp i at udrede den ansatte Sum, thi da svares
undertiden mere.

Hvad endelig Degnene (som her altid kaldes Klokkere) angaaer,
da nyde de, foruden Offer paa de 3 store Hoitider, en saa kaldet
Klokker-Lold, som efter Sædvane aarlig svares med 4 Skilling af
hver Gaardmand.

§. 4.

II.) Efter den Civile Indretning, eller saavidt Søndmør er
et Fogderte eller Sorenskriverte, deles det i 13 Skibreder, hvilke
have, som bekendt er, sit Navn af de Skibe, som et vist District eller
et

(*) Gleranger-Capel, som ellers tillige med de andre Capeller intet svarer
af saadanne Udgifter, betaler dog 3 Mark til Conrectors Løn.

et vist Antal Gaarde (*) i gamle Dage var ansat for at udrede til Kongens Tjeneste. I et hvert Skibrede er et Tingstæd eller Under-Rets Stæd, som beboes af en Rettens Under-Betienter, kaldet Lehnsmænd, og aarlig to Gange, nemlig Vaar og Høst, besøges af Rettens Betientere Foged og Sørenskriver, da de Kongelige Skatter høves, Forordninger oplæses og Tretter paadømmes. Et hvert Skibrede har da et vist Antal Gaarde, som ligge undertiden i eet, undertiden i flere Kirke-Sogne, og Gaardenes Skuld eller Tægt beregnes her paa Stædet efter Bog Fisk, nogle faae Gaarde undtagne, som ere skuldsatte efter Løb Smør, hvilket er dobbelt imod en Bog Fisk. En Bog

(*) Det Ord Gaard tages hos os deels i en indskrænket deels i en vidtledig Forstand, saasom det ei alene betyder et Stykke Jord med Huse og Besætning til een Mands Brug (hvilket egentlig kaldes en Jord eller en Jorde-Part) men endog det samme, som man i Danmark kalder en Bye eller Bonde-Bye, hvor flere Gaardmænd boe samlede; men det rette Begreb, som her sammensgies med Ordet, er dette: at et hvert Skuldsat Stæd, som har sit eget Navn og ligger adskilt for sig selv, kaldes en Gaard, hvad enten det beboes af een eller flere Gaardmænd; og i den Bemærkelse tages det baade her og andensteds i dette Skrift. Man gier og her Forskiel imellem en Gaard og en Plads, i henseende til at den første har fuldt Jordebrug og staaer i Matriklen indført til at svare alle Kongelige Skatter og Paalæg; men den sidste derimod har ganske liden Jord og Avling, og svarer som oftest ingen Slags Skat; hvortil Marsagen herefter skal vises. Indbyggerne hos os deles altsaa (foruden Hantvælsmandene eller Land-Kræmmerne) i Gaardmænd, Pladsemænd, Huusmænd og Underster, ligesom de i henseende til Eiendoms Rette deles i Selveiere og Leilendinger 2. Fæstebønder. Gaardmændene alene ansees som rette Jordebrugende, men Pladsemænd blive formeddelt Afgifternes Ringhed ikkun betragtede som Huusmænd, og satte i een Klasse med dem. Underster ere gemeenlig gamle, fattige og eenlige Personer, som boe og opholde sig hos andre, uden at være i deres Tjeneste.

Vog Fisk deles igien i Tredendele, som kaldes Pund, Fierdendele, som kaldes Messlag, og endelig to og halvfierdsindstive Dele, som kaldes Marke, af hvilke følgerlig kommer paa 1 Pund 24 og paa 1 Messlag 18. Skibrederne ere ikke alle lige store, men baade i henseende til Gaardenes Antal og Voge-Tallets Sum ulige; hvorved er at mærke, at de Gaarde, som ligge nær ved Havet, ere for Fiskeriernes Skyld hoiere Skyldsatte, end de længere ind i Landet beliggende, og derfor ikke saa mange i Tallet udi de Skibreder, som ligge ved Hav-Kanten, som i de andre, skönt Voge-Tallets Summa bliver efter Proportion større i de første end i de sidste Skibreder. Hvilket med mere kan sees af efterfølgende Fortegnelse over Skibredernes Navne, Gaardenes Antal og Voge-Tallets Beløb, tillige med en Sammenligning imellem Skibredernes Tilstand og Beskaffenhed, saaledes som den var i Aaret 1699, og som den nu befindes i Aaret 1758, uddragen af tvende accurate Matrikeler, paa det at man deraf kan see, hvad Forandring med Land-Godset i den Tid er skeet (*).

		Aar.	Gaard	Vog.	Pd.	Mark.
1	Borgund-Skibrede, som indbefatter den største Deel af Borgunds Sogn, havde	1699	101	262	1	12
2	Batne-Skibrede, som indbefatter hele Batne-Sogn (7 Gaarde undtagne) og hele Harams-Sogn, havde	1758	150	273	2	5½
		1699	52	234		15
		1758	64	243	2	15

Grnt.

(*) Denne Forandring og Forskiel kommer paa den ene Side af de mange nye oprydte Jorde eller Pladse, som Tid efter anden ere blevene Skyldsatte, og i Matrikelen indførte; paa den anden Side af nogle Gaardes Forringelse ved Elve-Brud, Snees og Steens Skred, som have forarsaget Afdrag eller Nedsættelse paa Gaardenes forrige Skyld.

		Nar.	Gaard	Bog.	Pd.	Maaf.
3	Bryttens. Skibrede, som indbefatter 22 Gaarde af Borgunds-Sogn, 7 Gaarde i Batne-Sogn, Engesætdalen i Skoue-Sogn, og hele Vigrens Sogn, havde	1699	62	207	1	9
4	Balle. Skibrede, som indbefatter Driskoug-Sogn, og den største Deel af Skoue- og Søkelsvæns Sogne, havde	1758	63	207	2	12
		1699	144	315		3
5	Dale. Skibrede, som indbefatter Stordals, Strands og Nordals Sogne, havde	1758	148	317	2	6
		1699	180	316	2	9
6	Syndelsvæns. Skibrede, som indbefatter Syndelsvæns Sogn og Gieranger, havde	1758	184	317	2	3
		1699	69	106	1	22
7	Jørgensfiords. Skibrede, som indbefatter hele Jørgensfiords Præstegjæld og 12 Gaarde i Søkelsvæns Sogn, havde	1758	69	105	2	7
		1699	81	184		6
8	Ørstens. Skibrede, som indbefatter hele Ørstens Sogn, og en stor Deel af Hareid Sogn, havde	1758	82	184	1	18
		1699	88	232	2	18
9	Boldens. Skibrede, som indbefatter hele Boldens Sogn, havde	1758	89	232	2	18
		1699	165	312		7½
10	Rødve. Skibrede, som indbefatter de tvende Sogne Rødve og Sødve, havde	1758	166	315		16½
		1699	75	162½		18
11	Bandselvæns. Skibrede, som indbefatter Bandselvæns Sogn, og omtrent den halve Deel af Sandoe-Sogn, havde	1758	76	163		6
		1699	115	223		1
		1758	118	225		1

		Nar.	Gaard	Bog.	Pd.	Mark.
12	Nærre. Skibrede, som indbefatter hele Herre-Sogn, og den øvrige Deel af Sande-Sogn, havde	1699	87	227	1	18
13	Ulvsteens-Skibrede, som indbefatter Ulvsteens Sogn, og omtrent den halve Deel af Hareid-Sogn, havde	1758	90	230		21
		1699	88	203		
		1758	89	207	1	18

De Kongelige Skatte, som svares af hver Bog Tjiff, ere følgende: 1) Lenlændings-Skat, 1 Rixdaler, 2 Rixort. 2) Proviant-Skat, 16 Skilling. 3) Menderings-Penge, 1 Rixort. 4) Uldrednings-Penge, (som tilforn blev svaret alene af Land Lægdene, men efter nyeste Anordning ogsaa svares af Søe-Lægdene) 16 Skilling. 5) Leding, som er enhver Gaards særdeles Skyld, eller særskilte Tært, og derfor ulige, kan over Hoved regnes for hver Bog til 1 Rixort. 6) Service, 5 Skilling. 7) Odels Skat, 1 Rixort, 12 Skilling. 8) Ros-Tjeneste, 8 Skilling (*). 9) Desaa kaldte Smaa Told (**), saasom Sorenkriver-Told, Klokker-Told, Hospitals-Told, Biørne-Told, med flere, kan alle anslaaes omtrent til 1 Rixort, NB. foruden Laugmands-Tolden, som er 1 Rixort af hver Mand, men betales kun een Gang til hver nye Laugmand, nemlig det første Aar han træder til

(*) Kongens og det beneficerede Gods er fra Odels-Skat og Ros-Tjeneste befriet.

(**) Man gier hos os Forskiel imellem Skat og Told, af hvilke den første svares til Kongen og Kongens Casse, men den sidste fornemmelig til visse Betienteres Penninger og andet publik Brug. De fleste af disse Toldre ere aarlige og bestandige, ligesom Skattene; men nogle igjen ikke, saasom Laugmands-Told, Delinquent-Penge, og flere.

til Embedet. 10.) Kongens Tiende, nemlig baade Korn-Tienden, som tilforn leveredes in natura med 903 Tønder Havre 27½ Tønde Byg, men spares nu i rede Penge med 985 Rixdaler 10 Skilling, (foruden den saa kaldte Gidskøe-Korntiende, som beløber sig til 300 Rixdaler) saa og Fiske-Tienden, som betales med 400 Rixdaler, er ei beregnet efter Gaardenes Skuld, men efter deres Frugtbarhed og andre Herligheder, og kan, naar den skulde lignede lige paa hver Bog Fisk, omtrent beløbe sig til 2 Rixort og 5 Skilling for Bogen. Hvilket da tilsammen udgjør 3 Rixdaler 3 Mark og 14 Skilling aarlig for hver Bog Fisk; foruden de forhen anførte Udgifter til Kirke og Præst, og foruden Landsskuld eller Landgiæld af Faste-Gaardene, hvis Beløb af hver Bog er i Almindelighed 3 Rixort, men af det saa kaldte Gidskøe-Gods, eller de Gaarde, som for horede dertil, 5 Mark 4 Skilling. Desuden betales af hver Faste-Bonde 1 Mark aarlig eller 3 Mark hvert tredje Aar under Navn af Tredie Tage, og endelig Forbringelskabs Penge (1 Rixdaler i det høieste) i Staden for de 12 Miles Skjds, som en Leyslænding bør forskaffe sin Landdrot eller Husbonde.

Hvad Pladsemænd og Huusmænd angaaer, da betale vel nogle af dem aarlig til Kongen en Huusmands-Skat, som er 48 Skilling, men deres Antal er i dette hele Fegderie kun 18 (*) Derimod

E 2

svare

(*) Naar Huus- eller Pladse-Mænd boe Indengierds, eller paa Hjemme-Marken, som det her heter, det er, saa længe de boe inden for Heignet paa de i Matrikelen indførte Gaardes Marke eller Enge, svare de intet til Kongen; men boe de Udengierds, eller paa Udmarken, (hvilket kommer meest overeens med det, man i Danmark kalder Overdrev) da betale de aarlig en Huusmands-Skat med 48 Skilling; og af saadanne findes paa hele Søndermør kun 18. I øvrigt har det med Pladse og deres Oprydelse

svare de første til Jord-Eieren en aarlig Grund-Leye af 1, 2 til 3 Rixdaler, og de sidste 2, 3 til 4 Mark. foruden et Par Høste-Dage, i Fald de boe Jord-Eieren noget nær.

End videre betales af alle dem, som ikke henføres til Bønder, Consuntion samt Folke- og Familie-Skat, der for nærværende Tid beløber sig af dette Fogderie efter Forpagtning til 572 Rixdaler aarlig; saa og desuden af Handelsmændene alene en saa kaldet Strandfjeder-Skat, som er 2 Rixdaler aarlig af hver. Stigt og Sagefald, som og svares efter Forpagtning, beløber sig paa nærværende Tid til 70 Rixdaler aarlig, og er henlagt til Riknæs-Hospital ved Kiøbstaden Molde i Romsdalen.

§. 5.

III.) Efter den Militaire Indretning ere Gaardene her paa Søndmør, ligesom overalt Nordenfiøds (Nordlandene undtagne) inddeelte i Land- og Søe-Lægde, af hvilke de første altid ligge langt ind og nær ved det faste Land, men de sidste nærmest ved Hav-Kanten eller Søe-Kystene. Land-Lægdene ere 230 i Tallet, 6 Bøge Fjiff paa hver Lægd beregnet; hvilket udgjør 2 Compagnier Landfolk og 30 Mænd, som henhøre til et Compagnie i Rabøe-Fogderiet Nordfjord, foruden Landeværn, som tillige med en Deel Mandskab af bemeldte Nord-

delse følgende Beskaffenhed: Naar en Jord-Eier har visse uduelige Stykker Jord paa sin Hiemme-Mark, eller visse til Rydning bequemme Stæder paa Udmarken, da tilstæder han en eller anden at sætte sig der ned, for at rydde en saa kaldet Plads; hvilket skeer ved at rive Lyng op, rydde Stene bort, fere Gødning derpaa, ja vel og ved at bedække nøgne Bierge med Græs og Muld, og omsider at anlægge smaa Agre, med videre; hvorved en Pladsmaand, i sær med Tilhielp af Fiskerie og anden Slags Fortieneste, ofte kan ernære sig lige saa got som en Gaardmaand.

Nordfiord udgiøre 1 Compagnie. Søe-Lægdene ere her i Fogderiet ikke saa nøie inddeelte, at man ganske accurat kan bestemme deres Tal; men da Bøge-Tallet i dem beløber sig til 1551 Bøge 1 Pund $6\frac{1}{2}$ Mark, og der altid regnes 12 Bøge paa hver Søe-Lægd, saa kan deres Antal derefter beregnes og nøie nok fastsættes. Under disse Land- og Søe-Læge ere alle Gaarde indbefattede, undtagen Præste-Gaarde og Lehnsmænds Gaarde.

I øvrigt ere Land-Lægdene altid mere Folkrige og bedre forsynede med ungt Mandskab, end Søe-Lægdene, saa at her ingen Mangel havees paa Landfolk eller Soldatre, men vel paa Søefolk; hvilket i sig giver sig tilkiende, naar en Udskrivelse og Udgang af Matroser til Kongens Tieneste paabydes, da man hører almindeligt Klagemaal af Husbønder, som frygte for at miste sine Tienere (*), saa og af det unge Mandskab selv, som gemeenlig har større Lyst til at tiene i end uden for Fædernelandet, og derfor paa alle Maader søger at undgaae en Udskrivelse, om det end skulde koste 50 til 100 Rixdaler at faae en Karl fra Kiøbstæden leiet i sit Støb. Paa Land-Lægdene derimod gaaer det saaledes til, at Mandskabet lader sig tilig indskrive eller indrullere til Soldatre, paa det de des snarere kan faae sin Afsked og blive fri for Krigs-Tieneste; hvoraf det kommer, at en Soldat hos os er gemeenlig i sin beste Alder, naar han har tient sine Aar ud, og at Landeværn (som bestaae af saadanne fra de staaende Compagnier afstakkede Soldatre) udgiøre det beste Mandskab i Landet.

(*) I lige Tilfælde ansees det som en betydelig Herlighed for vore Postbønder, at de altid beholde en Søn eller Tieneste-Karl fri for Udskrivelse. Foruden dette Privilegium nøde Postbønderne tilforn 24 Skilling gotgiorte i sine aarlige Skatte; men efter seneste Anordning nøde de 8 Skilling for hver Mtil de reise med Kongelige eller publique Breve, item Befrielse for al anden Skyds, og en Søn eller Tieneste-Karl fri for Udskrivelse.

Foruden disse tre Inddeelsninger, som grunde sig paa publice Anstalter og paa Landets almindelige Indretning, gives her endnu nogle andre beshynderlige Deelninger, som mestendeels have sin Grund i Søndmørs naturlige Beskaffenhed og maa her anføres, deels fordi de blant Indbyggerne i daglig Tale ere vedtagne, deels fordi de hist og her i dette Skrift ville forekomme. Saaledes deles da Søndmør efter almindelig Talemaade.

1.) I Derne og Fiordene; da man i Almindelighed kan sige: at her ved Fiordene forstaaes de Sogne, som ligge længst ind i Landet, det er, paa den Østlige Side ved det faste Land, hvor Fiordene eller Havbugtene endes; og de Folk, som saaledes boe paa det faste Land i og omkring Havbugtene, kaldes Fiorde-Folket. Derimod forstaaes ved Derne de Sogne, som ligge nærmest ved Vester-Havet og mestendeels bestaae af lutter store og smaa Der, hvorfor de og kaldes Udøerne eller Derne i Særdeleshed, og de Folk, som beboe dem, kaldes De-Folket. Den Deel af Landet, som ligger imellem Derne og Fiordene, kaldes Sundene, fordi der falder en Hoben trange Sund (*) mere end paa de andre Stæder i Landet. Denne Forskiel imellem Fiordene og Derne kommer ellers ofte for i dette saa vel som de følgende Capitle, og maa altsaa i Forveien vel mærkes. 2.) Disse nær ved Havet beliggende Der deles atter, efter almindelig Talemaade, i Nordøerne og Søøerne, af hvilke disse ligge paa den Søndre, men hine paa den

(*) Et Sund kaldes det, naar Søen imellem tvende Land-Strækninger har haade Ind- og Ud-Løb; og de, som reise igiennem Sundene, (hvilket kan anses som en alfar Wei for alle, i sær de smaa Fartøie, som ei tør vove sig over Havet) siges at reise Indensunds. En Fiord derimod er, naar Søen imellem tvende Land-Strækninger har Indløb, men intet Udløb; og det Sted, hvor Fiorden standser imod Landet, kaldes Botn o: Fiordens Bund.

den Nordre Side af det bekjendte Dyb, kaldet Breesund, som løber fra Havet ind til Søndmør og deler disse Der i 2 næsten lige Parter. 3.) Deles hele Søndmør i Nørslotten og Sørlotten, det er i Nordre og Søndre Part; hvilket kommer deraf, at dette Fogderie tilforn har været delet i 2 Sorenskriverier saaledes, at de 4 Nordligste Præstegield, nemlig Haram, Borgund, Ørskoug og Nordalen henhørte til det eene Sorenskriverie under Navn af Nørslotten, men de 5 øvrige til det andet under Navn af Sørlotten. Og, omendskjønt Grunden til denne Deeling længe siden er ophævet, ved det at Søndmør i lang Tid ikkun har havt een Sorenskriver; saa vedvarer dog endnu Deelingen selv og forekommer ofte i daglig Tale. Endelig kan 4.) mærkes, at, naar man her vil betegne Øst og Vest, siger man gemeenlig Ind og Ud, nemlig ind til Landet og ud til Havet.

§. 6.

Hvad ellers dette Fogderies Beskaffenhed i Almindelighed angaaer, da er det, som hele Bergens Stift og som den største Deel af de Nordenskioldske Districter i Norge, ujævnt og Biergefuldt, samt igiennemskaaet af mange store og smaa Fjorde, hvilke ei alene dele Landet i utallige Der og Holme (s: smaa Der, som gemeenlig ere eller i det mindste tilforn have været ubeboede) men og indskjære det paa alle Kanter og derved danne utallige Vigge (s: Havbugte) Næse eller Næse-Ødde (s: Land-Bynte) Eid (s: Isthmi) og Halv-Der, med videre; hvilket tilsammen taget giver Landet i Almindelighed en ubehagelig Ansæelse, skjønt her, som allevegne i Norge, findes en Deel skønne Egne og Situationer, hvis Behagelighed ophæies og forøges af de utallige Forandringer, som undertiden paa eet Sted findes samlede, men er noget, som bedre lader sig betragte af Nærværende, end beskrive for Fraværende. Kort at sige: Det hele Land bestaaer af Bierg-Grund, og den største

første Deel deraf indtages af høie, lange og jævnsides liggende Bierg-Strækninger, som til Deels ere nogne, til Deels overflødte med Græs, Skov, Lyng eller Mosse, og tiene til Ophold saa vel for tamme som vilde Dyr. Det øvrige, som ligger imellem Biergene, i det Lave, og er intet andet end Biergenes sraas nedgaaende og sammenstodende Fodder, udgjør altsaa det, som egentlig kan kaldes den beboelige Deel af Landet. Naar disse sammenstodende Bierg-Fodder ligge paa det faste Land, eller saa høit, at de ei kan oversvømmes af det salte Vand, kaldes de Dale; men staae de enten til Deels eller ganske under Vand, kaldes de Fiorde, og den overblevne Deel af Bierg-Fodderne paa begge Sider af Fiordene bære Navn af Strande: Strand-Sider. Man kan derfor i Almindelighed sige: At den beboelige Deel af Landet bestaaer i Dale og Strande, hvilke begge ere at ansee som Fodder af de sraas nedgaaende Bierge, og at alt det øvrige (naar visse saa kaldte Fjeld-Gaarde undtages) ligger mestendeels udyrket og ubeboet. Den mindste Deel af Landet kan altsaa kaldes behagelig, skønt en stor Deel deraf er taalelig at beboe; og overalt erstattes den Mangel af Smukhed paa disse Grændser ved andre vigtigere Fordele, i sær Fiskerierne, som giøre, at Søndmør er vel beboet, og kan efter sin Størrelse ansees for det folkerigeste District ei alene i Bergens Stift, men og maaskee i det hele Nordenfjeldske.

Men, for at give dem, som ikke selv have seet disse Egne, et end tydeligere Begreb om Søndmørs almindelige Beskaffenhed, holder jeg det fornødent at beskrive de mærkværdigste Ting deri saaledes, som de i en naturlig Orden følge paa hinanden, fra Havet af indtil det indreste af Landet.

Dog, førend jeg gaaer videre, vil det formodelig hverken blive ubehageligt eller unyttigt, først at betragte Havbundens Beskaffenhed ved disse Kyster, og det ei alene i Fiordene og ved Berne, men og i
det

det store Vester-Hav, saa langt nemlig, som samme besøges af vore Fiskere, og Underretning kan have, og saa vidt det siden kan tiene til Oplysning i Beskrivelsen om Fiskerierne og Indbyggernes Næringsmaade paa Søen.

§. 7.

Om Hav-Bunden kan i Almindelighed siges her det samme, som mærkes overalt, nemlig at der er en stor Overensstemmelse imellem den og det tørre Land. Den har, ligesom Landet, en Stenig og Klippig Grund, som er bedækket med adskillig Slags Jord og forsynet med forskellige Værter efter Situationens Beskaffenhed (*); den har og sine Forhold:

- (*) Saaledes findes Sand allevegne paa høie og flade Grunde; og saadanne flade Sand Grunde antreffes her ingensteds uden ved Hav-Kanten, hvor de strække sig ud fra alle de Øer, som ere nogenledes flade og jævne. Mudder, som og kaldes Evje, forekommer allesteds hvor der er dybt, i sær paa Bunden af de dybe Fiorde, som er opfyldt med et Slags Dynd, der ligner Rendesteens-Skarn. Dette Mudder falder og ved Stranden, eller paa saa høie Stæder, at det i Ebbe-Tiden forlades af Søen, da det kaldes Mardyne, og befindes ofte at være blandet med Leer, da det kaldes Leire; begge Slags findes fornemmelig i indelukte Bige nær ved Havet, thi længere ind i Fiordene er Strand-Bredden overalt steil, undtagen nederst i Dalene ved Elv-Øene: Elve-Mundene, hvor der gives Mør eller grov Sand. Leer findes gemeenlig neden under Sanden ved Øerne, og selgelig giver god Anker-Grund; det sees og ofte, som meldt er, i Blanding med Mudder, og opgraves ellers mangesteds i Fiæren, i Stranden, under Sand eller smaa Steen. Hvor Havet staaer lige ind paa Land, der forekommer altid i Stranden en utallig Mængde smaa Stene, her kaldte Koppel-Stene, som opløstes af Søen, og slides af Bølgerne, saa de blive ganske runde; herfra undtages dog visse Forbjerg, som vende mod Havet, og gaae steilt ned i Søen.

Hvad Værterne angaaer, da vorer al Slags Lare fornemmelig ud ved Hav-Kanten, og hvor Hav-Bølgerne meest regiere, dog (efter vore Fiske-

Forholdet og Dyb i Form af Bierge og Dale, skönt den dog aldeles ikke er saa ujævn og igiennemskæaren som Landet. Ellers er der en temmelig stor Forskiel imellem Bunden i Fiordene og den egentlige Hav-Bund; thi i Fiordene, hvor Biergene (som siden skal vises) blive efterhaanden høiere end ved Hav-Kanten, der bliver Bunden efterhaanden alt dybere og dybere, og er ei anderledes at ansee end en meget dyb Grest eller Dal, indsluttet imellem de paa begge Sider af Fiorden liggende Bierge. Ved Havet derimod, hvor Derne ligge, forholder det sig langt anderledes; thi omendskönt der vel kan falde temmelig dybt imellem de Der, som have høie Bierge, saa er dog Dybheden, for det første, langt fra ei saa stor som i Fiordene, dernæst vedvarer den heller ikke længere, end saa vidt Derne strække sig; thi lige uden for dem, eller der, hvor de endes mod Havet, begynder strax en høi og flad Grund, som ikke har over 20 til 30 Favne Vand, i Stæden for at Dybheden i Fiordene kan gaae til 800 Favne. Hertil kommer en anden Forskiel, som er denne, at ligesom den flade Havbund ved Derne hælder efterhaanden ned ad, og folgelig bliver, jo længere hen i Vesterhavet, jo dybere; saa forholder det sig i Fiordene tværtimod, da Søe-Bunden der hælder alt mere og mere ned ad til Landet og imod Fiordenes Botn, hvor Dybheden bliver allerstørst, og kan, som meldt er, strække sig til 800 Favne Vand. Dog! det er den flade og uden for Derne beliggende

res Erfaring) ei dybere end paa 16 Favne Vand; men al Slags Tang findes derimod meest ind ad Landet, og fornemmelig ved Strand-Vredden i stor Mængde. Marhalm og Pine vore kun paa høi og mudrig Grund i Sunde og Bugte. Coraller og Søe-Træer vore i de dybe Fjorde og store Hav-Dyb; dog ikke paa Bunden, men paa Siderne, hvor Bierg-Grund er, og ei ringere end paa 2 til 300 Favnes Dybhed. Om disse Væxter bliver ellers udførligere meldt i det efterfølgende andet Capitel.

gende Hav-Bund, som her egentlig skal beskrives, og derom kan da mærkes følgende:

Hav-Bunden eller Vester-Havets Bund, der kan ansees som den nærmeste Fortsættelse af Biergenes Fodder paa Derne, er ved tvende mærkbare og store Dyb afdeelt i tvende Hoved-Parter eller egentlig saa kaldte Grunder (*), hvilke jeg til Forskiel fra de smaa vil kalde de Store Grunder eller Hoved Grunderne, ligesom de store Dyb i henseende til de mindre kunde tillægges Navn af Hoved-Dyb. Den Første Hoved Grunde begynder fra Udsørne med 20 til 30 Favne Vand, strækker sig 4 Mile ud i Havet mod Vesten, og endes med 60 til 70 Favne Vand. Den har altsaa temmelig lavt Vand, men derhos en ureen eller ujavn Bund, fuld af Forhoier og Dyb, af hvilke de første ligge nær ved Derne, men de sidste længere ud i Havet. De uden for Søe-Kysten beliggende Forhoier, som nogenledes kan lignes med høie Klinter eller Bakker (o: Høie) paa Landet, have adskillige Navne efter deres større eller mindre Høide. De største, som med sine Toppe eller Rygge stikke saa høit op, at de altid kan sees oven for Hav-Brynen, kaldes Skær; de mindre, som vel staae under Vand, men dog ikke dybere, end at Hav-Bølgerne jævnlig brydes paa dem, kaldes Fald eller Blinde Skær; men de, som staae endnu dybere under Vand, saa de ikke kan sees eller bemærkes, uden i en meget hæftig Storm og Søe-Gang, kaldes Flude; og disse befindes undertiden at ligge omtrent lige saa dybt som Skælder, det er, rundagtige Bierg-Knolde af Skikkelse som Hoved-Skælder, hvilke ellers

(*) En Grunde er en Banke eller opheiet Strækning paa Hav-Bunden, og kaldes saa, fordi den er Grund o: har lavt Vand. I det mindste maa den altid have lavere Vand end de næst hos liggende Dyb; og derfor sættes de i Søen eller Havet beliggende Grunder og Dyb imod hinanden, ligesom Bierge og Dale paa Landet.

ere de mindste Forhoielser paa Hav-Bunden. Alle disse ligge, i Almindelighed at tale, temmelig nær ved Landet, i sær de første Slags, nemlig Skær og Fald, som i en halv eller heel Fierding Wiils Distance fra Derne ligge gemeenlig langs hen ad Søe-Kysten, i en Strækning fra N. O. til S. V., og i en lige Linie, hvorved de ligesom indgierde Kysten, og kaldes derfor Skær-Gaarde og Fald-Gaarde. Lige uden for Derne befindes disse Skær- og Fald-Gaarde at være sammenhængende som en Kiede; men imellem Derne, hvor visse Fjorde og Dyb skiare sig ind fra Havet, befindes Kieden enten at være ganske afbrudt eller og mindre sammenhængende, saa at den paa de fleste saadanne Stæder giver et nogenledes beqvemt Indløb for alle Slags Fartøie. Længere ud i Havet findes ingen Skær- og Fald-Gaarde, men vel et og andet Skær eller Holm, saa og Flude og Skalder; hvilket vedvarer indtil Midten af denne Hoved-Grunde, eller indtil 2 à 3 Mile langt fra Landet, da Hav-Bunden derefter ganske forandrer sin Skikkelse og i stæden for Dyphoielser faaer adskillige større eller mindre Dyb (kaldte Huller, Søiler og Beiter) som ligge vendte fra Norden til Sonden og ei overgaae 100 Favnes Dybhed. Disse Dyb overskiare da den ellers jævne Hav-Bund og afdele den i visse Parter eller egentlig saa kaldte Grunder, som til Deels ere rundagtige, men som oftest gandske flade oven paa, og have af Fiskerne faaet mange adskilte og besønderlige Navne, hvilke jeg anseer usornødent her at anføre. Paa disse Smaa Grunder og Smaa Dyb (saaledes vil jeg kalde dem i henseende til de forher ommeldte større) er det, at den utallige Mængde af Torsk opholder sig paa en vis Tid af Aaret, og hvor Fiskerne udsætte sine Torske-Garn, nemlig enten paa Grundernes Overflader og altsaa omtrent paa 50 til 60 Favne Vand, eller og paa deres skraas ned til Dybene gaaende Sider og folgelig paa 80 til 90 Favne Vand. Disse Sider af Dybene kaldes her Dyb-Kener, fordi de lignes ved

fraa's nedgaaende Alger-Rener; og naar Torſke-Garnene ſættes ud paa dem, ſkeer det enten paa langs hen ad Renen, eller paa tværs fra Grundens Overflade ned til Dybet.

Saadan er nu Havbundens Beſtaffenhed 4 Mile ud fra Landet, hvor denne forſte Hoved-Grunde ophører, i det den forandrer ſin Horizontale eller langſom hældende Strækning til et perpendiculair og ſteilt nedgaaende Fald, og derved foraarſager et anſeeligt Dyb i Havet, ſom her er bekiendt under Navn af Store-Dybet. Dette Dyb ſtrækker ſig (ſaa vidt jeg har kundet udſpørge) lige ſaa langt, ſom den Nordenſieldſke Kyſt gaaer, og retter ſig efter ſammes Beliggenhed, dog i adſkillige Bugte og Bendinger, fra N. O. til S. V. Det er af en umaalelig Dybhed og ligger 2 Mile breedt indſluttet imellem tvende høie Field-Sider, af hvilke den Øſtlige, ſom før er meldt, gaaer meget ſteilt ned (ſkiont den ligesom andre Field-Sider har mange udſtaaende Klipper, Pynte og Bugte) men den Veſtlige mere jævnt og hældende.

Fra denne Veſtlige Side af Store-Dybet begynder den Anden Hoved-Grunde, ſom har i Forſtningen 70 à 80 Favne Vand, ſtrækker ſig ſaa 5 til 6 Mile ud i Veſt eller N. V., og endes med 100 til 120 Favnes Dybhed. Den har alſaa høiere Vand og længere Strækning, end den forſte ſtore Grunde, men tillige en reen og jævn Bund, uden Skær, Fald, Flude eller Dyb. Vel kan et og andet Stads findes nogle Forhoieller (ſaafom paa Lang-Grunden, hvor et almindeligt Fiſſerie gaaer til af Qvelter og Langer) men ſamme ſkal dog efter Beretning ikke være mere ophofede over den ellers flade Bund, end ſom en ganſke flad og jævn De over Hav-Brynen. Deri kommer dog denne Hoved-Grunde overeens med den forſte, at den gaaer alt mere og mere hældende ned ad mod N. V., og at den ſluttet med en ſteil Bierg Side og et umaaleligt Dyb, ſom efter alles eenſtemmige Mening gaaer, ligesom Store-Dybet, parallel med den hele Nordenſieldſke Kyſt; hvilket

tydelig skal kunde mærkes af den stridige Strøm, som falder ved begge Dybene (i sær ved den steileste Kant af samme) og løber gemeenlig fra Sonden til Norden. Den Østlige Egg eller Kant af dette sidste store Dyb kaldes Stor-Eggen eller Hav-Brøen, og er meget bekendt af det anseelige Øvelte- og Lange-Fiskerie, som her gaaer til og siden skal beskrives; men om Dybets Bredde og den øvrige Havbund længere hen have ingen videre Kundskab, end hvad man af det forrige kan slutte sig til. Førend jeg forlader disse Dyb, maa jeg endnu til Slutning melde, at det saa kaldte Store-Dyb overskiares paa den Østlige Side retvinkelig af et mindre Dyb, kaldet Breesund, som folgelig ligger omtrent i en Strækning fra N. V. til S. O. og løber ind til Søndmør. Dette store Dvær-Dyb giver ikke alene et reent Ind- og Udlob for Jagte og Skibe, men gjør og Søndmør til eet af de Fiskerigeste Stæder i hele Norge; thi da Fiskene (særlig Torsk og Sild) som hvert Aar i ubeskrivelig Mængde komme Norden fra igiennem Store-Dybet, finde ved Breesund saa stort et Dyb og Aabning for sig, støde de derigiennem, ligesom igiennem en Canal, ind til Landet og Fiordene; hvorom mere paa sit Sted.

§. 8.

Efter Grundene komme først Øerne eller Udøerne i Betragtning, om hvilke i Almindelighed er at mærke: 1) At disse længst ud ved Havet beliggende Øer kaldes Øerne i Særdeleshed, og sættes imod Fiordene eller det faste Land, som indslutter Fiordene. 2) At nogle af disse Øer ligge paa den Søndre, andre paa den Nordre Side af forbemeldte Dyb Breesund, og derfor deles i Sør- og Nord-Øerne. 3) At nogle af dem ere i Henseende til Omkreds og Skikkelse næsten ganske runde, men de allerfleste langagtige, og folgelig mere lange end brede. 4) At de i deres Strækning og Beliggenhed ikke rette sig efter See-Kysten, det er,

fra

fra N. O. til S. V., men ligge gemeenlig vendte fra Vesten til Østen, eller rettere fra S. O. til N. V., ligesom de fleste andre Bierge her i Landet, folgelig tvært imod Søe-Kystens Strækning. 5) At saa af dem ere ganske jævne, men at de fleste have hoiere eller lavere Bierge, hvilke gemeenlig (ligesom Derne selv) strække sig fra Sydøst til Nordvest, og brede sig i adskillige Af sætninger ud til alle Sider, dog fornemmelig mod Sønden og Østen, saa og imod Norden, men sielden mod Vesten; hvoraf følger 6.) at disse Der paa den Vestlige Kant meget sielden kan beboes, men at de paa den Østlige, og i sær den Sydlige, Side udgiøre (næst Dalene) det jævne, smukkeste og beboeligste af hele Landet. Aarsagen er denne, at Havbunden ved Derne ei er saa dyb, og folgelig Strandbredden ei saa steil, som længere ind i Landet, hvor Bunden bliver alt mere og mere dyb, og hvor de hoiere Bierge til sidst efterlade sig slet ingen beboelig Biergsfod eller Strandbred.

Endelig kan og her mærkes det, som tilforn er bleven erindret, nemlig at der imellem Derne og det faste Land, saa og imellem Derne indbyrdes, falde adskillige Grunde, som af de Reisende med større Sikkerhed og Bequemmelighed kan befares, end Havet; og dette heder da hos os: at reise Indensunds.

§ 9

Fra Derne kommer man til det Faste Land, som er igiennemskåret af en Hoben Fjorde og dybe Dale, samt opfyldt med mangfoldige Bierge eller Fjelde (*).

Hvad

(*) De Ord Bierg og Fjeld kan vel nogensunde bruges vekselsviis og i Flæng; men efter den hos os brugelige Talemaade forstaaes ved Fjelde de høieste og længste Bierg-Strækninger, hvis bratte eller skraas nedgaaende Sider kaldes Fjeld-Sider, ligesom Ryggen eller det allerøverste kaldes Fjeld-Ryggen.

Hvad Fiordene angaaer, da kan de best deles i Store og Smaa, eller i Hoved-Fiorde, som løbe ind fra Havet, og Tvær-Fiorde, som løbe ud ved Siderne af Hoved-Fiordene og ere at ansee som Grene af de samme; skönt der og desforuden gives adskillige smaa Fiorde, som komme umiddelbar fra Havet, men ere mindre mærkværdige. Hoved-Fiordene (*) strække sig her ligesom i de øvrige Nordenfieliske Districter, næsten hele Fogderiet igiennem, og det omtrent i en Strækning fra Vest til Øst, da deres Bredde mod Havet er gemeenlig 1 Miil, men siden blive de efterhaanden smalere, til $\frac{1}{4}$ Deel Miil og mindre. Paa Søndmør gives to Hoved-Fiorde. Den første, som nu kaldes Storfjorden eller Sulefjorden, men i gamle Dage kaldtes Harundarfirdi, fordi den løber imellem Hareidlandet og Suløen, aabner sig ved Havet eller Breesund, og gaaer først i en lige Strækning mod S. O. 1 Miil, da den imidlertid faaer paa høire Haand eller Søndre Side en Tværfjord, som løber hen mod S. V. og kaldes Bartdalsfjord eller Egefjord; siden gaaer den 3 Mile i Øst, med 2 Tværfjorde paa samme Side, løbende mod Sonden, nemlig Jørgensfjord og Sekelvsfjord; dernæst 1 Miil mod S. O. og 2 Mile i Sonden, med en Tværfjord paa venstre Haand mod Østen, som i Begyndelsen kaldes Nor-

Ryggen. Derimod bruges det Ord Bierg aldrig om de største Fjælde, og meget sjelden om de andre, med mindre de ere nøgne og blotte; saa at her ved Bierg egentlig forstaaes Bierg-Grund og Nøgne Klipper, hvilke findes saa vel i Vandet som paa Landet, og saa vel paa Fjeldene, som i det Lave, bejnderlig ved Strandene, eller hvor Strand-Breddene falde noget dybe.

- (*) Vil man give Ngt paa Fiordenes Løb i Norge, skal man formodelig paa de fleste Stæder befinde, at ligesom Hoved-Fiordene skære sig ind igiennem Landet fra Vesten til Østen, saa ligge derimod Tvær-Fiordene i en Strækning fra Norden til Sonden, og det gemeenlig paa Søndre Side af Hoved-Fiordene.

Nordalsfiord, men længst ind Tasiord. Endelig fortsætter Hovedfiorden endnu sit Løb 1 Miil hen imod S. V., med en Tvær-Fiord, som boier sig i en krum Linie mod S. O. og N. O., og kaldes Bierangerfiord, hvilken er den længst ind beliggende Fiord paa Søndmør. Den anden Hoved-Fiord løber ind fra Havet ved det Forbiery Stat og kaldes Rødve-Fiord. Den er mindre end den første, men gaaer ligeledes først i S. O. og siden i Øst hen imod 2 Mile, med en Tvær-fiord paa høire Haand mod Sønden, som kaldes Sødvæfiord; dernæst strækker den sig under Navn af Volds- og Ørste-Fiord $2\frac{1}{2}$ Miil i S. O., og faaer imidlertid paa samme Haand 2 Grene eller Tvær-Fiorde, løbende mod S. V., af hvilke den ene kaldes Dalsfiord, den anden Kiilskiord. Heraf sees da, at Hoved-Fiordene trænge sig ind igiennem Landet fra Vesten til Østen, næsten i en Kiilagtig Form, saasom de altid ere bredere ved Havet, end længere ind i Landet, hvor de efterhaanden blive alt mere og mere trange, indtil de standse mod Landet, som kaldes Botnen, hvor de mødes af de Oplandske Dale, der støde til dem i en Strækning fra Østen til Vesten. Da nu Landet, som mestendeels bestaaer af høie fra Øst til Vest gaaende Fjeld-Strækninger, stikker ud imod Havet og gjør Skillerum imellem Hoved-Fiordene; saa ville dette meget hindre, ei alene Communicationen imellem Hoved-Fiordene og det hele Land indbyrdes, men og Landets Beboelighed, om ikke Tvær-Fiordene, som løbe fra Nord til Syd, saa og Sundene, enten ganske overskare disse uoversigelige Bierge og saaledes dannede Der af Landet, eller og blot indskare dem og derved dannede Bugte, Hals-Der og Isthmos, hvilke sidste her kaldes Eid.

§. 10.

Efter Fiordene kan Dalene beqvemmeligst betragtes, og det i sær formedelst den store Lighed og Overeenstemmelse, som findes
E imellem

imellem dem; thi 1.) kan det her ansees for en almindelig Regel, at hvor Fiordene standse og ophøre, der tage Dalene igien sin Begyndelse, og det i samme Strækning, som Fiordene have, enten de ere Hoved-Fiorde eller Tvær-Fiorde. 2.) ere Dalene, ligesom Fiordene, i Begyndelsen temmelig brede, men gaae siden i adskillige Bendinger og med mange Forhoielser, op igiennem Landet, alt mere og mere indsnæbne. 3.) ere Dalene paa begge Sider indsluttede af meget høie Fjeld-Strækninger, hvilke have samme Direction som Dalene selv. 4.) have nogle Dale og dette tilfælles med Fiordene, at de paa een af Siderne overskæres af andre mindre Dale, som jeg vil kalde Tvær-Dale; hvilke altsaa befordre Communicationen og Beboeligheden til Lands, ligesom Tvær-Fiordene til Vands. Af hvilken Overeenstemmelse man lettelig kan slutte og forestille sig, at, i Fald saadan en Dal var opfyldt med Vand eller Søe, den da i alle Maader vilde vise sig, som en Fiord med alle dens Landpynte, Bugte, Der og Holme, med videre.

Ellers falde Dalene her i Almindelighed kun smaa og smale; de største kan være 2 til 3 Mile lange, men de fleste ere langt kortere. I Dalene findes gemeenlig færste Bande eller Søer (*), som ligeledes ere

(*) For at forekomme Tvetydighed og urigtigt Begreb, i sær hos Danske Læsere, maa jeg paa dette Sted een Gang for alle anføre nogle fornødne Anmærkninger om de Ord Søe, Vand og Hav, hvilke baade her og andesteds i Norge (ligesom overalt i dette Skrift) bruges i anden Bemærkning, end i Danmark. 1) Ved Søe og Søe-Vand forståes hos os i Almindelighed det samme, som man i Danmark kalder Hav og Salt-Vand; men ellers bruges det og ofte i en mere indskrænket Bemærkelse og betyder da egentlig Hav-Søe eller Under-Søe i det store Vester-Hav, eller Hav-Bejgernes heftige Bevægelse, som ellers kaldes Søe-Gang, item deres Indbrud i Fartseiene, som ellers kaldes en Styrt-

ere smaa og smale, og overgaae sielben en halv eller heel Miils Længde. Med de fleste af dem har det denne særdeles Bessaffenhed, at de, naar Stormveir er i Havet, stige over sine sædvanlige Grændser og trække sig tilbage igien, ligesom ved en Hav-Bred. Dette foraarsager da i Vandene et Slags Strom, saa vel som Flod, Ebbe, Undersøe og Dragsue eller Brenning, hvorpaa have et mærkeligt Exempel i det bekiendte Bræddals-Vand i Skoue-Sogn, som siden skal beskri-
ves (*).

Fra

Styrtning eller Søe-Styrtning. 2) Et Batn eller et Vand be-
mærker her det samme som Færst-Vand, eller det, man i Danmark kal-
der en Søe. 3) Det Ord Hav bruges her altid i en indskrænket Be-
mærkelse, og betyder alene det store og uden for Landet beliggende Vester-
Hav; selgelig sættes imod Fjorde, Vig og Sunde. 4) Ligesom det
Ord Søe betyder Salt-Vand i Almindelighed, saa vel i Havet som i
Hav-Bugtene; saa indbefatter og det Ord Søe-Kant, naar det tages i
den vidtledigste Mening, alle nær ved Søen eller det salte Vand belig-
gende Egne, og selgelig sættes imod Oplandene eller de høit op i Landet
liggende Stæder, ligesom Indbyggerne i Norge af samme Aarsag deles i
Søelændinger og Oplændinger. Men hos os bruges det som oftest i en
mere indskrænket Forstand, saa at det enten sættes imod den Deel af Sønd-
mør, som kaldes Fjordene, og altsaa indbefatter de to øvrige Dele, som
ere Sundene og Derne, eller og sættes baade imod Sundene og Fjor-
dene og altsaa indbefatter Derne alene. I dette sidste Tilfælde tages
Ordet Søe-Kant i selv samme Bemærkelse, som det ellers brugelige Ord
Hav-Kant, hvorved egentlig forståes Derne eller de nærmest ved Ve-
ster-Havet beliggende Stæder alene, selgelig det samme, som i andre
Lande kaldes Kyst eller Søe-Kyst o: Søe-Side.

(*) Dette synes at stemme nogenledes overeens med det, som Hr. Egede i
Grøn. Beskriv. Pag. 38. (Tydske Edition) beretter: At i Spring-
Tiden, naar Havet er meest i Bevægelse, og fornemmelig i stærkt Frost-
Veir,

Fra Vandene løbe gemeenlig ned igiennem Dalene smaa Elve eller Gløde, som have her i Almindelighed meget bratte Fald. I sær kan dette siges om de andre Elve, som deels have sin Oprindelse af Vand-Kilder paa høie Bierge, deels af de saa kaldte Sneë-Bræer eller Blaae-Bræer, som om Sommeren smølted og flyde ned i Mængde. Dette sidste Slags Elve ere altsaa om Sommeren og i den stærkeste Hede, naar andre Elve udtørres, meest Vandrige, og midt paa Dag større end Morgen og Aften; ere og paa den Tid ganske oprørte og Mælkefarvede af den Mængde Leer (*), som Vandet fylder op af Bunden

Veir, brække adskillige forborgne Kilder op der i Landet, og det endog paa saadanne Stæder, hvor man ellers ikke veed af Spring-Kilder at sige.

I Scheuchzers Natur-Wissensch. Tom. 2. Cap. 23. §. 6. meldes og om adskillige uroelige Bæde i Schweitzerland, som ligeledes give et forestaaende Uveir tilkiende.

- (*) Dette har jeg i Begyndelsen, og førend jeg nøiere eftertænkte Sagen, saaledes anført paa Olavii Ord og Forsikring i hans *Enarrat. Hist. de Natura & Constitutione Islandiæ* pag. 132., hvor han forkaster den almindelige Mening om disse Elves hvidfarvede Vand (nemlig at det skulle have sin Oprindelse af Sneë-Bræerne) og derimod søger at udfinde Aarsagen dertil i et Slags Leer, blandet med en fin Kalk og hvid Bimsteen, som de Islandiske Bierge og Elve skal indeholde, sigende: „*Hoc*
 „*aqvæ genus Islandi vocant Jökla-Batn. Non tamen albescit*
 „*nive, ut vulgo absqve omni ratione creditur, sed calce subtilissima,*
 „*qvæ montes Islandici, ut exusti, interius scatent. Semper enim*
 „*in albicantium fluminum marginibus adest quædam colore cyma-*
 „*tili argilla subtilis, qvæ calcem & pumices albos in se continet,*
 „*Hanc argillam è montium & præprimis nivosorum, ubi maxima*
 „*aquarum vis confluit, penetralibus fluvii secum abripiunt, defe-*
 „*runtqve in litora, calce, ut leviori, in aqua retenta.*” Dette kan maaskee have sin Rigtighed i Henseende til Island; men hvad vore Mælkefarve-

Bunden og forer ned med sig, saa at Laren, som i det oprørte Vand ei vel kan see sig for, da allerlettest kan fanges. Elvenes Lob i Dale: ne falder gemeenlig ved den steileste Fjeld-Side og standser i Fjordene, hvor de andre Elve ligeledes udgyde sig og derved forarsage, at Strømmen i Fjordene gemeenlig falder ud fra Landet; hvortil den bestandige Østlige Vind eller Land-Vind, som falder i Fjordene, ogsaa gjør meget.

§ 3

§. II.

Mælkfarvede Elve angaaer, da naar jeg betænker: 1) At det fine Leer, Kalk eller Bimsteen, som de forbrændte Jslandske Bierge frembringe, ikke vel kan finde Sted her eller andensteds i Norge, hvor Biergene synes at være af langt anden indvortes Besskaffenhed, end paa Jsland. 2) At vore Elve intet synligt Leer eller Kalk indeholde enten ved Breddene eller i Bunden, hvor intet andet er at see end en Hoben Stene. 3) At saadant Leer eller Kalk, om det end virkelig fandtes i vore Elve, dog en Gang maatte udtømmes og faae Ende, i Betragtning af den overflødige Mængde, som deraf aarlig behøves til at giøre Elve-Bandet hvidt eller Mælkfarvet; allerhøjest da det ei alene opfylder Elvene fra øverst til nederst, men endog de uden for Elvene liggende Fjorde, hvilke ofte befindes at være fyldte med samme Slags Vand en halv Miil eller mere fra Elve-Mundene at regne. 4) At vore Elve ikke ere Mælkfarvede det hele Aar igiennem, men alene om Sommeren, eller saa længe Sommer-Varmen opløser og smelter Snees-Bræerne, og det i sær ved Middags Tider, naar Solen virker paa det heftigste. Naar (siger jeg) alt dette tages i Betragtning, saa har jeg Aarsag til at tage mine forige (eller rettere Olavii) Tanker i Tvivl og at vedblive vore Bønders eenstemmige Mening, som grunder sig paa lang Erfarenhed, og kommer desuden ganske overeens med den almindelige Mening blant Indbyggerne paa Jsland; selvselig holder mig besejet til at troe: at den hvidagtige Leer-Farve eller Mælk-Farve, hvormed Vandet i dette Slags Elve hos os er tingeret, virkelig maa følge med det optrøede Snees Vand og have sin Oprindelse af Snees-Bræerne, hvis Natur og Egenskaber endnu ikke ere nok bekendte.

§. II.

Ved denne Anledning vil jeg og melde noget om Strømmenes Løb og Beskaffenhed ved disse Kyster, item om Flod og Ebbe. Hvad Flod og Ebbe (som her kaldes Flo og Fiore^(*)) angaaer, da afværler den hos os ganske ordentlig, ligesom overalt paa den Vestlige Side af Norge fra Lindsnæs af; ikke desmindre stiger dog Floden usædvanlig høit, naar Vestlige Vinde eller (som det her heder) Hav-Vetr-enten er i Vente eller bryder ind i Landet; hvilket fornemmelig skeer om Høsten, da Ebben imidlertid er næsten ikkun halv saa stor som sædvanlig. Hvorimod Soen falder usædvanlig meget ud saa ofte Land-Vetret: Østlige og Nordlige Vinde have Overhaand; hvilket i sær skeer om Foraaret, og allerhøist i Martii eller Giøc-Maaned, hvoraf den saa kaldte Giøc-Fiore har sit Navn.

Ved Strømmenes Løb har det adskillig Beskaffenhed, som meget beroer paa Stædernes Beliggenhed og andre tilfældige Aarsager. Saaledes løber Strømmen i de trange Sunde og Fiorde bestandig ud og ind med Ebbe og Flod; skiont det ved den Leilighed undertiden hænder sig, at Strømmen paa een og samme Tid tager et adskilt Løb i eet og det samme Sund. Thi, naar for Exempel et Sund, som har snævert Ind- og Ud-Løb, ligger imellem 2 aabne Fiorde saaledes, at det har en Fiord liggende ved Indløbet og en anden ved Udløbet, og Vandet da i Ebbe-Tiden først maa falde ud af Fiordene, fordi de staae i større og nærmere Forening med Havet; saa bliver det i Sundet indfnebn Vand høiere end Vandet i Fiordene, og følgelig falder ud til begge Sider bag efter Fiordene, hvilke trække Vandet ud af Sundet
hver

(*) Det Ord Fiore eller Fiære betyder ei alene Ebbe, men og Strand; ventelig af den Aarsag, at Stranden er størst i Ebbe-Tiden. Flo betyder og en hastig paakommende, men ei længe vedvarende Storm (*Ecnephias*.)

hver paa sin Kant og forarsage, at Strømmene i de snævre Aabninger tage et ganske adskilt Løb. Ligeledes forholder det sig og, naar Flod-Tiden kommer, nemlig at Vandet vyer hastigere i Fjordene end i Sundet, og selvfølgelig trænger sig ind paa begge Sider, saa at Strømmene ved Sundets tvende Aabninger løbe ligetvært imod hinanden; hvor paa herefter skal anføres et Par Exempler, som gjøre Sagen mere tydelig (*).

Derimod befindes Strømmen i de store og aabne Fjorde næsten det hele Aar igiennem at falde ud til Havet, og det af den forhen ommeldte

- (*) For ikke at opholde Læseren alt for længe i Uvisshed om denne Sags Rigtighed, vil jeg anføre et mærkeligt Exempel herpaa, taget af den bekiendte og ikke langt fra Bergen beliggende Strøm, kaldet Kiil-Strømmen, om hvilken det baade i Skrifter og ellers i Almindelighed heder: At den løber tvært imod alle andre Næste Strømme, saa vel som mod Flod og Ebbe. Men Sagen er egentlig denne: At der i Nordhordlehn's Fogderie ligger (i en Strækning fra Norden til Sonden) et meget langt og tillige trangt Sund (eller rettere en Række af adskillige Sunde) som ved begge Ender indknibes, og derved forarsager tvende mærkværdige Strømme, af hvilke den Nordligste er bekiendt under Navn af Kiil-Strømmen og har uden for sig en stor Fiord, kaldet Jensefiord, men den Sydligste kaldes Allve-Strømmen og støder til en anden stor Fiord, som bærer Navn af Herlesfiord. Disse tvende Fjorde, imellem hvilke bemeldte Sund løber som en Canal eller Rende, indgæde da i Flod-Tiden sit Vand igiennem Strømmene, og trække det i Ebbe-Tiden tilbage igjen, hver paa sin Side, selvfølgelig forarsage, at Kiil-Strømmen i Ebbe falder hen til Nord, naar Allve-Strømmen paa samme Tid tager sit Løb mod Sonden, og at de derimod i Flod-Tiden løbe hinanden lige i Møde. Derfor, saa vist som det er, at Kiil-Strømmen altid har et andet Løb end Allve-Strømmen, saa urigtigt er det, at den løber imod alle andre Strømme i Norge, som man pleier at sige; thi hvor de samme Omstændigheder findes (hvilket her ikke er saa rart) der befindes og Strømmen at være af samme Beskaffenhed som i dette Sund, hvilket dog uden Tvivl er det største og mærkværdigste i sit Slags.

meldte Marsag, nemlig formedelsst de mange Elve, som udgyde sig i dem, og for det bestandige Land-Beirs Skyld, som i sær har Overhaand længst ind i Landet. Og skeer det end, at Vandet, som i saadan Mængde idelig støder ud, skulde uden for Fiordene vore saa høit, at det maatte gaae tilbage igien; saa søger det dog heller sin Tilbagegang neden under ved Bunden, end oven paa; hvorfor man ofte mærker, at Strømmen neden under falder ind, paa samme Tid den oven paa falder ud. Dette er altsaa Strømmens sædvanlige Løb i de store Fiorde; men saa ofte der er en Storm af Vestlig Vind i Havet, trænger Hav-Strømmen ind og dæmper al anden Strom, ja den kan ofte, naar et Uveir forestaaer, være saa stærk, at en Mand neppe kan roe imod den i stille Veir. Og, saa snart dette mærkes, spaaer man sig strax en Storm fra Havet, hvilken dog ikke altid fremkommer eller bryder ind i Landet; thi ligesom den Luftens Forandring, som et Barometer forudsiger, ikke altid yttres sig i den nederste Luft-Kreds, skiont den dog er i Luften, saa fremkommer ikke heller altid det Uveir, som er i Havet og forudsiges af Strømmen, der kan kaldes vore Sømands Barometer, ligesom Flod og Ebbe deres Time-Glas.

Hav-Strømmen eller Strømmens Løb uden for Landet befindes og at være adskillig, nemlig snart gaaende mod Vest, saa længe Landveiret staaer paa, snart mod Øst, naar Hav-Beiret regierer, nu mod Sonden og nu igien mod Norden; hvilket dog egentlig kun er at forstaae om 3 à 4 Mile nærmest ved Land, og saa vidt den forhen beskrevne første Hoved-Grunde strækker sig; thi længere ud befindes Strømmen at gaae næsten bestandig mod Norden, sielden mod Sonden eller Østen. Gaaer den mod Sonden (hvilket ei gierne skeer uden om Sommeren i godt Veir) da er den meget roelig og stille; men falder den mod Norden, befindes den altid meget sribig, saa at man endog paa det vide Hav kan see Strom-Huller eller Hvirveler, og jo længere

Nord,

Nord, jo stridigere siges den at gaae. I sær falder paa Hav-Broen eller Stor-Eggen saa stridig en Strøm, at man langt fra kan høre dens Brusen, og af Strommens Fart oven paa see, hvorledes Eggens Strækning gaaer, ja, at Fiskerne ofte med de største Blye-Lod der ikke kan naae Bunden. I Øvrigt er ved Hav-Strommen at mærke det samme, som tilforn er erindret ved Strommen i Fiordene, nemlig at den neden under ofte løber tvært imod den, som fornemmes oven paa Bandet; i hvilket Tilfælde man altid venter stærk Forandring i Veiret fra den Kant, hvorfra den øverste Strøm kommer. Heraf sees da og, at Hav-Strommen idelig retter sig efter Bunden, og, da samme her som oftest blæser af en Sønden eller Vesten, er det ikke at undre over, at Strommen saa bestandig løber mod Nord.

Endelig maa og meldes noget om det Slags Strøm, som her kaldes Atterrinding eller Atterrinds-Strøm, fordi den rinder tilbage fra Landet, som den stødte ind paa, og folgelig tager et andet Løb end Hoved-Strommen, hvoraf den har sit Udspring. Denne Strøm mærkes allertydeligst i trange og dybe Fiorde, som ved Siderne have een eller flere udstikkende Landpynte; thi saa ofte Strommen gaaer ud eller ind ad saadan en Fiord, støder en Deel af Strommen imod Landpynten, og (saasom enhver Landpynt forarsager en Vlig eller Bugt i Landet) gjør en Cirkel-Gang omkring Bugten, ved Siden af og tvært imod Hoved-Strommen, med hvilken den til sidst forener sig igien (*).

Alf alt dette sees da, at Strommens Løb først og fornemmelig bestemmes af Vindene, dernæst af Flod og Ebbe, og endelig af Landets Situation og Beskaffenhed.

§. 12.

(*) Dette er vel det eneste Exempel paa Atterrinding, som jeg selv har havt Anledning at erfare, men tvivler dog ikke paa, at den jo yttres sig paa flere Maader baade her og andensteds i Norge; hvorpaa jeg til Beviis vil anfere

§. 12.

Endelig komme Biergene i Betragtning, af hvilke dette Land, som bekendt er, har en stor Mængde. De ere ikke alle af eens Beskaffenhed, men vise sig, baade i Henseende til Hoide og andre Omstændigheder, forskiellige fra hinanden efter Beliggenheden, ligesom de enten ligge nær ved Havet, midt i, eller inderst i Landet. Biergene paa Verne ere mere lave og (som tilforn er anmærket) mere beboelige end de, som ligge længere ind i Landet, og det af den Aarsag, at de gemeenlig (i sær paa den Søndre Side) efterlade sig en temmelig breed

og

anføre den mærkelige Strøm i Drams-Fiorden, om hvilken jeg ved Mr. Jens Essendrup har faaet følgende troeværdige Beretning: Hoved-Strømmen i Drams-Elven, som løber ned imellem Byerne Bragnæs og Strømsøe, støder først an paa en Holm, kaldet Tyvholmen, hvor den deler sig i 2 Grene og gaaer rundt om Holmen med saadan Fart, at Isen aabnes der seerend paa andre Stæder i Fiorden. Derpaa fortsætter den sit Løb videre og foraarsager paa begge Sider, ved at støde an paa visse saa kaldte Odder eller fra Landet udstikkende Grunder, en idelig Atterrinding, som af Stædets Indbyggere kaldes Bag-Evje; hvilket vedvarer indtil det trange Revier, kaldet Strømmen, hvor man ei alene i lavt Vand mærker Atterrinding, men og i Flommens Tid, naar det udgaende Elve-Band støder hæftig sammen med det indgaende Søes Vand, fornemmer en utallig Hob Hvirveler, af hvilke een i sær falder paa visse Tider saa stor og stærk, at den kan sætte en Baad eller et stort Zis Flag paa sin Ende, ja har en tiltrækkende Kraft paa nogle Favn nær, saa at adskillige uforfigtige Personer have der sat Livet til. Neden for dette Sted, hvor Fiorden paa nye udvider sig, bliver Hoved-Strømmen ved at løbe paa samme Maade, som oven for, nemlig midt ad Fiorden med adskillige Atterrindinger paa begge Sider. Kort at sige: Strømmens Løb i Drams-Fiorden fortiente uden Tvivl nøiere at undersøges, og kunde efter mine Tanker give god Oplysning saa vel om Strømmene i Almindelighed, som om den bekendte Moskøe-Strøm eller Malsstrøm i Sørdelesked.

Det

og jævn Biergsfod, som har dette besønderlige, at den fra Søen af gaaer enten skraas op eller Trappeviis i adskillige artige Forhoieller og Terrasser; men derfra begynde Biergene at blive ganske tværbratte og at stige næsten Lodret op i Beiret, saa at de paa Siderne have ganske lidet Græs, uden til en vis Høide, skjønt de oven paa Fjeld-Ryggen kan

F 2

være

Det er ikke alene i smaa og store Fjorde, hvor jeg mener, at dette Slags Strøm kunde spores; men endog i de store Hav. Saaledes bliver den bekiendte Strøm i Middelhavet, som har brudt saa mange Hoveder, efter mine Tanker intet andet end en Atterrinds Strøm. Thi først gaaer Strømmen fra det Atlantiske Hav ind igiennem Strædet, og det saa bestandig, at Naturkyndige have meent, at det Middellandske Hav enten ved en dyb Afgrund i Bunden, eller formodelst Dunsternes Uddampning ved en stærk underjordisk Ild, maatte stille sig ved det overflødige Vand; skjønt enhver, som veed, hvorledes Under-Strømmen ofte gaaer lige tvært imod den øverste Strøm, rimeligviis maa slutte, at det Atlantiske Hav paa den Maade faaer tilbage, hvad det idelig synes at give fra sig. Derefter gaaer Strømmen fra Strædet videre forbi Spanien, Frankrig og Italien, indtil den møder Sicilien, hvor den maa dele sig i tvende Arme, af hvilke den ene løber igiennem det Siciliske Farfund, den anden omkring paa hin Side af Øen; og der, hvor disse Arme eller Grene støde sammen, vil det bekiendte Hav-Svælg *Charybdis* formodelig findes. Naar nu Vandet tilsidst samles hen ved Grækenland, og Havet der bliver alt for trangt, nedes det at gaae tilbage igien ved en Atterrinding og at søge Udveje til begge Sider, nemlig paa den ene Side forbi Dalmatien, omkring Bugten af det Adriatiske Hav, og tilbage forbi Italien, og paa den anden Side forbi de Africanske Kyster ud til Strædet, hvor Hoved-Strømmen tager sin Begyndelse. Saaledes synes denne Strøm at gaae efter Hr. Büschings Beskrivelse i hans *Neue Erdbeschreibung* Tom. 1. Pag. 127. og tillige af det foregaaende om Atterrindingen at kunde forklæres.

P. S. Efterat dette var skrevet, finder jeg en Afhandling, forfattet af den Casselske Geheime Raad Waiz, og indført i Schwed. Akadem. Abhandl. 1755. 1. Quart., hvor den øverste og underste Strøms stridige Løb i Strædet nærmere bekræftes og stadfæstes; men i Ørigt intet meldes om Strømmens videre Gang i det Middellandske Hav, eller om Atterrindingen.

være jævne og Græsrigge nok. Biergene midt i Landet, paa begge Sider af Fiordene, ere langt mindre steile eller tværbratte, end Biergene paa Verne; men derimod er Biergfoden kortere og langt mindre beboelig, ligesom og Bierg-Siderne ere mere med Lyng begroede, sølgelig mere ufrugtbare og ubehagelige end Biergene paa Verne. De øvrige Bierge længst ind i Landet ere overmaade høie og steile, saa de efterlade sig saa godt som slet ingen Biergfod (*); dog have de endnu den meste Forraad paa Skov, hvorved deres naturlige Fælshed meget formindskes, skiont deres skrækelige Høide og Steilhed forarsage mange Uleligheder af Elve-Brud, Sneefond og Steen-Skreed (**), som hos

(*) Denne Forskiel paa Biergenes Fodder kommer af den forhen viste Forskiel paa Havbundens Bessaffenhed; thi ved Verne mod Havet er Bunden meget høi og sølgelig Landet under Biergene fladt; men i Fiordene, hvor Havbunden bliver alt mere og mere dyb, ligger den største Deel af Biergfodderne skjult under Vandet. Kort at sige: jo længere man fra Havet af kommer ind i Fiordene, des dybere er See-Bunden; jo dybere See-Bunden er, des høiere befindes de i Nærværelsen liggende Bierge at være; og jo høiere Biergene ere, des mindre beboelige falde Biergfodderne og Strandbreddene.

(**) Elve-Brud har sin første Oprindelse af stærkt Regn og Tøe, hvorved Elvene alt for meget fyldes med Vand, og da enten rive Stykker ud af sine Bredder og saaledes Tid efter anden fordærve Marken, eller og ved løseveen Mudd, Stene og Træer tilstoppe sit Løb og tage sig en nye Wei, samt udgyde sig over de flade Marke med Gruus og Steen; hvorved ofte stærk stor Skade paa Ager og Eng.

Sneefond er to Slags, nemlig Meel-Fond, som bestaaer af løs Sne og falder ned af Fjeldene, naar Sneen nedkastes i alt for stor Mængde paa een Gang; og Kram-Fond, som bestaaer af vaad og tilpakked Sne og falder ned, naar Sneen ved et hastig paakommende Tøveir løses i Fjeldene. Begge ere farlige, men den første langt farligere end den

hos os uden Tvivl ere mere almindelige, end paa noget andet Sted her Nordenfielbs. Mange af disse sidste Bierge ere og oven paa bedælte med Snee, som aldrig optøer, eller med de saa kaldte Snee-Bræer, eller Blaae-Bræer, hvilke dog her ei ere saa almindelige, som længere hen mod Sønden, besønderlig i de Fogderier Nordfiord og Sogn, findes ei heller saa lige paa de høie Bierge, men oftere paa de lave; hvilket alt stemmer overeens med det, som Hr. N. Horrebom beretter om Iis-Joklerne paa Iisland, nemlig at de ikke ligge saa meget Norden som Sønden paa Landet, og ei altid paa de høieste Bierge. At udfinde den rette Aarsag til denne Mærkværdighed, maa jeg overlade til de bedre Kyndige; men for at give Læseren et nærmere Begreb om vore Snee-Bræer, vil jeg her neden for indrykke det mærkværdigste Indhold af en Beretning, som er mig meddelet af Sal. Hr. Hans

K 3

Viin-

den sidste, efterdi Meelfonden falder ned som i et Dieblis, og vælter strax Huse og Baade om ved den hæftige Vind, som den fører med sig; i Stæden for at Kramfonden gaaer ganske langsomt ned ad Fjeldsiden og standser ofte under Veis formedelsi den haarde Snee, som fæster sig til den paa alle Sider, fører og desuden et stærkt Brag med sig, saa den af Menneffer i Tide kan fornemmes og undsøges. Men derimod følger med Kramfonden desto større Skade paa Ager og Eng, saasom der altid med den optæede Snee løsnes store Steene i Fjeldet, som let kan forvandle den beste Gaard til en Steen-Dynge, naar Meelfonden alene løber oven paa, uden at efterlade sig kiendelige Spor i Marken.

Steen-Skreed, som bestaaer af løsne og fra Fjeldet nedfaldende smaa og store Steene, følger enten med Kramfonden, som nyelig meldt er, eller har alene sin Oprindelse af Regn og den saa kaldte Telle-Grop, som er en Virkning af Tellen eller Isen i Jorden, hvilken har den Egenfskab, at den letter alle Steene i Veiret og kiler Biergene i tu, hvor de have Sprækker, og selgelig forarsager, naar den siden optøer, at alle disse Steene løsnes og falde ud, hvor Stæderne ere bratte og hældende. Dette kaldes da egentlig Steen-Skreed, hvilken (foruden Skade paa Ager og Eng)

Utingaard om den bekjendte Snees-Bæ i Justedalen i Sogns Fogderie, hvor han i mange Aar havde været Præst og havt Leilighed at undersøge samme (*).

I Øvrigt

(Eng) fører med sig en Røg og slem Lugt af de mange Svovelagtige og Mineraliske Partikler, som drives ud af Stenene ved den heftige Bevægelse og Fart, som de sættes i.

- (*) „Den saa kaldte Justedals-Bæ strækker sig, saa vidt jeg veed, til „trede Fogderier, nemlig Nordfiord, Søndfiord og Sogn. Dens Beskaffenhed er meget foranderlig; thi undertiden gaaer den frem i de Dale, „den grændser til, i 30 til 60 Aar, undertiden trækker den sig tilbage „igien en Tid lang. Naar den gaaer frem, blive Sprækkerne i den saa „dybe, at det gaaer til nogle tusende Favne, og saa vide, at man ei kan „springe over dem; men naar den gaaer tilbage, trækkes Sprækkerne „sammen igien. I sin Fremgang har den saadan Magt, at den kan skjude „Stene af et Huses Størrelse for sig, hvilke, om de komme imellem „Breen og et Bierg, knuses i smaa Stykker. Hvor den gaaer tilbage, „efterlader den *steriles arenas*, hvor siden aldrig vorer Græs. Paa „begge Dele har man eiensynligt Beviis, nemlig paa det sidste i en Dal, „kaldet Krongdal, hvor der fra forrige Tider ligge ligesom Bolde af de „mange Stene, som den i sin Fremgang har ført for sig, og paa det første „i en anden Dal, kaldet Mielvedal, hvor den i en Tid af 30 Aar har „gaaet saa vidt frem, at den har borttaget Grunden, som tilhørte en „Gaard, kaldet Nyegaard, hvorfor og samme Gaard for nogle Aar „siden er bleven øde. Det er og et Sagn blant Bønderne i Justedalen, „at der i samme Dal, som nu er opfyldt med Snees fra det nederste til „det øverste, har tilforn staaet 14 Røgstæuer; og at dette ikke er en „Digt, sluttet rimelig deraf, at der i en Myr, som gaaer hen til Breen, „sees en Gade eller Steenbroe, som uden Tvivl har været en Kiøre-Wei „for da værende Bønder. Naar man kommer oven paa Breen, befindes „den mangesteds at hænge langt uden for Fjeldene; falde disse uafhængende „Stykker ned, da smælttes de, men saa længe de hænge fast, smælttes de „ikke. I taaget Weir fører den ingen Kulde med sig, men i klart Weir „giver

J Dorigt har jeg, ved noiere anstillet Betragtning over Biergene her paa Stedet, anmærket følgende, nemlig: 1) at de allerflestes Bierge her ved Søe-Kystene ligge vendte i en Strækning fra Vesten til Østen eller rettere fra N. V. til S. O., og folgelig gaae lige tvært imod Søe-Kystens Strækning, som falder fra N. O. til S. V. 2) At alle fra Vest til Øst gaaende Bierge ere paa den Nordre Side meget steilere og ubeboeligere, end paa den Side, som vender mod Sønden, hvor de gaae langt mere jævnt og hældende ned. Hvilken Regel er saa almindelig, at den endog kan mærkes paa de mindste Høie og Bakker, ja paa Skær og Klude i Havet. 3) Naar slige fra Vest til Øst gaaende Bierge ligge nær ved Havet, ere de mere jævne og beboelige paa den Østlige Kant, end paa den Vestlige, som i saa Fald gaaer steilt ned i Havet. 4) Hvor Biergene derimod faae en anden Vending, s. f. E. ved Tvær-Fiordene, staaer det vel altid fast, at den ene Bierg-Side er steilere end den anden; men i deres Strækning fra Norden til Sønden faaer man gemeenlig det steilste af Biergene paa den Vestlige, og det jævreste paa den Østlige Side, skiont Biergene længst ind i Fiordene blive paa begge Sider saa bratte, at Forskiellen neppe er kiendelig. Jeg kunde anføre flere Regler og Anmærkninger hid henhørende, om jeg ikke frygtede for at blive kedsommelig for Læseren, som dog neppe uden med egne Øine kan gjøre sig ret Begreb derom; men hvad jeg har anført, er saa almindeligt, at man finder Bevist derpaa, hvor man kaster Øinene hen, og jeg forestiller mig, at det i nogen Grad maa forholde sig ligeledes i andre Biergsfulde Lande. Man maa imidlertid ikke alene forundre sig over den Orden og Lighed, hvori Biergene staae indbyrdes, uagtet de synes at være uordentlig hist og her adspredte; men endnu mere over den

vise

„giver den en Vind og Kulde fra sig, som snart er utaalelig. De, som
„ikke kan taale Seen, sele og en Art af See-Syge, naar de reise over
„Snee-Vreen.“ Saa vidt Hr. Viingaards Beretning.

vise Indretning og særdeles Guds Forsyn for dette haarde Land, at de Sider af Biergene, som vende fra de skarpeste Vinde og best kan opvarmes af Solen, folgelig blive de frugtbareste, udgiore og den jævne og behageligste Deel af dem, og ere af Naturen best skikkede til at opnaae samme Hensigt. Dette maa jeg endnu lægge til, at hele Norge kan, efter foranførte Anmærkninger, betragtes paa samme Maade og ansees at være af samme Beskaffenhed, som et hvert enkelt Bierg; thi hvo veed ikke, at Norges Land Norden for Dovre-Fjeld og mod Vesten er ulige steilere, ubeboeligere og ufrugtbare, end paa hin Side, hvor Landet faaer lavere Bierge, bredere Dale og en mere jævnholdende Strækning; hvilket, foruden at det giver den Søndensfjeldske Deel af Norge store Fordele fremfor den Nordensfjeldske, tiener tillige til Oplysning om hvad jeg har sagt. Mere agter jeg ikke fornødent her at anføre om Biergene, da et og andet mere besønderligt vil forekomme i denne Beskrivelses anden Part, i sær om de Bierge, som jeg selv har besøgt.

§. 13.

Hvad de almindeligste Jord-Arter, som sort Muld, Sand, Leer og flere, med deres Scratis og adskillige Lag angaaer; da har jeg hverken ved Jordbor eller paa anden Maade havt Anledning til at undersøge samme noget nriere. Hvad jeg har havt Leilighed at mærke, er ikke noget besønderligt, men findes fast i alle Lande, saa det synes ufornødent at anføre flere Beviis paa saa almindelige Ting, som Jord-Arternes Foranderlighed, adskillige Lag i Jorden, uordentlige Afværling med mere, som af andre til Overflod er beskrevet. Dog maa jeg her melde, at, hvad den øverste Jord-Skorpe og de nærmeste Lag angaaer, bemærkes her en temmelig Orden efter Stædernes Beliggenhed, saaledes: at den fedeste Muld findes altid liggende paa Bierge og Klippige Stæder i tynde

i tynde Lag, hvilke ellers af Solens Hede vilde forbrændes; men Sand og Leer derimod meest i Dalene og paa Berne, dog saa, at Sanden ligger oven paa blandet med Muld og Leeret neden under, hvorved Bædfken og Godningen hindres fra at synke for dybt; og med den Forskiel, at Sanden paa Berne er ulige finere og hvidere, end den i Dalene, som kaldes Nur 2: grov Sand og er blandet med smaa og store Stene.

Flyv-Sand (*Arena quartzosa vento volatilis* Linn:) forekommer paa Gidskoe, Vigeroe og flere Der. **Glimmer-Sand** (*Arena micacea*) findes paa Gaarden Kløde, beliggende i Nordfiord tæt ved Søndmørs Grændser. God bruun **Gyt-Sand** (*Arena impalpabilis subfarinacea* Linn:) findes i Mængde ved de Gaarde Kellinge og Uren i Nordalens Sogn, og i Langevogen nær ved Gaarden Moldvær i Borgunds Sogn.

Al fine Leer-Arter findes her en Deel, som formodelig vare noiere Undersøgning værdige, saasom en skøn glændsende Leer-Art i Narfærdalen i Hareids Sogn, hvorfra jeg desuden har Prøver af Porcellain-Jord. De Stykker, som deraf ere mig tilbragte, befindes ganske lette og bløde som Bøx, see og inden til ud som Bøx, indtil de have været i Ilden, da de blive ganske haarde og af Anseende som Porcellain. Materien, som bruser ei med Skedevand og synes at være af bedste Slags, er af Farve deels lyseblaae deels hvid; den hvide er at føle til meget feed og saa vel inden som uden aldeles liig Tælle, men den lyseblaae er af indvortes Bøsen mere liig Bøx, er og hist og her blandet med haarde Kirtler; begge blive i Ilden haarde, men af Farve uforandrede. Af de Prøver, jeg har faaet, maa jeg slutte, at den findes kun i smaa og løse Stykker; men dette veed jeg dog vist, at den falder der i temmelig Mængde tillige med forommeldte glændsende Leer. I Vandelsdalen (en Dal, som fremfor alle andre Stæder hos os fortienede at undersøges af kyndige Folk, formedelsst de adskillige Steen-Arter med vi-

dere, som den indeholder) findes et Slags guult Leer, som er fint og feit. Et Slags glændsende Leer kommer paa nogle Stæder udslydende af Biergene, saasom fra Ullastield paa Haramsøen og fra Raamands-Giølet i Torgensfiorden, hvilket snart kunde tages for det, som i Tydskland kaldes Guhrberg-Milch, eller hos andre Ochra hydrargyri alba, hvilket gemeenlig fører noget Metallisk med sig og kommer udslydende af Klipperne (eller efter Bergfolks Mundart: aus den Klüften gleret) men her bliver det kun at ansee for en slydende Ralkagtig eller Leeragtig Jord blandet med Glimmer (Mica) saasom det falder meget let; eller og maaſke for en Art Steenmarv, som kaldes Lac Lunæ, Maane-Mælk, Bergmehl &c. og findes i Klipperne.

Alf Ocker findes her og god Forraad baade i Syndelvens og Vandelsens Sogn; saasom i sær paa Helgesøter, en Gaard i Syndelven, og i Elve-Bakkerne ved Fiskaae-Jernverk, item overalt i Vandelsdalen, hvor den falder saa reen og nativ, at den uden videre Tilberedning er bleven brugt til Malning.

Torv findes her nok af, helst paa Derne, hvor den største Mangel er paa Skov. Der gives i sær to Slags, af hvilke det ene, som er meget løst og sammensat af fine Lyng-Rodder, kaldes Mosse-Torv og er Humus paludosa radicibus intertexta Linnæi; men det andet, som kaldes Steen-Torv (Bitumen humi paludosa Linn:) er haardere og findes gemeenlig dybt neden under det første. Steen-Torvet kan atter deles i det meget Svovelagtige Slags, som giver blaae Lue og hæslig Stank fra sig, og et andet, som ikke har disse Egenskaber, men kan bruges i alle Tilfælde uden Uleilighed, ligesom andet Brænde, hvilke for-modelig blive de samme, som i Vallerii Mineralogia edit. germ. pag. 12. & 13. kaldes Humus palustris in igne foetens og Humus palustris in igne non foetens. Begge Slags brænde med Lue, give stærk Varme og efterlade sig haarde Kul, naar de slukkes i Tide, saa de
ved

ved ret Behandling uden Tvivl kunde bruges i Smede-Verksteder, i Stæden for Træ-Kull.

§. 14.

Af Steen. Arter er (næst Graaebjerg. Arterne, hvoraf findes mange Slags, som best kan beskrives hver paa sit Sted) Sand-Steen den almindeligste og findes paa adskillige Stæder, saasom i Nordalens Sogn paa den Gaard Dale høit op i Fjeldet, hvor den dog falder meget haard, saavidt man af de nedfaldne Stykker kan slutte; men i Ullslandsdal, Høydal og Søre-Birkedal i Voldens Sogn findes den meget god og tjenlig til Stibestene og Hvædstene. I Bandelvsdalen bestaae Biergene for den største Deel af dette Slags Steen; men samme er der paa de fleste Stæder enten for haard eller for blød, undtagen strax oven for den Gaard Sætrenæs, hvor den findes meget god. Ved Gaarden Bjørsløkke i Sandoe Sogn findes deraf saa stor en Mængde, at man har hændtet mange Baade-Ladninger deraf, skönt den ligger saa høit, at den maa sænkes ned med Toug. Den sig selv fortærende Sandsteen (*Muria saxi ex mica spatoq. Linnæi, Svecis Sielsfråttsteen*) er paa disse Stæder heller ikke rar. Biergene, som bestaae af dette Slags Steen, smulne ofte hen og falde ud i store Stykker, saasom ved Gaarden Østrem i Borgunds Sogn og Nærsen i Herroe Sogn. Paa nogle Stæder bruges dette Slags Sandsteen til Hvædstene, hvilke da Vinteren over maa lægges i en Elv eller Myr, som ikke fryser til, og paa den Maade længe kan bevares, da de ellers efter eet Aars Forløb eller mere, vilde falde til Stov i fri Luft. (*). Den største Nytte, som man her i Almindelighed gjør sig af Sandstenen,

(*) *Bromellius* i hans *Lithographia Svecana* Cap. 2. §. 2 melder, at der af denne sig selv fortærende Sandsteen med god Fordeel skal kunde faaages Salpeter.

stenen, er denne, at man deraf forarbejder Slibestene, saa og smaa og store Hvødstene, af hvilke de første kaldes Bryner, de sidste Sænder (*).

Flinte. Steen af sort og god Art forekommer paa et Sted i Harams Sogn kaldet Øværnen, en Grunde i Søen, hvor den af nogle menes at være kommen af en Hændelse, nemlig ved et af de paa dette farlige Sted forulykkede Skibe; men af andre holdes den for at høre hjemme her paa Stedet, hvilket sidste jeg helst vil troe. Den findes i smaa rundagtige Stykker, omgivne med en Kridagtig Materie, og er følgende *Silex cretaceus vagus Linnæi*. Til samme Species henhøre og de smaa Stene, som mangesteds findes i Stranden og ere af adskillig Farve, da nogle bestaae af meget god Flint-Art og ere uden til omgivne med en bruun Skorpe; andre derimod ere Rød-røde heel igiennem og uden paa hvidplettede; endnu andre Leverbrune med sorte Striber og Pletter, som gaae lige igiennem Stenen; og endelig nogle, som ere hvide ellet Mælkefarvede; hvilke alle findes i smaa og rundagtige Stykker, af Størrelse som et Par Hassel-Rodder, og give stærk Ild, saa de vidst nok bør regnes for Varieteter af forbeholdte Flint-Art, og kan efter deres adskillige Farve ansees som grove eller vægte Achater, Carneoler og Sarder, blant hvilke vel torde findes

(*) De saa kaldte Sænder ere et Slags store Hvødstene eller staaende Slibestene, hvorpaa Ører og Bæer stryges frem og tilbage. Haand-Sænder ere mindre og bruges saaledes: at Øren eller Bæren lægges paa en Stok og hvæsses med denne Steen, som holdes i Haanden og dypes en og anden Gang i Vand. Disse bruges meest til Fiolds, hvor man ei kan have Slibestene ved Haanden og ikke heller være hiulpen med blotte Bryner. Bryner ere middelmaadige Hvødstene, som holdes i Haanden og bruges i Almindelighed til at hvødsø Ører og Bæer med. Heine kaldes det mindste og fineste Slags Hvødstene, som bruges til Knive. Til Røgeknivs-Heine benytter man sig her undertiden af Amiantsteen.

findes nogle af det rette og ægte Slags. Den her saa kaldte Hvid-Flint er derimod intet andet end Stykker af Quartzum album, som giver stærk Ild og kan nogenledes bruges i Steden for Flint, skiont den er alt for sprød.

Qvartz er ellers i Biergene meget almindelig og ligger ofte i saa fine Striber, som de kunde være penslede. Quartzum tinctum, af rød, gul og grøn Farve, findes nok af i Vandelsvædalen, siddende i Sandsteen-Biergene. Granater, som her kaldes Tyter, sees mangesteds indsluttede i Graaesten, ofte saa store som Plomme-Stene. De findes og i 2 andre Steen-Arter, nemlig først i een, der ligner hærdet Leer eller Aske, blandet med sort Glimmer, og er uden Tvivl Saxum micaceum fissile cinereum granulis granatinis quartzosisque Linnæi; dernæst i en Jernblaa og meget glændsende Steen-Art, bestaaende af adspredte Partikler og en Mængde Granater, som ei kan være andet end Saxum micaceo-quartzosum, impalpabile, ferreum, granatis refertum Linn. De Røde Tyter ere meget sjæle, saa de ofte falde ud af Stenen, hvori de sidde indsluttede og efterlade sig Hul-ler; men de Hvidagtige Tyter (hvilke dog rettere bør kaldes Qvartz-Kirtler, fordi de virkelig bestaae af Qvartz) ere mere haarde; og derfor holdes den Steen-Art, som dermed er blandet, for den bedste og tiensligste til Qværnstene, efterdi disse saa kaldte Tyte Qværne bedst kan sønderknuse Kornet.

Hvad Kalk-Arter angaaer, da sees vel paa nogle Stæder Tegn til Hvid-Marmor, saasom ved Spilkevting og Breving i Borgunds Sogn, og ellers hist og her; men den er af det grove Slags, og ikke meget bedre end god Kalksteen. Fra et Sted i Vandelsvæns Sogn, kaldet Søfs-Eldet, har jeg temmelig gode Marmor-Stykker, som til deels ere sorte, hvoriblant er det Slags sorte Marmor, som kaldes Prove-Steen (Lapis Lydius). Kalk-Steen gives der ligeledes no-

get af hist og her, men i sær ved Gaarden Soude i Rødde-Sogn og paa Bogssøe i Sandoe Sogn, hvor hele Bierge bestaae af denne Steen-Art, og hvor folgelig gode Kalkbrænderier kunde anlægges. Kalkstønen bruser stærkt med Skedevand, og Biergene have udbendig en meget usædvanlig Skikkelse, som siden paa sit Sted noiere skal beskrives. Spat findes her og. Det almindeligste Slags er Spatum compactum scintillans Linnæi, som gjør de fleste Bierge ved Søs-Kanten rødagtige. Det hvide Spat (Spatum calcareum opacum album) findes i Bierg-Sprækkerne paa Hundsværholm i Borgunds Sogn og ved Gaarden Haahlem i Skoue-Sogn.

Skiefer-Steen, Klover-Steen eller Table-Steen (Schistus) har jeg fundet paa Hildrestrand i Harams Sogn i temmelig Mængde, men af det gemene Slags, som brydes let, lader sig ikke splitte horizontaliter men perpendiculair, og er altsaa ganske utienlig. Fra Samfjorden i Vatne-Sogn har jeg Prober af et Slags Skiefer-Steen, som er tet besat med smaa Skykker (ligesom Firkantede Hagel) af en fremmed Materie, som er hvid, glændsende og sprød, og synes at være Svovel-Ries, Pyrites cristallifatus Linnæi.

Af Uforbrændelige Steen-Arter (apyris) forekommer baade det saa kaldte Krage-Guld (Mica particulis squamosis sparsis Linn:) som, naar det brændes, bliver ganske rødt og glændsende, og findes mangesteds i Bierg-Klosterne; saa og Krage-Solv (Mica particulis membranaceis fissilibus diaphanis) hvoraf i sær findes en Mængde ved Gaarden Vilg i Vandelven. Ellers kaldes Mica i Almindelighed Glimmer eller Skimmer, og den Steen-Art, som dermed er blandet, Glimmer- eller Skimmer Steen. Hid henhører og den bekjendte Beeg-Steen eller Fedt-Steen, som her kaldes Grøt-Steen (rettere Gryt-Steen, Lapis ollaris) og naar den er af blødeste Slags, kaldes

kaldes Blodgrøt eller Klæber-Steen (*). Denne Steen-Art findes hos os paa adskillige Stæder, saasom i Ullastieldet paa Haramsøen; saa vel som paa Lepsøen og flere Stæder i Harams Sogn. I den saa kaldte Klæbersteens-Hammer ved Gaarden Østreim i Borgunds Sogn; ved Gaarden Otterkind i Nordalen; paa Gaarden Hølsæt i Bølden; og ved Gaarden Nalhøng 3 Fierdinger høit op i Vandelsdalen. Den almindeligste er lyseblaa af Farve og er egentlig *Talcum particulis acerosis sparsis friabilibus opacis subvirescentibus* Linn.; men undertiden forekommer og *Talcum particulis acerosis sparsis friabilibus subdiaphanis*, som er ganske hvid, samt mere glændsende og smittende ligesom en Sæbe. Begge Slags, i sær det sidste, ere meget bløde og kan arbeides lettere end Træ; begge taale og stærk Varme og bruges derfor i Smede-Verksteder til Alb-Stene (det er, igiennemborede Stene, i hvilke man stikker Piben af Smede-Bælgen, som her kaldes Alb-Pibe) thi naar den første Varme har bragt det yderste af Stenen i Flod, overdrages den med en sort Skorpe og bliver meget varig, saa længe man kun tager sig i Agt og ikke overstænker den med Vand, naar der slukkes paa Jldstedet; thi om saa stær, faaer den Sprækker og bliver uduelig. Amiant-Steen (her kaldet Træ-Steen) findes, som bekendt er, i Birkedalen i Bøldens Sogn, skiont ikke i nogen Myr (hvor den efter de fleste Skribenteres Beretning skulle forvandles af Træ til Steen) ikke heller i nogen Mængde, som herefter paa sit Sted skal vises. I Vandelsdalen findes derimod en langt større Mængde deraf, saasom ved Gaarden Duestøl og i sær den Gaard Bierge, hvor man af de løse Stykker, som ligge oven paa, funde

(*) Hvor betydelig og nyttig en Steen-Art Klæber-Stenen er, kan sees af en i *Deconom. Journal for Mai-Maaned 1758* under No. 1. indrykket Afhandling.

kunde fylde et Par Tønder, og rimelig slutte, at der maa findes langt mere neden under. I samme Dal ved den Gaard Nahelin findes ogsaa Asbest-Steen eller Bterg-Klod (Caro montana) som er meget fin, uden Trevler eller Fliser, og lader sig skjære som Træ. Dens Farve er meest guul, men hist og her noget blaaeagtig.

Al Salt-Arter findes her kun lidet. Noget Salt virkes vel her som andensteds ved Solens Hede og antreffes undertiden i Bierg-Klosterne ved Soen; men Salt-Kilder findes her ikke, saavidt mig er bekendt (*). God Salpeter-Jord er paa mange Stader at bekomme. Det Nordenfieldske Salpeter-Compagnie har og her oprettet nogle Hytter, og bruger til Salpeterets Virkning ei alene Nitrum humi, men og Tang og Fiske-Indvolde. Om dette Verk, som endnu er i sin Begyndelse, kan for nærværende Tid intet videre meldes. Noget Vitriol indeholde vel de Myre eller Moradser, som hos os kaldes Svarte-Deppel og bruges til at farve sort med. Det staaende Vand paa samme er overdraget med en blaa Fedme, der seer ud som naar man slaaer Tran paa Vand; og torde maaskee dette Slags Myr-Jord, hvoraf findes nok i alle Bygdelave, give noget anseeligt af sig, i Fald den blev opløst, udsat for Luften og ret behandlet. Svovel veed jeg ingensteds at have mærket, uden i det forhen beskrevne Steen-Torv.

Crystal

(*) At det dog maaskee ikke skulde være ganske umueligt, at finde Salt-Kilder her Nordenfields, viser en Beretning, som er mig meddelet af Sognepræsten Hr. Peder Angel, som er siensynlig Vidne til, at der paa Gaarden Gorem i Overhalden i Troundhiems Stift findes en Kilde, som har ganske salt Vand og derfor med Begierlighed søges af Creaturene. Forunderligt er det, at denne Kilde skal ligge tæt ved en Elv, som har sødt Vand; ligesom det og synes mærkværdigt, at paa samme Gaard ere oplastede adskillige Brønde, hvis Vand skal være af adskilt Farve og Smag. *Relata refero.*

Cristal forekommer hist og her i Fjeldene, i sær paa Nordre Side af Sule-Fjeldet i Borgunds Sogn oven for den Gaard Møldvær, hvor mange løse Stene befindes paa den Side, som vender ned ad mod Jorden, at være tet besatte med smaa Sækkantede og meget klare Cristaller, saa at der endog i een Steen kan findes 50 Stykker eller flere. Fra Vandelsvædalen har jeg adskillige smukke og rene Cristaller eller Selenites, næsten af en Fingers Længde, og blant dem een, hvori den Violenrøde Farve viser sig kiendelig. Paa den Gaard Mauren i Skoue-Sogn findes en temmelig Mængde af ganske flade og igiennemsigtige Cristaller, af Anseende som tynde Jis-Plader, hvilke næsten hvert Aar opploies i Agrene. Det almindelige Navn paa Cristaller er ellers blant den gemeine Mand Dverg-Smle, fordi de mene, at det indbildte Væsen, kaldet Dverg, smeder eller danner Cristallerne; og af den Aarsag er dermed (skiont tilforn mere end nu) begaaet adskillige overtroeske Ting.

Alf de saa kaldte Thophis Linnæi findes her 1) i Leeret ved Strandbreddene et Slags haardt og sammengroet Leer, af Stikkelse som trinde Grene, i Finger tykke, hvilke synes at være de saa kaldte Beinbruche eller Osteocolla, som skal bestaae af Petrificerede Træ-Rodder, endskiont Hr. von Just i hans Mineralogte Pag. 172. siger: at ikke alle have den Oprindelse, men at de oftere ere blotte Steen-Værter, bestaaende af Mergel, Sinter og Drypsteen; og af dette sidste Slags maa mit Exemplar uden Tvivl være, efterdi intet Tegn sees til Trevler og Rodder. 2) findes her og i Elvene Tophus argillaceus polymorphus, som er kun hærdet Leer, udbendig ligesom dreiet ved Vandets Cirkelründe Gang i Elvene. 3) Tophus arenaceo-ochraceus er og et Slags haardt Leer, som undertiden trækkes op af Havets Bund, og er deels graaeagtig, deels brumagtig og blandet med smaa Stene og Sand. 4) Tophus humoso-ochraceus, Mure-

Jern, skal her efter nogles Mening findes nok af; hvilket jeg og gierne vil troe, allerhøjest da jeg selv har fundet Prover deraf i Solnordalen i Ørskovs Sogn; men hos os bliver det hverken brugt eller søgt, maaskee fordi man ei til Gavn forstaaer at behandle det.

Drypsteen eller, som den her kaldes, Fjeld-Droppe (Stalactites) findes mangesteds høit op i Klipperne, fornemmelig i Syndelvns Sogn og Stieranger, hvor den bruges som en Lægedom mod Bugløb baade hos Mennesker og Dvæg.

Vimsteen eller Pimsteen (*Pumex pyritæ cinereus Linnæi*) findes undertiden ved vore Strandbredder, men sjældent. Til Pimsteen-Arten kan og henføres det hos os kaldte See-Kull, som her og paa mange andre Stæder Nordenfjelds findes ved Stranden i runde og maadelig store Stykker, som et Par knyttede Næver eller mindre. Det er egentlig et Steenagtig Slagg eller Skum, uden og inden til fuldt af maadelige store Huller, seer sort og glændsende ud, og er formedelt sin Porosité saa let, at det flyder oven paa Vandet ligesom Pimsteen, men derhos saa haardt, at det ei gaaer i tu uden ved et stærkt Hammer-Slag, og bruges derfor til at polere med eller tage Rust af Jern, hvortil det dog efterlader sig mange Striber. Nogle skal og flosse Rue-Læder dermed ligesom med Pimsteen. Dette See-Kull ligner aldeles det Skumagtige Slagg, som efter Hr. von Justt Sigende i hans Mineralogie Pag. 120. skal komme af et Slags forbrandte Steen-Kul og see ud som Pimsteen; og jeg tvivler ikke paa, at det jo er det selv samme, som det Jislandske Vikur eller Vikur-Roll, det er et Slags Stene, som findes ved Biergenes Fodder paa Jisland, beskrives lette og fulde af Huller, og skal findes baade sorte og hvide; hvorom kan eftersees Olavii Enarrat. de Constitutione Islandiæ. pag. 21. hvor begge Slags kaldes Pimsteen. Det er og vist, at bemeldte See-Kull ligner allermest Pimsteen; men for det for-

første er hiin sort ligesom denne er graae, dernæst er den langt mere haard og lader sig ikke saa let rive til Støv som Pimstenen, endelig ligner den aldeles et Slags Steenagtig Skum, i Stæden for at Pimstenen seer ud som en fortøret og hullet Almant eller Beegsteen. Foruden dette sorte Soe-Kull har jeg og ved Stranden fundet et Stykke, som er ganske rødt, ligesom Rød-Krid, og uden Glands, men fuldt af Huller, hvilke alle ere runde, lige store og ordentlige baade inden og uden.

§. 15.

Hvad Erhver og Mineralier angaaer, saa er deraf hidtil Dags lidet eller intet opdaget, naar Jern-Erz alene undtages; og om end en og anden Opdagelse herefter kunde skee, vilde det kun lidet nytte, i henseende til den store Mangel paa Skov, som dette Fogderie lider fremfor alle andre Nordenfjeldske Districter; hvilket altid vil hindre Biergverkers Opdagelse og Drift her paa Stædet.

Et Stæd i Borgunds Sogn, kaldet Hesseberg, og et andet i Dalefjorden i Boldens Sogn, have vel begge været udraabte og havt Ord for at indeholde Sølv-Erz, men uden Grund. Derimod kan jeg med mere Visshed og paa kyndige Mænds Forsikring sige, at der baade indeholdes noget Guld og noget Sølv i Jern-Erzen ved Fiskaae-Jernverk, som af Hr. Cammer-Raad og Foged Ole Alfing for kort Tid siden er optaget, og efter alles Tilstaaelse indeholder saa god og riig Jern-Erz, som nogenstæds kan findes; ligesom det og har de bedste Mærker og alle Slags Beleiligheder, undtagen Skov, som fattes her ganske og findes ei nærmere, end i Naboe-Fogderiet Romsdalen, hvor Mennesken til Vands maa føres hen, for at smælttes paa et Stæd kaldet Ofen, 13 Mile fra Verket beliggende; hvorom herefter mere. Foruden Gaarden Fiskaae findes her endnu flere Stæder, hvor Jern-Erz

antræffes, saasom paa det ved Gaarden Abelsøt i Ørskovs-Sogn beliggende Fjeld og paa Hustadnæsset i Torgensfiorden.

Kobber-Erz tænkte jeg at have fundet ved Gaarden Kiode, som vel tilhører Fogderiet Nordfiord, men ligger dog ganske nær ved Søndmørs, eller i sær ved Vandelsøens Grændser; men efter Biergklyndiges Forsikring bør jeg endnu troe, at det kun er en Kobber-Ries (*Pyrites ferreo-cupreus matrice deliquescens*, Linn.)

Bierg Cinnober, eller *Cinnabaris nativa*, forsikrer Hr. Oberste Rodtvidt at have fundet ved Bredden af en liden Sø kaldet Dimgelvand, beliggende paa et Fjeld oven for Ørens Præstegaard i Bøldens Sogn. Det, som Hr. Obersten tog med sig, blev befundet at være meget godt og tjenligt til Tegning eller Skattering; men hidindtil har man ei haft Leilighed til nærmere at undersøge samme.

Dette er da alt hvad mig hidindtil er bekiendt af de her paa Stædet forekommende Jord- og Steen-Arter med videre; men hvad her kortelig og i Almindelighed er anført, skal siden paa behørige Stæder noget omstændeligere beskrives. Dog maa jeg endnu melde, at det, som i Almindelighed af Biergklyndige udgives for Tegn til Erker og Malm-Gange, nemlig skadelige Uddunstninger af Jorden samt Ild og Lue seet paa visse Stæder om Natte-Tide, mærkes ogsaa her paa adskillige Stæder. Til Beviis paa det første tiener i sær den Svaghed Gust, som og kaldes Alb-Gust, fordi eenfoldige Folk troe, at denne Svaghed blæses paa dem af et indbildt Væsen kaldet Alb; men den har egentlig sin Oprindelse af skadelige Damppe, som opstige i Legemet, naar man ligger paa Biergagtige Stæder, og angribe i sær de Lemmer, som ere blotte, saasom Ansigt og Hænder, hvori sætter sig en Hovenhed, Røde og Saar med videre, som herefter skal ommeldes. Ild og Lue sees paa mange Stæder om Høsten at flyve over Husene, og ansees da af eenfoldige som et vist Forvarsel for Ildbrand, den de ofte ved en Gave

Gave til Hospitalet søge at afvende. Paa andre Stæder sees Ild høit op i Fjeldene, saasom i Bondalen i Jørgenfiorden, hvor den tillige (og det ikke uden Grund) ansees som Forvarsel for Steen-Skreed. Men det mærkeligste er, at her findes Bierge, som paa visse Tider, og helst mod Veir-Skifte, give Ild, Svovel-Røg og Rnald fra sig, ligesom af den største Canon. Saadanne ere Trolld-Giølllet og et Stæd i Fjeldet oven for Hustad, som bærer Navn af St. Ole og kaldes Ols-Dal, begge i Jørgenfiorden beliggende, item et Fjeld strax oven for den Gaard kaldet Ongaarden i Hareids Sogn, af hvilket et hvert paa sit Stæd udsørligere skal beskrives. Her vil jeg kun sige i Almindelighed, at disse Bierge kunde maaskee med Tiden blive Ildsprudende, og, om deres Abninger tilstoppedes, give Anledning til skadelige Jordskælve, ligesom Vætna, Vesuvius og flere.

Andet Capitel.

Om

Søndmørs Værter med et Tillæg om Coral- ler og Søe-Træer.

§. I.

Værterne i et Land ere enten Bildværende eller Have-Værter, og disse sidste igien enten Mad-Urter og Blomster eller Frugt-Træer. De Bildværende, saasom de rette sig efter et Lands Clima, udkræve altid en vigtig Part i dets Beskrivelse; da de andre derimod tiene mere til Beviis paa Indbyggernes Flid, end paa Landets naturlige Frugtbarhed, men bør dog ei ganske forbigaaes, saasom de om begge Dele kan give nogen Oplysning. Jeg vil derfor, førend jeg begiver mig til de Bildværende Urters Beskrivelse, anføre en Fortegnelse over de hos os meest bekiendte og brugelige Have-Værter, og det med saadanne Navne, som dem i Almindelighed tillægges, udeladende de Latinske, uden hvor de for at forekomme Tvetydighed bør tilføies, og henvisende dem, som forlange videre Underretning, til Sim. Pauli Flora Danica. De samme ere da i en Alphabetisk Ordenfølgende: Abrod, Akcleve, Alands-Rod (Helenium) Asparres, Augurker, Balsom, Berberis, Betonie, Brandgule-Lillier, Bringe-Vær eller Hindbær (Rubus idæus) Calinus, Cardobenedict, Chrysanthemum (Chrysanthemum Segetum) Coomeelblom, Consolide (Con-

(*Consolida major*) Cypress, Damask-Blomster, Fennikel, Figen-Træer i Potter, Fløien-Blomster (*Leucojum luteum*) Fløyels-Blomster, Gule-Rodder, Hjertens-Fryd eller Melisse, Jasmin-Træer, Jord-Rodder (*Glandes terrestres*) Kaal, som af nogle vandes med salt Vand og kommer derved des hastigere fort, er adskillig Slags, saasom Hvid-Kaal, der bliver til skion Hoved-Kaal, besønderlig naar Jorden efter nogle Aars Forløb ombyttes, Blom-Kaal (*Brassica crispa*) Grøn- og Blaas-Kaal, item Rød-Kaal eller Kaal-Rapi, Karse, Kirsebær-Træer med røde og sorte Bær, Korn-Blomster (*Cyanus*) Kruse-Mynthe, Kyrvæl, Lavendel, Laurbær-Træer i Potter, Lupin, Lobstilk, Løg hvid og rød, Malurt, Martrum, Merian (*Maiorana*) Mesterurt, Negliser dobbelte og enkelte, Næpe (*Napus*) Røge-Tomfruer (*Colchichum*) Baaske Lillier, Pastinakel-Rodder, Peberod, Peterkallie, Pinte-Lillie, Pione, Blomme-Træer, Pomerants-Træer i Potter, Portulak, Potatos (*Solanum tuberosum*) som en Deel hos os nyelig har begyndt at plante, Præste-Kræve (*Bellis pratensis*) Purre-Løg (*Porrum sectivum*) Radits, Reddike, Ribs (*Ribesium*) med røde og hvide Bær Ringblom (*Calendula*) Rose rød og hvid, Rude (*Ruta hortensis*) Rosmarin, Røde-Beder, Sallade, Salvie, Sar (*Satureya*) Selidon (*Chelidonium majus*) Sellserte, Solbær (*Ribes nigrum*) Spansk-Græs (*Gramen fulcatum hispanicum*) Spansk-Beber i Potter, Stjern-Hyacinther, Stikkelbær, Stok-Rose (*Malva sativa*) Sukker-Erter, Sværd-Lillie (*Iris*) Syring Træer med blaa og hvide Blomstre, Thunian, Tulipan, Tyrkiske-Bonner, Valsmue, Valsnodde-Træer, Vble-Træer, item *Polemonium caruleum & album*, hvilke alle paa disse Stæder kan komme fort, skiont ikke alle Aar lige godt. Dog er herved at mærke, at Haver og Have-Værter i særde saa kaldte grønne Urter ere egentlig ikkun brugelige hos fornem-

me Folk; saa at, omendskiont de saa kaldte Næpe-Reiter (det er, visse Stæder, hvor Roer plantes) ere hos Bonderne almindelige nok, og Uble-Haver mangestæds antræffes i Fiordene, tilligemed Kirsebær og andre Slags Bær; saa veed de dog ikke endnu af Kaal og Rødder at sige, undtagen paa nogle saa Stæder i Borgunds Sogn, hvor de nyelig have begyndt at plante dem.

§. 2.

Hernæst komme de Bildvøgende Urter i Betragtning, hvis Antal er langt større; men over dem maa ingen vente nogen fuldkommen Fortegnelse, eller saadan en, som skulde indeholde alle Søndmørs Bærter, thi dertil udkrævedes, først at have lobet alle Fjælde og Dale igiennem, hvilket var langt mere end min Tid og Leilighed har fundet tillade; dernæst at kende alle Slags Musci, Algæ og Fungi indtil de mindste og fineste, hvilket overgaaer min ringe Kundskab og vilde desuden i et Skrift af denne Natur falde alt for vidtloftigt. Men alligevel mener jeg dog herved at kunde give en Prøve, som baade kan kaldes tilstrækkelig, i henseende til at de fornemmeste og nyttigste Urter deri findes anførte, saa og paalidelig og efterrettelig, da enhver Urter noie er prøvet og benævnet efter den fortræffelige Urtekiender Linnæi Systema sexuale, som efter mine Tanker er den sikkerste Bei man i saa Fald kan følge. Nyttens af dette Capitel formoder jeg og at kunde blive adskillig, ei alene i Deconomien og Medicinen, da jeg noie har anmærket Urternes Nationale Navne, Kraft og Brug, hvor jeg har fundet dem, men og i henseende til Landets og Urternes egen desto noiere Kundskab, da heraf sees 1) at paa vore Søndmørske Bierge vore samme Urter, som paa de Schweitzerste, Pyrenæiske, Skotlandske og Laplandske, saasom *Alchimella alpina*. *Andromeda* f. *Erica foliis sparsis linearibus*. *Angelica archangelica*. *Arbutus*

tus alpina. *Bartsia*. *Betula* foliis orbiculatis crenatis. *Cerastium* foliis ovato-lanceolatis. *Epilobium* foliis oppositis ovato-lanceolatis. *Festuca* spiculis viviparis. *Gnaphalium* alpinum. *Hieracium* foliis oblongis integris dentatis. *Phleum* spica ovato-cylindracea. *Ranunculus* aconitifolius. *Ranunculus* calycibus hirsutis. *Rumex* floribus hermaphroditis digynis. *Salix* foliis serratis glabris orbiculatis. *Saxifraga* foliis radicalibus aggregatis lingulatis. *Saxifraga* foliis serratis caule nudo ramoso. *Saxifraga* foliis radicatis aggregatis linearibus. *Serratula* calycibus hirsutis ovatis. *Sonchus* cæruleus. *Stellaria* foliis oblongis pedunculis subbifloris. *Veronica* corymbo terminali, og mange flere. 2) At her findes adskillige Urter i det Lave, som ellers høre hjemme paa de høieste Fjælde og regnes for ægte Fjeld-Urter. Saadanne ere: *Alchimella* alpina. *Anchericum* filamentis glabris. *Bartsia*. *Rhodiola*. *Rumex* floribus hermaphroditis digynis. *Salix* foliis serratis glabris orbiculatis. *Saxifraga* foliis radicalibus aggregatis lingulatis. *Sonchus* cæruleus og flere. Marsagen, hvorfor disse Urter findes paa lave Stæder, er, hvad de fleste angaaer, ingen anden end denne, at deres Rodder føres ned fra Fjeldene ved Sneen og Steen-Skred og fæste sig siden i det Lave. Gaar man videre og sammenligner denne min Fortegnelse med Urterne i Sverrig, som meest kommer overeens med dette Land i henseende til Clima, da sees 3) at visse Urter, som Linnæus i sin *Flora Svecica* regner blant Sverrigs egne, findes ogsaa her i største Mængde, saasom *Andromeda* s. *Erica* foliis sparsis linearibus. *Arbutus* caulibus procumbentibus. *Betula* foliis orbiculatis crenatis. *Cratægus* foliis ovatis inæqualiter serratis. Linnæa. *Lobelia*. *Rubus* chamæmorus norvegicus. Men 4) at her og findes Urter, som deels i Sverrig ere ganske ubekjendte, saasom *Bunium*. *Digitalis*. *Ilex* foliis ovatis acutis. *Saxifraga* foliis cauli-

nis linearibus alternis ciliatis, foruden en Deel Fuci og Ulvæ; deels rare og usædvanlige i Sverrig, skiont de her allevegne forekomme, saasom *Anthericum filamentis lanatis*. *Asplenium* f. *Ruta muraria*. *Cochlearia*. *Cratægus Fennica Kalmii*. *Ligusticum foliis biternatis*. *Lonicera* f. *Caprifolium*. *Osmunda frondibus lanceolatis pinnatifidis*. *Pedicularis caule ramoso calycibus oblongis angulatis lævibus*. *Ranunculus aconitifolius*. *Verbascum nigrum*, med flere; endskiont det paa den anden Side er let at slutte, at der i et saa viidt begrebet Land, som Sverrig, maa findes mange Urter, som ere her ganske ubekiendte. Flere Slutninger af dette Slags overlader jeg de bedre Kyndige at giøre sig selv, og begiver mig nu til den belovede Fortegnelse over Søndmørs Bildborende Urter, følgende, i henseende til deres Berøvnelse, Hr. Caroli Linnæi *Flora Svecica* af den anden *Stokholmske Edition 1755*, men ogsaa hist og her, naar jeg der ei har fundet dem, samme berømmelige Auteurs *Flora Lapponica* og *Species Plantarum*. Hvad Ordenen angaaer, da burde jeg vel have rettet mig efter den i Hans *Systema sexuale* vedtagne; men at Fortegnelsen tillige kunde tiene som et Register, hvorefter Urterne kunde opsøges, har jeg heller villet følge den Alphabetiske, og vil til samme have Læseren henviist, naar jeg paa andre Stæder i dette Skrift anfører Urterne med forforkortede Navne.

Achillea foliis duplicato-bipinnatis, flore albo & purpureo, f. *Millefolium*. Røstik. Bruges af nogle i Thee; af andre kaages den i Kæmme eller Smør, indtil den giver en Olie fra sig, som bruges at smøre paa Saar og store Skader (saasom naar Creaturene have revet sig) og læger skiont. Af en Deel sættes den og paa Ol som Humle.

Achillea foliis lanceolatis acuminatis argute serratis, vulgo *Pearmica*. Vøyer i Mængde paa Ørens Præste-Gaard i Bøldens Sogn.

Aconi-

Aconitum foliis palmatis multifidis villosis. Luse-Græs; vøyer i Fiordene med blaae Blomster og oprykket af Bønderne som et skadeligt Græs for Creaturene. Det Vand, hvori denne Urt bliver faagt, er tiensligt til at fordribe Luus saa vel hos Mennesker som Creature; og derfor kaldes den Luse-Græs.

Actæa racemo ovato fructibus baccatis, f. Christophoriana. Trold-Bær; vøyer i Fiordene med sorte Bær, hvilke efter Sim. Pauli Beretning af Bønderne i Dannemark kaldes Faare-Lorte, dem de og meest ligne, og beskrives af ham som ganske forgiftige.

Ægopodium foliis caulinis summis ternatis. Svaller-Kaal; vøyer som Ukrud i Haverne, men bruges dog at blande blant Kaal.

Æthusa. Bild-Petersillie, et forgiftigt Ukrud i Haverne, som let kan tages for den rette Petersillie og burde derfor kiendes af alle Huusholderfker.

Agaricus, Sopp, er mange Slags, af hvilke jeg kiender følgende.

- 1) *Agaricus stipitatus, pileo plicato membranaceo, lamellis basi latioribus.* En ganske liden og hvid Sop, med tynd og gienemsigtig Hat, som vøyer i Skovene.
- 2) *Agaricus caulescens, pileo planiusculo lactescente margine deflexo, lamellis incarnato-pallidis.* En hvid og undertiden brunagtig Sop med flad Hat, hvoraf kan trykkes en Høben Saft, som en Mælk. Vøyer ligeledes i Skovene.
- 3) *Agaricus stipitatus pileo convexo squamato albido, lamellis rufis, f. Agaricus campestris.* Er en af de almindeligste Sopper hos os, forsynet med røde Lameller, og med en hvidagtig og ligesom skællet eller abnet Hat.
- 4) *Agaricus stipitatus lamellis ramosis decurrentibus.* En meget smuk og brandgul Sop, med Greenagtige og langt ned paa Stilken løbende Lameller, som vøyer i Skovene.
- 5) *Agaricus stipitatus pileo campanulato striato pellucido, lamellis adscendentibus,*

stipite nudo. Er en liden graae Sop, med sribet giennemsigtig og toppet eller Klokkeformig Hat, og vøyer paa Engene. 6) *Agaricus stipitatus pileo campanulato lacero, lamellis nigris lateraliter flexuosis, stipite fistuloso, s. Agaricus fimetarius.* Er og en graae Sop, med toppet Hat og sorte Bølgagtige Lameller, som vøyer paa Møddinger. 7) *Agaricus stipitatus pileo hemiphærico sordido, umbilico prominente, lamellis albis, stipite longo cylindraceo albo.* En graae Sop, med meget Slimig Hat; men med hvide Lameller og Stilk. 8) *Agaricus stipitatus pilei margine violaceo tomentoso, stipite cærulescente, lana ferruginea.* Denne har sort Hat, blaae Lameller, og ligesom et Slags Jern-Rust paa Stilken; vøyer ved Træerne i Skoven. 9) *Agaricus viscidus stipitatus, pileo purpurascente viscido, lamellis fusco-purpurascentibus.* Denne vøyer i Skovene med en rød og Slimig Hat og med Saffran-guul Stilk. 10) *Agaricus stipitatus lamellis omnibus magnitudine æqualibus.* Er paa Hatten snart mere snart mindre rød; men paa Lameller og Stilk hvid som Alabast, og vøyer overalt i Skovene. Efter Linnæi Beretning i Flora Lapponica pag. 367. bruges denne i sær af Jindlapperne til at sætte i Snarer som Løkke-Mad for Egernet (*Sciurus*) som skal finde særdeles Behag i dette Slags. 11) *Agaricus stipitatus lamellis dimidiatis solitariis, stipite volvato, apice dilatato, basi ovato.* Vøyer hist og her paa tørre Enge, og er meget anseelig af sin hvide Stilk og røde Hat, som er besat med hvide Knudrede Ophøielser. Efter Linnæi Beretning i Fl. Lapp. pag. 360. skieres den i Stykker, blandes med sød Mælk og sættes saaledes hen for Fluer, som derved dræbes; hvilket stadfæstes i Norg. Naturl. Hist. 1. D. Pag. 239., hvor den kaldes Flue-Svamp.

Agrostis panicula parte florente patentissima, petalo exteriore glabro terminato, arista tortili recurva. En almindelig Græs-Art ved Hav- og Elve-Bredde.

Agrostis calycibus coloratis, petalorum arista dorsali recurva. **Eng-Græs;** en meget fin Græs-Art og almindelig paa Engene, hvilke derover om Høsten see røde ud, og ligesom bedækkede med et rødt Klæde.

Aira foliis planis, panicula coarctata, floribus pedunculatis muticis convoluto-subulatis. **Ledelos;** saa kaldet, fordi den har ingen Leder paa Stilkken, som andre Græs-Arter, og bruges derfor til at trække Tobaks-Piber igiennem, som behøve at renses.

Aira foliis planis, panicula patente, floribus muticis lævibus calyce longioribus, f. Aira aquatica. Vøxer med buftet Stilk i Sumpe og Bunde.

Aira foliis planis, panicula patente, petalis basi villosis aristatis, arista recta brevi. En rød, solvfarvet og høj Græs-Art, som har mange Blade ved Roden og vøxer overalt paa Engene.

Aira foliis setaceis, culmis subnudis, panicula divaricata, pedunculis flexuosis. **Eng-Havre;** vøxer højt og her paa Lær, saa vel paa Fjeldene som i det Lave, og har gule Blomstre, som ligne Havre-Korn.

Aira foliis setaceis, panicula angustata. Er liden, men anseelig af sine purpurrode og solvfarvede Blomstre, og vøxer paa Lær og Huus-Læge.

Aira foliis subulatis, panicula densa &c. En meget rank og anseelig Art, med smukke Solvfarvede Blomstre, hvori mange andre Farver ere blandede. Den vøxer blant Lyng og Krat.

Aira foliis setaceis, folio summo spathaceo &c. Denne kan let skilles fra de andre ved det lange Blad, den har i Toppen, og som indfatter en Deel af Blomstrene ligesom en Skede; den er og mere lysegrøn end andre Græs-Arter.

Ajuga tetragono-pyramidalis, f. *Bugula*. Jonsok-Roll; saa kaldet, fordi den blomstrer ved Jonsok, ill. Jonsvaka det er *Vigilia S. Johannis* eller *St. Hans-Dag*.

Alchimella foliis palmatis. Mari-Kaabe; meget almindelig.

Alchimella foliis digitatis ferratis, f. *alpina*. En Fjeld-Urt, som dog ofte findes i det Lave.

Allium scapo nudo semicylindraceo, foliis lanceolatis petiolatis, f. *Allium ursinum*. Rams; vøjer mangesteds paa Fjeldene og giver Mælken en viderlig Smag, naar den ædes af Koerne for *St. Hans-Dag*; men skal, som berettes, efter den Tid miste sin Kræft.

Allium caule tereti bulbifero, foliis scabris semiteretibus subtus fulcatis. Bild-Løg; vøjer saa vel i Fjordene som paa Nerne, fornemmelig paa den Gaard Roald paa Vigeraen, hvorfor den og af nogle kaldes Roalds-Løg.

Alopecurus culmo spicato-infracto. En almindelig Græs-Urt paa fugtige Stæder, som dog ofte sees paa tørre Huus-Læge.

Alfne petalis bipartitis, foliis ovato-cordatis. Vas-Urv; et almindeligt Græs i fugtige Gaards-Romme, Haver og Algre, item ved Strandbreddene.

Andromeda pedunculis aggregatis, corollis ovatis, foliis alternis lanceolatis revolutis. Forekommer allevegne i Lyng-Markene.

Andromeda f. *Erica pedunculis aggregatis*, corollis ovatis, foliis sparsis linearibus obtusis planis. En rar Fjeld-Urt, som er mig forekommen overst op i Urkedalen i Jorgensfiords Sogn, saa og paa Daurmaal-Fjeldet i Nordalens Sogn.

Anemone seminibus acutis, foliolis incis, caule unifloro, f. *Anemone nemorosa*. Gede-Simmer. Denne bruger man undertiden at toe sig med, naar man er veirbrændt.

Ange-

Angelica. a) foliorum impari lobato, som vøyer i Mængde ved Strandbreddene paa Nerne. ß) Archangelica. Ovanne, Ovanne-Rod; vøyer overflodig i de fleste Sater-Dale og Fjælde. Stikken, som hvert andet Aar udskyder og kaldes Joll, Isl. Niöle, ædes af Bonderne med Begierlighed; ja det har tilforn været brugeligt iblant dem, at reise i samlede Flokke til Fjelds nyelig for St. Hans-Dag, blot for at æde Joll, ligesom til et Gæstebud. Roden rygges som Tobak, eller sættes paa Brændevin; af nogle gives den og Creaturene ind mod Batterst. Jislænderne bruge den mod Bryst-Syge og andre indvortes Svagheder; samle dem og til Vinter-Forraad at æde som anden Mad. See Büschings Nachricht. I. B. 4. St. Pag. 394.

Angelica foliolis æqualibus ovato-lanceolatis ferratis. f. Angelica sylvestris. Joll, Gede-Joll item Sqvette; vøyer overalt paa fugtige Enge.

Anthericum foliis ensiformibus, filamentis lanatis, f. Gramen osifragum. Vøyer overalt paa Myrene og kaldes her Val-Sax, uden Tvivl fordi Bladene ligge over hinanden som paa en Sax. Dens Forgiftighed for Faarene er vel ikke alle, men dog nogle hos os bekiendt, da en Deel Bønder gaae den forbie med Løen. At den efter Sim. Pauli Mening skulle blodgiøre Creaturenes Been, forkastes af Linnæo og er hos os ei videre bekiendt, end at en Deel anseer den som Aarsag til en vis Svaghed hos Creaturene, kaldet Krølle, hvorved de blive ligesom lamme eller magtesløse i Benene.

Anthericum foliis ensiformibus, perianthiis trilobis, filamentis glabris. En Fjeld-Urt, som mig dog ingensteds paa Fjeldene er forekommen, men paa de Gaarde Bierge og Myklebust paa Helsingøen i Borgunds Sogn staaer den i Mængde.

Anthoxanthum spica ovato-oblonga, flosculis subpedunculatis arista longioribus. En meget almindelig Græs-Art, som oprinder tilig om Vaaren. I Schwed. Acad. Abhandl. 1745. 3. Quart. meldes, at et Blad af denne Art, lagt i en Snuus-Daase, giver Tobakken en behagelig Lugt.

Anthyllis herbacea foliis pinnatis inæqualibus, capitulo duplicato, l. vulneraria. En rar Art, som vører i Mængde paa Sandbakkerne paa Gaarden Roald med gule Blomstre.

Antirrhinum foliis lanceolato-linearibus confertis, caule erecto, l. Linaria. I Norg. Naturl. Historie kaldes den Torste-Mund og vører hos os i Fiordene.

Arbutus caulibus procumbentibus foliis integerrimis. Mos-Bær, Molne-Bær; er almindelig paa tørre Bakker, besønderlig paa Flertøften og andre Der, og tages ofte i Munden i Staden for Tyte-Bær, hvilken den aldeles ligner, men har intet i sig uden et smagløst Meel. Om denne har Linnæus skrevet en heel Afhandling i Schwed. Acad. Abhandl. 1743. 4. Quart., visende deri, at den Art Jackashapuck, som for nogen Tid siden er bragt fra Nord-America til London og brugt til at blande i Tobak, er intet andet end Bladene af Meelsbær, hvilke og efter Linnæi Vidnesbyrd smage og lugte ganske godt, naar de smoges; men var vel neppe bleven begierlig i Engelland, om man der havde vedst, at de findes paa hver Tue i Norge og Sverrig. I Slutningen af samme Afhandling meddeles denne vigtige Underretning, at Lægerne i Montpellier nyelig have opdaget en særdeles Kraft hos denne Urts Blade til at læge Steen-Syge, saa at Stenen endog derved ganske skal knuses. Maaden at bruge dem paa, er at tage $\frac{1}{2}$ Quintin af Gangen i Høns-Suppe om Morgen og dermed fare fort 10 til 14 Dage, da denne Svaghed ganske skal være læget. I den Deconom.

Jour.

Journal for Februarii Maaned 1758 under No. 7. læser man, at Corduan-Berederne i Bergen af denne Urts Blade og spæde Skud berede det for deres Haandværk saa uomgængelig fornødne Meel, som kaldes *Schmack*, og er tilforn med stor Bekostning hentet fra Holland eller Spanien. Linnæus siger og om denne Urt: est *Planta coriaria* apud nos usitatissima.

Arbutus caulibus procumbentibus, foliis rugosis serratis. Vøxer mangesteds paa Fjeldene, og kaldes her *Heste-Vær*; men skal paa andre Stæder i Norge, efter Linnæi Vidnesbyrd, kaldes *Rnpe-Vær*.

Arctium foliis cordatis inermibus petiolatis, s. *Bardana*. *Burre*, *Luse-Blad*; er almindelig ved Alger-Rener og i Gaards-Romme, skönt ingensteds saa overflodig, som paa Derne i Harams Præstegjeld.

Arenaria α) foliis filiformibus, stipulis membranaceis vaginantibus. β) foliis ovatis acutis carnosiss. Den første er mig ingensteds forekommen, men den sidste overalt ved Strandbreddene paa Derne.

Arenaria foliis linearibus longitudine internodiorum. Vøxer ligeledes ved Dernes Strandbredde.

Arnica foliis ovatis integris. *Heste-Soløve*, *Stok-Svæve*, item *Øll-Ronge*, fordi den undertiden sættes paa Øl som Humle eller Malurt. Dens Blade, kaagte i gammelt Øl under luft Laag, bruges imod Blod-Værk, eller at svæde paa, som Prydsing, hvilket Slags Drif efter Sim. Pauli Mening og skal beredes af denne Urt.

Artemisia foliis pinnatifidis planis incisiss subtus tomentosis. *Bue-Græs*; er meget almindeligt i Agrene. Det er her meget brugeligt blant Bønderne, at kaage dette Græs, og saaledes at lægge det paa Barsel-Romers Liv. Froet eller Blomstrene af denne Urt kaages og af nogle i Øl, og tages ind for Moder-Svagheder. Hvilket Brug stadfæstes af Chomel i hans *Abregé de l'histoire des plan-*

tes usuelles, hvor han regner denne Urt blant Planter hysteriques og siger Tom. I. pag. 153. Edit. 5. „On emplut des Sachets „d'Armoise pour les appliquer en maniere de cataplasme sur „le nombril des femmes, qui se plaignent de suffocation de „matrice.”

Arundo calycibus quinquefloris panicula laxa, f. Phragmites. Er mig kun sielden forekommen.

Asperula foliis octonis lanceolatis, f. Asperula odorata. Myrte; er bekiendt af sin skønne Lugt, som den i sær giver fra sig, saa ofte Sonden-Vind eller Regn er i vente, og det længe efter at den er bleven tør. Den vøxer mangesteds i Fiordene, besønderlig paa Grebestrånd i Voldens Sogn.

Asplenium frondibus pinnatis, pinnis subrotundis crenatis, f. Adiantum rubrum. Almindelig i Bierg-Kløftene.

Asplenium frondibus alternatim decompositis, f. Ruta muraria. Smaae-Blom; vøxer i de fleste Søter-Dale og paa Fjeldene. Da Hr. Procansler Pontoppidan i Norg. Nat. Historie I P. Pag. 210. har meldet om en Urt, kaldet Torboe eller Heste-Spreng, som for Hestene skal være en dødelig Forgift, og tillige har ladet samme aftegne; saa befandt jeg strax, at det maatte være *Ruta muraria*, og er deri siden bleven bestyrket ved Samtale med Hr. Professor Deder, som selv har været paa de Stæder, hvor Torboe egentlig skal vøxe, men intet fundet uden denne. Af forømmeldte Virkning er den vel ikke hos os bekiendt; men da Hestene mangesteds paa vore Fjelde ere et saadant Tilfælde underkastede, som Hr. Pontoppidan ømmelder, og denne Urt er hos os ganske almindelig, saa tvivler jeg ikke paa, at den jo har Skyld deri, skønt Sygdommen tilskrives her en anden Årsag, nemlig et vist Slags Insect, som skal sætte sig ved Hestenes Ører, og kaldes Trolld (med hvilket Navn Sygdommen selv

felo ofte betegnes) men er dog efter de fornuftigste Landmænds Mening intet andet end en Opblæfelse, foraaarsaget af et vist ubekendt Græs; hvorom et og andet Beviis vil forekomme i det efterfølgende. *Aster foliis lanceolatis integerrimis carnosis glabris, f. Tripolium.*

Voxer overalt ved Strandbreddene.

Atriplex caule herbaceo patulo, foliis subdeltoideo-lanceolatis calycibus seminum disco dentatis. Voxer i stor Mængde ved Strandbreddene og kaldes **Svine-Kaal**, fordi den ædes begierlig af Sviin og samles til Foder for dem.

Avena panicula patente, calycibus trifloris brevibus, flosculis basi pilosis, f. Avena fatua. **Flug-Havre**; et skadeligt Ukrud i Agrene, som dog ikke hos os er meget almindeligt. For at udrydde samme pleier man at ombytte Sæde-Kornet og høstpløie Agrene.

Avena calycibus bifloris, flosculo hermaphrodito mutico masculino aristato. Voxer paa nogle Stæder i Mængde ved Strandbreddene, saasom paa Gaarden Ratvig i Borgunds Sogn, Kierstad Præstegaard i Harams Sogn og flere Stæder.

Avena panicula laxa, calycibus trifloris brevibus, flosculis omnibus aristatis. Denne Urt kaldes paa nogle Stæder hos os **Heste-Havre** og er næst foregaaende meget liig, men har mere nedslagne Blomstre, 3 i hver Knop. Den findes paa forbemeldte Gaard Ratvig, saa vel som Dimmesunds Præstegaard og flere Stæder; men er rar i Sverrig, hvor Hr. Kalm ikkun har fundet den paa et Par Stæder, og gior Forslag om at saae den som en af de nyttigste Græs-Arter. See Schwed. Acad. Abhandl. 1746. I Qvart. Pag. 67.

Bartisia foliis oppositis cordatis obtuse serratis. Voxer saa vel paa Fjeldene som i det Lave paa sidlændte Marke.

Betula. *a)* foliis ovatis acuminatis ferratis. *Birke.* *β)* Folio rotundiore ramis propendentibus. *Steen-Birke*, som vøxer paa Biergagtige Stæder, og fornemmelig adskilles fra den første ved sine hængende Grene. Dette er et meget almindeligt og tillige meget nyttigt Træ, tjenligt til Brænde- og Gavn-Bred: Gavn-Tømmer, saasom til Baade, Slæder, Plove ic., besønderlig naar Barken er aspillet, da det bliver meget haardt. Birkens yderste tynde Bark, kaldet Næver, lægges altid under Torvet paa de hos os brugelige Torv-Læge. De fineste Hinder af Næveren lægges som et kolende Plaster paa aabne Fod-Saar. Dens tykke og brune Bark bruges altid at berede Læder med. Dens *Tophi crispi*, som her kaldes *Nefke*, bruges for sin Haardheds og Smukheds Skyld meget til Skoe-Hale, Tolleknivs-Skafte og andet deslige. *Mare-Niis* kaldes her *Plicæ betulinae*, hvilke sidde undertiden i Hobe-Lal paa dette Træes Grene, og see ud som smaa Fugle-Neder. I Hullene efter afbrudte Grene vøxer *Tønder*, som bruges til Jld-Staal; og paa gamle Birke-Træer vøxer *Rneff* (*Boletus fomentarius*) hvorom meldes strax herefter. Af unge Birke-Øviste gøres ei alene *Bidje-Baand*, men og sammenflettes et Slags store Kurve, som bæres paa Ryggen og kaldes *Kaser*. Af Træets Stamme kan udtappes en ikke ubehagelig Saft, naar man borer Hul i Træet og sætter en Pind derfor, indtil Bædsken har samlet sig. Med Birke-Løv eller Birke-Blade sættes guul Farve paa Ulden-Loi, saa vel som paa Linnet, blot at man tager Bladene ved St. Hans Dags Tider, da de ere meest friske, og kaager dem tillige med Teiet i Vand. Dersom Teiet først lægges i Alun-Band, og siden tørres, forend det farves, da bliver Farven desbedre og bestandigere. Af Birke-Afke beredes den beste Luud og Sæbe.

Betula foliis orbiculatis crenatis. *Birke-Pors;* et lidet deiligt Slags Træ, som vøxer overst op paa Fjeldene, hvor anden Skov affader.

Betula

Betula pedunculis ramosis. a) *Alnus rotundifolia glutinosa viridis.* Orre eller Svart-Or. β) *Alnus folio incano.* Aare eller Aare-Træ. Det første Slags er her næsten lige saa rart, som det sidste almindeligt. Aare-Bark eller Barken af Aare-Træet bruges her overalt til at sætte rødbrun Farve paa Ulden-Tøj, da man blot kaager Barken tillige med Tøjet i Vand. Bladene af Aare-Træet lægges undertiden i Skoene, naar man i stærk Gang og Sved vil forebygge, at Huden ei skal gaae af Fodderne.

Boletus stipitatus pileo glabro pulvinato marginato, f. Boletus bovinus. Denne kaldes Sop, ligesom *Agaricus*, men er deri fornemmelig adskilt fra samme, at den har ingen Folder. Der er vel mange Slags af den; men denne her benævnte er dog den almindeligste og meest bekendte, da den ædes med Begierlighed af Creaturerne, og opsoeges ofte af dem langt borte, men skal efter vore Bønders Erfaring udtørre deres Mælk.

Boletus acaulis pulvinatus inæqualis obtusus, f. Boletus fomentarius. Knosk. En almindelig Vært paa gamle Birke-Træer, som bruges overalt i Staden for Tønder, og beredes ved at kaages stærkt i Luud og bankes, indtil den bliver mør.

Boletus acaulis pulvinatus albus lævis, poris acutis difformibus. Hvid-Knosk, saa kaldet, fordi den er hvid, ligesom den foregaaende er brun, bruges her undertiden til Propper i Staden for Kork; men falder dog til saadant Brug noget for myg eller blod.

Brassica radice cauleqve tenui, foliis caulinis uniformibus cordatis sessilibus, f. campestris. Vorer som Ulfrud i Haverne.

Briza spiculis ovatis, calyce flosculis brevior. Det er en artig Græs-Art, hvis Blomstre see ud som hængende og bævende Perler, og findes hist og her paa Biergagtige og tørre Stæder.

Bromus panicula patente, spiculis ovatis, aristis rectis; item β) Festuca graminea glumis hirsutis. Havre-Græs. Er almindelig ved Alger-Renerne og paa igienlagte Ugre.

Bryum antheris erectis, caule erecto, ramis lateralibus brevibus fertilibus. Et Slags Mosse med en hvid Loddenshed, som vøyer paa Marken og flade Stene, hvor den ligger som store ophoiede Dyner, og bruges meget til at lægge imellem Sommer-Stoffene i Husene, for at gjøre Væggene tette, ligesom *Hypnum* og *Sphagnum*.

Bunias filiculis ovatis lævibus ancipitibus. Kunde med Rette kaldes Bild-Reddike, da den er til Anseende ligesom en Reddike. Den vøyer mangesteds ved Strandbreddene paa Derne, fornemmelig paa Kierstad Præste-Gaard i Harams Kald.

Bunium f. Bulbocastanum. Linn. Spec. Plant. Jord-Rodder. Er meget almindelig paa Græsrigge Enge og bekiendt af sin rundagtige Rod, der smager som en Castanie og lader sig meget vel spise. Den vøyer i feed Jord og tillige meget dybt, saa at Roden ei kan faaes op, med mindre man skærer en Tørve op rundt omkring den. Da den, som mig er berettet, ei skal vøre i den Søndensfielbske Deel af Norge, og den ikke heller findes nogensteds i Sverrig, saa anseer jeg den for en af dette Lands rareste Urter. Den anføres ellers i Rami Norges Beskrivelse under Navn af *Bulbocastanum*.

C*allitriche foliis superioribus ovalibus.* Vøyer allevegne i Sumpe.

Caltha palustris. Er almindelig og bekiendt under Navn af Sol-Oye, skönt den og af sine Blades Figur kaldes Heste-Hove.

Campanula foliis radicalibus reniformibus caulinis linearibus.

Blaae-Klokke, Blaae Biesde; er meget almindelig paa tørre Enge. For at farve lidt Hør- eller Uld-Garn blaaet, tager man dens Blomstre og valker dem tillige med Garnet imellem Hænderne; men

knaager

faager man Gørn eller andet Lei dermed i Vand, bliver det lysegrønt som af Spanf-Grøn.

Campanula foliis ovato-lanceolatis, caule simplicissimo tereti, floribus solitariis pedunculatis &c. med blaae Blomstre; item β) *Campanula maxima foliis latissimis flore albo.* Den første vøxer højt og her, fornemmelig paa de høie Strandbredde i Fiordene; men den sidste har jeg i sær fundet paa de 2 Gaarde Haahlem og Ekrol i Skoue-Sogn.

Cardamine foliis pinnatis, foliolis radicalibus subrotundis caulinis lanceolatis. Bild-Karse; almindelig at seepaa fugtige Stæder.

Carduus foliis decurrentibus hastato-pinnatis, laciniis divaricatis, calycibus ovatis spinosis villosis, caule piloso. Tistel eller Tidsel; vøxer paa tørre og Biergagtige Stæder.

Carduus foliis sinuatis decurrentibus margine spinosis, foliis confertis terminalibus nutantibus, f. Carduus crispus. Jüttel-Trost eller Tistel; vøxer allesteds i Algrene, hvor den ei udryddes; hvilket skeer tilig om Sommeren førend den har saaet sig, og det uden stor Umage, da den kun har en liden Rod, naagtet den vøxer til et Menneskes Høide og derover.

Carduus foliis linearibus dentatis decurrentibus margine spinosis, floribus racemosis erectis &c. Tistel; vøxer paa fugtige Stæder.

Carduus caule subunifloro, calyce inermi acuto, foliis integris laciniatisqve. Denne kaldes Ulve-Liin, item Hvid-Blad, fordi dens Blade ere Kridhvide paa den underste Side. Den vøxer her overalt og bruges som det allerbedste Raad for skaar og hugget Saar, da man kun kryster Saften af dens Blade og drypper den i Saaet, eller og først blander den med Fransk Brændevin. Samme Saft smøres og paa aabne Fod-Saar, da den tager Værk og Svie bort; men Bladene selv blandes af Bønderne med Tobak og røges.

Carex

Carex spica simplici dioica, item *Carex spica simplici androgyna* ere 2 smaa Græs-Arter, som vore allevegne paa Mosse-Marke, næsten af Anseende som Jindstægget (*Scirpus culmo striato nudo*) men mindre, skönt deres Ayr ere større.

Carex spica composita, *spiculis androgynis*, s. *Carex arenaria*. Vorer i Overslodighed paa den Østre Strand-Side af Stidskøe i den tørre Sand, og er ligesom en Deel flere Arter af Naturen beskiftet til at dæmpe Flyv-Sand.

Carex spica composita, *spiculis ovatis sessilibus approximatis*. Er almindelig paa Mosse-Marke.

Carex spiculis subovatis sessilibus distinctis androgynis, *capsulis acutis divergentibus spinosis*. Har Ayr i Toppen af Stikkelse som Stierner, og er ligeledes at see paa Mosse-Marke.

Carex spicis subovatis sessilibus remotis androgynis, *capsulis ovatis teretiusculis muticis divaricatis*. Er forige ganske liig, men har ei saa hvasse Ayr.

Carex spicis confertis sessilibus mascula lineari, *capsulis acutis recurvis*. Kiendes let af sine trende Ayr og tvende udstaaende Blade i Toppen; den er og mere guul end de andre baade paa Ayr og Blade.

Carex spicis pendulis, *mascula erecta*, *femineis ovatis imbricatis*, *capsulis confertis obtusis*. Den har i Toppen 3 gule Ayr, og smale Blade, som beklæde Stilken og ere høiere end samme.

Carex spicis pedunculatis erectis remotis, *femineis linearibus*, *capsulis inflatis*. Kiendes fornemmelig deraf, at Ayr-Kornene (*capsulæ*) ere mere rundagtige og adskildte end sædvanlig, og er temmelig almindelig.

Carex spicis masculis pluribus, *femineis pedunculatis*, *capsulis inflatis acuminatis*. Stikane. Er en meget stor Græs-Art, som vorer mangesteds i vore færste Bande og undertiden indhøstes. Jind-

lapper:

lapperne haffe dens Blade i Stykker og lægge dem i sine Skoe, om Vinteren for Kulde og om Sommeren for Sveds Skyld, og derfor kaldes denne Urt i Sverrig Lapskoe-Græs. Strilerne ved Bergen skal, som mig er berettet, altid bruge et Slags Græs i sine Hud-Skoe, hvilket maaskee er det selv samme.

Carex spicis masculis pluribus, foemineis subsessilibus, capsulis obtusiusculis. a) *Carex maxima spicis pluribus remotis longis.* β) *Carex nigra verna vulgaris.* Den første vøyer ved Vand- og Elve-Bredde og er henimod 1 Alen hoi; men den sidste overalt paa Mosse-Marke, ikkun een Finger hoi, og ansees dog begge af Linnæo for eet Species. Og da denne er blant alle Carices den almindeligste, saa kunde den i sær tillægges det Navn Star, som ellers er for alle andre tilsælles.

Carum l. Carvi. Karvi, paa Dansk Rummen; vøyer overalt, besønderlig i Fiordene, hvorfra den sælges, og bruges overalt som Krydderie paa Mad.

Centaurea calycibus ciliatis, foliis pinnatifidis, laciniis lanceolatis. Vøyer i Mængde paa den Gaard Noald paa Vigeroen.

Centaurea calycibus squamosis, foliis lanceolatis, l. Jacæa nigra. Vøyer paa Gaarden Hasund i Ulvsteens Sogn.

Cerastium erectum villoso-viscosum. Vøyer overalt paa tørre Stæder og faaer undertiden en unaturlig og forunderlig Skikkelse, i det dens Knoppe blive sammentrøllede og usædvanlig store; hvilket efter Hr. Linnæi Anmærkning forarsages af det Insect, som han i sin Fauna Svec. s. 695. kalder *Chermes cerastii*. Overst op paa Sule-Fjeldet, i Borgunds Sogn, har jeg fundet denne Ligt temmelig forandret, da Stilken var tykkere, og Bladene større end sædvanlig; Farven paa begge var og ganske mørkegrøn, med en glandsende Loddenhed.

Cerastium foliis ovato-lanceolatis, caule diviso, capsulis oblongis.
Denne har jeg fundet øverst paa bemeldte Sule-Fjeld af følgende Skikkelse: Caulis digitalis, procumbens; folia verticaliter ovata, radicalia sparsa, superiora opposita; flos unicus magnus erectus niveus; corolla calyce major; tota planta hirsuta & inprimis margine foliorum villosa.

Chærophyllum caule striato, geniculis tumidiusculis. Hunde-Slænge; almindelig i feed Jord.

Chenopodium foliis triangularibus subdentatis, racemis confertis strictissimis. Melde; voxer hist og her i Haverne.

Chenopodium foliis rhomboideo-triangularibus erocis postice integris; summis oblongis, racemis erectis. Kaldes af nogle Melde, ligesom den forige, og voxer ved Haver og Beie.

Circæa caule adscendente, racemo unico. Voxer paa Fjeldene saa vel som paa Biergagtige Stæder i det Lave.

Clavaria ramis ramosissimis inæqualibus. En smuk giul Mosse, af Skabning som et Coral-Træ, voxer blant anden Mosse paa Stene og Klipper.

Clinopodium capitulis subrotundis hispidis, bracteis fetaceis.
Voxer paa de høie Strandbredde i Fiordene.

Cochlearia foliis radicalibus subrotundis caulinis oblongis subsinuatis, f. Cochlearia officinalis. Cochleare. Voxer ved Strandbreddene, fornemmelig paa smaae Holme.

Comarum palustre. Voxer overskødig i Sumpe og Bunde.

Conferva maritima filiformis longissima fusca, ramis alternis simplicibus brevibus pallidis. Den opkastes af Søen og ligger ligesom lange Traade i Stranden.

Conferva marina capillacea ramosissima fusca. Saaledes kalder jeg en rødbrun Sø-Bæxt, som ligger allevegne i Stranden, og sidder ofte

ofte fast til *Fucus nodosus*. Den bestaaer af mange fine Grene som en Busk, og er oven til jævn eller ligesom afklippet.

Conferva marina articulata capillacea ramosissima pallida geniculis purpureis. Er den næst foregaaende temmelig liig, men længere og derhos ei saa breed eller udslagen. Farven er smuk rød, og naar man holder Grenene mod Lyset, sees de at bestaae af lutter røde Leder eller *Geniculis*.

Convallaria scapo nudo, f. Lilium Convallium. Fissle-Conval; kaldes ellers af Bonderne Nyse-Blad, fordi dens Blade tørres og stødes til Nyse-Snuus. Ol. Borrichius recommenderer Nyse-Snuus, beredet af denne Urts Blomstre (ikke af Bladene som her) som et godt Middel mod Hoved-Pine. vide *Usum plantarum indigenarum in Medicina*. pag. 14.

Convallaria foliis verticillatis. Vøjer mangesteds under høie Fjælde, fornemmelig paa Gaarden Lassehoug i Skoue-Sogn, Slynghstad-Odegaard i Batne-Sogn, og Saude i Rodve-Sogn, i Mængde. Denne er paa de fleste Stæder i Verden rarere end den egentlig saa kaldte *Sigillum Salomonis*, som dog paa disse Stæder ei er mig forekommen.

Convallaria foliis cordatis, f. Unifolium. Er almindelig blant Krat-Skov.

Cornus herbacea ramis binis. Skrubbe, Skrubbe-Bær; er almindelig og vel bekiendt.

Corylus stipulis ovatis obtusis. Hatt, Hassel. Dette Slags Træ vøjer overflodig i Fiordene, hvorfor og derfra aarlig føres en Mængde Nodder og Baand-Stager til Trondhiem.

Cratægus, sc. β) Cratægus foliis ovatis inæqualiter serratis subtus tomentosis. Selje-Alsald, saa kaldet, fordi den er Selje-Træt temmelig liig. Den vøjer hist og her i Fiordene, fornemmelig ved

Strandbreddene i Syndelsv-Fiorden, hvor den vøxer i hundrede Tal og ligesom i smaa Skove; skiont jeg og i nogen Mængde har fundet den paa Gaarden Sande i Rødve-Sogn, som ligger temmelig nær ved Habet. Bærene ades her med Begierlighed, og i Fogderiet Nordfiord siges Bønderne at plante dette Træ i sine Haver. 2) *Cratægus Fennica Kalmii*, som til Forskiel fra den første kaldes Rogn-Åfald, og er her næsten lige saa almindelig, skiont Bærene ere ringere af Smag. Paa denne finder man en god Aftegning i Hr. Pontoppidans Norg. Nat. Historie, og en Beskrivelse over den i Flora Svecica, hvor Linnæus siger, at den er meget rar i Sverrig, og at han kun har seet dens Blade, som ham fra Findland bleve tilbragte ved Hr. Kalm. Blomstrene ere ellers af eens Beskaffenhed hos dem begge, nemlig ret som Rønne-Blomstre, men større; *filamenta viginti, styli duo*.

Cratægus foliis obtusis bitrifidis. Hage-Torn. Vøxer i Fiordene, fornemmelig i Gieranger, og deraf forarbeides Træ-Skeer og andre smaa Redskabe.

Cucubalus calycibus subovatis glabris reticulo-venosis, f. Behen album. Smelle-Græs; vøxer allevegne i Agrene og ved Strandbreddene. I Fogderiet Sogn kaldes det Guse-Græs, og bruges der overalt mod Guse (en Svaghed, hvorom er meldet noget i det foregaaende første og efterfølgende tiende Capitel) da man tager Frøe-Husene, tørrer dem og støder dem til Pulver, hvilket blot strøes paa de Lemmer, som med Guse ere befængte. 3) *Lychnis maritima repens.* Vøxer ligeledes i Agrene og ved Strandbreddene, men er mindre og har smælere Blade.

Cuscuta floribus sessilibus. Vøxer i Agrene ind til Fiordene.

D*actylus panicula secunda glomerata.* En haard og uduelig Græs-Art, som vøxer i alle Haver og ved Strandbreddene.

Digitalis caliginis foliolis ovatis acutis, corollis obtusis. Spec. Plant.
Finger-Hat, Røve-Vielde. Vøxer her overalt ved Gierder og
 Beie, og findes dog hverken i Dannemark eller Sverrig vildvørende.
 Den er her bekjendt af sin Kraft til at læge Finger-Saar, og da dens
 Blade ere grønne hele Vinteren igiennem, kan den kaldes et Reme-
 dium præsentissimum. Alt den i Italien anvendes til samme
 Brug, viser det Italienske Ordsprog: Aralda tutte piage salda,
 det er, Finger-Urt heler og læger alle Saar; hvilket anføres i
 Sim. Pauli Flora Danica, men med en alvorlig Advarsel, som viser,
 at Curen er farlig, hvorom Chomel dog intet melder. Her paa
 Stedet har jeg havt et Exempel, som meget bekræfter Sim. Pauli An-
 mærkning, da et Fod-Saar, som med denne Urts Blade skulde læges,
 blev derved ligesom forgiftet.

Draba foliis caulinis numerosis incanis, filiculis obliquis. Er meget
 rank og anseelig af sine Blade, som vøxe op ad Stilken i Form af en
 Pyramide; den forekommer hist og her paa Biergagtige Stæder,
 men er ikke elmindelig. Paa den Gaard Ratvig i Borgunds
 Sogn findes nok af den.

Drosera scapis radicatis, foliolis orbiculatis, f. Rosfolis. Ringorm-
Græs, saa kaldet, fordi man om Vaaren tager dens hvide Dug eller
 Bædse, og dermed besmører Ringorme, hvilke og derved skal fordri-
 ves. Andre bestrynge svage Dine med denne Bædse, og kalde der-
 for Urten Dien-Græs.

Elvela pileo deflexo adnato lobato diformi. Et Slags underlig
 Gopp med lang hvid Stilke, hvortil er fæstet en Hat, der seer ud
 som en tynd og brunn Hinde og er snoet om Stilken. Denne Urt
 har jeg fundet paa Sulefjeldet i Borgunds Sogn.

Elymus foliis mucronato-pungentibus, f. Elymus arenarius. Rug-
Græs eller Strand Rug; vøxer allevegne ved Sandige Strand-
 bredde

bredder ved Havet. Den kaldes ogsaa *Bippe Græs*, fordi den bindes sammen til Bipper eller smaa Qvaste, som man drypper i Vand og bestryger Gladbrod med, naar det sieges, at det ei skal blive for meget melet.

Empetrum procumbens, f. *Erica baccifera*. *Kræfte-Bær*; er almindelig.

Epilobium foliis sparsis lineari-lanceolatis, f. *Epilobium angustifolium*. *Giedske* eller *Geedskoe-Græs* (uden Tvivl fordi dens Blomstre ligne Gede-Klover) item *Mielste-Græs*; er almindelig ved Steen-Dynger. I Agrene er den meget skadelig, da Fuglene kan sidde paa den og opæde Kornet; hvorfor den og der flittig udrenses. I dens lange Skaalmer indeholdes et Slags Bomuld, som med Fordeel kunde blandes med den rette Bomuld og spindes; hvilket man endog kunde lære af vore smaa Børn, som undertiden tvinde Tong deraf til sine smaa Skibe.

Epilobium foliis oppositis ovatis dentatis. Forekommer ofte paa Fjeldene og Biergagtige Stæder.

Epilobium foliis oppositis lanceolatis. a) *foliis linearibus*, som vører paa vaade Marke. β) *foliis lanceolatis ramose florens*, som findes paa Biergagtige Stæder. Den første forekommer ofte, den sidste kun sjelden.

Epilobium foliis oppositis ovato-lanceolatis integerrimis, *filiqvis sessilibus*, *caule repente*. En Urt, som undertiden er 1 Spand, undertiden kun 1 Finger lang, og findes i temmelig Mængde paa Sule-Fjeldet; men med taggede Blade, saa den enten maa være en Varietet af denne, eller og en anden Urt, hvilket sidste jeg dog meget tvivler paa. For Bissheds Skyld vil jeg beskrive den saaledes, som den her forekommer. *Caulis simplex*, *magnitudine varians*, *procumbens*, *rubescens*; *folia opposita*, *inferiora minora ovata*,

ta, superiora magis oblonga, dentata feré omnia; flores duo aut tres, caulem terminantes, petalis emarginatis purpureis. Endnu maa agtes, at Bladene (i sær de øverste) ere paa den ene Side grønne, men paa den anden ganske røde ligesom Stilkén; men om denne Egenskab er bestandig hos dem, kan jeg ikke sige med Visshed.

Eqvisetum caule spicato, frondibus compositis, f. Eqvisetum sylvaticum. Vøxer i Skovene.

Eqvisetum scapo fructificante nudo, f. Eqvisetum arvense. Kierring-Ros, Heste-Fivel. En almindelig og vel bekiendt Urt, som tilig om Vaaren er af anden Anseende end om Sommeren.

Eqvisetum caule angulato, frondibus simplicibus; item β) Eqvisetum palustre minus polystachion. Kiendes let af sin bugtede Stilk, men er ei almindelig.

Eqvisetum caule striato, frondibus subsimplicibus. Vøxer alle vegne i Vandene, og ansees af nogle som et skiont Græs for Creaturen; hvilket stadfæstes af Linnæo, som siger: at dette Græs skieres til Foder for Køerne, paa det de derefter kan give des mere Mælk; item at det er ubehageligt for Hestene, men at Reensdyrene, som ellers ikke æde Høe, tage dog mod dette.

Eqvisetum caule nudo scabro basi subramoso. Skæfte, Stur-Græs; vøxer paa adskillige Stæder, men meest paa Gaarden Garsoel i Ulvssteens Sogn.

Erica antheris bicornibus inclusis, f. vulgaris, flore rubro & albo. Lyng. Vøxer overalt, dog mere i Fiordene end paa Øerne, og bruges til Brænde, hvor ingen Skov er.

Erica antheris bicornibus inclusis, corollis subglobosis aggregatis calyce longioribus &c. Er ei rar, men dog ikke saa almindelig, som den forige.

Erigeron pedunculis alternis unifloris. Forekommer paa Fjeldene og i Fjeld-Dalene.

Eriophorum culmo folioso tereti, foliis planis, f. Linagrostis.
Myr-Lop, Myr-Stiæne. Vøxer allevegne, men fornemmelig i Fjeld-Dalene, og det i den Mængde, at man fylder Hoved-Puder dermed i Stæden for Fier. Paa Jisland bruges den deels til Tave eller Bege i Lamper, deels til Døse i Saar. See Büschings Nachr. I. B. 4 St. Pag. 348.

Erysimum filiquis spicæ appressis. Almindelig paa Huus-Lage og andre tørre Stæder.

Erysimum foliis integris lanceolatis. Sees hist og her ved Agrene.

Euphorbia umbella quinquefida trifida dichotoma, &c. f. Esula.
 Sees af og til i Haverne.

Euphrasia foliis ovatis argute dentatis. Dyen-Trost. Vøxer overalt paa Engene.

F*estuca panicula secunda coarctata aristata, f. ovina.* Vøxer overalt paa Huus-Lage og de tørreste Bakker, og er det af Linnæus saa kaldte Saar-Græs, da samme efter Hans Anmærkning skal være det allerbedste Foder for Faarene, og kunde derfor med Nytte saaes paa alle tørre Stæder, hvor baade Faarene helst opholde sig og dette Græs helst vøxer. β) *Festuca spiculis viviparis.* Er den første temmelig liig, men dog mere blød og guulagtig; vøxer mangfoldig i Urkedalen i Jørgensfjorden og ventelig paa mange andre Stæder blant Fjeldene.

Festuca panicula secunda scabra, spiculis septifloris aristatis. Vøxer overalt paa tørre Enge.

Festuca panicula erecta, spiculis subovatis muticis, calyce flosculis majore. En Græs-Art, som vøxer hist og her, men kun i enkelte Straae.

Festu-

Festuca panicula secunda erecta, spiculis subaristatis, exterioribus teretibus. En høj og skion Græs-Art, som (i Følge Schwed. Acad. Abhandl. 1746. I Quart. Pag. 69.) med Nytte kunde saaes. Den vøyer her i temmelig Mængde ei alene ved Strandbreddene, men og overalt i feed Jord.

Festuca panicula ramosa erecta, spiculis subsessilibus teretibus muticis. Er det i Dannemark saa kaldte Manna-Græs, hvoraf de skionne Manna-Gryn saaes, og vøyer her i alle Sumpe.

Fragaria flagellis reptans. Jord-Vær. Naar disse Vær sættes hen i en Kobber-Kiedel, give de en Bædske fra sig, som skal være meget tienlig til at fortære dødt Kød.

Fraxinus foliolis serratis. Af. Dette Træ findes her deels plantet deels vildvøende (saasom paa Humløen i Borgunds Sogn) og deraf beredes den bekiendte Afke-Smilt saaledes: Først fløves Afke-Træet i smaa Stykker og tørres vel, i Fald Træet ei tilforn er udtørret; dernæst tages to Gryder, af hvilke den ene sættes ned i et til den Ende opgravet Hul i Jorden og bedækkes med et Træ-Laag fuldt af smaa Huller (bestaaer Laaget af Blik, er det saa meget bedre) men den anden fyldes ganske med bemeldte fløvede Træ-Stykker og hvælves over den nedgravede Gryde og Laaget; derpaa klines de begge vel sammen med Leer rundt omkring, saa at intet bliver opstaaende, undtagen den øverste Grydes Bund, paa hvilken lægges Jld. Og da Fedmen i Træet trækkes ud ved Varmen, saa rinder den ned igiennem det hullede Laag i den underste Gryde; men Afken af det forbrændte Træ bliver liggende paa Laaget. Denne af Afke-Træet distillerede Salve kaldes Afke-Smilt eller Smult, og er et almindeligt Huus-Middel mod udvortes Skader i sær Beenbrud.

Fucus fronde plana serrata versus apicem tuberculata, s. Fucus serratus. Vøyer overalt ved Strandbreddene og kaldes, ligesom

en Deel af de efterfølgende Fuci, Tang; men har bredere Blade, end de øvrige Tang-Arter, og bør derfor kaldes Tare.

Fucus fronde dichotoma integra, caule medium folium transcurrente, vesiculis verrucosis terminalibus, f. Fucus vesiculosus. Er en almindelig Tang-Art, som kiendes let af sine runde Blærer, hvilke give et Knald, naar de krysstes i tu.

Fucus fronde dichotoma integra, caule medium folium transcurrente, inferne nudo, vesiculis verrucosis terminalibus. Er en af de almindeligste Tang-Arter og kiendes deraf, at dens Blade ere om snoede eller ligesom ombredte; hvorfor den og kaldes *Fucus spiralis*.

Fucus caule compresso dichotomo, medio ramorum in vesiculam dilatato, f. Fucus nodosus. Kaldes i Særdeleshed Tang eller Knoppe-Tang og er meest bekiendt af sit Brug, da den overalt hos os føres sammen i Dyrger for at raadne, og bredes siden ud over Algrene til Gødning. Naar den om Sommeren ligger i Pytterne ved Søen, trækker Solen ud af den en rød Vadske, som undertiden sees flydende paa Søen ligesom en Rømme eller tyk Flode, blandet med Tang og andet; Og da det er bekiendt, at man i gamle Dage af visse Slags Tang, som kaldtes *Roccellæ*, har beredet Pampur-Farve, saa slutter jeg, at denne Tang-Art tillige med flere (thi de fleste Slags Tang blive røde, naar de ligge udsatte for Solen) maaskee kunde henhøre til samme Classe. Heraf synes det og at kunde gøres nogenlunde begribeligt, hvorledes den saa kaldte Tare-Torsk kan (som vore Fiskere berette) blive rødagtig paa Skindet af den Tang og Tare, hvori den opholder sig.

Fucus caule tereti ramosissimo, pedunculis alternis, vesiculis oblongis acuminatis, f. Fucus siliquosus. Denne voxer meest ved Hav-Kanten eller ud mod Havet, og skilles fra de andre Tang-Arter ved sine lange og spidse Blærer, der see ud som lange Skaalmer.

Fucus

Fucus dichotomus ramosissimus teres uniformis fastigiatus. Denne bør ligeledes henføres til Tang-Arterne og vører i Mængde paa Biergene under Knoppe-Tanget. Den bestaaer af smale og trinde Grene, hvilke i Toppen udbrede sig ligesom Fingre paa en udstrakt Haand, og er meget liig den næstfølgende, nemlig:

Fucus dichotomus linearis axillis divaricatis. Spec. Plant. **Sviin-Tang**, som vører overalt paa Biergene ved Søen og ædes med Begierlighed af Sviin. Fra Roden af skyder den sig ud i mange Grene, ligesom en Busk i Finger hoi. Alle Grene ere todeelte, smale og concave (*rami canaliculati*) og vige neden til, hvor de samles, mere fra hinanden end oven til. Øverst i Toppen bærer hver Green 2 smaa aflange, knudrede og rødagtige Blærer. Af hvilken Beskrivelse de bedre Kyndige let kan domme, om jeg i Benævnelsen har taget Feil eller ikke.

Disse ere da de almindeligste og hos os bekiendte Tang-Arter, hvilke bør adskilles fra Tare, som har større og bredere Blade, og hvoraf jeg har fundet følgende Slags:

Fucus cartilagineus, caule teretiusculo compresso, frondibus supradecompositis pinnatis, laciniis linearibus coloratis. Spec. Plant. Er en liden Tare-Art, neppe i Finger hoi, rød af Farve, og af Skikkelse som *Fucus serratus*, da den bestaaer af mange dybt indskaarne og temmelig smale Blade. Den er ellers rar at see, og findes kun undertiden opkastet blant anden Tang og Tare i Stranden.

Fucus frondibus planis palmatis. Spec. Plant. Dette Navn mener jeg best at skulle passe sig til en liden Tare-Art, som mig ingensteds er forekommen, uden paa den De Ristoe i Sandoe Sogn, hvor den vører i stor Mængde. Den skyder sig fra Roden af i adskillige Blade, som ere omtrent i Spand lange, i Tomme brede og ved Siderne krusede. Midt igiennem Bladene løber en Stilk eller liden

Green, som igien har mange mindre og parallel gaaende Grene paa begge Sider hen til Kantene, ligesom paa en Fier eller paa visse Træers Blade; hvilket tillige med dens hoirøde Farve gjør den meget behagelig.

Fucus caule tereti ramoso, frondibus oblongis undulatis sinuatis. ibidem. Denne er en ganske almindelig Tare-Art, noget over 1 Spand lang, og splittet i mange uordentlige og Bølgagtige Grene, smale som Bindelbaand. Dens Farve er hoirød, og da den smaa hvide Ruur (*Vermiculus algæ Linnæi*) sætter sig derpaa i Mængde, saa giver den formedelst sin Hvidhed det Røde en desto prægtigere Anseende.

Fucus fronde sessili reniformi decussatim striata, f. Fucus maritimus Gallopavonis pennas referens Bauhini. ibidem. Denne er den mindste, men tillige den smukkeste af disse 4 smaa Tare-Arter, og det ei alene formedelst sin deilige røde Farve, hvori den overgaaer de andre, men og formedelst sin Ordentlighed og smukke Skabning, da den seer ud som et lidet Træ med opreiste Grene og nogle ovale Blade, hvilke i Henseende til sin Ramification meget ligne de forom-meldte Blade paa *Fucus frondibus planis palmatis*, men ere dog deri adskilte fra samme, at den igiennem Bladene opgaaende Stilk har paa begge Sider en Hoben fine Striber i Stæden for Grene, og sølgelig mere ligner en Fier. Denne Vært har desuden en Hoben smaa Bør, ei større end Knappenaals Hoveder, som ved smaa og fine Petiola eller Stilke sidde fast til Stammen og Grenene. Den forekommer kun sielden, og findes blant andre Tang- og Tare-Arter, som opfaastes paa Strandbredden.

Fucus caule tereti brevissimo, folio maximo ensiformi sublimplici, f. Alga saccharifera. Blad-Tare, saa kaldet, fordi Stikken, som neppe er 1 Spand lang, endes med et stort Blad, ofte
en

en heel Favn langt og en halv Alen breedt. Ellers kaldes den og *Bue-Tare*, fordi den ædes begierlig af Creaturene; ja i *Jisland* ædes den endog af Mennesker og kaldes *Soll*. See *N. Horrebøvs Nye Esierretn. om Jisland*, item *B. Pauli Dissert. de Alga saccharifera*.

Fucus folio plano ensiformi, caule pinnato. Fl. *Lappon.* *Bue-Tare*, saa kaldet, fordi den fremfor *Blad-Taren* gives Creaturene at æde, og det enten raae eller kaagt, undertiden og blandet med Meel, da den holdes lige saa god som det sebeste Græs, men bruges dog sielden uden i Foertrang. Den voxer ikke uden længst ud imod Havet, og det saa dybt, at den ei kan staaes uden i *Gisøe-Flore*, det er, om Foraaret i *Gisøe* eller *Martii-Maaned*, naar Ebben er størst. Det Navn, som jeg har taget af *Linnæi Flora Lapponica* og tillagt denne *Tare*, formoder jeg at skulle være det rette; men ikke des mindre vil jeg dog tilføie denne korte Beskrivelse: at den paa Rod og Stilk er *Blad-Taren* ganske liig, men deri fornemmelig adskilt fra samme, at den, hvor det store *Blad* begynder, har nogle lange Ører, som i Enden ere bredere end ved Basen, og at Stilken løber op igiennem Bladet ligesom paa *Tobak*, langt anderledes end paa *Blad-Taren*, hvor Stilken selv forvandles til *Blad*. Desuden er Bladet paa denne meget mindre, men tillige mere fiint, glat og ædeligt.

Fucus scoparius. Dette Navn laaner jeg af *Bauhini Pinax Lib. X. Sect. 4* (citante *B. Pauli in Dissertat. de Alga saccharifera*) da jeg intet bekvemmere kan finde enten hos *Linnæum* eller andre, og tillægger det den hos os saa kaldte *Kurve-Tare* eller *Stokke-Tare*; hvilket sidste Navn passer sig temmelig godt i Henseende til Stilken, som er et Par Alne lang, og tyk som en *Stok* eller *Spanisk-Ror*. Stilken endes med et meget breedt *Blad*, som er splittet ad i mange

Flige, saa at den hele Bæxt livagtig forestiller en Svabbert eller Skibss-Køst. Dens Nytte er adskillig, saasom først, at den dæmper de brusendeølger ved Strandbreddene, hvor Folk skal lande; thi saa ofteølgerne giøre Anfald, breder den sine Flige ud, og derved ligesom standser dem i Farten, eller hindrer dem fra at støde med alt for stærk Magt ind paa Landet; og er det ret mærkværdigt, at allerlængst ud mod Havet, hvor Søen gaaer hæftigst ind paa Land, der vøyer denne Fare allermest. Dens tykke Stammer, som Søen bryder af, og i Hobe-Lal opkaster paa Strandbreddene, have og en dobbelt Nytte, i det de deels føres hen paa Marken for at raadne, og siden puttes ned i Jurene, efter hvert de oppløses, hvilket giver en fortreffelig Gødning; deels og, naar de om Sommeren ligge tørrede ved Stranden, bruges i Staden for Beed at brænde Tran og andet med, hvortil de ere ganske tienlige, og give ingen sonderlig ond Lugt, men en Kridhvild Afte, som uden al Tvivl kunde anvendes i vore Norske Glas-Pusterier.

Fucus filiformis simplex, Pine. Denne er kiendelig nok adskilt baade fra Tang og Fare, da den kun bestaaer af en enkelt Green, som er af et Par Fodners Længde, men ei tykkere end et Halm-Straae. Den vøyer gemeenlig paa hot og mudrig Grund saaledes, at dens øverste Deel ligger svømmende yderst i Vand-Kanten, og viser, hvorledes Strømmen gaaer.

Fumaria pericarpis monospermis racemosis. Kalder af nogle Jord-Rog, og er almindelig saa vel i Haver som Algrene.

Galeopsis internodiis caulinis superne incrassatis, verticillis summis subcontiguis. α) Corolla rubra. β) Corolla alba; hvilke begge vore hist og her ved Huseene. γ) Corolla flava. Den, Alger-Pibe, som er almindelig i Algrene.

Galeo-

Galeopsis internodiis caulinis æqualibus, verticillis omnibus remotis. Forekommer i Agrene, men kun sielden.

Galium foliis pluribus linearibus, f. luteum. Mari-Fægre. Er almindelig saa vel paa de sandige Øer, som i Fiordene blant Skreber eller Steen-Skreed, hvorfor den og kaldes Opfskreed-Fægre. Paa Jisland bruges den til at farve guult med. See Büschings Nachr. 1 B. 4 St. / Pag. 348.

Galium foliis qvaternis lanceolatis trinerviis. Fægre. Vøyer hist og her, men meest i Fiordene, hvor dens Rod beredes til rød Farve paa følgende Maade: Først kaager man Toiet, som skal farves, lidet i Vand; dernæst kaster man Jamne (*Lycopodium f. Sabina*) deri og lader det saaledes staae hen i 9 Dage, indtil Toiet er blevet guult, da det tages op for at tørres, dog uden at skylles. Derefter bliver Fægre-Roden (som skal være tagen førend dens Blomster springer ud) hakket, dristet og blødet i Vand i 2 Dage; hvorpaa den kaages i Vand, blandet med tyndt Ol. Naar den saaledes nogen Tid har kaaget, lades Toiet deri og kaages paa nye, indtil det endelig optages og skylles i Luud. I Strands Sogn og hele Nordalens Præstegjeld bære Bonderne røde Badmels Beste, som ere farvede paa denne Maade; men da Fægre-Roden maa være lige saa megen i Vægt, som Toiet, der skal farves, saa koster det en Høben Umage at samle den. Farven er ellers tienlig saa vel til Linnet som Uldent Toi; og omendskiont den uden videre Omstændigheder er bestandig nok og taaler Vass, saa tvivler jeg dog ikke paa, at den jo (ligesom alle de øvrige hos os brugelige Farve-Maader) ved Hielp af Alun og andre saadanne Ting kunde raffineres og forbedres.

Galium foliis qvaternis obovatis inæqualibus, caulibus diffusis. Vøyer allevegne paa fugtige Stæder, og undertiden i den Mængde, at Marken af dens hvide Blomster seer ud som den var bedækket med et hvidt Klæde.

Galium

Galium foliis octonis lanceolatis carinatis scabris, f. *Aparine*. *Tinner* eller *Snerje Græs*; et almindeligt Ukrud i Agrene.

Gentiana corollis quadrifidis fauce barbatis, f. *Gentianella*. Denne Urt, som her falder temmelig almindelig, skal efter Hr. Kalm's Beretning, i Hans Reise nach dem Nordl. America Pag. 110., paa visse Stæder i Norge kaldes *Glang Urt* og bruges som det allerbedste Raad imod *Side-Sting*, da den under luft Laag kaages enten i Spanst Wiin eller Ol, og saaledes tages ind. Imod selsamme Svaghed skal den og være brugelig i *Fisland* efter *Büchings* Nachr. I. B. 4. St. Pag. 349; og i *Norg. Naturl. Historie* kaldes den (uden Tvivl af samme Aarsag) *Sting Græs*. Derimod findes den rette *Gentiana* (*Skærseede*) ikke paa *Søndmør*; men paa *Jylster* i *Søndfiord*, item i *Judvigen* i *Nordfiord* skal den være i Mængde, og ligeledes i *Sogns Fogderie*.

Geranium pedunculis bifloris, foliis subpeltatis multifidis incisoferratis, f. *Geranium sylvaticum*. Er meget almindelig, og vører overalt paa *Engene* og blant *Stene*.

Geranium pedunculis bifloris, calycibus pilosis decemangulatis, f. *Geranium Robertianum*. Forekommer ofte saa vel paa *Biergagtige Stæder*, som ved *Strandbreddene* blant de *Stene*, som *Søen* har opkastet.

Geranium pedunculis bifloris, foliis quinquepartito-multifidis angulatis, laciniis acutis, capsulis glabris. Denne lille rare Urt, som jeg een Gang har fundet i *Borgensund*, er kiendelig af sine meget indskaarne og hvasse Blade, samt meget lange Blomster Stilke.

Geum floribus nutantibus. Er almindelig paa *Biergagtige* og vaa-de Stæder. Roden af denne Urt kan bruges mod *Feber* med samme Nytte, som den kostbare *China Rod*, saa og imod mange andre Svagheder; hvorom kan eftersees *Schwed. Acad. Abhandl.* 1757. 2. Quart. 3. Abh. Glaux

Glaux maritima. Vøyer allevegne ved Søen.

Gnaphalium caule simplicissimo, corymbo simplici terminali. α) flore rotundiore candido. β) flore subpurpureo. γ) flore variegato. Kaldes Hare-Fod og er overalt at see.

Gnaphalium caule simplicissimo, capitulo terminali aphyllø, f. Gnaphalium alpinum. Er af Anseende som den næst foregaaende, men har mindre behagelig Farve, og forekommer allevegne paa Fjeldene.

Gnaphalium caule simplicissimo, foliis sparsis. Findes paa Fjeldene.

Gnaphalium caule dichotomo erecto, floribus in alis sessilibus. Er ligeledes en Fjeld-Urt.

Gnaphalium caule ramoso diffuso, floribus confertis terminalibus. Denne har jeg fundet i Urkedalen i Jørgenfiorden.

Hieracleum foliolis pinnatifidis, f. Branca urfi. Vøyer paa de Sandige Der saa vel som i Fjordene, hvor den kaldes Bjørn-Kieffe.

Hieracium foliis oblongis integris dentatis, caule subnudo unifloro, calyce piloso. Denne Urt, som har kun een Blomster med en meget tyk og lodden Blomster-Knop, vøyer i Urkedalen i Jørgenfiorden.

Hieracium foliis integerrimis ovatis, caule repente, f. Auricula muris. Muus-Pre. Vøyer paa tørre Marke.

Hieracium caule ramoso, foliis radicalibus ovatis dentatis, caulino minore. Guld-Soløve. Vøyer i Skovene og er gemeenlig rød paa Bladene.

Hieracium caule paniculato, foliis amplexicaulibus dentatis glabris, calycibus hispidis. Er almindelig blant Træer og Krat.

Hieracium foliis linearibus subdenticulatis sparsis, floribus subumbellatis. Vøyer allevegne paa tørre Enge.

Hippuris vulgaris. Vøyer allesteds i Vande og Sumpe.

Holcus glumis bifloris villosis, flosculo hermaphrodito mutico masculo aristato. Denne Urt har røde Blomstre og lodue Blade, bløde at føle til som Silke, og er her temmelig almindelig.

Humulis. Humle. Findes vildvoksende paa Helligsøen i Borgunds Sogn.

Hypericum floribus trigynis, caule quadrato herbaceo. Denne falder her almindelig nok og kaldes *Hypericum*, *Viricum*. Den sættes paa Fransø Brændeviin og bruges til Salve for skaaret eller hugget Saar. Den gives og Creaturene ind mod Bugløb.

Hypericon floribus trigynis, caule ancipiti, foliis obtusis pellucidopunctatis, f. Hypericon perforatum, item vulgare. Denne har samme Navn og Brug, som den første, men er rarere.

Hypericon floribus trigynis, calycibus ferraturis glandulosis, caule tereti erecto pubescente, foliis ovatis. Kiendes af sine Tagger paa Knop-Bladene, og vokser i temmelig Mængde paa Gaarden Lille-Nerve i Borgunds Sogn, men er ellers den rareste.

Hypnum furculis pinnatis, ramulis approximatis, apicibus recurvis. Et Slags Mosse, der seer ud som en Plumage eller Struds-Fjer.

Hypnum furculis pinnatis teretiusculis remotis inæqualibus. Er næsten af samme Anseende, men har trindere Grene.

Hypnum furculo subpinnato, foliis secundis recurvis apice subulatis. Disse trede Slags Hypna kaldes Mosse eller Bæg-Mosse, og bruges i Flæng til at lægge imellem Lommer-Stoffene i Husene, for at giøre Bæggene tette; hvortil de formedelst sin Blødhed ere de tjenligste, skönt man og til samme Brug pleier at benytte sig af *Sphagnum* og *Bryum*.

Hypochæris caule subnudo, ramo subsolitario, foliis ovato-oblongis integris dentatis. Sees hist og her paa Biergagtige Stæder.

Ilex

Ilex foliis ovatis acutis spinosis, f. Aquifolium. Spec. Plant.
 Been-Beed. Dette Slags Træ forekommer hos os paa Holme
 eller smaa Øer ved Havet, men vøyer ei saa hyppig, som i Nord-
 og Sønd-Fiord, hvor det efter Beretning skal vøye i betydelig Mæng-
 de. At dette Træ kaldes Been-Beed, kommer uden Tvivl der-
 af, at det indvendig i Hvidhed og Haardhed ligner Been; men
 naar det Træ Viburnum tillægges samme Navn, saa hensees for-
 modelig paa dets brene o: ranke Vært.

Iris foliis ensiformibus, f. Iris palustris. Bild Sværd-Lillie.
 Vøyer i Mængde paa Gaarden Skiong i Borgunds Sogn; men
 skal neppe findes andensteds her i Egnen.

Juncus culmo nudo stricto, capitulo laterali. Sæb. Bruges
 til Bege i Lamper med den Fordeel, at den tredie Deel af Tranen
 derved kan spares; men da skal den og tages i fuld Maane. Den
 vøyer mangesteds i Sumpene og allevegne paa Øerne, endog paa
 tør Mark.

Juncus culmo nudo filiformi nutante, panicula laterali, item
 β) calamo supra paniculam non sparsam longiori. Vøyer hist
 og her paa fugtige Stæder.

Juncus culmo nudo, foliis setaceis, capitulis conglomeratis aphyll-
 lis. Bust, item Lo-Burke, saa kaldet fordi den ved Roden har
 stive Blade, som Borster, og er derfor vanskelig at afsmeie.

Juncus foliis nodoso-articulatis.

Juncus foliis linearibus canaliculatis.

Juncus culmo dicotomo, foliis angulatis. Vøye alle 3 paa fugti-
 ge og Græslose Stæder; ere og i henseende til Høide hinanden lige,
 men ei af Farve, da de to første (i sær den anden) ere brune, men
 den tredie hvidagtig. Den første kiendes let af de mange smaa Læ-
 der eller Brækninger, som den har paa Bladene.

Juncus foliis planis pilosis, corymbo ramoso. Frytle. Vøxer paa Fjeldene saa vel som paa Skovrige Stæder i det Lave; men holdes for en meget uduelig Græs-Art.

Juncus foliis planis subpilosis, spicis sessilibus pedunculatisque. Er almindelig paa tørre Marke.

Juniperus foliis sessilibus mucronatis. Eene, Eenebær-Træe. Den mindste eller korteste faages i Vand, for dermed at toe Mælke-Botterne og forskaffe Mælken en behagelig Smag; ligesom den og haffes og strøes paa Gulvene, for at give Stuerne en angenem Lugt. Den større eller middelmaadige bliver deels sammenslettet til Gierder, deels brugt til Brændsel. Men den største anvendes til Stører, tienlige til Have-Gierder. Uhele-Bær kaldes her en Bært paa Eenebær-Træer, som bestaaer af trende i Pyramidal Form sammensatte og i Spidsen aabne Blade, inden for hvilke sidde 3 lige dannede men mindre og sammensluttende Blade, og der inden for igien en liden rødagtig Drm, hvoraf bliver et Slags Myg, som Linnæus kalder *Tipula alis incumbentibus glaucis, margine interiore villosis.* Fn. Sv. S. 1150. Den bruges i Sverrig til Lagedom mod Klig-Hoste og kaldes derfor Rikbær; men at den hos os kaldes Uhele-Bær, kommer vel deraf, at dens yderste Blade ikke ere hele men aabne i Toppen.

L *amium foliis acuminatis ferratis, f. Lamium album.* item *Lamium foliis cordatis obtusis petiolatis, flore rubro.* Vøxe begge ved Huse og Agre, og kaldes af nogle Død-Nælde.

Lapsana calycibus fructus angulatis, pedunculis tenuibus ramossissimis. Almindelig i Haver og Agre.

Lathyrus pedunculis multifloris, cirrhis diphyllis simplicissimis, foliolis lanceolatis. Forekommer sjelden.

Leontodon calyce inferne reflexo, l. Taraxacum. **Givæl, Rab-belaup.** Den kaldes og **Lare-Blomster**, fordi den begynder at blomstre, naar Laren gaaer til.

Leontodon calycibus erectis, foliis glabris dentatis integerrimis, pedunculis squamosis. Sees overalt paa Engene, efterat Haaet er afmeiet, og blomstrer altsaa ikke førend silde ud paa Høsten.

Lichen leprosus, flavescens lineolis nigris, mappam referens. **Gnul-Blik.** En gul Moss, som sidder overalt paa Stene og Bierge, fuld af sorte Prikker og Stræger, ligesom man seer paa Land-Charter, hvorfor den og af Linnæo kaldes *Lichen Geographicus*. Denne bruges her til at farve Ulden-Loi guult med, og det enten uden eller med Blanding af anden gul Farve.

Lichen leprosus flavus tuberculis rubris. En tynd, gul og rødspettet Moss, som sidder paa Biergene.

Lichen leprosus candidus tuberculis incarnatis. Denne er hvid med røde Knoppe, hvilke sidde paa smaa Stilke, og findes ligeledes fastsiddende til Biergene.

Lichen leprosus albus tuberculis albis farinaceis. Denne Bierg-Moss er hvid og falder hen til et Meel, naar man stryger paa den med Haanden.

Lichen leprosus candidus, tuberculis atris. Er en hvid Moss, som sidder paa Stenene med sorte Scutellis og Striber, ved hvilke den just adskilles fra den næstfølgende, som ellers er af samme Anseende.

Lichen crustaceus exalbido-virescens, scutellis flavescens.

Hvid-Blik, Hvid-Kork. En Moss, som seer hvid ud, men beredes dog til rød Farve paa følgende Maade: Først skræbes den af Biergene med en Kniv (fornehmelig efterat det nyelig har regnet, da den lettest kan faaes løs) og skylles i Vand, paa det at Sand og anden medfølgende Ureenlighed kan gaae fra; derefter sættes den i

et Kar med Urin for at giæres, og bliver saaledes staaende i en Tid af 14 Dage, da den endelig toges op og kaages tillige med Toiet i Vand. Tilforn blev ogsaa af denne Mosse tillavet et Slags smaa, runde og røde Rager, som kaldtes Kork-Rager, og solgtes af Bønderne som rød Farve; men det seer nu fielden. Denne Farve, som tilforn var mere brugelig end nu omstunder, sættes paa Ulden-Toi, og seer temmelig smuk ud; men falmer i Solfin.

Lichen imbricatus, foliolis sinuatis scabris lacunosis, scutellis folio concoloribus, f. Lichen saxatilis. Kork, eller Kork-Mosse, item Steen-Mosse. Denne bruges overalt til at farve rødbrunt, da man tillige blander den med Aare Bark. Maaden er ganske eenfoldig, og bestaaer kun i at kaage begge Dele tillige med Toiet i Vand. Farven bruges til Ulden-Toi, og er meget bestandig, hvorfor den og bruges overalt blant Bønderne.

Lichen imbricatus, foliis crispis fulvis, peltis concoloribus fulvis. En gul Mosse, som sees overalt paa gamle Huus-Bægge, saa og paa Biergene, hvor Soen slaar op.

Lichen foliaceus repens lobatus obtusus planus, verrucis sparsis, pelta marginali adscendente, f. Lichen aphotus. Alb-Næver. Denne Mosse seer ud som smaa rødagtige Næver-Stykker og vører allevegne paa Tuer og Huus-Lage affides for Solen. Den bruges her som et Læge-Middel imod den Svaghed Gust eller Alb-Gust, hvorom herefter skal meldes i det tiende Capitel. Efter Hr. Linnæi Anmærkning er den og et fortreffeligt Læge-Middel mod Orm.

Lichen scyphifer simplex integerrimus stipite cylindrico, tuberculis coccineis. Seer ud som smaa opreiste Stilke med røde Knuder i Toppen.

Lichen scyphifer simplex crenulatus, tuberculis fuscis. Seer ud som smaa opreiste Basuner, og er ofte prolifer, ved det der af dens

Aabning

Uabning fremstjyde nye Spirer; undertiden igjen tagget om Kantene, og ellers af adskillig Skikkelse. Den forekommer i Mængde paa Tuer og forraadnede Træer.

Lichen fruticulosus perforatus ramosissimus, ramulis nutantibus, f. Lichen rangiferinus. Reensdyr-Mosse. Et Slags ganske fin og hvid Mosse, som er Reensdyrenes Føde, og voxer alle vegne paa Tuer, af Skikkelse som Hiorte-Tagger. Dens Grene ere alle indhulede, og der, hvor Grenene samles, har den et Hul.

Lichen fruticulosus solidus tectus foliolis crustaceis. Er en haard, tyk og grønagtig Mosse, med sorte Prikker, som voxer mangesteds paa Fjeldene saa vel som i det Lave.

Lichen filamentosus pendulus, ramis implexis, scutellis radiatis, f. Muscus arboreus. Denne kaldes her Kraake-Liin, fordi den hænger som Liin: Hør ned af gamle Fyrre- og Birke-Træer. Den ædes med Begierlighed af Gederne, saa ofte de kan naae den.

Lichen filamentosus ramosissimus decumbens implexus nitidus. En artig Slags Mosse, som jeg har fundet høit op i Urkedalen i Jørgensfiorden, bestaaende af smaa, sorte og glændsende Grene.

Lichen filamentosus ramosissimus decumbens implicatus opacus. Denne sidder i Høbe-Tal paa de Bierge, som overskylles af Soevandet, og seer ud som en sort Uld, men er ikke glændsende som den næst foregaaende.

Lichen filamentosus ramosissimus erectus, f. Lichen vulpinus. Ulve-Mosse. Denne findes vel her, men ikke i den Mængde, som i Naboe-Fogderiet Romsdalen, hvor man har betient sig af den til at forgive Ulve saa vel hos sig selv som paa Søndmør; hvorom gives videre Underretning i det efterfølgende syvende Capitel.

Ligusticum foliis biternatis. Kaldes af nogle med Dette Bild-Pob-stilk, og voxer paa mange Stæder ved Strandene.

Linnæa floribus geminatis. Vøxer allevegne paa Fjeldene og andre Biergagtige Stæder, fornemmelig i Fjordene, hvor den kaldes *Norette-Græs* og bruges som et Læge-Middel imod en vis Svaghed, kaldet *Norette* eller *Norisse* (*Febris scarlatina*) hvilken ytrer sig med røde og paa Livet udslaaende Pletter, og menes at være dødelig, naar Pletterne gaae Livet ganske omkring; i hvilket Tilfælde man tager Græsset, medens det er friskt, kaager det i Ol og lægger det saaledes om Livet. Den store Urtekiender *Linnæus*, af hvilken denne Urt bærer Navn, recommenderer den som den bedste at bruge i Stæden for Thee.

Linum caule dichotomo, foliis oppositis ovato-lanceolatis, corollis acutis, f. Linum catharticum. En liden net Urt, som findes paa visse Stæder i Mængde, saasom paa Hellingsoen i Borgunds Sogn og den Gaard Saude i Rødve-Sogn.

Lobelia foliis linearibus bilocularibus. Vøxer i Vandene, eller rettere under Bandet, saa den stiles deraf. I Engsærdals Bandet i Skoue Sogn findes den i stor Mængde.

Lolium spica mutica. Er temmelig almindelig ved Uger-Renerne.

Lonicera capitulis ovatis imbricatis terminalibus, f. Caprifolium *Vievendel, Ring-Træ.* Er meget almindelig ved Strandbredene i Fjordene, saa og i Bierg-Kloftene. Den er ellers bekiendt af sin behagelige Lugt og plantes derfor af adskillige omkring Lyst-Huse og Døre i Haverne.

Lotus capitulis depresso, caulibus decumbentibus, f. Lotus corniculatus. *Stritunge.* Er almindelig paa alle tørre Enge.

Lychnis petalis quadrifidis, fructu subrotundo. Almindelig paa alle tørre Enge.

Lychnis petalis integris, f. Lychnis viscaria. Vøxer i Fjordene og kaldes *Tiere-Græs*, fordi Stilkken er fuld af en mørk Vædske, der seer ud som en *Tiere* eller *Sirup*. Lych-

Lychnis floribus dioicis. Bild-Negliff. Bønderne kalde den Rødsot-Græs, fordi de mene, at den foraarsager Rødsot o: Blødsot hos Creaturene. Den vøxer i Mangfoldighed ei alene paa Engene men og i Søter-Dalene til Fjelds, hvor den er større og høiere end i det Lave. Paa Præstegaarden Kierstad forekommer den med høide Blomstre, hvilket ellers er meget rart.

Lycoperdon subrotundum lacerato-dehiscens, f. Bovista. Filt-Sop. Denne Urt holdes her for det bedste Middel til at stille Blod, da man ifkun lader den Røg eller Damp, som gaaer ud, naar den kystes i tu, falde ind i Saaret. I Hr. Kalm's Reise nach dem Nordl. America Pag. 74. meldes om en anden Slags Cuur, som og skal være brugelig i Norge, bestaaende i at læge aabne Fod-Saar og Bylder, blot ved at opfylde dem med Støvet af denne Urt. Ol. Borrichius recommenderer den til at sfiære i tu og lægge paa et Saar, hvor en Nare er affkaaren. vid. Usum plant. indig. in Medicina. pag. 103.

Lycopodium foliis sparsis filamentosis, spicis teretibus, pedunculis geminis, f. Muscus clavatus. Krage-Fod. Vøxer paa Fjeldene.

Lycopodium foliis sparsis ciliatis, spicis solitariis terminalibus foliosis, f. Lycopodium Selaginoides. Er mindre end alle de andre Lycopodia, deilig grøn og glændsende, samt fuld af Tagger paa Bladene.

Lycopodium foliis sparsis octofariis, caule erecto dichotomo fastigiato, f. Muscus erectus. Lumber-Græs. Dette Græs, faagt i Vand under luft Laag, bruges meget til at toe saarede Hoveder med, da Saarene læges og Utoi ganske fordrives. Ellers kaldes det og Bippe-Græs, fordi det (ligesom *Elymus arenarius*) bruges til Btpper eller smaa Qvaste, hvormed Fladbrød bestryges. Af andre igien kaldes det Rosa-Græs, fordi det bruges mod den Svag-

hed Rosen saaledes, at man kaager det i stærkt Ol og tager det ind at svede paa.

Lycopodium foliis sparsis quinqvefariis subserratis. Denne skilles let fra de forige ved sine adspredte og mere adskilte Blade, men kaldes dog *Blippe-Græs* ligesom den næst foregaaende.

Lycopodium foliis bifariis connatis superficialibus solitariis &c., f. Sabina fylvestris. Jamne, saa kaldet af sin Jævnhed i Toppen, bruges overalt at farve guult med, da den kun tillige med Toiet kaa- ges i Vand. Farven sættes paa Ulben-Toi saa vel som paa Linnet, og taaler i begge Tilfælde Vask.

M*atricaria receptaculis hemisphaericis, radiis patentibus, seminibus coronato-marginatis, squamis calycinis margine exfolietis.* *Barbro-Græs* eller *Munke-Krone*. Vøyer overalt i Agrene og ved Strandbreddene. *β) Chamæmelum maritimum.* Denne anføres her (nemlig i Linnæi Flora Svecica, som jeg idelig følger) ikkun som en Varietet, men i Spec. Plantarum pag. 891. som et eget Species under Navn af *Matricaria receptaculis hemisphaericis, foliis bipinnatis subcarnosis, supra convexis, subtus carinatis*, om hvilken jeg maa sige, at den i henseende til Blade og alle andre Ting kommer noie overeens med den første, som her foreskalder; hvilket tydelig sees, naar denne (nemlig den først anførte) holdes imod den vidløftige Beskrivelse, som gives over den sidste i Linnæi Wästgötha Resa, Pag. 148. Dette maa jeg og lægge til, at imellem den, som vøyer ved Strandbreddene, og den, som forekommer i Agrene eller ved Husene, ikke kan mærkes nogen Forskiel her paa Stødet.

Melampyrum florum conjugationibus remotis, corollis clausis. item Melampyrum corollis hiantibus. Den første vøyer paa Engene, den sidste blant Skov eller Lyng; begge have Frugt som Hvede-Korn og

og give (efter Linnæi Anmærkning) Mælken sin gule Farve om Sommeren.

Melica petalis imberbibus, panicula nutante simplici. En høi Græs-Art med hængende Blomstre, som vøjer paa Klipperne til Fjelds. *Mentha floribus verticillatis, foliis ovatis acute serratis, f. Mentha sylvestris.* Vøjer i Haver og Agre.

Menyanthes foliis ternatis, f. Trifolium aquaticum. Gede-Klov. Bruges af nogle i Thee som et Antiscorbuticum, men af Bønderne kaages det i Ol og tages ind mod Bryst-Syge. Dens Dyd beskrives af Chomel i hans *Histoire des Plantes usuelles*, Tom. 2. pag. 541. hvor det heder: „ Denne Urt holdes i Tydskland for et „ særdeles godt Læge-Middel, ei alene mod Skiorbug, men og imod „ alle langvarige eller tærende Sygdomme, saasom Batter-sot, Gulsot og Forstoppelse i Leveren og andre Indvolde. „ Dette stadfæster altsaa den Nytte og Brug, som man her gjør sig af denne Urt; men derimod veed jeg ikke, hvor vel det er troffet, at vore Bønder overalt holde den for en Årsag til den saa kaldte Iglesot og Batter-Sot hos Faarene, og kalde den Igles-Græs, fordi de mene, at de smaa levende Dyr eller Igler, som sætte sig i Faarenes Lever, derved skulle foraarsages. Vel er det rigtigt, at dette saa vel som andet paa sumpige Marke vørende Græs er for Faarene skadeligt; men om just dette skalde være skadeligere end andre Slags, veed jeg ikke. Imidlertid er det vist, at Faarene æde det med stor Begierlighed; og Linnæus medder i *Flora Lapp.* p. 50., at man i Lapland og Vesterbothnen opgraver denne Urts Rodder og giver Creaturene dem at æde i Færtrang, hvilke ogsaa opæde dem hele og holdne.

Milium floribus dispersis. Dette meget vellugtende Græs vøjer i Fiordene.

Mnium caule simplici geniculis inflexo, f. Mnium fontanum. Et Slags Mosse, som skilles fra andre ved sin meget lysegrønne Farve, og voxer alene der, hvor Vand-Rilder opspringe paa Biergene.

Montia. En Urt, som voxer paa fugtige Stæder, ligesom den forhen beskrevne *Alfene*.

Myosotis foliorum apicibus callosis. a) foliis hirsutis. Emaisseret Blomster eller Jorgiet mig ei, som er et almindeligt Ukrud i haver og Agre, skönt det og sees paa andre tørre Stæder. *β) foliis glabris,* som skal vore i Sumpene, er mig paa saadanne Stæder ikke forekommen, saavidt jeg erindrer; men paa Biergagtige og tørre Stæder har jeg undertiden fundet den ganske liden og med glatte Blade. At denne Urt er en dødelig Jorgift for Faarene, det er ingen hos os bekiendt, saavidt jeg har mærket.

Myrica foliis lanceolatis subserratis, f. Myrtus Brabantica. Bors. Denne holdes af nogle for et godt Middel, at give Creaturene ind om Vaaren, mod Battersot; til hvilken Ende den indsamles om Sommeren, og glemmes Vinteren over. Naar den kaages i Vand, giver den en fin gul Farve, som vel er bestandig; men bruges dog ikkun til Hør-Garn og linnet Tøi.

Nardus spica recta setacea. Find-Skæg. Er bekiendt af sin Haardhed, som gjør den vanskelig at afmeie.

Nymphæa foliis cordatis integerrimis, flore albo. Vas-Saas. Findes oversflødig i Vandene; men med gule Blomstre er den mig ingensteds forekommen.

Ophrys bulbo fibroso, caule bifolio. Er temmelig almindelig paa vaade Enge; i sær paa Præstegaarden Kierstad.

Ophrys bulbo fibroso, caule bifolio, foliis cordatis. Er en liden, rar og net Urt med tvende Hiertagtige Blade paa Stilken, som jeg nogle Gange har fundet under høie Bierg-Hammere affides for Solen.

Ophrys

Ophrys bulbis ramosis flexuosis, caule vaginato, nectarii labio trifido. Denne adskilles let fra de forige ved sin Hinde eller Skede omkring Stilkken, saa og ved sin Rod, der seer ud som en Coral; hvorfor den og kaldes *Ophrys* f. *Orobanche corallorhiza*. Den er af mig kun een Gang funden paa Gaarden Dnbvlig i Borgunds Sogn.

Orchis bulbis indivisis, nectarii labio lanceolato integerrimo. Vøxer paa adskillige Stæder, men i sær paa Torvigens Præstegaard i Mængde.

Orchis bulbis indivisis, nectarii labio trifido æquali integerrimo, cornu longo, f. Orchis pyramidalis. Den vøxer i Mængde paa Gidskøe, og ellers hist og her.

Orchis bulbis palmatis, nectarii cornu setaceo germinibus longiore, labio crenato. Er blant *Orchides* een af de Almindeligste.

Orchis bulbis palmatis patentibus, nectarii cornu germinibus brevior. Er almindelig og bekiendt under det Navn Mari-Græs, item Orme-Græs, fordi man har indbildt sig, at Ormen kan læge sig med denne Urt, naar den slaes og saaes. Af andre kaldes den og Houbendelse-Græs, fordi man, ved at lægge den under sovende Personers Hoveder i Sengen, mener at kunde vende deres Hue og Kierlighed til sig; i hvilket Spøgerie der og ligger nogen Sandhed skjult, saasom det er bekiendt, at alle *Orchides* henføres til *Aphrodisiaca* eller saadanne Ting, som opvække Geilhed. Det Exempel, som Sim. Pauli, i sin *Flora Dan.* sub tit. *Orchis*, efter egen Erfaring anfører, kan tiene til Beviis paa det samme; hvortil jeg maa lægge dette, som Linnæus i *Flora Svec.* har anmærket ved den første her anførte *Orchis*, nemlig: *Tauri tardi provocantur in venere hujus radicibus à Dalis.* I øvrigt er det bekiendt, at denne Urt har en underlig Rod, af Skikkelse som tvende sammenfoiede

Hænder, af hvilke den ene synker, men den anden stiger oven paa, naar de kastes i Vand; hvortil Aarsagen efter Linnæi Mening bliver denne, at den stignende Rød nærer den nærværende Plante, men den synkende indeholder Knoppen til den, som følgende Aar skal springe ud. Om denne Urt kan og i Norg. Naturl. Historie 1 D. Pag. 210. under Navn af Martæ Haand læses mere.

Origanum spicis subrotundis paniculatis conglomeratis, f. *Origanum sylvestre*. Mynte, Bild-Mynte. Den vøxer mangesteds ind til Fiordene, og bruges af Bønderne som Krydderie i Polser. Hr. Blandsbil (en god Urtekiender, som har været Præs. i Jørgenfiorden) skal efter Beretning altid have betient sig af denne Urt i Staden for Snus-Tobak, og det uden Tvivl fornødest dens Hovedstyrkende Kraft, da jeg seer, at Chomel henfører den til *Plantæ cephaliques*, og siger derom Tom. 2. pag. 391. „Naar Bladene „og Blomstrene af denne Urt tørres i Skygge, og beredes til Pulver, „da er samme et Hovedstyrkende Middel, og beqvemt til at trække „Uhumfthed eller Flod igiennem Næsen.“

Orob. foliis ovatis pinnatis, f. *Orob. vernus*. Vøxer overalt. *Osmunda scapo caulino unico, fronde pinnata solitaria*, f. *Lunaria*. Vøxer hist og her paa Bakkerne. Efter Hr. Büschings Nachr. I B. 4 St. Pag. 349. bruges den i Zisland udvortes ved vanskelige Børne-Jodsele.

Osmunda frondibus lanceolatis pinnatifidis, laciniis confluentibus integerrimis parallelis, f. *Lonchitis aspera*. Biora-Kam. Er meget almindelig i Mosse- og Lyng-Marke.

Oxalis scapo uniflora, foliis terminatis, f. *Acetosella*. Denne kaldes her Nat-Svæve, fordi den folder sine Blade sammen om Aftenen efter Solens Nedgang, og tiener altsaa til Retteknor for dem, som gaae silbig ude i Marken i taaget Veir, da de af denne Urt kan see, om Solen er dalet eller ikke.

Paris

Paris quadrifolia. Tross-Vær. Er meget almindelig.

Parnassia f. Hepatica alba. Kaldes af nogle Jomfrue Mariæ Sengbaand, da den i visse Maader ligner de her brugelige Sengbaand, og er meget almindelig paa fugtige Marker.

Pedicularis caule ramoso, calycibus calloso-punctatis, f. Pedicularis palustris. Isle-Græs. Vøxer overalt paa Sumpige Marker og holdes for at være Jaarene lige saa skadelig, som den nyelig anførte Menyanthes, ligesom den og gives samme Navn. Nogle, som have gjort sig Umage for at oprykke den af sine Marker, skal (som troeværdig berettes) siden have havt bedre Lykke til Jaare-Avling; og jeg veed vist, at afg. Hr. Oberst Munthe paa sin Gaard Hellevig i Søndfiord, saa og Hr. Hans Bilingaard paa Præstegaarden Torvigen i Vandelsøens Sogn, have med Nytte gjort samme Forsøg.

Pedicularis caule ramoso, calycibus oblongis lævibus, corollæ labio cordato. Vøxer her overalt med røde og hvide Blomstre, og er af Anseende som den forige, men meget mindre.

Phalaris spica cylindrica spiciformi. Rør-Græs. Vøxer ved alle Ager-Rener.

Phleum spica cylindracea longissima. Vøxer paa fugtige Stæder.

Phleum spica ovato-cylindracea, f. Phleum alpinum. Vøxer i Nørangsdalen i Jørgensfiorden.

Pimpinella foliis pinnatis. a) Pimpinella saxifraga major altera, item β) Pimpinella saxifraga minor foliis dissectis. Vøxer paa Øerne og andre Sandige Stæder.

Pingvula nectario cylindraceo longitudine petali. Tette-Græs, item Mælke-Rør. Den lægges i Mælke-Bøtterne for at komme Mælken desto hastigere til at løbe sammen og blive tyk. Et Skæ-
Blad

Blad fuldt af saadan sammenloben Mælk (kaldet Tette-Mælk) har, naar den blandes med anden sød Mælk, strax samme Virkning som Tette-Græsset selv; saa at Syrligheden derved forplantes i Mælk, ligesom ved Suurdei i Brod. Denne Urts Skadelighed for Faarene har jeg befundet at være nogle saa hos os bekiendt.

Pinus foliis geminis primordialibus solitariis glabris. Fyrre. Dette Slags Træ har tilforn været lige saa overflodigt paa Søndmør som andensteds, ja uden Tvivl overflodigere der end i andre Nordenfieldske Districter, efterdi Peder Clausen, saa vel som Lorm. Torfæus, naar de beskrive Søndmør, rose det i sær for sine skionne Fyrre-Skove og de ypperlige Baade, som deraf bygges; men nu derimod er intet District her Nordenfields (Findmarken undtagen) derpaa saa fattig og udtømmet som Søndmør; hvilket man i sær tilskriver den stærke Træ-Handel med Skotterne, som her skal have havt sin Fart, mere end paa noget andet Sted, i Anledning af det korte og rene Indløb igiennem Breesund, som er Søfarende saa vel bekiendt. Endnu findes vel i visse Bygdeløbe saa meget deraf, som kan tiene til Beboernes og de nærmeste Naboers Fornødenhed; men det meste Fyrre-Tommer maa dog hentes fra Naboe-Fogderiet Romsdalen. De gamle Fyrre-Rodder, som staae tilbage (og hvoraf undertiden hele 3 kan findes staaende lige oven paa hinanden) graves op af Jorden, og kaldes Tiere-Rodder, fordi man deraf brænder Tiere paa følgende Maade: Først hugger man de opgravede Rodder i smaa Stykker, og binder dem ved Bidjer fast til nogle Stænger, for derved at reise dem op i Veiret, og tørre dem. Dernæst udseer man sig'en beqvem Plads, hvor Tiere-Hjelden kan sættes, og Tiere-Brænderiet skal gaae for sig, og udvælger da gemeenlig dertil en høj Jord-Bold eller Bakke, paa hvis bratteste Side graves en Mine eller Horizontal underjordisk Gang, kun af 1 Favn's Længde eller
lidt

lidt mere, og omtrent af et Menneskes Hoide. Derefter opgraves og udhules Bakkens oven paa i en Runddeel, som allevegne holder ned til Middel-Puncten; og i Middel-Puncten gøres et Hul, som gaaer ned til den underjordiske Gang. Oven paa Hullet lægges et stort Træ-Fad, og igiennem Fadet og Hullet sættes en Træ-Stage, om hvilken de tørrede Rødder, uden nogen vis Orden, kastes og opstables paa alle Sider, og derefter bedækkes vel med Torv, at de ei, naar de anstiffes, skal give for stærke Flamme af sig. Naar Alting saaledes er tillavet, kaldes det en Tiere-Held, og antændes da rundt omkring med Ild, som gaaer fort ind ad og driver Saften af Rødderne (det er Tieren) ud og ned til Middel-Puncten, hvor den samles i Fadet og ved Stagen, hvilken sidste nu og da, ligesom Tieren efterhaanden samler sig, lettes op for at give Tieren Udlob igiennem Hullet og ned til den underjordiske Gang, hvor den modtages i en Kende, som ved den ene Ende er fæstet til Hullet, men ved den anden hviler paa en Tønde, i hvilken Tieren til sidst samles; og naar den er fyldt, lægges atter en nye Tønde under Kenden, hvormed fortfares saa længe denne Materie vil flyde. Denne Handtering har tilforn været saa stærkt i Brug, at Tiere-Rødderne nu paa mange Stæder ere ganske udryddede, og Tierebrønderiet folgelig af sig selv har maat ophøre; men paa andre Stæder have der af endnu noget Forraad.

Til Slutning maa erindres de særdeles artige Grene, som findes paa en Deel Fyrre-Træer i Birkedalen i Voldens Sogn, og blive derfra høntede som en Maritet. Usædvanligheden bestaaer deri, først at disse Grene ere heel igiennem ganske flade eller ligesom sammentrykte, og staae ei verticaliter men horizontaliter ud fra Stammen; dernæst at deres Bark bestaaer af lange og smale Blade, med

P

en

en dyb Fure imellem hvert Blad, næsten i samme Orden som paa Palme-Træer. See Tab. I. Fig. I.

Pinus foliis subulatis mucronatis lævibus bifariam versis. Gran. Denne har jeg ikke fundet Tegn til, uden paa et eneste Sted i Søfelvens Sogn, paa en Gaard kaldet Klokke-Houg; thi dette Slags Træ er her Nordenfielbs ganske rart, indtil man kommer Fogderiet Nordmør forbie, da det siden Nord ad vøyer i Overslødighed.

Plantago foliis ovatis glabris, scapo tereti, f. Plantago latifolia. Groe Blad, Groe-Bløkke. Den lægges paa Saar og Bylder som et koldende og trækkende Plaster.

Plantago foliis lanceolatis, spica subovata nuda, f. Plantago angustifolia. Liv-Græs, saa kaldet, fordi man dermed forsøger, hvor længe man skal leve, ved at rive dens Filamenta af, og saaledes stifte den i en Bæg-Sprunge Natten til St. Hans Dag; ere da Filamenta udsprungne igien om Morgenens, skal man leve det Aar over. Si fabula vera est.

Plantago foliis semicylindræis, f. Plantago maritima. Vøyer allevegne ved Havbreddene.

Poa panicula subdiffusa, spiculis trifloris basi pubescentibus. En almindelig Græs-Art ved Alger-Renerne.

Poa panicula diffusa, spiculis quadrifloris pubescentibus. Er ei saa meget almindelig som den første.

Poa panicula diffusa, spiculis quinquefloris glabris, culmo erecto tereti. Er her den almindeligste.

Poa panicula diffusa, angulis rectis, spiculis obtusis. Vøyer i det Baade og har hvide Blomstre.

Polygala floribus cristatis racemosis. Denne forekommer allevegne og dens blaae Blomstre, som ligne en liden flyvende Fugl, bruges til at sætte Farve paa Brændevin.

Poly-

Polygonum floribus octandris trigynis axillaribus, f. *Centumnodia*. Er almindelig ved Gaards-Kommene og Strandene.

Polygonum caule simplicissimo monystachio, foliis lanceolatis, f. *Bistorta minor*. Den kaldes af nogle Perle Græs, og falder her meget overflodig.

Polygonum floribus pentandris semidyginis, staminibus corolla longioribus. Har haarde Blade, som ligne Piil-Blade, og vøxer overalt ved Søe-Husene.

Polygonum floribus hexandris digynis. a) *Perficaria mitis maculosa*, item β) *Perficaria mitis floribus candidis*. Begge vøxe ved Huse og Møddinger.

Polygonum floribus hexandris semidyginis, f. *Hydropiper*. Vand-Beber. Vøxer mangesteds i det Waade.

Polygonum foliis cordatis, caule volubili, f. *Helxine*. Ager-Binde. Den vøxer i Agrene, fornemmelig ind til Fiordene; findes og som Ukrud i Haverne.

Polypodium frondibus pinnatifidis, f. *Polypodium vulgare*. Steen-Sødrot. Er bekiendt af sin søde Rod, og findes allevegne i Biergs-Klosterne.

Polypodium frondibus subbipinnatis, foliolis infimis reflexis paribus, pinnula quadriangulari adunatis. Et Slags smaa Blom med nedboiede Blade som vøxer overalt blant Trær og Klipper.

Polypodium fronde bipinnata, f. *Filix mas*. Denne kaldes Han-Blom eller Ryske-Blom, fordi den gemeenlig vøxer i Ryster o: Rhynger eller Samlinger; og om den heder det i *Commentariis Tragi* pag. 547. fordanstet saaledes: „Dersom en Hest falder ha-
„stig ned, uden at man veed hvad den skader; da kan man kun læg-
„ge et Stykke af denne Urts Rod under Hestens Tunge, da den
„strax skal kaste sit Vand og Ureenlighed og reise sig op igien. Hvil-

„ket saaledes at forholde sig, jeg selv har erfaret.“ I øvrigt falder denne Urt alt for haard at æde for Creaturene, saa at man ikkun faaer et Loug eller Decoctum deraf og giver dem samme at drikke, da man holder for, at de maa vel derefter.

Polypodium fronde bipinnata, pinnulis lanceolata acutis pinatifidis. Vøxer i Fiordene og kaldes Fugle-Blom.

Polypodium fronde bipinnata, foliolis remotis, f. Filix saxatilis. Er almindelig paa Biergagtige Stæder, samt kiendelig af sin høie og svage Stilf.

Polytrichum caule simplici, anthera parallelepipedica, f. Adiantum aureum. Vøxer overalt paa Luer.

Populus tremula. Asp eller Aasp. Er et meget almindeligt Slags Træ, som i sær anvendes til de saa kaldte Hæs-Gierder, paa hvilke Høet og Kornet hænges for at tørres, item til Fiske-Hielde, hvorpaa man tørrer Fisk. Aspe-Bark, kaagt i Mælk, giver en beest Drif, som fordriver Orm.

Potamogeton foliis oblongis-ovatis petiolatis natantibus. Vøxer overalt i Vandene, hvor dens Blade svømme oven paa, ligesom den forhen anførte *Nymphæa*.

Potamogeton foliis lanceolatis planis, in petiolas desinentibus. Vøxer ligeledes i Vandene.

Potentilla foliis pinnatis caule repente, f. Anserina. Stor-Rollif. Er almindelig ved Strand-Kanten og ved Søe-Husene.

Prenanthes flosculis qvinis, foliis lyrato-hastatis. Vøxer paa Biergagtige Stæder, saasom i Solnordalen i Drøfkongs Sogn og Gaarden Saude i Rødve-Sogn.

Primula veris. Rue- eller Roe-Simmer. Vøxer i Mængde paa paa Biergagtige Stæder eller paa Biergenes Sider.

Prunella

Prunella foliis ovato-oblongis petiolatis, f. *Prunella vulgaris*; item β) *cærulea magno flore*. Den første er meget almindelig, men den anden rar at see.

Prunus floribus racemosis, f. *Padus*. Heg. Er et vel bekiendt Slags Træ, hvis Bark holdes for at have en meget nærsom Kraft for Creaturene, efter det gamle Ordsprog: Heg giver Marv i Leg o: Been eller Skinne-Been.

Pteris fronde supradecomposita foliolis pinnatis, f. *Filix foemina*. Ene-Stab, saa kaldet, fordi den staaer enkelt eller paa en Stilk for sig selv.

Pyrola staminibus adscendentibus, pistillis declinatis. Vøyer overalt paa Biergagtige og Skovrige Stæder i Fiordene.

Pyrola racemo unilaterali. Denne har mere aflange og spidse Blade end den foregaaende, og derhos alle sine Blomstre hængende paa den ene Side af Stilken. Den vøyer paa samme Stæder, som den første; i sær findes den i Mængde paa Søndre Side af Sulesfieldet, blant Træerne i Skoven.

Pyrus foliis ferratis, f. *Mala sylvestris*. Bild-Veble, Suur-Veble. Vøyer overalt ved Strandbreddene i Fiordene. I Fogderiet Nordfiord presses af disse Vebler en Saft, som bruges i Staden for Syre, eller suur Vasse, der ellers er Bondens sædvanlige Drik.

Q *vercus foliis deciduis oblongis superne latioribus*. Geg. Dette Slags Træ vøyer hist og her vildt, saasom paa Gidskoe, Gegsæt, Gegsund, &c.

R *anunculus foliis ovato-lanceolatis petiolatis*, f. *Flammula Ranunculus*. Vøyer allevegne i Sumpene, men er efter Linnæi Bidnessbyrd en meget skadelig Urt for Faarene.

Ranunculus foliis omnibus quinatis lanceolatis inciso-ferratis, f. *Ranunculus aconitifolius*. Denne Urt, som i Linnæi Spec. Plant.

figes egentlig at have sit Hiem paa de Schweizerske og Østerrigske Bierge, vøyer her overflodig, hoit op i Dalene og til Fjelds.

Ranunculus foliis radicalibus reniformibus crenatis incis, caulinis digitatis linearibus, caule multifloro. En Urt, som findes paa Præstegaarden Kierstad, men er ellers rar hos os.

Ranunculus foliis cordatis angulatis petiolatis, f. Chelidonium minus. Denne er mig ikke ofte forekommen, men ved Sæter-Stølene og Møddingerne i Solnordalen har jeg fundet den i Mængde.

Ranunculus calycibus hirsutis, caule bifloro, foliis multifidis. Denne ægte Fjeld-Urt har jeg fundet ved Snee-Bræerne i Urkedalen.

Ranunculus calycibus patulis, pedunculis sulcatis, f. Ranunculus repens. Trykke. Er et vel bekiendt Ukrud i Agre og Haver. I fornævnte Urkedal har jeg fundet den iblant *Ranunculus acris* med tykkere og stivere Stilk, og med mere rundagtige Blade end sædvanlig, saa og ganske mørkegrøn af Farve; men at det dog var den selv samme Urt, visede dens foliola petiolata trifida.

Ranunculus calycibus patulis, pedunculis teretibus, f. Ranunculus acris. Sol-Pye, Hane-Fod, item Hvid-Soløye, maa skee fordi dens Blomster-Blade undertiden blegne og blive hvide. Denne bruges af Bønderne som Spansk-Flue, og lægges i særlig Rækken for at trække Flod fra Diene. Nogle af dem vide og med denne Urt at trække Huden af Fodderne, for saaledes at udgive sig for suurbenede, og derved at undgaae Udskrivelse til Krigs Tjeneste; men dette har undertiden havt den Virkning, i sær hos Phlegmatiske Personer, at de have beholdt sure Been sin hele Livs Tid. Sic pedibus non pollice trunci. Paa det øverste af Sulefjeldet har jeg fundet denne Urt med mere rundagtige, mørke og tykke Blade end sædvanlig.

Rhamnus inermis floribus monygonis hermaphroditis, f. *Frangula*. Hund-Beed. Dette Slags Træ forekommer paa Gaarden Fjlstad i Ørstens Sogn og flere Stæder; men i Nabo: Fogderiet Nordfiord skal det være overflødige.

Rhinanthus corollarum labio superiore brevior f. *Crista galli*. Penge-Græs. Væxer allevegne paa Engene og minder Bonden, naar den begynder at visne, om at slaae sit Hø.

Rhodiola f. *Radix rosea*. Kaldes i Fiordene Søster-Græs, men ellers overalt Haar-Væxter, fordi man kaager den i Vand og toer Haaret dermed, i Tanke, at det skal være vel derefter. Om Urten og har denne Virkning, veed jeg ikke; men i Sim. Pauli Fl. Danica beskrives den som et skönt Middel imod Hoved-Pine. I Danmark skal den ei findes uden i Haverne, men her væxer den allevegne paa Fjeldene, og paa de neden for Fjeldene liggende Strandbredde.

Ribes inermis floribus planiusculis, f. *Ribes rubrum*. Ribs, Blin-Bær. Væxer paa adskillige Stæder vildt, fornemmelig i den saa kaldte Ribs-dal i Sønde-Sogn.

Ribes inermis floribus oblongis, f. *Ribes nigrum*. Sol-Bær. Siges at være vildt i den frugtbare Dal Sæddal i Sande-Sogn.

Rosa caule aculeato, petiolis inermibus. Klunger, Nyper-Træ, paa Dansk Hyben. Væxer overalt, fornemmelig i Fiordene, hvorfra aarlig sælges en Hoben af dette Træs Frugt, som kaldes Nyper, og bruges til Mad, da de i sær skal være tjenlige for dem, som plages af Steen-Smerter.

Rosa caule petiolisque aculeatis, calycis foliolis indivisis. Denne er mindre af Væxt end den næst foregaaende, og har derhos mindre, men rundere og sødere Nyper.

Rubus foliis ternatis, caule tereti aculeato, f. *Rubus cæsius*. Blørne-Bær. Er almindelig i Dalene.

Rubus

Rubus foliis quinato-pinnatis ternatisque, f. *Rubus idæus*. **Bringe-Bær.** Vøxer allevegne i stor Overflodighed.

Rubus foliis ternatis, flagellis reptantibus. **Teye-Bær.** Forekommer mangesteds paa Fjeldene og andre Biergagtige Stæder. Hr. Procansler Pontoppidans Sammenligning imellem denne og den Chinesiske *Gin feng* i Norg. Nat. Histories 1 D. Pag. 213., saa vel som hvad der i *Oeconom. Magazines* 2 P. Pag. 183. anføres til Stadfæstelse derpaa, er værdt at lægge Mærke til.

Rubus foliis simplicibus lobatis, f. *Chamaemorus norvegica*. **Molte-Bær, Myre-Bær.** Vøxer her som andensteds i Norge, men ikke i den Mængde, som i Saltens Fogderie, hvorfra den i Mængde føres til Bergen og derfra videre hen.

Rumex floribus hermaphroditis, valvulis integris graniferis, f. *Lapathum*. Er almindelig og bekendt under det Navn *Hemul* eller *Højmol*.

Rumex floribus hermaphroditis digynis. **Bjerg-Syre.** Vøxer paa de fleste Fjelde i Mængde, men undertiden ogsaa i det Lave, saa som paa *Sæbøe-Præstegaard* i Jørgensfiorden, tet ved *Soen*.

Rumex floribus dioicis, foliis oblongis sagittatis. a) *Lapathum acetosum vulgare*, **Syre** eller **Eng-Syre**, hvoraf pleier at tillaves et Slags syrlig og velsmagende *Viin-Suppe*. β) *Acetosa montana maxima*, som vøxer til Fjelds, og γ) *Acetosa sylvatica maxima sterilis*, som meest vøxer i Skovene.

Rumex floribus dioicis, foliis lanceolato-hastatis; saa vel β) *Lapathum acetosum repens lanceolatum*, som γ) *Acetosa arvensis minima non lanceolata*. Vøxer allevegne paa *Huus-Lage* og andre tørre Stæder, og er som oftest ganske rød.

Sagina ramis procumbentibus. Er en ganske liden Urt, som sees allevegne paa *Huus-Lage* og andre nøgne Stæder.

Salicornia articulis apice crassioribus obtusis, f. Herba Kali. Vorer hist og her ved Strandbreddene i Bоргensfund.

Salix foliis ferratis glabris ovato-lanceolatis acuminatis, f. Salix fragilis. Vilf. Et villigt Træ at vore, og er derfor næsten det eneste, som man seer Bønderne at plante ved sine Huse.

Salix foliis ferratis glabris orbiculatis. Fjeld-Moe. Vorer hist og her i det Lave paa Luer, som ligge noget høit, men fornemmelig i Fjeld-Dalene i Mængde. Det holdes for at give Creaturene god Føde og megen Mælk, og fortjener at kaldes (som Linnæus siger) det mindste Træ i Verden.

Salix foliis ferratis glabris ovatis venosis. Er et lidet Træ, kun en halv Alen høit, som vorer paa Fjeldene. Paa Bladene ligner den meest den næst foregaaende, efterdi dens Blade ere rundagtig-ovale, rundt om savede eller indskaarne, samt paa begge Sider glændsende og fulde af Sener; dog ere de allerøverst lodne.

Salix foliis ovatis rugosis subtus tomentosis undatis, f. Salix caprea. Selje. Dette Slags Træ bruges meget til Ravler, det er langagtige Træ-Stykker, som bindes fast til den øverste Kant af Torske-Garnene, for at holde dem op i Soen. β) Salix foliis oblongis subtus villosis, inferioribus crenatis, superioribus integris. Vorer i Dalene til Fjelds ifkun af 2 til 3 Alnes Høide, med Blade af dobbelt Skikkelse, nemlig de nederste spidse mod ned og stumpede oven til, men de øverste ganske ovale. Paa den opvendige Side ere alle Bladene deilig grønne og glændsende, men paa den nedvændige lodne og hvidagtige, følgerig meget ulige Selje-Træets; saa jeg undrer mig over, at Hr. Linnæus i sin Fl. Svecica anseer denne Vært ifkun som en Varietet eller blot Forandring af Seljen, da han dog i Fl. Lapponica beskriver den som et særdeles Species, hvilket efter mine ringe Tanker synes rimeligere.

Salix foliis subferratis, oblongo-ovatis, subtus subvillosis, stipulis semicordatis. Selve-Bidje. Er almindelig.

Salix foliis integris hirsutis lanceolatis. Denne vøyer i Fjeld-Dalene og kaldes Smaa-Bidje. Dens Blade ere aflange, ujævne om Kantene og hvide paa begge Sider, men meest paa den underste.

Sambucus cymis quinqvepartitis, caule arboreo. Hylde. Vøyer her deels plantet deels vild. Dens Knoppe tages, førend de springe ud i Blomster, og nedsyltes som Augurker eller deslige.

Samolus Valerandi. Vøyer i stor Mængde ved Gaarden Soeholt i Ørskoug's Sogn i den tørre Sand ved Strandbredden, og er meget anseelig af sine blaae Blomstre. Dens tykke og Saftfulde Blade, der lade sig æde næsten som Kaal-Blade, maa uden Tvivl være meget behagelige og nærsomme for Creaturene; hvorfor det kunde være Umagen værdt, at besaae Sandige Strandbredde dermed.

Sanicula foliis radicalibus simplicibus, flosculis omnibus sessilibus. Denne har jeg fundet paa Lefnæs-Stranden i Jørgensfiorden, og i Solnordalen i Ørskoug's Sogn.

Satyrrium bulbis fasciculatis, foliis lanceolatis, nectarii labio trifido acuto internodio majore. Vøyer hist og her med smukke hvid-grønne Blomstre.

Saxifraga foliis radicalibus aggregatis lingulatis cartilagineo-crenatis. Fjeld-Rose. Denne meget anseelige Urt skal paa de Svenske eller Laplandske Bierge være meget rar; men falder her overflødig, ei alene oven paa Fjeldene og ved Fjeld-Siderne, men og paa de neden for liggende Strandbredde. Det underligste ved den er dette, at den staaer paa de nøgne Bierge eller i Bierg-Kløstene, hvor neppe er Muld at see, og synes alene at have sin Næring af det nedrindende Vand. Dens Skikkelse er i Almindelighed saaledes, som den i Fl. Lappon. Tab. II. Fig. 2. forestilles; men Blomstrene ere langt

langt flere, og Stilkken saa vel som Bladene ganske røde. Fra Solnordalen i Ørskovs Sogn har jeg en Forandring af denne Urt med ganske grønne og langagtige Blade, en heel Finger lange, samt smalle og foran runde eller buttede; men Stilkken og Blomstrene ere borte. Maaſkee det er den Varietet, som i Linn. Spec. Plant. kaldes *Cotyledon pyramidale lato crenato & retuso folio polyanthos*, s. *Saxifraga fedi folio angustiore*.

Saxifraga foliis ferratis, caule nudo ramoso, petalis lanceolatis. Er meget anseelig af sine hvide Blomstre med røde eller Brandgule Pletter, og voxer allevegne ved nedbrindende Bække paa Fjeldene.

Saxifraga foliis caulinis linearibus alternis ciliatis radicalibus aggregatis. Spec. Plant. Saaledes kalder jeg en Urt, som findes paa de fleste Fjelde hos os, item paa Stenige og vaade Veie i Dalene, og det af følgende Skikkelse: *Caulis digitalis simplex, procumbens; folia lanceolato-linearia, acuta, spinoso-ciliata, radicalia aggregata, superiora alterna; flores plerumque ramosi; calyx corolla longe brevior & viridis; petala lanceolato ovata, lutea, maculis fulvis notata.*

Saxifraga foliis radicatis aggregatis linearibus integris trifidisque. Denne har jeg fundet i temmelig Mængde paa Gulefjeldet, thi jeg og har havt Bladene af den fra Daurmaalsfjeldet i Nordalen. Den er en ganske liden Urt med temmelig store og hvide Blomstre. Bladene, som sidde samlede ved Roden, ere foran brede og indſkaarne, men gaae sammen neden til som en Kile.

Scabiosa corollulis quadrifidis, caule hispido, s. Scabiosa arvensis. Rød-Knap. Er meget almindelig, i sær paa Sandige Øer og paa flade Enge i Fjordene.

Scabiosa corollulis quadrifidis, caule simplici, s. Morfus Diaboli. Skore. Den kaldes og Grøn-Blad, fordi man dermed pleier at

farve grønt paa følgende Maade. Først kaager man Bladene i Vand, siden lægger man Toiet, som skal farves, deri og lader det saaledes nogen Tid staae ved en sagte Ild eller Gløder; derpaa tager man Toiet op igien, lægger det ud paa Græsset, stroer Afke derpaa, lægger en Grønsvær (det grønne nedvendt) derover og lader det saaledes ligge en Nattes Tid. Denne Farve sættes her paa Ulden-Toi saa vel som paa Linned, og taaler i begge Tilfælde at toes.

Schoenus culmo subtriqvetro folioso, floribus fasciculatis, foliis setaceis. Vøyer i Myrene med smaa hvide Blomstre.

Scirpus culmo tereti nudo, spica subovata imbricata. Vøyer mangfoldig ved særste Bande saa vel som ved Hæbbeddene.

Scirpus culmo striato nudo, spica bivalvi terminali longitudine calycis. Find-Skæg, saa kaldet, fordi den (ligesom *Nardus spica recta setacea*) har et Slags Borster eller Skæg i Toppen og er en meget striid Græs-Art. Naar Linnæus skriver i sin *Fl. Suecica*, at de fleste Rødder, hvoraf Torv er sammensat, bestaae af denne Urts Rødder, da stemmer vore Bønders Erfaring dermed vel overeens, saasom de holde det for et vist Tegn, at Torv-Mark findes, hvor den vøyer. I øvrigt anseer man den for en god Græs-Art efter sin Størrelse og troer, at Creaturene mæske vel derefter.

Scirpus culmo tereti nudo, spicis pluribus pedunculatis, f. Scirpus lacustris. Bas-Sæb. Vøyer i Vandene og bruges af en Deel til at lægge i Sengene, fordi Lopper ei saa let avles deri, som i Halm.

Scrophularia foliis cordatis basi transversis, caule obtusangulo. Er ei almindelig, men vøyer dog paa visse Stæder i Mængde.

Scutellaria foliis cordato-lanceolatis crenatis, f. Lysimachia galericulata. Denne vøyer, saa vidt jeg har mærket, ikke uden ved Hæbbeddene, saasom ved Skaarstrand i Vatne-Sogn og flere Stæder, hvor man kan finde nok af den.

Sedum

Sedum foliis oblongis obrufiusculis sessilibus patentibus, f. *Sedum album*. Vøxer allevegne paa Klipperne og i Klippernes Kever.

Sedum foliis subovatis adnato-sessilibus gibbis erectiusculis alternis, f. *Sedum acre*. Kaldes af nogle Vort-Græs, men af andre Bierg-Knop. I *Deconom. Magazin* 1. P. Pag. 262. anføres det blant Mærkværdighederne i Lombs Præstegjeld, at denne Urt faaages i suur Valle og saaledes tages ind mod Skiorbug. At Urten og virkelig maa være tienlig mod denne Svaghed, kan sees af Ol. Borrichii Beretning i hans *Usu plant. indigen. in Medicina*, pag. 54., hvor det heder: at en vis Læge ved Navn Below skal med denne Urt, faagt i Ol, have læget nogle tusinde Mennesker for Skiorbug.

Senecio foliis pinnato-sinuatis amplexicaulibus, f. *Senecio vulgaris*. Kors-Urt eller (som andre urigtig kalde den) Stolten-Henrik; vøxer overalt ved Huse. Af nogle bankes eller knuses denne Urt imellem en kold og en varm Steen, og lægges saaledes paa Bærfulde Lemmer.

Senecio corollis revolutis, foliis pinnatifidis denticulatis, caule corymboso erecto. Denne har jeg fundet ved Nøstene (det er, tet ved Soen staaende Huse, hvori Baadene forbares) paa Gaarden Ulvestad i Batne-Sogn, item paa Gidskøe, staaende paa Nøste-Lagene. Den kan let fiendes og adskilles fra den foregaaende, formedelsk sine krollede Blomster-Blade; men er ellers en rar Urt i disse Lande, efter Pinnæi Vidnessbyrd, som noie har beskrevet den i sin *Nlandtsk Resa* Pag. 326., item *Västgötha Resa* Pag. 142.

Senecio corollis radiantibus, foliis pinnato-lyratis, f. *Jacobæa*. Svinn-Soløye. Vøxer overflødig paa Nordøerne, og ellers overalt hvor Dvæget opholder sig; skönt den staaer urørt det hele Aar igiennem og ædes fielden af noget Creatur.

Serapias bulbis fibrosis, nectarii labio obtuso petalis brevior, flore rubro. Denne voxer i temmelig Mængde paa Gaarden Saude i Rødø-Sogn, og kan med Villighed regnes blant Søndmørs rareste Urter.

Serratula calycibus hirsutis ovatis. Denne har jeg baade fra Daurmaalsfielddet i Nordalen, og fra Gulefielddet i Borgunds Sogn. Dens Blade ere Lancet-lige, de nederste fulde af Tagger, men de øverste ikke; neden under ere de Uldagtige eller lodne.

Serratula foliis dentatis spinosis, f. Serratula arvensis. Voxer i Agrene, men ei saa almindelig som *Carduus crispus*.

Silene floribus erectis, petalis emarginatis. En smuk Urt med hvide Blomsire, som forekommer ofte paa Biergagtige Stæder.

Sinapi filiqvis multangulis toroso-turgidis, f. Sinapi arvense. Ager-Sinney, Ager-Kaal. Er et almindeligt Ukrud i Agrene, som dog af Fjorde-Folket undertiden indsamles og sælges, for at blandes med den egentlig saa kaldte Sinney (*Sinapi filiqvis glabris tetragonis Linnæi*) hvilken ikke falder paa disse Stæder.

Solidago caule subflexuoso angulato, racemis paniculatis erectis confertis, f. Virga aurea. Guld-Rits, Akeleje. Er en meget almindelig Urt.

Sonchus pedunculis calycibusque hispidis subumbellatis. Voxer overalt ved Strandbreddene paa Derne.

Sonchus pedunculis tomentosus, calycibus glabris. Voxer i Ha-
ver og Agre.

Sonchus pedunculis squamosis, floribus racemosis, f. Sonchus cæruleus. Trøst. Denne Fjeld-Urt er overalt bekendt af sin Bitterhed, men ædes dog af Biørnen saa vel som af Faar og Geder. Den bruges og af nogle Bønder at tygge paa som Tobak, meest for at fordrive Søv, medens de sidde i Kirke. Naar den af Sneefond

Fond eller Steen-Skreed nedføres, rodfæster den sig i det Lave og findes derfor ofte ved Strandbreddene i Fiordene. Efter Beretning skal den paa andre Stæder i Norge kaldes Tort, og bliver vel altsaa den samme, som i Norg. Nat. Historie kaldes Turte.

Sorbus foliis pinnatis utrinque glabris. Er et vel bekiendt Slags Træ, som paa Norst kaldes Rogn, men i Danmark Rønne eller Rønnebær-Træ, hvis Bark man her i Foertrang altid pleier at betiene sig af til Fode for Creaturene. Da Hr. Pontoppidan i Norg. Naturl. Historie melder, at Rognens unge Qviste, med Bærene paa, samles og bruges om Vinteren som en Lagedom mod Bukke-Rid; saa var samme Raad, om det er probat, værdt at bekiendtgjøres og efterfølges her paa Stædet, hvor Bukke-Killinger, som staae inde om Vinteren, ofte faae stor Skade i Ryggen af denne Svaghed.

Sparganium foliis decumbentibus planis. Er et Slags Græs, hvis lange og smale Blade sees allevegne at svømme i de ferske Bænde, ligesom Zostera i Søe eller salt Vand.

Spergula foliis verticillatis, pedunculis dichotomis. Er almindelig i Agrene.

Spergula foliis oppositis subulatis lævibus. En net Urt med mange subtile og samlede Blade, som jeg har fra Daurmaalsfieldet i Nordalen.

Sphagnum ramis deflexis, item β) Sphagnum palustre molle deflexum, squamis capillaceis. Hvid-Mosse. Den bruges deels til at lægge imellem Tømmer-Stoffene i Husene, for at giøre Væggene tette, deels til Fode for Igler, naar man har dem staaende i Vand-Glasser; hvorfor den og kaldes Igle-Mosse.

Spiræa foliis pinnatis, foliolis uniformibus serratis, floribus cymosis, f. Filipendula. Denne forekommer i Norg. Naturl. Histo.

Historie, under det Norske Navn Bierge-Mangel, og voxer hos os fornemmelig i Fiordene.

Spiræa foliis pinnatis, impari majore lobato, f. Ulmaria, item Regina prati. Mee-Urt eller contracte Mjurt. Voxer overalt paa Engene.

Spongia tenax subramosa ramis difformibus pertusis. Spec. Plant. **Svamp.** Den trækkes ofte op fra Hav-Bunden med Jisernes Snorer, og sælges undertiden til Apothekerne i Bergen. Bønderne kalde den ellers *Sis-Bott* : *Soe-Bante*, fordi dens stumpe Grene see ud som Fingre paa Vanter, eller rettere som *Koe-Patter*. Dette er den sædvanlige og almindelige Svamp; men ellers har jeg og 1) et Slags hvidagtig Svamp, af Stikkelse som en liden Haand med 5 Fingre, og med en ulf Sene, som gaaer ud fra det Glade i Haanden, just ligesom det *Soe-Dyr Manus marina* aftegnes i Jonst. Hist. Natur. Exsanguivium Tab. 20.; saa jeg vilde holde den for det selv samme, om ikke dens Bygning tydelig visede, at det er en Svamp. 2) Et andet usædvanligt Slags Svamp, der indslutter og ligesom beklæder et Stykke Tang af det Slags, som forhen er anført under Navn af *Fucus siliquosus*. Svampen er omtrent af 1 Fingers Tykkelse overalt, og af saa fin Bygning, at, naar den holdes mod Dags-Lysen, kan bemeldte Stykke Tang sees inden for med alle sine Grene og Siliquis. Hist og her har den temmelig store Huller, og der er Farven rød, men ellers overalt guul.

Stachys verticillis sexfloris, foliis cordatis petiolatis, f. Stachys foetida. Voxer altid under høie Bierge, fornemmelig i Jørgensfiorden og paa andre Stæder, hvor den strax kan kiendes af sin stinkende Lugt.

Stachys verticillis sexfloris, foliis lineari-lanceolatis semiamplexi caulibus, f. Stachys palustris. Svine-Rod, Galte-Land. Er almindelig i Agrene.

Statice caule nudo simplicissimo capitato. Gaase-Blomster. Kal-
des saa, fordi den ædes begierlig af Gæffene, og vover allevegne ved
Havbreddene.

Stellaria foliis cordatis petiolatis, paniculæ pedunculis ramosis.
Den findes af sine store Blomster-Stilke, der see ud som lange ud-
staaende Grene, og forekommer hoit op i Urkedalen, saa vel som i
Solnor og Vandelsv-Dalen.

Stellaria foliis lanceolatis serrulatis, petalis bifidis. Denne lille
Urt vover i Mængde ved Strandbredden paa den Østre Side af Sid-
søe. Dens Blomster-Blade ere ganske todeelte, saa man skulde
tænke, at de vare 10 i Tallet, da de dog hange 2 og 2 tilfammen
og folgelig blive kun 5.

Stellaria foliis linearibus integerrimis, floribus paniculatis; item
b) *Alfine folio gramineo angustiore palustris.* Vover mange-
stæds i Fiordene, saasom i Bondalen, Strandsdalen og flere Stæder.

Stellaria foliis oblongis, pedunculis subbifloris. Denne har jeg
fundet aliesoverst op paa det Fjeld, som adskiller Urkedalen og
Strandsdalen. Den adspredet sig i mange Stammer og har i
Toppen 3 Blomster-Stilke, af hvilke den mellemste er paa mine Exem-
plarer altid den mindste; de andre 2 have rigtig nok, som Hr. Lin-
næus siger, sine Stipulas oppositas, men de kan og undertiden
findes paa den mellemste. Den hele Urt er glat, undtagen paa det
Øverste af Stilken og Knoppene, hvor den er lidt lodden. Blom-
steren er stor.

Fra Sulefjeldet har jeg et Par Exemplarer af en *Stellaria*, som
er neppe en Finger høi, og kun med en enkelt Blomster paa begge

Exemplarer. Denne holdt jeg i Begyndelsen for et andet Species; men da det ene Exemplar har en afbrudt Green, som viser, at den har været biflora, de og begge i henseende til Blomster og Blade ere den foransforte saa lige, at jeg ikke kan mærke den ringeste Forskiel, saa troer jeg nu, at det er den samme Urt.

Symphytum foliis ovato-lanceolatis, flore rubro, f. Consolida major.

Voxer i Dale i Nordalens Sogn i Mængde, og vor uden Tvivl regnes blant Søndmørs rareste Urter.

T*anacetum foliis bipinnatis incisiss ferratis. Rensan.* Voxer mangesteds ved Huse og Steen-Dynger. Dens Kraft til at fordrive Orm er hos os ikke ubekendt, da man tager Knoppene og kaager dem i Mælk, som gives den Syge at drikke.

Taxus foliis approximatis. Bar-Lind. Voxer paa adskillige Stæder, men meest i Skoue Sogn, hvor den dog nu ei findes i den Mængde som tilforn, da man solgte den til Baade-Drage (det er lange og smale Træ-Stykker, hvormed Baade-Riisene belægges, at de ei for meget skal slides, naar Baadene trækkes af og paa Land) saasom dette Slags Træ er meget haardt og glat, og derfor ei alene varer lange, men gjør og en Baad let at trække op for et Par Mand, hvortil ellers maatte behøves flere.

Thalictrum caule folioso sulcato, panicula multiplici erecta. Denne Urt har (foruden sin gule Rod) Blade, som der kan farves guult med, og voxer paa Gaarden Lille-Nørve i Borgunds Sogn, men er ellers rar hos os.

Thlaspi filiculis verticaliter cordatis, foliis sinuatis, item β) minor foliis integris. Hyrde-Taske. Er almindelig ved Husene, i sær den første.

Tilia floribus nectario destitutis. Lind eller Løv-Lind, til Forskiel fra Bar-Lind, som har Bar eller Sylagtige Blade, ligesom Fyr-

re og Gran. Dette Slags Træ voxer ei paa Søndmør i nogen Mængde, men vel i Naboe-Fogderiet Nordfiord og videre hen, hvor man af dens inderste Bark forarbejder gode Vaste-Loug.

Tormentilla caule erecto. Tormentille. Af Bønderne kaldes den Mundskoll-Rod, fordi man bruger dens Rod at tygge for Mundskoll o: Huudløs Mund. Nogle Bønder pleie og at kaage dens Rod i Ol, og saaledes at tage det ind mod Blodgang, hvorfor den og kaldes Blod-Rod. Paa Færøerne bruges den (som Lucas Debes beretter) til at barke Skind eller berede Læder med.

Tremella plicata undulata. Skye-Fald. Sees undertiden at ligge paa Marken som en Gelée, og menes at komme fra Skyerne i Luf-ten, skjønt den virkelig er en Vært.

Tremella hemisphærica sparsa. Saaledes bør uden Tvivl de smaa grønne Gryn kaldes, som sidde paa Biergene ved Soen og giøre dem saa slibrige, at man neppe kan fæste Foden paa dem; hvorfor og dette Slags Vært kaldes Sleipe, item Grønste. See herom Linnæi Västgötha Resa. Pag. 193.

Tremella sphærica, pendula granis viridibus sparsis repleta. En Soe-Vært af Størrelse og Skabning som en liden rund Plomme, men af Blankhed og Materie som en Gelée, samt inden til opfyldt med meget smaa og grønne Gryn, hvilke give den hele Vært en grøn Anseende. Den sees her hængende under Confervis i Soen; men da jeg ikke har kundet finde den nogensteds beskreven, har jeg taget mig den Frihed at ophitte foransorte Latinske Navn eller Beskrivelse, som af de bedre Kyndige kan forskydes eller forandres efter Behag.

Trientalis foliis lanceolatis integerrimis. Er meget almindelig i Lyng-Markene. Efter Hr. Linnæi Anmærkning i Fl. Lapponica er denne Urt næsten den eneste, hvis Stamina og Petala er 7 i Tal-

let; men de befindes endog paa denne at variere fra 7 til 6 og 5, ja jeg har fundet dem baade 8 og 9 i Tallet.

Trifolium capitulis umbellaribus, f. *Trifolium album*. Hvid. Rolle, Soud-Simmer. item

Trifolium spicis subvillosis cinctis, stipulis oppositis membrana-ceis, f. *Trifolium pratense*. Rod-Rolle. Begge sees overalt paa Engene.

Triglochin capsulis trilocularibus. Voyer hist og her ved Bunde og fugtige Stæder.

Triglochin capsulis sexlocularibus ovatis. Voyer allevegne ved Strandbreddene. Begge disse Urter have efter Linnæi Anmærkning en salt Smag, som gjør, at de begierlig ædes af Creaturene; af hvilken Aarsag Han raader til at besaae Myr- og Mosse-Mærke dermed. See Schwed. Acad. Abhandl. 1742. 2 Quart. Pag. 169.

Triticum calycibus subulatis trifloris acuminatis, f. *Gramen caninum*. Hvittæ-Taae. Er et almindeligt Ukrud i Haver og Agre, men voyer og mangestæds ved Strandbreddene. I Flora Lapon. adskiller Linnæus den i 2 Slags, og kalder den ene *Triticum foliis viridibus*, den anden *Triticum foliis rigidis*, af hvilke den første skal voye ved Agrene, og den sidste ved Havbreddene; men da Han i sin Flora Svecica og Spec. Plantarum, som silbigere ere udfomne, gaaer denne Forskiel ganske forbi, jeg ikke heller imellem denne og hiin kan finde ringeste Forskiel, da Bladene paa dem begge ere ganske haarde og hvasse at føle til; saa bliver jeg alene ved den Benævnelse, som findes i Flora Svecica. Ellers er ved denne Urt at mærke, at den paa nogle Stæder findes med store Aristis, men som oftest ganske uden samme.

Tussilago scapo imbricato unifloro, foliis subcordatis angulatis denticulatis. Heste-Hov. Voyer i Dale i Nordalens Sogn i Mængde, og ventelig paa flere Stæder. Vacci-

Vaccinium pedunculis unifloris, foliis integerrimis. Bløtte-Vær.
item

Vaccinium caule angulato, pedunculis unifloris, f. Myrtillus.
Blaae Vær. og

Vaccinium racemis terminalibus nutantibus, foliis obovatis &c.
f. Vitis idæa. Lyte-Vær. Ere alle 3 meget almindelige og vel
bekiendte. Lytebær syltes her som andensstads og bruges som Bie-
Ret tillige med Møstebær og flere.

Vaccinium foliis integerrimis revolutis ovatis, caulibus repenti-
bus. Tran-Vær. Af denne voger vel hist og her lidt, men den
bliver sielden ret moden, fordi Sneen her ved Hav-Kanten ei lig-
ger bestandig.

Valeriana floribus triandris, foliis omnibus pinnatis, f. Valeriana
sylvestris. Bendel-Rod. Er en almindelig og vel bekiendt Urt,
som Bonderne kalde Bendel-Rod af den Marsag, at dens Rod aar-
lig skal vende sig i Jorden; hvilket af Botanicis stadfæstes. See
Hieron. Tragi Commentar. Libr. i. pag. 61. Dens Knoppe
tages, forend de springe ud i Blomster, blandes med Tiere og smø-
res paa Creaturene, naar de ere blevne lamme eller (som det her he-
der) Dvergslagne; og at man fra gammel Tid har havt god Troe
til denne Cur, viser Ordsproget: Tiere-Spoe (det er en Spaa-
ne besmuurt med Tiere) og Bendel-Rod skal give din Koe god
Helsebod. Chomel i Hans Supplement à l' Abregé d' Histoire
des Plantes usuelles pag. 56. siger: at Roden af Valeriana er et
skönt Saar-Plaster, og tilskriver altsaa Roden den Kraft, som
her synes at tillægges Knoppene alene.

Verbascum foliis oblongo-cordatis petiolatis, f. Verbascum nigrum.
Denne kaldes her Guul-Rod, item Lungesot-Rod, fordi man gi-
ver Creaturene dens Rod at æde imod Hoste eller Lungesot. Dette

har ikke været Linnæus ubekendt, da Han i Flora Svecica sub tit. Verbascum Thapsus melder: at de Norske med megen Nytte bruge denne Urt mod Svindsot hos Creaturene, og spørger: om den ikke ogsaa kunde bruges mod samme Svaghed hos Mennesker? Forfskiellen er alene denne, at Linnæus tilskriver Verbascum Thapsus den Kraft, som hos os tillægges Verbascum nigrum; men det er troeligt, at de (efter Linnæi egen Regel i Philosophia Botanica pag. 278) have begge eens Kraft, da de ere af een og samme Art, ligesom de og begge bruges paa Apothekerne, den første under Navn af Verbasci Folia, den anden af Verbasci Radix. At den første ikke hos os er i Brug, kan og have denne gyldige Aarsag, at den ei findes her; i det mindste er den mig ingensteds forekommen, da den anden derimod er almindelig i Fiordene, og vøyer desuden paa mange andre Stæder, saasom paa den Gaard Næsen, beliggende paa Nordre Side af Grehstadalen i Søkelvns Sogn, item paa Kirkegaarden ved St. Kirke, hvor den staaer i Mængde og giver et Skin eller Lysning langt fra, svarende til det Navn Konge-Lys, hvormed den i Danske Urtebøger betegnes.

Veronica spica terminali, foliis oppositis crenatis obtusis, caule adscendente simplicissimo. Denne Urt vøyer, ligesom den næst følgende, blant Klipperne; men adskilles fra den ved sin enkelte Stilk, da den anden derimod altid slaaer sig ud i tvende Grene.

Veronica spicis lateralibus pedunculatis, foliis oppositis, f. Veronica officinalis. Denne bruges af nogle som Thee under Navn af Veronica; men af Bønderne kaldes den Flesme-Græs, fordi den bruges imod Flesme (et Slags farlige Bylder, som sætter sig i Lederne og bryder Been) da man kaager den i Havre-Grød og lægger den saaledes paa Bylden. Dette Brug stadfæstes og af Chomel, som i sin Histoire des Plantes usuelles Tom. 2 pag. 677. henfø-

rer denne Urte til *Plantas vulneraires aperitives*. I Hr. Kalms Reise nach dem Nordl. Amer. I Th. Pag. 103. heber det: at denne *Veronica* kaldes i Norge *Buesleik*, og at den gives Creaturere at æde, naar de ere syge, da det bliver bedre med dem.

Veronica corymbo terminali, foliis oppositis, calycibus hispidis. Er en Fjeld-Urte, som jeg har fundet paa Gulefjeldet i temmelig Mængde.

Veronica racemo terminali subspicato, foliis ovatis glabris crenatis. Er mere glat paa Bladene end de andre, og vøxer paa adskillige Stæder.

Veronica floribus racemosis lateralibus, foliis ovatis rugosis dentatis, f. Chamædrys. Er almindelig nok og kiendes let af sine smukke blaaefarvede Blomstre, item af sin opreiste Stilke, der i sær adskiller den fra *Veronica officinalis*, som til Forstiel kaldes af nogle den krybende *Veronica*. Den holdes her af nogle bedre at bruge i Thee, end *Veronica officinalis*; hvilket og stadfæstes i *Actis Berolinensibus* (citante Linnæo in *Flora Svecica*) af Marsag, at den skal være mindre adstringerende.

Veronica floribus solitariis, foliis cordatis incisiss pedunculo brevioribus. Er et almindeligt Ukrud i Haverne.

Veronica floribus solitariis, foliis digitato-partitis, pedunculo longioribus. Den vøxer paa tørre Stæder, saasom Klipper og Huus-Læge, og forekommer alle vegne af følgende Skikkelse: *Caulis palmaris, erectus, infernè ramosus. Folia pleraqve lanceolato-linearia, sessilia, alterna, integerrima; infima autem, unde rami propullulant, cordato-ovata, majora & profundè incisa; omnia unà cum caule hirsuta. Flores alares sessiles. Corolla minima cærulea.*

Viburnum foliis lobatis, petiolis glandulosis, f. Opulus. Urv. Beed, Been-Beed. Er meget almindelig.

[Vicia

Vicia pedunculis multifloris, foliolis ovalibus, stipulis denticulatis. Voyer i Fiordene.

Vicia leguminibus pedicellatis subquaternis erectis, foliolis ovatis integerrimis, f. Vicia sepium. Voyer paa adskillige Stæder, men fornemmelig paa Præste-Gaarden Dimmesund i Mængde.

Vicia pedunculis multifloris, floribus imbricatis, foliolis lanceolatis pubescentibus, f. Cracca. Voyer overalt med blaae Blomstre.

Vicia leguminibus sessilibus subbinatis erectis, foliolis retusis, f. Vicia sativa. Denne kaldes tillige med de tvende næst foregaaende Skaalme-Græs, fordi de bære lange Skaalmer, som indeholde et Slags ædelige Erter. I øvrigt ansees alle disse *Viciæ* som skønne Græs-Arter for Creaturene.

Viola caule demum adscendente, foliis oblongo-cordatis, f. Viola canina. Voyer tillige med den næstfølgende paa Mosse-Marke og ved Stene, ligesom de og begge ere hinanden meget lige, men adskilles i sær ved Bladenes Figur og Blomstrenes Farve, som paa denne er mere rødagtig end paa den følgende.

Viola acaulis, foliis reniformibus. Voyer allevegne omkring Stene og i Mosse-Marke.

Viola caulibus erectis, foliis cordatis oblongis, f. Viola arborescens. Voyer mangestæds paa Fjeldene og ved Bierg-Fodderne.

Viola foliis oblongis incisis, stipulis dentatis, f. Viola tricolor. Stbmørs-Blomster. Er almindelig og vel bekiendt.

Ulmus foliis duplicato-ferratis, basi inæqualibus. Alm. Er et vel bekiendt Slags Træ, hvis tørrede og malede Bark blandes i dyr Tid med Meel og bages til Brød. Alme-Træ, lagt i Vand, giver en sey Bædste fra sig, som, naar den æltes med Meel af froset Korn, gjør Deien bedre sammenholdende til Brød. Dei, som er æltet i saadant Vand, gives og Creature i Føertrang, og har en særde-

serdeles nærsom Kraft; hvoraf det Ordsprog er kommet: Rognen føder, Almen gøder. Med Alm-Blade fødes Sviin.

Ulva tubulosa simplex. Grønne. Denne sidder paa Biergene ved Soebredder, og er ganske kort; men

Ulva tubulosa ramosa compressa, Eltinn, som ligger allevegne ved Strandene om Sommeren, er meget længere, og fuld af Grene, sjelden tykkere end en Traad. Egentlig er den grøn af Farve, ligesom den første; men naar den nogen Tid har ligget for Solen, bliver den hvid og af Anseende som Hør. Begge ere, naar man giver noie Agt, indhulede eller tubulose.

Ulva oblonga plana undulata viridis. Seer ud som grønt Pergament, er uden paa opsoiet, men inden til huul som andre Ulvæ.

Ulva fronde dilatata subsinuata, centro radicata. Spec. Plant. Denne har jeg fundet paa Erknøe, som ligger i Wiil ud i det vilde Hav, i stor Mængde. Den er af Anseende som en liden Manchette, sammenrynket hvor den sidder fast til Bierget, men i den øverste Kant udbredet og fryndet, og seer i øvrigt ud som et grønt Taft.

Urtica foliis oppositis ovalibus, item

Urtica foliis oppositis cordatis, ere begge almindelige og bekjendte under det Navn Brænd-Hætte eller Brænd-Nott, item Nælde, og bruges om Foraaret, naar de begynde at spire op, blant andre Urtter til Græs-Kaal, men holdes siden for at være forgiftige; hvilket og stadfæstes af Linnæo. Ved denne Urt maa jeg erindre som noget mærkværdigt, at Indbyggerne i Naboe-Fogderiet Nordfiord forarbejde grove Lærreder deraf, ligesom af Hør eller Blaar, og sælge samme paa Søndmør, hvor man i denne og flere Poster er mindre oeconomisk. At det samme ogsaa skeer i Søerrig, erindrer jeg at have læst i Schwed. Academ. Abhandlungen, skönt ikke paa hvad Sted.

Zostera. Marhalin. Saa længe Marhalmen staaer og vorer i Soen, er den grøn af Farve, men naar den af Soen kastes op paa Strandbredden og raadner, bliver den først bruun, og siden hvid af en hvid Bædse, som trækkes ud ved Solens Kraft og kan ofte stryges af, da Marhalmen selv sees endnu at være bruun. Samme hvide Bædse (der kan lignedes med den forhen ommeldte røde Bædse, som udtrækkes af *Fuco nodoso*) gjør ofte Stenene i Stranden Kridhvide, ligesom den og ofte sees flydende paa Soen som en Rømme o: tyk Flode. Det eneste, hvortil Marhalmen bruges hos os, er til Godning paa Agrene; men i Sverrig tages den, medens den er grøn, og lægges paa Huus-Tagene, i Stæden for Ræver eller Straae; da den efter Linnæi Sigende i Fl. Svecica kan saaledes ligge uforraadnet i 100, men efter Hr. Kalins Beretning (i Hans Rejse nach dem Nordl. Amer. I Th. Pag. 57.) ifkun i 6 til 10 Aar; hvilken Forskiel maaskee kan reise sig af den mere eller mindre bequemme Maade, hvorpaa Marhalmen lægges. Men hvordan det end er, saa kunde og burde dette ligeledes fores i Brug hos os, fornemmelig i Henseende til Søs-Huse og andre Udhus.

§. 3.

Foruden disse foranførte, som alle vore i Landet og høre Hjemme her paa Stædet, har jeg og fundet nogle saa fremmede Værter, hvilke undertiden blive opkastede paa vore Strandbredde og ere, saa vidt jeg af alle Omstændigheder kan domme, drevne hid fra de Americanske Ryster; hvilket saa meget rimeligere kan skee, som bemeldte Værter ere ganske lette og flyde oven paa Vandet.

- 1) Forekommer her det Slags Vært eller Bonne, som hos Lucas Debes i Færøernes Beskrivelse kaldes *Vette-Nyre*, og i Hr. Pontoppidans Norg. Naturl. Historie gives Navn af *Søs Bonne*. Denne Vært har en særdeles haard Skal, som af Farve er næsten
Castanie

- Castanie-brun, men dog noget rødere; den ligner og meest en Castanie i Henseende til Skabning, men er gemeenlig 2 eller 3 dobbelt større, og derhos mere flad eller ligesom sammentrykt. Dens Kierne er hvid og ganske sød, uden ringeste salt Smag. Et Exemplar eier jeg, som deri er adskilt fra de andre, at den baade i Størrelse og Skabning er næsten ganske liig en Castanie, og har desuden en lysebrun og med en Ege-Farve ligesom marmoreret Couleur, item en udstaaende Kant rundt om sig, der seer ud som den kunde være dreiet. Denne Vært kaldes hos os *Bue-Steen* og bruges af Bønderne deels til Smuds-Huse, deels som en Lægedom mod visse Svagheder hos Creaturene, hvorom herester skal meldes i det følgende syvende Capitel.
- 2) De saa kaldte *Ege-Nodder*, som ligeledes findes ved *Søe-Kanten* hos os, og af hvilke jeg selv har een, langt større end en fytet Næve, af Skabning oval-rund, af Farve brun med nogle hvidagtige og paa langs gaaende Striber, item med 3 smaa Huller i den ene Ende, hvilke staae i samme Orden som Næse og Næse, men gaae ei ganske igiennem Skallet. Inden i havde den en ganske hvid Kierne, som dog var udtagen, forend Nodden kom mig til Hænde.
- 3) Et Slags Vært, som egentlig bestaaer af en lang, indhulet og Cylindrisk Skorpe, hvis Aabning i begge Ender holder omtrent 1 Tværfinger i Diameter. Skorpen er af Tykkelse som en Caneel-Bark og næsten af samme indvortes Beskaffenhed; men mere haard og Træagtig, af Farve rød eller rødbrun, dog uden paa omgivelen med en sort Hinde, som let kan pilles af. Paa hver Side har den 1 ophoiet og paa langs gaaende Stræg, af hvilke den ene seer ud som den var dobbelt. Rundt om har den mange smaa Ringe eller Ophoielser, og imellem Ringene en Hoben Indskæreller, som dog ikke ere dybe, men svare just imod de mange Dissipimenta eller Mellem-Gulve, hvorved denne Vært er afdeelt i lige og maadelige
- S 2
- store

store Rumme eller Læddiker. Mellem-Gulvene bestaae af samme Materie som den udvendige Skorpe, og ere ligeledes overdragne med en sort Hinde, men ei saa tykke. I et hvert Mellem-Rum ligger en løs Kiærne, af Størrelse som en ganske liden Hassel-Nød, og af Skabning aldeles lig en Mandel, da den baade er aflang-rund, flad og i den ene Ende bredere end i den anden. Naar den yderste Mullenhed tages af Kiærnen, seer den bruun, glat og glædsende ud, og naar den skæres i tu, befindes den ved et Dissepimentum at være adskilt i tvende Parter, næsten ligesom en Castanie, dog saa, at Partene ei kan skilles fra hinanden; ligesom og den hele Kiærne er saa haard, at den ei lader sig tygge. Længden af den hele Bært er nu kun 1 Qvarteer, men var, da den blev funden, dobbelt saa stor, og har formodelig været endnu større, efterdi man tydelig kan see, at den er afbrudt i begge Ender. Jeg tvivler ikke paa, at jo denne Bært henhører til Genus *Cassiarum*, hvilke i Linnæi Gener. Plantarum §. 461. beskrives at have *Legumina oblonga dissepimentis transversis*; men hvad dens Species angaaer, da ligner den allermest *Cassia fistula non purgans insulæ Tabago*, hvis Legumen beskrives og aftegnes ligedan som denne i Jonst. Hist. Nat. Arborum pag. 383 & 384. Tab. 103. Da denne altsaa ganske vist er en Americansk Bært, saa slutter jeg, at Bue-Stenen og Ege-Nodden maa være ligesaa, skönt jeg ikke veed, til hvad Genus og Species de egentlig bør henføres (*).

Ellora

(*) Da jeg nylig har faaet sikker Underretning, at de saa kaldte Ege-Nodder, naar de første Gang tages op af Søen eller Stranden, ere omgivne med en bruun, tynd og glat Skall, imellem hvilken og den tykke Skall sidder en Leddenhed eller et Slags Uld, med videre; saa tvivler jeg nu ikke paa det, som jeg længe siden har giettet mig til, nemlig at de ere de rette *Coccos-Nodder*. Og da der af disse findes mange Slags, smaa og store, saa bliver vel og Bue-Stenen noget nær at hense til samme Art.

Tillæg om Coraller og Søe-Træer.

Da Coraller og Søe-Træer af de nyeste Naturkyndige ei henføres til Værternes Classe, siden Mfr. Jussieu i Frankrig har beviist og lagt den lærde Verden for Dine, at de virkelig bygges af et Slags Insecter eller Orme i Søen, som have sit Tilhold i Corallerne småa Huller og Poris; saa havde det maaskee været med Sagens Natur mere overeensstemmende, at indrykke disse saa Esterretninger i det efterfølgende tredje Capitel, hvor der blant andet handles om Orme og Insecter. Men da jeg for det første ikke til visse veed, om den foransførte Anmærkning skal gælde om alle Træ-lignende Værter i Søen, eller alene om Litophytis eller haarde Coral-Værter (hvilket sidste synes rimeligst, da de øvrige bequemmere kan henføres til Svamper, eller deslige) og jeg dernæst forestiller mig, at de fleste Læsere ville vente dem paa dette Sted anførte; saa vil jeg uden videre Betænkning soie dem som et Tillæg til Værterne, og deri meddele det lidet, som mig hidindtil af disse Ting er forekommet. Da jeg ellers ingen Autor har haft, som udførlig affandler denne Materie, saa vilde Læseren undskylde de forekommende Feil eller Mangler i Beskrivelserne, og i øvrigt lade sig henwise til de Aftegninger, som findes i Herr Pontoppidans Norges Naturlige Historie.

- I. Jeg begynder da fra Corallerne, som undertiden opfiskes med Fiskernes Snorer og kaldes af dem Singla-Tye, fordi de give en Klang fra sig, naar de ved Optrækningen falde ned i Fisker-Baadene. Paa Havet faaes de kun sielden, efterdi Grunden er der paa de fleste Stæder alt for høi; men i de dybe Fjorde optrækkes de oftere, skiont sielden paa ringere Dyb end 2 til 300 Favnne Vand, og det ikke paa

Bunden af Dybene, hvor der falder ureen og mudrig Grund, men paa Siderne, hvor Bierg-Grund er. De samme ere da (efter den i Linnæi Syft. Naturæ Edit. 10. anbragte Orden) følgende:

1) Millepora, eller saadanne Coraller, som have trinde eller runde Huller, af hvilke her forekommer

a) Den særdeles artige Coral, som i Norg. Nat. Histories I Deel Tab. No. 14 sub. Lit. F. forestilles i Stikkelse af en Trakt, og bestaaer af en tynd udbredt Skorpe, fuld af Huller som en aaben Bæb eller sammenslettet Kuro, paa den ind ad vendende Side puncteret, men paa den yderste eller udbvendende glat. Den er formodelig *Millepora corallio membranaceo contorto-reticulato*. Linnæi Syft. Nat. Tom. 1. pag. 790.

b) En graae Coral, som bestaaer af tykke stumpe og uordentlige Grene, uden paa fuld af smaa Dphoielser og fine Huller, men inden til hullet som et Sukker-Brod, og altsaa temmelig sfiort. Den findes aftegnet i N. N. H. Loco citato sub. Lit. C., og ligner meget *Millepora ramosa scabra, poris sparsis inmersis*. Linnæi Syft. Nat. T. 1. pag. 791.

γ) En liden, hvid, glændsende og fladagtig Coral, som inden til er fuld af Huller og uden paa ujævn, ligesom den næst foregaaende; men har ellers udbortes ingen fiendelige Huller. Dens Grene ere i Toppenganske flade, todeelte og meget fiint puncterede. Den findes aftegnet i N. N. H. loc. cit. sub. Lit. B., og ligner meest *Millepora ramosa compressa, poris sparsis obsoletis* Linnæi. ibidem.

δ) En ganske liden og trind Coral, som jeg ikke har seet større end det mellemste Leed af en lille Finger; paa den ene Side glat og uden Puncter, men paa den anden tet besat ligesom med de fineste Knappenaals Huller, og desuden indvendig forsynet med et temme-

temmelig stort Stierne-Hull, som gjør den ganske huul og følgende adskiller den fra alle andre i sit Slags. Et Exemplar eier jeg, som er hvidt eller lidet rødagtigt, og et andet, som i Glands og Farve aldeles ligner Perlemor; men i alt Øvrigt ere de begge hinanden lige.

- e) En liden, net og Grenesuld Coral, som ligeledes er glat paa den ene Side, men tet besat med hvasse Tagger paa den anden Side, og bliver uden Tvivl *Millepora ramosissima plana, supra scabra porosa, subtus glabra, lateribus dilatatis Linnæi. ibidem.* ligesom den og næsten i alle Ting ligner den i N. N. H. loc. cit. sub Lit. E. anbragte Tegning.
- 2) *Madrepora* eller de Coraller, som have Stiernagtige Huller (*Poros stellatos*) af hvilke her gives adskillige Slags, saasom
 - a) En mørkegraae Coral, bestaaende af mange indhulede Grene, tykke som en lille Finger og næsten i Qvarteer høie, med store Stierne-Huller i Toppene. Disse Grene ere ei, som paa andre Coraller, fæstede til nogen tyk Stamme, men sidde alle i en Klynge saaledes, at de nederste ere længere og mere liggende, men de øverste kortere og mere opreiste, skönt den ene ei er høiere end den anden. Den hele Coral seer derfor ud som en stor Klump, sammensat af mange tet sammenstaaende og indviklede Grene, og er mere udstrakt i Længde og Bredde, end i Høide. Farven er oven til mørkegraae, men neden til, hvor den har siddet fast til Grunden, deels noget sortagtig, deels leeret, deels rødbrun eller Dørfarvet. Af dette Slags har jeg kun seet to Stykker, begge meget store. Det Exemplar, som jeg eier, er en god Tværhaand høit, 3 Qvarteer langt, men kun halv saa bredt, og veier 6 Skaalpund.

β) En

- β) En hvid Coral, gemeenlig i Qvarteer hoi, som i henseende til sine Grenes Huulhed, Tykkelse og Huller ligner det foregaaende, men har dog mere opstaaende Grene, omtrent som Piber i et Orgelverk, hvilke neden til samle sig som til en tyk Stamme og staae næsten i samme Orden som paa et andet Træe, den ene oven for og hoiere op end den anden. Den findes aftegnet i Norg. Nat. Hist. I Deel Tab. No. 14 sub Lit. A., og bliver uden Tvivl det egentlig saa kaldte *Corallium album vulgare*.
- γ) Et andet Slags hvid Coral med finere Stierne-Huller og med smaalere Grene, dog alle indhulede, hvilke fra sin tykke og korte Stamme eller Basis staae sig ud i en Runddeel, i Form af en Krone. Ved dette Slags er i sær at mærke, at Stierne-Hullerne ei alene sidde i Enden af Grenene, men og i axillis ramorum eller der hvor de sidde fast til Stammen; hvorfor det og rimeligviis bliver *Madrepora ramosissima glabra, axillis perforatis stellis conicis Linnæi. loc. cit. pag. 797*.
- δ) En Kridhvid Coral, bestaaende af tykke, uindhulede og Beemhaarde Grene, paa hvilke sees hist og her en Deel smaa og ophoiede Stierne-Huller; men fra de tykke Grene udgaar paa begge Sider mange smale, som med lige saadanne Stierne-Huller er tet besatte og see ligesom krusede ud. Den forestilles meget ligagtig i N. N. H. loco cit. sub Lit. G., og synes at være *Madrepora corallio subdichotomo solido albo, stellis sparsis prominulis Linnæi. ibidem pag. 798*.
- 3) *Sertularia* eller det Slags Coraller, som bestaaer af en Lapide articulato plantæformi.
- Hid henhøre de saa kaldte *Corallina marina*, som vore i utallig Mængde paa Klipperne i Søen under Tanget, og see ud som smaa Træer, kun en Finger lange, og ganske svage eller brækkelige

lige, da de bestaae af lutter cylindriske Leder, som ikkun ere een Linie lange. Farven er rød som af Churlak, men bliver ganske hvid, naar de skilles fra Klipperne og ligge nogen Tid i Stranden. De forekomme i Linnæi Flora Lapponica under Navn af *Sertularia ramis teretibus, articulis cylindraceis lapideis æqualibus*.

II. Efter Corallerne komme Søe-Træerne i Betragtning, ved hvilke jeg forstaaer saadanne Søe-Værter, som ei bestaae af en haard Coral-Materie, men ere af en Trevlagtig eller Træ- og Svampagtig Art. Disse kaldes egentlig af vore Bønder Grund-Vorter, og til dem vil jeg henseføle følgende Species.

1. Det Søe-Træ, som i Norg. Naturl. Histories 1. Deel findes aftegnet Tab. No. 11. sub Fig. 3. Samme har en brunn Skorpe, tet besat med smaa, ophoiede og lodne Knoppe, hvilke efterlade sig runde Huller i Skorpen, naar de rives af. Ellers kan og Skorpen selv iet pilles af, da Træet inden for befindes at være ganske glat, Trevlagtigt og boieligt, ligesom unge Qviste paa Træer. Roden, som sidder udbredt paa Klipperne i Søen og giver Træet sin Fasthed, bestaaer af et fladt, rundagtigt, tykt og Trevlagtigt Skind, som undertiden holder mere end 1 Spand i Diameter. Af dette Slags Søe-Træ har jeg baade seet hos andre, saa og eier selv en temmelig Deel; hvoraf jeg slutter, at det maa være eet af de almindeligste her paa Stædet.

2. Det Søe-Træ, som forestilles ibidem Tab. No. 12. sub Fig. 5. Dette er en Grenesuld og Knudret Søe-Vært, som, naar den trækkes op fra Søe-Bunden, siges for vist at have en rød Farve ligesom af Zinnober, men bliver siden hviidagtig, saa at den baade af Farve og indvortes Væsen meget ligner Ingefær. Jeg har selv nogle Exemplarer deraf, og blant dem i sær eet, hvorpaa

sidde 2 *Stellæ arborescentes*, som have viklet sig om dets Grene saa fast, at de ei kan stilles derfra uden at rives i Stykker.

3. Det Søe-Træ, som under Fig. 7. ibidem findes aftegnet. Dette er hos os det meest almindelige Slags, da det næsten hver Dag optrækkes med Fiskernes Garn eller Snore. Det bestaaer af mange trinde, opreiste og todeelte Grene, er uden paa hvidt og loddent som et hvidt Klæde, men inden til som en let Svamp, og bliver uden al Tvivl *Spongia tenax ramosissima erecta, ramis teretiusculis obtusis*. Linnæi Spec. Plant.
4. Den tynde og udslagne Søe-Vært, som forekommer ibidem Tab. No. 13. sub Fig. 8., og ligner en udbredt Biste eller noget deslige, men bestaaer ellers ligesom af en Svampagtig Bæd, tettere neden end oven til. Dens Høide er gemenlig 1 Qvarteer; men jeg har og seet den en halv Alen høj, staaende paa en hullet (porcux) Steen, som var en *Tophus arenaceo-ochraceus* Linnæi, og gav den en artig Anseende. Dens Farve er hvid, men derhos ligesom overstrøgen med en glændsende Fjernis. Da denne Vært ikke altid seer ud som en Biste, men og undertiden forekommer i Skikkelse af en Trakt; saa staaer jeg i Tvivl, enten den er *Spongia flabelliformis rigiduscula, fibris capillaribus densissime reticulatis*. Linnæi Spec. Plant., eller og *Spongia turbinata cavata* s. *infundibuliformis*. ibidem. Skönt det sidste bliver rimeligt, efterdi den første beskrives af Linnæo som en Indiansk Vært.
5. Den Søe-Vært, som findes aftegnet under Fig. 11. ibidem, og er efter mine Tanker temmelig rar. Den er af Skikkelse som et Træ med lange opstaaende Grene, og bestaaer inden til af adskillige sorte Cirkler, hvilke gaae om hinanden ligesom Cirklerne i i et Træ, men ere Steen eller Coral-haarde. Uden paa er den omgivet med en hvid og temmelig tyk Coral-Skorpe, som neden til

til er bar, men, hvor Stammen begynder at slaae sig ud i Grene, overdragen med en guul Hinde, hvilken dog let kan pilles af, da Coral-Skorpen viser sig strax inden for. Alle Grenene ere tet besatte med gule og langagtige Knoppe, som med den nederste Kant sidde fast til Skorpen, men ere løse i den øverste, skjønt de dog falde tet paa hinanden. Knoppene ere uden paa Convege og bestaae af mange oven paa hinanden liggende Lameller; men neden under concave og bestaaende af et tynt Skind, imellem hvilket og Lamellerne findes en langagtig Abning, fuld af smaa røde Bryn eller Sæd. Det af Hr. Pontoppidan beskrevne Exemplar har ikkun været $1\frac{1}{2}$ Qvarter langt, da mit derimod (skjønt det ikkun er en Green) er fuldkommen 2 Alne høit, og tillige det eneste Exemplar, jeg har seet.

6. Til Søe-Træerne eller Zoophyta (det er Plante-Dyr eller Middels-Basener imellem Dyr og Værter) hør og henføres de Søe-Værter, som om Foraaret, naar Ebben er størst, sees at hænge i Mængde og Klasevis (4 eller 5 tilsammen) under Stene og Klipper i Stranden, just af Størrelse og Skabning som Roe-Patter, hvilke baade uden og inden til ere ganske røde af Farve, og fulde af runde Hul-ler eller Poris, hvori indeholdes en Mængde Vand. Imellem dem og Klippen, hvorpaa de sidde fast, har jeg altid fundet nogle Orme-Rør (Tubi vermiculares) saa og en Mængde af den blant Oval-Skællene beskrevne tykke og brækkelige Skæl, som sidder paa dette Sted i Hobetal og følger med Søe-Værterne, naar de skiares fra Biergene, saa at den vanskelig lader sig skille fra dem, uden at brækkes i tu. Nogle ville have dem henforte til et Slags Søe-Mige (hvorom skal meldes i det efterfølgende Capitel) og mene at have fundet Tegn til Liv hos dem, bestaaende deri, at de kan udvide sig og krympe sig sammen; men efter nøieste Undersøgning

- har jeg fundet Marsag til at tvivle paa, at de have nogen Slags Bevægelse, og holder for, at de med større Rimelighed kan henføres til de saa kaldte Alcyonia, in specie Alcyonium acaule coriaceum oblongum rugosum Linnæi. Syft. Naturæ edit. 10. T. 1. pag. 803., da de egentlig bestaae inden til af mange paa langs liggende Fibris eller Trevler, og uden til af et Skind fuldt af Huller, hvorigiennem kan trykkes en Mængde Vand.
7. Til selv samme Classe, nemlig til Alcyonia, henhører og den saa kaldte Søe Vold (efter Bøndernes Udtale Sto-Ball, item Sto-Jur o: Søe-Yver) som er en rund og Svampagtig Vært, oven til opsoiet men neden under flad, og ligner saa vel i henseende til Skabning som Storrelse et lidet Hvedebrød, skönt det dog undertiden befindes saa stort, at det kunde lignedes med en Hoved-Skalde. Uden paa er den ganske hvid, men inden til bruun og sammensat af mange Folder, hvilke gaae fra Middel-Puncten til Peripherien ligesom Folderne i en Padde-Hat, og have noget hvast og glændsende ved sig, der indsniger sig i Huden, naar man føler derpaa. Kort at sige: den vilde næsten i alle Ting see ud som en Padde-Hat, i Fald den havde en Skilk eller Stipes at staae paa, hvilken vore Fiskere forsikre at den ikke har. Uden Tvivl er dette den samme Vært, som i Norg. Nat. Historie findes aftegnet paa Tab. No. 13. under Fig. 10. og forestilles giennemskaaen, men beskrives i øvrigt som en Svamp og henføres til
- Svampernes Classe.

Tredie Capitel.

Om

Søndmørs Firesøddede Dyr, Orme og Insecter, med videre.

Da de fleste Firesøddede Dyr, som her foresalde, deels ere alle og enhver bekiendte, deels af andre tilforn beskrevne; saa holder jeg det ganske ufornødent, at bruge megen Bidsloftrighed i deres Beskrivelse, og vil derfor ikkun kortelig og i en Alphabetisk Orden betragte baade de Samme og Vilde Dyr under eet, med nogle saa høfsøiede Anmærkninger; henvisende dem, som forlange videre Underretning, til Herr Pontoppidans Norg. Naturl. Hist. 2 Deels 1 Capitel, og til andre, som have skrevet i samme Materie. Og for at give en Probe af de her paa Stedet forekommende Orme og Insecter, med videre, hvoraf jeg har en temmelig stor Samling, vil jeg alene anføre de almindeligste og meest bekiendte; og det under de Rationale Navne, som dem her tillægges, med deres høfsøiede rette Synonymis, tagne af adskillige Systematiske Skrifter, men i sær af Linnæi Fauna Svecica.

I. Om Firesøddede Dyr.

Astenbakke. See Flaggermus.

Biørn. *Ursus cauda abrupta.* Fn. Sv. §. 2. five *Ursus omnium Authorum.* Om dette bekiendte Rov-Dyr meldes noget i det efterfølgende syvende Capitel.

Bulke og Geder. Om disse nyttige Creature er ligeledes meldet i det efterfølgende syvende Capitel, angaaende Nværgavlingen, og tillige viist, at der af dem holdes en stor Mængde hos os, og at man af Gede-Mælk tillaver Smør og anden Mad, som med god Fordeel bruges i den daglige Huusholdning. Paa Verne pleier man at lade gildebe Bulke gaae ude paa Fjeldene det hele Aar igiennem, uden at tage dem ind i Huus; hvorover de undertiden blive saa vilde, at de maa skydes som andet Vildt. Med Bulke-Skind drives her en temmelig vigtig Handel, og af dem vide Bønderne selv at berebe Sems-Læder til eget Brug.

Egern. See Ikhorn.

Eiter-Unge. See Ræv.

Eiter-Barg. See Ulv.

Elg-Dyr. Alce l. Cervus cornibus acaulibus palmatis. Fn. Sv. S. 37., er vore Bønder bekendt under det Navn Elg, men sees her aldrig, saavidt jeg har kundet erfare.

Faar kaldes paa Norff Soud eller Smale, under hvilket sidste Navn ogsaa ofte forstaaes en Samling af Faar og Geder tilhobe. Et Hun-Faar kaldes her Raas, og et Hun-Lam Gimmer-Lam. Faar holdes vel her paa Stedet af alle og enhver, men sielden i den Mængde eller med den Fordeel, som Geder, da de sielden ret ville trives; hvilket ikke uden Aarsag tilskrives disse Stæders raae og fugtige Luft, hvorover nu omstunder klages mere end tilforn, besønderlig ved Hav-Kanten. En Deel vil ellers tillægge Faarene en Egenkab, som jeg ikke veed at være almindelig bekendt, nemlig denne: At de kan fordrive Lopper; og at dette saaledes forholder sig, beviser man af Erfarenhed, nemlig først deraf, at der i Faare-Stierne, eller hvor Faarene opholde sig, ikke mærkes noget til dette Slags Uoi, og dernæst, at naar man om Sommeren vil have Fæhusene rensede for Lopper, lukker man kun Faarene derind en Times Tid, da de strax forsvinde, uden

uden at man veed, hvor de blive af; thi paa Faarene sætte de sig ikke, som man ellers skulde have formodet.

Slagger-Muus eller Aftenbakke, Vespertilio, som af de nyeste Naturkyndige henføres til Fjreføddede Dyr, er her ikke rar.

Gaupe eller Foss, Lynx, er egentlig kun 2 Slags, nemlig Ulv-Gaupe, *Felis cauda truncata, corpore rufescente maculato*. Fn. Sv. §. 4.

som er bruun og sortspættet, og Kat-Gaupe, *Felis cauda truncata, corpore albo maculato*. *ibid.* §. 5., som er hvid og sortspættet.

Hertil pleie nogle endnu at lægge 2 Slags Gauper, nemlig Fjell-Gaupe og Ræv-Gaupe; men efter nyeste Undersøgning tør jeg nu

forsikre, at disse sidste ikke ere adskilte fra de første, uden i Henseende til Størrelsen og Skindets Bestaaffenhed, hvorpaa er nogen Forskiel

efter Aarets adskillige Tider. I denne Tanke bestræbes jeg og saa meget mere, som jeg seer, at Linnæus ei melder om mere end 2 Slags

Gauper i Sverrig, nemlig Barglo og Katlo, hvilke komme overeens med vores Ulv- og Kat-Gaupe. Den første af disse er større,

uanseligere, almindeligere og i ringere Priis, end den sidste; men begge ere meget skadelige Dyr, som hos os ødelægge mangfoldige

Faar, Bukke og Geder, besønderlig om Høsten (thi om Sommeren siges deres Kloer at være smaa, saa de da ingen sønderlig Skade kan

gøre) og hvad de ei kan æde op, det pleie de at fastre i grave ned i Jorden.

Geed. See Buk.

Graaebuin. See Ulv.

Graaedyr og Halsbuk. See Keensdyr.

Hare eller (som Bonderne kalde den) Jase, falder vel her, men ikke i nogen stor Mængde. For at standse den i Lobet, pleier Skytten at

faste sin Hat eller Hue i Beiret, hvilken Haren anseer for en Orm eller Ræv-Fugl, og derfor strax putter sig hen i nærmeste Dæk, hvor

den siden kan opsoeges og let skydes.

Herm.

Hermelin eller Røss-Kat, *Mustela cauda apice atro.* Fn. Sv. §. 9., falder i Fiordene i temmelig Mængde og giver mange skionne Skind at sælge.

Hest. Om de Søndmørske Heste skal melles noget i det efterfølgende syvende Capitel. Af Heste-Man og Heste-Kumpe sammensnoes her et Slags Tong, kaldet Haar-Tong, som er meget fast og har den Egenkab, at det ikke dragner eller strækkes som andet Tong; hvorfor det og er meget tienligt og brugeligt til at trække en Rod o: et Bod i Land med, item til Baade-Fæster, det er Landtong, hvor med en Baad gøres fast, og andet saadant.

Glort eller Rød-Dyr, item slet hen Dyr (*Cervus cornibus ramosis teretibus incurvatis.* Fn. Sv. §. 38.) opholder sig ved See-Kanten paa en Deel store Øer, saasom Eulen, Hareidlandet og Gur-Sken; men ikke i den Mængde som tilforn, førend Ulvene begyndte at grassere. En Hind kaldes her Dyr-Kolle eller slet hen Kolle, fordi den er kullet eller uden Horn.

Hunde, saa vel Stue-Hunde som Bue-Hunde. De første ere af mange udenlandske Varieteter og Blandinger; men de sidste have gemeenslig aures pendulas, item caudam & clunes subtus pilosos, hvilket jeg blot anfører, fordi blant de mange Varieteter, som Linnæus har optegnet, findes ingen aldeles saadan. I øvrigt kan disse saa kaldte Bue-Hunde eller Fæ-Hunde ansees som det bedste Forsvar, en Bonde har for sin Alger og Eng, besønderlig mod Gederne, som sielden ved noget Slags Gierde kan udeholdes.

Rase. See Hare.

Jærf eller Fjeldfrosk (uden Tvivl af det Tydske Bieskræb) *Mustela rufo-fusca, medio dorsi nigro.* Fn. Sv. §. 6., er vel ikke hos os ubekendt, men antræffes dog kun sielden. Det Sorte paa dens Ryg skal, efter nogles Sigende, undertiden see ud som en firkantet Tavle;

le; i det mindste er det vist, at et Dyr af saadan Skikkelse for nogle Aar siden blev skudt i Bleranger paa Søndmor, og anseet for at være en Terf, om hvilken det og heder i Kleinii Hist. Quadruped. §. 36. *Pellis est nigerrimi coloris, de qua O. Magn., candet fuscata nigredine instar panni damasceni diversis ornata figuris.*

Ithorn. Saaledes kaldes her Egern, *Sciurus*, der giver det bekiendte Graae-Berk, som herfra føres i temmelig Mængde til Bergen. Linnæus anfører 2 Slags, nemlig *Sciurus palmis folis saliens* og *Sciurus hypochondriis prolaxis volitans*. Fn. Sv. §. 21 & 22., af hvilke den sidste er den rareste.

Ramin, Cuniculus, har man hos os forsøgt at sætte paa smaa med Træer bevorede Holme i Elvene; men den er bleven ødelagt af Ornen. Ratte holdes her som andensteds, for at ødelægge Røtter og Muus, saa og Spurve, som opøde Kornet i Læden.

Kob eller Sælhund, Phoca dentibus caninis tectis. Fn. Sv. §. 11., opholder sig i Mangfoldighed paa Skær og Klipper ved Havet og skydes ofte; men med Fisser-Garn fanges den ingensteds paa Søndmor, undtagen ved Gaarden Syndnæs paa den De Vigren, hvorom kan eftersees 2. Parts 1 Cap. 2 Art.

Koe. Om Koe skal gives fornøden Efterretning i det følgende Capitulum om Ovægavlingen. Noget mærkværdigt ved disse Creature (ligesom og ved Faarene) er ellers dette, som her overalt udgives for en unægtelig Sandhed, nemlig at en Koe eller et Faar, som springer i Ebbe-Tiden, gaaer altid 8 til 14 Dage over den sædvanlige Tid med sit Foster; da en anden, som springer samme Dag, men i Flod, kommer til rette Tid (*). *Hinc mihi oboritur problematica*

(*) Paa lige saa vis Erfaring skal det og efter de Flestes Mening grunde sig,

1) At et Creatur, som slagtes, naar Seen standser eller begynder at falde,

matica quæstio: anne causa, cur gravidæ foeminæ tempus constitutum pariendi nunc excedant, nunc non attingant, à conceptionis tempore simili fere modo sit repetenda? Om de saa kaldte Kirke-Røer, som i gamle Dage ere blevene skienkede til visse Kirker, og siden imod en aarlig Afgift udsatte og bortleiede, er allerede meldet i det foregaaende første Capitel.

Rolle eller Dyr-Rolle. See Hiort.

Lemænd, *Mus norvagicus Wormii*, findes næsten hvert Aar døde paa Fjeldene, men sjelden levende; hvorfor man har bildet sig ind, at de falde ned fra Lusten i taaget Veir og dræbes ved samme Fald. I visse Aaringer have de indfundet sig i temmelig stor Mængde, og ei alene fortæret Græsset med Roden i Fjeld-Dalene; men og gnavet Barken af smaa Træer og Krat, som derefter ere udøede.

Løff. See Gaupe.

Maar, *Mustela fulvo-nigricans, gula pallida.* Fn. Sv. §. 7. Af denne falder her 2 Slags, eller rettere 2 Varieteter, nemlig **Aspe-Maar**, som er lysebrun paa Skindet, og **Birke-Maar** (af andre kaldet **Fyrre-Maar**) som er mørke-brun; hvilken Forskiel i Farve tilskrives her de Træer, i hvis Huller Maaren opholder sig, som ere enten **Aspe-Birke-** eller **Fyrre-Træer**. Og at dette saaledes maa forholde sig, slutter jeg og af Linnæi Ord, naar Han paa foranførte Sted ligeledes melder om tvende Varieteter; men giver den ene Navn af **Bøge-Maar**: *Duplex datur varietas Mustelæ, Fagorum & Abietum.* Maaren fanges her med Fælder, bestaaende

bløder aldrig saa vel, som naar Søen stiger. 2) At man i Flod kan af en Flinte-Steen faa de allerbedste og brugbareste Flinte-Stykker; da man derimod i Ebbe-Tiden kan af samme Steen ikke faa en eneste veldannet Flint. Hvilket alt synes at kunde fortiene Naturkyndiges Afgjørelsen.

stacende (ligesom de sædvanlige smaa Muse-Fælder) af 3 opstillede Pinde med en Fæl eller Bret over; og til Wadding eller Lofke-Mad bruges en død Fugl, i sær Træepikken (Picus) som dertil skal tiene allerbedst og altid give vist Haab om lyffelig Fangst.

Muldvarp. See Bond.

Muus. Den sædvanlige Mus domesticus, som opholder sig i Huse, er mere end et Slags, større eller mindre. Denne er egentlig Mus Linnæi Fn. Sv. §. 21; men ellers forekommer og i vore Agre (dog ikke under Jorden) et andet Slags Muus, dobbelt saa stor, med en tynd og meget kort Hale, der neppe er halv saa lang som Kroppen, og fiendelig adskiller den fra alle andre Slags. Haarene paa Hovedet ere saa lange, at de ganske skiule Ørene; og Farven er oven til mørkebrun, men neden under graae, og paa de foreste Tænder guul. Den er altsaa Mus cauda brevi, corpore nigro-fusco, abdomine cinerascete. ibidem §. 27., som undertiden kan giøre stor Skade paa den vorende Sæd; hvorpaa man i sær havde Exempel hos os i Aaret 1761. Desuden forekommer og den saa kaldte Muse-Skær, Mus araneus Authorum, f. Sorex Linnæi. ibid. §. 33., som skærer Marken op i Skovene, hvor den opholder sig, er ganske liden og har et spids Tryne.

Otter eller Slenter, Lutra, adskilles her i tvende Slags, eller rettere tvende Varieteter, nemlig Bæk-Otter og Søe-Otter, af hvilke den første opholder sig i Dalene ved de første Bænde; men den anden ved Søe eller salt Vand, og er desuden mindre mørk paa Skindet, folgelig i ringere Priis. Om denne Forskiel meldes intet hos Linnæum eller Klein. Ved Søe-Kanten skydes Otter i temmelig stor Mængde, helst da Skindet nu paa nogen Tid har udenlands været mere begierligt end tilforn. I Dalene derimod fanges den med Fælde, dannet som en Kiste, og besat i Bunden med Træ-Pigger,

samt oven til bedækket med en Fald-Luge. Denne sætter man over smaa Elve eller Bække, hvor Otteren har sin Gang, og forebygger med Stofke og Stene, at den ei skal gaae ved Siden af, men just lige over Risten, hvor den da falder ned imellem Piggerne og kan ei komme op igien.

Ræv. Dette bekiendte Rov-Dyr opholder sig ei alene paa det faste Land i stor Mængde; men og paa Verne, naar de ei ligge for langt fra det faste Land. De almindeligste Ræve ere brune af Farve; men langt ind i Fiordene skal der falde baade Hvid-Ræv i nogen Mængde, saa og Blaae-Ræv, som seer blaae eller Askefarvet ud; item den saa kaldte Eiter-Unge eller Kors-Ræv, som oven paa skal være lysegraae, men neden under hvid, og desuden mærket med et Kors, bestaaende i to sorte Stræger, een langs hen ad Ryggen og en anden tværs over begge Bovenene. I øvrigt siges den ganske at ligne en Ræv, undtagen at den har høiere og smalere Been, item større Kræfter og skarpere Bid; saa at den endog undertiden skal stiele sig paa Reens-Dyrene og dræbe dem. Men om disse Varieteter, hvilke Linnæus ogsaa anfører, er mig intet mere bekiendt, end hvad jeg af andre har hørt. En Hun-Ræv kaldes her Ræve eller Rævj. I Nørvæsfund i Borgunds Sogn hændte det sig for saa Aar siden, at en Ræv, som havde stukket sin Tunge i en aaben Østers, blev, da Østersen i det samme flemmede til, hængende fast, indtil Floden voxede og kvælede den. For at affholde dette Rovdyr fra de spæde Lam, pleier man i Fiordene hos os at binde om deres Hals et Stykke Skind, besmurt med en Blanding af Tære og Krud, hvis Lugt menes at falde Ræven ufdragelig.

Reens-Dyr, som og kaldes Graae-Dyr, Rangifer, opholder sig ind til Fiordene og til Fjelds, hvor den ofte skydes og giver mange gode Skind og skion Steeg. Hals-Buk kalder man den ældste el-
ler

ler Fornemste i Flokken, som holder de andre (ventelig Hummerne) samlede i Brunstens Tid, saa og naar de efterstræbes af Ulvene.

Rosmar eller Rosmaal, (Isl. Rosmhvalr eller Rostungr) Rosmarus s. *Phoca dentibus caninis exsertis*. Linn. Syft. Nat., henføres af Linnæo og Klein til Fjreføddede Dyr ligesom Robben, hvilken den og meest ligner. Den er vore Fiskere vel bekendt, og sees undertiden at hænge efter sine store Tander i Bierg-Klosterne ved Soen. Af dette Dyr saaes efter de Flestes Mening det blant Bønderne bekendte og af dem saa kaldte Gamber-Horn, som, endskiont det kaldes et Horn, dog efter Beskrivelsen synes at være og uden Tvivl virkelig er en stor krum Tand. Samme pleier her at raspes og tages ind som det allerbedste og sikreste Lægemiddel mod Gullrot; men er meget rar at overkomme og af mig endnu ikke seet. Hos Systematiske Skribentere finder jeg intet om Rosmar-Tandens Brug til Lægedom; men i Stahls *Materia medica*. 2 Th. Pag. 73. heder det, at den bruges til at stille Blod, Blodbrækning og Gylde Aare. At og dens Penis i Rusland pleier raspes og indtages som en Lægedom imod Steen-Syge, derom vidner Jonston *Hist. Natur. Piscium*. pag. 228.

Rotter findes her vel paa visse Stæder nok af; med paa den De Gidskøe i Borgunds Sogn kan de, efter troeværdige Personers Forsikring og Erfaring, ikke leve. Det samme berettes og om den De Tauteren i Romsdalen og mange andre Der.

Rod-Dyr. See Hiort. Røf-Kat. See Hermelin.

Slenter. See Otter.

Svlin. Om dem bliver herefter noget meldet i det syvende Capitel angaaende Ovægablingen. Sølhund. See Rob.

Ulv eller Barg, item Graaebein, et skadeligt Rod-Dyr, som her paa Stedet ei var sænderlig bekendt, førend for 30 à 40 Aar siden,

da den kom Norden fra og i en Hast ødelagde en uhorlig Mængde tamme og vilde Dyr, indtil den ved Ulve-Mosse (Lichen vulpinus) blev nogenlunde udryddet, fornemmelig i Nørslotten eller den Nordre Deel af Søndmør; men i Sørlotten eller den Søndre Part er man endnu ikke ganske befriet for den, undtagen paa visse Stæder, hvor man, efter den her i Stiftet nyelig optagne Maade, har fundet Leilighed at udeholde den ved et Slags Gierde, kaldet Ulvegaard, som herefter noget nøiere skal beskrives. Her vil jeg ikkun sige, at Gierdet bestaaer af udstrakte og temmelig høit fra Jorden oplettede Baste-Toug, hvorunder Ulven, som af Naturen er frygt-som for alt hvad der hænger den over Hovedet, ei tør begive sig, og kan altsaa ikke komme paa hiin Side af Gierdet. Af denne Naturlige Frygt-somhed kommer det og, at Ulven aldrig gaaer igiennem en Grind eller et Leed, men springer altid lige over Gierdet; item at den ei gierne opholder sig i Skoven, hvor den har Træerne over Hovedet, men gemeenlig paa aaben Mark og Sis, hvor den er allerfarligst at møde. Eiter-Barge kaldes her visse Ulve, som efter vore Benders Sigende skal have saa forgiftige Bid, at om de dræbe et Creatur, og et andet Creatur siden æder af Nadsalet, skal det døe deraf; hvorom jeg intet finder meldet hos Jonston, Klein eller andre Skribentere, men i Curieuses und Realer Natur- und Kunst-Lexicon under Tit. Wolff heder det: at Bid af Ulve ere undertiden lige saa forgiftige som Bid af galne Hunde; hvorved det foranførte, som i sig selv synes alt for vidt drevet, nogenlunde be-styrkes. Imidlertid ville vore Bønder forsikre, at denne saa kaldte Eiter-Barg virkelig er til, og at den er adskilt fra den forhen beskrevne Eiter-Unge eller Kors-Næv, uagtet de baade i Henseende til Skabning og forgiftige Bid synes at komme meget overeens med hinanden.

Biel.

Bleefraß. See Jerf.

Bond er af mig endnu ikke seet; men efter oienlynlige Bidners troeværdige Beskrivelse kan den ikke være andet end den egentlig saa kaldte Muldvarp, Talpa. Fn. Sv. §. 17.

II. Om Orme og Insecter, med videre.

Naame kaldes her en vis Art af Orme, som beskrives at være af adskillig Farve, og bliver derfor uden Tvivl mere end eet Slags. Det ene Slags, som jeg har seet, er i Længde og Tykkelse næsten som en lille Finger, og bestaaer af 12 Ringe, foruden Hoved og Hale. I Munden sees 2 store Kniber eller Tænder, og oven paa den første Ring en sortebrun og treekantet Plet, som i Midten er adskilt saaledes, at den ikkun hænger sammen ved Basen. Paa hver Side af samme Ring sidder et Luft-Hull, og under de 3 foreste Ringe 3 Par Fødder, som i Enden ere forsynte med spidse Klor. Den 4de til 11te Ring inclusive have lige saadanne Luft-Huller paa Siderne, som den første Ring, og under den 6te til 9de Ring, sidde 8 indhulede Rund-Dele (2 og 2 tvært over for hinanden paa hver Ring) hvilke uden Tvivl tiene i Stæden for Fødder; men Stiarten, der ligesom Hovedet er mindre end de andre Ringe, har en langagtig Abning. Den er hist og her besat med Haar eller Borster, og af Farve gulagtig-rød overalt, undtagen at Tænderne og Pletten i Halsen ere sortebrune. Denne Orm ligner altsaa Muld-Oren (Larva Scarabæi) næsten i alle Ting; dog opholder den sig ikke i Jorden, men sees enten at krybe paa Marken eller op ad Træ-Stammerne og paa Træernes Blade, af hvilke den ernærer sig. Efter mine Tanker er den intet andet end en Larva (levende Masse) til et vist Slags store Sommerfugle, som endnu ere mig ubekjendte; skiont jeg hos Systematiske Skribentere finder ingen, som er denne aldeles liig, end
ikke

ikke hos Frisch, der dog har aftegnet og beskrevet mangfoldige Slags.

Om den saa kaldte Lob-Name skal herefter meldes paa sit Sted.

Nat eller **Rød-Nat** (af *āta* eller *æta*, som betyder noget adende) er et Slags smaa Orme, som i visse Aar findes i Sildens Bug og foraar-sager, at den ei alene seer rød ud paa Bugen, men og hastig raad-ner; hvorfor det og i den seneste Kongelige Forordning angaaende de Nordenfieliske Fiskerier er befalet, at denne saa kaldte **Nat-Sild** skal efter Fangsten blive staaende i Silde-Roden (det er Boddet, hvormed den fanges) et Par Dage, paa det at den imidlertid kan skyde disse Orme fra sig. Da de ellers ikke findes i Silden uden paa en vis Tid af Aaret, nemlig om Vaaren, og de heller ikke fornemmes alle Aar, saa har jeg hidindtil ei kundet faae dem at see; men i Fald Gising skulde have Sted, torde Natet maaskee blive den lille *Scolopendra plana pallida: linea longitudinali rufa*, om hvilken Linnæus siger i *Västgötha Resa* Pag. 191, at den findes i det Norske Hav i stor Mængde. Denne Gising bliver saa meget mere rimelig, som jeg baade af Navnet (**Rød-Nat**) og af andres Beskrivelse maa slutte, at denne Orm er rød, og som jeg paa Manges Forsikring bør troe, at den i Soen hos os opholder sig i Mængde.

Bierg-Ruur. (betyder efter Ordet **Bierg-Skurb**; thi Ruur, Isl. hradr, er Skurb paa et aabent Saar) Under dette Navn forstaaes 1) og fornemmelig den saa kaldte *Balanus* eller *Lepas* Linnæi, som alle-vegne sidder paa Biergene og Klipperne ved Soen, og er 2 Slags, nemlig α) *Lepas testa conica sulcata, operculo acuminato* (Fn. Sv. S. 1349.) hvis Laag eller *Operculum* gaaer i den ene Ende spids ud som en Spore, og som ellers ikke er meget almindelig. β) *Lepas testa conica truncata, operculo obtuso* (ibid. S. 1348.) som vel er meget mindre end den første, men findes derimod i man-

ge Million-Tal siddende paa Biergene ved Soen, dog ikke hoiere op, end som Floden stiger. Medens Soen falder ud, er den tilluft; men saa snart Floden kommer op til den, aabner den sit Laag og stikker sine Følhorn ud, for at fange noget til Føde, ret ligesom naar man rækker en Haand op med udstrakte Fingre, derpaa strax knytter Næven sammen og trækker Haanden i det samme hastig tilbage; hvilket igientages mange hundrede Gange i Nad og kan ei uden Fornoielse betragtes. 2) Hid henhører det saa kaldte Søe-Kull, som er en haard og Steenagtig Materie, der bedækker Biergene ved Soen (besønderlig under Tanget) ligesom en Skorpe, og maa adskilles fra en anden Steen-Art af samme Navn, som egentlig er et Slags Bimsteen og findes i det foregaande første Capitel paa sit Sted beskrevet. Denne Skorpe er gemeenlig kun en Tværfinger tyk og bestaaer af en Kalkartig Materie, som uden paa er Churlakrod og fuld af Pukler eller rundagtige og glatte Ophøielser; men inden til hvid og fuld af uordentlige Huller, hvilke uden Tvivl have givet Anledning til fælles Navn for disse 2 ellers meget ulige Steen-Arter, efterdi den første (nemlig Bimstenen) er lige saa sort, som Bierg-Skorpen er hvid, og sølgelig bedre kan fortiene Navn af Søe-Kull end den sidste. Dog maa jeg herved erindre, at denne Skorpe, saa længe den sidder fast ved Bierget, egentlig kaldes Bierg-Ruur, og at den ei faaer Navn af Søe-Kull, med mindre den i løse Stykker findes liggende i Stranden, ligesom Bimsteen. Inden i Bierg-Skorpens Pukler og øvrige Huller opholde sig adskillige Søe-Insecter, hvilke jeg længe forgieves søgede hos Systematiske Skribentere; men har siden fundet god Underretning om dem i Schwed. Acad. Abhandl. 1754. 2. Quart. 4. Abhandlung, som er forfattet af en Fransk Skribent i Marseille og handler egentlig om disse Vand-Polyper, som æde sig ind i Steen; men melder ved

den Leilighed om adskillige andre smaa Dyr af samme Beskaffenhed, saasom en *Oniscus*, en *Cancer* og nogle smaa Skæl, som ligeledes indvade sig i Steen, med Tillæg: at samme Steen bestaaer af en Kalkartig Materie og har *Sertularia* vorende uden paa sig, just ligesom vores Søe-Kull; saa at jeg slet ikke tvivler paa, at det jo er af selv samme Beskaffenhed, og at det er Roden eller Grundvolden til *Sertularia ramis teretibus*, *articulis cylindraceis lapideis* &c., som i Anhanget til det foregaaende andet Capitel om Coraller og Søe-Træer findes ommeldt. I dette Søe-Kull eller Kalkartige Bierg-Skorpe indbore sig adskillige smaa Orme eller Søe-Insecter, af hvilke jeg har fundet: α) En utallig Mængde gule Orme af det Slags, som herefter beskrives under Navn af Oveise; men ere meget finere og sielden I Tværfinger lange. *Gordius flavescens extremitatibus concoloribus*. Linn. S. N. edit. 10. Tom. 1. pag. 647. β) Et Slags *Scolopendræ marinæ*, en god Tomme lange og forsynede med mange Fodder og Borster. I den foreste Ende sees en Abning, som er Munden, tillige med en Deel lange Traade eller *Tentacula*, og tet ved Munden 4 sorte Puncter (2 og 2 tilsammen) som uden Tvivl blive Dinene. γ) Et Slags Blod-røde Igler, eller *Hirudines marinæ*, af samme Størrelse, med et fiendeligt Hul under Hagen eller paa den underste Side hen ved Hovedet, og med nogle sorte Puncter paa hver Side af Snuden, af hvilke de 3 foreste ere de største og fiendeligste. δ) Et Slags smaa Skæl, som ere foran brede og lodne eller besatte med stride Haar, men Baggen til ganske spidse og i øvrigt brune af Farve, ligesom den ved Krage-Skællen beskrevne *Mytilus testa læviuscula ferruginea apice barbata*. ε) Et Slags meget smaa Medusæ, aldeles af Skabning som den saa kaldte Søe-Kuse, da den neden under er flad, men oven til spids og forsynet med et Hul. ζ) Et Slags ganske

ganske smaa Hummer eller Cancer, ifkun en fjerde Deel Tomme lang, men ellers ganske liig en Hummer saa vel i Henseende til Hoved og Ryg-Skiold (Thorax) som Sare. Foran sidde 4 maadelig lange Følhorne, det ene Par over det andet; og dens 5 Fodder, som alle endes med en spids Kloe, sidde i Rad lige hen til Stierten, som er aflang og forsynet i det Yderste med to Epidfer eller Pigge, af samme Anseende som de foran siddende Følhorne. Hvilket alt fortienede en udførlig Beskrivelse, som her ikke kan finde Sted. Dog maa jeg endnu lægge dette til, at hvor denne Skorpe findes paa Biergene, der sees tillige hist og her visse Mellem-Rumme, opfyldte med en guul og blod Materie, der ligeledes sidder udbredt paa Biergene og er af Anseende som Bøx, men ikke saa sei; og dette er uden Tvivl Sæden til et Slags Søe-Snegle eller Ruffelurer, formodelig til den saa kaldte *Nerita marina*, som opholder sig paa samme i Mængde.

Blaae-Luus. See Vetter.

Blad-Luus ere smaa Insecter, som opholde sig paa Urternes og Trærnes Blade og kaldes Aphides, af hvilke jeg har mærket adskillige, saasom *Aphis Ribis*, *Aphis Rumicis*, *Aphis Cardui* og *Artemisia* med flere, som findes opregnede i Linnæi Fn. Sv. §. 216. & sqq., hvortil jeg vil lægge *Aphis Hieracii*, som forekommer her paa Stedet, men findes ei ommeldt af Linnæo eller andre. Den opholder sig paa *Hieracium foliis linearibus subdenticulatis sparsis*, er af Storrelse som en Loppe og i øvrigt af Skabning som de fleste Aphides. Følhornene ere længere end Kroppen og ligge ganske bag over samme. Hen ved Bagdelen sidde 2 opreiste Pigge, og desforuden een i Rumpen; men Binger har jeg ikke fundet hos dem. Farven er grønagtig sort overalt, undtagen paa Foddernes øverste Deel og Bag-Piggen, hvor den er hvid. Den ligner meest det

Species, som i Frischs Beschreibung der Insecten II. Th. P. 14. Tab. 18. forestilles og beskrives at opholde sig paa Hylde-Træe.

Blindling. See Klæg.

Blæk-Fisk og Blæk-Sprute. See Halder.

Bog-Mid. See Bægge-Smeed.

Bue-Hummer, et Slags smaa Hummer eller Krabber, som hos Authores kaldes Cancellus eller Cancer in testis degens, falder her i Mængde og har sit Navn deraf, at den boer i alle Slags tomme Snegle-Huse. Ellers har jeg og seet en Bue-Hummer siddende i en rund Rindagtig Klode, lidt større end en Balnod, som uden paa var stribet, hvid og rødspettet, men inden til forsynet med en tynd og bruun Skorpe, og i hvis Bund fandtes til min Forundring en Nerita marina. Hummeren selv var fra de sædvanlige ikke adskilt uden i Størrelse, hvori den overgik alle dem, jeg har seet; saa at ikkun dens bageste Deel kunde stiles i bemeldte Klode, som jeg vist slutter at maa være et Slags Thetys, da jeg seer, at Jonston melder om Thetys, i hvilke findes Cancelli og Cochleæ, Hist. Exsangu. pag. 76. og forestiller saadanne i Kobberstik Tab. 20 Fig. 2 & 7. I øvrigt falder intet Mærkværdigt ved Bue-Hummerne i Almindelighed, undtagen dette, at deres høire Kloe eller Sax er altid meget større end den venstre.

Bue-Hund. See Rukkeluur.

Buste-Luus. See Red-Luus.

Edderkop. See Kongle.

Eng-Titing. See Græs-Hoppe.

Fårbeen. See Orle.

Fiske-Bjørn eller Krakku er et Søe-Insect, som plager Fiskene, i det den kryber ind ad Gadboret og æder om sig, ja kan, naar den faaer Tid dertil, fortære den hele Fisk. Den er egentlig en Asellus aquaticus eller Oniscus Linnæi, hvoraf jeg har fundet 3 Slags, nemlig: 1) En liden Fiske-Bjørn, gemeenlig saa stor som det mellemste Leed

Leed paa en Finger, men ofte mindre, og af Skabning langagtig-oval, med et haardt og conuex Skæl paa Ryggen, som (foruden Hoved og Hale) bestaaer af 12 Ringe og er hvas om Kantene. Ved Siderne har den 7 Par taggede eller ligesom flossede Fodder, af hvilke de bageste ere noget større end de foreste. Foran sidde først 2 lange og fine Antennæ eller Følhorne, som bestaae af mange Led og ligge ganske bag over Ryggen, i sær naar Insectet borer sig ind i Fiskene; dernæst 2 meget korte Følhorne, som staae tet ved og oven for de lange. Dinene ere smaa og sorte; Bugen, som begynder strax ved Hovedet, er blod, tyk og ligesom opblæst; og Stier-ten, som i Størrelse overgaaer de andre Ringe, er lidt tagget eller ligesom udgravet i Kanten, men neden under Bladagtig, næsten som paa en Hummer. Farven er rødbrun overalt, dog saa, at den midt paa Ringene falder mere lys end ved Kantene. 2) Den anden er guulagtig af Farve, næsten en halv Finger lang, samt temmelig tyk og breed, men ellers af udvortes Skabning lig den første, nemlig oven paa conuex med 12 Ringe, af hvilke de 7 foreste ere ulige bredere end de bageste. Dinene ere meget store og sortagtige, og sidde tet sammen oven paa Hovedet, meget net puncterede, til Anseende som det Fiske-Skind, man kalder Chagrin. Munden er derimod ganske liden, og paa hver Side af samme sidde 2 Følhorne, det ene noget større end det andet, men begge kortere end de lange Følhorne paa den første, og ei liggende bag over Ryggen, men staaende ved Siden parallele med Skallets hvasse Kanter. Fodderne ere paa hver Side 7 i Tallet, dog ikke flossede men glatte, og i Enden forsynte med en liden Kloe, som en Fugle Kloe. Stier-ten er oval og hvas i Kanten, og har 2 Blade paa hver Side, foruden de 5 Blade under Stier-ten, af hvilke enhver er igjen deelt i 4 Blade, 2 og 2 hvas og under hinanden. Bugen har udvendig ingen Blade,

men i Staden for Indvolde en haard Massa, lig en sort Achat, som i Zisland kaldes Peturs-Stein og bruges sammesteds imod adskillige Svagheder, i sær mod Soe-Syge og Falden-Syge; i hvilket sidste Tilfælde den skal have samme Nytte som Perler, efter Olig. Jacobæi Beretning i Musæo Regio P. I. Sect. 5. No. 25., hvor dette Insect beskrives under Navn af Oskabiørn, (*) skiont hverken Beskrivelsen eller Aftegningen passer sig ganske til mit Exemplar. Det samme kan og siges om den Aftegning paa Fiske-Blørnen, som findes i Hr. Pontoppidans Norg. Nat. Historie; thi af dette Insect gives mange forskiellige Slags, hvoraf Oniscus abdomine subtus nudo cauda semiovali acuta. Linnæi Syst. Nat. edit. 10. Tom. I. pag. 636. synes at skulle meest ligne denne, allerhøjest da det heder, at den opholder sig i det Norske Hav, og at dens Ovarium bruges i Norge til Lægedom mod Skab. Imidlertid er dens Skikkelse i naturlig Storrelse at see paa Tab. I. Fig. 2. og 3. 3) Den tredie er kun lidt større end en Luus, gul af Farve, foran og bag til lige breed, ganske flad og aflang af Skabning, med en Stiart, som baade over og under er ophøiet eller convee og yderst i Enden kløftet. Den bestaaer, foruden Hoved og Hale, af 7 Ringe, og har 7 Par Fodder, 4 Følhorne og et Par Dine, som sidde høit op paa Hovedet, item nogle brune eller mørke Striber tvært over Ryggen. Denne bliver altsaa formodelig den Oniscus striis transversis fuscis, som Linnæus iefelig har beskrevet i Wästg. Resa Pag. 190, og som han i S. N. ed. 10. Tom. I. pag. 637 kalder Oniscus luteus striis fuscis, hvilkens i Seen hos os opholder sig i Mængde. De øvrige her forekommende Onisci findes anførte under Titel: Skrukke-Trold.

Fiske.

(*) Dette Navn har den efter Zislændernes Mening, fordi nogle af dem troe, at de ved den kunne faae oplyst hvad de ønske, naar den treffes paa en vis Tid.

Fiske-Luus, *Pediculi marini*, ere Søe-Insecter, som ligeledes plage Fiskene (i sær Torrkene) og kan egentlig kun siges at være 2 Slags, nemlig: 1) En Fiske-Luus af oval Skabning, som paa den underste Side, hvor den er lidt concav, har 8 Fødder, af hvilke 2 og 2 staae lige imod hinanden, og hange saaledes sammen, at naar man rører ved den ene, bevæger sig og den anden. Paa den øverste Side hen ved Halsen har den tvende store Tentacula, og i den yderste Kant et Par smaa paa hver Side af Hovedet, foruden et Par paa Hovedet selv; hvilket alt forestilles tydeligere og i Naturlig Størrelse paa Tab. 1. Fig. 4. og 5. Den Fiske-Luus, som Grisch beskriver i sin *Beschreibung der Insecten*, 6. Theil, Pag. 27. kommer med denne i visse Poster overens. 2) Det andet Slags er vel noget mindre end det første, saa og derfra kiendelig adskilt ved sine tvende fra Hovedet udstaaende Cylindriske Horne, hvilke ere næsten dobbelt saa lange som den hele Krop; men i øvrigt af selsamme Skabning. See samme Tab. 6 Fig. Den Luus, som plager Laren om Sommeren, og driver dem til at søge de stridige Elve-Fosse, for der at fylle dette Utoi af sig, er næsten af samme Skabning som denne sidste; men dog noget større og tillige blaa af Farve, da de tvende foranførte derimod see graae ud, eller ret som de sædvanlige Luus. Den bliver altsaa at ansee som en blot Varietet; men er ellers ganske adskilt fra de Lare-Luus, som forestilles i Schwed. Acad. Abhandl. 1751. Tab. 6.

Endnu kan hid henføres et underligt Søe-Insect, som i Mængde findes siddende i Torrkenses Kieste om Baaren og kaldes her Fiske-Luus, skjønt urigtig; da det uden Tvivl henhører til det Genus, som i Linnæi Syst. Nat. kaldes *Lerneæ*. Nærværende Species seer hvidt ud, og bestaaer af en liden rund Krop eller Thorax, med en lang Cylindrisk Hielm, som ligger bag over Ryggen, eller rettere, hænger

hænger næsten løs paa Ryggen, efterdi den ikkun er fæstet til Kroppen i den øverste Ende. Paa denne Hielmens øverste Ende, og paa dens foreste Spidse, sees en liden sort Prik, som er Insectets Mund, med hvilken det suer sig saa fast i Fjæden, at det neppe kan slides løst uden at beskadiges. Neden til er Insectet forsynet med tvende Cylindriske Stierter eller Ovaris; og imellem dem sidder en liden Borte just paa det Sted, hvor de samles til Kroppen. See samme Tab. 7 og 8 Fig.

Flue. Af Fluer findes her mange Slags, blant hvilke jeg vil opregne de almindeligste, saasom: 1) De smaa og graae Fluer med grønne Vinger og meget plettede Binger. *Musca cinerea*; *alis unguiculatis albis fusco-maculatis*. Fn. Svec. §. 1058. 2) De store og lange Fluer, som opholde sig i Skovene, og have gul Bagdeel med sorte Puncter i 3 Rader. *Musca alis membranaceis nigro maculatis, abdominis triplici ordine punctorum nigrorum*. *ibid.* §. 1066. 3) De gule Fluer, som opholde sig ved Skarnet. *Musca hirsuta grisea, alis puncto obsouro*. *ibid.* §. 1068. 4) De meget store og brumslende Fluer, som ere hvide i Panden, lodne paa Ryggen og brune midt paa Bingerne, med 2 mørke Stræger over Vingerne. *Musca pilosa, thorace griseo, abdomine nigro, alis macula obsolete ferruginea*. §. 1072. 5) De sorte Fluer, som ere lodne og brune nedst i Bingerne. *Musca atra basi alarum ferruginea*. §. 1077. 6) De store Fluer, som have 4 gule Striber paa Ryggen, opholde sig ved Sumper og brumle stærkt som Hvepse. *Musca thorace striis quatuor flavis &c.* §. 1081. 7) De saa kaldte Spy-Fluer; saa vel de smaa, *Musca thorace viridi nitente &c.* §. 1100., som de store, *Musca thorace nigro, abdomine caeruleo*. §. 1102. 8) De smaa aflange og Kobberfarvede Fluer, som ere glændsende paa Ryggen, og Bagen til gule med sorte Afdeelninger. *Musca oblonga thorace æneo, abdomine anterieus flavo posterius nigro*. §. 1104.

§. 1104. 9) De almindelige Huus-Fluer, med sorte og hvide Tær-
ninger paa Bagdelen. *Musca nigra abdomine nitido tessellato &c.*

§. 1106. 10) De smaa sorte Fluer, som ere hvide i Panden.
Musca atra fronte alba. §. 1107.; foruden mange flere.

Forvælde. See Mari-Hone.

Free eller Frost. See Lap.

Fylle-Kummer. Dette Navn tillægges her et usædvanligt Slags In-
sect, som henhører til det Genus, i Linnæi Syst. Nat. kaldet *Cynips*,
og kan kaldes *Cynips Betulæ*, fordi den har sit Tilhold paa Birke-
Træer, som vore høit op til Fjelds. Dens udbortes Skikkelse ligner
nogenledes Frugten eller Knoppene paa Birke-Træer, som hos os
kaldes Kummer; men at den kaldes Fylle-Kummer, det har sin
Grund deri, at den bruges som et Lægemiddel imod Fylle, (det er,
Opblæsning eller Forstoppelse hos Creaturene) og det saaledes: at
man først lægger den i Vand en Dags eller Nattes Tid, og lader
siden det svage Creatur drikke af samme Vand, da det strax hjælpes
til Diette. Efter at Navnets Oprindelse saaledes er viist, maa In-
sectet selv noget noiere beskrives. For dem, som kiende noget til
Insecter, er det bekiendt, at de fleste forvandles af et Æg eller Sæd
til en levende Orm eller Larva (som kan kaldes en levende Masse)
inden for hvilken Insectet selv efterhaanden faaer sine fulde Lemmer tilli-
gemed Vinger, og siden flyver ud. Saadanne Æg lægges underti-
den af Moderen inden for den yderste Hinde af Træernes Bark eller
Blade, som siden vøjer ud til Knuder i hvilke Insectet selv eller dets
Masse har sit Tilhold; hvorpaa man i sær har Exempel i de bekiend-
te Galle-Øbler, som findes paa Ege-Træerne, og de mangfoldige
Knuder paa Selje-Træernes Blade, hvilke begge have sin Oprin-
delse deraf, og hvorom Swammerdam handler meget vidtloftig i
Bibl. Naturæ Tom. 2. pag. 723. & seqq. Af samme Beskaffen-
hed er og nærværende Insect; thi den har ligeledes et lidet Huus

eller en Galla (som egentlig kaldes Fylle-Kummer) at ligge i, hvilken i uddortes Skikkelse ligner et Eg, men er af Farve og indvortes Bøsen aldeles liig den yderste tynde og brune Bark paa unge Birke-Øviste, saa det ei kan være at tvivle paa, at den jo bestaaer af samme Bark. Saaledes finder man den at sidde fast til den yderste Epidse paa en ung Birke-Øvist eller imellem 2 smaa Øviste; og naar den aabnes, befinder man Skallet at være ganske tyndt og at indslutte en Orm, som opfylder det hele Rum, skiont ikke saa tet, at man jo, naar den rystes, kan mærke noget, som bevæger sig eller ligesom rangler inden for. Ormen er af Størrelse omtrent som det nederste Leed paa en lille Finger, men ei saa tyk, oven paa convex og neden under flad; men saa vel over som under fuld af Indskæringer eller Ringe. Ved Hovedet sidde 3 Par stumpede Fodder tet sammen, hvilke tillige med den hele Krop ere grønne. Hovedet er hvidt; men Munden, Tænderne (som ere temmelig store) og Dinene ere sorte, ligesom og Nakken er mærket med to mørke Pletter. Inden i denne Orm ligger Insectet selv som i sin Masse, indtil det har naaet sin Fuldkommenhed, da det gior sig en Abning igiennem Kummeren og flyver ud som en Flue af følgende Skikkelse: 3 Størrelse og Skabning ligner den en Humle (*Bombylius*) men er dog mere smal og langagtig. Paa Kroppen er den sort og lobben, eller rettere, besat med brune Borster, besønderlig paa Halsen og Brystet. Dinene ere sorte og skinnende; Munden flad og breed oven til, men spids nedgaaende som en Kile eller Trekant. Fra Hovedet udgaae to Følhorne, som kun ere et Par Danske Linier lange, men bestaae dog (foruden en liden Klob, der udgior Basin) af 4 Dele eller Løder, af hvilke den første udgior omtrent den halve Deel og de 3 efterfølgende det Øvrige; da det sidste Leed seer ud som en aflang Klump, mere tyk foran end bagen til. Ved Siderne sees 3 Par Fodder, hver med

med 4 Leder, af hvilke de 2 overste ere tykke og sorte, men de 2 nederste tynde og ganske røde. Bingerne ere 4, alle brune og fulde af Sener; i sær er de foreste Bingers overste Kant forsynet med en ty Sene, som i Midten er meest tyk og Klumpagtig; og yderst i hve Binge sidde 2 sammenføiede mørke Pletter. Nogen Brod (*Aculeus ani*) fandtes ikke, men i dens Sted 2 aflange, sammentrykte og lodne Kloder, hvoraf jeg slutter, at dette Exemplar er en Han (*Mas*) som i denne Art ingen Brod har. Alt dette har jeg haft Leilighed at erfare af et Exemplar, som kom mig til Hænde om Høsten 1756; skiont den længe tilforn var afplukket eller skilt fra det Træ, hvorpaa den havde siddet. Jeg skar den strax op og besandt Masken inden for levende; havde den saa det hele efterfølgende Aar liggende i en Æske, tog den ofte ud af sin Galla, lagde den ind igien, forsøgede at lægge den i Vand og gav opblæste eller forstoppede Faar deraf at drikke, hvilket og havde god Virkning. Denne haarde Medhandling uagtet, levede den dog indtil Foraaret 1758, da jeg af en Hændelse aabnede Æsken og fandt deri en Flue af forommeldte Skikkelse, men Masken liggende i smaa Stykker uden for Kummeren, paa hvilken ei saaes nogen anden Abning end den jeg selv havde gjort, som og var tilstrækkelig stor. Tilforn havde jeg intet Tegn seet til Excrementa eller Urenlighed i Kummeren; men nu laae i den ene Ende en Hoben Bødske, der saae ud som Honning, og blev efter nogle Dages forløb haard og hvid. Fluens, som i Begyndelsen var meget munter og levende, døde et Par Dage derefter; og derved endes da dens hele Levnets Beskrivelse. Kummerens og Fluens Skabning er i Naturlig Størrelse at see Tab. I. Fig. 9. 10. og 11.; men Masken blev forglemt at aftegne, indtil det var for sildigt.

Garnat. See Krabbe.

Gople eller Mandæte, som ved Foraarets Begyndelse opfylder Søen, er adskillig Slags, saasom: 1) Den store og røde Gople, med en Hoben nedhængende Traade paa den underste Side. *Medusa orbiculi margine sedecies emarginato. Fn. Sv. §. 1286.* 2) Den hvide eller blanke Gople, som har 4 tykke Tænder, siddende i Kryds neden under, og er her den almindeligste. *Medusa orbiculo subtrus quatuor cavitatibus notato. ibidem §. 1287.* 3) Det Slags Gople, som er tegnet med et Kors paa Ryggen, og kaldes her Kors-Gople. *Medusa orbiculo cruce albapicto. ibid. §. 1288.*; med flere. Undertiden kan man med Fornøielse faae at see, hvorledes den smaa Mort, naar den efterjages af andre Fiske, tager sin Henflugt under Goplen og staaer tet under samme, ligesom under et Storm-Lag, hvor dens Forsølgere, som ei ville bide i Goplen, maa lade den staae urørt.

Græs-Hoppe, som og kaldes Eng-Titting, fordi den giver en Lyd fra sig i Engene eller Græsset, hvor den opholder sig, sees her ofte paa Marken i Høstetiden, og er af Farve deels grøn, deels grøn og hvid, deels mørkegraae. 1) Den store grønne Græs-Hoppe, med nogen Rødhed paa Binger og Laar, er hos os den almindeligste og meest bekiendte, i sær deraf, at den bider Bort af Hænderne, naar den sættes derpaa. *Gryllus cauda ensifera recta, corpore subviridi. Fn. Sv. §. 621.* 2) Den mørkegraae er noget mindre og har dette besønderlige, at Vandseren paa Ryggen eller Ryg-Skioldet (*Thorax*) strækker sig lige ned til Numpen. *Gryllus elytris nullis, thorace in elytron longitudinale extenso, macula utrinque rhombea nigra. ibid. §. 623.*

Græs-Hopper kaldes og de smaa Dyr, som opholde sig i et Slags Skum, her kaldet Lappe-Spye eller Troldekierring-Spye, hvilket ofte findes liggende paa Græsset om Sommeren. Vonderne,
som

som vide af dette lille Dyr at sige, mene, at det avles i Skummet; men Naturkyndige have viist, at det Bag fra udslyder saadant Skum, for dermed at bedække sig mod Luften og Solens Straaler, som dets svage Legeme ei kan taale. See Schwed. Acad. Abhandl. 1741. 4. Quart. I. Abh. hvor dette Insect kaldes *Cicada fusca alis superioribus maculis albis*.

Groe eller Lappe-Groe, item Padde, *Bufo*, er almindelig og vel bekiendt.

Guld-Smed, et deilig, Guldgult og grønt Insect, som altid opholder sig paa Urternes Blade, især *Hemulens* (*Rumex* f. *Lapathum*) og kaldes i Fn. Sv. §. 419. *Chrysomela viridi-cærulea*. Paa Selje-Træerne opholder sig et andet Slags næsten af samme Beskaffenhed, ifkun at de ere lidt mindre, fladere, og af Farve som glødet Kobber, undertiden og mørkeblaae. Desuden sidde de udhulede Puncter paa Binge-Dækkerne ikke adspredte som paa hine, men i langs nedgaaende Rader; hvorfor dette Slags kaldes *Chrysomela nigro-purpurea, punctis excavatis striata*. *ibid.* §. 415.

Gul-Græning. See Orm.

Halder, Kaulø eller Blæk-Sprute, *Sepia*, findes ofte i stor Mængde opkastet af Havet paa Strandbreddene, og bruges her som den bedste Madding for Helleflyndren. Den saa kaldte Hval-Skæl, som ligeledes findes ved vore Strandbredder, er intet andet end Benene af Halderen eller Ossa *Sepiæ*, som de kaldes paa Apothekerne, og bruges til at give baade Mennesker og Creature ind mod Durchløb. Man pleier og betiene sig af dem til at radere eller fradse Blæk af Papiir med.

Til samme Genus henhører og den Fisk *Loligo*, (Blæk-Fisk) hvilken jeg efter et eneste ubeskadiget Exemplar kan beskrive saaledes: Den foreste Deel slaaer sig ud i 10 *Tentacula*, af hvilke de tvende

ere 3 Qvarteer lange, men de øvrige en Tværhaand kortere, alle treekantede, saaledes at den ene Kant vender ud og de 2 øvrige ind ad; og imellem disse sidste sidde en Hoben runde og oven paa indhulede Knoppe, 2 og 2 tilsammen paa smaa Stilke. Midt imellem de 10 Grene eller Tentacula, just hvor de samles til Kroppen, sidder et rundt og bevægeligt Hoved, forsynet med et tykt, stumpet og sort Næb, hvis ene Ræbe er ubevægelig. Naar Næbbet aabnes, sees inden for et hvidt Stykke Kød, og deri en Åbning eller Mund, som bestaaer i en langagtig og ligesom med Børster besat Rima eller Sprække. Den bageste Deel bestaaer af en lang Cylindrisk Pose, som til Slutning har tvende tynde Ører, hvilke tilsammen udgiøre en breed og ned ad spidsende Trekant. Farven er overalt rød; men de Parter af Tentaculis, som vende ind ad, mere lyse, og Knoppene ganske hvide. Den bliver altsaa *Sepia corpore subcylindrico subulato, cauda ancipiti-rhombea*, f. *Loligo*. Linn. S. N. edit. 10. Tom. I. pag. 659.

Hovv. See Krake.

Humle, er et bekjendt Insect, hvoraf følgende Slags ere her de almindeligste, nemlig: 1) Den store Humle med hvid Bagdeel og guul Krave om Halsen. *Apis hirsuta nigra, thoracis cingulo flavo, ano albo*. Fn. Sv. §. 1012. 2) Den ganske sorte med Brandgul Bagdeel. *Apis hirsuta atra, ano fulvo*. *ibid.* §. 1015. 3) Den brandgule Humle med guul Bagdeel. *Apis hirsuta fulva abdomine flavo*. *ibid.* §. 1017.

Hummer, *Astacus*, falder vel her, men fanges kun sielden, fordi den har kun faa Liebhabere. Fangsten seer ellers med en lang Knibetang af Træ, eller med en Angel fæstet paa en Stang; hoormed Hummeren frøges under Bugen, hvor den er blødest. Hertil kan henføres: 2) Den saa kaldte Bogstav-Hummer, eller *Astacus*
litte-

litteratus Wormii, af hvilken jeg har et Exemplar, som er over en halv Allen lang, og i Skabning aldeles liig den Aftegning, som findes i Hr. Pontoppidans Norg. Naturl. Histories 2 D. Pag. 276., ifkun at Figurene paa Ryggen see noget anderledes ud, og synes ei, uden ved god Hielp af Indbildnings-Kraften, at kunde lignedes med Bogstaver. Den kaldes ellers af vore Bønder *Sio-Ræke*, og er uden Tvivl *Cancer macrourus manibus prismaticis, angulis spinosis*. Fn. Sv. §. 1247. 3) Det saa kaldte *Hummer-Trold*, som er en ganske liden Hummer, kun en halv Finger lang, med adskillige fine Tværstriber over Ryggen, og hvasse Tagger ved Siderne, item med en breed og paa begge Sider dybt indskaaren Næse foran. Særene ere lange, taggede og lodne; og af dens 4 Par Fodder er det bageste Par meget kort imod de øvrige at regne. Den findes undertiden i *Lare-Torskens* Bug, og sees i Jonst. Hist. Exsangu. Tab. 2. Fig. 7. tydelig aftegnet under Navn af *Astacus similis pediculo marino*. 4) *Bue-Hummeren*, om hvilken allerede forhen er meldet.

Hval-Skæl. See Halder.

Hveps. See Over.

Igelstær er i sær 2 Slags, nemlig: 1) Det runde og røde *Igelstær* *Echinus subglobosus vertice plano*. Fn. Sv. §. 1289. 2) De gule *Igelstær*, som er sammentrykket, og i den ene Ende ophøiet. *Echinus subcompressus vertice prominulo*. ibid. §. 1290. Begge disse have ifkun smaa eller korte Pigger; men jeg har og seet et andet Slags, som har over en halv Finger lange og i Enden stumpe Pigger, og forestilles i Norg. Naturl. Historie under Navn af *Søe-Bindsvæn*.

Igle eller *Blod-Igle*, *Hirudo*, falder her paa visse Stæder, og opholder sig fornemmelig i de Sumper, hvor der vøxer *Hvid-Mosse* eller *Igle-Mosse*, *Sphagnum*, hvilken og gives den til Føde, naar den sættes

sættes i Vand-Glasser. Her kan mærkes: 1) I en stor See, eller egentlig saa kaldet Uls, har jeg fundet et Slags hvid Igler, som suer sig fast til Fisken, og kan til Forskiel fra den første kaldes Søe-Igler. Den seer ud som et Stykke Fiske-Mælk, kan udvide sig og krympe sig sammen, og giver sig mange foranderlige Skikkelser; saa at den snart er trind, snart flad, snart saa liden som det nederste Leed paa en lille Finger, snart 2 og 3 Gange saa stor. Tvært over Kroppen har den mange Striber eller smaa Inskriæelser, og foran ved Munden 4 runde og med fine Tagger besatte Kloder, hvilke den snart skyder ud, snart trækker ind i Hovedet igien. Paa hver Side af Hovedet sidder et stort og langagtigt Hul eller Indhulning, som gaaer hen til Bagdelen. 2) Om et Slags Blodrøde Søe-Igler eller *Hirudines marinæ* er forhen meldet under Titel Bierg-Kaur. 3) Hvad det skal være for et Slags Igler, som sætte sig i Creaturenes Lever og derved forarsage den saa kaldte Iglesot, veed jeg ikke. Hos os tilskrives Sygdommen visse Urter, som man kalder Igler-Græs, nemlig *Menyanthes* og *Pedicularis palustris*; i Sverrig derimod giver man en anden Ur (nemlig *Anthericum filamentis lanatis*) Skylden derfor og kalder den Igler-Græs af samme Aarsag; hvilket Linnæus dog forkaster, og mener med større Rimelighed, at Svagheden bør tilskrives et Slags Igler (kaldet *Hirudo depressa alba lateribus acutis*) som holder til i Sumpen, og hvis Sæd Creaturene kan faae i sig, naar de gaae i Beed paa Sumpige Marke. See Linnæi *Postgötha Resa* Pag. 182.

Jægte-Orm kaldes et Slags smaa Orme i Soen, som bore sig ind i Træ, nemlig enten i Jægte, Skibe og andre Fartøie, eller og i raadne Stokke i Soen, hvor de undertiden befindes lige saa lange som Stokken selv, i hvilken de opholde sig, omgivne med en hvidagtig og Cylindrisk Skorpe eller Ror, som er tykkere end en Tobaks Rør.

Pibe og seer ud som det fineste Porcellain. Hos en Deel Skribenter kaldes dette Slags Orm *Teredo navalis*; men i Linn. Fn. Sv. §. 1329. *Dentalium testa membranacea cylindracea ligno inserta*.

Kaule. See Halder.

Kierring-Dre. See Skæl.

Kløg er et vel bekiendt Insect, hvoraf her findes følgende Species.

1) Den almindelige graae Heste-Kløg, som ganske ligner *Tabanus griseus*. Fn. Sv. §. 1045. undtagen, at Dinene, som der beskrives sorte, findes her at være grønne, med en rød Skær ved Siderne og en rød Stribe i Midten. 2) Den saa kaldte Rosa-Flue, som er mindre end Heste-Kløggen, og har paa Ryg og Binger anseelige hvide Pletter, som nogenledes ligne Roser, item smukke Guldgul Dine; men stikker slemt. *Tabanus fuscus, alis maculis fuscis albisque variis, oculis fulvo-viridibus punctis nigris*. ibid. §. 1049. 3) Den saa kaldte Blinding, som lader sig let fange og menes derfor at være blind, er større end Rosa-Fluen, og har en sortegraae Farve med mange hvide Pletter paa Bingerne, item grønne Dine med nogle Bølgagtige Striber. *Tabanus fuscus, alis cinereis punctis minutissimis albis, oculis viridibus*. ibid. §. 1050.

Konge eller Konung. See Ruffelnur.

Kongle eller Spindel, paa Dansk Edderkop, *Aranea*, er et Insect, hvoraf her gives mange Slags, saasom: 1) Den runde Græs-Spindel med lange Been. *Acarus pedibus omnibus longissimis*. Fn. Sv. §. 1186. Den meget store sorte Spindel, med et hvidt Kors og paa Ryggen og to udstaaende Hjørner paa foreste Part af Bagdelen. *Aranea abdomine antice lateribus acuminato*. ibid. §. 1213. 3) Den almindelige Huus-Spindel, hvis Bæb indlagt i en Plomme gives dem at æde, som have Feber, og holdes for et ypperligt

Løgemiddel derimod (*). *Aranea fusca*, dorso maculis quinque longitudinalibus subcontiguis nigris, anterioribus longioribus. ibid. §. 1215. 4) Den sorte Spindel, som sees paa Marken, bærende med sig en hvid Sæk fuld af Æg. *Aranea nigra*, thoracea triplici linea longitudinali alba, abdomine nebuloso, s. *Aranea sacco ovifero*. ibid. §. 1219. Denne falder her noget anderledes, end som Linnæus og Frisch beskriver den; da den oven paa er sortebraun med en Deel smaa Huller paa Bagdelen, af hvilke de 2 øverste ere de fiendeligste, men neden under rødbrun. Sækken er hvid og omgivet med en gul Ring. Jeg har og fundet den med 3 hvide Striber paa Ryggen, som Linnæus tillægger den. 5) Den sortagtige og næsten giennemsigtige Spindel, med en flestet Stiert og en hvid Stræg paa hver Side af Bagdelen, som har dette besønderlige, at den løber oven paa Vandet. *Aranea corpore oblongo nigro*, linea utrinque longitudinali alba, pedibus fuscis. §. 1226. 6) Den sorte Spindel, med 2 hvide Puncter paa Bagdelen og en hvid Stræg af Skikkelse som en halv Maane. *Aranea nigra*, abdomine punctis duobus albis, basi lunula alba. §. 1235. 7) Den lille gule Vedderkop med en sort trekantet Plet paa Bagdelen. *Aranea flava abdominis apice macula cordata atra*. ibid. §. 1239, med flere. Om den saa kaldte Søe-Spindel skal siden blive meldet.

Kors-Trold. Af disse findes her baade mange og mange Slags saasom: 1) Det Kors-Trold med 5 brede og hvasse Straaler eller Grene, som hos os er det almindeligste og kaldes i Fn. Sv. §. 1285. *Asterias radiis quinque latiusculis asperis*. 2) Det meget store Kors-Trold, som i sin fulde Omkreds er stor som en Tallerken og har

(*) I Samlung Neuer Reisen 10 Theil, Pag. 518. meldes om et Forsøg med Spindelov, lagt paa et Stykke stegt Æble, som vel havde hæftig Virkning, men dog lykkelig curerede en haardnakket Kold-Feber.

har 5 brede Grene, oven paa tet besatte med store, runde og glatte Knuder, hvilke igien have andre smærre Knuder sidbende rundt omkring sig. Farven er oven til hoirod og nedden under hvid. I Øvrigt findes dette Slags hverken beskrevet eller aftegnet hos de mig bekiendte Systematiske Skribenter. 3) Det lille og hoirode Kors-Trold, som ligeledes bestaaer af 5 Grene og er oven paa besat med glatte og runde Knuder; men er desuden mærket med en Hoben artige Striber og findes ganske livagtig forestillet i Jonst. Hist. Insectorum Tab. 26. Fig. 3. 4) Et Slags ganske smaa Kors-Trold, bestaaende af et lidet rundt Legeme, ei større end en Eneste Skilling, hvoysfra gaae 5 lange og bugtede Grene, tet besatte med fine og røde Tagger; hvilket Slags henhører til de saa kaldte Stellas echinatas og forestilles ibidem Fig. 7. 5) Et Slags smaa Kors-Trold, som altid findes i tomme Østers, og er vel noget større end den næst foregaaende, item af Farve Beegsort; men i Øvrigt af samme Beskaffenhed. 6) Til de Femstraalede Kors-Trold kan og henføres den saa kaldte Stella arborescens, som fra 5 dobbelte Hoved-Straaler adspreder sig i mange mindre, bugtede og indviklede Grene, og er ret forunderlig at ansee, naar den sætter alle sine Grene og Tagger, indtil de iallermindste, paa een Gang i Bevægelse. Den trækkes her ofte op med Fiskernes Snører, og det enten alene eller i Følgeskab med de guulagtige Søe-Træer, som i Anhanget til det foregaaende andet Cap. under No. II §. 2. ere beskrevne, paa hvilke den pleier at sidde i Mængde, og ligesom at omfavne deres Grene. I Morg. Naturl. Histories 2. D. Pag. 288. findes den aftegnet under Navn af Søe-Sol eller Søe-Navle. 7) Foruden disse har jeg og seet Kors-Trold af 7 og flere Straaler, hvilke ieg nu ikke har ved Haanden.

Krabbe. Af Krabber gives her og adskillige Slags, saasom: 1) Den store røde Tasse-Krabbe, som kommer om Vaaren i Følgefab med Torsken og kaldes i Fn. Sv. §. 1244. *Cancer brachyurus manuum digitis atris.* 2) Den middelmaadige og meest almindelige Krabbe, som her kaldes **Garnat.** *Cancer brachyurus, thorace aculeato, manibus ventricosus lævibus.* *ibid.* §. 1245. Disse Garnater bruges her til Madding paa Medekrogene, da de først knuses, og siden bindes til Angelen med en Uld-Traad, eller, i Mangel af andet, med Haar, som Fiskeren river af sit Hoved. For at fange dem, binder man kun nogle Torske-Hoveder sammen i et Knippe, som sænkes ned til Soe-Bunden, og nogen Stund derefter trækkes op igien med en Hoben Krabber. 3) Den saa kaldte Trolde-Krabbe, som er oven paa besat med hvasse Tagger, og forsynet med en kløftet Pigge foran, just ligesom den i Norg. Nat. Hist. 2 Deel, P. 276. i Kobberstik forestilles. Denne synes meest at ligne *Cancer brachyurus, thorace aculeato, manibus linearibus glabris, rostro bicorni.* *ibid.* §. 1246. 4) I Fare-Torskens Bug har jeg fundet en lille Krabbe, ei større end det nederste Leed paa en lille Finger, og af Skikkelse som et Hierte, der har en udstaaende Læp ved hvert Die, men gaaer spids ud foran, og er der adskilt i 2 parallel staaende Pigge, af hvilke enhver endes med en Borste, og har ved Siden af sig en noget tyndere og bevægelig Pigge eller Føthorn, ligeledes forsynet med en Borste i Enden. Paa Ryggen er den ujævn, item hist og her besat med visse Rader fine og krøllede Borster. En lige saadan Rad krøllede Borster sees og paa hver af dens Fødder; men paa dens smale Kloer findes en Rad af smaa Knuder. Den findes og undertiden i Stranden, men langt større (nemlig som de sædvanlige Garnater) og ligner meget *Cancer heracleoticus Rondelletii*, som forestilles i Jonst. Hist. Exsangu. Tab. 5. Fig. 4 & 11.

Krake

Krake eller Horb. Saaledes kaldes her et umaadelig stort Hav-Dyr, eller *Monstrum marinum*, som undertiden skal lade sig see paa Havet, og er folgelig ingen bekiendt uden vore Fiskere, hvis Beretninger Hr. Pontoppidan saa noie har samlet, og i Norg. Naturl. Hist. 2 D. 8 Cap. saa udført, at jeg intet veed at tillægge eller erindre, undtagen at man her ikke vil have bemærket de store *Tentacula*, hvilke Han saa vel som Hr. Egede (i Grønlands Beskrivelse) og flere Skribentere tillægge den. Skal man troe vore Fiskere, da sees den her kun lidt ophoiet over Havbrynen, og ifkun at fremvise en Hoben smaa bævende Tagger, ligesom naar Langet eller Hav-Græsset bevæger sig i Vandkanten eller Toppen af de spillende Bølger. Har dette *Monstrum Tentacula*, bør det henføres til *Vermes* eller *Insecterne*; hvilket og synes at være skeet af Linnæo, som uden Tvivl sigter til dette Dyr, naar Han i sit Syft. Naturæ saa vel som Fn. Sv. S. 1351. anfører et *Monstrum marinum*, under Navn af *Microcosmus*: en liden Verden; hvilket Navn, i Henseende til Krakens foregivne umaadelige Størrelse, bedst synes at kunde passe sig til den.

Krakku. See Fiske-Bjørn.

Kukkeluur, Konge eller Konung. Under disse Navne forstaaes her alle Slags *Cochleæ*, i sær Søe-Sneglene, af hvilke jeg vil anfore de almindeligste. 1) De brune Kukkelurer, eller egentlig saa kaldte Bue-Hunde, som ligge allevegne i Stranden, og ere meget almindelige. *Cochlea testa ovata, spiris quinque striatis fasciatis, aperturæ margine postico dilatato rotundato.* Linnæi Wästgötha Resa. Pag. 169. Naar disse begive sig høit op paa Stranden i stor Mængde, da ventes vist Nordenvind eller Land-Beir, hvilket en vis Følelse i deres Legemer forud synes at give dem tilkiende; og da dette spaaer dem nogen Noelighed for det stormende Hav-Beir, saa

synes det rimeligt, at deres Hensigt med at krybe op paa Strandbredden maa være denne: at de paa den Tid ville søge Roelighed og beqvem Leilighed til at kunde forøge sine Huse. Til denne Tanke har den granseende Swammerdam givet mig Anledning ved sin artige Anmærkning om Land-Sneglene, hvilken jeg mener ligeledes at kunde passe sig her paa Soe-Sneglene, og lyder af Hans Bibl. Naturæ Tom. I. pag. 115. forandret saaledes: „De, (nemlig „Land-Sneglene) ere og meget for at være i Selskab sammen, for „nemmelig paa den Tid, naar de forøge sine Huse; thi da forsamle „de sig i hundrede Tal paa Skygefulde Stæder, at de kan gjøre „denne Forretning i Roelighed, og sidde da ganske stille hos hinanden. „Hvorledes denne Forøgelse skeer ved en sey Vædske, som „udtrykkes af deres Legemers Glanduler, og siden hærdes i Luften, det vises sammesteds pag. 146., og kan atter give Anledning til at tænke, at Nordenvind og tørt Land-Veir kan til saadan Forretning falde Soe-Sneglene meest beqvem (*). 2) De saa kaldte Buccina, hvis Åbning strækker sig ud som en liden Canal eller Rende, nemlig: α) En Buccinum, som i Kleinii Disposit. Cochlid. & Conch. kaldes Cophino-Salpinx exiguum striis semilunaribus, plerumque album vel plumbeum, aliquando flavescens & violaceum dilutum. §. 130., og findes her baade gul og blaa af Farve; undertiden og hvid, naar den rette Farve er afgaaen. β) En meget stor og

(*) Da jeg siden har seet, at Klein i sin *Lucubratiuncula de Testarum formatione, cremento & coloribus* modsiges Swammerdam, Reatumur og andre, og paaستاer, at Sneglene ei voxe ved en udbortes Forøgelse eller *Juxta-positionem*, men ved en *Intus-susceptionem vel vegetationem*, ligesom Been i Mennesker og Dyr; saa falder maaskee denne Anmærkning bort, allerhelst da Swammerdam selv tilstaar, at Snegles-Huse egentlig bør kaldes Sneglenes Been.

og hvidagtig Buccinum, næsten 1 Spand lang, som dreier sig fra venstre til høiere Haand 7 Gange omkring, eller maaskee 8 Gange (thi den øverste Spidse paa mit Exemplar er borte) og har paa hver Omdreielse 2 ophøiede Stræger. Dens Aabning er aflang, endes med en Canal, og har en Kant (Labium) der seer ud som den var dobbelt, i det den har en ophøiet Stræg uden paa og tet ved sig, ifkun at der gaaer en liden Fure imellem Kanten og Strægen. Den er bleven opfisket af Hav-Bunden, og synes meest at ligne Murex testapatulo-subcaudata oblonga, anfractibus octo, lineis duabus elevatis. Linn. Syst. Nat. edit. noviss. Tom. 1. pag. 754. 2) En liden hvid Buccinum, hvis Aabning er rødagtig og lidt tagget i Kanten. Cochlea testa crassa ovata, utrinque producta, spiris quinque sulcatis, apertura labro interne denticulato. Linnæi Wästgötha Resa Pag. 169. Af denne, som allevegne findes i Stranden, beredes af nogle her i Stiftet en artig rød Farve, tienlig at sætte Mærke paa Lintoi med, og det paa saadan Maade: Først knuser man Snegle-Huset, og optager paa en Kniv den lille grønne Blære (*), som

(*) I den Opskrift, som mig er bleven meddeelt, kaldes den Partikel af Snegelen, hvori Farven skal indeholdes, en liden grøn Blære. Denne Blæres egentlige Sæde og Beskaffenhed har længe været mig ubekendt; men da jeg efter adskillige frugtesløse Forsøg endelig har lært at kiende den, vil jeg her kortelig anføre mine Erfaringer. Naar Snegle-Huset knuses og aabnes, sees strax en gul, eller rettere grønagtig-gul, og langagtig Blære, til Ansæende som en liden Sæk eller Tarm, hvilken tillige med en jævnsides liggende sort Aare gaaer skraads ned over Sneglens brede og foreste Deel. Naar denne Tarm aabnes og randjages (hvilket beqvemmeligst kan skee med en Pen) findes den udvendige Hinde at være ganske tynd, og at indeholde, deels et tyndt Vand, deels en gul og meget flydende Farve, deels og en liden, sort og langagtig Blære eller Sæk, som ligger i den ene Ende af Tarmen,

som sidder ved Snegelen og falder strax i Vinene. Denne Blære aabner man og blander dens Bædske med suur Mælk; optager det saa i en Pen og skriver dermed, hvilke Navne eller Bogstave man vil have, paa Linkladet. Derefter tørrer man det vel i Solen, da det bliver sort; men toer det siden i Luud, da det faaer en skøn mørkerød Farve, som aldrig udslættes. Om dette er saa almindelig bekiendt, som det i sig selv synes at fortienne, tvivler jeg paa; det bliver og Spørgsmaal, om Maaden ikke kunde raffineres og blive mere brugbar, ja om ikke heraf lige saa vel kunde beredes Purpur-Farve, som i gamle Dage af de saa kaldte Purpur-Skæl, Murices?

Larmen, og atter indeholder en liden sort Klode, fuld af en mørk Bædske, som let kan trykkes ud, og befindes strax at være en mørk og temmelig flydende Purpur-Farve. Med denne mørkerøde saa vel som den forommeldte gule Farve har jeg paa et Stykke Linnen gjort følgende korte Forsøg, nemlig 1) optaget i en Pen den mørkerøde Farve, og, deels med deels uden Blanding af den gule, tegnet dermed paa Linkladet; da jeg paa begge Maader har faaet en mørk og noget grønagtig Farve, som efter $\frac{1}{4}$ Times Forløb blev en smuk, men mørk Purpur-Farve, og tiltog i Smukhed, jo længere den tørredes. 2) Skrevet med den gule Farve alene, og da først faaet en gul Farve, men siden en grøn, dernæst en mørkegrøn, og endelig efter 1 Dags Forløb en Purpurred Farve, ligesom den forige. 3) Blandet saa vel den mørke som gule Bædske med suur Mælk, og derved faaet en mindre flydende og mere vanskelig Materie at skrive med, saa og i Begyndelsen en mørkere og uanseeligere Farve; men efter en halv Dags Forløb den selsomme Farve som før. 4) Forsøgt at toe Farven ud (efterat den et Par Dage var tørrer vel i Solen) deels i reent Vand, deels i Luud, og befundet, at den paa begge Maader bliver mere lyserød og smukkere. Denne grønagtig-gule Larm bliver vel altsaa den lille grønne Blære, som Opdkristen lyder paa, og formodelig den samme som *Sacculus purpurifer Swammerdami*, efterdi den virkelig indeholder et Slags Purpur-Farve, som dog altid falder lidt i det Violette.

Murices? Af den Marsag har jeg hos Swammerdam, som tydelig nok har anatomeret Sneglene, søgt at udfinde bemeldte Blæres egentlige Natur og Beskaffenhed, og befundet, at den uden Tvivl maa være den samme, som Han snart kalder Globulus pyriformis, snart Sacculus purpurifer, snart igien anderledes, ligesom Han og i adskillte Snegle har fundet den af adskillig Farve, nemlig nu rød, nu gulagtig og saa videre; skönt den dog vel bliver af een og samme væsentlig Beskaffenhed i dem alle. Hvad Han derom melder i Bibl. Naturæ Tom I. pag. 129., synes i sær at være mærkeligt; hvorfor jeg ikke kan undlade, samme paa dette Sted at anføre, uagtet det fornemmelig gielder om een af de saa kaldte Cochleis vinearum eller Cochleis opercularibus, og lyder fordansket saaledes: „Dens Globulus pyriformis (eller lille Pæreformige Blære) indeholder en bleeg Purpur-Vædske, som er noget Liimagtig eller klæbende og flyder ikke let. Denne lille Blære sidder ganske nær ved Hiertet, saa at end og den store Blod-Blære gaaer om det lille Hjer eller Fistel, hvortil Blæren sidder fast.“ Og strax derefter heder det: „Men hvortil denne lille Blære tiener, er mig aldeles ubekendt; dette alene skulle jeg sikkert troe, at den maa være den rette og egentlige Partikel, i hvilken Purpur-Skiellene (Murices) skjule det kostbare Pigment, hvormed man i de gamle Romeres Tid farvede Monarchers og store Herrers Klæder Purpur-røde.“ 3) De saa kaldte Neritæ, sc. α) Cochlea Nerita marina dicta. Fn. Sv. S. 1320., det er, smaa, aflange og ophoiede Snegle med nogle flade Omdreielser paa den ene Side, hvilke forekomme her i stor Mængde og af adskillig Farve, nemlig nu Pomerands-gule med brune Striber, nu Saffran-gule, nu Castanie-brune, item røde, hvide, grønne og sorte. β) I Elvene findes et andet Slags Nerita, som er endnu mindre og af en Hornagtig

Aa

Farve,

Farve, uden paa lidt ujævn eller skrumpen, samt forsynet med en meget stor og aflang Nalbning. *Cochlea Nerita fluviatilis dicta.* ibid. §. 1318. 4) De saa kaldte *Trochi*, hvilke see ud som en Top eller Trille og ere i sær 2 Slags, nemlig: *a)* De hvide, med røde Striber, ligesom marmorerede, og omgivne med en Deel Baand, som ere hvidere end Resten (*Trochus limbo angusto in quovis orbe medio cinctus. Kleinii Disposit. Cochlid. & Conch. §. 65. 2. h.)* hvilke dog kun sielden forekomme. *β)* De brunstribede, som ere meget almindelige og forekomme allebegne. *Trochus acutus sub cuticula crocea nitide margariticus. §. 65. 2. c.* Disse kaldes her *Solv-Konger*, fordi de glænde og see ud som Perlemoer, naar den yderste brune Skall gaaer af; men da dette ikke gierne skeer, uden naar Snegle-Huset selv begynder at fortæres og faae Huller, saa har Mfr. Shorter hos os paafundet at lægge dem i *Spiritu Salis*, hvorved det yderste Skall let fortæres; og af saadan blev for nogen Tid siden en Hoben herfra nedsendte til Dammemark, hvor de efter Beretning endnu skal sees i en Grotte ved Hirschholms Slot. 5) *Turbines* eller de af Klein saa kaldte *Tubæ phonurgicæ*, hvilke see ud som smale omdreiede Pinde og ere spidse i den ene Ende. Disse forekomme ofte ved Hav-Kanten; besønderlig *a)* de stribede med 12 Ringe, og *β)* de glatte med 8 Ringe, om hvilke begge gives Underretning i *Fn. Sv. §. §. 1322 & 1323.* 6) Endelig kan hertil lægges *Urceus neritoides ventricosior fasciis ex nigro purpurascens*. *Kleinii Disposit. Cochlid. & Conch. §. 137.*, som er et meget stort Slags Snegle, næsten af Længde og Bredde som en Haand, med smukke mørkerøde Flammer; hvoraf jeg har et Exemplar, fundet her paa Stedet.

Af Land-Snegler derimod gives her kun saa Arter. De rundagtige og gule Snegle med brune Striber ere de almindeligste

og forekomme ofte i Skove og Haver. Linnæus kalder dette Slags *Cochlea testa utrinque convexa flava, fascia subsolitaria fusca, labro reflexo.* Fn. Sv. §. 1294.

Lapp. Saaledes kaldes her den bekjendte og almindelige Frøe eller Frost, *Rana*.

Lappe-Spye. See Græs-Hoppe. Lare-Luus. See Fiske-Luus. Lov-Name kaldes her en Orm, som opholder sig paa Vilde-Træerne.

Den er $2\frac{1}{2}$ Tomme lang, og af Farve Græsgroen overalt, undtagen paa Ryggen, hvor den seer rødagtig ud og med grønt ligesom marmoreret; hvilken Rødhed indsluttes paa begge Sider af en hvid Stribe. Paa Ryggen har den desuden en Ophoielse, og i Stiarten 2 lange Spidser som en Gaffel; hvorfor den af Frisch kaldes *Gabel-Schwanz-Raupe* i *Beschreibung der Insecten* 6. Theil Pag. 18., ligesom den og sammesteds Tab. 8. forestilles i Kobberstik tillige med den Sommer-Fugl, som deraf fremkommer.

Maß eller Maddik er 2 Slags, nemlig: 1) Den almindelige Jord-Maß eller Regn-Orm, *Lumbricus terrestris*, som er større og mindre. 2) Fjære-Maß eller Sand-Maß, *Lumbricus marinus*, five *Lumbricus punctulis prominulis.* Fn. Sv. §. 1270. Denne opholder sig i Strand-Sanden, besønderlig paa de flade og Sandige Der ved Hav-Kanten, og bruges meget til Madding paa de saa kaldte Flyneder-Liner, da den til saadant Brug opspades i Ebbe-Tiden med en Treefork af Jern. Stedet, hvor den skal søges, mærkes strax af Ruen eller den oven paa liggende Sand-Dynge, som den udskyder bag fra i Form af sammenruldede Tarme; men, da nær der ved er et Hull i Sanden, som viser, at dens Hoved vender derhen, ligesom den og der æder Sanden i sig, saa sættes Treeforken ei paa tværs for Hullet, da Maddiken vilde krybe bort imellem Treeforkens Grene, men paa langs fra Hullet, da den bliver liggende.

de tvært over Grenene. Til saaledes at spade Maak i Strand:Sanden gives bedst Leilighed i Glo:Fiære, det er, om Foraaret i Glo:Maaned, naar Ebben er størst; og just paa samme Tid er det at Flynder-Fiskeriet ret gaaer til. (*) Foruden disse 2 Slags forekommer her endnu 3) en Viadif eller *Lumbricus marinus* i det Mudder, som samler sig i Bierg:Kloftene ved Soen. Den seer ud som en middelmaadig Regn:Orm, men er af Farve noget guulagtig og undertiden tillige sortplettet; har henved 80 Ringe eller Indskjærelser og paa hver Side 2 Rader Borster, foruden en Hoben røde og over 1 Tomme lange Traade nærmere ved Bugen og besønderlig ved Hovedet, hvor der sees 10 saadanne lange Traade paa hver Side, staaende tet sammen. Længere hen paa Kroppen sidde vel og nogle af samme Slags; men de ere dog vidt adspredte, og staae ei lige imod hinanden som ved Hovedet, men alternatim, eller nu een paa den ene Side, nu en anden paa hiin Side. Da jeg ikke finder denne ommeldt hos Systematiske Skribentere, vil jeg tage mig den Frihed at kalde den: *Lumbricus marinus cirris longissimis*, s. *cirrosus*.

Mandate. See Gopse.

Mar:Flue, *Pulex cancriformis* eller *Cancer macrourus rufescens*.

Fn. Sv. S. 1253., er et vel bekiendt lidet Dyr, som findes allevegne under Stenene i Stranden, saa og undertiden i Fiskenes Bug. Under de store Gopler, kaldte *Medusæ orbiculi margine sedecies emarginato*, findes undertiden et lidet Insect, som meest ligner Marfluene, og som jeg (da det neppe tilforn af andre er beskrevet) vil kalde *Pulex cancriformis antennis brevissimis, corpore latiore*.

Dens

(*) Denne Orm kaldes i Engelland Logworm og bliver der paa samme Maade opspadet i Stranden, til at fange Hvidlinger og Torsk. See Sammling Neuer Reisen. 10 Theil, Pag. 115.

Dens Legeme er ei saa tyndt eller sammentrykt som Marfluens, men breedt og oven til rundt. Hovedet, som er meget stumpet, har 2 aflange Dine næsten som halve Maaner, og imellem dem 2 Par Følhorn, af hvilke det øverste Par vender op ad, men det nederste Par ned ad. Den foreste og bredeste Deel af Kroppen bestaaer af 7 smalle Leder eller Ringe, og den bageste smale Deel af 3 bredere Ringe; hvorefter følger Stiarten, som (foruden et Par smaa Skæl oven paa) har i det Øverste først 2 tynde, Lancet-lige og i Spidsen klostede Blade, og dernæst et Par af samme Beskaffenhed ved hver Side, hvilke dog ei komme til Synne, uden naar Stiarten bredes ud. Fodderne ere mange og 3 Slags: De 2 foreste Par ere lodne eller flossede, i Enden stumpede og bestaae af 4 Leder; de 5 efterfølgende Par ere ei saa tykke og lodne, men derimod forsynede med 5 Leder, af hvilke det sidste er en spids Kloe; de 3 sidste Par, som sidde skulte under Stiarten, have kun 2 Leder, af hvilke det sidste er splittet i 2 Dele, som formedelst nogle vedhængende Fryndser see ud som smaa Fiere. Insect bevæger sig enten paa Ryggen eller paa Siden og krummer sig i Løbet ligesom Marfluen; men bruger da ifkun de 3 bageste Par, som sidde under Halen, og lader de øvrige Fodder imidlertid hvile. Naar det derimod staaer stille, ligge de 2 foreste og de 3 bageste Par Fodder skulte, og de 5 mellemste Par alene staae udstrakte saaledes, som Tab. I. Fig. 12. og 13. udviser. Farven er rødagtig, besønderlig paa Ryggen; men Dinene ere enten blaae eller grønne og ret anseelige.

Mar-Høne (Domsfrue Maria Høne) er et Navn, som hos os tillægges Sommer-Fuglene, en vidtloftig Slægt, hvoraf jeg ifkun vil opregne de almindeligste, saasom: 1) Den hvide Sommerfugl, med 2 sorte Pletter under de foreste Ringer og 1 under de bageste, og med en sort Kant om dem begge. *Papilio vulgaris albus major* &

minor. 2) Den sorte og brandgule, med 3 sorte Pletter paa de foreste Vinger. *Papilio tetrapus*, alis angulatis fulvis nigro maculatis, primariis punctis tribus nigris. Fn. Sv. §. 774. 3) Den brandgule, med sorte Striber og Pletter paa Vingerne, og med 21 Sølsfarvede Pletter paa de underste Vingers underste Side. *Papilio tetrapus* alis rotundatis dentatis fulvis nigro maculatis, subtus maculis 21 argenteis. ibidem §. 780. 4) En anden næsten af samme Beskaffenhed, men dog ikkun med 9 Søls-Pletter. *Papilio tetrapus* alis rotundatis dentatis fulvis nigro-maculatis. ibidem §. 782. 5) Den blaa, med sorte og brandgule Pletter under Vingerne. *Papilio hexapus* alis rotundatis integerrimis cæruleis, subtus ocellis numerosis. ibid. §. 803. 6) Den ganske graaefarvede, med en smuk grøn Farve under alle Vinger. *Papilio hexapus*, alis rotundatis integerrimis subtus viridibus immaculatis. ibidem §. 806. 7) Den mørkegraa, eller brunnagtige og lodne, som om Alstene gemeenlig pleier flyve hen i Lyset og forbrænde sig. *Phalæna feticornis spirilingvis*, alis deflexis ferrugineo-cinereis &c. ibidem §. 872. 8) Den ganske gule, med nogle rødbrune Tværbaand over de foreste Vinger. *Phalæna feticornis spirilingvis triangularis*, alis deflexis flavis, lineis duabus ferrugineis obliquis. ibid. §. 880. 9) Den lille Phalæna, som gemeenlig flyver om i Husene tilig om Foraaret og kaldes her *Forvælde*. *Phalæna feticornis spirilingvis*, corniculis duobus recurvis basi cristatis &c. §. 887. 10) Den lille hvide eller Sølsfarvede, som flyver allevegne omkring paa Græsset om Sommeren. *Phalæna feticornis spirilingvis nasuta albida* &c. §. 907.

Mimaur, rettere **Mige-Maur**, eller **Myre**, er 5 Slags, nemlig:

- 1) Den store **Heste-Migaur**, *Formica magna*, som opholder sig i raadne Træ-Stammer.
- 2) **Klæmmier-Migaur**, *Formica rufa*,

rufa, som samler Løv og Grene sammen til store Tuer eller Myreboer, her kaldte Migmaur-Tuer, hvilke man undertiden tager og kaager i Vand, og bader sig deri for Lamhed i Lemmerne. 3) Svart-Migmaur, *Formica fusca*. 4) Eiter-Migmaur, *Formica rubra*, som stikker meget slem, og ved Stinget efterlader sig en Vædse, her kaldet Migmaur-Pis. 5) Smaa Migmaur, *Formica atra*. Om hvilke alle kan eftersees Linnæi Fn. Sv. à §. 1019. ad §. 1023., item Schwed. Acad. Abhandl. 1741. I Quart. 3 Abh. De 3 sidste Slags Myrer opholde sig alle under Stene i tørre Bakker eller Høie, som ligge mod Solen.

Muld-Orme. Dette Navn tillægges her visse blaaagtige Orme med 6 Fødder, som opholde sig i Mulden, og ere ei andet end levende Masker (Larvæ) til visse saa kaldte Scarabæis eller Jordivler. Det Slags Muldvore, som her jævnlig falder, er den, som Swammerdam beskriver i Bibl. Nat. Tom. I. pag. 302. Tab. 27. fig. 5., skiont den ikke, som Han mener, er *Cossus* eller Larva til *Scarabæus Nasicornis*, hvilken jeg heller ikke har seet paa disse Stæder, men til den almindelige Jordivel, (*Scarabæus stercorarius*) som Frisch i Beschreib. der Insecten 10 Theil i Fortalen rigtig nok har erindret.

Myg er et bekjendt Insect, hvoraf her gives adskillige Slags, saasom 1) *Culex fuscus rostro bifurco*. Fn. Sv. §. 1115., som er en graa Myg, med en Mund næsten lige saa lang som Kroppen, og foran klostet. 2) *Culex cinereus, abdomine annulis fuscis octo*. Fn. Sv. §. 1116., hvis Maske eller Larva opholder sig i Elve og Bæde, og kaldes her Væs-Kalb, hvorom siden mere. 3) Den grønne eller guulagtige Myg, med hvide Ringer. *Tipula viridis, alis albis immaculatis*. ibidem §. 1140. 4) Den sorte Myg, med en høj Puffel paa Ryggen. *Tipula atra, thorace gibbo, pedibus posticis*

cis magnis. ibid. §. 1142. 5) De store Myg eller saa kaldte Dre-Stikkere, som egentlig ere et Slags Tipula, hvorom herefter skal blive meldet.

Myre. See Mimaur.

Orle. Saa kaldes her den bekjendte Ogle eller Fiirbeen, *Lacertus vulgaris*, som blant alle Orme holdes for at være den forgiftigste her i Landet, skjønt den kun sielden forekommer.

Orm eller Snog, falder her af adskillig Slags, skjønt ikke i nogen Mængde. 1) Den saa kaldte Bue-Orm, *Natrix torquata*, er hos os den almindeligste. Den er sort og hvidplettet, og opholder sig gemeenlig i Fæe-Husene, hvor den gierne taales, i den Overtroeske Tanke, at den fører god Lykke til Qvægabling med sig, ligesom den og bruges til Lægedom for Creature, som ei kan blive af med Fostret; i hvilket Tilfælde man tager et Stykke af Bue-Ormen, (i sær Hovedet, som til dette Brug giammes og forvares) lægger det i Vand og giver det svage Creatur deraf at drikke. 2) Den saa kaldte Gul-Græning er næst Bue-Ormen den almindeligste; men maa noget udførligere beskrives. Dens Længde er 1 Alen paa 2 Tværfingre nær, og Tykkelsen som en Mellemfinger. Hovedet er plat, og Stier-ten ganske spids. I Munden sidder oven og neden til en Række fine Tænder, og foran i øverste Kæbe endnu 2 lange og bevægelige Tænder, af Skikkelse som Katte-Kloer. Paa øverste Deel af Kroppen ligge Skjællene i adskillige Rækker, 21 Skjæl i hver Række, alle aflange og mærkede med en ophoiet Strøg. Imellem Rindene sidde 3 Skjæl, som ere større end de øvrige, og under Hagen 2 temmelig store, dog noget mindre. *Scuta abdominalia* ere paa mit ene Exemplar 146, men paa det andet 148; og *Squamæ caudæ* paa det første Exemplar 34, men paa det sidste kun 30. Paa Kroppens Overdeel er Farven mestendeels rødagtig-brun, ikkun at der paa Hove-

Hovedet sidder en mørk eller Jernfarvet Plet af Stikkelse som et Hierte, og paa Ryggen en Strøg af samme Farve, som strækker sig lige fra Hovedet til Stierten, er tagget paa begge Sider og har desuden en Række sorte Pletter paa hver Side langs ned ad. Paa Kroppens Underdeel er Farven sorteblaae og glændsende, med adskillige Ansigtsfarvede Pletter paa Siderne. Den underste Deel af Hovedet er ganske Ansigtsfarvet; og den øverste Kæbe har paa hver Side 8 hvide Skæl eller Pletter. Denne Orm bliver altsaa efter mine Tanker en *Aspis Authorum*, som er rar i de Nordlige Lande; skiont det tillige er vist, at den rare Slange *Usping*, som *Linnaeus* beskriver i *Schwed. Acad. Abhandl.* 1749. 4. Quart. 2 Abh., ligner denne til Punct og Prikke, undtagen i Henseende til Størrelsen, hvori denne overgaaer hiin 3 Gange. 3) Den rareste af alle Orme hos os er den saa kaldte Hvid-Orm, om hvilken man har den Fabel, at hvo som kan faae et Stykke af den at æde, eller ikkun drikke af det Vand, hvori den er kaaet, skal deraf faae stor Viisdom og Forstand. Naar derfor nogen synes i en Hast at være bleven meget klog og forstandig, heder det blant Bønderne: at han har ædt af Hvid-Ormen; hvoraf tillige maa sluttes, at denne Orm ei bliver anseet for at være forgiftig. I øvrigt kan ved denne Hvid-Orm (hvilken jeg endnu ikke har seet) saa vel som ved de hvide Orme, om hvilke *Ramus* melder i *Norges Beskrivelse* Pag. 243., vel intet andet forstaaes end *Cæcilia Authorum*, som er blank og graae af Farve.

Alle disse Orme opholde sig paa Land-Jorden og kaldes derfor Land-Orme, til Forskiel fra Søe-Ormen, som paa sit Sted findes ommeldt.

Orme-Rør. See Ruur.

Orm-Styng. Saaledes kaldes her *Libellulæ*, eller de store flyvende Insecter med 4 Vinger, som gemeenlig opholde sig ved de færfste Bænde og ere mange Slags, blant hvilke jeg har fundet 1) *Libellula corpore incarnato, alis puncto marginali fusco.* Fn. Sv. 761. Denne er maadelig stor og ganske smal; har grønt Hoved, røde Vinge, mørkegrønt Ryg-Skjold eller Thorax med røde Striber ved Siderne, og rød Bagdeel eller Abdomen med mørkegrønne Ringe og fine Striber. Bag til er den først grøn og til sidst rød; men paa den underste Side gul. I Kanten af alle Vingene sidder 1 sort eller mørkerød Plet. 2) *Libellula alis macula duplici marginali.* ibidem §. 764. Denne, som af Linnæus holdes for rar, kiendes let af sine 2 Pletter i Kanten paa hver Vinge (thi de andre have kun 1 Plet) og af sine 2 store, sorte og gulstribede Pletter paa de 2 bageste Vinger. 3) *Libellula alis albis basi luteis.* ibid. §. 765., som i Henseende til Farven er den næst foregaaende liig, men ellers ganske almindelig. 4) *Libellula corpore fusco, alis albis cauda simplici.* ibid. §. 766., som har sort Krop med hvide Vinger, og er ligeledes een af de almindeligste. 5) *Libellula grisea alis flavescens, thoracis lateribus lineis flavis, cauda diphylla.* ibid. §. 770. Denne er den største af dem alle, og har overalt paa Kroppen en rødbrun Farve, som dog i Panden falder mere lys. I Stiarten har den 2 aflange Blade, og paa hver Side af Kroppen 2 skraae Linier, gule af Farve ligesom alle Vingene. Paa Ryggen sidder ved hver Vinges Basen en liden blaa Plet, hvorom Linnæus intet melder.

Padde. See Groe.

Ovelse er en liden Søe-Orm, som sætter sig under den yderste Hinde paa Fiske's Lever, hvor den slittig renses ud, saa ofte Leveren skal bruges til Mad. Den er gulagtig af Farve og halvanden Tomme lang,

lang, men ei tykkere end en Øye-Traad, og ligger altid sammenru-
det i 5 eller 6 smaa Ringe, af hvilke den ene ligger oven paa den
anden, ligesom paa et sammenlagt Skibs-Toug. I den ene Ende
er den lidt spidsere end i den anden; og der synes Hovedet at være,
efterdi den der meest bevæger sig. Slides den i tu, da kan af dens
Legem udtrækkes en tynd Materie, som en fin Traad; og da bliver
det Yderste som en huul Ham eller Skede tilbage. Om smaa Or-
me i Fiske melder Jonston Hist. Insect. pag. 183. og paa Tab. 25.
forestiller Han en *Lumbricus aquaticus*, som ligner denne aldeles.
I Linnæi Syst. Nat. Tom. 1. pag. 647. forekommer den under
Navn af *Gordius flavescens extremitatibus concoloribus*, og er
altsaa den samme, som forhen ommeldes ved Søe-Kulsets Beskri-
velse, uagtet deres Størrelse og Opholds Sted er meget forskiellig.
Oxer eller Hveps er et bekjendt, sort og gulstribet Insect, hvoraf
Apis lineolis trium parium differentium flavescens og *Apis*
nigra, abdomine fasciis quinque flavis. Fn. Sv. § §. 989 & 990.,
ere her de almindeligste Slags. Af de saa kaldte *Ichneumones*,
hvilke meest ligne Hvepsene, falde her mangfoldige Slags; og af
dem eier jeg vel en heel Samling, men for at undskyldte Vidtsøftighed
gaaer jeg dem paa dette Sted ganske forbi.

Regn-Orm. See Mak. Rosa-Blue. See Klæg.

Rumpe-Frosd. Dette Navn tillægges her den bekjendte *Vermicu-*
lus Ranæ, som opholder sig i de ferske Bande om Sommeren, og
seer ud som en liden sort Fisk med et rundt Hoved og smal Hale;
men er (som de fleste hos os ganske vel vide) en Yngel af eller Be-
gyndelse til Frosken, *Rana*.

Ruur er her et almindeligt Navn paa en Deel smaa Skæl, saasom:
1) De saa kaldte *Dentalia* eller *Vermiculi* algæ, hvilke sees i tusin-
de Tal at sidde paa Tanget (i sær *Fucus ferratus*) ret ligesom smaa,

sammensnoede og Kruidhvide Orme. Dette Slags kaldes i Linnæi Wåsig. Nesa Pag. 70. Dentalium testa adhærente flexuosa triquetra; men i Ejusd. Syst. Nat. edit. 10. Tom. 1. pag. 787. Serpula testa repente flexuosa triquetra. 2) Ruur kaldes og de store Orme-Rør eller Tubi vermiculares, som gemeenlig sidde paa Østers. 3) Under samme Navn forstaaes og undertiden den saa kaldte Balanus eller Lepas Linnæi, som forhen er beskrevet under Titel: Bierg-Ruur.

Ræge, Squilla, falder vel her; men sees kun sielden, fordi den aldrig søges.

Rød Nat. See Nat.

Rød-Luus eller Busle-Luus (det er Børste-Luus) er et lidet, hoirodt og loddent Insect med 8 Fødder, af Skikkelse som en Spindel eller Wedderkop. *Acarus terrestris ruber abdomine depresso*. Fn. Sv. §. 1200. Denne holder til i Jorden og bruges her af nogle som et Lægemiddel mod Rødsot og Blodgang hos Creaturene; men ansees derimod af andre som en dødelig Forgift for dem. Foruden denne findes her endnu adskillige Acari eller Rød-Luse, saasom: 1) *Acarus aquaticus ruber, abdomine depresso*. ibidem §. 1199. Denne opholder sig i Vandet; men er i Øvrigt den næst foregaaende saa liig, at der ingen Forskiel kan mærkes imellem dem. 2) *Acarus petrarum ruber, antennis rostro longioribus*. ibidem §. 1205. Denne er vel og de to første meget liig; men er noget mindre, har meget længere Følhorne og opholder sig paa Klipperne. 3) *Acarus petrarum obscurus rufus, pedibus sanguineis*. ibidem §. 1206. Denne er ganske liden, foran spids men Bagen til breed, rød af Farve ligesom de andre; men dog mere sort eller mørkerød paa Ryggen. I Øvrigt opholder den sig paa Biergene ved Søen og findes ofte liggende død paa Søe-Pytterne. 4) Foruden disse findes her

endnu

endnu et Slags *Acarus* i Soen, som neppe tilforn af andre er beskrevet. Den er af en bleeg eller hvidagtig Farve, og af Størrelse som en Bog-Mid. Kroppen er aflang og har et Tværstaar over Bagdelen; Hovedet langt og smalt, og paa hver Side forsynet med 1 Følhorn bestaaende af 3 korte Leder. Det foreste Par Fodder er længst, derhos smalt og i Enden stumpet; de 2 efterfølgende Par ere mindre, men tykkere og i Enden spidse; det fjerde eller bageste Par Fodder er af samme Beskaffenhed som de mellemste, ikkun at det falder lidt længere og smalere. Dette Slags kunde kaldes *Acarus marinus incisura abdominis transversa*.

Sand-Mige. See Skiael.

Skal-Orm eller Skoll-Orm, *Scolopendra*, saa vel *Scolopendra plana* pedibus utrinque septuaginta, som *Scolopendra plana* pedibus utrinque quindecim (Fn. Sv. §§. 1261. & 1263.) sees her ofte; og naar den uforvarende kommer ind i et Creatur, pleier man her at tage en anden Skoll-Orm og give Creaturet den ind i Dei, hvorved det hjælpes til Rette. Ellers maa jeg ved den først anførte *Scolopendra* erindre: at Linnæus har fundet 70 Fodder paa hver Side, Frisch 54 og jeg kun 49; men at den ikke desmindre bliver eet og selv samme Slags.

Hertil kan henføres de saa kaldte *Scolopendræ marinæ* eller Sø-Skollorme, af hvilke jeg i sær har fundet to Slags. 1) Den første er af Skabning, Længde og Tykkelse som en stor Jord-Maddis eller Regn-Orm; men dog noget smalere Bagen til og flad under Bugen. Hovedet er ligesom fløftet eller afdeelt i 2 Cylindriske Parter, og har paa begge Sider nogle lange Borster. Paa hver Side af Kroppen findes 80 korte og flade Fodder, alle forsynede med smaa Borster; og paa den flade eller underste Side gaaer en Fure paa langs og midt ad Kroppen. Farven er oven til rødagtig sort; men

neden under blaaeagtig. 2) Den anden er mindre og bleegrod af Farve; foran ligesom tvært affkaaren og tagget om Kanten; i Bag-Enden forsynet med en Pigge, og paa hver Side af Kroppen med 30 smaa Fodder eller Traade; men i Øvrigt flad neden under og convex oven paa, item fuld af Indskærelser eller Ringe oven paa, ligesom den første. Endnu findes her 3) et Slags ganske smaa Scolopendrä marinæ, som bore sig ind i en vis Slags Steen-Art, kaldet Søe-Kull, eller rettere Bierg-Kuur, under hvilken sidste Titel de allerede forhen ere beskrevne.

Skarnbasse. See Tordivel.

Skæl, Concha, kan deles i Vand-Skæl og Søe-Skæl, af hvilke sidste i sær her gives mange Slags. 1) Perle-Skæl, Musculus, findes vel i alle vore Elve, men sielden med ret ægte Perler. De Personer, som for nogle Aar siden efter Kongelig Befalning, rejste om i Norge for at søge efter Perler i Elvene, fandt ingen hos os ret riig paa Perler; men gave dog Elven i Hareids-Dalen Lov for den bedste. 2) Krage-Skæl eller Blaae-Skæl, Mytilus, er en meget almindelig Søe-Skæl (i Danmark kaldet Musfling) som deels bruges til Mad, deels til Agn eller Madding paa Fisker-Krogene. Hid henhører og et Slags lysebrun Skæl, som findes i Bierg-Kloftene ved Soen og er denne meget liig; men mindre, og paa den foreste brede Deel besat med stride Haar eller Børster, saa den uden Tvivl bliver Mytilus testa læviuscula ferruginea apice barbata. Linn. Syst. Nat. edit. 10. Tom. I. pag. 705. 3) Torste-Skæl, en Søe-Skæl næsten af samme Skabning som Krage-Skæl, men mange Gange større og Bagen til mere sammentrykt, saa og omgiven med en Castanie-brun Skorpe, synes meget at ligne Musculus major, latissimus, ex castaneo purpurascens. Kleinii Disposit. Cochlid. & Conch. §. 330. n. 10., men er ellers egentlig

lig Concha testa oblonga ovata longitudinaliter subrogosa, postice compresso-prominula. Linn. Fn. Sv. §. 1332. 4) Østers, Ostrea, falder her alle vegne, men fornemmelig i Ulvsteens og Herroe Sogne. 5) Albue-Skiæl, eller Fløe-Skiæl, Patella vulgaris, er en Søe-Skiæl, som vel har Overdeel, men ingen Underdeel, og sidder her alle vegne fast til Klipperne. Paa dette Sted maa jeg anføre en liden rund Skiæl, som vel ikke egentlig henhører til Patella, efterdi den bestaaer af tvende Dele; men sidder dog fast til Østers ligesom en Patella, hvis øverste Deel er lidt ophøiet og ujævn, med adskillige paa langs gaaende og i Kanten meest kiendelige Striber, men Underdelen er flad, tynd og giennemsigtig som det fineste Papiir, saa og forsynet med et stort Hull, hvorigiennem den indsluttede Orm suer sig fast. Skiællen er af Skabning rund, af Bidde som et Liffillings Stykke og af Farve blaaagtig; men da den tillige er meget tynd, saa skinner Ormens Farve derigiennem, som er rød. Den synes meest at skulle ligne Anomia testa obovata inæquali violacea, superiore convexa, inferiore perforata. Linn. S. N. edit. 10. Tom. I. pag. 701. 6) Dre-Skiæl, Conchæ auritæ besønderlig de saa kaldte Pectines, ere ligeledes Søe-Skiæl, forsynede med udstaaende Ører og mange Striber, saasom: α) De store Kierring-Ører med 14 dybe Striber (Pecten maximus eller Concha testa aurita striis quatuordecim. Fn. Sv. §. 1343.) hvilke bruges til at stege Østers i; men falde ikke her i den Mængde, som ved Bremanget i Fogderiet Søndstord. β) De store og flade Dre-Skiæl, som ere rødagtige af Farve, og findes i Sand og Leer ved Stranden. Concha Pecten dicta striis numerosissimis. Linnæi Wäsigötha Resa, Pag. 199. 7) Bekke-Skiæl er en liden og Kriidhvid Søe-Skiæl, sribet og tagget om Kantene. Pectunculus five Concha testa subrotunda, sulcis viginti sex longitudinalibus &c. Fn. Sv.

Sv. §. 1340. Da denne ikke er ganske rund af Skabning, men næsten treekantet eller Triangelagtig; saa vil jeg paa dette Sted tilføie nogle flere af samme Beskaffenhed, nemlig *a*) En rundagtig Skæl, med 20 paa langs gaaende Striber og en Hoben Tagger imellem hver Stribe. *Concha testa subrotunda, sulcis viginti longitudinalibus, dorso antice aculeato.* Fn. Sv. §. 1339. *β*) En tyk Skæl, som er fuld af Tværstriber og har i Gængene en mærkelig treekantet Hule; følgelig synes at være *Cardium testa triangulari rotundata opaca læviuscula, cardinibus foveola pyriformi.* Linn. Syst. Nat. edit. 10. Tom. I. pag. 681. *γ*) En mere hvid, fin og giennemsigtig Skæl, med hvasse Tværstriber, men uden nogen Hule i Gængene, hvilken uden Tvivl bliver *Concha testa subrotunda, striis transversis innumeris, margine lævi.* Fn. Sv. §. 1342. 8) Oval-Skæl. Saaledes vil jeg kalde *a*) Et Slags aflange Skæl, som ere ujævnt ophoiede og have meget grove Tværstriber. *Concha oblonga obtusa sulcis transversis.* Linnæi Wästgötha Resa, Pag. 198. Denne Skæl mener Linnæus at maatte være *Pholas* sive *Concha intra lapidem cretaceum Listeri*, i Fald samme ikke var beskrevet som meget tynd og brækkelig; til hvilken Tvivls Oplosning jeg maa melde: at jeg her finder 2 Slags af denne Skæl, nemlig een, som ligger løs i Stranden, er temmelig stor, tyk og fast, og seer i Øvrigt ud ligesom den hos Linnæus paa foranførte Sted findes aftegnet; en anden, som sidder i Biergkloftene ved Soen og blant *Sertularia marina*, er meget mindre, men derhos særdeles tyk og brækkelig, saa den sielden kan slides løs fra Biergene uden at brydes i tu. Denne sidste bliver vel altsaa et Species for sig selv, skönt den i Henseende til Skabning ligner hiin ganske. *β*) Et andet Slags Oval-Skæl, som er forsynet med mange Tværstriber, af hvilke nogle gaae dybere ned end de øvrige

og ligesom afdele Skiallen i visse Parter. Paa mange af disse sees og adskillige paa langs gaaende men mindre kiendelige Striber; hvorfor jeg mener, at dette Slags bliver *Concha testa oblonga transversim vixque longitudinaliter striata*. Fn. Sv. §. 1334. 9) **Rund-Skial** eller **Roe-Skial**. Did henhøre i sær de tykke og meget op-
høiede **Soe-Skial**, som uden paa ere mørke og fulde af fine Tvær-
striber, men inden til Kridhvide og glatte, hvilke efter mine Tan-
ker bør henføres til de saa kaldte *Bucardia* eller *Ochsen-Herthen*,
og i sær til *Bucardia confusa Kleinii* (vide *Kleinii Disposit. Coch-
lid. & Conch. §. 364. n. 1. a.*) efterdi de i Gængene have en tyk
og Hornagtig Materie, hvorved begge Skiallens Dele hænge sam-
men, og hvori den af Klein ommeldte *Sutura notabilis* uden Tvivl
bestaaer. 10) **Sand-Skial** eller **Sand-Mige**, som gjør sig Hull
i Strand-Sanden, hvor den opholder sig, og sproiter Vand deri-
giennem, er i sær 2 Slags, nemlig α) Den hvide og aflange, som
ikku er aaben i den ene Ende, hvor den har en lang Pose eller Ske-
de (ligesom en rynket Skind-Pose) igiennem hvilken den sproiter
Vand ud, og er sammesteds ligesom tvært affskaaren. Denne kaldes i
*Linnæi Wästg. Resa Pag. 199. Concha lævis altera tantum par-
te cluifilis*, men i *Ejusd. Syst. Nat. Tom. 1. pag. 670. Myatesta
ovata postice truncata &c.* β) Den store Sand-Skial, som i den
aabne Ende er oval og kaldes i *Wästg. Resa Pag. 187. Concha
subarenaceo-marina*, men i *Syst. Nat. loc. cit. Myatesta ovata
postice rotundata.* γ) Den egentlig saa kaldte **Lang-Skial**, eller
den brune og vel 1 Spand lange, men ei over en Tværfinger brede
Sand-Mige, som er aaben i begge Ender og forekommer her i stor
Mængde. Solen testa lineari recta, cardine altero bidentato.
Syst. Nat. Tom. 1. pag. 672. Den Orm, som ligger inden i
denne Skial, er hvid og lige saa lang som Skiallen; er og i den

ene Ende tilluft eller uden Aabning, men har i den anden 2 Huller, til Anseende som Priim-Huller, af hvilke det ene altid staaer aabent.

Skrulle-Trold er et vel bekiendt Insect, som opholder sig i forraadnet Træe, saasom i gamle Bøg-Sprækker og i sær under gamle Træes Stofke, som ligge paa Jorden og have taget Raadenhed til sig. *Oniscus cauda obtusa bifurca.* Fn. Sv. §. 1257.

Hid kan henføres en *Oniscus*, som opholder sig i Sæe eller salt Vand og findes ofte liggende i Stranden, nemlig: En *Oniscus*, som er mindre ophøiet men dog større end *Skrulle-Troldet*, og har (foruden de 2 Pigger under Stiarten) endnu 2 fløstede eller dobbelte Pigger yderst i Stiarten, folgelig synes at skulle være *Oniscus cauda bifida stylis bifurcis.* ibidem §. 1258.; men da Linnæi *Oniscus* ifkun har 7 Indskjæreller eller Ringe, og denne derimod 12; hiin kun 3 Leder i Følhornene, men denne først 2 smaa og siden 3 lange Leder, af hvilke det sidste atter er deelt i elleve smaa Leder; og endelig da hiin opholder sig i færske, men denne i salt Vand; saa maa de være to adskilte Species, allerhelst da hiin findes i Frischs *Beschreib. der Insecten* 10. Th. Pag. 7. Fig. 5. forestillet baade mindre og med andre Bøg-Pigger end denne, saa og med visse Characterer eller Figurer paa Ryggen, hvilke ei sees paa denne, som er næsten glat og af Farve gulagtig graae, med sorte Dine. Den findes i naturlig Størrelse aftegnet paa Tab. I. under Fig. 14. og 15, og kan med Billighed kaldes *Oniscus stylis caudæ utrinque binis.*

Smæller eller Smælder. Saaledes kaldes af nogle det Insect *Ela-*ter, fordi det giver en Smæld eller et lydeligt Knap fra sig, naar det holdes imellem Fingerne, eller liggende paa Ryggen hopper op fra Jorden; og deraf ere de følgende meest almindelige, nemlig

1) Den

1) Den graae og lodne. *Elater thorace villosa, elytris testaceis apice nigris.* Fn. Sv. §. 573. 2) Den ganske sorte. *Elater totus nigro-fuscus.* ibidem §. 577. 3) Den grønne og gule. *Elater viridi-æneus pedibus fulvis.* ibidem §. 578. 4) Den sorte og blaae. *Elater niger elytris cæruleis.* ibidem §. 579.

Alf samme hoppende Egenskab ere og de saa kaldte Dytisci, som løbe paa Vandet, blandt hvilke jeg ifkun vil anføre: 1) *Dytiscus antennis perfoliatis nigris, pedibus fuscis, elytris striatis.* Fn. Sv. §. 563. Et sort og glændsende Insect, hvis smaa Følhorn ere foran ligesom sønderkaarne eller splittede ad i smaa Blade. 2) *Dytiscus ovatus glaber, antennis capite brevioribus obtusis.* ibid. §. 572. Et lidet ovalrundt, sort og skinnende Insect med røde Fodder, som løber om paa Vandet i en Cirkel, og det saa hastig, at det neppe kan oines.

Snegl forekommer her overalt, nemlig: 1) Den store og sorte **Snegl**. *Limax ater.* Fn. Sv. §. 1276. 2) Den graae **Snegl**, som sætter sig paa Kaal og andre Have-Arter. *Limax cinereus immaculatus.* ibid. §. 1279. 3) Den gulagtige **Snegl** med en sort Stribe rundt om, som opholder sig paa Græsset og bliver uden Tvivl *Limax flavus maculatus.* ibid. §. 1280. Disse **Snegle** have ikke Huse at boe i, og ere deri adskilte fra de forhen beskrevne **Søe- og Land-Snegle**, som findes anførte under Titel: **Kukkeluur**.

Snog. See **Orm**. **Sommer-Fugl.** See **Mari-Høne**.

Soud-Luus. See **Beiter**. **Spiudel.** See **Kongle**.

Stof-Vender, *Conchæ anatiferæ*, ere et Slags Skæl, som ved smale og Cylindriske (snart længere, snart kortere) Strænge sidde fast til raadne Stofke i Søen, og kaldes i Linnæi Fn. Sv. §. 1350. *Lepas testa compressa basi membrana cylindracea.* Skiellen er ganske tynd og flad eller ligesom sammentrykt, og bestaaer af 5 adskilte

Stykker, som alle ere sammenføiede ved et seit og rødagtigt Bæsen. Det lille levende Dyr, som holder til i Skiallen, er ingenlunde en ufuldkommen Begyndelse til en Fugl eller And, som man tilforn har troet, og adskillige endnu bilde sig ind; men et *Soe-Insect*, der lever i Skial, ligesom *Snegle*, *Osters* og flere, og kan, medens det er særst, i Henseende til Smag og Lugt ei skilles fra raae *Osters*. Derimod er det i Henseende til Skabning meest lig den forhen ommeldte *Bierg-Ruur* (*Balanus* live *Lepas*) hvorfor det og af *Linnaeo* henføres til samme Classe; men da dets Følskorne see ud som Fiere, og ligge samlede omtrent i samme Orden som de store Fiere i en Binge, saa har man deraf taget Anledning til at smede den Fabel om *Vender*, som skulde vore i disse Skial, og kaldet dem *Stof-Vender*, fordi Skiallene (som meldt er) hange fast ved raadne Stofke i *Soen*. I Øvrigt berette vore Fiskere, at disse Skial idelig aabne sig og lukke sig til igien, og at de derved, naar de sidde i nogen Mængde samlede paa en Stof, give saa stærk en Lyd eller Hvijsen fra sig, at de deraf et Stykke fra kan fornemmes.

Suar. (efter Ordet *Suuer*) Saa kaldes her et underligt *Soe-Dyr*, som suer sig fast til Fiskene, og trækkes ofte op tillige med dem. Til Anseende er den mestendeels liig *Halderen* (*Sepia*) men er større og mere rund, og har desuden ingen Pose om Kroppen. I Øvrigt spruder den et Slags sort Blæk af sig ligesom *Halderen*, og forandrer tit og ofte sin Farve, ligesom man beretter om *Camæleon*; i hvilket sidste Tilfælde den er meget fæl at ansee. Hos *Jonston* findes den baade beskrevet under Navn af *Polypus*, *Polküttel*, *Hist. Nat. Exsangu.* pag. 5., saa og net aftegnet *Tab. I. Fig. 1.*

Soe-Kull. See *Bierg-Ruur*.

Soe-Ruse, et underligt *Soe-Insect*, som sidder fast til Biergene ved *Soen*, er paa *Siberne* ganske rund; men oven og neden til flad og

af

af adskillig Bidde, nemlig snart som en heel snart som en halv Korne. Med den underste Glade suer den sig fast til Stene og Klipper. og det med saadan Magt, at den neppe kan slides fra sit Sæde uden at rives i Stykker; men dens øverste Kant er rundt om besat med en Hoben Cirris eller Traade, ligesom de, der hænge under Hagen paa Torskene, dog tykkere og større, item ganske giennemsigtige. Inden for disse og midt paa den øverste Glade findes en Aabning, som synes baade at være Os og Anus. Og saaledes er dens Skikkelse, naar den breder sig ud; men den kan og krympe sig sammen og trække alle sine Cirros eller Tentacula til sig, og da seer den aldeles ud som en liden Bie-Kube, mere spids oven end neden til. Dens Farve er rød overalt, ifkan at der sees nogle gule Striber hist og her paa Siderne. 3 Jonst. Hist. Nat. Exsangu. Tab. 18. Fig. 2. findes den aftegnet under Navn af *Urtica major*. Det beqvemeste Genus, som den kan henføres til, synes og at være *Urtica* eller *Medusa*, Gople.

Søe-Milge er ligeledes et underligt Søe-Dyr, som i Fiordene ofte trækkes i Land med Bød, og seer ud som en rund Fiske-Mave, buttet til begge Ender, 1 Spand lang, tyk som et Haand-Leed, rød af Farve, inden til fuld af et sort Sliim, og uden paa besat med mange smaa Borter eller Knuder, item paa den underste Side forsynet med 2 Huller, af hvilke det ene maa være Munden; men det andet sprøjter Vand ud, og det baade hastigt og hæftig, saa man vel maa tage sig vare, at man ei faaer det lige i Øinene, naar man vil tage Dyret op. Man siger og, at Søe-Migen, uagtet den i sig selv er blød, kan giøre sig meget haard og stiv, naar man holder den i Haanden; af hvilket alt jeg vist slutter, at den er den *Mentula marina*, som i Jonst. Hist. Exsangu. pag. 77. paa samme Maade findes beskrevet, og ibidem Tab. 20. i samme Skikkelse aftegnet.

Hertil kan og henføres de smaa See-Dyr, som findes opfaste-
de blant Tanget i Stranden, næsten af Skabning som Blommer;
men noget større, mere skrumpede, hult og her nedtrykt, og bestaaende
af et rødagtigt og temmelig fast Skind, som naar det opstaares,
befindes at indeholde et brunt Slim. Denne holdte jeg i Begyn-
nelsen for at være *Ulva subglobosa solitaria*. *Siv. Blommen*.
Linn. Flora Svec. §. 1159., hvilken beskrives lige saadan; men
da andre have forsikret mig, at den har Liv, og at den kan udvide
sig og krympe sig sammen, saa troer jeg nu, at den er en *Thetys*,
allerhelst da *Jonston Hist. Exsangu. Tab. 19. Fig. 4.* forestiller en
Thetys af selv samme Skabning.

See-Navle og See-Sol. See Kors-Trold.

See-Orm er et Navn, som vel passer sig paa alle Orme i Soen, men
tillægges dog alene og i Særdeleshed en vis overmaade stor *See-*
Slange eller *Monstrum marinum*, som efter de allerflestes een-
stemmige Mening virkelig skal være til, og ei alene opholde sig i det
store Vester-Hav, men og i Fiordene eller Haabugtene, hvor den i
de varme Sommer-Dage, og i meget stille Veir, sees undertiden at
svømme overflødt i Vandbrynen, og det gemeenlig saaledes, at den ik-
kun fremviser en ganske liden Deel af sine mange og store Bugter.
Videre at ville beskrive dette forunderlige Hav-Dyr, om hvis Egen-
skaber lidet eller intet med fuldkommen Visshed lader sig sige, anseer
jeg saa meget mere overskudigt, som Hr. Pontoppidan ved sin ud-
førlige Beretning derom i *Norg. Naturl. Histories 2 D. 8 Cap.*
allerede har betaget mig og andre den Umage; ickun jeg maa erindre;
at, omendskiont jeg for min Part ingen Marsag har at tage dens
Virkelighed i Tvivl, som af saa mange troværdige Mennesker bekræf-
tes; saa er det dog langt fra, at jeg drifter mig til at beskrive dens
egentlige Skabning. Den Slangeformige Bevægelse, som i en lang

Række

Række sees paa det stille Hav, fører naturligviis med sig den Forestilling om en Orm eller Slange; men giver kun et ufuldkomment Begreb om dens rette Skikkelse. De saa Gange jeg selv har seet dette Phænomenon paa Soen, har det ikke vist sig saa tydelig over Havbrynen, at dets Skabning derefter kunde bestemmes; men en Deel Dienstynlige og meget troværdige Vidners Beretning har givet mig Anledning til at giøre et Udkast til dette Dyr's Aftegning saaledes, som det i foranførte Norg. Nat. Hist. 2. D. Pag. 318. i Kobberstik sees forestillet; Skont jeg maa tilstaae, at Aftegningen derved virkelig har nydt større Ære, end jeg selv nogensinde har holdt den værdig til, og maa slutte, at den ikke var bleven afstrykt, med mindre den Høiærværdige Forfatter havde staaet i den Tanke, at den (som sammesteds Pag. 323. melder) var af mig forfattet efter eget Oiesyn. Dette i sig selv ubetydelige vilde jeg ikke have nævnet, om jeg ikke frygtede for, at Læseren ellers paa dette Sted vilde kræve en udførligere Underretning af mig om Soe-Ormens Skabning, end jeg er i Stand til at meddele; og om jeg ikke holdte det billigt, at aflægge offentlig Undskyldning for en Feil, til hvilken jeg uden Tvivl ved en Utydelighed i min Forklaring over Tegningen, selv maa have givet Anledning. I Øvrigt maa jeg endnu melde, at der gives nogle, som holde for, at den usædvanlige og Slangeformige Bevægelse paa Soen, hvilken man i Almindelighed tilskriver Soe-Ormen, egentlig skulde forårsages af visse Fiske, kaldte Størjer, som i Lege-Tiden jage i en lige Række efter hinanden, eller rettere bide hinanden i Halerne og svømme saaledes i en lang Række overflødt i Vandbrynen; hvilket skal give Anseende af en lang Soe-Slange. Men dette og mere maa jeg lade staae ved sit Værd, indtil man opdager flere Ting, som kan afgjøre Sagen og sætte den i tilstrækkeligt Lys.

Søe-Blindsviin. See Igeltkær.

Søe-Ræke. See Hummer.

Søe-Spindel er et rart Søe-Insect, som bestaaer af en temmelig blod Materie, men er dog langt fastere og seiere end de sædvanlige Spindler eller Vedderkoppe, hvilke den meest ligner i Henseende til sine lange Fodder, skiont den ellers i mange Ting er adskilt fra dem. Kroppen er liden, Cylindrisk og ligesom Ledeviiis sammensat af adskillige i Skabning ulige Dele. Hovedet er Cylindrisk og lidt tykkere end Kroppen, og har paa hver Side en liden Kloe eller Krabbe-Sag med et Leed midt paa, saa og 2 smaa Følhorn, eet ved hver Kloe. Den yderste Deel af Hovedet synes at have en subtil Abning for paa, som maa være Munden. Fra Kroppens Sider udgaar 4 meget lange og Cylindriske Fodder, bestaaende af 8 Leeder, nemlig først 4 smaa, dernæst 3 lange, og endelig eet lidet Leed i det Yderste hvilket dog fattes paa en Deel af Fodderne og kan maaskee være afrevet, førend det her beskrevne tørre Exemplar, som er det eneste, jeg hidindtil har seet, kom mig til Hænde. Den bageste Deel af Kroppen gaar spids ud som en liden Pigge, og paa den foreste Deel af Ryggen sidder en liden Tuberculus eller Borte; men det usædvanligste og mærkværdigste ved det hele Insect er dette: at det paa den underste Side har 2 fine, temmelig stive og Ledeviiis sammenhængende Strænge, som ifkun i den ene Ende ere fæstede til Kroppen, nemlig nær ved Halsen, og gaar derfra lige ned til Stierten; men slaae sig siden ud paa begge Sider hen til Fodderne, hvor de hænge løse. Omtrent i Midten ere disse Strænge forsynede med nogle tykke Klumpe eller smaa runde Kloder, nemlig den ene med 2 men den anden ifkun med 1 Klode; hvilken Forskiel jeg ikke veed enten den er handelig eller væsentlig, skiont jeg helst vil troe det sidste, efterdi Kloderne sidde saa fast til Strængene, at de ikke vel synes at kunde falde af. I Øvrigt ere Kloderne lidt blodere end de andre

In-

Insectets Dele, og have desuden en mørkegrøn Farve, i Stæden for at Insectet ellers overalt er bleegrødt. I Linnæi Fn. Sv. S. 1240. anføres vel et Slags Spindler, som opholde sig under Vand; men de ere af langt anden Beskaffenhed end denne, som neppe tilforn af andre er beskrevet, og derfor i naturlig Størrelse er bleven aftegnet saaledes, som Tab. I. Fig. 16. udviser. Efter Linnæi nyeste Systema Naturæ kan dette Insect bedst henføres til Genus Phalangium, som med Araneis er nær beslægtet, og kan kaldes Phalangium marinum.

Hid henhører en anden og mindre Soe-Spindel, som findes iblant Tangen paa Biergene, og kunde derfor til Forskiel fra hiin kaldes Phalangium litorale. Hovedet seer ud som en hul Tubus, Bagen til mere breed end foran; og hvor den endes, sidde neden under 2 meget fine og ledede Følhorne, men oven til 4 sorte Puncter, som uden Tvivl ere Vinene. Kroppen har 4 Leder, af hvilke det bageste er det mindste; men Fødderne, som ere 4 paa hver Side, have hver 8 Leder, blant hvilke det 7de altid er meget lidet, og det 8de eller nederste en spids Kloe. I Øvrigt bestaaer den af en sei og Hornagtig Materie, er hvid af Farve, og af Størrelse saadan, som den Tab. I. Fig. 17. sees forestillet.

Solv-Konge. See Kuffelsuur.

Tokne-Trold er et Soe-Insect, som har sit Navn deraf, at det sætter sig i Fiskenes Tokn eller Geiler, besønderlig i Torskens om Foraaret. Naar dette Insect strækkes ud, kan det i Længde være omtrent saa stort som en lille Finger; men efter blot Anseende er det meget kortere, og det formedelsi dets bugtede Gestalt: thi først gaaer Kroppen, fra Halsen at regne, krumt ned som Brystet paa en Hest, dernæst op ad igien til samme Høide, som Hovedet staaer i, eller noget høiere, og endelig høies den bageste Deel, som bliver Stierten, ned ad igien.

Kroppens Tykkelse er eens overalt, nemlig omtrent som den tykkeste Pennesier; men fra Brystet af begynder en smal og lang Hals, som næsten udgør den halve Deel af det hele Insect's Længde, og har mod Slutningen eller i Enden trende taggede Tentacula, og derhos en Åbning, som maa være Munden, efterdi den tillige med Taggerne sidder saa fast til Fiskens Geiler, at den ei uden Vanskelighed lader sig skille derfra. Under Strieten hænge 2 Klaser eller Samlinger af hvide sammenviklede Larve, hvilke meget ligne den forhen beskrevne Orm Qveise, men høre dog dette Dyr til som et Lem, og ere intet andet end dets Ovaria eller Ægge-Stokke. Kroppen er trind og blød; men Halsen og Taggerne haarde som Horn. Paa Bugh og Bug sees nogle fine sorte Stræger, men ellers er Insectet rødt overalt; hvilket i sær forarsages af det meget Blod, som det suer i sig. Naar dette Blod trykkes ud igiennem Munden, bliver Kroppen ganske slunken, og har intet tilbage uden et Slags guul Ravn, som sidder ved Siderne og er blandet med Sliim. Dette Insect, som efter den nyeste Edition af Linnæi Syst. Naturæ bør henføres til Lerneas, er et nyt og hidindtil ubekendt Species, hvilket jeg vil tage mig den Frihed at kalde Lerneas corpore tereti flexuoso, tentaculis tribus subramosis, og hvis hele Skikkelse jeg i naturlig Størrelse har søgt at forestille Tab. I. Fig. 18.

Tordivel er et Ravn, som 1) og fornemmelig tillægges den bekiendte *Scarabæus stercorarius*, Skarnbassen; men 2) ogsaa bruges om de saa kaldte *Carabi majores thorace marginato* Linnæi, som undertiden sees paa Agrene, efterat de ere tilfæede.

Troldfierring-Spye. See Græs-Hoppe.

Ugg. See Bass-Kalb.

Vand-Loppe. Dette Ravn tillægger jeg adskillige smaa Insecter, som hoppe paa Vandene, saasom: 1) *Pulex arboreus aquaticus*.

Swam-

Swammerd. Bibl. Nat. Tab. 31. Fig. 2 & 3., hvilken ogsaa findes aftegnet i Hr. Doct. Langes Være om de Naturlige Bænder, Tab. II. Fig. 1. 2) En liden saa kaldet Podura, som har et langt flostet Instrument i Rumpen, hvormed den hopper, og ligner i alle Ting Hr. de Geers Aftegnings paa Podura aquatica nigra, som findes i Schwed. Acad. Abhandl. 1740. 1 Dvart. 2 Abh. Tab. 4. undtagen at den ikke er sort, men bleeg eller hvidagtig af Farve. 3) Paa raadne eller staaende Pytter nær ved Søen forekommer her et andet Slags Podura, som er lidt større, men ellers af selvsamme Skabning som den næst foregaaende, ifkun at den mangler det flostede Instrument under Stierten; hvorfor den heller ikke hopper, men ligger kun i store Flokke og Klynger, den ene oven paa den anden. Dens Farve er gul overalt, undtagen paa Følhornene og Fødderne, som ere ganske hvide; hvorfor den til Forskiel fra hiin kan kaldes Podura marina lutea.

Vass-Kalb. (efter Ordet Vand-Kalb) Saaledes kaldes her adskillige Insecter, som opholde sig om Sommeren i vore færske Bænder, og det paa nogle Stæder i saadan Mængde, at Vandet maa sies, for end det kan drikkes, efterdi baade Mennesker og Dvæg ellers maatte drikke dette Uoi i sig og faae ondt deraf; hvilket og undertiden skeer. Under det Navn Vass-Kalb forstaaes da 1) og fornemmelig det Slags Myg, som forhen er ommeldt og kaldes i Linn. Fn. Sv. S. 1116. Culex cinereus abdomine annulis fuscis octo. Imedens denne Myg ligger i Vandet, seer den først ud som en liden brun Orm med mange Ringe og Børster, bevægende sig altid baglæns op til Vandbrynen, men forandres siden ligesom til en liden sort Fisk med 2 Horne paa Hovedet, og endelig til et flyvende Insect eller Myg; hvilket tillige med meget andet ikke uden Forundring kan læses i Swammerd. Bibl. Nat. Tom. 1. pag. 348. & seqq., hvor den

første kaldes Vermis og den anden Nympha Culicis. 2) Under samme Navn forstaaes og undertiden det egentlige saa kaldte Rumpetrolld (*Vermiculus Ranæ*) som forhen paa sit Sted er beskrevet. 3) Vass-Kalb (item Ugg) kaldes og et vist Slags Drm, som boer i de smaa Cylindriske Huse, hvilke allevegne findes liggende i Bænde og Elve, og bestaae affine Sand-Korn og Gruus. Denne Drm har Frisch i sin *Beschreibung der Insecten* 13. Th. Tab. 3. livagtig forestillet, skient han ikke har erfaret, hvilket Slags Insect eller Flue den frembringer, og jeg ikke heller, da jeg endnu ei har fundet træffe den i Forvandlings Tiden; men hos Linnæum kaldes dette Slags Fluer *Phryganæ*, og nogle af dem beskrives i Hans *Fauna Suecica*. 4) Hertil henhøre og *Ephemera Swammerdami*, som er næsten af eens Bestaaffenhed med *Phryganea*, men har dette besunderlige, at den lever kun en eneste Dag eller Nat, efterat den er udfloien; hvilket for dem, der ikke læse *Swammerdam* selv, maa skee vil falde utroligt. Jeg har ofte seet dette Insect i saadan Skikkelse, som det hos bemeldte Skribent forestilles; men ei lært ret at kiende samme uden af ham.

Veiter er et ganske lidet Insect, kun halv saa stort, men dog af samme Skabning, som den sædvanlige Luus. Den har et bruunt Hoved og 8 brune Tværstræge over Ryggen; men er i Øvrigt hvidagtig af Farve og opholder sig paa Køerne. *Pediculus bovis abdomine lineis transversis octo ferrugineis*. Fn. Sv. S. 1155. Hertil kan henføres 1) den saa kaldte Blaa-Luus, som er noget større og blaaagtig af Farve, og opholder sig ei alene paa Køer, men og paa Hunde. *Pediculus bovis abdomine plumbeo*. ibidem S. 1156. Soud-Luus, som opholder sig paa Faarene, er rødagtig af Farve og seer i Øvrigt ud som en Bægge-Luus. *Acarus ovinus*. ibidem S. 1192.

Bægge-

Bægge-Luus (*Cimex apterus*. Fn. Sv. §. 646.) Er et bekiendt Uoi, som ogsaa her paa nogle Stæder forekommer. Hertil kan lægges en Deel andre Cimices, som hoppe overalt paa Vandene, saasom: 1) *Cimex linearis*, supra niger, pedibus anticis brevissimis. ibidem §. 684. Denne er lang og smal, og oven paa bruun; men paa Bugen deels hvidagtig, naar den betragtes for fra, deels sort, naar den betragtes Bag fra. 2) *Cimex linearis nigricans compressus*, pedibus anticis brevissimis. ibidem §. 685., som er den næst foregaaende meget liig, men ikke saa stor.

Bægge-Smeed er et vel bekiendt Insect, som ellers kaldes Bog-Mid, og opholder sig undertiden i Sommer-Bæggene, hvor den giver sig tilkiende ved en stærk Piffen, og kaldes derfor *Termes pulsatorium* i Linnæi S. N. ed. 10. Tom I. p. 610. Mange ville vel tvivle paa, at dette lille Insect, der knap taaler at vedrøres, kan med sit Hoved formaae at give saa stærke Slag i Træet; men Sagen er dog af Naturkyndige tilstrækkelig undersøgt og beviist, som kan sees af Derhams *Physicotheologie* i den 119 Anmærkning, og i Schwed. Acad. Abhandl. 1754. 2 Qvart. 6. Abh.

Bærre eller Baar-Orm er en bekiendt Orm, som har sit Tilhold i i Creaturenes Rygge og sættes deri af en Flue, kaldet *Oestrus thorace flavo*, cingulo nigro, alis nigra fascia, pedibus pallidis Fn. Sv. §. 1024, som er her i Mangfoldighed at see om Høsten saa vel ved Heste som ved Køer. Den er af Størrelse som een af de største Fluer, gul og lodden paa Ryg-Skioldet (*Thorax*) hvid paa Fødderne og under Hovedet; men brandgul paa Bagdelen (*Abdomen*) og har en lang tyk Stierte, som boier sig ganske hen under Bugen. Af denne Flue sættes Bærren i Køernes Rygge, ligesom Mad-dif af Spye-Fluer, og sidder der indtil Baaren, da den begynder at gjøre sig Huller i Huden og kryber ud, saa at Huden af et Crea-

tur, som slagtes paa den Tid, er gemeenlig gtennemboret eller ormstucken og til liden Nytte; men naar Dvæget kommer paa Græs om Sommeren, flyder Gluerne ud, og da groe Hullene til igien. For at fordrive saadanne Orme, som ere Creaturene (i sær de udmavrede) til stor Plage, saa at de endog kan doe deraf, pleie alle forsigtige Landmænd at besmøre deres Rygge med Tiere og Tran.

Ogle. See Orle.

Dre-Stikker er et Slags *Tipula* Linnæi, som har lang Bagdeel sammensat af adskillige fine Skæl, item meget lange Fodder og ledede Følhorne. Rumpen paa Hannen er meget stumpet og tyk; men paa Hunnen ganske spids og gemeenlig treekløftet. Af dette Insect gives der mange Slags, blant hvilke de almindeligste hos os ere disse: 1) Den ganske graae Drestikker, med en bruun Stribe øverst i Vingerne og der neden for med en hvid Stribe. *Tipula alis exalbidis, linea marginali fusca.* Fn. Sv. §. 1124. 2) Den lysebrune, med hvidagtige Pletter paa Vingerne. *Tipula alis exalbidis, maculis albis sparsis obsoletis.* ibid. §. 1125. 3) Den lysebrune med grønne Dine, og en hvidagtig Plet (af Skikkelse som en halv Maane) i Kanten af Vingerne. *Tipula alis cinerascens, lunula alba marginali.* ibidem §. 1126.

Osters. See Skæl.

Fierde Capitel.

Om

Søndmørs Fugle.

At anføre alle hos os forekommende Fugle i sine visse Classer og i en Systematisk Orden, er hverken overeenstemmende med mit Niemærke eller med dette Skrifts Natur. Den eneste Inddeeling, jeg vil nævne, som til dette Sted henhørende, bliver da denne: At visse Slags Fugle opholde sig her stadse og bestandig, saasom Aarfugl, Falk, Hegre, Høg, Krage, Maage, Ravn, Rype, Skade, Skarv, Spurv, Teltste, Træfloppe, Ugle, Ørn og flere. Andre have sine visse Tider at komme og fare bort igien, saasom adskillige Slags Bilde Gæs og Vender, alle Slags Sneyper, item Akerloe, Aker-Rixe, Bøg, Hetsloe, Horse-Bøg, Lare-Ttte, Lom, Lomgive, Lunde, Øvikke-Tield, Spue, Tield, hvilke alle ere Trækfugle, og opholde sig kun her Sommeren over, for at lægge sine Æg. Andre igien komme og flyve bort, ikke som hine til bestemte Tider, men ikkun ved visse Leiligheder; saasom naar enten stærk Snee og Kulde tvinger de saa kaldte Fjeld-Fugle til at forlade Fjeldene, og at begive sig nærmere ned til Søe-Kanten, s. f. Gr. Dompap, Fjeld-Skior, Sidenhvands, Snee-Fugl og flere, som ikke alle ere bekendte; eller og det stormende Hav-Beir driver visse Hav-Fugle, som ellers ikke sees uden paa Havet, ind til Fjordene, nemlig Alke, Anglemager, Hav-Old, Hav-Sule, Imbre, hvilke ogsaa ofte loffes ind til Landet, naar Silde-Fiskeriet gaaer til. Endnu gives her andre, som ikke sees paa eller nær ved Landet, men opholde sig stadse i det

det vilde Hav, og ere sølgelig ingen uden vore Fiskere bekiendte. Saa-danne ere i sær Hav-Hest, Rav-Ørn, Lir eller Skraap, Sørren-Peder eller Vestenvinds-Ar.

Alle disse Fugle kan i Henseende til det Element, hvori de opholde sig, deles i tvende Hoved-Classer, nemlig Søe- og Land-Fugle; og da Søndmør ligger saa nær ved Havet, falder det af Fornødenhed, at det maa være vel forsynet med begge Slags. Imellem Søe- og Land-Fugle mærkes ellers denne Forskiel, at blant de sidste findes mange smaa Arter, i Stæden for at de første ere gemeenlig store og vel skikkede til at udstaae det stormende Element, i hvilket de opholde sig. Den lille Fugl, kaldet Sørren-Peder, er næsten den eneste, som herfra kan undtages; men derimod har den og det Privilegium, at kunde opholde sig den meste Tid under Vandet. Næst denne er Søe-Kongen den mindste; men alle de andre Søe-Fugle har den vise Skaber forsynet med saadanne Legemer og Legems Kræfter, som kan holde ud paa det brusende Hav, og tillige indgivet dem en Drift, altid i Storm-Beir at roe imod Vind og Bølger; deels fordi Vinden ei skal trænge sig ind til Kroppen, men holde Fierene samlede, og sølgelig vedligeholde Barmen i Legemet, deels fordi den ikke skal forsætte dem og drive dem ind paa Skier og Klipper; i hvilken Post de synes ligesom at have eens Natur med Fiskene, om hvilke det er bekiendt, at de altid søge imod Vind og Strøm, paa det at samme ei skal faae for megen Magt med dem.

Paa nogle Stæder hos os kan man af Fugle giøre sig en og anden Fordeel, saasom paa den De Rundø af Alker, Lomgtver og Lunder, hvilke i temmelig Mængde fanges og sælges af Dens Beboere; paa andre Stæder af Maager, Veder-Fugl, og flere, hvis Eg og Duun indsamles hist og her, skiont ikke i nogen betydelig Mængde, undtagen paa Stertosten, Rogneholm og Farstad i Harams Præstegield, item ved Bogseen i Herrøe Præstegield, og nogle flere Stæder; ei at tale om

om Karfugl og Røper, med flere, som paa adskillige Stæder fhydes og sælges.

Dette maa da være nok talt om Søe- og Land-Fugle i Almindelighed, af hvilke hos os findes mange Slags, i det mindste langt flere, end jeg hidindtil har kundet indhænde Kundskab om; thi Fugle, Fiske og andre Naturalier faaes kun ved Leilighed og af en Hændelse, følgerlig udkræver en Samling af dem temmelig lang Tid, inden den kan blive nogenledes fuldstændig. Det jeg fornemmelig har lagt Vind paa, er at udfinde alle mig bekiendte Fugles rette Synonyma hos Systematiske Skribentere, i sær i Linnæi Fauna Svecica; paa det at kyndige Læsere kunde gjøre sig des rigtigere og tydeligere Begreb om et hvert Slags. Jeg vil derfor i en Alphabetisk Orden, og under de her brugelige Navne anføre de bekiendte Land- og Søe-Fugle under eet, og kortelig beskrive enhver for sig, uden at igientage alt hvad andre Skribentere, i sær Hr Pontoppidan i Norg. Naturl. Histories 2 D. 3 og 4 Cap. tilforn have anmærket om deres Egenskaber og Levemaade, med videre.

Kar-Fugl, eller rettere Orr-Fugl, er en bekiendt og velsmagende Skov-Fugl. Hannen, som kaldes Orr eller Orr-Hane, fordi den i Skabning og Størrelse ligner en Hane, er sort paa Kroppen, rød over Vinene, og hvid paa de smaa Vinge-Fiere. Hunnen derimod, som kaldes Orr-Hone, er af Farve bruunspraglet. Begge tilsammen kaldes Orr- eller Ur-Høns, hos Authores eller Systematiske Skribentere i Almindelighed *Urogallus minor*; men i Linnæi Fauna Svecica S. 168. *Tetrao remigibus secundariis à medio versus basin albis, cauda bifurca*. Lege-Volde kaldes de Stæder, hvor Hannen af Kierlighed løber ligesom rasende om Sommeren, og luffer Vinene til; saa den da let kan fhydes, eller og fanges i de Snarer, som sammesteds sættes op for den.

Åker-Løe er et Slags smaa Sneyper med kort Neb, som indfinde sig her om Høsten tillige med den saa kaldte Heiloe, hvilken de ganske ligne, undtagen at de ikke ere sorte i Brystet; thi Farven er overalt broget, nemlig guul- eller grønagtig-sort, ligesom paa Heiloen, naar Brystet undtages. Derfor kaldes den i Linnæi Fn. Sv. §. 157. *Charadrius corpore nigro-lutescente variegatus, pectore concolore, f. Pluvialis viridis*. Ellers har jeg og seet nogle af dette Slags, som paa Bryst og Bug have været ganske graae, med lysegule Fodder og sorte Tær; men i Øvrigt uforandrede.

Åker-Nixe er af Størrelse som en ræddelmaadig Kylling, og næsten af samme Skabning, ikkun at Hovedet er efter Proportion lidt mindre, Halsen og Fodderne noget længere, og Stierten næsten ingen. Farven er oven paa brunn med sorte Pletter, men paa Brystet graae. Den kaldes Åker-Nixe, fordi den om Sommeren opholder sig i Algrene, og idelig lader sin skarpe Røst høre, som ligner de Ord: crex, crex, hvorfor den og af Aristotele skal være kaldet Crex; men ellers heder den hos Authores i Almindelighed *Ortygometra*, og hos Linnæum i Særdeleshed *Ortygometra alis rufo-ferrugineis*. Fn. Sv. §. 162.

Bed Søe-Ranten forekommer et andet og større Slags, som har meget længere Neb, saa og en temmelig breed og opreist Stierte. Oven til er den brunn med mørke Pletter; men paa Vinger og Stierte ganske mørk eller sort; under Struben hvid; paa Hals, Bryst og Mave blaa-graae; under Stierten og Siderne af Kroppen hvid og fortspættet. Ringen om Dinene er rød; Nebbet ligeledes rødt, undtagen den øverste Kæbe, som er mestendeels sort; men Fodderne ere blege. Dersom Nebbet ikke var for tykt og ligesom lidt krumt eller nedboiet, da vilde jeg langt snarere kalde den en Sneype end en Åker-Nixe; men ikke desmindre henfører Linnæus den dog til sidstbemeldte

bemeldte Classe, naar Han kalder den *Ortygometra alis fuscis*. Syft. Nat. Hos andre Authores kaldes den *Rallus aquaticus*.

Alke er en Søe-Fugl, hvoraf Vonderne hos os regne i sær 3 Slags, nemlig: 1) Lunden, som siden skal beskrives. 2) Klub-Alken, saa kaldet, fordi den har et tykt Hoved og et bredt sammentrykt Neb, hvis overste Ræbe er overfåaren med 4 Tværstriber eller Furer, af hvilke den anden, oven fra at regne, er hvid, men de 3 øvrige sorte. Fra Nebbet op til Diet gaaer paa begge Sider en hvid Stræg. Hovedet, Ryggen, Stiarten og den bageste Deel af Halsen ere sorte; Vingerne ligesaa, men dog forsynede med en hvid Tvær-Linie i Midten, forarsaget af de bageste Vinge-Fieres hvide Spidses, saa og med hvide Pletter paa de øverste smaa Fiere, som bedække Vingerne. I Øvrigt er den hvid overalt, undtagen at Fodderne, som sidde langt bag ved Stiarten, og have Laller med 3 Røer, men ingen Bag-Læe, ere sorte. Denne er *Alca rostri fulcis quatuor, linea utringue alba à rostro ad oculos*. Fn. Sv. §. 120. 3) Den almindelige eller egentlig saa kaldte Alke, som deri er adskilt fra Klub-Alken, at den a) har smalere Neb, og kun 1 Fure ved Roden af Nebbet, b) har smalere Hoved, men lidt tykkere og kortere Hals, c) har sorte Vinger med hvid Tværstræg, men uden hvide Pletter øverst paa Vingerne, d) har en rødagtig Farve paa Brystet; men kommer i Øvrigt ganske overeens med Klub-Alken saa vel i Henseende til Skabning som Farve. Denne Spidsnebbede Alke (saaledes kan den kaldes, naar den sættes imod Klub-Alken) er altsaa virkelig et adskilt Species, omendfiont den ingensteds findes ommeldt hos Systematiske Skribentere.

Alke. See Ravn-Raate.

And gives her baade Tam og Bild, og af den sidste mange forskellige Slags, saasom: 1) De saa kaldte Blaa-Halse eller Græs-Vender, item Stok-Vender, hvilke i alle Ting ligne de tamme Vender,

endog i Henseende til Farven, som dog hos disse sidste er ei saa bestandig eens, som hos hine. Linnaeus anseer dem derfor som en blot Varietet af de Samme Vender, og, da Hannen altid har nogle krollede Fiere i Stierten, kalder dem *Anas caudæ reëtricibus intermediis recurvis*. Fn. Sv. S. 97. 2) Hvit-Vender, saa kaldte af den stærke Hvinen, som deres Vinger give fra sig i Flugten, ere smaa Vild-Vender, sorte og hvide af Farve. Hannen adskilles fra Hunnen ved sine gule Fodder, sortgrønne Top paa Hovedet og en hvid Plet ved hver Mundviig, hvori den meget ligner Lunden; og derfor kaldes dette Slags Vender af Bønderne Lund-Vender. *Anas nigro alboque variegata, capite nigro-viridi, sinu oris alba macula*. ibidem S. 100. 3) Kref-Vender eller (som Bønderne kalde dem) Saur-Vender ere flere end eet Slags; men de, som jeg har havt Anledning til at betragte, ere af følgende Beskaffenhed. Hannen har et temmelig tykt Hoved, over og under brunnrødt af Farve; ifkun at fra Mundvigerne gaaer en hvidagtig Stribe hen til Dinene, hvor den deler sig i 2 Grene, som indfatte en langagtig grøn Plet fra Dinene hen til Nakken. Den bageste Deel af Halsen og hele Ryggen er graae med sorte Bølgaagtige Tværstriber. De 10 forste Vinge-Fiere ere mørke; men de efterfølgende deilig grønne, dog sorte mod neden og hvide i Spidsen. De smaa Fiere, som bedække Vingerne, ere forst mørkegraae, dernæst hvide (hvilken Hvidhed gjør en Plet midt paa Vingerne) og til sidst sorte. Paa Siderne hen imod Stierten er Farven hvid, ligesom og under Bugen; men Stierten selv er baade over og under sort, tillige med Nebbet og Fodderne. Hunnen er oven til overalt mørk, med rødbrune Pletter omkring Fierene; paa Brystet brunn og hvidagtig med sorte Spetter, og paa Bugen hvidagtig med graae Pletter; men paa Vinger, Neb og Fodder aldeles som Hannen. Denne bliver

der uden Tvivl *Anas macula alarum viridi, linea alba supra infraque oculos.* ibidem §. 109. Om dette Slags Vender siger ellers Klein i Hist. Nat. Avium pag. 132. Hæ omnes sunt Anates minimæ, vulgo *Querquedula*, quas in Subspecies distribuere supervacaneum foret; sunt enim Varietates. Endnu henføre til Vendernes Classe 4) Hav-Aare eller Svart-And. 5) Hav-Olden, og 6) Veder-Fuglen, hvilke alle, hver paa sit Sted, herfter skal beskrives.

Angle-Mager kaldes her en sort og hvid Hav-Fugl, som i Skabning ligner en Alke; men er næsten dobbelt saa stor og har længere Neb. I sær er den fiendelig af sin hvide Plet ved hvert Øie og sine meget smaa Binger; følgelig bliver vist nok den saa kaldte Pengvin eller *Anser Magellanicus* Authorum. Hos Norske Skribentere erindrer jeg ikke at have læst noget om denne Fugl, undtagen hos Lucas Debes, som nævner den under Navn af Pengvin eller Got-Fugl, men siger derhos, at den ved Færøerne er temmelig rar. I Olig. Jacobæi Mus. Reg. Part. 1. Sect. 2. n. 1. findes den beskrevet under Navn af Pingvin eller Gar-Fugl, saa og ibidem Tab. 1. Fig. 1. net aftegnet. I Linnæi Fn. Sv. §. 119. kaldes den *Alca rostri fulcis octo*, *macula alba ante oculum*, med dette Tillæg: at den vel opholder sig i det Norske Hav, men dog kun sielden. Hos os derimod er den almindelig nok og lader sig see deels paa Fiordene i Baare-Fiskeriets Tid, deels og fornemmelig paa Havet, hvor den samler sig i store Flokke, idelig raabende *Angla*, ligesom for at minde Fiskerne, at de skal lave sine Angler til at Fiske, da den pleier at faae noget med; og af den Aarsag er det, at vore Fiskere have givet denne Fugl Sted i Anglemager-Lavet, eller kaldet den Anglemager.

Are. See Dn.

Baare-Fiart. See See-Ronge.

Beccasin kaldes her et Slags smaa Sneyper, som siges at have en graae Farve og holdes af nogle for at være eet med Horse-Gogen; men maa dog uden Tvivl fra den være adskilt, og bliver formodelig *Tringa rostro lævi, corpore cinereo lituris nigris subtus albo. Svecis Sneppa. Genevensibus Beccasin.* Fn. Sv. §. 147. De saa kaldte Dobbelte-Beccasiner skal ei være adskilte fra de første, uden i Henseende til Storrelsen, hvori disse kan lignedes med smaa Duer; men hine ikkun med Støre, skiont de begge skal være meget velsmagende. Dette sidste Slags bliver neppe noget andet, end Horse-Gogen; deels i Betragtning af, at disse Fugles Beskrivelse kommer meget overeens med hinanden, deels og fordi Beccasinen hos Systematiske Skribenter kaldes *Tringa minor*, ligesom Horse-Gogen *Tringa major*.

Berg-Ugle eller, som andre kalde den, Katugl-Hane er en bekjendt Fugl, næsten af Storrelse som en Orn, med hvilken den og fører hæftig Strid. Den har breed Stierte, meget store og gloende Dine, item bruun Farve med sorte og Bølgagtige Tværstriber over Ryg og Vinger. *Strix capite aurito, corpore rufo.* Fn. Sv. §. 45.

Blaae-Hals. See And.

Blod-Fugl skal være en ganske liden og graae Fugl, af Anseende som en Fugle-Konge, men lidt større, og desuden rød paa Brystet og Stierten; hvorfor den og af nogle kaldes Rød-Stierte. Den siges at lægge sine rødspettede Æg i hule Træer, og bliver formodelig ingen anden, end *Motacilla gula nigra, abdomine rufo, capite dorsoque cano, f. Rutililla.* Fn. Sv. §. 224.

Blom-Rotte, som paa andre Stæder i Norge efter Beretning skal kaldes Rutte, er et Slags bruunspraglede Sneyper, med lange Fodder og langt Neb, næsten af Storrelse som Ryper, men uden Stierte; hvilket i sær gjør dem kiendelige. De opholde sig gemeenlig

lig i Myrene og blive siddende, indtil man kommer dem ganske nær, da de i en Hast flyve op og sætte Følk i Skræk ved sin hæftige Flugt og den dermed følgende stærke Lyd, hvori disse Fugle siges at overgaae andre. End videre siges de om Astenen at flyve idelig frem og tilbage i Luften; og da de i Flugten krumme Halsen og give en Lyd fra sig, som ligner det Ord Qvist, saa have nogle deraf taget Anledning til at kalde den Krog-Qvist. Dette Slags Sneyper er uden Tvivl *Numenius rostri apice lævi, capite linea utrinque nigra, rectricibus nigris apice albis*. Fn. Sv. §. 141.

Bog-Finke er en liden Fugl, af Størrelse som en Gul-Spurv, sort og rødspettet paa Kroppen, men sort og hvid paavingerne. *Fringilla artubus nigris, remigibus utrinque albis, tribus primis immacularis, rectricibus duabus oblique albis*. Fn. Sv. §. 199.

Dom-Pap er en bekendt liden Fugl, og af smuk Anseende formedelst sin røde Farve paa Hoved og Bryst, hvilken fattes Hunnen, som ikkun er graae og sort. Den sees her tillige med andre saa kaldte Fjeld-Fugle, naar alt for megen Sne og Kulde noder dem til at forlade Fjeldene, og er *Loxia artubus nigris, rectricibus caudæ remigumque posteriorum albis, f. Rubicilla*. Fn. Sv. §. 178.

Til samme Genus (sc. Genus *Loxiarum*) henfører Linnæus tvende andre Fugle, som hos os forekomme, skiont uden Navn, og fanges undertiden i Snarer om Høsten. 1) Den første har et meget tykt, kort og mod Enden spidst Neb som en Papegø; er sort paa Hovedet, men rødagtig graae paa Kroppen, dog noget rødere paa Bryst og Bug, end paa Næggen. Vingerne ere meest sorte, ikkun at en Deel af Fierene ere mørkeblaae med en hvid Dværstrib, som atter giennemstæres af en anden lysgraae Strib. Hvor Kroppen og Stierren samles, er den over og under hvid; men Stierren selv er mørkeblaae. Denne Fugl, som paa en Deel Stæder i Norge efter

Be-

Beretning skal kaldes *Norsk-Bapegon*, heder i Fn. Sv. §. 176. *Loxia linea alarum duplici alba*. 2) Den anden er graae af Farve og fuld af brandgule Pletter; men paa Stiert og Vinger sortagtig. Nebbet er tykt og spidst, ligesom paa den første; men med den mærkelige Forskiel, at den øverste Kæbe gaaer spids ned ad, og den nederste op ad, saa de ei kan sættes sammen uden paa Kryds, da den enes Spidse vender mod høire og den andens mod venstre Haand. Den er altsaa *Loxia rostro forficato*. ibid. §. 177., og kaldes i Søverrig *Korsneb*, ligesom den paa visse Stæder i Norge efter Beretning skal hede *Kors-Fugl*.

Due gives her baade Tam og Vild; men den sidste er dog temmelig rar at see. Vild-Duen ansees af Linnæo ifkun for en Varietet af den Tamme, og kaldes *Columba carulescens, collo nitido, macula duplici alarum nigricante*. Fn. Sv. §. 174.

Elve-Ronge. See Øværn-Kald.

Erle er en bekiendt liden Fugl, som i Linnæi Fn. Sv. §. 214. kaldes *Motacilla pectore nigro*.

Falk er en bekiendt graaespraglet Rov-Fugl, som dog kun sielden sees hos os. *Falco pedibus flavis, corpore cinereo, maculis fuscis, cauda fasciis quatuor*. Fn. Sv. §. 60. Paa en Deel af vore Der opholder sig undertiden ved Stranden et Slags hvide Falke, som siges at have en Deel Navne i Folge med sig; hvoraf jeg slutter, at det maa være den hvide Fiske-Falk, som ommeldes i Kleinii Hist. Nat. Avium pag. 52., og kaldes *Falco piscator cyanopus*. *The Fishing Hawk*. *Faucon pêcheur*. Denne er det maaskee, som Hr. Pontoppidan sigter til, naar Han i Morg. Naturl. Histories 2. D. Pag. 118. siger: „Her ved Søe-Siden, særdeles paa Sund-
„mør sees Fiske-Falke, som vel søge deres Hoved-Mæring paa Ban-
„det, men ødelægge ogsaa paa Fjeldene mange Ulker, Lunder og des-
lige

„lige Søe-Fugle.“ Eller og maaskee Han mener Fiske-Stoen, om hvilken nu strax bliver meldet. Den saa kaldte Drne-Falk bliver derimod ingen anden end Sklor-Bangen, som ligeledes herefter skal beskrives.

Fjeld-Skærb. See Rype.

Fjeld-Sklor eller **Fjeld-Skade**, skal ikkun være en liden Fugl, men dog meget anseelig af sin graae og røde Farve. Den opholder sig paa Fjeldene, og kommer ei dervfra ned, uden af en Hændelse om Vinteren. Efter mine Tanker er det den samme, som hos vore Norske Skribenter kaldes Skor-Skade, og hos Authores *Merula saxatilis*.

Fiske-Stoe er et Slags smaa Drne, oven til sorte-graae, men neden under hvidagtig-graae, ligesom paa Hovedet, og er deri adskilt fra andre Drne, at den har sorte eller mørke Fodder i Stæden for gule. Den holder egentlig til i Skovene, men sees dog ofte at slaae Fisk baade paa Søen og i ferske Bæde; hvoraf jeg vist slutter, at den er den udenlands saa kaldte Fiske-Drn, *Haliæetus* s. *Falco pedibus ceraque cæruleis, corpore supra fusco, capite albo*. Fn. Sv. §. 57., hvilken fra den hos os kaldte Fiske-Drn, som herefter skal beskrives, er ganske adskilt.

Fisk-Vender. See Spidsnebbede Vender.

Fjære-Bist eller, som den hos Hr. Pontoppidan kaldes, **Fjær-Kurb** og **Fjære-Muus**, har sit Navn deraf, at den altid opholder sig i Fjæren: Stranden, og piber idelig. Den er en Strand-Sneppe, lidt mindre end en Kramsfugl, og har et maadelig langt, næsten trindt og Sylagtigt Neb, item halv-nøgne Laar og lange Been med 4 Tæer, af hvilke de 3 foreste ere splittede. Den ganske øverste Deel af Kroppen er sort, dog med denne Indskrænkning: at alle Fjerene ere i Kanten noget lyse, at de 10 første Vinge-Fjære have alle hvide Pinner, og tillige (de 3 foreste undtagne) hvide Spidser, eller rettere lidt

Hvidt i den yderste Kant af Spidsene; item at de 10 efterfølgende Ringe-Fiere ere endnu mere hvide saa vel i Spidsen, som ved Basen, saa at de til sidst blive næsten ganske hvide; hvorefter følge 3 sorte Fiere igien. Den foreste Deel af Halsen er sortegraae; men Bryst og Buug hvid med store graae Spætter. Nebbet er mestendeels sort, men dog guult overst oppe; og Fodderne ganske gule. Den sidder altid paa Strandbredden ganske tet ved Soen, hvor den samler sin Fode af de Ting, som Soen skyller op til Landet, og det saa behændig, at hver Gang Bolgerne trække sig tilbage fra Strandbredden, løber den efter, for imidlertid at sanke lidt Fode; men saa snart de styde frem igien, vender den om, og løber tet for ved de fremskydende Bolger, dog saa, at dens Fodder eller Tær neppe blive vaade; hvilken Maade den kan igientage nogle hundrede Gange i Nad. Denne Fugl ligner meget *Tringa cinerea*, *remigibus secundariis basi totaliter albis, rectricibus quatuor mediis immaculatis*. Fn. Sv. §. 150., men da den hvide Farve for paa Halsen og Brystet, de hvide Striber under Ringerne, og den sorte Farve overalt paa Neb og Fodder, som Linnæus tillægger bemeldte *Tringa*, er altsammen noget, der ikke passer sig paa vores Fiære-Pist; saa bliver det troeligt, at den er et eget og maaskee hidindtil ubekendt Species. Vel forekommer ibidem §. 159. en Fugl under Navn af *Charadrius pectore nigro, fronte nigricante, lineola alba, vertice fusco*, Svecis Strandpipare, hvilken altsaa i Henseende til Navnet meget ligner Fiære-Pisten; men er dog en langt anden Fugl, oven til graae og i Brystet hvid, som ogsaa opholder sig hos os, men ikke uden ved Strandene af ferske Bunde, hvor den piber idelig. Hvad Navn man her giver denne sidste, veed jeg ikke; men om den første maa jeg endnu erindre, at den holdes for at være meget nydelig til at spise.

Fiart.

Fiart. See Søe-Konge.

Fosse-Fald. See Nværn-Rald.

Fugle-Konge, *Regulus cristatus*, er en bekendt liden Fugl.

Gaas, i sær Bild-Gaas, falder her af adskillig Slags, saasom 1) Den bekendte Graae-Gaas, Anser ferus Authorum, hvilken af Linnaeo ansees som en blot Varietet af den samme Gaas, og opholder sig her i Mængde, besønderlig paa Derne, hvor den om Sommeren gjør stor Skade paa Korn-Agrene. Naar denne fanges, medens den er ung, lader den sig let tamme; men vil dog i saadan Tvang ikke yngle. 2) Raat-Gaas, eller egentlig Raatne-Gaas, som meget ligner Graae-Gaasen, og derfor ofte tages for den samme, skiont den baade er mindre, og af Farve mere mørkegraae, item sort paa Hals og Hoved. *Anas capite colloque nigris*, s. Bernicla. Belgis *Ratgans*. Fn. Sv. §. 91. Denne har en nedrig Flugt og flyver gemeenlig i lange Rader, den ene efter den anden, sølgelig bliver uden Tvivl den samme, som hos en Deel Norske Skribentere kaldes Rad-Gaas eller Rad-Gæs; men at de hos os kaldes Raatne-Gæs, det kommer af den ugrundte Indbildning, at de skulle ables af raadne Trær i Havet, hvilket ogsaa Jonston Hist. Nat. Avium pag. 141. melder om og siger: at de Lærde ere ueens om disse Fugles Oprindelse, da nogle mene, at de ables naturligtvis, andre af raadne Skibs-Brag, andre igien af visse Træers forraadnede Frugter, med videre; men lægger dette til: at Hollenderne forsikre, at have seet dem i Grønland liggende paa Eg; hvilket desuden ei bør tages i mindste Tvivl. Hos os sees de hvert Foraar at flyve hen mod Nord, uden at opholde sig her førend om Hosten, naar de komme tilbage igien, da de tøve her nogen Stund, inden de forlade disse Nordlige Egne, og flyve hen til de Sydlige Lande. I Anledning heraf maa jeg anføre, hvad Hr. Kalin i sin Reise nach

dem Nördl. America Pag. 161. melder om den Fugl Gaul, som efter al Næmelighed bliver ingen anden end Raadne-Gaasen, og hvorom Ham følgende Underretning blev meddeelt, medens Han opholdte sig i Christiansands Stift i Norge, nemlig: At den skulde være en graae Sæe-Fugl, næsten af Størrelse, og Skabning som en Gaas, og at den flyver i lange og store Rader, den ene efter den anden, og søger i sin Flugt alt hen mod Nord, indtil den kommer paa et vist Sted imellem Bergen og Trundhiem beliggende, som kaldes Gaulmåsa, hvor den skal holde til Sommeren igiennem, og udlægge sine Unger; item at Indbyggerne sammesteds skulde af bemeldte Fugl have sin bedste Næring, og af den Aarsag lade gjøre Bøn af Prædikestolen om lykkelig Fangst af denne Fugl, med videre. Hvorvidt dette stemmer overeens med Sandhed, overlader jeg andre at domme om, da Stedet og de øvrige Omstændigheder ere mig ganske ubekjendte; ligesom jeg heller ikke begriber, hvorledes man af dette Slags Fugle kan gjøre sig større Fordele, end af alle andre. I Øvrigt beskrives den Fugl Goul eller Bagl hos Hr. Pontoppidan saaledes, at man nok kan see, at det er den samme som Raadne-Gaasen, og den samme som Hr. Kalin ommelder. 3) Fager-Gaas, saa kaldet, fordi den seer smuk ud, er ligeledes en Træk-Fugl, som kommer om Foraaret, opholder sig her Sommeren over, og flyver bort igjen om Høsten. Den er meget anseelig af sine rødbrune, hvide og sorte Fiere, i sær Hannen, som bærer en sortegron og glandsende Top. Den øverste Deel af Halsen er ligeledes sortegron og glandsende; men den mellemste Deel er hvid, og seer ud som en hvid Ring, da den nederste Part tillige med Brøstet er rødbrun. Ved Basen af hver Vinge sees en stor, sortegron og glandsende Plet; men Ryggen er hvid, og Stierten ligesaa, dog sort i det Øverste. De 10 største Vinge-Fiere ere sorte, de efterfølgende mørkegrønne og glandsende; dernæst

der næst 3 rødbrune, og de sidste eller bageste ganske hvide. Nebbet er mørkerødt og har ved Basen eller Roden en Riødsfuld og ligesom sammentrykket Kam. Bugen er hvid og tegnet med en sort Stræg, som gaaer midt ad lige hen til Stiarten. 3 Linnæi Fn. Sv. §. 93. kaldes den *Anas albo variegata*, *pectoris lateribus ferrugineis* &c.; men hos andre Authores hedder den Vulpanser, fordi den ligesom Ræven graver sig Huller i Jorden, hvor den lægger sine Æg. At disse underjordiske Røder have tvende Huller eller Indgange, og at Hunnen, naar Æggene forkomme, bliver ynkelig slagen af Hannen, er bekiendt nok.

Gar-Fugl eller Got-Fugl. See Angle-Mager.

Gøg eller Gøg, paa Norst Gouf, *Cuculus rectricibus nigricantibus*, *punctis albis*. Fn. Sv. §. 77. Denne af sin sære Røst vel bekiendte Fugl har altid en mindre Fugl til Følge: Svend og Oppasser; i det mindste veed jeg ikke at have seet nogen Gøg, at den jo har havt i Følge med sig en liden Fugl, som efter Linnæi Vidnesbyrd skal være Erlsen, *Motacilla alba*; hvilket stemmer overeens med det gamle Sagn blant vore Bønder, nemlig: at der i et hvert Erle-Nede skal findes et Gøg-Æg. Mig er og af Diershyllige Vidner blevet forsikket, at de i Begyndelsen af Sommeren have fundet i et Nede smaa Fugle-Æg, men siden i deres Sted et eneste større Æg, hvoraf til sidst fremkom en Gøg; og at denne, da den blev sat i Buur uden for Huus-Bæggen, hver Dag blev madet af en liden Fugl, indtil den utaknemmelige Gøg endelig greb fat paa sin Belgiorer og opaad den; Skönt samme Mord kostede Gogens eget Liv, da man siden intet kunde anskaffe, som den vilde æde. Dette er mig saa troværdig berettet, at jeg ikke har kunnet undlade at anføre det; meest for deres Skyld, som endnu tage Sagen i Tvivl, uagtet den af de fleste store Naturkyndige længe siden er bleven anseet som afgjort, af

hvilke jeg ikkun vil nævne Plinius blant de gamle, og Klein blant de nye. Denne sidste Skribent har i sin Hist. Nat. Avium pag. 29. efter egen Erfaring anført en lige saadan Beretning, af hvilken tilige sees, at Gøgen ei altid opfødes af Erten; men og af den lille Fugl, som kaldes *Curruca canora*.

Guul-Spurv er en bekiendt liden Fugl, oven til rød, bruun og mørkspettet, men neden under guul. *Emberiza flava* eller *Fringilla rectricibus nigricantibus* &c. Fn. Sv. §. 205.

Hav-Aare (maaſſee rettere Hav-Ørre) eller Svart-And er et Slags ſmaa Vender med ſpids Stierrt, ſort og glændſende overalt, undtagen paa Nebbet, ſom er ſort, guult og rødt, og har en Knude (*Tuberculus*) ved Roden. Denne bliver *Anas niger* *Authorum* eller *Anas tota nigra*, baſi *rostri gibba*. Linn. Syſt. Nat. edit. 10. Tom. I. pag. 123., og altsaa adſkilt fra en anden ſort And, ſom af mig endnu ikke er ſeet; men hos Hr. Pontoppidan findes beſkreven under Navn af Hav-Aare og med en Deel hvide Binge-Giere, hvilken uden Tvivl maa være *Anas corpore obscuro*, *macula pone oculos lineaqve alarum alba*. Fn. Sv. §. 106.; ſkiont diſſe Fugle ere (paa Farven nær) hinanden ganſke lige, beſonderlig i Henſeende til den høie Knude, ſom de begge have ved Roden af Nebbet. Da ellers den ſidſte er ſort og hvid, ligesom Ørren eller Ørr-Hannen; ſaa fortiener den egentlig at kaldes Hav-Ørre, og det Navn Svart-And bør derimod alene tillægges den forſte, ſom ganſke ſort og glændſende overalt. Diſſe Vender opholde ſig om Sommeren langt ind i Fiordene, men ellers ſædvanlig ved Havet; og ere ikke, ſom andre Vild-Vender, behagelige at ſpiſe. Endnu findes her et Slags ſort And, ſom er oven paa ſort eller ſortegraae; neden for Vinene og paa Struben lyſegraae; paa foreſte Deel af Halsen ſortegraae og lidt hvidſpettet; paa Bugen hvid og graaeſpraglet, indtil Stierrten,
som

som er sortegraae igien. Fodderne ere gule overalt; men Hinden, som binder Tærne sammen er sort. Denne har jeg længe holdt for at være Hunnen til Havorren (Anas Linnæi Fn. Sv. §. 106.) eller og for en blot Varietæt deraf; men da den ikke kommer overeens med Linnæi Beskrivelse over samme, og den desuden bestandig (i det mindste paa alle de Exemplarer, som jeg har seet) findes sort oven til, uden ringeste Hvidhed paa Bingerne, saa begynder jeg nu at troe, at den er et særskilt Species, som ikke findes hos Systematiske Skribenterne.

Hav-Hest er en graae Hav-Fugl, med et tykt og krumt Neb, næsten af Skabning som en Maage, men mere kort, tyk og uanseelig. Den sees meget sielden uden allerlængst ud i Havet af dem, som fiske paa Stor-Eggen, hvor den, saa snart Fiskernes Ankomst mærkes, kommer i Flokke-Tal løbende eller ligesom travende paa Søen, saa at Havet staaer i fuldt Oprør; sætter og derhos Brystet modig i Beirret og giver en Lyd fra sig, som ligner en Hestes Brinken, hvorover den har faaet Navn af Hav-Hest. I Øvrigt er den bekendt af sin store Graadighed saa vel som Laabelighed, da den ved udkastet Fiske-Lever kan lokkes ganske nær hen til Fisker-Baadene og slaaes ihjel. Slaaes den saa længe indtil den synes ganske død, og kastes saaledes hen paa Søen; da omringes den af alle de andre og haffes saa længe med Nebbene, indtil den faaer til Live igien og begiver sig i Flok eller Selskab med dem; hvilket af alle vore Fiskere eenstemmig berettes. Videre er jeg for nærværende Tid ikke i Stand til at beskrive denne Fugl, af hvilken jeg nu i lang Tid ei har kunnet bekomme noget Exemplar. Dens Navn findes ellers anført i de fleste af Norges gamle Beskrivelser, saasom hos B. Clauson, L. Wolf, J. Ramus og andre; men Fuglen selv findes ingensteds hos vore Norske eller Danske Skribenterne beskrevet og aftegnet uden hos Hr. Pontoppidan. I
Jonst.

Jonst. Hist. Nat. Avium pag. 185. opregnes den blant Færøeske Fugle under Navn af *Haffert* seu *Equus marinus*. I Kleinii Hist. Nat. Avium pag. 170. forekommer en Fugl under Navn af *Male-mucke*, som uden Tvivl er den selv samme. Der hedder det: *Male-mucke*; rostro supra & infra anguloso, in exitu incurvo & acuto; pedibus cinereis; tetradactyla avis, postico digito parvo; quædam totæ cinereæ, aliæ solummodo in dorso; illæ ætatis provectionis esse creduntur. In Hitlandia etiam vel Zetlandia Anglorum visuntur; in balænis necatis confident stupidissimæ aves, mortis sibi inferendæ patientissimæ, unde *Male-muggen*, quod adeo male sibi prospiciunt; primæ sunt, quæ navigantibus in Groenlandiam in conspectum veniunt. Vivam habuit Dm. *Anderson*, quam secundum omnes corporis partes sollicitè descripsit pag. 177. seqq. Hr. Klein henfører ellers denne Fugl til Maagernes Classe og kalder den *Larus marinus maximus*, ex albo nigro & fusco varius. vid. Libr. cit. pag. 136. (*)

Hav-

(*) Esierat dette var skrevet, tilbringes mig et Exemplar af en Hav-Hest, med hvilken det har følgende Beskaffenhed. Egentlig ligner den en Maage (af det Slags, som hos os kaldes Graae-Maase) baade i Skabning og Størrelse; men er dog noget mindre. Den har og næsten samme Farve, efterdi den neden under er hvid, og oven til lysgraae overalt, ifflun at de store Vinge-Fiere falde lidt mørkere end de øvrige. Endelig har den og Maage-Bedder, med 3 foran siddende og ved en Hinde forenede Tæer, item med en Spore Bag til, som bedre kan kaldes en liden hvas Kloe, end en Bag-Taae. Den mærkeligste Forskiel bestaaer altsaa i Nebbet, hvis øverste Kæbe er ligesom sammensat af 4 adskilte Stykker, nemlig først tvende Kiilagtige Side-Stykker, een paa hver Side, dernæst et langt Mellem-Stykke, som mod Slutningen faaer en opheiet, frum og spids Skabning, og endelig en oven paa Mellem-Stykket liggende huiul Cylinder, som gaaer

Hav-Old eller, som de af andre kaldes, Hav-Neller ere et Slags hvide og sorte Vender, som opholde sig i Havet og kiendes let af sine lange udstaaende Fiere i Stiarten, af hvilke nogle have taget Anledning at kalde dem Trøe-Førere, saasom de have lignet disse lange Stiart-Fiere ved Trøer 3: lange Træ-Stænger. I Linnæi Fn. Sv. §. 96. kaldes dette Slags Vender *Anas cauda cunei-formi acuta*, f. *Anas Islandica Vormii*, og i Syst. Nat. ed. 10. Tom. 1. pag. 126. *Anas cauda cuneata, rectricibus intermediis longis, corpore griseo, temporibus albis*. f. *Anas hyemalis*.

Hav-Sule er ligeledes en Hav-Fugl, større end en Gaas og i Skabning meest liig Skarven. Dens Neb er langt, meget tykt og uden Tænder, saa og uden Næsebore; i det mindste fattes begge Dele paa det Exemplar, som jeg eier. Nebbets øverste Ræbe er mod Enden krumboiet og har 2 paa langs gaaende dybe Furer, saa den seer ud, ligesom den var sammensat af 3 adskilte Stykker. Mundvigene gaae forbi Dinene langt op til Nakken, og selvfølgelig give denne Fugl et stort Svælg. Den Crista eller Kam paa Hovedet, som Hr. Pontoppidan tillægger Hav-Sulen, fattes paa mit Exemplar. Skindet omkring Dinene og under Hagen er ganske blot eller uden Fiere

og

ud fra Roden af Nebbet, og strækker sig hen til Midten af Øver-Ræben, eller henimod den opheiede Deel af samme. Denne Cylinder er ved en Skillerums-Plade eller et Mellem-Been atter afdeelt i 2 smaa Rør eller Piber, som ere Fuglens Næsebore; og dette viser, at Hav-Hestem efter Linnæi Systema bør kaldes en *Procellaria* eller Storm-Fugl, skient der hos Ham findes ingen, som ganske ligner denne. Nebbets Under-Deel eller Under-Ræben seer og ud som den var sammensat af adskillige Stykker, og er vel bugtet ligesom paa Maagerne, men derhos meget breed og buttet foran. Videre agter jeg ikke at melde om denne Fugl, som nu findes udførlig beskreven og aftegnet i det Trondhiemske Selskabs Skrifter, 1 Deel, 6 Afhandling.

Gg

og derhos blaaefarvet ligesom Nebbet. Hovedet er maadelig stort, men Halsen meget lang og tyk; Kroppen langagtig; Vingerne lange og smale; Stierten lang og spids. Fodderne ere, som Skarvens, forsynede med 4 Tæer, alle siddende foran og forenede med en Hinde, men af adskillig Længde, da den yderste eller udbendigste Taae er længst og de øvrige efterhaanden kortere. Bag til sees i Staden for Taae en temmelig stor Klode, hvilken synes at tiene som en Hæl til at støtte sig paa i Gangen. Nebbet er uden og inden til blaaet; men Kroppen overalt hvid, undtagen de 10 yderste Vinge-Fiere, som ere mestendeels sorte, tillige med en Deel af de smaa Vinge-Fiere eller saa kaldte *rectrices*. Den kaldes i Kleinii Hist. Nat. *Avium* p. 143. *Plancus*, Anser *Bassanus*, s. Sala Hoyeri, og findes aftegnet i Hr. Pontoppidans Norg. Naturl. Historie.

Hegre eller Heire er en almindelig og vel bekendt Fugl. *Ardea cristata dependente*. Fn. Sv. §. 133.

Hei-Loe (uden Tvivl saa kaldet, fordi den opholder sig paa Hederne) er en bekendt og velsmagende Sneppe, mindre end en Due, som overalt paa Kroppen er sort og guulspraglet saaledes, at de sorte Fiere rundt om ere besatte med gule Pletter; men paa Brystet ganske sort, og under Stierten saa vel som paa Laarene mestendeels hvid. De store Vinge-Fiere ere sortegraae, men de 8 første ere derhos hvide i Midten; de smaa Vinge-Fiere ere ligeledes sortegraae, men hvide i Spidsen. Nebbet er sort; Fodderne sortegraae; Laarene halvnøgne; Tæerne 3 i Tallet, og næsten adskilte, ikkun at de øverste Leder hange sammen ved et Stykke Skind eller en Hinde. Den er uden Tvivl *Charadrius nigro-lutescente variegatus*, *pectore nigro*. Fn. Sv. §. 156.

Hørse-Bog. See Skodde-Foll.

Hvid-Laaring. See Skarv.

Huus-Kald. See Spurv.

Høg

Hog kaldes paa Norst-Houk, og falder her af adskillig Farve og Størrelse. 1) Den største og almindeligste er den saa kaldte Høns-Hog, som er brunn- og sort-spraglet, med gule Fodder. *Falco cera luteo-viridi, pedibus luteis, corpore ferrugineo, vertice fulvo.* Fn. Sv. §. 63. 2) Et andet Slags Hog, som er mindre end Høns-Hogen, meest mørkebrunn af Farve, men dog hvidagtig paa Brystet, og yderst i Stierten tegnet med en hvid Tvær-Linie. *Falco pedibus seminudis flavis, cera nigra, capite cinereo, caudæ fascia cinerea, apice albo.* ibidem §. 66. 3) Den tredje og mindste er den saa kaldte Spurv-Hog, som har en mørke-graae Farve med mange sorte Tvær-Linier over Stierten. *Falco cera viridi, pedibus flavis, pectore albo, undulis transversis fuscis.* ibidem §. 68.

Høns. Af disse gives her adskillige Forandringer, saasom 1) De Gemeene Høns uden Top. 2) Top-Høns, i sær de sorte med hvid Top, som ere de Ansæeligste; men ei saa nyttige, som 3) Stiæghønsene, hvilke have nogle nedhængende smaa Fiere under Hagen, og holdes for de bedste at give Æg. I enhver Bondes Huus findes altid een Hane og een Høne i det mindste; og i visse Bygdelave holdes 4 til 5 Stykker eller flere, hos hver Mand, saa at derfra aarlig kan sælges en temmelig Deel Æg og Kyllinger. 4) Kalkonste Høns holdes vel hos en Deel fornemme Folk, men sielden.

Høst-Fugl er et Slags store Sneyper, som om Høsten kommer til Verne i store Flokke, skiont ikke alle Aar i lige Mængde. Nebbet er 4 Tverfingre langt og af Farve sort, dog saa, at den underste Ræbe er tillige lidt rød. Fodderne ere Blyefarvede; Læarene halv-nøgne; Tærne splittede op til de øverste Leder, som hange sammen ved en Hinde; den bageste Taae liden og ikkun forsynet med et Leed. Fierene paa den øverste Deel af Kroppen ere mørkegraae med adskillige

brune og hvide Pletter om Kantene; Vinge-Fierene ere af samme Beskaffenhed, men dog mere hvidspættede, og de største Vinge-Fiere ganske sorte. Bugen er hvid; Brystet graaeagtigt; Stiarten hvid med sorte Tvær-Striber. Denne Fugl findes i Jonst. Hist. Nat. Avium, Pag. 165. Tab. 53. beskreven og aftegnet under Navn af *Pluvialis major*; men i Linnæi Fn. Sv. §. 142. kaldes den *Numenius pedibus virescentibus* (rettere *plumbeis*) *urhopygio albo, remigibus lineis albis fuscisque undulatis*.

Jacob. See See-Ronge.

Jembre, Hav-Jembre eller Lom-Jembre (*) er en stor Hav-Fugl, omtrent af Størrelse som en Gaas, og næsten af samme Skabning, undtagen hvad Nebbet og Fodderne angaaer. Nebbet er langt, Sylagtigt og uden Tænder; Tungen smal og spids; og Næseborene giennem-sigtige. Vingerne ere maadelig store; men Stiarten meget liden, og, fra Fodderne at regne, kun 4 Tværfingre lang. Læarene ere meget smaa; men Benene lange, tynde og brede, næsten som et Kniv-Blad, folgelig meget beqvemme til at roe med. Lærne ere 4, af hvilke de 3, som sidde foran, ere forenede med en Hinde, og forsynte med stumpede og ligesom indproppede Kloer, men den fjerde er en liden bevægelig Bag-Læae, siddende tet oven for Lebet ved Fodblad-et. Vingerne og den øverste Deel af Kroppen have en sort og glændsende Farve, som hos nogle er besprengt med hvide og runde Pletter,

(*) Disse trende Navne bruges her i Flæng om Jembren; men da jeg af det Trondhiemske Selskabs Skrifter 1te Deel 8de Afhandling seer, at et vist Slags Lom kaldes i Trondhiems Stift Hymber, saa vil jeg ikke nægte, at det Navn Lom-Jembre maaskee egentlig her tillægges denne sidste, uagtet det er vist, at de fleste af vore Bønder ansee Lomen og Jembren for een og samme Fugl, og væsentlig af den Aarsag have sammensættet disse trende Navne.

Plætter, men hos andre med lysgraae og Bølgagtige Striber. Den bageste Deel af Hoved og Hals er mere graae end sort, og den hos hvidspettet; men den foreste Deel tillige med Brystet og Bugen er hvid. Nebbet er mere blaat end sort; men Fodderne sorte, ikkun at den Side, som vender ind ad, seer hvidagtig ud. Under enhver afvingerne sees et temmelig stort og vedvinge-ledet meest dybt Hull i Kroppen; men om Imbren, efter den almindelige Mening, i disse Huller forvarer og udrunder sine Egg, det er meget uvist og synes kun at være en Gissning. Nærmeligere er det, som Olig. Jacobæus beretter i Mus. Reg. Part. 1. Sect. 2. No. 22., nemlig: at den af Fiske-Been bygger sit Rede paa Klipperne i Nord-Soen, og midt om Vinteren udflekter der sine Unger i 14 Dage; hvilket vel ikke er nogen hos os bekendt, men dog ganske troeligt, i Betragtning af, at den her meest sees om Vinteren, og i sær naar et Uveir er i Vente, da den begiver sig fra Havet nær ind til Landet og anmelder sig ved et hæftigt Skrig. I Kleinii Hist. Nat. Avium Pag. 130. anføres en Fugl under Navn af Anser *Embergoose* dictus, Sibb. Embergans, om hvilken det videre heder: Th. Preston Philos. Transact. No. 473. Pag. 61. narrat, quod hic Anser Zetlandiæ natus ova sua sub alis excludat: „this is certain, „that they have a cavity or hollow Place *unther one of their Wings*, only capable of containing a larged Egg. „ Af hvilket Navn og Beskrivelse man lettelig seer, intet andet at kunde forstaaes end vores Imbre; skiont det hverken er passeligt, at denne Fugl henføres til Gæssenes Classe, da den vist nok bør regnes blant de saa kaldte Colymbos; ikke heller rigtigt, at den ikkun beskrives med et Hull under een afvingerne, efterdi den virkelig har et Hull under enhver af dem. I Museo Regio og (saavidt jeg kan see af Norg. Naturl. Histor. 2 D. Pag. 132.) i Museo Wormiano

kaldes Imbren *Mergus maximus Færoensis*. Samme Navn anfører og Klein i Hist. Nat. Avium Pag. 141., og stiller den fra en anden Fugl, som Han kalder *Mergus arcticus*, *Colymbus arcticus Lumme dictus Wormii*. Linnæus derimod anfører begge disse Navne, som Synonyma paa Lomen, hvilken Han egentlig kalder *Colymbus pedibus palmatis indivisis*. Fn. Sv. S. 121. Altsaa maae een af disse to berømte Skribentere have taget Feil, og enten den første gjort tvende Fugle af een, eller den sidste een af tvende. Hr. Linnæi Mening bestyrkes meget ved vore Bonders Udsigende, som gemeenlig holde Lom og Imbre for at være een og den samme Fugl, menende, at Imbrer ere gamle Lome, som nodes til at forlade de færske Bunde og at begive sig til Hav, saa snart de blive for tunge, og ikke vel kan komme afftød med at flyve. Det er og vist, at disse Fugle have meget tilfælles med hinanden; men at de ikke desmindre ere 2 adskilte Species, skal siden vises ved Lomens Beskrivelse.

Raa eller Røge. See Ravn-Raate.

Rav-Ørn er ligeledes en temmelig stor Hav-Fugl, men lidet eller intet bekiendt, undtagen for dem iblant vore Fiskere, som besøge Stor-Eggen, af hvilke den beskrives i Storrelse næsten som en Graae-Gaas, men dog mere tyk og kort af Skabning, og i sær med kortere Hals. Af Farve siges den at være brunspraglet som en Ørn; og da den tillige kaver eller dukker idelig, har den faaet Navn af Rav-Ørn. Jeg tvivler ikke paa, at den jo er en *Colymbus*; thi af det Slags Fugle opholde sig i Havet adskillige, og ere bekiendte af sin idelige Dukkan, hvorfor de udenlands kaldes Dob-chich, Dochers og Teuchers. En Deel af dem skal og være brune af Farve; i sær melder Klein i Hist. Natur. Avium pag. 150. om en *Colymbus fuscus*, Braun Teucherlein, som maaskee kan være Rav-Ørnen.

Rat-

Kat-Ugle eller Nat-Ugle. Denne er nok mere end eet Slags; men den, som her sædvanlig forekommer, er kun af Størrelse som en Due, forsynet med et meget stort Hoved, item med et guulagtigt Neb og paa Siderne af Nebbet med sorte Haar. Farven omkring Øinene er hvid; men ellers overalt graaebraun og hvidspættet. Paa enhver af de store Vinge-Fiere sees saa vel over som under 4 til 5 ordentlige hvide Pletter, af hvilke de underste ere de største. Bugen er hvid; Fodderne ligeledes hvide, men derhos lodne ligesom Hare-Fodder. *Strix capite lævi, corpore fusco, remigibus albis maculis quinque ordinum, f. Noctua minor.* Fn. Sv. §. 53.

Kield. See Fjeld.

Rive, Croprotherus, er udenlands bekendt under det Navn Struntjager, og saa kaldet, fordi den forfølger Strand-Maagerne, indtil de af Beangstelse maa slippe sin Urentlighed, hvilken den med Begierlighed opsluger. Den har et krumt Neb og ligner meest en Maage; ifkun at den har smærre Fodder, og er desuden overalt paa Kroppen sort, men i Brystet mørkegraae. I Vinge-Fierene ere Pennerne alene hvide; og i Stiarten sidde 2 spidse Fiere, som ere længere end de øvrige. Den kaldes i Linnæi Fn. Sv. §. 129. *Sterna rectricibus extimis maximis nigris.*

Rød-Meyse er et Navn, som formodelig vil sige det samme som Rød-Muus, da det tillægges et Slags smaa Fugle, som ere store Elefere af Rød og indade sig deri ligesom en Muus. Af disse gives ellers mange Slags, blant hvilke de almindeligste ere 1) Den sorte og gule Rød-Meyse. *Parus capite nigro, temporibus albis, nucha lutea.* Fn. Sv. §. 238. 2) Den blaae og grønne. *Parus remigibus cæruleiscentibus, prima margine exteriori alba, vertice cæruleo.* ibidem §. 240. 3) Den graae Rød-Meyse, med et sort og hvidt Hoved. *Parus capite nigro, temporibus albis;*

albis, dorso cinereo. ibidem §. 242. 4) Endnu er mig forekommen en Rød-Meyse, lidt mindre end en Kramsfugl, som har et Sylagtigt Neb, oven paa sort men neden under guult med en sort Spids, og en Tunge, som er Spydagtig og foran klostet saaledes, at hver Deel atter er adskilt i to smaa Parter, ligesom 2 fine Borster eller Seræ. Paa Halsen og den hele øverste Deel af Kroppen er Farven guulgrøn; under Hagen guul; paa Brystet guul med brune Spetter; under Bugen mørkeblaa og hen ved Stiert guul. Stiert er klostet og næsten af samme Farve som Dinggen, da de 2 mellemste Fiere ere grønagtige, men alle de øvrige noget mørkere, dog saa, at de 2 yderste Fiere tillige ere tegnede med en hvid Kant. Fodderne ere sortagtige og splittede i 4 Tæer, af hvilke den bageste har en Kloe, 3 Gange saa lang som de foreste. Denne Fugl er vist nok en Parus; men hverken hos Linnæum eller Klein findes nogen af saadan Farve. Maaskee den ikkun er en Varietet af den først anførte Parus capire nigro, hvilken den meest ligner, blot at den ikke er sort paa Hovedet.

Knotter er en liden Fugl, som undertiden fanges i Snarer og for sin behagelige Stemmes Skyld sættes i Buur. Den har et kort, tykt og trint Neb af guulagtig Farve, og ligner meest en Gul-Spurv, ikkun at den er noget større og har længere Stiert. Omkring Nebbet er Farven hvidagtig; paa Brystet rødagtig med mørke Pletter; under Stiert graae; under Bugen hvidgraae; men oven paa Kroppen bruun med temmelig store og sorte Pletter. Nederst i de store Vinge-Fiere gaae nogle fine hvide Striber i det sorte; og Stiert, som er klostet, har sortagtige Fiere med en bruun Kant runden om. Fodderne ere fulde af Indskiareller eller smaa ophoiede Ringe; og af de lange Kloer er den bageste meget længere end de 3 foreste. Den bliver formodelig *Fringilla grisea nigro maculara*. Fn. Sv. §. 206., som i Tydskland kaldes Knust item Knpper. vid. Kleinii Hist. Avium pag. 91.

Rors-

Kors-Fugl. See Dom-Pap.

Krage paa Norske Kraake, er en almindelig og vel bekendt Fugl, som i Linnæi Fn. Sv. §. 71. kaldes *Corvus capite, gula, alis caudaque nigris, trunco cinerascete*. I Snarer om Høsten fanges undertiden et andet og meget rart Slags Krage, som hos Authores i Almindelighed kaldes *Cariocatactes*; men i Linnæi Fn. Sv. §. 75. *Corvus cinereus, cauda alisque nigris, Svecis Rötveck, Rötkraka*. Den er af Storrelse som en Skade, men har Neb og Fodder som en Krage. Tungens yderste Deel er meget tynd eller Hindagtig, og adskilt i 2 Parter. Kroppens Farve er overalt graaeagtig-bruun og besprengt med hvide Pletter, ligesom paa en Stær; men Hovedets øverste Deel er uden Pletter. Vingerne ere sorte, og de smaa Fiere, som bedække dem, hvide i Spidsen; de store Vinge-Fiere have og en liden hvid Spidse, men mindre kiendelig. Hen under Stierten er Farven hvid; men Stierte-Fierene, som ere II i Tallet, ere alle sorte med hvide Spidser.

Krans-Fugl. See Trost.

Krog-Nvst. See Blom-Rokke.

Krykke kaldes her et Slags smaa Maager, som opholde sig ved Havbredden for at nære sig af de Ting, som Havet kaster op paa Stranden. De ere af Storrelse omtrent som Duer, eller neppe halvt saa store, som de sædvanlige Maager. Nebbet er gult, langt og smalt, og i nederste Kæbe bugtet, ligesom paa andre Maager. Farven paa Hovedet, Ryggen, Vingerne og den bageste Deel af Halsen er lyseblaae eller Perleblaae, dog noget mørkere paa Hovedet; men i Panden, under Vingerne og paa Kindene, saa vel som paa Brystet, Bugen, Stierten og den foreste Deel af Halsen Sneehvid. Mundvigene og Dienbryvene ere røde; de 5 første og største Vinge-Fiere sorte i Spidsen (den første tillige sort om Kanten) men de 2 sidste hvide i Spidsen. Fodderne ere ganske sorte, men i Øvrigt dannede som

andre Maager. Dette Slags Maager findes, saa vidt jeg veed, ikke ommeldt hos Systematiske Skribentere, Men jeg maa tilstaae, at den i mange Poster kommer overeens med *Larus albus* dorso *canno* Linnæi Fn. Sv. §. 125.

Lare-Tite eller Lare-Titring er en Træk-Fugl, som opholder sig ved og svæver over Elvene, naar Laren sammesteds begynder at gaae til, og har deraf saa vel som af sin Stemme faaet sit Navn. I Skabning og Storrelse ligner den en Hølle; har et Neb, som er et Par Tværfingre langt, rundt og sort, item en Top paa Hovedet, som gjør den anseelig. Farven paa Hovedet, den bageste Deel af Halsen, den største Deel af Ryggen og de smaa Vinge-Fiere er graae og besprengt med mørke Pletter; imellem Ryggen og Stierten Kridhvid; men paa Stierten hvid med sorte Bolgagtige Tvær-Linier. Brystet og den foreste Deel af Halsen er graaespraglet ligesom den bageste Deel, men noget lysere; og Bugen næsten hvid. Af de store Vinge-Fiere ere de 5 første ganske mørke eller sorte; de efterfølgende sorte men tillige hvidspragtede og omsider ganske hvide indtil den 21de, efter hvilken de øvrige blive sorte og plettede igien. Laarene ere halv-nøgne; Benene lange, og Tærne ved en Hinde ganske lidet sammenføiede, begge hoirode; men Kloerne sorte. Den er *Tringa rostrum nigro, basi rubra, pedibus coccineis*. Fn. S. §. 149.

Lerke er en liden bruunspraglet Fugl, bekiendt af sin behagelige Sang, som den i Flugten giver fra sig, og opholder sig meest paa de flade og Sandige Øer ved Havet, saasom Gidskøe, Vigeroe og flere. Denne er *Alauda rectricibus extimis duabus, extrorsum longitudinaliter albis, intermediis interiore latere ferrugineis*. Fn. Sv. §. 190. Men ellers falder her og et andet Slags Lerke, som er større, graaespraglet af Farve, og sidder paa Marken, imedens den synger; folgelig bliver ingen anden end den saa kaldte *Alauda pratorum*.

Lire

Lire eller Skraap er en maadelig stor Hav-Fugl, som opholder sig meget langt ud i Havet og er altsaa ikke bekiendt, uden for dem, som bruge Fiskerie paa Stor-Eggen. Af disse Fiskere beskrives den at være noget mindre end en Rive, men ellers omtrent af samme Skabning; item af en meget hastig Flugt og af sort Farve, dog saa, at en Deel af dem skal i sær være kiendelige ved en hvid Plet paa Stierten. Videre er dens Art og Yngel ei her bekiendt, saasom den aldrig skal være seet paa Landet; men hos Lucas Debes (i Færøernes Beskrivelse Pag. 129. Tydske Edition) meldes: at Liren, naar den er fuldvoren, kaldes Skraabe, fordi den liggende paa Ryggen indskraber eller graver sig dybt ind i Jorden for at gjøre Rede, i hvilket den ei ligger paa Bugen, men paa Ryggen; item at Ungen, som er aarlig af hver ifkun een, skal være overmaade seed, uagtet den ei besøges eller mades af Moderen uden om Natten. Denne Fugl bliver efter al Rimelighed *Larus piger cunicularis Kleinii*. Hist. Nat. Avium pag. 139., hvor den af sin Røst kaldes *Puffinus*, Pupin, og beskrives saaledes: *Pedibus palmatis & rubescentibus; rostro sesquidigitum aut duos digitos longo, angusto, nigro & qvoad figuram Vanelli rostro non nihil simili; postico digito parvo, acuto; latitat in cavernis cuniculorum; mirum in modum saginat pullos. Cajus. Alis & cauda satis longis; qvàm citissime volans, non lanugine qvadam, ut vult Aldrovandus, vestita Avis.*

Lom (*Colymbus arcticus Wormii*. *Colymbus pedibus palmatis indivisis Linnæi*. Fn. Sv. S. 121.) holdes her i Almindelighed for at være den selv samme Fugl, som den forhen beskrevne Jembre; hvilket og synes at være Linnæi Mening. Vel er det vist, at Lomen i Henseende til den udvortes Skabning er Jembren saa aldeles liig, at jeg snart ikke i nogen væsentlig Post har fundet mærke den ringeste

Forfkiel; men at de ikke desmindre ere 2 adskilte Slags Fugle, det mener jeg at kunde bevises *a)* af deres forskiellige Størrelse; da Imbren altid befindes at være meget større end Lomen. *β)* Af deres forskiellige Farve; da Lomen er paa Kroppen ei aldeles saa sort som Imbren, men mere graaeagtig, eller mørkegraae, og besprengt med hvide Pletter eller hvide Bølgaagtige Striber. Desuden ere Lomens Hoved og Hals (i sær Halsens Sider) ganske graae overalt; men det, som i sær gjør den kiendelig, er den lange rødbrune Plet, som sidder paa foreste Deel af Halsen og er neden til breed, men gaaer spids op til Hagen som en Kile, hvilken aldrig sees paa Imbren. Endelig er og Lomens Neb mere sort end blaat. *γ)* Af deres forskiellige Opholds-Sted; thi Lomen opholder sig jævnlig i de færske Bunde, i sær Fjeld-Bundene, og lægger sine Æg ved Band-Bredden, saa at, omendskiont den undertiden skulle søge til Hav, er det dog usædvanligt, og skeer (som en Deel ikke urimelig holde for) alene i Alderdommen, naar den bliver for tung til at flyve og ei vel kan bierge sig i de færske Bunde. Imbren derimod er en ægte Hav-Fugl, som vel undertiden sees at svømme i de færske Bunde om Sommeren, ligesom Skarb, Maage og andre Hav-Fugle, men ei bestandig; udlægger heller ikke der sine Unger, saa vidt mig er bekiendt. *δ)* Af deres forskiellige Natur; efterdi Lommen er en Træk-Fugl, som kommer om Foraaret og flyver bort igien mod Høsten, men Imbren sees derimod alleroftest om Vinteren, naar den ved Storm-Beir drives ind fra Havet, og det aldrig flyvende, men svømmende. *ε)* Endelig og af deres forskiellige Røst, som gjør dem kiendelig nok adskilte fra hinanden.

Alt dette er at forstaae om den almindelige og egentlig saa kaldte Lom; thi efter Bondernes Beretning sees og undertiden i vore færske Bunde et andet Slags Lome, som baade skal have et tykkere Hoved, og

des-

desuden i Almindelighed være større end de sædvanlige Lome. Farven paa Hovedet og Halsen siges at være deilig Violetblaa og skinnende, men paa Kindene saa vel som ellers over alt paa Kroppen graae, Bugen alene undtagen, som skal være hvid. Hos Systematiske Skribentere finder jeg ingen, som ligner denne, og jeg veed ikke, om den er en blot Varietet af den første, eller den udgior et Slags for sig selv, saasom jeg hidindtil ei har kundet faae den at see (*).

Lomgtve eller Lomvie er en maadelig stor Hav-Fugl, som af mig endnu ikke er seet, men beskrives af andre at være oven paa sort, neden under hvid, og af Skikkelse som en Alke, ikkun at den skal have et længere og smalere Neb, med en guul Stribe paa hver Side af Nebbet. Den forekommer hist og her; men fornemmelig paa den store og langt ud i Havet beliggende Ø, kaldet Rundø, hvor den danner sit Nede paa Fjeldets flade Afsetninger, ligesom Lunden, om hvilken nu strax skal meldes. I Kleinii Hist. Nat. Avium pag. 146. kaldes den *Plautus rostro larino*, s. *Lomvia Clusii*, og beskrives saaledes: *Corpore ut fere omnium ovato; capite, collo, dorso, pedibusque ex atro fuscis; truncus inferne albus; cauda vix 2" longa; rostro lari simili, nigro, ad radicem mandibulæ superioris linea flava; cujus color variare solet.*

Lunde er en Søe-Fugl, som meget ligner Alken, men falder lidt mindre. Hovedet er tykt; Nebbet meget fladt og sammentrykt, saa og forsynet med 4 Furer eller Tværstriber af rød og blaae Farve. Ved Roden af Nebbets øverste Kæbe sidder en skarp Kant eller Kam, haard som Horn, og deri lange Næseborer. Farven er neden un-

H 3

der

(*) Denne sidste Lom findes under Navn af Hymber aftegnet og næiere beskrevet i det Trondhiemske Selskabs Skrifter, 1 Deel ottende Afhandling, hvor den kaldes den meget smukke sort- og hvid-spraglede Lom med Halsebaandet paa.

der hvid, men oven paa sort overalt; saa at ikkun Kindene ere graae, og hver Mundvig tegnet med en hvidagtig Plet. Fodderne, som ere ganske røde, have Laller med 3 Klør foran, men ingen Spore bag til. Denne Fugl falder ligeledes i temmelig Mængde paa fornævnte Rundøe, hvor den opholder sig paa Fjeldets flade Udsætninger, og, i Stæden for at bygge Rede, graver sig et Hul i Jorden, hvis Plabning snart tildækkes af Græsset, som der vøjer hyppig, fordi det aarlig faaer Gødning af Fugle-Skarn. Dens Beboere vide og temmelig vel at benytte sig af denne Herlighed, i dei de med Jern-Kroge trække Fuglene ud af sine Huler, og fylde saaledes hele Baade med døde Lunder, Lomgiver og Alfer, hvilke de siden med Fordeel sælge. Lunden er ellers Avis Lunda Wormii. Alca rostri sulcis qvatuor, oculorum regione temporibusqve albis Linnæi. Fn. Sv. §. 118. Plautus arcticus Kleinii. Hist. Nat. Avium pag. 146.

Maage, paa Norsk Maase, er adskillig Slags. 1) Den almindeligste er Graae-Maasen, som har hvide eller bleegfarvede Fodder, men guult Neb og en rød Plet i Bugten af Nebbens underste Kæbe. Farven paa Ryg og Vinger er lysgraae; men i Øvrigt hvid overalt, undtagen at de 5 største Vinge-Fiere ere sorte hen imod det yderste, dog saa, at hver af dem har en hvid Plet i det sorte og desuden hvid Spids. Denne bliver vel ingen anden, end *Larus albus dorso cinereo-fusco* Linnæi (Fn. Sv. §. 126.) eller *Larus cinereus maximus* Kleinii (Hist. Nat. Avium pag. 137.) skönt deres Beskrivelser ikke passe sig i alle Henseender. 2) Sænger kaldes de ganske graaespragtede Maager, som have sort Neb, blege Fodder og nogle sorte Fiere yderst i Vingerne saa vel som Stiert, og holdes eenstemmig for at være Graae-Maasens Unger, skönt de ere samme ganske ulige og faae ei dens Farve, forend første Vinter er forbi; hvil-

hvilket ogsaa af Linnæo paa foranførte Sted bekræftes. 3) Svart-Bag eller Hav-Maase er sort paa Ryg og Binger, men i Øvrigt hvid, og har guult Neb. Den er uden Tvivl *Larus albus dorso atro*. Linnæi Syst. Naturæ, pag. 24. 4) Om de smaa Maager eller saa kaldte Krykkier er forhen meldet.

Mort-Ender. See Spidsnebbede-Ender.

Myr-Snipe er en bekendt og velsmagende Snespe, som holder til i Myrer eller Sumpige Stæder, er brunspraglet af Farve, og har adskillige Striber paa Hovedet tillige med et langt Neb. *Numenius capite lineis quatuor fuscis longitudinalibus, rostri apice tuberculoso, femoribus seminudis*. Fn. Sv. §. 143.

Mækkre-Goul. See Skodde-Foll.

Natte-Ravn høres her som andensteds at skrig om Natten, men sielden. Den er *Hirundo cauda integra, ore feris ciliato*, s. *Caprimulgus*. Fn. Sv. §. 248.

Nat-Ugle. See Kat-Ugle.

Nat-Bake er en liden Fugl, lidt større end en Spurb, men i Skabning meest liig Træ-Pilken, undtagen at den, som sædvanligt, har 3 Tæer siddende foran paa Fodderne og 1 bagen til, i Stæden for at Træ-Pilken har kun 2 foran og lige saa mange bagen til. Farven paa den øverste Deel af Kroppen, Stiarten og Bingerne er blaaegraae; over Dinene lidt sort; paa foreste Deel af Halsen, saa og paa Brystet og Bugen hvid; men paa Siderne rødbrun og ligeledes under Stiarten. En Deel af Stiart-Fierene ere oven til hvide i Spidsen, og 5 andre mærkede med en hvid Plet, som halveis overskiære dem. Nebbet er sort, men Fodderne guulagtige. Den har sit Ravn deraf, at den vaager og synger om Natten, og er i Øvrigt deraf bekendt, at den ligesom en liden Muus løber op ad Træernes Stammer, og pikker stærkt i Træerne som en Træ-Pilke. Den er

Cer-

Certhia Authorum og *Sitta rectricibus fuscis*, qvatuor margine apiceqve albis, qvinta apice cana, s. *Picus cinereus*. Svecis Nåtåråca. Fn. Sv. §. 182.

Norst-Bapegoy. See Dom-Bap.

Orr og Orr-Fugl. See Nar-Fugl.

Pengvin eller Pingvin. See Angle-Mager.

Qvikke-Tield er en Strand-Sneppe, af Skabning som en Due eller Tenne, og af Farve graaespraglet, med nogle gule og hvide Striber over Hovedet. I Dvrigt siges den meest at ligne Tielden, da den skal have et langt og buttet Neb, lange og røde Fodder, halvnøgne Laar og splittede Lær. Den opholder sig og, ligesom Tielden, ved Strandbredden om Sommeren; men at den kaldes Qvikke-Tield, kommer deraf, at den er meget qvik o: munter og levende, saasom den aldrig staaer stille, men løber frem og tilbage ved Stranden og skriger idelig. I Kleinii Hist. Nat. Avium pag. 21. forekommer en Fugl, kaldet *Gavia brachyptera vocifera*, som beskrives paa samme Maade som Qvikke-Tielden, og kaldes desuden af sin Kjøst *Kildree*; hvilket Navn formodelig vil sige det samme som Kield eller Tield.

Qværn-Kald, Fosse-Kald eller Elve-Konge er en bekiendt Fugl, paa Kroppen sort, men i Brystet hvid, som altid opholder sig ved Qværn-Huse o: Vand-Møller, og ved Elve-Fosse, hvor den lader sig af Vandet overskylle. *Motacilla pectore albo, corpore nigro*. Fn. Sv. §. 216.

Ravn er en almindelig og bekiendt Fugl, som i Fn. Sv. §. 69. kaldes *Corvus ater dorso cærulescente*.

Ravn-Kaate er meest bekiendt paa Verne, i sær Nordverne, hvor den undertiden sees, og beskrives at være af Skikkelse som en Krage, men noget mindre, og af Farve ganske sort overalt, undtagen bag paa Hovedet eller Halsen, hvor den skal være lidt blaae. Den bli-

ver

der uden Tvivl Hr. Bontoppidans *Ullike*, *Kaa*, *Kaye*, *Kaage*, *Monedula Authorum*, sive *Corvus fronte nigra, occipite incano, corpore fusco, alis caudaque nigris* Linnæi. Fn. Sv. §. 72.

Rutte. See Blom-Rolke.

Rype er en vel bekendt og velsmagende Skov-Fugl, som i Fn. Sv. §. 169. kaldes *Tetrao reatricibus albis, intermediis nigris apice albis*. Af denne gives der 2 Slags, eller rettere tvende Varieteter, som ikkun ere adskilte i Henseende til Størrelsen og Opholds-Stedet. Den største kaldes *Pie-Rype*, fordi den opholder sig i Pierne eller Dalene, og ofte, naar Sneen der falder alt for dyb, begiver sig hen til Berne. Den mindre derimod, som opholder sig paa Fjeldene, kaldes her *Fjeld-Skarv*, enten per *Antiphrasin*, da den er lige saa hvid, som Skarven (*Corvus aquaticus*) er sort; eller og (hvilket synes rimeligere) fordi den skarver paa Fjeldet, det er, slaar sig igiennem og ernærer sig paa Fjeldet, saa godt som den kan, uden at søge ned til Dalene eller til Sø-Kanten.

Rød-Stiert. See Blod-Fugl.

Roy. See Lur.

Sand-Ronne er en liden Fugl, som efter andres Beskrivelse skal være af Størrelse som en Rød-Meyse eller *Parus*, paa Kroppen graae, men om Halsen og Vinene hvid, med et lidet, rødt og spidst Neb, og med røde Fodder. Den opholder sig meest paa Nordøerne, og siges at grave sig Huller i Sanden ved Strandbredden, hvor den lægger sine Æg. Heraf kan jeg ikke andet end slutte, at den er *Hirundo riparia Authorum*, sive *Hirundo cinerea, gula abdomineque albis* Linnæi. Fn. Sv. §. 247.; men da jeg ikke selv har seet Fuglen, tør jeg ikke forsikre det med nogen Visshed.

Siden-Svands eller *Sidenschwanz* er en liden Fjeld-Fugl, af Størrelse som en Krans-Fugl, graaeagtig af Farve, fiendelig af sine opreiste Fiere i Nakken, og meget anseelig af sine røde

og gule Pletter (bestaaende ligesom af en opheiet Laqvering) yderst i Vinge- og Stierte-Fierene. Den opholder sig idelig paa Fjeldene, og kommer ei derfra ned, uden en og anden Gang om Vinteren, naar Kulden er meget streng. *Fn. Sv. §. 179.* kaldes den *Ampelis remigibus* qvibusdam apice membranaceo terminatis. **Sidsse** eller **Sisse-Rønnik** er en liden graae Fugl (Hapnen tillige rød paa Brystet og Stierten, men ikke Humpen) som undertiden fanges i Snarer og sættes i Buur. *§ Kleinii Hist. Nat. Avium p. 91.* kaldes den *Linaria simpliciter* f. *rubra major*.

Skade. See Sklor.

Skarb, *Carbo* eller *Corvus aquaticus*, er en stor og ganske sort Sø-Fugl, af hvilken der skal gives 3 Slags, nemlig: 1) Den saa kaldte **Blik-Skarb** eller **Hvid-Laaring**, som vel overalt har en sort, men dog med en rød og grøn Skier blandet Farve, og desuden paa hvert Laar en hvid og sortspraglet Plet, stor som en Erone, item 14 lange Fiere i Stierten; hvorfor den og i *Linnæi Fn. Sv. §. 116.* kaldes *Pelecanus subtrus albicans rectricibus quatuordecim*, fioint i dens Beskrivelse intet meldes om de hvide Pletter paa Laarene, hvilke heller ikke altid findes. 2) **Top-Skarb**, som fornemmelig skal være adskilt fra de andre ved sin Top paa Hovedet. Denne bliver neppe, efter mine Tanker, nogen virkelig Skarb eller *Corvus aquaticus*; men langt snarere den saa kaldte *Colymbus cristatus & cornutus Authorum*. 3) Endnu findes her et Slags Skarb, som er kun lidt større end en And, men af Skabning som **Blik-Skarven**, ikkun at Nebbet er ei saa krumt i Spidsen, og Stierten langt kortere, hvori dog sidder 12 Fiere, som ere længere end de øvrige. Farven er oven til sort, men neden til hvidagtig-graae i Spetter. Denne bliver altsaa *Pelecanus subtrus fuscus, rectricibus duodecim.* *Fn. Sv. §. 117.* Huden trækkes her af

Skar-

Skarven og beredes til Skind, som er tjenligt til Bog Bind. Rødet, som er ganske hvidt, ædes og af nogle med Behag.

Sklor eller Skade er en almindelig og bekendt Fugl, som i Linnæi Fn. Sv. §. 76. kaldes *Corvus cauda cuneiformi*. Undertiden tager man her denne Fugls Unger og hakker dem levende (med Fier Duun og Indvold) i smaa Stykker, hvoraf distilleres et Vand, som indtages imod Redfald-Sot eller Falden-Syge, en Svaghed, som ellers her Nordenfielbs er ganske rar.

Sklor-Bænge er et Slags Ørn, som meest opholder sig til Fjelds, og beskrives at være ganske liden og sort af Farve, med en mærkelig hvid Plet under hver Benge og een lige saadan under Stierten; hvoraf jeg slutter, at den er *Falco cera pedibusque luteis, dorso fusco, pectore pallido &c. f. Buteo vulgaris*. Fn. Sv. §. 65. Den kaldes ellers af andre Ørne-Falk, fordi den er i Stand til at slaae de andre og større Ørne fra sig, naar de ville fratage den sit Kob; ligesom den paa visse Stæder siges at giøre stor Skade, endog paa vorne Faar og Geder.

Sklor-Ønder. See Spidsnebbede Ønder.

Skodde-Foll er et Navn, som lige efter Ordene betyder Taage-Hest, men tillægges her den i Dannemark saa kaldte Horse-Bog, fordi den ikke gierne lader sig høre uden i taaget Veir, som her kaldes Skodde eller Skoudde, og har en Nøst, som nogenledes ligner en Foles eller Hestes Brinsken, men allermest en Geeds Brægen; hvorfor den ogsaa kaldes Mæltre-Boul, da mæltre betyder hos os at bræge. Imedens den bræger i Lusten, flagger den stærkt med Bingerne; og dette er vel Aarsagen, hvorfor nogle mene, at den giver saadan brægende Lyd fra sig med Bingerne eller Bingeslagene. Den kaldes i Linnæi Fn. Sv. §. 146. *Tringa rostri apice punctato, pedibus livido-virescentibus, dorso fusco viridi-*

nitido; men beskrides dog sammesteds noget anderledes, end den af mig er befunden. Thi paa mit Exemplar er Nebbet 3 Tvarfingre langt, smalt, lidt sammentrykt og mod Enden spidst; Laarene halvnøgne; Benene meget lange; Tærne 4 i Tallet, af hvilke de 3 forreste (i sær den udvendende og mellemste) ere ved en Hinde halvforenede. Hoved og Hals ere graae og hvidspettede, dog den bageste Deel mørkere end den foreste; og Ryggen saa vel som de smaa Fiere, der bedække Vingerne, deels brunnagtig-graae med mørke Pletter, deels sorte med hvide Pletter om Kantene. De store Vingefiere ere mørke; Pennen i den første er Sneehvid, men i alle de andre brunn; de 5 første ere mørke overalt, men de 4 efterfølgende have lidt Hvidt i Spidsen, saa og paa den underste Side en fin hvid Kant rundt omkring sig, hvilken ligeledes findes paa de øvrige store Vingefiere saa vel som paa en Deel af de smaa og oven for siddende rectrices 3: Fiere, som bedække Vingerne. Den bageste Deel imellem Kroppen og Stiert er hvid; Stiert selv hvid med graae og Vølvgagtige Tvarstriber; Brystet hvidt med sorte Spetter; Bugen næsten ganske hvid; Nebbet sort og Fodderne Søgrønne. Skulle denne ikke være den rette Hørse Gøg, da bliver den et andet Species, som med Hørse-Gøgen er nær beslagtet.

Skov-Skade. See Fjeld-Skior eller Fjeld-Skade.

Skraap eller Skrabe. See Fire.

Snee-Fugl er en hvid og sort Fjeld-Fugl, ei større end en Spurv, som gemeenlig opholder sig paa Fjeldene, og det i Mængde; men kommer dog undertiden ned til Strandbredden, naar den venter Snee, og er meget hastig i sin Flugt. At Snee-Fuglen skifter sin Farve og bliver om Sommeren brunn, hvor den om Vinteren er hvid, det er vist nok; men at den, som nogle mene, skulle være eet med den udenlands bekendte fede og kostbare Ortolan, det modsiges af

Lin-

Linnaeo, som i Schwed. Acad. Abhandl. 1740. 2 Quart. 9 Abh. viser, at de ere 2 meget adskilte Slags Fugle, skiont han tilstaaer, at Sneefuglen er meget behagelig at spise, og beskriver den noie under Navn af *Alauda remigibus albis, extrorsum nigris: lateralibus tribus albis.* [confr. Fn. Sv. §. 194. a. 3: Endskiont Farven paa denne Fugl (som meldt er) ikke altid er eens, saa vil jeg dog beskrive den saaledes, som den af mig er befunden om Foraaret. Nebbet er mestendeels guult, men dog oven paa noget mørkt. Hoved og Hals ere hvide, men derhos noget brune eller Røstfarvede, besønderlig oven til. Kroppens underste Deel er hvid, men den øverste sort med hvide og brune Kanter om Fierene. De 8 første og største Vinge-Fiere ere egentlig sorte, men dog hvide om Kantene, i sær den inderste eller skjulte Kant, hvis Hvidhed voxer alt mere og mere og indtager paa de bageste af disse Fiere en større Deel end det Sorte. De 7 efterfølgende Vinge-Fiere ere derimod egentlig hvide, skiont de 5 første af dem ere ved Spidsen tegnede med en liven, sort og langagtig Stræg; og efter disse følger endelig 1 sort Fier igien med hvid Kant. De smaa Fiere, som bedække Vingerne, ere ved de foreste lange Vinge-Fiere hvide og sorte, ved de mellemste hvide, og ved den sidste af samme Farve som Ryggen. De underste Stiert-Fiere ere hvide med en sort Stræg ved Spidsen, men de øverste sorte med en hvid Kant paa begge Sider. Fodderne ere Beegsorte og glødsfende; og den bageste Taa meget længere end de øvrige.

Sol-Sort. See Frost.

Spidsnebbede Vender, som ogsaa kaldes Mork- eller Fisk-Vender, henføres vel her under een Classe med Venderne, men ere dog fra samme kiendelig adskilte ved sit smale Neb og Savede Tænder, af hvilke sidste de hos Klein have faaet Navn af *Serratores*, da de hos

Linnæum og andre Systematiske Skribentere kaldes Mergi. Af disse kiender jeg kun eet Slags, nemlig de saa kaldte Skior-Qender, hvilke i sin Art holdes for de største og anseeligste. Hannen er sorte-grøn paa Hovedet, og har en Deel lange nedhængende Fiere i Nakken; item et langt og smalt, mod Enden buttet, og med Sylagtige Tænder forsynet Neb. Farven paa den foreste Deel af Halsen er brun eller rødagtig med mørke Pletter; men bag paa Halsen hvid, saa og paa Brystet og Bugen. Den største Deel af Ryggen er sort; men den bageste Deel tillige med Stiertens graae eller Sølvfarvet. Bingerne oven og neden til sorte; men i Midten hvide. Fodderne røde ligesom Nebbet. Hunnen derimod er ifkun mørke-graae og hvid, med rødt Neb og røde Fodder. Dette Slags kaldes i Fn. Sv. §. 113. *Mergus crista dependente, capite nigro cærulescente, collari albo.*

Spue eller Spøve. Under dette Navn er bleven mig tilbragt en stor Sneppe med et krumbeiet og $2\frac{1}{2}$ Tomme langt Neb. Næseborene ere lange, og fra samme gaaer en Fure ned til Nebbets Spidse. Fodderne ere lange; Laarene halv-nøgne; og Tærne 4 i Tallet, af hvilke de 3, som sidde foran, ere i det Øverste forenede ved en Hinde. Farven er paa Nebbet sort eller mørk; paa Hovedet ligesaa, med en Rød hvide Pletter over Tjæen; paa Kroppens øverste Deel mørk, med lysebrune Pletter omkring Tierene; under Hagen graae; paa Hals og Bryst lysebrun, med langagtige og mørke Pletter; paa Bugen og Laarene hvid; og ligeledes imellem Kroppen og Stiertens, som har mørke og lyse Tværstriber. Fodderne ere blaae. Denne kaldes her Smaae-Spue, og i Linnæi Fn. Sv. §. 140. *Numenius rostrato arcuato, dorso maculis fuscis rhomboidalibus, pedibus cærulescentibus, f. Arq. vata minor*; men ellers gives her og et større Slags, som fra hiin kiendelig er adskilt ved Rosten, og egentlig

egentlig har Navn af Spue, hvilken uden Tvivl bliver Numenius rostro arcuato, alis nigris, maculis niveis, pedibus cæruleo-tibus, f. Arqvata major. ibid. §. 139.

Spurv eller **Sporv** deles her i 2 Slags, nemlig 1) Den bekendte og almindelige Graae-Spurv, som og kaldes Huns-Kald, Passer domesticus. 2) Den saa kaldte Gul-Spurv, som foran findes beskrevet, og er et andet Slags Fugl.

Steen-Dolp eller **Steen-Savætte** (saa kaldet, fordi den jævnlig sidder paa og bygger Rede under Stene, samt idelig bevæger Stierten op og ned) er en bekendt, liden og graae Fugl, som i Fn. Sv. §. 217. forekommer under Navn af Motacilla dorso cano, fronte alba, oculorum regionibus nigris. f. Oenanthe.

Stigligt eller **Stillsitt** er og en liden graaeagtig Fugl, sort paa Hovedet, item sort, gul og hvid paa Vingerne. Fringilla remigibus antrorsum luteis, extima immaculata, rectricibus duabus toto reliquisque apice albis. f. Carduelis. Fn. Sv. §. 195.

Stær, Sturnus vulgaris, er bekendt nok, og kaldes i Fn. Sv. §. 183. Sturnus rostro flavesciente, corpore nigro, punctis albis.

Svale, Hirundo, er egentlig 2 Slags, nemlig: 1) Den, som bygger sit Rede i Husene, besønderlig i Høe- og Korn-Laderne. 2) Den, som bygger sit Rede uden paa Husene. Om hvilke 2 adskilte Species kan eftersees Linnæi Fn. Sv. §§. 244 & 245.

Svane, Cygnus, sees vel undertiden at opholde sig i vore Fjeld-Bande, og der at lægge sine Æg paa smaa Holme; men hverken bestandig eller i nogen Mængde.

Svart-Bag og **Sæunger**. See Maage.

Søe-Konge eller **Jacob** kaldes her en liden, rar og for de fleste ubekendt Søe-Fugl, som er Alfen temmelig liig, men neppe halv saa stor. Nebbet er kort og meget tykt, men dog mod Enden spidst; Halsen kort,

fort, og Fodderne som paa Alke-Slægten. Farven paa Hovedet, Ryggen, Stiertet og Bingerne er sort og glændsende, men neden under og paa Siderne hvid; hvilken Hvidhed strækker sig som tvende Grene omkring Halsen, dog saa, at de ikke ganske gaae sammen. Over hvert Øie sidder en ganske liden hvid Plet; og for paa Halsen eller den øverste Deel af Brystet sees en breed Tværstræg, som af Farve er lysegraae eller graaespettet. De bageste Binge-Fiere ere hvide i Spidsen, og forarsager derved en hvid Stræg tvært over Bingerne, ligesom paa Alken; en Deel af de øverste smaa Fiere, som bedække Bingerne, ere og hvidspettede. Fodderne, som have smaa og hvasse Kloer, ere sorte ligesom Nebbet. Denne Fugl kaldes i Linn. Syst. Nat. edit. 10. Tom. 1. pag. 131. *Alcarostro lævi conico, abdomine fasciæque alarum alba, pedibus nigris*; hvorved jeg ifkun maa erindre dette, at Nebbet er oven paa ei aldeles jævnt, men har for ved hver Næsebor en dyb, skient kort, Tvær-Fure, som ei strækker sig aldeles ned til Kanten af Over-Kæben. Linnæus medder og sammesteds, at adskillige Authores holde denne Fugl for at være Hunnen til Teisten, og kalde den *Columba Groenlandica*; hvilket dog af andre skal modsiges, og det efter mine Tanker med Rette, da de baade i Henseende til Størrelse, Skabning og Farve ere fiendelig nok adskilte, og denne desuden er her lige saa rar som Teisten er almindelig. Årsagen, hvorfor den kaldes Søe-Konge, er uden Tvivl denne, at den blant Søe-Fuglene er noget nær den mindste, ligesom Fugle-Kongen blant Land-Fuglene; dog er den saa kaldte Sørrøn-Beder endnu mindre, i det mindste ei saa tyk og fyldig som denne. I Øvrigt kaldes og denne Fugl Flært eller Baare-Flært, og bliver altsaa formodelig den samme, som i Norg. Naturl. Historie forekommer under Navn af Boeflær.

Søe-Orre er en Hav-Fugl, som sielden sees uden af vore Fiskere, efter hvis Beskrivelse Hannen skal være sort med hvide Pletter paa Vingene, ligesom en Orre eller Marhane, men Hunnen derimod ganske graae. Den Fugl, som jeg een Gang har seet under dette Navn, var af Skabning som en Lom, men i Henseende til Kroppens Størrelse ifkun som en Due, eller lidt større. Nebbet var kort og spidst; og Fodderne, som sidde endnu længere bag end paa Lomen, saa der ikke var ringeste Tegn til Stiart, havde dette Besonderlige, at de 3 foreste Tæer vare ifkun oven til sammenhengende eller forenede med en Hinde, men derimod neden til adskilte, og saae ud som tynde og brede Faller med ganske flade Kloer, ligesom Nægle. Dens Farve var oven til sort, men neden under hvid. Hovedets Sider saa vel som Under-Deel vare ligeledes hvide; men den foreste Deel af Halsen graae. De 11 første Vinge-Fiere vare ganske sorte; den 12te meest hvid; de 12 efterfølgende ganske hvide; de øvrige sorte igien. At dette er den saa kaldte Colymbus s. Podiceps minor Authorum, tvivler jeg ikke paa; og omendkiønt Linnæus tillægger den en rødagtig Farve paa Hovedet og kalder den Colymbus pedibus lobato-divisis, capite rufo. Fn. Sv. S. 123; saa erindrer han dog sammesteds, at dens Farve er meget foranderlig eller forskiellig. I Morg. Naturl. Hist. forekommer denne Fugl under Navn af Savorren.

Sorron-Pedder eller, som den af andre kaldes, Bestenvinds-Are, er en meget liden Hav-Fugl, ifkun af Størrelse som en Svale; men af Farve Beegsort, med en hvid Plet paa Stiarten. Naar Fiskerne, som reise langt ud i Havet om Sommeren, see denne Fugl hoppende paaølge-Toppene, vente de en Storm af en Bestenvind eller Sø-Ronne, det er Syd-Ost, som paa den Tid af Aaret pleier at blæse meget hæftig, og har givet denne Fugl sit Navn; men

at den tillige bærer Navn af Peder, det kommer uden Tvivl deraf, at den ligesom St. Peder sees gaaende, eller rettere hoppende, paa Vandet: af hvilken Aarsag den og udenlands kaldes St. Peders Fugl, item Sturm-Vogel, lat. Procellaria. I Norg. Nat. Historie ommeldes den kortelig under Navn af Søndenvinds-Fugl; men i Schwed. Acad. Abhandl. 1745. 2 Qvart. 2 Abh. findes den udførlig beskrevet, og i Linn. Syst. Nat. edit. 10. Tom. I. pag. 131. kaldes den Procellaria pelagica.

Leiste er een af det Slags Fugle, som meest opholder sig paa Søen, og kun sielden kommer paa Land, efterdi den med sine langt bag ved Stierten staaende Fodder ikke uden Vanskelighed kan gaae. Den har et langt, Sylagtigt og sort Neb, men røde Fodder; er paa den øverste Deel af Kroppen ganske sort; men paa Bugen, Brystet og Halsen hvid, og desuden mærket med en langagtig og temmelig stor hvid Plet paa hver Vinge. Mærkeligt er det, at denne Fugl skifter sin Farve mod Vinteren, da den bliver graae paa Hovedet, Halsen og et Stykke hen paa Ryggen, men i Øvrigt uforandret; hvilket heller ikke har været ganske ubekendt for Klein, som kalder den Plautus columbarius, skönt dens almindelige Navn hos Authores er Columba Groenlandica, undtagen hos Linnæum, som henfører den til Colymbos i Fn. Sv. S. 124.

Tenne eller Tende er en Strand-Fugl, som opholder sig her om Sommeren ved Søe-Kanten, og er af Størrelse som en Due; men i Skadning meest liig en Svale, i Henseende til sine spidse Vinger og fløstede Stierte. Nebbet er rødt, samt temmelig tykt og langt; Hovedet mestendeels sort; Kroppen lysgraae; Stierte-Fierene hvide, dog i den yderste Kant sorte; Vinge-Fierene graae, men de 5 største ligeledes sorte i Kanten; Bugen lysgraae; Fodderne smaa og røde ligesom Nebbet. Den er *Sterna rectricibus extimis maximis dimi-*

dimidiato-albis nigrisqve, f. *Hirundo marina*. Fn. Sv. §. 127. Da denne Fugl skriger idelig, saa har man deraf taget Anledning at kalde et kaadmundet Menneske en Tende; ligesom man og siger om den, der ei kan holde Munden, men idelig skielder eller trettet imod: Han tender imod.

Tield eller Kield er en Træk-Fugl, som opholder sig her om Sommeren ved Strandbreddene, og heder saa vel hos Linnæum som andre Systematiske Skribentere *Hæmatopus* f. *Pica marina*. Farven paa Hoved, Hals, Ryg, Stiert og Binger er sort og glandsende; men imellem Stierten og Ryggen hvid. De største Binge-Fiere have alle i Midten en breed og paa langs nedgaaende hvid Stribe; men de smaa Binge-Fiere (hvorunder ogsaa forstaaes de saa kaldte *teatrices*, eller smaa Fiere, som bedække Bingerne) ere hvide i Kantten. Den ganske underste Deel er hvid, undtagen Halsen. Nebbet langt, temmelig tykt, sammentrykt og mod Enden bukket; af Farve gunslagtig-rødt ligesom *Dienbrynene*. Laarene ere halvnøgne; Fodderne Rødbrøde, temmelig tykke og rynkede, item forsynede med 3 Tær, af hvilke den mellemste og udvendende ere halv forenede eller sammenfoiede ved en Hinde. Naar Tielden kommer tilig om For-aaret, venter man her tilig Sommer.

Tiur og Røy ere Han og Hun af et Slags store og meget velsmagende Skov-Fugle, som overalt i Norge ere vel bekiendte, men falde kun her af en Hændelse. Deres almindelige Navn hos Systematiske Skribentere er *Urogallus major*; men i Fn. Sv. §. 166. *Tetrao reatricibus exterioribus subbrevioribus, alarum basi alba macula*.

Troe-Fører. See Hav-Old.

Træe-Kloppe eller Træe-Pikke er mange Slags, saasom 1) Den sorte Træe-Pikke med en rød Stræg ved Dinene, som høres undertiden at pikke meget stærkt i Træerne. *Picus niger vertice cocci-*

neo. Fn. Sv. §. 79. 2) Den grønne, som er rød paa Hovedet, og hos os den almindeligste. *Picus viridis vertice coccineo.* ibidem §. 80. 3) Den sort- og hvid-spraglede, som har en stor Blodrød Plet under Bugen tillige med nogle røde Pletter paa Hovedet, og er mindre end de 2 første. *Picus albo nigroqve variegatus, vertice nigro &c.* ibidem §. 81. 4) Den ganske lille Træ-Pikke, som ei er større end en Spurv, men ligeledes sort og hvid; følgende maa være *Picus albo nigroqve varius, rectricibus tribus lateralibus seminigris.* ibid. §. 83. Træ-Pikken holdes her for den allerbedste Madding til at sætte i Fælderne for Maaren.

Trost eller Krams-Fugl, paa Norsk Trast, er mange Slags, saa som 1) Den saa kaldte Sol-Sort, som er gul paa Nebbet og Dienbrynene, men ellers ganske sort overalt. *Turdus ater, rostro palpebrisqve fulvis.* f. *Merula vulgaris.* Fn. Sv. §. 184. 2) Ring-Trast, som er sort med en hvid Ring om Halsen. *Turdus nigricans, rostro flavescens, torqve albo.* ibidem §. 185. 3) Den almindelige Trast eller saa kaldte Graae-Trast. *Turdus rectricibus nigris, extimis margine interiore apice albicantibus, capite cano.* ibidem §. 188. 4) Tale-Trast, uden Tvivl saa kaldet, fordi den har smukkere Stemme end andre Troste, er mindre end de andre; oven paa Kroppen grøntagtig-graae; over Dine ne gulagtig; og paa Brystet ligesaa med sorte Spætter; under Bugen hvid; og foran paa Vingernes underste Side rødbrun. *Turdus alis subtus ferrugineis, linea supra oculos albicante.* ibidem §. 189.

Ugle. See Berg-Ugle og Kat-Ugle.

Bestenvinds-Are. See Sørron-Peder.

Bibe er en meget broget Fugl, og i sær kiendelig af sine sorte nedhængende Nakke-Fiere. Farven paa Hovedet er graae og sort; i Bry-

stet

stet sort, og der neden for hvid; paa Ryggen grøn og rød-glandsende, og ligeledes paa Vingerne, undtagen at de store Vinge-Fiere ere sorte; paa Stiarten først rødbrun, dernæst hvid og endelig sort, i 3 lige Afdeelminger. Den er *Tringa cristata dependente, petiore nigro.* f. Vanellus. Fn. Sv. §. 148., og opholder sig hos os i temmelig Mængde, besønderlig paa Vigeroen og andre saadanne jævne og Sandige Der.

Veder eller Vee-Fugl er en Søe-Fugl, bekiendt af sine skønne Fiere og Duun, som hos os vel samles i nogen, skønt ikke betydelig, Mængde. Hannen er paa Hovedet sort, og der neden om lysegrøn; paa Halsen, Ryggen og den øverste halve Deel af Vingerne hvid, men paa den nederste halve Deel sort; under Bugen Beegsort; i Brystet lidt rødagtig; paa Neb og Fodder mørkefarvet, men paa Stiarten ganske sort. Hunnen derimod har en mørkegraa og mindre anseelig Farve. Den er *Anas plumis mollissimus Wormii.* *Anas rostrato semicylindrico, ungve obtuso, cera superne bifida rugosa Linnæi.* Fn. Sv. § 94.

Ørn, som og af Bønderne kaldes Ære, er en bekiendt Rød-Fugl, hvoraf her i sær gives 3 Slags, nemlig: 1) Land-Ørnen, som af Farve er brunspraglet, dog i Brystet noget rødbrun og bagen til lidt sort, med gule Fodder og sort Neb. *Falco cera lutea, pedibus nigris, corpore rufo.* Fn. Sv. §. 56. 2) Fiske-Ørnen, som er noget større; paa Hals og Ryg lysebrun og hvidspraglet; paa Stiarten hvid og lidt sort i det Yderste; men paa Neb saa vel som Fodder gul. *Falco cera flava, rectricibus albis versus apices nigris.* f. Pygargus. ibidem §. 58. Denne opholder sig gemeenlig ved Strandbredden og nærer sig meest ved Fiske-Ørnen; tager og undertiden fat paa de store Helleflyndrer, men med saa slet Udsald, at den selv maa gaae til Grunde. 3) Den saa kaldte Skior-Bæn-

ge eller Drne-Falk, som allerede forhen er beskrevet. Ligesom Drnen hos os forarsager adskillig Skade, ved at bortsnappe mange smaa Lam og Kid; saa er den derimod i et og andet Tilfælde dog til nogen Nytte. Saaledes skræbes undertiden det Gule paa dens Fodder af og tages ind, som en Lagedom mod Gnulsot. Dens lange Skriv-Penne ere i sær begierlige blant vore Fiskere, som med dem belægge sine Fisker-Snorer nærmest ved Anglene og der uden om igien med Messing-Traad, paa det at de store Fiske ei skal bide Snoret af; og derfor gielder en saa kaldet Drne-Flugt, eller et Par Drne-Ringer, ved Søe-Kanten altid 1 Mark Dansk i det mindste. Nogle ville forsikre, at den yderste krumme Deel af Drnens Nebb undertiden skal vore saa langt ned, at den hindrer Nebbets Aabning og derfor maa brydes af i Bierg-Kloftene.

Drne-Falk. See Skor-Vænge.

Femte Capitel.

Om

Søndmørs Fiske.

Da jeg i et særdeles Capitel har foresat mig at handle om Fiskerierne og de deraf flydende Fordele; saa vil jeg her intet melde om saadant, men alene betragte Fiskene selv, og beskrive enhver for sig saaledes, som jeg har forefundet dem, uden at indlade mig i en vidtloftig Beretning om deres forskiellige Levemaade og Drift, med videre, og uden at anføre dem under sine visse Classer eller i en Systematisk Orden; hvilket alt tilforn er skeet af andre. Hvad jeg forud vil have Læseren erindret om, bestaaer altsaa kortelig i følgende: 1) Ligesom Soen eller det salte Vand hos os frembringer mange, og paa andre Stæder til deels ubekiendte, Slags Fiske; saa indeholde derimod vore første Bande ifkun ganske saa, og i det høieste 4 eller 5 Slags, nemlig Kræe, Lax, Rør og Øret; men naar høie Vandfald i Elvene, som hos os ere almindelige, hindre Laxen fra at komme op til Vandene, findes ifkun de 3 øvrige Slags, og i de saa kaldte Fjeld-Bande, som ligge høit op til Fjelds, intet uden Øret alene. Karudse og Brasen med sine adskillige Species ere altsaa her ganske ubekiendte, og Giedde falder kun af en rar Hændelse; saa at disse og flere første Bands Fiske synes at være en Herlighed, som af Naturens Herre er nægtet os, fordi vi af Havet tilstrækkelig kan forsynes, og derimod henlagt til andre Stæder i Norge, hvor salt Bands Fisk ei kan have. 2) Det, som i næst foregaaende Capitel er anmærket om Fuglene, nemlig at nogle af dem

dem opholde sig her bestandig, men andre ifkun paa visse Tider af Aaret, det samme gielder og om Fiske. Af de bestandige Fiske opholde nogle sig ganske nær ved Landet og See-Bruggerne, hvor de jævnlig fiske, saasom Alal, Berg-Syite, Blaae-Somme, Mort, Pale og Sand-Flynder; hvortil kan lægges Kræ og Dret, som om Hosten fanges i Elve-Mundene. Andre igien opholde sig længere hen fra Landet, paa maadeligt Dyb i Fjorde og Vig (hvorfor og saadan Fisk kaldes Vike-Fisk) saasom Blege, Huse, Knur-Hane, Kroppung eller Smaae-Torsk, Lyr, Tang-Brosme (*Mustela vivipara*) og Ba-Lange. Endnu andre opholde sig alene i de dybe Fjorde, saasom Berg-Lar, Blanke-Steen, Byrke-Lange, Haae, Haaebrand-Unge, Haae-Glaale, Jis-Gaale, Lyfing og Rød-Fisk. Endelig gives her og en Deel bestandige Fiske, som fornemmelig søge sit Ophold i Havet, nemlig Brosme, Lange og Øvette (hvilke tree Slags dog undertiden fanges i de dybe Fjorde her og paa nogle saa andre Stæder Nordenfielbs, hvor der gaae store Dyb ind fra Havet) og den saa kaldte Sækkenod-Sey. De andre ubestandige Fiske, som ifkun indfinde sig her til visse Tider og derfor kaldes Færra-Fisk, det er, Fiske, som komme og fare bort igien, ere (foruden en Deel rare Fiske) Garn- og Line-Flynder, Lar og Makrel, men fornemmelig Sild og Baar-Torsk, hvilke have mange andre store Fiske i Folgeskab med sig, saasom Brygde, Haae-Brand, Haae-Rierring og Haae-Mær (disse opholde sig alene paa Havet og sees sielden eller aldrig i Fjordene) item Haae-Storje, Hval, Ruse, Spæk-Hugger, Springer, Storje, Sværd-Fisk og Uls, hvilke ofte begive sig dybt ind i Fjordene, meest for Sildens Skyld, til hvis Odelæggelse de alle have ligesom forenet sig. Dog, som Naturen er ei alene en gavmild men og forsynlig Moder, saa meddeler den os ikke alle disse Fiske paa een Gang, men efterhaanden; saa at, naar man om Vaaren har havt Baar-Sild tillige med Hval og Uls,

Uds, siden Vaar-Torff og endelig Flyndre, maa man tøve efter de øvrige, indtil Sommeren og Høsten kommer. De have altsaa, hver for sig, en vis Tid, paa hvilken de indfinde sig og tage bort igien; skiont visse Slags iblant dem ikke nogen Tid forlade os saa aldeles, at jo en Deel af dem bliver staaende tilbage, saasom i sær Sommer-Sild og Vaar-Torff, af hvilke den første jævnlig fanges nu og da, fornemmeligt ved hver nye Maane, og den sidste deels af og til om Sommeren, deels og i sær ved Winter-Solhverv.

Alt dette er at forstaae om Salt Vands Fiske, af hvilke hos os uden Tvivl forekommer en langt større Mængde, end som hidindtil er falden under min Betragtning, ja vel ogsaa mange rare og ganske ubekjendte, hvilke i sær indfinde sig med de aarlige store Silde-Sverme og tage bort igien med dem. Det er altsaa langt fra, at jeg tør love Læseren en fuldstændig Fortegnelse over alle hos os forekommende Slags Fiske; men saa mange Salt- og Færst-Vands Fiske, som mig ere bekjendte, vil jeg her under eet og i en Alphabetisk Orden betragte, saa og overalt af Systematiske Skribentere anføre deres rette Synonyma, saavidt samme enten af Artedi Ichthyologia, Kleinii Historia Naturali Piscium eller andre Skrifter have været at udfinde.

Mal, Angvilla, er en bekjendt Fisk af adskillig Størrelse, som fanges baade i salt og færst Vand. I Elve og Bæde, item i Soen nær ved Strandbredden, falder den kun liden; men i de dybe Fjorde optrækkes den ofte paa 1 Favns eller 3 Alnes Længde, og tykkere end en Arm. Bore-Bønder have et Slags Afstøve for denne Fisk, som de kalde Ormens Broder, og æde den aldrig færst; men naar den er af nogen mærkelig Størrelse, hænges den undertiden op og spises tørret. Skindet af de meget store Male bruges her til Tuster-Baand (det er Baand, hvormed Pleielen bindes sammen) og er dertil

get tienligt, saasom det kan holde 4 til 5 Gange længere ud, end noget andet Skind eller Læder. Om den saa kaldte Hvid-Nal og Stok-Nal skal herefter meldes.

Nale-Ruse. See Tang-Brosme.

Nat, saa kaldet, fordi den ædes af andre Fiske og tjener dem til Føde, maa adskilles fra det forhen beskrevne Søe-Insect af samme Navn, og er en ganske liden Fisk, omtrent 2 Tværfingre lang, giennemsigtig og paa Ryggen indtrykt eller nedbøiet. Dinene, som ere temmelig store, sidde tet sammen langt ned paa Næsen. Ryg-Finnerne ere 2; Bryst-Finnerne lige saa mange; men Bag-Finnen kun een, og Bug-Finnen ligesaa; hvilket sidste viser, at den er en *Gobius*, speciatim *Gobius uncialis*, pinna dorsi secunda officulorum septendecim. Artedi Ichthyolog. Gen. 23. Spec. 2. eller *Gobius vix* $1\frac{1}{2}$ " longus. Kleinii Hist. Nat. Piscium Mist. 5 Pag. 28., hvor den og findes lidagtig aftegnet Tab. 6. Fig. 4.

Auger, eller rettere Duger. See Rød-Fisk.

Berg-Gylte er en Saltvands-Fisk, som i Henseende til sin lille Mund og hvasse Finner bedst kan lignedes med en Aborre, men er ellers mange Siags, saasom 1) Den grønne Berg-Gylte med røde Striber og Pletter, $1\frac{1}{2}$ Qvart. lang og henved 4 Tværfingre breed, forsynet med smaa rundagtige Tænder ligesom Knuder, item med en rund Spor og en sort Plet paa den ene Side tet ved Sporen. Straallerne i Geil-Hinden ere 5 eller 6; i Ryg-Finnen 24 eller 25 opstaaende, af hvilke de 15 eller 16, som ere stive og hvasse, have hver en blod, fra Spidsen udgaende og liggende Straale, men de øvrige 9 opstaaende ere bløde; i hver af Bryst-Finnerne 13 bløde; i hver af Bug-Finnerne 5, af hvilke 1 er stiv og hvass, de øvrige 4 bløde; i Bag-Finnen 13, og blant dem 3 hvasse og 10 bløde; i Spor-Finnen 14 bløde. Den synes at være *Labrus oblongus viridis*,
iride

iride aurea. Art. Ichthyol. Gen. 27. Spec. 5. 2) En anden af
 selv samme Skabning, som den første, men noget mindre, af Far-
 ve brun og mørkpletet, og desuden mærket med en Plet paa den
 ene Side tæt ved Sporen. Den har i Ryg-Finnen 24 Straaler,
 af hvilke de 16 ere haarde, hvasse og i Spidserne forsynede med lige
 saa mange bløde og liggende Straaler; i Bug-Finnen 12, blant
 hvilke de 3 ere hvasse; men i de øvrige Finner samme Antal af Straa-
 ler, som den første. Den synes altsaa at maa være *Turdus oblon-*
gus, fuscus, maculosus Willoughb. ibidem, hvilken *Artedus*
 ikkun anseer som en Varietet af den første. 3) En anden, som kun
 er 6 Læverfinger lang; paa Kroppen gulagtig-brun med blaae Flam-
 mer; paa Finnerne rødagtig og besat med fine Puncter; har blaae
 Dienstene med rød Ring, og i Munden hvasse og fine Tænder.
 Øil-Hinden har 4 Straaler; Ryg-Finnen 25, af hvilke de 18 ere
 hvasse og i Spidserne forsynede med lige saa mange bløde og liggende
 Straaler; hver af Bug-Finnerne 6, hvoriblant 1 er hvas; Bug-
 Finnen 12, og deriblant 5 hvasse; enhver af Bryst-Finnerne 13;
 Spor-Finnen 14. Denne ligner *Labrus pinna dorsi ramentacea,*
corpore lineis cæruleis, pinna ani spinis quinque (Lin-
næi Syst. Nat. edit. 10. Tom. I. pag. 287.) ganske og aldeles,
 endog indtil hver en Straale i Finnerne. 4) Foruden disse gives
 her endnu andre af rød og blaaagtig Farve, med videre. I Lin-
 næi Wästg. Resa Pag. 179. beskrives denne Fisk under Navn af
 Bergsnultra og henføres til Sparos; men efter Artedi Systema
 bør den regnes blant Labros.

Berg-Lax er en temmelig rar Fisk, som opholder sig i de dybe Fjorde,
 hvor den undertiden opfiskes med Angel. Af denne eier jeg kun et
 eneste og derhos noget beskadiget Exemplar, som er af følgende Be-
 skaffenhed: Den hele Fisk er 5 Qvarteer lang og ved Bugen $4\frac{1}{2}$

Tomme breed, men siden alt mere og mere smal, saa at den ved Sporen ifkun har 1 Tværfingers Bredde. Kroppen er flad eller ligesom sammentrykt, og Hovedet ligeledes, dog oven til plat, samt kort og buttet, med en ophøiet Næse eller Smude. Dinene ere store og hvide, forsynte med blaae Ring og overtrafte med en Hinde; tet oven for hvert Die sees to Huller, det ene stort, det andet lidet. I begge Kæber, af hvilke den øverste gaaer ud over den underste, sidde fine og hvasse Tænder, og i Gommen en sort Skind-Lep, som synes at være Tungen. Peritonæum eller den Hinde, som bedækker Indvoldene, er ogsaa sort. Geil-Hinden har 6 Straaler. Den første Ryg-Finne, som begynder strax ved Hovedet og er 1 Finger høj, har 10 Straaler og paa den første Veengagtige Straale mange hvasse Tagger, vendende hen til Sporen. Den anden Ryg-Finne, som er beskudiget, synes at have taget sin Begyndelse efter 1 Kvarteers Mellemrum fra den første og at have strakt sig lige ned til Sporen, uvist med hvor mange Straaler. Bryst-Finnerne ere 1 Finger lange og have hver 18 Straaler; og Bug-Finnerne, som sidde lidt Bagen for dem og første Rygsfinne, bestaae af 7 Straaler, af hvilke den første er neppe 1 Finger lang, men dog dobbelt saa lang som de øvrige 6 og strækker sig oven for dem som en lang Traad. Bag-Finnen, som begynder 3 Tværfingre langt fra Bug-Finnerne, har henved 150 Straaler og strækker sig lige ned til Sporen, som er beskudiget og derfor ei ret kan betragtes, men synes at være meget smal og liden. Paa hver Side af Kroppen gaaer en Linie, som ved Maven er lidt krum, og fra første Ryg-Finne en temmelig dyb Fure langs hen ad Ryggen. Skællene, hvormed denne Fiske overalt er bedækket, bør regnes blant dens mærkeligste Egenskaber, da de ere aflange, overalt flossede og glændsende ligesom Bluche, men derhos skarpe at føle til som det Fiske-Skind, kaldet Chagrin,

hvil-

hvilket de og ligne i Henseende til deres graae Farve. Endskjønt denne Fisk ingen hvasse Straaler har i Finnerne, saa synes den (*) dog beqvemmeligst at kunde henføres til Berg-Gylten eller Sparos Linnæi; i sær findes der een hos Linnæum, kaldet Sparus cauda bifida, radio pinnarum ventralium secundo setaceo, som temmelig ligner denne, der til Forskiel fra hiin maaſkee kunde kaldes Sparus cinereus, radio pinnarum ventralium primo setaceo. Fiskers ere de hvasse Tagger paa foreste Rygsfinnes første Straale ligeledes en mærkværdig Egenskab, som, saavidt jeg veed, adskiller den fra alle andre Sparis; og da Linnæus i sit nyeste Syst. Naturæ sætter samme som en Character paa den Fisk Silurus, kunde jeg let bevæges til at henføre Berg-Laxen til den Classe, i Fald de øvrige Characterer havde passet sig lige saa godt som denne.

Blaae-Gomme, Blaae-Staal eller Blaae-Stak er af Skabning som en Berg-Gylte, og opholder sig tillige med den ganske nær ved Strandbredden, hvor de begge undertiden fanges i Rod tillige med andre Fiske, og spises med Behag, omendskjønt de ikke begierlig søges. Den er omtrent $1\frac{1}{2}$ Qvart. lang og 5 Tværfingre breed; har et langt og spidst Hoved; temmelig tykke Læber, af hvilke den øverste kan bevæges op og ned; noget stumpede men dog temmelig store Tænder, af hvilke de 4 foreste i den øverste Kæbe ere de største; blaae og udstaaende Dine, omgivne med 3 Ringe, af hvilke de 2 ere blanke, men den mellemste blaae. Geil-Hinden har 4 Straaler; Rygs-Finnen 31, af hvilke de 17, som ere haarde og hvasse, have hver en liden, blod, fra Spidsen udgaaende og liggende Straale;

El 3

le;

(*) Ved næiere Betragtning og Eftersyn har jeg befundet, at denne Fisk kan ansees som en Middel-Art imellem *Blennios* og *Coryphænas Artedi*, og at den beqvemmeligst lader sig kalde *Coryphæna dorso dipterygio, pinna dorso prima retro*.

le; Bryst-Finnerne, som i den yderste Kant ere runde, hver 15 Straaler; Bug-Finnerne 6, af hvilke den foreste er hoas; Sporen er breed og i Kanten lidt rund eller næsten tvær. Hovedet er mestendeels blaaet og desuden paa begge Sider tegnet med adskillige Striber af hoieste blaae Farve; Ryggen grønagtig-brun og ligeledes mærket med nogle, langs hen ad Siderne gaaende, blaae Striber; Bugen er rød som af Cinnober-Farve; Sporen og alle Finnerne ligesaa, men derhos mærkede med en deilig blaae Farve i Kanten, og Ryg-Finnen desuden med nogle blaae Pletter. Saa længe denne Fisk svømmer i Vandet og er fersk, seer lens blaae Farve ud som det deiligste Ultramarin; men saa snart den tørres, forsvinder Farven. Efter al Rimelighed bliver den *Labrus pulchre varius*, *pinnis pectoralibus in extremo rotundis*. Art. Gen. 27. Spec. 3., eller og *Labrus ex flavo & cæruleo varius*, *dentibus anterioribus majoribus*. *ibid.* Spec. 4.; thi Auctor staaer i Tvivl, om disse 2 virkelig ere adskilte Species, eller een og selv samme Fisk.

Blaae-Mave. See Haaebrand-Unge.

Blanke-Steen er en rar Fisk, som vel undertiden trækkes med Angel i de dybe Fjorde, men er af mig endnu ikke seet. Den skal meest ligne Rød-Fisken; men siges dog at være mere langagtig og at have en deilig Guld- og Sols-Farve paa Skællene. Den Fisk *Goldstein*, *Salpa*, som i Jonst. Hist. Nat. *Piscium* pag. 73. beskrives, er denne ganske liig saa vel i Henseende til Navnet som Beskrivelsen, og tørde formodelig være det selv samme Species; thi at den jo henhører til samme Genus, er ikke at tvivle paa. Ellers er den en *Sparus* *Artedi*, og findes i hans *Ichthyologia* beskrevet under Gen. 28., enten under Spec. 6. eller 15.

Blege eller Hvidling er en vel bekendt, blod og velsmagende Fisk, som trækkes paa Mudrig Grund. Den er *Asellus mollis* s. *candidus* Autho-

Authorum. *Gadus dorso tripterygio, ore imberbi, corpore albo &c.* Art. Gen. 16. Spec. 1. hvor Straalernes Antal i Finnerne rigtig findes beregnet.

Breed-Flab. Saaledes kaldes her den af sin fæle Skabning og vide Ræft bekendte *Rana piscatrix*, hvis Hoved er større end hele Kroppen og oven paa besat med haarde Been-Knuder. Dinene ere blaae med gule Striber, som gaae Straaleviis fra Diestenene; Ræften meget viid, samt over og under besat med mange hvasse Tænder; den underste Ræbe noget længere end den øverste, og neden til omgivet med en Hoben Traade eller saa kaldte *Cirris*. Geilerne ere overdragne med et Skind, hvori gaae 6 lange og vidt fra hinanden staaende Been-Straaler. Paa Hovedet hen ved Ryggen staae 6 opreiste og adskilte Been-Straaler, og længere hen paa Ryggen en sammenhængende Finne, bestaaende af 11 Straaler. Fra Hovedet hen til begge Sider af Kroppen sidder en breed Finne, bestaaende af 26 Straaler, og under hver af dem et stort Hul, som gaaer ind til Geilerne. Under Bugen tet ved Geilerne sidde 2 Finner ganske nær ved hinanden, af Skikkelse som et Par Laller, hver med 5 Straaler; ved Anus eller Gadboret en Finne af 10 Straaler; og endelig kommer Spor-Finnen, som har 6 Straaler. Farven er oven paa brun, men neden under hvid; Længden gemeenlig 1 Alen, men efter vore Fiskeres Beretning undertiden langt større og næsten lige med en Helleflynders. En Deel af dem siges at have et Horn paa Næsen; hvilket ogsaa ommeldes i *Kleinii Hist. Nat. Piscium* Miss. 3. pag. 16., hvor dette Slags Fiske kaldes *Batrachi*, fordi de have Ræft og Laller ligesom Frøer.

Bristling er et Slags smaa Sild, som falder her undertiden i Mængde blant anden smaa Sild, med hvilken den saltes og spises, skiont ikke uden i Mangel af anden større Sild. Den ligner den sædvanlige

ge Sild i alle Ting, undtagen at den har hvasse Skæl under Bugen; og omendstiont den af mange kaldes Anjouvis, bliver den dog ikke samme Fisk, som udenlands under dette Navn er bekiendt, men vist nok *Clupea quadriuncialis, maxilla inferiore longiore, ventro acutissimo*. Artedi Ichthyol. Gen. 5. Spec. 2.

Brosme er en almindelig og hos os vel bekiendt Fisk, som i Skabning meest ligner en Lange, men er dog mere flad og tynd hen ved Sporen. Hovedet er og, som paa en Lange eller Torsk, forsynet med en Traad under Hagen (*Cirrus è mento*) men derhos noget mere buttet; Diestenene blaae med en gul Ring; Munden besat med hvasse Tænder foran, og med en krum Række af smaa Tænder i Gummene. Straalerne i dens Geiler ere 7 i Tallet, ligesom hos Torskene. Ryg-Finnen, som strækker sig fra Hovedet hen til Sporen, har henved 100 bløde Straaler; Bryst-Finnerne, som ere rundagtige, hver 20 Straaler; Bug-Finnerne, som ere temmelig tykke, omtrent 5 Straaler; Bag-Finnen, som strækker sig fra Gadboret hen til Sporen, henved 60; og Sporen, som er ganske rund, tynd og kun lidt adskilt fra Ryg- og Bug-Finnen, henved 30 Straaler. Skindet er tykkere end paa Torskene, og mere guulagtigt af Farve; men Ryg-Finnen er i den øverste Kant først sort og siden lidt hvid. Den falder gemeenlig af i Allens eller 5 Qvarteers Længde, og fiskes paa Havet i Mængde tillige med Ørrete og Lange; den er og en meget velsmagende Fisk, men ei af det Slags, hvormed nogen Handel drives, stiont man nyelig har begyndt at virke den til Røst-Fisk. I Artedi Ichthyologia findes intet beqvemt Genus, hvortil denne Fisk kan henføres; men efter det nyeste Linnæi Syst. Nat. Tom. I. pag. 255. bør den regnes til *Gados monopterygios*, eller Torske med een Finne paa Ryggen, og kan kaldes *Gadus monopterygius*,
ore

ore cirroso, cauda ovali-acuta, hvis Skikkelse jeg har søgt at forestille paa Tab. I. Fig. 19.

Bøle-Brosme er ei adskilt fra denne, uden i Henseende til de Bøler: Blegner eller smaa Blærer, som sidde paa Skindet og briste i tu med et Knald, naar Fisken har ligget nogen Tid i Luften. I disse Blærer opholder sig gemeenlig den forhen beskrevne Orm Øveise, og forarsager, at Skindet, som for sin Fedmes Skyld ellers med Begierlighed spises, bliver anseet som uadeligt. Den saa kaldte Brosme-Konge siges heller ikke at være adskilt fra den almindelige Brosme, undtagen deri, at den skal have en Knude paa Hovedet; men om den og virkelig er til, tør jeg ikke forsikre, allerhøjest da jeg troer, at den neppe bliver nogen anden end Tang-Brosmen, (*Mustela vivipara*) som gemeenlig findes at have en Puffel imellem Dinene og skal herefter beskrives. I Øvrigt er det bekiendt, at Brosmen, frem for andre Fiske, har et meget svagt Hoved, som let kan komme i Svim; hvorfor den ofte, naar en stærk Storm eller saa kaldet Grundstød indfalder, sees at ligge i Dvale oven paa Soen, og af den Årsag kaldes saadant Veir hos os et Brosme-Før.

Brygde er een af de meget store Fiske, som opholde sig i Havet, og følgelig ingen bekiendt uden vore Fiskere, af hvilke den beskrives som en overmaade stor Haae, med en rundagtig Finne paa Ryggen, som skal være det eneste, man seer at stikke op af Soen, naar den, som ofte skeer, forfølger Fisker-Baadene. Nogle mene, at den er mere flad paa Ryggen end andre Haae-Fiske, og at den deri nogenledes ligner en Rokke. Hr. Pontoppidan melder, at den skal være behængt med en Loddenhed, som en Heste-Man; hvilket stemmer overens med Jonstons Aftegning over den store *Canis Carcharias*. Hist. Nat. Piscium Tab. 6., om samme ellers er at lide paa. Overalt troer jeg dog vist, at Brygden bliver den egentlig saa kaldte *Canis Car-*

charias f. Lamia Authorum, allerhøjest da jeg seer, at Artedus regner den blant Haaene, beskriver den med flad Ryg og kalder den Squalus dorso plano, dentibus pluribus ad latera serratis. Ichthyol. Gen. 44. Spec. 14. Det eneste jeg selv har seet af denne Fisk, er Sporen, som dog ikke var særst men tør, af Farve hvid, i Kanten Hindagtig som en Haae-Spor; men af Skabning som en Hval-Spor, da begge Spor-Bingerne vare lige store og gjorde en Udhuling imellem sig som en halv Maane. Bidden imellem begge Spidserne var $2\frac{1}{2}$ Allen, men sagdes dog at have været tiendelig større, førend Sporen blev indtørret. Samme Fisk blev ellers fangen i Ulvsteens Sogn ved den Anledning, at den havde indviklet sig i en saa kaldet Sæffe-Mod, hvori den lod sig villig optrække, ja endog opstige uden ringeste Modstand, da man fyldte 7 Tønder med dens Lever alene; men, saa snart dette var skeet, begyndte den at faae til Live igien og at begive sig paa Løb, saa at Fisserne, som nodig vilde miste sit Bød, maatte følge med $1\frac{1}{2}$ Miil ud i Havet, indtil den vendte om igien og kom til samme Sted, hvor den først blev fangen, da den endelig blev dræbt. I øvrigt fanges denne Fisk ikke hos os med Forsæt, men kun af en Hændelse; ligesom den heller ikke bider paa Angel eller Medekrog, som Haae-Kierring, Haae-Mær og andre store Haae-Fiske. I Nordlandene derimod stikkes den med Harpun, til hvilken man hæfter et Par tomme Tønder, deels for derved at matte den ud, deels og for at kunde finde den igien, i Fald man skulde nødes til at forlade den i haardt Veir; men i godt Veir lader man den trække Baaden efter sig et Par Dage i Havet, indtil den bliver udmattet, da den altid siges at vende tilbage igien til det samme Sted, hvor den blev stukken, og at give Fisserne et Bytte af 8 til 12 Tønder Lever.

Byrke-

Byrke-Lange er et Slags Torff eller Lange, som opholder sig i de dybe Fiorde, men fanges sielden, saa at jeg ikkun har seet et eneste torret Exemplar, hvorefter følgende Beskrivelse er forfattet. Den hele Fisk er $1\frac{1}{2}$ Alen lang, men ved Bugen ikke i Qvarteer breed, og siden efterhaanden smalere, samt trind overalt. Hovedet er tykt, og Kæften viid, men uden nogen Traad eller Cirrus under Hagen. I øverste Kæbe sidde mange fine Tænder, og tet der ved i Gummien en Deel meget lange og stærke Tænder, staaende i en frum Rad eller halv Cirkel, hvis Diameter er 1 Tomme; lige saadanne lange Tænder sees og i Under-Kæben. Dinene sidde tet sammen øverst i Hovedet og ere meget store, med blaae Diestene. Straalerne i Geil-Hinden ere 7 i Tallet. Paa Ryggen sidde to Finner, af hvilke den første er kort; men den anden, som tager sin Begyndelse tet ved den første, strækker sig lige ned til Sporen. Bryst- og Bug-Finnerne see ud som paa Torffene, ikkun at de sidste ere mere smale og bestaae kun af 4 Straaler. Bag-Finnen strækker sig fra Gadboret ned til Sporen, som er aflang-rund. Side-Linierne ere lidt frumme ved Bugen. For at beskrive denne Fisk desto nøiere, vil jeg anstille en Sammenligning imellem den og Lysingen, hvilken den baade i Henseende til Skabning og Finnernes Forhold ligner saa meget, at den let kunde tages for at være af samme Slags; men

- a) er Byrke-Langen dobbelt saa stor som Lysingen.
- β) Er den første lysebrun af Farve og ei blank som den sidste, ikke heller sort i Munden.
- γ) Har den første et efter Proportion tykkere Hoved end den sidste; item δ) næsten lige lange Kæber, i Staden for at den sidste's Under-Kæbe er fiendelig længere end Over-Kæben.
- ε) Byrke-Langen har ingen Skæl paa Kroppen, som Lysingen; men har derimod ζ) større Dine, som og sidde mere tet sammen.
- η) Lysingen har (foruden den frumme Tand-Rad i Gummien) lige lange

Tænder i begge Kæber; men Byrke-Langen har meget finere Tænder i Over- end Under-Kæben. 4) Byrke-Langens Bryst-Finner ere efter Proportion langt smalere end Lysingens; og Straalerne i Finnerne, som paa denne ere Beenagtige og faste, ere paa hiin Bruskagtige, og lade sig vanskelig tælle, uden naar Fisken er færsk. 5) Paa Lysingen er Side-Linien ganske lige, men hos Byrke-Langen lidt frum. Saavidt jeg kan see, er Byrke-Langen et for Ichthyologis hidindtil ubekendt Species, ligesom den forhen anførte Berg-Lax og Brosme, hvorfor jeg tager mig den Frihed at kalde den *Gadus dorso dipterygio, capite crasso non cirroso*; thi det som fornemmelig adskiller den fra andre Langer, bestaaer deri, at den har et tykkere Hoved og ingen Traad under Hagen.

Delphin. See Nise. **Finne-Fisk.** See Qval.

Glynder er en vel bekendt Fisk, hvoraf her gives mange Slags, nemlig: 1) Det almindelige Slags Glynder med røde Pletter paa Ryggen, og 6 smaa Been-Knuder paa Hovedet, som i Artedi Ichthyologia kaldes *Pleuronectes oculis & tuberculis sex à dextra capitis, lateribus glabris, spina ad anum*. Gen. 14. Spec. 1. Hos denne befindes Straalernes Antal i Finnerne at være meget foranderligt og snart større snart mindre, ligesom Glyndren selv er større eller mindre til, nemlig: I Ryg-Finnen fra 60 til 70 og 72 Straaler; i Bryst-Finnerne 10 eller 11; i Bug-Finnerne 6; i Bag-Finnen fra 50 til 60 og 62; i Spor-Finnen 19 eller 20. Denne Forskiel uagtet, henhøre de dog alle til eet og samme Species, og ere egentlig de bekendte Søndmørs Glyndre, som allevegne i Norge og Danmark ere begierlige. Den fanges her deels i Vaar Fiske-riets Tid tillige med Torffene i Torff-Garn, og kaldes da Garn-Glynder; deels og fornemmelig ved Paaske-Tider, eller strax derefter, med egne dertil indrettede Liner, da den kaldes Line-Glynder.

der og er altid bedre og federe end den første. Saadan Flynderfangst gaar fornemmelig til ved Gidskøe, Vigeroe og flere Der, hvor der findes en flad og jævn Sand-Grund i Havet; og som der altid for 1 Bog Flyndre gives 5 eller 6 Mark Danske, saa kan man ved dette Slags Fiskeriet en Hast fortiene sig et halvt Snees Rigsdaler. 2) Tillige med de forbemeldte Flyndre fanges undertiden et andet Slags, kaldet Trold-Flynder eller Brang-Flynder, fordi den har Dinene paa vrang eller venstre Side, ligesom den første paa høire Side; hvilken Forskiel let mærkes, naar Flyndren skal skiares op, da dens Mave kommer til at ligge for venstre Haand. Denne Brang-Flynder har ingen røde Pletter paa Ryggen, som det første Slags, men er i Øvrigt af samme Beskaffenhed og ikkun en Varietet af den første, efter Linnæi Mening, som har beskrevet den i sin *Osfigötha Resa* Pag. 209. 3) Brang-Flynder kaldes ogsaa den bekiendte *Rhombus asper*, som ligeledes har Dinene paa venstre Side, men tillige skarpe Skæl; hvorfor den i Art. *Ichthyol. Gen. 14. Sp. 9.* kaldes *Pleuronectes oculis à sinistra, corpore aspero*. Den falder her kun af en Hændelse, og er af mig befunden at have, i Geil-Hinden 7 Straaler; i Ryg-Finnen 88; i enhver af Bryst-Finnerne 12; i hver Bug-Finne 6; i Bag-Finnen 71; i Spore-Finnen 16. Af Farve er den brunnagtig-graae, ligesom den første; men har ingen røde Pletter paa Ryggen. 4) Helje-Flynder eller Sand-Stiebbe, som paa andre Stæder skal kaldes Skrobbe-Flynder, har paa den øverste brune Side mange hvasse Tagger, saa og ved Roden af Ryg- og Bag-Finnerne en Hoben taggede Op-høielse, men meget smaa og stumpede Tænder. Straalerne i Ryg-Fin. ere 55; i Bryst-Fin. 8; i Bug-Fin. 6; i Bag-Fin. 40; i Sporen 15. Den er *Pleuronectes oculis à dextra, linea laterali aspera, spinulis ad radices pinnarum*, den-

tibus obtusis. Art. ibidem Spec. 4. 5) Sand-Flynder er oven paa bruun og neden under hvid ligesom andre Flyndre; men er mindre, og har paa den høide Side nogle brune Pletter, folgelig bliver vel ingen anden end *Pleuronectes lævis*, latere inferiore albo quatuor maculis æqualibus. Linnæi Wästg. Resa Pag. 178. Straalernes Antal i Finnerne har jeg befundet saaledes: I Ryg-Fin. 68 til 70; i Bryst-Fin. 10; i Bug-Fin. 6; i Bag-Fin 52 og 57; i Spor-Fin. 15 eller 16; i Geil-Hinden 6 Straaler. 6) Det Slags langagtige Flynder, kaldet *Tunge*, *Solea*, siges og undertiden at falde her; dog ikke ved Øerne men i Fiordene. 7) Om Helle-Flynder eller Øvelte skal meldes i det efterfølgende.

Fley-Fisk er ikke een af de egentlig saa kaldte Flyvende Fiske, som man af Navnet skulle slutte; men kaldes saa, fordi den undertiden sees at springe op, og skyde sig et Stykke frem over Vandet, og er egentlig *Trachinus maxilla superiore longiore, pinna dorsali priori altissima*. Linnæi Fn. Sv. S. 283. Denne Fisk, som Linnæus kalder særdeles rar, fanges her undertiden tillige med Silde i Silde-Nod, og er ikke saa rar hos os, som udenlands; hvorfor jeg og seer mig i Stand til at kunde beskrive den noget nøiere, end hidindtil er skeet enten af Linnæo, Ariædo eller Gronovio, hvilken sidste dog bedst har beskrevet den af dem alle. Fiskens hele Længde er (efter tvende overeens stemmende Exemplarer) kun $1\frac{1}{4}$ Qvarteer. Hovedet alene holder 4 Tværfingre i Længde, og bagen til eller ved Ørene 2 Tværfingre i Bredde, men bliver siden alt mere og mere smalt; og da det derhos er neden under fladt, men oven til ophoiet og krumt nedgaaende, saa seer det foran nesten ud som et Fugle-Neb. Munden er over og under forsynet med mange fine og hvasse Tænder; den øverste Række gaaer ned over Under-Ræben og

er bedækket med en Skind-Læbe, som dog falder noget Been- eller Bruskagtig ved Siderne, og kan løstes hoit op fra Ræben. Nine-
ne, som sidde tet sammen hoit op paa Hovedet, ere temmelig store,
og forsynede med blaae Diesteen og en rødskinnende Ring. Paa
hver Side af Hovedet sidder ved Ørene en Klase eller Samling af 5
sammenhængende smaa Been-Pigge, af hvilke den ene vender Spid-
sen hen til Sporen, den anden til Munden; men de 3 øvrige op ad,
alle faste, undtagen den mellemste af de 3 opstaaende, som er løs
og bevægelig. Oven paa Hovedet sees adskillige Beenagtige Knu-
der eller Ophoielser, og visse derimellem gaaende Furer eller Ind-
hulinger, i sær en Fure paa langs og midt over Nebbet. Bag ved
Hovedet findes tvende temmelig store Huller, som gaae ned imellem
Hovedet og Kroppen lige ind til Geilerne, hvilke ellers ere ganske
tillukte. Membrana branchiostega eller den Hinde, som bedækker
Geilerne, har 6 Been-Straaler, men meget fine og subtile, saa de
ikke lade sig adskille eller tælle, uden at anatomere Hinden. Krop-
pen, som fra Hovedet begynder at blive alt mere og mere smal, er
neden under flad ligesom Hovedet, men i Øvrigt mestendeels trind,
med en Stræg eller Linie paa hver Side fra Hovedet til Sporen.
Langs hen ad Ryggen gaaer en Fure, hvori sidde tvende Finner.
Den første Ryg-Finne, som begynder nær ved Hovedet, bestaaer
kun af 5 Straaler, hvilke i Længde ere meget ulige; da den første
er lige saa lang som den hele Krop, fra Hovedet til Sporen at regne,
og staaer lige op i Beiret hoit over den Hinde, som binder den sam-
men med de øvrige 4 Straaler; den anden Straale er $\frac{2}{3}$ kortere
end den første, og de øvrige 3 efterhaanden endnu mindre, saa at
Finnen faaer næsten en Triangelagtig Skabning. Den anden Ryg-
Finne begynder tet ved den første, er omtrent af lige Høide med
den anden Straale i bemeldte første Ryg-Finne, og har 10 Straa-
ler

ler, af hvilke de bageste ere noget høiere end de foreste. Bryst-Finnerne have hver 19 fine Straaler; enhver af Bug-Finnerne 5 Hoved-Straaler, som ved Roden ere tykke, men slaae sig siden ud i mange smaa Grene eller fine Straaler; Sporen, som er rundagtig i det Yderste, har 10 Straaler. Alle disse Straaler (saa nær som en Deel af Ryg-Finnernes) strække sig oven for den Hinde, som sammenbinder dem, men dog kun ganske lidet; undtagen den forbemeldte første Straale i første Ryg-Finne, som er $\frac{2}{3}$ høiere end Hinden. Tet bag ved Gadboret sidder en liden Traad, omtrent af samme Beskaffenhed som den Cirrus, der hænger under Hagen paa en Deel Fiske. Farven paa Hovedet og Kroppen er rødagtig-bruun med blaae Striber; men under Hovedet sort; paa Bugen hvid; paa Sporen og Ryg-Finnerne gul med blaae Vølgaagtige Striber; men paa de øvrige Finner mestendeels blaae.

Forelle. See Kræe. Geir. See Makrel.

Giedde, Lucius, siges vel at skulle opholde sig i de fleste af vore farste Bænde; men jeg frygter for, at man deri tager Feil, og at man under det Navn Giedde alene forstaaer den egentlig saa kaldte Giedde-Ror, som er en langt anden Fisk og skal herefter videre beskrives. Jeg tvivler altsaa paa, at dette Slags nogensteds findes hos os (i det mindste ikke i nogen Mængde) undtagen i Vassæt-Bandet paa Suløen i Borgunds Sogn, hvor den for mange Aar siden er sat af Amtmand Villienstiold, og har siden den Tid meget formeret sig, efterdi den sielden eller aldrig er bleven fisket.

Giedde-Ror. See Ror. Gul-Haae. See Jle-Galt.

Haae er en bekiendt og maadelig stor Fisk, omtrent 5 Qvarter lang, og forsynet med et meget skarpt Skind af graae Farve. Munden, som sidder under Hagen, er oven og neden til besat med 3 Rader flade, liggende og savede Tænder. Bag ved hvert Øie sidder et temmelig

melig stort Hull; paa Ryggen 2 maadelige Finner, og for ved hver af dem en stærk Been-Pigge; ved Geilerne 2 Finner, og desuden een Finne paa hver Side af Gadboret, som vel staae tet ved hinanden, men ere dog ei sammenhængede. Den er Galeus Acanthias Authorum eller Squalus pinna ani nulla, ambitu corporis subrotundo. Art. Gen. 44. Spec. 3. Af dette Slags Fisk falder her en Mængde i Begyndelsen af Vaar-Fiskeriet, da den baade skærer Lørke-Garnene i tu og opæder Fisken i dem; men saa snart den rette Lørke-Sverm er ankommen, forsvinder den igien, og fornemmes ikke mere. Tilforn blev aarlig, fornemmelig ved Pinte-Lider, fisket en stor Deel Haae med Angel i de dybe Fjorde, saa at Fisker-Baadene ofte kunde fyldes et Par Gange om Dagen; men nu omstunder fanges den ei i nogen Mængde, ligesom den heller ikke søges, efterdi her kan fiskes paa andre og mere fordeelagtige Maader. Den ædes her aldrig færsk, men torret; og da den (som meldt er) blev fangen i nogen betydelig Mængde, blev og en Hoben deraf solgt til de Op-landske paa Romsdals-Marked. I Øvrigt berette vore Fiskere, at Haaen ligger paa den urene Bund i de dybe Fjorde det hele Aar igiennem, og kommer kun en og anden Gang op, naar en Lørke- eller Silde-Sverm er for Haanden. At dette Slags Fisk holder til i det skidne Dynd, bevidnes desuden af alle Systematiske Skribentere; ligesom den og derfor har faaet det Navn Squalus, à Squalore.

Haae-Brand er en stor Haae-Fisk, 1 eller $1\frac{1}{2}$ Favn lang, graae paa Ryggen og hvid under Bugen. Hovedet endes med et spidst Tryne; og Munden, som sidder under Hagen, har 3 Rader hvasse Tænder, af Skabning som Hund-Tænder. Finnerne ved Geilerne ere store og neden til brede; Sporen klostet eller udhulet som en halv Naane, dog saa, at den nederste Spor-Binge er lidt kortere end den øverste.

En

Dette

Dette er alt hvad jeg selv har seet af denne Fisk, som halv bedærvet og skamferet er falden mig i Hænderne, men skal ellers, efter vore Fiskeres Beskrivelse, være af samme Skabning som den almindelige Haae; ikkun at den fattes de tvende Been-Pigge paa Ryggen, og at den (som meldt er) har Spor og Tænder af anden Skikkelse. Den er uden Tvivl *Galeus rostri extima parte pellucida, dentibus acutis in tres ordines dispositis*. Kleinii Hist. Nat. Piscium Miss. 3. pag. 9. I Øvrigt har Haae-Branden anseelig Lever, og er derfor temmelig begierlig. Den fanges deels af en Hændelse i Torske-Garn, deels med de store Angler, som udkastes til Øvetter og Langer. Ellers holder den sig ofte nær ved Fisker-Baadene og bider Fiskene tvært af, i det samme de trækkes op.

Haaebrand-Unge er ikke Haae-Brandens Ungel, som man af Navnet skulde slutte, men et eget Slags smaae Haae-Fisk, som meget ligner den sædvanlige Haae eller *Galeus Acanthias Authorum*, da den har Spor og Finner af samme Beskaffenhed, item en hvas og treekantet Been-Pigge for ved hver Ryg-Finne, et Hull bag ved hvert Øie, og til Deels samme Slags Tænder; men er dog i visse Poster forskiellig, saasom: a) At den er mindre end Haaen, og ikkun 3 Qvarteer lang. b) At den er af anden Farve, nemlig mestendeels sort, dog derhos blaaeagtig, besenderlig paa Mavnen; overalt lodden som Rue-Læder, og tillige saa skarp, at den kan flosse Huden op paa Fingrene, som stryges derpaa. c) At den har en fladere og bredere Snude, og d) Næseborene siddende længere fra Munden eller yderligere i Snuden. e) At den i Øver-Kæben har Tænder af anden Beskaffenhed, end i Under-Kæben, nemlig i den første 1 Række staaende og taggede Tænder, saaledes at hver Tand har 3 fine og hvasse Tagger, af hvilke den mellemste er den største; men i den sidste 3 Rader liggende og hvasse Tænder, alle lige store, saa at hver Række

Nad i Kanten ligner en Sav, ligesom paa den almindelige Haae. 2) At Been-Piggene paa Ryggen ikke ere begge lige store; men den bageste omtrent dobbelt saa stor som den foreste. Denne Fisk bliver uden Tvivl den samme, som hos Hr. Bontoppidan forekommer under Navn af Sort-Haae, Blaae-Mave eller Morten-Blanke; og hos Klein under Navn af Galeus Acanthias fuscus. Hist. Nat. Piscium Miss. 3. pag. 9., hvor den kortelig ommeldes i en Note, paa saadan en Maade, som tydelig nok viser, at Author har taget dens Virkelighed i Tvivl. 3) Artedi Ichthyologia kaldes den Squalus pinna ani carens, naribus in extremo rostro. Gen. 44. Spec. 4. Den fanges her ofte med Liner i Fiordene, men kastes bort som uædelig og uduelig; da dog af denne saa vel som den almindelige Haaes Skind beredes det saa kaldte Chagrin, eller Knudrede og haarde Skind, hvormed Uhr-Futteraler og deslige Ting betrækkes. Haae-Gixle er næsten af samme Størrelse som den sædvanlige Haae, men noget smalere; er og graae paa Skindet, ligesom Haaen, men noget mere plettet og rødagtig paa Ryggen, saa og mærket med en Deel bugtede Løvs-Striber paa Siderne. Snuden er lang og flad, samt over og under besat med smaa Prikker eller Huller; er og nederen under forsynet med langagtige og ligesom dobbelte Næseborer, og med en viid Kæft, som baade nederen og oven til er besat med lige saadanne treekloftede Tænder, som Haaebrand-Ungen har i øverste Kæbe alene. Dinene ere lyseblaae med blank Ring, og have hver et Hul bag ved sig. Imellem Gadboret og Sporen sidder en langagtig Finne; paa Ryggens nederste Deel, eller langt ned paa Ryggen, 2 smaa Finner uden Been-Pigger; ved Geilerne 2 meget store; og endnu 2 mindre, een paa hver Side af Gadboret. Sporen er af usædvanlig Skabning, da dens øverste Deel er ganske smal, men den nederste begynder (fra det Øverste at regne) først at gaae

skraads op ad og siden at forvandles til en lang Finne, som tager til i Bredde, jo mere den nærmer sig til Kroppen. Skindet saa vel som alle Finnerne ere glatte, naar man stryger fra Hovedet ned ad, men skarpe fra Sporen op ad. Haae-Giaelens Eg seer ud som en liden aflang Pose, er omtrent en halv Finger lang og en Tværfinger breed, og bestaaer af en haard eller Hornagtig Materie. I den nederste Ende, hvor Egge-Blommen ligger, er denne Pose oval og rund eller ophoiet, men i den øverste Ende flad eller sammentrykt, og forsynet med to udstaaende Snippe. Haae-Giaelen er altsaa i den Post meget forskiellig fra den almindelige Haae, hvis Eg seer ud som en sædvanlig Egge-Blomme, uden at være omgivet med Horn eller Skind, som en Deel andre Haae-Eg. Den er formodelig *Squalus ex rufo varius, pinna ani media inter anum & caudam pinnatam.* Art. Gen. 44. Spec. 10., og fanges her ofte i Fiordene, men holdes for uadelig.

Haae-Kierring er en meget stor Hav-Fisk, som i Skabning siges meest at skulle ligne Haae-Giaelen, men findes ellers i Hr. Egedes Grønlands Beskrivelse (Tydske Edition, Pag. 59.) meget vel beskrevet under Navn af Hal-Fisk, saaledes: Paa Ryggen har den 2 Finner og neden under 6, af hvilke de 2 foreste ere de længste og af Skikkelse som en Tunge, og de 2 mellemste noget bredere end de 2 bageste, som sidde hen ved Sporen og ere baade oven og neden til af een Bredde, skiont noget kortere end de mellemste. Sporen ligner Sværdfiskens. Den hele Fisk er rund og smal, ved Hovedet allertykkest, og har ingen Knogler eller Ribbeen, men alene et Slags Brusk. Den har en lang Snude og Munden siddende under Hagen, ligesom paa Sværdfiskens, samt fuld af skarpe Tænder, som staae tet sammen, oven til i 3 og neden til i 2 Rader. Den har en haard og skarp Huud af graae Farve, og er gemeenlig 2 eller 3 Favne

Favne lang. Det Øvrige, som sammesteds berettes om dens skarpe Bid, nemlig at den kan bide en Hampe-Linne tvært af, og maa derfor fanges med Angler, som ere fæstede paa Jern-Lænker: item at man i Nordlandene i Norge skærer dens Kød i lange Strimler, hvilke siden tørres og spises som Rælling; det er baade her og andensteds vel bekiendt og viser, at det just er Haae-Kierringen, som beskrives. Af denne Hr. Egedes Beskrivelse slutter jeg og, at Haae-Kierringen bliver det samme Slags Haae-Fiske, som i Kleinii Mist. 3. p. 11. kaldes Galeus rostro brevi & obtuso, ore ellyptico; *Hajen* Willoughbey, og ibidem Tab. 2. findes aftegnet; thi Aftegningen kommer ganske overeens med foran førte Beskrivelse, saa vel i Henseende til Finnernes Antal og Forhold, som hvad Skabningen i Almindelighed angaaer, ikkun at Snuden forestilles mere kort og buttet. At Hr. Klein i øvrigt anseer den for et Species Canis Carchariæ, det kan ligeledes passe sig paa Haae-Kierringen, som er bekiendt af sin store Krop og skarpe Tænder. Denne Fiske søges begierligere end andre store Haae-Fiske, fordi dens Lever er meget stor og feed. Desuden lader og dens Kød sig æde, som forhen meldt er; og af dens Huud kan berebes et Slags Læder, tienligt til Seele: eller Heste-Toi, skönt saadant sielden skeer hos os.

Haae-Mær siges at være Haae-Kierringen ganske liig og ansees af vore fleste Fiskere for et og samme Species, ikkun at den første skal være ældre og større end den sidste; men dette synes dog ikke rimeligt, i Betragtning af, at den første ei er bekiendt af saa skarpt Skind og hvasse Tænder. Haae-Mæren fanges undertiden med de store Angler, som kastes ud til Hellefyndren; men er alt for stor til at tage ind i Fisker-Baaden, og hales derfor ikkun op til Siden af Baaden, hvor den strax opskæres og skilles ved sin Lever, som er omtrent af lige Størrelse med Haae-Kierringens, og derhos det eneste,

som vore Fiskere søge eller benytte sig af, da de efterlade Kroppen og det Øvrige i Havet. Efter Beretning skal der engang være funden en heel Seed i dens Bug; hvilket, enten Beretningen er sandfærdig eller ikke, dog stemmer meget vel overeens med det, for Systematiske Skribenter fortælle om den store *Canis Carcharias*, nemlig at man i dens Bug skal have fundet en fuldvoksen Mand med Panser og Harnisk paa. Men da jeg allerede forhen har kaldet Brygden den rette og egentlige *Canis Carcharias*; saa kan jeg ikke her tillægge Haae-Mæren samme Navn, uagtet jeg maa tilstaae, at det temmelig vel synes at kunde passe sig paa dem begge, og at der hos de mig bekendte Authores intet beqvemt Navn findes for enhver af dem i sær. Naar jeg derfor betænker, at de store Haae-Fiske, saa vel som adskillige Hvale, ere *Ichthyologis* hidindtil lidet eller intet bekendte, og jeg desuden seer, at Jonston *Hist. Nat. Piscium* Tab. 6. har anført 2 adskilte Tegninger paa paa den saa kaldte *Canis Carcharias*, og folgelig maa have troet, at deraf var mere end eet Species; saa har jeg Marsag til at slutte, at enten Brygde eller Haae-Mær (dog formodelig helst den sidste) maa være een af de store og ubekendte Slags Haae Fiske, som med *Canis Carcharias* nærmest er beslægtet. Dersom Haae-Mæren ikke var saa overmaade stor, vilde jeg sige, at den var *Glaucus Authorum*.

Haae-Storje er egentlig kun en *Sturio* eller Stor, men regnes her til Haae-Slægten, fordi den har Munden siddende under Hagen, ligesom Haaen, hvilken den og allermæst ligner i den øvrige Skabning, besonderlig paa Krop og Spor. Dog er Munden selv af langt anden Beskaffenhed end Haaens, nemlig ganske rund som en Tragt og uden Tænder; ligesom og Kroppen desuden er besat med en Hoben Been-Plader paa Ryggen og Siderne.] Den forestilles smukt i Kobber:

Robberstik, saa vel i Hr. Bontoppidans Norg. Nat. Historie, som i Jonst. Hist. Nat. Piscium Tab. 23 Fig. 8., og er Accipenser cute asperrima. Kleinii Mist. 4. pag. 17., eller Accipenser corpore tuberculis spinosis aspero. Artedi Gen. 43. Spec. I. Denne Fisk er her ikke meget rar, da den næsten hvert Aar forekommer i Vaarfiskertiets Tid; men bliver dog aldrig spiist.

Hai-Fisk. See Haae-Kierring.

Hav-Mand og Hav-Fru, som i Almindelighed henføres til de saa kaldte Monstra marina eller Hav-Dyr af usædvanlig Skabning, bør egentlig have Sted iblant Fiskene, saa fremt de virkelig ere til; hvorom jeg vel intet af egen Erfaring kan forsikre, men holder det dog alt for betænkeligt, at ville nægte en Ting, som af saa mange troværdige Mennesker bekræftes. Blant alle usædvanlige Hav-Dyr er der intet, om hvis Virkelighed vore Fiskere bære mindre Tvivl, end Hav-Manden, som adskillige Gange skal have ladet sig see ved vore Kyster, halv opstaaende af Vandet, og (efter en Deel Dienssynlige Vidners Beretning) med stumpede Arme uden Hænder; hvilket, hvor utroligt det end maaskee vil forekomme, dog stemmer ganske overeens med det, som i Torfæi Grœnlandia berettes om Hav-Stramben, saa vidt jeg kan see af Hr. Egedes Grœnlands Beskrivelse (Tydske Edition, Pag. 56.) og af Peyreres Historie Beretning om Grœndland Pag. 194.

Helle-Glynder. See Øvelte.

Horn-Fisk. See Nebbe-Sild.

Hval. See Orval.

Hvid-Al er en underlig Fisk, som af mig vel ikke er seet, men dog vel bekendt for vore fleste Fiskere, af hvilke den beskrives som en liden Al, henved en $\frac{1}{2}$ Allen lang, af Farve mestendeels hvid, besønderlig paa Bugen, og foran forsynet med 2 smaa Horne. I øvrigt er den meest bekendt deraf, at den løber ind i Fiskene, me-

dens

dens de henge paa Linerne i Soen, og udsuer deres Klob; ligesom den og ofte kommer udlobende af Fiskenes Kaste, efterat de ere optrækkede og tagne ind i Fisker Baadene, men kastes strax ud igien formedelst det hæslige Slim, som den fører med sig, og hvormed den besudler alt hvad den rører ved. Jeg tvivler slet ikke paa, at jo denne Fisk er den samme, som Hr. Kalm melder om i sin Reise nach dem Nordl. Amer. Pag. 145. og forefandt, medens Han opholdte sig i Christiansands Stift i Norge, hvor den kaldtes Ingeris-Bilt, item Sugare og Inschuwier, fordi den borer sig ind i Fiskene og udsuer dem. I sær er det mærkeligt, hvad Han sammesteds beretter om det overflødige Slim, som den skyder fra sig, og hvormed den i en halv Times Tid 2 Gange fyldte en Spandreent Søe-Band, saa at Vandet begge Gange blev tykt og Slimagtigt som en Gelée, med videre, som Hr. Kalm efter egen Erfaring paa samme Sted beretter. Endelig hoi er Han for, at denne Fisk er en Petromyzon eller Neunaugen uden Skæl, in specie Petromyzon corpore annuloso Artedi Ichthyol. Gen. 42. Spec. 3.; hvilket jeg desto heller vil troe, efterdi bemeldte Artedus tillægger den Appendices utrinque duas in margine oris, som uden Tvivl blive de smaa og foran siddende Horne, om hvilke vore Fiskere vide at tale.

Hvid-Fisk. See Oual.

Hvidling. See Blege.

Hyse eller, som den af andre kaldes, Kolsje er et vel bekiendt Slags smaa og blank Torst, med en sort Plet ved hvert Ore. Æglefinus Authorum. Callarias barbatus, ex terreo albicans, in lateribus macula nigra Kleinii. Miss. 5. pag. 6. Denne Fisk, som hos os er een af de almindeligste, falder næsten lige god paa alle Aarets Tider, og sættes derfor snart hver Dag paa Bondens Bord, i sær naar intet andet er at faae.

Als.

Fis-Galte, af andre kaldet **Buul-Haae**, er en Fisk af usædvanlig Skabning, som vel nogenledes ligner en Haae; men er dog fra den i mange Poster adskilt, besønderlig deri, at den i Stæden for Spor har en smal og lang Hale, til sidst ei tykkere end en Muse-Rumpe. I **Norg. Naturl. Historie** findes den aftegnet under Navn af **Buul-Haae**, og er ellers *Vulpecula Authorum* og *Galeus cauda longa Kleinii*. *Miss.* 3. pag. 10.; men da jeg seer, at sidst bemeldte Skribent anfører adskillige sridige Beretninger om denne Fiskes egentlige Skabning, og maa deraf slutte, at den ikke allevegne findes at være af eens Beskaffenhed; saa vil jeg noget noiere beskrive den saaledes, som den her foresalder: I Længde holder den 5 Qvarteer, og ved Bugen, hvor den er bredest, 1 Tværhaand i Bredde. Hovedet er kort og tykt, dog mod Enden spidst. Munden, som sidder under Hagen, er liden og tilluft ved Skindagtige Læber, af hvilke den øverste har to aabne Huller, som ere Næseborene. Naar disse Læber aabnes, sees i den nederste Ræbe i Stæden for Tænder en dobbelt Tandgierd, bestaaende af 2 adskilte og temmelig høie Been, med en hoas og noget ujævn Kant; og i øverste Ræbe 2 horizontal liggende og mere vidt fra hinanden staaende Been, saa at imellem dem, alleryderst i Munden, sidder en Række tette og ligesom sammensmeltede Tænder, som gaaer lidt ud over begge Been i Under-Ræben. Under Snuden sees, foruden Næseborene, mange mindre Huller, siddende i 3 bugtede Rader; og oven paa Snuden ligeledes adskillige smaa Huller. I Panden, der gaaer ud som en Puffel, sidder paa en bevægelig Stilk en liden rund Klode, som kan tages op og lægges ned i et dertil svarende Hull i Huden; hvilket synes noget usædvanligt, allerselvst da den underste eller nedvendige Deel af Kloden (som tillige med sin Stilk ei er over en Tomme lang) er besat med fine Tænder. Nær ved denne Klode sidde Øinene, som

ere meget store og tillige anseelige af sine lyseblaae Diestene med Sølvfarvet Ring. Imellem Vinene sees adskillige fine Huller, og strax bag ved dem endnu 2 Rader, hver med 8 smaa Huller. Hvor Hovedet endes, begynder strax en lang Ring-Finne, som vel gaaer fort i eet lige hen til Halen, men bestaaer ligesom af 2 Deele, af hvilke den første og korteste er 4 Tværfingre høj, oven til spids, men neden til breed, og foran forsynet med en stærk og hvas Been-Pigge, som dog er lavere end Finnen selv; men den sidste og længste Deel, som i Begyndelsen kun er et Par Tværfingre eller halvanden høj, bliver siden jo længere ned jo smalere, og er derhos bugtet eller Bolgagtig i Kanten. Ved Geilerne staae 2 Finner, en heel Spand lange, neden til smale og spidse men oven til brede, og folgelig af Anseende som Vinger. For ved enhver af disse gaaer et Hull ind i Kroppen saa stort, at man deri kan stifke 2 eller 3 Fingre; og der inden for sees Geilerne. De 5 Foramina branchialia eller Geil-Huller, som findes hos andre Haae-Fiske, sees ikke paa denne; og derfor veed jeg ikke, hvorledes Hr. Linnæus, som i sit Syst. Naturæ sætter disse 5 Huller som et Kiendemerke paa Haaerne, kan henføre denne Fisk til Haae-Arten. Et Qvarteer mindre end 1 Tomme fra Geil-Finnerne og tvært over for Gadboret staae tvende Stykker Been, parallele med hinanden, af Skabning ovale, 1 Tomme lange, og paa den Side, hvor de vende mod hinanden, noget flade og derhos taggede; hvilke maaskee ere Genitalia. Tvende Tommer langt derfra sidder Gadboret, paa begge Sider forsynet med en Finne, som er et $\frac{1}{2}$ Qvart lang, og neden til lige saa breed. Strax bag ved disse Finner sidde (paa Hannen alene, og ikke paa Hunnen) tvende smale Appendices, en heel Finger lange, af hvilke enhver neden til er adskilt, eller splittet i 2 Dele, men oven til heel og sammenhængende, og bestaaer af fast Been,

over-

overdraget med et Skind. Efter $1\frac{1}{2}$ Qvarteers Mellemrum, hvor Kroppen begynder at blive meget smal, følger endnu, først en ganske liden udstaaende Læp eller liden Finne, af Storrelse som det nederste Leed paa en lille Finger, og strax derefter en smal Finne 1 Qvarteer lang, og strækkende sig lidt længere hen end den ovenstaaende Ryg-Finne, som paa dette Sted er lige saa smal. Derpaa følger endelig en smal Hale, som er hen imod 1 Qvarteer lang, men ei tyffere end en Muse-Rumpe. Da nu den Deel af Fisken, som egentlig bør ansees for Hale, ikke fuldt udgjør 2 Qvarteers Længde fra forbemældte lille Læp at regne, og den øvrige Deel derimod er noget over 3 Qvart. lang; saa sees, at Artedus ei med Rette har tillagt denne Fisk en længere Hale end Kroppen selv, og kaldet den *Squalus cauda longiore quam ipsum corpus*. Ichth. Gen. 44. Spec. 8. hvilket Klein rigtig nok har erindret. Den hele Fisk er Sølsfarvet, dog derhos tegnet med adskillige brune Flammer, i sær paa Ryggen, som er mestendeels brunn. Paa Hovedet sees ogsaa en Hoben brune og ophøiede Striber, gaaende i visse Figurer, og paa hver Side af Kroppen en lige saadan Stræg fra Hovedet hen til Halen. Denne Fisk fanges her hvert Aar i Torske-Garn, saa ofte de sættes i dybe Alfhuller, og er alene i Priis for sin Levers Skyld, som strax smelter hen til en Olie, og er meget tjenlig til at læge skaar og hugget Saar, item til at bevare Gevær og andet Jern-Tøj for Rust. Ingeris-Bilt. See Hvid-Al.

Karudse eller Søe-Karudse er en liden Saltvands-Fisk, ganske liis en Dam-Karudse, 1 Qvarteer eller $1\frac{1}{2}$ Spand lang, og 4 Tver-fingre breed. I Munden sidde hvasse Tander, af hvilke de foreste ere mærkelig større end de øvrige, saa og lidt krumboiede ind ad. Diestenene ere blaae og omgivne med en blank Ring. Ryg-Finnen har 26 Straaler, og blant dem 17 stive og hvasse, som have hver en

blod fra Spidsen udgaaende og liggende Straale; enhver af Bug-Finnerne har 6, af hvilke den foreste er stiv og hvass; enhver af Bryst-Finnerne 13; Bag-Finnen først 3 hvasse Straaler og dernæst 11 bløde. Sporen er rund og har en liden sort Plet just paa det Sted, hvor den sammensøies med Ryggen. En lige saadan, men lidt større sort Plet sees og paa de første Straaler i Ryg-Finnen. Den er altsaa ganske vist *Labrus pinna dorso ramentacea, antice macula fusca.* Linnæi Syst. Nat. edit. 10. Tom. 1. Pag. 286., og forekommer i Norg. Naturl. Historie under Navn af Raate. Den opholder sig nær ved Landet eller Strandbreddene og lader sig æde med Behag. Klokter. See Rød-Fisk. Knur-Hane. See Riet. Kolje. See Hysse. Koll-Mund. See Lysing. Kroppung. See Torst.

Kræe kaldes her den bekiendte Forelle, *Trutta fluviatilis* Authorum, som i Artedi Ichthyologia hedder *Salmo maxilla inferiore longiore, maculis rubris.* Gen. 9. Spec. 5. De Kræer, som opholde sig paa Mudrig Grund i de første Bunde, ere mørkere paa Skindet end de andre, som falde ved Elbe-Mundene, og kaldes derfor Mud-Kræer. Dette Slags Fisk ligner meget den saa kaldte Pret, som siden skal beskrives, men er fra samme fornemmelig adskilt deri, at den foruden sorte Pletter ogsaa har røde, og at Bagfinnen saa vel som Bugfinnerne ere alle 3 hvide i den yderste Kant.

Lange er en bekiendt, stor og lang Fisk, som hos os fanges i anseelig Mængde, men dog sielden eller aldrig ædes; deels fordi den er grov i Kødets, deels og fordi den med større Fordeel kan sælges, da i Bog tørrede Langer, hvorpaa kun gaae et halvt Snees Stykker, gemeenslig gielder 5 til 6 Mark Danske og kjøbes af Udenlandske til Skibs-Kost paa lange Reiser. Den er *Asellus longus* Authorum og *Gadus dorso dipterygio, ore cirrhato, maxilla superiore longiore* Artedi. Gen. 16. Spec. 9. Ellers gjør man her For-

ffel

skiel imellem Skrobbe-Langer og Blanke-Langer, af hvilke de første falde nær ved Landet og i Fiordene om Høsten, da de blive gråae paa Skindet og rødagtige i Riødet; men de sidste fanges om Sommeren langt ud i Havet, besonderlig paa den store Grunde kaldet Stor-Eggen, og see meget hvide, blanke og giennemsigtige ud, efterat de ere tørrede, hvorfor de og holdes i langt større Priis. De saa kaldte Flek-Langer skal ei være adskilte fra Skrobbe-Langerne, uden i Henseende til sine Flekker eller sorte Pletter paa Skindet; de fanges ligeledes i Fiordene om Høsten, men holdes for at være usunde og næsten uadelige. Om den saa kaldte Byrke-Lange er forhen meldet, og Ba-Langen bliver paa sit Sted beskreven.

Lax er en bekjendt Fisk, som hos os fanges deels med Laxe-Garn, deels med Laxe-Rod, deels og paa andre Maader, om hvilke her efter skal meldes i det Capitel om Fiskerierne. Den Lax, som har en saa kaldet Hage eller frumt opgaaende Under-Kæbe, kaldes her Hake-Lax og holdes for at være Han-Laxen; hvilket og Linnæus stadfæster i Fauna Svec. §. 306., skjønt Artedus ei anseer denne Hage som noget væsentligt ved Han-Laxen, men ifkun som noget handeligt eller ubestændigt, der efter hans Mening ei vedvarer længere end i Laxens Lege-Tid. Det Slags smaa Lax, som kaldes Tart, synes efter Proportion at være mere breed paa Kroppen end den sædvanlige Lax, og bliver formodelig *Salmo maculis cinereis, caudæ extremo æquali* Artedi Gen. 9. Spec. 2., skjønt Linnæus tager i Tvivl, at den fra den egentlige Lax skulle være adskilt og udgiøre et Species for sig selv. Jo høiere Vandene ligge til Fjelds, jo tidligere siges Laxen at søge derfra ned til Soen om Høsten, ventelig formedelst Kulden, som der tiligst fornemmes.

Lodde er en Fisk, som opholder sig langt ud i Havet og er sølgelig ingen bekjendt uden vore Fiskere, af hvilke den beskrives at være om-

trent 1 Qvarteer lang, tyk og stumpet, og derhos blank som en Silb. Den er i sær mærkværdig deraf, at den trækker al anden Slags Fisk efter sig; saa at, naar Lodden findes i Fiskenes Bug, man vist veed, at de ei længe vil blive staaende paa det Sted, hvor de ere fangne. I Hr. Egedes Grønlands Beskrivelse (Nydske Edition Pag. 72.) beskrives den af sin stinkende Lugt og kaldes Stint; bliver vel altsaa den samme Fisk, som udenlands kaldes Stint eller Stinckfisch. Eperlanus Authorum. Osmerus radiis pinnæ ani septendecim Artedi. Gen. 8. Spec. 1.

Lyr er af Skabning som en Torst, men har blankere Skæl og finere Kied. Klein kalder den Callarias dorso fordide virescente. Mist. 5. pag. 8., og anseer den som en blot Varietet af Seyen (Afellus virescens Authorum) hvilken den og meget ligner i Skabning. Artedus kalder den Gadus dorso tripterygio, imberbis, maxilla inferiore longiore, linea laterali curva. Gen. 16. Spec. 3., men staaer ligeledes i Tvivl, om den fra Seyen skal være et adskilt Species. Linnaeus anfører Lyren under samme Navn, som Artedus, i Syst. Nat. edit. 10. Tom. 1. pag. 254; men adskiller den dog fra Seyen, hvilken han kalder Gadus tripterygius, imberbis, dorso virescente. ibidem pag. 253. Efter al Rimelighed bliver Linnæi Mening den rigtigste, efterdi Sey og Lyr ere adskilte fra hinanden α) i udvortes Farve. β) I Kiødets Smag og øvrige Beskaffenhed, som er finere hos den sidste. γ) I Henseende til Under-Kæben, som paa den sidste er meget længere end Over-Kæben; da den første Kæber derimod ere begge næsten lige lange. δ) I Henseende til Side-Linierne, som paa den første ere lige eller rette, men paa den sidste frumme. ϵ) Endelig og i Henseende til Sporen, som paa Seyen er kløftet, men paa Lyren næsten tvær.

Lysing,

Lysing, saa kaldet af sine lyse eller blanke Skæl, er Lyren meget liig,
 men dog mere smal og trind, og ifflun forsynet med 2 Finner paa
 Ryggen, i Stæden for at Lyren har 3. Desuden er den i Mun-
 den sort eller mørkeblaae, og har derover faaet Navn af Koll- eller
 Kull-Mund. Af andre kaldes den og Berg-Lax, fordi den er
 den forhen bestrevne Berg-Lax ikke uliig, skiont den egentlig henhø-
 rer til det Slags Torst, som hos Authores kaldes Merluccius,
 og er Gadus dorso dipterygio, maxilla inferiore longiore Ar-
 tedi. Gen. 16. Spec. 8. Straalerne i dens Geil-Hinde ere 7 i
 Tallet; i den første Ryg-Finne 9, i den anden 39; i Bryst-Finner-
 ne 13; i Bug-Finnerne 7; i Bag-Finnen 39; i Sporen 24.
 Den fanges i de dybe Fjorde, og ædes med Behag, ligesom Lyren.
 Ellers er ved dens Fangst at mærke, at man undertiden med een og
 samme Angel kan faae 2, ja endog 3, paa een Gang; hvilket gaaer
 saaledes til: At den første sluger Angelen ned i Maben, og derved
 forarsager, at den skærer sig ud igiennem Bugen eller een af Si-
 derne, hvor denne Fisk (ligesom ellers overalt) er meget blød;
 hvorpaa den anden strax er færdig at slugе Angelen i sig paa samme
 Maade, og giver altsaa den tredie Anledning til at bide paa samme
 Krog. Saaledes er Sagen bleven mig berettet.

Makrel, Scomber Authorum eller Scomber pinnulis qvingve in
 extremo dorso, spina brevi ad anum. Art. Gen. 30. Spec. 1.,
 falder her af adskillig Størrelse. Den mindste kaldes Geter, og
 fanges undertiden med Angel, men ellers i Almindelighed med Rod
 eller Bod, ligesom Sild, skiont nu omstunder ikke i den Mængde
 som tilforn. Den Middelmaadige kaldes egentlig Makrel; men
 den største bærer Navn af Stok-Nal og kan være en halv Allen, ja
 vel 3 Qvarteer lang. Ikke desmindre ere de dog alle af een og sam-
 me Bestaaffenhed, da de oven og neden til ved Sporen have 5 smaa
 Finner;

Finner; bag ved Gadboret er en liben Been-Pigge eller hvas Finne; i Rygf. 10 eller 11 Straaler; i Brystf. 19; i Bugf. 6; i Bagf. 12 Straaler.

Marmæle kaldes her en Fisk af usædvanlig og forunderlig Skabning, som dog ikke er mig bekendt uden af andres ustadige og til Deels Fabelagtige Beretninger; da den snart beskrives at være af Skikkelse som et svøbt Barn, snart igien anderledes, og menes ei alene at kunde tale og svare paa Spørsmåale, men og at kunde forvolde Fiskerne Skade og Ulempe, saa fremt de ikke gibe den løb og lade den komme i Soen igien. Er denne Fisk ikke ganske Fabelagtig (hvilket jeg dog neppe troer, at den er) saa bliver den formodelig ingen anden, end den underlige Haac-Fisk Centrina, eller Mermaid (det er Søe-Jomfrue (*) hvilket Navn kommer i Udtalen temmelig vel overeens med Marmæle eller Marmæke, som den kaldes i Herr Pontoppidans Norg. Nat. Historie.

Marulfin. See Nise.

Marulke er bekendt af sit store og med hvasse Pigger besatte Hoved, samt brede Kæft, hvori den meest ligner den forhen beskrevne Breed-Flab, men er meget mindre. Den er Scorpius marinus Authorum og Gorystion capite maximo & aculeis valdè horrido Kleinii. Miss. 4. pag. 47.; og omendskiont den falder deels større med et bredere Hoved, deels mindre med et efter Proportion smalere Hoved, saa ere dog begge Slags hinanden i øvrigt lige, og ansees derfor af Klein ifkun som Varieteter, hvilke livagtig findes aftegnede ibidem Tab. 13. Fig. 2. & 3. Marulken ansees ikke hos os for en ædelig Fisk og bliver derfor aldrig søgt.

Mort

(*) Det er og Bemærkelsen af Ordet Marmemill d: det lille Søe-Menneske, hvoraf Marmæle synes at være draget.

Mort er en liden Fisk, som holdes for at være en Vngel af Seyen, og falder her i Mængde nær ved Landet eller Strandbredden.

Morten-Blanke. See Haaebrand-Unge.

Nebbe-Sild kaldes her den i Dannemark under Navn af Horn-Fisk bekiendte *Acus piscis Authorum*, som har et meget langt Neb og grønne Been. Naar denne indfinder sig her i nogen stor Mængde, (hvilket dog sielden skeer) ansees den som Forvarsel for et Uaar. Nebbe-Sild eller Sting-Sild kaldes og de bekiendte *Acus marinæ*, Søe-Naale, om hvilke herefter skal meldes.

Negenogen eller Neunaugen. Af denne Salt-Vands Fisk, som hos os er temmelig rar, eter jeg kun eet Exemplar, og det af følgende Beskaffenhed: Den er 1 Alen lang og $1\frac{1}{2}$ Tomme breed. I dens aflange og ligesom indhulede Mund sidde mange gule Tænder, af hvilke de foreste, som sidde paa Læberne, ere ganske smaa, men de øvrige store og temmelig brede. Strax Bagen for Hovedet har den paa hver Side 7 Huller eller Spiracula, foruden eet mindre øverst paa Hovedet imellem Dinene, som ere smaa og ligge dybt ind i Hovedet. Finnerne ere 3 i Tallet, nemlig 2 paa Ryggens nederste Deel, af hvilke den første er kort og høiest i Midten, men den anden, som staaer et Par Tværfingre derfra, 1 Qvarteer lang og i Begyndelsen 1 Tomme høj, men tager efterhaanden af jo mere den nærmer sig til Spor-Finnen, med hvilken den hanger fast og gaaer rundt om den, ligesom paa en Aal. Farven er grønagtig-blaae og sortplettet, men dog paa Bugen og den Deel af Ryggen, som er Hovedet nærmest, uden Pletter. Den er nok *Petromyzon unico ordine denticulorum minimorum in limbo oris*, præter inferiores majores. Art. Gen. 42. Spec. 1. og, saa vidt jeg veed, den egentlig saa kaldte Neunaugen.

Nise, som ellers er bekendt under Navn af Marsotin eller Delphin (Tursio sive Phocæna omnium Authorum) fanges her deels med egne dertil indrettede Nise-Garn, deels og af en Hændelse i Torske-Garn.

Ouger. See Rød-Fisk. Bale. See Sey.

Oval eller Hval forekommer her af adskillig Slags, saasom 1) Tue-Oval, som er større end de andre Hvale, har en Tue eller stor Puffel paa Hovedet, og bliver uden Tvivl den rette Grønlandske Hvalfisk. *Balæna vera Zordragerii. Balæna fistula in medio capite, dorso caudam versus acuminato. Art. Gen. 48. Spec. 1.* 2) Blant Tue-Hvalene sees undertiden en Deel ganske hvide Hvale, ligeledes forsynede med en Puffel paa Hovedet; hvilket Slags bliver efter al Rimelighed den i Hr. Egedes Grønlands Beskrivelse saa kaldte Hvild-Fisk. *Balæna albicans Kleinii. Miss. 2. pag. 12.* Ellers er det vist, at og andre Slags Hvalfiske, naar de ere gamle, ofte see temmelig hvide ud af de mange Skæl, som sidde overalt paa Skindet. Af disse Skæl har jeg nogle Exemplarer, og seer, at det er *Balanus balænaris Kleinii. Disposit. Cochlid. et Conch. §. 451.* 3) Ror-Oval sees enten af og til for sig selv, eller og i Selskab med de forbemeldte Hvale, hvilke den dog meget eftergiver i Størrelse. Den har en opstaaende Finne hen ved Sporen og bliver uden Tvivl Hr. Egedes Finne-Fisk. *Balæna fistula in medio capite, tubero pinniformi in extremo dorso. Art. Gen. 48. Spec. 2.* 4) Sild-Oval er et Slags smaa Hvale, som meest ligner Ror-Hvaalen og her nu i mange Aar drevet Vaar-Silden fra Havet ind til vore Kyster. Den er Hr. Egedes Nordcaper og *Balæna glacialis c) Borealis; Nordcaper. Kleinii Miss. 2. pag. 12.* 5) Den saa kaldte Staur-Hyning er ligeledes et Slags smaa Hvale og kiendes let deraf, at den har en spids Mund,

Mund, hvis øverste Kæbe er længere end den nederste, item en smal, spids og vel 3 Alne høj Finne paa Ryggen; følgerig bliver ingen anden end Physeter maxilla superiore longiore, spina longa in dorso. Art. Gen. 46. Spec. 1. Balæna major in inferiore tantum mandibula dentata. Kleinii Mist. 2. pag. 15. Den kaldes Staur-Hyning af sin høie og smale Ryg-Finne, som lignes ved en Staur o: en opreist Stage; men, fordi den er Robbens store Forfølgere, kaldes den og af nogle Robbe-Herre, skönt den med samme Ret kunde bære Navn af Nise-Herre, da den undertiden jager Nisen op paa det tørre Land. Af disse Hvale, fornemmelig af Sild-Hvalene, indfinder sig aarlig et utroligt Antal, strax efter Juul og nyelig for Vaar-Torstens Ankomst, da de jage Vaar-Silden herind igiennem Breesund i en ubeskrivelig Mængde, og give ei alene Anledning til en overflødig Silde-Fangst, men og til adskillige fornøielige Syner; thi snart sees de at stikke op af Soen for at faae Luft, og at puste Lusten fra sig igiennem Luft-Hullene med en hæftig Lyd, snart at stikke ned i Dybet igien og ved Nedsarten at Sporstode (som det her kaldes) eller at stode ned med Hovedet og vende Sporen lige op i Veiret. Snart høres de at skraale og brøle over Vandet, snart at pibe og give en forunderlig Lyd fra sig under Vandet (*). Undertiden sees de at parr sig med sine Mager; undertiden igien løbe de Søeløst, som man siger, det er, springe med sin hele Krop i Favn eller mere op over Søe-Brynen, og falde ned igien med et hæftigt Knald. Men den rette Tragi-Comœdie spilles med den arme Sild, som næsten uophørlig forfølges, og det gemeenlig saaledes, at 3 eller 4 Hvale hielpse hinanden i at gien-

Pp 2

ne

(*) Dette Slags Lyd, som hos os egentlig kaldes Fiske-Lio, tilskrives i Almindelighed Hvalene og er meget søl at anhøre, i sær for de uvante eller ukyndige, som derved ofte ere satte i Skræk.

ne og indslutte den paa alle Sider, at den ei kan undløbe, da de støde til hinanden og med aabne Ræste stikke alle paa een Gang lige op i Veiret, og det saa høit, at man tydelig nok kan see dem sluge Silden i sig. Paa saadan Maade bliver en utrolig Mængde Sild ei alene opsluget men og qvalt (*) af Hvalene, som i at forfølge den ere undertiden saa hidfige, at de løbe lige ind paa Land; og skönt de vel som oftest komme løse igien, saa håndte det sig dog for nogle Aar siden, at een af de saa kaldte Ror-Qvale blev staaende paa Grund, indtil man med Tong og Liner fik den fastgiort og fangen. For at faae den qvalt og dræbt, kastede man ned i dens Blæster eller Blæse-Huller en Deel Stene, hvilke den med et høstigt Skraal pustede høit i Veiret, men maatte dog omsider opgive Aanden. I Øvrigt bruges hos os intet Slags Hval-Fangst; men døde Hvale drive ofte til Lands her som andensteds i Norge, med hvilke da forholdes efter Norske Lovs V. Bogs 12. Capitel.

Ovete eller Helle-Flynder er af samme Skabning som en Flynder, men meget større. Hippoglossus Authorum. Pleuronectes oculis à dextra totus glaber. Artedi Gen. 14. Spec. 3. Den har i Almindelighed Vinene siddende paa den høire Side, ligesom Flyndren; men ellers gives der og Brang-Ovete, som har Vinene paa venstre Side, ligesom forhen meldt er om Brang-Flyndren.

De

(*) Saaledes blev for nogle Aar siden, ved den Gaard Alnæs i Borgunds Sogn, af Hvalene dræbt saa stor en Mængde Sild, at, da samme sank ned paa See-Bunden, deraf i nogle Maaneder opsteeg en stærk Fedme, som dæmpede Belgernes Kraft og forarsagede et Hæblik endog i stærk Blæst; saa at mange forbieseilende Fiskere, som ikke vedste Aarsagen dertil, bleve ei alene satte i Forundring, men og undertiden i Fare, saasom de fra Landet faldende Raste-Binde ofte laae i Seilet, før end de kunde mærkes paa Vandet.

De smaa Helle-Flyndre eller Oveitens Yngel kaldes her Ovelte-Barn; men en Ovelte af middelmaadig Størrelse kaldes Styvling. Helle-Flyndren fanges deels i de dybe Fjorde med store Liner, som kaldes Staur-Pa, deels og fornemmelig med Snøre eller Diubslagn paa Havet, i sær paa den store Grunde, kaldet Stor-Eggen, hvor den tillige med de forhen beskrevne Langer opholder sig i største Mængde, nemlig om Vinteren i det store Dyb ved Eggen, men om Sommeren ved Eggen selv eller Kanten af Dybet. Den falder der overmaade feed, og spises ei alene fersk og saltet; men virkes og til Rav og Rækling, som bekiendt er. De brede Strimler, som paa langs skiares ud af dens Sider nærmest ved Ryggen, kaldes Skaare-Rav eller Skaare-Ovelte, fordi man gjør nogle Skaar eller Tvær-Snit i dem, at de desto snarere kan tørres. De lange og smale Strimler, som skiares ud af Siderne nær ved Finnerne, hvor Ovelten er fedest, og derefter tørres, ere bekiendte under det Navn Rækling; men Ryg- og Bag-Finnerne, som blive tilovers, og ligeledes tørres, kaldes egentlig Rav. Af det første Slags virkes intet hos os; men Rav og Rækling beredes paa visse Stæder i temmelig Mængde, skiont den ei kan sælges med den Ferdeel, som den Nordlandske Rav og Rækling, af Marsag, at den sidste falder om Vinteren og Baaren og altsaa kan tørres ved Vinter-Frost, som gjør den meget skior og behagelig; i Stæden for at den Søndmørske, som falder alene om Sommeren og maa tørres ved Sommer-Varme, bliver alt for tør og se, og følgerlig mindre begierlig. Hos os forbruges altsaa den største Deel deraf i Huusholdningen; men ikke desmindre sælges dog en Hoben paa Romsdals-Marked, saa vel af Rav og Rækling, som af saltet Ovelte.

Raate. See Karudse.

Riot, ellers kaldet **Knur-Hane**, er bekendt af sin Ryden eller Grynten, som høres bedst og tydeligst, naar den lægges under et **Pse-Kar** i Baaden, hvorfor den og kaldes **Duskar-Riot**. Den er meget anseelig af sin blanke Farve og haarde Been-Plade paa Hovedet, hvilken er ligesom Stjerneviis puncteret og forsynet med tvende hvasse og hen til Sporen vendende Pigger. Ryggen har en dyb Fure, og midt i samme tvende Finner, den foreste af 9, den bageste af 18 Straaler. Bryst- og Bug-Finnerne ere lange, de første bestaaende af 10, de sidste af 6 Straaler; og midt inellem dem sidde 3 Strænge, en halv Finger lange. Bag-Finnen har 19; og Sporen, som er kloftet, 10 Straaler. Den er *Trigla capite aculeato, appendicibus utrinque tribus ad pinnas pectorales*, Artedi Gen. 32. Spec. 5.

Rogn-Riælse, *Lumpus Arthorum*, *Cyclopterus* Artedi og *On-cotion Kleinii*, er en meget tyk og underlig Fisk, under Bugen flad, paa Ryggen fuld af Indstikrelser, og paa Skindet besat med haarde Knuder, som ligne den øverste Deel af Snegle-Husene. Den sidder gemeenlig paa Biergene i Soen og ligesom suer sig fast til dem med den underste Flade; men ellers sees den og ofte om Sommeren at svømme høit op i Soen, og saa yderlig i Vand-Kanten, at den kan slaaes ihjel med en Være. Efter nogles Beretning skal dens Kiød være meget velsmagende; men hos os ansees den ikke for en ædelig, end sige velsmagende, Fisk.

Rofke. See Skate.

Rod-Fisk, som af sine store Dine ogsaa kaldes **Duger**, item **Klokker**, er kun $1\frac{1}{2}$ Qvarteer lang, men tyk og breed, og omtrent af Skabning som en Karpe. Den har hvasse Tænder, samt meget store og langt udstaaende Dine, forsynede med en blank Ring og blaae Die-stene. Paa hver Side af Hovedet sidde 2 haarde og næsten tree-kantede

kantede Been-Plader, som ere besatte med en Deel hvasse og hen til Sporen vendende Tagger. Straalerne i Geil-Hinden ere 7; i Ryg-Finnen 29, af hvilke de 15 ere haarde og hvasse, men de øvrige bløde; i Bryst-Finnerne 17, alle bløde; i Bug-Finnerne 6, af hvilke den foreste er stiv og hvas; i Bag-Finnen 11, og blant dem de 3 foreste hvasse; i Spor-Finnen 14 Straaler. Skællene paa Skindet ere temmelig store; og Farven rød overalt, besprengt med nogle brune Pletter. Jeg tvivler ikke paa, at den jo er *Erythrinus Anthonum* og *Sparus totus rubeus iride argentea*. Artedi Gen. 28. Spec. 3. Denre Fisk, som i Riødet er meget feed og lækker, trækkes gemeenlig ikke paa ringere Dyd, end 70 til 80 Favne Vand, og falder ikke her i den Mængde som nærmere ved Bergen og Trondhiem.

Rør er et Navn, som formodelig vil sige det samme som Rød-Pret, da det tillægges en Fisk, der meest ligner en Pret, men er dog bredere paa Kroppen, og i sær adskilt fra den ved sin røde Bug og Bug-Finner. Den er omtrent 1 Fod lang; har breed Krop; en stor og løstet Spor; sorte Diestene med graae Ring; to Huller paa Næsen, eller tvende Næseborer; tette og fine Tænder saa vel i Over- som Under-Kæben; foruden tvende Rader af Tænder paa Tungen, og ligeledes i Ganen eller Gommen. Farven paa Ryggen er sort; men paa Siderne blaaeagtig med røde Pletter, og paa Bugen ganske rød, saa vel som paa Bryst- og Bug-Finnerne, hvilke sidste dog altid ere hvide i den nederste Kant. I Linnæi Fn. Sv. §. 310. kaldes den *Salmo dorso nigro, lateribus cæruleis, ventre fulvo*, og er hos os een af de almindeligste Fiske i ferske Vand, skont den langt fra ikke falder saa overflodig nu omstunder som tilforn. Naar den om Hosten nærmer sig til Vandbreddene for at lege, fanges den med visse dertil indrettede Rør-Garn; og da den altid holder

der sig der, hvor den har Skygge af Skov og Træer, saa pleie nogle i Mangel deraf at kaste en Hoben afhugne Grene ved sine Båndbredde, for at faae den til at blive der staaende. Men andre mene dog, at den ei saa meget søger Trærnes Skygge, som deres affaldende gule Løv om Høsten.

Giedde-Rør, som og ofte (flønt urigtig) kaldes slet hen Giedde, er ligeledes en Færskvands-Fisk, som fanges her om Høsten tillige med Røren, hvilken den ganske ligner, undtagen at den *a*) er knap saa stor, men langt mere smal og trind; selgelig i den Post nogenledes liig en Giedde, hvilken den ellers slet ikke ligner. *b*) at Ringen om Diestenene er blank. *c*) at Kroppen er af Farve meget blankere og næsten Solvfarvet. *d*) at Side-Pletterne ere hvidagtige, og det Nederste af Bugen mindre rødt. *e*) at Bryst- og Bug-Finnerne ere sortagtige med noget rødt imøngt; og at den nederste Kant af Bug-Finnerne kun undertiden, men ei altid, er hvid. Derimod findes der ikke, saa vidt jeg har mærket, nogen kiendelig Forskiel paa Straalernes Antal i Finnerne; ligesom og Side-Linierne ere lige eller rette hos dem begge. Hertil kan endnu mærkes, at Giedde-Røren siges at have ganske smaa Indvolde, næsten som en Sild, men dog at være langt federe end Røren, saa og mere rød i Kiødet, naar den er faagt. Den siges og at være forskellig fra Røren i Henseende til sin Gang og Stand i Vandet, da denne sidste skal have sine visse Stæder ved Bunden at staae paa, som den ikke gierne forlader, i Stæden for at hiin holder sig gemeenslig høit op i Vandet og slækker hist og her omkring; hvorfor den og af nogle kaldes Flakke-Rør til Forskiel fra den egentlige Rør, som kaldes See-Rør. Efter al Rimelighed maa Giedde-Røren blive *Salmo pede minor*, *quinque dentium ordinibus in palato*. Art. Gen. 12. Spec. 7. eller *Trutta Kleinii* Mill. 5. pag. 19. n. 7.

Sand.

Sand-Skiebbe. See Flynder.

Sej eller Graae-Sej, *Afellus virescens* Authorum, *Gadus tripterygius imberbis dorso virescente* Linnæi (Syst. Nat. edit. 10. Tom. 1. pag. 253.) er en bekiendt Fisk, som falder her i stor Mængde og af adskillig Størrelse. Den mindste kaldes Mort og opholder sig altid nær ved Landet og Søe-Bryggerne, hvor den jævnlig fanges tillige med andre, 2 eller 3 Gange saa store, som bære Navn af Pale eller Smaae-Sej. Den middelmaadige, som er større end de 2 første, kaldes Sække-Nod-Sej, fordi den fanges med et Slags Bod, kaldet Sække-Nod, paa Gluderne i Havet om Sommeren og Høsten, og det i stor Mængde. Den største derimod, som kaldes Ufs, trækkes med Angel, saa ofte den kommer ind med Vaar- og Sommer-Silden og driver samme ind i alle Vige eller Hav-Bugte. Al den Sej, som ikke kan fortæres i Huusholdningen, sælges til de Oplandske paa Romsdals-Marked. Uf dens Lever brændes desuden en Hoben god Tran, saa jeg veed Exempel paa, at man i eet Aar med en eneste Sække-Nod har vundet 200 Rigsdaler for Tranen alene, Fisken selv uberegnet.

Stil er en liden, blank og Solvfarvet Fisk, undertiden 1 undertiden 2 Spand lang, med en spids Mund eller Neb, hvis underste Kæbe er længere end den overste. Saa vidt jeg kan slutte, er det den samme Fisk, som i Norg. Naturl. Historie kaldes Solv-Fisk, i Dannemark Tobits, og i Engelland Sandilz. Dens almindelige Navn hos Authores er *Ammodites*; men i Kleinii Hist. Nat. Piscium Mist. 4. pag. 55. kaldes den *Enchelyopus in dorso efflavo cærulescens*, og findes ibidem Tab. 12. Fig. 8. & 9. livagtig aftegnet. Hos os bliver den ikke spist, men kan dog ansees som en mærkværdig Fisk, da den har givet de saa kaldte Stil-Stoer i Havet Navn. Disse ere efter vore Fiskeres eenstemmige Vidnes-

byrd intet andet, end opspringende Vand:Arer i Hav-Bunden (eller Færffvands-Kilder) hos hvilke denne Fisk altid opholder sig, og for dens Skyld igien al anden Slags Fisk, besønderlig Øvteiten, hvorfor og slige Stæder kaldes Øvte-Hælder eller slet hen Hælder, det er Tilholds-Stæder for Øvteiter og andre Fiske. I Ebbe-Tiden siges den at skule sig i Sanden, men derimod i Flod at stifte frem igien og strax at lokke andre Fiske til sig; og deraf mener man, det for den største Deel skulde komme, at der (som bekiendt er) altid fiske bedre i Flod, end i Ebbe. Naar nu en Fisk trækkes op og der findes en Stil i dens Kæft eller Bug, saa slutter Fiskeren strax, at der maa være en Stil-Stoe eller Hælde, og, i Fald Stedet ei tilforn er ham bekiendt, tager han sig strax et saa kaldet Meed eller Mærke i Fjeldene, for at kunde finde Stedet igien en anden Gang, og jo jævnligere det siden besøges, jo Fiskerigere siges det at blive, ventelig fordi Fiskene tillige lokkes derhen ved Maddingen. At der paa slige Stæder virkelig opspringe Vand-Kilder, det slutter man ei alene deraf, at der ofte findes det klareste og sødeste Vand i Fiskenes Bug; men og af den særdeles Nøiagtighed (Accuratessse) med hvilken Stæderne maa asmærkes ved Meed i Fjeldene, og at den rette Fisker-Plads tabes, saa snart Baaden dreies lidt om eller forsættes af Vind og Strøm. Derfor kan heller ikke mere end een Fisker-Baad af Gangen benytte sig af een og den samme Hælde; og dette igien er Aarsag til, at Fiskerne, naar de fare ud for at fiske paa Hælderne, kappes med hinanden i at roe, saasom enhver vil gierne være den første at komme paa Stedet, og kan ei vente sig nogen Fangst, naar en anden er kommen for i Veien, men maa da begive sig hen til et andet Sted. Alt hvad jeg her anfører, er noget, som grunder sig paa daglig Erfaring og derfor ikke kan benægtes; ja at ville modsigge eller nægte dette, var at fuldkaste Hoved-Artiklerne i vor

Fisker-

Fisker-Videnskab. Jeg er og i mine Tanker forvissnet paa, at den saa kaldte Fiske-Lykke (det er, særdeles god Lykke til Fiske-Fangst) som siges at følge visse Mennesker, har for den største Deel sin Grund i det, som nu er sagt; thi den, som een Gang af en Hændelse har troffet paa en ret Hælde og vel afmærket samme ved Meed i Fjeldene, bliver aldrig forlegen for Fisk, da en anden derimod, som ville tænke at besøge samme Stad, men ei kender Meedet, gaaer ganske vist Feil deraf og maa reise hjem med usorrettet Sag, saa fremt han ikke veed sig andre Udveje. Saadanne Hælder eller Guld-Stoer, som og kaldes Letter-Pladse eller Fisker-Pladse, findes baade i Fjordene og paa Havet, i sær ved Eggene, det er, Kantene af visse bratte Fjeld-Sider i Soe-Bunden (*).

Sild er en bekjendt Fisk, som aarlig falder her i ubestribelig Mængde og har hidindtil indbragt Landet anseelige Fordele. Den er *Harengus Authorum* og *Clupea maxilla inferiore longiore, maculis nigris carens* Artedi. Gen. 5. Spec. I. Af denne gives her i sær 2 Slags, nemlig Sommer-Sild og Vaar-Sild, hvilke dog ei kan anses for andet end blotte Varieteter, da Skabningen og Farven er eens paa dem begge; skiont Storrelsen meget forskiel-

Nq 2

lig,

(*) At saadanne Hælder eller Fisker-Pladse i Hav-Bunden ogsaa maa findes ved de Fjeldsøe Kyster, kan sluttes af *Olavii Enarrat. de Natura & Constitutione Islandie* Pag. 143, hvor det heder: „*Habent (Islandi) certa spatia in maris fundo, tam accurate determinata, observando in continente montium situm, inter se relativum, ut punctum in remotissimi maris fundo, quodcumque velint, inveniunt. Hæc spatia hodie Mid & Fiske-Mid vocantur; veteres etiam Bastir appellabant.*” Dette bekræftes end mere ved Hr. N. Horrebows Beretning i de Nye Efterretninger om Fjeldsøe, Pag. 190., hvor der meldes om Fiskernes forskellige Lykke paa een og samme Fisker-Banke.

lig, efterdi den sidste er næsten dobbelt saa stor som den første. Sommer-Silden deles atter i adskillige Slags, eller rettere, gives adskillige Navne, enten efter sin forskiellige Størrelse, saasom Svælings-Sild, Rod-Sild og Blad-Sild, af hvilke den første er størst og de andre efterhaanden mindre; eller og efter Tiden, paa hvilken den fanges, saasom Solhoved-Sild, det er Solhørvær-Sild, hvilken falder i sær ved Sommer-Solhørvær, skiont den og gemeenlig faaes ved hver nye Maane. Foruden den egentlige og rette Vaars-Sild, falder her undertiden om Foraaret et Slags Sild kaldet Nat-Sild af det forhen beskrevne Insect Nat eller Rod-Nat, som holder til i Sildens Bug og forarsager, at den baade seer rød ud og raadner hastig, saa fremt man ikke efter Fangsten lader Silden nogen Tid blive staaende i Silde-Roden, og saaledes giver den Tid til at skyde dette Insect fra sig; da den foruden Insectet siges at gyde en Hoben Ravn og Mælk af sig, hvorved See-Bandet bliver ganske tykt og oprørt. Om denne Sild erindrer jeg at have læst noget i Schwed. Acad. Abhandlungen, hvor den kaldes Rødmaga af sin Rødagtighed paa Bugen, som tilskrives en vis ubenævnt Svaghed; men Stedet kan jeg i en Hast ikke finde. 2) Det andet Slags Sild, som her undertiden sees, kaldes Makrel-Sild, fordi den paa Hovedet ganske skal ligne Makrelen, og forekommer uden Tvivl (saa vidt jeg af andres Beskrivelse kan slutte) hos Klein under Navn af *Harengus capite figuræ insolitæ & exoticæ, rostro & oculis amplis*. Mist. 5. pag. 73. 3) Om Brisling, som og bør henføres til Sild-Arten, er forhen meldet. Af Silde-Gan (det er Sildens Hoved og Indvolde) faaes her et Slags Tran eller Olie, som er meget bedre at bruge i Lamper end anden Tran. I Fogderiet Søndfiord skal man efter Beretning have begyndt for nogle Aar siden at brænde saadan Tran af Silden selv, og det med god For-

Fordeel; item blot at lægge Silde i Tønder, øse fersk Vand derpaa og røre den vel om, da der skal sætte sig en Hoben Olie oven paa. Begge Maader ere efter mine Tanker meget gode og værdige at føre i Brug her og paa andre Stæder; besønderlig naar Silde er saa mager, at den ei vel kan tiene til Raagning eller Rødsaltning, da man ofte lader den gaae urørt og ikke fanger den, skjønt den dog meget vel kunde anvendes til dette Brug (*).

Skate eller Rokke, *Raja clavata* Authorum, fanges her ofte saa vel med Angel som i Torske-Garn, og skæres undertiden (ligesom Øretten) i lange og smale Strimler, hvilkke siden tørres, lægges i Luud og spises som Luud-Fisk, efterdi de ellers falde alt for haarde; men i Almindelighed er den kun lidet begierlig, og kastes ofte hen for Svin.

Skrey og Slaap. See Torsk.

Sort-Haae. See Haaebrand-Unge.

Spek-Hugger, som og af nogle kaldes **Stub**, er *Delphinus* Authorum, og ligner meest Nisen; men er dog noget større og har en mere spids Mund, hvorfor den i Artedi Ichthvol. kaldes *Delphinus corpore oblongo, rostro longo acuto*. Gen. 47. Spec. 2. Den sees her undertiden deels at hoppe op af Vandet, deels at hænge fast ved Hvalene, naar de springe høit op i Veiret, for at stille sig ved denne nærgaaende Forfølgelse.

Springer, *Orca* Authorum og *Delphinus rostro fursum repando, dentibus latis serratis* Artedi. Gen. 47. Spec. 2., ligner meest **Spek-Huggeren** og **Nisen**, men overgaaer dem begge i Størrelse.

Np 3

Den

(*) I Aaret 1760, da Silde var her i stor Overflodighed, men derhos i liden Priis, have adskillige hos os begyndt at kaage eller brænde den til Tran med god Fordeel, og af 7 til 8 Tønder Sild faaet 1 Tønde skion Tran.

Den kommer om Vaaren og Sommeren med Silde-Svermen, og springer ofte (som man her kalder det) Søeløst eller høit op over Soen; i hvilket Tilfælde man venter Vind eller Blæst fra den Kant, hvor den i sit Løb stævner hen. I Almindelighed fanges den kun af en Hændelse med de Fiske-Garn, som til andre Fiske udsættes; men ved et Sted i Borgunds Sogn, kaldet Skarboerlig, fanges den med et eget dertil indrettet Springer-Bod, som herefter paa sit Sted skal ommeldes. Dens Spæk giver ypperlig Tran, og Kiødet, som ædes af fattige Folk, siges at smage som Svine-Kiød, ligesom og Fisken selv i sin indvortes Indretning aldeles ligner et Sviin. Naar dens Linger fanges og trækkes paa Land, gyde de af Munden en Hoben hvid Mælk, hvilken de efter Land-Dyrenes Maade patte i sig. Staur-Hymning. See Oual.

Sleen-Bider, *Lupus marinus* Authorum, *Anarhichas* Artedi, *Latargus Kleinii*, adskilles i sær fra andre Fiske ved sit runde Hunde-Hoved, og ved sine mange, stærke og brede Tander. Den fanges gemeenslig paa Mudrig Grund i Havet, men og undertiden paa Sand-Grund nær ved Landet; og omendskjønt den aldrig søges, saa spises den dog ikke uden Behag, naar den er slakt og tørret.

Sting-Sild. See Nebbe-Sild og Soe-Naal.

Stink-Fisk eller Stint. See Lodde. Stof-Nal. See Makrel.

Stub. See Spek-Hugger. Styvling. See Ovelte.

Storje eller Stor adskilles af Norffe Skribentere i mange Slags, saa som Laxe-Storje, Makrel-Storje og Sild-Storje, hvortil Hr. Pontoppidan lægger Sey-Storje; men vore Storje-Fiskere ville slet ikke vide af mere end et Slags Storje, som egentlig jager efter Sild, og driver Sommer-Silden ind til Landet, men kan og tillige jage efter Lax, Makrel og andre Fiske, af hvilke den har faaet lige saa mange adskilte Navne. Den, som her falder, er Makrelen saa liig,

liig, at der neppe kan mærkes ringeste Forskiel imellem dem, end ikke engang i Henseende til de smaa Finner ved Sporen, hvilke ligeledes findes hos Størjen; men derimod er den meget større (den største kan være 5 Alne lang) og har store Skæl, næsten saa store som Toskillings-Stykker. Paa Bugen er den hvid, men paa Ryggen blaaeflammet; og jo mere blaae den er, jo federe siges den at være. Af alt dette slutter jeg da, at den er en *Tanthey*, *Thynnus*, *speciatim Pelamys caeruleus*, som af alle Systematiske Skribenter henføres til Makrel-Arten. I Øvrigt er den en meget sprag eller vild Fisk, som ofte springer Søelest eller op over Søen, og ved Medfaldet sætter Vandet i fuld Oprør og Bevægelse. I Lege-Tiden siges den og imellemstunder at svømme i en Samling, eller i en samlet *Ro* saaledes, at den ene bider den anden i Sporen, og svømmer i en lang Række overst op i Vandbrynen. Dens Kød er feed som Flæsk; hvorfor det og af Bønderne saltet og ædet med Behag, saa at en Størje-Krop altid blant dem gielder 1 Aligsdaler. Hos os fanges den deels af og til med Silde-Rod blant Sommer-Silden, deels med Skuttel eller Harpun, som videre skal vises i det Capitel om Fiskerierne, saa og i dette Skrifts anden Part ved Jørgensfiordens Beskrivelse, hvor denne Fangst fornemmelig gaaer til.

Sugare. See Hvild-Nal.

Sværd-Fisk, *Pristis* s. *Serra piscis Authorum*, er bekiendt af sin lange og smale Snude, som paa begge Sider er indskaaren som en Sav. Den kommer ind fra Havet tillige med Sommer-Silden, og findes en og anden Gang opkastet paa vore Strandbredde.

Sø-Naal, *Acus marina*, som og kaldes Nebbe-Sild eller Sting-Sild, ere mange Slags, af hvilke jeg har fundet følgende: 1) En lang og trind Sø-Naal, som overalt ei er tykkere end en Seilgarns-Traad, og synes meest at ligne *Solenostemus lumbriciformis nostras*, *tenuis*.

nuissimus, longissimus Kleinii. Miss. 4. pag. 27. Tab. 5. fig. 5.; i det mindste kan den ikke være *Acus lumbriciformis* Authorum, skjønt Forskiellen ei er meget stor. 2) En stor See-Naal af gulagtig Farve, som i Længde holder $3\frac{1}{2}$ Qvarter, og midt paa Kroppen 1 Tværfinger i Bredde. Hovedet er temmelig smalt, og Trynet eller Nebbet maadelig langt. Kroppen er fra Hovedet til Gadboret hen imod 2 Qvarter lang, samt forsynet med otte Kanter og 29 Lameller eller Plader; men det Øvrige, som udgjør Halen, er ifkun femkantet, og desuden meget smalere end Kroppen. Alle Kantene ere meget smaa eller lidet ophoiede, og altsaa mindre kienkelige paa denne, end paa de efterfølgende See-Naale. Den har hverken Bryst- eller Spor-Finner; men alene en Ryg-Finne bestaaende af 37 Straaler. Skulde denne (hvilket ei synes utroeligt) være *Syngnathus teres*, pinnis pectoralibus caudæque carens. Art. Gen. 1. Spec. 2., da passer Hans Beskrivelse sig ikke i alle Ting til mine Exemplarer. 3) En middelmaadig stor See-Naal, som er hen imod $2\frac{1}{2}$ Qvarter lang, men kun en halv Tomme breed, og har lidt tykkere Hoved end den næst foregaaende, saa og lidt længere Neb. Fra Hovedet til Gadboret er Kroppen sykkantet (skjønt den Kant, som gaaer langs hen ad Bugen, er meget mindre ophoiet end de andre) og har 38 Lameller eller Plader. Derfra, saa langt som Ryg-Finnen gaaer, er Bagdelen kun sekantet, og siden videre hen til Sporen ifkun firkantet; hvilke 2 sidste Stykker udgjøre $1\frac{1}{2}$ Qvarters Længde, og have 45 Lameller. Bryst-Finnen har 10 Straaler; Ryg-Finnen 38; Spor-Finnen 10. Farven er sortagtig; men dog under Bugen saa vel som hist og her paa Pladerne hvidagtig. Denne ligner i visse Maader *Syngnathus corpore medio heptagono* Artedi. Gen. 1. Spec. 3.; skjønt jeg maa tilstaae, at dette Navn eller Beskrivelse passer sig nok saa godt paa den efter:

efterfølgende, nemlig: 4) En siden gulifarvet Søe-Naal, som er en halv Allen mindre end 2 Tværfingre lang, og af Skabning ganske liig den næst forgaaende; ifkun at den mellemste Deel af Kroppen er efter Proportion noget tykkere, og den bageste Deel noget smalere. Den har Bryst-Ryg- og Spor-Finner ligesom hiin; men desuden en meget siden Finne ved Gadboret, som er saa fin og subtil, at dens Straaler ei kan sines. Straalerne i Bryst-Finnen ere 13; i Ryg-Finnen 34; i Spor-Finnen 10. Kroppens foreste Deel er sykkantet og bestaaer af 18 Lameller; men den bageste Deel, som først er firkantet, og siden kun firkantet, har 37 Lameller. Denne er hos os den almindeligste.

Solv-Fisk. See Sitt.

Lang-Brosme kaldes her en Deel smaa Fiske, som bør henføres til Blennios Artedi eller Enchelyopos Kleinii. 1) Det første Slags, som jeg kiender, er ei fuldt en halv Allen lang, trind og flibrig som en Alal, men dog mere flad og spids hen ved Sporen. Hovedet er langagtigt, og temmelig breedt formedelst en paa begge Sider udstaaende Puffel. I Vandet eller imellem Vinene findes gemeenlig, skiont ikke altid, den tredie Puffel, og i hver Kæbe tvende Rader fine Tænder. Geil-Hinden har 6 Straaler; Ryg-Finnen, der strækker sig næsten lige saa langt som Ryggen, henved 80; Bryst-Finnerne 17; Bug-Finnerne 2. Bag-Finnen har henved 70 Straaler, som kan tælles, men siden mange alt for fine, som gaae rundt om Sporen hen til Ryg-Finnen, med hvilken de hænge sammen, og kunde ansees for eet med den, om de ikke vare kortere og altsaa i Storrelse eller Høide adskilte deraf. Skindet er ligesom Puncteret, af Farve bruunt og besat med mange mørke Pletter. Den kaldes hos Authores Mustela vivipara, fordi den foder levende Unger, men beskrives og aftegnes hos dem paa foran-

berlige Maader. Kleins Aftegning Miss. 4. Tab. 15. fig. 1. forestiller den med en Traad under Hagen (Cirrus è mento) og uden nogen Forskiel paa Høide imellem Ryg- og Spor-Finnen; hvilket ei kommer overeens med mine Exemplarer. Dens Beskrivelse og Aftegning i Schwed. Akad. Abh. 1748. 1 Qvart. 5 Abh. passer sig vel bedre, men dog ikke i alle Ting, efterdi den forestilles alene med 1 Rad Tænder i hver Kæbe, og med en Ryg-Finne, som ganske er adskilt fra Spor-Finnen; da de paa mine Exemplarer derimod hange sammen, og gaae fort i eet, ikkun at den sidste er kortere eller lavere end den første. Ikke desmindre er det dog een og den samme Fisk; ligesom den og uden Tvivl bliver den samme, som af andre kaldes Hale-Ruse, og i Norg. Nat. Hist. forekommer under Navn af Steen-Brosme eller Tang-Sperling. Saa ofte den findes med en Puffel paa Hovedet, veed jeg ikke rettere, end at den faaer Titel af Brosme-Konge. 2) Det andet Slags Tang-Brosme er $1\frac{1}{2}$ Qvarteer lang, $1\frac{1}{2}$ Tomme breed, og i Øvrigt meest liig en Hal. Paa den øverste Kæbe, eller paa Næsen, sidde 4 Traade, og under Hagen 1 Traad. Den foreste Deel af Ryggen har en dyb Fure, og deri først 1 Traad af samme Bestaaffenhed, som de der sidde paa Næsen og Hagen, dernæst mange mindre smaa Traade eller Fryndser. Hvor bemeldte Fure aflader, der tager den rette Ryg-Finne sin Begyndelse, bestaaende af 48 Straaler; hver af Bryst-Finnerne har 14; hver Bug-Finne 6; Bag-Finnen 42 Straaler. Sporen er aflang-rund, samt adskilt fra Ryg- og Bug-Finnen. Farven paa Kroppen er rød-bruun, men paa Finnerne noget rødere. Denne er *Mustela vulgaris* Authorum eller *Gadus dorso dipterygio*, sulco ad pinnam dorsii primam, ore cirrato, Artedi. Gen. 16. Spec. II., eller *Gadus dipterygius cirratus cirris* 5., pinna dorsali priore exoleta. Linnæi Syst. Nat. edit. 10. Tom. 1.

pag. 255. Men derimod ligner den slet ikke den Fisk, som i Kleinii Miss. 4. Tab. 15. fig. 2. findes aftegnet under Navn af *Mustela vulgaris*. 3) Det tredje Slags, som her kaldes Tang-Brosme, er en liden Fisk, omtrent 1 Spand lang; har tynd og flad Krop; gulagtig Farve; et lidet, tyndt og spidst Hoved; ganske smaa og smale Bug-Finner; ingen Bryst-Finner; men en meget lang Ryg-Finne, som er mærket med elleve runde og Rullsorte Pletter, og gaaer rundt om Sporen lige hen til Gadboret. Den findes ofte i Tare-Torskens Bug, og bliver uden Tvivl *Blennius maculis circiter decem nigris, limbo albo utrinque ad pinnam dorsalem* Artedi. Gen. 22. Sp. 5. 4) Endnu forekommer her et Slags Tang-Brosme, som ligeledes opholder sig i Tanget ved Strandbredden, men er af mig kun een Gang seet. Den er 1 Qvarteer lang, har trind og smal Krop, buttet Hoved, hvasse Lænder, og temmelig hvasse Straaler i Finnerne. Ryg-Finnen, som strækker sig hele Ryggen igiennem, har omtrent 69 Straaler; Bryst-Finnerne 13; Bug-Finnerne 2; Bag-Finnen 49; Sporen 13 eller 14. Farven er gul og brunplettet overalt; men derhos paa Hovedet lidt rød. Denne er vist nok et eget Species, men ommeldes ikke hos de mig bekendte Authores.

Tanthey. See Størje.

Tart. See Lax.

Tind-Aure, *Aculeatus* Authorum, er en ganske liden Fisk, bekiendt af sine hvasse Pigger paa Ryggen, hvilke den slaar ud og værger sig med, naar den enten (som let lader sig giøre) fanges med den blotte Haand, eller og opsluges af andre Fiske, i hvis Ræste den undertiden sees at sidde fast. Af denne har jeg fundet 2 Slags, nemlig 1) Den lille Tind-Aure med 3 Pigger paa Ryggen, som allevegne findes i de staaende Søe-Pytter nær ved Strandbredden, saa og i Elve-Mundene. *Gasterosteus aculeis in dorso tribus*, Artedi.

Nr 2

Gen.

Gen. 37. Sp. 1. *Centriscus aculeis in dorso tribus*, Kleinii. Mist. 4. pag. 48. 2) Den større Lind-Mure med 15 kortere Pigger paa Ryggen, som ligeledes opholder sig i See-Bandet. *Gasterosteus aculeis in dorso quindecim*. Art. Gen. 37. Sp. 2. 3) Schwed. Acad. Abhandl. 1753. 4. Quart. 3. Abh. vides, hvorledes af denne Fisk med Fordeel kan brændes Tran; hvor meget mere da af Sild? som forhen er ommeldt.

Lobtis. See Sill.

Lorff er en bekendt Fisk, af hvilken der dog gives adskillige Slags, saasom 1) Smaae-Lorff eller den saa kaldte Kroppung, *Asellus varius*, som atter er mere end eet Slags. a) Den almindeligste er graae og guulagtig af Farve; har i første Ryg-Finne 14 Straaler, i den anden 21, i den tredje 17; i Bug-Finnerne 6; i Bryst-Finnerne 17; i den første Bag-Finne 20, i den anden 16. Sporens Straaler kan neppe rigtig beregnes paa noget Slags Lorff. b) Den mærkeligste blant dette Slags er den af Linnæo saa kaldte *Gadus tripterygius cirratus*, *maxilla inferiore punctis utrinque septem*. Syst. Nat. ed. 10. Tom. I. pag. 252., som er kun liden, men har gemeenlig en smuk rødagtig Farve, item nogle indtrykte Puncter paa begge de underste Kæbe-Been, og en dyb Fure imellem Hovedet og første Ryg-Finne. Straalerne i første Rygsf. ere 13, i anden 19, i tredje 16; i Brystf. 18; i Bugf. 6; i første Bagf. 19. i den anden 15. 2) Rød-Lorff eller Lare-Lorff, som seer ganske rødagtig ud paa Skindet, og det (som man her mener) af den Aarsag, at den opholder sig i Laren paa Fluderne og visse hote Grunder i Havet, hvor den med Angel fiskes i Mængde Høst og Vaar, og da enten nedsaltes i smaa Træer eller og hænges op for at tørres; i hvilket sidste Tilfælde den kaldes Titling og beredes siden til skion Stokfisk. Den er gemeenlig 1 Alen lang, og

af

af Skabning som en Baar-Torske, med en Traad eller Cirrus under Hagen, ligesom andre Torske. Straalerne i Veil-Hinden ere 7; i den første Rygsf. 14, i den anden 20, i den tredje 18; i Brystf. 18; i Bugf. 6; i den første Bagf. 19, men i den anden 17. 3) Baar-Torske, Cabliau, *Asellus major vulgaris*, som i utallig Mængde kommer ind fra Havet tilig om Vaaren, og har indbragt dette Land mange Tønder Guld; hvorfor den til Bederlag fortjener en udførlig Beskrivelse. Baar-Torsken bør egentlig adskilles i 2 Slags, nemlig Sild-Torske og Skrey, af hvilke den første er noget større, mere tykheaded og fyldig, samt mere Gualplettet paa Skindet, end den sidste, som derimod er noget mindre, har spidser Hoved og smalere Krop, item et mere graaefarvet Skind. Forskiellen imellem dem, i Henseende til Straalernes Antal i Finnerne, er ei meget stor, ikke heller bestandig eller altid eens; men dog jævnligst saadan: at Sild-Torsken har i anden Ryg-Finne kun 19, og i anden Bag-Finne 16 Staalet, naar Skreyen derimod gemeenlig befindes at have paa første Sted 23 og paa sidste Sted 17 Straaler. I de øvrige Finner er Straalernes Antal som oftest det samme hos dem begge, nemlig i første Ryg-Finne 14, og i den tredje 18; i første Bag-Finne 22; i Bryst-Finnerne 17; i Bug-Finnerne 6; i Sporen 36. Straalerne i Veil-Hinden ere og hos dem begge 7 i Tallet. Sild-Torsken, som gemenlig har Baar-Sild i Bugen, kommer først og tilig om Vaaren, men ikke i nogen sonderlig Mængde; saa at det rette Torske-Fiske (som hos os egentlig kaldes Baar-Fiske) ei ret gaaer an, førend Skreyen kommer, som udgjør den største Sverm og giver ved sin Ankomst altid Haab om rigt Fiske. Er der megen Sild i Soen, løber Skreyen længe om efter den og vil ei søge ned til Hav-Bunden, selgelig kan ei fanges ret med Torske-Barn, førend den nodes til at slaae sig til

Bunds for at gyde sin Rogn eller Ravn. Naar Rognen er gydet (hvilket synes at være dens eneste Vrende paa disse Stæder) begiver den sig igien fra Bunden og høiere op i Soen; dog visse Aar høiere, andre Aar lavere, og fanges da med Snore eller Diubs-Aagn. Naar Fiskerne have mærket, i hvilken Høide den holder sig, som gemeenlig er 20 til 30 Favne, slaae de en Knude paa Fisker-Snoren og lade den saa, hver Gang den udkastes, løbe ud lige indtil Knuden, da de vist vide, at Angelen hverken hænger for høit op eller for dybt ned, men net op i den samme Høide, som Torsken staaer det Aar; og saaledes fortfares da dermed indtil Vaar-Fiskeriet's Ende. Falder der i Vaar-Fiskeriet's Tid stille Veir ind, som er rart, da maa Torsken søges 3 til 4 Mile langt ud i Havet; men indtræffer en saa kaldet Grundstød eller hæftig Storm af Nordvest-Vind, drives den i utallig Mængde ned i det store Søndmørske Dyb Breesund, og derigiennem videre ind til alle store og smaa Fjorde. Hr. Pontoppidans Anmærkning er altsaa ganske rigtig, naar Han siger: at man hos os paa den Tid ofte tilønsker sig det Storm-Beir, som man andensteds afbeder. Finder man i Begyndelsen af Vaar-Fiskeriet, eller medens Torsken endnu er feed, Sand og smaa Stene i dens Bug, da ansees det som et vist Forbud for en hæftig Storm; men bemærkes det samme i Slutningen af Vaar-Fiskeriet, da veed man, at Torsken staaer færdig at forlade vore Kyster. Dette skeer i Almindelighed strax efter Paaske, dog saa, at der altid bliver en Deel staaende tilbage, som først fanges af og til om Sommeren under Ravn af Slaap, fordi den da er meget slunken, fuld af Luus og uædelig; men siden mod Vinteren begiver sig hen i dybe Afhuller, og bliver der staaende indtil Vinter-Solhværv eller nyelig for Jul, da den stiger op fra Bunden igien og bliver fangen under Ravn af Opsig-Torsk eller Solhoved-Torsk, hvilket sidste vil sige
det

det samme som Solhværb-Torſk, da Sol-Hværb kaldes her af Bønderne Sol-Hoved. Paa samme Tid er den meget god og tidig; men dog ikke ſaa feed ſom den rette Baar-Torſk, ſom ſtrax derefter kommer ind fra Havet, og har viſt nok Vinteren igiennem ſtaaet i det dybe, ligesom Opsig-Torſken. Saa lange Baar-Torſken er paa det bedſte, kan 200 Stykker give 1 Tonde Lever af ſig, men ſiden giver den efterhaanden mindre; hvilket og kan ſiges om Rognen, ſom mod Slutningen af Baar-Fiſkeriet begynder at blive alt mere og mere godten, det er, udgydet, blod og uduelig. I Øvrigt er Leveren ikke alle Aar lige god og feed; men ligesom Torſken er mere eller mindre levret eller Leverfuld, ſaa ſkal og, efter Bøndernes Regning, Aaringerne blive mere eller mindre frugtbare; hvilken Regels Rigtighed jeg dog ikke vil ſige mig god for. Til Slutning kan jeg ikke forbigaae at melde om det ſaa kaldte Fiſke-Lys, ſom ſkal ſees paa Havet ved Jule-Tider, naar Torſken begiver ſig fra Hav-Bunden høiere op i Søen, og holdes for et viſt Tegn til rigt Baar-Fiſkerie. Samme Lys ſkal ikke gierne ſees uden Mørkeſte Nat, og det ikke høit op i Luften men tet ved Havnrynen, hvor det ſtaaer opreift ſom et Seil og drives for Vinden. At dette Fiſke-Lys virkelig lader ſig ſee, kan jeg ikke vel tvivle paa, da det af ſaa mange troværdige Menneſker bekræftes; men hvad det egentlig ſkal være, er jeg ikke i Stand til at ſige med nogen Viſhed. Det anſees her ſom en lyſende Damp af den ved Vinter-Solhværb opſtigende Torſke-Sverm, og ſynes at komme overeens med det ſaa kaldte Sild-Blixt eller Fulgur Halecum; hvorom Hr. Profeſſor J. F. Ramus melder i ſin Afhandling om Nordlyſet, indført i det Kiøbenhavnſke Selſkabs Skrifter. I. Part. Pag. 333.

Torſke-Konge ſiges at være et Slags Torſk, ſom ganſke ſkal ligne Baar-Torſken, undtagen at den er lidt mindre og har paa Næſen en-

en Puffel, af Størrelse som den mellemste Knogle paa en krumboiet Finger. Denne Puffel paa Næsen er (ligesom den forommeldte Knude paa Brosine-Kongens Hoved) bleven anseet som en Krone, og har givet Anledning til Konge-Titel for begge disse Fiske, som i Norg. Naturl. Historie findes anførte under Titel Fiske-Konge. Om Brosine-Kongen har jeg i det foregaaende allerede givet mine Tanker tilkiende; men om Torske-Kongen veed jeg intet andet at melde, end at jeg paa vore Fiskeres eenstemmige Beretning og Forsikring bør troe, at den er til, uagter jeg ikke har seet den.

Lunge. See Flynder.

Ufs. See Sey.

Ba-Lange er en velsmagende og hos os vel bekendt Fisk, som i Skabning aldeles ligner den forhen beskrevne Lange; men er ikkun af 3 Qvart. Længde. Farven er overalt lysegraa, undtagen at Sporen saa vel som Ryg- og Bug-Finnerne ere i den overste Kant først noget sorte og der oven for igien lidt hvide. Straalerne i Gælhinden ere 7; i den foreste Ryg-Finne 13, men i den bageste 66; i Bryst-Finnerne 17; i Bug-Finnerne 5; i Bag-Finnen 61; i Sporen 40. Denne Fisk er neppe nogensteds ret beskreven eller aftegnet hos Systematiske Skribenter. Vel forekommer hos Klein en Fisk under Navn af *Mustela vulgaris*, hvis Aftegning (Mist. 4. Tab. 15. fig. 2.) saa vel som Beskrivelse passe sig temmelig godt til vores Ba-Lange; men a) forestilles Kroppen alt for breed ved Hovedet, da Ba-Langen er næsten lige tyk overalt, og smalere paa Hovedet, end paa Kroppen. b) forestilles Sporen ligesom indskaa-ren, i Steden for at Ba-Langens er aflang-rund. c) er Ryg-Finnen alt for liden, og d) Farven alt for mørk (*).

Dret,

(*) Da jeg nylig, ved at holde Ba-Langen imod den store og egentlig saa kaldte Lange, ikke har fundet ringeste Forskiel imellem dem i Hensende til

Oret er en velsmagende Færskvands-Fisk, hvoraf jeg ikkun kiender eet Slags, som er neppe $1\frac{1}{2}$ Qvarteer langt; men har (foruden Tænder i begge Kæber) 3 Tand-Rader i Gummien, af hvilke den mellemste er dobbelt. Videre har den en klostet Spor, sorte Pletter paa Skindet, og en paa langs gaaende Fure hen ad Bugen; bliver altsaa *Salmo cauda bifurca, maculis solum nigris, sulco longitudinali in ventre*. Artedi Gen. 9. Spec. 4. Oret er noget nær den almindeligste Fisk i vore ferske Bænde, fornemmelig i Fjeld-Bænderne, hvor der uden Tvivl opholder sig mere end eet Slags, skiont de ere mig ubekiendte.

Hertil maa jeg føie nogle faa Fiske af rarere Slags, og anføre dem under Latinske Navne, tagne af Systematiske Skribentere, efterdi jeg ikke veed at give dem noget Norsk Navn, med mindre de alle skulle indsluttes under det almindelige Navn Fjeld-Fiske; en Titel, som vore Fiskere tillægge alle Slags Fiske af usædvanlig Skabning, hvilke de ansee som affyhelige og uædelige og derpaa strax fordomme dem til den Afgrund, hvorfra de ere komne. Dette har hidindtil forarsaget den største Hinder og Vanskelighed i at faae en Samling af de hos os forekommende rare Fiske, med mere; men den Begierlighed, med hvilken disse og andre Naturalier nu paa nogen Tid ere blevne søgte, begynder dog at giøre vore Fiskere mere paamærksomme.

Blen-

til Skabning, Farve og Straalernes Antal i Finnerne, men blot i Hensende til Størrelsen; saa troer jeg nu, at den første er intet andet end en Varietet af den sidste.

Blennius crista capitis transversa cutonea. Art. Gen. 22. Spec. 4. Blennus pinniceps crista cutonea insigni et transversa Kleinii. Mistl. 5. p. 32. Til dette Species vil jeg henføre en Fisk af maadelig Størrelse, som hos os kun meget sielden forekommer. Den er en god Spand lang og har et kort og buttet Hoved, hvorpaa sidde 2 Horne eller opstaaende Finner, een ved hvert Øie, lige over for hinanden. De samme ere knap 1 Tværfinger høie, men klostede i det Øverste, og synes at bestaae af et Slags Skind eller Brusk. Fra Hovedet ned til Sporen gaaer en lang og temmelig høj Ryg-Finne med 50 stive og hvasse Straaler; Bryst-Finnerne, som ere ganske runde i det Øverste, have hver 10 Straaler; enhver af Bug-Finnerne 2; Bag-Finnen 36; Sporen omtrent 16 Straaler, saavidt jeg kan see af et fortorret Exemplar. Farven synes at have været rødbrun, og paa Siderne sees endnu nogle bugtede Tværstriber.

Til Genus Blenniorum bør og henføres en liden Fisk, som hos os er fangen, af følgende Skabning. Den er en god Spand lang og 2 til 3 Tværfingre breed, skiont ved Sporen meget smal og tynd; har en sort Farve og et Hoved, som i Ligning med Kroppen er meget stort, nemlig $2\frac{1}{2}$ Tværfinger langt, 2 Tværfingre bredt, og derhos plat. Kæften er meget vid, samt forsynet med mange hvasse og ind ad boiede Tænder, af hvilke de i nederste Række ere større end de andre. En Samling af lige saadanne hvasse Tænder findes og i Gommen. Dinene ere temmelig store og sidde langt ned paa Kæften. Sporen er liden og aflang. Geil-Hinden har 7 Straaler; Ryg-Finnen, som efter en Tværfingers Mellemrum fra Hovedet strækker sig hele Ryggen igiennem, har 60 Straaler; Bryst-Finnerne 17; Bug-Finnerne 5 à 6; Bag-Finnen, der strækker sig lige saa langt som Ryg-Finnen, har 55 Straaler. I Øvrigt er ved
alle

alle Finnerne dette at mærke, at de i Kanten see ligesom flossede ud, ved det at Straalerne strække sig som smaa Traade over den Hinde, som binder dem sammen, besønderlig paa Bug-Finnerne, hvis 2 første Straaler endes med lige saa mange lange Borster. Endelig sees og under Hagen en meget liden og fin Traad eller Cirrus. I Linnæi Syst. Nat. edit. 10. Tom. 1. pag. 258., forekommer et Species under Navn af *Blennius pinnis ventralibus subsextidis, cirro gulari*, som meget ligner denne; men beskrives som en Færsevands-Fisk, da denne derimod opholder sig alene i salt Vand, og kunde maaskee helst kaldes *Blennius fuscus, ore cirrato, pinnis omnibus setaceis*.

Gobius pinna ventrali cærulea. Artedi. Gen. 23. Sp. 3. *Gobio radiis in anteriore dorfi pinna, supra membrana connectente altius assurgentibus, setarum adinstar*. Kleinii. Miss. 5. pag. 27. Denne er en liden Fisk, kun et Par Fingre lang, næsten af Skabning som Berg-Sylten, og af blaaagtig Farve. Den er i sær kiendelig deraf, at den har kun een Bug-Finne, som i en Runddeel sidder fæstet til Kroppen, ligesom et lidet Støb (*pinna ventralis infundibuliformis*) saa og deraf, at Straalerne i Ryg-Finnen strække sig som lange Traade høit over den Hinde, som sammenbinder dem.

Zeus Artedi. *Tetragonopterus* Kleinii. Til dette Genus henfører jeg en Fisk, som i Aaret 1757 blev fangen ved den Gaard Moldvær i Borgunds Sogn, men var dog temmelig gammel og halvraaden, førend den faldt mig i Hænderne. I Længde holder den 6 og i Bredde $3\frac{1}{2}$ Qvarteer, og ligner i Skabning allermæst Helleflyndren, dog med den mærkelige Forskiel, at den har et Die paa

hver Side af Hovedet, og folgelig ikke som Flyndren svømmer paa Fladen, men paa Kant. Hovedet er stort, og har paa hver Side tvende Bruskagtige Plader, hvis Kanter vige oven til mere fra hinanden end neden til. Dinene ere store, blaae og (som mig synes) omgivne med en rød Ring, skönt de allerede vare temmelig indfaldne, førend Fisken kom mig til Hænde. Munden, som er sammensat af adskillige Been, gaaer ud som et Svine-Tryne, men har ingen Tænder. Midt paa Ryggen staaer en Segelformig og spids Finne, $1\frac{1}{2}$ Qvarteer lang og bestaaende af 12 Straaler; men lige derfra hen til Sporen strækker sig en lang Finne, ifkun et Par Fingre høj, af omtrent 48 Straaler. Ved Hovedet eller paa Brystet sidder 1 Finne paa hver Side, af samme Skabning som den høie Ryg-Finne, men lidt større, af 24 Straaler; og under Bugen (lige over for bemeldte Ryg-Finne) tvende Finner af samme Størrelse og Skabning, siddende tet sammen, hver med 15 Straaler. Derpaa, efter en Lvarhaands Mellemrum, følger endnu en lang Finne af 36 Straaler, som strækker sig hen til Sporen lige saa langt som den ovenstaaende Ryg-Finne, og er omtrent af samme Høide med den. Sporen, som er kløftet, og bestaaer af 26 Straaler, er ei alene adskilt fra de lange Ryg- og Bag-Finner, men sidder og ligesom indpødet i Kroppen, eller saaledes, at den oven og neden til gjør en liden Vinkel mod Kroppen. Ved Sporen saa vel som alle de høie Finner er endnu dette at mærke, at deres foreste eller største Straaler bestaae af tykt og fast Been, skönt de mod Spidsen blive temmelig bløde, tynde og høielige ligesom de øvrige Straaler. Paa hver Side af Kroppen gaaer en Linie, som bøier sig fra Hovedet op til Ryggen og derfra ned ad igien lige hen til Sporen. Den hele Krop er forsynet med temmelig store og løse Skæl, og har en graae eller blaaagtig Grund-Farve, besat med runde Guld-Pletter, hvilke

hvilke tage af i Klarhed jo mere de nærme sig til Ryggen, som er mørkeblaae; men Munden, Sporen, Side-Linierne og alle Finnerne ere Purpurrode, hvilket giver denne Fisk en særdeles pragtig Anseelse, saa meget mere, da Purpur-Farven har en Glans af Guld, ligesom Kroppen selv skinner af Solv. Da denne Fisk, saa vidt jeg veed, ikke tilforn af nogen er beskrevet, saa vil jeg tage mig Frihed til at kalde den *Zeus cauda bifurca, colore argenteo purpureoque splendens*; thi at den ikke, som jeg i Begyndelsen menede, kan være *Zeus cauda bifurca* Artedi, *Tetragonopterus* 9. *Kleinii* eller nogen anden hidindtil bekiendt, det seer jeg nu af Linnæi nyeste Syst. Naturæ. Dens Skikkelse er i Øvrigt

at see af Tab. I. Fig. 20.

Siette Capitel.

Om

Søndmørs Frugtbarhed, Agerdyrkningss-
Maade, Korn- og Høe-Viergning, med videre
til Landvæsenet henhørende.

§. I.

Senfeende til Søndmørs Frugtbarhed maa der gøres Forstiel
paa Korn-Avling og Græsning. Hvad Græsningen angaaer,
da har dette Fogderie derpaa, i Almindelighed at tale, ingen Mangel;
men paa mange Stæder, besønderlig i Fiordene, saa tilstrækkeligt For-
raad, at der ei alene kan underholdes Næg til egen Fornødenhed, men
endog affættes en Hoben fede Vare, som herefter skal vides i næstfølgen-
de Capitel om Næg-Avlingen. Spørger man derimod om Sønd-
mørs Korn-Avling eller Frugtbarhed paa Korn, hvorom her egentlig
skal handles, da maa det i den Senfeende regnes blant de ringeste Fog-
derier i Bergens Stift (*); og dertil ere Aarsagerne fornemmelig følgende:

1) At

(*) Hr. Büsching, saa vel som hans Forgængere Hr. J. Ramus og flere,
tage virkelig feil, naar de sige: At Folket i de fleste Fogderier i Bergens
Stift leve meest af Fiskerie. Maaskee dette i Ramt Tid kunde nogenle-
des have sin Rigtighed, men nu omstunder passer det sig slet ikke, da Fi-
skeriet i Bergens Stift er kun af ringe Betændighed, naar man undtager
Søndmør og de nærmest ved Bergen beliggende Stæder. Dette veed
jeg vist, at naar *Denominatio* skal skee *a priori*, saa bør om Nord-
fiord,

1) At Dalene hos os ere meget snævre, og Fjeldene saa høie, at de efterlade ganske liden Biergsod og beboelig Mark ved Siderne, i sær længst ind i Landet, hvor Solens Varme er stærkest og kunde meget forøge Frugtbarheden, om den ikke hindredes der mere end andensheds ved de høie Fjelde og Klipper. 2) Dermed følge og mange andre Uleiligheder af Elve-Brud, Snees-Fond og Steen-Skreed; thi naar megen Regn indfalder, eller Sneen i Fjeldene hastig optøer, fyldes Elvene op med Vand og deels udgyde sig over Ager og Eng med Gruus og Steen, deels rive ud det ene Stykke af Marken efter det andet; paa saadanne Liden løsnes og store Steen-Dynger i Fjeldene, som ofte falde ned og borttage baade Huse og Gaarde. Dette er vel her i Stiftet mere almindeligt, end paa andre Stæder Nordenfieldd i Norge, men ingensteds, det jeg veed, saa almindeligt, som paa Søndmør; hvilket i sær visede sig i det saa kaldte Store Skade-Aar 1679 (i Ramt Norges Beskriv. sættes urigtig 1697) da 20 Gaarde bleve ødelagte af Snees-Fond, og 130 (Ramus siger henved 200) Menneſker omkomme med Huse og al Eiendom. Vel ere disse Gaarde længe siden optagne igien og forbedrede; men ikke des mindre forringes dog aarlig en Gaard efter en anden, ligesom der alene

fiord, Syndfiord, Hardanger, Sogn og flere Fogderier siges: at Indbyggerne der nære sig meest af Jordebrug, ja mange af Korn- og Avog-Avling alene; dog saa, at flere maa have en Tilhielp enten af Skovbrug eller af Fiskerie, da det første passer sig paa dem, som boe i Fjordene, men det sidste paa Deboerne. Desuden avles i de trende Fogderier, Nordfiord, Hardanger og Sogn, ei alene Humle og Kær, men og Frugter af alle Slags (saasom Kirsebær, Plokker, Pærer, Bergamotter og mange Slags Æbler indtil Renetter) i større Mængde end paa noget andet Sted i hele Norge; saa at man efter troværdig Beretning skal have Exempel paa, at adskillige (i sær formuende) Landmænd aarlig kan udbringe sine Have-Frugter til 30 og 50, ja endog til 100 Rdlr.

alene fra Aaret 1724 indtil nærværende Aar 1758 ere i dette Fogderie skeet Uftag paa 53 Baage, 1 Bund, $1\frac{1}{2}$ Mark. Det eneste, som kan oprette saadan Afgang igien, er dette, at andre Jorde kan forhoies i sin Skyld, eller og af nye opryddes og Skyldsættes; men derved kan dog neppe vindes, hvad som paa foransførte Maade tabes. Vel finder jeg, at Landgodsets Skyld over hele Fogderiet, som 1724 var 2925 Boge Fisk, blev samme Aar, deels ved adskillige nye Pladsets Skyldsætning (fornemmelig i Borgunds Sogn) deels ved visse Jordes Forhoielse i sin Tært, efter den da forfærdigede Nye Matrikel, forøget til 3025 B. 1 P. 3 Mk.; men da de efterfølgende Aaringer indtil nu have været saa frugtbare paa Regn og Slud og alt hvad som er en Følge deraf, saa er Landgodsets Tært siden den Tid forringet og nedsat igien til 2972 Boge $1\frac{1}{2}$ Mark, som det for nærværende Tid er; og naar man ligner samme med den Gamle Matrikel af 1699, saa seer man, at Boge-Tallet er nu efter adskillige Forandringer 16 Boge mindre, end det var paa den Tid; skönt det er troeligt, at, om alle nyere Pladse noie skulde Skyldsættes, det da vilde løbe omtrent til forige Summa igien. 3) En anden vigtig Forhindring for Frugtbarheden her paa Stedet er Hav-Kulden og i sær den kolde og tykke Laage, som om Sommeren kommer ind fra Havet. Denne er vel altid fornummen af Fiskerne i Havet, hoor den kaldes Morke-Skodde, men har dog i disse seneste Aaringer, nemlig fra 1740, været langt overflodigere, end nogen tilforn kan mindes, og derfor fra Havet af trængt sig ind til de inderste Fjorde i Landet. Gemeenlig kommer den ind mod Aftenen, naar Solen har skinneth stærkt om Dagen, og bedækker da baade Søe og Land; men siden slaaer den sig noget høiere op, og lægger sig gemeenlig midt paa Fjeldene, hvor den kan vedvare hele 14 Dage saaledes, at den letter sig kun lidt op ved Middags Tider, men synker mod Aftenen lige dybt ned igien, indtil den enten fordrives af Vinden

Vinden eller og udbreder sig i Luften, da man er vis paa, at den giver et overflodigt Regn af sig (*). Dette taagede og kolde Veir kan da ei andet end være hinderligt for Frugtbarheden og tillige skadeligt for Sundheden baade hos Mennesker og Dvæg; men ikke des mindre maa dog tilstaaes, at Frugtbarheden i saadanne Aaringer har været langt større, end man kunde vente. Thi omendskiønt Værterne formedelst Kulden staae nogen Tid i Knibe, ja synes undertiden reent at ville gaae ud; saa har man dog ofte erfaret, at de faae en hastig og ret forunderlig Fremvæxt, saa snart 8 Dages Varme og godt Veir følger derpaa. Naar derfor Nieuwentyt i sit Skrift, kaldet Erkäntniss der Weißheit, Macht und Güte des Göttlichen Wesens, 28 Betracht. §. 20. & 22. beskriver den store Nytte til Frugtbarheden, som kolde Norden-Vinde føre med sig, og udleder Aarsagen dertil af det i bemeldte Vinde indeholdte Salpeter, forenet med Solens Varme: da synes mig, at dette stemmer særdeles vel overeens med vores Erfaring; thi kolde

Nordlige

(*) Efter mine Tanker kommer denne Taage fra Grønland og andre saadanne Nordlige Stæder, hvor den (efter Hr. Egedes Beretning i Grønlands Beskrivelse) altid opholder sig om Sommeren. Og da man for nogle Aar siden læste i vore offentlige Tidender om de usædvanlig varme Sommer i Grønland, saa synes der imellem dem og os ligesom at være skeet en Omverling; saa at vi have faaet deres kolde Taage, og de igjen en Deel af vor Varme, eller rettere, at Varmen i Grønland blev større, da Taagen forsvandt, ved hvilken den altid hindres. Dog maa jeg ikke forglemme at erindre, at omendskiønt denne kolde Taage i de seneste Aar betog al Sommer-Varme og forarsagede, at Kornet stod umodent hen indtil silde paa Høsten, da det enten blev nedsneet eller skaaret grønt; saa var det dog mærkeligt, at den Sæd, som ei af Frost var beskadiget, seend den med Sneen blev bedækket, besandtes ved Jule-Tider, da Sneen igjen optøede, saa deilig guul og moden, som man kunde forlange; hvorom jeg af adskillige troeværdige Landmænd har ladet mig forsikre.

Nordlige Vinde følge idelig med saadan Taage og synes virkelig at have en frugtbarigjørende Kraft, naar de ei ere alt for langvarige; ja, om man tillagde Taagen selv den samme Kraft, torde man maaskee ikke tage meget feil, ligesom det og er en Mening, som jeg har mærket, at nogle af vore Bønder ere faldne paa af egen Erfaring. I det mindste er det vist, at dette kolde og taagede Veir aldrig har forarsaget noget almindelig Misværet, eller Uaar, hvortil det ofte har tegnet sig; endskjønt det vel paa et og andet Sted har gjort Kornet let. 4) Ligesom man om Sommeren plages af for megen Taage, som allerede meldt er, saa har man derimod i lang Tid havt et alt for mildt Veir om Vinteren, til stor Skade for Alger og Eng, som derved ligge idelig bare, og, da Sneen saa ofte nedkastes og optøer igjen, blive alt for meget udlagede.

Saaledes har da Frugtbarheden hos os visselig sine store Hindringer; men spørger man videre, hvad Flid Indbyggerne anvende paa Jordens Dyrløse og Forbedring? da maa aldeles tilstaaes, at vore Landmænd drive sin Algerdyrkning med temmelig Flid og Forstand, og at de deri overgaae mange frugtbarere Provincers Beboere. I sær er Jordens Dyrløse i dette hundrede Aar meget forbedret, og det i Anledning af Skovens Aftagelse; thi saa længe de varede, lagde man alene Vind paa Skov-Hugst og lod Jorden ligge udyrket; da Skoven var forødet, tog man fat paa Trærnes Rodder og brandte deraf en usigelig Mængde Tiere, som dog, formedelsk Mængden og den deraf flydende slette Priis, ei kunde stoppe Udgifterne til fremmed Korns Indkjøb; endelig, da Rodderne efterhaanden ogsaa toge af, og Tiere-Brandet kostede alt for megen Umage, begyndte man at dyrke Jorden og lærte da til sidst, at Algerdyrkning giver den visseste og bedste Fordeel. Herudi gik de vittigste og meest opvakte Hoveder blant Bønderne de andre for med godt Exempel; skjønt den rette Begyndelse er, saa vidt jeg har kundet erfare, allerførst skeet af den gamle Provst og Sognepræst

præst til Borgunds Præstegjeld Mag. Christopher Hjermand og Vice-Sørenskriver Anders Hansen Møller, tvende gode Agerdyrkere (*), hvilke, som de havde adskillige Bønder-Karle i Tjeneste, lærte dem ved sit Exempel ret at dyrke Jorden; og disse bleve siden igien efterfulgte af andre. Saaledes er Agerdyrkningen hos os Tid efter anden meget bleven forbedret; men ikke desmindre har den dog endnu sine Mangler, først i den Henseende, at her findes en temmelig Deel ode Gods, nemlig for nærværende Tid 58 Bøge 1 Pd. 13 Mk.; hvilket kommer fornemmelig deraf, at Husene paa disse Stæder ere forraadnede, og at ingen i denne Skovløse Egn kan eller vil sætte dem i Stand igien, hvoraf nødvendig følger, at Gaardene maa ligge ode. Dernæst er ei heller Agerdyrkningen endnu bragt til den Fuldkommenhed, at Landet kan behjælpe sig med sin egen Korn-Avling; hvilket jeg dog, med visse Indskrænkninger og Vilkaar, ikke holder for at være ganske umueligt.

§. 2.

For at afgjøre, om Søndmor nogensinde kunde blive i Stand til at behjælpe sig med egen Korn-Avling, og undvære fremmed Tilførsel, har jeg, saa vidt, som mueligt er, undersøgt, hvor meget den aarlige Tilførsel af fremmede Korn-Vare kan beløbe sig til, eller hvor meget et

Et 2

hvert

(*) Saaadanne gode Exempler bør ikke forties, og af dem kunde her findes flere, om de ret bleve eftersøgte. Saaledes er Christian Biørnskov, fordmum Foged i Nordfjord, bekjendt af sin særdeles store Flid i at opmuntre Almuen til at plante Humle og alle Slags Frugt-Træer, hvoraf Nordfjords Indbyggere nu omstunder have god Fordeel. En Præst, navnlig Henning Junghans, siges for 30 Aars Tid siden først at have indført Korn-Sæd i Tromsøens Fogderie i Nordlandene, og ved at uddele Sæde-Korn blant Almuen at have bragt Agerdyrkningen i temmelig Drift.

hvert Sogn deraf aarlig behøvede, og har da erfaret, at derom bør tales med Forskiel, og at Sognene bør inddeles i visse Classer. 1) Paa nogle Stæder her i Fogderiet kan man i sædvanlige Aaringer ei alene behjælpe sig selv med egen Korn-Avling, men endog have noget at overlade til andre; og saadanne ere Harams, Vigrens, Ørskougs, Søkelsvæns, Strands, Stordalens, Ørstens, Vandelsvæns og Sødve Sogne, hvilke da udgiøre den første Classe. Vel kiobes i nogle af disse 9 Sogne, saasom paa visse Stæder i Ørskoug Sogn, aarlig en Deel fremmed Korn; men derimod sælges der lige saa meget fra de øvrige, saa at det ene ganske vel kan gaae op imod det andet. 2) Andre Sogne findes her igien, hvor man vel aarlig maa kiobe Korn, men dog ikke sønderlig meget i gode Aaringer. Disse ere Vatne, Skoue, Jorgenfiords, Boldens, Ulvsteens og Harreids Sogne, i hvilke der dog findes visse saa frugtbare Bygdelave eller Egne, at man kan aale Korn, endog over Fornødenhed, og til at sælge. 3) Men endelig gives her og saadanne Stæder, hvor Korn-Mangelen er anseelig stor, saasom i Nordals Præstegjeld (eller Nordalens, Synnelsvæns og Berangers Sogne) formedelsf Stædernes Klipagtighed og Sædens Misvæxt paa Fjeld-Gaardene; i Herroe Præste-Gjeld (eller Herroe, Sandøe og Rødve Sogne) formedelsf Algerdyrkningens Forsømmelse; og i Hoved-Sognet Borgund, formedelsf den store Mængde af Folk, i sær Huusmand, som for Fiskeriernes Skyld der have sat sig ned, og drive deels liden, deels slet ingen Korn-Avling. Naar dette er sat forud, og man 1) af Beregningen udelukker de 9 Sogne i den første Classe, som i Almindelighed at tale have nok i sin egen Korn-Avling; 2) vil regne, at der af hver Jordbrugende Mand i den anden Classe kiobes aarlig 1 Tønde Korn, (hvilket efter nioeste Forespørsel og Undersøgning bliver alt, hvad Mangelen her over Hoved kan ansættes for) saa beløber det manglende

manglende Korn sig, efter de Jordbrugendes Antal i denne Classe, til 10 à 1100 Tønder. 3) lægger man dertil for Nordals Præstegjeld 2 Tønder til Mands, som gjør 6 à 700 Tønder over Hoved; for Herroe Præstegjeld 3 Tønder til Mands, eller 10 à 1100 Tønder over Hoved; og endelig for Borgunds Sogn alene et Antal af 1500 Tønder Korn (om hvilket alt jeg har temmelig sikker Underretning) saa bliver Korn-Mangelen i dette Fogderie aarlig at anslaae i alt til 4400 eller i det høieste til 5000 Tønder, hvilke bestaae baade i Rug, Byg, Malt og Havre, men fornemmelig i Malt og Byg, og kan i Penge anslaaes til 8 à 10000 Rixdaler. Da nu Søndmør paa nærværende Tid har (foruden Pladsfæmændene) omtrent 3270 Jordbrugende Mænd eller Gaardmænd, og man vil antage som mueligt, at enhver af dem i sær (ved Agerdyrkningsens forudsatte almindelige Forbedring) kunde forøge sin Korn-Udbylting med $1\frac{1}{2}$ Tønde aarlig, eller og at nogle kunde forøge den med 1, andre med 2 til 3 Tønder, hvilket jeg aldeles holder for at være giort; saa maatte deraf følge, at Doverskudet i nogle Sogne kunde afhielpes Mangelen i de øvrige, og at alle Stædets Indbyggere ved fælles Bestræbelser kunde tilstrækkelig blive forsynte med Korn af Landets egen Udbylting.

Men herved bør jeg ikke forglemme at erindre: 1) At denne Beregning ifkun angaaer Bønderne alene og det, som til deres nødvendige Brug og høieste Fornødenhed udkræves; thi naar man til de foranførte 4 à 5000 Tønder Korn vil lægge den anseelige Deel fremmet Malt, som ved Bøndernes Bryllupper, Børsel-Gilder og andre Høitideligheder forbruges, saa og indberegne af den Rug, Hvede, Hvede-Meel, adskillige Slags Grøn og Erter, item Kringler og Tvebakker, som deels af Bønder deels og fornemmelig af Embedsmænd og andre kjøbes; da tilstaaer jeg, at Summen bliver langt større, og at dette Fogderies aarlige Udgift til fremmede Korn-Varers Indkøb ei kan ansættes rin-

gere end til 18 à 20000 Rigsdaler. Dette bliver da noget nær at ansee for den rigtigste og middelmådigste Beregning over Søndmørs aarlige Udgift for fremmede Korn-Barer i Almindelighed; men ikke des mindre maa endnu 2) mærkes, at samme ikkun gielder i gode og sædvanlige Aaringer; thi, naar enten almindelig Misvæxt indfalder (hvilket dog, Gud ske Lov! hos os er ganske rart) eller man formedelst en længe udhalet Vaar maa opgive meget Korn for Creaturene (hvilket forarsager den meste Korn-Trang hos os) da bliver Regningen endnu høiere, ja ofte mere end dobbelt saa høi, og folgelig at anslaae til 30, 40 à 50000 Rigsdaler og derover (*). Heraf sees da, at dette Stads aarlige Udgift til fremmede Korn-Barer er af stor Betydendhed, skiont det tillige er vist, at den ei var bleven saa høi, om ikke de anseelige Fiskerier, som her forefalde, havde givet Anledning til, at en stor Mængde Folk have her sat sig ned, og enten opbygget sig blotte Huse at boe i, eller delet Jordene i mange smaa Parter, som ei altid kan ernære sine Beboere; ligesom her og aarlig, saa længe Vaar-Fiskeriet eller Torste-Fangsten varer, opholde sig nogle hundrede leiede Folk fra Nordfiord, hvorved Fortæringen af Korn-Barer her paa Stedet ogsaa meget forøges.

Alt vide, hvor meget der tvært imod avles af Korn paa Søndmør, kunde ligeledes have sin Nytte, og var let at giøre Beregning over, hvis man her, som paa de fleste andre Stæder, ydede fuld Tiende af sin Korn-Avling; men da samme (efter det som forhen er meldet i I Parts I Capitel) ikkun svares efter en gammel og for lang Tid siden fastsat Takt (en stor Herlighed for vore Bønder og tillige en stor Opmuntring

(*) Saaledes blev her i Aaret 1760, formedelst et langvarigt Foraar og en paafølgende slet Høst, efter de flestes Regning kiøbt fremmed Korn for 40 til 50000 Rixdaler, og endda kan bemeldte Aar ikke siges at have været et Uaar, eller at have medført almindelig Misvæxt.

tring for dem at forbedre sin Agerdyrkning) saa kan derom ingen Vis-
hed have. Men efter bemeldte Tægt at regne, da beløber Præste-Tien-
den sig over Hoved til 903 Tønder Havre og $27\frac{1}{2}$ Tønde Byg, saa at
Søndmørs Korn-Tiende til Konge, Kirke og Præst bliver i alt $2791\frac{1}{2}$
Tønde; og naar dette skulde være den tiende Deel af den hele Korn-
Avling, beløb den sig i alt til 27915 Tønder Byg og Havre tilsammen,
Rugen uberegnet, hvoraf nu omstunder vel saas noget paa de fleste
Stæder, men dog kun ganske lidt, og paa den Tid, da Tiende-Tæ-
ten blev forfattet, formodelig slet intet; hvorover der heller ikke gives
nogen Tiende af Rug. Men at denne Regning er alt for liden, det
kan enhver domme, som veed, at de fleste Bønder for nærværende Tid
able dobbelt saa meget Korn, som de give Tiende af, ja mange tre-
dobbelst og mere, saa at man i det allermindste maa giøre Summen dob-
belst; hvilket desuden kan sluttes deraf, at man her for hver Bog Gist
i Almindelighed ei regner mindre end 20 Tønder Korn's Avling; og da
Boge-Tallet eller Landgodsens Skyld paa hele Søndmør beløber sig for
nærværende Tid, efter den nye Matrikel, til 2972 Boge Gist, saa
maa Søndmørs Korn-Avling i det mindste beløbe sig til 59440 eller
60000 Tønder.

§. 3.

Efter denne Indledning begiver jeg mig til Agerdyrkningen selv,
eller den her brugelige Agerdyrkningens-Maaade, og i Særdeleshed først
til Gødningen eller de adskillige Maader og Midler, hvoraf man her
betiener sig til at forbedre Aigre. Til Gødning bruges da ei alene
Møg, item Tang og Tare, men og Muld eller Myr, det er, Sum-
pig Muld, eller saadan Muld, som tages i Myrene: Sumpige Mar-
ke, hvor dyb Muld gemeenlig falder, og sielden andensteds. Denne
Myr-Jord findes ikke paa alle Stæder lige god, men den, som er
meest myg og glisende, holdes for den bedste og bruges her saaledes,
at

at man enten strax fører den hen i Møddingen, og graver da Hullet, hvor Møgen ligger, desto større og dybere, paa det at Bædsken ei skal rinde bort; eller og man blot graver den op, og lader den saaledes nogen Tid ligge ved det opgravede Sted for at tørres og blive des mere beqvem til at trække Gødning i sig, da den siden føres ind i Gaare-Stien og lægges i tynde Lag, hvilke, naar de af Gaarenes saa vel som Gedernes Urin og Møg ere vel igiennemtrofne, tages ud igien, og et nyt Lag indføres; hvormed fortsaeres indtil Baaren, da det ene med det andet føres hen paa Agrene. Paa de fleste Stæder føres og saadan Myr hen til Baanings-Husene i en Dyrge, hvor man siden jævnlig kaster Feye-Skarn, Urin og andet saadant, hvilket, naar det saaledes har ligget Vinteren over, giver en fortreffelig Gødning. Man pleier og om Baaren at føre saadan Myr-Jord lige hen paa Agrene, det ene Læs efter det andet i lange Rader, og efter hver Rad Myr en Rad Møg; hvilket siden myelig for Pløiningen sammenblandes og derefter nedpløies. Paa mange Stæder bruges alle disse Maader tillige, for at være des mere forvissat om et tilstrækkeligt Forraad af Gødning, ja derpaa anvendes ofte saa overmaade stor Flid, at her findes mangen en Gaard, ikkun bestaaende af 1 Bog Fiskes Lægd eller Skuld, hvor der aarlig paa Agrene henføres 3 til 400 Læs Myr og derover; hvilket vel kunde synes at være for meget, og give Anledning til at spørge: om ingen lettere og bequemmere Maade kunde opfindes til at dyrke Jorden paa? men bliver dog efter mine Tanker en Nødvendighed og en Algerdyrkning's Maade, som med disse Stæders Beskaffenhed er allerbedst overeenstemmede; thi da Agrene hos os aldrig hvile, men ere hvert Aar i Brug, saa er det ganske fornødent, aarlig med nye Jord at forbedre og ligesom fornye dem, da de ellers umuelig kunde holde det ud, i sær naar de af idelig Regn og Slud den hele Vinter igiennem blive stærkt udlagede.

Agrenes

Agrenes Forbedring hos os stæer altsaa fornemmelig ved Myr-Jord, og dernæst ved Møg, saa vel Faare-Møg som Røe-Møg, hvilken føres hen paa Agrene og bredes ud, enten nyelig for Pløiningen, da det nedploies og kaldes Under-Tæ, eller og efterat Agrene ere opploiede og tilsaaede, da det kaldes Over-Tæ. Begge Maader ere brugelige; men der tvistes om, hvilken Maade er den beste. Nogle holde for, at man deri maa rette sig efter Jord-Arten og Erfarenhed, som den bedste Læremester; men de fleste rette sig efter gammel Skik og Brug, menende, at Jorden endelig maa faae det Slags Tæ, som den har været vant til; hvilket jeg dog af egen Erfaring kunde bevise, ei at være nogen vis Regel. Efter mine Tanker, og saa vidt jeg har fundet mærke, kan vel begge Maader bruges med Fordeel; men da Agrene hos os blive sielden saa vel harrede, at der jo ligger en temmelig Deel af Sæde-Kornet oven paa til Priis for Fuglene, saa synes det ikke utienligt at bedække Sæden ved Over-Tæ, allerhøjest naar man tilige tog i Agt, at brede den ganske tyndt og fint ud, paa det den et ved indfaldende tørt Veir skulde ligge i haarde Klumper og enten gaae eller hindre den oprindende Sæd. Ikke des mindre vil denne Maade dog ei finde Biefald hos adskillige fornuftige Landmænd; ligesom man og her overalt holder for, at naar Godningen eller Godnings-Maaden forandres paa en Jord, der da altid gaae nogle Aar hen, inden Agrene ret kan komme sig igien.

Tang, fornemmelig Knoppe-Tang (*Fucus nodosus*) saa og Marhalm (*Zostera*) føres først hen paa Marken i Dynger for at raadne, og bredes siden tyndt ud over Agrene, efterat de ere tilsaaede; folgelig bruges ei uden til Over-Tæ. Af Tare-Arterne bruges alene den saa kaldte Kurve-Tare (*Fucus scoparius*) hvis tykke Stammer, efterat de ere halv forraadnede, fastes ned i Jurene, efter hvert de opploies, og give paa Berne ved Havet, hvor dette Slags Tare alene falder, en

ffion Godning. Tang og Lare er ellers allertienligst i tør og Sandig Jord, men i baad Jord kioles den alt for meget; og deraf kommer det vel fornemmelig, at den paa visse Gaarde er befunden at være skadelig, og at den holdes for at udmaare Jorden; hvilket maaskee kunde forekommes ved at blande den med Muld og Møg.

Foruden dette gives der endnu adskillige Regler, som i Henseende til Algrenes Forbedring altid hos os maa tages i Algt, saasom: 1) I det mindste hvert tredie Aar at kiøre Mulden op fra den nederste Alger-Rene til den øverste; thi da Algrene hos os (ligesom den største Deel af det behoeltge Land) gemeenlig ligge skraae og hældende, saa synker Mulden hvert Aar, deels af egen Tyngde, deels formedelst Regn-Band og Toe-Beir, ned til den underste Alger-Rene, saa at den øverste vilde til sidst blive ganske bar og blottet for Muld, om den ikke paa foransorte Maade blev forbedret. Dog kunde denne Bemøielse, som i sig selv er meget god og nødvendig, uden Tvivl meget spares, om man ved Ploieningen, som skeer langs hen ad Bakken, altid væltede Mulden op ad, i Steden for at man nu ofte vælter den ned ad, og det undertiden blot for desto større Mageligheds Skyld. 2) At man paa de bratte og skraads nedgaaende Algre altid lægger den største Deel af Godningen ved den øverste Alger-Rene, paa det at Jorden af Godningen derfra efterhaanden kan rinde ned til de underliggende Dele af Algeren. 3) At man ved Hull-Beiters Anlæggelse leder det kolde Vand bort fra Algrene; hvilket er en Hoved-Regel, som noie maa tages i Algt, besønderlig paa saa Biergagtige og følgerig fugtige Stæder, som disse, hvor en Hoben Vand-Kilder, som have en skult Oprindelse fra de høie Bierge, komme opspringende af Jorden og føre altid Kald-Væte o: koldt Vand med sig, hvilket baade for Alger og Eng er særdeles skadeligt og gjør det ganske nødvendigt, at man paa langs og paa tværs maa grave dybe Hull-Beiter o:

Beitter o: underjordiske Rønder, og besatte dem vel med Stene, paa det at Vandet derigennem kan faae Udlob.

§. 4.

Efter Jordens Gødning og Tilberedelse følger Ploiningen, som enten af en Hændelse skeer om Høsten, blot for at udrydde Flug-Havre (*Avena fatua*) og andet Ukrud, eller som sædvanlig om Vaaren, saa snart Sneen er optøet, hvilken dog ofte bliver saa længe liggende, at man nodes til at Mulde Agrene, det er, at bestroe dem med tynd Muld, hvorved Sneen i en Hast fortares og gaaer bort af Agrene, naar den endnu rundt omkring Ager-Røenerne ligger saa høi, at den kan række en Karl op til Beltet. Men saadant skeer dog ikke uden i Fjor-dene, hvor Sneen ligger længe ud paa Aaret, og tør ei saa hastig op som ved Hav-Kanten.

Det Redskab, som til Ploiningen bruges, er en maadelig stor Plov, hvis nederste Deel (som kaldes Under-Beden, eller mere technice Aar-Skle) bestaaer af tvende sammensatte Stykker, af hvilke det ene er lige, det andet lidt krumt, saa at de gaae spidst sammen foran, hvor Plov-Jernet sidder, men vige fra hinanden Bagen til. Paa det sidste eller krumme Stykke Træ sættes Bælte-Fiælen, som er ganske flad, men i det forste sættes tvende opreiste Træer, som gaae op igennem Hår-Nasen (der er, den lange Træ-Stang, hvorefter Ploven trækkes) og ere oven til sammenføiede ved et Tvær-Træ, som tiener til et Haandgreb eller Plov-Stiært at nedtrykke og oplette Ploven med efter Fornødenhed; hvilket alt man let kan forestille sig, ved at betragte den Plov, som i Oeconomiske Magazins 2 P. Tab. 3. Fig. 2. findes aftegnet. Plov-Jernet er næsten ifkun halv saa stort som de i Op-landene brugelige, men i Øvrigt af samme Skabning; og foran i Hår-Nasen staaer en Jern-Kniv, som rasper Mulden op. Ploven trækkes

kun af een Hest, og Ploomanden styrer Ploven med den ene Haand, og holder Heste-Tommen i den anden. Langs hen ad Furen staae 2, 3 eller flere Arbeids-Folk, som ere forsynede med Jern-Hakker; disse stige ned i Furen, saa snart den er opploiet, og vende sig altid hen til den Side, hvor Mulden er henvæltet, for at slaae Jord-Klumpene i tu, rense Ufrudet ud, og jævne Furen til Sædning. Saadanne Arbeids-Folk bruges her overalt, undtagen paa nogle ganske saa Gaarde, hvor Mulden falder saa løs, at ingen Hakken behøves; men paa de allerfleste Stæder er Jorden i Ploie-Tiden saa vaad og klæmmende, at den udkræver mere end den blotte Ploining, for at blive fuldkommen opløst, hvilket, omendstønt det burde være Hoved-Hensigten og den rette Nytte af disse Arbeideres Forretning, dog ofte af dem allermest bliver forsomt. Hvad Ploie-Maaden hos os videre angaaer, da trækkes altid Ploven een Gang efter hver Fure ledig tilbage, saa at Ploiningen stedse begynder fra een og samme Kant af Algeren, langt anderledes end paa andre Stæder i Norge, hvor Jordebruget er større, da man ploier baade frem og tilbage. Men paa flige Stæder bruges da og gemeenlig 2 Heste, eller een Hest og een Dre, i Staden for at man her ikkun ploier med een Hest, som neppe kunde holde ud den hele Dag igiennem at trække Ploven baade frem og tilbage. Dog, paa det at man ved Ploiningen, som her gemeenlig hvert Aar (ofte af Nødvendighed og efter Situationens Medfør) begynder fra een og samme Kant af Algeren, ikke altid skal vælte Mulden hen til een og samme Alger-Dre, og saaledes giøre Algeren for meget dyb paa eet Stæd, og for lidet dyb paa et andet; saa tillægger man sig gemeenlig tvende Plove, med Vælte-Fiale til adfilte Sider, og bruger dem vekselviis hvert andet Aar.

§. 5.

Det Slags Sæd, som her saaes, er Rug, Byg og Havre, item Hør og Hamp. Humle plantes vel paa adskillige Stæder, men fornemmelig i Søkelvens og Strands Sogne, og allermæst i Syndels-Bygden, hvor man ei alene avler Humle til egen Fornødenhed, men endog til at sælge, og det undertiden saa meget, at de aarlige Skatte dermed kan betales. I flere Bygdelave derimod forsømmes Humle-Plantningen aldeles; og paa visse Stæder lægger man sig Æble-Haver til, i Stæden for Humle-Haver, skønt de sidste ere uden Tvivl fordeelsagtigere end de første. Hamp saaes der en temmelig Deel af saa vel i Nordalens Præstegjeld som i Strands Sogn, og ellers hist og her; ligeledes lidt Hør (som her kaldes Linn) i Nordalen, men tilforn mere end nu, da man har saa meget med Fiskerie at giøre. Rug saaes vel af de fleste, men dog kun lidt af hver Mand.

Byg og Havre ere altsaa de almindeligste Slags Sæd, hvilke enten efter den sædvanligste Maade udsaaes hver for sig i adskillte Agre, eller og med Forsæt blandes sammen og under Navn af Blandings-Korn udsaaes begge tillige i een og samme Ager. Hvor vidt denne sidste Maade kan finde Biesald, veed jeg ikke, da jeg ei andet kan forestille mig, end at en stor Deel af Bygget, som modnes saa meget hastigere, maa falde bort, inden Havren kan naae sin Fuldkommenhed; men vore Bønder ansee dette Tab ei at være af nogen Betydning og paaftaae eenstemmig, at Sæden, naar den saaledes bliver blandet, giver mere af sig, end om den saaledes enkelt eller hver for sig i adskillte Agre; hvilket, om saa er, til deels maa komme deraf, at det ene Slags Sæd trækker til sig den Saft af Jorden, som det andet til sin Vært ei behøver, hvorudi adskillige, som have skrevet om Agerdyrkning, ogsaa ere enige. Ellers maa jeg ved denne Anledning erindre, at Sæden paa disse Gaarde hos os aldrig falder saa reen, at jo enten Bygget blander

sig med Havren eller Havren med Bygget, da det første gemeenlig træffer paa de flætteste, men det sidste paa de bedste og frugtbareste Gaarde. Alt samme skeer ved en virkelig Forvandling, ansees her af de fleste som en afgjort Sag, og synes at kunde bevises af Erfarenhed, skiont det ei lader sig forklare af Physiske Grunde.

Paa de Stæder, som ligge høit op i Dalene eller til Fjelds, saaes det saa kaldte Snare-Korn, med hvilket det har en egen Beskaffenhed. Egentlig er det intet andet end Havre, avlet paa de Gaarde, som ligge i Sol-Siden, det er, ligge vendte mod Solen, og efter Situationens tilfældige Beskaffenhed ere meest udsatte for Solens igiennemtrængende Hede. Den Havre, som saaes paa saadanne Gaarde, modnes altsaa langt snarere der end andensteds (hvorfor den og kaldes Snare-Korn) ja kommer lige saa tilig til Modenhed som Bygget, men bliver dog til sidst alt for stærkt drevet, folgelig forbrændt og Kiernesløst, saa at den efter nogle Aars Forløb maa ombyttes med Sæde-Korn af andre Gaarde, som have ringere Varme. Saaes nu dette Snare-Korn paa de Gaarde, som ligge til Fjelds og have for liden Varme, saa beholder det og der den samme Egenkab, nemlig at modnes lige saa hastig som Bygget, og bruges altsaa med Fordeel i nogle Aar, indtil det efterhaanden arter ud igien, ja kommer hvert Aar noget sildigere, og maa derfor ombyttes med andet Korn af samme Slags (*). Vel kunde man paa slige Fjeld-Gaarde saae Byg alene og lade Havre-Sæden fare, ligesom det i andre Fjeld-Bygder i Norge skal være brugeligt; men dette skeer dog ikke her, først fordi Bygget, som en mere kræsen Sæd, ei vil sonderlig arte sig paa vore Fjeld-Gaarde, dernæst og fordi

Havre-

(*) Dersom Agerdyrkningen paa Fjotland nogensinde paa nye Skulde optages og sættes i Drist, da holder jeg for, at man først og fornemmelig burde gjøre Forsøg med det Norske Snare-Korn, som efter al Anseende vilde lykkes bedre end nogen anden Sæd.

Havre-Sæden i sig selv er nyttigere, da den baade udkræver mindre Gødning og giver bedre Halm til Foder for Creaturene, endelig vil man, naar fremmed Korn skal kjøbes (hvilket paa slige Fjeld-Gaarde er sædvanligt) heller kjøbe udenlandsk Byg end Havre, hvilken som oftest er meget slet imod den, som avles af Opsidderne selv. Det saa kaldte Thore-Byg eller Himmel-Korn (*Hordeum cœleste*. Linnæi Spec. Plant. p. 85. er paa visse Stæder i Fjordene temmelig i Brug, men ved See-Kanten, hvor det er forsøgt, befindes Melet deraf at holde sig sortere end andet Byg-Meel, og Grynene ei at ville mange sig ret vel, foruden at det altid udkræver feed og god Jord, hvorsfor man der heller ikke betiener sig deraf til Sædning (*).

I Øvrigt bruges her overalt den Maade, det første Aar, naar Ageren er godet, at saae Byg, og Aaret derefter Havre i samme Ager uden Gødning. Paa mange Stæder er og Jorden af den Beskaffenhed, at om den nogle Aar i Ræk blev godet til Byg-Sæd, den da vilde blive alt for feed og fuld af Ukrud, bære store Straae og lidet Korn; hvilket desuden hos os alt for ofte skeer, ved det man idelig fører Gødning paa Aigre, men aldrig blander den med Sand eller andre tørre Ting, som paa visse Stæder kunde være lige saa fornøden som Gødningsen selv, paa det at Jorden ei skulde blive alt for feed, set og klæmmende. Det eneste Hielp-Middel, som man bruger mod de alt for fede Aigre, er at give dem mindre Gødning end sædvanlig; men at samme altid kan være tilstrækkeligt, har jeg Aarsag at tvivle paa.

Foruden denne Forandring eller Sædens aarlige Omverling i Aigre, som af de fleste Agerdykere holdes for nødvendig, bruges og her den Skik, efter nogle Aars Forløb af anskaffe sig Sæde-Korn fra an-

(*) I Schwed. Akad. Abhandl. 1749. 1 Quart. 6. 7 Abh. finder man adskillige med dette Slags Sæd foretagne nyttige Forsøg.

andre Gaarde, efterdi man mener, at Gaardenes eget Korn efterhaanden udarter sig og bærer ei saa overflodigt som det fremmede. Af nogle ansees dette som en ganske nødvendig Regel og tages noie i Agt hvert tredie Aar, af andre igien skeer det efter en længere Tids Forløb; men af de fleste og vittigste Landmænd efterlades det ganske.

Udsædningen skeer her, som paa andre Stæder, ganske eenfoldig med den blotte Haand. Havren saaes altid tykkere end Bygget, efterdi den sidste er en langt frugtbare Sæd end hiin og giver mere af sig; hvilket kan sluttes deraf, at af Bygget kan avles 12, 16 til 20 fold, naar Havren ifkun giver 5, 6 til 7 fold. I Almindelighed saaes vel hos os snarere for tykt end for tyndt; og det er ikke at tvivle paa, at jo baade her og andensæds kunde spares en anseelig Hob Sæde-Korn, om man vidste en beqvem Maade til at faae Sæden saa vel ned i Jorden, at hvert Korn kunde komme til Nytte. Efter de Gamles Begreb iblant Bønderne, skulde Sæden være tilstrækkelig, naar der kommer 7 Korn i en Mands og 5 i en Hestes Fodspor; men dette var uden Tvivl endda alt for meget, end sige det som her udsæes, hvilket i det mindste er 3 Gange saa meget.

§. 6.

Nedharringen skeer med et saa kaldet Horv, som bestaaer af adskillige smaa og Ledeviis sammenhængende Træ-Stykker, af hvilke 3 udgiøre hele Redskabets Længde, men 12 eller 13 dets Bredde. I et hvert af disse Træ-Stykker ere tvende Huller, og i hvert Hul staaer en Træ-Kniv, som neden til er tynd og flad, men oven til forsynet med et Hoved, paa det den ei skal falde ned igiennem Hullet. I hver Ende af Harren staaer en Hank, hvorefter den trækkes af Hesten ved Hielp af en Træ-Hage, som, naar en Bending skal skee, tages op af den ene og sættes ned i den anden Hank, saa at Harren kan trækkes frem og tilbage uden at vendes. For at bringe Sæden dybt nok ned i

Jor

Jorden, betynges Harren oven paa med nogle Stene, som ikke kan hindre, at den jo desuagtet gaaer bevægelig nok. Med saadan Harre kan en vel over Aals-Karl ofte faae Sæde-Kornet saa godt nedharret, at man neppe skulde kunde see, at der var kommen Sæd i Jorden; men i de fleste Digre sees dog gemeenlig efter Harringen en Hoben Korn at ligge oven paa, til Priis for Fuglene. En Følge af slet Nedharring er i sær den skadelige Ste-Konne eller sildig oprundne Sæd, som, fordi den ei er kommen dybt nok ned i Jorden, sildig har slaaget Rødder, og er altsaa grøn og umoden, naar den øvrige Sæd er færdig at falde af, ja er her saa almindelig, at om man vilde opsætte Korn-Høsten, indtil al Sæden blev grøn og moden, skulde de fleste miste mere end den halve Deel af sit Korn. Til dette at forekomme bruges vel hos os adskillige Midler, da nogle, for at faae Sæden des bedre ned i Jorden, betiene sig af Jern-Harre, hvilken uden Tvivl er bedre end Træ-Harren, helst i Stenig Jord, da den trænger dybere ned og trækker flere Ufruds-Rødder med sig, er og ikke kostbarere, end at enhver Bonde nok kunde anskaffe sig den; andre igien pleie i samme Hensigt at harre, ikke paa langs, men paa tværs over Jurene, hvilken Maade ei er at forkaſte; endnu andre faae forend de ploie, og hvor dette skeer, kommer vel Sæden mere jævnt, men tillige sildigere op end sædvanlig; desuden falder det da vanskeligt at faae Ufruds Rødderne bortryddede, og Ploven maa meget vel passes, at den ei gaaer for dybt, da Sæde-Kornet ellers let kunde begraves og aldrig mere komme op igien. Men hvilken af disse Maader man end bruger, saa viser Erfarenhed, at de forommeldte Uleiligheder derved ei ganske kan hæves, og at de følgerig ikke kan tilskrives den hos os brugelige Nedharring alene. Hoved-Aarsagen bliver vel altsaa ingen anden end denne, at man endnu ei har lært en saadan Ploiemaaade, hvorved Jorden tilstrækkelig kan blive opløst, og at de Arbeids-Folk, som staae ved Jurene for at hakke og rense Ufru-

det ud, ofte glemme det nødvendigste, som er at knuse Muld-Klumpene vel; thi dersom en Alger kunde blive saa vel tilberedet, som en Sæng i en Have, eller Mulden i samme saa vel opløst, som i et Urte-Beed; saa er det ikke at tvivle paa, at man jo med en ganske maadelig Harre, ja blot med en Rive skulde kunde faae Sæden ned i Jorden, ei at tale om, at Sædens fine Rodder da langt lettere kunde slaae sig ud og i Muldens aabne Mellemrumme finde fornøden Føde og Næring. Men da dette er et Hoved-Problema i Algerdyrkningen, som ingen hid til Dags fuldkommen har kundet opløse; saa var det ubilligt at ville fordre en saa fuldkommen Ploie-Maade af vore Bønder, eller at ville udsætte dette som en Mangels-Post i deres Algerdyrknings-Maade, allersjælt naar betænkes, at saadant lader sig meget vanskelig iverksætte hos os, hvor Jorden i Ploie-Tiden gemeenlig er alt for vaad og klammen-de, saa at man ofte for den Aarsags Skyld alene maa opsætte Ploiningen. Dette alene kan med Billighed udkræves af alle gode Algerdyrkere, at de efter Ploiningen lade Muld-Klumpene knuse saa godt som muligt er, hvilket adskillige ikke indsee den fulde Nytte af, og derfor ei videre knuse Mulden, end for at gjøre den løs fra Rodder og Ukrud.

Ukrud i Agrene er man her ei mere frie for end andensteds, og det ventelig af denne Aarsag, at deels Sæde-Kornet deels Alger-Mulden ei flittig og vel nok blive rensede. De almindeligste Urter af det Slags er Tryske (*Ranunculus repens*) og Tinner (*Galium quod Aparine*) af hvilke det første er lige saa almindeligt i de mædre Agre, som det sidste i de fede. Dernæst Tistel eller Juttel-Trost (*Carduus crispus*) Dæn eller Alger-Pibe (*Galeopsis corolla flava*) Bue-Græs (*Artemisia*) Svine-Rod (*Stachys palustris*) Munke-Krone (*Matricaria*) Stuney (*Sinapi arvensis*) og andre flere, som mere fortjene at udryddes end paa dette Sted at anføres. De store Rodder af deslige Ukrud kastes uden for Agrenen; men Tryske og andet smaat

Ukrud

Ufrud pakkes ned i Jurene med opvændte Rødder, paa det de ei skal fæste sig igien, hvilket dog maaskee ofte skeer. Er Algeren nogensteds Græsgroet, da hakkes Græs-Torven op og graves ned i et Hul i Algeren; men for at udrydde Tidseelen, gaaer man, saa snart den er sprungen ud, hen i Algeren, og rykker den op med Rød; bliver da end ved samme Leilighed nogen Sæd oprykket eller nedtraadt, saa agtes dog denne Skade som intet imod hiin, at lade Tidseelen staae indtil den saae og forplantede sig.

§. 7.

Sædens Indhøstning angaaende, da bliver Kornet ikke her, som i Danmark, afmeiet med Læe, men affkaaret med en liden Segel, som her kaldes Sigd. De, som staae Kornet af, lægge saa meget, som til hvert Knippe eller Meeg behøves, for sig selv, og tillige nogle Straae tvært over Regen, for at binde den sammen med; saa at de, der siden binde Kornet op (gemeenlig smaa Børn) finde alle Ting paa rede Hænder for sig, og kan uden Vanskelighed sammenbinde Regene. Naar Kornet saaledes er opbundet, lægges det i Hæs eller Hæsgler, det er, en lang Stellats, bestaaende af smale Birke- eller Aspe-Stænger, og til Anseende som et Gjerde, hvilket man opfører saaledes: Først lægges nogle lange Træ-Stænger, eller saa kaldte Troer, (gemeenlig et Par Favne lange) i en Rød langs hen ad Marken; derefter opreises og nedstødes i Jorden nogle kortere Stænger eller Storer, og det saaledes, at I kommer til at staae ved hver Ende af Troerne, og den tredie i Midten. Siden oplettes den ene Troe efter den anden, og bindes (i Horizontale og Parallele Linier) ved Birke-Quiste fast til de Perpendicularair staaende Storer, saa at der bliver omtrent $1\frac{1}{2}$ Qvarteers Mellemrum imellem hver Troe, og at den øverste ei bindes høiere op, end som en Karl kan række med en Haand, men den nederste ei længere ned, end at Korn-Regene kan hænge frie fra Jorden. Endelig

sættes andre Storer skraads fra de første ned i Jorden, blot for at understytte og styrke den hele Hæs imod Vindenes Anfald. Imellem Troerne, hvis Abninger see ud som lange Parallelogrammata, lægges da de opbundne Nege saaledes, at alle Stilkene komme til at vende ud paa den ene, og alle Aene paa den anden Side. Som oftest lægges Negene tet ved og paa hinanden, men undertiden lægges og 2 lidt fra hinanden og den tredie der oven paa, saa at der bliver en Abning imellem dem for Vindens Skyld, som derved des bedre kan trænge igiennem. Alt det Korn, som saaledes fra øverst til nederst kan rummes imellem tvende Storer, udgjør da det, man her kalder et Golv eller Korn-Golv, og et vist Antal af slige Golve (som dog i Størrelse ei ere hinanden fuldkommen lige) udgjør en Korn-Hæs. Saadanne Hæs-Gierder, hvilke egentlig ere indrettede til at tørre Kornet paa, bruges, saa vidt jeg veed, ikke uden her og paa nogle andre Stæder i Bergens Stift, og det fornemmelig af følgende Aarsager, nemlig først fordi de staae fastere og ei saa let kan nedslaaes af Kaste-Vinde, som de ellers i Norge brugelige enkelte Storer, hvorpaa Kornet staaer opreist; dernæst fordi Regnet ei saa let kan trænge igiennem og bedærve Kornet, naar det ligger i Hæs, saasom den øverste Række af Negene altid tager en Hoben Regn af for de underliggende Rækker; endelig og fordi de samme Troer eller Træ-Stænger, som bruges til Hæs-Gierder, anvendes siden til at tørre Fisk paa, hvortil de her ved Soe-Kanten ere ganske umistelige, og give altsaa med een og samme Bekostning en dobbelt Nytte.

Naar Kornet saaledes er tørret, føres det ind i Løen eller Læden, som er et temmelig stort Huus, opbyggt af Staver og rundt omkring beklædt med Flæse eller Brædder, hvilke dog ei slaaes tætrere sammen, end at Vinden kan trænge ind imellem dem. Læden bygges mere bred end lang, og er inden til afdelet i trende Parter, af hvilke de tvende
ere

ere næsten lige store, men den tredie og mellemste er en smal og ophoiet Gang (her kaldet Love eller Loe-Gulv) som forsynes med Træ-Gulv og dobbelt Indførsel, det er, med tvende lige mod hinanden staaende Døre, een ved hver Ende af Gangen, paa det at Vinden kan trænge der igiennem, naar Kornet skal renses. Naar da Korn eller Høe (hvilke begge føres paa Stæder) er bragt ind paa Loe-Gulvet, tages det af Stæden og kastes hen i een af bemeldte tvende store Afdeelninger, men dog adskilt og hver for sig, nemlig Kornet paa den ene Side, som kaldes Korn-Staalet, og Høet paa den anden Side, kaldet Høe-Staalet (*).

Tærskningen skeer med en maadelig stor Tuster eller Pleiel, fæstet til en Stang, og forrettes af 2 Karle, som staae og tærske vorelviis imod hinanden paa Loe-Gulvet, eller det ophoiede Træ-Gulv, hvilket uden Tvivl falder mere beqvemt til den Forretning, end de i Danne-mark brugelige Leer-Gulve.

Korn-Rensningen skeer ved et saa kaldet Hær-Sold, det er en firkantet Træ-Kiste uden Laag, som altid har en Hoben firkantede Huller i Bunden, og gemeenlig 4 hoiæ Fodder at staae paa. Dette Redskab sættes paa Loe-Gulvet, lige for og nær ved een af Ladens Døre, hvor det enten staaer paa sine egne Fodder, eller, i Mangel deraf, paa 2 tværs for Døren opstillede Træ-Stænger, og fyldes med det udtaarskede Korn, som sælbes igiennem Hullerne, enten ved at omrøres med en reen Feie-Rust (hvilket er det almindeligste) eller og blot ved at ryste Hærsoldet hid og did. Derved bliver da Kornet ei alene skilt fra Straaet,

Ær 3

som

(*) Her maa jeg erindre, at nogle hos os, efter en for kort Tid siden indført Maade, sætte Fioset i: Fæe-Huset tet ved Høe-Staalet og under Ladens Tag, paa det at Høet kan være des nærmere ved Haanden og blot kastes hen paa Fæe-Husets Loft, her kaldet Fios-Hjeld, hvor det siden trækkes ned igiennem et dertil indrettet Hul.

som ligger igien i Kisten, men og tillige folket, det er, rensset fra Alner ved den lige igiennem Lade-Dorene staaende Bind, som altid til denne Forretning behøves. Siden tages Kornet efterhaanden op i en Drosting (et stort, bredt og ganske fladt Træ-Fad) som holdes i Hænderne og idelig bevæges op og ned, for at drifte og rense Kornet endnu mere; endskjønt det uden Tvivl var bedre (efter den paa andre Stæder i Norge brugelige Maade) i Stæden for Drosting at betjene sig af Raste-Skuff, som baade falder lettere og desuden stiller Kornet langt bedre fra Alner. Paa nogle Stæder hos os er vel og allerede giort Begyndelse dermed, men da Loe-Gulvene gemeenslig bygges alt for smale til at bruge Raste-Skuff, saa kan denne Maade ei let blive almindelig.

§. 8.

Herved er da, som jeg haaber, givet fornøden Underretning om den her paa Stædet brugelige Agerdyrknings-Maade, med videre; men da Jorden hos os, efter lige Jliid og eens Behandling, dog ikke giver sine Dyrfere paa alle Stæder lige Fordeel, saa maa jeg til Slutning vise denne Forskiel med sine Aarsager, hvilke, i Almindelighed at tale, ere deels Stædernes adskillige Situation eller Beliggenhed, deels Jord-Kynens o: Jord-Artens forskiellige Bessaffenhed. Thi 1) ere Gaardene langt ind i Landet, eller i Fiordene, mere frugtbare end de andre nærmere ved Havet beliggende; hvilket i sær kommer deraf, at Hav-Kulden har for megen Overhaand ved Soe-Kanten, og at Varmen derimod tiltager, jo længere man kommer ind i Fiordene; ligesom der og, af samme Aarsag, ved Hav-Kanten falder større Korn og høiere Straae, men i Fiordene mere Kiernerigt Korn med kortere Straae og tyndere Raaber. 2) I Fiordene bliver Sneen lange liggende om Foraaret, hvorfor man der altid pleier en 14 Dags Tid sildigere, end nærmere ved Soe-Kanten; men da Varmen om Sommeren er desto

stærkere

stærkere, som meldt er, saa indhøstes dog Kornet langt tidligere i Fiordene end paa Verne. 3) Da hverken Kulde eller Varme ved Hav-Ranten pleier falde i nogen høi Grad, saa følger deraf den Fordeel, at Korn-Sæden der sielden eller aldrig ganske mislinger; i Staden for at Sæden paa visse Gaarde i Fiordene (særlig i Fjeld-Gaardene) let kan tage Skade, nu af for megen Varme, nu af for megen Kulde. 4) Af alle Stæder ere Dalene, i sær de, som ligge ind til Fiordene, de frugtbareste, men dog atter med Forskiel; thi nederst i Dalene falde gemeenlig tørre Sand-Jorde, som let kan tage Skade af Varmen, overst oppe ligge Gaardene igien alt for høit, saa at Kornet der ofte bortfryser; men midt i Dalene findes de bedste Jorde, som i gode Aaringer kan undertiden give sine Beboere baade 1 og 2 Aars Føde. 5) De Gaarde, som ligge mod skarpe Norden-Vinde, eller affides for Solen norden paa høie Bierge, ere mindst frugtbare paa Korn; thi da Biergene her gemeenlig løbe i en Strækning fra Ost til Vest, og folgelig dele de paa begge Sider liggende Gaarde ligesom i Norden-og Søndens-fjeldske, om jeg saa maa tale; saa falder med dem den samme Forandring og Forskiel i smaat (en detail) som med det hele Land i stort (en gros) nemlig: at ligesom den Søndensfjeldske Deel af Norge i Almindelighed er frugtbare end den Nordensfjeldske, saa ere og Gaardene langt frugtbare paa Biergenes Søndre end Nordre Side. 6) Ofte kan der paa saa kort Distance, som fra den ene Fjeld-Side til den anden, falde forskiellig Veir og Wind, saa at naar man for Ex. paa den ene Side af Fjeldet har Regn, kan samme ofte standse imod Fjeldet og ei række over til hiin Side; hvoraf følger, at man paa den ene Side kan høste Korn eller Høe ind, naar det formedelst et indfaldende Regn-Skur ei kan skee paa den anden Side. Ofte sees og Sneen endnu at ligge paa den ene Side af Bierget, naar den er ganske optøet paa den anden. I Henseende til Jord-Arten kan og paa ganske korte Distancer være stor

For-

Forskiel, og folgelig stor Forskiel paa Frugtbarhed. Thi 7) paa høi-
 dende og skraabs nedgaaende Stæder har Jorden gemeenlig under sig en
 flad Bierg-Grund, som med tynd, men tillige god og sort, Muld er
 overhyslet, og bærer bedst i vaade Aaringer. 8) Paa andre Stæder,
 som ligge under bratte Fjelde, er Mulden dybere, men har som oftest
 neden under sig et Lag af den skadelige Rød-Mur, det er, grov Sand
 af rød Farve, hvori al Godning synker. Ofte findes og paa slige Stæ-
 der den saa kaldte Død-Muld, som er uden Blanding af Sand eller
 Steen, folgelig holder sig kold, og er ei frugtbar uden i tørre Aaringer.
 9) Neden for høie og udbrustne Fjelde antræffes ofte den saa kaldte
 Loft-Mr, det er, en Samling eller Dynge af store Stene med Aab-
 ninger imellem, overhyslet med Muld, i hvilken Godningen ligeledes
 synker, og falder ned imellem Stenene til ingen Nytte. 10) Det
 samme vilde og see paa de Stæder, hvor Jorden er meget Sandig,
 saasom paa Nerne, i Fald der ikke under Sanden laae et Lag af Leer,
 som meget hindrede Godningens Nedsynkelse. 11) Nederst i Dalene,
 eller nær ved Udlobet af store Elve, falder meest Elve-Skudt, det er,
 Muld blandet med megen Sand og smaa Steen, som af Elvene ere
 sammenkastede. Naar denne Jord-Art aarlig med nye Godning forbed-
 res, er den frugtbar i alle Aaringer. 12) Mærkeligt er det, at Sø-
 den paa visse Gaarde kan tegne sig meget godt for Solhvær, men bli-
 ver efter den Tid Dag for Dag slettere; og at her derimod findes andre
 Gaarde, hvor Agrene næsten see Kulsorte ud, indtil Solhvær er for-
 bie, da de siden kiendelig forbedres hver Dag. Aarsagen dertil søges
 af de Fleste i de kortere eller længere Sommer-Nætter samt medfølgende
 mere eller mindre Dug; hvilket jeg og gierne tilstaaer, men troer dog, at
 Jord-Arten gjør det meste dertil.

§. 9.

Herfra begiver jeg mig til Græsnungen eller Søndmørs Frugtbarhed paa Græs, og til Høe-Biergningen. Hvad Slags Græs og Urter dette Land fornemmelig frembringer, derom er meldet i det foregaaende andet Capitel; og hvad Fordele Græsnungen giver til Qvæg-Moling og fede Vævers Affættelse, skal vises i det efterfølgende Capitel. Her har jeg da kun at melde om Græsnungen selv, eller om Græsgangene og Engene i Almindelighed, samt hvorledes man her dyrker og behandler dem.

Den største Deel af Landet bestaaer, som bekiendt er, af store og vide Fielde, hvilke vel ere unyttige til Agerdyrking, men dog tienlige til Udmark (*), og give mange skønne Græsgange (saa vel paa Siderne, som gaae ned til Dalene, som og i Dalene selv) af hvilke den største

(*) Jeg har tilforn erindret, at Biergenes brede og flade Fodder paa Nerne udgiøre, næst Dalene, den smukkeste og beboeligste Deel af hele Landet. Dalene i sig selv betragtede ere og intet andet, end flade Fodder af de paa begge Sider af Dalene liggende Bierge. De bedste og beboeligste Dele af disse Dale, saa vel som af Bierg-Fodderne i Almindelighed, blive afsaa ved Gierder indhægnede og med Huse besatte; da alt, hvad som ligger inden for Gierdet, kaldes Hiemme-Mark eller Bøe, det er, den Mark, som ligger inden for Gierdet ved og omkring Bondens Hiem eller Boepæl; men alt hvad der ligger uden for Gierdet, kaldes Ud-Mark, og kan ofte være af meget vidløftig Strækning, nemlig deels strækkende sig op ad Fjeld-Siden hen til den øverste Fjeld-Top (hvoraf det kommer, at man i Skieder og Fæstebreve gemeenlig regner en Gaards Strækning fra Fjelds til Fjære, o: fra Fjeld-Toppen ned til Stranden) deels og fra de andre Sider af Gierdet. Dette har fornemmelig Sted i Fiordene, eller rettere i Dalene, hvor der falde vidløftige Udmark og paa Udmarken skønne Græsgange, som gemeenlig anvendes til de saa kaldte Sæter-Stole og Sæter-Mark, i sær naar de ligge langt borte eller affides fra Hiemme-Marken.

ste Deel tiener til Sætre, eller til Sæter-Stole og Sæter-Marke. Sæter-Stolene ere indhægnede Pladse paa Udmarken, hvor Creaturene samles hver Sommer-Aften, naar de skal malkes, og ligge Natten over, og hvor visse Huse, kaldte Sæll, ere oprettede for Bue-Deyernes eller Malke-Pigernes Skyld, som opholde sig der hele Sommeren igiennem, deels for at rygte Qvæget, deels og for at behandle Mælken og deraf at berede Smør, Ost og andet saadant, som her med eet Ord kaldes Bue-Draatt. Inden for disse Sæter-Stole, saa vel som paa de omliggende Sæter-Marke, kan Græsset staae i Overflodighed og vore til den Høide, at det gaaer Qvæget op til Bugen, saa at de kun udplukke Blomstrene og den bedste Deel af Græsset, overladende det øvrige til Bonden, som siden slaaer Høet af og samler det i sine Fjeld-Pader, af hvilke en eneste Bonde kan have 5, 6 til 8, hvorfra det siden føres hjem paa Slæde-Føret om Vinteren. Saadan Høe-Slætte op til Fjelds (ellers kaldet Fjeld-Slætte) er derfor paa mange Stæder af større Betydning, end Hiemme-Slætten: Høe-Slætten paa Hiemme-Marken, endskjønt Fjeld-Græsset ei holdes for at være saa godt og kraftigt, som det der falder paa Hiemme-Marken og i det Lave; hvilket dog egentlig er at forstaae om det lange eller høie Fjeld-Græs. Thi paa mange Stæder i Sæter-Dalene vorer et kort og efter Anseende meget ringe Græs, hvilket dog med Begierlighed søges af Creaturene, saa at de forlade de Græsrigste Egne blot for at komme derhen; hvoraf let kan sluttes, at det høieste Græs ei altid er det bedste, men heller det korte, som mere fiint og behageligt. I saadanne Sæter-Dale drives da Creaturene hele Sommeren igiennem og blive ofte meget fede, hvortil man skulde tænke, at de rare og usædvanlige Urter, som vore paa sige Stæder, maatte giøre det meste; men samme findes dog vidt udsprede, og deres Antal er saa ganske ringe, at de slet ikke kan komme i Betragtning imod den store Høb, som jeg ofte har befundet af ringere

Art

Art der end andensteds, nemlig meest bestaaende af Carex, Filix, Juncus, Scirpus og andre stride Græs-Arter; saa at det, som gjør flige Græsgange saa fede, bliver vel intet andet end dette, at Creaturene her forefinde Græsset, naar det nyelig er oprundet, og have saadan Mængde deraf, at de kan vælge og udplukke det bedste. Ellers troer man og, at Fjeld-Siget, eller den fra Fjeldene nedrindende Bædse, skal paa visse Stæder give Græsset en meget nærsom Kraft; hvilket jeg saa meget heller bor give Biesald, som jeg seer, at Schenckzer, naar han i Natur-Wissenschaft Tom. 2. Cap. 14. §. 29. handler om Biergenes Nytte, siger: at Græsset paa Biergene er vel kortere end i Dalene, men tillige mere nærsomt og Kraftigt, skiont han ei melder af hvad Aarsag. I Sæter-Dalene ligger Sneen gemeenlig længe ud paa Foraaret og maatte synes at ville hindre al Græs-Væxt; men da den underjordiske Varme tærer Sneen neden under, bliver der altid imellem Marken og Snee-Dynen en Tværhaands Mellemrum for Græsset at vøxe i, saa at det staaer temmelig høit oprundet, saa snart Sneen gaaer af; visselig et stort Beviis paa Guds vise Indretning og Forsyn for Qvæget. Saa længe Snee-Bandet varer, staaer dette Græs i fuld Flor; men saa snart Regn-Band falder derpaa, begynder det at visne og falme, endskiont det dog ei varer længe inden det kommer sig igien. Lige det samme skeer og med Have-Værterne om Foraaret, nemlig at de, saa længe Snee-Bandet er i Elvene og de dermed blive vandede, kan komme sig ganske godt; men visne strax ved Forandring af Regn-Bandet, ja gaae undertiden reent ud. Da Sneen i disse seneste Aaringer har ligget alt for længe i Sæter-Dalene, saa er Græs-Værten derved meget bleven hindret; hvorfor det er en almindelig Klage, at Sæter-Dalene eller Græsgangene i Sætrene ere nu ei saa fede som tilforn, og at Qvæget formedelst de længe udhalede Baarer alt for meget udmavres, førend det kan drives til Sæters. Ligeledes klages der over, at Græs-

Marken i Fjeldene Tid efter anden begroes med Lyng, uagtet den hvert Aar overfares med Læen; hvilket tilskrives den samme Aarsag nemlig den langvarige Vaar-Snee, der hindrer eller ligesom qvæler Græs-Roden, og synes derved at give Lynget des mere Leilighed og Kraft til at udbrede sig.

Alt det, som nu er meldet om Sætre og Sæter-Dale, har alene Sted i Fjordene eller længst ind i Landet; thi ved Verne eller Hav-Kanten veed man ei af denne Herlighed at sige, omendskiont man vel har mange Græsrigge Fjelde, hvor ei alene det store Qvæg finder fornøden Føde Sommeren over, men hvor og gildebe Bukke gaae ude baade Vinter og Sommer, og folgelig blive undertiden saa vilde, at de maa skydes ligesom andet Vildt. Ved disse Fjelde er ellers dette, som noget besonderligt, at mærke, nemlig at de altid ere mere Græsrigge paa den Nordre Side end paa den Søndre; saa at ligesom de Kornrigeste Stæder gemeenlig antræffes paa Fjeldenes Søndre Side (som allerede tilforn er viist) saa har man derimod paa den Nordre Side de Græsrigeste, ventelig formedelsk den større Fugtighed af Havet, og den ringere Grad af Solens Varme, som falde paa den Nordlige Side og forarsage, at Græsset der ei saa meget forbrændes, som paa Sol-Siden. Ellers læser man og hos Lucas Debes, Hr. N. Horrebow og andre, som have beskrevet Færøerne og Island, at de Nordligste Parter af samme Lande altid ere de Græsrigeste; hvilket altsaa bestyrker det, som foren i dette Capitel er meldet, nemlig at den Nordlige Luft maa indeholde en særdeles frugtbarigjørende Kraft, og (da denne Kraft efter de Naturkyndiges Mening skal bestaae i et saa kaldet Luft-Salpeter) at Norden-Vinden da fører samme med sig, som Nicotientyt i Betracht. 28. §. 17. med Experimenter har søgt at bevise. Men omendskiont Græsset paa Fjeldenes Søndre Side er kortere og voxer i mindre Overflodighed, saa befindes det dog derhos at være langt kraftigere, uden

Tvivl fordi det bedre virkes af Solen, end Græsset paa den Nordre Side, som den største Deel af Dagen ligger i Skyggen. Af ubeboede Der og Holme ved Havet findes her og en temmelig Deel; og disse tiene da til at sætte alle Slags Qvæg paa om Sommeren. Derimod, at lade Faar gaae ude paa saadanne Der baade Vinter og Sommer (hvilket paa nogle Stæder i Norge er brugeligt, og hvortil Amtmand B. Juul i sit Skrift, kaldet Den Gode Bonde, gjør adskillige gode Forslag) det veed jeg ikke at ssee hos os, undtagen paa de to Der, Havstenen og Græsøen, som hver paa sit Stæd skal anmærkes.

De Stæder hos os, som ligge midt i Landet (det er, imellem Derne og Fiordene) og kaldes Sundene, have gemeenlig de ringeste Græsgange, saa at Qvæget undertiden med stor Besværlighed til Baads maa føres derfra hen til de fede Græsgange i Fiordene; men denne Maa- de, saa vel som den forommeldte at drive Qvæget om Sommeren i affides liggende Sæter-Dale, vil fornævnte Amtmand Juul ei roese, og raader heller til at holde Qvæget hjemme eller saa nær ved Gaardene, som muligt er, samt at indrette nær ved Gierderne en Fold: et Indlukke, hvor Qvæget kunde drives ind, saa ofte det skulde malkes, og ligge Matten over, alt til den Ende, at Sommer-Mogen, som ellers ganske spildes, derved kunde samles; eller og, om Qvæget ingenlunde kunde finde Føde nær ved Hjemme-Marken, da at samle Mogen paa Sæter-Stolene og om Vinteren føre den hjem paa Sneefjæret. Men disse i sig selv gode Regler kan hos os ikke paa alle Stæder sættes i Værk; thi for det første kan man paa visse Stæder i Sundene, af Mangel paa tilstrækkelig Udmærk eller tilstrækkelig Græsning paa Udmærken, umuelig beholde Qvæget hjemme hos sig om Sommeren, men nødes til at sende det andensteds hen, ofte paa meget langt fraliggende Stæder, hvor Mogen ikke uden Bæmselighed kunde samles og med endnu større Besværlighed og Bekostning skulde afhæntes. Dernæst vilde Fiorde-Folket

uden Tvivl ansee den Møg alt for dyre kjøbt, som enten skulde hentes hjem paa Sneefjeldet fra de langt bortliggende Søter-Stole, eller samles i bemeldte Følge med Forliis og Tab af al den Mælk og Smør, som paa Søterne kan udbringes fremfor ved Hiemme-Marken, eller nær ved Gaardenes Gierder, hvor flige Følge skulde indrettes; ei at tale om, at denne Møg kan her saa meget heller undværes, som den tilstræffelig erstattes ved den Mængde Muld eller Myr, som aarlig bringes saa vel paa Agrene som i Møddingen. Derimod var det uden Tvivl meget godt og nyttigt, ved saadanne Indhægninger eller Indlukker at forbedre visse, i sær de nærmest ved Gierderne beliggende, Stykker af Udmarken; hvilket lod sig meget let giøre paa alle de Stæder, hvor Nvæget hver Aften samles tet ved Gierdet og bliver der liggende hele Natten over, da man i Staden for at lade dem ligge adspredte som nu seer, burde lukke dem ind i flige Følge, og rydde Steen og Lying bort, paa det at saadant Stykke Mark kunde blive tienligt til Høe-Slatte eller Græsgang for Nvæget. Og naar eet Stykke Jord saaledes var forbedret, kunde flere Stykker, om dertil gaves Leilighed, indhægenes og paa samme Maade forbedres; hvorudi alle Gaardens Beboere burde komme hinanden til Hielp og af fælles Arbeid nyde fælles Fordeel. Paa visse Stæder seer man, at vore Bønder nyelig have indrettet saadanne indhægnede Pladse, enten tet ved Gaardenes Gierder eller længere derfra, og at de, ved at lade Nvæget ligge der Natten over om Høsten, have bragt det saa vidt, at de nu kan aale en anseelig Deel Høe deraf; men paa flere Stæder bliver dette ganske forsomt.

Naar Creaturene enten formedelst Fare for Kov-Dyr, eller for Kuldens Skysd om Høsten, ei kan ligge ude om Natten, saa lades de ind, enten i visse dertil oprettede Sommer-Fæhuse, som staae tet ved Gierdet, eller ved Hielp af de saa kaldte Gæller (paa Dansk Gyder) i de sædvanlige Vinter-Fæhuse, saa fremt de samme ikke staae for langt fra

fra Gierdet. Disse Geiler ere intet andet end snævre Gange, som paa begge Sider ere forsynede med Hægn af Steen eller Træ-Dviste, og strække sig lige fra Gierderne hen til de ordentlige Fæhuse, saa at Dvæget kan igiennem Geilerne drives fra Udmarken til Fæhusene, og tillige afholdes fra at løbe ud over Hiemme-Marken og beskadige Engen. I Sommer-Fæhusene kunde man og gierne inblade Dvæget om Sommer-Nætterne, i Fald man efter Amtmand Juuls Forslag endelig vilde samle Sommer-Møgen; men da al Slags Tvang, besønderlig denne, at lade Dvæget ligge under Tag om Sommer-Nætterne, er efter vore Landmænds Begreep meget skadelig, og i sær til stort Tab paa Mælken; saa skeer saadant ikke hos os.

§. 10.

Alt hvad hidindtil er meldet om Græsgange i Sæter-Dalene og paa Fjeldene, med videre, henhører egentlig til det, som hos os kaldes Udmark, og hvoraf man benytter sig hele Sommeren igiennem til at græsse Dvæget paa, fra Moeningen af indtil Hoet, Kornet og Haaet er indhøstet, da man (at jeg skal bruge en Dansk Talemaade) giver Dværet op eller lader Dvæget komme ind paa Hiemmemarken, hvor det græsses paa Engen, indtil Sne og Kulde tvinger Landmanden til at tage det ind i Huns og at soere det Vinteren over i de saa kaldte Fjose eller ordentlige Fæhuse, som til Forskiel fra Sommer-Fæhusene egentlig kan kaldes Vinter-Fæhuse.

Hiemme-Marken har gemeenlig kun en liden Strækning imod Udmarken at regne, men indbefatter dog den bedste og beboeligste Deel af Bierg-Fodderne og er delet i Ager og Eng (*). De bedste og tienligste

(*) For at give fremmede Læsere desto tydeligere Begreep om vore Gaardes almindelige Indretning og Beskaffenhed, vil jeg her kortelig igientage det, som tilforn Stykkeviis er bleven anført. Ved en Gaard forstaaes hos os

ste Stykker af Hiemme-Marken udlægges til Agre, hvis Dyrfning og Behandling forhen er vist; men det Øvrige bruges til Eng, hvis Forbedring seer paa adskillige Maader, saasom 1) derved, at baade Baanings-Huse og Fæ-Huse altid sættes paa Bakker eller høie Stæder, paa det at den Tæ eller Fedme, som fra slige Huse pleier nedflyde, kan faae desto bedre Fald og des lettere udbrede sig over den neden for liggende Mark; hvorfor man altid seer, at de bedste Eng-Stykker ligge neden for Husene. 2) Da Agrene hos os gemeenlig ere smaa og ligge hist og her adspredte, saa kommer og dette Engen til Forbedring, efterdi der altid vøjer godt Græs omkring Alger-Nærene. 3) Hvor man har større Forraad af Møg, end man til sine smaa Agre behøver, der forer man den ud paa Engen om Vaaren og lader den overskylle af

ei alene et vist Stykke Jord med Huse og Besætning til een Mands Brug; men og det samme som en Bonde Bye, hvor flere Gaardmænd boe samlede. Enhver Gaard bestaaer af 2 Hoved-Dele, nemlig Ud-Mark og Hiemme-Mark, hvilke ere adskilte fra hinanden ved et Stierde, som bestandig bliver staaende paa eet og samme Sted, med mindre Hiemme-Marken bliver udvidet og forøget ved Rydning paa Udmarken. Udmarken kan igien deles i Græsgange og Skove, thi den meste Skov findes paa Fjeld-Siderne, som henhøre til Udmarken. Under Græsgangene forstaaes alle Græsrigge Stæder paa Udmarken, enten de findes i Skovene, Søter-Dalene eller andensteds paa Fjeldene, og enten de bære Navn af Søter-Stole, Søter-Mærke, Folde eller deslige. Alt dette, tilføjede med de forhen ommeldte Fjeld-Lader, Søll og Sommer-Fæhuse, henhører til Udm. en eller det man kalder Udmengierds. Hiemme-Marken, som og kaldes Boe, deles i Alger og Eng, hvilket tillige med Gaardens nødvendige Baanings-Øslings- og Sæ-Huse gemeenlig udgjør alt det, som hos os med eet Ord kaldes Indengierds. Deboes Gaarden af flere Opsiddere, da deles Alger og Eng imellem dem og afmærkes ved Skiel-Stene; og enhver saadan Opsidders Andeel i Alger og Eng, saa vel som i Udmark, kaldes da egentlig hos os en Jord eller Jorde-Part.

af Vaar-Bandet, som ellers er i sig selv for Engen lige saa nyttigt, som Høst-Bandet er skadeligt. 4) Når ved Hav-Kanten forbedres Engene med Fiske-Slæ (det er Hoveder og Indvoldene af Torsk og anden Fisk i sær af Sey, som dertil holdes for den tienligste) hvilket kastes ned i gamle Tønder eller i smaa dertil indrettede Huse, at det ei af Fuglene skal adspredes, og graves saaledes ned i Jorden; eller og det fyldest paa gamle og med Huller igiennemboiede Tønder, som væktes fra et Sted til et andet, at Jædmen kan rinde hen hvor man vil have den. Undertiden bedækker man Indvoldene blot med en Torve, og lader Jædmen deraf henløbe over Engen igiennem smaa opkastede Beiter eller Grofter. 5) At lade Creaturene om Høsten ligge Natten over paa Engen inden for visse dertil indrettede Grinde (hvilket her kaldes at Qvie) er uden al Tvivl det sikreste og bedste Middel til Engens Forbedring, skiont jeg ikke veed, at denne Måde bruges nogensteds hos os, undtagen i Vandelsvæns Præstegjeld. Paa mange Stæder forbedres Engen derved, at man hist og her paa tørre Enge opspader visse saa kaldte Reiter eller Røpe-Reiter (det er, smaa Mark-Stykker, hvor Roer plantes) fører Godning derpaa og saaer Røe-Frøe deri; hvilket giver første Aar gode Roer og siden aarlig skiont Græs. 6) Til at fordrive den skadelige Mosse af Engen vides vel adskillige Midler, saasom at bestroe den med Torv-Aske, hvilket ogsaa skeer paa de Stæder, hvor Torv brændes; eller at besaae den med Havre; eller og at gode den med Hestemøg, som har baade en bidende og frugtbargiørende Kraft. Men det bedste og almindeligste Raad bliver vel at qvie, som før er meldt, og tillige med Hul-Beiters Anlæggelse at bortlede det kolde Vand, som er Mosens Liv og Engens Død; hvilken Hoved-Regel af alle retskafne Landmænd noie bør i Algt tages.

Til at afmeie Høet bruger man her to Slags Lær, af hvilke den ene kaldes Lang-Ørb, den anden Stodt-Ørb. Den første er dannet ligesom de i Oplandene og andensteds i Norge brugelige Lær, men er

dog mindre, og kan ei bruges uden hvor Marken er jævn. Den sidste er derimod paa Blad og Skaf neppe halv saa stor, men er dog her meest i Brug formedelsst Stædernes Ujævnhed og Klipagtighed, da man med denne korte Læe kan imellem Stene og Klipper pille hvert Græs-Straae ud; hvilket ei lader sig giøre med et Lang-Drv. Da Stødt-Drvet er saa kort, maa Meieren dermed altid gaae krumboiet, hvilket synes at maatte falde meget besværligt for Ryggen; men ikke des mindre paaftaae vore Bønder, at dette Arbeid falder meget let, og at den idelige Svingen samt stærke Bevægelse med et Lang-Drv besvære baade Ryg og Mave langt mere. Naar Høet er meiet eller aflaaet, bredes det ud over Marken, og naar det er blevet halv-tørt (eller og om det tegner sig til Regn) sættes det i Saater eller smaa Høe-Stakke, uden hvilket man troer, at det ei bliver ret tørt (*); derefter udspredes det paa nyt, saa snart tørt Veir indfalder, og endelig føres ind i Læden. Falder langvarigt Regn-Veir ind, da lægges Høet ogsaa i de forhen beskrevne Hæsgjær; ja paa nogle Stæder i Fiordene har man visse dertil alene indrettede Hæsgjærder, som i alle Ting ligne de sædvanlige Hæse, undtagen at de ere smærre; og paa disse Stæder er det da ikke brugeligt at sætte Høet i Saater.

Til Høets Indførsel bruges Høe-Slæder, som deri adskille sig fra Møg-Slæder, at de oven paa ei ere belagte med brede og tet sammenliggende Fjæle, men mestendeels med smale Stager, som have Plankinger imellem sig. Saadanne Høe-Slæder bruges da i Almindelighed og overalt hvor Marken falder nogenledes jævn; men hvor man skal have Høet ned fra høie og bratte Fjælde, der maa man betiene sig af de saa kaldte Meyser, som ere sammensfattede af Bidjer og bestaae af to lige Dele, nemlig den underste Deel, hvori lægges 2 til 3 Læs Høe, som

(*) Denne Maade, at sætte Høet i Saater, biesfalder Linnæus i Wästgötha Resa Pag. 233, af Aarsag, at Høet, naar det først har taget sig en liden Varme eller Sved til i Saaterne, ei siden skal slaas sig i Læden.

som bliver vel pakked og sammentraadt med Jodderne, og den øverste Deel, som lægges oven paa den første og sammenbindes med den ved Bidjer, saa at det hele Rødsfab seer ud som en lang og rundagtig Sæk. Naar Meysen saaledes er tilberedet, vaeltes den ud for Fjeld-Siden, og om den i sit Fald standser mod Træer eller Stene, gaaer man ned og sætter den afftød igien. Meyser ere altsaa alene i Brug paa de meest Biergagtige Stæder, ligesom Karrer (det er et Slags Vogne med 2 store Hjul under, som trækkes af Heste) ikkun bruges paa jævne og flade Stæder, saasom Bidstøe og overalt i Harams Præstegjeld, item hist og her i Dalene. De saa kaldte Trille-Baarer kan heller ikke vel bruges uden paa jævn Mark, og tiene fornemmelig til at føre Godning hen paa Agrene. Efterat Hoet er bragt i Laden, bruges stor Flid med at kaste det om og ryste det vel, at det ei skal tage Varme til sig; hvilken Maade ei er brugelig paa de Stæder i Norge, hvor Jordebruget er større, og hvor den sølgelig vilde koste alt for megen Tid og Arbeid. Deraf have nogle gjort sig den Tanke, at dette ligeledes var ufornodent hos os; men Erfarenhed siges at have lært, at saadant uomkastet Høe bliver ganske forbrændt og af den tiltagne fugtige Varme forraadnet, saa at man snart skulde falde paa de Tanker, at Hoet ved Stø-Ranten maa være af en ganske anden Besskaffenhed end høiere op til Lands, og at det formedelsk den Fugtighed, som Havet fører med sig, ei kan faaes saa vel tørret ind i Laden, at det jo siden behøver at omkastes. Ikke des mindre ville nogle paastaae, at Hoets Omkastelse i Laden er lige saa lidet nødvendig her, som andensteds; hvilket, om saa var, vilde befrie vore Landmænd fra en Hoben Arbeid, og synes i den Henseende værdt at forsøge.

Til at indhægne Ager og Eng opføres Gierder deels af Torv, saasom paa Øerne; deels af Steen, som man nu allevegne maa gribe til, hvor intet andet er at faae; deels af smaa Skov og Krat, i sær

af Eene-Busker eller sammensflettede Eenebær-Træer, hvilke ved sine hvasse udstaaende Pigger affkræffe Nøget fra at trænge ind; men da intet Slags Gierde kan holde Gederne ude, maa man altid have Bue-Hunde til Hielp. Hvor man endnu har nogen Forraad af Fyrre-Skov, der bruges Skaate-Gierde, det er et Gierde bestaaende af Skaater eller unge ranke Fyrre-Træer, som ifkun fløves i 2 lige Dele og paa langs slaaes fast til visse Pæle saaledes, at der blive nogle maadelige Mellemrumme eller Abninger imellem dem. Dette for Skovene meget uerentlige, og i disse Skovløse Egne dobbelt skadelige, Brug burde med Villighed forbydes og reent affkaffes, og i dets Sted anordnes, at Gierderne skulle bygges af Steen. Man undskylder sig vel paa mange Stæder dermed, at Stenen med stor Umage og Bekostning maatte hentes langt borte; men naar saadan Bekostning een Gang var giort, belønnede den altid Umagen. Hvor Steen ei var at finde, eller ikke uden alt for stor Uleilighed kunde tilveiebringes, der kunde man betjene sig af Torv, eller og af Eenebær-Træe, i sær det middelmaadige Slags, som dog ikke kommer til nogen anseelig Hoide, og kan derfor heller ikke anvendes til noget vigtigere Brug.

§. II.

Herved er da givet Oplysning om Søndmørs Frugtbarhed, samt Korn- og Høe-Viergning; nu maa og til Slutning meldes om Jorde-Bruget, eller af hvad Vidlostighed og Beskaffenhed enhver Bondes Brug er efter Stædernes adskillige Omstændigheder, og paa hvad Maade Jorde-Partene skiftes og deles imellem Gaardenes Opsiddere.

Jeg har tilforn erindret, at Gaardenes Lægd eller Skjød, det er Land-Godsets Tært, beregnes her paa Stedet efter Bog Fjst, som atter deles i Pund, Messlag og Mark, og at Matrikel-Tarten eller Landgodsets Tært i den nye Matrikel beløber sig for dette Fogderie i alt til 2972 Boge Fjst. Da nu de Jordbrugendes Antal her i Fogderiet er omtrent 3270, og Jordene overalt ere deelte i smaa og næsten lige

lige store Parter; saa kan man, ved at ligne Boge-Tallets Summa paa de Jordbrugendes Antal, let udfinde, hvor stort Jordebrug der kan komme paa enhver i sær. Dog maa derhos tages i Agt, at et Stykke Jord eller Land, som i Fiordene kaldes en Bog Fisk og er Skyldsat derfor, udgjør til visse en tredie Deel mere, end en Bog Fisk ved Soe-Kanten, om ikke just altid efter Anseende, saa dog efter Affodning; thi ved Hav-Kanten eller paa Verne ere alle Jorde, i Henseende til Herligheden af Fiskerierne, dyrelagte, som det her kaldes, det er, høiere Skyldsatte end de i sig selv betragtede kunde gjøre Skiel for; men i Fiordene er Tarten sat efter Jordenes Størrelse og de mange dertil hørende Fjeld-Slætter, af hvilke som oftest indsamles mere Høe end af Eng-Bunden. Deraf følger da, at naar en Bonde i Fiordene paa 3 Møllag (som er det almindeligste Brug) holder 12 til 15 ja undertiden 24 Stykker stort Qvæg, foruden 40 Faar og Geber, samt 1 eller 2 Heste; saa kan en Deboer paa 6 Møllag eller $1\frac{1}{2}$ Bog-Fisk ei føde over 7 til 8 Stykker stort Qvæg, med 1 Hest og 10 à 12 Faar, skiont de sidste Antal vel kunde være større, naar Faare-Avlingen blev ret bragt i Stand. Derimod har en Deboer (foruden Herlighed af Fiskerier) den Fordeel, at han ene og uden Hielp kan afflaae sit Høe i 3 eller 4 Uger, naar en Bonde i Fiordene, selv anden eller selv tredie, maa anvende næsten den hele Sommer derpaa; thi paa Verne er Marken altid mere jævn og Græsrig end i Fiordene, hvor det meste Høe maa tages med stor Besværlighed høit op paa Fjeldene og blant Steen-Skreder. Fremdeles maa agtes, at om der end i Fiordene samles en større Mængde Høe, saa behøves og der saa meget mere end paa Verne; thi ved Hav-Kanten ligger Marken den meste Tid af Vinteren bar, saa at Creaturene deraf, saa vel som af Stranden, kan samle sig en Hoben Føde, naar man i Fiordene maa holde Qvæget i Huus og være forsynet med Høe lige til Halvorfok (som efter det gamle Norske

Calendarium indfalder den 15 Mail) om man ikke vil løbe Fare for, ved en hastig paakommende Sne at miste sit Næg; hvoraf følger, at man i Fiordene behøver saa meget Sne til 6 à 7 Creature, som man paa Nerne kan være hiulpen med til 10.

I Ørigt have Fiskerierne gjort den største Forandring i Jordebruget hos os, og forarsaget, at de Gaarde, som tilforn havde kun een Opsidder, ere nu deelte imellem 3 eller 4; thi da Søe-Bruget i de senere Tider meget stærkt har tiltaget, har man ei kunnet besætte sig med vidtloftigt Jordebrug eller Land-Brug, men ved Hielp og aarlig Fordeel af Fiskerierne kunnet ernære sig af smaa Jorde-Parter; hvortil kommer den Mangel paa Tieneste-Folk, som noder en Bonde til, jo før jo heller at dele Jorden med sin Son, for at faae en Lettelse i sit ellers uopvindelige Jord-Arbeid. Paa saadan Maade er og bliver enhver Jorde-Part desto mere forbedret, og saa vel Folkets Antal i Almindelighed, som de Jordbrugendes i Særdeleshed, stærkt forøget; hvorpaa jeg til Beviis vil anføre Decimanternes nu værende Antal i Aaret 1758, sammenlignet med Antallet for Aaret 1589, som jeg har fundet anført i et gammelt skrevet Document af følgende Opkrift: Reformation, efter Kongl. Majest. til Danmark og Norge Kong Friderich den Anden vor allernaadigste Herris Befaling, af ærlig, velbyrdig og gudfrygtig Mand, Christen Friis til Borrebye, den Tid Høistbemeldte Kongl. Majest. Befalingsmand over Trundhiems Lehn og Jemteland, samt Høderlige Hoi- og Bellærde Mand og Capitulares i Trundhiem Magistr. Hans Mogenssen Superintendent over Trundhiems Stift, Magistr. Hans Sturzen Pastor til Domkirken, og Hr. Jens Andersen Cantor og Lector, med stor Flid i værk stillet, ikke alene om Præsternis Rente og Indkomst samt Capellanernes Løn, men og om Guds Hellige Ordis Tienestis Forrettelse i hver Menighed, forordnet og skicket, samt

samt ved Guds Naade fuldendt den 7 Marts 1589. Næst efter Jemteland og Herdalen anføres Søndmør, som den Tid laae under Trondhiems Stift og havde følgende Decimantere eller Jordbrugende i hvert Kirke-Sogn.

Herroe Kirke havde i Aaret 1589	64	men 1758	128	Decimantere
Herad (nu Hareid) Kirke	140	" "	188	" "
Ilfsteen-Kirke	50	" "	112	" "
Sande-Kirke	100	" "	157	" "
Rødve-Kirke	56	" "	78	" "
Boldens-Kirke	217	" "	315	" "
Ørstein-Kirke	120	" "	177	" "
Bandelvøns-Kirke	100	" "	126	" "
Sofde-Kirke	74	" "	93	" "
Jorgensfiords Kirke	100	" "	185	" "
Borgens Kirke	150	" "	400	" "
Harens (nu Harams) Kirke	52	" "	116	" "
Vigets (nu Vigrens) Kirke	42	" "	60	" "
Skodens (nu Skoue) Kirke	60	" "	138	" "
Maruk (nu Vatne) Kirke	66	" "	108	" "
Dreftang-Kirke	60	" "	146	" "
Skandals (nu Stordals) Kirke	30	" "	96	" "
Skievel (nu Sokelv) Kirke	100	" "	195	" "
Strands-Kirke	78	" "	130	" "
Strandals (nu Nordals) Kirke	50	" "	180	" "
Syndøve (nu Syndelv) Kirke	30	" "	105	" "
Geranger-Capell	17	" "	36	" "
Dybbings-Capel havde i Aaret 1589 kun 10 Decimantere, hvilke jeg har anført under Nordals Kirkes De- cimantere, hvis Antal ellers ifkun var 40.				
Summa	1756		3269	

Da nu de Jordbrugendes Antal i en Tid af 168 Aar saa stærkt har tiltaget, saa er det let at slutte, at Landet i den Tid maa være meget forbedret, skiont Hoved-Forbedringen egentlig bør regnes fra de store Fiskeriers Begyndelse, og altsaa fra dette Seculi første Aaringer. Vel tilstaaer jeg, at det meget Fiske-rie kan have hindret een og anden fra at lægge tilhørlig Vind paa Jordens Dykning; men derimod har det paa de fleste Stæder givet Anledning ei alene til Jordenes Deelning og Forbedring, men og til deres Udvidelse, item til nye Pladses Oprydning, med videre, skiont jeg derhos maa tilstaae, at Jord-Deelningen paa mange Stæder allerede er gaaet saa vidt, at den ikke uden Skade for Landet synes at kunde gaae videre. De mange Aastæds-Tretter eller Markgangs-Forretninger og den saa kaldte Jord-Bytten, som siden den Tid ere komne saa stærkt i Brug, tiene og til Beviis paa det samme, og give tydelig nok tilkiende, at enhver agter nu bedre at benytte sig af sin Jord end tilforn; og hvorledes dermed gaaer til, vil jeg her til Slutning beskrive.

§. 12.

Naar Opsidderne paa en Gaard ei ere enige om Jorde-Parterne, i det den ene synes efter sin Lægd at have en ringere Jorde-Part end en anden, da begierer den, som Deelning paastaaer, af Fogden eller Lehnsmanden 2 i Landmaalning kyndige Mænd eller Jord-Maalere udnævnte, af hvilke der altid findes nogle i hvert Bygdelay. Disse maale da Alger og Eng med en Stang, som er afdelet i 4 eller 5 Alne. Er det en Alger, da maales den først i sin Længde og Bredde, og afdeles siden i saa mange og store Parter, som kan komme paa enhver Opsidder, saa at, naar for Exempel 2 Mænd boede paa en Gaard, og den ene havde $\frac{2}{3}$ Dele men den anden kun $\frac{1}{3}$ Deel af Gaarden, og Algeren befandtes at være 10 Stænger lang, hvert Stang-Maal til 5 Alne beregnet; da tilkom den første $6\frac{2}{3}$ Stang, eller 6 Stængers Længde 3 Alne

Allene og $1\frac{1}{2}$ Qvarteer, men den anden 3 Stænger $1\frac{1}{2}$ Allen og $\frac{2}{3}$ Qvarteer; og paa samme Maade omgaaes der og med Breddens Uddeeling. Er Algeren ikke allestæds lige breed, da gives den ene saa meget mere i Længde, som han taber i Bredde; ligeledes erstattes een ofte i Bredden, hvad han ei har fundet faae i Længden, og kan enhver ikke faae sin fulde Andeel i een og samme Alger, da gives ham Erstatning derfor i en anden. Endelig sættes for enhver's Part Mærke-Stene 2: Stiel-Stene. Paa samme Maade omgaaes der og med Engens Uddeeling, dog saa, at nogle flere Poster nødvendig maa i Algt tages; thi først maa paaafionnes, hvilken Deel af Marken er bedst, slettere eller slettest, paa det enhver kan faae sin Andeel baade i ond og god Mark, skjønt dette bliver ogsaa i Algt taget i Henseende til onde og gode Agre. Dernæst deles Marken i Teiger, det er, lange og smale Eng-Stykker, hvori ligeledes er en Nødvendighed; thi da Engen paa disse Stæder bestaaer af adskillige mere eller mindre Græsrigge Pletter eller smaa Stykker, og samme skal deles iblant mange Opsiddere, saa kan enhver's Part ikke blive meget breed, men Længden bliver altid saa stor, som hver Plet er lang, og bor ei paa tværs overskiæres af en andens Part, allerhelst naar Stedet (som gemeenlig træffer ind) ligger skraae og hældende, da Jædmen af den enes Part, naar den med Gødning blev forbedret, vilde rinde ned til den neden for liggende Part og folgelig komme en anden til gode. Saaledes i Algt tages og, at en Mand altid beholder sin Tuun-Teig, det er det Stykke Eng, hvor Jædmen nedrinder fra hans Tuun eller det Sted, hvor hans Huse staae; ligeledes og den Teig, som ligger neden for hans Alger-Rene og trækker Jædmen af hans Alger. Er Engen nogenstæds forbedret ved een Opsidders's Flid, da bor samme ei fratages ham, men de andre anvises Stykker andenstæds at forbedre paa samme Maade; hvilket dog ikke saa nøie i Algt tages, med mindre Ombudsmanden eller Jorddrotten (det er Husbonden

eller Jord-Eieren) tager Haanden i med, men burde ganske vist noie paa sees, at ikke en lad Bonde paa denne Maade skulde trække fra sin flittige Naboe Frugten af hans Sved og Arbeid. Saaledes bliver da Engen vel rigtig nok uddelet, eller i det mindste saa rigtig som behøves, men tillige i mange smaa Stykker og folgelig til nogen Hinder i Jordebruget, saa det kunde synes bedre, om enhver fik sin Jorde-Part samlet paa eet Sted og adskilt for sig selv; men da Marken paa de fleste Stæder hos os bestaaer af adskillige, og i Henseende til Jord-Artens og Situationens Beskaffenhed alt for ulige, smaa Stykker; der og maa forebygges, at den ene i Høste-Tiden ei skal have Gang og Kiørsel over den andens uindhøstede Eng, saa bliver deri vel ingen Forandring muelig, ja vel ikke heller i alle Tilfælde nyttig, saasom naar Elve-Brud eller Sne- og Steen-Skred indtræffer, da en heel Jorde-Part, om den laae adskilt for sig selv, med eet kunde odelægges; hvorimod Skaden efter nu værende Indretning enten rammer een Teig alene, hvilket ei kan forarsage, at den hele Jorde-Part bliver øde, eller og træffer paa mange Teige tillige, da Skaden ei bliver eens men manges, og folgelig ikke til stor Afbræk for enhver i sær.

Saadan Jord-Maalning skeer da, som meldt er, ikkun af 2 Bønder, naar der tvistes imellem Leilændinger, som have een og samme Ombudsmand, og ved deres Forretning har det da gemeenlig sit forblivende; men bliver man ei dermed fornoiet, da begiæres Estersyn af Sorenskriveren, som med 6 tiltagne kyndige Mænd møder paa Aastædet (det er det Sted, hvor der trettes) og efterseer, hvorledes tilgaaet er, hvilket dog sielden skeer. Derimod, naar der tvistes blant Leilændinger, som have adskillte Ombudsmand, og folgelig om Jorde-Parter, som have adskillte Eiere, enten det er om Uger og Eng eller om visse Strækninger af Skov og Græsgange, da begiæres Markgangs Forretning af Sorenskriveren, som med 6 Mænd maa giøre Uddeeling
eller

eller Jord-Bytte, sælde Dom paa Aastædet og sætte Marke-Stene. Naar disse Marke-Stene skal sættes høit op i Mark og Skov, hvor Synet forhindres, da lader man nogle Mænd gaae der op og ved antændt Ild eller ved opreiste hvide Lagener tilkiendegive, paa hvad Stæd de ere, da Sorenskriveren med de Mænd, som staae neden for, skiemer paa, om det er det rette Stæd, og hvis ikke, da raaber eller sender dem Bud, at de skal forflytte sig længere hen til et eller andet Stæd, hvor Marke-Stenen egentlig bør staae.

Forefalder der Tvistighed imellem Jord-Eierne eller Ombudsmandene selv angaaende Brug og Hævd af Skov, Græsgang eller Sæter-Marke (hvilket er det andet Slags Markgangs-Forretning) da bliver Sagen afgjort ved Sorenskriveren og 8 Laugrettesmænd 3: Tingmænd, og da kommer det alene an paa Beviisligheder af gamle Breve og Documenter eller paa troeværdige Bidners Udsigende, hvorpaa ligeledes sældes Dom. Saadanne Forretninger skee nu hvert Aar hos os i stor Mængde, i Staden for at man i gamle Dage havde saa at sige alting tilfælles og (i sær hvad Hiemme-Marken angaaer) brugte det saa kaldte Aare-Kast eller Aar-Bytte, som bestod deri, at Opsidderne paa en Gaard ombyttede eller ombyttede Marke-Stykkerne med hinanden, saa at hvad een af dem brugte det ene Aar, tilfaldt en anden det følgende Aar. Dette var uden al Tvivl et meget skadeligt Brug, hvorved al Slags Forbedring, ved Jordens Oprydning og Skovs Opælsning med videre, aldeles blev hindret, efterdi ingen skjøttede om at forbedre det, han ei bestandig skulde nyde Frugt af, men tvertimod gjorde sig ligesom Ild og Image for at ødelægge baade Skov og Mark; men nu er dette Misbrug til stor Fordeel for Landvæsenet næsten overalt ophævet, og enhver Opsidders Part noie udmaalet og fastsat, som tilforn er viist. Ligeledes forholder det sig og med Skovene, hvilke umulig kunde have været saa forhuggede, som de ere, om enhver Opsidder havde haft sin Andeel saaledes uddelet, som nu.

Af

Af alt dette sees da, i hvad Stand Landvæsenet paa nærværende Tid er hos os. Man seer, at Gaardene overalt ere deelte i smaa Parter, at hver Part er noie afmaalet og Algerdyrkningen i Almindelighed meget forbedret. Aarsagerne dertil ere i sær tvende, nemlig først at Skovene ere forhuggede, og den Fordeel, som deraf tilforn flød, er ophævet, dernæst at Fiskeriet eller Søbruget er Tid efter anden blevet større og fordeelagtigere, som forhen er anmærket, men Frugten deraf er, foruden meget andet, i sær denne, at Jorde-Godset har steget høit i sin Priis; thi da man for et halvt hundrede Aar siden, eller mindre, ei gav mere end 20 til 40 Rixdaler for 1 Bog Fisk, saa kjøbes den nu i Almindelighed ei ringere end for 70 til 100 Rixdaler og derover. En stor Deel Bønder have og kjøbt sine Jorde, og ere Selveiere deraf, skiont deres Antal havde været større, om ikke Odels-Retten var, som indvikler dem i adskillige ubehagelige Stridigheder, og desuden ofte hindrer dem fra et fordeelagtigt Giftermaal, efterdi en Odelsbondes Enke ei kan vente at blive længere siddende paa Gaarden, end den ældste Søn eller nærmeste Odelsbaarne vil, som har Ret til at træde til Gaarden, naar Manden er død; saa at en Odelsbondes Enke er i saa Fald værre faren end en Fæstebondes. Betragter man da de foranførte Forbebringelser i Landvæsenet hos os, kan man ikke andet end forundre sig over, at her endnu findes en temmelig Deel øde Gods, nemlig for nærværende Tid 58 Bøge Fisk; til hvilken Forundring man har saa meget større Aarsag, som man veed, at der i en Deel andre Nordenfielske Districter, hvor Tilstanden maaskee er ringere end paa Søndmør, skal findes meget saa øde Gaarde; men Aarsagen til denne Mangel er tilforn viist. Herudi burde da med Rette tænkes paa nogen Forandring, hvorom jeg og har yttret mine ringe Tanker i II Parts ottende Cap. ved Herroe-Præstegjelds Beskrivelse, hvor denne Mangel for-

nemmelig har Stæd.

Syvende

Syvende Capitel.

Om

Søndmørs Dvæg-Avling.

§. I.

Dvæg-Avling udgjør, næst Fiskerie, Søndmørs største Herlighed. I Særdeleshed falder dybt ind i Landet eller (som det her heder) i Fjordene de største og fedeste Græsgange, saa at derfra aarlig udføres en stor Mængde Smør, Ost, Tælle, Huder, Skind, Kiød og Flæsk, deels til Trondhiem og Romsdals Marked, deels til Lessie, Nørreås og Foldals Bergverker; foruden den anseelige Deel, som aarlig sælges inden for Fogderiet, nemlig saa vel til Indbyggerne paa Øerne eller Øboerne, som i Sundene, og fornemmelig i Borgensund, som har den ringeste Dvægavling, men tillige den største Folke-Mængde, og behøver derfor lige saa stor Tilførsel fra de nærgående Sogne, som en maadelig Kiøbstad fra sit Opland. Til Beviis paa det, som nu er sagt, vil jeg anføre en Fortegnelse over de fede Vare, som i nogle af de seneste Aaringer ere bragte herfratil Trondhiem, efter et mig derover ved Mfr. Heide meddelet

Udtog af Trondhiems Byes Consumtions Bøger.

Åar.	Smør. udi			Flæsk.	Noget Ried.			Løst Smør.			Løst Tælle.		
	$\frac{1}{2}$ Td.	Anf.	$\frac{1}{4}$ Td.	Sider.	Boge.	Pd	Mf	Bog.	Pd	Mf	Bog.	Pd	Mf
1750	5	8	12	184	928	1		79			76	2	12
51	29	19	17	120	1107	1	12	101		12	153	2	
52	7	11	10	114	639	1		38	2	6	84	2	12
53	11	7	10	100	663		12	59			91	2	
54	14	19	46	223	1195			149	2	12	74	1	
55	11	10	16	124	1142	1		48	2	12	56	2	
56	10	16	22	112	655		12	53	2	6	49	2	12
57	8	8	12	73	697	1		29		12	88	2	12
Sum(*)	95	98	145	1050	7028		12	559	1	12	676	2	

Dette, som alene angaaer Trondhiems Bye, kan neppe udgiøre mere end den halve Deel imod de øvrige fede Vare, som i forebemeldte 8 Åar fra Søndmør til andre fremmede Stæder ere udforte, nemlig til Bergværkene og Romsdals Marked; hvorom jeg vel kan forsikre, men intet paalideligt Beviis fremlægge.

§. 2.

De Creature, som her holdes og med Fordeel kan udbringes, ere Køer, Faar, Geder, Bukke, Svin og Heste.

I. Hvad Køerne angaaer, da ere de her, som overalt i Norge, kun smaa; men dog langt ind i Fiordene noget større end ud imod Hav-
Kun-

(*) Vil man have alt dette anslaaet i Penge, da kunde: 1) En Halvtønde Smør ansættes for 9 Rixdaler, et Anker for 6 Rixdaler, og et Avar-
teer til $4\frac{1}{2}$ Rixdaler. 2) En Flaske-Side til 1 Rixdaler. 3) No-
get Ried à Bogen 1 Rixdaler. 4) Løst Smør à Bogen 3 Rixda-
ler. 5) Løst Tælle à Bogen 9 Rixort.

Kanten, og det uden Tvivl af den Aarsag, at de paa de første Stæder have federe Græsgange og bedre Dingt eller Tilsyn, end paa de sidste; thi derpaa kommer det meget an, fornemmelig i deres første Opvært. Dog kommer det næsten paa eet ud, af hvad Størrelse Creaturene ere, efterdi de store, om de end give mere Mælk, udkræve derimod mere Foder end de smaa, hvilke med samme Forraad af Foder kan holdes i større Antal og altsaa ved Mængden erstatte det, som tabes i Henseende til Størrelsen. Desuden, omendskiont et større Antal af smaa Creaturer skulde give mindre Mælk, end et ringere Antal af de store; saa faaes dog Mælken i det første Tilfælde mere jævnlig, og selvfølgelig til større Nytte i Huusholdningen, allerhelst hos en fattig Bonde, som idelig behøver Mælk til sin Føde, men har ofte en meget liden Jordepart, hvorpaa ifkun saa Creature kan fødes; og i dette Tilfælde synes det, at et Par smaa Køer kan gjøre ham større Gavn end een stor. Men det, som allermæst ligger Magt paa, er at føde de Creature vel, som man holder, hvad enten de ere saa eller mange; hvorfor og alle fornuftige Landmænd sætte heller for lidet end for meget paa til Vinteren, og ville heller have saa fede og vel fødte Creature, end mange slunkne og udmavrede, saasom disse sidste ikke kan forvinde sin Skade hele Sommeren igiennem, om de end gaae i de fedeste Græsgange.

Da mange Bønder, fornemmelig i Fiordene, ei have Foder nok til at underholde saa stort et Antal af Qvæg om Vinteren, som de om Sommeren kan føde paa sine rige Græsgange; saa pleie de enten at modtage Creature fra andre imod en vis Græs-Leie, eller og at kjøbe Creature, for siden at fede og slagte dem om Hosten, da de ved at sælge Smoret, Riødet og Huden ofte kan udbringe 8 Rixdaler af et Rød, som ved første Indkjøb ei har kostet dem selv over 4 til 5 Rixdaler.

Foruden den Fordeel, man giver sig saa vel af barkede Røe-Huder som af roget og vindtørret Riød (her kaldet Spege-Riød) item af

af Talg eller Tælle, vindes i sær paa Mælken og alt det, som af Mælk beredes, hvilket her med eet Ord kaldes *Bue-Draagt* 5: de Ting, som drages eller avles og samles til Føde af Creaturene. Paa nogle Stæder malkes Køerne 3 Gange, men paa andre Stæder kun 2 Gange om Dagen; og der tvistes imellem vore Landmænd, hvilken Maade er den bedste. Den første Maade har tilforn været brugelig overalt; men nu optages den sidste Tid efter anden, deels af Mangel paa Tid og fornødne Tieneste-Folk, deels maaſkee af Magelighed, deels og fordi den første nu omstunder mindre lønner Umagen end tilforn. Udskillige holde for, at begge Maader komme paa eet ud; men da det er bekiendt, at jo længere Malkningen forsammes, jo mere formindskes Mælken, og at Køerne, om de ikkun een Dag gaae umalkede, strax mærkelig udtørres og give Dagen efter mindre Mælk; saa skulde jeg helst troe, at den første Maade virkelig og i sig selv var den meest fordeelagtige. Ellers give Køerne, efter Græsgangenes forskellige Beskaffenhed og Aarets adskilte Tider, mere eller mindre Mælk; i Almindelighed 5 til 6 Morſke Potter om Dag. For at faae des mere Mælk af dem om Vinteren, pleie de ved Soe-Kanten boende, som have den ringeste Qvæg-Avling, at give dem en Hoben Poug, det er, en Blanding af sammenkaagt Vand og Høe; men dette ansees af Fjorde-Folket som et meget ſadeligt Brug, og er viſt nok ſaa i ſig ſelv, efterdi Creaturene derved udtæres ſaa meget om Vinteren, at de Sommeren derefter blive til liden Nytte. Af Rømmen eller den tykke Fløde kærnes Smør paa ſædvanlig Maade; men nogle have, ſom man ſiger, ingen Lykke dertil, i det de ei faae Smøret til at ſtille ſig fra Mælken, eller og maa kærne ſaa længe, at Smøret bliver harſt og udueligt, hvilket her kaldes *Traaktiernet Smør*. Dette Vandhæld, ſom undertiden kan vedvare nogle Aar i Rad og ſiden igien ophøre, uagtet Mælken altid paa eens Maade bliver behandlet, ansees af de fleſte ſom en puur Skiebne,

hvor-

hvorpaa ei kan raades Bod; men har dog uden al Tvivl sin naturlige Marsag og Grund, enten i Græsset og Foderet, eller og i Mælken Behandling, saa det bør ansees som en stor Mangel i vor Huusholdnings Kunst, at man endnu ikke har opfundet noget tilstrækkeligt Raad derimod. Imidlertid bliver vel det bedste Raad, ei at lade Fløden staae for længe hen, førend den kiernes (hvilken Felt ofte maa begaaes her, hvor man af et ringe Antal Qvæg skal samle det fornødne Forraad af Mælk og Fløde) saa og at holde Mælke-Karrene og Kiernen vel rene, i sær at lade dem vel bade og giennemtrække med Eene-Loug, det er, varmt Vand kaagt paa Eenebær-Træ (*). Af Kierne-Mælken kaages og beredes den saa kaldte Rna-Ost, som i Smag og Natur ligner en suur Pot-Ost og bruges tillige med Smør som Suul til Brød. Skior-Ost eller Sammel-Ost bestaaer derimod af Skior eller suur Mælk, som først sammenkaages til Ost, dernæst presses sammen i et Oste-Kar, og endelig sættes hen for at giæres; da den vel maa rores om, i Fald den skal komme ret i Giæring og faae sin rette Smag. Den sure Valle, som i Raagningen skiller sig fra Skior-Osten, kaldes Syre og bliver deels blandet med Vand, da den under Navn af Blande er Bøndernes sædvanlige Drik, deels stærkt sammenkaagt til et Slags bruunt Smør, kaldet Britim eller Myssse-Britim, som er meget suur af Smag og bruges tillige med Smør som Suul til Brød. Blandes den med sod Myssse eller Valle, bliver den des mere velsmagende; men da den udkræver stærk Raagning, som fordærver mangen en Kobber-Kiedel, saa tillaves den ei gierne uden hoit op i Dalene paa de langt fraliggende Sætre, hvorfra Syren ikke uden alt for stor Bønselighed og Bekostning lader sig nedføre i Lønder, og derfor paa denne Maade maa sammenkaages og formindskes. De øvrige Ting, som af Mælk beredes og henhøre

B b

til

(*) Hypericon, brugt paa samme Maade, skal og være et meget godt Raad derimod. See Kalm's Bahuus-Resa Pag. 111.

til det, man kalder *Bue-Draatt*, komme ikke her i Betragtning, efterdi de ikke sælges, men forbruges alene i den daglige Huusholdning, følgelig henhøre til det efterfølgende tiende Capitel, hvor der blant andet handles om Folkets Føde og Levemaade.

§. 2.

II. Næst Røer ere *Faar* og *Geder* Landmandens bedste og nyttigste Creature, hvilke her indbefattes under det almindelige Navn *Smale*, skjønt samme Navn gemeenlig tillægges *Faarene* alene. Paa mange Stæder holdes et lige stort Antal af begge Slags; men paa flere Stæder have langt større Forraad af *Geder* end af *Faar*, og det af følgende Aarsager. 1) Ere *Faarene* bekosteligere at føde og maa den meste Tid af Aaret holdes inde, naar *Gederne* derimod næsten det hele Aar igiennem tage sin Føde paa vild Mark. 2) Lider man og oftere Skade paa *Faarene*, deels ved det de om Foraaret ere flere Sygdomme underkastede, deels og fordi de om Hosten, efterat Haaet eller den bedste Deel deraf er opædt, pleie at søge op til Fjelds, hvor de let kan ødelægges af skadelige Dyr. 3) Kan *Faarene* ei følge med *Gederne* og altsaa heller ikke bevogtes under eet med dem, saasom disse efter sin Natur klavre op paa de høieste og bratteste Stæder, hvor *Faarene* ei kan komme. 4) Vil man ikke gierne have *Faarene* gaaende i Søter-Dalene eller Græsgangene til Fjelds, efterdi de altid gaae for ved Røerne og opæde den bedste Deel af Græsset og Blomstrene, som give den meste og bedste Mælk. Disse Aarsager have egentlig Stæd i Fiordene, skjønt *Faare-Udlingen* er der i bedre Stand end paa Nerne, hvor man i sær klager over *Faarenes* Bantrivelse af det skadelige Vand-Græs, som vøxer i Sumpene, item af den raae og fugtige Luft og de skarpe For-aars-Vinde, som der have Overhaand; saa at man paa de allerflest Stæder ved Hav-Kanten neppe finder 8 eller 10 *Faar*, hvor dog gier-

ne kunde holdes 20 til 30 Stykker, om bemeldte Vantrivelse derudi ikke gjorde Hinder.

Hvor Geder holdes i nogen Mængde, saasom allevegne i Fjordene, der malkes de tillige med Faarene; men paa andre Stæder veed man lidt af Faare- og Gede-Mælk at sige, efterdi de fleste holde saa ringe et Antal af Faar og Geder, at det ei ansees Umagen værdt at malke dem. I Fjordene kan altsaa Faare-Mangelen tilstrækkelig erstattes ved den Nytte, man gjør sig af Gede-Mælken, efterdi deraf ei alene hver Dag laves en tyk og meget kraftig Suppe, saa at et maadeligt Fæd fuldt kan mætte et halvt Snees Personer; men endog jævnlig berebes en Hoben Smør, som forbruges i Huusholdningen med den Fordeel, at Smøret af Koe-Mælken kan spares og sælges. Derfor, saa sund Gede-Mælken i Almindelighed holdes for at være, og saa overflødig den falder (efterdi en god Geed giver lige saa megen Mælk som en slet Koe) saa nyttig er den og i Huusholdningen, og lader sig desuden meget vel spise, naar den (som her næsten overalt skeer) blandes med Faare-Mælk, hvorved den taber meget af sin skarpe Smag. Ved at holde mange Geder haves end videre denne Fordeel, at man aarlig kan tillægge sig en Mængde Bukke, hvilke enten sælges levende om Efterhøsten, eller og først slagtes og siden en detail udbringes; da man paa begge Maader, men i sær paa den sidste, kan vinde noget anseeligt. Ved Hav-Kanten eller paa Øerne holdes derimod ingen Geder, men vel en Deel saa kaldte Gield-Bukke: gildebude Bukke, som gaar ude paa Gieldene det hele Aar igiennem, uden at komme i Huus, og altsaa maa tage sin Føde paa vild Mark; men blive desuagtet gemeenlig saa store og fede, at 3 Stykker af dem gierne kan veie op imod en maadelig Koe, ligesom de og kan affættes om Høsten med stor Fordeel, nemlig Stykket for 10 à 12 Mark Dansk. Skade er det, at de ei altid ville trives og altsaa ikke kan holdes i nogen sonderlig Mængde; item at Skindet paa dem er

ei saa godt og nyttigt, som paa de ugilbede eller egentlig saa kaldte Gra-Bukke.

Man seer af alt dette, at Søndmør har større Forraad af Geder og Bukke, end af Faar. Enhver, som betragter Landets Ujævnhed og Biergagtighed, maa vel og tilstaae, at deri er et Slags Nødvendighed; men det er dog lige saa vist, at Faare-Avlingen kunde være større og bedre, om alle vore Landmænd havde den fornødne Kundskab og i sær anvendte den tilborlige Flid derpaa. En Følge af saadan Forsømmelse er denne, at man paa visse Stæder hos os (nemlig overalt i Harams, Borgunds, Jørgensfjords, Herroe og Hareids Præstegjeld) ei kan forsyne sig selv med fornødne Klæder, men maa aarlig kiope deels Badmel paa Romsdals Marked, deels grovt Klæde fra Bergen; skjønt man derimod paa de øvrige Stæder, nemlig i Ørskovs, Nordalens, Voldens og Vandelsvæns Præstegjeld, har Uld, Badmel og Stromper ei alene til egen Fornødenhed, men og til at overlade sine Naboer. Overalt kan den Mangel paa Uld nogenledes erstattes ved de mange uberedte Bukke-Skind, med hvilke herfra drives en temmelig vigtig Handel paa Bergen.

III. Næst Geder og Bukke holdes Sviin i størst Mængde og med bedst Fordeel. De fødes ei alene med Drav eller Mast, overblevne Bord-Levninger og andet, som kastes hen til dem; men og deels med Fisk og Tang, saasom allevegne ved Søe-Kanten, deels med flet Havre, Høe-Frøe, Alm-Blade, Ronne-Bær, med videre, som fornemmelig har Sted i Fiordene, hvor man og undertiden seer Sviin at æde Høe, som en Dre. Flæsket behøve de ved Søe-Kanten boende til sin egen Huusholdning, saasom de idelig bruge Soen og folgelig stødse maa være forsynede med tør Mad; men fra Fiordene udføres og sælges en Mængde deraf saa vel til Trondhjem som til de Dplandske Bierg-Verker.

IV. Endelig have og god Fordeel paa Heste, hvilke bringes deels til Romisdals-Marked, deels til Bierg-Verkene, hvor Fiord-Folket aarlig reiser op med fede Vare, og sælge Hesten tillige med Læset, gaaende til Fods tilbage igien. Hestene falde vel her kun smaa; men i Oplandene (hvor Heste maa idelig være i Brug, ligesom Vaade ved Soe-Kanten) ere de dog begierlige, da de bedre skal kunde udstaae idelig Slæb og Arbeid, end de store Oplandske Heste, ligesom de og behøve meget mindre Foder. Naar de komme der op, siges Forandringen af Foden at falde dem i Begyndelsen noget uvant og besværlig; men siden skal de ganske vel kunde trives. En gemeen Arbeids-Hest gielder i Almindelighed 12 til 15 Rixdaler, men de bedste 24 høit 30 Rixdaler. Stutterier veed man hos os lidet af. Hr. Christopher Tanke, forhen værende Præst i Nordalen, holdte i sin Tid et skönt Stutterie med stor Fordeel; og af samme gode Slag findes her endnu nogle Hopper. I Øvrigt holdes hos en Deel fornemme Folk, saa vel som hos adskillige Bønder, temmelig gode Hopper, af hvilke godt Tilæg kan faaes.

§. 3.

Til Foder for Creaturene bruges (foruden Høe, Halv og Høe, andensteds kaldet Haage eller Efterflatten, som gemeenlig gives Nye-bær-Køer) adskillige Ting efter Stædernes forskellige Bessaffenhed; saasom ved Soe-Kanten Fiske-Sloe 3: Fiske-Indvolde, item tørrede Lørste-Hoveder, tørre Gild og den saa kaldte Bue-Lære (*Fucus caule tereti brevissimo f. Alga saccharifera og Fucus folio plano ensiformi caule pinnato*) men i Fiordene og Skov-Engene unge Qviste eller Skud af Træer, hvilke Creaturene hver efter sin Art gnave paa, nemlig Gaarene paa Fyrre-Qviste, men Køerne paa Birke-Rønne og Aspe-Qviste. I Foder-Trang gives Køerne Bark af visse Træer, fornemmelig af Rønne-Træ, som er meest kraftig, men tillige meest adstringerende

rende og giver mindst Mælk; dernæst af Alpe-Træe, som vel forskaffer mere Mælk, men falder derimod mere ubehagelig at æde. Naar Alm-Træe lægges i Vand, giver det en sei Bødske fra sig, som ættet i Dei er meget god og kraftig for Kalve og andre smaa Creature. Naar Baar-Sild fanges i nogen Mængde, hænges en Deel deraf op for at tørres, og bruges siden med stor Fordeel hele Vinteren igiennem til Creaturene, i sær Køerne, som æde den med største Begierlighed. Hestene faae intet andet end Høe, sielden Havre. Om Evinenes Føde er forhen meldet. I Øvrigt er det at mærke, at man paa Verne eller overalt ved Søe-Kanten, hvor Marken den meste Tid af Vinteren ligger bar, behøver en ganske ringe Deel Foder mod det, som udkræves i Fiordene; efterdi Creaturene paa de første Stæder ofte kan gaae ude om Vinteren, og samle sig selv lidt Føde deels af Lyng-Marken deels af Stranden, naar de derimod paa de sidste Stæder idelig maa holdes i Huus. Denne Forskiel paa Clima og Føde forarsager, at de Creature, som bringes fra Fiordene til Verne, ei sonderlig vel ville trives eller arte sig.

Til at oppasse og rygte Creaturene bruges her som andensteds i Norge, visse Piger kaldte Bue-Deyer, paa hvis Flid og Agtsomhed det meget beroer, om Dvæg-Avlingen skal lykkes. I Særdeleshed udkræves, at de give Creaturene det fornødne Foder i rette Tid, og tillige forstaae at bruge de nødvendige Forvarings-Midler imod visse Svagheder, som de meest ere underkastede, saasom: 1) At ryste Høet vel, førend det gives Creaturene, paa det at den med Høet følgende Damp og Støv, som forarsager Skrov eller Hoste, kan gaae bort; hvilken Regel i sær bør i Agt tages med Hestene, som i dette og flere Tilfælde ere meest kielne. 2) At besmøre Køernes og Kalvenes Rygge om Foraaret med Tiere og Tran, for at fordrive Varren eller Baar-Ormen, som af et vist Slags Fluer sættes i deres Rygge og æde sig
siden

siden ud igiennem Huden til stor Plage for Creaturene, i sær de udmavrede, som derover undertiden maa sætte Livet til. 3) At besmore Faarenes Nygge og Lænder om Foraaret, strax efterat de ere klippede, med en Blanding af Tran, Tælle, Kriid og Fransk Brandeviin; item at stryge dem om Munden med Tiere for Duggets og Baar-Bandets Skyld. 4) Aldrig nogen Dag om Foraaret at slippe Faarene ud, for end Dugget er borte, og bestandig at holde Lammene inde, saa længe den skarpeste Foraars Kulde varer; thi det er bekiendt, at de paa den Tid af Maret staae den største Fare, og i sær, at de med Battersot befængte Faar kan begaae sig temmelig vel den hele Vinter igiennem, men doe hen i Flokke-Tal, saa snart Foraaret nærmer sig. Denne Regel er altsaa uden Tvivl een af de bedste og nyttigste, som til Faare-Avlingens Opkomst og Drift kunde gives, dersom ikke Mangel paa Foder hindrede de fleste fra at sætte den i Værk. 5) At give Creaturene Salt at æde nogle Gange om Vinteren og Foraaret; item i sær at give Faarene Eenebær og Salt om Foraaret, enten bart eller indøstet i Rug-Klid. 6) At give Creaturene een og anden Gang tørre Røe-Been, at tygge paa; hvilket fornemmelig skal tiene til at styrke deres Tænder og forekomme, at de ei falde ud eller løsnes. 7) For dem, som have Faar gaaende paa Øer og Holme i Havet baade Vinter og Sommer, er det en fornøden Regel, som vel maa i Algt tages, nemlig at besmore deres Nygge og Lænder med Tiere, efterat de ere klippede, paa det at Ulde ei skal fryse fast til Isen, naar de ligge paa Marken i de kolde Vinter-Nætter; item at lade Bødrene betids komme ud til dem, paa det at Lammene ei for sildig skal fødes og blive for spæde til at udstaae Vinterens Kulde.

§. 4.

Foruden disse Forvarings-Midler, bruges og med Nytte adskillige Læge-Midler, tienende til at fordrive visse Sygdomme hos Creaturene.

De

De meest bekiendte Sygdomme og Læge-Midler derimod ere følgende.

- 1) **Alv-Id** (et Navn, hvorunder forstaaes mange Slags Sygdomme, saa vel hos Mennesker som Creature) kaldes det i sær, naar Creaturene enten faae Hoste eller fælde Haar paa Halsen, Ørene, Dinene eller Munden; item naar Køerne ligesom sagle eller give en Slimagtig og sei Mund-Bødsk af sig. Imod disse tre Tilfælde bruges enten ukaagt Tran (her egentlig kaldet Raar-Lyse) til stort Qvæg 3 Pegle, til en Hest 2 Pegle, og til smaat Qvæg lige saa meget; eller og et Slags Decoctum af den forhen beskrevne Alv-Næver (Lichen aphtosus) som kaages i Vand under luft Laag og giver et saa kaldet **Alv-næver-Saad** eller Decoctum Lichenis aphtosi, hvoraf en vis Portion slaaes i Halsen paa Creaturene. Ellers bruges og i det sidste Tilfælde alene, at give Køerne ind et Stykke af en gammel Fiske-Lever, som pleier have den Virkning, at Munden slaaer ud i Bødskesfulde Blægner, hvilke man siden stikker Hul paa, for at faae Bødskten til at flyde ud.
- 2) **Alv-Stud** kaldes det, naar Creature, som synes at være ganske friske, faae ondt i en Hast, saa at de strax begynde at gaae med hængende Hoveder, blive siden ligesom Sandseløse, og falde til sidst halvdøde ned. Imod denne Svaghed bruges ligeledes Alv-Næver, kaagt i Vand paa foranførte Maade.
- 3) **Bue-Sot** er en Svaghed, hvorved Creaturenes Tænder begynde at vække og blive løse. De hjælpes til rette igien, enten ved at gnide deres Tænder med Salt, eller og ved at indgive dem Salt-Læge blandet med sød Mælk.
- 4) **Bukke-Rid** er en Sygdom, som sætter sig i Ryggen paa Rid eller unge Bukke, medens de staae inde om Vinteren, og forarsager dem ofte stor Skade. Herimod vides hos os (saa vidt mig bekiendt er) intet Raad; men i Hr. Pontoppidans Norg. Nat. Historie meldes om Ronnen (Sorbus) at dens unge Qviste med Bærene paa samles og bruges om Vinteren som en Lægedom mod Bukke-Rid.
- 5) **Fylle** eller Forstoppelse

hos

hos Creaturene hjælpes deels og fornemmelig ved den saa kaldte Fylle-Kummer (*Cynips Betulæ*) som forhen er beskrevet i det Capitel om Insecterne, deels og ved fede Fyrre-Oviste; da man ikkun lægger begge Dele nogen Tid i Vand og giver de forstoppede Creature deraf at drikke. 6) Har-Sot er at ansee som en Krampe eller Falden-Syge, hvorved Creaturene, (i sær Faarene) vride Hals og Hoved hen til den ene Side og falde om. Mod denne Svaghed bruges enten Korn-Brændeviin (til stort Fæ i Potte, til smaa Dværg mindre) eller et maadeligt Stykke af feed og spunden Tobak, eller og det saa kaldte Roe-Therlach indgivet i Brændeviin. Naar man forstaaer at gjøre et behændigt Snit i den fra Halsen hen over Hovedet gaaende Sene, uden at overskære den, kan man derved i en hast læge denne Svaghed, saa at Creaturet strax staaer op og æder. 7) Igle-Sot ansees for at være næsten af samme Beskaffenhed som Batterfot, om hvilken herester skal meldes, og har sit Navn af et Slags mig ubekiendte Orme eller Igler, som siges at sætte sig i Creaturenes Lever. Den læges paa samme Maade som Batterfot, skiont der sielden bruges Naad imod nogen af disse Svagheder, efterdi de begge holdes i Almindelighed for ulægelige. 8) Krølle kaldes det, naar Creaturene ere blevene lamme og Magtesløse i Benene, eller (som det her kaldes) Dværgslagne o: slagne af det indbildte Bæsen, kaldet Dværg. Det brugeligste Lægemiddel mod denne Svaghed er, at besmore de svage Lemmer med Tiere, som undertiden blandes med Knoppene af Vendel-Rod (*Valeriana*). 9) Lunge-Sot eller Hoste hos Creaturene læges med Lungesot-Rod, det er, Roden af *Verbascum nigrum*. 10) Nægle (Ungvis) er en Hinde, der trækker sig over Creaturenes Dine, til Anseende som en Nagl; men trækker sig tilbage igien, naar den giennemstiffes med en Naal. 11) Reen-Spænde er en Hinde eller Sene, som lægger sig over Kalvenes Blære, at de ei kan lade Vandet, men fordrives ved at

give dem ind Raag-Mælk, det er den første Mælk, som kommer af Koen, efterat den har baaret. 12) Rød-Sot, som er et Slags Blodsot eller Blodgang hos Creaturene, fordrives ved Hypericon, faagt i Vand under luft Laag; men det allerbedste Læge-Middel skal være en Frost (Rana) som tages om Foraaret og gives Creaturene ind, enten bestrøet med Salt eller indlagt i Dei. 13) Skodt eller Bugløb læges deels med Fjeld-Draabe (Stalactites) indgIVEN i Dei, deels med Hval-Skiæl (Ossa Sepiæ). 14) Skurve-Sot eller Skab, som fornemmelig indsniger sig blant Faarene, er en meget smitsom og skadelig Svaghed, som ei alene i en Hast kan befænge mange hundrede Faar, men endog besmitte Bøggene i Fæhusene, hvor den vanskelig lader sig udrydde paa anden Maade, end ved at rive Fæhusene ned; hvilket og undertiden hos os er skeet. Dog habes Exempel i Voldens Sogn, at denne Pest nogenlunde er bleven stillet og dæmpet ved at give Faarene stød Antimonium (omtrent en Thee-Skee fuld) ind i Dei paa alle Aarets Tider. 15) Trolld kaldes her en Svaghed hos Hestene, som foraarsager, at de falde om og faae ligesom Slag eller hæftige Norelser, og skal efter almindelig Mening have sin Oprindelse af visse skadelige Insecter, som sætte sig ved Hestenes Ører og plage dem. For at faae disse Insecter (som her tillige med andre skadelige Insecter gemeenlig kaldes Trolld) til at vige bort, søger man paa een eller anden Maade at giøre Hestene bange, saasom ved at trække dem ud i Vandet, eller ved at styde lige under dem med en Bøsse, da man mener, at Trolldet forlader dem. Men de fornuftigste blant Bønderne ansee alt dette som blot Indbildnings-Verk og holde med større Rime-lighed for, at de ovenmeldte Tilfælde ere Følger af Forstoppelse eller Opblæsning hos Hestene, foraarsaget af et vist Slags Græs (uden Tvivl Asplenium s. Ruta muraria) mod hvilken Svaghed de saa kaldte Heste-Doctere vel vide eet og andet Hjelpe-Middel, men holde det

gemeenlig

gemeenslig hemmeligt. Om Hieron: Tragi Erfaring med den forhen anførte Ur-Ryste-Blom (Polypodium s. Filix mas) her med noget Nytte kunde anvendes, veed jeg ikke; Men om saa var, vilde det være en besonderlig Mærkværdighed, at det ene Slags Filix skulde kunde tiene til Lægedom imod en Svaghed, som forarsagedes af en anden; thi begge disse Urter henhøre til een og samme Art. 16) Vass-Sot eller Vatter-Sot er ved Hav-Kanten en meget almindelig Svaghed baade blant Koer og Faar, men dog meest hos de sidste. Den ansees, ligesom Igls-Sotten, for at være næsten ulægelig; men naar noget Hielp-Middel bruges, læges den med Qvanne-Rod, det er Roden af Angelica, indgIVEN i Dei. At give Creaturene Pors (Myrica) ind om Foraaret, holdes og for et godt Forvarings-Middel derimod. 17) Naar et Creatur ei kan blive af med Fosteret, tager man et Stykke af Bue-Ormen (Natrix torquata) lægger det i Vand og giver det svage Creatur deraf at drikke. Men naar Creaturene ei kan blive af med Esterbyrden, gives dem Tran; og efterat de have baaret, Pong (det er Høe og Vand kaagt tilsammen) i en Tid af 3 Uger. 18) Et almindeligt Læge-Middel, som (saa vidt jeg veed) bruges imod alle Slags Sygdomme hos Creaturene, er den saa kaldte Bue-Steen (Calculus embryone piloso, s. Agagropila) hvilken blot lægges nogen Tid i Vand og gives siden Creaturene at drikke. At disse runde Stene, bestaaende af Haar og anden Ureenlighed, som samler sig i Creaturene, virkelig have en Medicinsk Kraft, det tilstaaes af de Naturkyndige; men at de ei maa røres med blotte Hænder, er en Overtro, opdigtet af gamle Qvinder, som gemeenslig eie slige Stene og bevare dem som Helligdomme, hvilke de neppe tillade nogen at see paa, end sige at røre ved. Ved Soe-Kanten, fornemmelig i Harams Præstegjeld, anvendes og til samme Brug den i foregaaende andet Capitel beskrevne Americanse Vært, som hos Lucas Debes i Færøer-

nes Beskrivelse kaldes Vette-Myre, og hos Hr. Pontoppidan i Norges Naturlige Historie forekommer under Navn af See-Benne. At denne Vært, som baade her og andensteds i Norge af Bønderne fornemmelig anvendes eller dannes til Snuus-Huse, tillige skulde tiene som Lægedom for Creaturene og hielpe for nogen Svaghed, som andre Bue-Stene, er uden Tvivl en blot Indbildning; men ikke des mindre pleier man dog ved See-Kanten, hvor den undertiden findes i Stranden baade at bruge den som Bue-Steen, og at kalde den saa.

Flere Slags Læge-Midler for Creaturene ere mig ikke bekendte; skiont jeg slet ikke tvivler paa, at her jo skulde findes langt flere, naar man havde Tid og Leilighed til at reise om iblant Bønderne og allevegne udforske deres Maader at behandle Qvæget paa. Man kan og med Sandhed sige, at der hos ikke fattes saa meget paa bekendte Læge-Midler, som paa deres slittige og fornuftige Brug; thi naar man undtaager Fjorde-Folket, som i den Post er meest klogt og agtsomt, bruges her i øvrigt meget saa Lægemedler hos de allerfæste. Skal noget bruges, da bestaaer det meest i overtroesse og urimelige Ting; eller og vil man med eet og samme Middel læge alle Slags Sygdomme. Paa nogle Stæder forstaaer man under det Navn Alv-Jld næsten alle de Svagheder, som ere til; og naar alle disse skal lages paa een Maade, saa seer man let, at det løber ud paa et Qvaksalverie. En stor Aarsag til saadan Skiodesløshed er den forudsattede Mening, hvori de fleste Bønder staae, nemlig at Creaturenes Bantrivelse og Død hange af en Lagna, det er, en Skiæbne eller Bestikkelse, som hverken kan undgaaes eller ændres. I denne Tanke bestyrkes de saa meget mere, som det ofte hænder sig, at tvende Naboer, omendskiont de paa eens Maade rygte sine Creature, dog have ganske ulige Lykke, saa at den ene idelig mister sine, men den anden ikke; item at en Mand nogle Aar i Rad aldrig kan beholde sine Creature, men siden i mange Aar have god Lykke

Lykke med dem igien, uagtet de altid paa een og samme Maade blive behandlede. Men, hvad Marsag der end kan være til saadan foranderlig Lykke, bliver det dog upaatvivleligt, at de allerfleste, om de med større Gliid oppassede eller rygiede sit Qvæg, ogsaa havde bedre Lykke til Qvæg-Avling, og at mange Creatures Vantrivelse og Svaghed ved gode Midlers Brug enten kunde forekommes eller i Tide afhielpes. Naar dette skee, vilde de mange Klagemaale, som idelig høres om slet Lykke til Qvæg-Avling, Tid efter anden forsvinde, tillige med den ugrundede Indbildning, at Creature af en vis Slags Lydd eller Farve ei skal kunde trives paa visse Gaarde (*); item at visse Fæ-Huse (i sær Heste-Stolde) maa flyttes andensteds hen, fordi Creaturene ei kan trives i dem, saa længe de staae paa visse Tomter eller Grunde. Hvad Gaarene i sær angaaer, da kan ikke nægtes, at jo det meget sugtige Veirsligt, som nu i nogle Aar har taget Overhaand, saa og de skarpe Foraars-Binde nødvendig maa have forøget Vantrivelsen og Sygdommenes Antal blant Gaarene, selgelig og givet Landmanden billig Marsag til Klagemaale; men saa burde man derimod være betænkt paa at oppasse dem desto bedre, i sær at holde dem mere inde og forvare dem

Ecc 3

flit-

(*) *Misson* i hans *Nouveau Voyage Tom. 1. pag. 141. edit. 3.* anfører adskilligt, næsten af samme Beskaffenhed som dette. Paa nogle Stæder (siger han) holder man alle hvide Sviin for Spedalske og drukner dem, medens de ere unge; paa andre Stæder igien ansees de sorte Sviin ringere end de hvide. I *Normandien* agtes Mælken af de sorte Køer for et særdeles godt Lægemiddel, blot fordi de sorte Køer ere der rarer, end de røde; men paa andre Stæder i *Frankrig* er derimod Mælken af de røde Køer i større Priis. Herom selder bemeldte Forsfatter saadan Dom: Undertiden vil man ikke see uden det, man er vant til; undertiden igien vil man kun have det, som er rart og ubekendt. Bane og forudsatte *Weninger* ere de *Thraner*, som beherske Verden, og *Egensindighed* (*la bizarrerie*) regierer overalt tillige med dem.

fittigere imod det skadelige Vaar-Band og Vaar-Dug, med andet mere, som ikke noie nok i Algt tages, allermindst ved Søe-Kanten, hvor slige Forsigtigheds Regler dog ere meest fornødne.

§. 5.

Foruden at Creaturene, som meldt er, plages og henrykkes af mange Slags farlige Sygdomme, ødelægges de og ofte af adskillige skadelige Rod-Dyr, saasom: 1) Af Biorne, for hvilke man meest har at frygte om Høsten, naar Græsset bliver haardt, og i sær ved Søe-Kanten, hvor de pleie at tage grummere afftød end i Fiordene, fordi de der finde mindre Græs til sin Føde, og folgelig maa tage Riid i Mangel af Græs. For at fordrive eller ødelægge dem, pleier en Høben Folk at samle sig fra de nærmeste Bygdelave og at anstille en saa kaldet Biorne-Jagt, hvor man med Skyden, Hoiene og Skrigen følger dem saa længe, indtil man faaer dem opsporede og omsider ødelagte ved Hielp af nogle vel øvede Biorne-Skyttere, som man til den Ende forud har ladet hændte. Nu omstunder gives der vel kun saa, men dog altid nogle, som saaledes lægge sig efter at skyde Biorne; og disse faae da til Belønning og videre Opmuntring et Par Rixdaler eller mere for hver Biorne-Huud, som de kan fremvise for Fogden paa Tinget, hvor denne Præmie betales dem af en vis Skat eller Told, kaldet Biorne-Told, som aarlig med 2 Skilling svares af hver Gaardmand. En lige saadan eller noget ringere Præmie gives og dem, som skyde Ulve og forevise Skindene offentlig paa Tinget. 2) Ulve, om hvilke vore Bønder berette, at de her og andensteds vare ubekiendte indtil Aaret 1715, da de Flokke-viis og i utallig Mængde ankomme Norden fra og ødelagde i en Hast mangfoldige Creature, saa at en Deel Fiels-Gaarde, hvis fornemste Herlighed bestaaer i Kvæg-Ædling, derover siges at vare blevne forladte, skiont de siden (saa vidt jeg veed) alle ere optagne igien.

Dette

Dette skal saaledes have vedvaret i nogle Aar, indtil et Par Mand fra Naboe-Fogderiet Romsdalen (hvor Ulvene vare bleve odelagte ved Ulve-Mosse, Lichen vulpinus, som falder der i større Mængde end hos os) indfandt sig med Tilbud og Løfte, at ville ved samme Middel rense og befrie Søndmør fra Ulve, imod 8 Skillinges Erlæggelse af hver Mand til Belønning for deres Umag. Dette skal og være blevet dem tilstaaet af alle Beboerne i Nordslotten eller den Nordre Part af Søndmør, hvor den største Mængde af Ulve opholdte sig, og hvor Forsøget til deres Udryddelse skede med saa godt Udfald, at man siden den Tid ikke har haft nogen sonderlig Uleilighed af dem. I Sørslotten derimod, hvor man hidindtil jævnlig har været plaget af disse Røvdyr, har man nyelig begyndt at bruge den Maade, som i Naboe-Fogderierne Nordfiord og Søndfiord allerede for nogle Aar siden er optagen og med Nytte brugt, nemlig, paa bequemme Stæder at indrette visse saa kaldte Ulve-Gaarde, det er et Slags Gierder, bestaaende af Baste-Loug, som spandes tvært over et Eid (Isthmus) eller en trang Stie, og hviler paa opreiste Træ-Stofke, omtrent et Par Alne høit fra Jorden, eller (i Fald det er en alfar Bei) saa høit, at man kan ride og kjøre derunder. Disse opspilede Loug have den Virkning, at Ulven, som af Naturen er frygtfuld for alt hvad der hænger over Hovedet, aldrig drister sig til at gaae derunder; men begiver sig derfra, og følgerlig paa denne Maade kan udeholdes fra alle de Gaarde, som ligge paa hlin Side af Ulve-Gaarden. Saadanne Gierder ere derfor meget nyttige og bequemme paa alle de Stæder, hvor Situationen tillader at bruge dem, det er, hvor Ulven, for at komme hen til visse Gaarde, nødvendig maa gaae igiennem en snæver Stie eller over et Eid, og ingen anden Bei kan tage; men paa andre Stæder, hvor saadan Beleilighed ikke findes, vilde deres Brug ventelig medføre alt for megen Vidløstighed og Bæmskelighed. 3) Gauper eller Løffer opholder sig her i større Mængde end Ulve, og forarsager paa mange Stæder

Stæder stor Skade, allerhøjest da de ikke lade sig nøie med det, som de kan æde, men dræbe ned alt det levende Dvæg, som dem forekommer. 4) Ræve findes her allevegne nok af, endog paa Derne, naar samme ikke ligge alt for langt fra det faste Land. Jeg har tilforn erindret, at man i Fiordene hos os binder om Lammene's Halse et Stykke Skind, besmurt med en Blanding af Tiere og Krud, for derved at afholde Ræven fra at odelægge dem; hvilket Middel, om det findes tilstrækkeligt, var lige saa eenfoldigt som nyttigt. 5) Endelig kan og hid henføres den Rødtugl Ornen, som i sær odelægger en Hoben unge Lam og Kid.

For saadanne Rødtugl Dyr's Skyld maa Creaturene glædes eller bevogtes hele Sommeren igiennem; hvilket og desuden er ganske nødvendigt i Henseende til de mange steile Fjelde og Klipper, hvor Creaturene idelig staae Fare for, enten at falde ud eller paa andre Maader at komme til Skade, i sær naar de løbe om og bisse. Saa nødvendig denne Vogten er, saa vanskelig og besværlig falder den for Bonden, som i Mangel af fornødne Tieneste-Folk ofte maa betroe den til sine mindste Børn; og saa skadelig er den tillige for Creaturene, som efter alle erfarne Landsmænds Tilstaafelse meget bedre vilde trives og give langt mere Mælk, i Fald de kunde have Frihed at søge Foden, hvor dem lystede, og ei bleve holdte i for megen Tvang, deels af Nødvendighed, deels formedelsst Hyrdens Frygtsomhed eller Magelighed og andre Aarsager. Et andet Slags Tvang, hvorved ligeledes en Deel af Sommer-Mælken tabes, er dette: at Creaturene i de varme Sommer-Dage plages saa stærkt af Hede og Myg, at de den meste Tid af Dagen maa løbe om eller bisse (hvilket her kaldes at skinne) og folgelig ingen Røe eller Leilighed kan have til at søge Fode. For at undgaae denne Plage, løbe de gemeenlig hen til Skyggesfulde og afsides fra Solen liggende Stæder, som i Almindelighed ere de allerbratteste og farligste, skönt derhos ofte de Græstrigste. Er der Vand i Nærheden, sen,

sen, da gaae de ud i Vandet for at kiole sig, og blive der staaende; hvorfor saadant et Sted kaldes Skin-Stoe og ansees af den Vigtighed, at om nogen enten ved Indhægning eller paa anden Maade betager sin Naboes Dvæg Afgang dertil, lægges strax Sag an imod ham. Aarsagen dertil er alene denne, at Creaturene paa slige Stæder kan staae i Ro og være uden Fare; thi da de imidlertid ei kan have Leilighed til at gaae om efter Foden, tabes dog derved en Hoben paa Mælken. Findes derimod Skov i Nærheden, da har Dvæget der baade Sikkerhed, Føde og Skygge for Heden. Men hvor ingen af disse Beleiligheder findes, er man undertiden nødt til, for den Aarsags Skyld alene, at indrette visse Huse, hvor Dvæget i Vise-Tiden kan tage sin Tilflugt. De øvrige til Avlsbrugets Fortsættelse fornødne Huse ere allerede i det foregaaende Capitel ommeldte.

Ottende Capitel.

Om

Søndmørs Fartøie og Seilats, med nogle
hosføiede Anmærkninger over Vindene og
Veirliget.

§. I.

Da en stor Deel af Indbyggerne her paa Stedet maa søge sin Hoved-Næring paa Havet, og de fleste desuden boe vidt adspredte fra hinanden paa Der og Biergagtige Stæder, hvor en Reise meget sielden med Bequemmelighed lader sig foretage over Land; saa falder det af Fornødenhed, at her saa vel til de Reisendes, som til Fiskerternes og Handelsens Befordring maa holdes en Hoben store og smaa Far eller Fartøie, af hvilke de største kaldes Jægte, de mindre Baade.

Tab. II.
fig. 1. Jægte ere store og mestendeels aabne Fartøie, ikke bygte som Skibe, men som Baade, og bestaaende af enkelte Planker, uden Forhudning og uden fast Dæk; ikkun at de ved enhver af Siderne ere belagte med en eneste lang Planke, kaldet Vaterbord, som nogenledes kan holde Soen af, saa og foran forsynede med en kort Kabysse eller Halvdæk, hvorunder staaer et Fyrstæd tillige med nogle Senge til Tieneste for Skibsfolket, som der har sit Tilhold. Foran endes de med en lang Stavn, som staaer lige op og har i det Øverste en Blok, tiende til at spænde Seilet ved en Bog-Line og holde det stivt. Bagen til er en Bæng eller Cajute for Skipper og Fragt-Folk (Passagers)

og

oven paa Bøngen sidder Styremanden, som med en saa kaldet Ror-Kulter eller Rorvind behandler Styret : Roret. Paa disse store Fartøie bruges altid kun en eneste Mast, som derfor maa være des høiere og tykkere, folgelig des mere ubequem og besværlig, særdeles i stærk Søe-Gang og Slingren; da den let kan brækkes over, saa fremt den ei har godt Baie-Rum og tillige er forsynet med duelige Vandt eller Taffel. Til denne store Mast bruges og gemeenslig kun et eneste Seil (*), skiont det dog bestaaer af adskillige Dele, nemlig af Forseil, som udgior den øverste halve Deel, og af visse saa kaldte Bonetter (**) eller smale Seil-Stykker, ved hvilke Seilet efter Fornødenhed kan forøges og formindskes, og det paa en ganske behændig Maade; thi da de hænge sammen ved smaa Baand-Lykker, som blot hæftes i hinanden og ei knyttes uden i begge de yderste Kanter, saa kan de i en paa kommende Storm, naar Seilet kun lidet nedstryges, i en Hast opløses og rives fra hinanden, og naar Stormen er forbi, tilføjes igjen, enten alle paa een Gang eller Stykkeviis, ligesom Fornødenheden udkræver. I Øvrigt er Seilet oven og neden til lige breedt, og i Midten behængt med nogle smaa Blokke og visse derigennem omkring Masten gaaende

Ddd 2

smale

(*) Foruden det store Seil bruges undertiden paa een og samme Mast et andet mindre Seil i Toppen, kaldet Top-Seil, som er mere breedt neden end oven til, og har sine Stied fæstede til Raaen af det store Seil. Disse med Top Seil forsynede Jægte kaldes Top-Jægte og have vel altid været rare; men ere nu omstunder ganske aslagte, paa en eneste nær, som endnu er tilovers og folgelig den eneste i sit Slags i hele Norge, efterdi dette Slags Fartøie hverken ere brugelige i Nordlandene eller andre Nordensfjeldske Stæder.

(**) Sn. Sturlesen melder Pag. 463 om Bouenetter, og beskriver dem som et paa Krigs-Skibe brugeligt Værn, der maaskee kan have bestaaet af Seildug for at hindre Pile-Skud; skiont man af bemeldte Forfatters Ord intet vist derom kan slutte.

smale Tong eller saa kaldte Briere, med hvilke Seil-Bugen i fornødne Tilfælde kan trækkes ind til Masten for at faae Binden ud af Seilet. Naaren, hvortil Seilet bindes, er temmelig svær, i begge Ender (eller Naar-Rykker) forsynet med en Bras, og i Midten bunden til Masten med Tong, som er besat med smaa, runde og bevægelige Træ-Klober og kaldes Rakke; hvorfra gaaer en Line eller saa kaldet Rakke-Trodse, med hvilken Seilet nedtrækkes, saa ofte Rakken formedelst Bindens og Seilers stærke Træk staaer fast, og ei godvillig vil løbe ned ad den glatte og med Tælle besmurfte Mast. Til at ophidses saa stort et Seil, betiener man sig af en ved Bøngen fast staaende, tyk og igiennemskaaen Stok eller stor Træ-Blok, som kaldes Loupar, fordi Draget (eller rettere den i Enden af Draget fæstede dobbelte Talle) hvormed Seilet ophidses, løber der igiennem; da man tillige paa Talle-Blokken fæster en saa kaldet Grete-Bind eller Grete-Stikke, som ved Seilets Ophidsing og Nedstrygning gaaer ud imellem de to bageste Båndt eller Takkel og saaledes hindrer Talle fra at snoe sig om og sammenvikles. Ikke langt fra Bøngen staaer og en Pompe, hvorved det saa kaldte Ouster (det er Vand, som samler sig i Bunden af et Fartoi og bør øses ud) bliver udpompet. Foran og nær ved Stavnen ligger gemeenlig et bevægeligt Vinde-Spill, hvormed Ankeret vindes og trækkes op fra Grunden, ved Hielp af Haand-Spiigere. Ved Siderne af Stavnen hænger et Par Jern-Ankere, nemlig et Stor-Anker og et lidet Varp-Anker, som bruges til at kaste ud i en Hast enten nær ved Landet eller i Bierg-Kloftene paa Landet, naar man vil varpe eller hale sig frem; og nær derved ligger tvært over Fartoiets et Par store Bunk-Aarer, med hvilke man roer sig frem i stille Veir.

Da disse Fartoiere egentlig ere indrettede til Torsiske-Ladninger, som fylde meget og tynge lidet; saa maa de altid være aabne i Midten, for at kunde modtage Lasten, som nedlægges saaledes, at Tonde-Godset til

Bag-

Baglast kommer neden under, og Tor-Fisken der oven paa. Denne fløste bliver da ei alene nedstuvet eller tet sammenkilet i Fartøiet selv, men og opstabet 3 Alne høit eller mere oven for Vaterbordene, paa alle Sider op ad Masten; dog saa, at Masten kan have sit fornødne Baie-Rum, og Skibs-Folket en nogenledes ubehindret Gang paa Vaterbordene imellem Takkelet og Lasten. En saadan Ladning af Tor-Fisk kaldes en Fiske-Farm, som mod Søe- og Regn-Band tilbækkes ved Siderne med løse Brædder, men oven paa med tette Træ-Dækseler, kaldte Fla-ker; og bliver desuden styrket og sammenholdt ved en Deel Træ-Stænger, som neden til ere fæstede i Vaterbordene, men oven til sammenbundne med Reeb fra den ene Side til den anden. Bemeldte Fla-ker bestaae af tet sammenslagne Planker og tiene ei alene til Skiul eller Dæksel over Fiske-Farmen; men og i Stæden for Dæk, naar ingen Fiske-Farm have indendørs Borde. Saaledes laddes Jægten lige op til Lang-Isen, det er et langt og smalt Baand eller List paa hver Side af Skroget, som viser, hvor vidt dette Slags Fartoi maa laddes.

Al saadanne Fartøie holdes, paa nærværende Tid, i Borge-sund alene 20 Stykker, og i det hele Fogderie omtrent 40, af hvilke de mindste ere 10 til 12, men de største og fleste 20 til 30 Laster drægtige; adskillige saa kaldte Lendringer, eller smaa Jægte paa 5 til 6 Laster, uberegne. Tilforn blev det fornødne Antal af smaa og store Jægte bygget her paa Stædet; men nu omstunder maa de, for-medels Mangel paa Skov og Bygge-Tømmer, kjøbes fra Nordlan-dene, allerhelst da deres Antal og Brug hos os Tid efter anden er blevet forøget. Men da et Forbud for nogle Aar siden er udgaaet, at intet Fartoi der i Landet maa bygges til Fremmede; saa faaes nu ikkun de Jægte til Kjøbs, som af de Nordlandske aflægges, og enten virkelig ere eller og foregives at være for gamle og utiennlige til deres lange og besværlige Reiser. Derover falde de nu temmelig dyre og

kostbare, saa at en Jægt af maadelig Størrelse kan med alt Tilbehør koste 5 til 600 Rixdaler, og Skroget alene 200 Rixdaler; ja, naar een af de største Jægte skal kjøbes ganske af nye, kan Bekostningen i alt gaae indtil 1000 Rixdaler.

De allerfleste af disse Jægte gjøre aarlig 2 til 3, ja ofte 4 og 5 Reiser til den bekjendte Handels-Stad Bergen, hvor de henbringe alle Slags Fiske-Vare, fornemmelig Tor-Fisk, Sild, Tran og Regn, item Bukke-Skind, Kobbe-Skind, Graae-Berk og andet saadant; men hænte derimod tilbage igien alle Slags Korn-Vare tillige med en Hoben Kringler og Kavringer, item Salt, Vijn, Brændevijn, Humle, Hør, Hamp, Seildug, Jern, Klæde-Vare, Specerier og alle Slags Krambod-Vare. Nogle faa Jægte gaae og hvert Foraar til Trondhjem med Fede-Vare, Træ-Kar og Baand-Stager, og bringe derfra hjem igien en ringe Deel Korn-Vare, item nogle Dværn-Stene og andre smaa Ting. Undertiden bringes og en Deel Fiske-Vare til Kjøbstaden Molde i Romsdalen og til Christiansund paa Nordmor; men i sær hver Efterhøst til Romsdals-Marked (*) med Baade, da de Fede-Vare, som paa sidstbemeldte Sted (saa vel som til Bergverkerne) affættes, gaae over Land og føres i de saa kaldte Klov paa Heste-Ryggen. Fra bemeldte Marked, (hvor Oplændinger og Søelændinger, det er Land- og Søe-Folket, aarlig samles for at studse Varer med hinanden) hentes tilbage igien en Hoben Vadmel, item Meel, Gryn og andet saadant; men fra Bergverkerne kan intet andet føres end lidt Jernfang, som maa bæres paa Ryggen, efterdi man sælger Hesten tillige med Lasset og gaaer hjem igien til Fod.

Af

(*) Tiden, paa hvilken dette Marked holdes, er næste Tirsdag efter Mikkel's dag, og Stedet, hvor det holdes, er den Gaard Devold i Romsdalen; under hvilket Navn det og forekommer i vore aarlige Almanaffer.

Al Baade holdes her, i sær for Fiskeriernes Skyld, en stor Mængde, som forarbejdes deels inden for Fogderiet, fornemmelig i Bolders Sogn, deels og i Raboe-Fogderiet Romsdalen, i det Bygdelaav kaldet Frænen; men blive alt mere og mere vanskelige at bekomme og tillige dyre, saa at een af de almindeligste Fisker-Baade, som tilforn ikkun kostede 12 til 13 Rixdaler, koster nu 16 til 17 Rixdaler og med alt Tilbehør 30 til 40 Rixdaler.

De fleste hos os brugelige Baade ligne hinanden ganske i Skabning, uagtet de i Henseende til Navnet og Størrelsen ere forskellige. 1) De største kaldes Tændringer (*), ere 5 til 6 Laster drægtige, have 2 Par Rorer foran og komme i Henseende til Seilets Dannelselse og Indretning overeens med Jægte, saa og dert, at de have en liden Bæng eller Cajute, som undertiden er saaledes indrettet, at den kan tages af og lægges paa efter Behag. Disse kaldes egentlig Tændringer eller smaa Jægte; men de, der have For- og Bag-Stavn ligesom andre Baade, det er, have Jægte-Seil men ingen Bæng, kaldes ikkun Baade og henføres til Baadenes Classe. 2) Sambøringer ere store og ganske

(*) De Navne Tændring, Ottring, Særring og flere, som nu omstundt der tillægges visse Baade hos os, ere uden Tvivl ældgamle Norske Navne, og have formodelig sin Oprindelse af *verbo*: at roe; saa at for Exempel Tændring og Ottring ville intet andet sige end Ti-Roing og Otte-Roing, det er, Baade eller Fartøie, som enten ere forsynede med 10 og 8 Rorer, eller bemandede med 10 og 8 Baadsmænd. At man i de ældre Tider har haft visse Fartøie under de samme Navne, det slutter jeg af et Sted i Sn. Sturlesøns Chronike, hvor Ottringer findes nævnte i Kong Hagen Hagensøns Historie henved det Aar 1240; men om de gamle Fartøie med de samme Navne tillige have haft den selv samme Skabning og Indretning som de nu brugelige, tør jeg ikke forsikre.

P. S. 3 Island kaldes, efter Beretning, endnu en Baad med 4 Rore Færøringr, en med 6 Særringr, en med 8 Alttøringr, en med 10 Lein-Ringr, en med 12 Tølf-Ringr. Men Navnene ere der dragne af Rorerne Tal.

Tab. II.
fig. 2.

ffe aabne Baade eller Lastdragere, drægtige 3 til 4 Laster eller derover, og indrettede til at modtage store Ladninger, saasom enten af Creature eller af Træ>Last og Fiske-Bare, hvilke sidste føres ofte paa disse Baade lige herfra til Bergen. 3) Ottringer ere Baade med 5 Par Alarer og de største hos os brugelige Fiske-Baade, som udkræbe 8 Baads-mænd eller Roers-Karle, og bruges til Øvette og Lange-Fiskeriet paa Stor-Eggen 12 Mile ud i Havet. 4) Fløringfar eller Fløringfar, som af andre kaldes Fjærmandsfar, er et Navn, som uden Tvivl vil sige det samme som Fjærorings-Far, efterdi det tillægges en Baad med 4 Par Alarer, som dog altid bemandes med 6 Karle og er det almindeligste Slags Hav-Baad, hvormed man i Vaar-Fiskeriets Tid reiser 2 til 4 Mile ud i Havet for at fange Torst. 5) Serring er ligeledes en Hav-Baad med 4 Par Alarer, som bruges til Torst-Fiskerie; men er dog noget mindre og føres derfor ifkun af 5 Mand. 6) Kiempe-Færing er en Fiske-Baad med 3 Par Alarer, som føres af 3 eller 4 Mand. 7) Færing er en liden Baad med 2 Par Alarer og selvfølgelig den mindste af alle hos os brugelige Baade. Den føres af 1 eller 2 Mand efter Omstændighederne og bliver for sin Bequemmeligheds Skyld idelig og daglig brugt. Hertil kan endnu lægges 8) de saa kaldte Fjæroringer og 9) Treeroringer, af hvilke de første ere intet andet end store Kiempefæring, og de sidste ifkun store Færing, som begge for sin Storrelses Skyld forøges med eet Par Alarer. 10) Endnu kan mærkes de saa kaldte Speitel-Baade, som bruges af fornemme Folk og ere fra andre Baade fornemmelig derudi adskilte, at de i Stæden for Bagstav have en breed Speitel, som gjør Bagsædet mægeligere, omtrent som paa Chalouper. Naar den bageste Deel af saadan Baad overdrages med et Slags grov Bor-Dug eller Presenning, kaldes den en Væng-Baad; skiont denne Væng eller liden Cajute undertiden ogsaa opføres af Brædder, i hvilket Tilfælde der
altid

altid bliver et lidet Rum til Styremanden imellem Vængen og Spejlen. II) Endelig bruges ved Jægtene visse saa kaldte Jægte-Baade, som ere af plump og stærk Bygning, og af Skabning omtrent som Skibss-Joller.

Videre at beskrive enhver af disse Baade i sær, vilde blive lige saa fiedsommeligt som unødvoendigt; men paa det at Læseren dog kan gjøre sig et Slags Begreb om vore Baades Indretning i Almindelighed, og tillige være i Stand til at domme, om dette Steds Indbyggere fortjene den Roes, som dem af Peder Clausen, Torfæo og andre tillægges for sine skionne Baade, saa vil jeg foretage mig en vis Model (nemlig et Fjöringsfar, som er den mærkværdigste Fisser-Baad) og gaae dens Bygning saa vel som Urdredning kortelig igiennem, da Indretningen paa de øvrige Baade, som vel i Storrelse men ikke i Bygning ere sonderlig forskiellige fra denne, deraf let kan sluttes.

§. 2.

Et Fjöringsfar er da en Baad med 4 Par Rarer, i Almindelighed 20 Alne lang og 5 Alne breed, følgerig fire Gange saa lang som breed (*). Skroget er ved 5 mærkelige Tvær-Baand indvoendig afdeelt

(*) Maaler man en Baar-Torsk, skal man befinde, at den har samme Proportion, og at dens Bredde forholder sig mod Længden som 1 imod 4, Spor-Finnen undtagen, som gjør den lidt længere, ligesom og en Baad ved Roret forøges noget i sin Længde. Af denne Lighed imellem Baar-Torsken og vore Fisser-Baade kunde man falde paa at slutte, at den første Model til de sidste var tagen af den første; i det mindste veed man, at Mennesker først have lært at roe af Fiske og Fugle, hvilke med Spor og Finner, Stiert og Vinger, gjøre af Naturen alle de kunstige Sving og Bevægelser, som Mennesker kan vise med et Ror, en Rare eller andet saadant. Hvilket med mere findes smukt udført i Nieuwentyts 23. Betrachtung, Pag. 31. og 32.

afdeelt i 6 Parter, nemlig i 4 saa kaldte Rum og 2 Skudter, af hvilke den ene kaldes Frem-Skudt, den anden Bag-Skudt. Frem-Skudten eller den foreste Deel af Baaden er altid hoiere, længere og bredere end Bagskudten, deels fordi Baaden derved des bedre kan slaae Bolgerne fra sig (hvoraf det og maaskee kommer, at Siderne af Fremskudten kaldes Kiempen) (*) deels og fordi den desto bedre løber op imod Vinden, efterdi Bagskudten, som smalere, kortere og lettere, altid falder af for Vinden og følgerlig forarsager, at Baaden (endog sig selv overladt) med Forstærken maa søge op imod Vinden; hvilket er hos et Fartoi en god og umistelig Egenskab, fornemmelig i Seilatsen. Imellem Frem- og Bag-Skudten ere 4 Rum eller Afdeelminger, af hvilke det første (for fra at regne) kaldes Kiempe-Rummet, fordi det er Kiempen nærmest. Dette Rum indbefatter den bredeste Deel af Baaden og har desuden det største og sværeste Par Plarer; saa at Kiempe-Manden eller den Karl, som sidder i Kiempe-Rummet og fører een af disse Plarer i hver Haand, maa for den og flere Plarfagers Skyld altid være stærk og Haandfast, fremfor nogen af de øvrige Roers-Karle. Det andet Rum kaldes Ande-Rummet, eller rettere Andøvs-Rummet, fordi de 2 Mand, som her sidde hver med sin Plare, maa, imedens de andre fiske eller have andet at forrette, ideo lig bruge Plarene og roe, paa det at Baaden imidlertid ei skal forsettes af Vind og Strøm; hvilket her heder at andøve. Det tredje Rum, hvor Masten staaer, kaldes Seile-Rummet eller Siglen; og der sidde atter 2 Mand, een paa hver Side af Masten, og hver med sin Plare.

(*) Da man af Historien veed, at K. Harald Haarfager indførte den Drengen paa sine Krigs-Skibe, at de anseeligste og tapperste Mand eller Kiemper skulde altid staae ved Forstærken og i Midten af Skibene, saa er det ikke utroeligt, at de Dele af vore Baade, som kaldes Kiempen og Kiempe-Rummet, have deraf faaet sit Navn.

Aare. Det fjerde og sidste Rum er Bag-Rummet eller Hamle-
 Rummet, saa kaldet, fordi Styremanden sidder der med Ryggen
 vendt mod Bagstavnen og roer med den ene Haand saaledes, at han
 styder Aaren fra sig (hvilket her kaldes at hamle) men styrer Roret
 med den anden Haand. Disse Mellem-Rumme ere saa vel fra hinan-
 den som fra begge Skudterne adskilte ved 5 store Tvær-Baand, hvil-
 ke næsten see ud som halve Cirkler, i det de neden til gaae krumboiede
 op til begge Sider og rette sig efter Baadens Skabning, men ere oven
 til sammenfoiede med et lige Tvær-Træ, hvorpaa Tofterne eller Roer-
 Bænkene hvile; og imellem Tvær-Baadene, eller i et hvert Rum,
 ligger paa Bunden af Baaden en saa kaldet Tillie (*), sammensat af
 smaa Brætter eller Fiale, og tienende som et Gulv at træde paa. For-
 uden de 5 store Tvær-Baand og et Par smaa ved For- og Bag-Stav-
 nen, findes endnu to temmelig store og paa langs gaaende Baand, kaldte
 Hæfvinger, eet paa hver Side oven i Baaden, hvor de oftbemeldte 5
 Tvær-Baand støde til dem med begge Ender. Saa vidt Mellem-Rum-
 mene strække sig, eller (som er det samme) imellem Frem- og Bag-
 Skudten er Baaden 1 Spand eller god Tværhaand dybt indskaaren paa
 begge Sider, til desto større Bequemmelighed for dem, som skal roe;
 thi da Røperne eller Roer-Pindene, som bestaae af et heelt Stykke
 Træ og ere forsynede med Hamle-Baand eller sammenknyttede Vidje-
 Baand, staae her fæstede paa Lang-Baadene eller Hæfvingerne, saa
 komme Aarene derved til at ligge i sin rette Høide, ligesom de og bestan-
 dig ligge i Hamle-Baadene, enten man roer eller seiler. Men da
 Baaden paa dette Sted er saa lav, at den i stærk Søegang let kunde
 fyldest med Vand, saa betiener man sig i dette Fald af tvende saa kaldte

See 2

Ba.

(*) Tillie bemærker det samme som Tavle-Bænk (*Tabulatum*) eller Fiale-
 Gulv, efter Hr. J. Grams Forklaring i hans Afhandling om Danske
 Ord og Talemaader, ophyste af det Engelsk-saksiske Sprog. S. 94.

Vaterbord, det er tynde Brædder, som nøie passe sig til de indskaarne Dele af Baaden og kan i en Hast sættes for paa begge Sider, for at hindre Bolgernes Indbrud; og da de derhos i den øverste Kant ere forsynte med smaa Keiper, saa kan man endog i disse Omstændigheder have Leilighed til at bruge Alarene, naar Fornødenhed udkræver det.

Tab. III.
fig. 2.

Styret o: Koret er altid frumt, boiende sig efter Bagstavnen, til hvilken det kan fastes paa en ganske behændig Maade, og saaledes som Tab. III. Fig. 2. udviser. Korhæendingen eller det Rødsfab, hvor med Koret regieres, kaldes Boll, og bestaaer af to Ledevits sammenhængende Træ-Stænger, af hvilke den ene er kun 1 Alen lang og sidder umiddelbar fast til Koret; men den anden 4 til 5 Gange længere og gaaer hen til Styremanden, som ved Hielp af denne Kor-Stang altid kan bestyre Koret med een Haand. Kiølen belægges altid i den yderste Kant med et saa kaldet Baade-Drag, det er en lang og smal Strimmel af meget haardt Træ, hvormed Kiølen bliver bedækket, paa det den ei skal slides, naar Baaden trækkes af og paa Land.

Saaledes er da et Fjöringsfar dannet, for saa vidt Skroget angaaer; og da de øvrige Baade ere omtrent af samme Bygning, saa vil jeg kun med saa Ord erindre, hvori den mærkeligste Forskiel bestaaer, nemlig: 1) At Sambøringer, uagtet de ere større, have dog kun 3 Rum og 3 Par Alarer, 2 foran og 1 Bagen til, paa det de kan være des bedre i Stand til at modtage Lønde-Gods, Sommer-Last og anden svar Ladning, som lægges i Midten imellem For- og Bag-Rummene. Af samme Årsag ere de heller ikke indskaarne paa Siderne, men derimod udvendig og øverst i Kanten belagte med en smal List eller Baand; ligesom det forholder sig paa Spejel-Baadene. 2) At Ottringer, som have eet Par flere Alarer, have og eet Rum mere imellem Seile-Rummet og Bag-Rummet, som kaldes Lille-Sigle. 3) At de mindre Baade have saa mange Rum og Dørbaand

min:

mindre, som de have færre Par Alarer. Den øvrige Forskiel er forhen vilst.

§. 3.

Maast og Seil ere af eens Bestaaffenhed paa alle Baade. Masten er mestendeels rund, men dog flad paa den Side, som vender hen til Forstavnen, og en fjerde Deel kortere end Baaden. Den er forshyuet med 6 Tong, af hvilke det ene, som fastes ved Forstavnen, kaldes Stag; men de øvrige, som fastes ved Siderne, bære Navn af Vandt eller Spændsel, og deles saaledes, at 3 af dem komme til at staae i Høibord og 2 i Lærbord. Alle disse Tong fastes til Baaden ved Hielp af en paa Touget hangende Horn-Ring og en saa kaldet Stag-Naal, det er en smal og spids Træ-Pind, omtrent midt paa forshyuet med et Die, hoorigiennem Tong-Enden stikkes og knyttes; da Naale-Spiden siden føres ind i en ved Høringerne fastgiort Tong-Løkke saaledes, at man med den ene Haand kan knibe Naalen og Touget sammen, og med den anden Haand føre Horn-Ringen ned over dem begge, hvorved de holdes tet sammen, men kan i en Hast løses igien, blot ved at rykke Ringen op. Paa denne Maade spændes Masten fast, efterat den er opreist og nedsat i et dertil indrettet Spor ved eet af de mellemste Tverbaand, som dog er nærmere Bag- end For-Stavnen og følgerlig forarsager, at Masten aldrig kommer til at staae lige midt i Baaden; men altid noget nærmere hen til Bagstavnen. Desuden pleier man ved Mastens Stilling at iagttage 2 Regler, nemlig: 1) At man ei sætter den perpendiculair eller lige op i Veiret, men lader den hælde noget hen til Bagstavnen, og det uden Tvivl af den Alarsag, at Masten saaledes, ved Hielp af Seilet, kan have des mere Magt til at opløste Baaden over de imodstaaende Bolger; hvilket stemmer overeens med det, som i Mechaniken læres om Vægt-Stangen, nemlig at den ved at bringes fra sin Hvile-Punct foreges i Hæve-Kraft og bliver des bedre i

Stand til at oplosste Lyngden, som her er den foreste Deel af Baaden. Dog kan Hensigten deraf maaskee ogsaa være denne, at Masten des bedre skal kunde modstaae Vindens og Seilets Træk. 2) At man tillige lader Masten hælde noget hen til Hoibord (hvilken Regel fornemmelig har Stød i skarp Seilats, naar det fulde Seil ikke kan føres) paa det at Seilet og Seil-Bugen, naar Baaden frænges over i Læebord, ei skal slæbes i Søen og fyldest med Vand. Derved erholdes og efter mine Tanker denne Fordeel, at Vinden, uagtet Baaden frænges over, falder dog nogenledes retvinkelig paa Seilet og giver det des større Kraft til at trække Baaden frem. Dette samme iagttages ogsaa med Jægtene, skjønt paa en anden Maade; i det man vel lader Masten staae lige, men giver dog Fartøiet en Overvægt af Ladning paa den Side, som man veed at ville blive Hoibord Stat-Havet over, naar man reiser til eller fra Bergen. I Øvrigt bruges til hver Baad i Almindelighed kun een Mast; men paa Ottringer tree, af hvilke den største og mellemste, som egentlig hører dette Slags Baade til, staaer paa sædvanlig Stød næsten midt i Baaden, den mindre ved Forstavnen, og den mindste ved Bag-Kummet. Begge de sidste tages af andre mindre Baade og anvendes til bemeldte store Fisker-Baade, som ellers ikke vel kunde komme fort paa sine lange Reiser. See Tab. II. Fig. 2.

Seilet, som her altid bestaaer af Seildug, er kun eet paa hver Mast, dog temmelig svært, større eller mindre efter Baadens og Mastens Størrelse. Alle Seil ere af een og samme Skabning, ikke lige brede baade oven og neden til, som ellers paa de fleste Nordenfjeldske Stader er brugeligt; men smale oven til og brede for neden, dog saa, at den Side eller Kant af Seilet, som vender hen til Bagstavnen, gaaer perpendicular og lige ned, men den anden paa Skaf eller Skraads hen ad Forstavnen. Følgelig bliver et saadant Seil omtrent at ansee som et sammensat Gaffel- og Fokke-Seil paa Galioter eller som begge

Seil

Seil paa de almindelige Skibs-Joller, allerhøjest da der altid skal hænge en fjerde Deel mere af Naaien bagen for Masten hen imod Bagstavnen, end foran; hvilket alt skeer i den Hensigt, at Seilet des bedre skal fløve Binden (som det her kaldes) eller at Baaden kan seile des høiere op imod Binden. Naaien er liden og ikkun i den bageste Ende forsynet med en Bras. Draget eller det Tong, hvormed Seilet ophidses, gøres fast (uden at knyttes) i en liden og under Hæstingerne staaende Pind saaledes, at det klammer sig selv fast til Baandet; men kan i et Dieblif gøres løst igien, blot ved at rykke Knebet op. Skidene eller de Tong, hvorved Seilets nederste Ender fastes for og bag til Baaden, kaldes Skout og ere Frem-Skout og Bag-Skout; det første fastes i en uden paa Forstavnen hængende Jern-Krog, det sidste i den bageste og indskaarne Ende af Lang-Baandene. Paa tværs og omtrent midt paa Seilet sidde nogle smaa Træ-Blokke i Råd, hvorigiennem løber et Tong, kaldet Prier, som tiener til at trække eller krympe Seilet sammen i en Hast, ligesom ved et Kynke-Baand, og er umisteligt i en paakommende Bye (Boye) eller Vind-Flage 3: Kaste-Bind. Der oven for igien hænge paa begge Sider af Seilet nogle smaa Baand i Råd, kaldte Softe-Baand, hvilke man binder om Naaien for at forferte Seilet, naar det ei kan føres i Toppen; da det ellers, ved at nedsættes (*), vilde slæbes i Søen og fyldes med Vand. Hen ved det foreste Skid hænger et saa kaldet Haand-Søft (undertiden bruges

(*) At sætte, nedsætte eller sætte paa Seilet, ere Talemaader, som jeg ikke veed at give ret paa Dansk; men bruges her i det Tilfælde, naar man blot lader Seilet falde et Stykke ned fra Toppen og ei ganske stryger det ned. Hvilket skeer, naar en hastig Stormvind eller Kastevind paakommer, eller og en meget storølge reiser sig for ved Baaden, da man ofte baade maa søfte og sætte paa Seilet, det er, tage Svøftet ind og sætte Seilet længere ned paa Masten.

ges og to Haand-Soft, da det ene tiener i Stæden for Prier) det er et stykke Loug, som i den øverste Ende, hvor det sidder fast til Seilet, er To-grenet og ved sine to Grene indfatter et maadeligt Stykke af Seilet. Nytten af disse er enten blot at trække Seil-Bugen ind for at faae Vinden ud af Seilet, eller og ved en paakommende Styrtning, som let kunde vâlte Baaden om, at slaae baade Vand og Vind ud af Seilet igien; da Baaden i begge Tilfælde strax reiser sig, om den end stod færdig at kantre eller gaae over Ende. Ved Hav-Kanten bruges disse Haand-Soft alene og ingen Prier, deels fordi man der ei har saa stor Fare for Kaste-Vinde, som længere ind i Landet blant Fjeldene, deels og fordi man troer, at en Baad ved Seilets Indprielse eller sammenrynkning taber alt for meget af sin Fart og bliver løs o: vâllende eller færdig at kuldseile; thi jo stærkere Fart en Baad har under Seilet, jo fastere og stadigere Gang har den, men jo mere den derimod ligger stille, jo lettere kan den kastes om af Vinden. At Seilet ikke skal for-sættes og drives hid og did af Vinden, naar det enten nedsættes eller nedstryges, bindes Naagen fast til Masten ved en Rakke, det er et krumt Stykke Træ, i Enderne forsynet med nogle smaa Baand og i Midten med et langt Loug, kaldet Rakke-Trodse, hvormed Seilet trækkes ned, i Fald det ei vil løbe af sig selv, naar Draget fires ud. Ligeledes bindes og Seilets nederste Deel til Masten ved en Rabbe, det er et lidet Stykke Træ med tre Huller, af hvilke det mellemste er giennemdraget med et Stykke Loug, hvis begge Ender tillige med Træets øverste Dele ere fæstede til Seilet, da den nederste Deel ved Hielp af et længere Loug bindes fast til Masten. Endelig kan anmærkes, at man, saa ofte Seil bruges, gemeenlig maa forsyne det ene Rum i Baaden med en Baglast af Seile-Stene, det er, temmelig store Kampe-Stene, som vâlttes op i Høibord, naar Vinden bliver stærk, og holdes op ved smaa Træ-Stokke eller saa kaldte Seile-Træer, hvilke

Tab. III
fig. 4.

Tab. III
fig. 5.

hvilke fæstes paa begge Sider af Rummet i de ved Tværbaandene opsatte Bretter.

§. 4.

Naar nu Seilatsen skal gaae an (her tales fornemmelig om skarp Seilats, som foretages paa Havet med de almindelige Hav-Baade eller Storingfar) maa Baaden først sættes, det er, bringes i den Stand, at den hverken foran eller bag til stikker for dybt ned i Soen, men ret hviler paa sin Tyngdes Middel-Punct; hvilken Diegel ogsaa maa iagttages, naar man skal bruge Narene, saasom Baaden ellers i begge Tilfælde vilde meget hindres i sin Fart. Naar dette er skeet, maa enhver af Baadsfolkene begive sig hen til sit rette Sted og tage vare paa sin Forretning. Styremanden sætter sig i Bag-Rummet, hvor han maa holde Ror-Stangen i den ene Haand og Bag-Skiødet af Seilet i den anden, paa det han i en Hast kan fire og hale det efter Fornødenhed. I Seile-Rummet maa den ene passe paa Draget og Rakke-Trodsen, medens den anden bestandig maa øse det indstyrtende Vand ud med et stort Øse-Kar, ja vel og undertiden med en tommet Mad-Bomme, naar Øse-Karret ei er tilstrækkeligt. I Andøvs-Rummet maa den ene holde Prier eller Haand-Soft, og den anden føre Seile-Stenene op i Hoibord, med videre. Riemmanden derimod maa forlade Riempe-Rummet og begive sig hen til Forstavnen, hvor han ei alene staaer udsat for hver Styrtning, som slaar ind foran, og er derfor sielden tør; men har og meget svært Arbeid med at nedtrække, opløse og fæste For-Skiødet, saa ofte Seilet skal sættes længere ned eller høiere op, da han baade maa være Haandfast og forsigtig, om Binden ei skal slide ham Seilet af Hænderne, naar det løses op. Ved alt dette maa enhver bestandig have Øie paa Styremanden, fornemmelig naar Binden begynder skarpt at kule og Seilet skal sættes; thi da maa den ene holde Draget løst for at fire det ud, den anden tage fat paa Haand-

Eff

Softet

Søstet for at trække det ind, den tredie holde paa For-Skiødet for at trække det ned; og saa snart Styremanden stamper med Foden paa Tillien og raaber: Sæt, maa alt dette skee paa een Gang og i et Øieblik. See Tab. II. Fig. 3.

I Øvrigt falder Seilatsen forskjellig, ligesom Binden enten falder lige efter eller paa Siden af Baaden, og det enten til Deels eller ganske. Har man Binden lige efter sig, da løses det foreste Seil-Skiød op og fæstes til en saa kaldet Narstione, det er et krumboyet Stykke Træ, som i den ene Ende ere Gaffelformigt eller indskaaret og klostet, og sættes ned paa Kiempen snart længere frem ad snart længere tilbage, ligesom Binden nu falder mindre nu mere med; men er i den anden Ende, som hænger uden for Kiempen, forsynet med et Hul, hvori Skiødet fæstes. Bag-Skiødet bliver derimod siddende paa sit sædvanlige Sted, indtil Binden alt for meget stilles; da det bindes fast til en Nare, som stikkes ud ved Siden af Baaden og saaledes holder Seilet udspilet, paa det at Binden des bedre kan fanges. Dette Slags Seilats, hvorved Baaden gaaer mestendeels lige uden at hælde meget paa nogen af Siderne, holdes vel af uerfarne for den tryggeste, men er dog ganske vist i sig selv den farligste, saa ofte Binden er skarp og Søen oprørt; thi, som Bolgerne her falde lige efter, saa have de des større Magt til at tvinge Baaden og at drive den nu til een nu til anden Side; saa at den let kan enten fyldest med Vand eller og faae Bag-Seil og fæstes om, saa fremt Roret ikke des noiere paapasses. Desuden hænder det sig ofte, naar Baaden spæver paa de høie Bolge-Toppe, at den bageste Deel af Kiolen tillige med Roret slipper Søen og folgelig forarsager, at Baaden ei lader sig styre; i hvilket farlige Tilfælde en Styremand idelig maa have sit Ror i Bevægelse og føre det frem og tilbage, at det, saa snart det naaer Søen igien, kan holde Baaden i sin rette Gang. Ligesaa, naar Baaden kommer ned i Bolge-Dælene, som

under-

undertiden kan være saa dybe, at Solen skjules og ikke sees anderledes end igiennem Volge-Toppene, staaer den atter Fare for at faae Bag-Seil; thi i saadan dyb Volge-Dal tabes Vinden ganske, og formærlig den bageste Lufts Fortyndelse, forarsaget af Volgens hastige Aabning, faaer den foreste Luft Overvægt og Kraft til at støde Seilet ind paa Masten, og kan saaledes let vælte Baaden om. I Side-Binde har man derimod intet af alt dette at befrygte; i det mindste staaer man hverken Fare for at tabe Seilets eller Rorets Nytte og Brug. Og lad være, at Side-Bindene frænge Seilet og Baaden stærk over, saa at den ene Side af Baaden (eller Læbords-Siden) bestandig ligger i Søen og tager Vand ind, saa gaaer dog den største Deel af Vandet lige fort ud igien; ja, naar Baaden formedelst en Styrtning kan være fuld af Vand og nær ved at synke, reddes den ofte fra Undergang paa den Maade, at Seilet forhoies og hidses lige op i Toppen. Thi omendskjønt Baaden derved endnu mere overfrænges; saa letter den sig dog tillige op foran og skyder den meste Deel af Vandet fra sig bag ud, saa at det overblevne siden kan øses ud.

I alt dette maa Styremanden nøie agte paa Volgernes Størrelse, Orden og Strøg. Er Volgen saa stor, at den med eet kunde fylde Baaden, om den falder ind paa Siden; da maa man vende Forstavnen til, og enten seile lige ind paa den for at slaae den tilside, eller og (saa fremt den er alt for stor og hastig) baade søfte og sætte paa Seilet, at Baaden ei skal falde ind paa Volgen med stærk Fart og selv knuses, i Stæden for at knuse Volgen. Men er saadan en Volge kommen alt for nær ind paa Siden af Baaden, saa den ei giver Tid til at vende Forstavnen imod; da maa man dreie af og mage det saa, at Volgen ei falder ind paa Siden, hvor Baaden er bredest, men bag til, hvor den er smalest, og saaledes ei fylder Baaden for meget med Vand. Volgernes mærkværdige Orden maa ligeledes vel iagttages, ei alene

paa Havet og naar man seiler, da man altid maa gjøre sig Regning paa at faae (ligesom Vinden falder mindre eller mere stærk) enten 9 eller 3 store Bolger i Ræk, af hvilke den sidste, nemlig den niende eller tredie, altid er den største (*); men og naar man skal lande ved Hav-Kanten, hvor den stærkeste Brenning (**) gaaer, da man altid maa ligge stille et Stykke fra Landings-Stedet, indtil Vten 3: det hæftige Optog af de 9 eller 3 store Bolger er gaaet over. Og som derpaa altid følger et Løye eller Ophold, maa man roe til af al Magt, for at benytte sig deraf og følge den næst efterfølgende mindre Bolge, nemlig den tiende eller fjerde, som sætter Baaden lige ind paa Land; men vilde ved sin Tilbagegang trække den lige fort ud igien, om ikke Koers-Karlene, saa snart Baaden standsede, sprunget ud som i et Dieblis, og deels holdte Baaden fast imellem sig, deels drog den op paa Land, saa vidt skee kan i en Hast. Endelig maa man og noie give Agt paa Bolgernes Strøg eller Gang, at man ikke i en paakommende Sneekave eller Mørke-Skodde (det er en tykkfaldende Sneek eller Taage) skulde miste Landkiendingen og det Meed, hvorefter man seiler: thi som Vinden da er ustadig og falder snart fra een snart fra en anden Kant, ligesom den nu indknibes af Sneek eller Taage og nu brister ud igien; saa maatte man i Mangel af Compas nødvendig fare vildt, om man ikke forud gav Agt paa, af hvad Strøg Bolgerne gaae. Dog er dette ei at forstaae om Veir- eller Vind-Baarene 3: de smaa Bolger, som
altid

(*) *Fluctus decumanus*, som hos Latinerne betyder den største Bolge, kunde efter foransætte Anmærkning med større Ret kaldes *Fluctus novenarius* eller *Fluctus tertianus*.

(**) Brenning, eller de store Hav-Bolgers tunge og hæftige Anfald paa Strandbredden, betegnes hos os med det Navn Tunghold; da derimod de samme Bolgers stærke Træk og Tilbagegang fra Strandbredden egentlig kaldes Dragsue.

altid følge og rette sig efter Vinden; men om de store Volger eller Under-Søen (*), hvilken ikke er saa ubeständig som hine, men holder ved sit Strog i nogle Dage, endog efterat Vinden har forandret sig. Naar man altsaa, forend Landfiendingen tabes, har lagt Mærke til, i hvilken Stræg man seiler, og hvorledes Undersøen falder ind paa Baaden, enten lige efter eller paa skraads, eller i hvad Vinkel imod Baaden, større eller mindre; saa kan man kun holde Baaden i samme Cours eller Gang, og derved, ligesom efter et Compas, finde Landet og træffe de forlangte Grunder i Havet.

§. 5.

Dette maa da være nok om Seilatsen, som i en Beskrivelse over Søndmor ei vel kunde forbiegaaes; ikkun jeg maa lægge dette til, at en Fremmed umuelig kan forestille sig, i hvor haardt Veir man kan søge Søen med en ret bemandet og udredet Søndmørsk Hav-Baad, som uden Tvivl har eet og andet Fortrin fremfor andre brugelige Baade i Norge, saasom: 1) At den er forsynet med lange og fra Kiolen skraads opgaaende Skudter, i sær med en lang, høi og breed Fremskudt, som er meget beqvem til at knuse de modstaaende Volger og at slaae Søen fra sig; hvormod den har en let og smal Bagskudt, som gjør, at Forskavnen endog af sig selv søger op imod Vinden, til stor Fordeel i Seilatsen. 2) At den er meget flad og fast i Bunden, folgelig vel skiftet til at taale Seil; hvilket kan sluttes deraf, at Bunden, forend den begynder at faae sin Reising ved Siderne, er $1\frac{1}{2}$ Alen breed, naar Baadens Bredde oven til udgør 5 Alne. 3) At den paa begge Sider er indskaaren og lav, til des større Beqvemmelighed for dem, som skal

Tff 3

føre

(*) Endnu gives det tredie Slagsølge, kaldet Strøm-Baare, som forarsages af Strømmen og Vinden tillige, saa ofte de møde hinanden og støde sammen. Denne sætter Vandet i en meget hæftig og uordentlig Bevægelse, ligesom den og altid fører stærkt Skum og Brusen med sig.

føre Narene, hvilke ellers vilde komme til at ligge for høit; men er derimod ikke (som andensteds skal være brugeligt) rundt om Kanten belagt med nogen List eller Baand, hvilket vel gjør Baaden stærkere, men tillige mindre smidig i Vandet, saa at den formedelst sin stærke Modstand des lettere kan knuses af de overmægtige Bølger. 4) At den ikke, som paa de fleste andre Stæder i Norge, har et firkantet Seil; men et oven til smalt og nedentil bredt Skaf-Seil, som bedre klover Binden og fører mindre Tynge med sig i Hviden. Vel følger med disse Fordele een og anden Uleilighed, saasom: 1) At de her brugelige Skraae-Seil, saa ofte de i en Lavering eller formedelst Bindens Forandring skal snoes, maa i det mindste stryges halvveis ned paa Masten, i Staden for at de firkantede Seil ved Bendingen kan blive staaende, endog overst i Toppen, uden at nedstryges; hvortil Narsagen er denne, at Skidene paa de sidste Slags Seil ere lige dannede, og følgelig kan bruges vexelviis om hinanden, langt anderledes end paa de første. 2) At Bollen eller Roe-Stangen, som altid bør ligge i Hoibord, maa tages op og omsættes, hver Gang Seilet saaledes vendes. 3) At vore Baade formedelst sin anseelige Bredde og Fasthed ere gemeenlig tunge at roe frem og udkræve derfor mere end sædvanligt Mandskab. Men disse Uleiligheder ansees dog som ubetydelige imod den større Nytte og Sikkerhed, som disse Baades Indretning medføre i Seilatsen; thi derpaa kommer det fornemmelig an her, hvor vore Fiskere (frem for alle andre Norges Indbyggere) vove sig meget langt ud i Havet. Fordelen af vore troefaste Baade bliver altsaa i sær denne, at naar det paa andre Stæder i Norge jævnlig og alt for ofte skeer, at Folk omkomme paa Søen; saa indtræffer det her ganske sielden. Ja enhver, som ret betragter vore Sømands Seilats og Seile-Redskaber, skal uden Tvivl tilstaae, at enten blot Uforsigtighed eller særdeles ulykkelige Tilfælde maa være Narsagen, naar en Baad her skal kuldseile.

Førend

Førend jeg ganske forlader denne Materie, maa jeg endnu til Slutning melde: at ei alene smaa og store Baade, men og de største Jægte sættes her paa Land, efterat de ere brugte, og bevares i visse dertil indrettede Huse, som kaldes Nøster. Et Jægte-Nøst opføres vel altid af Træ; men dog ikkun som et Bindingsværk, bedækket med et Torv-Tag og nogle Brædder ved Siderne. Det bygges og altid saa langt ned i Stranden, at Jægten i Flod kan flyde derind; da den siden ved Hielp af Skrueer lettes saa høit i Veiret, at den kan staae Flodfrie. I saadanne Huse sættes Jægtene ind om Efterhøsten og staae i god Forvaring hele Vinteren igiennem indtil Foraaret, da de tages ud og bruges saa lange Sommeren og Høsten varer. Et Baade-Nøst bygges derimod paa sædvanlig Maade af Tømmer, undertiden og af Steen; hvilket sidste baade burde og kunde skee overalt, saasom der sielden er Mangel paa bekvemme Stene i Stranden, hvor slige Huse altid staae, dog ikkun nær ved Flo-Maalet eller det Stæd i Stranden, hvortil Floden i Almindelighed stiger. I Baade-Nøstet forvares ei alene Baadene selv, men og Baade-Redskab saa vel som Fisser-Redskab. Lige fra Baade-Nøstet og saa langt ned i Stranden, som Ebben gaaer, opryddes en maadelig breed Gang eller Bei, som her kaldes en Støe, fordi den tiener til et Stæde eller Landings-Stæd for Baadene og giver dem et beqvemt Indløb. Samme Gang bliver paa begge Sider forsynet med en Vorr eller en Rad af store Stene, hvilke tiene deels til at holde Bølgerne af, deels til at stige i Land paa, deels ogsaa til at fæste Lundene o: de Træ-Stoffe, som lægges tvært over Gangen, paa det at en Baad des lettere kan trækkes af og paa Land, og at Baade-Riolen ei skal slides op eller tage Skade. Paa saadanne Stæder er det da, hvor man i Almindelighed lander med Baadene; men ellers bruges og desuden hos fornemme Folk, og i sær hos Handelsmændene, visse saa kaldte Soe-Brygger, det er, Træ-Brøer eller Udbygninger i Soen, som

under-

undertiden kan være meget lange, undertiden igien korte, alt efter Landets Beskaffenhed og Søe-Bundens større eller mindre Dybhed ved Strandbredden. De hvile enten paa Stolper, eller paa Bolværk og Steen-Kar, og ere altid forsynte med en Stie eller Træ-Trappe, item med en saa kaldet Brygge-Stage, det er en opreist Stok, behængt med en Talsje, hvorved Tonde-Gods og andet kan hidses op eller ned i de tet ved Broen liggende Jægte eller Baade.

§. 6.

Efterat jeg saaledes har beskrevet Selskaben, maa jeg og melde noget om det, som har nærmest Sammenhæng dermed, nemlig om Vindene og Veirliget, og i Mangel af Konstige Meteorologiske Observationer, hvilke jeg ikke har haft Leilighed til at anstille, blot anføre en Deel almindelige Anmærkninger, saa og de fornemste Prognostiske Tegn eller Mærker, hvorefter vore Søemand rette sig. I Almindelighed kan da mærkes: 1) At Vindene hos os meget bestemmes af Landets eller i særBiergenes Beliggenhed og Strækning. Saaledes kan, for Exempel, i de meget trange Fiorde og Dale, som paa begge Sider ere indslurtede af høie Fjelde, ikkun falde 2 Slags Vinde, lige ud eller ind ad, efter Fiordens og Dalens Strækning; saasom de høie Fjelde hindre alle Side-Vinde i sin Fart, og tvinge dem til at rette sig efter Landets Skabning. Men det mærkeligste Exempel herpaa hos os er Nordvest-Vindens Bestemmelse og Bending ved det bekiendte Fjærbjerg Stat, som ofte hindrer Jægtene fra at komme over Stat-Havet til Bergen; da samme Vind ellers kunde være lige saa nyttig til denne Reise som Norden-Vind. Naar altsaa Vinden hos os synes at være god og foielig paa Henreisen til Bergen, men det dog siden fornemmes, at Jægtene dermed ei have kundet komme fort over Stat-Havet; saa slutter man strax, at Vinden i Havet maa falde Nordvestlig, og siger:

siger: at den fløver sig for Stat; hvilket og har sin Nødvendighed. Thi da Stat er en Land-Pynt, som strækker sig langt ud i Vest, og Landet eller Søe-Kysten paa Søndre Side af Pynten falder af til Sønden, men paa Nordre Side til N. N.; saa bestemmes Nordvest-Vinden derved saaledes, at den Sønden for Stat bliver ved at falde Nordvestlig, men derimod Norden for Stat forandres til en Syd-Vest, som aldeles hindrer vore Søefarende at komme Stat-Pynten forbie til Bergen. Og at denne Vindens Forandring eller Bending efter Søe-Kysten ikke yttres sig paa et kort Stykke Vej, det kan tydelig nok erfares af Hr. L. Barhows Observat. vom Nordlicht Pag. 28, hvor den siges at være bleven bemærket endog ved Ørelandet nær ved Trondhjem, som ligger hen imod 30 Mile Norden for Stat. 2) Da de fleste Fjorde og Dale hos os ligge vendte fra Østen til Vesten og ere paa begge Sider indsluttede med Bierge af samme Strækning; saa følger deraf, at Østlige og Vestlige Vinde her paa Stedet maa være de almindeligste, allerhøjest da det store Vester-Hav ligger i saa viid en Strækning paa den ene og Opplandene paa den anden Side: hvorfor og disse Vinde kaldes Hav- og Land-Vinde, eller Hav-Beir og Land-Beir. Exempel herpaa høves i sær om Sommeren i godt Veirigt; thi da falder om Formiddagen til Klokken 9 à 10 en sagte Østenvind eller saa kaldet Ud-Renne, om Middagen en Vind-Stille, og om Eftermiddagen en sagte Vestenvind eller Hav-Gule, hvortil jeg giver den selv samme Marsag, som Scheuchzer til lige saadan Vind-Afvejling i mange af de Schweizerske Dale har anført i Natur. Bissensch. 2. Th. S. 11. Pag. 279. 3) Da Østen- og Vesten-Vindene i de aabne Fjorde og Dale have en ganske frie og ubehindret Gienneffart, saa falde de altid meget jævne og stadige; hvorimod Sønden- og Norden-Vindene, som støde an paa de ved begge Sider af Fjordene liggende Bierge, ere meget ujævne og farlige, fornemmelig i de trange Fjorde, hvor de deels stødes tilbage

fra den Side, de stodte ind paa, deels kaste sig over Fjeld-Ryggen og ned paa den anden Side af Fjeldet. Derved forarsages da de farlige Kaste-Vinde eller Fjeld-Kast, som i stor Hast falde ned paa Soen og ofte tage en Deel af Vandet op med sig og føre det tvært over den hele Fiord; hvilket her kaldes Søe-Drev, fordi det saaledes drives hen af Vinden. Mødes et saadant Fjeld-Kast og Søe-Drev af den sammenpressede Luft, der ligesom omringer og sammentrykker dem paa alle Sider; da maa de søge Udvei lige op i Veiret og med en særdeles Hastighed stige alt mere og mere op i en Sneglagtig Gang, folgelig udgiøre et Slags Hvirvel-Vind, som her kaldes en Vind-Knude. 4) Endskiont Nordenvind og Søndenvind kan begge fortjene Navn af Kaste-Vinde; saa er dog den sidste ulige mere ujævn og ustadig end den første. Hoved-Arsagen dertil bør uden Tvivl søges i Landets eller Søe-Kystens Beliggenhed fra S. V. til N. O., hvilken forarsager, at Nordenvinden falder lige fra det aabne Hav ind paa Kysten; i Stæden for at Søndenvinden kommer over Land og støder an paa mangfoldige Bierge, folgelig bliver alt mere og mere ujævn. Og da det er bekiendt, at jo høiere og brattere en Fjeld-Side er, jo farligere Kastedvind falder derfra; saa forøges maa skee Søndenvindens (ligesom og Sydøst-Vindens) Ujævnhed ikke lidet derved, at den kaster sig ned fra vore Bierges Nordre Side, som efter den i foregaaende første Capitel anførte Anmærkning er mere brat og steil, end den Søndre Side. 5) Uagtet dette Land ligger Nord-Polen saa nær, blæser dog ingen Vind mere sielden end Nordenvind, ventelig fordi den alt for meget tvinges og afholdes ved de i Vester-Havet regierende Vestlige og Sydligte Vinde; thi saa snart disse Vindes Hæftighed om Foraaret og Sommeren aftager, mærker man strax, at Nordenvinden faaer Kraft til at støde hid, og er derfor paa de Lider langt mere almindelig hos os, end om Vinteren og Høsten. Desuden er ved Nordenvinden at mærke, at den (ligesom de

Østlige

Østlige Land-Vinde) gemeenlig fører klart og stille Veir med sig, og bringer baade Luft og Hav i Ligevægt igien, efterat de ved de stormende Hav-Vinde ere satte i en hæftig Bevægelse; saa at en Storm fra Havet meget sielden stilles, førend Vinden gaaer om til Norden og forandrer sig til et bestandigt Land-Beir. 6) Alle Hav-Vinde, det er, Vestlige og Sydlige Vinde føre altsaa stærk Undersøe og Søegang med sig; men ingen af dem sætter dog Havet i større Oprør og Bevægelse, end Nordvest-Vinden, fordi den (som man her siger) staaer af det dybeste Hav, eller kommer fra den Kant, hvor Bester-Havet er meest viidt og aabent. Hvor dybt denne Vind forsetter sin Bevægelse i Vandet, kan slutes deraf, at Bølgerne ei alene brydes paa blinde Skær og Klipper, som staae 12 til 20 Favne under Vand, men endog, i Fald Stormen bliver ved nogle Dage i Raad, kan rokke og slide Fisker-Garnene løse fra Hav-Bunden, uagtet de ere satte paa 50 til 60 Favnes Dybhed; hvorfor og dette Slags Vind kaldes Grund-Stød. 7) Det almindeligste og varigste Storm-Beir hos os kommer af Sydvest-Vind, eller rettere af en Vestenvind i Havet, som ved at støde an imod Søekysten bestemmes og forandres til en Sydvest-Vind. Springer denne Vind om til Nordvest og Norden, da er man vis paa, at den for den Gang ophører; men gaaer den om fra Vest og Sydvest til Sønden og Sydøst, da bliver Stormen langvarig og holder gierne ved i nogle Dage saaledes, at den om Dagen blæser af en Vesten og S. V. (ifkum at den undertiden midt paa Dag pleier give et Ophold eller saa kaldet Mid-dags-Duus) men gaaer hver Aften om til Sønden og S. O.; hvorfor og saadant Beir kaldes Traa-Beir d: trodsigt Beir, som længe vil vedvare. 8) En anden kortere og mere ujævn Storm reiser sig af en Vesten- eller Nordvest-Vind, og kaldes Vle-Beir (Ventus per intervalla sæviens) fordi den kommer Stød-viis med hæftige Jlinger og gjør nogle Ophold derimellem. Dette Slags Storm-Beir afvejer

da idelig saaledes, at, saa ofte de tykke og mørke Skyer i Vest eller Nordvest trække sig sammen i Havet, bryder det ind i Landet med hastig Regn, Sne eller Hagel, undertiden ogsaa med Lynild og Torden; men saa snart de samme give et Glan: en Rist eller lys Abning, lægger det sig strax igien og bliver mere stille. Naar altsaa den først ommeldte langvarige Storm altid pleier at dæmpes og stilles ved et paakommende Regn, saa er denne derimod paa det hastigste, medens Regnet vedvarer; men som den tillige raser hastig ud og imellemstunder ophører, saa er den de Reisende mindre til Hinder end den første.

§. 7.

Hvad Veirligets Beskaffenhed og Afveksling med Varme, Kulde, Blæst, Regn og Sne i de fire Aarets Tider angaaer; da er samme saa megen Ustadighed underkastet, at ifkun saa almindelige Regler derom kan fastsættes. Imidlertid kan agtes, at Veirliget i Almindelighed meget bestemmes af Landets eller i sær Biergenes Beskaffenhed, og af deres Beliggenhed nærmere ved eller længere fra det store Vester-Hav. Saaledes falder 1) ved Søe-Kanten hverken sonderlig Varme om Sommeren, ei heller megen Kulde om Vinteren, af Aarsag, at det nær beliggende Vester-Hav medfører altid kolige Vinde og Hav-Kulde om Sommeren; men derimod opsender fugtige og Varme Dunster om Vinteren. 2) I Fiordene og de længst fra Havet beliggende Stæder befindes baade Sommer-Varmen og Vinter-Kulden i en langt stærkere Grad. I sær viser Solen sin stærke Kraft og Virkning i de trange og med høie Bierge paa begge Sider indsluttede Dale, ei alene ved at bringe det saa kaldte Snare-Korn til en usædvanlig hastig Modenhed, men og ved at trække Jedmen ud af Fyrre-Tommeret i Husene, hvilke derover see ud, som de kunde være besmurt med Harpiz eller Tære. Ligesaas falder om Vinteren i de Dale, hvor ferske Bænde og Elve findes,

en

en saa kaldet Snee eller Snee-Vind, som er usædvanlig kold og giennemtrængende. 3) Ligesom Hav-Vetret eller de Vestlige Vinde fornehmelig have Overhaand ved Søe-Kanten; saa regierer derimod Land-Vetret i Fiordene, og det i sær om Vinteren, naar Tellen (Isen eller Frosten i Jorden) er stærk og Sneen megen, da disse 2 Slags Vinde ofte føre en meget hæftig og langvarig Strid med hinanden. Et mærkeiigt Exempel paa denne Strid i Lufsten forekommer hver Vinter imellem Skottungen og Skiellen, af hvilke den første er en stærk Hav-Vind, som fører med sig i Vest en Samling af tykke Skyer, kaldet Skottungs-Bakke; men den anden en skarp Østen-Vind, som kaldes Skiellen, enten fordi den ligesom skielder og strider imod Vesten-Vinden, eller og maaskee fordi den ligesom skielner og sætter den visse Grænser. Med denne Strid gaaer det saaledes til, at Skottungs-Bakken (eller Vestenvinds-Bakken) sættes hver Aften op af Havet paa den ellers klare Himmel, og derimod af den skarpe Østen-Vind drives hver Morgen ned i igien; og jo høiere Skottungs-Bakken stiger paa Himmelen, jo hæftigere puster Østen-Vinden imod. Saaledes kan disse to Vinde brydes i 8 til 14 Dage og holde hinanden i fuldkommen Ligevægt, da man her pleier sige: at Landet (forstaae Snee og Kulde i Landet) er for stærkt, indtil Hav-Vinden dog omsider faaer Overhaand og bryder ind i Landet med Regn (*). Om Sommeren føre disse Vinde, under Navn af Skodde-Vetr og Skarføre, en ligesaadan, men mindre hæftig, Strid med hinanden; efterdi Skodden daa-gen finder da mindre Modstand i Landet og trænger sig derfor des lettere ind. 4) Da de Vestlige og Sydligge Vinde, som idelig tumle sig i

Egg 3

Vest. r.

(*) Saa længe denne Strid imellem Skottungen og Skiellen vedvarer, fornemmes Nordlyset meget ofte, hvilket og stadfæstes i Hr. L. Warhøvs Observat. vdm Nordlicht. §. 31. Skönt det synes at være modsagt igien i §§. 46 og 47.

Vester-Havet, føre jævnlig Taage med sig ind i Landet; saa falder det af Fornødenhed, at her paa Stedet ingen Mangel have paa Snee og Regn, allerhøjest da Viergene ere baade mange og høie. Den Snee, som kommer med Vestervind, er gemeenlig fugtig; men den, som følger med Østevinden (thi disse 2 Vinde føre den meste Snee med sig) mere tør. Den første falder ned i store Stykker og forgaaer gierne hastig, efterdi den har meget Vand i sig; skjønt det derhos som oftest fornemmes, at den Snee, som ved Havet er vaad, bliver siden, naar den kommer længere ind i Landet, alt mere og mere tør. Ja det som mere er, da bliver ofte Regnet selv, naar det kommer 2 til 3 Mile ind i Fiordene, forvandlet til Snee. Deraf følger, at i Fiordene maa falde en ulige større Hob Snee end paa Derne, allerhøjest naar en stærk Blæst af Vester driver den fra Hav-Kanten lige ind i de trange Fjorde; skjønt det dog ofte erfares, naar Sneen kommer af Vester eller Nordvest, at enhver Snee-Bye (Bling med Blæst og Snee) mødes i Fiordene af en modsat Vind fra Østen eller Sydøst og falder saaledes jævnt ned overalt. Regn falder ofte ulige, endog paa ganske nær ved hinanden liggende Stæder, ligesom Taagen lægger sig snart paa eet Fjeld snart paa et andet, snart støder an og standser imod den ene Fjeld-Side snart mod den anden; saa at Sædens Indhøsning ofte kan gaae fort paa den ene, naar den formedelst et saa kaldet Regn-Skur aldeles forhindres paa den anden Side af eet og det samme Fjeld. 5) Hvad Foraars-Beirliget angaaer, da pleier Landværet, eller de Østlige og Nordlige Vinde, paa den Tid at tage Overhaand og foraarsage en anseelig Fjøre eller Ebbe, i sær den bekiendte Gise-Fjøre, det er Martii Maanedes Ebbe, som holdes for at være den største. Disse Vaar-Vinde have fornemmelig i de seneste Aaringer fra 1740 været meget skarpe og kolde, til stor Skade og Bantrivelse for Creaturene, og til megen Hindrer for Sædens Opvært. Ved Løv-Springet pleier og (ligesom ved Løv-

Lov-Faldet om Hosten) at yttre sig en Høben Sygdomme hos Mennesker; og op til Lands falder desuden en Damp om Foraaret af den fra Jorden opstygende Tælle, som ligeledes er skadelig for Folkets Sundhed. Ved Paaaske-Tider, naar Farten aabnes og begynder at gaae an til Bergen, pleier altid at falde en stærk Nordenvind, der ret kan ansees som en Passat-Vind for vore Seilere, i sær for Nordfarene eller de Nordlandske, af hvilke mange have 100 Mile og mere at reise 2 Gange hver Sommer til og fra Bergen. 6) Sommeren i Norge pleier altid at være kort, skjønt derhos temmelig varm; men nu i nogle Aar, nemlig fra Aaret 1740, har man her som oftest havt kolde Sommer og en meget fugtig Luft, forarsaget af den tykke Taage, kaldet Mørke-Skodde, som idelig har stødt ind fra Havet og ført en kold Nordlig eller Vestlig Vind med sig. Denne Taage er vel altid af vore Fiskere fornummen i Havet; men aldrig har den, saa vidt man veed, trængt sig saa dybt ind i Landet og ligget saa bestandig indsluttet imellem Biergene, som nu omstunder: hvorom allerede er meldt i det foregaaende Cap. om Agerdyrkningen. Derved er da Solens Skin og Sommerens Behagelighed for en stor Deel bleven betagen; saa at vort Sommer-Beirligt ofte kunde ansees at ligne en Vinter, naar vi derimod om Vinteren ofte have havt et usædvanlig mildt og godt Veir. At denne Taage kommer fra Grønland eller andre saadanne Nordlige Stæder, synes mig at have Anledning til at slutte af Hr. Egedes Beskrivelse over Grønland; og omendskjønt den ingen stærk Hav-Vind har i Følge med sig, saa fører den dog en mærkelig Hav-Strom ind i alle Fjorde, til et useilbart Beviis, at der maa ligge en skarp Vestlig eller Nordvestlig Vind i Vester-Havet, som driver Strommen frem: hvilket og af de Søefarende, som komme ind fra Vester-Havet, bekræftes. I Øvrigt ere stille Østen- og Vesten-Vinde de almindeligste Sommer-Vinde; men ligesom Vestenvinden om Vinteren holder til Sønden og bliver en Sydvest-Vind, saa

saa holder den sig om Sommeren til Nordvest eller Norden. Den rette Nordenvind er og langt mere almindelig om Sommeren end om Vinteren, og tiener altsaa ikke lidet til at befordre den Nordensfjeldske Handel og Fart til Bergen; thi saar man kun søielig Vind paa Hjemreisen, bliver man sielden forlagten paa Tilbagereisen, efterdi de Sydlige og Vestlige Vinde altid ere de sædvanligste ved Hav-Kanten. Og omendskiont disse Vinde ofte i de varme Sommer-Dage (især Hunde-Dagene) kan gaae om til en saa kaldet Sydøst-Draaft eller Døe-Beir, da Skyerne trække for en Sydøst og føre Vindstille med sig, at man hverken kan seile frem eller tilbage; saa gaaer dog for det første Strømmen gemeenlig Nord ad, dernæst pleier og paa saadan Tid om Eftermiddagene at indfalde et Floe-Beir eller et Flo (Echnephias) som vel ikkun varer nogle saa Timer, men er gemeenlig hæftigt og begynder altid Sonden fra, gaaende siden alt længere og længere mod Nord, til stor Hielp for dem, som seile fra Bergen. 7) Høsten pleier hos os at være den behageligste Tid af Aaret, fordi den gierne medfører en varm Sydøst-Vind, som baade bringer det vorende Korn til Modenhed og tørrer det affkaarne. Jo koldere og ubehageligere Sommeren har været, jo mildere pleier Efterhøsten at blive; og omendskiont man altid paa den Tid har en Storm fra Havet i Vente, tillige med hoi Flod, saa indfalder samme dog ofte sildig, ofte afløses den igien med godt og behageligt Beir. Da Natten om Efterhøsten begynder at blive mørk, saa giver den Anledning til at see adskillige lysende Phænomena, saasom Mor-Ild eller Hav-Ild, hvilken efter de Naturkyndiges Mening skal forarsages af det opgiastede og sammengniiede Salt i den af Vindene oprørte Søe; men efter vore Soemænds Begreb altid skal lade sig tilsyne, naar kun Luften i en vis Grad er Taagefuld og mørk. Og omendskiont vore Bønder vide af Erfarenhed, at Mor-Ilden lyser allermeest for og i Søndenvind, som fremfor de fleste andre Vinde sætter

Sven

Soen i en hæftig Bevægelse; saa mene de dog, at denne Lysning i Soen egentlig bør tilskrives de mørke Skyer, som Søndenvinden fører med sig: hvori de formodelig tage Feil. Nordlyset sees ofte baade om Høsten og Vinteren, men fornemmelig naar der regierer en Strid i Luften imellem den Skjæfulde Vestenvind og den modsatte Taagefrie Østenvind. Naar Silben om Høsten svermer om i Havet og holder sig nær op til Havbrynen, da skal efter vore Fiskeres Beretning deraf opstaae en blaa og lysende Damp, som maaskee bliver det saa kaldte Sild-Blirt eller Fulgur Halecum, hvorom Hr. Professor Ramus melder i sin Afhandling om Nordlyset. Fiske-Lysen sees derimod ikke forend om Vinteren og holdes for at være et Lys eller lysende Damp af den ved Vinter-Solhvervet opstigende Torske-Sverm. Iblant Meteora er intet almindeligere end Drage, som ifkun lader sig see i klart Veir og kaldes her egentlig Veir-Brand, fordi den skyder Gnister fra sig i Luften ligesom en nedkastet tændt Brand. Den skyder sig frem i en lang og bugtet Rød, og ansees som et Forbud for Blæst, hvilken skal komme fra den Kant af Himmelen, hvor Dragen i sin Fart støder hen. Undertiden holder den sig høit op i Luften; men ofte ganske nedrig, saa at Gnistene flyve Folk om Ørene og det hele Hemisphærium oplyses, som det kunde være den klareste Dag. 8) Vinteren har i de seneste Aaringer været meget ubestandig og uordentlig, fornemmelig i Begyndelsen eller for Vinter-Solhverv, da den idelig har afsværet med stormende Hav-Beir, som har brudt Tellen op af Jorden, saa snart den er bleven lagt, og med et usædvanlig mildt og stille Veir, som ofte har vedværet halve og hele Maanedes, imedens Jorden har ligget bar. Man har altsaa ved lang Erfaring mærket, først at Vinter-Kulden ikke bliver af nogen Bestandighed, naar den første Telle i Jorden slaar op igien, efterdi Landets Kulde da ei kan holde Ligevægt imod de uroelige og stormende Hav-Vinde; dernæst, at ligesom den rette Sommer-Varme ikke

falder førend efter Sommer-Solhværo, saa begynder heller ikke den rette Vinter-Kulde førend efter Vinter-Solhværo, da Tellen pleier at lægge sig paa nye. De almindeligste Binde ere om Vinteren, ligesom om Sommeren, Besten og Østen-Binde, af hvilke den sidste gemeenlig fører klart og stille, men den første taaget og stormende Veir med sig. Fra Besten og Østen springer Binden vel om paa mange foranderlige Maader; men ikke des mindre fornemmes dog som oftest denne: at naar Besten og Sydvest-Bind nogen Tid har regieret med Storm og Regn eller Snee, da springer den om til en Nordvest med Torden og Lynild, samt Frost og Snee eller Hagel; hvilket dog sielden varer over en Dags eller Nattes Tid, da den gaaer om til Norden og bliver stille med klart Veir og Frost. Derpaa følger da strax en Østevind, som gemeenlig vedvarer nogen Tid med smukt og klart Veir (Fiont der dog een og anden Gang kan falde Snee saa vel med Østen som med Sydøst-Bind) indtil den gaaer om til Sonden med let Veir, som gjør Sneen fram og fører undertiden Regn med sig, og endelig falder hen til en Sydvest og Besten igien, som tager Sneen ganske bort med Regn og Storm. Men ligesom Sneen saaledes borttages ved en Storm af Havet, saa stilles Stormen gemeenlig ikke førend Snee paa nye bliver nedkastet; hvilket altid skeer, naar Binden atter gaaer om fra Vest til Nordvest. Og saaledes afvevler da Veirliget den hele Vinter igienem. Dersom en stærk Bind følger enten med eller strax efter den nedfasteede tørre Snee, da forarsager den et skrækkeligt Snee-Fog, som driver Sneen ned fra alle Bierge og Høie, men opfylder derimod alle Dale og betager Folk næsten alt Syn; saa at intet Veir falder de Reisende mere hinderligt og besværligt, end dette.

§. 8.

Da man her paa Stædet som oftest maa tage sin Næring baade af Landet og Vandet, og man saa vel til Land som Søe-Bruget behøver

bequem

beqvem Vind og Veirligt; saa findes der maaskee saa Stæder, hvor man noiere har givet Algt paa alle Veirets Forandringer og bedre forstaaer at domme derom, end her. Ja det vilde næsten udgiøre en Afhandling for sig selv, om alle de Prognostiske Tegn og Mærker skulde anføres, som vore Sø- og Land-Mænd have gjort sig og taget deels af Skyernes Fart og øvrige Besskaffenhed, deels af Havets Bevægelser, Strommenes Løb, Flod og Ebbe, deels og af Maanens Forandringer og adskillige Luft-Skin, item af visse Sø- og Land-Dyrs Naturlige Drifter, med videre, hvoraf jeg ikkun vil anføre det mærkværdigste. 1) Det almindeligste og visseste Mærke, hvorefter man retter sig, er det saa kaldte Bleg, det er tynde og blege Skyer, som i lange Spirer eller Strimler brede sig ud i Luften og trække altid hen til den Kant af Himmelen, hvorfra Vinden vil komme, eller lige imod den forventede Vind. Disse Skyer holde sig gemeenslig høit op i Luften oven for de andre Skyer og sees ofte at gaae tvert imod dem; de see og undertiden krumme eller ligesom bugtede ud, og give derved tilkiende, at den Vind, som de gaae i Møde, allerede er kommen og har begyndt at drive dem tilbage. 2) Naar Nordlyset, som ellers altid gaaer fra N. O. til S. V. og Vesten, sees at trække sig meget hen til det Sydlige Hemisphærium, da ventes vist Sødvind. 3) Sees derimod i klart Veir om Sommeren megen Taage at samle sig paa de øverste Fjeld-Toppe; da er man vis paa Nordenvind. 4) Sees om Morgen en stærk Røde i Øst, da har man (efter almindelig Erfaring her paa Stædet) den Dag en Storm i Vente, dog saa, at Rødheden der bliver staaende eller sættes ned bag Fjeldene; thi spreder den sig om Morgenen hen over Himmelen mod Vesten, da bliver Veiret vist nok godt, eller i det mindste saa taaleligt, at ingen frygter for at reise til Havs den Dag. 5) Sees om Sommeren Skarføre (det er en Samling af tykke Skyer i Østen) da ansees det som et Tegn til godt Land-Beir,

efterdi det altid pleier modstaae og dæmpe Hav-Beiret: trækkes det hen til Sonden, da spaaer man, at samme gode Veirligt vil vedvare; men fores det hen mod Norden eller Vesten, har man snart Forandring af Hav-Beir igien. 6) Naar Himmelen er overdraget med Skyer om Sommeren, og derhos fornemmes en qvalmende Hede eller saa kaldet Lummer-Varme; da har man om Eftermiddagen et Flo (Echnephias) vist i Bente. 7) Saa ofte man om Sommeren seer Tarver (det er, smaa, tykke og mørke Skye-Pletter) at stige op af Havet, venter man en skarp Blæst, som vedvarer saa længe, som Skye-Pletterne blive hængende langs ved Horizonten; hvilket synes at stemme overeens med det, som berettes om det bekienbte Olho de Bay ved Taffelberg paa Cap. See Scheuchzers Natur. Wissensch. 2. Th. Pag. 283. 8) Undertiden, helst om Høsten, høres et stærkt Knald i Lusten, ligesom et langt fraværende Bøsse-Skud, hvilket her kaldes Beir-Brest (fordi man mener, at Beiret eller Vinden brister da med voldsig Magt ud af Skyerne) og ansees af de fleste som et vist Forbud for en Storm fra den Kant, hvorfra Lyden kommer; skiont nogle vilde sige, at Storm ei altid paafølger. Af mig er det kun hørt een Gang, nemlig i September-Maaned 1757 paa en Dag, da Beiret var taaget og Sydlig, men derhos ganske stille, indtil den næst paafølgende Dag, da en meget skarp Vind af Sydøst begyndte at blæse og vedvarede saaledes i nogle Dage. I Schwed. Acad. Abhandl. 1752, 4. Quart. II. Abh. meddeles Beretning om adskillige stærke Luft-Knald, som synes at være af selv samme Beskaffenhed. 9) Naar man om Vinteren seer hen mod Vesten og mærker, at alle ved Havet forekommende Objecter, saasom Øer, Skiar, Landpynte og Baade, gildres op eller forhoies; saa at de synes ligesom at være opløstede over Vandets Glade; da veed man vist, at Vestenvind med Skodde eller Taage er nær for Haanden. Dette Phænomenon lader sig i sær tilsyne om Vinteren, imedens den forhen

ommeldte Strid imellem Skottungen og Skjellen vedvarer, eller rettere, naar den første begynder at faae Overhaand og vil bryde ind i Landet; men ellers sees det og om Sommeren saaledes, at de smaa Skiar i Havet ei alene forhoies, men og tillige forestille en Hoben artige og hastig afvejlende Figurer, som ret ere forunderlige at ansee: og i dette Tilfælde har man ligeledes en Vestenvind sikkert i vente, om den end varede nok saa kort. Grunden til begge Phænomena ligger i Taa-gen, som ved at brække Solens Straaler forarsager disse usædvanlige Forestillelser. 10) Om Vinteren, i sær naar Jorden er belagt med Sne uden at være tilfrossen, fornemmes undertiden paa Fiordene en stærk Damp, som her kaldes Frost-Bob eller Frost-Røg; og da spaaer man strax, at Kulden ei længe vil vedvare. Samme Spaaedom gjør man sig og, saa ofte Tanget ved Stranden fryser til eller belægges med Is; item naar Driv-Is sees at flyde paa Fiordene, og naar Stranden giver en Stank eller slem Lugt fra sig. 11) Et vist Forbud for Sydlig Vind er stærk Mor-Is i Soen, eller paa Soen flydende Skum og Bobler. 12) Naar visse Søe-Snegle, som kaldes Buehunde, begive sig i nogen Mængde hoit op paa Stranden og de ved Soen liggende Bierge; da ventes vist Nordenvind og tørt Land-Beir. 13) Er et Sne-Fog meget hæftigt, saa at det drives ind i alle Sprækker paa Huus-Bæggene og klæber sig fast; da spaaer man snart Opflag eller Doe-Beir. Sees saadant Sne-Fog paa de øverste Fjeld-Nygge og Fjeld-Toppe alene, da kaldes det Fjeld-Fog, og giver et nær forestaaende skadeligt Storm-Beir tilkiende. 14) Fornemmes paa Havet, at Strømmen har et andet Løb neden under end oven til; da ventes Forandring af Vind og Beir, og det fra den Kant, hvorfra den øverste Strøm kommer. 15) Det er bekiendt, at Strømmen i de store og aabne Fiorde jævnlig falder ud, formedelsk den bestandige Land-Vind og den Mængde af Elve-Band, som daglig udgyder sig i dem; men be-

findes det undertiden, at Strømmen løber ind ad Fiordene, da ventes en Storm fra Havet. Kommer samme ei frem, saa er den dog i Havet og giver sig tilkiende ved stærk Strøm og Søegang paa Skærene uden for Landet, end og i stille Veir; og naar dette skeer, siger man, at der er N-S-Veir i Havet, det er en Storm i Havet, som forarsager, at Søen æser eller svolmer op.

Foruden alt dette har man og adskillige Naturens Forandringer bemærkede paa visse Aarets Tider, især paa de saa kaldte Mærke-Dage, saasom de 4 Lamperdage, de 12 Jule-Dage, med videre, hvorefter man retter sig, naar man forud vil domme om Aarets større eller mindre Kulde, Varme og Frugtbarhed; hvilket alt jeg for Vidløstigheds Skyld vil forbigaae, og ifkun melde dette: at man nu omstunder ei sætter saa stor Tillid til slige Prognostiske Tegn, som tilforn, men flager over, at gamle Mærker nu omstunder laae Feil. Det kan heller ikke nægtes, at jo Veirliget hos os tilforn har været mere ordentligt og bestandigt, saa at en Deel visse og paalidelige Regler derom kunde fastsættes; men at det nu paa et Snees Aar har været idelige Forandringer underkastet og gjort Aarets Tider saa uordentlige, at man om Vinteren har haft usædvanlig mildt og godt Veir, og derimod om Sommeren en lige saa usædvanlig og uventelig Kulde. Hvad den egentlige Aarsag dertil kan være, er vanskeligt at sige med nogen Visshed; og om de seneste her og andensteds i Europa formærkede Jordstøtse derudi kan tiene til nogen Oplysning, lader jeg staae derhen.

Niende Capitel.

Om

Søndmørs Fiskerier.

§. I.

S Henseende til alle Slags Fiske og Fiskerier er dette Fogderie saa rigelig velsignet, at det deri overgaaer alle andre Districter af lige Størrelse i Norge, ligesom det og deri finder Erstatning for alle de Herligheder, som Naturen ellers kan have nægtet det, i Henseende til Frugtbarhed og deslige. Efterat jeg da har beskrevet Fartsøiene og Seilatsen, bør jeg ikke forbigaae at melde om Fiskerierne, for hvis Skyld Seilatsen fornemmelig foretages, nemlig saa vel om de her brugelige Maader at fiske paa, som om Fiskeriernes Bigtighed og Fordeel for Landet; item om Fiskens Behandling og Tilberedning, med videre; hvilket alt i sin Orden skal blive betragtet, naar jeg først har anført en Deel almindelige Regler og Anmærkninger, hvorpaa Fiskerierne hos os meget grunde sig, og som fornemmelig ere følgende:

1) Al Slags Fisk holder sig om Vinteren i det Dybe, men begyver sig om Sommeren op paa de høie Grunder; ja man har end og bemærket, at ligesom Solen begynder at stige paa Himme-
len, saa begynder og Fisken at stige alt højere og højere op af Dybet paa Grunderne. Deraf følger da, at Fiske-Fangsten fornem-
melig gaaer til om Vaaren og Sommeren, og at der om Vinteren maa fiskes paa 60 til 70 Favne Vand, naar det om Sommeren kan skee paa 10 til 20 Favne. De Dveiter og Langer, som fanges paa den

den bekiendte Grunde, kaldet Stor-Eggen, holde sig midt paa Sommeren altid høiere op ved Kanten af Dybet, end tilig om Vaaren, og om Foraaret høiere end om Vinteren, da de søge langt ned i Dybet. Ligeledes forholder det sig og med Torskene, som ved Vinter-Solhverv begynder at stige op fra de dybe Stæder, hvor den fra Vinterens Begyndelse har staaet; ei at tale om, at Seyen opholder sig paa de høie Flude i Havet om Sommeren alene, og at de smaa Fiske forlade Strandbredden og Søe-Bryggerne om Vinteren. Aarsagen dertil menes at være Kulden, som driver Fiskene til at søge ned i de dybe og varme Stæder, hvor de tillige kan staae i Roelighed og Sikkerhed for det ved Storm-Vindene oprørte Hav.

2) Alt Slags Fiskerie gaaer bedre til i Flod, end i Ebbe, hvilken Regels Rigtighed af enhver Fisker daglig kan erfares, men ikke saa let forklares af Physiske Grunde. Vel er dertil givet nogen Grund og Aarsag i det foregaaende femte Capitel, i Anledning af Beskrivelsen over den Fisk Stil; men at dette skulde være den eneste Aarsag, tør jeg ikke forsikre. Imidlertid er det vist, at jo mere Søen stiger eller falder, jo bedre eller ringere Fiskerie har man at vente, og at ligesom de Fiske, der fanges med Mede-Krog, aldrig bide saa vel paa Krogen i falvende som i voxende Søe, saa søge heller ikke de Fiske, som fanges med Bod, nær til Landet eller Strandbredden i Ebbe-Tiden, men alt i Flod.

3) Med Garn saa vel som med Angel fiskes altid bedre i Sydlig end i Nordlig Vind. Denne Regel er lige saa vis og paalidelig som den foregaaende; og Aarsagen dertil skal fornemmelig være denne, at de Sydlige Vinde føre mere Taage og Slud samt stærkere Blæst med sig, følgelig gjøre Luften mere mørk og Søen oprørt, saa at Fisken ei saa vel kan see sig for eller tage sig vare, som i klart og stille Veir. Deraf kommer det, at Fiskerie med Garn, som staae i Søen

Natten

Natten over, ikke lykkes saa vel i Maane-Skin, som paa andre Tider, naar Lusten er mørk og Taagesuld; item at Lare-Fangsten i de Elve, som have sin Oprindelse af Snee-Bræerne, gaaer allerbedst til midt paa Dagen, naar Solen har den stærkeste Kraft til at opløse Sneen, hvorved Elve-Bandet bliver Mælkfarvet, tykt og oprørt. Da nu Vinden her ved Søe-Kysten jævnligst blæser af Sonden og Vesten, og begge Slags gemeenlig føre Taage, Regn og stærk Blæst med sig; saa kan det ikke feile, at jo Fiskerierne hos os derved meget maa befordres.

4) Al Slags Fisk søger imod Strømmen og bliver i Strømmene allerbedst fangen; saa at det synes, at Strømmen er for Fiskene det samme som Vinden for Søe-Fuglene og en Deel af Land-Dyrene (nemlig Neensdyr, Geder og flere) af hvilke de første i sin Svømmen og de sidste i sin Gang altid søge imod Vinden. At Fiskene idelig gaae imod Strømmen, skeer ventelig derfor, at de ikke skal forsættes og drives ind paa Landet; men at de mere opholde sig der end andens- stæds, maa komme deraf, at paa slige Stæder falder renere og friskere Vand, moaskee og mere Føde. Imidlertid er Regelen ganske almindelig og kan (foruden adskillige besønderlige Exempler, som i dette Skrifts anden Part skal anføres) af daglige Erfaringer bevises. Saaledes er det bekiendt, at de smaa Fiske jævnligst og allerbedst fanges i Strømmene; at Silde altid holder sig ved Ræssene eller Landpyntene, formedelsst den der faldende stærke Strom og Atterrinding; at Sæyen for Strømmens Skyld opholde sig paa de høie Flude i Havet; og at Øvelter og Langer af samme Marsag fornemmelig have sit Tilhold paa Stor-Eggen, skiont det ikke kan nægtes, at de i foregaaende femte Capitel beskrevne Siil-Støer eller Øvelte-Hælder (hvis Indflydelse i Fiskerierne jeg her ikke vil igientage) ogsaa giøre meget dertil, at disse 2 Slags Fiske opholde sig her i større Mængde end andensstæds, saasom de uden Tvivl ere mere almindelige ved Siden og Kanten af dette

store Dyb, end ved Eggene paa andre Dyb. Af det, som nu er meldt om Fiskenes Ophold og Gang imod Strømmen, gjør jeg denne Slutning: at den stridige Strøm, som idelig gaaer forbie den hele Nordenfjeldske Søe-Kyst og gemeenslig falder fra Sonden til Norden, er en stor Aarsag til, at Sild og Torsk hvert Aar i ubeskrivelig Mængde komme Norden fra og strygge Land-Kanten forbie, eller rettere løbe igiennem det med Søe-Kysten parallel gaaende Store-Dyb, ligesom igiennem en Canal, hvorfra de videre stode ind til Søndmør igiennem det paa den Østlige Side af Store-Dybet liggende Lvær-Dyb, kaldet Breesund, som uden Tvivl er det største og mærkværdigste i sit Slags, ligesom det og gjør dette Fogderie til eet af de Fiskerigeste Stæder i hele Norge; hvorom mere paa sit Sted.

Efter denne Forberedelse begiver jeg mig til Fiske-Nedskabernes Beskrivelse og de adskillige Maader, hvorpaa her fiskes; hvilket skeer enten med Angel, Garn, Rod eller andre Nedskabe.

§. 2.

1) Angel eller Mede-Krog bruges paa adskillige Maader og til efterfølgende Slags Fiske-Nedskabe, nemlig

1) Troe eller Potte-Troe, det er Mede-Stang, som blot forsynes med en fiin Snor, her egentlig kaldet Forsynd (*), i hvis Ende fastes et lidet Stykke Blye tillige med en Messing-Streng eller et Stykke Messing-Traad og en liden Angel, som hæftes til Enden af Messing-Traaden. Med saadan Mede-Stang staaer Fiskeren paa Strandbredden eller Søe-Bryggerne og fanger allehaande Slags smaa Fiske,

(*) En Snor eller Fiske-Snor kaldes her i Almindelighed et Snøre; men det fineste Snøre kaldes Forsynd, ligesom det efter Beretning i Island skal heide Forsyndi, og betyde Forsvømmer; thi synde bemærker noget, som svømmer, af at finda, at svømme.

Fiske, hvilket er den sædvanligste Maade; men undertiden sætter han sig bag i en Baad paa et Bræt eller en Tofte, som lægges tvært over Bag-Skudten, hvor han sidder med Ansigtet vendt til Forstavnen og med een Medestang i hver Haand, hvilke han lægger ud paa begge Sider af Bagstavnen og skyder dem løselig, men vekselsviis, frem og tilbage i Soen, imedens en anden bruger Alarene og roer sagte frem. Denne Maade at fiske paa, som her kaldes at Potte, bruges kun nær ved Landet i stille Veir, og naar det tillige vrer eller regner lidet; thi da svømme de smaa Fiske overst op i Søe-Brynen. Paa nogle Stæder, fornemmelig i Sørlotten eller den Søndre Part af Søndmor, bruges endnu en anden Maade, som kaldes at Flye, og bestaaer deri, at man i Staden for at roe lader Baaden ligge for Tong, og stroer rundt om Baaden en Hoben Madding, enten af knuset Skæl-Fisk eller (hvilket er bedre) af Fiske-Ravn, hvortil de smaa Fiske forsamles i Mængde og fiskes med Medestang. I Øvrigt er Mede-Stang eet af de almindeligste og eenfoldigste Fisker-Nedskabe, og bruges ifkun til at fange de smaa Fiske, som opholde sig nær ved Landet; hvilket alt ogsaa kan siges om det efterfølgende Fisker-Nedskab, nemlig

2) Dorg, som blot bestaaer af en lang og fin Snor eller Forsynd, og af een Angel, som fæstes til Snoren ved et Stykke Messing-Traad, hvorhos hænger et lidet Stykke Blye. At Snoren ikke skal komme i Urede, haspes eller vindes den op paa en firkantet Træ-Ramme, og bliver saaledes liggende, indtil Fiskeren skal bruge den, da han lader den løbe ud i Soen og holder den om sin Væge-Finger, medens han roer; folgelig ved hvert Alar-Drag fører den frem og tilbage, indtil han mærker, at en Fisk er fangen eller blot rykker paa Maddingen (hvilket fornemmes paa Fingeren, om Fisken er nok saa liden) da han strax holder op at roe og haler Snoren ind.

Tab.
fig.

Tab. III.
fig. 8.

3) Ba er en maadelig tyk og lang Fisker-Snor, forsynet med tvende Angle, som ved siint Snore eller Forsynd ere fæstede til Snoren, men staae ved Hielp af en liden Træ-Vind i Spand vliidt udspilede fra hinanden. Dette Redskab, hvormed ofte kan fanges 2 Fiske paa een Gang, har tilforn været brugt til at fange adskillige Slags smaa Fiske paa maadeligt Dyb, i sær til de saa kaldte Koljer eller Hysker, hvorfor det og kaldes Hyske-Ba; men nu omstunder bruges det aldrig uden til at sætte paa Diubs-Magn, som nu skal beskrives.

Tab. III.
fig. 9.

4) Diubs-Magn (*) er en tyk og omtrent 100 Favne lang Fisker-Snor, i hvis nederste Ende hænger en saa kaldet Blye-Steen eller Blye-Lod (undertiden og en Grot-Steen eller Sand-Steen, dannet som et Blye-Lod) tillige med et paa tvært udstaaende og meget stivt Stykke Tong, hvortil Angelen fæstes ved et Stykke Forsynd, og hvorved den hænger saa frie og ubehindret, at den ei kan vikle sig om Snoren eller Blye-Loddet. Den øverste Deel af Angelen saa vel som et Stykke af den fine Snor, hvorpaa den hænger, belægges rundt om, enten med Messing-Traad alene, eller og først med Orne-Fiere og der uden om med Messing-Traad; hvilket sidste er nødvendigt, naar der søges efter store Fiske, saasom Øveiter, Langer og store Haae-Fiske, hvilke ellers let kunde bide Snoren af og løbe bort med Angelen. Denne Snor lader Fiskeren først løbe lige ned til Bunds; men trækker den siden 1 eller 2 Favne høit op fra Bunden igien, paa det at Angelen kan hænge frie for alle Slags Søe-Værter. Den bruges baade til smaa og store Fiske, og altsaa baade med smaa og store Angle, men ikke uden der ægnes (det er, sættes Madding paa) til at fiske paa Dybet, hvorfor

(*) Det saa kaldte Diubs-Sofn er et andet Redskab, bestaaende af en Snor og et Blye-Lod, hvortil fæstes en Hoben store Angle, med hvilke man søkner eller søger efter noget, som kan være tabt i Dybet, saasom forlorede Fisker-Garn, med videre.

hvorfor og dette Redskab kaldes Diubs-Nagn; men da det tillige er eet af de almindeligste Fisker-Redskabe eller Fisker-Snore, kaldes det ofte slet hen et Snore. Det nyelig ommeldte Ba eller Hys-Ba, som bestaaer af tvende Angle, sættes undertiden paa denne Snor, naar man agter at fange smaa Fiske, og det enten i Staden for eller tillige med den sædvanlige Angel; i hvilket sidste Fald det sættes til Snoren oven for Blye-Loddet, og giver Anledning til at fange 3 Fiske paa een Gang.

5) Line er en Fisker-Snor af forskjellig Længde og Tykkelse, som behænges med en Hoben, mere eller mindre viidt fra hinanden staaende, Angle af forskjellig Størrelse, alt efter Soe-Bundens Dybhed, hvor den udsættes, og efter de Fiskes Størrelse, til hvis Fangst den bruges. Den er ofte nogle 100 indtil 1000 Favn lang og bestaaer af 3 eller i det mindste 2 Dele, af hvilke den ene (i første Fald den mellemste) Deel besættes med Angle, som paa korte og fine Snore hænges 3 eller flere Favn viidt fra hinanden, og sættes efter Soe-Bundens Beskaffenhed i en lige eller ulige Linie saaledes ud, at den med alle sine Angle kommer til at ligge tet ved Bunden, til hvilken den sættes med en Steen i begge Ender. Denne Deel udgjør egentlig det, som kaldes en Line; thi den anden Deel eller de 2 øvrige Dele, som fra een eller begge Linens Ender gaae op til Soe-Brynen, hver med et Dobbelt eller en Boye, tiene ikkun som Dobbelt-Streng (Boye-Reeb) til at vise, hvor Linen skal findes, og til at trække den op igien, efterat den har staaet en halv eller heel Dag, eller en Nattes Tid over, i Soen. Naar Boyen er udkastet, tager man et saa kaldet Meed eller Mærke i de nærmeste Fielde, for derved des lettere at kunde hitte den igien, i sær naar Linen, som undertiden skeer, falder ned i Dybet og trækker Boyen under Vand. Endskiont Linnerne, som forhen meldt er, ikkun ere adskilte i Henseende til Snorens Længde og Tykkelse, og i Henseende

til Anglenes Størrelse og Antal; saa have de dog forskellige Navne efter sin Størrelse og Brug. α) De mindste og almindeligste Liner eller Glynder-Liner, som bestaae af en maadelig tyk Snor med en Hoben smaa Angle, bruges ickun paa maadeligt Dyb til at fange smaa Fiske, i sær de bekiendte Søndmørs-Glyndre, som og derfor kaldes Line-Glyndre. I Slutning af Vaar-Fiskeriet, eller naar Torsten staaer færdig at gaae herfra om Foraaret, og man har ladet af at fange den med Torste-Garn, da fiskes den ogsaa med disse Linder (*); og er saadan Line-Fisk altid bedre end den, som paa samme Tid fanges med Diub-Åagn. β) De store Diub-Liner ere omtrent af samme Bestaaenhed, men bestaae dog af tykkere Snor med større og mere viidt fra hinanden fæstede Angle, og bruges ickun i de dybe Fjorde, hvor de udsættes paa 3 til 400 Favne Vand til at fange Øveiter, Langer og deslige store Fiske, og maa derfor have en Længde af 900 til 1000 Favne, hvoraf de 6 til 800 Favne ickun tiene som Boye-Reeb. γ) Det saa kaldte Staur-Ba bruges ligeledes i de dybe Fjorde, i sær og egentlig til Øveite-Fangst; men er endnu tykkere, samt forsynet med større og vel 10 Favne viidt fra hinanden hængende Angle.

Saa ofte Line-Fiskeriet ret vil lykkes, er det ei alene Fordeelagtigt men og meget fornøieligt, i sær naar Veiret er godt og stille; thi da kan man ofte see langt ned i Dybet en Mængde af mange og mange Slags Fiske (undertiden en Fisk paa hver Angel) at hænge paa Linen og ved Optrækningen at nærme sig til Fisker-Baaden. Men saa behageligt som dette er for en Tilskuer og Elsker af Fiskerie, saa besværligt vilde det

(*) En Bønde fra Gaarden Moldnes paa Vigeroen, ved Navn Nasmus Arnesen, holdes for at være den første Opfinder af den Maade at fange Vaar-Torste med Linder; og da han derved samlede Mængder, fik han strax en Hoben Esterfølgere. Samme Mand er død for en 20 eller 30 Aars Tid siden.

det falde for Fiskeren at trække saa mange Fabne Tong, som en Line bestaaer af, op paa een Gang, om man ikke havde en saa kaldet Træ-Hest til Hielp, det er en Træ-Blok, som neden til, hvor den fastes til Baaden i en Jern-Krampe, er smal og tynd; men oven til, hvor den hænger ud over Kanten af Baaden, er tyk, firkantet og ganske udhulet, samt forsynet med et lidet Cylindrisk Hul, hvorpaa Linen hviler medens den trækkes op. Naar store Fiske fanges (enten det skeer med Line eller med Diubs-Magn) falder det vanskeligt at faae dem indhalede i Baaden; og derfor betiener man sig altid i saa Fald af et dertil indrettet Redskab, kaldet Klæpp, det er en Jern-Krog sættet til et Træ-Skaf, hvormed man hugger i Fisken og trækker den ind i Baaden.

Tab.
fig.Tab.
fig.

6) Forend Torske-Garn hos os kom i Brug, maatte man her som andensteds, for at fange Baar-Torsk, betiene sig af Snor og Angel, hvormed man fiskede hele Dagen igiennem; men da Torsken ei altid var villig til at bide paa Krogen, og altsaa ofte forgieves blev søgt om Dagen, ophittede man en anden Maade til at fange den med Angel om Natten, hvilken bestod deri: at man bandt en Hoben Angle sammen til et Blye-Lod saaledes, at de alle vendte Spidserne ud ad, fæstede dem paa en Snor og hæftede til Snoren (en halv Alen høit oven for Anglene) enten en færsk Sild eller i Mangel deraf en saa kaldet Tin-Sild, det er et Stykke Tin, dannet som en Sild. Dette Redskab holdte man i en bestandig Bevægelse ned i Dybet om Natten, og ved at lette Snoren idelig og hæftig op i Beiret rykkede man Anglene ind i Bugen paa Torsken, saa ofte den nærmede sig til Maddingen. Denne Maade at fiske paa, som her kaldes at kroge og skeer nu omstunder ikkun af en Hændelse med et Diubs-Magn, havde mange Uleiligheder i Følge med sig; thi, foruden at Fangsten sielden lykkedes, blev Torsken ofte skamferet i Bugen og dødelig saaret, til ingen Nytte for Fiskeren, men derimod til mærkeligt Hinder i Fiskeriet, efterdi Soen

der-

derved blev opfyldt med Indbolde af døde Torske, hvilke de levende med stor Begierlighed søge og løbe om efter, uden at agte Maddingen paa Krogen. Endelig satte og mange Fiskere sit Helbred til ved at sidde ude hele Nætter igiennem; og det ene med det andet har foraarsaget, at denne Maade nu omstunder ansees som usordeelagtig og utiladelig. Ikke des mindre var den dog neppe bleven aflagt, om ikke Torske-Garn havde kommet i Brug; thi naar Torsken ikke vilde bide paa Krogen (og anderledes kunde den tilforn ikke fanges, besønderlig om Dagen) saa er det troeligt, at vore Fiskere paa denne Maade fremdeles vilde have søgt at oprette sit Tab om Natten: da de nu derimod efterat Torske-Garnene mod Aftenen ere udsatte, kan slaae sig til Noetighed om Natten og lade Garnene imidlertid fiske.

Til Agn eller Madding paa Anglene bruges her 1) og fornemmelig Først Guld, som er den bedste Madding til alle Slags Fiske; men i Mangel deraf enten 2) Krage-Stiæl (*Mytilus*) og Torske-Stiæl (*Musculus major*) eller 3) de saa kaldte Garnater o: smaa Krabber (*Cancer brachyurus, thorace aculeato, manibus ventricosis lævibus*) hvilke alle først knuses og siden bindes paa Angelen med en Uld-Traad. 4) Underriden betiener man sig og af Fiske Ravn, som bindes til Angelen paa samme Maade. 5) Om Foraaret, naar Ebben er størst, besønderlig i Gøe-Fiøre eller Martii Maanedes Ebbe opspades i Strand-Sanden en Hoben Fiøre-Mak eller Sand-Mak (*Lumbricus marinus*) som er en skøn Madding for Torsk og Glyn-der. 6) Naar alt andet mangler, bruges Velte, det er et Stykke Fiske-Bug, eller en liden og smal Strimmel, som er skaaren ud af Bugen paa en først Fisk, og havees altid i Forraad hængende paa Medes-Krogene; da den ikkun blødes lidt ud i Gøe-Band, naar den skal bruges, men kastes bort, saa snart en anden først Fisk dermed er fangen

gen, thi da færes af dens Bug en nye Beite. 7) Naar Dret fanges om Sommeren med Mede-Stang i Elvene, bruger man til Mad-
ding den saa kaldte Jord-Mal eller Regn-Orm (*Lumbricus terrestris*).

§. 3.

II) Garn eller Fisker-Garn ere af forskiellig Indretning og Størrelse og udsættes paa adskillige Maader, efter Fiskenes forskiellige Størrelse og Natur.

1) Silde-Garn ere de mindste og bestaae af fin eller enkelt tounden Traad, som bindes i Masker af $1\frac{1}{2}$ Tværfingers Størrelse i Kvadrat. De sættes gemeenlig ud ved Næssene 3: Landpyntene, hvor Strømmen eller Atterrindingen gaaer stridigst og hvor Silden allerhelst opholder sig.

2) Flynder-Garn bindes af samme Slags Traad, men ere noget større og sættes ud paa høi og Sandig Grund nær ved Landet, for at fange Flyndre og andre smaa Fiske. Disse 2 Slags Fisker-Garn blive deels bundne her paa Stedet, deels kjøbt fra Bergen eller Flensborg.

3) Lyre-Garn har noget større Masker og sættes ud paa maadeligt Dyb ved Glude i Havet og saadanne Stæder, hvor megen Hav-Tang vøjer. Deri fanges da Lyr, item Torsk og Sey af middelmaadig Størrelse, og andet saadant.

4) Dret-Garn, som sættes ud ved Elv-Øsene eller Elve-Mundinger for at fange Dret, ere ei almindelige. Det samme kan og siges om de saa kaldte Rør-Garn, som bruges i ferske Bæde til at fange Rør. Begge ere af samme Beskaffenhed som Silde-Garn, ikkun at de have noget større Masker.

5) Ruse-Garn ere af samme Indretning som Torske-Garn (hvilke siden skal beskrives) undtagen at Maskerne bindes større, ja vel 3

Rff

Gange

Gange saa store. De sættes enten tvært over et trangt Sund og Fiord, eller paa andre Stæder, hvor Nisen pleier at tunle sig, og hvor den gemeenlig fanges med dette Slags Garn, skönt det og undertiden skeer med Torste-Garn.

6) Laxe-Garn, som først skal være opfundet i Trondhiems Stift, er hos os for ikke ret lang Tid siden optaget og ført i Brug. Det holder i Længde omtrent 40 Favne, men i Bredde ikkun 4 eller 5 Favne efter Soe-Bundens Dybhed ved Strandbredden, hvor det sættes ud for at fange Lax, som om Sommeren gemeenlig svømmer langs og nær ved Strandbreddene. I dette Slags Fiske- og Fangerie kommer det fornemmelig derpaa an, at Garnet paa den rette Maade bliver udsat; hvilket skeer i Almindelighed saaledes: Først bliver den ene Ende af Garnet fastgjort i Land og omtrent den tredie Deel deraf udsat i en lige Linie fra Landet; dernæst bøies den øvrige Deel af Garnet i 2 eller flere Bugte hen imod Landet igien, dog saa, at der bliver en Abning imellem Landet og den sidste Ende af Garnet, som ved et Stykke Loug forenes med Landet. Hver Bugt eller Vinkel af Garnet fastes til Soe-Bunden enten blot ved en Steen eller ved en saa kaldet Krake (som siden skal beskrives) og forsynes oven til med en tom og let flydende Kage, som tiener til at holde Garnet des bedre op, at det kan staa lige og perpendicular i Soen. Ved Garnets Stilling maa og Landets Situation eller de omliggende Bierges Beskaffenhed tages i Betragtning, i sær maa forebygges, at Garnet ikke sættes hen imod et Fjeld, som kaster Skygge fra sig ned paa Vandet, thi saa snart Laxen ved sin Indgang i Garnet faaer Fjeld-Skyggen at see, bliver den bange og vender om; men Garnet maa stilles enten imod en aaben Fiord, eller imod et Fjeld-Skar: en Klost i Fjeldet, som giver et saa kaldet Skar-Lys fra sig, hvorefter Laxens Dine stædse ere henvendte. Endelig, for at lokke Laxen hen til Garnet, indrettes paa Landet nær ved det Sted,

Stød, hvor Garnet staaer udsat, et saa kaldet Blis eller Lare-Blis, hvilket enten skeer ved at opstille nogle Brædder jævnsides ved hinanden og overstrygge dem med Kalk, eller og blot ved at bestrygge en Deel af de i Nærheden liggende Bierge med Kalk; da det hvide Glint, som Kalken kaster fra sig, bliver af Laren anseet for at være en brusende og skummende Elve-Fos eller Vandfald, hvortil den (som bekiendt er) altid søger. Naar den nu kommer svømmende langs ved Land-Siden eller Strandbredden og møder den først udsatte Linie af Garnet; dreier den om og løber (saa fremt den ingen Fjeld-Skygge seer) jævnsides ved Linien lige ind til den første Vinkel af Garnet, hvor den i en Hast vil snoe sig, men bliver i Bendingen gemeenlig hængende fast. Dog skeer det ikke altid, at Laren tager saadant Lob; men den almindeligste Regel er denne: at hvor Lysning falder enten af en Fjeld-Kløft eller af en Fiord, der løber Laren dristig til og besnærer sig, hvad enten det er i een af Vinklerne eller paa een af Vinklernes Sider. I Øvrigt er dette Slags Fiskerie hverken kostbart eller moisommeligt; da et Lare-Garn ikke kan koste over 5 til 6 Rixdaler, og, naar det een Gang ret er udsat, kan staae uforandret og uden Tilsyn hele Ugen igiennem, ikkun at man nogle Gange om Dag seer efter, om Garnet har fanget nogen Lax eller ikke.

7) Torste-Garn er hos os baade det almindeligste og vigtigste Slags Fisker-Garn, og fortienet derfor en omstændelig Beskrivelse. Det bindes af stærk Seilgarns-Traad, med Masker af 4 eller $4\frac{1}{2}$ Tværfingers Størrelse i Kvadrat; da 15 saadanne Masker udgiøre Garnets hele Bredde, naar Længden derimod er 20 Favne. Saa vel oven som neden til trækkes Garnet paa smale Snører eller Snore, af hvilke den øverste belægges med visse saa kaldte Ravler (det er, 3 Qvarteer lange og omtrent et Par Tværfingre brede Træ-Stykker, bestaaende af let flydende Selje-Træ eller *Salix caprea*) som bindes kun i

Allen viidt fra hinanden og tiene til at holde Garnets øverste Kant op fra Søe-Bunden; hvorimod den nederste Snor behænges med en Hoben smaa Baand-Løkker, og disse igien med smaa Stene, som kaldes Sække-Stene, fordi de tiene til at nedsænke Garnet og at holde det fast til Bunden (*). Af slige Torske-Garn bruges gemeenlig 24 Stykker paa een Gang, da de først knyttes sammen ved Enderne af bemeldte Snore og siden greyes 3: lægges i god Orden i Bag-Skudten af Fisker-Baaden saaledes, at alle Ravlerne komme til at ligge samlede paa eet Sted oven paa hinanden, og Sække-Stenene paa et andet Sted for sig selv; og dette kaldes her egentlig en Sætning eller Garn-Sætning, det er, en Samling af saa mange Garn, som skal udsættes paa een Gang (**). Det Slags Fartoi, som hertil fornemmelig bruges, er det forhen beskrevne Fjoringsfar. Stedet, hvor Torske-Garnene udsættes, er i sær den forhen beskrevne første Hoved-Grunde i Vester-Havet, paa Nordre Side af det store Dyb Breesund, skiont de og ofte bruges nær ved Landet og paa Fiordene, fornemmelig i den trange Fiord, kaldet Borgenfiord eller Borgensund, som ligger i lige Strækning med Breesund. Det Slags Fisk, som fornemmelig søges

(*) Ravler og Sække-Stene bruges vel og til alle andre Slags Garn; men Ravlerne bestaae i Almindelighed kun af Fyrre-Vark.

(**) For ikke ret lang Tid siden har man begyndt at indrette visse saa kaldte Dobbelte Garn, det er, Torske-Garn af dobbelt Længde imod de sædvanlige, item med 18 til 20 Masker i Bredde og med større Ravler. Fordelen af disse skal være denne, at Torsken ikke finder saa mange Nabninger at løbe igiennem, som naar mange smaa Garn bindes sammen, da der altid bliver et Rum eller Nabning imellem 2 sammenknyttede Garn; og dernæst, at de formedelst deres Dybhed eller Bredde skille sig bedre til en ujævn Bund, hvor en Deel af Garnet kan komme til at staae høit, en anden nedrigt, og selgelig paa nogle Stæder ligge saa sammenviklet, at det ingen Fisk kan fange.

søges, er Vaar-Torst, skiont der ofte ved samme Feilighed fanges adskillige andre Slags Fiske. Med dette Torst-Fiskerie, som hos os egentlig kaldes Vaar-Fiskerie, fordi det falder ind om Vaaren fra Kyndelsmisse til Paaſte, gaaer det saaledes til: Efterat Fiskerne, som paa et Ftoringsfar altid ere 6 i Tallet, have udredet Fisker-Vaaden med en Garn-Sætning og alle fornødne Seile-Redskabe, saa og forsynet sig selv med Søb-Klæder og een Dags Kost, reise de 2 eller 3 Mile ud i Havet, og, saa snart de rette Fisker-Pladse ere opnaaede (hvilket man veed af visse Meed eller Mærker i Fielbene) begynde nogle af dem at roe i saadan Linie, som Garnene skal udsættes, imedens 2 andre, af hvilke Styremanden er den ene, kaste Garnene ud i Havet. Det første, som kastes ud, er en Krake: en maadelig stor Steen, som ligger indsluttet imellem et af Naturen frumvojet eller fløstet Stykke Træ og et andet tilhaglet Tvær-Træ, hvis tvende udstaaende Grene fæste sig i Søb-Bunden og holde saaledes ei alene den oven til knyttede Dobbel-Streng med Dobbel fast, men og den første Ende af Garn-Sætningen, som hæftes til Dobbel-Strengen og udkastes af de to Fiskere efterhaanden saaledes, at Ravlerne komme først i Søen og Sække-Stenene strax bag efter, paa det at Garnene kan falde perpendicular ned paa Søb-Bunden; og naar alle 24 Garn paa denne Maade ere udkastede, tilføies nok een Krake med en Dobbel-Streng og et Dobbel, som holder den sidste Ende af Garn-Sætningen fast og viser, hvor den skal findes igien. Dobbelet eller Boyen, som flyder oven paa, er gemeenlig tegnet med et saa kaldet Søb-Mærke, hvoraf enhver Gaard har sit eget, og med Eiermandens Navn (*), at det des lettere kan adskilles fra alle de andre; men da det desuagtet vanskeligt lod sig hitte i det vide Hav, maa der altid tages et Meed eller Mærke i

Pl. 3

Fiel-

(*) Navnet sættes paa med et Brændt-Jærn, og det ei alene paa Dobbe-
lerne, men og paa alle Ravlerne.

Fielbene, som bestaaer i et vist Forhold imellem de nærmest ved Søe-
Kysten og længere ind i Landet beliggende Bierge, hvilke sidste stikke
frem og ligesom forhoies, jo længere man kommer ud i Havet, men
viser sig ikke i samme Forhold, uden man kommer accurat paa samme
Stad, hvor Forholdet er afmærket. Saadant Meed tages som oftest
ei alene for Ud og Ind (som det her heder) det er for Vest og Ost,
men og for Nor og Sør, sølgelig paa to adskilte Stæder; og den
Punct, hvor disse to Linier skære hinanden over eller støde sammen,
bliver just det Stad, hvor Dobbelet siden skal opsøges og ved Hielp af
Medene uden mindste Feiltagelse kan findes igien. Dog er det ikke
alene paa Havet, at slige Meed tages, men og i Fiordene, hvor de
tiene saa vel til at finde Garn igien som Liner.

Saaledes staae Garnene Natten over i Havet indtil om Morge-
nen, da Fiskerne fare ud for at trække dem op igien; hvilket fornem-
melig tilkommer Styremanden, som træder hen til Forstænnen og træk-
ker først Dobbelet ind tillige med Strengen, dernæst alle Garnene,
det ene efter det andet, da de andre imidlertid deels andøve eller bru-
ge Plarene for at holde Baaden i den rette Linie, deels tage Fisken ud
af Garn-Maskerne og kaste den hen i Rummene af Baaden. Jo mere
Garnene ere fyldte med Fisk, jo lettere falder det at trække dem op,
efterdi den sprengte og døde Fisk flyder op af sig selv og saaledes hjælper
til at løfte Garnene op fra Bunden; det er og altid lettere at trække
Garn op paa Havet end paa Fiordene, efterdi den saa kaldte Hav-Søe
eller Under-Søe, som alene har Stad i Havet, ligeledes støder Gar-
nene op, til stor Lættelse for den, som haler dem ind. Dog maa der-
hos i Algt tages, at man, saa ofte Baaden gaaer ned i Bølge-Dalen,
haler ind, og saa ofte den svæver oven paa Bølge-Toppen, firer noget
ud igien, paa det at Garnene ikke skal slides tvært af; men dersom det
hænder sig, at Garnene staae fast i Bunden og nødvendig maa slides
eller

eller flares i tu, saa roer man strax hen til det andet Dobbelt og trækker den øvrige Deel af Garn-Sætningen op paa den Kant, saa at intet tabes. For at hindre, at Kanten af Baaden ved Garnenes Opdrækning ei for meget skal slides og beskadiges, betiener man sig gemeenlig af en saa kaldet Sute, det er, et lidet Stykke Træ, som nederen under er indskaaret saaledes, at det noie passer sig til Kanten af Baaden, hvorpaa det sættes, men oven til udhulet omtrent i Form af en Halv-Maane, hvorpaa Garnene lægges, medens de trækkes op. Naar Garnene saaledes ere opdragne, fører man dem hen til Bag-Studten igien, hielper hinanden i at grebe eller lægge dem til Rette, og lader Baaden imidlertid ligge for Drægg (et lidet Jern-Anker med 4 Kloer) eller for Krabbe, som er meget større og til Deels af anden Beskaffenhed, end den nyelig forhen beskrevne Krake, i det den ligger indsluttet imellem 4 lange Træer og 2 Tvær-Træer, og folgelig har fire udstaaende Kloer, med hvilke den des lettere kan fæste sig i Grunden. Naar saa Garnene paa nye ere lagte i Orden og paa Hav-Bunden igien udsatte, reiser man hjem og fortfarer saaledes hver Dag i Ugen, saa længe Torske-Fiskeriet vedvarer, og Veiret tillader at søge Havet.

Paakommer en stærk og langvarig Storm, medens Garnene staae i Havet, da kan de vel holde det ud et par Dages Tid; men varer Stormen længere, da blive de af det øieste Hav saa stærkt bevægede og forrykkede, at Sække-Stenene løses og den hele Garn-Sætning kommer opstyvende fra Bunden og drives bort for Binden, hvorved den enten ganske tabes eller og findes igien i en meget slet Tilstand. Dog er dette kun egentlig at forstaae om de Torske-Garn, som udsættes paa de almindelige, høie og flade Grunder, eller paa 50 til 60 Favne Vand, som er det sædvanligste; thi dersom de sættes ud ved Kanten eller Bredden af et skraaet nedgaaende Dyb, og folgelig paa 80 til 90 Favne Vand, da kan de ikke røffes af Bolgerne eller Under-Søen,

men

Tab.
fig.

men derimod staae de da Fare for at falde ned i Dybet og at blive borte med eet, saa fremt de ikke med des større Forsigtighed og Accurateſſe ere udsatte. Paa ſlige Stæder kan altsaa ingen komme uden de meest erfarne og kyndige Fiſkere, hvilke ofte vove sig derhen deels af Nødvedighed deels i Haab om rigere Fangst: thi da Torske-Garns Brug er hos os nu omstunder ganske almindeligt, og de meest bekiendte Fiſker-Pladse overalt indtages og besættes med saa mange Garn, at Torsken ofte bliver ſke og flygter ned i Dybene; saa maa de, som vilde vente sig nogen anseelig Fangst, sætte sine Garn ud der, hvor Mængden ikke kan eller tør komme, det er, ved Dyb-Renerne eller de til Dybenes Bund ſkraas nedgaaende Bierg-Sider, hvor Torsken idelig har sit Strog eller Gang op og ned og altsaa ikke let kan undgaae. I Øvrigt har man om dette Slags Fiſkerie det sande Ordſprog, at det er Kavelerne, som fiſke: thi saa længe diſſe Træ-Stykker ere let flydende og i Stand til at holde Garnene penpendiculair op fra Bunden, kan Fiſken løbe ind og fanges i de aabne Maſker; men saa snart de ved langvarig Brug blive alt for meget igiennemdrukne af Vand, ſynke de ned paa Bunden tillige med Garnene, som ligge der til ingen Nytte. Af den Aarsag maa enhver, som med Fordeel agter at betiene sig af Vaar-Fiſkeriet, i det mindſte forſyne sig med en dobbelt Sætning eller 2 Garn-Sætninger og bruge dem vekselsviis hver anden Uge.

Allt dette har jeg noget omſtændelig anført, deels fordi Torske-Fiſkeriet er hos os af ſtorſte Vigtighed, deels og fordi Torske-Garns forſte Opfindelse og Brug høre dette Fogderie til og bør egentlig tilſkrives en Handelsmand paa Søndmør, ved Navn Claus Nielsen (*),
som

(*) Denne Mand, hvis Afkom endnu opholder sig her paa Stædet, har ved denne Opfindelse ganske viſt gavnnet ſit Fædreland for mange Tønder Guld, og kunde i den Henſeende lige ſaa vel fortiene et Slags Erminde,
som

som boede paa den Gaard Slinningen i Borgunds Sogn og begyndte med dette Slags Fiskerie, strax efterat han sammesteds var bleven boesat, nemlig i Aaret 1685; saa at Torske-Garns Brug hos os egentlig bør regnes fra den Tid af, og altsaa paa nærværende Tid kan siges at være omtrent 70 Aar gammelt. Da denne Mand først havde gjort Begyndelse, blev han af de øvrige Handelsmænd her paa Stedet strax efterfulgt; og omendskiont vore Bønder satte sig i Fjersningen hæftig derimod og ansaae denne nye Maade som et meget skadeligt Brug, der vilde skrække eller kysse al Fisk bort, er den dog Tid efter anden bleven mere og mere almindelig og nu overalt optagen, ei alene i dette men og i de fleste andre Fogderier i Bergens-Stift, saa vel som overalt i Romsdalen. Længere Nord i Trondhjemms Stift, saasom paa Hitterøen og i Nordlandene, forbydes vel ingen at sætte Torske-Garn ud ved sine egne Strandbredde; men at bruge dem paa Havet eller de almindelige Fisker-Pladse, bliver ikke tilladt, og det af denne Aarsag: at Grunderne paa alle Stæder ei ere store og vidløftige nok til at modtage saa stor en Mængde af Torske-Garn, og at de fattige Fiskere, som ei formaaede at anskaffe sig saa kostbare Fisker-Redskabe, vilde for meget lide derunder, efterdi man overalt vil have erfaret, at Torsken skrækkes ved Garnene og lader sig ikke fange med Snor og Angel paa Fisker-Pladsene, saa snart man begynder at sætte Torske-Garn ud om Dagen, omendskiont den ofte trækkes, førend Garnene udsættes, som skeer mod Aftenen; og derfor holder man i Almindelighed for, at Torske-Garn enten maa bruges af alle Stædets Indbyggere eller af slet ingen.

§. 4.

som Wilhelm Bueckelden, for hvilken Keiser Carl den Femte lod opreise en Ere-Støtte, fordi han var den første, som opfandt Maaden at indsalte den Sild, der har indbragt Holland saa mange Millioner. See Hr. Baron Holbergs Anhang til Hans Histor. Introduct. Pag. 275.

§. 4.

III) Rod eller Bod er ligeledes mere end eet Slags og til Deels af forskiellig Indretning (*).

1) Silde-Rod er ganske tet bunden af tyk Traad og holder i Bredde 9 à 10 Favne, men i Længde som oftest 80 Favne. Den bruges fornemmelig til at spænde tvært over en Vig eller Havbugt, hvor Silde er kommen ind, og derved at stænge eller indslutte den saaledes, at den ei kan komme ud igien. Paa denne Maade fanges baade Sommer-Sild, som om Sommeren forfølges og drives ind fra Havet af Stør og Sey, saa og i sær Vaar-Sild, som om Vaaren eller strax efter Juul jages ind af Hval og Sey i ubeskrivelig Mængde. Indfinde disse Silde-Jagere sig ikke, da kan dette Slags Fiske ei sonderlig lykkes, fordi Silde da opholder sig i Havet og kommer ei nær nok ind til Landet; dog pleier man i dette Tilfælde, saa ofte Beleiligheden tillader det, at binde to Bodder sammen og sætte dem uden om Silde-Svermen, for derved at gienne og drive den ind til et beqvemt Sted i Landet, hvor den kan fanges. Saa ofte Fangsten ret lykkes,

kan

(*) For de nersarne Læsers Skyld maa jeg kortelig erindre, at Garn og Rod (eller Fiske-Garn og Bod) komme i Almindelighed meget overeens med hinanden, og at Hoved-Forskiellen imellem dem bestaaer deri: at et Bod bindes altid af tyk Traad og med tette Masser, naar et Garn derimod maa bindes af finere eller grovere Traad og med større eller mindre Masser, efter de Fiskes Størrelse, til hvis Fangst det bruges. Et Garn kan altsaa ansees som en Snare, hveri Fiske af en vis Størrelse fanges i en maadelig og med Massernes Antal proportioneret Mængde; men et Bod kan deels betragtes som en Dyre-Have eller et Gierde, der indslutter alle Slags store og smaa Fiske, ofte i en ubeskrivelig Mængde, deels som en stor, viid og aaben Sæk, der fanger alt hvad den kan opsluge og rumme. Desuden trækkes et Bod gemeenlig i Land strax efterat det er udsat, og det jo før jo bedre; men et Garn staaer derimod i Søen een Nat over i det mindste.

Kan der paa denne Maade indspærres en utroelig Mængde Sild i Havbugtene; ja man kan ofte ved et eneste saa kaldet Silde-Kast fange Sild nok til mange Skibs-Ladninger og i saadan Overskødighed, at Silde-Noden umuelig kan trækkes paa eller nær til Landet uden at briste i tu, saa at man ofte inden for dette store Vod maa fiske med et andet mindre. Hvor saadan anseelig Fangst skeer, der qvæles altid en stor Deel Sild og bliver liggende dod paa Søe-Bunden, ofte til nogen Hinder i Fiskerierne, efterdi al Slags Fisk gemeenlig skyer saadanne urene Stæder en Tid lang, undtagen naar Stæderne ligge saa nær ved Havet, at Hav-Søen eller Hav-Volgerne kan stode derind; thi da skylles Søe-Bunden snart reen igien. At den paa Bunden liggende qvalte Sild skyder en stærk Fedme fra sig, som flyder oven paa og dæmper Bindens og Volgernes Kraft; derom har jeg meldet noget ved en anden Leilighed, hvorfor jeg det her ikke vil igientage.

2) Kaste-Nod, uden Tvivl saa kaldet, fordi den kastes ud i Søen i en Hast og trækkes strax i Land igien, er næsten af samme Beskaffenhed som Silde-Nod, ikkun at den er meget mindre. Den sættes gemeenlig ud paa jævn Søe-Bund nær ved Strandbredden, fornemmelig ved Elve-Mundene, hvor man om Høsten fanger Dret, Flynder, smaa Torsk og Sey, og andre saadanne smaa Fiske, som opholde sig nær ved Landet. Tilforn fangede man og med dette Slags Vod en Hoben Hest-Sild og Sey i de mørke Høst-Nætter, da man lod tænde Ild op paa Strandbredden for at lyse for sig, med videre, men nu omstunder gaaer dette Fiskerie ikke mere til som før.

3) Lare-Nod er og omtrent af samme Indretning, men sættes ud paa en anden Maade og kan ikke bruges uden ved Hielp af et Værpe eller saa kaldet Lare-Værpe, det er en Bygning i Søen, bestaaende af nogle opreiste Stelladser, som fra Strandbredden af bygges alt høiere og høiere, og forsynes oven paa med en Træ-Broe eller Stige, paa

hvilken man kan gaae fra Landet hen til den yderste Stellsås, hvor et lidet Huus er indrettet til en Fisker, som der bestandig sidder for at passe paa, naar Laren kommer ind i Boddet. Boddet holder omtrent 20 Favn i Længde og 4 eller 5 Favn i Bredde efter Soe-Bundens Dybhed, hvor det sættes ud. Det bliver i den ene Ende fastgjort til Bærpet nær ved Landet; gaaer derfra udstrakt langs ved Strandbredden, saa der ikkun bliver en maadelig breed Gang imellem Boddet og Landet, og endelig fæstes til en Pæl i Soen ved et Stykke Loug, som ikkun knyttes løselig med en saa kaldet Drag-Knude og gaaer hen til den anden Fisker, som staaer i Land for at trække Boddet ind, saa ofte der skal skee nogen Fangst. Naar nu Laren, som om Sommeren altid løber nær ved Strandbredden, er kommen inden for Boddet, begynder den i Heiden siddende Fisker at raabe til den anden, som staaer paa Land, og saaledes giver ham Signal til at trække Boddet ind; hvilket han og efterkommer med al muelig Hurtighed, imedens den anden kaster smaa Stene ud fra Bærpet, for derved at skrække og hindre den fra at løbe ud af Boddet igjen. Naar Boddet saaledes er trækket i Land, maa Laren, som er en meget stærk og sprag Fisk, ei strax tages ud, da den let kunde vriste sig af Fiskerens Hænder og løbe i Soen igjen; men den maa ligge indviklet i Boddet og bor derhos strax slaages med en Træ-Rulle paa Hovedet og dræbes, at den ei skal rive Boddet i tu. Naar Fangsten af een eller flere Lare paa denne Maade er skeet, sætter man Boddet ud igjen ved Hielp af en Baad, og farer saaledes fort hver Dag fra Morgen til Aften, saa lange Lare-Fiskeriet gaaer til. I Øvrigt er det at mærke, at Lare-Bod aldrig maa sættes ud paa et Sted, hvor Fjeld-Skygge falder, men at dertil altid maa udsees et saadant Sted, hvor det oven for liggende Fjeld har en liden Dal eller Kløft, som kan kaste et saa kaldet Skar-Lys fra sig ned paa Vandet; thi ved Lysningen af Fjeld-Skaret saa vel som af det opsatte Lare

Lare-Bliſt loffes Laren hen til Boddet, naar den derimod ved Fiſk-Skyggen afſkrækkes og vender tilbage.

Dette Slags Fiſkerie var tilforn baade riigt og Fordeelagtigt, men har ſiden (ſornemmelig i de ſeneste Kolde og ubehagelige Sommer) meget aftaget tillige med Larens Priis, og ikke alle Aar erſtattet de giorte Bekoſtninger paa Lare-Nod med Bærpe, ſom af nye kan koſte 30 Rixdaler og altid udkræver to Opbærtere; hvilken Mangel maaſkee kunde afhielpes, om de forhen beſkrevne Lare-Barn, ſom baade ere mere beqvemme og mindre koſtbare, komme i almindeligere Brug.

4) Sække-Nod eller Sykke-Nod, ſom har ſit Navn af at ſænke eller ſynke, bruges aldrig nær ved Landet, men alene paa Flude og høie Grunder i Havet for at fange Sey eller Sækkenod-Sey om Sommeren og Hoſten, og er derfor i mange Poſter adſkilt fra de andre Bodder, nemlig 1) i Henſeende til Indretningen, da den a) ikke ſom andre Bodder er mere lang end breed, men holder ſaa vel i Bredde ſom Længde omtrent 16 Favn, og ſølgelig udgør en ligesidet Firkant. b) Er den langt dybere end de ſædvanlige Bodder, ſaa at den noget nær kan lignes med en ſtor, viid og aaben Sæk. γ) Er den bunden med Maſker af ulige Størrelſe, eller rettere, ſammensat af adſkilte Stykker, ſom bindes med Maſker af forſkiellig Størrelſe og foies til hinanden ſaaledes, at de ſtorſte Maſker komme til at ſtaa øverſt i Kanten og de tetteſte i Bunden af Boddet. δ) Er den ikke, ſom de øvrige Bodder, paa den ene Kant behængt med Ravler og paa den anden med Sække-Stene; men den forſynes paa alle 4 Sider med Sække-Stene alene, ſaa og med nogle loſe Stene i Bunden, naar Strømmen er meget ſtærk. Af denne forſkiellige Indretning følger da 2) at Maaden, paa hvilken dette Bod bruges, ogſaa maa være adſkilt fra den almindelige; thi α) kan en Sække-Nod ikke ſættes eller kaſtes ud ved Hielp af een Baad alene; men udkræver altid 4 Baade, med hvilke

Fisken tage afstød til en bekiendt Flud i Havet, hvor Sejen om Sommeren og hen imod Hosten gaaer i Stilm (som det heder) eller i en samlet Hob; da de først give noie Plt paa Strømmens Løb, og kaste derpaa Boddet, ved Hielp af de 4 Baade, ganske flak eller Horizontal ud, at det kan komme til at ligge udstrakt paa Hav-Bunden og af Strømmen drives hen under Sejen. β) Naar nu Sække-Noden saaledes er nedsænket og efter Gifning (thi her gaaes ganske blindt til Verks, efterdi man hverken seer Fisk eller Bod) dreven hen til det Sted, hvor Sejen staaer, trækkes den lige op fra Bunden ved sine 4 Hjørne-Toug, som ere uddeelte til de 4 Baade; og ligesom disse Baade ved Trækningen nærme sig alt mere og mere til hinanden, saa sluttes og Boddet paa alle Sider tettere sammen som en Sæk, hvori Sejen bliver liggende og fangen. Dette besønderlige Slags Fiskerie grunder sig α) paa Strømmen, som paa Fludene i Havet løber meget stridig og er som oftest til Nytte, i det den uformærkt fører Boddet hen under Sejen, men undertiden igien til Hinder, nemlig naar den enten gaaer alt for stridig og folgelig vikler Boddet sammen, eller og den har et andet Løb neden under ved Hav-Bunden end oven paa ved Hav-Brynen; da den i begge Tilfælde forrykker Fiskernes Gifninger og spilder deres Fiskerie. β) Paa den særdeles Egenkab hos Sejen, at den for at undgaae en Fare stikker lige ned til Bunds, og altsaa, naar den mærker og bliver hange for den fra Havbunden opstigende Sække-Nod, ikke som andre Fiske løber hen til een af Siderne, men skyder sig lige ned i Bunden af Boddet og giver sig saaledes selv til Fange. Endelig γ) paa Fludenes Naturlige Beskaffenhed og i sær deres høie Situation; thi da Boddet ei sættes dybere ud, end paa 10 til 12 Favne Vand, og derfor i en Hast kan trækkes op, saa hjælper dette meget til en lyffelig Fangst.

§. 5.

IV) Endnu gives her adskillige mindre betydelige Fiskerier og mindre brugelige Waader at fiske paa, som alle under eet kan betragtes. Saaledes bruges her

1) Skuttel eller Harpun til at fange den saa kaldte Størje eller Stør, som aarlig jager Sommer-Silden fra Havet ind i Fjorde-
ne. Dette Redskab bestaaer af en Jern-Stang, som er 1 Alen lang, oven til tyk og indhulet, men neden til smal og spids, samt forsynet med en Elastisk Fjer, som bindes op til Stangen med et Vidje-Baand, men slaar sig ud paa tværs, saa snart Baandet skydes op. Fieren er ei spids til Enderne, men oval-rund, tynd og hvas; er og noget sammentrykt og smalere i Midten, hvor den fastes til Stangen, end ved begge Ender. I den hule Kant af Jern-Stangen indstikkes løselig en Træ-Stang, 2 til 3 Favn lang, og der neden for fastes et langt Stykke Loug eller en saa kaldet Line. Naar Størjen fornemmes paa Fjorden og skal fanges med dette Redskab, da tage 2 eller 3 Fiskere ud paa en Baad, hvor den ene staaer og kaster Wadding af Sild ud, for at lokke Størjen hen til Baaden, den anden sidder og roer sagte frem, men den tredje staaer bag i Baaden, holdende Træ-Stangen med Skuttelen paa i den ene Haand og Louget i den anden; da han ved Hielp af Træ-Stangen skyder Skuttelen i Størjen, saa snart den paa 1 à 2 Favn nær (thi hoiere op kommer den gemeenlig ikke) nærmer sig op til Baaden. Kommer da Skuttelen dybt nok i Størjen, springer Vidje-Baandet op, Fieren slaar sig paa tværs ud i Riødet af Fisken, og Træ-Stangen kommer opskydende af sig selv; men Skuttelen tillige med Louget hænger fast ved Størjen, som i Begyndelsen løber affrød med største Hæftighed og trækker Baaden efter sig den hele Fiord igiennem, indtil den efterhaanden alt mere og mere udmattes og endelig vender om igjen, da den gemeenlig kommer tilbage paa sam-

Tab.
fig.

me

me Stød, hvor den blev stukken, og bliver der fangen. Dette Slags Fiske gaaer fornemmelig til i Jørgensfiords Præste-Gield, hvor een Mand undertiden kan fange 15 til 20 Størjer i een Sommer; men ellers bruges det og i Voldens Præste-Gield.

2) Glip, som bestaaer af et stort Kar-Baand, om hvis Peripherie eller Omkreds bindes et Stykke af et tet bundet Rod saaledes, at det hænger noget dybt, og seer næsten ud som en viid og aaben Sæk, i hvis Bund lægges Sild eller anden Madding tillige med een eller flere smaa Stene, som tiene til at sænke Glipen ned i Soen; dog ikkun nær ved Strandbredden og i sær ved de saa kaldte Søe-Brygger, hvor den nedsænkes 2 til 3 Alne dybt og trækkes op i en Hast, saasnart de smaa Fiske have samlet sig ved Maddingen, ved Hielp af et Loug, som med 4 Grene hænger fast til Kar-Baandet. Dette Redskab kommer altsaa i en Deel Hoved-Omstændigheder overeens med den forhen beskrevne Sække-Rod, men bruges ikkun nær ved Landet for at fange de smaa Fiske, saasom Mørt og Bale, item Smaae-Torsk, med andet saadant; og kan man da tydelig faae at see, hvorledes de først benævnte Fiske ved Glipens Optrækning (som skeer enten med blotte Hænder eller ved Hielp af en Bippe) stikke efter Seyens Natur lige ned til Bunds og folgelig lettest lade sig fange, naar derimod Torsk og andre Slags smaa Fiske søge op ad, og løbe ud til alle Sider for at undgaae Snaren, saa fremt Glipen ikke trækkes des hastigere op.

3) Teine, som allevegne er brugelig og saa bekiendt, at den ingen videre Beskrivelse behøver, bruges hos os meget sielden og ikkun til at fange Nal. Sonden for Bergen og ved Stavanger fanges med dette Redskab en stor Deel Hummer, som føres udenlands i visse dertil indrettede Fartøie, kaldte Hummaer-Byser; men dette skeer ikke hos os, hvor Hummeren formedelsk ringe Afstræk ei er begierlig og derfor ikkun fanges til Huusholdningens Fornødenhed, enten med en
lang

lang Knibe-Tang af Træ, eller og med en Angel fastet paa en Træes Stang, hvormed man krogen Hummeren, det er, fanger den saaledes, at man rykker Krogen op under dens Bug. Knibe-Tangen er omtrent af samme Beskaffenhed som den, hvormed man pleier at fange Østers, ikkun at den sidste har Jern-Kloer, tienlige til at oprykke de paa Klipperne fastgroede Østers.

3 Elvene bruges adskillige Slags Fisker-Nedskabe eller Maader at fange Lax og Dret paa, saasom

4) Lyster, det er et Jern-Nedskab med 5 Grene og Hager, fastet paa en lang Træ-Stang, hvormed een Fisker vader i Elven om Natten, imedens en anden gaaer foran med et brændende Fakkell og lyser for ham, at han kan see, hvor Laxen staaer, og derpaa stikke den med sin Lyster (*). Dette Slags Fiskerie var tilforn mere brugeligt, end det er nu omstunder.

5) Sloe bruges og alene i Elvene og bestaaer af et krumboiet Stykke Træ, omtrent som en Fugle-Snare, hvortil nogle ranke og 3 Favne lange Fyrre-Stokke bindes saaledes, at de i den tykke Ende ere fæstede til Buen med Bidjer (dog ei tettere end at Vandet kan løbe imellem dem) men i den smale Ende sammenbundne til hinanden; saa at det hele Nedskab seer ud som en lang og rundagtig Kiste, breed i den ene Ende, men ganske smal i den anden. Begge Buens Grene fæstes i Grunden midt i Elven og sættes op imod Elve-Fossen paa et Stød, hvor der gives høit Fald, paa det at den bageste Deel af Sloen kan hænge dybt og den foreste staae opreist. Fra hver Green af Buen sættes en Dæmning af Steen skraaet op til begge Elve-Bredde; saa at

M m m

Laxen

(*) At dette Slags Fisker-Nedskab er brugeligt i Elvene, saa vel i Sibirien som paa andre Stæder i Rusland, kan sees i Sammlung Neuer Reisen. 5 Theil. Pag. 319. o. s. v., hvor Nedskabet baade findes aftegnet og nøie beskrevet.

Laren, naar den om Hosten søger ned ad Elven, nødvendig maa gaae igiennem Buen og folgelig blive liggende i den bageste Deel af Sloen. Hvor Elven intet sonderlig høit Fald har, der kan Sloen ikke bruges; men derimod bruges da

6) Et saa kaldet Hov, som bestaaer af en lige saadan Bue og dertil hørende Dæmning, som Sloen har, men er i Stæden for Fyrre = Stokke forsynet med et stort Stykke af et Bod, der bindes om Buen ligesom en lang Sæk, hvori Laren indvikler sig, saa den ei kan komme ud igjen (*).

7) Kær eller Elve-Kær seer egentlig ud som en stor firkantet Kiste, men er paa den bageste Side indskaaren fra begge Hjørner af indtil Midten; hvilken Indskærelse giver Kisten paa den Side 2 Triangelagtige Hjørner, og folgelig i alt 5 Sider, som alle bestaae af smale Træ-Stager, staaende saa vidt fra hinanden, at Vandet kan løbe imellem dem. Oven paa er Kisten bedækket med tette Fiale, samt forsynet med en liden Luge og Laas, som lukkes op, naar Laren skal tages ud. Paa foreste Side, som sættes op mod Elve-Fossen, er et Hull eller Åbning, hvorigiennem Laren drives af Vandet ind i een af de to forommeldte trange Hjørner, hvor den ei kan vende sig eller komme ud igjen. Denne Kiste sættes midt i Elven og belægges rundt om med Stene, ligesom den og fra begge Sider af Hullet eller Indgangen forsynes med Steen-Dæmninger, som hindre Laren fra at løbe ned ved Siderne af Kæret, og folgelig tvinge den til at gaae igiennem Hullet. Naar man vil forsøge, om nogen Lax eller Øret er fangen, aabner man

(*) Hov kaldes og et andet Fisker Redskab, bestaaende af et lidet rundt Træ-Baand, som behænges med et Ræt eller et Stykke Bod og forsynes med et maadelig langt Træ-Skaf. Af dette Redskab betiener man sig i sær ved Silde-Fangsten i den forhen beskrevne Silde-Rod og bruger det som en Øse til at tage Silden op af Søen og kaste den i Fisker-Baadene.

man Lugen og randsager Hjørnerne med en Stok, som i Enden er forsynet med en Jern-Pigge, med hvilken man stikker og trækker dem op. I Øvrigt forstaaer det sig selv, at disse 3 sidste Maader at fiske Lax og Dret paa ei kan bruges uden om Hosten, naar disse Fiske forlade de første Bænde og søge ned igiennem Elvene til Søen.

Endelig fiskes baade Lax og Dret i Elvene med Mebe-Stang, da man til Madding bruger den almindelige Jord-Mak eller Regn-Orm (*Lumbricus terrestris*.) Dog gaaer dette Fiskerie ei sonderlig til, uden i de forhen beskrevne Mælkesarvede Elve, hvor Fisken ei saa vel kan see sig for eller tage sig vare, som i klart Vand.

Endnu kunde her til Slutning anføres en Deel Fiskerier af usædvanligt Slags, saasom det Fordeelagtige Springer-Fiskerie ved Skarboevlig i Borgunds Sogn, den artige Kobbe-Fangst ved Gaarden Syndnæs i Vigrens Sogn, og det anseelige Øvelte- og Lange-Fiskerie paa Stor-Eggen, som ikkun er brugeligt i Harams Præstegjeld; men da disse Fiskerier blot beroe paa Stædernes Naturlige Beskaffenhed og desuden ikke drives ved usædvanlige Fiske-Redskabe, saa henhøre de egentlig til dette Skrifts anden Part, hvor de i fornævnte Sognes Beskrivelse skal blive anførte paa sit rette Sted.

§. 6.

Efterat jeg saaledes har beskrevet alle hos os brugelige Fiske-Redskabe og Maader at fiske paa, ønskede jeg at kunde meddele en tilstrækkelig Underretning om Fiske-Fangstens Vigtighed her paa Stædet og om alle Fiskeriers aarlige Beløb, et hvert for sig; men da jeg ingen Udgang har havt til de Kilder, hvoraf slige Efterretninger fornemmelig skal tages, nemlig Kiøbstædernes Told-Bøger, jeg heller ikke har fundet rette mig efter Fiske-Tienden, som her paa Stædet svares meget ulige og ei efter foregaaende Tælling, saa haaber jeg, at Læseren hver-

ken venter eller kræver noget fuldstændigt af mig i denne Post. Enhver, der ikkun selv vil gjøre Forsøg med noget saadant, skal uden Tvivl erfare Sandheden af det, som en bekiendt oeconomist Skribent i Danemark har sagt: Hvo kan gjøre oeconomiske Beregninger hos os? Imidlertid har jeg, saa viidt det uden behørig Hjelpe-Midler er muligt, søgt at bringe til Veie et ongefærligt Overflag paa de almindeligste og vigtigste Fiskeriers aarlige Beleb, som ere i sær Lange-Sild: og Torske-Fiskerierne, om hvilke jeg strax skal sige min ringe Betænkning, naar jeg først kortelig har meldet noget om de mindre betydelige Fiskerier.

I det foregaaende femte Capitel er allerede viist, at Havet hos os frembringer mange Slags Fiske; men deraf sees tillige, at de ikke alle falde i lige stor Mængde, ikke heller ere af lige Betydenhed. De allerfleste af dem bruges med Nytte i Huusholdningen og tiene Indbyggerne til daglig Føde; men de Slags Fiske, hvormed nogen vigtig Handel drives, i sær paa udenlandske Stæder, ere kun faae i Tal: let, og af dem falde nogle i større andre i mindre Overflodighed. Saaledes 1) fanges de store Haae-Fiske, saasom Brygde, Haae-Brand, Haae-Klærring og Haae-Mær, ikkun i ringe antal og blot af en Hændelse, omendstiont de alle have en ypperlig Lever, som giver baade god og megen Tran. 2) Det samme kan og siges om Hvale, Niser og Springere, som alle give stiont Spæk til at brænde Tran af, men faaes ikke i nogen betydelig Mængde. Hvalene fanges her aldrig med Harpun, men drives kun undertiden døde herind fra Vester-Havet, ligesom Skibs-Brag og strandet Gods. Niser fanges vel med egne dertil indrettede Nise-Garn, saa og af en Hændelse i Torske-Garn; men Fangsten er dog ikke almindelig, altsaa heller ikke meget vigtig. Springer-Fangsten er endnu rarere og næsten indskrænket til et eneste Sted i Borgunds Sogn, kaldet Skarboevlig,

bæbtig, hvor Situationen giver Anledning dertil; skiont det er vist, at de samme naturlige Beleiligheder kunde findes paa flere Stæder. Jeg vil regne, at Tranen af Spæk giver, det ene Aar med det andet, en Fordeel af 500 Rixdaler. 3) Brosme er en stor og skion Fisk, som af Deboerne ofte fanges paa Havet; men den har ikke været anvendt til Handel, førend for nogle saa Aar siden, da man har begyndt at virke den til Klipfisk, hvortil den og skal være meget god og tiemlig. Heri har man efterfulgt de Engellske Kiøbmænds Exempel i Christiansund, som først have gjort Begyndelse dermed; og dersom dette Slags Klipfisk fremdeles finder god Afstræk udenlands, saa er det troeligt, at deraf med Tiden vil udspire en liden nye Green af den Nordenfielbske Fiske-Handel. 4) Glynder er vel og en almindelig Fisk, men falder dog ikke i nogen betydelig Mængde og af det rette Slags, undtagen paa Sand-Bankerne ved Nord-Perne, hvor dette Slags Fiskerie fornemmelig gaaer til og kan (som allerede forhen er meldt) give en Fisker omtrent en aarlig Fordeel af et halvt Snees Rixdaler, eller alle Fiskere tilsammen 600 Rixdaler. 5) Haae blev tilforn fangen i Fiordene i saa stor Mængde, at deraf noget kunde sælges, dog ikke til Kiøbstæderne, men til Oplændingerne paa Romsdals Marked. Nu derimod er dette Fiskerie næsten tilfidesat og Fisken selv foragtet, af Aarsag, at man nu omstunder veed at giøre en oversflodig og mere fordeelagtig Fangst af andre Slags Fiske. 6) Hysse bliver undertiden nedsaltet og solgt paa Romsdals Marked, hvor den dog ikke affattes i nogen Mængde. 7) Lax saltet og sælges aarlig, ikke i nogen betydelig Mængde, men dog altid med god Fordeel, efterdi Laxen er en kostbar Fisk og naaer gemeenlig en hoi Priis. Da Lax-Barn kommer alt mere og mere i Brug, og de fleste gamle Lax-Bærper desuden blive i forrige Drift, saa synes det at være en Følge, at Lax-Fangsten hos os herefter maa blive mere riig og fordeelagtig. 8) Makrel

nedsaltes undertiden som Silb og sælges paa Romsdals Marked, men ifkun i ringe Antal. 9) Oveiter eller Helleflynder fanges baade i Fiordene og paa Havet, i sær paa den bekiendte Grunde, kaldet Stor-Eggen, hvor den opholder sig i Mængde. Deraf bliver vel noget tørret under Navn af Rav og Ræfing, saa og noget nedsaltet, og af begge Dele noget solgt paa Romsdals Marked; men den største Deel deraf forbruges dog altid i Huusholdningen, som forhen er viist, og desuden strækker Fordelen af Oveite-Handelen sig ikke videre end til et eneste Præstegjeld alene, nemlig til Harams Præstegjeld, hvor dette Slags Fiskerie fornemmelig drives. 10) Sey (nemlig baade den store Ufs og den saa kaldte Sækkenod-Sey) falder her visse Aar i temmelig Mængde, saa at den deels kan sælges tørret og saltet paa Romsdals Marked, deels (hvad tørret Ufs i sær angaaer) til Kiøbstæderne; men det meste deraf forbruges dog alle Aar i Huusholdningen, saa at den ei kan kaldes nogen betydelig Handels-Fisk, uden i Henseende til dens Lever, som giver god og megen Tran. Jeg vil anslaae Fordelen af dette Slags Fisk til 10 à 1200 Rixdaler aarlig, og af alle fornævnte Slags Fiske under eet til 3000 Rixdaler.

§. 7.

Nu kommer jeg da til de Fiske, med hvilke den betydeligste Handel føres paa Kiøbstæderne, og som derfra videre udfikses til udenlandske Stæder. Disse ere

1) Langer, som tillige med de forhen ommeldte Oveiter vel fanges i temmelig Mængde baade i de dybe Fiorde og paa visse bekiendte Fisker-Grunder i Havet (saasom Lang-Grunden, Gnausen og flere) 6 til 8 Mile fra Landet beliggende; men ingensteds i større Overflodighed og af bedre Art end paa Stor-Eggen, en Grunde, som ligger 12 til 16 Mile ud i Havet og er bekiendt af det anseelige Lange-

og Øvelte-Fiskerie, som der gaaer til fremfor alle andre Stæder hos os, skiont den nu omstunder ikke saa flittig (eller rettere, ikke saa almindelig) besøges af vore Fiskere, som tilforn. Veiens Længde og Besværlighed, saa vel som en Deel medfølgende Omkostninger, have ventelig affrækket de fleste; og da man har fundet Udveie til at ernære sig ved andre og mindre besværlige Fiskerier, saa har man forladt Fiskeriet paa Stor-Eggen, som det her kaldes, hvilket dog efter mine ringe Tanker baade kunde og burde sættes i større Drift. Det eneste Sted, hvor dette Fiskerie endnu drives, er Harams Præstegjeld, hvis Indbyggere baade boe beleiligt dertil og lægge Vind derpaa af alle Kræfter; da de med store og til dette Brug alene indrettede Baade, kaldte Ottringer, gjøre hver Sommer 10 à 12 Reiser ud til Stor-Eggen, hvor de noget nær kan være visse paa at fange Øvelter og Langer af bedste Slags og i største Mængde, saa længe Vinden og Strømmen ikkun vil tillade dem at holde Soen og bruge sine Fisker-Nedskabe. Dog er det ikke Øvelter, som her egentlig søges, thi disse kan hos os (som tilforn er sagt) ikke udbringes til nogen betydelig Fordeel, af Aarsag, at de her fanges om Sommeren, og den Ræv og Ræklung, som deraf virkes, følgerlig maa tørres ved Sommer-Varme, som trækker Fedmen ud af Fisken og gjør den alt for tør og sei; langt anderledes end i Nordlandene, hvor den virkes om Vinteren og Vaaren, og altsaa kan tørres ved Frost, som den nødvendig behøver, om den skal blive skior og god. Men hvad der ikke kan vindes ved Øvelte-Fangst, det erstattes tilstrækkelig ved Langerne, som ingensteds falde enten i den Overflodighed eller af saa god Beskaffenhed, som paa Stor-Eggen, og kaldes derfor Blanke-Langer (*), til For-

ffel

(*) De Søndmørske Blanke-Langer ansees dog ringere end de Nordlandske Sort-Langer (saa kaldte, fordi de sorteres eller udvalges paa det Tyd-

fiel fra Skrobbe og Flet Langer, som fanges deels paa de nærmere ved Landet beliggende Grunder i Havet, deels i de dybe Fjorde, og ere baade i Henseende til Riødet og Efindet mere uanseelige, folgelig ogsaa i ringere Priis. I Fjordene gaaer Øvelte- og Lange-Fiskeriet for sig med Staur-Ba og Diub-Liner, men paa Havet og Stor-Eggen bruges ifkun det saa kaldte Diubs-Nagn; og hvorledes dermed videre tilgaaer, skal herefter ommeldes i anden Parts første Capitel. Her har jeg kun at vise Fordelen deraf saa vel som de paagaende Omkostninger, hvilke dog mestendeels bestaae i Fisker-Baadenes (nemlig de forhen ommeldte Ottringers) Anskaffelse og Udredning, som ei meget kan overstige Bekostningen af de sædvanlige Hav-Baade eller egentlig saa kaldte Fjöringsfar, og er desuden en Udgift, som ikke skeer aarlig, efterdi sige Hav-Baade med god Tilsyn og Behandling gemeenlig kan bruges et halvt Snees Aar og mere. Til saadan Ottrings Udredning staae 7 eller 8 Fiskere sig sammen og giøre hver Sommer omtrent et halvt Snees Reiser til Stor-Eggen, hvor de for hver Reise kan giøre sig Regning paa en Fangst af et Par hundrede Langer; og da 1000 Langer give 1 Bog tørre Langer, og enhver Bog af disse gemeenlig gielder

1 Rdsr.

(Indske Handels-Contoir i Bergen) hvoraf 1 Bog ofte stiger til en Priis af 2 Rixdaler, naar derimod Bogen af de første gemeenlig ikke kommer høiere end til 6, sjelden til 9 Mark Danske; hvilken Forskiel i Priis fornemmelig skal reise sig af Forskiellen paa Tiden, i hvilken de fanges og tørres, ligesom forhen er anmærket om Øvelterne. Ellers er ved Langerens Sortering at mærke, at de reneste og blankeste gives Navn af Sort-Langer. De middelmaadige, som hist og her befindes at være noget plettede, kaldes Skrue-Langer og hugges af, saa viidt Plettene gaae, da de øvrige Stumper og Stykker ere lige saa gode som det første Slags. De fletteste skydes ud eller vrages under Navn af Udskodt-Langer, men sæges dog tillige med de to foransførte Slags, hver efter sin Priis.

I Rdlr., saa vindes der paa hver Reise omtrent 20 Rdlr. for Fiske alene, foruden den Tran, som virkes af Leveren, og bør anslaaes til mere end 1 Tonde, folgelig til mere end 10 Rirbaler. Man kan derfor i Almindelighed fastsætte, at enhver Reise til Stor-Eggen giver en Fordeel af 30 til 40 Rirbaler over Hoved, eller i det mindste, at der (den ene Reise lignet med den anden) vindes 30 à 40 Rirbaler til Mands for den hele Sommer; og om end noget paa denne Beregning skulde være at afslaae, enten i Henseende til Langerens Antal eller Trannens Priis med videre, saa erstattes det dog ved Fordelen af Qvættene, saa og ved Lever og Tran af de store Haae-Fiske, nemlig Haae-Brand, Haae-Rierring og Haae-Mær, som her undertiden fanges.

I Øvrigt bliver af Langer lidet eller intet fortæret her paa Stædet, men alting tørres og sælges, og kan for dette hele Fogderie anslaaes aarlig til 5 à 6000 Boge, hvoraf den største Deel altid kommer fra Nord-Perne eller Harams Præstegjeld; og da det er bekiendt, at dette Slags Fiskerie i sær har gjort Nordøernes Beboere rige og velholdne, saa holder jeg det Umagen værdt, ei alene for de øvrige Beboere, men endog for dem, som boe langt fra Havet, at besøge den mærkværdige Fisker-Plads Stor-Eggen og at tage Deel i de der faldende Fordele. Dette kunde enten skee ved Hielp af de sædvanlige Ottringer, eller og (hvilket i sær var raadeligt for de affides boende) ved at udrede større og stærkere Fartøie, saasom Jagte eller Skuder, hvilke man til selv samme Drift veed at have været brugelige i de ældre Tider, saa vel i Sør- som Nord-Perne; og kan jeg ikke vel tvivle paa, at man jo for nærværende Tid baade skulde være i Stand til og finde sin Regning ved at iverksætte det, som forige Tiders Erfarenhed har viist at være baade mueligt og nyttigt. Det eneste, som herimod med Foie kunde indvendes, er dette: at store Baade eller Fartøie ikke

uden Banskælighed vilde lade sig regiere i den stærke og stridige Strøm, som gemeenlig falder paa Stor-Eggen; hvilket vil ankomme paa noiere og nærmere Forsøg.

§. 8.

Det andet betydelige Slags Fisk, hvormed Handel drives paa udenlandske Stæder, er Sild, og i sær den saa kaldte Baar-Sild, som fanges med Bod om Vinteren eller strax efter Juul. Dette Fiskerie er ikke meget gammelt, saasom det ei kan siges at have taget sin Begyndelse, førend i Aaret 1736, eller rettere 1740, og altsaa omtrent paa samme Tid, som den seneste almindelige Misdyrt og dyre Tid indfaldt i Norge; thi da saae man allerførst her paa Vester-Leden eller den Nordenfieliske Kyst (fornemmelig i Nordmørs, Romsdals og Søndmørs Fogderier) en ubeskrivelig Mængde Hval og Baar-Sild at komme ind fra Havet og opfylde alle Fjorde og Hav-Bugte. Vel var dette Slags Sild tilforn ei ganske ubekendt, men at see den i saa stor Overflodighed og i Folgeskab med saa mange Hvale, var ganske nyt og usædvanligt; hvorfor og nogle af de første Aar gik bort, inden man lærte ret at fange den og at virke den til Kjøbmands Gods, som det kaldes. Men imidlertid tjente den dog mangfoldige Menesker baade her og andensteds til Føde og Underholdning i de seneste dyre Aaringer; saa at Gud ret viensynlig aabnede et Spise-Kammer i Havet, medens Han tillukkede et andet paa Landet, og bevisebe dette Folk en Belgiering, som aldrig bør forglemmes. Efter nogle faa Aars Forløb begyndte man omsider for Alvor at benytte sig af denne Sild, saa at deraf aarlig en utroelig Mængde er bleven nedsaltet og udskibet, ei alene fra dette Amt, men og fra Fogderiet Søndfiord og andre nærmere ved Bergen beliggende Egne; skiont neppe nogensteds mere end fra Christiansund, hvor næsten aarlig er virket 70 til 80000 Tønder

der Sild, og hvor en Hoben Mennesker for samme Nærings Skyls har nedsat sig.

Hvad Sømdmør egentlig angaaer, da har man i Borgunds Sogn, eller rettere den Deel af Sognet, som kaldes Bоргensfund (hvor det bekiendte Breesund stoder ind, og hvor dette Slags Fiskerie fornemmelig gaaer til) aarlig virket 10 til 12000 Tonde Vaar-Sild; og da hver Tonde gemeenlig har gældet 8 til 12 Mark Danske, saa er derved aarlig vundet noget anseeligt, allerhøjest da de paagaaende Omkostninger ikkun ere maadelige og bestaae mestendeels i Saltet, som for hver Tonde kan beløbe sig til $2\frac{1}{2}$ eller 3 Mark Danske, dernæst i Træerne, som bestaae af Fyrre og koste gemeenlig 1 Rixort Stykket. Da Vaar-Silden falder i saa stor Overflodighed, at man ofte med et eneste Bod, ja ved en eneste Dræt eller Silde-Kast, kan fange Sild nok til mange Skibs-Ladninger; saa kan den her paa Stædet kjøbes særst for en meget billig Priis, og enhver Tonde deraf (endog Arbeids-Lønnen for dens Virkning iberegnet) kan ei komme høiere at staae, end 20 Skilling eller 1 Rixort. Men denne saa vel som den forommeldte Beføstning paa Fyrre-Træer, hvilke alle forarbeides her paa Stædet, bliver kun at ansee som en Udgift for Kjøberen, og ikke for Landet. Foruden det, som saaledes er virket til Kjøbmands-Gods, er og en stor Deel aarlig bleven solgt særst eller usaltet til dem, som boe i Fjordene; saa at denne Sild ikke har været til mindre Nytte i Huusholdningen end i Handelen, men tient baade Fjorde-Folket og Deboerne til daglig Føde, da den deels særst, deels saltet, tørret og roget, er bleven forbrugt næsten det hele Aar igiennem. Desuden er den ofte anvendt til Foder eller Underholdning for Creaturene, som æde den med stor Begierlighed, og har altsaa i mange Henseender gjort mere til Landets Velstand, end man kan forestille sig. Men da den Tid efter anden begynder at tage af, og kommer næsten hvert Aar noget sildigere

end sædvanligt; saa er det at befrygte, at den med Tiden ganske vil forlade vore Kyster og tage sig en anden Bei (*).

Ligesom Baar-Silden har tiltaget, saa har derimod Sommer-Silden Tid efter anden aftaget; med hvilket Ombytte man gierne kunde være fornøiet, i Betragtning af, at den sidste er hos os aldrig fisket i nogen betydelig Mængde, og kan desuden ikke komme til nogen høj Priis, fordi den falder i de hedeste Sommer-Dage, da den gemeenlig fordørves, hvor vel den end forsynes med Salt. Ikke desmindre søltes dog noget deraf aarlig baade til Huusholdnings Brug og til Af sættelse, som skeer deels i Bergen deels paa Romsdals Marked, og giver altsaa nogen aarlig Fordeel for dem, som boe i Fiordene, hvor dette Slags Fiskerie fornemmelig gaaer til.

At man af Silde-Gan (det er, Sildens Hoved og Indvolde) faaer et Slags Tran, tienligt til at bruge i Lamper, item at man af Silden selv nyelig har begyndt at brænde god og affættlig Tran; derom er allerede meldet noget i det foregaaende femte Capitel.

§. 9.

Af alle Slags Fiskerier er intet hos os af større Vigtighed og Fordeel end Torske-Fiskeriet, det er Fangsten af Baar-Torsk, som gaaer til hele Fasten igiennem fra Kyndelsmisse til Paaske (hvorfor det og gemeenlig kaldes Baar-Fiskeriet) og giver dette Fogderies Ind-

(*) Denne Spaadom er siden bleven opfyldt, da man her paa Stædet, fra Aaret 1756 at regne, ingen Baar-Sild har havt. Vel har den i de senere Aaringer altid været seet i Havet og uden for Landet, men den har, uden at ville sege ind til Landet, gaaet her forbi og længere mod Sonden. Efterat den da 20 Aar i Råd har besøgt vore Kyster, har den nu taget Afseid og vendt sig til vore Naboer.

Indbyggere Anledning til at saa stor en Mængde af Tør-Fisk (*), Klip-Fisk, Salt-Torff, Tran og Rogn, at den i adskillige Aaringer kan siges at have holdt Ligevægt med den betydelige Andeel, som af samme Slags Fiske-Varer paa samme Tid er bragt til Bergen fra Nordlandene. Aarsagen eller Anledningen til denne oversflodige Torff-Fangst bør (næst Guds Betsignelse) tilskrives det store Dyb Breesund, som gaaer ind fra Vester-Havet til Søndmør og giver Vaar-Torffen (ligesom forhen er meldet om Vaar-Silden) et ubehindret Indløb til Bоргensund og andre Fjorde, naar den derimod paa en Deel andre Stæder i Norge ofte hindres fra at komme ind, eller standses, formedelsst de uden for Landet beliggende høie Grunder og Klipper i Havet. Af denne Aarsag har Søndmør altid været eet af de fiskerigeste Stæder, men allermest fra dette Seculi Begyndelse og siden det saa kaldte Garn-Brug (det er Torff-Garns Brug) kom i Drift; thi fra den Tid er ei alene Fangsten bleven mere oversflodig, men og Fiskeriet i sig selv alt mere og mere almindeligt, saa at her nu neppe findes nogen boesiddende i hele Fogderiet, som jo tager Deel deri, efterdi Fjorde-Folket og de langt fra Havet boende begive sig i Vaar-Fiskeriets Tid ud til Breesund, og indqvartere sig, saa lange Torff-Fiskeriet varer, i Bоргensund, der kan ansees som et almindeligt Fiske-Vær, eller en Samlings Plads for den største Deel af vore Fiskere; om hvilket alt udførligere skal meldes i anden Parts andet Capitel.

(*) Det Ord Tørfisk bruges her som oftest i en indskrænket Bemærkelse og betyder allene tørret Torff, som egentlig er 2 Slags, nemlig Rotfisk og Rundfisk, og udgier den vigtigste Deel af Norges Fiske-Handel; men naar Ordet tages i en vidløftig Mening, da forstaaes derunder ei alene tørret Torff, men og tørret Sen og tørrede Langer, hvilke alle virkes og tørres paa een og samme Maade.

Hvor meget dette Slags Fiskerie, det ene Aar lignet med det andet, kan beløbe sig til for det hele Fogderie, og hvad Fordelen der af kan blive, naar alle paagaende Omkostninger ere fradragne, vilde være vanskeligt nok at fastsætte endog for den, som havde alle fornødne Hielpemidler i Hænderne, end sige for mig, der har savnet de betydeligste; men da jeg her troer, at Læseren heller ønsker en ufuldkommen Underretning, end slet ingen, saa vil jeg, i Stæden for et aarligt og uvisst Overslag, meddele en med al muelig Flid og efter nøieste Undersøgning forfattet Ballance-Rægning over Torske-Fiskeriets Beløb i Aaret 1756, hvilken vel ikke strækker sig til alle Stæder i det hele Fogderie, men dog til de fiskerigeste Sogne, saasom i sær Haram, Vigren og Borgund, fra hvilke jeg og vil giøre Begyndelse.

I disse tre Kirke-Sogne, som ligge paa Nordre Side af Bree-sund og folgelig ere de fiskerigeste, blev da i forbemeldte Aar 1756, ved Hielp af 250 Störingsfar (eller store Fiske-Baade) og 1500 Fiskere, indbragt og virket 1) af Torsfisk eller Rotsfisk (*) omtrent 52500 Boge, hvilke, naar hver Bog beregnes i Vægt til 36 Skaal-pund og i Penge til en halv Rixdaler, som var samme Aars gangbare Priis, udgiøre den Summa 26250 Rixdaler. 2) Lægges Tranen dertil, som efter Torske-Leverens Beskaffenhed i fornævnte Aar ei kan ansættes høiere end til 1 Tonde for hver 26 Boge Torsfisk, da beløber den sig til 2019 Tønder, folgelig (hver Tonde ifkun til 7 Rixsdaler

be-

(*) Aarsagen, hvorfor jeg her anfører Rotsfisk alene og af Beregningen udelukker saa vel Rundfisk som Klipfisk og Salt-Torsk, er denne: at Rundfisk nu omstunder, i Følge af det Kongelige Forbud, ikke hos os bliver virket, og at jeg over den i Aaret 1756 her paa Stædet virkede Salt-Torsk og Klip-Fisk ingen fuldstændig Beregning har kunnet tilveiebringe.

regnet) til den Summa 14133 Rixdaler (*). 3) Den saltede Rogn eller Torske-Ravn, som samme Aar blev virket, kan i alt anslaaes til 1500 Tønder og i Penge til 3000 Rixdaler, nemlig for hvert Fjoringfar 6 Tønder Rogn, og for hver Tønde Rogn 2 Rixdaler (**). Hvilket tilsammen udgiør en Indtægts Sum af 43383 Rixdaler. Derfra bør drages adskillige paagaende Omkostninger, hvilke synes bedst at kunde beregnes paa følgende Maade: 1) Enhver nye Fisker-Baad af det Slags, som kaldes Fjoringfar, koster med fuld Udredning i alt 40 Rixdaler, og da den med god Behandling kan bruges i 10 à 12 Aar, saa bliver aarlig at beregne for Bruget af hver Baad 4 Rixdaler i det høieste, følgelig for 250 Baade tilsammen 1000 Rixdaler. 2) Til et hvert Fjoringfar behøves 60 Torske-Barn, som, hvert Barn til 7 Mark Danske beregnet, koste i alt 70 Rixdaler; men da de kan bruges i 3 til 4 Aar, saa bør Bekostningen ikke ansættes høiere end til 20 Rixdaler aarlig for hver Baad, og altsaa for 250 Baade til 5000 Rixdaler. 3) Enhver af bemeldte Fisker-Baade udkræver 6 Roers-Karle eller Fiskere, og enhver Fisker behøver visse saa kaldte Søe-Klæder, som bestaae af Skind, beredet med Tran, og kan for hver Person ei anslaaes til mindre end 6 Mark Danske aarlig, følgelig for 1500 Fiskere til lige saa mange Rixdaler. 4) I fornævnte tre Sogne behøves aarlig, saa længe Aar-Fiskeriet varer, en Hoben fremmede Folk, som leies fra Naboe-Fogderiet Nordfiord, og hvoraf enhver med Kost og Løn neppe kan holdes under 12 Rixdaler. Der-

som

(*) Naar Torske-Leveren er seet og god, bør ifkun regnes 24 Bøge Torsfisk mod 1 Tønde Tran, hvis Priis undertiden stiger til 10 à 12 Rixdaler.

(**) Prisen paa Torske-Ravnen gaaer undertiden til 3 Rixdaler for Tønden; men jeg beregner her alle Ting efter middelmaadig Priis, og saaledes som Prisen faldt i Aaret 1756.

som disse fremmede Leie-Tienere skulde beløbe sig til et Antal af 400 Personer (hvilket jeg dog tvivler paa) da vilde deres Lon og Underholdning udgiøre en Beføstning af 4800 Rixdaler. Hertil kommer endnu Udgiften 5) for 2019 Tran-Træer, eller Ege-Tønder til at ose Tranen paa, hvilke alle maa kjøbes udenlands fra og koste gemeenlig 3 Rixort eller 5 Mark Danske Stykket, folgelig i alt omtrent 1680 Rixdaler; 6) for 1500 Fyrre-Tønder til Torffe-Ravnens Nedsaltning, hvilke alle forarbeides her paa Stedet for 1 Rixort Stykket, og altsaa beløbe sig til 375 Rixdaler; og endelig 7) for Saltet til Torffe-Ravnen, som for hver Tonde kan anslaaes til 3 Mark Danske og for 1500 Tønder til 750 Rixdaler. Hele Udgiftens Beløb bliver da 15105 Rixdaler, og naar samme trækkes fra den forestaaende Indtægts Summa, bliver Beholdningen i Aaret 1756 for Harams, Vigrens og Borgunds Sogne den Summa 28278 Rixdaler.

Jeg har tilforn erindret, at en stor Deel Folk fra Fiordene og andre affides fra Havet beliggende Sogne begive sig i Vaar-Fiskeriets Tid aarlig hen til Bоргensfund og Breesund, hvor Torffe-Fangsten allerbedst gaaer til; og de Sogne, om hvilke dette skal forstaaes, ere i Tallet gemeenlig 11 eller 12, nemlig først hele Ørskongs, Nordalens, Jørgensfiordens og Voldens Præstegjeld, og dernæst tvende Anney-Sogne under Borgund, som er Batne og Skoue. Indbyggerne fra alle disse Sogne (saa nær som den halve Deel af Voldens Sogn) forsoiede sig og i Aaret 1756 til Bоргensfund, og udredede i alt 249 Fjoringsfar (*), som udkrævede 1494 Fiskere, ved hvis Hielp

(*) Til Torffe-Fangsten bruges vel baade smaa og store Fisker-Vaade; men da enhver Vaads Sterrelse er mig bekendt, har jeg, saa vel her som i næst foregaaende Beregning, for Kortheds Skyld anslaaet dem alle til Fjoringsfar, som i Vaar-Fiskeriets Tid ere meest brugelige.

Hielp blev indbragt og virket 42700 Boge Rottfær, 1642 Tønder Tran og 1494 Tønder Rogn; hvilket alt, paa foransorte Maade og efter forbemeldte Priser til Penge beregnet, udgior den Summa 35830 Rirddaler. Og naar derfra paa samme Maade, som forhen er viist, afdrages først for Brug eller Slid af Fisker-Baadene, Torske-Garnene og Skind-Klæderne, og dernæst for Træ og Salt til Tranen og Rognen; saa bliver Overskudet eller Beholdningen i Aaret 1756 for disse 11 til 12 Sogne omtrent at anslaae til 25870 Rirddaler, og folgelig til en næsten lige saa stor Summa, som i de 3 første Sogne. Dertil er Aarsagen egentlig denne: at Indbyggerne i de sidste Sogne ikke antage eller holde fremmede Leie-Tienere, og saaledes spare en Hoben Udgifter; Men da det falder af Fornodenhed, at der i bemeldte sidste Sogne maa være des flere Lods-Eiere i en Fisker-Baad, saa har og enhver af disse Lods-Eiere i sær, med en ringere Bekostning, en ringere Fordeel.

Hvad de øvrige 7 Kirke-Sogne i dette Fogderie, saa vel som den anden halve Deel af Boldens Sogn, angaaer, da har jeg om Torske-Fiskeriets Beløb hos dem for Aaret 1756 ikke kunnet bekomme nogen tilstrækkelig Underretning; saa at alt, hvad jeg med Visshed kan sige om dem, er dette: 1) At Ulvsteen og Hareid Sogne bør regnes blant de Fiskerigeste Egne her paa Stedet, og folgelig, at Fordeelen af Torske-Fangsten maa, i Proportion af Fiskernes Antal, være lige saa stor der, som paa noget andet Sted hos os. 2) At hele Herroe Præstegjeld kan ligeledes i Almindelighed siges at være meget Fiskerriigt, omendskjønt Baar-Fiskeriet i nogle af de seneste Aaringer har faldet mere misligt. 3) At omendskjønt Vandelsvæns Præstegjeld er et Sted, hvor man allermindst lægger Bind paa Fiskerie, saa udredes dog derfra aarlig omtrent 40 smaa Baade med 160 Fiskere, som i Baar-Fiskeriets Tid enten søge hen til Statlandet eller til Herroe

D o o

Præste-

Præstegjæld, hvor de, efterat Omkostningerne ere fradragne, kan vinde 5 eller 6 Rixdaler til Mand. 4) At Voldens Sogns Indbyggere søge gemeenlig hen til de Stæder, hvor Torske-Fangsten allerbedst gaaer til, nemlig enten til Borgund eller Herøe, og at altsaa deres Fordele gemeenlig hvert Aar ere anseelige (*).

§. 10.

(*) Efterat dette var skrevet, blev mig fra en god Ven (nemlig Msr. Hans Forman) tilsendt et Udtog af Bergens Bys Toldbøger, som viser, hvor mange Tønder Tran derhen fra Søndmør ere bragte i tre Aar efter hinanden, nemlig

3 Aaret 1756	=	=	4646	Tønder Tran.
= " 1757	=	=	2286	" " "
= " 1758	=	=	2087	" " "

Vil man nu, efter den forhen viiste Maade, regne 26 Bøge Tørfisk for hver Tønde Tran, og ansætte Prisen i det første Aar til 3 Mark for 1 Bog Tørfisk og til 7 Rixdaler for 1 Tønde Tran, men i de to sidste Aaringer til 5 Mark for 1 Bog Tørfisk og til 10 à 11 Rixdaler for 1 Tønde Tran; saa seer man omtrent, hvad Fordeel disse Slags Fiskevarer i forebemeldte 3 Aar have indbragt. Dog maa jeg herved erindre 1) at jeg, for saa vidt de 2 sidste Aar, nemlig 1757 og 1758, angaaer, har Marsag til at tage det meddeelte Udtogs Rigtighed i Tvivl, saasom jeg ikke rettere veed, end at alle 3 Aar, i Henseende til Torske-Fangstens Bigtighed, noget nær kan staae i Rigning med hinanden. 2) At en Hoben Tørfisk og Tran vel ogsaa i samme Aaringer er bleven bragt til andre Stæder, saasom til Kiebstaden Molde og Romsdals Marked; ei at tale om den anseelige Deel, som af begge Slags er bleven forbrugt her paa Stædet, nemlig af Fisken til Spiisning og af Tranen til Lysning, med videre. 3) At den Mængde Tran, som herfra aarlig udføres til Bergen og andre Stæder, ikke alene maa tilskrives Fangsten af Torsk, men og af Sey, Langer og flere Slags Fiske.

§. 10.

Alt dette kan da nogenledes tiene til at vise, af hvad Betydendehed Torske-Fiskeriet var hos os i Aaret 1756; og omendskiont man fra samme Aar ikke kan giøre fuldkommen Slutning til alle andre Aaringer, saa kan man dog i det mindste ansætte hvert Aars Beholdning for den halve Deel, og være forsikret paa, at om den i nogle Aar er ringere, saa er den derimod i andre Aar større, end den var i Aaret 1756. Dog nægtes herved ikke, at der jo visse Aar kan indtræffe saadanne Omstændigheder, hvorved enten Beholdningen meget formindskes (saa som naar mange Barn-Sætninger ved Storm-Beir eller andre Vandskædder fordærves eller reent tabes) eller og de anvendte Bekostninger ganske spildes, nemlig naar Fiskeriet aldeles slaaer Feil; hvilket, omendskiont det hos os er noget rart og usædvanligt, dog seer undertiden. Saaledes var Torske-Fiskeriet i de Aaringer 1714 og 1715 saa slet og ringe, at mange, af Frygt for videre Tab, forlode dette Nærings-Middel og solgte sine Fisker-Baade; men i Aaret 1718 gik det des mere overflødigt til og vedvarede lige indtil 1733, da det paa nye begyndte at tage af og blev i Aaret 1735 saa ringe, at det næsten kan siges at have ganske mislinget. I de paaafølgende Aaringer, saasom 1736 og 37, slog det atter ind, fornemmelig i de seneste saa kaldte Uaar (det er de sidste dyre Aaringer, da en almindelig Misvæxt indfaldt i Norge) som egentlig bør regnes fra det Aar 1740; thi da indfandt sig aarlig saa stor en Sverm af Torsk, at den opfyldte alle Bige eller Havbugte, og ofte blev fangen med Rod, ligesom Sild og Sey; den blev og paa samme Tid usædvanlig længe staaende i Fiordene, og forlod ikke vore Kyster, førend den var ganske maver og uduelig. Men af alle disse Aaringer var dog 1745 det Fiskerigeste, og fra den Tid har Vaar-Fiskeriet bestandig slaaet vel ind, i det mindste uden nogen betydelig Forskiel, indtil Aaret 1760, da Fangsten af Torsk var ikkun

ringe, men derimod af Sommer-Sild, Dveite og Lange saa overflødig, som neppe tilforn kan mindes. I Aaret 1761 indfaldt atter et godt Torske-Fiskerie, som kan sættes i Ligning med det i Aaret 1756 (*). Kort at sige: Vaar-Fiskeriet er hos os af allerførste Betydning og for-
 tiener at kaldes Landets bedste Nærings-Middel, hvorved mange Tøn-
 der Guld ere indbragte; men da Bonden deraf i sær skal tage det for-
 nodne, ei alene til Skatters og Landsskyls Udredning, men og til
 fremmede Korn-Varers Indkøb, saa vel som al anden Nødvendigheds
 og Overdaadigheds Kram, saa skønnes lettelig, at den største Deel
 af Gevinsten aarlig gaaer ud af Landet igien, i sær naar almindelig
 Misvært indfalder, da man ofte for fremmede Korn-Varer nodes til at
 udgive paa een Gang det, som med stor Sparsommelighed i nogle Aar
 kan være oplagt. Og om end vore Bønder, alt dette uagtet, i Al-
 mindelighed kan eie noget mere end blot Klæde og Føde; saa troer jeg
 dog ikke, at nogen, der veed og kiender deres meget besværlige Nærings-
 Maade, skulde kunde falde paa at misunde dem samme.

Saa vist som det ellers er, at Torske-Fiskeriet her paa Stædet
 altid har været af stor Bigtighed, saa upaatvivleligt er det og, at Tor-
 ske-Garnenes Opfindelse og almindelige Brug har i den seneste Tids-
 Alder gjort det alt mere og mere overflødigt; men der spørges, om det
 ogsaa derved er blevet mere Fordeelagtigt? og om det ei havde været
 bedre, nu som tilforn, at betiene sig af en simpel Snor og Angel end
 med

(*) I det jeg her melder om Naringernes større eller mindre Fiskerighed, maa
 jeg tillige erindre, at et mislinget Vaar-Fiskerie ikke altid eller alene bør til-
 skrives Mangel paa Torske, men og ofte en Mangel paa beqvemt Veirligt
 til at fange den; thi naar der i Vaar Fiskeriets Tid indtræffer langvarigt
 Stormveir, som forbyder Fiskerne at søge Havet, kan der, midt i den
 største Overflødighed af Torske, dog intet foretages eller udrettes til Fiske-
 riets Drift.

med stor Umag og Bekostning at indrette og bruge de saa kaldte Torske-Garn? Adskillige ere af den sidste Mening; og for at vise, at de deri formodelig tage Feil, vil jeg først anføre de af Torske-Garnenes Brug umiddelbar flydende Fordele, som fornemmelig ere disse:

- 1) Fangsten med Torske-Garn er gemeenlig baade større og vissere, end med Snor. For hver Nat, Garnene staae i Søen, kan man gemeenlig giøre sig Haab om en Fangst af 2 til 300 Torske; men at fiske med Snor om Dagen, falder mere misligt, saasom Vind og Veir ei altid vil tillade at opholde sig hele Dagen igiennem paa Søen, og Torsken desuden ei altid er lige villig til at bide paa Krogen. Deraf kom det, at man tilforn, naar Fiskeriet slog Feil om Dagen, søgte at oprette sit Tab om Natten, paa den i Begyndelsen af dette Capitel forhen viiste Maade, hvilken, omendskiont den i alle Henseender medforede større Skade end Nytte, dog neppe var bleven afslagt, med mindre Torske-Garn var kommet i Brug.
- 2) Med Garn fanges den bedste og fedeste Torske, som ei bider paa Krogen, før end den er bleven maver og slunken. I Baar-Fiskeriets Tid kan det ofte meget tydelig erfares, hvorledes Torsken paa eet og samme Sted staaer ligesom i tvende Etager, nemlig den fede ved Bunden og den mave høiere op i Søen. Den sidste lader sig fange med Snor og Angel, men den første ikke uden med Garn.
- 3) Den fede Torske, som fanges med Garn, giver ulige bedre Kød, end den mave, saa og en Hoben mere og skønnere Lever; hvilket i sær kan sluttes deraf, at der (som mig er forsikret) aarlig udføres fra Søndmørs Fogderie alene næsten lige saa meget Tran, som fra hele Nordlandene, hvor Torske-Garn ikke ere i Brug.

Men herimod pleier man at giøre adskillige Indvendinger, saasom:

- 1) Ved Torske-Garns Brug falder vel en større Mængde Torsk, men tillige større Bekostning, saa og større Skade, saa ofte Garn mistes. Høvd Omkostningerne angaaer, da mener jeg allerede forhen at have viist, at de gemeenlig hvert Aar over-ballanceres af Indtagterne; og omendskiont et anseeligt Tab af Torske-Garn kan giøre nogen Rabat i Regningen, saa er dog samme altid at ansee som noget tilfældigt, der hverken træffer aarlig ind eller paa alle Fiskere; ja der høves endog Exempel paa dem, som i 20 til 30 Aar bestandig have bruct Torske-Garn, uden at miste et eneste.
- 2) Garnene forarsage, at Torsken ei kan fanges med Snor og Angel; thi det fornemmes næsten hver Dag i Vaar-Fiskeriets Tid, at hvor vel den end har ladet sig trække med Snor, bliver den dog ske og flygter bort, saa snart Torske-Garnene ere udsatte. Denne Indvending har vel mere Grund, men gielder dog fornemmelig og i sær, naar Fiskeriet gaaer til i de trange Fjorde, hvor baade Fisken og Fiskerne ere mere indknebnede, end paa det aabne og vide Hav. Desuden er Torsken ei alle Aar, ja ikke engang alle Dage, lige graddig, eller villig til at bide paa Maddingen, saa at en mislykket Fangst med Snor ikke kan eller bør tilskrives Garnene alene. Endelig fanges her endnu, i sær mod Slutningen af Vaar-Fiskeriet, en stor Mængde Torsk med Angel (nemlig saa vel med Line som Diubé-Aagn) hvilket viser, at begge Maader gierne kan bestaae med hinanden.
- 3) Den fede Torsk, som fanges med Garn, er utienlig til Rundfisk, fordi den gemeenlig bliver suur ved Rygbenet; og da det af den Aarsag er forbudt at virke Rundfisk i Bergens Stift og Romsdals Fogderie, hvor Torske-Garn ere i Brug, saa mener man derved at lide Skade, efterdi den mævre Torsk, som falder i Slutningen af Vaar-Fiskeriet og trækkes med Snor, ikke er tienlig til Rottfær,

men

men alene til Rundfisk. Men hertil kan svares, at Rotskiæren er i Almindelighed mere affættelig end Rundfisken, og at det ikkun er i nogle af de senere Aaringer, at den sidste er bleven saa begierlig i Holland. Den største Deel af Torsken virkes dog altid til Rotskiær; og der- til er den fede Fisk, som fanges med Garn, allermeeft beqvem. Det samme gielder og om Klipfisken, hvoraf nu omstunder virkes en stor Mængde hos os, og hvortil den fede Torsk alene kan anvendes, men ei den magre, som fanges med Snor.

- 4) Endelig klages der over den store Uorden, som følger med Torske-Garnenes Brug, saa ofte Fangsten gaaer til i Bоргensfund eller den saa kaldte Bоргensfiord, og alle vore Fiskere begive sig derhen, som til en almindelig Fisker-Plads; thi da denne Fiord, som ikkun er 1 Fierding breed og en halv Mil lang, umuelig kan rumme eller modtage saa mange Garn-Sætninger, saa skeer det som oftest, at den ene Fisker af Vanvare sætter sine Torske-Garn tvært over den andens, hvorved megen Riv og Trette forarsages og Fiskeriet paa begge Sider spildes; ei at tale om, at Torsken ved den store Mængde af Garn-Sætninger bliver bange og skrækkes bort. At denne Indvending er rigtig, kan ikke nægtes; men da Torsken i denne trange Fiord sielden opholder sig ret længe, førend den begiver sig ud til Breesund og Havet igien, hvor Fangsten med Torske-Garn egentlig har Stød og uden forbemeldte Uleiligheder lader sig drive, saa sees ikke, at Garn-Bruget (eller Torske-Garns Brug) for den Aarsags Skyld ganske og i Almindelighed bør affkaffes; men alt hvad man i Følge af denne Indvending kunde paastaae, var dette, at Torske-Garns Brug burde forbydes alle og enhver, saa længe Fiskeriet gik til i Bоргensfiorden, eller og at Fiorden i saa Fald maatte være overladt til Sogne-Folket alene, det er, til Bоргund Sogns Indvaanere, til hvis Drift den var stor og rummelig nok.

Men

Men een af de vigtigste Indvendinger, som dog af de fleste forbiegaaes, er efter mine Tanker denne, at da der ved Garn-Bruget daglig faaes saa stor en Mængde Torsk, saa vil Tiden ikke altid tillade at virke den saa vel og hurtig, som skee burde. Derfor sees den undertiden at blive henkastet i store Dyrger under aaben Himmel, og saaledes at ligge uvirket i nogle Dage, hvorved den taber meget, ei alene i udbortes Anseelse, men og i Vægt og Pris, saa at to Fiske af dette Slags neppe veie op imod een, som har faaet god og betimelig Virkning; Eller og den bliver sammenbunden i store Knipper og saaledes nedsmøkket ved Strandbredden i Søen, hvor den vel ligger noget bedre forvaret, men taber dog ligeledes en Hoben af sin Anseelse, Fedme og Fasthed i Kjødet. Naar denne betydelige Feil, som dog hverken er almindelig eller uforbederlig, af vedkommende blev rettet, troer jeg ikke, at de øvrige Uleiligheder, som følge med Torske-Garns Brug, kan ansees at være af den Vigtighed, at Bruget derfor ganske skulde afskaffes, og naar enhver tillige vilde indskrænke sin Drift og ikke slaae sig alt for vidloftig ud, ved at holde for stort et Antal af Leie-Tienere med videre, saa tvivler jeg ikke paa, at jo de idelige Klagemaale over Bekostningerne og den deraf flydende Skade, saa ofte Garn mistes eller Gangsten slaaer Feil, for en stor Deel vilde ophøre. Overalt er det vist, at Torske-Garns Brug her paa Stedet har (foruden de forhen ommeldte Fordelse) haft adskillige gode Virkninger i Folge med sig, saasom: 1) At Baar-Fiskeriets Drift er Tid efter anden bleven alt mere og mere almindelig, og det ei alene blant Deboerne men og blant Fjorde-Folket, som tilforn i dette Slags Fiskerie tog liden eller ingen Deel. 2) At Folkets Antal ved dette Nærings-Middel er blevet formeret og deres Tilstand forbedret. 3) At deres Handel og Fart til Kjøbstæderne meget har tiltaget, og deres Vælle i Seilats (saa vel i Anledning af Fiskeriernes som Handelsens Tilvæxt) anseelig formeret sig.

4) At

4) At Landet er blevet bedre dyrket og beboet. Hvortil 5) kan lægges de betydelige Fordele, som af Baar-Fiskeriernes stærke Drift aarlig flyde til Raboe-Fogderiet Nordfiord, hvis Indbyggere begive sig hid i temmelig Mængde og føre ved Tilbagereisen med sig igjen, ei alene en anseelig Penge-Løn, men og en nyttig Ovelse i Fiskerie og Seilats.

Ved alle disse Omstændigheders noiere Betragtning er jeg bleven bestyrket i den Mening, at Torske-Garns Brug her paa Stedet ikke har været skadeligt for Landet i Almindelighed; og naar jeg derhos betænker, at denne Maade, uagtet den i Begyndelsen (ligesom alt andet nyt) fandt hos vore Fiskere megen Modstand, dog endelig med almindeligt Biesald er bleven efterfulgt og optagen overalt, saa har jeg stor Aarsag til at troe, at enhver Huusholdning i Særdeleshed ligeledes maa have fundet sin Regning derved. Dog er alt dette ikkun egentlig at forstaae om Søndmørs Fogderie alene; thi spørges der, om Torske-Garns Brug burde indføres overalt i Norge eller paa de Stæder, hvor det hidindtil ikke har været antaget? da holder jeg for, at det ikke lettelig og uden god Betænkksomhed bør skee, og det i sær af den Aarsag, at Hav-Bunden eller Grunderne i Havet ikke allevegne falde store og vidløftige, ikke heller altid bequemme nok dertil, saasom i Nordfiord, Søndfiord og flere Fogderier, hvor Hav-Bunden efter Beretning skal være alt for ujævn, og enten falde for høi eller for dyb. Desuden slaaer Torske-Fiskeriet ikke allevegne saa vist og sikkert ind som hos os (hvilket i sær bør tilskrives det store Dyb Breesund) hvorfor og de paa Torske-Garnenes Indretning anvendte Bekostninger maaskee oftere kunde spildes.

§. II.

Det, hvori Forbedring var at ønske og kunde behøves her paa Stedet, er da efter mine Tanker ikke saa meget Maaden at fange, som at virke og behandle Fisken paa, hvorom vel ere givne en Deel gode og

nyttige Regler i den Kongelige Forordning, angaaende Fiskerierne og Fiske-Handelen Nordenfjelds, af 12 Septembr. 1753, som virkelig paa det noieste burde iagttages, men vilde dog aldrig blive fuldkommen efterlevede, med mindre der i Kiøbstæderne bestandig drives paa deres Fuldbyrrelse; thi her paa Landet vilde en Undersøgning om flige Ting falde alt for vidløftig, og et noiagtigt Tilsyn dermed ganske umueligt. At anføre de i bemeldte Forordning fastsatte Regler, anseer jeg uforødent, og vil derfor ikkun kortelig melde om de sædvanlige Maader, paa hvilke de betydeligste Fiske-Varer hos os blive beredte eller virkede.

1) Den største Deel af Baar-Torsken, som er den vigtigste Fisk i Handelen, bliver altid virket til Torsfisk; og denne er igien 2 Slags, nemlig enten Rotstjær (*) eller Rundfisk.

Naar Torsken skal virkes til Rotstjær, bliver den først opskaaren i Bugen og skilt ved Hovedet saa vel som Indvoldene og Rygbenet, hvilket skjæres ud og brydes af 3 Leed neden for Gadboret. Derpaa bliver den opskaaren i Ryggen eller flækket (hvorfor og Rotstjær kaldes Flæk-Fisk) saaledes, at det tilbagesiddende Stykke af Rygbenet ikkun hænger fast ved den ene Side; og naar den saaledes paa begge Sider er opskaaren høit op til Sporen, som forbindes med gammel Seilgarns-Traad eller Stykker af forslidte Torske-Garn, paa det den ei skal revne, saa skylles den i Søe-Band og hænges op paa Fiske-Hjelden (**) for at tørres. Paa selv samme Maade beredes gemeenlig

baade

(*) Jeg har tilforn erindret, at Langen, ved Sorteringen paa det Lydske Handels-Contoir i Bergen, deles i 3 Sorter og faaer adskilte Navne efter sin større eller mindre Godhed; men Rotstjæren deles i hele 13 Sorter og faaer Navn af de adskillige Stæder, til hvilke den udfiskes, saasom Dansk, Lybelsk, Hamborgsk Rotstjær, o. s. f.

(**) En Fiske-Hjeld er vel ikke altid af een og samme Indretning, men kan dog i Almindelighed kaldes en nær ved Stranden staaende Stellads, som
er

baade Lange, Sey (saa vel Ufs som Sækkenod-Sey) og den saa kaldte Rød-Torff eller Tare-Torff, hvilken sidste i saa Fald egentlig bærer Navn af Tittling. Af tørret Rotskiær gaaer gemeenlig 24 Stykker paa 1 Bog, og Prisen for hver Bog er som oftest 3 Mark Danske, skiont den undertiden stiger til 4 à 5 Mark. Den gielder i Almindelighed mere end Rundfisken, af Marsag, at denne beredes af den mavreste Torff, ligesom hiin af den fedeste og bedste; og omendskiont de begge ere ganske affætlige, saa er dog den første som oftest mere begierlig og virkes derfor i langt større Mængde. Prisen paa en Bog Lange er gemeenlig 6 hielden 9 Mark Danske; og paa en Bog Sey 1 Rixort eller 2 Mark Danske.

Naar Torffen skal virkes til Rundfisk, da tages vel Hovedet og Indboldene af, ligesom paa Rotskiæren, men Ryggen tillige med Rygbenet bliver ubeskaaren, og Bugen opskiares ei videre end til Gabboret; saa at Fisken i dette Tilfælde bliver rund, ligesom den i første Fald er flak eller rettere flækket: opstænget i Ryggen og Bugen. For at faae Rundfisken ophængt og tørret, maa man binde den i Spær, eller foie 2 og 2 tilsammen, hvilket skeer ved at stifte et Hull igiennem Sporen paa dem begge og igiennem Hullerne en liden Træ-Pind, som ombindes med Bast, gammel Seilgarns-Traad eller Stykker af forslidte Torffe-Garn; og naar de saaledes Parviis ere sammenbundne og i Soe-Band affkylte, hænges de op paa Fiske-Hielden for at tørres. Til Rundfisk bør altid udvælges den mavreste Torff, fordi den bedre lader sig tørre og tager ei saa let nogen Suurhed eller Raadenhed til sig ved Rygbenet, som den fede; og da Torffen falder i Almindelighed

App 2

meget

er opført i en Firkant og oven paa belagt med en Hoben parallel og nær ved hinanden liggende Trøer, det er, lange og smale Træ-Stænger, hvorpaa Torff og andet Slags Fisk hænges op for at tørres. Den Stang, hvormed Fisken lettes op paa Hielden, kaldes en Reip.

meget feed baade her og andensteds, hvor Fangsten skeer med Garn, saa er det i forbemeldte Kongelige Forordning ganske forbudet, at virke Rundfisk paa noget Sted, hvor Torske-Garn ere i Brug. Anledningen til saadant Forbud har i sær været denne, at man i visse Aaringer, da Rundfisken var i usædvanlig høi Pries (nemlig 4 til 5 Mark Danske for hver Bog) og galdt mere end Rotskiær, tog uden Betænkning den fede og mævre Torsk i Flæng og virkede begge Slags til Rundfisk; og for at hindre dette Misbrug, tillige med den deraf flydende Svækkelse i Fiske-Varenes Credit, har Regjeringen anseet det tjenligst, ganske og aldeles at forbyde Rundfiskens Virkning paa de Stæder, hvor Torsken fanges med Garn. Men da her aarlig, i sær mod Slutningen af Vaar-Fiskeriet, ogsaa med Snor fanges en anseelig Deel Torsk, som ikke er feed og tjenlig nok til Rotskiær; saa sættes vore Fiskere i en betydelig Forlægenhed med denne mævre Torsk, som de til intet vide at anvende, og staae derfor i den Tanke, at en Indskrænkning i det almindelige Forbud var baade nødvendig og nyttig. Hvorvidt denne deres Mening kan være grundet eller ikke, bør jeg overlade til høiere Indsigt; ikkun jeg maa sige: at naar Rundfisken paa det allernøieste blev efterseet og vraget i Riobstæderne, da vilde dette useilbarlig lære vore Fiskere til at følge de Regler, som ved Rundfiskens Behandling bør iagttages; og naar dette skee, seer jeg intet, som hindrer, at jo her paa Stedet lige saa vel kunde virkes Rundfisk, som andensteds. Skulde nogen mene, at det ved Rundfiskens Virkning besværgelige Misbrug derved ikke kunde forekommes eller hæmmes, da veed jeg ikke, hvad Sikkerhed man kan have for Rotskiærens og de øvrige Fiske-Varens bestandige Credit.

2) Salt-Torsk virkes vel til Deels af den saa kaldte Rød- eller Tare-Torsk, men fornemmelig af Vaar-Torsk, og beredes omtrent paa samme Maade som Rotskiær; ikkun at Ryggen bliver heel eller

uop-

uopstaaen. Efterat den i visse dertil indrettede Binger har ligget nogen Tid i skarpt Salt, indtil den er bleven vel igiennemtrocken og stiv, tages den op igien, skylles af og lægges ned med Spansk Salt i utette Fyrre-Træer, paa det at Lagen kan løbe fra. Dette Slags Fiske-Bare føres altid til Frankrig, hvor den paa visse Lider kan gielde 3 Rixdaler Tinden, men er ikke alle Aar begierlig, og underriden neppe affættelig. Ganske nyelig har man hos os begyndt at salte Torst paa den i Terre Neuve brugelige Maade, og det efter en Deel Bergenske Kiøbmands Forlangende, som een Gang have sendt et Skib hid for at laddes med saadan Fisk. Forskiellen i Tilberedningen bestaaer deri, at denne sidste ei skæres videre op i Bugen end til Gabboret, hvor Rygbenet brydes af, og den tilbagefiddende Ryg-Pibe fyldes med Salt; men siden bliver den paa sædvanlig Maade først nedsaltet, derefter optagen og udtoet, og endelig nedsaltet igien, dog ikke i Tønder, men i visse dertil indrettede Binger i Skibe-Rummet.

3) Klipfisk virkes ligeledes af Torst, og beredes i alle Maader ligesom den almindelige Salt-Torst. Naar den i en Tid af 3 Uger har ligget nedsaltet i Binger, tages den op og lægges flad ud paa de blotte Klipper, af hvilke den bærer Navn. Saa længe Veiret er godt og tørt, ligger den med Fiske-Siden opvendt, det er saaledes, at Riid-Siden eller den indvendige Deel af Fisken viser op ad; men saa snart det tegner sig til Regn, maa den snoes om igien og vende Skind-Siden ud, hvormed fares fort indtil den er bleven nogenledes tør, da den ordentlig lægges sammen i Dyrger, med Brædder og Ste-
ne oven paa, for derved at presses og blive glat. Dette Slags Bare virkes nu omsunder hos os i betydelig Mængde; og deri (saa vel som i at virke Klipfisk af Lange og Brosme) har man efterfulgt de Engelske Kiøbmand i Christiansund, som først have gjort Begyndelse

dermed (*). Prisen paa 1 Bog Klipfisk er gemeenlig 5 eller 6 Mark Danske; og Stæderne, hvor den affattes, ere i sær Engelland og Spanien. Saa ofte godt Veirligt falder ind om Foraaret paa den Tid, naar Klipfisken ligger udbredt paa Biergene for at tørres, kan man gjøre sig Haab om, at faae sin anvendte Bekostning og Image betalt; men indtræffer under Tørringen langvarigt Regn og Slud, da taber Klipfisken meget baade i Anseelse og Pris.

4) Tran, som her gemeenlig kaldes Lyse, fordi den bruges i Tran-Lamperne til Lysning, virkes deels af Spæk, som faaes af Hvale, Niser og Springere, deels og fornemmelig af Lever, som vel faaes af adskillige Slags Fiske (nemlig af Brygde, Haae-Brand, Haae-Riærring, Haae-Mær, Lange og Sen) men af ingen i større Overflodighed end af Baar-Torsk. (**). Baade Spæk og Lever kastes først hen i tette Træer, hvor den nogen Tid bliver staaende for at raadne, og brændes siden til Tran, som oses paa Ege-Træer. Ege-Træerne forarbejdes ikke her paa Stedet, men faaes altid fra Kiøbstæderne, fornemmelig i Bergen, hvor de enten kiøbes tomme, eller og fyldte med Altonæst Brændeviin, da de siden, naar Brændevinen er udtappet, anvendes til Tran-Træer. Disse saa kaldte Brændeviins-Træer vare tilforn af adskillig Størrelse, ligesom de af Kiøbmændene bleve bestilte paa de Stæder, hvorfra Brændevinen kom; men da dette gav Anledning til en alt for stor Ulighed og Urigtighed i Handelen, har den oftbemeldte Kongelige Forordning vel og viselig befalet: i Kiøb og Salg ei at bruge andre Brændeviins- eller Tran-Træer end dem, som holde det fastsatte Maal (nemlig 32 Stübken eller 120 Danske Potter)

og

(*) Hr. Commerce-Raad Hans Holsterman er den første, som satte Klipfisk-Handelen i Drift her paa Stedet.

(**) At man hos os nyelig har begyndt at virke Tran af Sild, er tilforn erindret. En Tende af saadan Sild-Tran blev solgt for 8 Rixdaler.

og findes mærkede med Altonæst eller Jhehoeft Stempel. Prisen paa en Tonde Tran er i Almindelighed 7 eller 8 Rixdaler, men stiger undertiden til 10 og 12 Rixdaler.

5) Rogn eller Ravn tages næsten af Baar-Torff alene, og ikkun meget sielden af Sey; thi Ravnene af Sey og Lange modtages ikke gierne i Frankrig, som dog er det eneste Sted, hvor dette Slags Fiske-Vare bliver affat, og hvor den bruges som Madning til at fange de saa kaldte Sardinier. Mod Slutningen af Baar-Fiskeriet, naar Torffen staaer færdig at begive sig herfra, begynder dens Ravn at blive blod og godten d: udgydet, og maa derfor kastes bort som udelig; men i Begyndelsen af Baar-Fiskeriet, og saa længe Ravnene er tidig, lægges den først i Binger, hvor den blot sprænges eller løselig bestroes med Salt, og tages siden op igien for at lægges ordentlig ned med Fransk Salt i utette Fyrre-Træer. Saaledes føres den ud til Frankrig, hvor den ofte gaaer til en meget høj Priis, men er undertiden igien (nemlig naar Sardin-Fiskeriet ikke slaaer vel ind) saa lidet affættelig, at vore Kjøbmand enten lade virke en ganske ringe Deel deraf, i Fald de betiids kan faae Underretning derom, eller i Mangel deraf maa lide stort Tab og Skade. Prisen paa en Tonde Torffe-Ravn er altsaa meget ulige; i Almindelighed 2 Rixdaler, sielden 3 Rixdaler.

6) Sild er enten Sommer- eller Baar-Sild. Sommer-Silden virkes, naar den er god og stor nok, til Kjøbmands-Gods, som affættes uden for Landet, da den blot skilles ved en Deel af Indvoldene, og beholder Isteret tillige med Hovedet; men naar den er alt for liden eller af ulige Størrelse, bliver den enten virket til Christiania-Gods (saa kaldet, fordi det afgaaer til Christiania og derfra videre til Oplandene) paa samme Maade som Kjøbmands-Godset, eller og til Bønde-Gods, hvormed handles imellem Bønder alene enten her paa Stedet eller paa Romsdals-Marked, da den skilles baade ved

Hoved

Hoved og Indbolde, ikkun at den beholder Isteret alene. Alle 3 Slags nedlægges ordentlig, Lag for Lag, med Spansk Salt i tette Fyrre-Træer, og have alle en meget foranderlig Priis, nemlig i Almindelighed 8 til 9 Mark for Tonden, men undertiden 12 og 15 Mark Danske. Dog er Bonde-Godset som oftest 2 til 3 Mark ringere end Kiøbmands-Godset. Da Vaar-Silden gik til, virkedes den til Kiøbmands-Gods alene, og det paa samme Maade, som forhen er meldt om Sommer-Silden, blot at den gemeenlig blev nedslagt med halv Fransk og halv Spansk Salt. Naar Silden virkes til Tran, brændes den paa samme Maade, som Lever og Spæk.

§. 12.

Alt hvad hidindtil er meldt om Fiskeriernes Overflodighed og Vigtighed her paa Stedet, bør egentlig forstaaes om de Slags Fiske, med hvilke den betydeligste Handel drives, og i sær om Torsk og Sild. Alt Fangsten af disse hidindtil har været saa anseelig, som paa noget andet Sted i Verden, og at den Tid efter anden mærkelig har tiltaget, det kan ikke nægtes; men derimod er det lige saa vist, at Fangsten af den saa kaldte Smaae-Fisk (saasom Hvidling, Hysse, Makrel, Smaae-Sen, Smaae-Torsk, og andre smaa Raage-Fiske) nu omstunder langt fra ikke gaaer til i den Overflodighed, som tilforn, men synes ligesom at have aftaget i Proportion af den forstes Tilvæxt. Om Aarsagen dertil ere Meningerne ulige. De fleste holde for, at den store Sverm af Torsk og Sild trækker, ved sin aarlige Bortgang herfra, de smaa Fiske efter sig; og at denne Mening er vel grundet, kan der ikke tvivles paa, saasom det er bekiendt, at al Slags Fisk forfølger Silden og den Ravn, som af Torskene gydes, man og desuden har mærket, at hvor den største Mængde af Torsk og Sild aarlig indfinder sig, der savnes og de smaa Fiske allermest. Men alligevel kan dette
dog

dog ikke blive den eneste Aarsag, efterdi den samme Mangel bemærkes og paa saadanne Stæder, hvor Sild og Torsk langt fra ikke indfinder sig i den Mængde, som hos os, f. Ex. i Christiansands Stift, hvor man (efter Hr. Kalms Beretning i hans Reise nach dem Nördl. Amer. I Th. Pag. 123 og 124) har erfaret det selv samme og forsikret, at al Slags Smaae-Fisk (Sild og Makrel undtagen) der i Eggen tiendelig formindskedes. De Aarsager til Formindskelsen, som der anføres, ere deels at Hummeren der i Stiftet alt for meget blev bortfisket og forødet, deels at Fiskernes Antal var nu saa meget større end før, og at Fiskenes Antal folgelig efterhaanden maatte blive mindre. Men denne sidste Mening, som paa bemeldte Sted antages for den rimeligste, kan jeg dog ikke befalbe, naar jeg først seer hen til Fiskenes utallige Yngel og Mængde, og dernæst betænker: at omendskiont der nu omstunder (formedelst den store Overflodighed af Sild, Torsk og flere Saltvands-Fiske) drives lidet eller intet Fiskerie i vore færske Bænde, i det mindste langt mindre nu end tilforn; saa bliver det dog eenstemmig forsikret, at al Slags Færskvands-Fisk er i en Tid af 20 til 30 Aar meget formindsket, og at den ei mere lader sig fange i saa betydelig Mængde som før. Dette viser, at Grunden til Fiskenes Formindskelse maa søges i en mere almindelig Aarsag, end nogen af de foranførte, og maaskee allersnarest i Luften eller de Uordentligheder, som deri paa nogen Tid tiendeligere have yttret sig end tilforn; thi at Fiskene staae i et Slags Forening med Luften, det viser deres Lust-Blære, og at de i sin Gang og Stæde meget rette sig efter Luftens Kulde, Varme eller Fugtighed, det viser den daglige Erfaring. Nu troer jeg vel ikke, at Fiskenes Antal virkelig er forringet, meget mindre, at saadan Formindskelse kunde foraarsages af Luften; men dette forekommer mig meget rimeligt, at de usædvanlige Forandringer, som vor Luft nu i nogen Tid har været underkastet, kan have gjort nogen Forandring i Fiskenes Gang, Opholds-Sted og andre udvortes Omstændigheder, og

foraarsaget, at visse Slags Fiske nu have søgt et andet Elima og Op-
holds-Sted end tilforn, eller i det mindste taget en saadan Stand i Søen
og Bandet, at vore Fiskeres Snore og Garn ei kan naage dem; hvoraf
vel ikke følger, at de ere færre, men dog rarere, ligesom de saa kaldte rare
Fiske ei kan siges at være saa faa i Tallet, som de formedelst foransorte
Aarsager ere rare at antræffe. I denne Mening bestrækkes jeg ved en og
anden mærkelig Erfaring, saasom: at Hval og Baar-Sild, som til-
forn vare lidet bekiendte, indfandt sig ved de Norske Kyster i ubeskrivelig
Mængde omtrent paa samme Tid, som den seneste almindelige Misvært,
hvormed Norge nogle Aar i Rad blev hiemsøgt, tog sin Begyndelse; at
Baar-Torskene i samme Aaringer blev usædvanlig længe staaende i Fior-
dene, og ligesom forglemte at gjøre Vende-Reise herfra igien; og endes-
lig, at en Deel Fiske (saasom Sild og Sey, undertiden og Mort) ind-
finde sig undertiden paa urette Tid i stor Mængde, og strax derpaa for-
svinde igien, lige saa hastig og uformodelig, som de komme. Desuden
maa jeg til min Menings Stadfæstelse anføre dette: at saa ofte Nebbe-
Sild eller andre usædvanlige Fiske ankomme i nogen anseelig Mængde,
gior man sig her paa Stedet altid den Tanke, at derpaa vil følge Naar
eller almindelig Misvært, ligesom man og veed at anføre adskillige Exem-
pler til Bekræftelse derpaa; og omendskiont dette ikke (som Pöbelen me-
ner) bør ansees for Guddommelige Advarsler, eller som noget, der virkes
af Gud umiddelbar i den Hensigt, saa synes det dog at give tilkiende,
at visse Luftens Forandringer, hvoraf Misvært pleier følge, forud af Fi-
skene fornemmes, og give dem en usædvanlig Drift at søge ind til
Landet paa visse Tider.

Siende Capitel.

Om

Søndmørs Indbyggere i Almindelighed,
deres Mund-Art, Skikke og overtroeske Meninger,
Antal, Leve-Maaade, Klæde-Dragt, Bygnings-
Maaade, Tilstand, med videre.

§. I.

Da jeg i dette Capitel har foretaget mig at beskrive Søndmørs Indbyggere, saa anseer jeg det ikke ufornødent, først at melde noget om Indbyggerne i de ældste Tider, saa vidt man derom finder Underretning i vore Historier. I det foregaaende første Capitel er allerede erindret, at Søndmør, ligesom andre Districter her i Riget, har i Begyndelsen haft sine egne Konger, hvis første Udspring og Herkomst uledes fra Kong Nor, som har været, om ikke den første, saa dog een af de fornemste Konger i Norge, og den, af hvilken Landet har faaet sit Navn; thi naar Torm. Torfæus Hist. Norv. P. I. L. 4. Cap. I. handler om Norges Deelning imellem Kong Nors Afkom, siger han, at Gard Nors Søn havde 7 Sønner, og at den Siette i Ordenen var Thorgard, Konge over Søndmør. Hans Sonne-Søn var Arnvid Treserklabane, som regierede paa Søndmør i den berømte Kong Harald Haarfagers Tid og forenede sig med Audbiørn Konge i Fjordene (det er Nordfiord, Søndfiord og Sogn) for med samlet Magt at sætte sig imod Kong Haralds tilvørende Herredomme, som allerede

strakte sig til den største Deel af Norge. De mødte og virkelig Kong Harald ved Solstæl; men bleve begge, efter en meget skarp og haardnakket Søe-Træfning, overbundne og ihjelslagne.

Arnvig var altsaa den sidste Konge over Søndmør; thi efter hans Død blev den Ravnkundige Greve Ragnvald, som siden kaldtes More-Jarl, af Kong Harald beskikket til Lehnshøvding over Søndmør, Romsdalen og Nordmør, og fra den Tid synes det, at disse tre Districter stædse have været forenede under et særdeles Lehn og Amt. Denne Ragnvald hjalp siden Kong Harald i at undertvinge Bemund Ramhan, som strax efter Slaget ved Solstæl havde antaget Konge-Titel over Fiordene i sin faldne Broders Kong Audbiørns Sted, da han med en Deel Folk reisede over Stat-Eidet og brændte Bemund inde tillige med 90 Mænd, da de paa Gaarden Nøstidal vare forsamlede i et Giestebud. Efterat Kong Harald formedelsf den vigtige Seierbinding i Slaget ved Hafursfiord var bleven Enevolds-Herre over hele Norge og kom til Søndmør, modtog Greve Ragnvald ham med et prægtigt Giestebud og samme Tid klippede hans Haar, som (efter det Løfte han havde giort, ei at lade sit Haar klippe, inden han var bleven Enevolds-Herre i Norge) havde været uklippet i 10 Aar, brugende derhos denne Talemaade: Fagert er nu Haar dit Herre min; hvoraf Kong Harald siden fik det Tilnavn Haarfager, efter vore Norske Skribenters eenstemmige Beretning. Omsider fik dog Greve Ragnvald en voldsom Død, ved det han af Haldan Haaleg og Gudroder Liome, Kong Haralds Sønner, uformodelig blev overfalden og indebrændt tillige med 60 Mænd; men hans Afkom levede længe efter ham og fortjener at regnes blant Søndmørs Ravnkundigste Mænd. Thi foruden hans ældste Søn Ifner, som døde for Faderen paa et Tog, Kong Harald havde foretaget sig mod Vikingerne i Vesterhavet, efterlod han sig Rolf og Thore Jarl den tiende, af hvilke den sidste blev sat til More-Jarl

Harl i sin Faders Sted og fik til Egte Kong Haralds Datter Alaloff, som og kaldes Alaloff Arbobd, ventelig fordi hun blev ham given som til en Bod eller Satisfaction for det paa hans Fader begangne Mord, som var skeet imod Kong Haralds Vidende og Villie.

Rolf blev endnu mere Navnkundig og bekiendt, ei alene af sin Statur, da han var saa stor, at ingen Hest kunde bære ham, og maatte derfor altid gaae til Fods, hvoraf han fik det Navn Ganger-Rolf; men og af sine anseelige Krigs-Bedrifter saa vel i som uden for Fædrelandet. Thi Historien bevidner, at han var en mægtig Søe-Røver og streifede idelig paa Østerleden eller Viigsiden; men da han engang (uagtet Kong Harald Haarfagers strenge Forbud mod alt Indenlandsk Røveri) havde øvet sit sædvanlige Friehytterie, og derover blev forviist Norges Land og Rige, udrustede han en Hoben Skibe og drog dermed over til Neustrien i Frankrig, som siden af de Norske blev kaldet Normandie, blev der døbt og kaldet Robert, fik Landet til Eie, og blev Stamme-Fader ei alene for de Normandiske Fyrster, men og for de Engelske Konger (fra Wilhelmus Conquestor af indtil nu) som af dem have havt sin Oprindelse. Der tvistes vel om, enten denne Ganger-Rolf har været en Norsk eller Dansk Mand, og der ere adskillige Historie-Skrivere, som paaftaae det sidste, siønt de igiendrives af Torfæo i Slutningen af Hist. Norv. P. 2. L. 1., hvor denne Tvistighed vidsløst findes udført, ligesom og i Pontoppidani Vestig. Danor. extra Daniam Tom. 1. Cap. 4., hvortil jeg vil have Læseren henviist, saasom jeg for min Deel ikke drister mig til at afgjøre denne Trette, men vil alene sige: at naar Torfæus loc. cit. Pag. 92. anfører dette til Beviis paa sin Menings Rigtighed, at der endnu i hans Tid fandtes Levninger paa Søndmør af det Skibs-Hværf, hvor Ganger-Rolf byggede eller udrustede de Skibe, med hvilke han drog over til Frankrig, og beraaber sig paa den gamle Søndmørske Provst Mag. Christopher

Hiermands Vidnesbyrd, i hvis Præstegjeld samme Høarf skal have ligget; saa var det at ønske, at han tillige havde anført Stædets Navn, efterdi her for nærværende Tid vel findes paa adskillige Stæder Tegn til gamle Skibs-Stæder, men intet, saa vidt mig vitterligt er, hvorom nu saadant Sagn og Rygte høves. Ikke desmindre har jeg dog agtet det værdt at undersøge, saa vidt jeg har kunnet, og er ved den Anledning falden paa en Gissning, som, saa længe Mag. Hiermands eller Torfæi Ord skal staae til troende, kan holdes for den rimeligste, og findes anført i 2 Parts I. Cap. 2 Art. ved Vigersøens og i sær ved Gaarden Roalds Beskrivelse i Harams Præstegjeld.

Greve Ragnvald havde foruden de ægte Sønner, som nu ere opregnede, lige saa mange uægte, nemlig Hallad, Einar og Rollog eller Hrollaug, blant hvilke Einar har gjort sig meest berømt, ved at indtage Ørkenerne fra de tvende Danske Søe-Rovere Thore Tre-skæg og Ralf Skurffæ, som havde bemægtiget sig Landet. Han blev siden kaldet Torv-Einar, fordi han først fandt paa at brænde Torv i Mangel af Træ paa Ørkenerne; men beskrives ellers at have havt et fælt Ansyn og et Blodgierigt Sind, hvorpaa kan tiene til Beviis den Barbariske Maade, paa hvilken han dræbte sin Faders Banemand Hal-dan Haaleg, som han fik fangen paa bemeldte Ørkener.

I Torfæi Hist. Norv. P. 2. L. 2. opregnes en Høben Norrø Mand, som af Misfornoielse over Kong Harald Haarfagers Herredomme og Enevolds-Magt reisede ud af Landet og indtog Derne i Vester-Havet, saasom Jisland, Færøerne og Ørkenerne; og i det nittende Capitel nævnes i sær adskillige fornemme Mænd fra Søndmør, som overbragte Colonier til Jisland, saasom først Torund med Tilnavn Hals, forommeldte Thore Jarls Søn, som indtog et Stykke Land i den Nordre Fierding af Den, imellem det Vand Udarvatn og den Alae Mogils-bæk beliggende, og anlagde sin Gaard, hvilken han kaldte Grund,

under

under det Fjeld Jorundarfelli, som af ham har faaet Navn. Hans Son var Mar, som først beboede den Gaard Marstad. Dernæst anfores en i den Tid berømt Mand paa Søndmør, ved Navn Dirl, som havde paadraget sig Kong Haralds Fortrydelse og derfor efter Ragnvald Møre-Jarls Raad drog over til Jisland, hvor han indtog Dirafjord, i den Vestre Fierding beliggende, og fæstede sin Boepæl paa Holar. Eistein den tykke, ligeledes fra Søndmør, indtog derimod en anden Strækning paa den Østre Side af Landet hen imod Geirland; og hans Son var Thorstein af Keldugnup. Videre nævnes og Hrollaug, den tredje af Ragnvald Møre-Jarls uægte Sonner, som efter Kong Haralds eget Raad bragte sin Hustrue og ganske Familie over til Jisland. Da han kom til det Forbjerg Horn i den Østre Fierding, fæstede han efter da brugelige Skik sine Dor-Tærstler i Havet, og da han omsider fandt dem igjen i Hornafjord, indtog han den største Deel af samme Fjord, fra bemeldte Forbjerg Horn indtil den Flod Obia, og fæstede først Boepæl paa Eordbrekka, siden paa Breidebolstad i den Bygd, som nu kaldes Fellszhverfi. Han beskrives i Øvrigt at have været en prægtig Mand, og stædse at have holdt god Forstaaelse og Ven-skab med Kong Harald, omendstiont han aldrig indfandt sig for at gjøre sin Opvartning hos ham. Han siges og at have faaet adskillige Foræringer af Kongen, og at have efterladt sig paa Jisland en lige saa berømmelig som talrig Familie, hvilken hos Torfæum paa bemeldte Sted vidløftig opregnes. Endelig meldes og om en Mand ved Navn Einar, en Datter-Son af den forhen ommeldte Torv-Einar, at han fra Søndmør reiste først over til Orkenøerne for at besøge sine Slættinge, men da samme ei vilde kiendes ved ham, tog han til den Nordre Deel af Jisland i Folgeskab med sine to Brødre Bestman og Bemund, hvilke indtog den hele Fjord, som nu kaldes Øxfjorden, og efterlode sig der en berømmelig Afkom.

I de senere Tider, fornemmelig i Kong Oluf den Helliges Historie, læses om adskillige Stridbare og Ravnkundige Mænd paa Sondmør, i sær om den berømte Familie, kaldet Gidske-Vet, saa og om Blindeimns-Mænd, hvilke sidste Hr. J. Ramus holder for at nedstamme af den første. Saaledes ommeldes i Kong Oluf den Helliges Historie henved Aar 1026 en Mand, ved Navn Karl den Mørste, som siges at have været af en fornemme Slægt og meget duelig i alle sine Forretninger, men beskrives tillige som en slem Røver baade til Lands og Vands, og som en snedig Mand, der ofte af Kongen var bleven efterfat, men altid havde haft Lykke til at undgaae. Da Kongen engang opholdte sig paa Sondmør for at samle Krigs-Folk imod Kong Knud af Dannemark, og Han paa samme Tid gav sine Hofmænd tilkiende, at Han vilde lade håndte Skatterne fra Færøerne, som længe siden vare lovede men idelig forholdte, uagtet han ofte havde sendt Folk og Skibe derover for at afhænde dem; da vægrede alle sig ved at drage i dette Værende, undtagen Karl den Mørste, som i sin fulde Rustning stod op midt iblant dem og skjældte dem ud som feige Mænd, der nægtede Kongen deres Tjeneste, skönt de af Ham havde nydt Væ og Belgierninger, og tilbød sig at reise til Færøerne, om ingen anden vilde. Da Kongen, som i Begyndelsen ikke kiendte ham, fik at vide, hvem han var, erindrede Han ham vel om sine forige Forbrydelser; men tilgav ham dog alting, tog ham til Giest samme Dag og modtog hans Tilbud. Derpaa gik Reisen for sig, og faldt saaledes ud, at han kom lykkelig og vel over, men blev siden paa en Forrædersk Maade ihjelslagen.

Efter ham komme de berømte Arnesønner af Gidskøe i Betragtning, som vare Thorberg, Find, Arne og Ralf Arnesønner. Disse mægtige Brødre havde stor Deel i de Stridigheder, som forefaldt imellem K. Oluf den Hellige og K. Knud af Dannemark, og delede
sig

sig imellem disse tvende Partier. Kalf Arneson faldt til R. Knuds Partie, dertil bevæget af sin Hustru, hvis første Mand og tvende Sønner R. Oluf havde ladet ombringe; og til Belønning derfor fik han ei alene anseelige Tillæg i sine Forlehninger, men blev og af R. Knud beskikket til at værgе Riget imod R. Oluf, i Fald han kom tilbage fra Gardertge 3: Rusland, hvor han var henflygtet, og naar dette troelig var forrettet, havde han Løfte paa at blive Statholder over hele Norge, ligesom han og ved sin Afstæd fra R. Knud fik store Forøringer. I det bekiendte Feldtslag ved Stiklestad seer man og, at Thorberg og Find holdte R. Olufs Partie, men at Kalf derimod var Anfører for den Fiendtlige Krigshær og blev en af Kongens Banemænd. Da nu Riget efter R. Olufs Død tilfaldt R. Knuds Søn Svend Knudsen, og denne nye Konge i Begyndelsen af sin Regiering gav meget strenge Love, bleve mange Norske, og blant dem disse Brødre, misfornoiede derover; dog forligede Thorberg og Find sig med Kongen, men Kalf tillige med Einar Tambastelsv reisede hen til R. Olufs Søn Magnus, som endnu opholdt sig i Rusland, og tilbød ham Riget, hvilket han og strax derefter fik, endog med R. Svends frievillige Afstaaelse, paa dette bekiendte Vilkaar: at den af dem, som først døde, skulde træde til den andens Riger og Lande; hvilket og rigtig traf paa R. Magnus, saa at han til sidst blev Konge baade over Danmark og Norge. Hos denne nye Konge var Kalf nogen Tid i stor Anseelse; men da Kongen begyndte at tænke paa Hævn imod sin Faders Banemænd, og engang havde taget Kalf med sig for at besee Bal-Pladsen paa Stiklestad, gjorde han adskillige Spørsmåale om sin Faders Døds Omstændigheder, hvilke Kalf mærkede at komme af Fortrydelse og at sigte paa sig og andre Kongens Banemænd; hvorfor han strax samlede alle sine Eiendele, drog til Sees og rovede siden længe paa Island, Skotland og Suderoerne. Efter denne Undvigelse blev hans Gaard Egge ved Trondhiem og øvrige

Guds lagt under Kronen; men da Harald Haardraade var kommen paa den Norske Throne, og Find Arnesen var bleven hans Lehnshøvding, udbirkede han hos Kongen, at hans Broder Ralf blev kaldet tilbage og fik sine Eiendomme og Forlehninger igien. Endelig omkom han i et Feldtslag, som K. Harald holdt i Fyen Aar 1055; og da hans Broder Arne mistankede Kongen for at have forraadet hans Liv, slog han sig af Fortrydelse til det Fiendtlige Partie, nemlig til Svend Ulfen af Dannemark, og fik af ham Grevedomme og Forlehning. Find Arnesen forlod ligeledes K. Harald, men havde det Uheld at blive fangen af ham i en Træfning; og da han blev fremstillet for Kongen og skæmteviis tilspurgt om adskillige Ting, gav han saa haarde og grove Svar, at man ikke uden Forundring kan betragte Kongens Vedmodighed, som tillod ham at komme paa frie Fod og at reise til Dannemark igien. Alt dette skeede i Aaret 1062, efter hvilken Tid jeg intet videre finder meldet i Historierne om Find.

Iblant Thorberg Arnesens berømmelige Efterkommere nævnes i Historierne først Disten Orre, een af Kong Harald Haardraades fornemste Lehnshøvdinge, som desuden var hans Svoger og kiereste Minister, og omkom tillige med ham i en Krig mod Engelland i Aaret 1066. Dernæst meldes om Skofte Ogmundson, Thorberg Arnesens Sonneson, en Navnkundig Mand, som var Kong Magnus Barfods Lehnshøvding og boede paa Gidskøe; men da han i Anledning af en Arv (saaledes beretter Torfæus) var kommen i en hæftig Tvistighed med Kongen, som paa ingen Maade kunde bevæges til at eftergive sin Paastand, tog han i Aaret 1097 sine tre Sønner Augmund, Find og Thord med sig og drog med 5 lange Skibe ud af Landet, seilede først til Flandren, hvor han forblev Vinteren over, siden Vesten om Frankrig og Spanien igiennem Norvasund (det er Strædet) til Italien, og kom til Rom, hvor han doede. Sønnerne doede siden paa samme

samme Reise, og Thord, som levede længst af dem alle, endte sit Levnets Lob i Sicilien. Skofte Ogmundsen var altsaa den første blant alle Normand, som beseilede Strædet; og da hans Folgeskab, som kom tilbage fra dette berømte Tog, ved Hiemkomsten berettede, i hvilke Hoiagtelse Normand stode paa fremmede Stæder, bleve mange derved opmuntrede til at paatage sig samme Reise, i sær Kong Magni Søn Sigurd, som ei alene ved Krigs-Bedrifter indlagde sig stor Ære i Orienten, men gjorde sig og berømt ved en Reise til Jerusalem, hvoraf han fik det Tilnavn Jorsalafar, og blev siden een af de største Konger, som have regieret i Norge.

I denne Kong Sigurds Regierings Tid nævnes i Historien Jon Smørbolt, Lehnshøvding paa Søndmor, item hans Søn Halkell Huf, som paa sin Reise til de Hebrudiske Øer i Vester-Havet traf en Mand ved Navn Harald Gille, som kom fra Irland og gav sig ud for at være Kong Magni Barfods Søn og Kong Sigurds Broder, og bragte ham med sig til Norge, hvor han rigtig blev erkjendt for at være af Kongelig Blod og siden udvalgt til Konge. Denne Halkell Huf havde igjen en Søn ved Navn Jon, om hvis Bedrifter meldes noget hen ved Aar 1159 i de Uroeligheder, som opvækkedes, da Hagen Hærdebred blev udraabt for Konge; thi da Kong Hagens Folk med 8 Skibe havde udplyndret begge Mørene, det er Sønd- og Nord-Mor, samlede bemeldte Jon en Deel Bønder sammen, og ved deres Hielp tog Kolbein Ode til Fange, bemestrede sig hans Skib og ihjelslog alle hans Folk; men da han vilde angribe de øvrige 7 Skibe, og han ei fik den Udsætning, som hans Fader havde lovet ham, blev en stor Deel af hans Folk ihjelslagen, ligesom han og selv blev saaret og maatte tage Flugten.

Peder Bovelsen af Gidskøe findes i Historien ommeldt Aar 1239 og nævnes som een af Kong Hagen Hagensøns Lehnshøvdinge. Da han engang med et stort Skib var sendt ud imod Varber-

gerne, som paa den Tid plyndrede Landet, og fik at vide, at de laae ved Herroe paa Søndmør, seilede han derhen og lod blæse i sin Lutr eller Horn, hvilket Barbelgerne fik at høre og strax rømmede bort. Dette blev af adskillige lagt ham til Last og saaledes forklaret, at han ved et Signal vilde advare dem i Tide at tage Flugten, og derved bevise dem en Tieneste, paa det de igien skulde skaane hans Gaard og Gods paa Gidskoe; men siden seer man dog, at han tillige med Alfulf Bonde af Østraat og Gunnar sin Frænde blev samme Aar udsendt med 25 lange Skibe imod Barbelgerne, og traf dem i Borgund, hvor nogle af dem bleve ihjelslagne, men de andre, som flygtede hen til Kirken, fik frie Leide og bleve siden af Kong Hagen Hagensen benaadede med Livet. Han døde i Trondhiem 1255 og efterlod sig en Son ved Navn Nicolat, som og regnes blant Kong Hagens Lehnshovdinge. At han desuden maa have været een af de Tidens vigtigste og bedste Mand, kan sluttes deraf, at da Kong Hagen engang foretog et Krigstog mod Skotland, bleve Gaut af Mele og Nicolat af Gidskoe tilbage, for imidlertid at bestyre Riget tillige med hans Son Kong Magnus, som Torfæus beretter Hist. Norv. P. 4. L. 4. C. 47. Endnu nævnes i samme Konges Tid tvende Søndmørske Lehnshovdinge, nemlig Sigurd Fetli og Eistein af Aure, hvilke formodelig have været fødte eller boefatte paa de Gaarde Fædt og Aure i Selskvens Sogn paa Søndmør.

Endelig fortæller og den rige Ridder Blorn Erlingsen af Erlingsgaard at regnes blant Søndmørs berømmelige Mand, saasom han har boet paa Gidskoe og været Eier af det bekjendte Gidskoe Gods. Efter den gamle Norske Skribent Absalons Bidnesbyrd tillægges Torfæus ham mange gode Egenskaber, og kalder ham den rigeste, fornuftigste, retsindigste og bedste Mand i sin Tid. At han og maa have staaet i Anseelse ved udenlandske Hoffe, viser den Forøring af et Guld-

Bælte

Bælte, som Kong Edvard i Engelland tilsendte ham efter J. Ramt Beretning. Endelig gjorde han sig og berømt ved at testamentere meget Guds til Kirker og Elostere; hvorpaa han døde i Aaret 1313 og blev begravet i Trondhiems Dom-Kirke, som kan læses i J. Ramt Norske Kongers Chronike Pag. 295.

Dette korte Udtog af Historierne giver vel ingen fuldkommen Oplysning om Søndmørs og dets Indbyggers ældgamle Tilstand, men kan dog nogenlunde tjene til Beviis paa, at dette Distrikt, ligesom andre Stæder her i Riget, har frembragt adskillige Navnkundige Mænd, og i de ældste Tider haft et haardt og Stridbart Folk; ligesom det og desuden kan tjene til nogen Oplysning i den følgende Deel af dette Skrift, hvor adskillige af de foranstøttede Personer blive nævnte. Betragter man derimod Landets yngre og nu værende Indbyggere, da befindes de saadanne, som det formedelst Tidens, Religionens og Regjeringens Forandring kan være at vente. Ganger-Rolfer har den senere Tids Alder ikke frembragt, og saa store Uden- og Inden-landske Krigs Bedrifter, som i gamle Dage, kan ei finde Sted under en Christelig og vel indrettet Regjering; sølgelig bliver i de sildigere Tider intet at melde om saadanne Ting. Ikke des mindre synes det dog, at Fiorde-Folket, eller de assides og langt ind i Landet boende Indvaanere, længst have beholdt Nationens gamle Naturel saa vel som Skikke og Levemaade. Beder Clauson i Norges Beskrivelse Cap. 3. Pag. 12. mener, at der i hans Tid skulde findes i Fiordene en Lævning af de ældgamle, haarde og Stridbare Norske Indbyggere; og endnu kan Fiorde-Folket i visse Maader siges at slægte de gamle Forfædre paa, nemlig for saa vidt de haade her og andenstæds i Landet befindes altid at være mere stærke, fore og modige, end Deboerne eller de ved Hav-Kanten boende Folk; hvortil Marsagen maaskee for en stor Deel bør søges i den meget sunderet

Luft og Føde, som falder i Fiordene fremfor ved Hav-Kanten, da det ikke kan nægtes, at jo slige Ting have nogen Indflydelse i Menneskernes Temperamenter og Sindes Tilboieligheder. I Øvrigt bliver dette en unægtelig Character hos Søndmørs nu værende Indbyggere, at de fremfor mange andre Folk her i Landet ere høiædelige og Fredsommelige, saa og meget tjenstagtige, goddædige og Gædmilde mod Fremmede, i hvilken sidste Post man neppe skal finde deres lige Nordenfielbs; hvorfor og adskillige, som komme fra fremmede Stæder, hvor saadan Gædmildhed ei er brugelig, og nedsætte sig hos os, undertiden uforkyskede komme i Udtraab for Ræddighed, førend de lære at rette sig efter Landets Skik. Kort at sige: deres Gemyts Beskaffenhed er (hvilket jeg mener at kunde siges om den hele Norske Nation) i Almindelighed god; og det, hvori en Bonde fornemmelig søger at vise sin Ærefærdighed, eller sætter sin Point d'honneur, er at ansees for en ærlig, Ordholdig og Gæstgæst, eller (som det her med eet Ord heder) en agtendes Mand. Det samme kan og siges om deres Næmme og Hændighed, skjønt disse og andre Naturens Gaver som oftest ligge skjulte, deels af Mangel paa Anledning og Veivisning, deels og af Mangel paa Tid, da Fiiskerierne udkræve al den Tid, som fra Jordens Dyrling kan undværes. Det er her ikke rart, at Bønder kan skrive og regne, hvortil de omgaaende Skolemestere, som efter seneste Skole-Forordning ere beskikkede, give dem den bedste Anledning; og med hvilken Færdighed disse Skolemestere, som alle ere Bønder-Karle, i kort Tid kan lære at skrive, regne og cathechisere, maa enhver med Villighed forundre sig over. Denne Anstalt til Ungdommens Underviisning er da (skjønt den hos een af vore Tidens gode Skribentere bliver modsagt) efter mine Tanker meget nyttig og med dette Lands Beskaffenhed bedst overensstemmende; i det mindste bør jeg til Guds og Regjeringens Ære melde, at den, tillige med flere i Kirke-Statens foretagne nye Forbedringer, her paa

Stædet

Stadet ei har været uden fiendelig Frugt og Nytte. Hvad Bøndernes Hændighed angaaer, da forarbejde de selv, ei alene sine egne Skoe, Stobler og Fisser-Klæder, men og alle til Søe- og Land-Væsen tienlige Redskabe. Alle forstaae dog ikke at smede og snedkre eller at bygge Huse og Baade; men derimod er hver Bonde Reebslager og lægger sine fornødne Tong. Mange af dem forstaae og Seilmageriet; ja nogle vise endog meget gode Prover paa Konstige Arbejder og Opfindelser, hoorpaa herefter skal anføres eet og andet Exempel. I Øvrigt er det bekendt, at Indbyggerne her paa Stadet ere meget hengivne til Seilats, hvori de have saa Eigemand, saa og til Fiskerie, hvori de flestes bedste Næring bestaaer. De foregaaende Capitler om Seilatsen og Fiskerierne give, som jeg mener, Beviis nok paa begge Dele, og vore Sømands Hengivenhed til Seilats kan desuden sluttes af det Ordsprog, som havees om dem, nemlig: at de gierne roe en Mill, for at kunde komme til at seile en Fierding.

§. 2.

Den Søndmørske Mundart er vel ikke sonderlig adskilt fra den, som i de nærgrændsende Fogderier Romsdalen og Nordfiord er brugelig; men falder dog noget mere haard og dragende, folgelig ligner meest den Dplandske Mundart. De Søndmørske kan i sær let skilles fra Indbyggerne i Romsdalen formedelsf den Bogstav (P) som af de sidste udføres med en huul Lyd og stærkt Tunge-Slag, saa at man derpaa alene kan kiende dem. Paa vore Bønders Udtale kunde ellers dette (hvilket jeg ikke veed andenstæds at være brugeligt) fornemmelig være at udsætte, nemlig at den Bogstav eller Aspiratio (H) gemeenlig udelades ved de Vocaler, hvor den bør staae, og derimod tilføjes, hvor den ei bør staae. Saaledes bliver Aand af Bønderne næsten altid udtalt som Haand, og Haand igien som Aand, Die som Høle, med mere, som

som ofte gjør dem uforstaaelige. Adskillige Ord og Talemaader, hvilke paa andre Stæder i Landet maaskee enten ere ubrugelige eller mindre gangse, forekomme og i daglig Tale blant vore Bønder; hvorfor jeg tænker at kunde gjøre Elskere af Fædrenelandets Sprog og Antiquiteter en Tjeneste, ved at meddele en Alphabetisk Fortegnelse paa slige usædvanlige Ord og Talemaader, blant hvilke de efterfølgende synes at være de mærkbareste:

Mafælde (*) (det er Overfald) betyder egentlig Fløden paa en Mæske-Ringe; men bruges metaphorice om dem, som vilde synes at være noget mere end andre, eller ansee sig som Kiernen af det Mennefselige Rion.

Mal, er egentlig et bekiendt Slags Fisk, men bruges metaphorice om den sorte eller mørke Stræg, som sees langs hen ad Ryggen paa visse Dyr og Creature. Undertiden bruges det og som et adjectivum og betyder glat, saasom **Mal Fis**, meget glat og blank Fis. Man siger og, at Fisen er **Malglat** eller **Skugaal**, det er, saa glat som en **Mal** og saa blank, at den kaster Skygge fra sig. Ellers er det vist, at man paa andre Stæder i Norge siger **Haal** og **Haal Fis**, og at det derfor er rimeligere at udlede Ordet af at hælde eller glide til Fald.

Malmyffe, et Almyffe-Lem, en Staffel.

Mange betyder god Lugt, og at aange er at lugte til noget behageligt; men ved **Læv** og at **Lævje** forstaaes ond Lugt, Stank.

Marette,

(*) Dette og nogle flere Ord, som findes tegnede med en Stjerne eller *Asterisco*, anføres ikke efter egen Erfaring, men paa visse troeværdige Mænds Beretning, i sær paa en af forrige Præst til Nordalen Hr. Torsten Høol efterladt Optegnelse paa adskillige rare Søndmørske Ord, hvis Rigtighed jeg ikke har Marsag at tage i Tvivl, skjønt jeg heller ikke aldeles kan sige mig god derfor.

Alrette, en liden Træ-Kile, som drives ind i Hovedet paa en Træ-Nagle, eller paa et Dre-Skaf og deslige.

Afbagelig, som ligger bag ved eller affides, er ubeleilig eller vanskelig at komme til.

Andas, at doe, at opgive Anden.

Andlaate, sidste Alendedræt.

Andmark, Bue-Andmark eller Bue, er alt eet og det samme, og bemærker Nød, stort Nødg.

Andyrkte, Gøder til Creature; er ei meget brugeligt.

As! interjectio, betyder det samme som **Au!** tag dig i **Ugt!** og bruges i sær, naar man staaer Fare for at komme til Skade ved Kniv, Dre eller andre hvasse Ting. Maaſkee det er en Levning fra Hedenſkabets Tid i Norden og kommer af Odins Ravn **As**, som betyder den høieste Gud og ventelig i alle farlige Omſtændigheder har været paakaldet. See Fortalen til Wormii Monum. Danica, og Mallets Introd. à l'histoire de Dannemarc, pag. 62.

Bane, at viſne; ſaaſom Græs og andet.

Batne, at blive bedre, at forbedres. Kommer uden Tvivl af **Baa-**de, Gavn, Fordeel.

Bare, at ſlæbe ſig frem med ſtor Beſværliſhed, i sær til Soes.

Beine, at tiene, hielpe til rette, kommer uden Tvivl af **Been** adject., ſom betyder rank, lige. **Beinen** eller **Beinsom**, tienſtagtig, vil- lig til at hielpe; **Ubeinsom**, tvær. Ved **Ba-Beine** forſtaaes An- gel, Lod, med videre, ſom tiener eller horer til et Fiſker-Snore, hvilket her kaldes **Ba**, ligesom i Jisland. See Eſterretninger om nye Bøger for Maii og Junii Maanedes 1757 No. 2.

Bine eller **Viſne**, at ſtaaе forgabet, at betragte en Ting med Forun- dring. **Forbina**, forgabet, forundret.

Blaaſe, en Blære.

Bolk eller **Baalk**, en Part, en Deel; **Baalket**, som bestaaer af Dele, eller er afdeelt i Parter. De gamle Norske Love deles i visse **Balker**, og paa Søndmør kalder man det en **baalket Ager**, naar Sæden paa Ageren staaer ujævn og ikke lige frødig overalt.

Braa, hastig, brad. Deraf kommer **Braa-Hast**, stor Hast, Skynding.

Braake, at berebe, gjøre smidig, saasom at berebe Læder eller deslige. Ordet kommer af Maaden, hvorpaa saadant skeer, men i sær af den sagte Knirken eller Bragen, som derved forarsages. Man siger og at **braake Smør**, naar man ælter og renser Smør.

Bragd, bruges kun i sammensatte Ord, saasom **Folke-Bragd**, hvorved forstaaes den Lighed i Ansigt og Sæder blant Folk af een og samme Slægt. Deraf kommer vel og det i Hr. Pontoppidans Glossario Norvagico anførte **Baadne** eller **Borne-Bragd**.

Brigda Vær, kaldes i sær det Veir, som er saa overmaade godt og behageligt, at det ei kan formodes at vilde blive langvarigt.

Bristing kaldes den Ild, som Aftenen for St. Hans Dag optændes paa Høie og Bierge, hvor man forsamles og holder sig lystig. Denne Skik, som er brugelig overalt i Norge, skriver sig uden Tvivl fra de ældgamle Tider.

Brist, skarp Smag. **Tare-Brist** kaldes den skarpe Smag, som Fisken faaer af den Tang og Tare, hvori den opholder sig.

***Bryjaal**, Farve, Anseende. Bruges fornemmelig om Ol, som seer godt og klart ud.

Brykie, at hugge Kiød i tu. Bruges ei om andet.

Brysktøl, Forfrækkelse, Hierte-Angest. Er vel sammensat af **Bryst** og **Kiold** = Kulde.

Bye, en Bøye eller et hæftigt Vind-Stød; men **Ubye** bemærker Skade og Ulempe, saasom at gjøre **Ubye**, at gjøre Skade.

***Bælle**,

Bælle, eller **Bælde**, at bestaae. Denne Bemærkelse af Ordet er mig ikke bekendt; men vel en anden, efter hvilken det betyder at have Lyft til, eller at formaae at spise. Deraf kommer den bekendte Norske Talemaade: **Bælle du**, saa frok, det er, giber eller formaaer du at spise, saa tag for dig.

Bærle, eller **Bærlig**, anseelig; saasom en **Bærle Kar**, en anseelig Karl, som bærer eller fører sig vel.

Bøle (**Bølig**) kaldes her visse Creatures Rede eller Leie, naar de have mange Unger, saasom et **Svine-Bøle**, **Hunde-Katte-Muse-Bøle**, ic. I de gamle Historier kaldes **Soeroveres Rendezvous** et **Vikinga-Bøle**.

Bort, nok, tilstrækkeligt.

Dalte, at hange i Hælene, følge efter.

Dase, at blive stiv af Frost.

Dille, at hange og slænge.

Diurre, et Hun-Trold. Dette Ord kommer nogenledes overeens med **Deer** og **Dær**, som efter Hr. Pontoppidans Anmærkning i *Glos. Norvagico* skal betyde Han og Hun af Creaturene. Ellers er det troeligt, at **Diurre**, saa vel som de i gamle Dage brugelige Ord **Diar** og **Drottar** (det er Heroes eller guddommelige Mennesker) have sin Oprindelse af det Latinske **Dii**, og omtrent den samme Betydning. Jeg veed ikke, om **Juttel** (en Kiempe eller et Han-Trold) bør egentlig skrives som **Diuttel**, og ansees for at have samme Oprindelse som **Diurre**.

Dumbe, **Taaage**. Kommer uden Tvivl af det Fjælandske Ord **Dimma**, **Tenebræ**; See Hr. J. Grams Afhandling om **Dimmel-Algen**.

Duna kaldes det, naar en Hoben Folk sammenkaldes fra nærmeste Naboelag, for at slaae Høe eller gjøre andet Høst-Arbeid, imod at nyde en skikkelig Bedærtning.

Duns, en mat-Lyd, saasom af et Slag i Panden eller Ryggen.

Dænge, at slaae, prygle. **Dængsie**, Hug, Prygl, som og kaldes en Mygsl.

Døst, en Dunst eller Taage af fint Støv; kommer overeens med det Lydske Ord **Düsie**.

Dønn, en mat eller huiul Lyd, som høres langt fra.

Eige, betyder i Almindelighed at eie, men i Særdeleshed at have til Egte, s. f. Ex. Han aatte den eller den, han havde den eller den til Egte. Deraf kommer vel det Ord **Egta**, som bemærker født, Barnfødt. See Sn. Sturlesen Pag. 706.

Elm, Damp af Ild eller Gløder. Kommer af det Tislandske **Eime** og Engelsk **sachsiske** **Edm**. See Hr. J. Grams Ord og Talemaader oplyste af det Engelsk **sachsiske** Sprog.

***Faangløfte**, at omfavne, tage i Favn.

Fager-Handa (den smukke Haand). Saaledes kaldes her den høire Haand, dog ikke uden i det Tilfælde, at man rækker een Haanden for at hilse ham.

Feele, Fiol, som er Bøndernes sædvanlige Spille-Instrument.

Finde, verb., bruges her og andensteds i en egen Bemærkelse, naar man siger: at finde ad en, det er, at bryde og fixere, eller at dadle og have noget at udsætte paa en.

Fingen, bruges kun i sammensatte Ord, saasom **Narrefingen**, **Naragtig**; **Kyrfingen**, **Koeagtig** eller tyk og ubeqvem som en Koe, o. s. v. Ordet synes at komme noget overeens med det Latinske **Fingo** og **fictus**; men er vel egentlig det samme som **Fangen**, et **Participium** af at faae, hvilket i saadan Sammensættelse betyder det samme som blandet.

Flake er et af Brædder sammensat Dække, som lægges over Fiske-Farm paa Tøgte; men at slaae **Flake** (maaſkee rettere **Floke**, Sammen-

vif-

visselse) er at slaae Armene om Livet, for at faae Varme i Kroppen og Fingrene.

Flau, qvalm, beklemmt, Hierteeklemmt, item skamfuld.

Fløe om, eller Vølle om, er at pynte eller forbedre, og bruges i sær om Klæder.

*Folaage, Arve-Lod. Har formodelig samme Oprindelse, som det Ord Føllig.

Forlæste, adject. forlæstet, besvaret. Blant Hr. J. Grams Ord og Talemaader, oplyste af det Engelsk-saksiske, forekommer Forlæste, verb., som betyder at fuldbyrde, og har anden Oprindelse end det første.

Formeir, adject. compar. gradus, bedre, fornemmere, hyppere. Derfra maa adskilles Formeire, adverb. som betyder forhen, og kommer overeens med de Engelske Ord Former, forige, og Formerly, forhen, tilforn. See Sn. Sturlesen Pag. 706. hvor det Ord Formere bruges i samme Mening.

Fraa-se-fallen, Modløs, nedslagen. cui animus cecidit.

*Fænsle, eller Fænslig, slet og ret, som ikke har nogen ret eller Skil.

Gaupn, en Haandsfuld, eller maaskee rettere, den hule frumme Haand; Gaupne, at tage Næven fuld.

Gleipe, at vrænge Munden.

Gifst, at gifte, gaae fra hinanden.

Glore og Oglore, betyder moden og umoden.

Gjærdgar, et Gjerde. Saaledes kaldes det Skærgar og Faldgar, naar Skier og Fald ligge i en sammenhængende Strækning uden for Sø-Kystene, og derved ligesom indgierde dem.

Gjæve-Konne, en Forgængs Kone, som i Bryllupper sætter Maden frem paa Bordet og seer Gæstene til gode. Ordet kommer af at give.

Glugge, et Hull paa en Bæg til at fige igiennem.

Gløse, at see langt fra sig efter noget; Glotte, at fige. Skodde er derimod at beskue en Ting nær hos.

Go-Mænn, et iegodt Menneske. Det Norske Ordsprog: Han bander ikke Kragen, bruges ligeledes om et fromt og iegodt Menneske, som gjør ingen Fortrød.

Gran, en Smule, et lidet Stykke. En liden Gran, noget lidet; ikke en Gran, slet intet. Deraf kommer Granne, verb. at staae smaa Ting; item Granvær, adject., Veen, Smaatørende; og Gran-synt, som har skarpt Syn.

Griffen, aaben, fuld af Sprækker eller Huller.

Griøn er et almindeligt Ord, hvorunder forstaaes Korn og alt hvad deraf beredes, saasom Meel, Gryn og Brød. Det synes at vilde fige omtrent det samme som Grøde eller Afgrøde, og kommer noget overeens med det Franske Grain, saa vel som med det Latinske Granum.

Gurpe, at rabe.

Haar, verb. neutr. bruges saaledes: Han haar sig ikke, han sandser ikke. Man siger og: Jeg haar ikke efter det, jeg kommer ei paa det, det vil ei falde mig ind. Ordet kommer maaskee af Subst. Hue eller verb. Houfver, som hos Sn. Sturlesen Pag. 410. betyder at erindre sig.

Hag, håndig, Konstig; saasom Hag paa Træ og Jern.

Hald, Sting i Siden eller andre Lemmer.

Halda, frugtsommelig, nær ved at føde.

Halvkorfolk, det er Folk, som i Henseende til Klædebragt og Leve-maade kan sættes midt imellem fornemme Folk og Bønder; mediet fortis homines.

Havendes, værd at have eller eie.

Heel-

Heelhougen, som har særdeles stor Lyst eller hæftig Begierlighed til en Ting.

Heia siges en Barselkone at være, førend hun har holdt sin Kirkegang. Det samme Ord bruges og om Born, som endnu ikke ere fødte, og vil intet andet sige end Hedning.

*Hettekater, Hug, Prygl.

Hield er et gammelt Norsk Ord, som i Allmindelighed synes at betyde en Stellats eller noget detslige, og sammenfoies gemeenlig med andre Ord, saasom Fiske-Hield, Tiere-Hield, Flos-Hield.

Hokuspokus eller Hokuspokusfilias er en Talemaade, brugelig her og andensteds i Norge, som uden Tvivl har sin Oprindelse af de Latinske Ord: hoc est corpus filii, og bør ansees som en Lævning fra Pavedømmets Tid her i Norden. Nu omstunder bruges den meest om Tassenspillere, som forvandle eet og andet for Tilskuernes Dine, da de siges at gjøre Hokuspokusfilias, hvortil Anledningen formodelig er tagen af den Transubstantiation eller Forvandling i Nadveren, som Catholikerne i sine Troes Artikke have indført.

Hold eller Huld, Legems Beskaffenhed; saasom at have et godt Hold, det er, at være vel ved magt, eller at have det de Franske kalde Embonpoint. Man siger og om dem, hvis saarede Hund let groer til igjen eller lader sig læge, at de have et godt Groe-Hold. Det Ord Frostall, som betyder Kuldskaar; synes og at være sammensat af Frost og Hold.

Home, at have Mangel paa Huskommelse, at gaae i Barndom.

*Houlukke, at give gode Ord, loffe.

Houlægge, at lægge paa Hue eller Hierte. Bruges i sær om forliebte Folk.

*Hyn, en Biørn-Unge; bruges og metaphorice om en liden Dreng.
Haken

Hæken, higende, graadig. Man siger og **Hergien**, item at hærge i sig, det er, at sluge i sig. I **Beiles Gloss.** Juridico forekommer det Ord **Herje**, forøde.

Høyende, et Hynde, ventelig saa kaldet, fordi det forhoier Sædet. Hos **En. Sturlesen** Pag. 435. hedder det et **Hionde**.

Ild, adject., vredagtig eller hastig til Sind, arrig. Man siger og: **Ild og Hæv**, hvormed tilkiendegives, at en Person af **Cholerisk** Temperament gemeenlig er syrig og duelig til sin Gierning; item **Ildsindt**, arrig, eller simpliciter **Sindt**, som betyder vreed, ex. gr. jeg er **sindt** paa ham, jeg er vreed paa ham.

Jord-Kyn eller **Jord-Kynde**, **Jord-Art**. See **Hr. J. Grams** Ord og Talemaader, oplyste af det Engelsk-sproget, under Tit. **Kyn**.

***Jun**, **Egtefolk**. Deraf kommer formodelig **Junslig**, s. f. **Ex.** et **Junslig** Par Folk, det er, et Par Folk, som ere hinanden lige af Alseende, Stand eller Vilkaar. **Jun** kommer rimelig af **Hon**, som betyder Familie.

Kall eller **Kald**, en gammel Mand. **Dreng-Kald** en **Pebersvend**, gammel ugift Karl; ligesom **Tous-Klærring** er en gammel ugift Pige.

Kavet, **Dybet** i Havet. **Kave**, at dukke under; men metaphorice, at bemoie sig uden at komme fort, eller at arbeide uden Fremgang.

Kiende, adject., kyndig, erfaren. En **Kiende** Mand siges fornemmelig den at være, som veed og kiender **Grundernes** Beliggenhed i Havet og Veiene til **Soes**.

Kiævla, et Cylinderformigt Stykke Træ med et Haandgriep i hver Ende, som man i sær bruger at bage **Gladdbrød** med. **Spand-Kiævla** er ligeledes et rundt Stykke Træ, men ei større end et **Tollekniv-Skaft**, forsynet med en hoas **Jern-Pigge** i hver Ende, hvilken **Biørne-Skyttere** tage med sig paa Jagten, for at stikke den paa tværs i **Biørnens** Kiest, om de af ham skulde blive overfaldne.

Klein,

Klein, svag, syg; Kleinslig, syglig, af svagt Helbred, franten.
 Klure eller Botte-Klure, kaldes de krumme Træ-Hager, som sidde
 i en Botte-Hanke; men translate betyder Klure en Krabat, en
 Person, som der er noget godt og noget ondt hos. En Gilde-Klure
 er en kiel Karl. Kluret eller Klursingen, adject., krumvoren,
 indviklet.

Koine, en Blegne.

Kollbot, Hase.

Krægde, Messinger.

*Kyrsta, adject., som bliver lad ved for megen Stillesiddende. Kom-
 mer af Kyrr, stille, og staae. Man siger og her: Stat i Rior,
 staae stille; hvilket med andre Ord heder: Vær i Mak, vær roelig.
 Laak, ond, slem, syg. Den Laake, Sathan; Kommer af Loke,
 som i Edda beskrives for en Fiende af alle Guder, i sær af Krigs-
 Guden Thor. Ellers gives og Fanden adskillige andre Navne,
 saasom: Gammel-Erik, Gammel-Thor, Gammel-Stur,
 Trammen, med videre, hvortil jeg ikke veed den rette Oprindelse.

Laan, en Baaning, stor Bygning.

Laate, Lyd, Klynken, klagelig Stemme. Deraf kommer det forhen
 anførte Andlaate, item Skriplaate, som betyder Kienskab,
 utidig Klynken.

Land, skarpt Pis, saasom Katte-Land, Katte-Pis.

Leiv, som synes at komme af verbo Lave eller tillave, bruges i Sam-
 menhæng med andre Ord, saasom Buste-Leiv, en Skoe-Traad med
 en Svine-Borste i Enden; Fladbrod-Leiv, eller en Brod-Leiv,
 eller og en Leiv Brod, et heelt Fladbrod, hvilket kommer overeens
 med den Tydske Talemaade: ein Laib Brod, som jeg ingensteds
 veed at have seet, uden i W. von Schröders Fürstliche Schatz-
 und Rent-Cammer, Pag. 46.

"Liusmor, item Nærkone, en Jorde-Moder. Ventelig kaldes hun saa, fordi hun er Barselkone nær med sin Hielp, og bringer Fosteret frem for Lyset.

Live, at skaane, spare. Bruges endog om Livløse Ting, saasom om Klæder og andet.

"Løsgiu, item Letaar, som er af et let Sind. Det første Ord vil uden Tvivl sige det samme som Løsgiven eller den, som slaar sig løs; men Letaar kommer maaskee af Let og Vær, eller voren (af at være) en Endelse, som lægges til adskillige Ord, for at betegne en varende eller vedvarende Tilstand i Sindet, saasom Grannvær, Knarvoren, og mange flere.

Love, Fladen i Haanden, Vola. Deraf kommer maaskee Løfte, at lette.

Lugg, Haar i Panden.

Maag, Svoger.

Maskepi, Samfund, Staldbroderskab. Tages gemeenlig i en ond Mening, og synes at være contraheret af Madskaberie, som bruges af Sn. Sturlesen Pag. 355 og flere Stæder.

Matte eller Solv-Matte, slet og ringe Solv. Kommer nogenledes overeens med det Franske l'Argent mat, argentum impurum.

Maurvettse, en mærkelig Bedrift. Det bruges kun blant Bønder og synes at være et forðærvet Ord af det Franske Merveille.

Meinløse, et Laas, som har faaet Meen eller Bræk, saa det ei kan lukkes op.

Miog eller Mtaag, smal, tynd.

Mot vari, er en egen Talemaade, hvormed Bønderne pleie at tilkiendegive sin Uværdighed til, eller Forundring over, en tilbuden uventelig Hosflighed eller Belgierning, da de gemeenlig udlade sig saaledes: *dæ mot vari.* Maaskee det er intet andet, end de Ord: *det maa være,*

være, udsagte med et Slags Eftertryk og med en usædvanlig Endelse.

Mokke, at skufte, feie, gjøre reen. Kommer uden Tvivl af Mokker: Møg.

Morr eller Murr, Ried-Polse.

Mott, Mid, Moll; men Moot eller Bedermoot er et Slags Svaghed, som forarsager, at der kommer Band op igiennem Halsen.

Myfies, verb., at falde i Graad, at flæbe.

Mænke eller Meinke, at nægte, hindre, formene.

Mosse betyder blant Bønderne ei alene en Masse, men og Prædiken tillige med den ganske Guds-Tjeneste, saasom at gaae i Mosse, at høre Mosse; hvilket er det samme som at gaae i Kirke, at høre Prædiken eller Guds Ord. Otte-Mosse er Froe-Prædiken.

Nase verb. er at lugte til noget; men Næise, verb., er at give en Snibbe.

Nyeboling, en, som nyelig har sat Boe.

*Nætte, at firere, bryde en for noget.

Osvabur betyder alt det, som i stor Mængde nedbæres oven fra eller kommer ned fra Himmelen, saasom Regn, Sne, med videre. Injurix cæli.

Ohyren, Upasselig, som ei er ved sit rette Humeur.

Ochantelæ: Uhandelig, meget stor, som ei lader sig behandle med Hænderne.

Ohæppe, uhyffelig Hændelse. I det Engelske bruges Hap, en Hændelse.

Ovargsdyr, skadelige Dyr, saasom Ulve, Biorne, o. s. f.

Oveyen, tung, uskicket, som ei kan komme afstæd.

Ore-Beis, en Tyre-Mige.

Belemente bruges undertiden blant Bønderne og betyder Forvirrel-

se, Stoiem. Synes at komme af det Franske Parlement eller pêle-mêle.

Bosse, at samle op, sanke. Kommer maaskee af Bøse.

Qvat, fyrig, glad. Qvik, munter, levende. Det Engelske Ord Qvick har samme Bemærkelse.

*Qvite-Bikkia, det hvide i Dinene. Bikkie er ellers en Hund.

Qværve bruges enten som et Verbum neutrum, f. Ex. at qværve bort, at forsvinde; eller og som et verbum activum, f. Ex. at qværve Synet, at blænde Dinene, hvilket i sær bruges om Taskenspillere.

Raang, adject. Brang.

Ras, Lob, Skriden, Renden, f. f. Ex. at komme paa Ras, at komme paa Lob eller i Fart. Det Engelske Ord Race har samme Bemærkelse.

Reiske eller Rækie, at drive hid og did, at gaae frem og tilbage.

*Renst, verb., at ynkes over.

Rye ud, eller Rynne ud, betyder at rinde ud, men bruges kun om Korn, Sand og andre tørre Ting, som løber over, eller falde ud af en hullet Sæk eller et utet Kar. Men Ronne paa er det samme som at gielde paa.

Roe eller Fiske-Roe, Fiske-Skind.

Saar bruges undertiden adjective og bemærker om, empfindelig, saasom Hold- eller Huld-Saar, omstindet, som neppe taaler at røres ved; Ord-Saar, som ikke tagler mindste Tiltale, Bebreidelse eller Skæmt, som stoder sig over hvert Ord.

Sengalæge, Barselseng; men Olæge er Sygeseng.

Seyme eller Sayme, en Syenaal. Klin-Seyme, fin Syenaal; Uld-Seyme, grov Syenaal.

Single, at give en Klang i Nedfaldet, saasom naar Penge og andre klingende Ting falde ned paa Gulvet.

Stipe,

Stipe, at flæbe, græde.

Skaate er et afhugget smalt Fyrre-Træ, som skal bruges til Gierdsel; men **Strange** er et afhugget Træ (i sær Birke-Træ) som skal anvendes til Brændsel.

Skarve, verb., at slide Tiden saa hen, bruges fornemmelig i det Tilfælde, naar der spørges, hvordan man lever, og man da vil svare: at man lever saa hen imellem begge. Ellers bruges og undertiden i samme Tilfælde den Talemaade: **Dæ hæng aa blø**, d: det hænger og bløder.

Skiple, føre i Vorden, bringe af Lave.

Skippe, fortælle, berette. Kommer overeens med det Engelske Shipen, som har samme Betydning.

***Skionda**, Begravelse, Gravstæd.

Skiothe, at øge, sætte et Stykke til, at skyde til.

Skofotta. Saaledes kaldes her Skoe og Strømper med et Ord. Fott er ellers det samme som Fodspor.

Skumple, at ryste hid og did. Bruges alene om vaade Ting. Deraf kommer **Sqvampe**, som betyder en stærk Omrorelse, eller i sær den hæftige Bevægelse, som Bølgerne sættes i, naar Vind og Strøm ere hinanden imod.

Skuttung kaldes den, som sidder i Bagsædet paa en Baad, og ei befatter sig med at roe.

Slatte, en Blanding af Regn og Sne.

Slof, en Mølle-Rende.

Snaalen, graadig.

Snafe, at snylte.

Snæv, en liden og hartad ukiendelig Smag af noget. Dette Ord kan og bruges metaphorice i adskillige Tilfælde, saasom at have en **Snæv** af Studeringer, at have en Forsmag paa Studeringer, literis leviter tinctum esse.

Snæver, trang; item peen, smaatærende.

Sqvætte, at stænke.

Staaß, Stoiem, Allatm.

Stabbe, en Hugge-Blok. Deraf kommer vel Stabbuur, et Huus, som paa korte Træ-Fodder staaer ophoiet fra Jorden, og hvori man forvarer alle Slags Mad-Varer.

Stogge, at stille, standse, komme til at tie.

Stupe eller Houstupe, at komme staaende paa Hovedet. Kommer overeens med det Tydske Staupen.

Sture, verb. at være traurig; Sturald adj. traurig.

Stænge, indelukke, sætte Slaade for Døren. Stængsel, en Slaade.

Swæbe, at dreie.

Swull, en Byld. Swælle, at hovne, holne.

Swæbe, at dysse i Sovn.

Sælebot kaldes, enhver god Gierning, besønderlig mod Fattige. Ordet er sammensat af Stel og Bod (Satisfactio) som er den tredie Part af den Papistiske Poenitentse, og har altsaa uden Tvivl sin Oprindelse fra Pavedømmets Tid her i Landet. Ellers betyder og Bot et Bode-Stykke, saa at ved Sælebot kan forstaaes Sielens Forbedring, allerhelst da man undertiden siger om den, som gjør en god Gierning: at han derved lægger en Bod paa sin Stel. Saaledes kaldes og et Medicament eller Lægemiddel en Helsebod. Ligesom man veed, at Kongelige Forordninger kaldtes i gamle Dage Rette-Boder af samme Aarsag.

Sælle, Sægge. Det første bruges om en Mands Person, det andet om et Fruentimmer, naar de ere fremmede eller ubekiendte, og tillige i Klædebragt noget mere fornemme, end Bønder. Deraf komme efterfølgende sammensatte Ord: Stor-Sælle og Stor-Sægge, en ubekiendt fornemme Mand og Kvinde. Færra-Sælle, Færra-

Færra-Sægge, en ubekendt omstrippende Mand eller Kvinde, som af udbortes Anseende ere noget fornemme. **Halvshyltring**, en halv fornem og ubekendt Person; **Halvshyltrings-Sælle**, **Halvshyltrings-Sægge**, og, naar der tales om mange, **Halvshyltrings-Tye**, betyde det samme.

Sæmjes eller **Sæms**, verb., at forliges sammen, at stemme vel overeens med hinanden.

Talme, at soinde hen. **Talmsyge**, **Swindsot**, **Tæring**.

***Tarlous** o: **Tarvøs**, unødvendig, ufornoden.

***Tjorgang**, **Brid** over **Livet**, **Eholik**.

***Tona**, et almindeligt Navn paa **Hør**, **Hamp** og **Blaar**.

Torvol, eller egentlig **Torvhold**, et Stykke **Træ**, som lægges langs hen ad **Tagskægget**, for at opholde den **Torv** eller **Gronsvær**, hvor med **Taget** bedækkes. Maaſkee det og kan være sammensat af **Torv** og **Voll** en **Korſtang**, eller af **Torv** og **Vold**.

Traval, **Ulempe**, **Fortrød**. Ordet synes at have sin Oprindelse af det Franske **Travail**, ſkønt det alene bruges blant **Bonderne**.

Trive, at tage fat paa i en **Hast**.

Troust, **fast**, **troefast**, **stærk**; kommer overeens med det Engelske **Orb thrústy**.

Trutne, at hovne op og blive tyk; **Truten**, tyk og ophovnet.

Tue, at gaae frem og tilbage, uden at udrette noget.

Tuſs, en **Fuſker**, en **Person**, som ei duer til sin **Gierning**. **Tuſſe**, verb., at **ſuſſe**, at arbejde moiſommelig.

Tuun kaldes det **Stad**, hvor **Baanings-Huſene** ſtaaer, ſ. f. **Er**. naar flere **Bonder** boe ſamlende paa eet **Stad**, tæt ved hinanden, ſiges de at boe i eet **Tuun**; men boe de adſprede, hver for ſig, da ſiges de at boe hver i ſit **Tuun**.

Tyl, en **Nar**, en **Toſſe**.

Ubye,

Ubne, see Bne.

Udnavn, eller maaskee rettere Unavn, betyder hos os det, som i Dan-
nemærk kaldes Dge- eller Dte-Navn.

Ulla-Skiorte kaldes her en Badmels Troie til en Mand's Person;
men Strie-Skiorte er en Skiorte af grovt Lærred, som her kaldes
Strie.

Uuaadig betyder det samme som uroelig, saa ofte det bruges om smaa
Born, der idelig græde og skrige.

Uuaaslig siges den at være, som har et slet udvortes Anseende. Det
Ord Naa-Lys synes dermed at komme overeens, da det betyder et
vist lysende Phænomenon, som giver et mat og svagt Skin fra sig,
hvorefter mere. Disse tvende Ord have sin Oprindelse af
Næe, det er aftagende Maane.

*Utaange, et uroeligt Barn; bruges ei om andet. Et Utaangsom
Barn er det samme.

Vaater, et Brag eller Udskud af et Menneske.

Vaille, adverb., knap, neppe.

Vante, verb., at mangle, at fattes. Det Engelske Ord Vant har
samme Bemærkelse. Af dette Ord: Vante ere formodelig adskil-
lige endnu brugelige Danske Ord, saasom Vantro, Vantrivelse
og mange flere, sammensatte.

Varpe er en Skibs Terminus, som betyder at hale sig frem nær ved
Landet; men Varpe bruges ickun om Fugle, og betyder at kaste
eller giøre Eg. Varpe, substant., er en Stellats i Soen, som
bruges ved Lare-Fangsten. Alle disse Ord synes at have nogen For-
vandtskab med det Tydske Werffen.

Veik, svag, skrøbelig af Kræfter; heder paa Engelsk Weak.

Beiv, et Haandgriib, hvorved en Slibesteen eller anden Maskine
omdreies.

Bikkel,

Bikkie, at reise om i Besøg; uden Tvivl af Bikk, en Biig eller Havgugt, og deraf kommer vel ogsaa det gamle Norske Ord **Biking**, en Sørover.

Borr er en lang Række af store Stene, som opføres paa begge Sider af det Stæd, hvor man lægger til Lands med Baadene; men metaphorice betyder det Kiølvand, og det ei alene efter en Baad eller andet Fartoi, men og efter Fugle, Fiske og alt hvad der svømmer paa Vandet.

Bøttle, et Giestebud.

Bølle, en Fugle-Stiert; uden Tvivl af Bøll en Korfstang, Korpind.

Børre, at agte, skatte, vurdere. Deraf kommer **Ovørren**, skidesløs, uagtksom.

Dgt, en Deel af Tiden, en Stund.

Øll, stærk og qvalmende Hede. **Øllmoe**, Damp af Hede. **Øllen**, underlig, gal. **Ølle**, verb., at ølle for en, at snakke for en saa længe, indtil man faaer ham til at giøre, hvad man vil have.

Ør, fortunlet i Hovedet. **Ørste**, Hoved-Svimmel, Fortumlelse i Hovedet.

Øvestodde, Øverstøien, Øverm, Allarm.

Hertil kan endnu lægges Bøndernes Maade at tælle paa fra 30 til 40, da de i Stæden for Tredive, Een og Tredive, To og Tredive, o. s. f. sige: **Ti og Tinge**, **Ellere og Tinge**, **Tolv og Tinge**, o. s. v. **Reise Tinge** betyder nogle gange Tive, saasom **Tvo Reise Tinge**, det er, Fyrgetive. **Stort Hundrede** er **Eet Hundrede og Tive**.

Foruden disse og flere, findes i Hr. Pontoppidans Glossario Norvagico en Hoben Norske Ord og Talemaader, som hos os ere brugelige, hvilke jeg ikkun i Korthed vil anføre tillige med den her paa Stædet forekommende Forskiel i Udtale og Bemærkelse, udeladende

alle de Ord, som enten ikke hos os ere brugelige, eller og hist og her i dette Skrift ved andre Leiligheder findes forklarede.

Aabørsel, **Ansvar**, s. f. Ex. jeg siger min Aabørsle fra ham, jeg frasiger mig alt Ansvar for ham. **A Beites Gloss.** Jurid. forekommer Aabrygd, Forsvar, Forvaring. **Aafot** (eller **Ofaat** o: **Ufaet**) manglende. **Aalsæde**, et Dækken over Seng eller Bord. **Aaleis** (paa **Bei**, af **Stæd**) bruges saaledes: Han kom det aaleis, (det er, han var Aarsag eller Anledning dertil) og kommer ventelig af Leed eller Læd, **Bei**, **Cours**. **Aas**, en lang og jævn Bierg-Ryg. **Atle**, at levne, holde til gode. **Æve**, en lang Tid. **Åll**, eller **Åld** svækket, fortæret. **Ål** kaldes det røde og fede midt i Fyrre-Træet; men **Seiten**, er det hvide og yderste. **Amber**, en Bøtte, hvori noget giemmes. **Ånger** forekommer og her i Enden af visse Stæders Navne, saasom **Gieranger** og flere. **Andro** eller **And-roe**, Modvind. **Anse** eller **Ænse**, at agte, tage vare paa.

Baatten eller **Bottn**, **Bund**. **Bær**, som her kaldes **Barr**, betyder Blade paa Fyrre-Gran- og Enebær-Træer. **Beel** (her **Bell**) en vis Tid paa Dagen eller Aaret. **Begavning**, **Slag**, **Falden-Syge**, hvilken og hos os kaldes **Redsaldsot**. **Beite** betyder egentlig hos os et Stykke, som staares ud af en Fiskes Bug og bruges til Madding; men ellers bemærker det og en Græsgang, og kommer vel af det verb. **Bide**. **Beiter** (her **Bitte**) en Tværbielke i et Huus, har formodelig sin Oprindelse af verb. **Bitte**, at binde, efterdi Tværbielken ligesom sammenbinder det hele Huus. **Beistkie**, **Dørstolpe**. **Bi**, er, er til. **Bingse**, en Hun-Bjørn; **Bamse**, en Han-Bjørn. **Blaand** (her **Blande**) Bondens sædvanlige Drik, som bestaaer af suur Mælk eller Valles, blandet med Vand, og

og kaldes i Særdeleshed Blande, ligesom Ol i Særdeleshed kaldes Drifke. **Bølge** (her Bælgie, uden Tvivl af Bælg) at brole, skraale. **Ber**, god Vind; Modbør, Modvind, o. s. v. **Borte** betyder her en Byrde eller en Dragt, saa meget man kan bære paa een Gang. **Børe**, at springe, at giøre et Spring. **Børle**, eller Byggle, at fæste en Gaard; Bygsel og Bygsel-Seddel, Fæste og Fæste-Brev. **Boler** kaldes her alle Slags Blegner paa Huden, saa vel paa Mennesker som Dyr; deraf kommer det Danske Ord **Bolne**, at hovne op. **Bomme**, et rundagtigt Skrin med Laas for, sammensat af Staver og Baand. **Borrist** (her Bursk) en Tallerken. **Bosh**, Stov eller smaatt Skarn. **Braane**, at smelte. **Buna**, Boestab item Klædedragt; **Houbuna**, Hoved-Loi, Hoved-Pyntning.

Daae, Art, Natur, kaldes her Daam og bruges i sær om Linned, som beholder nogen Ureenhed eller Smudsighed ved sig, endog efter at det er toet, og siges derfor at have en ond Daam. **Dætte**, at falde. **Dall** eller **Dald** en liden Botte med Laag. **Deile**, at skien-
de, dadle. **Digger**, tyk, feed. **Dirrik**, Svikken paa en Ton-
de. **Dos** (her Døs) et gemeent Skjort. **Dott**, en Tolle eller Prop. **Drægg**, et lidet Jern-Anker til en Baad. **Dynning** (her Dinning) stærk Søegang, som falder ind paa Landet i stille Veir; kommer maaskee af det forhen anførte **Donn** eller **Duns**.

Enqvan eller **Einqvan**, nogen; er uden Tvivl sammensat eller contraheret af de trende Ord: **Een** og **anden**, eller og det maaskee kommer af **Enhver**. **Evne**, maaskee rettere **Enne**, en beqvem Materie til at danne noget af.

Faahof (her Faahæv: Vanhæv eller Uhæv) uduelig; Hæv er slink, duelig. **Fæng**, (af at fange) en Mængde, Overflodighed; **Guds-fæng**, Guds Belsignelse, Overflodighed. **Fante**, en lumpen

Krabat. Feyer, glad, vel til Mode. Fiælg eller Fiølg betyder egentlig Varm, men metaphorice yndig, behagelig; at fiølge sig, er at varme sig, item at pynte sig. Flage eller Vindflage, en Raste-Vind. Flise eller Fltre, at grine, lee uanfændig. Fluse (her Flusse) et kaadt og flygtigt Qvinde-Menneske. Forkie (her Forkie) en gemeen liderlig Tos. Framstunt, som seer tilkom-mende Ting forud.

Gaa (at fornemme, skionne, blipe vaer) er et Ord, som ikke bruges her paa Stedet; men at høre gite, det er, at høre en Ting ordes, er blant Bonderne en meget jængs Talemaade, i hvilken det Ord Gite bor udledes af det gamle Geta, som egentlig betyder at mel-de, melde om, men metaphorice at Giætte, hvoraf kommer Gaa-te, en mørk Tale, Enigma. Gamp, en gammel Hest. Gente, eller Jente, en Pige. Giæster, Giær, som sættes paa Ol. Gint (her Gild og Gildt) et adjectivum, som bruges i Alminde-lighed om alt hvad der er skiont og godt. Glaa bruges her adje-tive og betyder lyseblaae. Giebs, en Røve-Sax. Glug (her Glyg eller Glog) klog, flygtig, skarpsindig. Glom kaldes her Glaam og tillægges en Person, som har et eenfoldigt Ansigt eller Physionomie; deraf kommer adject. Glaamet, s. f. Ex. at see glaamet ud, det er, at see eenfoldig og taabelig ud. Godslig, from. Gra, ugildet, uskaaren, saasom Grabul, en ugildet Buk, Grahest, en Hingst; men en gildet eller skaaren Hest kaldes paa Norsk en Giesk. Gravfæste, at begrave med Liig-Prædiken, eller at holde Liig-Tale. Grene, verb., at giøre rede, lægge i Orden, bringe i Rigtighed; deraf kommer Greyn, fuld Besked eller Rigtighed, saasom: at udrette en Ting med Greyn o: til Gavn. Men Grene, Substant., betyder Heste-Toi, Kiore-Ned-faab. Gutt, en Dreng, ung Karl.

Hamle,

Hamle, at roe saaledes, at man skyder Aaren fra sig; at Hamle op
 imod en; at kunde balancere eller holde ud med en. Helle eller
 Hælde, en flad og jævn Plade af Steen eller Jern, saasom Steen-
 Helle, Jern-Helle. Herme, at vrænge. Hie, Biornens
 Winterleie. Hølge, en Vallie. Hovmand, Guldmægtig hos en
 Foged eller Sørenskriver; har uden Tvivl sin Oprindelse af de
 gamle Lehnsherrers Hoffinder eller Sønne. Hygge bruges enten
 som et verbum, saasom: at Hygge sig til en, at holde sig til en
 i Fortroelighed; eller og det bruges substantivt, saasom: at have
 Hygge (s: Fortroelighed og Fornoielse) af en; deraf kommer ad-
 ject. Hyggelig, fornøielig, som kan omgaaes med Behag.

Jæte eller Giæte, vogte, giætte. Jlaat, substant., bemærker
 her alene Larve at stoppe Pølser i, og kommer formodelig af verb.
 Indlade. Jldfom (her Jldsfom) Afkast paa Gløder; Fjdm
 kaldes alt det, som let kan blæses af, saasom Blomster, Stov og
 andet. Immer- eller Imber-Søndag kaldes Søndagen næst for
 Juul, fordi man mener, at Imbren (en stor Hav-Fugl) den Dag
 alene, eller maaskee retrere fra den Dag af, kommer ind fra Havet
 og stiger i Land. Andre sige, at den ifkun kommer Landet saa nær,
 at den kan bide deri eller røre det med Nebbet.

Kaalt, et Hull, et lidet uanseeligt Kammer. Kare, at rage, at
 skrabe sammen; at kare Uld, er at karte; og Kare-Kiep er en Kiep
 at rage i Ulden med. Karmand, en Mands Person; af Kar,
 en Karl. Kaset (her Kasuren) halvsuur. Kiesel, en liden
 Slæde, som ei trækkes af Heste. Kierterak, eller Lyserak, eller
 simplicitet Rak, Lyse-Garn, Lyse-Bege; Kiertelios er et Tølle-
 Lys. Kiorel eller Kiöral, et Kar i Almindelighed; deraf kommer
 Kiorel-Tvugge, en Vasker-Klud. Kipper, en Bødder. Ripen,
 faad. Kleiv, en vanskelig Stie over Bierge. Klov, et Slags

Heste-Toi, saaledes indrettet, at Hesten kan bære sit Læs paa Ringen. Klop, en liden Træbroe over en Elv; item en friestaaende Trappe, saasom Stabhuurs-Klop. Klubbet, tyk, plump. Klyng (her Klining, af verbo Kline) Fladbrød med Smør og andet Smul paa. Knoe, at ælte. Rodde, en Pude, Hoved-Dyne. Kogs, en Skaal, en Kioffen-Skee. Kollé, saasom Mælke-Kollé, en Gløde-Botte eller Mælke-Ringe, Lysé-Kollé, en Tran-Lampe. Kob, Sliim for Brystet, hvormed følger Snue og Hoste; deraf kommer Kobne, verb., at være nær ved at quæles. Kraf (her Knaf) en liden Stol eller Bænk. Krtim, Snue. Kynd (her Klønd) et lidet Vandstade eller Kier.

Kret eller Leedt, Lyd, Farve. Lepsé (her Levse, af Leev eller Leiv) et Slags Brød, bagt som Fladbrød, men blødere eller mindre steegt. Ljaa, en Hoe-Læ. Lke, at billige, holde af, approbere. Lotter og Lunder, bruges ofte i Skiode-Breve og betyde alle Slags Herligheder, som ligge til en Gaard. Blant vore Bønder betegnes ellers siige Herligheder med det Ord Lund-Lvne.

Maafaa, eller paa maae og faae, bruges adverbialiter og betyder, forgieves, med Uvisshed. Mæte, at agte, at skiotte; bruges meest negative. Makedag (her Mekedag) Onsdag; er maafæe contraheret af Midtvekedag eller Dagen midt i Ugen, ligesom de Tydske siige Mittwoche. Mandtynne kaldes her et Fuser-Årbeid, et Stykke Årbeid, som bestkammer sin Mester; da det Ord Tynne eller Udtynne bemærker at fordærve eller bestkæmme. Mare-Bakke, en Sandbanke i Havet. Medhvert eller Medqvert, imellemstunder, undertiden. Mist eller Most, er uden Tvivl et Substantivum, men bruges adverbialiter ligesom det Danske Ord Feil (saasom at gaae eller tage Most, at gaae eller tage feil) og bliver formodelig det samme som Mis, hvilket endnu bruges i mange sammensatte Ord

Orb i Dansken, saasom Misgjerning, Misdæder, Misfornoielse, o. s. v. Mløm, Hofte, Lend. Molle, et Stykke, en Smule; er formodelig Primitivum til verb. Male og Substant. Molle. Moule, betyder her at æde tørt Brød uden Suul, eller og at æde Suul uden Brød, saasom at moule Brød, at moule Smør.

Nabb, en Træ-Nagle i Væggen at hænge noget paa. Ripper, net, peen. Niste eller Udniste, at udrede og forsyne med Mad; Niste-Bomme, et Mad-Skriin. Nøyte betyder her at benytte sig af, saasom at nøyte paa Tiden, at anvende Tiden vel. Noug, knap; saasom Noug Vind, skral Vind.

Ofse, usædvanlig meget, overmaade. Omsyt, Omsorg; at syte for en, at sørge eller bære Omsorg for en. Deraf kaldes Kong Hagen Hagensens Skibe i vore Historier Kors-Suden, Maria-Suden, det er, det Hellige Korses Omsorg, Jomfrue Mariae Omsorg. Det Stykke Træ, som ved Løkke-Barnenes Optræning sættes paa Kanten af Baaden, at den ei skal slides og beskadiges, kaldes hos os af samme Marsag Sute. Onnstid (maaſkee rettere Mandstid eller Mandetid, Bondens travleste Tid, saasom Vaar-Mand og Høst-Mand, item Ploug-Mand, Slaat-Mand og Skaar-Mand, det er de Tider, naar man er i Færd med at ploie, flaae Høe og affkiere Korn. Ordlofle, et vedtagen Ordsprog, Mundhæld. Orke, at formaae, at kunde udstaae. Orv betyder egentlig Skafet paa en stor saa vel som liden Høe-Læ; men bruges dog her gemeenlig om den hele Læ, som hos os er 2 Slags, nemlig Lang-Orv og Stødt-Orv. Ouster, det Vand, som samler sig i et Fartoi og bør øses eller pumpes ud. Ovet eller Ovidt, Daanelse, Besvimelse; Ovitte, at besvime, falde i Daanelse; kommer af Vid, Forstand.

Plag, et Klæde i Almindelighed, et Klædebon; Heirs-Plag, et Klædebon, som bruges til Hæders eller ved Høitideligheder. Prette, et Puds, et Skalk-Stykke. Prins, en Skreppe, en Skind-Pose, hvilken og kaldes en Hilt. Prov, Beviis, Vidne; at skyde til Provs, at skyde til Vidne. Punder, en Bismar-Bægt; quasi à Pondo, et Pund. Putle, at giøre Trolddom, Hererie; item at have et og andet for sig i Centrum at bestille.

Qvare, en Kant om Klæder, Linning; Qvare-Klud, en Klud til Kantning om Klæder. Qveike, verb., at antænde, giøre Ild; Qveike, substant., alle Slags tørre og fængende Ting, hoormed man tænder Ild op. Qvell eller Qveld, Aften; kommer vel af Qvile: Hvile, eller og maaskee det sidste Ord kommer af det første. Qvittel, et uldent Sengen-Klæde. Qvissen-Helga, Pintse-Helligt, Pintse-Fest; om hvilket Ords Oprindelse kan eftersees Efterretn. om Nye Bøger for Maii og Junii Maanedes 1757. No. 2.

Raake, at ramme. Rabe eller Rape betyder baade at ræbe (hvilket ellers paa Norskheder at gurpe) saa og at falde eller falde ned; men om det i begge Tilfælde har een og samme Oprindelse, veed jeg ikke. Imidlertid kaldes et Stjerne-Skud Stjerne-Rap, ligesom Fjeld-Skred Fjeld-Rap. Ræko (her Række) en Skuff. Rev, Udslæt, Skab. Ri, subst., kommer uden Tvivl af verb. Ride og betyder en hæftig Bevægelse, som paa kommer og vedvarer nogen Tid og siden igien ophører, en Raptus; det bruges her deels i deels uden Sammenhæng med andre Ord, da det i sidste Tilfælde betyder en vis Tid, en Stund. Man siger og et Tak, item et Ryk, som kommer af verbis tage og rykke, og betyde ligeledes en kort Tid, en Stund. Risp (her Rist eller Rets) Fiske-Skæl. Rømme, tyk Fløde; Tynd-Rømme, sød Fløde. Roust (her Rous eller Rouse) rund, gavmild, godgiørende. Rue, løs Ild paa Faarene.

rene. *Rue*, verb., bruges om alt det, som indtager et stort Rum uden at tynge meget, saasom *Uld*, *Duun*, ic. I selv samme *Me-ning* bruges og det verbum *Rise*, som har sin Oprindelse af subst. *Rise*, en *Riempe*.

Saavoren: saaledes værende eller beskaffen, saadan. **Samfæng** er egentlig et *Adjectivum* og bemærker sammenblandet; men bruges og substantive, da det i sær betyder blandet *Meel*, saasom: at bage af *Samfæng*. **Save**, **Saften** i *Træ*, fornemmelig den fede *Saft* i *Fyrren*, som findes imellem *Barken* og *Træet*, og bliver ofte for sin *Sødheds Skyld* spiist af *Born*. **Sn.** **Sturlesen** melder *P.* 503., at denne *Saff* eller *Save* var *K. Sverrers Kost*, naar han forfulgt af sine *Fiender* maatte opholde sig paa øde *Fjælde* med sine *Birkebener*. **Sare**, at hugge i smaa *Stykker*. **Skaat** eller **Skodt**, et *Skuur* eller *Udbygning* ved et *Huus*. **Skar**, subst., betyder baade en stor *Kloft* eller *Åbning* i et *Fjeld*, saa og en *Tand* i *Lysen*; at *skare Lysen*, er at *snude Lysen*. **Skære**, en *Sax*; *Lyse-Skære*, en *Lyse-Sax*. **Skie**, et *Slags* lange, smale og tynde *Træ-Skoiter*, tienlige til at løbe hastig over *Sneen* med, i sær naar den er *dys* og *løs*; men *Skie* eller *Beed-Skie* er et *Stykke Brænde*. **Skive**, at *døbe*; *Skille-Batn*, *Døbe-Band*, o. s. v. **Skogge** (her *Skake*) at *tylde* *Ol*; kommer overens med det *Engelske Shake*, at *ryste*. **Skout** betyder her *Skibet* paa et *Seil*; item den smale *linnede Strimmel*, som *Bønder-Konerne* bruge under sine *Huer*; deraf kommer verb. **Skoute**, at *pynte*, eller at *binde Huen rigtig paa*, saa at *Strimmelen* viser sig neden for *Huene* lige *bred runden om*. **Skreen** (her *Skrind*) *mager*, *tør*. **Skreppe**, item **Skryte**, at *prale*; **Skryt**, *Pralerie*. **Skipen**, *kælen*; **Skiplaate**, *Kælenfab.* **Skyldsætte** betyder her at lægge *Tor*der i *Skat*, eller indføre dem i *Matriklen* for en vis *Tart* og

Afgift. Slaatte betyder her Hoe-Slaatte, Hoe-Høst; men Slaatt
 er et Synge- eller Spille-Stykke; deraf kommer Thore-Slaatt,
 som bemærker Torden, og viser, at man i de Hedenske Tider har
 holdt Tordenslag for at være Krigs-Guden Thors March eller Tap-
 penstrøg. Slark, en omlobende liderlig Person, som, naar han
 i Klædebragt er mere fornem end Bønder, kaldes Kiole-Slark;
 En Slurb kaldes ellers den, som er sludderagtig og liderlig i Klæ-
 der; men en Slarb er en Ordgyder eller Pluddrer. Slire, en
 Anio-Skebe. Slosen, Skibesløs. Snie, at sfiare et Stykke
 af. Snegg, hastig, snar; item net og lion. Solje, et Slags
 Hægter eller Mallier, som i sær bruges i Bønder-Pigernes Snørli-
 ve. Sol, en Fest eller Hellig-Dag, saasom Jonsol, Halvorsol
 og mange flere, har uden Tvivl sin Oprindelse enten af Uke, en
 Uge eller af verb. Vake, at vaage; saa at for Ex. Jonsol enten
 bliver det samme som Jonsuk (det er den Uge, i hvilken St. Hans
 Dag indfalder) eller og det samme som Johansvaka o: Vigilia s.
 Vesper Festum Sti. Johannis antecedens. See Joh. Finnæi
 Tentamen Historico-Philologicum circa Norvegiæ Jus Eccle-
 siast. Priscum, pag. 20. Soll, tyk Mælk med brudt Gladbød i.
 Sope, at feie; Sope-Ptun, en Feie-Køst. Spender (her
 Spenner) Roe-Patter; men Jur kaldes et Yver. Spitt, Trods.
 Spitte, at knytte, binde; men Spotte, subst., er en Stikke at
 binde med, item en liden Stikke eller Pind at sætte for et Botte-
 Laag. Spræk, vild, ustyrlig. Stak, et Skioft. Stamp,
 en Vandballe. Strokke, et Kar at forvare Korn eller Meel udi.
 Strø, Blaar; deraf kommer Strie, Blaar-Lærred. Stup-
 ning, hastig Anfald, Størtning, Paroxysmus. Styving kaldes
 her egentlig en Hellefynder af middelmaadig Størrelse; men me-
 taph. kaldes en halvvoxen Dreng en Styvings-Gut. Sto, subst.,

er

er det Stød, hvor Landingen skeer med Fartoiene; men Stø, ad-
 ject., er stadig, troefast, stærk. Stør eller Staur, en Stage,
 en Pæl; men Størr, adject., tung, ubegvem. Støtt, ført,
 stumpet. Sutte (her Syttre) at klynke og klage.
 Tærge, at opirre. Tein kaldes her enhver smal Stikke eller Stang.
 Telledrop, Huus-Egle, Tis-Tap. Tinde, en Flintesteen, et Stykke
 Flint, men Fjeld-Tinde er en Fjeld-Top; det første har formodelig
 sin Oprindelse af verb. Tænde, det sidste derimod af subst. Tinding.
 Toft (her Tøft eller Tømt) Bygge-Plads, eller det Stød, hvorpaa
 Huset staaer. Traatte eller Trotte, at formaae. Treemønning,
 Næst-Godskendebarn. Trove (her Troe eller Trøe) en lang Stang,
 saasom en Medestang, ic. Tryd adject., fattig, er ei et brugeligt
 Ord hos os; men vel Tryte, verb., at fattes, mangle. Trye, et
 Slags Træe-Skoe af adskillig Skabning, som sættes under Fodderne,
 naar man vil gaae paa dyb Sne. Tunn, subst. Cirkelgang, saa-
 som at gaae i Tunn, at løbe rundt. Tvorre, en Pind med nogle
 udstaaende Grene i Enden, hvorved Maden omrøres og jævnes.
 Pinden dreies rundt om imellem begge Hænder; og dette viser Oprin-
 delsen til det Engelske Ord Twirl, som bemærker at ombreie. Ty,
 mild, venlig, belevet; Tye, verb. saasom at tye sig til en, at holde
 sig til en i Fortroelighed. Tykken, fortroden, stødt for Hovedet.
 Værfader, Sviger-Fader; Værbroder, Svoger, o. s. f. Vandel,
 en Bisk Hoe, saa meget Foder, som et Creatur bør affpises med paa
 een Gang; at tillave og sammenbinde saadan en Hoe-Bisk, kaldes
 her at Biske. Vansse, at løbe hist og her, frem og tilbage; kom-
 mer nogenledes overeens med det Franske Avancer. Vanvorre,
 at vrage; Vanvord, vraget, alt for ringe skattet. Vasse, at slad-
 dre; Vas, Sladder. Vestinger, Vaand, som svøbes om Haand-
 Ledene for Barmes Skyld; kommer uden Tvivl af det forhen anførte

Ord Betv. Besle, lille. Bet eller Batt kaldes her Baatt, og i plur. Bætter, en Bante, et Par Banter. Bette (saasom lita Bette, noget lidet, inkie Bette, slet intet) er uden Tvivl det samme som Bæte : Bædske, og bruges paa samme Maade, som en Deel andre Substantiva, i Stæden for Noget eller noget lidet, saasom en Gran eller en liten Gran, et Korn eller lidt Korn, en Saa : en Vone, en Dagg : Dugg, hvilke alle betyde noget lidet eller en ringe Deel, ikkun med den Forskiel, at Bette og Gran bruges om alle Ting i Flang, men Korn og Saa meest om tørre Ting, og Dagg ikkun om vaade Ting, ligesom en Taar eller en Draabe bruges i Dansken. Vone kommer nogenledes overeens med det Tydske *Argwohn*, og betyder at formode, giette, slutte; at gaae paa vone, at gaae paa det uvisse, eller i et uvist Haab, paa Lykke og Fromme. Ufysse eller Ofsen (*), modbydelig, ubehagelig; bruges i sær om vaadt og ubehageligt Veir. Uvin (her Ulsen) Droblen i Halsen. Uborn eller Ovrren, fiodesløs. Uur, en Samling af store Stene, med Huller og Abninger imellem. Umyst eller Imist, bruges adverbialiter, og betyder fra og til, stundum saa og stundum anderledes, s. f. Ex. det gaaer saa imist til, det gaaer nu saa og saa til. Ordet kommer ellers uden Tvivl af det forhen anførte Mist eller Møst.

Hyad

(*) I Henseende til vore Bønders Udtale maa jeg paa dette Sted erindre : 1) At o bruges næsten altid i Stæden for *privativum* i Dansken. 2) At de fleste, om ikke alle, *Adjectiva*, som i *masculino* endes paa en, forandres i *foeminino* en til a, saasom Ofsen, Ofsa, Ovrren, Ovrre, o. s. f.; hvilket er i det Norske Sprog en særdeles Egenskab, som ikke har Sted i det Danske. 3) At Uv i det Norske udtales altid som Hv i Dansken. 4) At *Diphthongus* o gemeentlig forandres til ou.

Hvad Mænds og Qvinders Navne angaaer, da befindes nogle af dem at være gamle og usædvanlige, men andre at være nye og meget almindelige; de første skrive sig fra Hedenskabet, de sidste fra Pavedommets Tider her i Norden. Saaledes er for Ex. det Navn Mari et meget brugeligt Qvinde-Navn, uden Tvivl af den Aarsag, at Jomfrue Maria, som den fornemste blant alle Helgene, har i de Catholske Tider været meest tilbedet og anseet, og folgelig oftest opkaldet. Næst Hende har ingen Helgen i Norge været i større Agt og Ære, end Kong Ole den Hellige, hvorfor og hans Navn (her saa vel som andensteds i Landet) er blevet eet af de almindeligste Mænds Navne; men om det her, som mange mene, skulde være mere almindeligt end paa andre Stæder i Norge, er uvist, skönt ikke utroeligt, i Betragtning af, at St. Ole efter Historiernes Vidnesbyrd tidt og ofte har opholdt sig paa Søndmør, og maaskee derfor været i desto større Anseelse baade for og efter sin Død; hvorpaa til Beviis kan tiene dette, at adskillige Stæder hos os, som have nogen særdeles Mærkværdighed ved sig, ere blevne anseete som St. Oles Mester-Stykker og bære endnu Navn af Ham. De her forekommende usædvanlige Mænds- og Qvinde-Navne (blant hvilke nogle ere tagne af forbemeldte Hr. Torsten Hoops Optegnelse) ere i en Alphabetisk Orden følgende:

Mænds-Navne.

Alf.
Anfind.
Asbjørn.
Asfeld.
Aslak.
Baar.
Bersevend.
Biørn.
Bodva.
Bothold eller Buttel.

Qvinders-Navne.

Agate.
Borni.
Dordi, o: Dorothea.
Eldri.
Femja. Af Euphemia.
Gislau.
Gjase.

Mænds: Navne.

Dagfind.
 Einar.
 Elling.
 Find.
 Gamel. Maaskee af Gamaliel.
 Gudbrand.
 Gudleik eller Gulleik.
 Guttorm.
 Haavar.
 Halstein.
 Harkield eller Halkield.
 Helse.
 Ingebrift.
 Kolbein.
 Lage.
 Lasse.
 Duden.
 Randmo.
 Samund.
 Serqver.
 Sevald.
 Solve.
 Stener eller Steina.
 Sylfest. Af Sylvester.
 Timand.
 Torfind.
 Tormod.
 Viel. Maaskee af Vilhelm.
 Villeik.

Qvindens: Navne.

Gullau.
 Gyri eller Gurt.
 Hakatle.
 Halfri.
 Inge.
 Ingeborg.
 Ingeleiv.
 Jorrend.
 Mali.
 Mildri.
 Ragnild.
 Randi.
 Sigfri.
 Stenor.
 Sylvi.
 Synneve.
 Thore, med e *foem.* til Forstiel fra
 Thor, en Mands Navn.
 Vendeli.
 Edel.

Til Mands Navne soies ofte det Ord Mand, saasom Peermmand, Olmand, o. s. v., og er da til Deels et Venligheds Ord, men som oftest, naar det bruges blant Bonder, et Vres og Værdigheds Ord, som ei tillægges andre end de fornemste Mænd paa en Gaard; i hvilken Bemærkelse

felse det og bruges i Skriften, efter Glassii Anmærkning i hans Philologia Sacra.

At opkalde den Mand's eller Qvindes Person, som forekommer Moderen i Drømme, medens hun gaaer frugtsommelig, er blant Bonderne meget brugeligt; og i Fald saadant skulde forsømmes, bilder man sig ind, at Barnet kom til at vantrives. Den i Drømme forekommende Person siges at gaae efter Navne; og skulde Moderen end drømme om en Mand's Person, men føde et Pigebarn, saa maa dog hans Navn beholdes, og, paa hvad Maade skee kan, forandres til et Qvindes Navn.

§. 3.

Ved denne Anledning maa jeg anføre nogle flere blant dette Steds Indbyggere brugelige Skikke, saa og en Deel overtroiske Meninger, af hvilke de fleste dog ikke ere almindelige, men synes Tid efter anden at ville uddoe. Saadanne ere: 1) Den Skik at bede til Bueskab, som tilforn var meget gængs, og bestod deri, at en Mand, det første Aar han satte Boe, foer om i Sognet, og begiere af hver Mand et Fad Korn til Foræring, hvilket han samlede i en Sæk. At see en Mand med en hvid Sæk paa Ryggen og en Stok i Haanden, blev da paa den Tid anseet som et vist Tegn til, at det var en saa kaldet Bueskabs-Mand; men da dette Tryglerie formedelst de giftendes Mængde begyndte at gaae for vidt og at falde Almuen besværligt, blev det ved da værende Amtmand Solgaards Foranstaltning afskaffet. 2) Naar Klokkerne begynde at gaae, imedens Kirke-Folket enten staar paa Kirke-Gaarden, eller er paa Veien til Kirken, løfter hver Mand paa sin Hat eller Hue, og lyser Betsignelse over sig. Hvilken Skik dog ikke er saa usædvanlig som 3) at nogle, naar de roe i Maane Skin, og komme under et Fjeld, hvor Skinnenet tabes, ligeledes løfte paa Hatten, og synes derved ligesom at ville takke Gud for den Nytte, de have havt

af

af dette Natte-Lys; item 4) at andre løste paa Hatten, naar de første Gang see nye Maane, og tillige af visse Mærker kan domme, at den vil medføre godt Veir; men ellers ikke. Disse 2 sidste Skikke ere dog ei meget gangse. 5) Naar en Pige pyntes til Brud, bærer hun altid en Krone paa sit blotte Hoved; men er hun besvangret, da lægges (jeg veed ikke af hvad Marsag) en Klud eller et Stykke Klæde i Kronen, for at bedække Tffen. 6) Tilforn har det blant vore Fiskere været meget brugeligt, at de paa Soen, eller medens de fiskede, aldrig nævnede nogen Ting med sit rette Navn (*); men tillagde baade Mennesker og Creature visse opdigtede Navne, som nu ere komne af Brug, eller i det mindste ikke bruges uden skæmtviis. Saaledes kaldtes en Præst Sidkoste, en Ørn Bæsa, en Hest Fjirfotting, en Koe Sidhale, en Geed Hornskaare, et Sviin Roskate, og saa videre; hvilket kommer overens med den i Dannemark, og ventelig paa flere Stæder, endnu brugelige Skik paa Jagten. 7) Ligeledes har i gamle Dage et Slags Hydromantie været brugelig blant vore Fiskere, bestaaende deri, at de om første Tule-Nat fremsatte paa Bordet et Fad, fyldt med Soevand,

og

(*) Til min Forundring finder jeg, at denne selsomme Skik er brugelig i den Province Guiana i Syd-America; thi i Sammlung Neuer Reisen 2 Theil, Pag. 136. 137. hedder det fordaancket saaledes: „De Overtroesse „Indianer iagttage paa sine Reiser (her meldes egentlig om See-Reiser) „visse Sædvaner paa det heiligste, og handle ikke lettelig derimod. For- „nemmelig vogte de sig for at nævne een og anden Ting med sit rette Navn. „Naar de f. Ex. maa tale om en Klippe, sige de: det som er haardt; naar „Talen gaaer ud paa en Øgle, betiene de sig ligeledes af Omføds-Ørd, og „sige: det som har en lang Svands. Lige saa farligt er det og, at nævne „Kloder, Øer og flere Ting med sine rette Navne. Alt dette vilde efter „deres Mening i det mindste foraarsage dem et Regn-Weir, eller og sætte „dem i Fare for at lide Skibbrud; ja de frygte endog for, at et Skrækkeligt „Udyr kunde komme opstigende af Dybet og æde dem op. „Hvo har lært disse saa langt fra hinanden adskilte Folk at tænke paa een og samme Maade?

og vilde af de Bevægelser eller Forandringer, som om Morgenens der-
 efter mærkedes i Vandet, spaae og domme, hvorledes Vaar-Fiskeriet
 eller Torske-Fangsten, som strax efter Julen tager sin Begyndelse, skulde
 falde ud.

De overtroeske Meninger, som forðum have hersket her i Norden,
 og hvoraf endnu findes nogle Levninger tilbage, gaae fornemmelig ud
 paa visse indbildte Væsener eller Aander, som i Hedenskabets Tid have
 været i stor Anseelse, ja til Deels dyrkede som Halv-Guder eller Engle.
 Saadanne ere: 1) De saa kaldte *Alver* eller *Alfer*, til hvilke vore
 gamle Nordiske Forfædre have gjort Offringer. Deres Virkelighed
 troes endnu stadelig af mange eenfoldige Folk, som forestille sig dem un-
 der Skikkelse af smaa nogne Dreng med en udslagen Hat paa Hovedet,
 og holde for, at de ved sin Blæst eller Aande-Pusten kan giøre Folk
 Skade, og i sær derved forarsage den Svaghed, kaldet *Gust* eller
Alv-Gust; skiont andre mene, at denne Sygdom kan faaes blot ved
 at komme paa et Sted, hvor Alven har spyttet eller pissat. Ligeledes
 skal de og være Aarsag til visse Svagheder hos Creaturene, som kaldes
Alv-Id og *Alv-Skud*; om hvilket alt i det foregaaende er blevet mel-
 det. Den Vind, som kommer ud af Piben paa Smede-Bælgen, bær-
 rer ogsaa Navn af dette Væsen og kaldes *Alv*, ligesom Piben selv kal-
 des *Alv-Pibe*. 2) *Dron* eller *Søe-Dron* skal meest opholde sig ved
 Baade og Søe-Huse, og lade sig see i samme Skikkelse, som en Fisker
 med Søe-Klæder paa. Naar Drouen sees, eller og i Baadene findes
 et Slags Skum, som her kaldes *Drou-Spye*, da ansees det som et
 Forvarsel, at Folk skal omkomme paa Søen; skiont man nu omstunder
 hører faa eller ingen tale derom, eller at fæste Troe dertil. 3) *Dverge*
 ansees som smaa Væsener af en nedrigere Klasse end *Alfer*, og menes
 ei at giøre Folk nogen Skade, men vel at bryde og fjerne dem, saasom
 at snappe Verktøi og andet bort, og bringe det tilbage med en haanlig

Latter over Eierne, som længe have søgt efter det tabte og finde det dog fiden liggende lige for sine Dine. Derimod holdes de for at kunde tilføie Creaturene Skade; hvilket man kan slutte af den Talemaade, som bruges om Creaturene, naar de ere lamme eller magtesløse i Benene, da de siges at være *Dvergslagne*, det er, slagne af *Dvergen*. Man holder og for, at det er *Dvergene*, som smede eller danne de Kanter, som findes paa *Bjerg-Crystallerne*; hvorfor og saadanne Crystaller af *Bonderne* kaldes *Dverg-Smitte*. 4) *Dødninger* ere her som andensteds bekiendte og ansees for *Gespenster* eller *Giengangere* efter afdøde Folk. De skal i sær opholde sig paa *Kirke-Gaardene*, og, foruden at de sætte Folk een og anden Gang i *Skræk*, skal de og undertiden gribe paa dem, og derved deels forarsage den indvortes *Svagthed*, som kaldes *Greep*, deels de blaae eller gule *Pletter*, som sætte sig paa *Hænderne* og kaldes *Dødnings-Pletter*. 5) *Houbukke* have sit Navn af *Hoiene*, hvori de siges at opholde sig, og komme efter *Pøbelens* *Begrab* ganske overeens med de *Hedenske Satyris* eller *Skov-Trolde*. At man i gamle Dage satte Mad frem og ligesom offrede til dem, er bekiendt nok. I Skriften selv meldes om lodne *Skov-Trolde*, til hvilke *Israels Børn* gjorde *Offringer*, som er at see af 2. Mos. B. 17. Cap. 7. B., hvorover Joh. Clericus in *Commentario* gjør saadan *Forklaring*, at *Joderne* havde lært af *Egypterne* at dyrke *Bukke*, eller rettere, visse *Guddommelige Væsener* under *Bukkes Skikkelse*; item at *Grækernes Fabler* om deres *Satyris* og *Faunis* skrive sig sammesteds fra. Den gamle *Nordiske Overtroe* om *Houbukkene* har vel og sin første, skiont ikke umiddelbare, *Oprindelse* fra samme Sted; men nu omstunder er den mestendeels udryddet, ikkun at det selvgiorte *Spogelse*, kaldet *Jule-Buk* eller *Jule-Geed*, hvormed man her ved *Jule-Tider* pleier at kysse *Børn*, synes at være en *Efterabølle* og *Levning* deraf. 6) *Huldrer* ansees som *Hun-Kionnet* blant de saa kaldte *Underjor-*

derjordiske Folk, eller rettere som et Slags Skov-Fruer, hvilke undertiden skal sees at drive Creature for sig i Marken; og disse Creature siges altid at have en blaae Farve ligesom Huldrene selv. I Øvrigt er Huldren meest bekiendt af sin Sang eller saa kaldte Huldre-Slaatt, som er en underjordisk Musik, bestaaende i en huul og sørgelig Lyd, der ofte og paa mange Stæder siges at skulle være hørt. 7) Nisser forestiller man sig her som smaa Dreng, der meest skal opholde sig i Fæ-Husene, hvor de gierne taales, i Tanke, at de føre god Lykke til Qvægavling med sig; men menes ellers ei at kunde fordrage nogen Buider og Stoiem. De gamle Platonici deelte Giengangere (Manes) i 2 Slags, nemlig i onde og gode, Lemures og Lares, hvilket kan sees af August. de Civit. Dei Libr. 9. Cap. II. Ligesom nu de første egentlig passe sig til det, man kalder Spøgelse, saa synes de sidste derimod at komme overeens med den saa kaldte Nisse, hvilken og bærer Navn af Nisse-God-Dreng eller Garboe-Nisse, fordi den menes at opholde sig ved Gaardene og at føre god Lykke med sig. 8) Nøkken er et Væsener, som i sær skal opholde sig ved Elvene, hvor den menes at trække af med Folk og at omkomme dem. Den bliver altsaa at ansee ved Elve og færste Bænde, ligesom Drouen ved Søe eller salt Vand. 9) Trolde er nu omstunder et almindeligt Navn paa alle skadelige og vederstyggelige Væsener, da det ei alene tillægges alle Slags Dyr af fæl og usædvanlig Skabning, men bruges og om Mennesker, hos hvilke intet godt eller lidende Menneskelighed findes. I Worms Fortælle til Sn. Sturlesons Chronike beskrives Oprindelsen til dette Ord saaledes: „Tyranner og „Boldsmand, som røvede og plyndrede andre deres Gods fra, skiotte „tede intet om Lov eller Ret, gjorde intet andet end styrte Blod ud, „dem kaldte man Trolde, og eftersom de gemeenlig boede paa faste „Stæder og Slotte, kaldte man deres Boeliger Bierge, og dem selv „Bierg-Trolde.“ Men det er nok med dette, som med andre slige

Navne, at det i Hedenskabets Tid har haft en god Bemærkelse og betydet et Slags Vænder eller Engle; men er siden af dem, som først forplantede Christendommen i Norden, forandret til en modsat Bemærkelse, for at gjøre Hedenskabet des mere forhadet. See Hr. G. Schühens Schuttschriften für die alten Nordischen und Deutschen Völker, recenseret i Hr. Büschings Nachricht. 2. B. 11. St. Pag. 234. 10) Udbore holdes for saadanne Væsener, som have sin Oprindelse af myrdede Born, og skal efter almindeligt Begreb frigge meget hæsligt, samt altid holde til eller boe i bratte Fjælde; hvorfor jeg mener, at det Ord Udbor, eller rettere Udboer, betyder egentlig en Person, som boer paa et Fjeld ud imod Havet eller afsides fra andre Folk, og kan maaskee komme deraf, at visse skadelige Mennesker (ligesom de nyelig ommeldte Trolde) paa saadanne Stæder have haft sit Tilhold. 11) De saa kaldte Underjordiske ansees som Folk, der boe under Jorden (fornemmelig under visse Høie, item under visse Huse og store Træer) men ellers i Levemaade og Skabning som andre Mennesker; ifkun at de siges at have en blaae Farve, maaskee fordi de ansees som Skygger eller Middel-Væsener imellem Vænder og faste Legeter. De holdes ikke for at være skadelige, uden for saa vidt, at de undertiden tage Folk ind i Høuen, som det her kaldes; da de enten med eet blive borte, eller og, om de komme tilbage igien, blive siden ligesom vanvittige og tossede al sin Livs Tid. Den Indbildning have og mange Bønder, at visse store Træer ikke maa fældes, fordi de Underjordiske, som boe derunder, et vilde taale det; ligesaa, at visse Kirker ere af de Underjordiske flyttede fra sit første Sted, fordi de ei have fundet fordrage dem i Nærværelsen hos sig; item, at visse gamle Huse ei maa flyttes fra det Sted og Grund, hvorpaa de staae; eller og, at andre Huse, som skal opbygges af nye, nødvendig maa sættes paa samme Grund igien, saa fremt man vil undgaae Fortræd af de Underjordiske.

Til Slutning maa jeg med saa Ord melde 1) om det Ord Lagna, som uden Tvivl kommer af at lave eller beskikke, og betyder Skæbuen eller Fatum, in specie Fatum Muhamedanum. Dette Ord, som er en Levning af den gamle Hedenske Overtroe her i Norden, bruges endnu blant Bønderne i visse Tilfælde, saasom naar et Menneske omkommer paa Soen, da de gemeenlig tilskrive det en Lagna eller Beskikkelse; og den, som saaledes er beskikket at døe, siges at være Feig. En stor Aarsag til Bøndernes Skiodesløshed i at rygte sit Dvæg, naar de have Bantykke dermed, er og denne, at de ofte ansee Creaturenes Bantri- velse og Død for en pur Skæbne, som ikke staaer til at ændre (*). 2) Om det saa kaldte Naa-Lys, som meest skal ligne Luen af et Tælle- Lys, men derhos have et meget mat og svagt Skin; hvorfor man og pleier at sige om et Tælle-Lys, som ikke giver et klart Skin fra sig, at det brænder som et Naa-Lys. Dette Lys skal undertiden sees at falde ned fra Loftet i en Stue, og menes da at tilkiendegive den Per- sons nær forestaaende Dødsfald, som seer det; i hvilken Henseende det er forskielligt fra et andet Lys, omrent af samme Beskaffenhed, som mange bilde sig ind at have seet paa Soen, nyelig førend en Baad fuldseiler, og det paa selv samme Sted, hvor Ulykken skeer.

§. 4.

Hvad Folkets Legems Beskaffenhed angaaer, da mærkes deri nogen Forstiel i Henseende til Fjorde-Folket og Deboerne; thi i Fjor- dene falde gemeenlig høie, velbørne og føre Folk, som forhen er viist, men ved Hav-Kanten ere de derimod i Allmindelighed ikke af saa god Anseelse, Sundhed eller Kræfter. Aarsagen dertil bør, efter mine Tan-

Ny 3

ker,

(*) Seneca udtrykker kort og fyndigt denne Wildfarelles Natur, naar han siger: *cum omnia ad Deum referant, in ea sunt opinione, tanquam non, quia facta sunt, significant; sed quia significatura sunt, fiant.* Natur. Qvæst. Lib. 1. Cap. 32.

ter, for en stor Deel tilskrives den fugtige Luft ved Soe-Kanten, den megen Fiske-Spise, den idelige Banken paa Soen, og den dermed følgende uordentlige Levemaade, da hverken Sovn, Mad eller Drikke kan faaes til rette Tid. Desuden paaataae vore Soemænd, at Soen har en forunderlig Kraft til at tære eller svække det Mennefskelige Legeme, og forsikre af Erfarenhed, at omendstiont de sidde ledige i en Baad, uden at roe eller foretage sig noget andet moissommeligt, blive de dog langt mere udmattede, end om de paa samme Tid havde haft det strengeste Land-Arbeid. Derfor yttre sig og ved Soe-Kanten een og anden Svaghed, som man i Fiordene ikke veed af; i sær et Slags Spedalsk-hed, som bestaaer deri, at Kroppen (men fornemmelig Ansigtet) hovner op og bliver fuld af Saar, hvormed følger en stærk Hæshed i Halsen. Den er gemeenlig en Arde-Syge, som forplantes fra Forældre til Børn; men andre, endog Egtefæller, som omgaaes med dem, blive ei besmittede. Længe blive saadanne Spedalske Folk hjemme, efterdi de nodig ville forlade Huus og Hiem; men omsider, naar deres Omgængelse begynder at falde alt for besværlig, og de intet kan udrette sig selv eller andre til Nytte, bringes de hen til Nefnæs-Hospital ved Kiøbstaden Mosde i Romsdalen (*), som er en riig og vel indrettet Stiftelse for nogle og tredive Lemmer, stiont der sielden findes over den halve Deel; men deraf anskaffer Søndmør, som det Folkerigeste Fogderie, altid det største Antal.

Blant

(*) Dette Hospital har sin egen Kirke og Chirurgus, saa og gode Indkomster, deels af Jorde-Gods, som dertil er skienket af Knud Man, forhen værende Sogne-Prest til Borgunds Menighed paa Søndmør; deels af Sigt og Sagesald her i Amtet; deels ogsaa af en egen Told eller Skat, som aarlig svares af hele Amtets Bønder under Navn af Hospitals-Told; foruden mange frivillige Gaver, som aarlig dertil gives. Ferend dette Hospital blev oprettet, havde man visse Syge-Huse, hvor saadanne Spedalske Folk bleve indbragte, men fik kun liden Pleie og Tilsyn.

Blant de mere almindelige Sygdomme vil jeg ifkun nævne den saa kaldte Sot eller Landfarsot, som er en Art af hidfig Feber og en smitsom Omgangs-Syge, uden Tvivl den saa kaldte Febriffinocha maligna. Imod denne Sygdom vides her intet sikkert og almindelig bekiendt Lægemiddel; men mig er dog blevet forsikret af dem, som selv have forsøgt det, at Røe-Møg, kogt i sod Mælk, skal være et meget godt Raad, naar man kun kan formaae den Syge til at tage det ind i Begyndelsen af Sygdommen. De øvrige almindelige, og andensteds saa vel som her bekiendte, Svagheder vil jeg forbiegaae, og derimod anføre et Par besønderlige Tilfælde, som jeg meener at have sin Grund i Landets Naturlige Beskaffenhed.

Derhen regner jeg først og fornemmelig den saa kaldte Gnist eller Alb-Gnist, som og af nogle kaldes Allevælde eller rettere Alb-Jld, om hvilken Svaghed jeg allerede har erindret, at den af Pøbelen tilskrives et indbildt Væsen, som de Gamle kaldte Alb, og ansees af dem for en Virkning af Albens Gnist eller Aande-Blæst; skiont den egentlig har sin Oprindelse af skadelige Dunster, som opstige i Legemet, naar man ligger paa Marken, eller i sær paa Biergagtige Stæder. Et mærkeligt Exempel herpaa er i min Tid forefaldet med en Pige, som, ved at ligge og sove paa aaben Mark, blev paa den ene Side ganske hoven, rød og lodden. Nogen Tid derefter gik denne Hovenhed, Røde og Loddenhed bort; men følgende Aar kom Svagheden igien paa selv samme Tid, og vedvarede saaledes i nogle Uger, indtil den ved Lægemidler blev fordrevent. De Maader, paa hvilke denne Svaghed bliver læget, ere lige saa besønderlige, som Svagheden selv, og fortjene derfor at anføres. Nogle tage Svovel, Salt, Meel og Alb-Næver (Lichen aphtosus) blande dem sammen og lægge dem paa Jldstædet i en Smidie, hvor de antændes og oppustes med Smede-Vælgen; da de med Gnist befængte Personer blot roge sig dermed, eller holde de svage Lemmer over den Røg,

Rog, som opkommer af disse antændte Species. Andre lægge til de fire benævnte Sorter en Deel Knoppe af 9 Slags Træer, (thi Knoppene skal tages baade af Han- og Hun-Træ) og bruge dem paa selsomme Maade. Andre igien, som tilskrive Binden af Smede-Bælgen den største Kraft, bruge ingen af de forommeldte Species; men lade alene Binden af Smede-Bælgen falde paa Kroppen, eller først paa Band, som holdes nær ved Bælgen, at Binden derfra kan falde hen paa Kroppen, eller rettere paa den Deel af Legemet, som med Gnist er befanger. Endnu gives der andre, som blot toe de svage Lemmer med det af Smede-Bælgen oppustede Band; og det ene saa vel som det andet holdes for paalidelige Hielp-Midler, som sielden slaae feil, med mindre Svagheden er alt for gammel. Endnu et andet Raad, som vel ikke her, men dog paa andre Stæder i Stiftet er brugeligt mod samme Sygdom, findes i det foregaaende andet Capitel anført ved den Urt Cucubalus Behen, Smelle-Græs.

Det andet besonderlige Tilfælde bestaaer i en vis Svaghed, som tilforn har været usædvanlig, men i disse seneste Aaringer temmelig gangs, og har yttret sig med en stærk Tungsindighed og Hierte-Klemmelse, hvortil man ingen Aarsag har vidst. Jeg tilskriver det den meget taagebe og fugtige Luft, som man nu i nogle Aar (fornemmelig om Sommeren) mere end tilforn har været plaget med, og mener, at samme hindrer Blodets fornødne Omløb og Uddunstning, folgelig forarsager et tykt Blod, Hierte-Klemmelse, Frygtsomhed og andre saadanne Tilfælde. Og som disse Tungsindede Mennesker vilde udfinde en Aarsag til alt dette, og skal have et Object at frygte for, hvad det end skal være; saa falde de ved den Anledning paa adskillige Scrupler og Samvittigheds Tvivl, hvilke ofte ansees for Aarsagen til Sygdommen, da de dog kun ere en Virkning deraf. I hvilken Henseende jeg holder for, at man, i Stæden for at søge Hielp for slige Folt hos Præsterne (som
gemeenlig

gemeenslig (seer) burde langt heller bringe dem hen til Lægerne, for at faae deres Blod sat i Stand; saasom jeg ikke tvivler paa, at jo denne Svaghed har en Physisk Oprindelse. Hos en Deel gaaer Svagheden efter nogen Tids Forløb bort igien, som af sig selv; men hos andre tager den saadan Overhaand, at de undertiden begaae Selvmord.

Endog i Ungdommen yttre sig nu omstunder saadanne Svagheder, som giøre, at Folk i Almindelighed hverken henbringe sin Tid med den Sundhed, eller til den Alder, som i forrige Tider. Aarsagen dertil er efter de flestes Mening denne, at unge Menneker, i Mangel af voxne Tienere, maa antage fuld Tieneste og forrette svært Arbejde, saa snart de ere 15 eller 16 Aar gamle. Derved blive de da strax i Opvæksten meget svækkede og i Alderdommen plagede af Sting og Rendsel (hvilket de kalde Slidt) item af Blod-Droppe eller løs Blod-Draabe (saa kaldet, fordi den menes at skille sig fra den øvrige Deel af Blodet og at flyde om i Aarene) og andre saadanne Svagheder, som gemeenslig fordrives ved Aareladen, hvortil nogle Bønder nu selv have forskaffet sig den fornødne Kundskab og Ovelse, og disse kaldes da her Blodtagere.

Men, alt dette uagtet, findes her dog adskillige Personer, som have bragt det til en meget hoi Alder, ligesom og de Fødtes Antal her paa Stedet gemeenslig hvert Aar overgaaer de Dodes; saa at Søndmør, for denne og flere Aarsagers Skyld, bliver efter sin Størrelse uden Tvivl det Folkerigeste Fogderie i Stiftet. At Søndmør endog i gamle Dage har været Folkerigt og vel beboet, slutter jeg af et Sted i Torfæi Hist. Norvagica, hvor det Part. 3. Lib. 2. Cap. 21. heder: at da Hulver, som i Kong Oluf Haraldsens Tid søgte at indføre Hedenskabets igien i Norge, vilde giøre Undskyldning for de Hedenske Offer- og Drikke-Gilder, som den Tid gik i Svang paa Søndmør og andensteds i det Nordenfieliske, sagde han til Kongen: At der i sær paa Møre (in Mæria, hvorved uden Tvivl forstaaes Søndmør) er en stor Mængde Folk,

store Huse og tet Naboeskab; hvilket alt giver Anledning til des flere Lystigheder og Drifte-Gilder. For nærværende Tid er Fogderiet, om ikke paa alle, saa dog paa de fleste Stæder saa vel beboet og Folkertiigt, at man sikkert kan beregne Indbyggerne over Hoved til et Antal af 20000 Personer; og til Beviis paa, at Antallet aarlig forøges og tiltager, vil jeg her meddele en Fortegnelse over de Fødte og Døde i de sidste 20 Aar.

Fortegnelse

over Egteviiede, Fødte og Døde i Søndmørs Provstie fra Aar 1740 til 1760.

Aar.	Egteviiede.	Fødte.			Døde.			Flere	
	Par.	Drenge- Børn.	Pige- Børn.	Eufia.	Mand- Køn.	Qvinde- Køn.	Sam.	Fødte end Døde.	Døde end Fødte.
1740	168	204	205	409	191	167	358	51	
41	153	196	184	380	212	227	430		59
42	199	243	261	504	266	275	541		37
43	213	294	285	579	279	236	515	64	
44	220	305	281	586	265	243	508	78	
45	205	272	285	557	237	203	440	117	
46	107	211	208	419	108	79	187	232	
47	180	331	301	632	167	166	333	299	
48	169	279	254	533	223	245	468	65	
49	163	316	284	600	409	385	794		194
1750	234	297	295	592	396	386	782		190
51	190	318	272	590	205	204	409	181	
52	170	304	300	604	211	198	409	195	
53	185	305	267	572	183	197	380	192	
54	176	333	326	659	250	233	483	176	
55	214	312	327	639	321	281	602	37	
56	232	349	312	661	199	212	411	250	
57	201	351	310	661	238	207	445	216	
58	167	326	333	659	212	221	433	226	
59	142	302	289	591	284	273	557	34	
1760	153	317	302	619	188	186	374	245	
Sam.	3831	6165	5881	12046	5044	4824	9868	2658	480

Naar

Naar altsaa de Dodes Antal drages fra de Fødte; saa sees, at dette Fogderie i en Tid af 20 Aar har vundet et Overskud af 2178 Mennesker, og selvfølgelig at her aarlig (det ene Aar lignet med det andet) ere omtrent 100 flere fødte end døde. De øvrige Beregninger og Slutninger, som af slige Dode-Lister pleie at uddrages, overlader jeg til Læseren selv.

§. 5.

Efterat jeg saaledes har beskrevet Indbyggerne selv, maa jeg vende mig til deres Deconomie, og først betragte deres Føde eller daglige Levemaade.

Bøndernes Føde bestaaer fornemmelig i Havre og Byg, da Bygget enten reent, eller blandet med Havre, bruges til Suppe og Brød; men Havre alene til Brød, nemlig det bekjendte Norske Flad-Brød. Vel bages Flad-Brød undertiden af Rug; men bruges ikkun ved Høstideligheder, ligesom Levser, hvilke ogsaa bages af Rug-Meel paa samme Maade som Flad-Brød, blot med den Forskiel, at de steges ei saa haardt og holde sig derfor altid bløde. Saadanne Levser, besmurt med Smør og Ost, lægges sammen i en Trekant, og bruges deels som en Bryllups-Ret, deels til at beverte en uventet Giest med; hvorfor en velholden Bonde gemeenlig hele Aaret igiennem er forsynet med nogle af det Slags. Suur-Brød, her kaldet Stump-Brød, bages kun af faa; men kjøbes heller af Handelsmændene tillige med Kringler og Tvebakker, hvilke sidste her kaldes Ravringer.

Deres sædvanlige Suppe bestaaer kun af Byg- og Havre-Meel, som kaages i Vand blandet med Syre: suur Valle, sielden i Mælk. Det samme er og at melde om deres Brød, som kaages paa selv samme Maade, ikkun at den laves tykkere og spises altid med Smul, det er, med Mælk eller Ol. Kød ædes kun sielden, og det ikke færskt, men

vindtorret og skaaret i smaa Stykker, hvorpaa kaages en Suppe med Erter og Bryn under Navn af Rød-Bryn.

Af Mælk tillaves adskillige Retter, saasom: Sunne-Grød, som bestaaer af stærkt sammenkaagt Mælk, mængt med lidt Bryn og Meel; dernæst Rømme-Grød, som kaages af Rømme o: tyk Fløde og mænges med lidt Meel; item Drable, som blot bestaaer af sprengt (*) og stærkt sammenkaagt sod Mælk. Disse tre Retter bruges gemeenlig ikkun i Bryllupper og Giestebuder, og kan ansees som Bøndernes største Delicateesser. Sold, som og kaldes Mælk og Brød eller Skior-Suppe, er en almindelig Mælke-Mad og godkelig Sommer-Kost, skiont ganske eenfoldig tillavet af Skior eller suur Mælk, hvori brydes Gladbrød. Om Gedemælks-Suppe er allerede meldt i det foregaaende Capitel om Dværgablingen, og tillige viist, hvor nyttig den er i Huusholdningen; det samme kan og siges om Gedemælks-Skior, det er suur Gedemælk, som blandes med Koe-Mælk, skilles ad og kaages stærkt sammen, indtil den bliver tyk som en Grød. Om Rna-Ost, Messe-Brim, Skior-Ost eller Sammel-Ost, item den saa kaldte Syre er ligeledes forhen givet fornøden Underretning; hvorfor jeg det her ikke vil igientage, men blot erindre: at omendskiont disse Mælke-Retter bruges af alle Indbyggerne i Almindelighed, saa have de dog fornemmelig Sted i Fjordene, hvor Folket meest lever af det, som kaldes Buedraatt (det er Mælk og alt hvad deraf tillaves, saasom Smør, Ost og mere, som nu nyelig er opregnet) og behøver derfor til sin Huusholdning ikkun en ringe Andeel af Korn og Meel. Desuden er og dette en almindelig oekonomisk Regel blant Fjorde-Folket, at Mæleet ei bruges til Suppe og Grød,

(*) Det, hvormed Mælken sprenkes, er den saa kaldte Råse, eller sammenlebne Ost, som findes i Kalvenes Mæver, besønderlig naar de faae Mælk at drille førend de slagtes; hvilken Ost ogsaa i Tydskland kaldes Råse, som jeg seer af Crügers Natur-Lehre 3 Th. Cap. 20. §. 233.

Grød, førend det er blevet 1 eller flere Aar gammelt; ja der findes endog de, som have 5 Aar gammelt Meel i Forraad, og derved spare en tredie Deel af det, som ellers i Huusholdningen maatte forbruges, efterdi saadant Meel mænger sig bedre og mætter langt snarere, skiont det derhos har en temmelig harst og bitter Smag.

Men ligesom Fjorde-Folkets Føde fornemmelig bestaaer i den saa kaldte Buedraatt; saa bruges derimod blant Deboerne, eller ved Søe-Kanten, adskillige Fiske-Retter, som man i Fjordene veed lidet af. Saadanne ere i sær Rams-Hoveder, det er, Torske-Hoveder fyldte med Rams (som bestaaer af banket Torske-Lever, æltet med Meel og lidt Rummen) og kaagte i Vand, hvilke pilles og spises til-lige med Fylningen. Dernæst Kumperuter, det er Bolder, som be-staae af banket og med Meel æltet Fiske-Ravn, og kaages i Vand, siel-den i Mælk. Endelig de saa kaldte Fiske-Bolder, det er, runde Bol-der tillavede af færsk Fisk, som først bankes og siden blandes med Meel, Rummen og nogle smaa Strykker Flæsk. Disse og flere Slags Fiske-Retter ere da almindelige blant Deboerne, foruden at Fisken selv idelig spises, deels færsk, deels saltet eller vindtørret; og er det ret mærkeligt, at omendskiont Fisk er deres daglige Kost, saa ansees den dog i Brys-lupper og Giestebuder som den fornemste Ret, og sættes altid først frem paa Bordet; hvilket synes at stride mod Menneffers sædvanlige Smag, som gemeenlig foragte eller vrage det, hvorfra de have en Over-flødighed.

Saaledes har da De- og Fjorde-Folket hver sin Huusholdnings-Maade, og sine forskiellige Levnets Midler efter Situationens Beskaf-fenhed; skiont de førstes Kost er i Almindelighed hverken saa god og sund, eller saa godt tillavet som de sidstes, hos hvilke man kan blive bevertet endog med en Reensdyr-Stæeg og andet mere, som forgieves søges hos Deboerne. Ikke desmindre mærkes overalt, at ligesom Bon-

dens Velstand tiltager, saa forbedres og hans Koft, i sær skal der neppe findes noget Sted ved Søe-Kystene, hvor Bønderne forbruge mere Smør i sin Huusholdning, end her; til hvilket og mere Aarsagen for en stor Deel er denne, at Tienere nu omstunder ei altid ville tage til Takke med den Koft, som de tilforn have ladet sig nøie med. Maaltiderne holdes om Vinteren kun 3, men om Sommeren 4 Gange paa Dagen; ja i nogle Bygdelave endog 5 Gange. De almindelige Maaltider ere Frokost tilig om Morgen, Daurmaal Klokken 11 om Formiddagen, Nonsmad Klokken 3 om Eftermiddagen, og endelig Aveltsmad silde om Aftenen.

Bøndernes sædvanlige Drik bestaaer fornemmelig af Syre (suur Vasse) blandet med Vand, eller og af Skjor (suur Mælk) ligeledes blandet; begge Dele kaldes derfor slet hen Blande. Øll bruges meest i Jule-Høitiden og andre Høitidelige Tilfælde, saasom Bryllupper, Barseler og deslige; men i daglig Huusholdning kun sielden, undtagen i Mangel af Mælk, da det bruges som Smul til Grod. I Øvrigt bruges Øllet her ikke saa ofte af Konen som af Bonden selv; og det enten af fremmedt eller hjemgiort Malt. Det fremmede Malt føres i temmelig Mængde hid fra Bergen; og Hjemme-Maltet gøres ikkun i de gode Korn-Egne, hvor det enten, som sædvanligt, mælttes af Byg, eller og af Havre, som vel giver mindre og blankere, men ikke ilde smagende Øll af sig. Af Brændevin er hidindtil bleven fortæret en stor Deel; og det fornemmelig blant Deboerne, i Anledning af Fiskerierne og den deraf flydende Handel og Fart til Kiobstæderne, hvorfra saa vel af Handelsmændene som Bønderne selv aarlig er hjembragt en anseelig Mængde, i sær af det saa kaldte Hamborgske eller Altonaæske Brændevin. Over denne Udgift har jeg, efter foregaaende nøieste Undersøgning, gjort en almindelig Beregning, og derved faaet saa stor en Summa ud, at den næsten forekommer mig selv utroelig; saa at jeg,

for

for ikke at sige for meget, vil lade mig noie med at paaftaae: at dette Stads Udgift for fremmede Drikke-Vare i Almindelighed, nemlig saa vel for Fransk som Altonaesk Brændeviin, for Franske og andre Vine, item for Aquaviter, Mied og deslige, ganske vist indtil denne Tid aarlig har belobet sig til mere end dobbelt saa meget, som de Kongelige Skatter af det hele Fogderie. Men det er og vist, at den seneste Kongelige Forordning, angaaende Forbud og Toldens Forhoielse paa Viin og Brændeviin, har i denne Post allerede gjort en god og kiendelig Forandring; og det ikke saa meget ved den Straf, som er sat for Fylderie (thi den kan sielden blive udøvet) som ved bemeldte Drikke-Vares forhoiede Priis; hvorfor det var at ønske, at denne priselige Anstalt, hvis Nødvendighed og Nytte Indbyggerne selv indsee og med Taknemmelighed paaftionne, stødse maatte staae ved Magt. Vel er det at formode, at Bønderne herefter, i Staden for Brændeviin, ville kobe des mere fremmedt Malt, og forbruge en desto større Andeel af Ol; men dette bliver dog altid at ansee som et mindre Onde imod et større, da det hverken er saa kostbart eller Sundheden saa skadeligt, som Brændeviin.

Næst efter disse fremmede Drikke-Vare fortiener i sær Tobak at anføres, fordi den ligeledes trækker en Hoben Penge ud af Landet og i stor Mængde forbruges; af Fjorde-Folket meest til Snus-Tobak, men af Deboerne meest til at røge og tygge. Tilforn blev i sær den uspundne Tobak kiobt og brugt; men nu omstunder næsten alene den uspundne, eller saa kaldte Blad-Tobak. Over denne Udgift kan gøres saadan Beregning: Paa Søndmør ere omtrent 3260 Jordbrugerne Mænd, af hvilke maaskee den tredie Deel ingen Tobak bruger; men derimod bor en Deel Huusmænd og gamle Qvinder, item en Hoben unge Drenges tillægges, saa at deres Tal, som bruge Tobak, i det mindste bør ansættes for 4000. Naar da Udgiften for enhver i sær,
efter

efter middelmaadig Brug, beregnes til 5 à 6 Rixort aarlig, udgjør det den Summa 5 à 6000 Rixdaler.

§. 6.

Hvad Bondernes Klædedragt angaaer, da klæde baade Mænd og Qvinder sig i Almindelighed med Badmel, som væves her overalt, undtagen paa visse Stæder, hvor man i Mangel af tilstrækkelig Faare-Avling og Uld maa kjøbe det, enten af de nærmeste Naboer, eller af Oplændingerne paa Romsdals-Marked. Desuden er og paa nogle Stæder af Mandsfolket bleven forbrugt en temmelig Mængde grovt Klæde, som hidindtil i Kjøbstæderne har været at bekomme næsten for samme Priis, som Badmel; og saadanne Stæder ere i sær Borgunds og Nordalens Sogner, item Herøe Præstegjeld, hvor Deconomien i Almindelighed er meget slet. Røde Franske Huer, Trøier af Kersy, Bryst-Duge af Calemank, og Hatte af Fjldt sees ligeledes hist og her mere end nok af; men den største Mængde af Udenlandsk Toi kjøbes af Qvinde-Kjønnen, som altid til Stads maa have røde Klædes Skjorter besatte med Florettes Vaand, Trøier af sort Klæde, Huer af sort Fløiel, Trøier og Snorlive af Kersy item Snorlive af Pluche, foruden Cottons Huer, Lerreds Forklæder og adskillige Slags Vaand og Kniplinger. Selv væbe de (foruden Badmel) et Slags Skjorter af tvundet Uldgarn, som kaldes Tvinna-Staffe, og see ud som et grovt Stof; item det saa kaldte Snorliv-Toi, som af Linnet Kending og uldent Tslæt væves i Ruder med adskillige Farver og er meget fast; ligeledes Strie, det er, grovt Lerred vævet af Blaargarn eller Blaar, som her kaldes Stry. Desuden væves og, af Fjorde-Folket i Særdeleshed, adskillige smukke uldne Toier, af Anseende som Calemanker og Bomulds-Toier; til hvilket alt nu omstunder bruges Væve-Stole, efterdi de gamle saa kaldte Opsta-Gange længe siden ere afslagne.

Skil-

Skikkelsen paa Bøndernes Klæder er næsten eens overalt; ikkun at Mandfolkets Kioler eller yderste Badmels Tøyer (hvilke her kaldes Ulla-Skiorter, maaskee fordi de i gamle Dage have været dannede som Skiorter) ere i Henseende til Længden noget forskellige, da Deboerne bruge dem ganske korte som Tøyer, ei rækkende længere end lidt neden for Beltet; men Fiorde-Folket derimod alt mere og mere side, jo længere man kommer ind i Fiordene, saa at de til sidst række næsten ned til Knæene og skiule en Vest eller Under-Tøye, som er noget kortere. I dette og mere er deres Klædedragt indrettet efter deres forskellige Syssel og Handtering; thi Deboerne, som idelig have med Soe-Brug at bestille, finde de korte Klæder meest beqvemme, og bære desuden adskillige Slags Soe-Klæder, saasom Buxer af Seildug (her kaldet Cannifas) eller af Skind beredet med Tran; saa og Skind-Hatte, hvilke i Skabning ligne de sædvanlige Hatte, men ere ikke opfæstede, og bestaae af sammenvasket Uld, overdraget med Skind; item Skind-Ørmer, eller korte Ørmer af Skind, og Skind-Stakke, (*) det er vide Koster, bestaaende af samme Slags Skind som Hat og Buxer, og ikkun lidt aabne i Brystet, saa de maa føres ned over Hovedet som et Skiort eller en Skiorte, hvilke dog sielden bruges uden til Soes; thi i Almindelighed bæres kun et saa kaldet Bringe-Skind, det er et Stykke Skind, som hænger om Halsen ned paa Brystet og bindes fast om Livet. Endelig have de og som oftest Støvler paa, i sær paa deres Bryllups-Dag, da det blant dem vilde holdes lige saa uanstændigt at bruge Skoe og Strømper, som til Høve at ville giøre Opdarning med Støvler og Sporer. I Fiordene derimod, hvor man meest har med Land-Brug et at giøre, forholder det sig langt anderledes; thi der bruger man ge-

meenslig

(*) De Bærg-Stakke eller Ulfskinds-Kioler, som forudm bleve brugte af Kong Harald Haarfagers Kiemper, de bekiendte Bersærker, have uden Tvivl havt samme Skikkelse, som de hos os brugelige Skind-Stakke.

meenlig Snee-Sokker i Staden for Støble, Buxer af Sems-Lader i Staden for Seildug eller Skind beredet med Tran, forede Huer i Staden for Skind-Hatte, item Knappe i Troier og Spænder i Skoe i Staden for Hægter og Skoe-Remme, med videre. Mærkeligt er det og, at endskiont der i Fiordene falder den stærkeste Kulde; saa gaaer dog Folket der langt lettere klædt, end ved Had-Kanten, nemlig kun med en Kiøle og Vest uden Hals-Dug, naar Deboerne bære 2 eller 3 Troier og dertil baade Bryst-Dug og Hals-Dug. De ugifte Bønder-Karle rage her overalt sit Skæg af, og lade det ei vore, førend de træde i Egtestanden, da de gemeenlig beholde Skægget paa Hagen i det mindste; men den stærke Afgang, som Skægget nu paa nogen Tid har havt, gjør det rimeligt, at denne Skik med Tiden ganske vil gaae af Moden; hvilket da vilde forårsage nye Udgifter til Sæbe og Nagelne, i hvis Stad de her brugelige Tolleknive ofte have gjort og herefter kunde gjøre god Tjeneste.

Pigerne, som tilforn bare sit blotte Haar opbundet og sammenflettet med uagte Sølv-Baand, bruge nu overalt hvide linnede Huer med Kniplinger for; undertiden ogsaa Huer af Cotton, Calemanf eller Silke-Toi, blot med en Linnet eller Kniplings Strimmel neden under, som her kaldes Skout. Saadanne Strimmeler bruge og Konerne; men bære derhos altid, til Forskiel fra Pigerne, sorte Huer af Klæde, Silke eller Floiel, som de kalde Svart-Huer; og at faae Svart-Hue paa (hvilket altid skeer den anden Bryllups-Dag) er det samme som at være bleven Kone. En saadan nygift Kones Hue maa altid bestaae af Floiel eller Silke-Toi, og bruges siden hendes Livs-Tid til Hæders eller Stads; men til dagligt Brug bæres Huer af sort Klæde. I Øvrigt bruges korte og snævre Troier saavel af Koner som Piger; og desuden Snørkve, som ere endnu kortere, og bestaae af vævet Liv-Stykke, men bundne Ermer, og snøres foran med en Lids, i Staden

den for at Troierne ikkun blive tilhægtede. Alt have et Angstet (*) (det er, en forgyldet Sølv-Mønt, fæstet til en Sølv-Riede) hængende om Halsen ned paa Brystet, er meget brugeligt, i sær naar en Pige skal pyntes til Brud; thi da maa hun ei alene have en Sølv-Krone paa Hovedet, men og en Høben Sølv-Rieder og Silke-Baand over Axlene og Brystet, item et Sølv-Belte om Livet, som her kaldes Stole-Belte. Saaledes udsmykket gaaer hun til Kirken for at vies, ledsaget af sine Brude-Piger, Lede-Svende (**) og Brude-Koner, som ikke gaae Par-vis, men lige efter hinanden i følgende Orden: Pigerne gaae foran efter sin Alder, først de yngste, siden de ældste; efter dem følger den første Lede-Svend, som altid skal være en ung Karl; dernæst kommer den udsmykkede Brud, og efter hende den anden Lede-Svend, som altid bør være en gift, og gemeenlig en nygift Mand; og endelig slutte Brude-Konerne Troppen. Brudgommen, som med sine Brudgoms-Mænd gjør et Folgeskab for sig selv, kommer enten for (hvilket er den

Tab. I
fig. 5

Aaaa 2

retteste

(*) Dette Navn kommer uden Tvivl af det Latinske *Agnus Dei* (Guds Lam) og er i de Catholske Læder blevet tillagt dette Sølv-Smykke, fordi man har fæstet til Rieden enten et Billede af Skikkelse som et Lam, eller og maaskee et Slags Mønt, som har havt saadan Præg; thi nu omstundt anvendes altid til saadant Brug een og anden gangbar Mønt, gemeenlig et Tomarks-Stykke eller en anden Sølv-Penge af lige Sterelse, som rundt om forsynes med Øskener, hvori hænges smaa og tynde Sølv-Stykker.

(**) Disse Lede-Svende, eller Brudens ledsagere, komme meget overeens med Jødernes saa kaldte *Sponsi Delegatis s. Angelis Desponsationis*, og med Romernes *Nymphagogis*. De bør idelig gaae Bruden til Haande og følge hende, hvor hun gaaer, besønderlig i Brude-Huset og i Brude-Kammeret, hvor de maa være tilstæde og passe paa, at ingen bortsnapper eller forbytter Bruden; i sær skal de løse hendes Skoe af og tage dem i Forvaring Matten over. Staaes disse bort, eller og Bruden bortsnappes; ansees det for en stor Skam, som ofte har forvoldet Uvenskab og Slagsmaal.

retteste Orden) eller bag efter Brude-Følget, og anfører sine Mand, hvilke alle gaae i lige Råd efter hinanden.

Farven paa Bøndernes Klæder er vel efter Sognene og Præstegældene noget forskjellig, men dog i Almindelighed enten graae eller sort. Den graae er som oftest Uldens naturlige Farve, og derfor meest almindelig; men den sorte tages af et vist Slags Myr eller Morads, her kaldet Svarte-Dippel, som findes i alle Bygdelave og findes let af den blaae Fedme, som ligger oven paa og seer ud som Tran paa Vand. Denne Myr eller Myre-Jord falder meget blød og fin under Fingrene, og kan bruges paa alle Aarets Tider; men er dog allerbeest om Foraaret, strax efterat Isen er borttoet, da man svarter dermed paa følgende Maade: Først kaager man Aare-Bark i Vand, og sætter den hen for at gaaes; derefter kaager man det Tøi, som skal farves sort, først i Aare-Barken og siden (efterat det er tørret) i Dippel eller Myre-Jord, blandet med Vand, een eller tvende Gange; endelig tørrer man Tøiet paa nye og banker det vel af, paa det at Støvet eller Jord-Partiklerne, som følge med Dippelen, kan gaae ud. Næst den sorte Farve er ingen mere almindelig blant Bønderne, end den rødbrune, som tilaves af Aare-Bark (det er Barken af *Betula* f. *Alnus folio incano*) item af et Slags Mosse, kaldet Korf (*Lichen saxatilis*) blandet med Aare-Bark. Den røde Farve, som beredes af Fægre (*Galium foliis qvaternis lanceolatis trinerviis*) item af Hvid-Korf (*Lichen crustaceus exalbido-virescens*) bruges ikkun af Fiorde-Folket langt ind i Fiordene. Den gule Farve, som laves deels af den Urt Jamne (*Lyco-podium* f. *Sabina sylvestris*) deels af Bors (*Myrica*) deels ogsaa af Birke-Løv, er mere almindelig og overalt i Brug. Grønt farves her gemeenlig med den Urt Skore eller Grøn-Blad (*Scabiosa* f. *Morus Diaboli*) men ellers kan man og farve lidt Gøren eller andet Tøi grønt, blot ved at lægge det paa den grønne Mark, bestroe det med

Aske

Afse og lægge en Grønsbær (det grønne nedvendt) derover. Til blaa Farve bruges meest Indigo alene; eller og man først gior Tøiet guult med Jamne og dypper det siden i Indigo; men de, som ere meest sparsomme, samle sig en Hoben Klude af blaaet Klæde, lægge dem i et Kar med Urin, og sætte dem saaledes hen i Møddingen, indtil al Farven er trækket ud, da de siden sætte den paa andet Tøi. Lidt Goren eller Traad kan og farves blaaet med den Urt, kaldet Blaa-Klokke (*Campanula foliis radicalibus reniformibus caulinis linearibus*). Maaden, paa hvilken der farves med denne saa vel som de øvrige Farve-Urter, findes anført i det foregaaende Capitel om Værterne ved enhver Urt i sær.

§. 7.

Husene ere her, som andensteds i Norge, opbygte af lange Sommer-Stofke, hvilke paa alle Sider lægges (den ene oven paa den anden) indtil en vis Hoide, og sammenfoies i Enderne saaledes, at de giøre fire udstaaende Nosser eller Hjørner. Imellem Sommer-Stoffene lægges Bæg-Mosse (*Hypnum* og *Sphagnum*, item *Bryum*) for at giøre Bæggene tette; og Tagene bedækkes gemeenlig først med Brædder, dernæst med Næver (det er den yderste tynde Bark, som flaaes af Birke-Træerne) og endelig med Torv eller Grønsbær; men da Næveren formedelt Birke-Skovenes Afstagelse er nu omstunder bleven temmelig rar og kostbar, saa begynde fornemme Folk efterhaanden at bruge Tagsteen. De fleste nu værende Bønder-Huse ere bygte i den Tid, da her endnu var godt Forraad paa Fyrre-Skov, og befindes derfor som oftest at være 1 til 200 Aar gamle og derover. Paa det at de saaledes kan bevares mod Forraadnelse, maa de flittig forsynes med Bord-Klædning, (det er, en udvendig Forhudning eller Beklædning af Brædder) eller og med lange Svaler og Skodter, det er, visse Tilbygninger ved Siderne, hvilke ei alene tage af for Uveir, men tiene

og som smaa Magaziner eller Leihuse, hvori Brændsel og adskilligt andet kan forvares. Disse og flere Forsynligheds Regler ere nu omstunder saa meget mere fornødne at i Algt tage, som Bygnings-Tommer til nye Huse falder baade bekosteligt og vanskeligt at erholde, efterdi den største Deel deraf maa hentes fra Naboe- & Fogderiet Romsdalen; Erfarenhed har og alt for ofte lært, at adskillige ellers gode Gaarde maa ligge øde, blot fordi Husene een Gang ere ganske forfaldne, og der siden ingen findes, som enten kan eller vil sætte dem i Stand igien. I Øvrigt ere Husene i Fiordene gemeenslig bedre og anseeligere end ved Søe-Kanten, ikkun at de see noget sorte ud, og ligesom de vare besmurt med Tiere; hvilket forarsages af Solens Varme, som i Fiordene falder langt stærkere end ved Havet, og trækker Fedmen ud af Fyrre-Træet, hvorved Husene vel blive noget sorte, men tillige bevarede fra Forraadnelse.

En Bondes fornødne Huse her paa Stedet ere baade mange og mange Slags, men kan dog næsten alle indbefattes under trende Hoved-Classer, nemlig Baanings-Huse, Avlings-Huse og Søe-Huse, hvilke alle staae hvert for sig hiit og her adspredte; deels af Forsigtighed, saasom (i sær hvad Baanings-Husene angaaer) at de ikke ved en paa-kommende Ildbrand skulde blive ødelagte alle paa een Gang; deels af en Deconomist Forsynlighed, saasom naar Fæe-Husene sættes paa Bakker eller høie Stæder, paa det at den fra slige Huse udslydende Tae eller Gødning kan faae des bedre Afløb, og komme den neden for liggende Eng til gode; deels og af Nødvendighed, saasom at Søe-Husene altid maa bygges nær ved Soen, hvad enten de øvrige Huse der kan finde Stad eller ikke; hvortil endnu kommer dette, at alle disse Huse ikke blive opbygte paa een Gang, men efterhaanden, ligesom Bondens Læs udkræver eller hans Formue tillader.

I. Til Baanings-Husene henfører jeg alle de Huse, som staae paa Bondens Tuun, eller det Sted, hvor han egentlig har sin Boepæl og daglige Tilhold. Dertil henhører 1) og fornemmelig den saa kaldte Røg-Stue, som er en Stue uden Loft, forsynet med en rør ved Døren staaende Skorsteen, eller hvalvet Jldstød, hvorfra Røgen flaaer op og gaaer ud igiennem en Pore, det er, et firkantet Hull overst op og midt paa Taget. Saa længe Jlden brænder paa Skorstenen, er Stuen fyldt med Røg, og selvfølgelig bliver den, saa vidt som Røgen gaaer, ganske sort og bedækket med Sod, nemlig fra det øverste af Taget lige ned til Sparreverket og en Deel af Væggene, hvilke i Øvrigt toes og holdes rene; men den Lommer-Stof, som gjør Skillerum imellem det sodede og toede, bemales med Kriid 1 eller 2 Gange om Aaret i adskillige artige Figurer. Naar Jlden er udbændt paa Skorstenen, lukkes Poren til, enten med en firkantet Træ-Luge, kaldet Skjold, eller og med en Sklaa (rettere Slaa) det er, en firkantet Træ-Kamme overdragen med en Koe-Mave (*), som er giennemfigtig og maa bruges om Dagen for Lysnings Skyld. Begge lettes af og paa med en dertil indrettet Træ-Stang, som her kaldes Slaa-Stang. Tilforn vidste Bønderne ei af andet Dags-Lys i Stuen at sige, end det som saaledes kom oven fra; men nu omstunder ere Vinduer blevne ganske almindelige hos dem, og en med Vindue forsynet Stue kaldes af dem en Glas-Stue. Derimod ere de saa kaldte

Kaffel.

(*) I Sammlung Neuer Reisen 4 Theil Pag. 87. meldes om et vist Sted i Sibirien, hvor man i Staden for Glas-Ruder betiener sig af den yderste Huud af en Koe-Mave, som spændes over Vindue-Kammerne. I samme fjerde Tome og en Deel af de følgende, som indeholde Hr. Gmelins Reise igiennem Sibirien, meldes og hist og her om visse saa kaldte Russische Schwarz-Stuben, hvilke i de fleste Pøster synes at komme øverens med vore Røg-Stuer.

Kalkelovens-Stuer (det er Stuer, som foruden Vinduer have Loft og en Bag-Dør af Jern eller Grøt-Steen) mere rare, og sees kun hist og her blant velholdne Bønder. Dog ville disse Stuer ganske vist blive mere almindelige, om de ikke holdte sig alt for fugtige, i sær da Bønderne sielden kan holde sine Gulve ret rene; og som denne Fugtighed lægger sig paa Bæggene og fordærver Tommeret, saa have nogle seet sig tvungne til at stille sig ved sine Kalkelovens-Stuer og i deres Sted at opbygge Røg-Stuer igien, hvilke her paa Stedet falde i Almindelighed lang sundere at boe udi. Men paa de Stæder, hvor man har særdeles Huse til Vask, Raagning, Brygning og deslige, saasom paa Derne, der habes ingen sonderlig Uleilighed af Fugtighed; hvorfor og dette Slags Stuer ere der meest almindelige, og komme alt mere og mere i Brug. Gulvene bestaae gemeenlig af Træ eller Brædder; men i de Skooløse Egne bruges paa mange Stæder Gulve af Steen, nemlig af de saa kaldte Steen-Hælder eller flade Graaesteens-Plader, som dertil falde ganske bekvemme. Den øvrige Indretning i disse Stuer er altid eens; da man allevegne finder lange Bænke fæstede til Bæggene, og et Bord staaende øverst i Stuen, næsten lige saa langt som Stuen er breed, og gemeenlig 1 Alen eller 5 Qvarter bredt; og da slige Borde ei ere sammensatte, men bestaae af heelt Træ, saa give de idelige Beviser paa, hvor store og tykke Fyrre-Træerne have vare i de ældre Tider. Foruden Bord og Bænke sees altid et Par Træ-Skabe fæstede til Bæggene, nemlig et lidet Skab med Laas for ved Høysædet (det er, ved Bordets øverste Ende, hvor det fornemste Sæde er) og et andet større hen ved Døren, hvor Mælk og anden Mad forvares; men da Bæggene derved tage Fugtighed og Raadenhed til sig, saa bruges nu paa adskillige Stæder ifkun nogle Hylde, hvor Mælke-Bunkene henses med et Dæksel over, paa det at Sod fra Taget og anden Ureenlighed ei skal falde ned i Mælken. Bøndernes øvrige Huns-Ge-
raad

raad bestaaer og mestendeels af Træ; ikkun at de (foruden Gryder og Kiedle) kan eis nogle saa Fæde og Tallerkener af Tin eller Steen-Toi, item nogle Solb-Bægere og Solb-Skeer. Til Aften-Lys bruges nu overalt Tran-Lamper eller egentlig saa kaldte Lys-Rosler, det er, Jern-Lamper fyldte med Lys, som hos os er det almindeligste Navn paa Tran; disse Lamper hænges paa en fra Vitten (Tvær-Viellen i Stuen) udstaaende bevægelig Træ-Stang, og kan altsaa ved Hielp af Stangen behændig flyttes fra det ene Sted i Stuen til det andet, hvorsomhelst Lysning maatte behøves. Men tilforn, da Fiskerierne ei vare saa almindelige som nu, blev i Fiordene fornemmelig brugt Spiik (feedt Fyrre-Træ fløvet i smaa Stykker eller Splindre) som lagdes paa en ophoiet Steen-Hælde (en tynd og jævn Steen-Plade) under en Røg-Hat og Pibe, som gif op igiennem Taget; hvilket alt nu omstunder er aflagt, saa at Spiik ikkun bruges een og anden Gang i Stæden for Praaser, som hos os kaldes Daaser. Tælle-Lys stobes vel undertiden af Bønderne selv, men bruges ikke uden i Høitidelige Tilfælde. Til den ene Side af Røg-Stuen, og under eet Tag med den, bygges altid en saa kaldet Kofve eller Senge-Kammer, som har ikkun een Dør og Indgang fra Stuen alene, og tiener fornemmelig til et Sovestæd for Bonden og hans Hustru; men bruges tillige som en Kiølder til Ollets Forvaring paa alle de Stæder, hvor ingen Kiølder have under Huset, hvilket kan siges om de fleste Stæder, i sær ved Hav-Kanten. I dette Kammer findes da altid en Seng foruden den, som staaer i Stuen; begge ere forsynede med sædvanlige Senge-Klæder, ikkun at man i Stæden for Overdynner bruger enten de saa kaldte Skind-Fælder (disse bruges og som Underdynner) hvilke ere sammensatte af beredte Faare-Skind med Ulden paa, eller og Nyer, det er, uldene Dækkener, som paa den udvendige Side ere glatte, men paa den indvendige meget noppede eller flossede.

Foruden Kog-Stue og Kofve, som egentlig bør kaldes Bondens Baanings-Huus, have de fleste Bønder endnu en Deel andre Huse staaende i Nærheden af Stuen, skiont ikke under eet Tag med den, hvilke alle beqvemmelig kan henføres til samme Klasse og ere: 2) En saa kaldet Sengenod eller Sengenammer til Fremmedes Tjeneste, som er forsynet med Vindue, Loft og nogle Senge, hvor Rejsende og andre Fremmede kan finde Natte-Leie. 3) Et Stab-Buur eller Proviant-Huus, hvor Korn, Meel, Brød og alle Slags fede Vare glemmes. Dette Huus staaer altid opheiet fra Jorden paa Stolper eller korte Træ-Fodder, deels for at afværge Fugtighed, deels for at holde Rotter og Muus; hvorfor det og er forsynet med en friestaaende Trappe, eller en egentlig saa kaldet Stabbuurs-Klop, fra hvilken man maa gjøre et Spring over til Stabburet. 4) Et Ild-Huus, hvor man brygger, bager og kaager, fornemmelig om Sommeren; thi om Vinteren, naar Kog-Stuen desuden skal holdes varm, benytter man sig af samme Ild til Raagningen. I Ild-Huset tørrer man ogsaa Korn, og det enten i en stor Gryde (som hænges paa sædvanlig Maade over Ilden ved en Skærring: en Jern-Krog saaledes indrettet, at den ved Hielp af visse Indskæreller kan gøres kort og lang efter Fornødenhed) eller i en stor udhulet Stof, hvori man efterhaanden kaster varme Stene, og imidlertid rører Kornet vel om, at det ei skal forbrændes; men om Vinteren betiener man sig ogsaa i dette Tilfælde af de sædvanlige Stue-Døne eller Skorstene, som ere hvalbede og flade oven paa, selgelig vel skikkede til at tørre Malt og Korn paa.

Alt dette er egentlig at forstaae om Bønderne og om de til Bønder-Gaardene henhørende Baanings-Huse; thi omendskiont samme Slags Huse gemeenlig ogsaa findes paa alle de Gaarde, som beboes af fornemme Folk, saa blive de dog der ikkun at ansee som Ildhuse, i sær da Kog-Stuen ei behøves af dem selv, men overlades til Tjeneste-Folkets Brug

Brug alene under Navn af Borge-Stue. Derimod ere de rette Baanings-Huse paa fornemme Stæder (ffiont Materien og Bygnings-Maaden er den samme) af anseeligere og bequemmere Indretning end Bønder-Huse, og omtrent af samme Beskaffenhed som Kiøbstæd-Huse; da de gemeenslig ere tvende Løfter høie, udbendig forsynede med Bord-Fladning og Malning (undertiden ogsaa med Tagsteen) og indvendig afdeelte i adskillige smaa og store Stuer, Sale og Kammere, alle paa Kiøbstæd-viis meublerede. I Øvrigt staae disse Baanings-Huse enten under eet Tag eller adspredte, og ere flere eller færre, ligesom enten Stædets Beleilighed eller Beboerens Formue tillader.

II. Under Aulings-Huse forstaaer jeg alle til Korn: Høe: og Dvæg-Auling henhørende Huse, saasom 1) den saa kaldte Løe eller Lade, som under eet Tag indbefatter baade Korn: og Høe-Laden. 2) De Fjose eller Fæhuse, hvor Creaturene staae inde om Vinteren, saasom Rue-Fjos til Køerne, Soud-Fjos eller Smale-Fjos til Faa-rene, Stald eller Heste-Stald til Hestene. 3) Adskillige til Auls-Brugets Fortsættelse fornødne Huse, som fornemmelig bruges om Sommeren, f. Ex. visse Huse kaldte Sæll, som paa Sæter-Stolene oprettes for Malke-Pigernes Skyld; item Fjeld-Lader, hvor Fjeld-Græs set indhøstes, og Sommer-Fjose, hvor Creaturene indlades i de kolde Høst-Nætter; om hvilket alt er givet fornøden Underretning i det foregaaende Capitel om Agerdyrkningen.

III. Til Søe-Huse bør henføres 1) de saa kaldte Nøste, nemlig baade Jægte-Nøste og Vaade-Nøste, om hvilke er meldet i det foregaaende Capitel om Fartøiene, saa og de paa nogle Stæder brugelige Beed-Nøste, det er, nær ved Søen staaende Huse, hvor Brænde-Beed forvares. 2) Skiaaer, (eller rettere Siaaer af verbo see, efterdi de ere giennemsigtige) som ligeledes staae nær ved Søen, og bestaae kun af et Slags Bindingsværk beklædt med Brædder, hvilke ei

flaaes tettere sammen, end at Binden kan trænge igiennem og tørre Fisk, vaade Fiske: Garn og andet, som der hænges op for at tørres. 3) Søe-Boder, hvilke ere at ansee som Pak-Boder, hvori forvares Tørfisk, Tran, Rogn, Sild og adskillige andre Slags Vare. Disse ere meest brugelige hos Handelsmænd, og maa for desto større Bequemmeligheds Skyld altid bygges nær ved Soen, eller rettere, paa Bollverf i Soen; saa at Fartoiene kan ligge tet derved og enten losse eller indtage Ladning.

IV. De øvrige Huse, som ikke lade sig henføre til nogen af de fornævnte trende Classer, og desuden hverken ere eller kan være ganske almindelige, vil jeg indbefatte under det almindelige Navn af Verksstæds-Huse, og ifkun kortelig melde 1) om Smidier eller Smede-Huse, som findes her paa mange Stæder, men have i Øvrigt intet mærkværdigt ved sig. 2) Om de saa kaldte Qværn-Huse eller Mølle-Huse, som bygges lige over Elvene og drives altid ved Qværn-Kaller eller staaende Hiul; skiont de liggende Hiul (efter Hr. Pontoppidans Erindring i Norg. Nat. Histories I D. Pag. 50.) uden Tvivl vare bedre og bequemmere, i Henseende til at de ikke behøve nær saa meget Vand som hine, og vilde altsaa befrie vedkommende for den Uleilighed at sætte og vedligeholde Dæmninger i de Bande, hvorfra Elvene have sit Udspring, hvilket nu ofte maa skee med stor Umag. Dette Slags Huse ere ellers hos os temmelig almindelige; thi hvor der falder en Elv ved en Gaard (hvilket her ikke er saa rart) der har gemeenlig hver Bonde sit Qværn-Huus. 3) Om Sang-Verker eller Sav-Møller, som bygges ved Elve-Brædden, og drives ved et liggende Hiul, der ved Hiul af et stort Sang-Blad skærer og deler Sommer-Stoffene i visse saa kaldte Bord eller Brædder. Videre at ville beskrive disse Bygningers Mechaniske Indretning, falder alt for vidtloftigt; kan og gierne udelades i Beskrivelsen over Søndmør, hvor man for nærværende Tid har

har kun lidet Forraad paa Fyrre-Skov, og folgelig kun faa Sang-Berker. Endelig 4) om Kistner, det er, Huse uden Loft, med en firkantet Tegldovn i Midten, hvorover lægges en stor og flad Steen-Hælde, som er beqvem til at tørre Korn og Malt paa. Slige Hælde kjøbes gemeenlig fra Hardanger og bestaae af Bergsteen; men i Mangel af dem betiener man sig af nogle rundt om Væggene fæstede Træ-Bænke, hvorpaa Kornet lægges. Røgen gaaer ud af Doven igiennem et dertil indrettet Hull paa een af Siderne, og derfra videre op igiennem Tøren, det er et firkantet Hull midt paa Taget. Dette Slags Huse bruges aldrig hos Bønder, og hos andre kun meget sielden.

§. 8.

Videre falder da ikke at erindre om Bøndernes Huusholdning og Levemaade i Almindelighed; ikkun jeg vil lægge dette til, at de mange Giftermaale og Jordenes Deelning i smaa Parter, som paa et Snees Aar meget have tiltaget, have i dette Stads Deconomie foraarsaget een og anden mærkelig Forandring, saasom: 1) at der nu ofte findes 2 eller flere Familier i et Huus, hvor tilforn ikkun boede een; hvilket stæer deels derved, at Forældre overlade en Deel af sit Brug til sine Børn, og folgelig ogsaa maa dele Bærelser med dem, deels at gamle Folk afstaae sine Jorder til andre, imod at faae et halvt Snees Rixdaler i Opstod-Benge, og desuden et saa kaldet Bilkaar, som bestaaer enten i et lidet Stykke Jord, eller og et Par Creature og visse Tønder Korn til aarlig Underholdning, foruden det fornødne Huus-Rum. 2) Alt alt, hvad der behøves til en Huusholdning, har steget til en meget høiere Priis end før, og bliver Tid efter anden dyrere (*); og 3) at Tie-

B b b 3

nefte-

(*) En Favn Brændeweed, som før et Snees Aar siden kostede 20 Skill., koster nu overalt en halv Rixdaler; En Bog Smør, som tilforn blev kiest

nestefolk ere vanskelige at faae og fordre en stor Løn (*) tillige med andre anseelige Vilkaar, som ofte trykke Huusbonden mere end den hele Løn, og gibe Tjeneren derimod lige saa stor Fordeel. Saadant er vel forbudet i den seneste og meget nyttige Forordning angaaende Tjenestefolk paa Landet i Norge; men Bonden indgaaer det dog hemmelig med Tjeneren, af Frygt for at miste ham.

Denne Mangel paa Tjenestefolk, hvorover hos os høres idelig Klagemaal, kommer da deels, som meldt er, af Jordernes Deelning og Egtteskabernes Formerelse, efterdi enhver nye Familie behøver i det mindste en Tjeneste-Karl eller Pige; deels og af Landets tiltagende Velstand, thi i de Bygdelave, hvor en Bonde tilforn ei var i Stand til at lønne en Tjener, der holder han nu vel toende, og jo flere han kan holde, jo større kan og hans Brug blive baade til Lands og til Søes. Vel skulde man tænke, at hvor saa mange gifte og formere sig, der maatte og være Folk nok; efter al Formodning vil og Mangelen i næstfølgende Alder blive mindre, allerhøjest da Indbyggernes Antal (som af foranførte Døde-Liste kan sees) aarlig tiltager, og kunde end mere tilta-

ge,

købt for 9 Mark Danske, koster nu 3 Rdlr.; en Tønde Syre eller suur Valle, som tilforn kostede 2 4 Skill., faaes nu ei ringere end for 3 Mark Danske; og saaledes i alle andre Ting.

- (*) Tilforn var den sædvanlige Løn for en Dreng (saa kaldes her en Tjenestekarl) 5 Rdlr., og for en Tøs eller Pige 3 Rdlr., som blev givet deels i Penge deels i Klæder; nu derimod er Pigens Løn forhøiet til 4 a 5 Rdlr. og Karlens til 7, ja 8 og 10 Rdlr., hvilket overalt leveres i rede Penge, undtagen i Fiordene, hvor der haves godt Forraad paa Uld og Vadmel, som nu omstunder falder kostbart og derfor af Tjenestefolket gjerne modtages i Løn, i Staden for at det tilforn blev vraget. Fjæstet Penge, som tilforn kun een Gang blev betalt med nogle saa Skillinger, beleber sig nu til 2 a 4 Mark Danske, og maa paa mange Stæder gives aarlig.

ge, om ikke Formerelsen paa een og anden Maade blev hindret, saasom ved ulige Egteskaber, at en ung Dreng tager en gammel Enke blot for at faae en Jordepart; hvoraf, foruden andre flette Følger, dette flyder, at hans bedste Alder gaaer bort, inden han faaer Børn, paa hvis Hielp en Bondes Velstand for en stor Deel beroer (*). Men imidlertid er det vist, at Søndmør, uagtet Folke-Mængden forøges saa vel ved de mange Egteskaber som ved det aarlige Overskud af Folk, dog endnu nogen Tid vil lide, og i sær for nærværende Tid virkelig lider Mangel paa Folk; saa at man ei alene i det saa kaldte Vaar-Fiskeriet Tid maa leie en Hoben unge Karle fra Naboe-Fogderiet Nordfiord, men nødes og til, derfra at tage en Mængde Halvaars-Tienere, som have sine rette Huusbønder i Nordfiord, men faae Tilladelse for en kort Tid at tiene paa Søndmør, hvor de i den korte Tid fortiene lige saa meget, som deres rette aarlige Løn kan beløbe sig til: ikke at tale om de mange fremmede Arbeids-Folk og Sommermænd, som aarlig hos os fortiene noget anseeligt.

Denne og flere Mangler hindre dog ikke, at jo Søndmør i Almindelighed kan siges at være i Velstand, eller i det mindste i lige saa god

211

(*) Blant de Ting, som giøre Hinder eller Skaar i Folkets Formerelse hos os, bør med Billighed regnes denne ikke alt for gode Skik, som paa de fleste Stæder er brugelig blant Bønderne, nemlig: at man bringer Børn til Daaben samme Dag eller Dagen efterat de ere fødte; og det deels af den vrangne Indbildning, at Børnene ei blive salige, i Fald de døe hen uden Daab; deels og fordi man af en anden Overtroelse altid vaager og brønder Tælle-Lys over dem om Natten, medens de endnu ere udekte, hvilket falder noget uensommeligt og bekosteligt. At mange Børn herved tage Skade og døe bort, er upaatvivleligt; og i sær haves derpaa et mærkeligt Exempel i Bødens Præstegjeld, som i den strenge Vinter 1755 af 30 nyfødte Børn ikke beholdt et eneste i Live, blot fordi de i den stærke Frost bleve bragte til Kirke strax efter Fødselen.

Tilstand, som noget andet Fogderie i den Nordensfieliske Deel af Norge; thi omendskiont der andenstæds kan findes lige saa rige, ja vel rigere Bønder, end paa Søndmør (hvor en Bondes Esterladenskab i Almindelighed kun gaaer til 1 a 200 Rigsdaler, i visse Sogne ofte til 4 og 500 Rdlr., men meget sjelden til 1000 Rdlr.) saa troer jeg dog, at Velstanden her er mere jævn og almindelig, end paa andre Stæder, og saaledes de Fattiges Antal i Proportion af Folke-Mængden mindre betydeligt. Til Beviis derpaa vil jeg anføre de Fattiges Antal i hvert Kirke-Sogn og Præstegjæld saaledes, som de besandtes i Aaret 1756, da de efter den nye Anordning bleve lagte i Lægder; og vare da

I Harams og Vigrens Sogne tilsammen	" "	11	Fattige.
I Borgunds Sogn 44; i Skoue Sogn 10; i Batne Sogn 8; tilsammen i Borgunds Præstegjæld	" "	62	" "
I Ørskougs Sogn 20; i Søkelvens Sogn 27; i Stordals Sogn 6; i Strands Sogn 16; tilsammen i Ørskougs Præstegjæld	" "	69	" "
I Nordals Sogn 34; i Synhelvens Sogn 15; i Vieranger 5; tilsammen i Nordalens Præstegjæld	" "	54	" "
I Torgensfiords Præstegjæld	" "	25	" "
I Boldens Sogn 21; i Ørstens Sogn 13; tilsammen i Boldens Præstegjæld	" "	34	" "
I Wandelvens Sogn 18; i Sødve Sogn 15; tilsammen i Wandelvens Præstegjæld	" "	33	" "
I Ulfsteens og Hareids Sogne tilsammen	" "	24	" "
I Herroe Sogn 15; i Sandee Sogn 15; i Rødve Sogn 11; tilsammen i Herroe Præstegjæld	" "	41	" "
Summa		353	Fattige.

Hvilken Summa ei kan ansees for at være meget stor, naar den lignes mod Antallet af alle Indbyggerne i det hele Fogderie, som med god Grund kan anslaaes over Hoved til 20000 Personer.

Men

Men uagtet Bøndernes Velstand her kan siges at være jævn og lige deelt i Almindelighed, befindes den dog noget forskjellig efter Sog-
nens og Bygdelavens Afskillighed. Saaledes staaer Fjorde-Folket
sig bedst af alle, fordi det har saa mange flere Ting at sælge og vinde paa,
end andre (fornemmelig Træ-Vare og fede Vare) og tager desuden
nu omstunder lige saa fuldt Deel i Vaar-Fiskeriet, som de ved Hav-Kan-
ten boende Folk. De af Deboerne, som boe meest beleilig til Fiskerie
og tillige dyrke sine Jorder forsvarlig (saasom i Harams Præstegield)
ere gemeenlig velholdne; men de, som blot lægge Bind paa Fiskerie og
forsomme Agerdyrkningen, befindes altid i slet Tilstand, hvorpaa Her-
røe Præstegields Indbyggere kan tiene til Beviis. De Bønder, som
fornemmelig bygge sin Velstand paa Korn- og Qvæg-Avling og paa en
sparsommelig Deconomie (saasom i Vandelsvæns Præstegield) bor uden
Tvivl regnes blant de meest velholdne Folk; i det mindste troer jeg vist,
at Velstanden der bør ansees for at være mere bestandig, end paa mange
andre Stæder, hvor Bønderne vel have flere og anseeligere Fortienester,
men føre derhos som oftest en uforsigtigere Huusholdning og yppigere
Levemaade, uden at lægge noget op eller spare i rette Tid. I Øvrigt,
da det er bekiendt, at Jordene hos os paa mange Stæder ere deelte i
smaa Parter, som ikke kan ernære sine Beboere; saa falder det af For-
nødenhed, at dette Fogderies Velstand for en stor Deel maa beroe paa
Fiskerierne, som have givet Anledning til Jordenes Deelning: thi der-
som disse slaae Feil eller og nogle Aars Misvært i Stad skulde indtræffe,
da vilde manges Velstand i en Hast forsvinde, i sær deres, som ei ved
Sparsommelighed og god Deconomie have lagt sig noget anseeligt til
bedste i de gode Aaringer. Men med alt dette bliver dog Bøndernes
Tilstand, som meldt er, i Almindelighed god, i det mindste for nær-
værende Tid; og lad være den kun synes ringe, naar man betragter deres
Føde, Huse, Huusgeraad, besværlige Nærings-Maade med videre,

saa kan den dog i Grunden ansees for langt bedre og lykkeligere, end i mange andre rigere Lande, hvor der vel findes større Midler hos fornemme Folk, men derhos som oftest en større Armod blant Almuen. Den Frihed for Hoverie og alle af Hoveriet flydende Uleiligheder, hvilken dette Stød har tilfælles med hele Norge i Almindelighed, gjør heller ikke lidet til Bondens Velstand, Fornoieelse og Lykksalighed; ja man tager maaskee ikke meget Feil, om man paastaar, at denne Frihed alene kan veie op mod alle andre Herligheder, som de med Hoverie besværede Nationer ellers kunde have forud (*).

Til Slutning vil jeg ønske: at den almægtige Gud, som ene raader over Verdens Riger og har deres Skabne i sin Haand, vilde fremdeles have et vaaget Øie over dette Land, og giøre Indbyggernes timelige Lykksalighed saa fuldkommen, som Hans egen vise Regiering og deres ævige Velstand kan tillade! Han vilde og bruge dette Skrift som et ringe Middel dertil! Saa opnaaer Forfatteren sin fornemste Hensigt, og faaer da den Belønning for sit Arbeid, som han helst ønsker sig.

(*) Hvad Forskiel mere eller mindre Frihed forarsager i Bondens og selgelig i Landets Velstand, kan sees af den Sammenligning, som i *Remarques sur la Suisse* gieres imellem de fattige Bønder i det rige Frankrig og de velholdne Bønder i det ufrugtbare Schweiz.

Imprimatur in fidem Protocolli, J. C. PINGELL.

Corse, trykt hos Jonas Lindgren, det Riddersk. Akad. Bogtrykker.

Rettelser og Tillæg.

Pagin. 7. Lin. 17. Fjeld:Qviben, læs: det Fjeld:Qviben.

” 26. ” 21. Ved de Ord: 800 Favne Vand, kunde tilføjes følgende Anmærkning: Da jeg siden har erfaret, at vore Fiskeres Meninger ere i denne Post ulige, efterdi nogle regne Sees-Bundens Dybhed i Fiordene til 800 og 1000 Favne, men andre ifflun til 4 à 500; saa vil jeg, for ikke at sige for meget, anfætte Fiordenes største Dybhed for 3 til 400 Favne Vand.

” 30. ” 18. I Slutningen af den 7de §. kunde tillægges følgende. Det eneste, jeg her vil melde, er dette: at Breesundet overskærer og deler den Første Hoved-Grunde i 2de Parter, af hvilke den Nordlige egentlig indbefatter de forhen beskrevne Smaa Grunder og Smaa Dyb, hvor Forske-Garnene sættes ud, og selvsagt er til dette Slags Fiskerie langt mere beqvem end den Søndre Deel, som paa de fleste Stæder falder alt for høj.

” 33. ” 9. Ørstefjord, l. Østefjord.

” 63. ” 8. Rod-Kaal, l. Rod-Kaal.

” 79. ” 16. Tittel-Trost, l. Tittel-Trost.

” 83. ” 24. Hatt, l. Hatl.

” 126. ” 26. Trost, l. Trost.

” 146. ” 7. let. l. tet.

” 152. ” 29. Table, l. Table-Ramme.

” 167. ” 28. item Pag. 168. Lin. 2. i stæden for Hielm og Hielmens, l. Arm og Armens.

” 170. ” 15. Dinene, l. Dine-Puncterne.

” 171. ” 3. ty, l. tyf.

” 191. ” 14. Muldvore, l. Muld-Dre.

” 201. ” 20. og 23. *Myatesa*, l. *Mya testu*.

” 210. ” 11. som Horn, l. som udblødet Horn.

” 229. ” 24. opaad, l. dræbte.

” 240. ” 29. Knust, l. Knust.

” 244. ” 20. Fosse-Kald, l. Fosse-Fald.

Ecc e 2

Pag

Pag. 269. i Noten bør Berg-Laxens Latinske Navn forandres saaledes: *Coryphæna dorso dipterygis, radio primo pinnae dorsalis primæ retro-dentato.*

Pag. 273. Lin. 3. Bole-Brosmens Beskrivelse burde have begyndt paa den anden Linie strax efter Brosmens, af hvilken den ei er et særskilt *Species*, ikke engang en *Varietæt*.

276. 12. Kunde tillægges følgende Anmærkning eller P. S. Da jeg af Byrke-Langen nyelig har bekommet et bedre Exemplar, saa seer jeg nu, at den egentlig bør kaldes: *Gadus imberbis, dorso dipterygio, maxilla inferiore longiore, radiis membrana branchioslegæ in posteriore capitis parte patulis*; thi det, som forhenimelig adskiller den fra Lysingen og alle andre mig bekendte Torske-Arter, bestaaer deri, at Straalerne i Veil-Hinden ikke ligge halv-skiulte under Hovedet, men meget aabne og tydelige bag i Hovedet.

295. 23. Geier, læs: Geir.

296. 14. Marmæke, l. Marmatæ.

304. 26. Stø-Ror, l. Stø-Rør.

421. 20. stærkt, l. stærkt.

469. 1. til at saa, l. til at virke saa. *ic.*

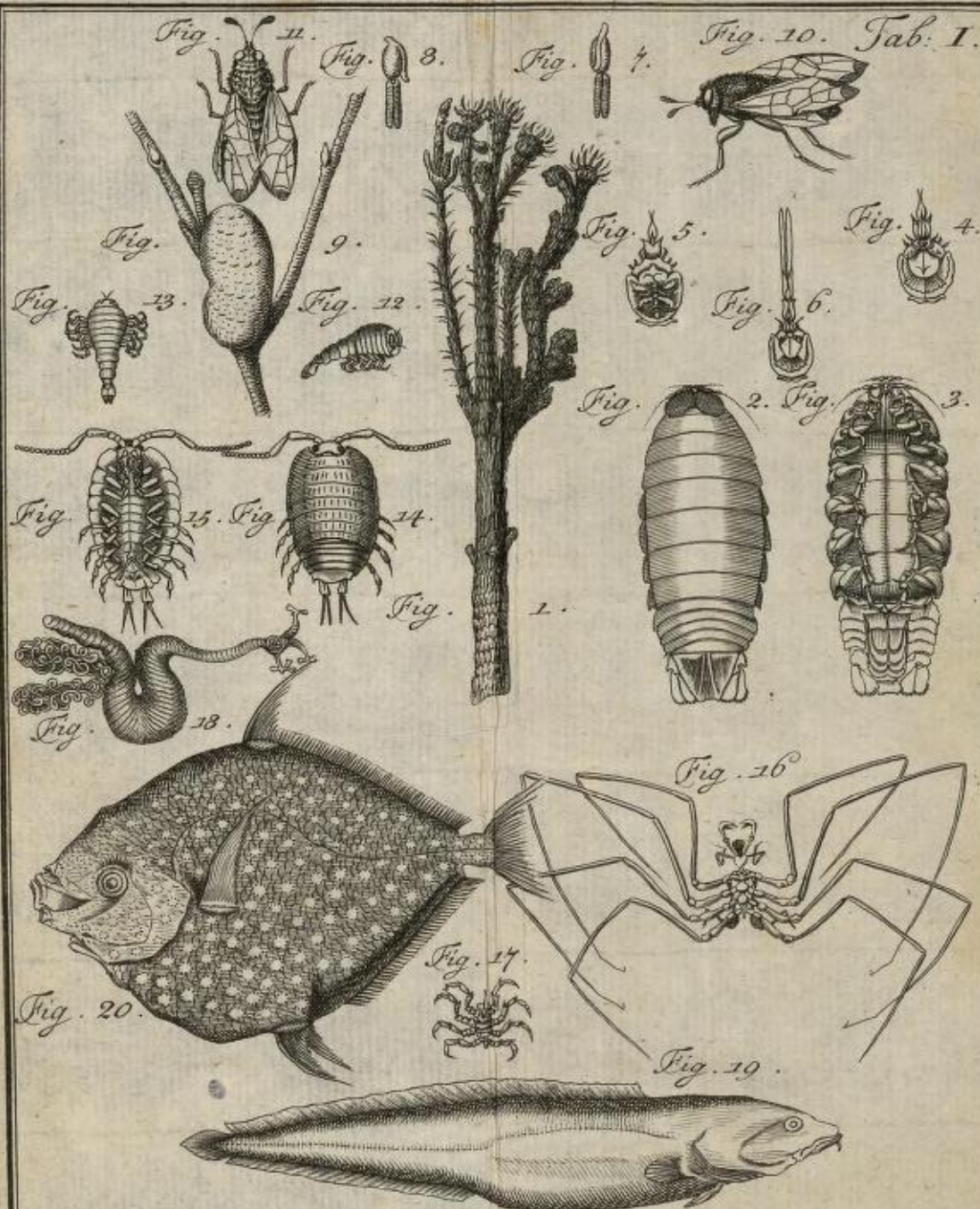
479. 19. Torsfiken, l. Torsken.

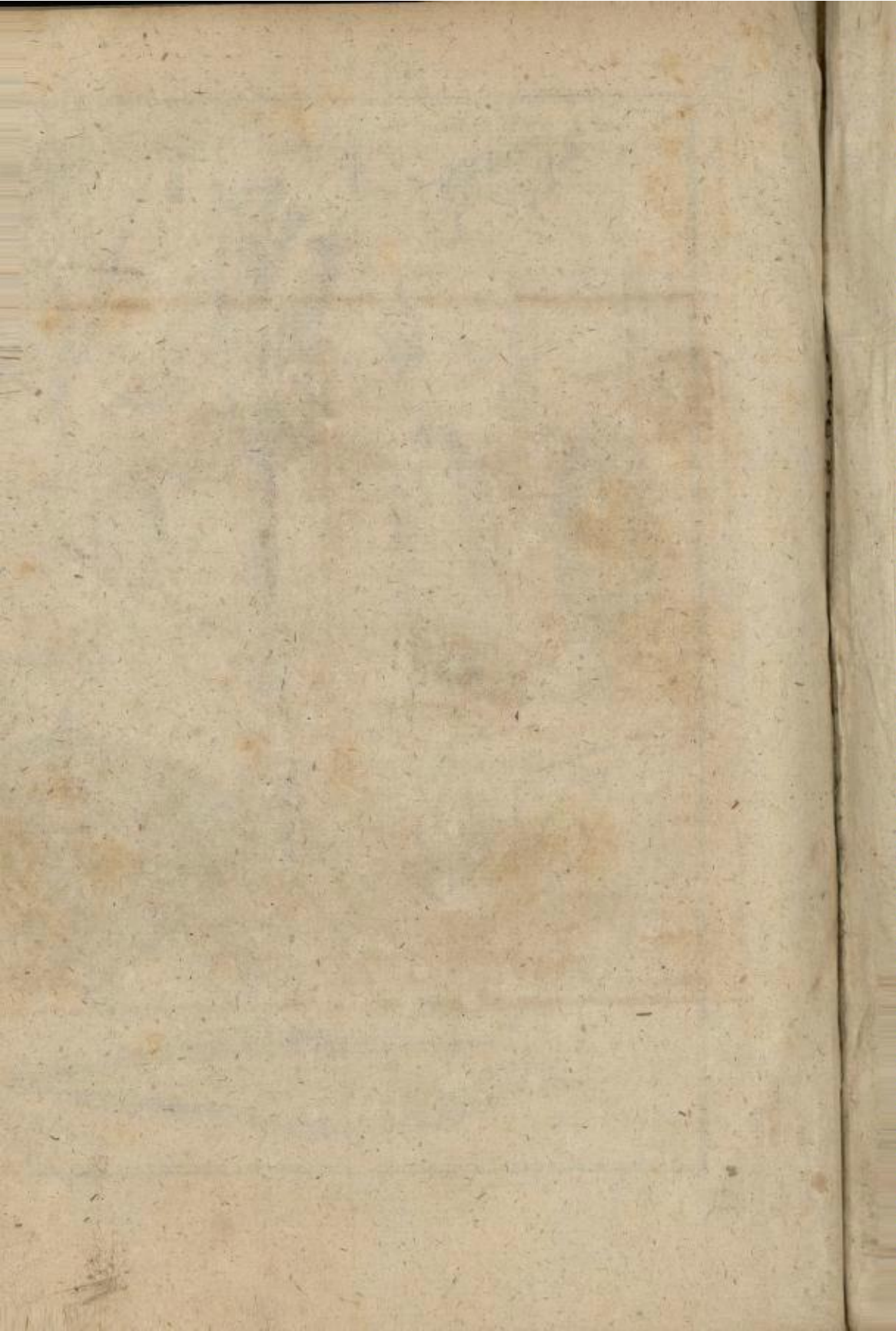
508. 4 og 5. Døst og Dufte, l. Døst og Dufte.

525. 14. Blomster, Støv, l. Blomster-Støv.

543. 3. *Febrissinocha*, l. *Febris synocha*.

553 22. Paa dette Sted maa jeg for Rigtigheds Skyld erindre: at Kobberstikkeren har ved Tab. IV. Fig. 4. taget sig den Frihed at vige fra Tegningen, og forestillet Brudgommens Støvler med friestaaende Kraver, da de dog burde været skiulte under Buxerne, som bindes neden for Knæene over Strømper og Støvler tillige; hvorfor og saadanne korte Støvler kaldes her Knæ-Støvler.

TAB. II.

Fig. 1.

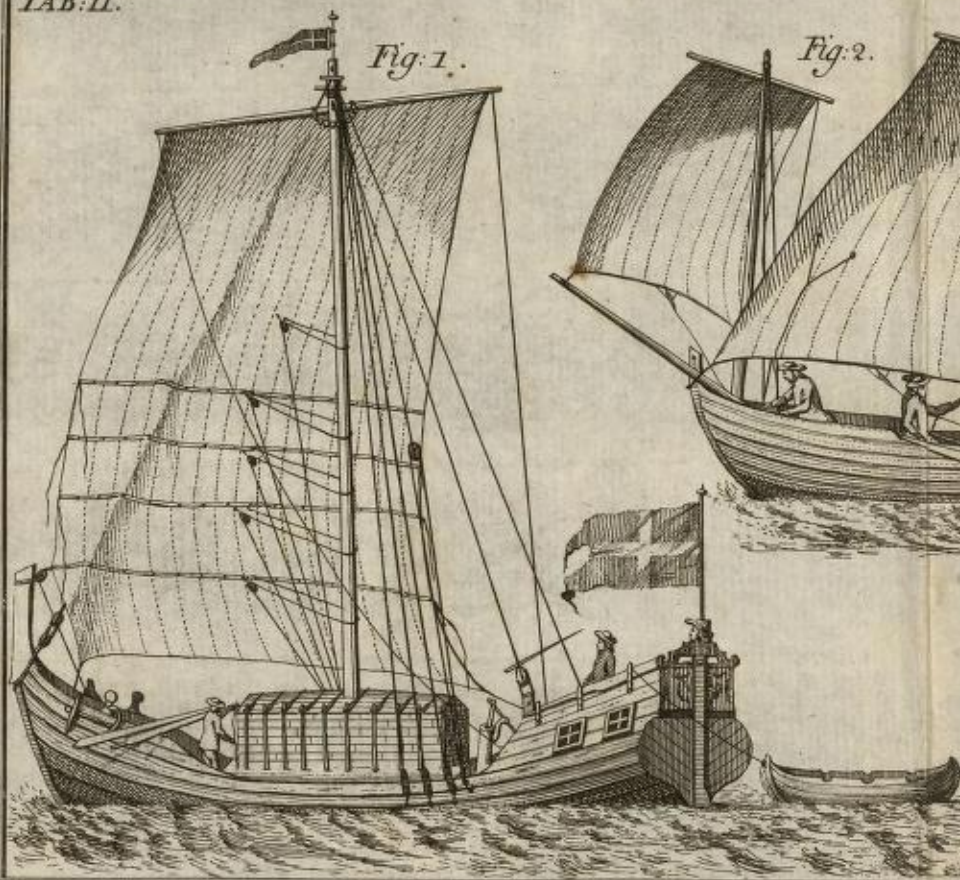
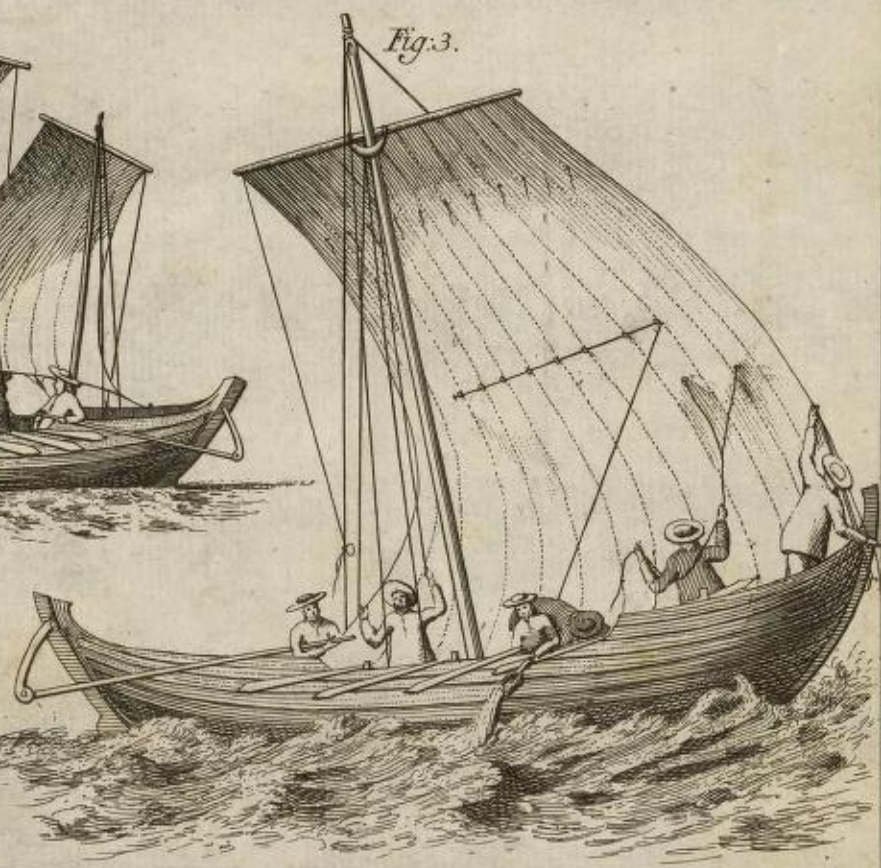

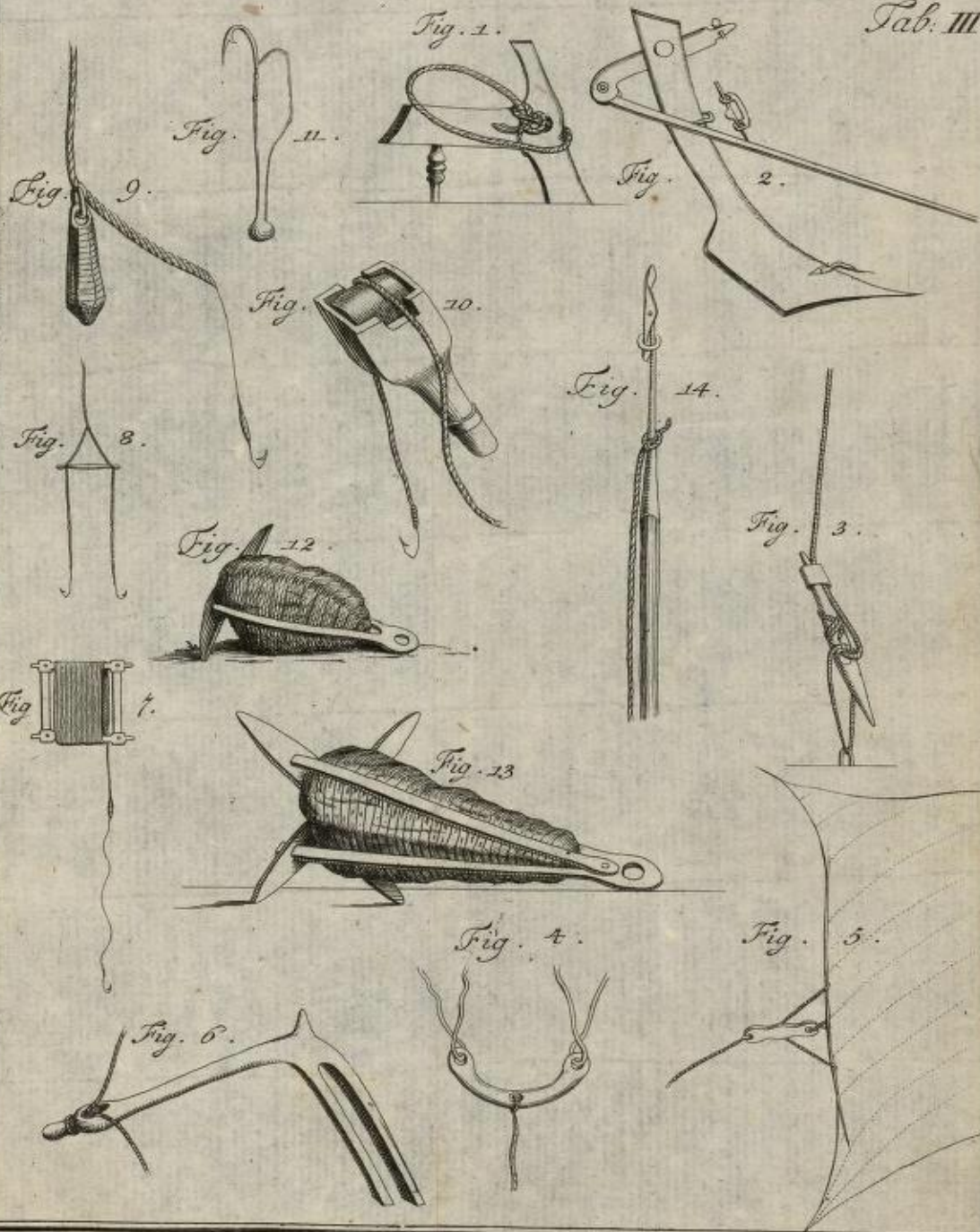
Fig. 2.

Fig. 3.

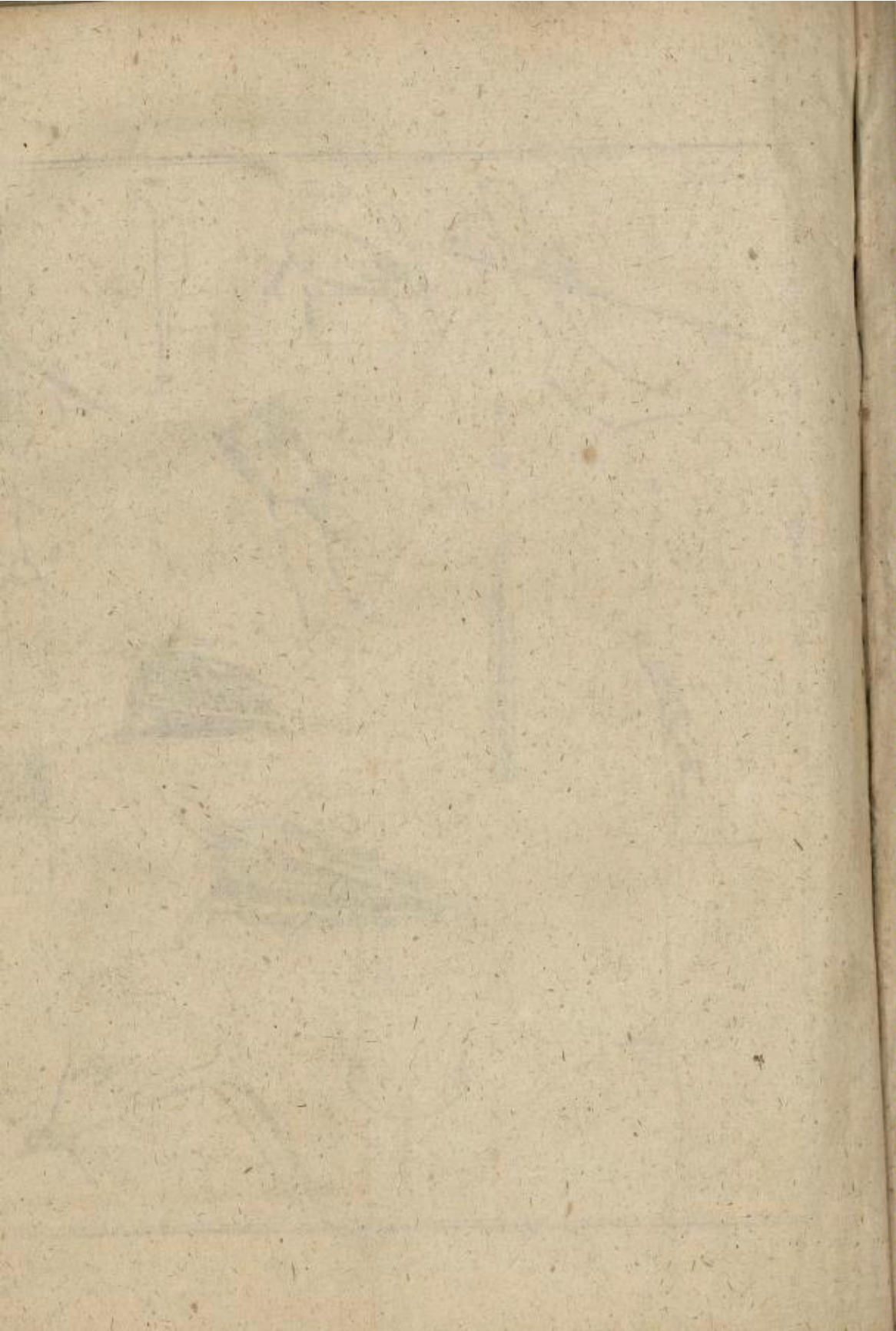

Fig. 1

Fig. 3

Fig. 2

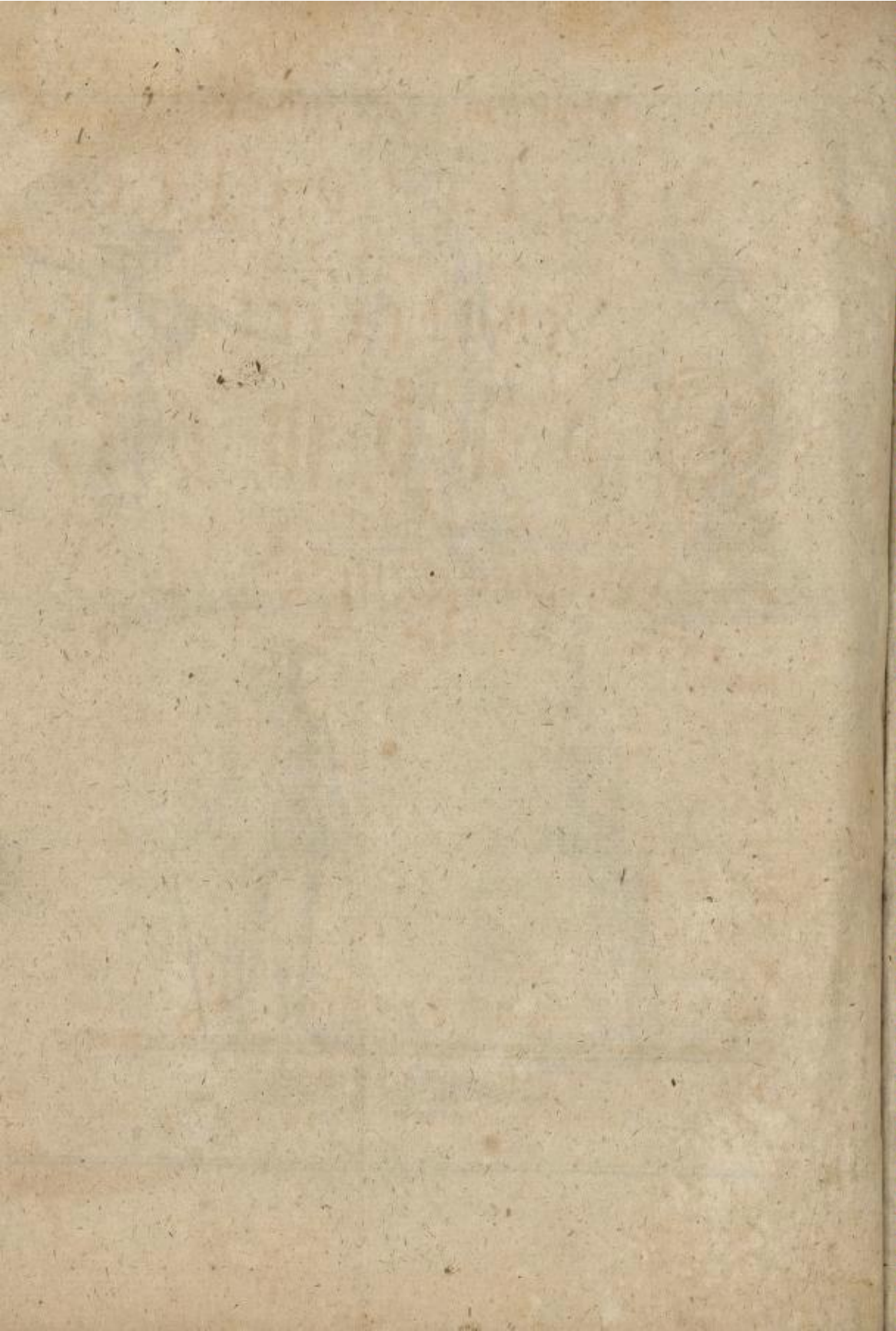

Fig. 4

Fig. 5

Phyſiſk og Deconomiſk.
Beſkrivelse
over
Fogderiet
Søndmør,
beliggende
i Bergens Stift, i Norge.

Anden Part.

Trykt i Sorø 1766.

Sælges i Kiøbenhavn i Rothes Enkes og Profts Boghandling
paa Børsen, i No. 11, 12 og 13.

971904311383

9. 1. 11. 6. 11. 11.

1890

210 211 212 213 214

Tit

R d n g e n.

112

11 2 3 4 5 6

Allernaadigste Konge!

Det er allerede nogle Aar siden, jeg havde den Ære at overlevere Deres Kongelige Majestets Høifstsalige Hr. Fader den Første Part af denne Lands-Beskrivelse, som havde den Lykke, ei alene at blive naadig optagen, men og belønnet efter mit Ønske. Dette kan, som mig synes, nogenlunde undskylde den Driftighed, jeg har taget mig, at sætte Deres Kongel. Majestets Høie Ravn for ved denne Anden Deel af mit ringe Arbeide. Hvilken anden, meere beqvem og meere naturlig, Leilighed kunde jeg vel faae, til offentlig at bevidne min levende Erkiendtlighed for den Høifstsalige Konges Raade, og til at frembære min allerunderdanigste Lykonfning til Deres Majestets Intrædelse paa Thronen?

Jeg

Jeg smigrer mig med det allerunderdanigste Haab, at et Skrift, som ei har anden Hensigt, end at give en tilforladelig Underretning om Fædrenelandets sande Beskaffenhed, kan ei være ubehageligt for en Monark, hvis Lande ere saa vidtløftige og saa vidt adspredte, at de ikke uden Vanskelighed kan oversees og kiendes. At regiøre et Land vel, uden at kiende det til Gavn, er ikke mueligt; og hvorledes skal man ret kunde lære at kiende det, uden af gode og nøiagtige Beskrivelser?

Er det end en liden Deel af Fædrenelandet, som jeg har foretaget mig at beskrive, saa er den dog uden Tvivl stor og vigtig nok til at fortiene Deres Majestæts Paamærksomhed; og skulde Beskrivelsen derover synes alt for mager og ubetydelig, som den og paa visse Steder virkelig er, saa ville Deres Majestæt allernaadigst betænke, at jeg har med et Land at giøre, hvor Naturen næsten udgiør Alting, og hvor lidet eller intet findes af det Konstige, som ellers pleier at indtage det største Rum i andre Landes Beskrivelser. Det gaaer med Konsterne her i Landet, som med de høie Videnskaber, nemlig at de ikkun lidet kan dyrkes og drives, af Mangel paa Anledning og Opmuntring. Uagtet Norge er et af de største Riger i Europa, har det dog havt denne be-

syn-

synderlige Skiebne frem for dem alle, at det hidindtil ei har kundet fremvise noget Slags Akademie, eller Stiftelse til nyttige Konsters og Videnskabers Fremmelse, ja ikke engang et offentlig Bibliothek. Indtil disse Mangler afhielpes, vil vort Lands Beskrivelse formodentlig altid blive tør og mager, eller i det mindste ei saa accurat og interessant, som den kunde og burde være. Det staaer til Deres Kongelige Majestæt alene, at raade Bod paa disse og fleere Mangler; er det sandt, at man i Almindelighed udretter meget med en god Villie, da maae for en Monark, som vil, ifkun saa Ting være umuelige.

Imidlertid har jeg beskrevet Landet saaledes, som det for nærværende Tid befindes; og om jeg maaſkee undertiden anfører alt for smaae og ubetydelige Omstændigheder, saa maae dette tiene mig til Undskyldning, at jeg ei har kundet finde noget vigtigere. Det er desuden med en Jord-Beskriver, som med en Maler; de bør begge følge Naturen, og søge at udtrykke endog dens mindste og fineste Træk. Hvor glædeligt ville det ikke være for disse Egnes Beboere, og for mig især, om Deres Majestæt engang af egen Erfarenhed kunde overbevises om Rigtigheden af denne Beskrivelse!

Den

Den Allerhøieste, som har fundet **D e r e s**
Kongel. Majestet saa tidlig moden til at be-
styre tvende Riger, ville fremdeles krone **D e m** med
Naade og Lykke i alle **D e r e s** Jdrætter og Anstal-
ter! Han gibe **D e m** Kraft og Styrke til at over-
vinde alle Slags Fiender, Fristelser og Farligheder!
Han hielpe **D e m** til at vedligeholde den kostbare
Skat, som **D e** have arvet tillige med Kronen, nem-
lig Undersaatternes Kierlighed, og unde **D e m** den
Vere, at leve og døe som **Fædrelandets**
Fader!

Saaledes ønsker og beder daglig den, som med
uafladelig Troeskab og allerdybeste Underdanighed
har den ære at være

Deres Kongelige Majestets

allerunderdanigst hengione Undersaat
og Tiener

Hans Strøm.

Til Læseren.

Det gunstige Biesald, hvormed Læseren har behaget at optage den første Part af dette Skrift, har meget overgaaet min Formodning, og givet mig den kraftigste Opmuntring til at fare fort, og bringe et Værk til Ende, som nu i mange Aar har holdt mig i bestandigt Arbeide, og til sidst næsten overvundet al min Taalmodighed. Det er og alene i Tillid paa Publici Godhed, at jeg nu vover at udgive denne Anden Part af Søndmørs Beskrivelse, som efter Løfte strax skulle have fulgt paa den Første. At dette ikke er

Til Læseren.

sket, maae ei tilskrives min Forsømmelse, men adskillige uventede og ganske tilfældige Aarsager, blant hvilke jeg ikkun vil nævne den store Urigtighed, som i nogle Aar ere indløbne med de fleeste til og fra mig gaaende Breve, uagtet de ere affendte med den ordentlige Post, hvorover jeg kunde have Føie at besvære mig paa et andet Sted, end her. Denne mislige Brev-Berling har baade foraarsaget en Stands i Trykningen, og maafee tillige en Deel Feil og Urigtigheder i Skriftet, som ellers kunde have været forekomne, og som intet uden Publici Godhed kan undskyldes. Jeg bør troe, at mine Læsere have taget min Correspondences Besværslighed, og andre i Fortalen til den første Tome anførte Vanskeligheder, i Betragtning, da de første Gang dømmede mig saa lemsældig; og jeg beder, at de ligeledes ville have dem for Dine nu, ved de efterfølgende Blades Giennemlæsning. En Forfatter i min Situation har undertiden lige saa megen Vanskelighed for at faae noget befordret til Trykken, som at skrive noget læseværdigt; og begge disse Vanskeligheder tilsammen tagne kan let betage al Lyst til at bruge Pennen.

Imidlertid er det min Pligt, at levere saa vel Forlæggeren som Prænumeranterne den belovede Topographiske Be-

skri

skrivelse over Søndmørs Fogderie; og skal det ikke lidet fornøie mig, om begge Parter dermed finde sig saa vel holdne, at de ei fortrynde paa deres giorte Forskuder. Jeg tilstaaer, at en Beskrivelse i tvende Qvart-Bind over et saa lidet District, som Søndmør, kunde ansees at være alt for meget; men da jeg med al den Hoiagtelse, jeg er mine Formænd skyldig, dog ikke kan troe, at nogen af dem har givet et almindeligt Begreb om Norge paa en Maade, som kunde tiene mig til Plan og Indledning, saa har jeg seet mig nødt til at tage alting ligesom op fra Roden. Dette kunde ikke skee uden nogen Vidtløftighed, især da jeg ikke alene har med Norske, men og med Danske Læsere at gjøre, af hvilke de fleste vel aldrig have seet et Fjeld, og selvselig ere kun lidet i Stand til at gjøre sig det rette Begreb om Norge i Almindelighed, end sige om den Nordenfieliske Situation især, som er meget indviklet, og falder vanskelig at forklare, af Mangel paa bequemme Danske Ord, som ret kan udtrykke Tingene. Har jeg i saadan Forklaring været nogenledes lykkelig (thi den yderligste Fuldkommenhed bør ei kræves af de første Begyndere) da haaber jeg, at mine Eftermænd kan spare en Hoben af den Vidtløftighed, som jeg har brugt, naar de ville tage sig for at beskrive et eller andet Nordenfielisk District, især nogle af de nærmest ved Søndmør beliggende

Til Læseren.

Fogderier; thi der maae de almindeligste Ting nødvendig være af samme Beskaffenhed som her, og naar disse ere een Gang vel og rigtig udforte, behøver man ei at igientage dem oftere. Endog de Feil, som jeg kan have begaaet, kunde maaskee i sin Tid give Anledning til noget rigtigere og bedre; og om saa skeer, hvad skader det da, at jeg har været noget vidtloftig? De rette Kiendere, som indsee, hvor meget os endnu fattes i Landets Geographiske og Physiske Beskrivelse, formodes altsaa let at ville tilgive mig den brugte Vidtloftighed; men en anden Sag er det, om de findes lige saa villige i at holde mig de Feil til Gode, som, uagtet al min Flid og Forsigtighed, kan være indløbne. Jeg indseer nu bedre end tilforn, at jeg har paataget mig et Arbejde af større Vigtighed og Omfang, end nogen i mine Omstændigheder maaskee burde vove; og dersom en saa lærd og vel øvet Skribent, som Hr. Procantler Pontoppidan, maae i Fortalen til den Danske Atlas flage over Mangler og Ufuldkommenheder, uagtet Han har havt Udgang til alle muelige Kilder, hvad bør jeg da ikke frygte, jeg, som har savnet næsten alle Hjelpe-Midler, og kan lignedes med en Vedderkop, der spinder i en Ufkrog, og tager alting af sig selv. Dette maae da tiene mig til nogen Undskyldning hos alle billige og vel dømmende Læsere; thi for dem, som finde

Lyst

Lyft i at dadle alt, hvad de selv ikke vil eller kan giøre, veed jeg nok, at ingen Undskyldning gielder.

Hvad jeg især har at erindre ved denne anden Part af Skriftet, bestaaer kortelig i følgende: 1) At da Drskougs Præstegjæld, som tilforn bestod af 4 Sogne, blev i Maret 1759 deelt i tvende adskilte Sogne-Kald, saa har jeg og betragtet et hvert af disse Kald for sig, og følgerig inddeelt nærværende Tome i 10 Capitler, i Steden for de 9, som jeg i Begyndelsen havde lovet. 2) At da det belovede Register over begge Skriftets Deele, som var indrettet omfrent efter Linnæi Maade i Hans udgivne Reise-Beskrivelser, blev befundet at være alt for stort og vidtløftigt, og Tiden ei vilde tillade at indrette et nyt paa en anden Maade, saa har jeg saa meget mindre taget i Betænkning, reent at udelade samme, som det ventelig kun sielden vilde blive brugt, men derimod mærkelig forøge Bogen, som desuden er meere end stor nok. 3) At jeg her efter Løfte bør rette de Feil, som deels ved min egen, deels ved mine Correspondenteres og Bogtrykkerens Forseelse have indsnegget sig i den første Tome, og ere følgende:

Til Læseren.

Side. Lin.

- 57 7. Selenites. læs: Amethyst-Flus.
- 63 22. Gramen fulcatum hispanicum. I. Phalaris.
- 70 24. Det Ord: rar, bør udelades.
- 75 24. Den Anmærkning, som her anføres af det Sv. Ak. Skrifter, hen-
 holder egentlig til den næst foregaaende Art.
- 82 14. ved Beie. I. ved Møddinger.
- 84 19. Cucubalus f. Behen album voxer alene ved Stranden.
- 104 27. tørre. I. vaade.
- 122 9. Samolus Valerandi. I. Pulmonaria maritima.
- 147 22. tykke. I. tynde.
- 148 11. Golder. I. fine Trefler.
- 169 7. 8. Cynips og Cynips Betulæ. I. Tenthredo og Tenthredo Be-
 tulæ.
- 176 11. paa hver Side. I. paa den ene Side.
- ibid. 25. Det Ord: smaae, bør udelades.
- 177 25. Aranea No. 2. bliver egentlig Aranea abdomine subgloboso
 rubro-fusco cruce alba picto. Fn. Sv. §. 1214.
- 180 5. Garnaten er Cancer Mœnas Linnæi, og Trolde-Krabben Can-
 cer Maja ejusd.
- 182 18. Buccinum a) er Buccinum undatum Linnæi S. N. ed. 10.
 pag. 740.
- 186 11. Sølv-Rongen er uden Tvivl Trochus cinereus Linnæi ibidem
 pag. 758.
- 200 25. tykke I. tynde.

Side

Til Læseren.

Side. Lin.

- 203 3. Den grønne og gule. I. den grønne med rødgule Fædder.
- 210 25. tilsaæde. I. opploiede.
- 219 12. De Ord: saa og med hvide Pletter paa de øverste smaae Fiere, som bedække Bingerne, bør udelades.
- 223 27. De Ord: som atter giennemskiares af en anden lysgraae Stribe, bør udelades.
- 225 6. Fjeld-Skioren er *Picus albo nigroque variegatus vertice nigro* Linnæi Fn. Sv. 9. 87.; men Skov-Skaden er *Pica glandaria* Authorum.
- 238 18. Rav-Orn bør uden Tvivl egentlig heede Rav-Orre, og bliver maaskee den samme som Søe-Orren, der og kan kaldes Rav-Orre, fordi den idelig kaver eller dukker under Vandet; hvorfor den og af Klein kaldes *Schwarz-Teucherlein*, item NB. Råser-Endte Hist. Nat. Avium pag. 150.
- 241 18. Kryffien er uden Tvivl *Larus tridactylus* Linnæi.
- 248 1. De Ord: *Certhia* Authorum og, bør udelades.
- ibid. 7. Qvikke-Tiel den bliver den samme Fugl, som Lare-Titen.
- 249 18. Sand-Ronnen er befunden at være *Charadrius hiaticula* Linnæi.
- 302 25. Rødsiften er ikke *Erythrurus* Authorum, men *Peleca marina* Linnæi.
- 305 20. Spand. I. Finger.
- 309 23. Springereren er *Delphinus Delphi* Artedii.
- 310 17. De Ord: paa muddrig Grund, bør udelades.

Side.

Til Læseren.

Side. Lin.

- 315 3. Det tredie Slags Tang-Brosme har virkelig baade Bryst- og Bug-Finner, og bliver egentlig *Ophidion cirrhia carens* Artedii, altsaa ikke den anførte *Blennius*, der dog meget ligner hiin, og opholder sig uden Tvivl ved vore Strande, skient den endnu ikke af mig er funden.
- 331 2. Vice-Sorenskriver. I. Foged.
- 385 2. *Cynips Betulæ*. I. *Tenthredo Betulæ*.
- 417 20. Udrønne. I. Landrønne eller Sydost.
- 458 10. Kiar eller Elvé-Kiar, som egentlig bør kaldes Laxe-Kiar, er blevet urigtig beskrevet af den Marsag, at jeg har stolet paa andres mundtlige Beretning, uden selv at tage det i Oiesyn. Det bruges ikke som Sloe og Hob om Efterhesten, men om Foraaret, naar Laxen gaaer op ad Elven, og har selvfølgelig sin Abning ikke vendt op ad, men ned ad, og siddende lige midt imellem de tvende Triangelagtige Hjørner, hvor man imellem Staverne, som Kieret bestaaer af, giver saa meget Rum aabent, som til Laxens Indgang behøves.
- 467 18. Her paa Stedet. I. her i Landet (nemlig deels i Bergen, deels her paa Stedet).
- 485 5. kan gielde 3 Rdlr. Tonden. I. kan gaae til en meget høi Priis. NB. De ommældte 3 Rdlr. ere kun at forstaae om Prisen her paa Stedet.
- 491 22. Det er Søndfiord, Nordfiord og Sogn. I. det er Søndfiord og Nordfiord.

Side.

Til Læseren.

- Side. Lin.
- 503 18. meere haard og dragende. I. mindre haard og meere dragende.
- 525 16. Immer-Søndag har ei sin Oprindelse af Imbre, men af Eim eller Emmer 3: gloende Afke, følgerig vil sige det samme som Afke-Søndag, eller Søndagen for Afke-Onsdag. See J. Arnesens Nistandske Rettergang Pag. 92.
- 532 28. udtales altid som. I. bruges altid i Steden for.
- 547 28. laves tykkere. læg til: og uden Syre.

Foruden dette kunde endnu, i bemeldte 1ste Part, adskilligt være at forandre og tillægge, fornemmelig i de 5 første Capitler, som angaae Landets Natural-Historie; men i Steden for at anføre baade mine og andres nyere Jagttagelser paa dette Sted, vil jeg heller have Læseren henviist til det Kiøbenhavnske og Trondhiemske Selskabs Skrifter, hvor allerede adskilligt did henhørende er at finde, og herefter kan ventes noget meere. Af mig som en Autodidactos, og som den første, der har søgt at tillægge vore Norske Naturalier Systematiske Navne, kunde vel ingen bedre Prøve ventes, end den jeg har givet i dette Skrifts første Part; og naar jeg ikke altid har været lykkelig i at udfinde de rette Synonyma, maae det som oftest tilskrives, deels mine Exemplarers Ufuldkommenhed, deels Authorum urigtige, eller ufuldstændige og utydelige Beskri-

Til Læseren.

vesser. Overalt kan jeg forsikre, at det ofte har kostet mig meere Møie at tage Feil, end mange andre at skrive rigtig; og det eene med det andet kan overbevise baade Læseren og mig, at det ikke er eens men manges Arbeid, at bringe et Lands Natural-Historie til sin rette Guldkommenhed.

Det selv samme kan og med god Grund siges om den Geographiske Deel af Skriftet, eller om Landets Topographiske Beskrivelse. Det har været mig umueligt at besøge alle Vinkler og Braaer i dette Fogderie, især ved Grændse-Fjeldene; og endnu mindre har Tiden tilladt mig, at betragte og undersøge alting paa det nøieste. Jeg har været eene om alle Ting, og følgelig maattet lade mig nøie med at afsøle de fornemste Strækninger saa godt, som skee kunde, og at tage de mærkværdigste Steder kortelig i Oiesyn, ladende det i øvrigt ankomme paa andres troeværdige Beretninger. Alt dette har jeg samlet, aftegnet og beskrevet; og haaber jeg, at Læseren ved Hjælp af Landkortet, Beskrivelserne og de hosføiede Tabeller, skal nogenledes kunde hitte Reede i disse Egnes indviklede Situation. Landkortet har vel aldrig været ganske uden Feil; men under Kobberstikkerens Haand er det heller ikke blevet bedre. Formodentlig er det dog lige saa rigtigt, som en Deel
andre

andre Rorter, der gives os i visse Reise-Beskrivelser over ube-
kiendte Lande, til hvis Classe heele Norge ikke ubillig kan
henføres. Vi have endnu ingen Deel af vort Fædreland me-
thodisk opmaalt, undtagen Grændserne, ja ikke engang Poli-
Høide nogensteds rigtig beregnet, end sige Landet og dets Egen-
skaber, tillige med Indbyggernes adskillige Nærings-Maader,
accurat beskrevne; og dog er alt dette høist nødvendigt, om
man ellers tænker, til Gavn at ville lære at kiende Landet,
og paa en grundig Maade at ville forbedre dets Handel, Søe-
fart, Deconomie og Finance-Væsen. Dette er vel en Sand-
hed, som passer sig paa alle Lande, men har dog fornemmelig
Sted i Norge, hvis Deconomie er forskiellig næsten i hvert
Fogderie, og maae indtil denne Time nødvendig være lidet be-
kiendt, endog for dem, som boe i Landet selv. I det mindste
tilstaaer jeg for min Part, at jeg af Hr. Egedes Beskrivelse
over Grønland kiender samme Land bedre, end Finmarken
og Nordlandene, uagtet disse ligge mig saa meget nærne-
re, og at jeg ved Hr. Assessor Effendrops Hielp har større
Kundskab om Fier Sogn i Aggershuus Stift, end om noget
Sogn i Bergens Stift, uden for Søndmør. Som det gaaer
mig, maae det nødvendig gaae flere af mine Landsmænd, og
ventelig endnu meere dem, som boe uden for Landet, og dog

Til Læseren.

ofte (uden nogen Tid at have seet det) ere efter Embeds Medfør forbundne til at beskrive dets Deconomie. For dem især, tænker jeg, at Topographiske Beskrivelser over Norge maatte være heel umistelige, om de end ikke havde alle Fuldkommenheder, og at man, for at faae dem gode og paalidelige, ei havde Nar-sag at spare paa Præmier eller andre anseelige Belønninger. Have vi dog allerede med stor og berømmelig Glid, og med ikke mindre Beføstning, søgt at indhændte Efterretninger om fremmede Lande, hvad skulde da kunde hindre eller affkræfte os fra, at forskaffe os Kundskab om vore egne Lande, som baade er meere nødvendig, og meere nyttig? I et Land, som er fuldt af Bierge og Biergverker, kan ikke let mangle enten rare eller vigtige Ting at skrive om; og paa gode Beskrivelser ville det lige saa lidet fattes, naar ikkun de, der skulde paatage sig saa besværligt Arbeide, fik kraftige Opmuntringer og Understøttelser. Jeg kunde let nævne adskillige her i Landet, som til slige Ud-arbejdninger havde meere Indsigt og større Bequemhed end jeg, der meere af Overbeviisning om saadanne Topographiers Nytte, end af Tillid til mine egne Kræfter, har ladet mig forleede til at beskrive det Sted, hvor jeg boer. Kunde imidlertid det, som jeg har havt Leilighed til at anmærke ved Sendmør, give Anledning til noget bedre og fuldkommere paa andre Ste-
der,

der, da vilde jeg ikke holde min Umag spildt, men tværtimod ansee det for den største Binding; og saa lidet, som jeg selv nogensinde herefter agter at paatage mig det Slags Arbeide, saa kiert skulde det være mig, om jeg derudi kunde gaae andre til Haande, og være dem til nogen behagelig Tieneste. Ved fælleds Bestræbelse, og manges forenede Flid, kunde man til sidst vente at faae de fleste, om ikke alle, Landets Deele nøiagtig beskrevne; og om endstønt enhver af disse Topographier især kunde maaskee (lige som Søndmørs Beskrivelse) paa sine Steder blive tør og mæver, af Mangel paa forekommende Mærkværdigheder, hvis Opdagelse ofte beroer paa en blot Slumpe-Lykke, saa kan jeg dog ikke vel tvivle paa, at de jo, alle tilsammen tagne, vilde udgiøre noget større og vigtigere, end man i Almindelighed forestiller sig. I et Land, som Norge, hvor man paa de fleste Steder (Søndmør ikke undtaget) endnu neppe kiender den yderste Jord og Bierg-Skorpe, er det meget troeligt, at man ved en anstillet almindelig Undersøgning vilde opdage mange Ting, som nu ligge skjulte, og maaskee ellers aldrig komme for Lyset; og om end intet nyt var at finde, saa var dog Publicum overmaade vel tiend med at faae Underretning om de allerede opdagede Mærkværdigheder, ja endog med en blot Geographisk Beskrivelse, geleidet af et simpelt Landkort. Ved Hielp af flige

Til Læseren.

specielle Kort og Beskrivelser kunde man dog engang blive i Stand, at tilveiebringe det, som man hidindtil saa høilig har savnet, nemlig et nogenledes accurat og brugbart Almindeligt Landkort, hvorpaa intet Land i Europa for nærværende Tid har større Mangel, end Norge. Kort at sige: næst saadanne Afhandlinger, som underviise Folket om Pligterne mod Gud og Næsten, troer jeg, at ikkun saa Skrifter kan være nyttigere end de, som give os tilforladelige Efterretninger om Fædrelandets sande Beskaffenhed, uden hvilke man aldrig skal kunde bringe det ret viidt i nogen Deel af Landets Historie, og endnu mindre i Landets oekonomiske Forbedring.

Capit=

Capitlernes Indhold.

Første Capitel.

	Pag.
Om Harams Præstegjæld	3
Første Artikel: om Harams Sogn	15
Anden Artikel: om Vigrens Sogn	35

Andet Capitel.

Om Borgunds Præstegjæld	49
Første Artikel: om Hoved-Sognet Borgund	51
Anden Artikel: om Anneget Batne	122
Tredie Artikel: om Anneget Skoue	135

Tredie Capitel.

Om Drskongs Præstegjæld	169
Første Artikel: om Hoved-Sognet Drskong	171
Anden Artikel: om Anneget Søkelsen	186

Fjerde Capitel.

Om Strands Præstegjæld	202
Første Artikel: om Strands Sogn	204
Anden Artikel: om Stordals Sogn	214

Femte Capitel.

Om Nordalens Præstegjæld	233
Første Artikel: om Nordalens Sogn	246
Anden Artikel: om Syndelevs Sogn	274
Tredie Artikel: om Geranger	284

Siette Capitel.

Pag.

Om Jørgensfiordens Præstegjæld og Jørgensfiordens Sogn	299
---	-----

Syvende Capitel.

Om Voldens Præstegjæld	338
Første Artikel: om Hoved-Sognet Volden	340
Anden Artikel: om Annexet Ørsten	369

Ottende Capitel.

Om Ulfsteens Præstegjæld	392
Første Artikel: om Ulfsteens Sogn	394
Anden Artikel: om Hareids Sogn	404

Niende Capitel.

Om Herroe Præstegjæld	421
Første Artikel: om Hoved-Sognet Herroe	429
Anden Artikel: om Annexet Sandoe	445
Tredie Artikel: om Annexet Røvde	458

Tiende Capitel.

Om Vandelsbens Præstegjæld	474
Første Artikel: om Vandelsbens Sogn	480
Anden Artikel: om Søvde Sogn	495

Anden

Anden Part,

indbefattende

S o n d m ø r s

Besønderlige

Beskrivelse,

inddelet i

Ti Capitle.

Handwritten text, likely a title or heading, appearing as a mirror image of the reverse side.

Handwritten text, likely a subtitle or author information, appearing as a mirror image of the reverse side.

Handwritten text, likely a title or heading, appearing as a mirror image of the reverse side.

Handwritten text, likely a subtitle or author information, appearing as a mirror image of the reverse side.

Handwritten text, likely a title or heading, appearing as a mirror image of the reverse side.

Handwritten text, likely a subtitle or author information, appearing as a mirror image of the reverse side.

Handwritten text, likely a title or heading, appearing as a mirror image of the reverse side.

Handwritten text, likely a subtitle or author information, appearing as a mirror image of the reverse side.

Første Capitel.

Om

Harams Præstegjæld.

Harams Præstegjæld, som bestaaer af de tvende Sogne Haram og Vigren, har i de ældre Tider ligget under Hoved-Kaldet Borgund og ifkun været at ansee som en Deel deraf; uagtet det havde sin egen Præst, som under Navn af Residerende Cappellan bestyrede begge Sogne og nød af Borgunds Sognepræst en aarlig Løn af 32 Rdlr. foruden de uviste Indkomster; hvilket vedbarede indtil Aaret 1702, da den Forandring blev gjort, at de tvende Munyer Haram og Vigren, tillige med 10 Bøge Fisk af Borgunds Mensal-Gods, skulde ganske adskilles fra Borgunds Præstegjæld, og udgiøre et Sogne-Kald for sig selv, ved hvilken Indretning det indtil denne Tid er forblevet.

Det heele Kald bestaaer næsten af lutter Der og indbefatter i sær den Nordligste Deel af de Der, som hos os ere bekjendte under Navn af Nord-Derne; og da alle disse ligge ud mod Havet, omtrent 1 Miils Bei fra det faste Land, saa har dette Kald alle de Fordeele og Besværligheder, som et nærgrændsende Hav pleier at føre med sig. Derne selv ligge derimod temmelig nær ved hinanden, ere og i Almindelighed smukke og behagelige, samt frugtbare paa Byg og Havre, saa at af Bygget saaes en tredie Deel imod Havren, og af begge Deele avles saa meget, som til Beboernes egen Underholdning er fornødent; ja i frugtbare Aaringer kan end og noget overlades til trængende Naboer.

Jord-Arten falder her til Agerdyrkning meget beqvem, da den enten bestaaer af feed Muld, eller og af Sand, som ved det Dunstfulde Hav tilstræffelig befugtes og tillige vel gødes, ei alene med Møg men og med adskillig Slags Søe-Græs, i sær med Kurb- og Muld-Lare. Kurb-Laren er i I. Parts 2. Capitel sub tit. Fucus Scoparius udforlig beskrevet, men Muld-Laren er intet andet end en Samling af Zostera (Marhalin) og andet Søe-Græs, som ligger og raadner i Stranden; begge Deele opkastes af Bølgerne paa Strandbrædden i stor Overflodighed. Desuden staares og en stor Deel Knoppe-Tang (Fucus nodosus) i Stranden og føres hen paa Agrene; med hvilket og mere dette Kalds Indbyggere giøre sig særdeles Fliid, og faae Uimagten vel belønnet, da de i Almindelighed kan høste 18 til 20 Tønder efter 1 Tønde Bygs Udsæd og af Havre syvfold.

Paa Græs ere disse Der ligeledes temmelig frugtbare, og det et alene paa Hiemme-Marken eller Engen, som aarlig forbedres med Gødning af Fiske-Indvolde og andet mere, men og paa Udmarken og Fjeldene; saa at man her ikke behøver at føre sit Væg til fremmede Græsgange om Sommeren (hvilket paa nogle Steder hos os maa skee med største Ueillighed og Bekostning) men kan have dem gaaende
hos

hos sig, enten paa Verne selv eller paa de i Nærværelsen liggende smaae Holme. Paa Fjeldene holder man desuden en temmelig Deel gildede Bukke, som gaae ude baade Vinter og Sommer og blive overmaade fede, men derhos undertiden saa vilde, at de maae fanges eller skydes som andet Vildt; da de om Høsten sælges med god Fordeel. Derimod er Faare-Avlingen ikkun i maadelig Tilstand, og det er rart at finde hos en Bonde mere end 4 til 5 Faar, skiont der paa de fleste Steder kunde være Leilighed nok til at føde et dobbelt Antal, om ikke mere. Narsagen til saadan Mangel foregives at være Faarenes Vantrivelse af den fugtige Luft her ved Hav-Kanten, item af de skarpe Foraars Vinde og det usunde Vand-Græs, som voxer her overalt i Sumpene eller Myrene, hvilket og virkelig forholder sig saa (*); men derimod bliver det lige saa vist, at Faarene bedre vilde trives, om de bleve bedre ryggede, og Myrene udtørrede, hvilket de fleste forsomme, og nodes derfor til at kiobe en stor Deel Badmel paa fremmede Steder, i sær paa Romsdals Mark-

A 3

ked,

- (*) I Hamburg. Magaz. 5. B. 2. St. 1. Abhandlung mældes om en skadelig Faare-Syge i Engelland, kaldet Råude, som efter Beskrivelsen kommer nøie overeens med vores Igls- og Bass-Sot, og tilskrives meest regnagtig og kold Luft, samt usundt Græs paa vaade Marker. Samme-
steds Pag. 131 og 132 heder det: „at Indbyggerne i Durham i Engelland smalte Tiere, Fidt og Salt sammen, og besmere Faarene dermed, naar de ere klippede, paa det de ei skal tage Skade af Regnen; da de ellers i dette kolde og fugtige Land ikke skulde leve 2 eller 3 Aar. Paa andre Steder i Engelland toer man Faarene, efterat de ere klippede, med Vand, hvori er kommet Salt; og de, som hør ved Seen, vide at betiene sig af dette salte Element til at toe deres Faar dermed, hvorved deres poreuse Hund hardner imod Kulde og Regn, og bærer bedre Uld. Den første Maade er paa nogle Steder hos os i Brug, men den sidste ikke, skiont den er lige saa eenfoldig som let at komme til, og altsaa værdig at forsøges her i Landet, besønderlig ved See-Kanten, hvor Bass-Sotten blant Faarene er meest gangs.

fed, hvor det i Mængde tilbringes af Oplænbingerne. Endelig maa jeg og her anmærke, at som Hiemme-Marken paa de fleste Der er jævn og slæt, saa kan man her til Aulsbrugers Bequemmelighed betjene sig af et Slags Vogne eller Karrer med 2 Hiul under, som trækkes af Heste, men kan sjelden bruges nogensteds hos os, undtagen her og i Dalene.

Jeg har tilforn erindret, at alle Gaarde ved See-Kanten ere, formedelst Herligheden af Fiskerierne, meget høit Skyldsarte eller i Matrikelen anførte for en høj Takt og Afgift; saa at et Stykke Land i Fiordene, uagtet det staaer for lige Takt med et andet Stykke Land ved See-Kanten, dog altid er af ulige større Vigtighed eller Strækning. Dette gielder fornemmelig her i Kaldet, hvor enhver Jorde-Part, efter Skyldsætningen at regne, synes at være meget stor, men er dog i sig selv betragtet kun maadelig, eftersom en Opsidder kan paa et Stykke Jord af $1\frac{1}{2}$ Bog Fisk eller 6 Møllag (hvilket her er det sædvanligste) sjelden føde mere end 7 til 8 Stykker stort Qvæg og een Hest. Ikke des mindre synes dog de fleste af disse Der ei at være saa vel beboede og dyrkede, at de jo endnu kunde modtage en Hoben flere Opsiddere og give Anledning til nye Jorders eller Pladsers Oprydning, allerhøjest da Huus- og Pladse-Mænd kan her, ved Hielp af Fiskerierne, leve næsten lige saa godt som Gaardmænd.

Træer ere neppe at see i det heele Kald; men at her tilforn har været Skov nok, kan sluttes af de mange forraadnede Rodder af Fyrre-Arre- og Hassel-Træer, som undertiden findes et Par Alne dybt under Jorden, tillige med Levninger af gamle Træ-Gierder, i hvis Sted man nu maa opføre Gierder af Torv eller Steen. I Mangel af Skov og Træ bruges altsaa til Brændsel næsten intet andet end Torv, som her falder i Overflodighed og af allerbeste Art, nemlig saa vel Steen-Torv som Mossé-Torv, om hvilke begge er nævnt i 1. Parts I. Capitel.

Til at brænde Tran og andet saadant betiener man sig og af Kurv-Tarens tykke Stammer, som om Sommeren ligge tørrede ved Strandbrædden og falde til dette Brug ganske beqvemme.

Alle Slags Søe-Fugle, saasom Alker, Imbrer, Lunder, Graaegies, Raatgies og mange flere (*) opholde sig her i stor Overflodighed; men af dem gjøre Indbyggerne sig ingen sonderlig Fordeel, undtagen paa nogle faae Steder, hvor man af Maager, Vederfugle og flere indsamler baade Eg og Duun i temmelig Mængde. Røper indfinde sig og her i nogen Mængde om Vinteren, saa ofte de formedelst alt for megen Snee nødes til at forlade Fjeldene og Dalene paa det safte Land. Af Rov-Dyr veed man her intet at sige, men vel af Rov-Fugle.

Kaldets største Herlighed bestaaer i Fiske, som ei alene falder her i større Overflodighed end paa de fleste andre Steder i Fogderiet, men drives og af Indbyggerne med megen Flid, dog uden Tilfidesættelse eller Forsømmelse af Algerdyrkningen. De Slags Fiske, som her fornemmelig fanges og virkes, ere Torsk, Lange, Øvelte, Sey, Glynder, Lax og Nise; og da Torske-Fiskeriet eller (som det egentlig kaldes) Baar-Fiskeriet er her, som overalt hos os, af størst Vigtighed og Betydning, saa maa jeg derfra gjøre Begyndelse.

For at fange Torsk med Garn om Baaren, maa man her gemeenlig reise et Par Miile ud i Havet, hver Dag, saa lange Fiskeriet vedvarer, efterdi Havbunden nærmere ved Landet er alt for hoi, saa at Torsken ei søger der op uden af en Hændelse. Fisker-Pladsene eller

(*) Foruden adskillige andre Fugle, som ei ere meget bekjendte, undtagen i dette Kald alene, forekommer og her undertiden den Fugl, kaldet Trane (*Ardea vertice papilloso* Linnæi Fn. Svec. §. 131.) som ei er bleven anført i T. P. 4. Capitel, og anmærkes derfor her, som et nyt Tillæg til de Søndmørske Fugle

de Steder, hvor Torske-Garnene sættes ud, ere visse saa kaldte Soyler eller smaae Dale i Hædbunden paa 50 Favnes Dybhed, af hvilke et hvert Bygdelav har sine egne; men da her ingensteds gaaer noget stort og mærkeligt Dyb ind fra Havet, hvorigiennem Torsken kan støde ind til Landet, saa hænder det sig ofte, at den ved sin Ankomst Norden fra gaaer her forbie lige ind ad Breesund, som ligger Sonden for; og i dette Tilfælde har man da liden eller ingen Fængst at vente forend mod Vaar-Fiskeriets Slutning, naar Torsken begynder at gaae tilbage og Nord ad igien. Men da den i sin Tilbagegang gemeenlig tager den samme Wei, som den kom fra, nemlig igiennem den forhen beskrevne store Canal kaldet Store-Dybet, som ligger 4 Miile ud i Havet; saa maae Fiskerne hver Dag giøre en Reise efter den paa 8 Miile frem og tilbage, og næsten bruge baade Nat og Dag for at benytte sig af den korte Tid, i hvilken Torsken der opholder sig, som er i det høieste et Par Uger. Hvor vigtigt dette Fiskerie er, eller hvor meget det i gode Aaringer indrenter, kan nogenledes slutes af en Beregning, som derover blev gjort i Aaret 1756, da baade her og andensleeds i Fogderiet faldt et ganske anseeligt Vaar-Fiskerie. I bemældte Aar blev da, efter en af Sognepræsten Hr. Henning Abelsøet forfattet paalidelig Beregning, i det allermindste virket 16500 Boge Torsfisk, hvilke, naar hver Bog beregnes til en halv Rixdaler, som var den almindeligste Priis i samme Aar, udgiøre den Summa 8250 Rixdaler; lægges Tranen dertil, som efter Torske-Leverens Bestaaffenhed i fornævnte Aar ei kun ansættes høiere end til 1 Tonde for hver 26 Boge Fisk, da beløber den sig til 634 Tonder, følgelig (hver Tonde ikkun til 7 Rixdaler beregnet) til den Summa 4438 Rixdaler; foruden Torske-Rognen, som den Gang var i temmelig Priis og kan anslaaes i alt til 240 Rixdaler, nemlig for hver Fisker-Baad eller Fløingsfar 6 Tonder Rogn og for hver Tonde Rogn 2 Rixdaler. Naar man nu veed, at alt dette er

ind:

indbragt ved 40 store Fisker-Baade, og man efter den Maade, som forhen i 1. Parts 9. Cap. er viist, afdrager de paagaaende Omkostninger, nemlig først for Brug og Slid af Fisker-Baadene, Torske-Garnene og Søe-Næderne; dernæst for Kost og Løn til 100 eller i det højeste 150 leiede Folk fra Naboe-Fogderiet Nordfjord, som i dette Kald til Vaar-Fiskeriets Drift behøves; endelig for Salt og Træ til Rogn og Tran; saa kan man let gjøre Beregning paa den Fordeel og Beholdning, som dette Kald har haft af Vaar-Fiskeriet i Aaret 1756. Vel bør man ikke fra dette Aar gjøre Slutning til alle andre Aaringer, eller tænke, at Vaar-Fiskeriet alle Aar er lige riigt og fordeelagtigt; men dette bliver dog altid viist, at samme indbringer aarlig noget anseeligt, og at Deboerne her have gode Indkomster af dette saa vel som andre Slags Fiskerier, blant hvilke jeg i sær vil regne Fiskeriet paa Stor-Eggen, som gaaer til fra Sommerens Begyndelse til St. Hans Dag og paa dette Sted maa beskrives, efterdi det alene bruges af dette Præstegjælds Indbyggere.

Til dette Slags Fiskerie bruges store Baade med 5 Par Aarer og 7 eller 8 Roers-Karle, hvilke Baade kaldes Ottringer, og ere egentlig indrettede til dette Brug alene; hvorfor de heller ikke findes uden i dette Præstegjæld, hvor man holder omtrent 30 Stykker. Førend Fiskerne tage afsted, udsæe de sig altid en Nordlig Vind til Reisen og forsyne sig med 3 til 4 Dages Kost, saa og med Compas og med Bevergeil for at afholde Søe-Ormen og andre saadanne Søe-Dyr, som i de varme Sommer-Dage pleie forfølge Fisker-Baadene, men efter vore Fiskeres eenstemmige Beretning ved dette Middel kan fordrives. Naar de nu have seilet een Dag eller eet Jævndogn, ere de gemeenlig komne til det forlangte Sted, som er Stor-Eggen, en Grunde, som ligger 12 Miile fra Landet og lettelig kan bemærkes af den overmaade stærke og stridige Strøm, som der falder, og det snart idelig fra Sonden til Norden.

Er Strømmen stille, som meget sielden træffer ind, da kaste de Anker ud og fiske saaledes i Noelighed, men som oftest maae de lade Baaden drive for Strømmen, imedens de fiske, saasom Fisker-Snoren ellers vilde forsaettes i en skraae Linie og aldrig synke til Bunds; og naar de saaledes af Strømmen ere drevne et Par Miile hen mod Nord, sætte de Seil paa for at komme op til forrige Sted igien, hvor de begynde at fiske paa samme Maade som før. Men undertiden er Strømmen saa stærk, at de maae vige af fra Strøm-Randen (eller Strømmens stridigste Løbe-Bane) hvilken de end og ved Hielp af den skarpeste Ruling og Seilads ikke kan stoppe; og da er liden eller ingen Fangst for den Gang at haabe, efterdi Fisken altid opholder sig tet ved Bierg-Kanten eller Eggen af Dybet, hvor den stridigste Strøm falder. Saa lange Nordenvinden vedvarer, kan Fiskerne saaledes uden Fare opholde sig paa Havet og fortsætte sit Fiskerie; men saa snart det tegner sig til Søndenvind, maae de strax være betænkte paa at reise hjem igien, og sætte alle Seil til, for at benytte sig af den endnu blæsende Nordenvind, og ved dens Hielp at komme saa høit op mod Sonden, som mueligt er. Thi da Soe-Ryften hos os strækker sig fra S. V. til N. O., saa kan let forstaaes, at jo længer man fra Stor-Eggen af kommer hen mod Sonden, jo mere nærmer man sig til Landet; men derimod jo længere man seiler mod Norden, jo mere kommer man fra Land til Hav. Derfor, i Fald Søndenvinden træffer disse Fiskere alt for langt hen mod Norden, kan de ikke naae sin rette Leed eller Cours op, men forsaettes alt mere og mere hen imod Nord; hvilket og undertiden er skeet, saa at de ikke, førend efter mange Dages Forløb, have kundet naae sit Hiem igien. De Slags Fiske, som her faaes, og for hvis Skyld denne lange Reise egentlig foretages, ere i sær Lange og Øvette; men ellers fanges og undertiden adskillige store Haae-Fiske, saasom Haae-brand, Haaekjerring og Haaemær. Det Redskab, hvormed de fanges,

fanges, er det i 1. Parts 9. Capitel beskrevne Diubs-Magn, som forsynes med en stor Angel, belagt med Orne-Fiere og Messing-Traad, og med en Bætte eller Madding, skaaren ud af Bugen paa en særskilt Fiske. Dette kaster man ud paa 90 til 120 Favne Vand (thi paa ringere Dyb fiskes her ikke) og naar man har naaet Bunden, trækker man Fisker-Snoren 2 til 3 Favne op fra Bunden igien, paa det at Angelen kan hænges frie og ubehindret for alle Slags Søe-Værter. Saa snart da en Fiske bider paa Krogen, kan Fiskeren af dens Udsærd let mærke, hvad Slags Fiske det er. En Lange rykker i Begyndelsen hæftig paa, men bliver snart sprengt eller udmattet, og stikker derpaa i en Hast, ligesom en Pii, op fra Havbunden, saa at Fiskeren med al mulig Hurtighed maa hale Snoren ind, om Fisken ei skal slide sig løs eller skille sig fra Angelen. En Dveite derimod har endnu større Kræfter og rykker ei alene i Begyndelsen overmaade hæftig paa Snoren, men stikker siden snart op snart ned igien, saa at Fiskeren med megen Behændighed maa nu hale nu fire, om ikke Dveiten enten skal slide sig løs fra Angelen eller rive Redskabet i tu; men naar den endelig er halet op til Baaden, hugger Fiskeren sin Klæpp (en Jern-Krog med Skæft paa) i den, og derved trækker den ind i Baaden, enten alene, om det er en Haand-Fiske (en maadelig stor Dveite) eller ved Hielp af sin Side-Mand, i Fald den er meget stor. De store Haand-Fiske trækkes vel mere jævnt men dog meget tungt og besværligt op, og ei videre end op til Siden af Fisker-Baaden, hvor Leveren skæres ud af dem og Kroppen efterlades i Soen. Saadanne Reiser gjør man her i Præstegjeldet 8 til 12 Gange om Sommeren, og fanger da ei alene en Mængde Dveiter, hvoraf virkes Rav og Rælling baade til Huus-Fornødenhed og til at sælge, men og en Hoben skionne Langer, som tørres og sælges med stor Fordeel; saa at en Mand ved dette Slags Fiskerie alene kan aarlig fortiene 30 til 40 Rdlr., som forhen er viist i 1. P. 9. Cap.

Endelig have og god Fordeel af adskillige andre Slags Fiskerier, saasom af Sey-Fiskerie med Rod, Flynder-Fiskerie med Line, hvilket fornemmelig gaaer til i dette Kald, item Lare-Fiskerie med Garn, og Nise-Fiskerie ligeledes med Garn, foruden alt det, som daglig fanges af allehaande Slags smaae Raage-Fiske, hvorover ingen vis Beregning kan gøres. Imidlertid viiser det ene med det andet, at Fiskerierne aarlig indbringe disse Folk anseelige Indkomster; men derimod kan det heller ikke nægtes, at jo deres Udgifter ere betydelige, og det ei alene i Henseende til de store Skatter, som maae svares af deres høit Skyldsatte Gaarde, men og formedelst det nu mere end tilforn kostbare Søe-Brug, og den Mængde af feede Vare, som maae kjøbes fra Fiordene, og fortæres her mere end andensteds formedelst den idelige Banken paa Søen, hvor ei kan bruges andet end tør Mad. Dertil kommer og den store Lon til Tienere og de mange leiede Folk, som i Vaar-Fiskeriets Tid maae holdes og dyrt betales.

Hvad Indbyggerne selv angaaer, da ere de overalt forstandige, skikkelige og meget godædige, af udvoites Anseende smukke, og til Søe-Basen saa duelige, at deres Lige paa faae Steder skal findes. Desuden kan dem og med Villighed gives Noes for Hændighed i at smede, snedkre og tømre til eget Brug og Fornødenhed, item for Arbeidsomhed og Nytsomhed: Gliid i at giøre sig Fordeele af smaae Ting, saasom at skyde Kobbe og af Kobbe-Skind at giøre Tobaks-Bæsker, saa og at skyde Otter, hvis Skind sælges i temmelig Mængde tillige med Kobbe-Skind, item at saltre Sund-Maver (det er Torske-Blærer) og Lange-Buger, hvormed ligeledes drives en liden Handel (*) I

Hen-

(*) Hid kan og med Villighed henferes den her i Kaldet brugelige Maade, at samle det Salt, som ved Solens Hæde virkes i Skipperne ved Stranden, og anvende det til Raagning; hvilket paa nogle Steder skeer med den Gliid og Fremgang, at fremmed Raage-Salt ganske kan undværes.

Henseende til Arbeidsomhed synes det, at Qvinderne endog kunde tillægges et Fortrin frem for Mændene; thi da disse fornemmelig befatte sig med Søe-Bruget og Fiskeerierne, saa maae hine paatage sig adskillige Forretninger, som ellers ikke pleie at tilfalde dem, saasom at fiske Tang i Stranden om Foraaret og føre den paa Agrene, at opstikere og virke Fisk, at føre Høe, og andet saadant, hvormed Qvinder-Konnet her er meget beskæftiget, foruden deres sædvanlige Arbeid med at spinde og væbe, hvori de ligeledes viise sig meget flittige og duelige. Ved saadan Vindstibelihood er Folket bragt i Velstand, og fører i Henseende til Mad og Drikke saa god daglig Levemaade, at faae Bønder i andre Sogne kunde staae ved deri at efterfølge dem. Af fremmede Drikke-Varer, i sær Altonaest Brændeviin, er tilforn i dette Kald bleven fortæret en stor Deel, saa at den Udgift alene kunde i det mindste ansættes for 1000 Rdlr. aarlig; men den seneste Kongelige Forordning angaaende Toldens Forhøielse paa Brændeviine har deri gjort en god og kiendelig Forandring, saa at neppe den tredie eller fjerde Deel deraf siden den Tid er forbrugt. Det meste af slige Drikke-Varer er blevet kjøbt og anvendt til at bevarte Fremmede og Reisende; thi Sogne-Folket selv har altid været meget ædrueligt, ja et Exempel deri fremfor alle andre her i Fogderiet, hvilket til Deels kommer deraf, at da her ingen Handelsmand eller Gastgivere boe, saa er her mindre Anledning til Sammenkomster og folgelig mindre Fristelse til Drukkenskab, end paa andre Steder; ligesom og Bønderne her af den Aarsag maae selv reise med sine Varer til Bergen og dertil holde fornødne Jægte, som ere 4 eller 5 i Tallet. Endelig bør jeg og mælde, at disse Folk holde sine Huuse meget reenlige, saa at nogle end og have begyndt at toe sine Røg-Stuer under Taget og saaledes stødse at holde dem frie for Sod; hvilket, om det blev almindeligt, vilde give vore Bønder-Stuer en meget bedre Anseende. Adskillige have og nu tillagt sig Kaffelovns-

Stuer (det'er Stuer, forsynte med Loft og Vieslægger-Døne) i Steden for de ellers brugelige Røg-Stuer. Kort at sige: Folkets Tilstand er i Almindelighed meget god, og den betydeligste Mangel iblant dem er denne, at dem fattes et tilstrækkeligt Antal af Tieneste-Folk til deres vidtledtge Høe- og Land-Brug, som altid udkræver flere Folk, end dette Kald selv nogen Tid har kundet tilveiebringe, saa at her af den Årsag altid har opholdt sig en Høben Tienere fra fremmede Sogne. Hvor stort Folkets Antal er for nærværende Tid, kan sees af efterfølgende Sielen-Register, som er forfattet i Året 1759, da der (foruden Præstens Familie, bestaaende omtrent af 17 Personer) befandtes,

I Harams Sogn.				I Vigrens Sogn.			
Gaardmænd.	"	"	116	"	"	"	60
Huusmænd.	"	"	25	"	"	"	10
Inderst.	"	"	26	"	"	"	12
Børne Dreng.	"	"	46	"	"	"	23
Børne Piger.	"	"	93	"	"	"	30
Drengbørn.	"	"	185	"	"	"	79
Pigebørn.	"	"	157	"	"	"	72
Mandtion.	"	"	389	"	"	"	174
Qvindefion.	"	"	426	"	"	"	182
Summa	"	"	815	"	"	"	356

altsaa bliver Summen paa Sielen i begge Sogne 1188, hvori-
blant Communicanternes Antal er 678.

Efter denne Indledning og Underretning om heele Præstegjeldet i Almindelighed, begiver jeg mig nu til et hvert Sogns Beskrivelse i sær.

Første Artikel

om

Harams Sogn.

Harams Sogn ansees som Hoved-Sognet i dette Kald, fordi Præsten der har sin Boepæl, men er dog (efter det, som forhen er viist i 1. Parts 1. Capitel) egentlig kun at ansee som et Anner, og bestaaer af nogle store og smaae Der, samt den Deel af det faste Land, som kaldes Hildrestrand eller Houene. De fornemste Der ere Fierstoft, Flemssøe, Haramsøe og Lepsøe, af hvilke de 3 sidste ere hinanden deri lige, at de have temmelig høie Fjelde, hvorfor de og kaldes De Tre Søstre; og som de tillige ligge jævnsides og ganske nær ved hinanden, saa har dette givet Anledning til den iblant Beboerne brugelige Skif, nemlig ved antændt Ild og Røg at give hinanden Tegn og Signal til at møde paa et vist Sted, hvorom forud er gjort Aftale. Imellem disse Der løbe smaae Fjorde (eller rettere brede Sunde) ind fra Havet, som i Almindelighed ere 50 Favne dybe, skiont Haabunden uden for Landet og ved Hav-Skiærene ei bliver dybere end 20 til 30 Favne; og da disse Fjorde ere meget trange, saa falder igiennem dem en meget stridig Strøm, allerhelst da det meste Vand, som i Flod og Ebbe gyder sig ind og ud af den store Romsdals Fjord, haver her sit Ind- og Ud-Løb, og gjør derfor Strømmen saa stærk og stridig, at de Fiskere, som sætte sine Garn ud i disse Fjorde, finde dem ganske omsnoede og anderledes vendte, end de vare udsatte. Men jeg maa begive mig til Derne igien, blant hvilke bør mærkes

1.) Harøe, som ligger ved Romsdalens Grændser, og hører for den største Deel samme Fogderie til, men kan dog paa dette Sted ei ganske forbiegaaes, efterdi Søndmør virkelig har nogen Deel i den.

Den

Den er henimod 1 Miil lang, men ifkun en halv Miil breed, og har i alt otte Gaarde, af hvilke de 7 tilhøre Romsdalen. Blant disse maa jeg nævne først Harnæss, hvor et lidet Capel staaer, henhørende til Ugerøe Præstegjeld i Romsdalen, og dernæst Gaarden Nesø, hvor Grøndse-Skiellet falder imellem begge Fogderierne; men hvad Søndmør egentlig angaaer, da bliver i Henseende til den at mærke

1) Myklebust, den største og beste men tillige den eneste Gaard her paa Den, som hører Søndmørs Fogderie til. Den kaldes i gamle Documenter Myklebustad, et Navn, som er tilfælles for adskillige Gaarde hos os, men tillægges ikke uden den største og anseeligste i Bygdelaget; thi Navnet er sammensat af Mykil (stor) og Boestad (Boepæl) folgelig betyder det samme, som Maglebye i Danemark, det er, en stor Gaard eller Bønde-Bye. I Øvrigt er intet ved Gaarden at mærke, undtagen, at her findes flere vildborrende Træer, end paa noget andet Sted i Kaldet, saa og en Deel Frugt-Træer, som uden Tvivl viise, at Gaarden tilforn har haft fornemmere Opsiddere end nu omstunder, da den beboes af 5 Bønder.

2) Ørenøe, en ganske liden Ø, beliggende iblant den store Samling af Øier og Holme, som fra Hæøen strækker sig langt ud i Havet. Den beboes af tvende Jordbrugende Mænd, og tilhører Søndmør alene, men har ellers intet mærkbærdigt.

II.) Flertoft, som fra Hæøen adskilles ved en trang Fiord, eller rettere et bredt Sund, er blant de saa kaldte Nord-Øer den første, som tilhører Søndmør alene, uden noget Fælledskab med Romsdalen. Den er kun en halv Miil breed, men henimod 1 Miil lang, og næsten jævn overalt, undtagen paa den Østre Kant, hvor den har et lidet og maadelig høit Fjeld, som dog til sidst forandrer sig til en meget jævn og Græsrig Slætte. Den Vestlige Deel af Den er vel lige saa jævn,
men

men derhos mere Sumpig og Myrefuld; hvoraf det maaſkee kommer, at omendſkiont her paa Den falder ypperlig Græsgang for Dvæget i Almindelighed, ſaa ville Gaarene dog ikke ret vel trives; thi ſaa ſnart de (ſom det her kaldes) have bidt det tredie Græs, eller oplevet det tredie Foraar, doe de bort af Vaſſe-Sot og Igſe-Sot, ſom tilskrives det ſkadelige Vand-Græs, i ſær det ſaa kaldte Igſe-Græs (hvorunder forſtaaes *Pedicularis palustris* og *Menyanthes* ſ. *Trifolium aquaticum*) ſom paa Myrene voxer i Overflodighed. Den heele De er for nærbærende Tid deeleet imellem tvende Gaarde, af hvilke enhver ifkun har et halvt Snees Beboere, og ſølgelig langt mere Jord eller ſtorre Udmark, end ſom til deres Fornødenhed udkræves; ſaa at her kunde gives god Leilighed til nye Pladſers Oprydning og (eſter de fleſtes Meening) til en mere end dobbelt Formeereſſe af Opſiddere; hvilket vel og allerede var ſkeet, om ikke de gamle Beboere havde ſat ſig derimod, af Frygt for Indgreb i deres Rettigheder, og i ſær for nye Skyldſætninger, hvilke dog, ſaa vidt jeg indſeer, ſtride imod den Kongel. Forordning angaaende Færſte- eller Bygſel-Sædler for Huusmændene i Norge af 29 April 1752, dens 5 Artikel. Ved denne De falder og ſkiont Fiſkerie; men da der ved Harøen ligger en hoi Grunde, ſom ſtrækker ſig 3 Milie ud i Havet og er fuld af farlige Skær og Fald, ſaa er det her meget vanſkeligt at ſøge Havet; og maa en Fiſker vel have 40 ſaa kaldte Meed i Hovedet, om han ſkal undgaae alle diſſe blinde Skær og Klipper. Videre bliver her i ſær at mærke

- 1) Fiertteſtens Capel eller en liden Kirke, ſom Bønderne til ſin egen Bequemmelighed have oprettet midt imellem de tvende Gaarde Nøre- og Søre-Fiertoft, hvilke og ere de enefte Gaarde her paa Den. Capellet er af udbortes Anſeende ifkun ſom en ſtor Bonde Stue, men af indvendig Indretning ſom en Kirke, der ifkun nogle ſaa Gange om Aaret forſynes med Prædiken, og beſøges af de forbemældte Op-

siddere paa Ørense og Gaarden Myklebust, hvilke tillige med Giertoftens Beboere udgiøre en liden Meenighed, bestaaende af 134 Siele, som dog tilforn ere anførte i den almindelige Beregning over Folkets Antal i Harams Sogn, hvortil de egentlig henhøre. I Capellet findes en liden og net Klokke, med denne Paaasfrist: Sancte Olave ora pro nobis, hvortil er søiet et uforstaaeligt (skönt dog for Synet fatteligt) Nars-Tal.

- 2) Skadde-Nærs er et vist Sted eller Fisker-Plads paa Stor-Eggen, som fornehmelig besøges af denne Des Beboere og bærer Navn af sin første Opfinder Ole Skadde, en Bonde paa Gaarden Gangstad i Batne Sogn, som er bekiendt for at have været en stor Søemand (*). Egentlig er dette Sted intet andet end en Udhuks eller udstikkende Punt af Stor-Eggen, som i Almindelighed retter sig efter Landets Strækning og gaaer parallel med Søe-Kysten; og ligesom denne gaaer her allerlængst ud mod Nordvest, men bøier siden af til Nord, saa siges og hiin (nemlig Stor-Eggen) at giøre samme Bending ved Skadde-Næsset, som ligger lige i Nordvest herfra.

III.) Glemsøe eller, som den af andre kaldes, Skuløe er adskilt fra Giertoften ved en trang Fiord, kaldet Rogved-Fiord, som er de Søfarende vel bekiendt, fordi den har reenere Abning end andre
Fiord

(*) At jeg her og andensteds anfører de Bønders Navne, som ved een eller anden nyttig Opfindelse have gjort sig bekiendte, det haaber jeg, at skøn-somme Læsere ikke opholde sig over, naar de betænke, at Dyd og Personlige Fortienester bør agtes og roses, hvor de findes, uden at see paa Rang eller Stand; og naar man erfarer, at de 2 mægtigste Nationer i Europa fere blodige Krigs med hinanden, for at komme i Besiddelse af visse Fisker-Banker i Nord America, troer jeg ikke, at Skadde-Næssets og andre vigtige Fisker-Pladsets Opdagelse bør ansees for saa ringe en Sag, som den i en Deel af mine Læsers Dine maaskee er.

Fiorde her i Kaldet, og tiener altsaa i Nødsfald til Indlob for de fra Vester-Havet indkommende Skibe; hvilket giver Dens Beboere Leilighed til at fortjene noget ved Lotsning. Den ligger i en Strækning fra Vesten til Østen, er noget over 3 Fierdinger lang, men neppe $1\frac{1}{2}$ Fierding breed, og har et temmelig høit og paa langs gaaende Fjeld, kaldet Skulen (uden Tvivl fordi det giver Skul, 3: Lye og Læe, i haardt Veir) som paa Nordre Side gaaer, med mange udstaaende Bierg-Knolde, næsten overalt steilt ned i Søen, men har paa de øvrige Kanter en mere breed, jævn og beboelig Biergfod. Den heele De er ellers frugtbar paa Korn, og i Henseende til Græsning saa vel som Faare-Nøling den beste af alle Nordøerne. Gaardene her paa Den ere 5 i Tallet, nemlig

- 1) Uren og Nogved (hvoraf Nogved-Fiorden har sit Navn) hvilke begge ligge paa den Nordre Side af Den, og have i Øvrigt intet mærkværdigt hos sig, undtagen at der paa et vist Sted imellem dem findes god Sand-Steen, hvoraf Indbyggerne betiene sig til Bryner 3: Hårdsteene, som faaes her af allerbeste Slags.
- 2) Nøgne er en skion Gaard paa den Østre Side, hvor Den er meest jævn og smuk. Dertil hører og en smuk og Græbrig Holm, kaldet Nøgneholm, som tiener ei alene til Græsgang for Creaturene om Sommeren, men og til et Opholds-Sted for en Mængde Søe-Fugle, som der bygge sine Neder, og give Gaardens Beboere nogen Fordeel af Æg og Duun.
- 3) Langved, som ligger paa den Søndre Side, er i sær mærkværdig af de mange saa kaldte Rømpe-Grave eller Rømpe-Høie, som findes hen op imod Fjeldet paa en Slætte, 300 Skrid lang og næsten halv saa breed. Gravene ere omtrent 150 i Tallet, men af afskillig Størrelse, og bestaae af en Hoben sammenkastede Steene, som dog ere bedækkede med Jord, Græs og Lyng. De fleste af

dem ligge i en Cirkel, og have et Snees Skrid i Omkreds; de ligge og nogenledes ordentlig, eller ligesom i visse Rader, og ere gemeenslig rundt om besatte med Kampe-Steene. Beskuerne skulle snart falde paa de Tanker, at her i gamle Dage maa have staaet et Feldtslag, og at de i Striden faldne Personer laae begravne paa Balspladsen. Ellers er og denne Gaard berømt af en Mand, som her i forrige Tider har boet, og er endnu bekiendt under Navn af Thomas Langved. Alle veed at tale om ham, som en brav og hurtig Soemand, og de fleste holde ham for at være den første Opfinder af det Fordeelagtige Fiske-rie paa Stor-Eggen, skiont andre paaftaae, at det er ældre. Skal de første Mening staae ved Magt, da bliver dette Fiske-rie omtrent 100 Aar gammelt; thi af et endnu i Behold værende Document, som er dateret den 26 Octobr. 1652 og af Thomas Langved underskrevet, kan sluttes, at han paa den Tid maa have været en boesat Mand, og folgelig af nogen Alder, saa at bemældte Fiske-rie, i Fald det af ham er opfundet, hverken kan være meget ældre eller meget yngre, end som sagt er. De, som gjøre denne Mand til Opfinder af Stor-Eggen, fortælle Sagen noget Fabelagtig; men Fabelen har dog uden Tvivl denne Sandhed til Grund: at den første Anledning til Stedets Opfindelse har været en tyk Taage, hvori Thomas Langved (eller hvilken anden man vil gjøre til første Opfinder) har faret vild, og taget Feil af den rette Leed (Cours) saasom det ikke er troeligt, at nogen Fisker efter foregaaende Overlæg, og med frie Forsæt, har vovet sig saa langt ud i Havet. Imidlertid er det vist, at omtbemældte Thomas Langved har ei alene flittig besøgt denne mærkværdige Fiske-Plads, men og til Fiskeriets bedre Drift ladet sig bygge en saa kaldet Skude, eller stærkt Fartoi paa 3 til 4 Laster, paa hvilken han længe kunde holde Soen ud, og tillige strax virke sin Fisk; saa at han derved

har

har efterladt sine Landsmænd et Exempel, som efter mine Tanker endnu paa visse Steder hos os burde og med Fordeel kunde efterfølges.

- 4) Flem, som har givet Den Navn, ligger paa samme Side og har ligeledes en Deel store og anseelige Kæmpe-Grave, af hvilke den ene for 30 Aars Tid siden blev opkastet, da man efter Beretning deri skal have fundet en Hule af et Mennefskelig Legems Storelse tillige med nogle store Perler, som dog nu ere forkomne. Ellers findes og ved denne Gaard Sand-Steen af samme Godhed, som paa den Nordre Side af Fjeldet.

IV.) Haramsøe (*) er henimod en 1 Mil lang, men knap 1 Fierding breed, og har et Fjeld af samme Strækning, saa og til Deels af samme Beskaffenhed, som paa Flemøen, da det Norden paa har en brat og ujævn Side med en kort og steilt nedgaaende Fod, men mod Osten og Sonden en meget bredere, jævnere og beboeligere Fod eller Strand. Deri er dog dette Fjeld forskielligt fra hiint, at det oven paa, eller paa Fjeld-Ryggen, falder temmelig bredt, jævnt og Græsrigt, men derimod paa Søndre Side ganske noget, tværbrat og steilt som en Huus-Bæg, hvilket uden Tvivl maa være forarsaget ved et saa kaldet Fjeld-Skreed; thi lige ved Roden af Fjeldet, eller paa den øverste Deel af Biergsfoden, findes liggende en Mængde Steene, som

(*) Uden Tvivl bliver denne Ø det Sted, som i *Torfæi Hist. Norvag. P. 3. Libr. 1. Cap. 27. & 28.* kaldes Hamarey eller Hamarsøy, og beskrives som en stor og vel beboet Ø, beliggende paa Grandserne af Søndmør, item som et bekiendt Sæde for Kongelige Statholdere eller Høvdinger; hvorom *Torfæi Ord ibidem Pag. 49.* ere disse: „*Inter cæteros procures, qui in eo concilio fuerunt, vir quidam memoratur, nomine Thorfinnus, qui insulam Hamareyam, quæ propter Sunnmæras sita est, spatiosam quidem, habitationibusque frequentatam, sedeqve vicarii Regii nobilem, incoluit.*”

ei kan ansees for andet end udbrusne og oven fra Fjeldet nedfaldne Bierg-Stykker. Alle disse Steen Dwyger ligge strax oven for Gaardenes Bierder, og kan give en god Patriot Anledning til at ærgre sig over de mange tet derved staaende Fæ-Huuse, hvilke alle ere opbygte af Tommer; thi det er uinaodsigeligt, at Fæ-Huusene (ligesom og Søe-Huusene) kunde baade her, og paa mange andre Steder hos os, opføres af Steen med maadelig Umag og Beføstning. I Øvrigt falder her godt Korn-Land overalt; men Græsningen er noget ringere end paa de andre Øer. De mærkværdigste Steder paa Øen ere

- 1) Ulla eller Ulsem (*), som er den eneste Gaard paa Nordre Side af Øen, og ligger i en fra den Vestlige Pynt indgaaende dyb Biig eller Havbugt. Her kan mærkes: a) At paa Fjeldet oven for Gaarden (eller paa Ullafjeldet, som det her kaldes) findes Kløversteen, som vel er af god og brugbar Art, men sidder paa et brat og utilgængeligt Sted, saa at intet deraf kan faaes uden om Vinteren, naar den i Tøe-Beir løsnes med Sneen og falder ned i store Stykker. Steen-Arten er nogenledes haard, og har en Hoben indviklede Gaarer eller Striber, folgelig synes at være det Slags Beegsteen, som Linnæus kalder *Talcum fibris rigidis fasciculatis intortis*. Den anvendes ei alene til Lød paa Fisker-Snorene i Ste-

den

(*) Ulsem, Harem, Blindem, Gamlem og flere saadanne Gaardes Navne ere formodelig sammensatte af de ældste Beboeres Navne og det Norske Ord Heim, som betynder Hiem eller Boepæl. Dersom min Gissning angaaende Hamarsøy er rigtig, saa maa Ulsem eller Ulheim uden Tvivl være den Gaard, som *Torfeus loc. cit.* kalder Vindheim, og siger at skulle ligge paa Hamarsøy. Den Gaard Elghfiord, som hos bemældte Forfatter paa samme Sted ommældes, og siges at ligge paa det faste Land, maa efter al Rimelighed være det Sted eller Bygdelay, som nu omstunder kaldes Samfiord, og ligger ikke ret langt fra Hamarsøy.

den for de mere kostbare Blye-Lod, men bruges og i Smede-Verksteder til Alv-Steene, hvilke herfra sælges for 1 Mark Dansk Stykke. 3) Tet derved i et saa kaldet Gløll (det er, en trang Dal eller Recessus i Fjeldet) kommer af Bierget udslydende et meget fint, hvidt og glændsende Leer, som tillige er meget sejt, men ei af nogen sonderlig Tyngde, som kunde give Anledning til at troe, at det indeholdte noget Metallisk i sig. Det bruser ei med Skedeband, men lader sig let opløse i naturligt Vand, og skyder da stærke Bobler. 4) Til denne Gaard henhører den i Mundingen af Fiorden beliggende Holm, kaldet Ullaholm, som er jævn og meget Græsrig, af Marsag, at den om Vinteren i høi Flod ofte, og for den største Deel, overskylles af Søevandet, hvis Salthed har efter de flestes Meening en frugtbargiørende Kraft. Den bruges nu ikkun som Udmark, til at sætte Qvæg paa om Sommeren, men kunde ved Rydning let forandres til et Par skionne Pladser, i Fald den kunde undværes til Sommer-Græsning; hvilket dog vel ei lader sig giøre, med mindre Harams-Fjeldet (det er Fjeldet paa Haramsøen) som oven paa har en flad og Græsrig Slætte, men tillige nogle bratte og farlige Stier, blev indhæget saaledes, at Qvæget uden Fare kunde der gaae i Beed. For nærværende Tid tiener ellers denne Slætte til Torv-Mark for Opsidderne her paa Gaarden, hvilke aarlig spade en Deel Torv paa Fjeld-Ryggen, og fiøre det hjem paa en dertil banet Vej ned ad Fjeld-Siden.

- 2) Ostnæs er en paa Dens Østre Pynt beliggende Gaard, hvis Opsidderne bruge en særdeles Maade til at forbedre sin Eng, som bestaaer deri: at man aarlig udvælger et dybt og til Torveskiær tjenligt Eng-Stykke, hvor man paa sædvanlig Maade spader det fornødne Torv, omtrent 1 Alen eller 3 Qvarter dybt. Naar dette er skeet, giøres Torvhullets Brædder, ved Hielp af Spaden, paa alle Sider saa jævne

jævne og lige med Hullets Bund, som mueligt er; og, om Stedet af Naturen ei er hældende nok, anlægges smaae Beiter eller Jord-Grøfte for at lede Vandet bort. Derpaa bliver Mulden i Torvhullets Bund lidt ophækket, og strax besaaet med Havre, i Fald den befindes at være god og feed nok; men er den alt for mager, forbedres den først med lidt Gødning, og giver saaledes det første Aar god Korn-Afgrøde; men siden lægges Torvhullet ud til Græsmark, og forbedres aarlig med nye Muld, hvorved det efterhaanden saa meget forhoies, at det til sidst bliver jævnhøit med den øvrige Deel af Marken. Denne Maade, som for et halvt Snees Aar siden er begyndt her og paa nogle flere Steder i Harams Sogn, kunde efter mine Tanker med god Nytte efterfølges i adskillige andre Sogne paa Søndmør, hvor man aarlig forbruger en Hoben Engbund til Torveskiær, uden at fylde Torvhullene, eller at lede Vandet fra dem.

- 3) Haram (som og skrives Harem eller Harheim) er den største Gaard her paa Den, ligesom den og har givet Den Navn. Det Mærkværdigste paa Gaarden er Harams-Kirke, som ansees for Hoved-Kirken her i Kaldet, og er vel ikkun en gammel saa kaldet Stab-Kirke (*), men dog af temmelig god Anseende, udvendig for-

(*) Foruden Steen-Kirker, eller murede Kirker, som hos os ikkun ere saa i Tallet, gives her 2 Slags Træ-Kirker, nemlig Tommer-Kirker og Stab-Kirker. De første opføres af horizontal liggende Tommer-Stofke paa selv samme Maade, som de almindelige Baanings-Huuse, og ere derfor temmelig troefaste og standhaftige; men de sidste bestaae af nogle viidt fra hinanden staaende Staver (eller perpendiculair opreiste Træ-Stolper) som blot sammenbindes ved en Deel Tver-Baand, og uden paa beklædes med pleiede og sammensældte Bræder, saa at den heele Bygning udvendig (undertiden ogsaa indvendig) maa bestyrkes med store Skurrer, eller

forsynet med Tagsteen og et Spiir, og indvendig med en i Fyrre vel udarbejdet Alter-Table, som og er dens betydeligste Zirat. Paa Alteret ligger en Marmor-Steen, som uden Tvivl er af nogen Mærkværdighed, og maa derfor noget nøiere beskrives: Steenen bestaaer af hvid Marmor, er af Skikkelse firkantet, og holder i Længde I Qvart. og 5 Tværfingre, men i Bredde kun 3 Tværfingre over I Qvarteer. Den ligger indsluttet i en Træ-Table, som er dannet uden sonderlig Kunst og ikkun udhulet i Midten, at Steenen deri kunde indfattes. Naar Tabellen vendes om, falder Steenen ud, og befindes da paa den ind ad vendende Side at være mindre jævn og glat, end paa den udvendige. Nu omstunder bruges den kun til at sætte Kalk og Dift paa, men har uden Tvivl tilforn, nemlig i Pavedommets Tid, havt noget mere at betyde, skönt ingen veed at give nogen Oplysning om, til hvad Brug denne, saa vel som de øvrige Steene af samme Bestaaffenhed, hvilke i en Deel andre Kirker hos os ligeledes findes liggende paa Alterne, fra første Tid egentlig have været indrettede; ikkun man siger, at de have ligget paa Alterne fra ældgamle og umindelige Tider. Jeg havde vel altsaa bleven uvidende om disse Alter-Steenes rette Hensigt og Betydning, hvis jeg ikke af Hr. Etats-Raad Klevenfeldts Betænkning over en Antiquæ, som er funden i Fyen, havde faaet nærmere Oplysning om Sagen.

D

Denne

eller skraaeliggende Træ-Stytter. Deri komme dog begge Slags Træ-Kirker overeens, at de enten bygges i Form af et Kors, anlagt efter de 4 Hoved-Vinde, og i Krydset forsynet med et lidet Taarn; eller og de opføres i een Række fra Østen til Vesten, med Tilbygning af et Chor ved den Østre, og med et lidet Taarn eller Træ-Spiir paa den Vestre Ende. Taget paa dem begge behænges gemeentlig med Tegl Steene; men Væggene og Taarnet maae, for Varagtigheds Skyld, udvendig Tjerebræes, eller overstrygges med Tjere. Dette har jeg her een Gang for alle villet erindre.

Denne smukke Afhandling, som findes indført i det Kiøbenhavnſke Selskabs Skrifters Siette Deel, mælder om tvende Slags Tavler, som i den Catholſke Kirke fra ældgammel Tid have været i Brug. Det første Slags brugtes som *Altaria portatilia* o: Bæreltere eller ſaadanne Altære, ſom man førede med ſig paa Reiſer, og betienede ſig af ved Meſſens Holdelse, naar ſamme ei kunde ſkee ved de ſaa kaldte *Altaria fixa* eller faſte Altære i Kirkerne. Diſſe Bæreltere beſkrives ſaaledes: „Der var et Stykke Træ i Form af Menſa, i hvis Midte et Hull, hvori Reliquier bleve lagte, uden hvilke de hellige Ting syntes ikke at have nogen ret Kraft; men oven paa Reliquierne lagdes en Steen, ſom blev indfattet i Tavlen. Denne Steen var af ulige Længde, men dog i det mindſte ſaa ſtor, at Kalken derpaa kunde rommes, med videre.„ Strax derefter viiſer og Forfatteren, at diſſe ſmaaer Borde eller Tavler altid ſkulde være af Steen, i Henſigt paa Chriſtum, den rette Hjørne-Steen; men længere hen mælder Han om et andet Slags Tavler, ſom kaldtes *Oscula Pacis* og havde denne Oprindelse: at da man i den Catholſke Kirke brugte i Begyndelſen den Skik at kysſe hinanden ved Alterens Sacramentes Annæmmelſe, rettende ſig efter Pauli Ord: Kyſſer hinanden med et helligt Kyſ; ſaa fandt man derimod ſiden for adſkillige Aarsagers Skyld for godt, i Steden for Kyſ in natura (ſom Hr. Klevenſeldt ſriver) at indføre *Osculatoria*, der er, ſmaaer Tavler af Metal eller Steen (hvorfor de og ofte kaldes *Marmora* eller *Lapides*) hvilke man lod om-bære for at kysſe paa. Hertil lægger bemældte Forfatter endnu denne Anmærkning, at de Steene, ſom Hans Høiærbørdighed Hr. Biſkop Harboe har fundet paa Alterne i de Ziølandſke Kirker, og paa hvilke *Venerabile* fordim ſtod, er intet andet end ſaadanne *Osculatoria* eller *Oscula Pacis*; hvilket det Navn *Pax*: *Epiaid*,
hvor:

hvormed de paa Jisland betegnes, tydelig nok giver tilkiende, da det lige efter Ordene betyder Tabulæ Pacis. Begge disse Beskrivelser har jeg her een Gang for alle noget viidtsøftig anført, paa det at Læseren selv kunde domme, til hvilket Slags Tavler de Alter-Steene, som findes i vore Kirker, bør henføres; vil og overlade enhver at domme derom efter Behag, skiont mig synes, at de best kunde henføres til det første Slags, allerhelst da nogle af vore Tavler ere saaledes indrettede, at Steenene ei kan falde tet ind paa dem, men at der imellem Tavlen og Steenen bliver et lidet Rum eller Aabning af en halv Fingers Bredde eller lidt mere, som viiser, at der tilforn maa have ligget noget (ventelig Reliquier) i Forvaring.

V.) Lepsoe, som ved det saa kaldte Haramsfund adskilles fra Haramsoen, er $2\frac{1}{2}$ Fierding lang, men kun lidt over 1 Fierding breed, og har baade god Korn-Avling og gode Græsgange. Fjeldet her paa Den ligger som sædvanlig vendt fra Østen til Vesten, men har dog saa vel paa Nordre som Søndre Side en temmelig breed og jævn Biergsfod. Paa den Vestre Kant er det temmelig lavt, men tilstager i Hoide mod Østen, og endes der med en høi Fjeld-Tinde eller Bierg-Top, kaldet Bohalden, som for dem, der komme Norden fra, viiser sig meget besønderlig, og har formedelst sin Hoide den Virkning, at naar Vinden blæser af en Norden, har man Sonden for Fjeld-Tinden, i den saa kaldte Vigre-Fiord, et Havblik næsten 1 Fierdings Bei fra Den, hvor stærkt Vinden end blæser paa den øvrige Deel af Fiorden. Fra Bohalden strækker sig i Øst en lang og beboelig Biergsfod, som dog ligger ganske udrykket og ubeboet; derimod gaaer Fjeldet paa den Vestre Kant næsten ganske steilt ned i Havet, og dog ligger der i en Havbugt den Gaard

- 1) Ovnen, beboet af 4 Mænd, som fra første Tid have nedsat sig her for Fiskeriernes Skyld alene, efterdi de intet Korn kan avle, men

iffun lidt Høe til nogle saa Creatures Underholdning. Ikke langt fra denne Gaard, paa den Nordre Side af Fjeldet, findes et stort Hull eller en saa kaldet Hælder (det er en af Naturen dannet horizontal Hvalve-Gang i Fjeldet) hvis Dybhed og øvrige Beskaffenhed jeg ikke har kunnet erfare, fordi den tjener til et Opholds-Sted for Faarene, og er derfor saa fuld af Ureenlighed, at ingen skøtter om at gaae ret langt derind. Det samme maa jeg og sige om en anden men større Hælder, som ligger tvært over for paa den Søndre Side af Fjeldet, og hvorigiennem Opsidderne paa Gaarden Rønstad have båret Bei for sine Creature, at de om Sommeren og Høsten i ondt Veir kan der søge sin Tilflugt, i Steden for at tages ind i de ellers brugelige Sommer-Fæhuuse.

- 2) Sæt eller Sæter (*), en Gaard paa Nordre Side af Den, er mærkbarlig af en liden og nær ved Stranden beliggende Holm, kaldet Sætsholm, som med Den er foreenet ved en Grunde (eller hoi Bierg-Strækning i Soen) der overalt er bedækket med store Steene, og forlades i Ebbe-Tiden af Søevandet, saa at man kan gaae tørskoet derover. Denne Holm bestaaer af et Slags haard Beegsteen (uden *Trivul ollaris durus Wallerii*. Spec. 139.) som seer ganske sort ud af det meget Glimmer, som deri sidder indsluttet, og udgjør den væsentligste eller største Deel deraf. Hist og her findes denne Steen-Art at være igiennemskaaen af brede Fjeldtspath-Aarer,

(*) Dette er et meget almindeligt Gaards-Navn hos os, dog saa, at det gemeenlig staaer i Sammenhang med et andet Ord og udgjør dets Endelse. Aarsagen dertil er uden Tvivl denne, at de fleste, om ikke alle, saadanne Gaarder have tilforn virkelig været Sætre, og tiend de ældste Gaardes Beboere til Sæter-Marke eller Sommer Græsgange; men ere siden ved Nydning og Behyggelse forandrede til Gaarde saaledes, at de lige fuldt have beholdt sine forrige Navne.

Arer, som ere Kridhvide og give en artig Anseende i det Sorte. I Feldt: Spathet, som er meget haardt, sidder og en Hoben sort Glimmer af langt større Partikler, end i Beegsteenene. De mange og til Deels meget store Steene, som ligge paa den høie Grunde imellem Holmen og Den, bestaae af selv samme haarde Beegsteen-Art; men mange af dem ere derhos ligesom spækkede med grove Granater. Denne Beegsteen betiener man sig meget af til Lod paa Fisker-Snorene, skönt den falder noget haard at arbeide, og er i den Henseende ringere end et andet Slags Beegsteen, som findes paa Søndre Side af Den, i sær paa Gaarden Rønstad, hvilken jeg dog ikke har seet. Ellers har jeg mærket, at denne Des Soe-Bierge (det er Klipperige Strandbrædde) bestaae for den største Deel af den her beskrevne haarde Beegsteen-Art.

- 3) Klærstad, som er Præste-Gaarden her i Kaldet, ligger og paa Nordre Side af denne De, sølgelig ganske adskilt fra begge Sogne-Kirker Haram og Vigren, og omtrent lige langt fra dem begge. De Urter, som her forekomme, har jeg havt nogen Leilighed til at undersøge, og vil derfor anføre dem som en Prøve, hvoraf man nogenledes kan slutte, hvilke Urter der findes paa de øvrige Der her i Sognet. Paa Uldmarken tet ved Soen vører Senecio Jacobæa; højere op Pedicularis palustris lidet, men Galium luteum og Parnassia f. Hepatica alba i Mængde. Paa Stemmemarken vører i den tørre Strand-Sand Bunias filiculis ovatis lævibus, og overalt ved Strandbrædden Angelica foliorum impari lobato. Arenaria foliis ovatis acutis carnosis. Atriplex calycibus seminum disco dentatis. Avena calycibus bifloris flosculo hermaphrodito &c. Cucubalus f. Behen album. Elymus arenarius. Sonchus pedunculis calycibusque hispidis, altsammen i Mængde. Paa den vaade Eng vører i temmelig Mængde Ophrys

bulbo fibroso caule bifolio, som ellers er rar at see, item *Bartfia* og nogle *Straae* af *Stellaria foliis lanceolatis ferrularis*. Man finder og her *Ranunculus foliis radicalibus reniformibus crenatis incis*, caule multifloro, som sielden sees hos os. Ved *Uger-Nenerne* voger *Allium caule tereti bulbifero*, og op imod *Fjeldet* en stor *Mængde* af *Bartfia Gentianella* og *Primula veris*. De øvrige og mere almindelige *Urter* ere: ved *Beiene* *Plantago latifolia*; ved *Uger-Nenerne* *Arctium f. Bardana*; og i *Ugrene* selv *Artemisia*. Paa *Engen* overalt *Angelica sylvestris*. *Carduus foliis lanceolatis integris laciniatisqve*. *Eqvisetum arvense*. *Geranium sylvaticum*. *Geranium Robertianum*. *Hypericon perforatum f. vulgare*. *Lychnis petalis quadrifidis*. *Lychnis floribus dioicis* i stor *Mængde*, hvoriblant fandtes eet *Exemplar* med *floribus albis dioicis*, og et andet med *floribus rubris hermaphroditis*. *Prunella vulgaris*. *Scabiosa arvensis*. *Scabiosa f. Morfus Diaboli*. *Solidago f. Virga aurea*. *Valeriana sylvestris*. *Vicia sativa* med flere, af hvis *Blomstre* *Marken* stod herlig beprydet.

Da jeg i *Augusti Maaned 1761* har bestegit den *Nordre Side* af det saa kaldte *Gohald-Fjeld*, som ligger lige oven for *Præstegaarden*, saa vil jeg her tilføie dette *Fjelds* *Urter*, og det i samme *Orden*, som de ere mig forekomne. Ved *Fjeld-Foden* fandtes *Saxifraga foliis caulinis linearibus alternis ciliatis*, overalt staaende ved *Band-Bække*. Høiere op *Juncus culmo nudo striato capitulo laterali* i stor *Mængde*, og paa visse *Stæder* saa tet som *Sæden* i en *Uger*, hvoriblant ogsaa fandtes *Holcus*, item *Scabiosa qvæ Morfus Diaboli*. Derefter forekom meest *Erica flore rubro & albo*, hvilken sidste her kaldes *Hvid-Lyng*, saa og *Rubus chamaemorus norvagicus* i *Mængde*, foruden *Lycopodium f. Mucosus*

scus erectus. Op imod Fjeldets øverste Deel vorede 3 Slags Salix, nemlig Salix foliis integris hirsutis lanceolatis, Salix foliis serratis glabris ovatis venosis, og Salix foliis subserratis oblongo-ovatis subtus subvillosis, hvilken sidste havde meget artige Duffer eller ligesom Roser i Toppen, bestaaende af sammenfoldede Blade, just ligesom Frisch forestiller dem i Beschreib. der Insecten 12 Theil 2 Platte 2 Tab.; thi bemældte Roser forarsages af et vist Slags Indseet (uden Tvivl en Tenthredo Linnæi) hvis Larva blev fundet her, og skal maaskee ved en anden Leilighed beskrives. Paa Fjeld-Ryggen, som er lang og smal, men temmelig jævn og Græsrig, vorede overalt Achillea flore rubro & albo, Alchimella alpina, Euphrasia vulgaris, Gnaphalium alpinum og Hieracium radice præmorsa.

- 4) Nær ved Lepsøen ligger endnu en liden Ø og et Par smaae Holme, med videre, som her under eet kan betragtes, nemlig: α) Lousund-holm, som i de ældre Tider har været beboet, og er ganske jævn og beqvem til Rydning, saa at et Par gode Bladser der kunde anlægges; men bruges nu ikkun til Udmærk (eller Græsgang for Creaturene om Sommeren) af Opsidderne paa Gaarden Lousund, som ligger paa Søndre Side af Lepsøen. β) Loukøe med Hestholm, af hvilke den første er en meget smuk og jævn Ø, beboet af tvende Gaardmænd, men den sidste, som ligger tet derhos, ganske klippig, og tiener derfor ikkun til Græsgang for Opsiddernes Qvæg paa Loukøe. γ) Fra disse smaae Øer og hen imod det faste Land ved Hildre-Strand gaaer en høi Grunde eller Banke, kaldet Qværnen, som er meget farlig for Jagte og Skibe, efterdi den ligger midt i Farvandet. Paa denne Banke finder man i Ebbe-Tiden, eller naar Soen er udfalden, sort og god Flinte-Steen, dog ikkun i løse og rundagtige Stykker, som uden til ere omgivne med Krid,

Kruid, følgelig af det Slags, som Linnæus kalder *Silex cretaceus vagus*. Nogle meene, at den af en Hændelse skulde være bragt hid ved et forulykket Skib, men andre holde for, at den hører hiemme her paa Stedet; hvilket sidste jeg helst bør troe, efterdi baade samme og anden Flint-Art findes paa flere Steder hos os ved Strandbræddene.

VI.) Hildre-Strand, saa kaldet af Gaarden Hildre, er det eneste Bygdelav paa det faste Land, som hører Harams Præstegjeld til. Det strækker sig fra den Gaard Samlem i Borgunds Sogn i Mål hen til Samfjorden i Barne-Sogn, og kaldes gemeenslig Hovene, eller rettere Hovdene, af de mange Hovder (det er, Forbierge, Capita) som stikke ud fra Stranden, og danne en Hoben Viige imellem sig; skiont andre (maaskee med større Næmhelighed) meene, at Stranden har faaet dette Navn af de mange Klæmpe-Grave, hvilke her sees liggende som store Høie eller Steen-Dynger, allerhelst da det i Henseende til de 2 største af disse Klæmpe-Høie synes at være skeet, at Stranden deeles i Søndre og Nordre Hou. Dette er et meget bekiendt Sted for Søefarende, efterdi det ligger i Strøget saa vel for de Nordlandske Fægte, som idelig seile til og fra Bergen, som og for de ind eller ud gaaende Skibe til eller fra Kiøbstaden Molde i Romsdals Fogderie. Den heele Strand (saaledes kaldes her et nær ved Søen beliggende langt og smalt Stykke Land) bestaaer af en ganske jævn og flad Mark, som støder til en skraae og Græsriig Biergfod; men hvor Biergfoden ophører, der begynder Fjeldet at stige med eet næsten Lod-ret op i Beiret, og er temmelig høit, saa at, omendskiont Jord-Arten falder her ganske god og beqvem til Agerdyrkning, bliver Kornet dog sildig modent, efterdi Fjeldet betager Solens Skin den meste Tid af Dagen. I sær ligger ved Gaarden Hildre et meget høit Fjeld, kaldet Hildre-Hest, hvorefter vore Fiskere rette sig allerlængst ud i Havet,

Havet, fordi det stikker op over alle andre Fielde her i Kaldet. I Øvrigt er Græsgangen paa denne Fjeld-Strækning meget god; og ved Stranden falder skiont Laxe-Fiske-rie med Garn, hvilke dette Steds Beboere vide særdeles vel at omgaes med, og forstaae at udsætte dem paa den rette Maade. Blant de mærkværdigste Steder kan regnes

1) Syndeland, den første eller Nordligste Gaard paa denne Strand ved Samfjordens Grændser, hvor de ved Søen liggende Bierge for en stor Deel bestaae af Skiever-Steen, som er ganske sort og uden paa saa skior, at den med en Haand-Steen kan knuses og splittes i utallige Stykker, hvilke alle fælle sig ganske perpendiculair ned. Endnu nærmere ved Søen findes mange løse Stykker af samme Slags Steen, saa og nogle Stykker af en anden ganske grøn og glændsende Skiever-Steen, hvoraf dog ikke i Nærheden forekommer noget heelt og fast Bierg, saa viidt jeg har fundet mærke; ligesom jeg heller ikke troer, at enten det første eller sidste Slags af disse Skiever-Steen til noget nyttigt Brug kan være at anvende. Her maa jeg og erindre, at Biergene i dette Bygdela ere hist og her fulde af Sprækker, og lade sig uden Vanskelighed fæle ud i store og tynde Plader, med hvilke Bønderne beklæde sine Huuse udvendig, da de bore Hull paa dem, og slaae dem fast til Væggen ligesom Brædder.

2) Rødholumene ere nogle smaae og ubeboede Holme, henhørende til Gaarden Syndeland, hvilke i vaade Maringer give nogle Læs Høe, og gjøre et lidet Anker-Leie imellem sig, som er tienligt for Jægte og andre smaae Fartøie. Disse Holme maae det uden Tvivl være, som Peder Clausen og Torfæus sigte til, naar de sige: at Fogderiet Nordmør strækker sig 10 Miile i Længde fra den De Raud-

holm til den Havn Kirhofuit, som nu omstunder kaldes Kyrhou og er det Nordligste Sted paa Nordmør; thi hverken i Raboe-Fogderiet Romsdalen eller andensteds her i Amtet findes nogen Holm eller De, som bærer Navn af Rødholm og ligger 10 Mille fra Kyrhou, undtagen bemældte smaae Holme ved Gaarden Syn-
deland, hvorom jeg noie har erkundiget mig. Deraf kan man da slutte, at Nordmør i gamle Dage maa (NB. for saa viidt See-
Siden angaaer) have strakt sig lige hen til Søndmør, og følgelig, at Romsdalen paa den Tid maa have ligget indsluttet imellem begge
Morene paa trende Sider, nemlig saa vel paa den Vestlige som paa den Nordre og Søndre Side; langt anderledes end nu, da
Romsdalen, ligesom de øvrige Nordenfielbske Fogderier, har Vest-
erhavet til Grændse paa den Vestlige Side, og saaledes gjør fuld-
kommen Skilsmisse imellem Nord- og Sønd-Mør. Denne An-
mærkning har jeg, hvor rimelig den end forekom mig, dog længe
taget i Betænkning at anføre, indtil den i Norges gamle Geogra-
phie kyndige Hr. Rector Schønning har bestyrket mig i min For-
modning, og gjort Sagen end mere rimelig deraf: at naar noget i
de ældre Tiders Historie berettes at have tildraget sig paa Grændse-
ne imellem Søndmør og Nordmør, da siges det snart at være skeet
paa Søndmør, snart paa Nordmør, og undertiden igien i Roms-
dalen; hvilket alt synes at viise, at disse trende Fogderier i forrige
Tider maae have staaet i nærmere Forening og Sammenhæng med
hinanden, end nu omstunder, og at Sønd- og Nord-Mør i gam-
le Dage maae have fulgt umiddelbar paa hinanden, ligesom
Søndhordlehn og Nordhordlehn, item Søndfiord og Nord-
fiord.

Anden Artikel

om

Vigrens Sogn.

Vigrens eller Roalds Sogn ligger som et Alney under Haram og bestaaer kun af en eneste De, som kaldes Vigren, eller rettere Vigerøe, uden Tvivl i Anledning af de mange Vige eller Havbugte, som skære sig ind i Landet, i sær paa den Vestre Kant, hvor de paa nogle Steder gjøre Den saa smal, at den kun er $\frac{1}{3}$ Fierding breed, skjønt den paa andre Steder er meget videre udstrakt, nemlig i sin største Længde fra Roald til Syndnæs 1 Miil, og i sin største Bredde fra Gløfunds til Blindem en halv Miil. Denne De adskilles paa den ene Side fra Lepsøen ved en temmelig breed og stor Fiord, kaldet Vige-Fiord, der dog har lige saa ureent Indløb, som de fleste andre Fiorde her i Kaldet; men paa den anden Side fra Gidskøe og Valsdøe ved et trangt Sund, kaldet Gløfunds. Paa Den findes 3 maa- delig store og jævnsides liggende Bierge, hvilke alle strække sig fra Osten til Vesten, og gjøre imellem sig tvende Dale, som gaae ned til Vesterhavet, og indskiæres af de forommeldte Vige eller Havbugte, af hvilke Den har faaet sit Navn. Den øvrige Deel af Landet er meget jævn, og bestaaer overalt af Sand-Jord, undtagen paa nogle faae Steder nær ved Fjeldene, hvor ogsaa findes Muld-Jord.

Den heele De er ei alene smuk og behagelig, men og meget frugt- bar paa Rug, Byg og Havre, som avles her endog over Fornøden- hed. Dog er det ikke ret lange siden Agerdyrkningen her begyndte at komme i Stand; thi Indbyggerne have i lang Tid fornemmelig lagt Bind paa Søe-Bruget og derved forsomt Jordens Dyrkning, indtil en vis Bonde paa Gaarden Roald, ved Navn Samund Roald,

for 30 til 40 Aars Tid siden først begyndte at antage sig Agerdyrkningen med Jlid, og ved sit Exempel bragte de andre i lige Drift; saa at han af fattige Fiskere, som de fleste tilforn vare, kan siges at have gjort dem til riige og velholdne Bønder, og følgelig fortjener et Sted i vore Historier med langt større Ret, end den bekiendte Ganger-Rolf, som og skal have boet her, førend han gjorde sit Tog til Frankrig. Agerdyrknings Maaden er dog ikke her forskiellig fra den ellers brugelige, undtagen paa de tvende nær ved hinanden liggende Gaarde Roald og Nørvig; og hvori denne Forskiel bestaaer, skal herefter viises paa sit Sted. Græsningen er paa de fleste Steder, i sær hvor Jorden ei falder alt for Sandig, meget god og kraftig, besønderlig for Heste, som her paa Den blive overmaade feede. Paa Engene vorer en Hoben skionne Urter, som give en særdeles behagelig Lugt fra sig om Sommeren; og af dem skal siden meddeeles en liden Prove. Formedelst Dens Jævnhed og Sandighed opholder sig her altid en Hoben Perker om Sommeren, saa og en Deel Viber, som neppe sees andensteds i det heele Kald. Kort at sige: den heele De er saa jævn, smuk og behagelig, at den fortjener at kaldes den smukkeste De paa Søndmør; og omendskiont den allerede for nærværende Tid underholder en anseelig Deel Beboere, nemlig i alt 60 Gaardmænd foruden et halvt Snees Huus- og Pladse-Mænd, saa tvivler jeg dog ikke paa, at den jo ved Rydning og videre Forbedring kunde blive i Stand til at ernære et langt større Antal.

At der ved denne, saa nær ved Havet beliggende, De falder skiont og betydeligt Fiskerie, behøver jeg vel ikke at erindre. Vaar-Fiskertiet eller Torste-Fangsten med Garn om Foraaret skeer gemeenlig $1\frac{1}{2}$ Miil ud i Havet ved en Holm, kaldet Storholm, som dog egentlig bestaaer af 3 tet ved hinanden liggende Holme med lige saa mange mellemlobende trange Sunde. Havbunden rundt om Den er (paa nogle

nogle smaae Dyb og Bolgagtige Ophoielser nær) ganske jævn og bestaaer mestendeels af Sand, ligesom Den selv; hvilket giver Anledning til det flionne Flynder-Fiskerte, som her, og ved næst hos liggende De Gidskoe i Borgunds Sogn, gaaer til om Foraaret ved Paaske-Tider i stor Overflodighed. Paa disse Steder faaes da egentlig de bekjendte Sendmors-Flyndre og fanges med Liner, som forsynes med Madding af Sand-Mak, *Lumbricus marinus* (hvoraf her frem for andensteds opholder sig en stor Mængde i Strand-Sanden) og sættes ud i de forbemaeldte smaae Dale paa Soe-Bunden.

Gaardene paa Den ere i alt 7 i Tallet, og blant dem maa i sær mærkes

I.) Roald eller (som den egentlig kaldes) Ro-øld, hvor Kirken staaer, og hvoraf baade Kirken og Kirke-Sognet næsten lige saa ofte faaer Ravn, som af Den. Denne Gaard bestaaer overalt af Sand-Jord og har desuden ved Stranden en Mængde Flyv-Sand, som, naar en haftig Vind blæser af Osten, drives høit op paa Marken til stor Skade for Opsidderne, hvilke deels ved Sandflugt deels ved Soens Indbrud have mistet en stor Deel af sine Jorde, og derfor allerede faaet Aftag paa 4 Boge Fisk; og omendstønt Strand-Ruggen (*Elymus arenarius*) vøyer her i temmelig Mængde, og binder en Deel af Sanden sammen, kan den dog ikke aldeles hindre Sandflugten, saa det er at befrygte, at den Tid efter anden vil gribe videre om sig. Denne Sandflugt har uden Tvivl forarsaget de mange Bakker eller Høie, og de imellem Bakkerne liggende smaae Dale, som findes her paa Gaarden, og ere nu alle med Græs overgroede, men ligge i en besonderlig Orden, som sætter Besfuerne i Forundring. Imellem disse Høie og Dale ligge nogle jævne Eng-Stykker, hvorpaa ei alene vøyer en Hoben deiligt Græs og Urter, men og en Deel høie Klunger-Trær (*Rosa sylvestris*) som kan forneie baade Synet og Lugten.

De Urter, som jeg efter kort Undersøgning har fundet paa denne Gaard, ere følgende: Ved Stranden vøjer *Atriplex calycibus seminum disco dentatis*. *Bunias filiculis ovatis lævibus*. *Centaurea calycibus ciliatis, foliis pinnatifidis, laciniis lanceolatis*. *Elymus arenarius*. *Matricaria*. *Pimpinella*. *Polygonum* f. *Centumnodia*. *Sonchus pedunculis calycibusque hispidis*, af hvilken sidste der og fandtes nok i Agrene. Høiere op paa Engen vøjer *Allium oleraceum caule tereti bulbifero* i større Mængde, end paa noget andet Sted her i Egnen, hvorfor den og af nogle kaldes Roalds Løg. *Anthyllis vulneraria*. *Bunium* f. *Bulbocastanum*. *Convallaria scapo nudo*. *Galium luteum*, item *album foliis qvaternis*. *Heracleum* f. *Branca ursi*. *Hieracium* f. *Auricula muris*. *Hieracium foliis linearibus, floribus subumbellatis*. *Orchis pyramidalis*. *Orchis bulbis subpalmatis rectis, nectarii cornu conico*. I Agrene anmærkedes i sær *Serratula arvensis*, og paa Sumpige Steder *Arundo* f. *Phragmites*, tillige med *Menyanthes* f. *Trifolium aquaticum*. De øvrige Mærkværdigheder paa denne Gaard henhøre fornemmelig til Antiquiteten og bestaae i følgende.

- 1) Ved Stranden findes en liden Dal, eller rettere en stor Grøft, til hvilken man fra Søen af maa gaae over en liden Sand-Bakke (Sand-Høi) som synes at være dannet ved Sandflugt, skjønt den nu mestendeels er overgroet med Græs. Denne Grøft ligger i en Strækning fra Østen til Vesten, er noget over 100 Skrid lang, men derimod ikkun $\frac{2}{3}$ saa breed, og af Skikkelse næsten Oval-rund. Grøftens Bund er ganske flad og jævn som et Stue-Gulv, og bestaaer af tør Sand, hvori vøjer *Centaurea foliis pinnatifidis laciniis lanceolatis*, *Convallaria scapo nudo*, *Elymus arenarius*, *Hieracium foliis linearibus floribus subumbellatis*, item *Parnassia* f. *Hepatica alba*, altsammen i stor Mængde, og ligesom i visse

Afdeel-

Afdeelninger, eller Urtebeder i en Have, efterdi hist og her sees
 nogle Mellemrumme af bar Sand; hvilket giver et særdeles behage-
 ligt og tillige rart Syn, fornemmelig i Henseende til Hepatica alba,
 som ellers ikkun vøyer paa vaade og fugtige Steder, men staaer
 dog her saa mangfoldig i den tørre Sand. Siderne af Grøften,
 som bestaae af løs eller Græslos Sand, ere i Begyndelsen, eller
 ved Indgangen, kun 5 til 6 Alne høie, men forhoies siden alt me-
 re og mere, jo længere man kommer mod Vesten, hvor de endelig
 standse imod en høi Sand-Vakke, som ligeledes har nogen Mærk-
 værdighed ved sig; thi da Sanden ligger her ganske løs, saa at den
 af Vinden drives hen over de høiliggende Marke, saa finder man
 her god Anledning til at betragte de adskillige Lag eller Strata, hvor-
 af Sand-Jorden paa dette Sted bestaaer, nemlig: overst op et
 breedt Lag af fiin og hviid Sand; dernæst et tyndere Lag af Sand,
 blandet med et Slags Muld, som efter Beboernes Bidnessbyrd al-
 deles ligner den Muld, som kommer af forraadnet Tang eller Hav-
 Græs; længere ned sees atter et breedt Lag af hviid men tillige gro-
 vere Sand; og endelig allernederst et tyndt Lag af rød Sand, som
 er noget mørkagtig og tung, ligesom den var blandet med vaad
 Muld. Overst op i denne Vakke, hvor Græs-Svoren eller Grøn-
 svoren begynder, sees og en Hoben Steene, satte ligesom med Fliid
 i en Runddeel; hvilket ei kan være andet end en saa kaldet Ræm-
 pe-Grav, rundt om besat med Ræmpe-Steene. Endelig er i sam-
 me Vakke ofte funden, og findes endnu en Hoben store Skibs-Som,
 som ei kan passe sig til Vaade eller smaae Fartøie, men vel til Jægte
 og Skibe; og just dette har givet mig Anledning til at slutte, at
 denne Dal eller Grøft er dannet ved Menneskers Hænder, og at den
 i de ældre Tider maa have været indrettet til et Skibs-Havns eller
 Skibs-Stræde, allerhelst da der paa flere Steder hos os findes lige
 saa:

saadanne Grøfte, som i gamle Dage til samme Brug have været indrettede; hvorpaa det, som i efterfølgende Niende Capitel anføres ved Knardals Beskrivelse i Rødve Sogn, i sær kan tiene til Beviis, og ansees som et ganske parallelt Exempel. Fra denne Slutning gaaer jeg videre og meener, at, i Fald den Beretning er grundet, som den gamle Provst i Borgund Hr. Christopher Hierman har givet Torm Torsæo, nemlig at der endnu i hans Tid fandtes Levninger paa Søndmør af det Skibs-Stade, hvorfra Ganger-Rolf udredede sin Flode til det bekiendte Tog paa Frankrig (hvorum forhen er nævnt i I. Parts 10. Capitel) da bliver intet rimeligere, end at det just har været her, allerhelst da Stedet siges at have ligget i Hr. Hiermans eget Kald, nemlig Borgund, hvorunder baade Harams og Vigrens Sogne paa den Tid laae. Desuden er Vigren en Ø, som ligger ganske nær ved Havet, og da det er bekiendt, at de gamle Norske Høvdinger fornemmelig opholdte sig paa Berne, for desto lettere at kunde forsvare Landet mod Viskinger eller Sørovere; saa er det saa meget mere troeligt, at denne Ø er bleven udvalgt til et Sæde for de gamle Møre-Jarle eller Høvdinger paa Søndmør, som den desuden formedelst sin Smukhed synes dertil at have været den værdigste. Og om end Ragnvald Møre-Jarl selv (som der meenes) har boet paa Gidskøe, er det dog ikke urimeligt, at hans Son Ganger-Rolf kan have haft sit Tilhold paa Vigren, som ligger saa meget nær derhos. Vel har jeg ikke hos Dens nu værende Beboere kunnet spore ringeste Kundskab om alt dette; men hos andre mere kyndige Landsmænd har jeg ofte paa Tilspørsel strax faaet dette Svar: at Vigren var det Sted, hvor Ganger-Rolf rustede sig til Toget paa Frankrig, ja end og, at Gaarden Roald af ham skal have sit Navn, om hvilket sidste jeg dog har Marsag at tvivle.

2) Fra

2) Fra forbemældte Grøft og høsliggende Sand-Bakke strækker sig en smuk Slætte, som vel i sig selv er ganske jævn og flad, men dog fuld af runde og aflange Huller, hvoraf nogle kan være 10 andre 20 Skrid i Omkreds, og af ulige Dybhed, da en Deel naae op til Bæltet, naar man stiger ned i dem, men andre ifkun til Knærne. Inden til ere de overalt Græsbundne eller begroede med Græs; men ikke desmindre skal man dog have mærket, at en Deel af dem heller tiltage end aftage i Dybhed, hvoraf man slutter, at der maae være visse Huler neden under dem i Jorden. Laae disse Huller paa Bakker og høie Steder, kunde man tænke, at det var indfaldne Klæmpe-Grave, efterdi de allerfleste af det Slags her paa Gaarden ere nedstunkne, og have lige saadanne Huller i Midten; men da Marken paa dette Sted er ellers ganske jævn og flad, saa maae Hullene her have en anden Ursag og Oprindelse, maaskee af een eller flere underjordiske Gange, som paa visse Steder Tid efter anden kan være indfaldne; skiont jeg maa tilstaae, at de deraf ikke ganske vel lade sig forklare, saasom de ligge for meget uordentlig hist og her adspredte. Imidlertid er det at mærke, at disse Huller ingensteds findes uden imellem den høie Sand-Bakke og Gaarden Rorvig, som ifkun ligge et kort Stykke Bei fra hinanden.

3) Gaaer man herfra nærmere hen til Kirken og mod Norden, da forekommer a) en stor Mængde af de saa kaldte Klæmpe-Grave, alle overhullede med Jord og Græs, og de fleste nedstunkne i Midten, som forhen er mældt. I sær findes en stor Grav, der seer ud som en lang Jord-Hyg og har tvende Steen-Pæle i Allen høie, staaende 27 Skrid fra hinanden, een ved hver Ende af Graven, foruden en Deel mindre Steene der omkring. Denne kaldes af Indbyggerne Bornl Grav, og giver altsaa Formodning om, at et Fruentimmer her maa ligge begravet, efterdi Bornl er hos os et Qvinde-

Naon. 3) Imellem alle disse Kiæmpe Grave ligge adskillige smaae og smukke Dale, og deriblant een kaldet Bræsthuus-Dal, hvortil jeg ingen anden Oprindelse veed, end den man af Navnet selv kan slutte sig til. 2) Stray uden for Kirken i Nordvest ligger en Hoi, kaldet Kongs-Hoi, hvor Indbyggerne sige, at en Konge ved Navn Roe skal ligge begravet, og at Gaarden Roald af ham har faaet sit Navn. Er dette saa, da bliver Roald eller Ro-old uden Tvivl det samme som Roehald eller Roehold, det er Kong Roes Tilholds Sted og Boepæl; thi jeg har tilforn erindret, at Aspiratio (H) udelades gemeenlig af Ordene i vore Bønders Udtale. Ved samme Hoi siges tilforn at have staaet et overmaade stort Ronne-Træe, som, da det til sidst af Binden blev omkasket, blottede en meget viid og tilforn skjult Steen-Hælde, hvormed denne Grav skal være belagt. Altså dette seer man, at de gamle Forfædre have efterladt sig adskillige Fodspor paa Roald, som i den og flere Henseender bør agtes for den mærkværdigste Gaard paa Søndmør. Endnu maa mærkes

- 4) Vigrens Kirke eller Roalds Kirke, som ligger anseelig paa en hoi Sand-Bakke nær ved Stranden. Den var tilforn en gammel og uanseelig Stab-Kirke; men er nu siden Aaret 1756, da den blev bestaaet af Torden, smukkere opbyggt af Tømmer, og har faaet en nye Alter-Table, meget artig udskaaren, malet og forgyldt af en Bonde-Karl ved Navn Jacob Sørensen Gidske, om hvis Hændighed og Klogtighed i Opfindelser herefter gives Anledning at mælde noget mere. Paa Alteret ligger en hvid Marmor-Steen af samme Beskaffenhed som den, om hvilken nyelig er mældt ved Harams Kirkes Beskrivelse, ikkun at den er noget mindre, og ligger ei indfattet i en Træ-Table.

II.) Moldnæs, uden Tvivl saa kaldet af den Muld-Jord, som findes der paa Gaarden, ligger paa den Vestre Side af Den og er i de nyere Tider bleven meget bekendt af det saa kaldte Moldnæs-Trold eller Spøgelse, som gjorde megen Opsigt blant alle Folk, og ansees endnu af de fleste som noget overnaturligt, efterdi man indtil denne Dag ei har fundet komme efter mindste Bedragerie. Spøgelsen begyndte om Hosten i Aaret 1733 at yttre sig i eet af Fæhuusene her paa Gaarden, først med en Piben, siden med en Grynten, og endelig med Skrig som af et Menneſke; ja til sidst begyndte det ei alene at tale og svare paa Spørsmåale, men end og at fortælle de forbiegangne og spaae om de tilkommende Ting, saa at det af mange end og langt fraværende Folk blev besøgt og tilspurgt ligesom et Drakel. Men da Folket af Præsterne blev formanet at holde inde med slige Samtaler og Spørsmåale, forsvandt Spøgelsen efterhaanden, og Røsten tog alt mere og mere af, indtil den om Foraaret 1734 endedes med lige saadan Piben, som i Begyndelsen blev hørt. Saa lange dette Spøgelse opholdte sig i Fæhuuset, havde Bonden ingen Nytte af sine Creature; Mælken blev borte og Mælke-Pigerne ilde medhandlede, foruden mange andre Omſtændigheder, som her med Gliid forbiegaaes, endſkiont de fortælles af troeværdige Mænd, som selv have været tilstede ved Tildragelserne, og ansees af de fleste som upaatvivlelige Sandheder. Alt hvad jeg derfor kan sige om denne heele Handel, er dette: at i Fald der har været Bedragerie under (hvilket jeg forestiller mig, at de fleste Læsere ere færdige at troe) saa har den bedragende Person overmaade vel forstaaet at spille sin Rulle, efterdi man indtil denne Tid slet intet derom har fundet opdage.

III.) Rorvig er en temmelig stor Gaard, som ei alene ligger nær ved Roald, men har og dette tilfælles med den, at Opsidderne paa begge Steder bruge en særdeles og fra den almindelige Plan afvi-

gende Agerdyrkning's Maade, bestaaende deri, at de have sine Ager afdeelte i visse lange og smale Stykker, af hvilke det ene hviler, imedens det andet bærer Grode, saa at Græs og Korn staae her meget artig om hinanden; thi de hvilende Ager-Stykker bærer Græs, som staaer jævnhøit med Kornet, ligesom de Aaret derefter give Korn igien i stor Overflodighed. Denne Indretning, at lade visse Ager-Stykker hvile hvert andet Aar, er skeet deels for at faae desto mere Høe, som ellers paa disse tvende Gaarde ikke falder i nogen sonderlig Mængde, deels og for at rense Agrene fra Flug-Havre og andet Ukrud, som, naar det paa de hvilende Ager-Stykker er afflaaet tillige med Græsset, føres andensheds hen paa Marken, paa det at Sæden af Ukrudet ei skal blive liggende, og vore op igien med Kornet i det næst paafølgende Aar.

IV.) Blindem, eller Blindeim og Blindheim, er en stor og anseelig Gaard Vesten paa Den, samt mærkværdig af de i Historierne bekiendte Blindeims Mænd, som i gamle Dage have boet her, og været i stor Anseelse i Norge. Efter J. Nant Vidnesbyrd, i Norg. Beskrivelse Pag. 175., bor denne Familie ansees for den hypperste Slægt i sin Tid i Norge; skiont den dog, efter hans Gissning, ikkun skal have været en Green af den berømte Gidske-Vet paa Søndmør, og gik mestendeels under med Gregorius Jonsen, som henved Aar 1228 druknede ved Hvarvæss, da han skulde reise hen til Kong Hagen Hagensen i Bergen. At denne Gaard, som for nærværende Tid beboes af 12 Bønder, tilforn maa have haft fornemme Beboere, kan desuden sluttes af de Levinger, som her endnu findes af een og anden bekostelig, og paa Bønder-Gaarde usædvanlig, Indretning, saasom 1) en lang Steen-Broe, som strækker sig lige fra Gaardens Baanings-Huuse ned til Stranden, og tiener endnu til sit første Brug, nemlig til en saa kaldet Søe-Vei, det er, en fra Baanings-Huusene ned til Søe-Huusene og Stranden gaaende Vei; 2) en Steenlagt Velte,

eller

eller med Steene besat underjordisk Kende, hvorigiennem Vandet ledes fra en her paa Gaarden værende Spring-Kilde, som medfører et ypperlig klart Vand. Kilden har en skjult Oprindelse i det øverste af en Sand-Bakke, hvor en Steen staaer opreist, til Tegn, at Kilden der vælder op; og Vandledningen, som lige derfra tager sin Begyndelse, gaaer ned til det Sted, hvor Vandet kommer til Syn, som er henved hundrede Skrid fra Bakken.

V.) Synsnæss (i daglig Tale kaldet Synæss, og i gamle Documenter Slonæss) fortjener at mærkes i Henseende til den usædvanlige og fordeelagtige Kobbe-Fangst, som der falder, og det i Anledning af en stor Viig eller Havbugt, som løber ind fra Havet. Maaden, hvorpaa Fangsten skeer, er kun ganske eenfoldig, og bestaaer deri, at Fiskerne, saa snart de fornemme Kobben i nogen Mængde paa Bugten, tage ud med en Deel gamle Torske-Garn, og ved Hielp af dem drive først Kobbene ind til Landet, og slaae dem siden ihjel med Træ-Stokke. Naar Kobbene komme paa Land og blive antastede, gjøre de Modstand og gribe efter Stokken, hvilken de kan rive af Fiskerens Hænder, om han er nok saa haandsfast; men derfor pleier man og altid at forsyne sig med tvende Stokke, af hvilke man flyer dem den ene i Kæften, og giver dem strax derpaa et dødeligt Slag over Hovedet med den anden. Denne Maade at fange Kobbe bruges ingen andensteds paa Søndmør, end her, hvor Fangsten undertiden slaar vel ind og giver god Fordeel; men gaaer dog ikke alle Aar til.

VI.) Stofund og Røfsøtlig kaldes de tvende øvrige Gaarde her paa Den, ved hvilke dog intet betydeligt falder at erindre, undtagen at den første bærer Navn af det Sund, som paa Søndre Side adskiller Vigren fra de nærmeste Øer, og at den sidste har i Mærkelsen

af sig en liden Holm, kaldet Røssholm, som er mærkbarlig af de mange Jette-Gryder, eller runde Huller i Biergene, hvilke efter Beretning skal findes der end og af usædvanlig Stikkelse. Men om dette Slags Bierg-Huller gives herefter Leilighed nok at mælde noget mere.

Nu følger Fortegnelse over Bygdelavenes Navne, saa vel som Gaardenes Navne og Skjld, og Beboernes Antal i begge Sogne, hvorom jeg her een Gang for alle maa erindre: 1) At Gaardenes Tært er anført saaledes, som den findes i Matrikelen for Aaret 1758, dog saa, at en Deel af de senere Forandringer ere i Agt tagne indtil Aaret 1761. 2) At alle Smaae Der og Beboede Holme ere henførte til de store Der, eller til de Strækninger af det faste Land, ved hvilke de ligge nærmest. 3) At de Steder, som ei findes ansatte for nogen Skjld eller Matrikel-Tært, bør ikke ansees som Gaarde, men som Pladser og Huusmænds-Gæder. 4) At Præstegaarde, Lehnsmænds-Gaarde, Kræmmer-Leier og andre Steder, som enten til Deels eller ganske beboes af saadanne Personer, der ikke drive Bonde-Mæring alene, findes altid trykte med større Stiil. 5) At alle de Steder, som findes betegnede med en Asterisco eller Stierne, henhøre enten til Deels eller ganske, og enten med eller uden Bygselfædet, til det saa kaldte Gidske-Gods, nemlig for saa viidt samme er beliggende paa Søndmør, og saaledes som det for nærværende Tid befindes.

Harams Sogn.

Bygdela- venes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skjld.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.		Huus- mænd.
		Vog	Pd.	Mk.				
Harøe.	* Myklebust	10			5		2	De øvrige Gaarde paa Harøen henhøre til Romsdalen.
	* Ørenøe	3	1	12	2			
Fiertoft.	* Nære Fiertoft.	10			8			I
	* Søre Fiertoft.	10			7			
	Uren.			18	2			
	Rogved.	1		12	1			
Flemsoe.	Rogne.	5		18	4	1		2
eller Skuloe.	Rangved.	13½			6			
	Rangved-Stol.					2		2
	Flem.	12			7			
	Flem-Stol.					1		
	* Ullem.	14			8			
Harams- De.	* Østnes.	8½			4			De 6 B. 1 Pb. 12 Mk. høre til Gidske-Gods. I denne Gaard, som og kaldes Møddike eller Møstke, item Mø- stede, eier G. G. 1 B. 2 Pb. 6 Mk.
	* Mykke.	2		18	2	2		
	* Nakre.	10			5			G. G. tilhører 1 B. 18 Mk. uden Dyggjel.
	* Haram.	6½			13			
	* Dønen.		1	12	4			I
	* Sæt ell. Sæter	2	1½		2			
	Kiærstad.	7½			1			Denne Præstegaard haa- rer Skat af 2 B. 2 Pb. 6 Mk., og er nyelig for- pagtet til 2 Bønder.
Lepsoe.	Kiærstad-Stol					6		
	* Løvsund.	4	1		4		I	Skrives og Løvsund.
	Indre Færstad.	3		18	2		I	
	* Ytre Færstad.	3		18	2			Deraf 6 Bg. 18 Mk. til G. G. Skrives og Løse.
	* Kienstad.	6	1	12	4			
	* Løvsøe.	1			2			

Harams Sogn.

Bygdela- venes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skyld.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.		Huus- mænd.
Hildre- Strand.	Syndeland.	Vog	Pd.	Mf.	3			
	Marfund.	3½		18	1			
	Alvestad.	3		18	5			
	Alvestad-Reite					1		
	Myren.	1			1			
	Yttre-Hildre.	1	2	6	3	1		
	Indre-Hildre.	2	2	6	2			
	*Hursen.	3½			3	1		til G. S. hører 2 Vog.
Skelten.		1	12	2			1 Pd. 12 Mf.	

Vigrens Sogn.

Dens Navn.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skyld.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.		Huus- mænd.
Vigerøe. eller Vigren.	*Roald.	Vog	Pd.	Mf.	10	2	2	Disse to Pladser ere i Aaret 1760 Skyldsat- te, den første for 1 Bog, den sidste for 2 Pd. Fisk.
	Roald = Sand- den.	12				1	1	
	Langhoug.							
	*Moldnæs.	7			6		2	Deraf hører til G. S. 12 Vog, 1 Pd. Fisk. til G. S. 7 Vog Fisk. til G. S. 3 V. 1. Pd. 21 Mf.
	*Kerviig.	10			8	1	1	
	*Blindem.	18			12		1	
	*Syndnæs.	16			17			
	*Kæsviig.	7½			4			
*Giesund.	5		9	3		1		

Undet

Andet Capitel.

Om

Borgunds Præstegield.

Borgunds eller Borgens Præstegield bestaaer egentlig af tre Sogne, nemlig Hoved-Sognet Borgund og de tvende Innerer Batne og Skoue; hvortil kommer den i Hoved-Sognet beliggende Gidskøe-Kirke, som ikkun bliver at ansee for et Capell. Kaldet har (i Almindelighed at tale) faste og naturlige Grændser paa alle Sider, saasom Romsdals-Fiorden paa den Nordre, en Deel hoiie Fielde paa Østre, Storfjorden paa Søndre, og Breesund eller Vester-Havet paa den Vestlige Side; men ikke des mindre staaer det dog paa adskillige Steder i en noie Sammenhæng og Foreening med de nærmeste Kald, nemlig for Norden og Østen med Harams og Ørskougs Præstegield, saa vel som med Naboe-Fogderiet Romsdalen, og for Sonden med Hareids Præstegield, som herefter paa sine Steder skal viises. Da dette Præstegield er det største og Folkertiigeste paa heele Søndmør, saa har det i Aaret 1742 faaet en Residerende Capellan, som boer i Hoved-Sognet paa een af de beleiligste Mensal-Gaarde, og forretter i alle Kirker Guds-Tjenesten vexelviis med Sognepræsten, af hvilken han nyder aarlig Løn 150 Rdlr., foruden en Deel uvisse Indkomster. I Øvrigt er dette Kalds Beskaffenhed saa forskiellig, og i et hvert Sogn saa ulige, at derover ingen almindelig Betragtning kan anstilles; ikkun at her under eet kan anfores en Fortegnelse paa Sielenes Antal i

G

alle

alle 3 Sogne saaledes, som den er uddragen af tvende accurate og paa adskilte Tider forfattede Siæle-Registere, nemlig det første i Aaret 1739, og det andet i de Aaringer 1752 og 53, men rettet og forbedret 1757. Af begge disse Registere meddeeles her et Udtog, som viiser, hvor viidt Folke-Mængden i de seneste Aaringer har været eller aftaget her i Kaldet.

Udtog af Siæle-Registet for Aaret 1739.

	Borgunds S.	Batne Sogn.	Skoue Sogn.
Gaardmænd.	351	102	132
Huus- og Pladse-Mænd.	181	10	22
Gamle og Gifte Folk.	1240	273	372
Unge og Ugifte Folk.	1409	439	491
Summa	2649	712	863
Deriblant Communicantere.	1720	433	538

Udtog af Siæle-Registet for Aaret 1757.

	Borgunds S.	Batne Sogn.	Skoue Sogn.
Gaardmænd.	400	108	138
Huus- og Pladse-Mænd.	216	8	21
Mænd - Kien.	1465	324	384
Qvinde Kien.	1646	386	450
Gamle og Gifte Fol.	1359	284	351
Unge og Ugifte Folk.	1752	426	483
Summa	3111	710	834
Deriblant Communicantere.	1867	432	497

Heraf sees, at Folkets Antal i Hoved-Sognet paa en Tid af 18 Aar mærkelig har tiltaget, men derimod i begge Annexer saaret nogen For-

Formindskelse; hvilket fornemmelig maa tilskrives den idelige Sogning af unge Folk til Harams Præstegjæld og Borgunds Sogn, hvor de for Fiskeriernes Skyld enten have sat sig ned eller antaget Tjeneste. Efter denne korte Indledning begiver jeg mig til et hvert Sogns Beskrivelse i sær, og inddeeler dem efter Sognenes Antal i trende Artikler.

Første Artikel

om

Hoved-Sognet Borgund.

Hoved-Sognet Borgund eller Borgen er et temmelig vidtloftigt Kirke-Sogn, strækkende sig 3 Miile i Længde og $\frac{1}{2}$ Miil i Bredde, og bestaaer deels af Der deels af fast Land, med en Hoben mellemlobende trange Sunde og Fjorde, hvorom i Almindelighed kan mærkes følgende.

Paa Udderne, eller de nærmest ved Havet beliggende Der, findes temmelig jævne og smukke Egne, følgerlig de største og beste Gaarde; men længere ind er Landet mere Klippigt, og har mestendeels kun smaae eller og i smaae Parter deelte Gaarde, hvilke dog dyrkes temmelig vel, ja bedre end man kunde vente i et Sogn, hvor Folket gjør sin Hoved-Sag af Fiskerie. Det anseelige Fiskerie, som her gaaer til frem for alle andre Steder i Fogderiet, har ei alene givet Anledning til den forommældte Gaardenes Deelning, men og til mange nye Pladseres Oprydning, fornemmelig i den Deel af Sognet, som kaldes Bоргensfund, hvor neppe findes en Holm eller mindste Plet Jord, som jo er bebygget og dyrket. Disse smaae Jorder og Pladser blive aarlig forbedrede, deels ved at udrydde Steene, Lyng og Ukrud, deels ved at paaføre Muld og adskillige Slags Gødning (*),

ning (*), hvormed de nogne Klipper Tid efter anden bedækkes; men med alt dette er dog Korn-Avlingen her i Sognet ganske utilstrækkelig til at ernære de mange Indbyggere, af hvilke de fleste have enten smaae Jorde-Parter eller Pladser, eller og ikkun et Huus at boe i uden ringeste Korn- og Qvæg-Avling, undtagen at de holde en Deel Sviin, som om Vinteren meest fødes med tørre Sild. Af den Aarsag udkræves her en anseelig Tilførsel af fremmede Korn-Barer, som efter mine Tanker bør anslaaes (det ene Aar lignet med det andet) i det mindste til 3000 Tonder aarlig af alle Slags, saa og af feede Barer, som i betydelig Mængde tilføres fra Fiordene; foruden at man her paa mange Steder nødes til, i Mangel af fornøden Græsning, at lade sit Qvæg om Sommeren bringe hen til de feede Græsgange i Fiordene, og det til Vaads med stor Uleilighed og Bekostning. Dette Sogns største Herlighed bestaaer da i Fiskerie, hvori det vist nok overgaaer alle andre Sogne, ei alene paa Søndmor, men og i heele Norge. Det, som fornemmelig giver Anledning dertil, er det forhen ommældte store Dyb, kaldet Breesund, som fra Havet løber lige herind til Borgensund, hvilke begge Steder for sin Markværdigheds Skyld her noget noiere maae beskrives.

Breesund er at ansee som en dyb Dal i Hav-Bunden, forsynet paa begge Sider med høie Bierg-Strækninger eller egentlig saa kaldte Grunder.

(*) Foruden Tang og Fiske-Sloe (Fiske Indvolde) anvendes her og til Gødning visse Slags Græs-Arter, som til andet Brug holdes utienlige, nemlig *Hemul*, *Rumex Lapathum*, og *Syre*, *Acetosa pratensis*. Paa nogle Steder sees og Fiske-Hjeldene, som ellers altid sættes ved Strandbrædden, at staae heit op paa Marken, paa det at den Fedmie, som nedreinder af den ophængte Fisk, kan komme Engen til gode; og naar et Eng-Stykke saaledes er blevet forbedret, flyttes Fiske-Hjeldene hen paa et andet Sted.

Grunder. Denne Dal, som og kan lignes ved en stor Canal eller Rende, tager sin Begyndelse ved det forhen beskrevne Store-Dybb (som efter Søe-Kystens Strækning ligger vendt fra N. O. til S. V.) og løber derfra i en lige Linie fra N. V. til S. O. 4 Miile langt ind til Borgensund, følgelig overskærer Store-Dybbet retvinkelig paa den Østlige Side. Dybbets Bredde er ved Borgensund, eller paa den Østlige Kant, kun $\frac{1}{2}$ Miil, men tiltager siden alt mere og mere, jo længere man kommer mod Vesten, hvorfor det og har faaet Navn af Breesund o: Breed-Sund. Canalen's Dybbhed siges at være urandsagelig, og deraf følger, at begge Bierg-Sider, imellem hvilke Canalen ligger indsluttet, maae være meget høie og steile; men ligesom alle Bierge her i Landet, naar de ligge i en Strækning fra Vest til Øst, ere (efter min forrige Anmærkning i 1. Parts 1. Capitel) meest bratte paa den Side, som vender mod Norden, saa befindes og dette Dybb's Søndre Side, som vender imod Norden, at være meget steilere end den Nordre Side, som ligger vendt mod Sønden. Dette store Tvær-Dybb, som paa tværs overskærer den forhen beskrevne første Hoved-Grunde, er efter alles Tilstaaelse det største og mærkværdigste i sit Slags, i Norge (*), og gjør Søndmør til eet af de Fiskerigeste Steder, som nogensteds kan findes; thi da Fisken (særlig Torsk og Sild) som hvert Aar i ubeskrivelig Mængde kommer Norden fra igiennem Store-Dybbet, finder paa den Østlige Side, hvor Breesundet aabnes, saa stort et Dybb for sig, saa tager den sit Løb derigiennem og søger ind til Landet, i Steden for den ellers vilde have gaaet Kysten forbi længere hen mod Sønden. Ja, det er ikke alene for Fiskene,

G 3

men

(*) Olavius mælder, i *Enarrat. lissor. de natura & constitutione Islandiæ*, om et Dybb af samme Beskaffenhed, som findes i Breidestjør-dur i Fisisland; men af Beskrivelsen mærkes lettelig, at det ogsaa der i Landet maa være noget rart og usædvanligt.

men og for Fiskerne og alle Søfarende, at dette Dyb giver et meget reent og sikkert Løb; thi da der i saa anseelig et Dyb ei kan ligge blinde Klipper eller Skær, saa kan baade Skibe og Jægte her seile uden mindste Fare, og de Fiskere, som fra fremmede Sogne begive sig hid for at fange Torsk, uden ringeste Beivliisning søge Havet, naar det paa andre Steder umuelig lader sig giøre, formedelst de farlige Skær- og Fald-Gaarde, som møde strax uden for Landet og kan ei beseeres uden af meget kyndige og erfarne Folk. Naar Vaar-Torsken kommer ind ad Breesund, begiver den sig vel op til begge Sider af Dybet, men dog fornemmelig paa den Nordre og til Torske-Fangst meest beqvemme Side, hvor den opholder sig paa de smaae Grunder og smaae Dyb, som løbe ud fra bemældte Nordre Side af Breesund og ligge vendte fra Sonden til Norden. Saa længe Torsken der bliver staaende, maa den søges et Par Miile eller længere ud i Havet, og fanges da med Torske-Garn paa Grunderne, som ere de rette Fisker-Pladse eller de almindeligste Steder, hvor Torske-Garn sættes ud, medens Fangsten gaaer til paa Havet; men da Torsken formedelst den Mængde af Garn-Sætninger, som her daglig i Vaar-Fiskeriets Tid sættes ud tet ved hinanden, ofte skrækkes bort og flygter ned i Dybene, saa maae de Fiskere, som ville giøre sig Haab om vis og riig Fangst, udsætte sine Garn paa Dyb-Kænerne (det er, de skraas nedgaaende Sider af Dybene) og søge at komme Dybenes Bund saa nær som mueligt; thi der har Torsken idelig sin Op- og Ned-Fart, og kan altsaa ikke let undgaae, ligesom og derved gemeenlig have den Fordeel, at Garnene i en paaakkommende Storm ei saa let kan tabes, efterdi de staae paa 80 til 90 Favne Vand, hvor Bolgerne ei kan røkke dem. Det er ei alene paa Brædden eller Kanten af de smaae Dyb, at man sætter Torske-Garn ud enten paa langs eller tværs, men og ved Kanten af Breesundet selv; dog maa man i saa Fald altid holde sig til den

den Nordre Side, som mindre steilt nedgaaende, og endda falder Grunden der saa brat og vanskelig, at Garnene let kan falde ned i Dybets Afgrund og blive borte med alle, om de ei udsættes med Forsigtighed og af erfarne Folk. Alts dette er at forstaae om Torske-Fiskeriet paa Havet, og saa lange Vaar-Torsken opholder sig paa de smaae Grunder og Dyb paa begge Sider af Breesund; men saa snart en Grundstød (eller Storm af Vestlig Vind) sætter Havet i Bevægelse, maa Torsken begive sig fra de høiere Steder og ned i Breesundets store Dyb, hvor den drives, ligesom igiennem en Canal, nærmere hen til Landet og lige ind til Borgensund, som nu skal beskrives.

Borgensund er et temmelig bredt Sund, eller en maadelig breed Fiord, som tager sin Begyndelse ved Breesundets Østlige Ende og gaaer fort i en Strækning mod Østen saaledes, at det har Suløen liggende paa Søndre Side, og en Deel af det faste Land tillige med Nørøe og Hessøe paa den Nordre Side, hvor og Præstegaarden Borgund eller Borgen, af hvilken Sundet har sit Navn, er beliggende. Egentlig strækker sig dette Sund lige saa viidt, som Suløen gaaer, det er $1\frac{1}{2}$ Mil i Længde, og indbefatter da, under Navn af Borgensund eller Borgensundene, alt hvad der ligger paa begge Sider, iberegnet Begfund, Nørvesund og Nalesund, som ere de mærkværdigste Sund i Borgunds Sogn; men i en mere indskrænket Bemærkelse forstaaes ved Borgensund det samme, som ellers kaldes Borgenfiord, det er den Vestlige og bredeste Deel af Sundet, der strækker sig omtrent en halv Mil i Længde, fra Breesund at regne, men ifkun 1 Fierding i Bredde, og er mærkværdig af det overflodige Fiskerie, som der aarlig gaaer til baade af Sild og Torsk. Hvad Torsken (eller rettere Vaar-Torsken) angaaer, da kommer den fornemmelig herind, saa ofte en saa kaldet Grundstød eller Storm af Havet i Vaar-Fiskeriets Tid indtræffer; thi som den da ikke kan blive staaende

staaende paa de høie Grunder, men maa begive sig ned i Breesundets Dyb, saa drives den der igiennem lige ind til Borgensund eller Borgenfiord, og det i en hartad utroelig Mængde. Vel er det vist, at den mindste Deel deraf kommer herind, og at det rette Fiske-Bierg (saaledes kaldes her en Hoved-Sverm af Fiske) indgyder sig i den store Søndmørs Fiord, kaldet Storfjorden, som løber ind paa Søndre Side af Sulsøen; men da denne formedelsst sin Dybhed (som gaaer til nogle 100 Favnne Vand) falder til dette Slags Fiskerie ubeqvem, saa forsoie alle vore Fiskere sig hen til Borgenfiorden, hvor de paa 50 Favnes Dyb baade kan bruge Torske-Garn og Stubs-Nagn, og forefinde desuden saadan Overflodighed af Torsk, at de i visse Aaringer daglig have kundet fylde sine Fisker-Baade 2 til 3 Gange, nemlig een Gang hver Morgen med den Torsk, som fanges i Garn, og et Par Gange i den øvrige Tid af Dagen, ved at fiske med Snor. Paa saadanne Tider er da heele Borgenfiorden overalt indtagen og opfyldt med Fisker-Baade; men da Fiorden er trang og neppe kan tage imod eller rumme saa mange tusinde Torske-Garn, som hver Aften udsættes, saa hænder det sig ofte, at den ene Fisker af Vandare sætter sine Garn tvært over den andens, hvorved Fiskeriet spildes for dem begge, og megen Riv og Trette forarsages, helst imellem Sognets egne og de fremmede Fiskere, hvilke undertiden med alt for stor Hidsighed oprippe og afhandle den gamle Tvistighed de mari libero & clauso. Dog varer det ikke længere end 14 Dage til 3 Uger, førend Torsken efterhaanden begiver sig herfra til Breesund og Havet igien, hvor der er mere Rum og folgelig mindre Anledning til Riv.

Ligesom Torsken ved en Storm af Vestlig Vind drives ind igiennem Breesund til Borgensund, saa føres og Silden herind igiennem samme Canal, men dog ved andre Drivere, nemlig Sommer-Silden ved Størje, Springer, Nise og flere Noo-Fiske, og
 Vaar.

Vaar-Silden fornemmelig ved Hvalen, som i mange Aar, nyelig for Torskens Ankomst, har jaget Silde herind i ubeskrivelig Mængde, og givet Anledning til en overflødig og meget fordeelagtig Silde-Fangst, som dog i de seneste Aaringer, nemlig fra 1756, ganske har ophørt. Disse betydelige Fiskerier af Vaar-Torsk og Vaar-Sild er det i sær at tilskrive, at Borgensfund frem for alle andre Steder hos os er vel beboet, ei alene af Gaardmænd, Pladsemænd, Huusmænd og Lotter, som alle tillige ere Fiskere, men og af Handelsmænd og andre, som deels ved Tjeneste-Karle deels ved leiede Folk ligeledes drive Fiskerie og hoo her i den Mængde, at om deres Huuse, som nu ligge hist og her adspredte, alle paa eet Sted laae samlede, kunde de alene udgiore en liden Dorp eller Kiøbstad. Dog er det ikke Borgensunds eller Borgund Sogns egne Folk alene, som tage Deel i disse fordeelagtige Fiskerier; thi i Vaar-Fiskeriets Tid, eller saa længe Torske Fiskeriet vedvarer, det er at sige fra Kyndelsmisse til Paaske, kan Borgensfund og de nærmest ved Breesund beliggende Der ansees som et almindeligt Fisker-Vær, eller Samlings-Sted for de fleste Fiskere i det heele Fogderie; og naar dertil lægges de mange leiede Folk fra Nabofogderiet Nordfiord, som i Borgunds Sogn til dette Fiskeries Drift behøves, saa kan man med Sandhed sige, at Borgensfund paa den Tid vrimler af Folk. Hvad Fiskeriet af Vaar-Sild angaaer, da blev det vel i de 20 Aar, som det vedvarede, egentlig drevet af Sogne-Folket alene; men ikke des mindre solgdes dog en stor Mængde deraf usaltet og for en ringe Priis til Fiorde-Folket, som Flokkeviis kom her ud og afhændtede den paa store Baade, saa snart de fik at vide, at Fangsten gik til.

Efterat Grunden og Aarsagen til dette Sogns Fiskeriighed saaledes er viist, bør jeg og mælde noget om de Fordeele, som deels umiddelbar deels middelbar flyde deraf saa vel til dette som mange andre

Sogne. Til en Probe paa det første vil jeg anføre en Beregning, som jeg over Torske-Fiskeriets Beløb forfattede i Aaret 1756, da der efter en nøiagtig Forespørgsel og Undersøgning, hvilken jeg næsten Huus for Huus maatte anstille, blev af Sognets egne Folk virket omtrent 36000 Boge Torsfisk eller Rotsfiscer, som ere indbragte ved 260 smaae og store Fisker-Baade eller (hvilket bliver det samme) 210 Fiskeringsfar 3: store Fisker-Baade, og have udkrævet 1260 Fiskere foruden dem, som til Fiskens Virkning og Beredelse maae holdes. Naar man nu paa den Maade, som forhen er viist, beregner 1 Tonde Tran for hver 26 Boge Torsfisk og 7 Nirdaler for hver Tonde Tran, dernæst 6 Tonder Rogn for hver stor Fisker-Baad og 2 Rdlr. for hver Tonde Rogn, og endelig anslaaer hver Bog Torsfisk til en halv Nirdaler; saa faaer man for 1385 Tonder Tran 9695 Rdlr., for 1260 Tonder Rogn 2520 Rdlr., og for 36000 Boge Torsfisk 18000 Rdlr., folgelig i alt den Summa 30215 Nirdaler. Og naar man derfra drager alle paagaaende Omkostninger saaledes, som i I. Parts 9. Capitel omstændelig er anført, nemlig for Brug og Slid af Sæ-Klæder, samt Baade og Fisker-Redskabe, for Kost og Løn til 200 eller i det høieste 250 leiede Tienere fra Nordfjord, item for Træ og Salt til Tran og Rogn; saa sees lettelig, hvor stort Overskudet deraf har været. Dette er da for saa viidt Borgunds Sogn eller dets Indbyggere alene angaaer; men naar alt det lægges til, som samme Aar blev fisket og virket her i Sognet af fremmede og Sognet uvedkommende Fiskere, da maa Regningen blive mere end dobbelt saa høj, og det i Betragtning af 1) at disse fremmede holdte et Antal af 276 smaae og store Baade, hvilke, da enhver Baads Størrelse er mig bekendt, jeg alle vil anslaae til 249 Fiskeringsfar eller store Fisker-Baade, som have udkrævet 1494 Fiskere, 2) at de fremmede giore i Almindelighed vel saa god og riig Fangst som Sognets egne Folk, dels fordi deres Fisker-Redskabe

(for-

(fornemmelig Kablerne paa deres Torske-Barn) ere i bedre Stand, deels og fordi de indqvartere sig paa de Steder, hvor Torske-Fangsten allerbest gaaer til, i Steden for at mange af Sognesolket selv maae lade sig nøie med at fiske der, hvor det falder dem nærmest og beleiligst. De Fremmede, om hvilke dette skal forstaaes, ere først Indbyggerne i de tvende Anneier under Borgund, nemlig Batne og Skoue, dernæst heele Ørskovs, Nordals og Jørgensfiords Præstegjæld, og endelig det heele Ørstens Sogn tillige med den halve Deel af Voldens Sogn, hvis Indvaanere for Torske-Fangstens Skyld aarlig samles i Borgunds Sogn; ei at tale om mange andre, som vel ikke bestandig men dog ofte søge hid, naar Fangsten slaaer Feil hos dem selv, af hvilken Marsag man undertiden faaer Besøg end og fra Raboe-Fogderiet Romsdalen. Alle disse fremmede Gieste indqvartere og opholde sig, saa længe Vaar-Fiskeriet vedvarer, i Borgensund og paa de nærmest ved Breesund beliggende Øer, hvor alle Huuse paa den Tid ere opfyldte med Fiskere, og hvor Huus-Vertene folgelig have noget at fortjene ved Huus-Leie, som i Almindelighed er 1 Rixdaler for hver Fisker-Baad eller i det højeste 1 Rixort for hver Fisker.

Fangsten af Vaar-Stild var i et Snees Aar her i Sognet meget anseelig og fordeelagtig, saasom man deraf ei alene aarlig saltede 10 à 12000 Tønder til Riksmands Gods og fik hver Tønde som oftest betalt med 10 til 12 Mark Danske, men og solgte en stor Mængde usaltet til Fjorde-Folket; foruden den meget betydelige Deel, som blev forbrugt i Huusholdningen, ei alene færsk, men og saltet, tørret og røget, og som næsten det heele Aar igiennem tjenede baade Mennesker og Dvæg til Underholdning; men fra Aaret 1756 har denne Herlighed, som forhen mældt er, ganske ophørt. De øvrige Fiskerier af Flynder, Lange, Lax, Øvette, Sey, Springer og flere, af hvilke og haves god Skiont ikke almindelig Fordeel, maa jeg her forbiegaae, saasom jeg

over deres større eller mindre Vigtighed ikke er i Stand til at gjøre nogen vis og sikker Beregning.

Dette maa da være nok til at viise, at Borgunds Sogn, frem for mange andre Steder i Verden, er af Naturen skicket til og begavet med anseelige Fiskerier, og at Torske-Fiskeriet i Særdeleshed er det betydeligste af dem alle. Dette har fornemmelig tiltaget i nærværende Seculo, og siden Torske-Garns Brug, som af en Handelsmand her i Sognet navnlig Claus Nielsen først er opfundet, begyndte at blive almindelig hos os; thi siden den Tid har Torske-Fangsten slaaet særdeles vel ind og gjort adskillige vigtige Forandringer saa vel i Sognets som heele Fogderiets Deconomie og Omstændigheder. Sogne-Folkets Antal er meget forøget, og deres Tilstand forbedret; alle Jorder ere deelte, udvidede og forbedrede; mange nye Pladser ere opnyddede, og det undertiden paa saadanne Steder, hvor Naturen synes at have gjort Modstand; i sær har Huusmændenes Antal vældig tiltaget og tiltager endnu aarlig, saa at alle Steder indtages og besættes med Huuse til deres Fordeel, som ere Ciere af Grunden. Fierde-Folket, som tilforn forstod ikkun lidet af Fiskerie og Seilads, er nu vel øvet i begge Deele, og har desuden fundet en mærkelig Forbedring i sine Aar og Omstændigheder. Naboe-Fogderiet Nordfiord gjør sig og ved denne Leilighed een og anden Fordeel, da det aarlig sender til Borgunds Sogn ei alene en stor Deel ungt Mandskab og boesatte Mænd, som lade sig leie til Torske-Fiskeriets Drift og til Sommer-Arbeide, men og en Hoben Piger, som af sine rette Huusbønder faae Tilladelse at antage Tieneste her et Fierding Aar eller halvt Aar, og reise derpaa hjem igien, ofte med et heelt Aars Løn. Foruden alt dette flyder og af de store Fiskerier megen Handel og Wandel, for hvis Skyld her i Sognet har nedsat sig en Deel Handelsmænd, som holde i alt et Snees Fagte og gjøre med dem aarlig 3, ja ofte 4 og 5, Reiser til Kiøbstæden

Bergen

Bergen (hvor den største Deel af alle Slags Fiske-Varer bliver affat) da de enten selv føre sine virkede eller kiøbte Varer derhen, eller og lade sine Fartøie befragte af Bønderne, som desuden med store Baade handle saa vel paa Bergen, som paa Molde og Romsdals Marked, ja føre undertiden ordentlig Brev-Berling med Kiøbmændene i Bergen, ligesom andre Handelsmænd. De Huusmænd og andre, som til slige Reiser lade sig leie, fortjene derved god Hyre heele Sommeren igiennem; men de, som ikke kan komme an paa den Maade, begive sig ind til Fiordene, og lade sig der leie til at slaae Høe, for hvilket de nyde god Betalning.

Men med disse Herligheder følge og adskillige Uleiligheder, hvorover der høres idelige Klagemaaale, saasom: at alle Levnets-Midler ere meget dyre og stige aarlig i sin Priis; at Tieneste-Folk ere neppe at faae, og falde desuden alt for kostbare at lønne og underholde; at unge Menneſker i Tillid paa Fiskerierne indgaae ubetænksomme Giftermaale, og ofte hverken bekymre sig om retſkaffen Vocpæl eller Opholds-Midler; at med den megen Handel og Fart til Kiøbstæderne har Drukkenſkab og de deraf flydende Uordentligheder indſneget sig; at de Handlendes Antal her paa Stedet alt for meget tiltager, og at den ene gaaer den anden i Forkiøb, med videre. Men alle disse Uleiligheder synes dog ikke at være af anden Beſkaffenhed, end at de enten, i Betragtning af adskillige medfølgende Fordeele, taalmodig maae overbæres, eller og med Tiden kan rettes. Saaleves meener jeg 1) at Føde-Varenes aarlig stigende Priis ikke alene bør tilskrives Folke-Mængdens Tiltagelse, som man her i Almindelighed holder for, men og (ſaa fremt de Politiske Regler ikke ſlaae Feil) Folkets tiltagende Velſtand, eller den ſtorre Penge-Maſſa, ſom nu løber om i Landet fremfor tilforn; thi det er bekiendt, at Varenes Priis ſtiger eller falder i Proportion af den ſtorre eller mindre Penge-Summa, ſom circulerer. 2) Den

Mangel paa fornødne Tieneste-Folk, som idelig beklages og i sær tilskrives Ægteskabernes Formeerelse eller Familiernes Tilvæxt, torde vel og med Tiden ophøre, naar Sognet engang har faaet saa mange Beboere, som det kan ernære, og den talrige Ungdom, som i Sognet for nærværende Tid befindes, voxer til. 3) Om de mange ubetænksomme Giftermaale bør efter mine Tanker tales med nogen Forskiel; thi enten indgaaes Ægteskabene i Anledning af Gaardenes Deelning, eller af nye Pladers Oprydning, eller og af blotte Huusmænds-Sæders Indretning. Paa de 2 første Slags Giftermaale kan der i Almindelighed intet være at udsætte, uagtet jeg maa tilstaae, at Jordenes Deelning her paa Stedet allereede synes at have gaaet saa viidt, som mueligt er; men hvad de mange Huusmand angaaer, hvis Antal aarlig voxer, da veed jeg ikke, hvor viidt Landet med dem kan være tient, efterdi de sielden ere i Stand til at give sine Børn den fornødne Opdragelse og Underholdning, og ville altsaa, i Fald Fiskerierne (paa hvis Bestandighed alle Indbyggernes Velstand beroer, men i sær Huusmændenes) nogle Aar skulde slaae Feil, useilbarlig nødes at gribe til Bettel-Staven, og desuden fylde Landet op med Tigger-Unger. 4) At Umaadelighed i Drif Tid efter anden har taget Overhaand her i Sognet, kan ikke nægtes; i sær har Fortæringen af det saa kaldte Altonaeske Brændeviin, som af Handelsmændene er bleven udtappet, aarlig beløbet sig til noget anseeligt, og neppe været at anslaae til ringere end 500 Tønder, som, naar 50 eller 60 Tønder Fransk Brændeviin lægges til, udgiøre en aarlig Udgift af 7500 Rdlr. foruden den betydelige Deel af samme Slags Drikke-Varer, som Bønderne selv kiope og føre hjem fra Kiøbstæderne. Men alt dette er dog ikke blevet fortæret af Sognets egne Indbyggere alene; thi da Borgunds Cogn, eller rettere Bergensund, paa visse Tider af Aaret er en almindelig Samlings-Plads baade for Søndmørs og Nordfiords Indbyggere

byggere, saa affættes ved den Leilighed en stor Deel deraf til fremmede og Sognet uvedkommende Personer. Desuden har det seneste Kongelige Paabud, angaaende Toldens Forhøielse paa Brandeviine, allerede kiendelig formindsket Fortæringen af disse Drikke-Varer og nogenlunde raadet Bod paa de deraf flydende onde Følger. 5) Hvad Handelsmændene angaaer, da kan de her paa Stedet saa meget mere behøves, som det ikke er alles Leilighed, enten at virke saa mange Fiske-Varer, som her gives Anledning til at faae, eller med egne Fartøie at bringe dem til Kiøbstæderne; men at sige, hvor mange her egentlig kunde behøves, er ikke mueligt, og at ville indskrænke eller fastsætte deres Antal, var hverken raadeligt eller nyttigt. Om de end imellem sig selv gaae hinanden i Forkiøb, saa lider dog Bonden derved ingen Skade; og naar enhver af dem fører en forsigtig Handel og Huusholdning, har man hidindtil ikke mærket andet, end at de alle have fundet nogenledes Udveie til at ernære sig (*). Imidlertid er det vist,

(*) I denne Post er siden skeet en mærkelig Forandring, i Henseende til, at et vist Selskab af Engelske Kiøbmand, som boe paa Molde og i Christiansund, nyelig have tilkiøbt sig tvende af de her i Sognet værende beleiligste Handels-Sæder, hvor de ved sine Fuldmægtiger handle med Bønderne saaledes, at de 1) give dem Kiøbstad-Pris for alle deres Fiske-Varer, ja end og ofte derover, 2) forsyne dem med gode Korn-Varer for billige Priser, 3) betale dem med reede Penge, naar de forlange det, men 4) give dem derimod ikke allermindste Credit. At Stedets egne Handelsmand, som umuelig kan holde Pris med de Fremmede, derved lide et anseeligt Tab i deres Næring, og kan intet affætte uden paa Borg, er en uægtelig Sandhed; men da Bonden ofte tager uforsigtig op paa Credit alt hvad han kan faae, og paadrager sig ufornøden Gæld, saa synes det, at Publikum i mere end een Henseende var ikke saa ilde tjent med disse fremmede Kiøbmænds Behandling, naar man kun tillige var forsikket om, at de bestandig bleve boende her i Landet, og ei trakkede For-

vist, at de mange fremmede Drikke- og Kram-Barer, som hidindtil ere bragte fra Kiøbstæderne, have givet Anledning til en yppig Leve-maade blant Bønderne, hindret dem fra at forarbeide sine egne Nødvendigheder, og trækket en Hoben Penger ud af Landet.

Borgunds Sogn bestaaer, som sagt er, af fast Land og Der, hvilke nu hver for sig maae betragtes.

I. Om det Faste Land.

Det faste Land bestaaer af tvende Hoved-Deele, af hvilke den ene ligger paa Nordre og den anden paa Søndre Side af den store De, kaldet Hellingsoe, og ere følgelig en halv Miil langt adskilte fra hinanden.

I.) Den Nordlige Part udgior en Deel af den store Land-Tunge, som har Romsdals-Fiorden liggende paa Nordre Side, og er deelt imellem trende Kirke-Sogne, nemlig Haram, Borgund og Watne. Det, som horer Harams Sogn til, er allerede forhen beskrevet under Navn af Hildre-Strand, og Watne-Sogns Andeel skal paa sit Sted erindres; men det øvrige, som tilhorer Borgunds Sogn, maa her tages i Betragtning og for Tydeligheds Skyld deeles i tvende Strækninger eller Bygdelave (*).

I) Det

Fordeele af Handelen ud af Riget igien; thi i saa Fald synes mig, at Landet taber paa een Kant, hvad det vinder paa en anden. Dog bør jeg billig overlade alt dette til høiere Indsigt.

- (*) En Bygd eller et Bygdelav kan kaldes en tet beboet Land-Strækning, eller en Samling af adskillige nær ved hinanden beliggende Gaarde, af hvilke den ældste og anseeligste gemeenlig giver Bygdelavet Navn. Jeg har tilforn erindret, at den beboelige Deel af Landet bestaaer fornemmelig af Strande og Dale; og da disse igien bestaae af lange og smale Land-Strækninger, hvorpaa Gaardene ligge anlagte i Ræk, den ene efter den anden, saa kan man i Almindelighed sige, at en Bygd eller et Bygdelav er en Samling af de i Dalene eller paa Strandene nærmest ved hinanden liggende Gaarde.

1) Den første Strækning, som af Gaarden Sœvting (den største Gaard i Strækningen) kan kaldes Sœvtings-Bygd, tager sin Begyndelse ved den Sydlige Kant af Hildre-Stranden, eller ved Gaarden Gamlem, og gaaer derfra videre hen til den Sydligste Pynt af Landtungen; saa at den strækker sig en halv Miil i Længde og tillige indbefatter en Deel beboede Der og Holme, som ligge strax uden for dette Stykke Land og kan altsaa dertil bekvemmeligt henføres. De mærkværdigste Steder i denne Strækning ere følgende

a) Gamlem eller rettere Gamelheim (maaskee saa kaldet af Gamel, et Mands-Navn) er en smuk Gaard og tillige et bekendt Handels-Stæde, Skyds-Skifte og Ting-Sted for Gryttens Skib-rede. Paa denne Gaard sees endnu en saa kaldet Ræmpe-Ring, det er en Cirkel-rund Fægter-Plads, anlagt paa aaben Mark og rundt om besat med Ræmpe-Stene, inden for hvilken de gamle Ræmper have holdt Tveekampe med hinanden, og fægtet under denne haarde Lov, at ingen af Partene, saa længe Fægtningen varede, maatte vige et Skrid uden for Ræmsen. Om disse Tveekampes øvrige Vedtægter, saa vel som Fægter-Pladsenes Beskaffenhed, med mere, kan eftersees John Arnesens Jislandske Rettergang, Pag. 151. o. s. v.

b) Blant de forhen ommældte smaae Der og Holme kunde i sær mærkes: 1) Blørnøe, som i Anledning af Kong Ole den Helliges Flugt for Hagen Jarl nævnes i Torm. Torfæi Hist. Norvag. P. 3. pag. 180., og 2) Bersvendholm eller Drebaas, som har en god Havn og et bekvemt Ankerleie for Fægte og smaae Fartøie.

2) Den anden Strækning, som kaldes Gryte-Strand, er en vel beboet Strand, næsten dobbelt saa lang som den første, og gaaer fra

forbemældte Landpynt mod Osten hen til Slynghstad - Bygden i Batne Sogn, hvor den Nordlige Deel af Borgunds Sogns faste Land endes. Denne Strand er af samme almindelige Beskaffenhed, som de øvrige Strande hos os, da den bestaaer af en lang og smal Biergfod, som paa begge Sider har naturlige Grændser, nemlig ved Land-Siden en høj Fjeld-Strækning, og ved Søe-Siden en Fiord, imellem hvilke den ligger ligesom indgierdet. Den Fiord, som løber her forbi, kaldes Gryte-Fiord, og er vel meget dyb, men ikke Fiskeriig; hvilket fornemmelig tilskrives de høie Grunder eller Banker, som ligge uden for Mundingen af Fiorden og hindre Fisken fra at løbe ind. Naar man undtager, at denne mod Solen vendende Strand har overalt skion Korn-Absling og nogen Birke-Skov (*), saa bliver i Øvrigt intet at mærke, uden

Gryte eller Gryde, een af de ældste og bedste Gaarde her i Egnen, hvoraf ei alene Stranden og Fiorden, men og det Tinglav kaldet Gryttens Skibrede, have fåaet Navn. Imellem Opsidderne paa denne og næst hos liggende Gaard Engesæt har i gamle Dage været stor Stridighed angaaende rette Marke- eller Grændse-Skiel; men da begge Parter vare i hæftigst Strid derom, hændte det sig, at en saa kaldet Fond (det er Snees- og Steen-Skreed) løb paa det omtvistede Sted ned fra Fjeldet til Stranden, og gjorde saa net og lige Deelning imellem begge Parter, at ingen af dem kunde siges at være bleven fornærmet, hvorfor og det Fond-Strik, eller den Fure i Marken, som Fonden har efterladt sig, tiener endnu i denne Dag til et Naturligt Grændse-Skiel imellem disse tvende

(*) Paa den her i Bygdelavet beliggende Gaard Uggedal vører et større Antal af Ege-Træer, end paa noget andet Sted hos os, saa viidt mig er bekendt; dog bestaaer det meste af den saa kaldte Riis-Eg, det er smaae Ege, som vører i Klynger, og er kun til liden Nytte.

tvende Gaarde. Tet ved Gaarden Bryte findes et Sted, som endnu bærer Navn af Salt-Kiedlen, fordi man der, ligesom paa flere Steder i Fogderiet, tilforn har brændt Salt i Jern-Kiedler; men saadant Salt-Syderie har siden af Mangel paa Skov ganske og aldeles ophørt.

II.) Den Sydlige Hoved-Deel af det faste Land ligger paa en anden stor Land-Tunge, som vel i Flod-Tiden er ganske omflødt og adskilt fra det faste Land ved et Sund, kaldet Dragsund, men derimod i Ebbe-Tiden saa noie foreenet dermed, at man kan gaae tørskoet over Sundet; hvorfor og dette Stykke Land bedre kan fortjene Navn af en Halv-De, end af en De, og bliver i Almindelighed anseet som en Deel af det faste Land. Den ganske Halv-De, som ligger vendt fra Osten til Vesten, holder 2 store Miile i Længde, omtrent 3 Fierdinger i største Bredde, og $4\frac{1}{2}$ Miil i sin fulde Omfærd. Den halve og Østlige Deel deraf tilhører Skoue Sogn, som siden skal beskrives; men det øvrige, som ligger til Borgunds Sogn, kommer her i Betragtning, og kan beqvemmeligst inddeeles i trende Strækninger eller Bygdelave.

I) Den første Strækning (som jeg vil kalde Leerstad-Bygden af Leerstad, den fornemste Gaard i Strækningen) begynder ved Skoue Sogns Grændser paa den Nordlige Side af Halv-Den, og strækker sig fra Gaarden Alvtig en halv Miil i Vest hen til Præstegaarden Borgund. Ved dette Bygdelav falder i Almindelighed intet betydeligt at erindre; men i Særdeleshed kunde mærkes følgende tvende Gaarde, nemlig

- a) Leerstad, hvis Opsiddere forbedre sin Eng omtrent paa samme Maade, som forhen er viist ved Beskrivelsen over den Gaard Østnæs i Harams Sogn, da de først opspade visse mædre Eng-Stykker til Torv, lede Vandet fra Torv-Hullene, og giøre Bunden ryddig og jævn, hvilken de siden besaae med Havre det første Aar,

men lægge den ud til Græsmark igien i de følgende Aaringer. Saa viidt jeg veed, er dette Sted det eneste her i Sognet, hvor denne Maade er brugelig; men at den paa flere Steder med Fordeel kunde anvendes, har jeg god Anrsag at troe.

- b) Skuggen (uden Tvivl saa kaldet, fordi den ligger i Skyggen eller affides for Solen) er for nærværende Tid et Handels-Sæde eller Kræmmer-Leie, og et i sig selv ubetydeligt Sted, som blot nævnes her, forvi Torfæus i Hist. Norv. P. 2. pag. 312 mælder om en Mand, ved Navn Erlingus de Skuggis, eller Erling af Skuggen, som var een af Hagen Jarls Anførere i Slaget mod Jomsvingingerne, og maa formodelig paa dette Sted enten have været født eller boesat.
- 2) Den anden Strækning, som jeg vil kalde Spilkevting-Bugd, begynder paa den Søndre Side af Halv-De fra Borgunds Præstegaard, og gaaer først hen til Spilkevigen, hvor den medtager den Deel af Brusdalen, som ei tilhører Skone Sogn, og derfra videre hen til det bekiendte Sund, kaldet Begsund. Denne Strækning udgjør en god Deel af det saa kaldte Borgersund, og indbefatter en Hoben smukke og gode Gaarde, blant hvilke jeg ikkun vil anføre de mærkværdigste, nemlig
- a) Borgunds eller Borgens Præstegaard, som vel ligger paa en liden Halv-De for sig selv, men bør dog ansees for en Deel af det faste Land, og for den Besligste Pnynt af den store Halv-De, med hvilken den hænger fast formedelst et ganske smalt Stykke Land eller Isthmum. Gaarden er kun maadelig stor, men dog efter disse Egnes Beskaffenhed meget frugtbar, og desuden mærkværdig af adskillige Alderdommens Levninger med videre, som kortelig skal betragtes i sin Orden, naar jeg først har mældet noget om den betydelige Omstændighed, at Gaarden i de ældre Tider har været

en Kiøbstad, eller i det mindste havt Kiøbstads Ret. At dette virkelig skulde forholde sig saa, derom har jeg vel fra Ungdommen af hørt tale; men da jeg ikke har kunnet finde noget Spor dertil paa Præstegaarden selv, ei heller nogen Underretning derom hos vore Skribentere (undtagen hvad Ramus løselig og tvivlsom mælder i Norg. Beskrivelse Pag. 177.) saa havde jeg vist nok anseet Sagen som meget uvis, eller maaskee ganske benægtet den, om ikke Hr. Rector Schøning havde betaget mig al Tvivl ved denne paalidelige Efterretning: at der iblant Hans Haandskrifter findes en Anordning, udgiven af Kong Oluf Hakonsen omtrent i Aaret 1384, til alle Norden for Stat beliggende Kiøbstæders Opkomst og Beste, hvori befales, at Indbyggerne af Finnmarken og Helgeland skulde med sine Barer søge hen til Bogen, de af Nummedalen, Trundhjem og Nordmør til Trundhjem, de af Romsdalen til Bedøyar, og de af Syndmør til Borgundar. Deraf gjør velbemældte Hr. Rector den faste Slutning, at Borgund virkelig har havt Kiøbstads Ret, omendskjønt den vel aldrig er kommen ret i Stand til at benytte sig deraf; og efterdi Kongen i samme Brev beraaber sig paa sine Forsædres derom giorde Anordninger, og mælder om Kiøbstæder, hvor der fra fordum Tid har været Kiøbstæfne, saa holder Han det rimeligt, at Borgund ikke da først er bleven beskikket til en Kiøbstad, men at den allerede længe tilforn maa have været det (*). Alt dette uagtet, findes nu omstunder paa Præstegaarden intet Tegn til Gader, Byg-

(*) Efterat dette var skrevet, finder jeg i *Torfaei Hist. Norv. P. 4. pag. 510.* en anden Anordning, udgiven af samme Konge og i selv samme Aar, hvori fastsættes, at Søndmørs Indvaanere skulde handle med de Bergeniske. Ordene ere disse: *Anno sequenti MCCCCLXXXIV. Rex*
 3 3 *Olafus*

Bygninger eller andet deslige, som kunde give Formodning om, at her tilforn har staaet nogen Bye eller Riibstad, ligesom her heller ikke i Nærværelsen gives nogen god og beqvem Havn for Skibe eller store Fartøie; men at Borgund ikke des mindre i de ældre Tider har været eet af de anseeligste Steder paa Søndmør, derom meener jeg, at følgende Alderdommens Levninger nok kan bære Vidne:

- I) Paa den Vestlige Side af Præstegaarden ligger en maadelig lang, men temmelig høi og Klipperig Strandbræd, kaldet Skotte-Bierget (*), som ved en udstikkende Pynt forarsager en Bugt i Landet, hvor man bekvemmelig kan lægge til med Vaade. I denne Bugt gaaer fra Stranden af en lang og dyb Jord-Groft, som af de gamle Forsædre uden Tvivl har været indrettet og brugt til et Skibs-Hverf; thi, foruden at der paa adskillige andre Steder hos os findes Grofter i Jorden af samme Beskaffenhed som denne, hvil-

Olafus ex consilio Senatorum, Jacobi nempe Episcopi Bergensis, Arvidi Vindii Satrapæ, Olafi Haraldi aliorumque, proclamari fecit sanxittque, ut Finnmarkenses & Halogenses negocia sua commerciaque cum Vagensibus exercerent, Naumdalenses cum Nidrosiensibus, Romsdalenses cum Vedøensibus, Sunnmærenses cum Bergensibus. Heraf maa man slutte, at den ovennævnte Skrevne Anordning enten aldrig er bleven bekiendtgjort, eller og har været igienkaldet strax efter Forkyndelsen; med mindre man vil sige, at Torfæus selv, eller Bogtrykkeren, har begaaet en Feil, og sat Bergensibus i Steden for Borgensibus eller Borgundensibus.

- (*) Skotte-Bierget skal efter de flestes Meening bære Navn af Skotterne eller Skotlænderne, som i de ældre Tider siges at have drevet stort Tømmer-Handling paa Søndmør, og i sær at have havt et Oplag af Tømmer paa dette Sted; hvilket altsaa tiener til Bestyrkelse for den Meening, at Borgund i gamle Dage har været at ansee som en Riibstad, eller i det mindste som en Ladde-Plads.

hvilke man i de ældre Tider veed at have tient til samme Brug, saa finder man og i vore Historier Beviis for, at der virkelig har været Skibs-Hverf eller Skibs-Byggerie i Borgund. Saaledes mælder Ramus i Norske Kongers Kronike Pag. 240. om et Skib, som i Kong Inge Baardsens Tid blev opbrændt af Baglerne, medens det stod i Bygning i Borgund; og naar Torfæus i Hist. Norv. P. 4. pag. 268. opregner adskillige Skibe, som Kong Hagen den Gamle brugte i sit Krigs-Tog mod Danmark, anfører han og eet under Navn af Borgundarbaat, som blev fort af Peder af Gidskoe, og har uden Tvivl baaret Navn af sit Bygge-Sted, hvilket enten maa have været denne Jord-Groft, eller og en anden omtrent af samme Beskaffenhed, som findes paa Præstegaardens Nordre Side, og tiener nu omstunder til et Stade for en saa kaldet Sambøring, eller stor Lastdrager-Baad.

2) Ved Præstegaardens Baanings-Huuse staaer et Ild-Huus, som bestandig har været kaldet, og kaldes endnu Borgen eller Borgia. Dette giver mig Anledning til at troe, at her i gamle Dage maa have staaet en Borg eller et Slot, og det paa selv samme Sted og Grund, hvor Ildhuuset nu staaer; ligesom jeg og slutter, at saa vel Præste-Gaarden, som Kirken og heele Sognet, af dette Slot har faaet sit Navn.

3) Imellem Baanings- og Fæe-Huusene sees endnu Rudera eller kiendelige Levninger af et gammelt Kloster, som der har staaet og baaret Navn af St. Peders Kloster. At dette maa have været en stor og prægtig Bygning, kan sluttes af de mange hvide og hugne Marmor-Stene, som herfra ere tagne, og deels til den nu værende Sogne-Kirkes Forbedring deels til andet Brug anvendte; men paa hvad Tid det er bygt, og hvilken Munk-Orden det har tilhørt, med videre, derom habes nu omstunder slet ingen Efterretning.

4) Strax oven

oven for disse Baanings- og Fæe-Huuse ligger en lang og temmelig hoi Bakke, som oven paa til Deels er Klippig, til Deels jævn og Græsrig. Den største Deel af Hoiens jævne Overflade indtages af Borgunds Kirke (som siden skal beskrives) og af dens Kirke-Gaard; men det øvrige, som udgjør en beqvem og maadelig stor Samlings-Plads, bærer Navn af Ting-Hoi og viiser, at der i de ældre Tider har været holdt Ting eller Rettergang, da det er bekendt, at vore gamle Forsædre i flige og andre Tilfælde holdte sine Forsamlinger paa visse Høie under aaben Himmel (*). Denne Hoi er paa Østre og Søndre Side omgivet med Klipper og af Naturen dannet omtrent som en Halv-Cirkel; men mod Norden synes den at have været indgierdet ved Konst, og mod Vesten indsluttes den nu omstunder af Kirke-Gaarden. 5) Paa Østre Side af Præstegaarden, nær ved et trangt Sund, kaldet Klokker-Sund (hvor endnu sees Levninger af den Træe-Broe, som i gamle Dage har været lagt over Sundet) har tilforn staaet en Kirke, som har Navn af Mariæ Kirke. Steen-Gierdet om Kirken viiser sig endnu tydelig nok, og Kirke-Gaarden kaldes i denne Dag Mariæ Kirkegaard; men om Kirken selv og dens Beskaffenhed have vi nu omstunder ingen vis Kundskab. De mange paa Kirkegaarden liggende Steene, bestaaende af Marmor og anden Materie, synes vel at give tilkiende, at Kirken har været en saa kaldet Steen-Kirke, opført af Steen eller Grund-Muur; men da dette benægtes af en Deel gamle Folk i Sognet, bør jeg troe,

(*) Om en Ting-Hoi af samme Beskaffenhed paa Jisland mældes i Sn. Sturlesens Kronike Pag. 247.; item om et saa kaldet Houg-Ting i Tonsberg, *ibid.* Pag. 423. og flere Steder. Videre Underretning om Ting-Bakker eller Ting-Høie findes i John Arnesens Jislandske Rettergang Pag. 574. o. s. f.

troe, at den ifkun har bestaaet af Træ, og at den maaskee (lige-
som en Deel andre Træ-Kirker hos os) kan have havt en Grund-
vold af Steen. Alt og denne Kirke i sin Tid maa have eiet Jorde-
gods, slutter jeg af et her i Fogderiet beliggende Gods, kaldet
Mariæ Virginis Præbenda, som bestaaer (med og uden Byg-
sel-Net) af nogle og 40 Bøge Fisk (*), og har tilforn uden Tvivl
hørt denne Kirke til, men er siden henlagt til Sognepræsten ved
Nye-Kirken i Bergen, som deraf trækker de aarlige Indkomster.

6) Borgens eller Borgunds Kirke, som i gamle Dage har væ-
ret kaldet Margarethæ Kirke, ligger meget anseelig paa den
forommældte Hoi strax oven for Præstegaardens Huuse, og er vel
een af vore største Landsbye-Kirker, men dog alt for trang og liden
til at rumme sin Talrige Meenighed. Den bestaaer egentlig af
treende Floie, nemlig først en Hoved-Bygning, som indbefatter
den saa kaldte Gamle Kirke tillige med Choret, og er fra umin-
delig Tid opbyggt af Grund-Muur, samt forsynet med Tagsteen og
ét anseeligt Træ-Spiir; dernæst tvende nyere Tilbygninger, nem-
lig paa Nordre Side den saa kaldte Nye Kirke, opført i Aaret
1632, og paa Søndre Side Baaben-Huuset, byggt i Aaret
1646. Begge disse Tilbygninger ere uden paa beklædte med
skionne hvide Marmor-Steene, alle tagne af forbemældte St.
Peders Kloster (**); men den første er langt større end den sidste,
nem-

(*) I Matrikelen af 1699, hvoraf et Udtog er meddeelt i 1. Parts
1. Capitel, findes Mariæ Præbende ifkun ansat for 27 Bøge $7\frac{1}{2}$ Mark
Fisk; men dette er vel egentlig at forstaae om den Deel af Godset, hvorefter
med følger Bygsel- eller Fiske-Rettighed.

(**) Dette sees i sær af et Latinsk Vers, som er indbugget i en Veegsteen
paa den Nye Kirkes Væg, og lyder saaledes:

nemlig 19 Skrid lang og 17 breed, hvorimod Hoved-Bygningen holder 26 Skrid i Længde og 20 i Bredde, foruden Choret, som har 12 Skrid baade i Længde og Bredde. Kirkens Indredning er baade smuk og kostbar, da den til største Deelen bestaaer af mørk Eeg, som meget vel er udarbejdet, og forestiller lutter Bibelske Historier. Desuden er Kirken, saa vel uden som inden til, prydet med adskillige, og til Deels meget smukke, Epitaphier, Inscriptioner og deslige, til Erindring om afdøde Personer i alle Stænder, hvoraf det meste, for at undgaae alt for stor Vidtsøftighed, maa forbigaaes (*). Kirken eies for nærværende Tid af den

Mol-

Ad

*Reverendum Dominum Joh. Gantzium, P. & P. Locī,
Atlantæum Lapidem Ædis hujus sacræ ponentem.*

26 Maii 1632.

*Ex Templo Petri & Margrithæ conditur unum;
Dicitur & Petri, quem Petra Christus amat.
Ædis petrae, sub Petra numine vero,
Hic primam petram Gantzius imposuit.
Cordibus imponit petram coeli, velut ædi
Terra. Illum ut Petrum maxima petra beet.*

Theodor. Nicolai P.

- (*) Over den saa kaldte Nye Kirkes Der sees de Juulers og Goers Baabener udbugne i en Beegsteen med disse hofsede Bogstaver: I. I. og I. G.; og over Baabenhuisets Der de Thotters og Rosenfrandsers Baabener, anbragte paa samme Maade, med disse Bogstaver: H. T. og B. R. K. I Choret sees et smukt Epitaphium over Provsten Hr. Knud Man, som har gjort sig bekiendt ved at stænke et anseeligt Jordegods, kaldet Hustad-Gods til Næknæs-Hospital; og uden paa Choret et andet af Steen, opsat til Erindring om Hr. Hans Gaas, een af dette Steds beste og nyttigste Præster. Ved Chorets Østre Ende er opført et stient muret Gravsted, bekostet af en Handelsmand her paa Stedet, nemlig Niels Stokberg, som i Dreies og Billedhugger-Konsten var heel erfaren.

Møllerſke Familie her paa Stedet, og er een af vore rigeste Kirker, efterdi den har et Jordegods, bestaaende af 20 B. 2 P. 15 M. Tjst. 7) Til Slutning maa erindres et Skole-Huus, som for et Snees Aar siden er opbyggt paa Præstegaardens Grund, og bekostet af Stedets nu værende Sognepræst og Provst Hr. Augustinus Meldal. Det er indrettet til 20 fattige Bønder-Børn, som foruden frie Kost, Seng og Ildbrand, nyde Underviisning i Christendom, og har ved afg. Amtmand Christian Solgaards Testamente faaet en Capital af 500 Rdlr., samt ved afg. Handelsmand Albert Ulrichs Testamente 70 Rdlr., hvis Rente anvendes til Stiftelsens Vedligeholdelse, tillige med de frievillige Gaver, som dertil aarlig gives af de her i Kalbet boende fornemme Folk.

b) Spilkevtig er en smuk Gaard, beliggende omtrent en halv Mil fra Præstegaarden, i en temmelig stor Bugt eller Biiig, af hvilken den har faaet Navn. Gaarden er een af de største og anseeligste i denne Strækning, og derfor har jeg ikke taget i Betænkning, at indbefatte det heele Strog fra Borgund til Begsund under Navn af Spilkevtig-Byg, omendſkiønt det Bygdela, som i daglig Tale egentlig kaldes saa, strækker sig ikke nær saa viidt. Ved denne Gaard falder en Elv, som har sit Udspring fra det store Brusdals-Band, og giver Anledning til godt Øværn-Brug (det er Mølle Brug) og Dret-Fangst med videre. Til Gaarden ligger og nogen Herlighed af Fyrre-Skov; og paa visse høit op beliggende Steder sees Tegn til hvidt Marmor med blaae Aarer, som dog, fra det udbortes at domme, synes at være af en grov og ubetydelig Art.

c) Brevtig ligger nær derhos, og bliver at mærke i Henseende til et Slags Ralk-Steen (uden Tvivl Lapis calcareus scintillans

Wallerii) som findes her baade af rød og hvid Farve, og med en Hoben smaa Kirtler, bestaaende af et grønagtigt Glimmer eller Qvartz. Steenen er ved mange dybe og skraas indgaaende Sprækker afdeelt i tynde Plader, som alle ligge oven paa hinanden saaledes, at de hælde ned ad mod Osten, men reise sig op ad mod Vesten. Disse Plader lade sig let fise ud, og ere af Gaardens nu værende Beboer, Hr. Capitain Lohman, anvendte til Gade-Steene eller saa kaldte Gaard-Steene, hvormed Gaards-Rummene belægges; hvilket alt kommer overeens med Linnæi Beretning om et Slags rød Kalksteen, fuld af Sprækker, som findes paa Oland og brydes der af Bønderne til selv samme Brug. Sprækkerne gaae der mestendeels perpendiculair ned; men paa et vist Sted befindes de gaaende fra N. V. til S. O., og faldende noget oblique eller skævt mod Sonden; hvilket Linnæus anseer som noget sær mærkværdigt i Olandske Kesa Pag. 51.

- d) Begsfund er egentlig et trangt Sund, som løber imellem det faste Land og Suløen; men da der paa Nordre Side af Sundet ligger et Handels-Sæde eller Krammer-Leie, som bærer selv samme Navn, saa forstaaer man i daglig Tale, under det Navn Begsfund, snart Sundet selv, snart Handels-Sædet ved Sundet. Dette er et meget vel bekiendt Sted, som idelig befares med Baade, besonderlig af Fiorde-Folket, som maa tage Veien her igiennem, saa ofte de agte at reise til eller fra Borgensund; hvorfor og Sundet er blevet anseet som en alfar Bei og kaldet Begsfund, det er Bei-Sund, ligesom den paa Søndre Side af Sundet beliggende Gaard af samme Marsag kaldes Beibust. Da Kong Ole den Hellige, af Frygt for Hagen Jarl, maatte flygte igiennem Søndmør til Oplandene, og detsfra videre ud af Riget, viiser Historien, at han har taget Veien igiennem dette Sund.

e) Til

e) Til denne Strækning kan og henføres adskillige smaae Øer og Holme, som ligge i Nærheden af det faste Land; og blant dem kunde vi særlig mærke: 1) Hundsvær eller Hundsværholm, som ligeledes nævnes i vore Historier, i Anledning af forbemældte St. Oles flygtige Reise igiennem Søndmør. Denne Holm er vel baade liden og Klipperig, men dog ganske tet beboet, saa og omgivet med andre smærre Holme, saasom: a) Tydskholmen, et beleiligt Handels-Sæde, der uden Tvivl fra første Tid maa være anlagt af en Tydsk Mand; β) en mindre og ubeboet Holm, kaldet Sviinholm, hvor man i Bierg-Sprækkerne finder et Slags Hvidt Spath (*Spathum calcareum opacum album Cronstedtii*) som lader sig let arbejde; item et Slags Echdel af sort Farve (eller *Corneus cristallifatus niger Wallerii. Spec. 144.* 2.) hvilket har mange ligesom slebne Kanter, og kan bruges som Prove-Steen. Her er og een Gang, i en Pyt blant Klipperne, fundet et temmelig stort Stykke Wasserbley, *Mica pictoria nigra manus inquinans. Molybdæna. Wallerii.* der lader sig stille ad i mange Blade ligesom en Mica eller Krage-Solv, men er tyngere, af Farve og Glands som Blye, og smittende som Bliant. 2) Hankøe, en vel beboet og ikke langt fra Vægsundet beliggende Ø, som har faaet Navn af sin krumme Skabning, der meget ligner en Hanks, og er i særlig bekiendt af den saa kaldte Margrethe i Hanken eller Margrethe Stud, en rig Enke, som for mange Aar siden har boet her, og eiet en stor Deel af Gidske-Gods paa Søndmør. Det mærkværdigste ved Den er en paa dens Søndre Side beliggende rund Bierg-Knold, som kaldes Rødborg, fordi den uden paa seer rødagtig ud, skjønt den indvendig bestaaer af en Hornfarvet og glændsende Materie, som er ganske haard og tung, og synes at være blandet med en Jern-Rust. Den yderste rød-

brune Skorpe, som er ujævn og glændsende, bestaaer vel meest af det røde Spath, eller Spatum compactum scintillans Linnæi; men Steen-Arten selv bliver enten en Corneus, eller og Saxum spato micaqve nigricans, particulis decussantibus ferreis Linnæi.

- 3) Emlems-Bygd vil jeg kalde den tredie og sidste Strækning af det faste Land, som tager sin Begyndelse ved Begsund, og gaaer 1 Mil i Øst ind til Gaarden Magerholm, hvor Borgunds Sogn endes paa denne Side, og Skoue Sogn derimod paa nye begynder. Denne Strand-Side er, ligesom de øvrige ved den dybe Storfjord beliggende Egne, forskandset med Klippertiige Strand-brædde, hvilke for en stor Deel bestaae af den sig selv fortærende Sandsteen (Muria saxi ex mica spatoqve Linnæi) i sær paa Strøget imellem de tvende største Gaarde her i Bygdelaaget, nemlig Emlem og Østrem, hvor et Par af de kiendeligste Prober forekomme, som nu strax skal meddeeles, efterat jeg først har betragtet et andet, her ved Stranden liggende, mere bekiendt Sted nemlig

- a) Flitsnæs, et Næs eller udstikkende Land-Pynt, som har givet den forbieløbende Fjord (der ellers ikkun er en Deel af Storfjorden) Navn af Flitsfjord, og er bekiendt for et meget farligt Sted, i Henseende til den skarpe Søegang, som her falder; thi da den stærke Strøm, som bestandig løber ud igiennem Storfjorden, Jørgensfjorden og Søkelvsfjorden, støder her sammen som til en Middel-Punct, saa sættes Flitsfjorden derved (i sær naar en modsat Vind tillige blæser op af Vesten) i en meget hæftig Bevægelse, som ofte har foraarsaget anseelig Sø-Skade, og kostet mange Mennekers Liv. Ved Næsset ligger ellers en liden Gaard, behoet af tvende Mænd, som ligeledes kaldes Flitsnæs; og der
meener

meener jeg at Havard af Flidruncæs (Havardus de Flidruncæsia) som i Torfæi Hist. Norv. P. 2. pag. 312. nævnes blant Hagen Jarls Anførere i Slaget mod Jomsvingingerne, maa enten have været født eller boesat.

- b) Klæbersteens-Hammer er en Bierg-Hammer (*), eller rettere en Bierg-Huule, som ligger imellem de tvende Gaarde Emlem og Østrem, paa et krat Bierg nær ved Soen, fra hvilken man paa visse af Naturen dannede Trappe-Trin kan gaae op til Huulen. Bierget i sig selv maa vist nok til Deels bestaae af den i Sverrig saa kaldte Stelfraatsteen, eller Muria saxi ex mica spatoqve Linnæi, som Tid efter anden Stykkevis er falden ud saaledes, at Huulen har faaet en hoi Hvalving over sig, eller en saa kaldet Hammer, som hænger lige over Hovedet, naar man gaaer derind. At Huulen virkelig har saadan Oprindelse, kan tydelig nok erfares af de mange Steene eller udbrustne Bierg-Stykker, som findes liggende i Huulens Bund, og bestaae af en med Glimmer blandet Sandsteen, som undertiden tages herfra og anvendes til Bryner. Derimod bestaaer Huulens faste Bund egentlig af Begsteen eller Klæbersteen (nemlig den almindelige *Falcum particulis acerosis sparsis friabilibus opacis subvirescentibus* Linnæi) som har givet Huulen eller Bierg-Hammeren Navn; men da den idelig er bleven udhuggen og anvendt til Alvssteene i Smede-Berkssteder, saa har den nu efter Anseende ikke meget tilbage af denne nyttige Steen-Art.
- c) En halv Fierdings Bei fra denne Huule, længere ind ved Gaarden Østrem, sees atter Tegn til bemældte Muria saxi è mica spatoqve,

og

(*) En Hammer, eller Bierg-Hammer og Fjeld-Hammer, er intet andet end en Klippe eller Bierg-Knold, som viger ud fra den øvrige Deel af Bierget, og derved forarsager en Hvalving, som hænger de neden under gaaende lige over Hovedet.

og det ligeledes i et nær ved Soen beliggende Bierg, som paa Siden har store Huller med Hvalvinger over, og ved Foden en Hoben Steene, liggende ligesom Bolde eller Forstændninger. Aarsagen til alt dette er ingen anden end denne, at Bierget (i sær den nederste Deel af samme) bestaaer af forommældte løse og sig selv fortærende Sandsteen; thi da det nederste, hvorpaa det øverste skulde hvile, smulner efterhaanden bort, og Bierget desuden har mange Sprækker, saa falder eet stort Stykke deraf ud efter et andet, og efterlader sig til sidst store Huller og Huuler. Ellers er denne løse Steen-Art af nogen anden Beskaffenhed her, end ved Klæbersteens-Hammeren, da den baade falder mere fortegraae af Farve, og er mere blandet med sort Glimmer og guult Spath, saa at den under Solens Skin giver en stærk Glans fra sig. Desuden indeholder den og en Hoben Jern, hvilket ei alene kan spores i Bierget selv, men og i de fra Bierget udbrustne og nedfaldne Steene, som alle ere fulde af Jern-Rust.

II. Om Verne.

Angaaende Verne i Borgunds Sogn, hvilke alle ligge paa Nordre Side af Breesund og folgelig henhøre til de saa kaldte Nord-Ver, falder i Almindelighed intet andet at mærke, end hvad allereede erindret er i I. Parts I. Capitel, nemlig: at de flest af dem ere mere lange end brede, ligge vendte i en Strækning fra Osten til Vesten, og have et høit Fjeld af samme Strækning, hvis Nordre Side falder gemeenlig mere brat, ujævn og ubeboelig, end den Søndre. Dog maa herfra undtages Gidskøe, som baade i Henseende til sin naturlige Beskaffenhed og øvrige Omstændigheder er saa meget adskilt fra de andre Ver her i Sognet, at den kan fortiene en særdeles og mere vidtløftig Beskrivelse, hvilken og i Slutningen af denne Artikel skal vorde meddeelt.

meddeelt som et Tillæg for sig selv. Jeg begynder da fra de Nordligste Der i Sognet og betragter

1.) Valderøe, saa kaldet af en vis Konge eller Næsse-Konge, ved Navn Valder, som skal ligge begravet i den store og Østen paa Den beliggende Hoi, kaldet Konge-Hoi. Den ligger Østen for og nær ved de tvende Der, Vigersø og Gidskøe, og holder en god Miil i sin fulde Omfreds. Den er af Skabning mestendeels rund, men har dog, som sædvanlig, en fra Østen til Vesten gaaende Fjeld-Strækning. Paa Nordre Side er Fjeldet brat, og har der en Hælder, eller en dyb og horizontal indgaaende Hvalvegang, som ved Abningen er temmelig trang, men udvides siden alt mere og mere, og bliver saa rummelig, at den kan modtage de nærmeste Beboeres Faar, som der søge Skul i ondt Veir om Sommeren. Paa Søndre Side er Fjeldet mere skraaeliggende, og Biergfoden mestendeels jævn, ifkan at den fra Strandbrædden af forhoies alt mere og mere, og er afdeelt i trende maadelig høie Terrasser eller Afstætninger, paa hvilke man ligesom Trappesitis gaaer op til Fjeldet; en Situation, som paa Derne er almindelig og derhos meget behagelig. I Ørigt er Den temmelig frugtbar, saa at her paa 16 til 17 Boge Fjst, som den heele De er Skyldsat for, kan, efter 100 Tonders Udsæd af Byg og Havre, avles 700 Tonder igien. Paa Den falder og ypperligt Torv; og blant de her forekommende Urter bor i sær mærkes Iris flore luteo, eller Bisd Sværd-Lillie, som ellers hos os er meget rar, men vøxer her, nemlig i en vis Myr paa Gaarden Skiong, i stor Overflodighed. De øvrige mærkværdige Gaarde ere følgende.

1.) Valderhoug er en paa Østre Side af Den beliggende Gaard, med en bekiendt Havn eller Reed, som har meget god Anker-Grund, og bliver derfor ofte besøgt, ei alene af Skibe, for hvis Skyld her altid opholder sig een eller flere Bisterere, men og af Jægte, nem-

lig i sær de Nordlandske Jægte, som altid maae seile her forbie, naar de 2 Gange hver Sommer reise til og fra Bergen; saa at man her ofte kan have den Fornøielse, paa een Gang at see 50 og flere Nordfar-Jægte eller Nordfarere (som de hos os kaldes) enten at seile forbie, eller at ligge for Anker (*). At ellers dette Sted bærer Navn af Valderhoug, det bør vist nok tilskrives den forhen ommældte og her paa Gaarden liggende Kongs-Høi, hvor en ubekendt Kong Valder siges at ligge begravet; saa at Valderhoug vil efter al Rimelighed sige det samme, som Kong Balders Høi.

2) Valderhoug-Strand er en liden men smuk og vel beboet Gaard, som her ikke bør forbiegaaes, i Henseende til den usædvanlige Flid, som Gaardens Eier og Dens største Løds-Eier, Msr. Hans Pøgh, viiser i Algerdyrkningens og Land-Deconomies Forbedring; da han deels ved sine Huusmænd lader visse til Algerland tienlige Stykker Jord oprydde, med Vilkaar, at de i nogle Aar skal nyde Frugten deraf, imod at han siden lægger dem under sin Jord; deels ved mange Hull-Vetters Anlæggelse leder det kolde Vand bort fra sin Alger og Eng; deels forbedrer Engbunden ved at spade det saa

kaldte

(*) Ved saadan Anledning skeede det i Aaret 1665, at den bekendte Mag. Jøer Brink blev født her paa Stedet; thi da hans Forældre, som boede i Nordlandene, samme Aar paa deres Reise til Bergen laae ved Valderhoug, blev Moderen Varselsyg, sat i Land, og forleest med denne Søn, hvis Levnets Løb siden blev mærkværdigt nok.

Ellers er og paa denne Aard i de ældre Tider forefalden en artig Handel imellem Sør Capitain Magnus Heinesen og en berøgtet Søerøver, af hvilke den første tog den sidste med alt hans Mandskab til Fange, og erobrede Skibet, efterat han Natten forud paa en listig og uformærket Maade havde gjort Skibets Ror ubrugeligt, ved at putte Træ-Magler i Ror-Hankene og gyde smaltet Blye deri. Hvorom mere kan læses hos Lucas Debes i Forøernes Beskrivelse.

kaldte Bænke-Torv (*), med videre. Men det, som efter mine Tanker meest fortæner at agtes og efterfølges, er det skionne Fæse-Huus, som ved samme Mands Arbeidsomhed sees her opbyggt af Graaesteen, hvorved ei alene det hos os saa kostbare Tommer er sparet, men og Marksten, hvor Steenene for laae adspredte, giort ryddig og forandret til god Eegbund. Det kunde og mærkes, at her paa Gaarden findes en Hoi, som kaldes Baars-Hoi, ventelig fordi en Mand (maaskee en Næsse-Konge) ved Navn Baar er der i de ældre Tider bleven begravet.

II.) Hellingssøe er det almindeligste Navn paa en stor og nær ved det faste Land beliggende Sø, som ellers af mange kaldes Ellingsøe (maaskee af Elling, et Mands-Navn) men af andre igien Hillingssøe, og det i Anledning af en Kiæmpe, ved Navn Hilling, som siges at ligge begravet i en Hoi her paa Den. Den er $1\frac{1}{4}$ Mil lang, men i det høieste ikkun i Fierding breed, og adskilles fra det faste Land ved et trangt Sund, som kaldes Tasse-Sund. Paa Søndre Side, og henimod den yderste Pynt af Den, gaaer en liden Bugt ind i Landet, og forarsager et ganske smalt Eid eller Isthmus, som kaldes Hovds-Eid (af Hovd = Hoved eller Land-Pynt) og er kun 300 Skrid langt; hvilket giver de Reisende Anledning og Leilighed til at trække sine Vaade herover fra den ene Side til den anden, saa ofte de ikke vil eller kan tage den lange Omvei rundt om heele Pynten. Fjeldet er her af sam-

(*) Undertiden falder Torv-Marken meget ujævn, i det den har visse lange og smale Opheielser, med andre derimellem gaende Furer, hvilke synes at være udbulede af Vandet. Disse smale Jord-Strimler eller Bænkagtige Opheielser pleier man at spade horizontal bort, for at giøre Marken jævn og lige overalt; og det Torv, som derved faaes, kaldes her Bænke-Torv. Naar Marken saaledes er jævnet, bliver den siden mere Græsrig og beqvem til Høe-Slette.

me Beskaffenhed som andensheds, nemlig Norden paa brat med en kort Biergsfod, men Sonden paa mere jævnt udstrakt og beboeligt; hvilket kan sluttes deraf, at paa Nordre Side ikkun findes 3, men paa Søndre 15 til 16, adskilte Gaarde, foruden adskillige smaae beboede Der og Holme, som alle ligge paa Søndre Side af denne store De, og kan til samme beqvemmeligst henføres. De fleste Gaarde ligge temmelig høit op under Fjeldet; og dette er maaskee Marsagen, hvorfor her voger een og anden Urt paa Engen og i det Lave, som egentlig har sit Fødested paa høie Bierge, saasom *Anthericum scapo nudo capitato filamentis glabris* og *Bartsia*, af hvilke den første findes paa Gaarden Bierge, og den sidste baade der og andensheds i stor Overflodighed. Desuden forekommer *Linum catharticum* og *Ophrys bulbosifera* caule bifolio foliis cordatis, hvilke begge ere ellers rare at see; item *Satyrion bulbis fasciculatis foliis lanceolatis* &c. og *Verbascum nigrum*, som findes paa den Gaard Lorgen. Korn-Udsigten falder her ganske god overalt, men derimod er Græsningen paa Fjeldet kun maadelig, og det maaskee til Deels af den Marsag, at den Fyrre-Skov, som her tilforn har staaet, er efter Indbyggernes Beretning mere end een Gang afbrændt (*). Af Fyrre-Træer findes her altsaa for nærværende Tid kun libet eller intet, men dog en Mængde Fyrre-Rodder, som Dens Beboere med nogen Fordeel betiene sig af til Tiere-Brønderie, saa og nogen Aspe-Skov, og anden saa kaldet Løv-Skov (det er, alle Slags Træer, som bære Løv, og ikke Barr eller

Eyl.

(*) Dette skal i sær være skeet i Aaret 1612, da Skotterne med tvende Skibe kom ind ad Breesund, for at sætte Foll i Land i Nordsdalen, de Svenske til Udsætning; thi som man da frygtede for en Landgang og Udplyndring, saa siges man, baade her og andensheds paa Nerne, frivillig at have sat Ild paa Skovene, at de ei skulde tiene Fienden til Skud og Bedækkelse.

Sylagtige Blade) paa Gaardenes Enge, i sær paa Gaarden Marsæt. De øvrige Steder her paa Den ere kun lidet mærkværdige, undtagen

- 1) Boldstad, en Gaard paa Nordre Side af Den, hvor en maadelig stor Elv nedrinder, som efter Opsiddernes Beretning har sit Udspring, næsten øverst op paa Fjeldet, af en Myr eller sumpig Mark, hvor Vandet med temmelig tykke, skiont korte, Straaler pebler siensynlig op af Jorden, og fremvælder bestandig i saadan Overflodighed, at Elven, skiont den intet Tilflod har andensteds fra, dog aldrig nogen Tid paa Aaret udtørres.
- 2) Ramsblignæs er et nær ved Gaarden Boldstad beliggende Næss eller Biergpynt, hvori findes en mærkværdig Jette Gryde, eller et rundt og perpendiculair nedgaaende Bierg Hull, som er bekendt under Navn af St. Ols Gryte, det er, Kong Ole den Helliges Gryde. Dette Bierg-Hull ligger, ligesom de øvrige af samme Slags, saa nær ved Strandbrædden, at det i høi Flod og stærk Søegang tager Vand ind. Det er $1\frac{1}{2}$ Alen dybt, og holder oven til lidt mere end 3 Qvarteer i Diameter, skiont det paa Nordre og Søndre Side er endnu et Par Tværfingre bredere, og altsaa ei fuldkommen Cirkel-rundt. Indvendig er det paa alle Sider, og omtrent 1 Alen ned fra Munden, saa jævnt og glat, som det var dreiet; men derpaa begynder en Bierg-Tap at stikke ud fra den ene Side, som svarer lige imod et Hull paa hiin Side, og hen under Bierg-Tappen er et andet Hull, eller en Huule, som udgjør Jette-Grydens egentlige Bund. Hvad dette og andre saadanne Bierg-Hullers naturlige Oprindelse angaaer, da have derom adskillige Meeninger, hvilke alle findes saa vel udforte i Schw. Acad. Abhandl. 1734. 2. Qvart. 4. Abh., at jeg til samme maa have Læseren henviist, og blot erindre: a) At vore gamle Forsædre, som flette Naturkyndige og derfor des mere overtroeske, have anseet de

mærkbærdigste Ting i Naturen som Mirakler af den store Norske Helgen St. Ole, og folgelig givet denne mærkelige Zette-Gryde Navn af St. Oles Gryde. *B)* At den høsliggende Fiord, kaldet Grytefiord, saa vel som den forhen ommældte Gaard Gryte, der ligger just tvært over for dette Sted paa hiin Side af Fiorden, maae begge efter al Rimelighed have faaet Navn af denne Zette-Gryde.

III.) Norvøe er en maadelig stor Øe, nemlig kun en Hals Miil lang og 1 Fierding breed, og bestaaer af et Fjeld, som Norden paa er ganske brat og ubeboeligt, men har paa Søndre Side en Deel gode og frugtbare Gaarde, blant hvilke jeg ikkun vil nævne Store-Norve, hvor den Residerende Capellan her i Kaldet boer; Magdevaagnæs, hvor Tinghold er for Borgunds Skibrede; og Lille-Norve, hvor tvende rare Urter, nemlig *Hypericon caule tereti erecto foliis ovatis* og *Thalictrum caule folioso sulcato*, befindes at vore i temmelig Mængde. I Øvrigt falder ved denne Øe intet betydeligt at mærke, undtagen de tvende Sunde, ved hvilke den adskilles fra det faste Land og den næst hos liggende Øe, kaldet Aspøe, nemlig:

- 1) Norvesund (*), som skiller Den fra det faste Land ved Borgund, er kun et lidet og trangt Sund, men dog eet af de behageligste Steder i Sogn

(*) Da det er bekiendt, at de gamle Normænd gemeenlig tillagde fremmede Stæder Nationale Navne, og at de i sær have givet Strædet ved Gibraltar Navn af Norvasund; saa kommer det mig meget rimeligt for, at dette Navn er laant af Norvesund i Borgunds Sogn, allerhøjest da man veed, at Skofte Ogmundsen, som boede paa den her i Sognet beliggende Øe Gidskøe, var blant alle Normænd den første, som besøgte Strædet, og man selgelig har Marsag at troe, at han ligeledes maa være den første, som har givet Strædet Navn. Vel synes Navnet, i Betragtning af disse tvende Sundes ulige Bessaffenhed, ikke alt for

Sognet, deels i Henseende til den idelige Giennemfart af Baade, som her falder, deels og i Betragtning af de mange Handels-Sæder og andre Huuse, som her findes samlede, besonderlig paa den Nordre og jævne Side af Sundet. Men det, som i sær gjør Sundet mærkværdigt, er den dobbelte Strøm, som der falder, og hvoraf den ene tager i Flod-Tiden et modsat men i Ebbe-Tiden et adskilt Løb fra den anden, saa at de bestandig ere hinanden imod; langt anderledes end i de fleste andre Sunde, hvor Strømmen gjør eet med Ebbe og Flod, og løber med dem veyelsviis og Regelmæssig enten ud eller ind. For at kunde forklare Aarsagen hertil, maa jeg erindre: at Sundet, som ligger i en Strækning fra Østen til Vesten, er paa tvende Steder (nemlig ved den Vestre Aabning og i Midten) mere trangt og mindre dybt end andensteds, og følgelig har tvende saa kaldte Grunder eller Badsteder, hvor Strømmen løber meget stridig, og hvor Baadene, saa ofte Ebben er paa det høieste, maae slæbes og trækkes frem med Hænderne. Imellem begge disse Badsteder (af hvilke det Østlige kaldes Skælsfund og det Vestlige Tastesund) er Sundet temmelig dybt og rummeligt; men uden for dem begynder det endnu mere at brede sig ud, eller rettere at forandres til tvende Fiorde, imellem hvilke Sundet ligger som en Canal eller Rende. Naar nu Ebbe-Tiden kommer, og

Ban-

for vel at passe sig paa Strædet ved Gibraltar; men bemældte Skofte kan dog i sin Tid have havt een og anden for os ubekendt Anledning til at udvælge dette Navn frem for andre, maaskee i sær denne, at Norvesund, som et nær ved hans Boepæl beliggende Sted, først er faldet ham ind. De Navne, som af Portugiserne og Hollanderne ere satte paa fremmede Steder i de længst bortliggende Verdens Parter, komme os ofte lige saa fremmede for, saa længe man ikke veed Anledningen dertil, hvilken ofte har været meget ringe og uventelig.

Vandet i disse aabne Fiorde, med et jævnt og ubehindret Løb, begynder at falde fra begge Sider af Sundet ud til Havet; saa kan det imellem Badstederne indsluttede Vand ikke følge saa hastig efter, fordi det hæftes og standser ved begge Badsteder, hvor det med saa meget større Magt trænger sig igiennem, som det da er høiere end Vandet i Fiordene, og følgelig forårsager tvende hæftige Strømme, af hvilke den Vestlige (eller Strømmen i Tassessundet) falder regelmæssig ud med Ebben i Vest, naar den Østlige (eller Strømmen i Skjælsundet) paa samme Tid tager et ganske adskilt Løb hen til Øst. Saa snart derimod Vandet i Flod-Tiden begynder at stige og vore, falder det paa en omvendt Maade ind i Sundet igier, ved det at begge Fiordene, som da ere høiere end Sundet, indgyde sig igiennem de trange Badsteder, og forårsage, at Strømmen i Tassessundet falder hen til Øst, men i Skjælsundet til Vest, følgelig, at den ene løber den anden lige i Møde. Denne Østlige Strøm i Nørvesundet, eller (som er det samme) Strømmen i Skjælsundet, kan altsaa efter mine Tanker give god Oplysning om Kil-Strømmen og flere Strømme, hvilke ligesom denne synes at løbe tvært imod alle andre Strømme, saa vel som mod Flod og Ebbe.

- 2) Nalesund, som og er et ganske lidet Sund, ligger paa den Vestre Kant af Nørboe, og skiller samme fra en anden liden Øe, kaldet Aspøe. Ved Søndre Aabning er Sundet trangt, og derhos saa grundt (eller saa lidet dybt) at man i Ebbe-Tiden maa trække Baa-bene derigiennem med Hænderne; men mod Norden har det en større Døbhed og Bredde, saa at der falder en beqvem og sikker Havn, end og for Skibe, hvilke ofte komme herind fra Valderhøng, i sær for at tage Vinter-Leie. Landet er paa begge Sider af Sundet ganske Klippigt, men dog meget vel beboet, og overalt besat

besat med saa mange Huuse, at Stedet har Anseende af en liden Dorp eller Bye. De Folk, som her boe, ere deels Handelsmænd, deels Lotser og Fiskere, hvilke i alt udgiore omtrent 40 Familier, og have enten liden eller slet ingen Korn- og Dvæg-Avling. De Steder, som her i sær kunde fortiene at mærkes, ere: a) Det paa Norboen beliggende, og ved Sundets Nordre Abning udstikkende, Næss eller Landpynt, som egentlig heder Stodencæss, men kaldes i Almindelighed Skandsencæss, af en Skandse, som (uovist i hvad Aar) siges at være anlagt af en Capitain, navnlig Jørgen Knag, og opført til Beskyttelse for trende Hollandske Ostindiefarere, hvilke af en Fransk Raper bleve saa stærkt eftersatte, at de maatte søge ind til dette Sted, hvor bemældte Capitain, ved Hielp af de fra Skibene bragte Canoner, lykkelig og vel skal have forsvaret Hollænderne. Saaledes berettes her denne Tildragelse, om hvis Rigtighed jeg saa meget mindre har Aarsag at tvivle, som der endnu sees tydelige Tegn til den opfaste Skandse. ß) Bruunholmt, uden Tvivl saa kaldet af en Mand med Tilnavn Bruun, er et beleiligt Handels-Sæde, beliggende paa en liden Holm omtrent midt i Sundets Nordre Abning, og deraf mærkbar, at Hoistsal. Kong Christian den Siette, paa sin Norske Reise i Aaret 1733, maatte formedelsst vedvarende Storm og Uveir opholde sig der i 8 Dage; hvorfor det og behagede Hans Majestet, som blev utaalmodig over det langvarige Ophold, at kalde Sundet Taalesund, i Steden for Aalesund.

IV.) Hessøe, som gemeenlig kaldes Hessen eller Hesseland, er ved et trangt Sund, kaldet Steenvaag (*), adskilt fra forbemældte
 Aspøe,

(*) Dette Sund kaldes i vore gamle Historier Steinavog eller Steine, og nævnes ofte tillige med Herroe, som i de ældre Tider maatte have været

Aspøe, og ligger i en frum, eller næsten treekantet, Linie vendt fra Østen til Vesten. Den holder 1 Mil i sin fulde Omkreds, og har (foruden andre Bierge) i sær en paa Vestre Side beliggende hoi Klint, kaldet Hessøe-Klint, som tiener alle Søfarende til Esterretning og Veivisning, naar de komme ind ad Breesund, og er dem meget vel bekiendt under Navn af Sukker-Top, hvilken den og ganske ligner. Paa Søndre Side ligger den største og beste Gaard, som bærer Navn af Den selv; men paa Nordre Side er Landet kun lidet beboeligt, og paa den Østre kunde i sær mærkes følgende tvende Steder, nemlig

- 1) Skarboevlig, som er en Vig eller Bugt ved Gaarden Skarboe, der kaldes saa, fordi den ligger ved et Fjeld, som har et Par dybe Skar: Indfjærelser eller Kloster i Toppen. I denne Bugt, eller rettere, ved det Sted i Bugten, som kaldes Springervig, falder et Fordeelagtigt Springer-Fiskerie, som, saa viidt jeg veed, hidindtil har været det eeneste i sit Slags i Norge; thi paa andre Steder fanges Springeren (Orca) ifkun af en Handelse i de Garn, som til andre Fiske udsættes, men her med en Rod eller et Bod, som til dette Brug alene er indrettet, og ganske tet bundet, ligesom en Silde-Rod. Med dette Bod tage Fiskerne afftød, saa ofte Springeren, som om Vaaren og Sommeren ankommer med Silde-Svermen, indfinder sig i nogen Mængde paa Bugten, da de først, ved at banke paa Tofterne, giøre en Hoben Allarm, for at jage dette feige Dyr nærmere hen til Landet, og derpaa sætte Boddet ud, for at faae den omringet og ganske indspærret. Naar dette er skeet, maa Boddet ikke strax trækkes i Land, efterdi Springeren er en stor og stærk Fisk, som let kunde rive Boddet i tu; men

Fiske-

de 2 meest besøgte Havne; da derimod Balderhoug, Alesund, Flaasvør, og andre nu omstunder mere bekiendte Havne, sielden eller aldrig i Historierne findes ommældte.

Fiskenne maae springe ud i Vandet (som oftest lige op til Belstet) og med Ører eller Jern-Hager hugge i Fiskene, for saaledes at trække enhver af dem i sær paa Land. Saaledes seer Fangsten af denne Fisk, som tilforn har gaaet mere overflodig til, end nu omstunder; skiont her dog endnu fanges aarlig omtrent 150 Stykker, hvoraf 4 middelmaadige give Spæk til 1 Tonde Tran, som altid gælder 1 Rdlr. mere end en Tonde af anden Tran. At dette Slags Fiskerie gaaer til her frem for andenstæds, tilskrives a) de dybe og lige over for Bugten beliggende Fjeld-Skar, som paa Vandet foraarsage et saa kaldet Skar-Lys, hvortil Springerene søger hen, ligesom Laren, i Haab at finde en Aabning og frie Udgang igiennem Landet; ß) den stærke Strom, som kommer fra Steenbaagen, og i Flod-Tiden (da Fangsten egentlig gaaer for sig, og ellers ikke) løber mod Sonden; thi som Springerene da, efter alle andre Fiskes Natur, søger op imod Strømmen, saa kommer den uformærket alt dybere og dybere ind i Bugten, og selgelig saa nær til Landet, at den kan fanges med Rod. Da nu disse naturlige Beleiligheder ere meget rare, saa kan Springer-Fangst med Rod vel aldrig blive ganske almindelig hos os; men ikke desmindre troer jeg dog, at den vilde lykkes paa flere Steder, i Fald man kun gjorde Forsøg dermed, ligesom man og nyelig har havt Exempel derpaa ved en anden her i Sognet beliggende Gaard, kaldet Muuseidvaag, hvor man har begyndt at fange Springere paa selv samme Maade, skiont ikke i samme Mængde.

- 2) Slinningen er en nær ved Skarboevigen beliggende Gaard og Kræmmer-Leie, som fortiener at mærkes, i Henseende til tvende berømmelige Beboere, som den i de ældre Tider har havt. Den første er nys bemældte Capitain Jørgen Riag, der ei alene har beboet, men og fra Begyndelsen anlagt og opryddet denne Gaard,

som nu er een af de smukkeste i Borgensund; ligesom han og af alle er bekiendt for en meget mandig og brav Officier, der efter eenstemmig Beretning skal have giort meget til Trundhiems Indtagelse fra de Svenske, strax efter den Roeskildske Fred. Den anden er en Handelsmand, navnlig Claus Nielsen, om hvilken jeg allerede mere end een Gang har erindret, at han er den første, som har opfundet og brugt de saa kaldte Torske-Barn; ved hvilken Opfindelse han, efter mine Tanker, saa meget har befordret Torske-Fiske-riet og den Nordenfielbske Fiske-Handel, at han af sine Landsmænd kunde fortiene en Ere-Stytte.

V.) Godøe eller Gudøe er en temmelig stor og næsten treekantet Æ, som holder 5 Fierdinger i Omkreds, og ligger længst ud mod Havet af alle beboede Æer her i Sognet; hvorfor den og er meget vel bekiendt for de Søefarende, som ofte seile denne Æ forbi, enten paa Søndre Side igiennem Breesund, eller paa Nordre Side igiennem Gidskesund. Paa Æen ligger et temmelig høit Fjeld, som vel er af eens Beskaffenhed med de forhen beskrevne, men har dog dette besønderlige, at det i visse Tilfælde tiener vore Fiskere og andre som et naturligt Barometer, nemlig: a) Naar Taagen begynder at lægge sig paa den Nordre Side af Fjeldet; thi da gjør man sig altid vis Regning, at derpaa vil følge Nordenvind, hvortil Grunden og Årsagen egentlig er denne: at Æen har Norden for sig intet høit og i Nærheden liggende Fjeld, men ligger ganske blot for Havet, saa at Nordenvinden ubehindret kan drive Taagen ind paa Fjeld-Siden, hvor den standser og bliver liggende. β) Naar det oven paa Fjeld-Ryggen beliggende fjerde Vand begynder at drive (som det her kaldes) eller rettere, naar en Deel af Vandet sees at stige høit op i Veivet, ligesom et Sne- og Fjeld Fog, da slutter man med lige saa stor Visshed, at en hæftig og farlig Storm regierer i den øverste Luft-Kreds, og at den snart vil yttre sig

fig i den nederste; hvorfor og dette Mærke tiener dem til Advarsel, som fiske ved Breesund, at de i Tide bør see sig om Sikkerhed. Ellers er ved dette første Vand endnu at mærke, at deri ligge adskillige smaae Holme, som ere besatte med temmelig høie Birke-Træer, skont deraf, saa vel som af andre Slags Træer, lidet eller intet findes paa den heele De. Videre bliver her at mærke

1) Godøe, en stor og god Gaard, som bærer Navn af Den, og ligger paa dens Søndre Side, hvor Marken begynder fra Stranden af at stige Trappediis alt høiere og høiere op, og er derfor ligesom afdeelt i adskillige jævne og smukke Terrasser eller Jord-Bolde, af hvilke den ene ligger høiere end den anden. Strax oven for Gaardens Baanings-Huuse sees en artig Hoi, som kaldes Kirke-Bakken, og siges at have faaet sit Navn af en Kirke, som der i de ældre Tider skal have staaet; hvori jeg dog ikke finder nogen Næmnelighed. Bakken bestaaer af Jord, er temmelig hoi, og brat paa alle Sider, saa at den ikke uden Vanskelighed kan bestiges; men er dog rundt om begroet med Græs, og ganske flad oven paa, hvor en Alger findes anlagt, som indtager den heele Overflade. Nattet den er temmelig hoi, ligger den dog jævnt eller i lige Linie med de omliggende Marke, fra hvilke den er adskilt ved store Grofter, eller rettere ved smaae mellemlobende Dale; og da disse giennefskæres af en liden Elv, som oven til deeler sig i tvende Grene og næsten overalt omringer Bakken, saa giver det ene med det andet et lige saa usædvanligt som behageligt Syn.

2) Løsten kaldes en paa Vestre Side af Den beliggende Klint, eller steilt Forbjerg, som deraf er Mærkværdigt, at det i Baar-Fiskeriets Tid, naar Fiskerne bruge Torske Garn paa Havet eller ved Breesund, tiener som et almindeligt Mæed eller Mærke, hvorefter de udsatte Garn søges op igien. Alt og dette Sted i de ældre Tider

maa have været anseet som det andet Blocksbjerg, kan sluttes af den Talemaade, som endnu bruges hos os, naar man ønsker nogen en Ufær, da man gemeenlig siger: Gid du var paa Læsten.

VI.) Suløe eller Sulen, som fra det faste Land adskilles ved det forhen beskrevne trange Sund, kaldet Vægsund, er den største af alle Der her i Sognet, da den i Længde holder halvanden og i største Bredde en halv Miil. Den har en meget høi og paa langs gaaende Fjeld-Strækning, og støder med den Vestre Pjunt til Breesund, hvor den gjør Skilsmisse imellem de tvende fra Breesundet indløbende Fjorde, nemlig Storfjorden og Borgenfjorden, af hvilke den første ligger paa Søndre, og den sidste paa Nordre Side af Den. Disse 2 Fiskerige Fjorde er det i sær at tilskrive, at denne De, frem for alle andre Der hos os, er vel beboet og Folketrig; men ligesom Borgenfjorden, efter min forhen giorte Anmærkning, falder til Fiskerie (sornemmelig Torske- og Silde-Fiskerie) mere beqvem end Storfjorden, saa er og den Nordre Side af Den (tvertimod de Nordlige Strand-Siders sædvanlige Beskaffenhed) langt mere beboet, og af Naturen bedre skicket til Beboelse, end den Søndre, som formedelst Storfjordens anseelige Dybhed befindes overalt at være meget smal og steil. At Storfjorden, som paa dette Sted egentlig kaldes Sulefjorden, falder til visse Slags Fiskerier kun lidet beqvem, det kommer ligeledes deraf, at den alle vegne er meget dyb og brat, end og nær ved Landet; saa at man for Exempel i Vaar-Fiskeriets Tid, naar Torsken støder herind fra Breesund, ikke kan sætte heele Garn-Sætninger ud paa een Gang og i en lige Linie, men maa deele dem i mange smaae Parter, og ifkun sætte 5 eller 6 Torske-Garn ud i Råd fra Strandbrædden, hvor Bunden er mindst dyb. Paa denne Maade pleie Beboerne paa den Søndre Side af Den aarlig at fange Torsk i Overflodighed; thi Fjorden i sig selv betragtet er meget riig, ei alene paa Torsk, men og paa alle andre fra Breesund

Breesund indløbende Fiske, af hvilke den største Deel altid indgyder sig her, og det øvrige paa hiin Side af Den. Saaledes opholde sig her i Fiorden baade Langer og Øveiter i stor Overflodighed, og fanges i Mængde, næsten det heele Aar igiennem, med de saa kaldte Dyb-Liner, hvilke ei udsættes paa ringere Dyb end 2 til 300 Favne Vand. Desuden bruges og nær ved Landet smaae Limer, som vel sættes lige ud fra Strandbrædden, hvor de glores faste, men hange dog, formedelst Søe-Bundens usædvanlige Dybhed, næsten ganske perpendiculair ned ved den steile Bierg-Side i Soen, i sær for saa viidt dens øverste Deel angaaer; thi den er ikke besat med Angler, men bruges kun som et Landtoug til at forhøie eller nedsænke Limerne med, ligesom Fisken fornemmes at staae enten høiere op eller længere ned i Soen, hvorpaa altid er nogen Forskiel efter Aarets adskillige Tider. I sær er det mærkeligt, at end og Langen paa denne Maade fanges her om Høsten, da den altid siges at holde sig til den steile Bierg-Side ved Stranden, og der at blive staaende i en vis Høide, skiont ikke alle Aar lige høit; hvilket man strax lægger Mærke til, og derefter enten forforkter eller forlænger Landtouget paa foransførte Maade. Kort at sige: den heele De ligger meget beleilig til Fiskerie, og ernærer i alt (de smaae høsliggende Holme indberegne) omtrent 90 Gaardmænd og henved 60 Huus- og Pladse-Mænd, folgelig et Antal af 150 boesidende Familier, hvoraf nogle faae henhøre til Hareids Præstegjæld og Sogn, som herefter paa sit Sted skal viises. Foruden Herlighed af Fiskerier, og af gode Græsgange paa Fjeldet, som tillade Beboerne at holde omtrent 2000 Stykker Faar og en stor Deel andet Næg, har Den endnu nogle flere Herligheder, som paa andre Der ikke ere sædvanlige, nemlig: først nogle middelmaadige Elve, som give Anledning til Mølle-Brug; dernæst lidt Fyrre- og Birke-Skov, som findes hist og her paa visse Gaarde; og endelig en Deel Hiorte, som bestandig opholde sig her paa Fjeldet.

Forend

Førend jeg begiver mig til de mærkværdigste Gaardes Beskrivelse, maa jeg endnu mælde noget om Sule-Fjeldet, eller det her paa Den beliggende Fjeld, hvilket jeg, saa vel i Henseende til dets anseelige Høide, som for adskillige andre Marsagers Skyld, i September-Maaned 1757 har besøgt fra nederst til øverst. Hvad mig der forekom, vil jeg her meddeele i Korthed og i sin naturlige Orden.

Sule-Fjeldet har paa Nordre Side (ved Gaarden Moldvær, hvor Opgangen skeede) tvende perpendiculaire eller i Høiden stigende Af sætninger, som ere adskilte ved en temmelig stor og horizontal liggende Slætte. a) Den første Af sætning, som udgjør de to Tredende af Fjeldets Høide, er steil og ikke meget Græsrig. Omtrent midt paa samme findes Cristaller i temmelig Mængde, og det paa et Sted, som er let at kiende af en stor og hvid Steen, der strax falder i Øinene og bestaaer af grov umoden Cristal eller Cristal-Quarz, som jævnlig hugges ud og bruges i Steden for Flint-Steen. Rundt omkring denne store ligge andre mindre Steene, som oven paa befindes at være Quarz-artige med graae og røde Aarer, men neden under tet besatte med smaae, sekskantede og meget giennemsigtige Cristaller, hvis Mellemrumme ere opfyldte med en Quarz-artig Materie, bestaaende af tynde Lameller, hvilke atter lade sig adskille i mange mindre Lameller, og smulne hen under Fingrene som et Mica eller Glimmer. Desuden findes og, i det her omkring liggende Gruus, adskillige løse og sekskantede Cristaller, som vel ere 2 til 3 Fingre tykke, men derhos ganske mørke og umodne. De Urter, som foresandtes paa denne første Deel af Fjeldet, ere i sin Orden (neden fra at regne) følgende: *Prunella vulgaris*. *Geum flore nutante*. *Polypodium* f. *Filix mas*. *Osmunda* f. *Lonchitis aspera*. *Lycopodium* f. *Muscus clavatus*. *Mnium fontanum*. *Saxifraga foliis radica-*

radicalibus aggregatis lingulatis. *Lycopodium* foliis sparsis quingvifariis subserratis. *Lycopodium* Selaginoides. *Arbutus* foliis rugosis serratis. *Rubus* foliis ternatis flagellis reptantibus. *Asplenium* f. *Ruta* muraria. *Rohdiola* f. *Radix* rosea. *Rumex* floribus hermaphroditis digynis. *Saxifraga* foliis serratis caule nudo ramoso petalis lanceolatis. *Saxifraga* foliis radicatis aggregatis linearibus integris trifidisque. *Serratula* calycibus hirsutis ovatis. *Salix* foliis serratis glabris orbiculatis. *Sonchus* cæruleus. β) Hvor den første Afsetning havde Ende, mødte en viid Slætte, der paa de fleste Steder havde et haardt og fortørret Græs, som Creaturenene ikke vilde æde, og frembragte blant andet i sær *Nardus spica recta* setacea, *Aira* foliis setaceis panicula angustata og *Betula* foliis orbiculatis crenatis. Paa andre Steder derimod var slet intet Græs at see, men idel grov Sand, blandet med smaae og store Steene; og endelig forekom en Deel Myrer, eller rettere tørre Moser, hvor *Eriophorum* f. *Linagrostis* vorede i temmelig Mængde. γ) Den anden høie Afsetning, som her tager sin Begyndelse, og udgjør den øvrige Tredendeel af Fjeldets Høide, er endnu mere brat og vanskelig at bestige, end den første, hvorfor den og egentlig kaldes Tværfjeldet. Ved Foden af samme saaes nogle Straae af *Veronica corymbo terminali* foliis oppositis; men hvor Opgangen skeede, var intet at see eller gaae paa, uden en Hoben flade og oven fra Fjeldet nedfaldne Steene, under hvilke *Hermelinen* havde sit Tilhold. δ) Fjeld-Ryggen er kun smal, men dog temmelig jævn, og tillige Græsrig, saa viidt jeg kunde see paa en Tid, da det meste Græs allerede var aspillet af Creaturene. De Urter, som endnu stode tilbage, vare *Lycopodium* f. *Bovista*, *Ranunculus acris*, *Ranunculus repens*

(et almindeligt Ufrud i Agrene, som jeg mindst ventede at finde her) *Cerastium viscosum*, og *Cerastium foliis ovato-lanceolatis*, hvilke alle fandtes imellem de flade Steene, som Fjeld-Ryggen hist og her var bedækket med, og hvoraf nogle laae paa Gladden, men andre stode paa Kant saaledes, at den ene Ende var fæstet i Jorden, og den anden straaas opreist mod Sønden. Her betragtedes og de saa kaldte Baare-Heye, eller Bolgeviis op og ned gaaende Heeder, som efter vore Bonders Beretning skal findes paa Ryggen af de fleste ved Hav-Kanten beliggende Fjelde, og efter deres Meening vare at ansee som Virkninger af Syndfloden; men alt hvad jeg her fik at see, bestod i nogle (formodelig af Regn-Bandet udhulede) Furer og andre derimellem liggende Op-hoielser eller Jord-Rygge, af hvilke de første vare ganske nøgne og blotte, men de sidste med Lyng og Græs begroede. Disse Jord-Rygge og Furer lignes af Bonderne ved Bolge-Toppe og Bolge-Dale, og skal efter deres Forsikkring altid ligge vendte fra Nordøst til Sydvest, eller (som er det samme) ligge Radviis som Bolger, der opvæltes af en Nordvestlig Vind; hvilket og paa dette Sted befandtes at have sin Rigtighed. Fra dette, som det høieste Sted i Sognet, faldt en ypperlig Udsigt, besønderlig til Borgenfund, der næsten saae ud som et Archipelagus med sine Cyclades og Sporades. *) Paa Fjeldets Søndre Side (hvoraf Tiden ikke tillod at betragte mere end den øverste Deel) vorede en overflodig Mængde af *Alchimella alpina* og *Gnaphalium alpinum*, hvilke dog nu stode ganske fortorrede, og uorte af Creaturene, især af de Heste, som ved min Ankomst gik øverst op paa Fjeld-Ryggen, og gnavede paa den tørre Mark. ?) Herfra gjorde jeg Bende-Reise igien til Gaarden Moldvær; men betragtede dog under Veis et, ved Gaarden Killingsæt beliggende, stort og mark-

mærkværdigt Bierg-Hull, som af Naturen er dannet i en Firkant, eller ret som et Parallelogrammum, og ligesom hugget ned igiennem en Fjeld Hammer (det er, en fra Fjeldet udstaaende Klippe) saa at man oven fra kan see igiennem Hullet ned til den underliggende grønne Mark. Hvor farligt dette Sted er, kan sluttes deraf, at en Hyrde-Vige, som gik vildt i taaget Veir, faldt for nogle Aar siden ned igiennem Bierg-Hullet, og doede strax paa Stedet. Til Slutning maa jeg erindre, at af de ved min Opreise forekommende Fjeld-Fugle mødte mig først Ryper, dernæst Myr-Snipper, og endelig Snee-Fugle.

Efter denne Afvigelse i det Høie begiver jeg mig ned i det Lave igien, og betragter de mærkværdigste Gaarde her paa Den, hvilke alle ligge paa den Nordre Strand-Side, som udgjør den halve Deel af det saa kaldte Borgensund.

- 1) Kalvestad ligger yderst ud ved Dens Vestlige Pynt, og nær ved Breesund, hvor Søe-Bunden falder meget dyb, folgelig Biergfoden kort, og Fjeld-Siden meget brat. Denne steile Situation foraarsager, at Gaardens Beboere leve i bestandig Frygt, ei alene for Snee- og Steen-Skreed, men og i sær for en meget stor Steen, som ligger høit op paa Fjeld Siden i lige Linie med Gaardens Vaanings-Huuse, og hænger saa løs i sit bratte Leie, at den hvert Øieblik holder til Nedfald og truer Gaarden med Undergang; thi dersom den nogensinde skulde glide ud eller forlade sit Sæde, vilde den efter al Formodning trille ned ad den heele Fjeld-Side og Biergfod, uden at standse i sit Løb, førend den havde borttaget og ødelagt en Deel af Gaardens Marke og Huuse. Til at forekomme saadan Ulykke, der desuden let kunde ramme baade Mennecker og Qvæg, pleie Gaardens Beboere at sætte Skurrer eller Træ-Stytter under

Steenen, for saaledes at hindre dens Nedfald; men da Steenen er meget stor og svær, ansee de sig ikke derved i alle Tilfælde sikkert nok for Fare. Efter en gammel Skik, som ei er uden Overtroe, pleie de og, for at afvende den overhængende Fare, at give noget aarlig til nærmeste Hospital.

2) Møldvær, som ligger noget længere ind, har tilforn, førend den afbrændte i Maret 1743, havt anseelige Baaninger, saa og et Par af dette Steds Amtmænd til Beboere, nemlig først Amtmand Villtenstiold, som i det nær hos liggende ferske Vand, kaldet Bassat-Vand, lod sætte en Deel Gledder, hvilke neppe findes paa noget andet Sted hos os end her, hvor de bestandig have gaaet i Moelighed, og havt god Tid til at yngle og formeere sig; dernæst Amtmand Solgaard, som i sin Tid satte Gaarden i skion Stand, saa vel i Henseende til Jorden som Bygningerne. Ved Gaarden nedrinder en Elv, som giver Anledning til Mølle-Brug; og ikke ret langt herfra ligger et Sted, kaldet Langevaag, hvor Gyd-Sand (*Arena impalpabilis subfarinacea Linnæi*) findes i temmelig Mængde, og af lige saa god Beskaffenhed, som den, der tilbringes os fra Holland.

3) Bædde ligger og ved en liden Elv, og i en dyb Bugt, kaldet Bædde-Vilg, som er bekendt af de der faldende farlige Kasse-Binde, saa ofte Veiret er Sydligt. Paa denne Gaard skal efter Beretning findes en vis Myr (eller et sumpigt Stykke Mark) saa fuld af Al, at de, som afmeie Høet der om Sommeren, ofte hugge den tvært af med Læen, og at man, ved at spade en Torve op af Myren, kan finde den liggende derunder i Mængde, uden at man veed, hvorfra den egentlig kommer. Denne Beretning vilde jeg selv neppe have troet, om ikke Derham forsikrede: at omendskiont Alen gemeenlig opholder sig i Vand, saa forlader den dog ofte

ofte Vandet, og ei alene kryber igiennem Jorden fra den ene Dam til den anden, men løber og over Marke og Enge, for at søge Fode og bedre Tilhold; som kan sees af Derhams Physico-Theologie i den 54 Anmærkning.

- 4) Dnybvtig ligger nær ved Vædde-Vigen, og er en Gaard af smuk og behagelig Situation. For nærværende Tid beboes den af Stedets Sorenfriver Hr. Melchior Falch, som blot i nogle faa Aar har forøget Gaardens forsømte Korn-Avling fra 15 til 50 Tønder, og derved aflagt en mærkelig Prove paa, hvor høit Algerdyrkningen ved Vindstibelighed kan drives, og hvor meget den paa mange Steder hos os endnu staaer til at forbedre. Nær ved og under denne Gaard ligger en jævn og smuk Strand, kaldet Fister-Strand, som i dette Seculo først er opryddet, og kan nu ernære omtrent et halvt Snees Familier; hvilket og er at sige om en Deel flere Steder paa denne Side af Den, saasom Stadsnæsset og adskillige nær derved beliggende Holme, hvilke alle tilforn have været ubeboede.
- 5) Birkevaag, som for nærværende Tid er Fogde-Gaard, ligger i en indelukket Viig eller Vaag, og har ligeledes en smuk Situation, saa vel som nogen Herlighed af Fyrre- og Birke-Skov. Paa Gaarden findes meget smukke og vel indrettede Vaanings-Huuse, bestaaende som sædvanlig af Træ; men blant Udhuusene sees et skönt Lade-Huus, opbyggt af Graasteen, hvilket atter kan tiene til Exempel og Beviis paa, at denne Bygge-Maade ikke hos os er umuelig.
- 6) Veibust ligger ved det forhen beskrevne Begfund, og er mærkbarlig af en Kilde, som findes her nær ved Stranden, og kaldes St. Ols Kilde, uden Tvivl fordi den een eller flere Gange har været besøgt af Kong Ole den Hellige, og maaskee i sær den Gang, da han efter Historiernes Vidnesbyrd tog Veien her igiennem Sundet, for at undflye Hagen Jarl. I hvilken Anseelse denne Kilde

tilførn har været, kan sluttes, at den Skif, som gamle Ffolk endnu erindre sig i deres Ungdom at have været brugelig, nemlig at ingen maatte drikke eller hente Vand af Kilden, uden at sætte derhos et lidet Kors af Træ; hvilket blev saa hellig iagttaget, at man ofte paa een Gang kunde see mere end 100 smaae Træ-Korser, staaende rundt om Kilden. Nu omstunder er vel denne Skif ganske aflagt; men ikke des mindre besøges dog Kilden endnu idelig af reisende Ffolk, som finde her et meget klart og velsmagende Vand. For at blive des noiere underrettet om dette Kilde-Vands Egenskaber, har jeg prøvet det med efterfølgende Species, og befundet, at det α) med Oleum Tartari per deliqv. bliver bleeg-guult, β) med Siropus Violarum deilig Purpurfarvet, γ) med Spiritus Vitrioli lyseblaat, skient kun lidet, og sætter til sidst et grønagtigt Sediment eller Bundfald, som en Olie, δ) med Coccinelle Brandrødt og overmaade deiligt, ε) med Saccharum Saturni præcipiterede det sig meget subtilt og uden synlige Granulis, hvorefter det blev hviidt, ζ) med Mercurius sublimatus forholdt det sig omtrent paa samme Maade, dog blev det mindre hviidt, og næsten uforandret, η) med Succus Heliotropii blev det guul-grønt, og θ) med Pulvis Gal-
larum guult-bruunt og gruusagtigt.

Tillæg

om

Gidskøe.

Gidskøe, som i Almindelighed kaldes Gidske, er den syvende og sidste af de betydelige Øer i Borgunds Sogn, til hvilket den egentlig henhører; men da den har sin egen Kirke eller Capell, og desuden en Hoben Mærkværdigheder saa vel af Naturen som af Historien
og

og Antiquiteten, synes den beqvemmeligst at kunde betragtes i et Anhang for sig selv.

Den er af Skabning næsten rund, holder 3 Fierdinger i Omkreds, og er ganske jævn, behagelig og frugtbar. Den henhører til de egentlig saa kaldte Nordøer, og har paa Søndre Side den forhen beskrevne De Godøe, fra hvilken den adskilles ved et temmelig bredt Sund, kaldet Gidskesund, som er mærkværdigt i Henseende til den idelige Giennemfart af ind- og udløbende Skibe, Tægte og Fiskerbaade. Paa Nordre Side derimod ligger et mere trangt og mindre betydeligt Sund, kaldet Støfsund, som skiller den fra Vigeroen, med hvilken den ellers i Henseende til Jord-Arten og andre Naturlige Egenskaber kommer meget overeens, men har dog dette forud (saa vel frem for denne som de øvrige Øer) at den er ganske jævn overalt, eller i det mindste uden noget høit Fjeld, Bierg eller Klippe.

Naar man undtager, at der midt paa Den findes saa megen Torv-Mark, som til Beboernes Fornødenhed udkræves, bestaaer Den i Øbrigt næsten af lutter Sand-Jord, som har neden under sig et Lag eller en Grund af Leer. Fornemmelig sees paa den Østre Strand-Side en Mængde hvid Sand (kaldet Gidske-Sanden i Særdeleshed) som er af allerfineste og beste Slags, og bliver derfor, end og af langt fra boende Folk, hentet og brugt til at bestroe Gulbene med. Længst ned paa Strandbrædden sees her *Elymus arenarius* og *Carex arenaria* at vore i stor Mængde, og at slaae sine Rodder næsten i Allen dybt ned i Sanden; men lidt høiere op, hvor Engbunden begynder, findes mange dybe Grøfte, bestaaende af løs Sand, som Vinden driver høit i Veiret og folgelig gjør Hullene alt mere og mere dybe. Paa Nordre og Vestre Side, hvor Strandbrædden er meest lav og flad, forøges Den aarlig ved Sand og Tang, som kastes op af Havet og sammenbindes til fast Jord ved tvende her vøgende Urter, nemlig *Alfne foliis ovato-*

ovato-cordatis og Atriplex calycibus seminum disco dentatis, som strax sætte Rodder i Tanget; hvilket man neppe kan betragte uden at falde paa den Tanke, at heele Den, eller i det mindste den største Deel deraf, har havt samme Oprindelse og maa Tid efter anden være opkommen paa selv samme Maade, allerhøjest naar man veed, at her allevegne under Jorden, end og under Løv-Marken, findes kiendelige Levinger af Tang og andet saadant, som tilforn upaatvivlelig har hørt Havet til. Paa Søndre Side derimod lider Den nogen Skade og Formindskelse ved Søe-Brud, og det af den Aarsag, at Søe-Bunden er der mere dyb, hvilket giver Bølgerne Leilighed til at støde ind paa Landet med des større Magt og at bryde et Stykke af Strandbrædden ud efter et andet. Paa denne Søndre Side findes det eneste ophoiede Sted her paa Den, nemlig en lang og maadelig høi Bakke, som ligger omtrent et Par hundrede Skrid fra Stranden, og opstiger næsten perpendiculair fra den ellers jævne Mark; men gaaer dog parallel med den Søndre Strand-Side, og har adskillige deels skraas opgaaende Godstier, deels horizontal liggende Terrasser eller korte Trin, bestaaende af Sand-Jord, hvorpaa man Trappeviis kan gaae op til det øverste. Paa Vestre Side gaaer Høien ligeledes parallel med Strand-Siden, men daler eller tager alt mere og mere af i Høide mod Norden, og bestaaer ikke der af Sand-Jord men Koppel-Steene, som findes her i utroelig Mængde, skiont overalt bedækkede med Jord, undtagen paa det allerøverste, hvor de til Deels ligge blotte, og sætte en Beskuer i Forundring over deres runde Skabning, hvori de ganske ligne de smaae Steene af samme Slags, som findes i Strandene ved Havs-Kanten og ere altid runde og glatte, fordi de idelig omvæltes og slides af Bølgerne. Disse og flere saadanne Omstændigheder maae vist nok have givet Anledning til det gamle og almindelige Sagn, som høves blant vore Bønder, nemlig: At Gidskoe har engang staaet under Vand.

De

De Urter, som jeg her paa Den har fundet, ere følgende: Ved Strandbrædden *Angelica foliorum impari lobato*. *Bunias filiculis ovatis*. *Geranium robertianum*. *Sonchus pedunculis calycibusque hispidis*. *Stellaria foliis lanceolatis ferrulatis petalis bifidis*, foruden de 4 forhen ommældte Strand-Urter, som sammenbinde Strand-Sanden. Paa Engen *Bromus secalinus* f. *Festuca graminea glumis hirsutis*. *Bunium* f. *Bulbocastanum*. *Carum* f. *Carvi*. *Eqvisetum sylvaticum*. *Galium luteum*. *Heracleum* f. *Branca ursi*. *Hypericon vulgare* i Overslødighed. *Lolium spica mutica*. *Orchis pyramidalis*, som ellers er rar at see. *Pimpinella foliis tam subrotundis quam dissectis*, foruden andre af mindre Betydighed. I Agrene forekommer i sær *Polygonum* f. *Helxine* og *Eqvisetum arvense*; og i Torv-Hullene *Hippuris vulgaris*. Af Træer findes her lidt eller intet, undtagen paa den Sydvestlige Kant af Den og nær ved den forhen beskrevne store Høi, hvor man endnu sees nogle faae og smaae Ege-Træer, item nogle Aspe-Træer (*Populus tremula*) saa og en Deel store Aske-Træer (*Fraxinus*) staaende omkring Kirke-Gaarden. Til Brænde bruges altsaa intet andet end Torv, hvilket hidindtil er spadet med stor Uforsigtighed, da Torv-Hullene ere saa dybe, at Creaturene staae Fare for at omkomme ved at falde ned i dem, og maae derfor heele Sommeren igiennem bebogtes.

Den heele De er saa jævn og slat, at den kunde optages til Algerland og Engbund overalt, end og paa Uldmarken, som vel paa de fleste Steder synes at være tør og maver, men giver dog et kraftigt Græs baade for Køer og Heste, af hvilke de sidste i sær trives her overmaade vel. Hvad Faarene derimod angaaer, da yttres sig ofte blant dem den ved Hav-Kanten almindelige Svaghed, kaldet Igle-Sot eller Bass-Sot; og man vil desuden af sikker Erfaring vide, at de Creature, som bringes hid fra Fiordene eller andre fremmede Steder, ei

sønderlig ville arte sig, hvilket nogle tilskrive Græssets Beskaffenhed, men andre (maaſkee med bedre Grund) Landets Røgenhed, efterdi her hverken findes Bierge eller Skov, hvor Creaturene i ondt Veir kan ſøge Skiul. Med Korn-Avlingen er det bragt ſaa viidt, at her paa 16 Bøge Fiſk, ſom den heele De er Skyldſat for, kan af Byg og Havre aarlig avles 700 Tønder og derover; og da Indbyggerne desuden have god Næring af Fiſkerier, i ſer det ſkionne Flyneder-Fiſk:rie, ſom her og ved næſt hos liggende Vigeroe gaaer til i ſtorre Overflodighed end andenſteds (*), ſaa er deres Tilſtand i Almindelighed god. For nærværende Tid er Den deelt imellem tvende Gaarde, nemlig Gidſke-Gaard eller Hjemme-Gidſke, ſom ligger paa den Søndre Side, og Gidſke-Ndeggaard beliggende paa Nordre Side af Landet. Den forſte er atter deelt i 5 Parter, af hvilke Dens nu værende Eier ſelv driver den ene og 4 Bønder det øvrige; men den anden Gaard beboes af 12 Bønder alene. Dertil kommer endnu en Deel paa Øſtre Side af Den boende Pladſe-Mænd, ſom for ikke ret lang Tid ſiden have opryddet et halvt Snees gode Pladſer, og udgiøre med Gaardmændene hen imod 30 boefiddende Familier.

Da Den af Naturen har adſkillige Fortrin i Henſeende til Jævnhed, Frugtbarhed og behagelig Situation, ſaa har den og, fornemmelig

(*) Marſagen dertil er den Sand-Grund, ſom findes rundt om begge diſſe Øer, baade i og uden for Stranden, hvor den ſaa kaldte Fiære-Mak eller Sand-Mak (*Lumbricus marinus*) ſom er den beſte Madding for Flynderen, opholder ſig i ſtor Mængde. Makke-Fiæren (eller de Steder i Stranden, hvor Sand-Makken ſpades op til Madding) er i ſer paa Gidſkøe af den Vigtighed, at Dens Eier aarlig tager en Afgift, eller Kiendſe, af alle fremmede og Den uvedkommende Fiſkere, ſom beſtiene ſig deraf til Flyneder-Fangſt. Paa de ved Gidſkøe beliggende Sand-Banker fanges og Hummer (*Aſtacus*) i ſtorre Antal, end paa noget andet Sted hos os.

melig i de ældre Tider, havt mange anseelige Beboere og Eiere. At Ragnvald Møre-Jarl og flere Søndmørske Hovdinger her have havt sin Boepæl, er meget troeligt, skiont ikke beviisligt; men derimod kan man ikke tvivle paa, at den i Historierne bekiendte Gidske-Øt herfra har faaet sit Navn og første Udspring, og at den saa kaldte Gidske-Gaard ei alene har været et blot Herre-Sæde, men og en Herregaard eller adelig Sædegaard med underliggende Bøndergods, som endnu hos os er bekiendt under Navn af Gidske-Gods.

Iblant de anseelige Mænd, som nedstamme fra fornævnte gamle adelige Familie, kaldet Gidske-Øt, ere de Arnesønner meest bekiendte i vore Historier, og af dem befindes Thorberg Arnesøn at have boet paa Gidskøe i Kong Ole den Helliges Tid, efter Sn. Sturlesens Beretning. Da denne, som siden skal viises, af sin Broder Find Arnesøn blev omkommen, er det troeligt, at hans Søn Ogmund Thorbergson har taget Den i Besiddelse efter ham; i det mindste er det vist, at hans Sonne-Søn Skofte Ogmundsen, som var Lehnshovding under Kong Magnus Barfod, har boet der i Aaret 1079. Siden finder man, at Peder Bovelsen, een af Kong Haagen Haagensens fornemste Lands-Hovdinger, har havt sin Boepæl sammesteds i Aaret 1240; og i Kong Erich Magnusens Tid boede her Ridder Biørn Erlingsen af Erlingsgaard, som efter J. Rami Vidnessbyrd skænkede meget Gods til Kirker og Clostere, i sær til Kirkerne paa Vedøe, Borgund og Gidskøe, og desuden rigelig begavede sine Slægtinge med Jordegods, hvoriblant og var Gidske-Gods paa Søndmør.

Om Gidske-Gaard siden den Tid har været beboet af Adelsmænd, er mig ubekiendt; men at Godset længe derefter maa have været samlet og beholdt sine adelige Privilegier, tutter jeg af Arnt Bernthsens Danm. og Norges Frugtbare Herlighed, I. B. Pag.

264., hvor Gidske-Gods opregnes blant andre Privilegerede Godser i Bergens Stift, saasom Halsnøe-Closter, Lyse-Closter og Munkele-Closter. Derimod finder jeg fra Biørn Erlingsens Tid, som doede Aaret 1313, ingen Underretning om Gaardens og Godssets Ciere, førend i Aaret 1582, da det af en adelig Frue, ved Ravn Giorvel Fadervs Datter (*) er foræret og skiodet til Kongerne i Danemark og den Danske Krone ved et Skiode-Brev, dateret i Martii 1582; hvilket sees af et gammelt Regnskab, forfattet af Anders Jversen Foged i Romsdalen og Ombudsmand over Gidske-Gods, og overleveret til Siffuerd Beek (**), Kongl. Majest. Rentemester, i Aaret 1620. Dette gamle Regnskab, som endnu er tilovers, viiser, at Gidske-Gods paa den Tid har bestaaet i alt af 196 Gaarde, nemlig 126 paa Søndmør, 57 i Romsdalen og 13 i Nordlandene, hvilke alle herefter skal anføres; skiont der ere de, som paastaae, at Godset i de ældre Tider har været endnu større, og at Gidske-Gaard skal have haft adskilligt Stroe-Gods overalt i Norge, fra Lindsnes til Ost-Finmarken at regne. Siden skal Godset efter Beretning være skænket til den bekiendte Stattholder i Norge Hannibal Sehested, men, da han saldt i Kongens Unnaade, atter lagt under Kronen igien. Endelig blev det af Kong Friderich den Tredie for en vis Summa

Pen-

(*) I den af Mag. Peder Friis nyelig udgivne Underretning om Riobstæden Skjelskør findes denne Frue tvende Gange nævnet, nemlig først Pag. 434., hvor hun kaldes Frue Giorrel Fadervs Datter, afg. Hr. Lange Brahes Esterleverfke; dernæst Pag. 603., hvor Kong Friderich den Andens meget naadige Skrivelse til Frue Giornill Fadervs Datter anføres, i hvilken Hans Majest. fornemmelig takker hende, fordi hun saa godvillig havde givet og forærede ham et anseeligt Gods i Norge.

(**) Denne Rentemester nævnes og i forebemeldte Skjelskørs Beskrivelse Pag. 632. under Navn af Sigwardt Beek.

Penge pantsat til General von Hoven og den Kongelige Residerende Commissarius i Amsterdam Marsilius, skiont med Forbeholdning af Reluttion eller Løsnings Ret. Den første af disse Panthavere tilkøbte sig den Deel af Godset, som laae i Romsdals Fogderie; og dette er Oprindelsen til det saa kaldte Bestnæs-Gods i Romsdalen, som nu omstunder ansees for et adskilt Gods, men har tilforn virkelig været en Deel af Gidske-Gods. Den anden derimod fik den Deel deraf, som laae i Søndmørs Fogderie, og det ved et Kongeligt Skøde af 14 August 1657, som endnu er til in originali og lyder paa Gidske-Hovedgaard med 113 Bønder-Gaarde, alle paa Søndmør beliggende. Men dette Gods, som siden med meget andet Gods i Norge er kaldet Marsilt-Gods, har efter den Tid haft adskillig Skiebne; thi først er det fra Marsilius indløst af den Smithske Familie i Bergen, i sær af de tvende Brødre, Land-Commissarius Smith, som siden blev optagen i Adl-standen under Navn af Villienstjold, og Henning Hansen Smith Raadmand i Bergen, af hvilke den første efterlod en stor Deel deraf til sin Son Jonas Villienstjold, Amtmand her paa Stedet, og den anden til sin Enke (som er vel bekiendt under det Navn Margrethe Stud, eller Margrethe i Hanken, fordi hun boede paa Hankoe) saa og til sine Sønner, hvilke ligeledes vare boesatte her i Egnen. Dernæst blev den største Deel af Godset indkøbt og samlet igien af Seigr. Christen Sæd, som i nogen Tid forestod Godset for Amtmand Villienstjolds Enke-Brue, en Kaas, og boede siden som Proprietair paa Gaarden Moldvær. Hans Enke bragte det siden ved andet Egtteskab til Hr. Amtmand Christian Solgaard, og ved tredje Egtteskab til Hr. General Krigs-Commissarius og Amtmand i Nordlandene Hans Hagerup, som i Aaret 1758 solgte Godset Gaardviis paa offentlig Auction, saa at det nu er adspredt i mange Eieres Hænder. Ellers blev Gidske-Gaard og Gidske alle-

reede i Hr. Amtmand Solgaards Tid adskilt fra Godset og solgt for 1000 Rdlr. til Seigr. Martinus Hørlof, som igien afhændede begge Deele til Hr. Commerce-Raad Hans Holterman, Dens nu værende Eier (*).

Paa hvad Tid Gidske-Gaard har faaet Herregaards Privilegier, hvori disse have bestaaet, og naar de igien have taget Ende, er altsammen noget, som jeg i Mangel af paalidelige Documenter ikke kan oplyse. Imidlertid tvivler jeg ikke paa, at jo denne Hoved-Gaard, ligesom andre adelige Søde-Gaarde, har havt Skatte- og Tiende-Frihed,

(*) Efterat dette var skrevet, har Hr. Rector Schøning, om Gidskøes Beboere og Eiere, havt den Godhed at meddeele mig følgende Underretning: „Paa Gidskøe har først boet Thorberg Arnesen, Ogmund „Thorbergsen, Skopte Ogmundarsen og Finn Skoptesen, hvilke synes at have fulgt hinanden i Tid, Søn efter Fader. Efter dem „maa Nislaaf Skulesen have været Eier deraf; saa Peder Povelsen af „Gidske henved 1225; siden Nicolai af Gidske henved 1263; der „efter Biørn af Gidske, ogsaa kaldet Bernhard, henved 1277; og „efter ham Elling Vikunsen ved 1354. Samme Elling findes at „være død i Aaret 1355, og at have testamenteret Gidske til sin Datter „Ingeborg efter sin Søn Biørns Begiering paa sit Yderste. Ved „Aar 1516 har Karl Knudsson været Eier deraf og gjort Mageskifte „med Erkebisp Balkendorph, hvorom man endnu har den sidste Brev. „Ved Aar 1588 havde Friderich Rosenkrantz det i Eie, og Jacob „Pedersen, siden Laugmand i Trundhiem, var Forvalter paa Godset. „Efter ham fik Sigvard Bech det. Axel Arensfeldt har og eiet det, „men paa hvad Tid, veed jeg ikke. Ved Aar 1633 var Anders „Iversen Forvalter derover, og 1726 eiede Christen Sød (tilforn „Tolder paa Nord- og Sønd-Mør) det som Proprietair. „Saa viidt Hr. Schøning, ved hvis Anmærkninger jeg intet har at erindre, undertagen dette: At Sigvard Bech maaskee aldrig har eiet Gidske-Gods, men blot havt dermed at giøre som Renteskriver i den Tid, da Godset laae under Kronen.

hed, saa længe den var i privilegerede Personers Eie, og at den derimod har mistet samme Frihed, saa snart den kom i Uprivilegeredes Hænder. Man vil forsikre, at den saa kaldte Gidske-Tiende, det er Konge-Tienden af Gidske-Gods, har i nogen Tid været skilt fra Kronen og tilhørt Eierne af Gidske-Gaard; men da den var solgt for en alt for ringe Priis, siges den af Kronen at være indløst igien med 700 Rdlr. og anbefalet Fogderne paa Søndermø til Oppebørsel, hvilke endnu aarlig aflægge et særdeles Regnskab for denne Tiende. Alt Bønderne paa dette Gods aarlig maae svare noget høiere Landskyld end Fæstebønderne paa andre Godser, nemlig 5 Mark og 4 Skilling i Steden for de ellers sædvanlige 3 Rixort, derom er allerede nævnt i I. Parts I. Capitel.

Efter denne almindelige Indledning maa jeg betragte enhver Gaard her paa Den for sig selv, tillige med de dertil hørende Mærkværdigheder.

I.) Gidske-Gaard, som og kaldes Hjemme-Gidske, ligger paa den Søndre Side af Den imellem Stranden og den forhen beskrevne lange Høi. Den var tilforn en Hoved-Gaard for Gidske-Gods og blev drevet af Herremanden alene; men er siden deelt imellem Bønder, hvilke for nærværende Tid ere 4 i Tallet og drive Gaardens Avling tillige med Proprietairen. Den gamle Hovedgaards-Bygning, som har staaet imellem Gidske-Kirke og Gidske-Closter, er længe siden afbrudt og anvendt til Bønder-Huuse; saa at nu omstunder intet deraf sees uden nogle Levninger af Grundmuurede Kældere, i hvis eene Afdeelning opvælder en Spring-Kilde, som giver Beboerne ypperligt Vand. Men den nye Baaning, som Proprietairen nu beboer, er anlagt paa Østre Side af Kirken, og om trent for 30 Aar siden bekostet af fornævnte Martinus Herlock, tillige med en stor og smuk Have, som gaaer ned til Stranden. Videre bliver her i Besønderlighed at mærke

I.) Gidske-

- 1) Gidske-Kirke, som ansees for een af de allerældste Kirker i dette Provstie, og har ventelig fra første Tid været et Capell, indrettet til Bequemmelighed for de paa Gidske-Gaard boende Herremænd. Kirken bestaaer af en Hoved-Bygning, som indvendig holder 28 Skrid i Længde og 11 i Bredde, og et lidet Chor, som er 11 Skrid langt men kun 6 bredt. Den har intet Taarn eller Spiir, men dog en anseelig Hoide, og bestaaer af Grundmuur, som uden paa er beklædet med hugne Steene af hvit Marmor, og ved Foden paa alle Sider belagt med vel udarbejdede Marmor-Lister; hvorimod dens gamle Indredning eller indvendige Prydelse ikke synes at have været af sonderlig Betydning. Lige indtil Aaret 1726 er Guds-Tienesten nogle Gange om Aaret bleven forrettet i denne Kirke, som siden alt mere og mere forfaldt, saa at den ei alene mistede sit heele Tag, men og sin Indredning, og havde allereede faaet Sprækker i Murene, da Hr. Commerce-Raad Holsterman i Aaret 1755 foretog sig at sætte den i Stand igien; hvilket med stor Flid og endnu større Bekostning blev fuldført saaledes, at Guds-Tienesten Aaret derefter, nemlig i Slutningen af Aaret 1756, tog sin Begyndelse igien, efterat den i en Tid af 30 Aar ganske havde ophørt. Kort at sige: Kirken er for nærværende Tid, saa vel uden som inden til, sat i god og brugbar Stand (*), men har slet ingen Indkomst til Bedligehol-

(*) Iblant denne Kirkes indvendige Zirkler regner jeg i sær dens nye Alters-Tavle, som i Fyrre-Træ er udskaaen af en her paa Den barnfødt Bonde-Karl, navnlig Jacob Sørensen. Snit-Verket er bedre, end man kunde vente af en Person, som slet ingen Underviisning har havt, og som desuden i Steden for alle kunstige Redskaber ifkun betiener sig af en saakaldet Norss Tolle-Kniv. Til Mechaniske Indretninger synes bemældte Person, som nu er Skolemester her i Sognet, ligeledes at være meget vel

holdelse i Fremtiden; thi omendskiont Historien viiser, at den i de ældre Tider har været begabet med Jordegods, og man desuden veed, at den tilforn har nydt Tiende af det Korn, som falder her paa Den, saa er den dog i de seenere Tider bleven skilt ved begge Deele. Naar og hvorledes Kirken har mistet sit Jordegods, vides ikke; men Tienden er kommen derfra paa den Tid, da Guds-Tienesten der begyndte at ophøre, og Dens Beboere maatte holde sig til Borgunds Kirke alene, hvis Eiere uden Modsigelse have oppebaaret Dens Tiende indtil nu, da Guds-Kirkes Eier har tilegnet sig Kirkens forrige Rettighed og derved paadraget sig en Proces, som endnu ikke er afgjort.

- 2) Skion Balsborgs Grav er et bekjendt Gravsted, som findes paa Gidske-Kirkegaard tet ved Choris Søndre Side, og er oven paa belagt med en hvid Marmor-Steen, dannet som et Liigkiste-Laag, der holder omtrent 1 Favn i Længde, men i største Bredde neppe 1 Allen. Oven paa er efter Steenens Længde dragen en Linie, med en højsøiet Paaakrist af gamle Rime-Vogslaver, som ere omtrent 1 Finger høie, men nu mestendeels udslidte eller af Elde fortærede, saa at intet staaer tilbage uden følgende knap kiendelige Characterer:

R. 7. 7. 7. 7. R. 7. 7. 7. 7.

¶

Zed

vel skiftet og ret af Naturen oplagt. Jeg vil ikke tale om, at han har opfundet en Maade til at faae en Kirke-Klokke af sig selv at lime, saa og udarbejdet et lidet Orgel eller Positiv, som indtil Piberne bestaaer af blot Fyrrer, og skal efter Hensigten komme til at staae i Gidske-Kirke; men i sær lægge Mærke til en af ham forfærdiget Model til en fast staaende Wind-Mølle med horizontal liggende Vinger, hvilken, i Fald den blev udført i stort, kunde være meget nyttig paa Øerne, hvor man i Mangel af Elve-Band og Band-Møller ofte har Vanskelighed for at faae sit Korn malet.

Ved hver Ende af Liig-Steenen sees en flad Marmor-Steen halvanden Alen høit opreist over Jorden, af hvilke den ved Hovedet staaende har paa den udbøgende Side en stor udhuggen Cirkel eller Ring, som indflutter en Haand med 3 oprakte Fingre (og der oven for nogle ukiendelige Figurer, uden Tvivl Sol og Maane) men den anden en mindre Cirkel, som ved et Kors er afdeelt i fire lige Parter. Graven selv er af Nyhøgierrighed bleven opkastet for en Deel Aar siden, da der efter Beretning skal være funden, 3 til 4 Alne dybt ned i Jorden, en temmelig stor og af 6 firkantede Steene sammensat Liig-Kiste, som ved Aabning ei befandtes at indeholde noget Mærkværdigt. Denne Grav har, saa vidt jeg veed, bestandig baaeret Navn af Skien Balsborg, hvis Historie er alle indtil Pobel bekendt, men derhos af liden Troeværdighed, efterdi den ingensteds findes beskrevet uden i den saa kaldte Skien Balsborgs og Arel Thorsens Biise. Saa meget bliver dog vel vist, at der baa-de har været en Skien Balsborg og Arel Thorsen til, og at de begge have opholdt sig i Norge; men om den første ligger begravet paa Søndmør eller i den gamle Norske Province Bahus, synes at være noget uvist. Hr. Odman paastaar det sidste i Beskrivelsen over Bahus-Lehn Pag. 259. og 260., hvor han mælder: At Skien Balsborg boede paa Gaarden Haaltaas, som nu er Regiments-quarteermester-Gæde, og at hun ligger begravet i et Augustiner-Closter, som den Norske Konge Hagen Hagensen til Jomfrue Mariæ Tre lod opbygge nær ved Dragsmarks Kirke, fordum kaldet Mariæ Kirke, med videre, som jeg (for at undgaae usorneden Vidtøstighed i en ubetydelig Sag) vil lade staae ved sit Værd, og blot erindre: at naar der i fornævnte Biise mældes om Skien Balsborg som en adelig Person af Bildske-Vet, item om de Herrer af Bildske og de Grever af Bildske-Gaard, derved intet andet

kan

kan forstaaes, end Gidske, Gidske-Gaard og Gidske-Vet paa Søndmor. I Øvrigt lader jeg denne Norske Skionhed hvile roelig i sin Grav, og vender mig til

- 3) Gidske-Closter, som har staaet strax Vesten for Kirken, men er nu saa aldeles ødelagt og forglemmt, at man neppe skulde vide, der nogensinde havde været et Kloster til, eller finde Stedet igien, hvor det har staaet, med mindre der endnu var tilovers et Hull i Jorden, som af Gaardens Beboere kaldes Kloster-Hullet. Dette Hull er ikke meget stort, men reber ved første Diekast Mennefselig Konst og viiser, at det er intet andet end Abningen og Indgangen til en horizontal underjordisk Gang, som fra Klosteret af har strakt sig temmelig høit op imod den oven for Gaarden beliggende Høi, og været saa vel uden som inden til belagt med Steen; hvilket mærkes tydelig af en fra Hullet gaaende Steen-Broe, som er 70 Skrid lang og løber for nærværende Tid midt igiennem en Alger, hvor de Ploieende foraarfages ideligt Hinder og Besvær af disse Steene, som findes liggende saa dybt ned i Jorden og i den Mængde, at de aldrig til fulde kan udryddes. Laae disse Steene blot oven paa Jorden, som en Steen-Broe eller broelagt Gade, da vilde det ikke falde vanskeligt at rydde dem af Veien; men da de aarlig i Ploie-Tiden forekomme dybt ned i Algeren, saa maa man slutte, at de have sin Oprindelse fra en underjordisk Gang eller Canal, som paa alle Sider har været steenlagt og besat med Steen. Mere veed jeg ikke at mælde om dette Kloster, hvis Besskaffenhed og Omstændigheder ere saa ganske ubekjendte, at man ikke engang kan faae Underretning om, til hvilken Helgen det har været indviet, eller hvilken Munkes-Orden det har tilhørt. Kunde det godtgjøres, at Gidske-Closter har været et Augustiner-Closter, opbyggt Jomfrue Marie til Ære, da vilde dette meget bestyrke den almindelige og meget rimelige Meening, at

Skien Balsborg ligger begravet paa Gidsfœ, i sær da det er bekendt, at man har havt en Maria-Kirke i Borgund, som ligger kun lidt over 1 Meils Vej herfra; ei at tale om, at Gidsfœ-Kirke selv maaskee i de ældre Tider kan have baaet samme Navn, saa at Ligheden i Navnene og andre Omstændigheder maaskee kan have givet Anledning til, at man siden har henført hendes Begravelse til Bahuus-Lehn i Sverrig.

- 4) Groften kaldes et Sted paa Østre Side af Den, som ligger ikke ret langt fra Gidsfœ-Gaard, og ganske nær ved det saa kaldte Gidsfœ-Blære, hvor et halvt Snees Plads-Mænd i de senere Tider have sat sig ned og oprøddet sig smaae Pladser. Dette Sted er intet andet, end en fra Stranden opgaaende dyb Indhuuling eller Groft i Jorden, som befindes at være saa lang og breed, at den magelig kunde rumme et Par af de største Skibe, og har vist nok i gamle Dage været indrettet og brugt til et Skibs-Hværf eller Skibs-Stade; men tiener nu omstunder ifkun som et Landings-Sted for Fisker-Baade, saa ofte det brusende Hav forbyder, andensteds paa Den at søge Land; thi Stedet ligger ganske afsides fra Havet, ligesom andre Jord-Grofter af samme Beskaffenhed. Ellers har een af de forommældte Plads-Mænd anlagt sine Huuse lige midt i Huulen; hvorfor og samme Plads har faaet Navn af Stedet, hvor den ligger, og kaldes gemeenlig Groften.

II.) Gidsfœ-Ødegård kaldes den anden og paa Nordre Side af Den beliggende Gaard, om hvilken jeg i Almindelighed intet veed at mælde uden dette, at den er en god og stor Gaard, beboet af 12 Jordbrugende Mand; men i Særdeleshed kunde følgende Poster fortælle at mærkes.

- 1) Omtrent 400 Skrid Sonden for Gaardens Baanings-Huuse sees tvende firkantede samt temmelig tykke og breede Steen-Pæle, næsten af

af et Menneskes Hoide, som ere plantede een paa hver Side af den alfare Bei her paa Den, og staae saa nær og lige imod hinanden, at de ikkun efterlade en snæver Gang af 3 Skrid imellem sig. Disse tvende Graaesteene have fra umindelig Tid været kaldte og kaldes endnu Brødrene, ikke alene fordi de ere hinanden lige i Størelse, men og fordi tvende Brødre af Gidde-Vet (uden Tiviol Thorberg og Find Arnesønner) have i Anledning af denne snævre Bei raget i en Trette og Dveekamp med hinanden, som ikke endtes uden den forstes Død. Til en Erindring om dette Broder-Mord blev her paa Stedet, nemlig omtrent et Bosse-Skud fra Steenene, opsat en Støtte med et paategnet Vers, som først var forfattet i det gamle Norske Sprog, men blev siden ved Støttens Fornøjelse oversat paa Dansk saaledes:

Find slog sin Broder ihjel,
 For de om Beien ei forligtes vel;
 Thi rømte han hen t Landet langt Nord,
 Hvor hans Slægt blev meget stor.
 Af hannem ere de Nordfarer alle,
 Som lade sig Finner kalde.

Dette Vers, som findes anført i Nami Norg. Beskriv. Pag. 174., har jeg selv i min Ungdom seet udskaaet i en Træ-Støtte, eller rettere paa Tvær-Træet af et Ege-Kors, som tilforn havde staaet ved fornævnte tvende Steene, men var allereede den Gang forfaldet og flyttet fra sit Sted; og ligesom det ikke er at tvivle paa, at jo Sagen virkelig har tilbraget sig, og at den i Verset ommældte Find har været den bekiendte Find Arnesøn, saa er det og meget rimeligt, at den myrbede Broder maa have været Thorberg Arnesen, efterdi Historien mælder, at begge disse Brødre, da de havde forliget sig med Kong Svend Knudsen af Dannemark, sloge sig

til Noekghed hiemme (det er paa Gidskøe, hvor de begge synes at have boet) og man fra den Tid af intet videre finder mældet om Thorbergs Bedrifter, folgelig maa slutte, at han strax derefter har endet sit Levnets Løb. Det eeneste, som med Joie kan indvendes mod Verset, er dette, at Find Arnesen ikke kan ansees som Stamme-Fader for de Norske Finner, efterdi baade Nordlandene og Finnmarken længe for hans Tid have været beboede; men da det originale Vers er borte, og man ikke veed, hvor noie det er fulgt i Oversættelsen, saa kan maaskee Meeningen deraf blot være denne: At Find Arnesen har efterladt sig en stor Afkom i Nordlandene, eller og, at den Afkom, som han der efterlod sig, har taget sig Tilnavn af ham, og ladet sig kalde Find, hvilket, saa viidt jeg veed, endnu er et brugeligt Familie-Navn i Norge. Imidlertid er, ved Hr. Commerce-Raad Holtermans Omsorg, et nyt Ege-Kors oprettet paa forrige Sted, og ziret med en Paaskrift af det foranførte gamle Vers, som med ophoiede Bogstaver, eller en relief, er udskaaet af Skolemester Jacob Sørensen.

- 2) Fra den Pynt af Den, som vender mod Nordvest, gaaer en meget lang og hoi Grunde ud i Havet, strækkende sig i lige Linie hen til den De Erknøe, som ligger 1 Miil herfra i Nordvest. Denne Grunde kaldes Gaden, fordi den bestaaer af mangfoldige store og smaae Steene, som ligge opstablede paa hinanden saaledes, at de udgiøre en lang og smal Broe eller Gade, der gaaer fort i en lige og sammenhængende Strækning, undtagen, at den i Midten er afbrudt ved en Port eller Abning, som giver de Seilende beqvem og sikker Overfart i lavt Vand; thi paa andre Steder drifter man sig ikke i Ebbe-Tiden (fornemmelig naar Blæst og Søegang tillige er stærk) at sætte over denne Grunde, hvis Hoide siges Tid efter anden alt
mere

mere og mere at tiltage (*). Udskillige hos os staae i den Tanke, at denne Hav-Broe er lagt af vore gamle Forsædte eller de egentlig saa kaldte Ræmper (hvorfor ikke af St. Ole?) i Hensigt at foreene Bidskøe og Erknøe med hinanden; men da man ved første Diekast let kan see, at dette var baade et umueligt og unyttigt Arbeid, saa bliver det vel best at ansee den for det, som den virkelig er, nemlig Naturens Verk.

III.) Endelig henhører til Bidskøe nogle smaae og ubeboede Der eller Holme, hvilke deri ere adskilte fra Den selv, at de ei bestaae af Sand-Jord, men af en Steenig og Klippig Grund, som dog giver Græs nok til at underholde en stor Deel Qvæg om Sommeren. Disse smaae Der ere 3 i Tallet, af hvilke

- 1) Havsteen og Furkenholm ligge paa Søndre Side af Bidskøe, eller tilhøre egentlig Proprietairen paa Bidskøe-Gaard alene, som fornemmelig betiener sig af dem til Fiskevær (det er saadanne Steder, hvor en Hoben Fiskere i Aar-Fiskeriets Tid forsamle og opholde sig, for at fange Torsk) og har til den Ende ladet indrette bekvemme Huuse, som aarlig modtage omtrent 150 fremmede og Sognet ubedkommende Fiskere, og give Eieren nogen Fordeel ved Huus-Leie, nemlig for nærværende Tid 100 Rdlr. aarlig efter For-

(*) At denne og mange flere Grunder i Havet kiendelig forhoies, eller rettere, at Søe Vandet Tid efter anden tager af og formindskes, det forsikres eenstemmig af vore Fiskere, som i sær beraabe sig paa denne Erfaring: At de Flude eller blinde Klipper i Havet, hvilke tilforn ei kunde sees eller bemærkes uden i den allehøjest Storm og Sæegang, som ikke tillod nogen Fisker at søge Havet, de give sig nu omstunder tilkiende i et maaadeligt Uveir eller i saadan en Vlast, som ikke hindre Seemænd fra at holde Søen.

Forpagtning (*). I Øvrigt have begge disse Holme en høi og Klippig Grund, og den sidste i sær en ringe og ufrugtbar Jord; men den første, nemlig Havsteenen, er derimod meget Græsrig, saa at man der ei alene lader Engelske Faar gaae ude og føde sig selv heele Aaret igiennem, men end og aarlig avler en Deel Høe.

- 2) Erknøe er en stor Holm, eller rettere en liden De, som holder i Fierding i Omfreds og ligger i Miil i Nordvest fra Gidskøe, med hvilken den dog, formedelsst den forhen ommældte Hav-Broe, er ligesom af Naturen foreenet. At denne De tilforn har været beboet, kan sees af det forhen paaberaabte gamle Regnskab over Gidskøe-Gods; men at den siden er bleven øde liggende, siges at have denne Aarsag: At Beboerne engang omkomme paa Havet, og at ingen efter den Tid havde Lyst til at boe paa et saa langt fra liggende Sted, hvor desuden ingen Landing er at faae i haardt Veir. Den har altsaa længe ligget udørket og ubeboet; men tiener dog samtlige Gidskøes Beboere til Udmark, i det de aarlig føre derhen en Mængde af Faar og Sviin, som græsses der heele Sommeren igiennem. Da jeg selv een Gang har fundet Leilighed til at besøge denne saa langt ud i Havet beliggende De, maa jeg og mælde noget om dens Naturlige Beskaffenhed, saa viidt jeg efter kort Betragtning og i en Hast kunde anmærke. Den har intet høit Fjeld, men bestaaer dog af en temmelig høi Bierg-Grund (som er høiest mod Norden) og har paa de fleste Kanter en nogen og Klippig Strandbrød, i sær mod Vest og Nordvest, hvor de ved Stranden beliggende Bierge desuden ere mærkbare af sine mange dybe Huuler eller Sprækker, som gaae skraas ind i Bierget, og ligge i Rad den ene neden for den anden

(*) Ganske nyelig er Gidskøe, tillige med Holmene og alle andre Herligheder, af Hr. Commerce-Raad Holtermann solgt og afhændet til Mfr. Niels Hagerup for den Summa 5000 Rdsr.

anden saaledes, at de have visse store og temmelig tykke Bierg-Plader som Skillerums-Bægge imellem sig. Disse Plader staae ved Roden fæstede til hinanden i Bierget, men ere oven til friestaaende og ligge skraas opreiste mod Vest og Nordvest, saa at de danne imellem sig store Huuler med viide Abninger, hvorunder Qvæget i ondt Veir søger Skiul (*). Paa andre Steder ved Strandbrædden, hvor Biergene ere mere lave, sees hist og her nogle store og smaae Jette-Gryder, eller perpendiculair nedgaaende Bierg-Huller, som alle ligge nær ved Søevandet og ere ganske runde og glatte, ligesom de vare dreiede ind i Bierget. I nogle af dem laae en Deel runde Steene, som tydelig synes at viise Aarsagen eller Oprindelsen til flige nær ved Søen beliggende Bierg-Huller; thi da Hav-Bølgerne idelig slaae op paa Landet og dreie de i Bierg-Klosterne liggende Steene rundt om, saa bore disse igien Huller i Biergene, og blive ved Boringen glatte og runde ligesom Hullerne selv. I Øvrigt vare Biergene overalt, saa viidt Hav-Bølgerne kunde ræfke, begroede med et Slags Mosse, kaldet Lichen fruticulosus solidus foliolis crustaceis; og blant det ved Stranden vorende Søe-Græs eller Hav-Tang anmærkedes i sær *Ulva fronde dilatata sublinuata centro radicata*, som andensteds ikke er mig forekommen. Græsset og Urterne her paa Den vare overalt aspillede, undertagen *Juncus culmo nudo stricto capitulo laterali*, som stod endnu i Mængde, næsten ganske urørt af Qvæget.

Q

Anden

(*) Samme Bessæffenhed har det med de fleste Biergagtige og til Vester-Havet stødende Strandbrædde paa Udøerne; og synes det i sær at være mærkeligt, at den øverste Kant af de skraaliggende Bierg-Plader, saa vel som de mellemliggende Hullers Abninger, altid befindes vendte mod Vesten eller Nordvest.

Anden Artikel

om

Anner-Sognet Vatne.

Vatne Sogn er et Anner under Borgund, og derhos det mindste Sogn i Kaldet. Den største Deel deraf ligger paa det faste Land ved Romsdalsens Grændser, og indtager i sær den Østlige Deel af den store Land-Tunge, hvor Harams og Borgunds Sogne, som forhen er viist, eie det Vestlige. Sognet har i alt 108 Jordbrugende Mænd eller Gaardmænd, hvilke alle ere i god Tilstand, og det fornemmelig af den Aarsag, at her overalt falder godt Korn-Land, som tillige dyrkes meget vel (*); saa at næsten hver Gaard giver sine Beboere det fornødne Korn, ja til Deels end og over Fornødenhed og til at sælge. Foruden Agerdyrkningen lægge Indbyggerne og megen Vind paa Fiske-rie, i sær det saa kaldte Vaar-Fiske-rie, da de, for at fange Lørfisk om Vaaren, begive sig enten hen til de 2 bekiendte Fiskevære i Romsdalen, som kaldes Onen og Orten, eller og, om Fangsten der slaar feil, til Borgensund. Desuden fange de og om Sommeren, ei alene Øvelte, Lange og Sæffenod-Sey paa Havet, men og en Deel Lax og Sild i Fiordene; hvilket alt indbringer dem gode Fordeele.

Dette maa da være nok om Vatne-Sogn i Almindelighed, hvis adskillige Bygdelave synes beqvemmeligst at kunde betragtes under tvende Hoved-Inddeelninger, nemlig den Nordre og Søndre Part.

I. Den

(*) Agerdyrkningens Fremgang og Forbedring her i Sognet tilskrives fornemmelig tvende fornuftige Bønder Ole Anderssen Skaar og Einer Namundsen Birkevold, som begge levede i Begyndelsen af dette Seculo, og gjorde her i Egnen de første Forsøg med den Maade, som nu overalt er brugelig, nemlig at forbedre og ligesom fornøye Agrene hvert Aar med Muld eller Myre-Jord.

I. Den Nordre Part.

Den Nordre Deel af Sognet ligger mestendeels paa det faste Land, eller i sær paa Nordre Side af den forommældte store Land-Tunge, folgelig paa Søndre Side af den store Romsdals-Fiord, som her paa 3 Steder skærer sig ind i Landet, og danner trende saa kaldte Tværfiorde, hvilke alle ligge nær og jævnsides ved hinanden, og udgiøre de fornemste Bygdelave i denne Deel af Sognet; thi det øvrige bestaaer kun i nogle faae og smaae Der, af hvilke de fleste maae søges paa den Søndre, men 2 i sær paa den Nordre Side af Romsdals-Fiorden; og disse sidste skal da først kortelig og under eet be-
tragtes.

1.) Mlen er en middelmaadig De, som holder 5 Fierdinger i Omkreds, og ligger paa Nordre Side af Romsdals-Fiorden, nær ved den store Otterøe, fra hvilken den adskilles ved et bekiendt Sund, kaldet Mlesund. Denne De, som i Henseende til sin naturlige Beskaffenhed kommer overeens med de øvrige Der, har og i sær dette tilfælles med Harøen i Harams Sogn, at den ei tilhører Søndmør alene; men er deelt imellem Romsdalen og Søndmør saaledes, at den Østlige og største Part svarer saa vel i Geistlige som Verdslige Sager under det første, og den Vestlige derimod under det sidste Fogderie. Denne Vestlige Deel af Den, tillige med den nær hos liggende lille De Dronnøe, indbefatter i alt kun 4 Gaarde, blant hvilke i sær kunde mærkes

- 1) Gangstad, en Sonden paa Den beliggende Gaard, som tilhører Søndmør, og ligger nær ved en anden Gaard, kaldet Ramsbigen, som tilhører Romsdalen; saa at det just er imellem disse toende Gaarde, hvor Grændse-Skiellet falder imellem begge Fogderier. I Øvrigt er Gaarden Gangstad mærkværdig af en duelig Soemand,

som der i de ældre Tider har boet, og er endnu meget vel bekiendt under det Navn Ole Skadde. Denne Mand holdes for at være første Opfinder af den betydelige Fiske-Plads paa Stor-Eggen, som kaldes Skadde-Næstet, og er tilførn ved Fiertoftens Beskrivelse i Harams Sogn bleven ommældt.

- 2) Drønnøe er en ganske liden De, beliggende Vesten for Mien, fra hvilken den adskilles ved et Sund, kaldet Drønnøesund. Den har et maadelig høit Fjeld, og paa Fjeldets Nordre Side 2 saa kaldte Hældere, eller horizontal indgaaende Bierg-Huuler, af hvilke den eene skal efter Beretning være saa dyb, at den næsten ganske giennemborer det heele Fjeld. Dette skal i sær kunde sluttes deraf, at naar man vil gaae allerlængst ind i Bierg-Huulen, og der blive staaende stille, skal man tydelig kunde høre, hver Gang Opsidderen, som boer paa Søndre Side af Den, lukker sin Stue-Dør op eller til.

II.) Samfiord kaldes det første Bygdelav paa det faste Land, og er en Tvarfiord, som skærer sig ind ved Hildrestrandens Grandses i Harams Sogn. Den løber ind (ligesom Tvarfiordene i Almindelighed) fra Norden til Sonden, holder omtrent en halv Mil i Længde, og har paa begge Sider høie Bierge af samme Strækning, som Fiorden selv. Ved Mundingen er den temmelig breed, og har der nogle smaae ubeboede Holme; men mod Slutningen bliver den meget trang og indkneben, saa at der falder en hæftig Strøm; skönt den dog til sidst udbiider sig igien og bliver mere rummelig. Fjeldene ere paa begge Sider høie og steile, i sær paa den Østre; men ikke desmindre befindes dog Biergsfodderne, eller Strandene paa begge Sider af Fiorden, at være overalt temmelig vel beboede, og til Agerdyrkning bequemme. Her falder og nogen Skov til Brandeveed at sælge; item god Østers-Fangst og andet Fiske. De Gaarde, som her i Besønderlighed kunde fortjene at anmærkes, ere følgende:

I) Bier-

- 1) Biorløkke er en Gaard paa Østre Side af Fiorden, hvor man i temmelig Mængde finder et Slags Table- eller Skiever-Steen, som fra det oven for liggende Fjeld er falden ud i maadelige Stykker, alle opfyldte med smaae, firkantede og glændsende Partikler af en fremmed Materie, som synes at maa være en Pyrites cristallifatus Linnæi, speciatim Pyrites hexaedricus ex quadrangulis. Disse smaae Bierg-Plader falde fornemmelig ned om Vinteren i Tøe-Beir, da de følge med den optoede Jis, som ved Frosten har lagt sig i Bierg-Sprækkerne og filet Bierget i Stykker.
- 2) Helland ligger paa samme Side, længere ud ved Fiordens Aabning, og frembringer Table-Steen paa selv samme Maade, og af selv samme Besskaffenhed, som den, der findes paa bemældte Biorløkke; og da Gaarden Syndeland i Harams Sogn, som ligger just tvært over for dette Sted, giver ligeledes Prover af Table-Steen, saa slutter jeg, at denne Steen-Art maa her i Eggen være ganske almindelig. Ved denne Gaard findes og en liden Havn, kaldet Hellandshavn, som besøges af Jagte og smaae Fartøie.

III.) Vatnesfiord er ved en mellemlobende Strand, kaldet Slaar-Strand, adskilt fra Samfiorden, med hvilken den ellers, saa vel i Henseende til Strækning, som Længde og andre Omstændigheder, kommer meget overeens; ifkun at den har en bredere Munding, og i Mundingen større Der, af hvilke et Par ere beboede. Den inderste Deel af Fiorden er meget trang, og derhos paa begge Sider indsluttet af steile Bierge, som have ved Foden af sig en Hoben store og smaae Steene. I Fiordens Botn (eller inderste Bund) ligger den Gaard Dug, hvorfra falder et Eld, eller asfar Bei, som forbinde Vatnesfiorden med Grytsefiorden, og bliver herefter videre bestrebet under Navn af Vatne-Eld eller Eidsvåg-Eld. Den Vestre

Side af Fiorden er best beboet, og til den kunde henføres følgende Gaarde, nemlig

- 1) Skaar, en god Gaard, beliggende imellem Samfiorden og Vatnefiorden paa den saa kaldte Skaar-Strand, hvor Romsdals-Fiorden støder paa og idelig opkaster saa stor en Mængde Sand, at See-Bandet blot i een Mands Alder siges at have tragt sig mere end eet Bøsse-Skud tilbage, og selvfølgelig forandret et stort Stykke af Stranden til tørt Land. Denne Gaard beboes alene af Bonder, og kaldes derfor gemeenlig Bonde-Skaar, til Forskiel fra Lehnsmands-Gaarden Skaar, eller rettere Skaar-Breevlig, som er et Ringsted for Vatne-Skibrede, og ligger ved Mundingen af Vatnefiorden, ikke langt fra Skaar-Stranden, fra hvilken den dog er adskilt ved et høit og steilt, men tillige meget Græsrigt Fjeld, kaldet Skaar-Hest.
- 2) Fonde, eller rettere Fondeløb, er og en paa Vestre Side af Fiorden beliggende Gaard, som har faaet sit Navn af de Sne- og Steen-Fonde, hvilke der idelig løbe ned fra Fjeld-Siden, og føre med sig smaae og tynde Plader af selv samme Slags Table-Steen, som nyelig er ommældt ved Samfiordens Beskrivelse. Egentlig ligger denne Gaard ved den Nordre Ende af et færst Vand, kaldet Fonde-Vatn, som er temmelig stort, og falder ud med en Elv i Grytefiorden, tet ved Gaarden Slynghstad, af hvilken det ogsaa bærer Navn og kaldes Slynghstad-Vatn.
- 3) Grøt ligger paa selv samme Side længere ind i Fiorden, og har uden Tvivl faaet sit Navn af de mange Graaesteene, som her findes samlede; thi det er at agte, at den haarde Graaesteen betegnes hos os ofte med det Navn Grøt eller Griot, ligesom Sandsteen og Beegsteen, der let lade sig arbejde, kaldes Blød-Grøt. Disse Graaesteene, som Dyrgeviis ligge opstablede baade her og paa hiin

Side

Side af Fiorden, ere hidindtil ikke til noget nyttigt Brug anvendte; men kunde dog efter mine Tanker være meget tjenlige til Huus-Bygning, i sær til Søe- og Fæ-Huuse.

- 4) Tenøe er kun en liden Øe, men dog den største af de i Fiordens Munding beliggende Øer, og tillige den yderste. Den beboes af 2 Gaardmand, og bør i sær mærkes af den Marsag, at den har en god Havn, som ofte besøges af de Skibe, der agte sig til eller fra Kiøbstaden Molde.

IV.) Vestrefiord er den tredie og sidste Tværfiord, som skærer sig ind ved Siden af Vatnesfiorden, og ligger ganske nær ved Romsdalsens Grændser. Den holder knap een Fierding i Længde, og er omtrent i Midten (eller ved de tvende lige over for hinanden beliggende Gaarde Langsæt og Birkevold) saa smal og trang, at den kan overspændes med et Nise-Garn paa 100 Favnes Længde, som her sættes ud for at fange Niser; men længere ind bliver den mere end dobbelt saa breed. Paa begge Sider sees høie og bratte Fjeld-Strækninger, i sær paa den Østre, som dog formedelst 2 smaae Dale, af hvilke Fjeldet er giennemskåret, falder meest beboelig. Blant Gaardene kunde mærkes

- 1) Langsæt, den eeneste Gaard paa Vestre Side af Fiorden, hvor Fjeldet, som efter Fiordens Strækning ligger vendt fra Norden til Sonden, har en paa langs gaaende dyb Sprække i Fjeld-Ryggen, hvilken af gamle Folk ei kan erindres bredere, end at man til Nød kunde stifte en Fod deri; men skal siden paa visse Steder saaledes have udvidet sig, at man nu omstunder neppe kan springe derover.
- 2) Vestre, som har givet Fiorden Navn, ligger længst ind i Fiordens Bund, og nær ved en Fjeld-Strækning, kaldet Vestre-Skæ-

Skæringer (*), som gjør naturligt Grands-Skiel imellem Søndmør og Romsdalen. Dette Fjeld er ikke alene meget høit, saa at Fisserne langt ud i Havet, naar de fleste andre Bierge gaae af Sigte, kan derefter rette sig i deres Lob eller Seilads; men har og paa et vist Sted en Haaben Indskjæreller og Tagger paa Ryggen, item paa et andet Sted en tvers over Ryggen gaaende dyb Klost eller Sprække, som oven paa er bedækket med en stor Steen-Hælde eller Graaesteens-Plade, og folgelig seer ud som en Hvalbing, igiennem hvilken man fra visse Steder tydelig kan see Dagens Lys. Ganske nær ved denne Bierg-Sprække vorer en Mængde Trøst (*Sonchus caruleus*) og Qvanne (*Angelica archangelica*) hvilken sidste tilforn med stor Begjærlighed er bleven søgt og spist af de paagrændsende Beboere, som aarlig ved St. Hans Dags Tider have forsamlet sig her i Mængde, blot for at æde Joll (saaledes kaldes Stikken af *Angelica*) og dermed holdt sig lystige, som ved et Giestebud; men nu omstunder er denne Skif, baade her og andensteds, næsten ganske aslagt. Endnu kan mærkes, at fra denne Gaard falder en Bei hen til Vatne-Dalen over et andet Fjeld, som ligeledes har

en

(*) Dette er det samme Fjeld, som i 1. Parts 1. Cap. Pag. 7. ved Grandsfernes Beskrivelse kaldes Vatn-Riss-Skiærings-Fjeld, et Navn, som uden næiere Forklaring ikke kan forstaaes; hvorfor jeg maa erindre: 1) At Fjeldet ligger ikke langt fra en Dal her i Sognet, som kaldes Vatne-Dal, og skal herefter nærmere beskrives. 2) At denne Dal har et saa kaldet Riss, det er en Forhoielse i Midten, hvorfra Marken paa begge Sider gaaer skraae og hældende ned. 3) At Fjeldet selv har mange Indskjæreller og Tagger paa Ryggen, og lignes derfor med Skæringer, det er, lange Jern-Kroge med indskaarne Hager, hvorpaa Gryderne hængte i Skorsteenene. Følgelig vil det Navn Vatn-Riss-Skiærings-Fjeld intet andet sige, end det taggede Fjeld, som sees fra det høieste Sted i Vatne-Dalen.

en dyb Sprække, der overskærer Fjeld-Ryggen paa tværs fra Norden til Sonden, og er oven til saa breed eller viid, at ingen tør vove at springe derover; men i Øvrigt er hverken ved denne eller de forhen ommældte Bierg-Sprækker nogen Fare at befrygte, saa viidt man hidindtil har fundet mærke.

- 3) Eeg ligger yderst ud ved Mundingen af Fiorden, og er den sidste Gaard paa denne Side af Sognet, saa vel som Fogderiet, efterdi det i Nærheden liggende Fjeld gjør naturligt Grændse-Skiel imellem Søndmør og Romsdalen. Gaarden selv er og deelt imellem begge disse Fogderier saaledes, at den i Geistlige Sager henhører til det første, men i Verdslige til det sidste Fogderie.

II. Den Søndre Part.

Den Søndre Part af Sognet bestaaer vel alene af fast Land, men har dog mange adskilte Bygdelave, af hvilke nogle ligge paa den Vestre, og andre paa den Østre Side, af det bekiendte Eidsviig-Eid eller Vatne-Eid, som er et kort Isthmus, ikkun i Fierding langt, der giver Communication imellem Gryttestiorden og Vatnestiorden, og ligesom adskiller denne Deel af Sognet i tvende næsten lige store Parter eller Bygdelave, nemlig

I.) Eidsviig-Bygd, som ligger Vesten for Eidet ved den saa kaldte Gryttestiord, og strækker sig fra Gryttestranden i Borgunds Sogn indtil Gaarden Klofsæt ved Skoue Sogns Grændser. Vel er det vist, at denne Strækning baade kunde og maaskee burde betragtes under tvende adskilte Bygdelave, som ere Slynghstad-Bygd og Eidsviig-Bygd; men da intet betydeligt falder at erindre om enhver af dem i sær, kan de og begge, uden stor Forseelse, indbefattes under det sidste Navn alene. Her bliver at mærke

1) Slynghstad, som er een af de beste Gaarde i Sognet, og ligger ved en meget høi Fjeld-Strækning, kaldet Slynghstad-Fjeld, hvilket jeg i September-Maaned 1756 foretog mig at bestige fra nederst til øverst, og vil derfor kortelig beskrive sammes Mærkværdigheder saaledes, som de i den naturlige Orden følge paa hinanden.

Slynghstad-Fjeldet ligger vendt i en Strækning fra Osten til Vesten, og bestaaer paa Søndre Side, hvor Opgangen stæede, af tvende høie Affætninger, som ere adskilte fra hinanden ved en horizontal og viid Slætte. a) Den nederste Deel, som udgjør de 2 Tredendeele af Fjeldets Høide, havde i Begyndelsen intet uden Lyng og Krat, hvoriblant dog forekom en Hoben Bær af adskillig Slags, saasom Tytebær, Blaaebær, Bringebær og Teyebær; men siden blev den, jo høiere op, jo mere Græsrig, og endtes til sidst med en steil og meget Græsrig Bakke. Hist og her saaes den nogne Bierg-Grund, som bestod af en Kalkartig men derhos lidet rødagtig Materie, fornemmelig inden til, og var uden paa ei alene mærket med en Hoben fine, krydsviis gaaende og af sort Glimmer opfyldte Sprunger (eller smaae Sprækker) men og besat med en Deel Glasagtige og udstaaende Kirtler; sølgelig synes at være en *Saxum quartzosum cotaceum incarnatum squamis micaceis nigris decussantibus Linnæi*. De Urter, som paa dette Stykke forefandtes, vare *Alchimella alpina*, *Epilobium angustifolium*, *Polypodium* f. *Filix mas*, *Pteris* f. *Filix femina*, *Solidago* f. *Virga aurea* og *Tormentilla*, hvilke alle ere af det almindelige Slags; skiont det er troeligt, at mange flere og rarere Urter kunde her have været at finde, i Fald Tiden havde tilladet en nøiere og viidtløftigere Undersøgning. b) Den horizontale Slætte, som tager sin Begyndelse ved forommældte Græsrig Bakke, og gaaer hen til den anden høie Deel af Fjeldet, havde slet intet mærkværdigt ved sig,

sig, saasom der neppe var et Græs-Straae at see, men ibel Lyng, samt Myrer og Sumper med staaende og ureent Vand. 7) Den øverste Fjeld-Side var temmelig brat, og havde dette Besonderlige, at den var ligesom afdeelt i 4 Parter, formedelsk trende paa langs gaaende, og saa vel med Fjeld-Ryggen som med hinanden parallel liggende, Steen-Dynger, af hvilke enhver udgjorde en lang Række eller Række for sig selv, adskilt ved en Mængde Lyng, hvormed Fjeld-Siden ellers overalt er beklædet. De løse Steene, hvoraf Dyngerne bestode, vare i Almindelighed kun maadelig store, samt mestendeels flade og tynde. De fleste af dem laae uden nogen vis Orden opstablede paa hinanden; men nogle stode paa Kant, fæstede i Lyng-Marken, ligesom Stykker eller Steen-Pæle. Mange af dem havde og Huller igiennem sig, eller og lange Furer og Lister, ret ligesom de med Fliid kunde have været giennemborede eller høvlede; ei at tale om flere usædvanlige og forunderlige Skikkelse, som efter Beboernes Sigende skal være at see paa andre Steder, hvor Tiden ikke tillod mig at komme. 8) Hvad endelig Fjeld-Ryggen angaaer, da var den paa et vist Sted mere Græsrig, end man i den Høide kunde have formodet; i sær stod her *Alchimella alpina*, *Asplenium* s. *Ruta muraria*, og *Rhodiola* s. *Radix rosea* i stor Overflodighed. Men dette lille Stykke var og det eneste, som bar Græs; thi den ganske øvrige Deel var bedækket med flade Steene (de fleste ei større, end at de kunde løstes op med een Haand) saa at der ingen anden Væxt var at see, end et Slags Mosse, kaldet *Lichen fruticulosus solidus*, som voxede hyppig overalt. Denne store Mængde af løse Steene, hvormed Fjeldets Ryg overalt var bedækket, saa vidt man kunde øine, gav et særdeles forunderligt Syn, og det saa meget mere, som den eene Steen laae oven paa den anden, omtrent i samme Orden som Tagsteenene paa et Huus, alle

nedvendte mod Nordvest men opvendte mod Sydpøst, og opstabilede i lange Rader fra Nordøst til Sydpøst; saa at, omendkjønt Fjeld-Ryggen var ujævn, og gik paa nogle Steder op og ned i smaae Forhøielser og Dale, saa laae dog Steenene altid vendte paa een og samme Maade og i selv samme Linie (*). At disse Steene ved Storm Vindene (i sær den hæftige Nordvest-Vind) Tid efter anden blæses af og kastes ned paa Fjeldets Søndre Side, derom kan jeg saa meget mindre tvivle, som her endnu stode en Højen Steene paa Kant og ganske færdige til Nedfald; og dette viiser da tydelig nok, hvorfra de forommældte stode, og langs ved Fjeld-Siden liggende, Steen-Dynger have sin Oprindelse, ligesom det og giver Anledning til at slutte, hvor utroelig en Mængde af løse Steene dette Fjeld maae have baaret paa sin Ryg i de ældste Tider. Efter at jeg havde benyttet mig af den her faldende skønne Udsigt, gik jeg tilbage samme Wei, som jeg kom op.

2) Fjelds.

(*) Efter Bøndernes Forsikkring, skal det have selv samme Beskaffenhed med de øvrige her i Eggen beliggende høie Fjelde, og efter deres Meening blive disse Steen-Dynger paa Fjeld-Ryggen at ansee for Virkninger af Syndfloden, ligesom de ved Sulefjeldets Beskrivelse forhen ommældte Baare-Heier, hvilke og skal være at finde paa dette Fjeld. Til ikke liden Beskrivelse for denne Meening tiener det Hamburg. Magazin. 6 B. 1 St. 5 Abhandlung, kaldet Zufällige Gedancken von der Sündfluth, hvor det blant andet heder saaledes: „Erkerne af de under Jorden begravede Støve vende deres Toppe mod Sydpøst (See Leibnitz. „Protogæa §. 47.) og derfor maa Syndfloden have haft saadan Direction.“ Strax derefter gives og denne Grund derfor: „Jorden har sit Sving fra Vesten til Østen; derfor skeede det, at Floden, naar den gik mod Sønden og ilede hen til Equator, maatte tillige ved dette Jordens Sving rykkes noget mod Østen, og selgelig tage en Direction „mod Sydpøst.“

2) Eidsvåg er den anden mærkværdige Gaard i dette Bygdela, og har faaet sit Navn af det Eid og den Våg, ved hvilke den er beliggende, ligesom Eidet igien bærer Navn af Gaarden og kaldes Eidsvåg-Eid, skjønt det og lige saa ofte nævnes under Navn af Vatne-Eid, ventelig fordi det støder til Vatnefiorden, som ved Eidet adskilles fra Grytefiorden. Eidet, som ikkun er en Fierding langt, men derhos ganske jævnt, befares idelig af dem, der agte sig til eller fra Romsdalen, og ikke ville tage den lange Omvei forbi Hildrestranden i Harams Sogn; da den alfare Bei over Eidet falder just fra denne Gaard og hen til Gaarden Dug paa hiin Side, og disse tvende Gaarde altsaa ere at ansee som Skjeds-Skifter for de Reisende. Kong Friderich den Fierde tog Selv denne Bei paa sin Reise igiennem Norge i Aaret 1704, og holdte da Sit Maaltid paa Gaarden Eidsvåg i en Bonde-Stue, hvor endnu til Erindring derom findes en Træ-Table, hængende paa Væggen med denne Paaskrift: Anno 1704 den 8de Julii splistte Kong Friderich den Fierde i denne Stue. Et ganske eenfoldigt Ereminde! som dog efter mine Tanker gjør denne ædelmodige Konge større Værd, end mange af de kostbareste Statuer og Væ-Strytter i andre Lande.

II.) Vatne-Bygd ligger paa den Østre Side af Eidsvåg-Eidet, og indbefatter den inderste Deel af Vatne-Fiord, tillige med den fra Fiorden opgaaende Vatne-Dal, en temmelig stor Dal, der strækker sig fra Vesten til Østen omtrent i 1 Miils Længde, er indsluttet af Fjælde paa begge Sider, og giennemskæres i Midten af en Elv, som, forend den falder ud i Fiorden, foreener sig med et lidet først Vand, eller et saa kaldet Vatn, der holder $1\frac{1}{2}$ Fierding i Omkreds, og er i sær mærkværdigt deraf, at det ei alene har givet Dalen, Bygden, Fiorden og Eidet, men end og Kirken og heele Sognet sit Navn. I Dalen falder godt Korn-Land og gode Græs-Gange, saa og nogen

Birke-Skov; men af Fyrre findes nu omstunder slet intet, naagtet den tilforn siges at have voxet her i Oversflodighed. Videre falder ikke at erindre om Dalen i Allmindelighed; men i Særdeleshed kunde endnu mærkes

1) Batne, den fornemste Gaard i Dalen, som ligger strax oven for bemældte færske Vand, af hvilket den bærer Navn. Paa denne Gaard findes en meget vaad og sumpig Myr, som kaldes Igle-Myr, fordi den overalt er begroet med Igle Græs (*Trifolium aquaticum*) og ansees som Aarsag til den her i Bygden gangse Svagthed blant Faarene, kaldet Igle-Sot eller Vass-Sot, der meget hindrer Faare-Avlingens Drift, og forarsager, at de fleste Faar her i Bygden vantrives og doe bort. I sær staae de Fare for at faae dette usunde Græs i sig om Foraaret, naar de lades ud af Huus, efterdi de da med Begierlighed søge hen til Myren, som paa den Tid staaer grøn frem for den øvrige Deel af Engen; til hvilket at forekomme, man efter mine Tanker enten burde indhægne Myren, eller og udtørre den ved Grøfter og Afløbs-Render, igiennem hvilke Vandet her saa meget lettere kunde bortledes, som her baade ligger en Elv og et færsk Vand i Nærheden. Foruden *Trifolium aquaticum* voxer og paa denne Myr *Comarum palustre* i Mængde, item *Drosera* s. *Ros solis* paa de Steder, som ei ere alt for vaade og fugtige. Derimod sees paa de tørre Bakker, ved Siden af det færske Vand, *Arnica foliis ovatis integris* i stor Oversflodighed, og i Vandet selv en Mængde af *Scirpus lacustris*, som dog ikke voxer ganske nær ved Vandbrædden, men staaer allevegne et Par Alne viidt derfra, uden Tvivl af den Aarsag, at Rødderne, som efter Linnæi Vidnesbyed ingen Frost kan taale, vilde ellers fryse bort om Vinteren.

2) Batne-Kirke staaer og paa denne Gaard, ganske nær ved det færske Vand, hvor den har en smuk Situation, men ligger ikke meget

beleilig for Sogne-Folket, som selv eier Kirken, og har nu i Sinde at flytte den herfra til Gaarden Dugsgotten (*). For nærværende Tid er den en liden og uanseelig Stav-Kirke, som ingen indvendige Zirater har, eller andre Mærkværdigheder, undtagen det skulde være et $2\frac{1}{2}$ Alen høit, samt vel malet og forgyldt, Marie-Billede, som nu er sat til Side og foragtet, men har dog givet mig Anledning til at troe, eller rettere bestyrket mig i de Tanker, at Kirken i de Catholske Tider har været bygt og indviet Jomfrue Marie til Ære, og baaret Navn af hende; hvilket kan sees af den i 1. Parts 6. Cap. paaberaabte gamle Reformaß, dateret d. 7 Maii 1589, hvor Watne-Kirke forekommer under Navn af Maruk, som efter al Rimelighed intet andet vil sige end Maru-Kirke eller Mariæ-Kirke. Til Kirken ligger vel et Tordegods, men samme bestaaer kun af 8 Bøge $17\frac{1}{2}$ Mark Fisk.

Tredie Artikel

om

Annex-Sognet Skoue.

Dette Sogn meenes at have faaet sit Navn af den Mængde Skov, som det i de ældre Tider har havt, og hvoraf det endnu eier et større Forraad, end noget andet Sogn paa Søndmør, og bliver derfor nu omstunder gemeenlig skrevet Skoue; men i daglig Tale kaldes det Skoye, og i gamle Haandskrifter saa vel som trykte Bøger Skoden eller

(*) Dette er og siden skeet i Aaret 1761, da Kirken blev forflyttet fra Watne til Dugsgotten, og af en Stav-Kirke forandret til en Lommer-Kirke, som allerede er forsynet med Splir og Tagsteen, og venter med det første at faae en af Skolemester Jacob Sørensen udskaaen, malet og forgyldet Alter-Tavle.

eller Skodje, hvilket sidste uden Tvivl er det ældste og rigtigste Naavn. Sognet, som ligger indsluttet imellem Vatne, Borgund og Drøfoug, er det største Annex under Borgund, og tillige det smukkeste Sted i Kaldet, efterdi Biergene falde her ikke meget høie, og ere desuden prydede med deilig Fyrre-Skov, som udgjør Sognets fornemste Herlighed. At Fyrre-Skoven her frem for andensteds befindes endnu at være i god Stand, det maa i sær tilskrives Jord-Artens Beskaffenhed og dens Villighed til at skyde nye Umper; men da den idelig maa forsyne de mange trængende Naboer, saa forødes den meget Tid efter anden, i sær ved den fordærvelige Skaate-Hugst, hvorved unge og ranke Fyrre-Træer fældes ned og sælges, blot for at flobes i to lige Deele og anvendes til de saa kaldte Skaate-Gierder. Næst Tommer-Hugst bestaaer Indbyggernes beste Næring i Lørskæ-Fiske-rie, for hvis Skyld de aarlig maae begive sig hen til det i Hoved-Sognet beliggende almindelige Fiskevær, kaldet Borgensund; thi i Sognet selv falder ingen betydelig Fangst, undtagen af den saa kaldte Smaae-Fisk, eller smaae Færst- og Salt-Bands Fiske, af hvilke de sidste befindes (baade her og i Annexet Vatne) i nogen Mængde og af særdeles god Smag, som fornemmelig tilskrives den Biergagtige og Steenige Grund, paa hvilken de opholde sig. Derimod er Ulgerdyrkningen her ikkun i maa- delig Tilstand, og Korn-Avlingen neppe af høiere Beløb, end i Annexet Vatne, som dog er et mindre Sogn; hvorfor og Indbyggerne altid nødes til at forsyne sig med fremmede Korn-Varer, hvis Beløb, efter min Regning, bør end og i almindelige Aaringer anslaaes til 250 Tønder.

Sognet bestaaer næsten alene af fast Land, og lader sig, ligesom Annexet Vatne, beqvemmeligst deele i tvende Hoved-Parter, nemlig i Nordre og Søndre Part, hvilke fra hinanden ere adskilte ved det
forhen

forhen ommældte Sund, kaldet Dragsund; og enhver af disse Hoved-Parter kan atter deele i 3 mindre Parter eller Bygdelave.

I. Den Nordre Part.

Den Nordre Part, som ligger Norden og Vesten for Dragsundet, udgjør egentlig den faste, og tillige den største, Deel af Sognet. Den strækker sig fra Eldsvig-Bygden i Batne Sogn, til Solner-Dalen i Drskoug Sogn, og indbefatter følgende Bygdelave.

1.) Engesæt-Dal, en stor og frugtbar Dal, gaaer op fra Grytesfiorden ved Batne Sogns Grændser, og ligger som sædvanlig i en Strækning fra Vesten til Østen, indsluttet imellem tvende Fjeld-Sider, af hvilke den Nordre falder langt mere jævn og beboelig, end den Søndre. Midt i Dalen ligger et særskilt Vand, kaldet Engsætdals-Vand, som er en halv Mil langt, men paa de fleste Steder saa smalt, at man paa begge Sider kan staae og raabe over til hinanden. Mod Østen slaaer det sig ud i tvende Arme eller Greene, af hvilke den Søndre gaaer op til Gaarden Store-Fylling, og den Nordre til Gaarden Store-Engesæt, hvor den modtages af en temmelig stor Elv, fra hvilken og mange mindre Elve Vandet faaer sit Tilflod; hvorimod det har sit Udløb igiennem en anden Elv, som falder ud ved Gaarden Tingfiord i Grytesfiorden. Foruden god Korn-Avling, falder og her i Dalen skion Græsning paa Udmarken, item lidt Birke-Skov til fornødent Brug; saa at Dalen i alt kan ernære 37 Gaardmænd og mere end 200 Mennesker af begge Køn. Her kunde i sær mærkes

Engesæt, den største og fornemmeste Gaard, af hvilken Dalen har faaet Navn, og beliggende ved en Elv, af hvilken den deele i Store- og Lille-Engesæt. Omtrent midt imellem denne Gaard og fornævnte Store-Fylling findes et lidet men meget dybt særskilt Vand,

Band, eller rettere et stort Kiær, og i Kiæret en flydende Holm, som er saa stor, at den kan bære et Par Personer, og bor uden Tvivl ansees for et, ved Vindenes Hielp løsbrevet, Stykke af Bandbrædden, som formedelst en Tilvært af Mosse befindes at bære saa løs og blød, at den neppe taaler at betrædes. Holmen drives bestandig hid og did af Vindene, og tiener ifkun til et Opholds-Sted for Lømen, som bygger der sit Nede om Sommeren; men Kiæret selv indeholder en Hoben Muld-Kræer (*Trutta fluviatilis*) som fra første Tid ventelig er kommen derop igiennem den fra Kiæret til Engsætdals-Bandet flydende Aae eller Bæk. Ved Gaarden Skare her i Dalen skal findes et andet Kiær, omtrent af samme Beskaffenhed som dette; men paa andre Steder ere saadanne flydende Der rare at see hos os.

II.) Stette-Bygd vil jeg kalde den Land-Tunge,* eller fra det faste Land udgaaende Arm, som fra Engsætdalen adskilles ved en Fjeld-Strækning, og endes paa den eene Side ved Tastesundet, men paa den anden ved et trangt Revier, kaldet Strømmene. Dette Bygdelag er forsynet med temmelig godt Korn-Land saa vel som nogen Fyrre-Skov, og har, foruden Gaarden Stette, af hvilken det bærer Navn; endnu følgende mærkbardige Steder, nemlig

- 1) Mauren, den yderste Gaard paa Landtungen, hvor man aarlig opploier af Agrene et Slags Cristaller, som ei ere kantede, men tynde og flade ligesom smaae Iis-Plader, med nogle Volsagtige Ujævnheder uden paa; saa at de ikke ere ganske reene og giennemsigtige, men hist og her lidt dunkle, samt derhos noget hviidere end den ægte Cristal, der holder sig blaaagtig som Demant. Nøget disse Cristal-Plader bestandig tages op og ryddes ud af Agrene, siges de dog aarlig i Pløie-Tiden at indfinde sig i lige stor Mængde; hvorover man er falden paa den Tanke, at de med Tellen skydes op af

Tor-

Jorden om Foraaret, ligesom andre Steene. At dette skulde være den rette og ægte Cristal, kan jeg ikke troe; men holder for, at det er en *Quartzum cristallinum aqueum Wallerii Spec. 102. 1.*, som efter Beskrivelsen skal være meget klar. Ellers vil man forsikre, at det oven for Gaarden beliggende Fjeld skal have Cristaller af det kantede Slags; skönt de dog, mod hiine at regne, siges at være ganske dunkle.

- 2) Stovsæt og Opskar ere tvende nær ved hinanden beliggende Gaarde, imellem hvilke nedrinder en liden Elv, kaldet Eiter-Aae (af Eiter γ : Vedder eller Gift) fordi den altid, baade Sommer og Vinter, giver fra sig en stærk og giftig Kulde, som i sær fornemmes, naar man reiser forbie Stranden, hvor Aaen falder ud i Soen. Den har sit Udspring af en Myr, hvis Fugtighed synes at komme nedden fra, eller lige op fra Grunden; og dette er maaskee Aarsagen til Vandets usædvanlige Kulde.
- 3) Leite, som er den sidste Gaard i Bygdelavet, ligger paa en meget flad og jævn Mark, og har deraf uden Tvivl faaet Navn, efterdi Leite (*) er et gammelt Norskk Ord, som i *Miltzovii Presbyterologia Wols-Hardangriana* pag. 9. forklæres ved en Slætte, Planities. Paa denne Gaard siges Skoue-Kirke, eller Kirken for Skoue Sogns Meenighed, tilforn at have staaet; men paa hvad Tid, og ved hvilken Anledning, den er bleven forflyttet, vides ikke.

S 2

III.) Skoue-

(*) Med dette Ord staae adskillige andre Norskk Ord og Talemaader i nær Forvandelskab, saasom Lie eller Ltid, en jævn og langsom hældende Fjeld-Side; Lee eller Lea, en Side, eller rettere en hældende Side, maaskee af Leed, *Artus*, høieligt Lem; Lee-Bord, den hældende Side af et seilende Fartoi; at lee eller lede sig, at bøie eller hælde sig til een af Siderne; Leite, at lede eller søge efter noget, som kan være tabt eller forlagt. Dermed synes og at komme overeens det Danskk Leene eller Læne, at hælde sig; item Leene-Stol, Læe og Lye, og maaskee flere.

III.) Skoue: Bygd tager sin Begyndelse der, hvor Stette-Bygden endes, eller i sær ved Gaarden Strømme, ja kaldet af den stærke Strøm, som falder imellem dette Bygdelav og den toert over for liggende store Hals-De, hvilke her begynde at nærme sig til hinanden, og at danne imellem sig et trangt Nævier, som strækker sig lige hen til Dragsfund, og har paa nogle Steder meget snævre og stridige Strømme, af hvilke Nævieret selv, saa vel som de omliggende Egne, gemeenlig kaldes Strømmene. Forbie Sundet strækker Bygdelavet sig end videre hen til Solnør, som er den sidste Gaard i denne Part af Sognet, og derhos den eeneste Gaard i Solnerdalen, som hører Skoue Sogn til, da alle de øvrige ere henlagte til Naboe-Sognet Ørskoug. I dette Bygdelav falder overalt en behagelig Situation, item skion Fyrre-Skov, og god Fangst af allehaande smaae Fiske, hvilke, som bekendt er, gierne opholde sig i Strømmene. Den heele Strand-Side er meget vel beboet; og blant de mærkværdige Steder kunde i sær regnes

- 1) Øvre-Skoue, en stor Gaard, som egentlig bestaaer af tvende adskilte Gaarde, nemlig Yttre- og Indre-Skoue. Paa denne sidste staaer Skoue-Kirke, som i de ældre Tider er forflyttet fra Gaarden Lette i Stette-Bygden, og anlagt her paa en Bakke, hvor den har en ganske fordeelagtig Situation. Kirken er een af de riigegeste i Provstiet, efterdi den eier et Jordegods bestaaende af 18 Boge Fisk; men ikke des mindre var den dog næsten ganske forfalden, da Sogne-Mændene i Aaret 1750 tilkøbte sig den for 700 Rdlr., og bygde den op paa nye af Tømmer, saa at den nu, med en Beføstning af 1400 Rdlr., er sat i meget god Stand. Jeg veed ikke, om det er Uimagen værdt at mælde: At paa Gaarden Nedre-Skoue, strax neden for Kirken, blev for kort Tid siden fundet, tet under Jord-Skorpen, et Stykke Flint af beste Slags,

og saa stort som en Karl kunde bære, hvilket Bønderne strax sloge i tu og anvendte til sædvanligt Brug. At finde en Flinte-Steen af den Størrelse liggende under Jorden, er i det mindste hos os noget usædvanligt.

- 2) Skouevaag, en Gaard saa kaldet af den Viig eller Vaag, i hvilken den ligger, er mærkværdig af en Bakke, kaldet Kuestiæl-Bakke, som ligger tet ved Stranden og bestaaer af puurt Leer, hvori mangfoldige Søe-Skiæl sidde ligesom indæltede, nemlig først en stor Mængde Roe-Skiæl (*Bucardia*) som har givet Bakken Navn, og dernæst en Hoben Sandmige-Skiæl (baade *Mya testata ovata postice truncata* og *Mya testata ovata postice rotundata*) foruden en Deel Bekke-Skiæl (*Pectunculus* f. *Concha subrotunda sulcis viginti sex longitudinalibus*) og andre flere.
- 3) Solnør, som i daglig Tale kaldes Solnør eller Solnaar, ligger Sonden for Dragsundet, i Mundingen af den saa kaldte Solnør-dal, en Dal, som for nærværende Tid eier noget nær den beste Fyrre-Skov paa heele Sondmør. Dalen selv tilhører for den største Deel Naboe-Sognet Ørskoug; men Fyrre-Skoven ligger mestendeels til Gaarden Solnør, hvis Eiere og Beboere bestandig have sparet den og holdt den i god Hævd. Foruden et godt Saug-Værk eller Sav-Mølle, som drives ved den igiennem Dalen flydende Elv, hører endnu til denne Gaard: a) Hattlevig, et tvert over for paa den store Hals-De beliggende Sted, som herefter skal ommæles, og b) Dragsund, som ofte tilforn er nævnet, og her noget noiere maa beskrives.
- 4) Dragsund, som adskiller Skoue-Bygden fra den høstliggende store De eller Hals De, og deeler Skoue-Sogn i tvende Hoved-

Parter, er et ganske trangt og lidet Sund, neppe 50 Skrid langt, og derhos saa grundt eller lidet dybt, at man i Ebbe-Tiden umuelig kan roe eller seile derigiennem, men maa (saa fremt man ellers vil undgaae den Uleilighed, at reise rundt om den ganske Hals-De) Drage eller trække Baadene over fra den eene Ende af Sundet til den anden; og er dette maa skee Aarsagen, hvorfor Sundet har faaet Navn af Dragsund. Men, uagtet Sundet i Ebbe-Tiden er paa de fleste Steder saa tørt, at man end og kan gaae tørskoet derover, saa har det dog paa et vist Sted et saa kaldet Høll, eller dybt Vand-Stade, som er meget Fiskeriigt, og ligger som en Herlighed til Gaarden Solnør, hvis Skyld eller Matrikel-Taxt er af den Aarsag forhoiet paa 1 Møllag, det er, en fjerde Deel af 1 Bog Fisk. At denne Huule er saa Fiskeriig, og at Fisken med Bequemmelighed lader sig der fange, det maa i sær tilskrives Ebben og den med Ebben følgende Strøm; thi-saa snart Vandet begynder at falde ud af Sundet, fører det med sig en hæftig Strøm, mod hvilken Fiskene med Begierlighed søge, og samle sig til sidst i Sundet og Huulen, hvor de blive staaende, indtil Vandet ganske er udfaldet og Sundet tørt, da de ei kan komme ud af Huulen igien. Passer man imidlertid paa og fisker i Huulen med et Rod, kan man rense eller udtomme den ved en eeneste Dræt, og folgelig paa een Gang (som ofte er skeet) fange mange tusinde Fiske, fornemmelig Sild og Sey; men bier man, indtil Floden kommer og Vandet begynder at vore, da, som Fisken faaer Strømmen imod sig igien, forlader den sit Stand-Quarteer, og gaaer strax samme Bei ud, som den kom ind. Dette temmelig store og dybe Høll kan altsaa ansees som en naturlig Fiske-Dam eller Park, og som een af de rareste Herligheder, der kan ligge til nogen Gaard.

II. Den Søndre Part.

Den Søndre Part af Skoue Sogn ligger paa den fra Skoue-Bygden udgaaende store Land-Tunge, med hvilken det har denne særdeles Beskaffenhed, at den i Flod-Tiden kan betragtes som en De, og derimod i Ebbe-Tiden, naar Dragsundet er tørt, som en Halv-De. At dette Stykke Land i de ældre Tider virkelig har været anseet for en De, og baaret Navn af Drenøe, derom har jeg af gamle og troeværdige Folk ladet mig forsikre; men da jeg i Borgund Sogns Beskrivelse har rettet mig efter det almindelige Begreb, som man for nærværende Tid har, og betragtet det som en Deel af det faste Land, saa vil jeg og her vedblive samme Begreb, og kalde Landet en Halv-De. Den halve og Bøstlige Deel af samme henhører til Hoved-Sognet, og er der under trende Landstrækninger allerede bleven betragtet; men den Østlige halve Deel, som og lader sig deele i 3 Strækninger eller Bygdelave, kommer her i Betragtning.

I.) Svorte-Bugd vil jeg kalde den bugtede Strand paa Nordre Side af Halv-Den, som svarer just lige imod Stette- og Skoue-Bygden paa det faste Land, og folgelig paa den eene Side indslutter det forhen ommældte trange Revier, kaldet Strømmene. Strand-Siden holder mere end 1 Miil i Længde, og strækker sig fra Dragsundet hen til Leerstad-Bygden i Borgunds-Sogn, eller til Gaarden Høevlig og den høsliggende lille De, kaldet Dyrøe, hvor Skoue Sogn endes paa den Kant. Den har overalt skion Fyrre-Skov, men i Øvrigt intet Mærkbærdigt, undtagen nogle faa i Nærheden beliggende smaae Der, af hvilke den yderste og inderste ere behøede, nemlig først den forhen ommældte Dyrøe, og dernæst

Vemøe, en meget smuk og behagelig De, som ligger omtrent midt imellem det faste Land og Halv-Den, og er overalt prydet med store

og ranke Fyrre-Træer. Efter Beretning skal her tilforn have været Birk og Hassel-Træe i Mængde, uden nogen Blanding af Fyrre; men da alt dette var bort hugget, og det tilbage værende Lyng blev afbrændt, skal den meget tykke Fyrre-Skov, som nu sees, og hvori ikke findes det mindste Træ enten af Birk eller Hassel, af sig selv være oprunden.

II.) Brusdals-Dal eller Brusdals-Bygd, som ligeledes er forsynet med skion Fyrre-Skov, ligger omtrent midt paa Halv-Den, indsluttet af Fjælde paa begge Sider, og indsluttende et meget stort Færst-Band, kaldet Brusdals-Band, som strækker sig hen til Spilkeviig i Borgunds Sogn, og falder der ud i Søen med en Elv. Den Vestlige Deel af Dalen hører til Borgunds Sogn, og er paa sit Sted henført under Spilkeviig-Bygden; men den Østlige Deel, som egentlig kaldes Brusdals-Bygd, tilhører Anneret Skov. Den Søndre Side af Dalen og Bandet er (som sædvanlig) kun lidet beboelig; men den Nordre Side har adskillige gode Gaarde, hvoraf dog ikkun de 4 Østligste komme her i Betragtning. Videre bliver her at mærke

- 1) Brusdals-Bandet, som ei alene overgaaer alle andre Søndmørske Blande i Størrelse, efterdi det baade er temmelig bredt og holder en stiv Mil i Længde, men har og desuden adskillige særdeles Egenskaber, som her ikke kan forbiegaaes. a) Er det almindelig bekendt, at dette Band aldrig belægges med Is for Vinter-Solhverv, hvor stærk Frost der end kan indfalde; da det dog efter bemældte Solhvervs-Tid fryser lige saa let til, som noget andet Band. b) Erfares det idelig, at dette Band, saa ofte en Storm af Vestlige Vinde reiser sig i Havet, sættes strax i en hæftig Bevægelse, ligesom Havet selv, og giver sin Uroelighed tilkiende paa samme Maade, nemlig ved stærk Undersøe og Dragsue, eller Søegang og Bræn-

Brønning; saa at den vælter store Bølger op paa Landet, og kan, hvor Vandbrædden er nogenledes lav og jævn, skyde dem 2 til 3 Favne høiere op end sædvanlig. Er Vandet end belagt med Is, ophører Søegangen derfor ikke, men ytrer sig ganske kiendelig, deels ved at give en brumlende Lyd under Isen, deels ved at bryde og kaste den i mange Stykker høit op paa Stranden; ja, saa snart man seer tykke Skyer at samle sig og trække sammen i Vester-Havet, fornemmer man strax en Uroelighed i Vandet, og skeer det paa en Tid, naar Vandet ligger tilfrosset, gjør man sig strax den Regning, at Isen vil bryde og gaae op. Denne brusende Egenkab hos Vandet har maaskee givet Anledning til, at Dalen, i hvilken det ligger, er bleven kaldet Brusdal, ligesom Vandet igien har faaet Navn af Dalen og kaldes Brusdals-Band. 2) Foruden denne stærke Søegang, som i sær fornemmes i den Østlige Bugt, hvor Vandet er dybest, falder og her overalt en kiendelig Strøm (*), med hvilken det har denne særdeles Beskaffenhed, at den altid gaaer tværtimod Søe-Strømmen, eller Strømmen i Havet og Fiordene; saa at, naar denne i en Storm af Vestlige Vinde falder ind ad eller mod Øst, løber hiin ud ad eller mod Vest; men naar Veiret er stille, og den første da efter Sædvane falder fra alle Fiorde ud til Havet, tager den sidste et modsat Løb og gaaer ind ad. Denne Egenkab

I

kan

(*) Stærk Strøm og Søegang skal efter de flestes Mæning fornemmes i alle store og nær ved Søe-Kanten beliggende ferske Bände. At Horningdals-Bandet i Naboegderiet Nordfiord, som er 9 Fierdinger langt og selgelig eet af de største Bände i Bergens Stift, kommer i disse 2 Poster overeens med Brusdals-Bandet, er bekiendt nok; og man vil forsikre, at Slynghstad-Bandet i Batne Sogn, Engsetdals-Bandet i Skone Sogn, og andre flere, yttre en kiendelig Uroelighed, eller i det mindste svoline op og overstige sine sædvanlige Grændser, saa ofte Hav-Veiret eller en Storm af Vestlige Vinde er forhaanden.

kan lige saa lidet tages i Tvivl, som de 2 første, efterdi de alle falde tydelig nok i Dinene, og kan aarlig bemærkes af Dalens Beboere, som idelig roe og fiske i Vandet; men derimod veed jeg ikke, paa hvor sikker Erfaring det grunder sig, at *h* Mor-Ilden, som ellers ikkun fornemmes i det salte Vand, ogsaa skal bemærkes her, naar Luften er tyk og Taagefuld, uagtet dette Vand er lige saa sødt, som noget andet færsk Vand. Vel er det vist, at Sagen berettes af Dienstynlige og meget troeværdige Vidner; men da et Skin eller Glimt for Dinene kan have mange Aarsager, og Indbildningen i denne Post allersnarest kan bedrage, saa drifter jeg mig ikke til at udgive dette for en afgjort Sandhed, men maa lade det komme an paa nærmere og nøiere Undersøgning. *e*) End videre tillægges dette Vand en besunderlig, skiont derhos lidet rimelig, Egenskab, som bestaaer deri: At Baar-Torsken i Havet siges at rette sig efter Korens Gang i Vandet; saa at, naar den sidste befindes om Høsten at samle og opholde sig ved den Østlige Bugt af Brøsdals-Vandet, skal den første i næstfølgende Foraar begive sig ind fra Havet til Breesundet og Fiordene. Denne Regel ansees her for saa vis og paalidelig, at de ved Hav-Kanten boende Fiskere lade sig hver Efterhøst af Brøsdalsens Beboere underrette om Korens Gang og Stæde i Vandet, meenende deraf at kunde slutte, hvor nær Baar-Torsken i paafølgende Aar vil søge ind til Landet eller ikke, og folgelig, hvor Fordeelagtigt eller ringe Baar-Fiskeriet vil blive. At Regelen ofte holder Stik, kan ikke nægtes; men i Aaret 1757, da jeg fornemmelig lagde Mærke dertil, slog den ganske feil, og det af en meget naturlig Aarsag: Thi som Baar-Torsken i samme Aar blev ved en Grundstød (eller hæftig Storm af Vestlig Vind) drevet ind igiennem Breesundet, saa maatte den af Nødvendighed søge ind til Landet, endskiont det maaskee var imod dens natur-

naturlige Drift, og uagtet det streed imod den Gang, som Nøren den foregaaende Høst havde taget i Vandet. Overalt synes dog det eene med det andet at viise, at dette Vand staaer i et Slags Harmonie og Forening med Habet; og dersom man vil troe et gammelt Sagn, som findes blant vore Fiskere, da skeer Foreningen ved en underjordisk Rende eller Canal, som strækker sig fra Breesundet hen til Vandet. Vil man antage denne Mæening som den rimeligste, og tillige sætte, at Canalen har sin Aabning ved den Østlige Bugt af Vandet, som er meest dyb og meest uroelig, da synes det, at Søegangen og Strømmens forkeerte Løb i Vandet deraf nogenledes vel kunde lade sig forklare. 2) Foruden denne skjulte Canal, tillægges Vandet endnu en anden, hvorved det skal staae i Forening med Storfjorden, og have sit Udlob i dens Bund, selvfølgelig der falde ud med en Spring-Kilde. Anledningen til saadan Gissning er denne: Alt, da der i bemældte Fjord, lige over for Søelvsfjorden, findes en meget Fiskerlig Øvelte-Hælde, eller Fisker-Plads af Øvelter, og det blant alle vore Fiskere ansees som en afgjort Sag, at hvor disse Fiske bestandig opholde sig i nogen Mængde, der opspringer altid en Færskvands-Kilde af Søe-Bunden; saa slutter man, at her ligeledes maa være en Kilde, og at den rimeligst maa have sit Udspring fra dette Vand, som baade ligger nærmest, og desuden efter den almindelige Mæening falder ud i Breesundet paa samme Maade. Alt hvad man kan sige herom, er dette, at Sagen ikke er urimelig eller umuelig, og at vore Fiskeres Slutninger, omendstønt de ei ere ganske visse og upaatvivlelige, dog stemme vel overeens med de nyere Naturkyndiges Grund-Regler, som ville ulede alle Vand-Kilder fra Bierge og høie Steder. 3) Endelig heder det, at dette Vand tilforn skal have været meget rigt af Fisk, i sær af Ror, som siges baade at have faldet større og i større

Overskødighed her end andensteds; men at Fiskeriet derimod nu omstunder er de fleste Aar af lige saa liden Betydning her, som i vore øvrige færske Bænde.

- 2) Brusdal er den største og fornemste Gaard her i Dalen, og bærer derfor samme Navn, som Dalen selv. Gaarden har skion Fyrre-Skov, og derhos et Sav-Brug, som vel for nærværende Tid er ringe, men synes dog med Tiden at ville blive af større Vigtighed; thi da al den Skov, som ligger paa den Østre Kant af Halv-Den, støder her sammen, som til en Middel-Punkt, og Stedets indfænbne og vanskelige Beliggenhed ei tillader at bringe det Tommer, som der kan hugges, andensteds ned end til Gaarden Brusdal og Brusdals-Bandet; saa vil det formodelig en Gang komme dertil, at man, naar den beleiligste og nærmest ved Søen beliggende Skov er forødet, maa gribe til det øvrige, som ligger affides, og føre Tommeret derafra ned til Gaarden Brusdal, for enten der at lade det skiere, eller og for at bringe det videre fort over Brusdals-Bandet, og ned til Spilkevigen i Borgunds Sogn.

III.) Honningdals-Bygd vil jeg kalde det tredie og sidste Bygdelav, som ligger paa Søndre Side af Halv-Den, og vender mod Storfjorden, folgelig indslutter Brusdalen for Sonden, ligesom Svorte-Bygden for Norden. Denne Strand tager sin Begyndelse ved Einlems-Bygden i Borgunds Sogn, og endes ved Dragsundet. Den har nogen Herlighed af Fyrre-Skov og Fiskerie i Fjorden, saa og i sær følgende mærkbardige Gaarde.

- 1) Hesseberg er den første Gaard i Bygdelavet ved Borgunds Sogns Grændser, ved hvilken bliver at agte: a) At her i Nærværelsen ligger

ger et Bierg, som er kommet i Udraab for at indeholde Solv-Erk, skiont med liden eller ingen Grund, efterdi Stedet, som dertil anvist, ikkun befindes at have lidt Kies og Glimmer. β) At Soe-Biergene, eller Gaardens hoie og Klipperige Strandbrædde, ere fulde af hviide Feldtspat-Aarer, som give en artig Anseende. γ) At ved Gaarden nedrinder en liden Aae eller Bæk, som af sin giftige Kulde kaldes Eiter-Aae, og er folgelig af selv samme Beskaffenhed som den, om hvilken nyelig er mældet ved Stette-Bygdens Beskrivelse. δ) At her paa Gaarden sees 3 store, runde og jævnsides liggende Steene, kaldte Orne, af hvilke den store Halv-De, hvorpaa Gaarden ligger, har i gamle Dage været kaldet Drense, fordi den da blev anseet som en De.

2) Honningdal, et Handels-Sæde og Tingsted for Vasse-Skibrede, ligger meget behagelig i en indsluttet Bugt, ved en liden Skovrig Dal, og ved en Elv, som driver en god Sav-Mølle. For kort Tid siden blev her, i Anledning af en nye Brønds Opgravelse, fundet 3 Alne dybt i Jorden et Stratum eller Lag af et graat og meget fint Leer, som ikke bruser med Skedevand, men begynder derimod, saa snart det lægges i fersk Vand, at faaage hæftig og skyde stærke Bobler; hvorpaa det strax, og ligesom i et Dieblis, falder hen til det fiineste Stov, som er uden ringeste Blanding af Sand.

3) Haahlem, som er den sidste og nærmest ved Dragsundet beliggende Gaard, bliver ikkun at mærke i den Henseende, at den har et lidet Kiær, eller en Sump, hvori avles en Deel Blod-Igler, som af Opsidderne fanges og sælges. Nær ved denne Gaard ligger ellers en øde Jord, som kaldes Hatlevtig og tilhører Gaarden Solnør, med hvilken den er i Matrikelen sammenføiet og ansat

under een Tagt. Dette Steds Viergagtige Strandbrædde bestaae af et Slags haardt Leer, som dog paa mange Steder ei er haardere, end at det Stykkeviis kan pilles ud med blotte Fingre. I Leeret sidder indsluttet, ei alene en Mængde smaae og store Koppels-Steene, som med en Haand-Steen let kan slaaes ud, men og en stor Hob hviide eller guulagtige Spat-Kirtler af 1 Tommes Tykkelse, hvilke see ud som smaae Tælle-Stykker, og sidde hist og her indældede i Leeret. Dette Slags Spat bliver formodelig *Spatum calcareum opacum album Cronstedii*; men ellers befindes og samme Leer at være stærkt blandet med en rødagtig Steen-Art, eller et rødt Spat (uden Tvivl *Spatum compactum scintillans Linnæi*) hvilket dog ei sidder saa adspredt, eller indsluttet i saa smaae og adskilte Stykker, som det første Slags.

Nu følger Fortegnelsen over Gaardenes Navne og Matrikel-Tagt, saa vel som Beboernes Antal i alle 3 Sogne, med videre; hvortil føies en Fortegnelse over Gidske-Gods saaledes, som den er forefunden i et gammelt Regnskab af følgende Opkrift: Udschrift aff Anders Jffuerson Ombudsmand offuer Gidsche Goutts, Hans offuergiffne Regenskab til Welbyrdige Siffuerd Beek Kongel. Maj. Rentemæssier 1620.

Hoved-Sognet Borgund.

Bygdelavens Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skjld.		Gaard-mænd.	Pladse-mænd.	Huus-mænd.	
		Bog.	Pd.	Mf.			
	*Gamlem.	5		18	4		Deriblant et Handels-Sæde, som tillige er Elyds-Skifte og Tingsted for Gryttens Skibrede.
	Gamlemshage.					I	
	*Søviig.	9			5		Deraf tilhører G. G. 4 B. 1 P. 12 Mf. Fjft.
	Søeviignæs.					2	
Soe-viigs-Bygd.	*Havnsund.		2	6	I	I	
	*Tirøe.	I			I		falbes og Terøe.
	*Viørnøe.	I $\frac{1}{2}$			2		
	*Bueholm.		I	3	I		I
	Havnsundholm.					2	
	*Store Kalvøe.	3			4		
	*Versvendholm.			18	3		I
	*Uggedal.	2			2		falbes og Ørebædd.
	*Engesæt.	2		18	2		
	*Gryte.	4			6		Deraf til G. G. 1 B. 21 Mf.
	*Holmesæt.	2 $\frac{1}{2}$			2		
Gryte-Strand.	*Urkedal.	I	I		2		
	*Giersæt.	3			3		
	*Lille Marsæt.	2		3	2		Deraf til G. G. 1 B. 1 P. 2 Mf.
	*Krogsæt.	2		18	2		
	*Krogsæthage.	I	2	6	2		
	*Ølviig.	I		9	2		
	*Ølviig.	2			3		
	*Ølviig Fjetten.			18	I		I
Leerstad-Bygd.	*Breeviig.		I		I	I	
	*Nalken.	I	I	12	2		
	*Leerstad.	3			4		Deraf tilhører G. G. 2 B. Fjft.
	*Andre-Gaaseidnæs			9	I		
	*Yttre-Gaaseidnæs			9	I		

Hoved: Sognet Borgund.

Bygde- lavenes Navne.		Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
		Navne.	Skyld.		Gaarde- mænd.	Pladse mænd.	Huus- mænd.	
			Bog.	Pd.	Mf.			
Leerstad- Bygd.	*Gaaseid.		2			2		
	*Fetten.				6	1		
	*Skuggen.				9	1	1	Gaarden er et Handels- Stæde.
	Skreddermøyr.						1	
	Biernsgaard.						4	
	Borgund.	I	2	6	1			Præstegaard.
	*Klostersund.			18	1			
	Gronviig.					1	1	
	Natviig.	I			1			Præste-Enke-Gaard.
	*Ytre-Hatlen.	I			2			
Spilke- vig- Bygd.	*Indre-Hatlen.			1	12	1		
	*Hatleviig.	$\frac{1}{2}$				2		
	Nase.	7				5		
	*Furremøyr.	I	I	3		4		
	*Spilkevigg.	6				4		3 disse 3 Gaarde eier Gidske-Gods 3 B. 2 P. Fisk.
	*Spilkevig-Gaare.	I				2		
	*Spilkevig-Næss.	I				2		
	*Ytre-Hool.	I				1		
	*Fremmer-Hool.	I		9		1		
	*Rødsæt-Hatlen.	I				1		
	*Rødsæt.	2		18		2		Disse Gaarde henhøre egentlig til Brusda- len.
	*Reiten.	I				1		
	Vasstrand.	I	2	6		2		
	Præst-Sæter.						1	
	Remviig.						2	
	*Breeviig.			1	12		1	
	*Blindem.	6		1	12		6	Deraf tilhører G. G. 2 B. 1 P. F.
	*Blindemsnæss.	I	2	6		3		
Rabben.						2		

Hoved:

Hoved-Sognet Borgund.

Bygde- lavens Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Styld.		Gaard- mænd.	Pladse mænd.	Huus- mænd.		
		Bog.	Pd.	Mf.				
Spilke- viig- Bygd.	*Bægsund.	1	1	12	1		Et Handels-Sæde.	
	Tydf-Holm.					1	Et Handels-Sæde.	
	Hundsværholm.					4	foruden et Handels-Sæde.	
	*Humlæ-Kaly.			9	1			
	*Humlæ.	5	1	12	6			
	Kiersundholm.					1		
	Skytteholm.					1		
	Lørlee.	2	1	12	3		1	
	Hankæ.			18	1	3	3	
	Gruen.			9	1		Denne Gaard ligger paa Hankæ.	
	Eknaas-Baag.					1	2	
	Furreholm.					1		
	Eknaas-Ødegaard	1	1	12	3			
	Eknaas.	2	2	6			Deraf tilhører Kongen 2 Pd. 18 Mf. 8 Sk.	
Emlems Bygd.	*Gliisnæs.	1	1	12	2			
	Gliisholm.			9	1		1	
	Emlems-Baag.	1	2	6	2	1		
	Neergotten.	1	2	6	3			
	*Emlem.	5	2	6	6		Deraf tilhører Sidst e. Gode kun 2 Pd. 6 Mf. uden Byggesel.	
	Østrem.	3	1	12	4			
	Ryffevoold.	2	1	12	3			
	Reiten.	1			1			
	Asten.	1	1	12	2			
	*Magerholm.	1	1	12	2		Deraf tilhører Sidst e. Gode kun 1 Pd. 12 Mf. uden Byggesel.	
	Magerholmviig.			18	1			
	*Sæteren.	1			2	1	1	
	Balde- roe.	*Balderhoug.	6	2		6		
		Ladebiærg.					1	
Myren.				18	1			

Hoved-Sognet Borgund.

Bygdes- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Ejhd.			Gaard- mand.	Pladse mand.		Huus- mand.
		Hog.	Hd.	Mf.				
Balde- roe.	*Balderhoug- Strand.	1			1	4	8	
	*Ekloug.	6	2		5		1	
	*Ytterland.	1			2			Skives og Yttre-Ekloug.
	*Næs.	2	1	12	4	1		
	*Forgen.	1	1	21	3			
	*Øvre-Boldstad.	1	1	12	2			
	*Nedre-Boldstad.	2			2			
	*Tastefund.	1		18	2		1	
	*Rød.		1	12	1			
	*Reiten.					1		
	*Stofte.	1	1	21	2			
	*Store-Marsæt.	3			3			
	*Bierge.	1	2	15	2			eller Bierge.
	*Hagen.	1		18	1			
Hel- lings- De.	*Biig.	3			4			
	*Spærre.	3		18	5			
	*Myllebust.	5	2	6	6		1	Deraf tilhører G. G. 3 B. Jiff.
	*Qvasssteen.	1	1	21	3			
	*Slotsviig.	1	1	12	4	1		
	*Grytebust.	3			4			
	*Grimstad.	1		9	2			
	*Hofs-Eid.	1		18	2			rettere Hovds-Eid.
	*Hoff.	3	2	12	3	1		eller Hovd.
	*Langøe.			18	1		1	
	*Biigeholm.					1		
	*Biergeholm.			9	1			
	*Lille-Kalvøe.	1		9	2			

Hoved.

Hoved-Sognet Borgund.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Ejhd.		Gaard- mænd.	Pladse mænd.	Huus- mænd.	
		Bog.	Pd.	Mf.			
	Larsgaard.		2	6	I		Et Handels-Sæde.
	Larsgaards-Kraae.					2	
	Luthe Næstet.					I	Et Handels-Sæde.
	*Store-Norve.	7	2	6	7		
	Sands-Bierget.					I	Deriblant Siedets Resi- derende Cappellan. G. G. eier I B. I Pd. 12 Mf.
	Lukken.					I	
	Dyngen.					4	Et Handels-Sæde.
	Taske-Bierget.				I		
	Mhren.					I	Et Handels-Sæde og Tingsted for Borgunds Skibrede.
	Magdevaagnæs.				I		
	Kollvigen.				4	I	Deraf tilhører G. G. 1 Pd. 3 Mf.
	*Lille-Norve.	2		18	4	I	
	Norveviig.					2	Disse 13 indcirklede Ste- der, af hvilke de otte første henhøre til Norvæc, men de 5 sidste til den nær- hos liggende De A sp æ c, udgjøre egentlig det Sted,
Norvæc.	*Boldsdal.	I		18	3	I	
	Fagerviig.					I	
	*Ystenæs.			6	2		
	Næsen.					I	
	Kipperviig.					8	
	*Korsen.			15	I		
	*Rhode-Plads.			6	I	I	
	Notenæs.					2	
	Uren.					2	
	*Grimmergaard.		I		I		
	*Eineviig.			12	3		
	Norigaard.		I		2	2	
	Skaret.					I	
	*Stedenæs.			6	I		
	Brunholm.					I	

Hoved-Sognet Borgund.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skuld.		Gaard- mænd.	Pladse mænd.	Huus- mænd.	
		Bog.	Pd.	Mt.			
Norbøe.	*Bakken.			12	1		8
	*Dis-Plads.			4½	1		1
	*Halden.			9	1		2
	*Buseviig.			4½	2		4
	*Steenbaag.		2	6	1	2	1
	*Steenbaagnæs.		1	6	1	1	1
Hessøe.	*Dris-Viig.		1	6	1		1
	*Skarboe.	3			4		1
	Skarboeviig.					3	1
	Skarboehoug.				3		1
	*Næsen med Springerviig.		1	6	2		1
	*Sliningen.	1		18	1	3	2
Gudøe.	Hessen.	10			10		1
	*Alnæs.	14½			11		1
	*Gudøe.	24			11		1
	*Diub.	6			5		2
	*Kølvestad.	1	1	12	3		1
	Flæskie.	1		18	2		1
Suløe.	*Killingset.	1			1		1
	Sandviig.					3	1
	Moldvær.	2	1	12	1		2
	Stadsnæs.					9	5
	Hatholm.			7	1		1
	Brandholm.			7	1		1
	Gaasholm.			9	1		1
	Skomagerholm.					1	1
	Ripperholm.			6	1		1
	Vassholm.			3	1		1

som kaldes Malesund,
en bekendt Havn, som er
et beboet af Handels-
mænd, Potser og Fiskere.

kaldes og Aspen.
Gaarden er et Handels-
Sæde.

Gaarden er et Handels-
Sæde.

eller Gudøe.

kaldes og Gladholm.

kaldes og Fyllings-
holm.

Hoved-

Hoved-Sognet Borgund.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Ekyl.			Gaard mænd.	Pladse mænd.		Huus- mænd
		Bog.	Id.	Alt.				
Suloe.	* Fylling.		1	21	1		1	Gaarden er et Handels- Sæde. bruges under Fyllingen.
	Kipperberg.			9				
	Kipperbergnaæs.					2	1	
	Julleboe.						1	
	Urviig.			6	1		1	
	Kraaen.						1	kaldes og Klamberen.
	* Salen.					1		
	* Dnhavn.					1		
	* Havnenæs.					2		
	* Havnen.					1	1	Pladsen er et Handels- Sæde.
	* Basset.		1	21	1			
	* Baagnaæs.	1	2	6	1		1	Er Handels-Sæde, som ge- meentlig kaldes Frans- holm.
	* Baagnaesholm.			6	1			
	Holen.	1		18	2			
	* Bra. Joug.	1		27	2			
	* Bæddegiære.	1		27	1			
	* Bædde.	3			3			
	* Dnhviig.	1	2	6	1		2	
	Geedhammer.					3		
	Fisserstrand.					2		
	* Ingebriftsgaard.			9	1			
	* Baadmyr.			9	1			Disse 10 indeirklede Ste- der beregnes gemeentlig under eet med det almin- delige Navn Fisser- Strand.
	* Overgaard.			9	1			
	* Hougén.			9	1			
	* Willumsgaard.			9	1			
	* Davids Plads.		1	12	1			
	* Størker Plads.		1	3	1			
	* Fissergaard.		1	12	1		1	
	Tranvaag.		1	3	1			

Hoved-Sognet Borgund.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skjld.		Gaard- mænd.	Pladse mænd.	Huus- mænd.	
		Bog.	Pd.	Mf.			
	Valen.		1	12	1		
	Blomviig.		1	12	2		
	Rabben.					1	eller Blomviig-Rabb.
	Horsnæs.		1	3 $\frac{1}{2}$	1		foruden et Handels-Sæde.
	Kerstad.	2	1	12	4		
	*Munseidvaag.	1	1	12	2		frives og Maaseid
	*Muns-Eid.	2		12	3		og Maaseidvaag.
	*Karlsbakke.		1	21	1		I den første eier G. S.
	Furrenæs.					3	kun 1 B. 2 Pd. Giff.
	*Birkevaag.	1	1	12	1		kaldes i den gamle Matri-
	Eidsnæs.					1	kel Galtvaag.
Suloe.	*Solevaags-Eid.	2	1	12	3		
	Benbust-Strand.					2	2
	Benbust.	2	2	6	3		
	Reitehoug.	1			2		
	*Kongshoug.	1			1		
	*Ovasnæs.	2			2		
	Sunde.	3			4		
	*Leervaag.		2	15	1		
	*Solevaag.	4		18	8		
	Vigen.	1		9	1		
	Ekrem.	4			3		
	Gjellen.		2	6	1		
	Baatenæs.		1	3	1		
	*Gidsfegaard.				5		1
Gidsfœ.	*Gidsfæ-Odegaard.	16			12		kaldes gemeentlig Hjem-
	*Gidsfæ-Giare.					9	me, Gidsfæ.
						3	

Anner-Sognet Batne.

Bygde- lævenes Navne.		Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
		Navne.	Skuld.		Gaard- mænd.	Pladse- mænd.	Huus- mænd.	
			Bog.	Pd.	Mt.			
Mien.	Dronne.					I		Et Handels-Erde.
	*Drennøe.	I	1		I			
	Dronnesund.	4		12	2	I	I	
	*Gangstad.	3 $\frac{1}{2}$			2			
Sam- fiord.	Haaviig.	1 $\frac{1}{2}$			2			I
	Skulstad.	1			2			
	*Nemme.	3			2			
	*Bierløkke med Stølen.	2		18	3			
	*Kingsstad.	I		18	1			
	Helland.	3	2	6	4			
	Skaar.	2 $\frac{1}{2}$			4			
	Skaarbreviig.	I	1	12	1			
	Yttre-Strand.			18	1			
	Midt-Strand.			18	1			
	Indre-Strand.		1	3	1			
	Jondeleb.	I			2			
	Ertesvaag.	3 $\frac{1}{2}$			5			
	Diørneboin.			18	1			
Batne- fiord.	Grøt.	I		18	3			falder ellers Fænde.
	*Dus.	I	2	6	1		2	
	*Dusgotte.	I			1			
	Ulvestad.	2 $\frac{1}{2}$			2		I	skrives og Diørnegot- ten.
	Ulvestad-Bakke.	I			2			
	Hovset.	2			4			
	*Harviig.	I	1	21	2			
	*Helle.	2 $\frac{1}{2}$			3			
	Tennee.	I			2			
	Lovøe.			18	1			
							eller Hælde.	
							Item Hannibalsøe.	

Anner - Sognet Batne.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skylb.		Gaards- mænd.	Blads- mænd.	Huus- mænd.	
		Vog.	Pd.	Mf.			
Bestre- fiord.	Langsæt.	2 $\frac{3}{4}$			3		
	Bestre.	5			4		I
	Birkelvold.	1		27	2		
	Eeg.				3		
	* Slynghstad : Ode- gaard.	2	2	12	3		
Eids- viig- Bygd.	Slynghstad.	3			4		
	Slynghstad Eie.		1		1		
	* Fagerlie.		1	3	1		
	* Eidsviighage.		1	3	1		
	* Eidsviig.	4			4		
	Tingfiord.	6			4		
	* Basset.	2			3		
	* Klofsæt.	1 $\frac{1}{2}$			2		
Batne- Bygd.	Batne med Hougen.	11			10		
	Ogaarden.	1		18	1		
	Hatlehoel.	1 $\frac{1}{2}$			2		
	Krogfæter.	2			4		

Enhører i verdslige Ting
til Romsdals Fogderie.
Kaldes og Lille Slyngh-
stad, hvori G. G. eier
2 B. 18 Mf.

Anner-Sognet Skoue.

Bygde- lavenes Navne.		Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
Navne.		Skyld.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.	Huus- mænd.	
		Bog.	Pd.	Mt.				
Engesæt- Dal.	Stige.	1 $\frac{1}{2}$			2			
	* Skar.	1 $\frac{1}{2}$			2			
	Firskad.	2			3			
	* Yttre-Beite.	1			1			
	Indre-Beite.	1 $\frac{1}{2}$			2			
	* Græsdal.	2			2			
	Yttre-Ekrol.	3			3			
	* Ekrol.	3			3			kaldes og Paffehoug. (eller Indre-Ekrol, hvori G. S. eier kun 1 P. 18 M.
	Lille-Engesæt.	2 $\frac{1}{2}$			2			
	Store-Engesæt.	4		18	5			
	Storfsæter.	2			1			1 Bog Hise øde.
	Øyene.	1		18	2			
	Store-Fylling.	2 $\frac{1}{2}$			3			
	Brune.		1	3	1			
	Lagnæs.		2	6	1			
	Lille-Fylling.	1			1			
	Næs.	3			3			
	* Mauren.		1		1			
	* Steensæt.	2			3			
Stette- Bygd.	Stovsæt.	2 $\frac{1}{2}$			3			
	Dresskar.	2			2		I	kaldes gemeentlig Dyfkar.
	Storhoug.	2 $\frac{1}{2}$			3		I	
	* Stette.	4			3			
	* Beite.	2 $\frac{1}{2}$			3			
Skoue- Bygd.	* Strømme.	1	2	6	1			
	Grindviig.		2		1			
	Grindviig-Giære.					I	I	
	Yttreberg.	$\frac{1}{2}$			1			
	Indreberg.	1	2		2			

Anner: Soanet Skoue.

Bygde: lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skyld.			Gaard mænd.	Pladse mænd.	
		Bog.	Pd.	Mf.			
Skoue: Bygd.	Yttre Skoue.	3		18	4		Yttre og Indre Skoue indføres ge- meentlig under eet og fals des Dore Skoue.
	Skoue-Reite.	1			1		
	Indre Skoue.	4 $\frac{1}{2}$			8		
	Nedre Skoue.	2		18	3		
	Skoue Baag.	1		18	1		
	Yttre-Lie.	1			2		
	Midt Lie.		1	21	1		
	Fremmer-Lie.	1			1		
	Abelsviig.	1 $\frac{1}{2}$		18	4	2	
	*Solnør med	2	1		1	1	
	*Hatleviig.						
	*Flotten.	1		18	2		
	*Svortehoug.	1		18	2		
	*Svorte med	3 $\frac{1}{2}$		18	3		
	*Stølen.						
Svorte: Bygd.	Svorteviig.					1	
	Svorteholm.						1
	Saltsielviig.	$\frac{1}{2}$			1		
	Digernæs.	1		18	1		i gamle Dage Diurnæs.
	Indviig.	1 $\frac{1}{2}$			2		
	Udviig.	1		18	2		
	Natviig.	$\frac{1}{2}$			1		
	Tøffebrun.			18	1		
	Mørkesæt.	2			3		Deraf tilhører Kongen 18 Mk. Tift.
	Høviig.	1			1		
	Bemøe.	1			1		
	Dyrøe.			18	1		

Anner:

Annex: Sognet Skoue.

Bygde- lavens Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skjld.		Gaard- mænd.	Pladse mænd.	Huus- mænd.	
		Vog.	Id.	Mf.			
Brus- dals- Bygd.	Brusdal.	3			4		
	Slettebakke.	1		9	1		
	Reaavam.	2		12	3		
	Rompen med Gjære.	1		18	1		kaldes ellers Reaavam- Gjære.
	Hesseberg.	1		18	2		
	* Heggebak.	1 $\frac{1}{2}$		18	2		
	Gudmundset.	1 $\frac{1}{2}$			1	1	
	Honningdalsnæs.		2	6	1		
	Nonsviig.		1		1	2	
	Weyen.					2	
	Honningdal.	2 $\frac{1}{2}$			1		Et Handels- Sæde og Tingsted for Valle Skibrede.
	Redre- Glomsæt.	1			1		
	Glomsæt.	2	1	3	3		
	Næsviig.			18	1		
Hofing- dals- Bygd.	Ripperviig.					1	
	Vitreviig.	1			2	1	
	Indreviig.	1		18	1	1	
	Valle.	2		18	2		eller Valde, hvoraf Valle- Skibrede har faaet Navn.
	Haahiem med Haahiemsnæs.	2 $\frac{1}{2}$		9	4		

Forteignelse

Paa

Gidsche Goutts udi Norge,

Nordenfields beliggende, som Frue Størwells Faders Daatter haffuer
 kjøbt og giffuet til Kongel. May. og Chronen efter Hendes Skiode-Brevs
 Liudelse, daterit Hafn. I Martii Ao. 82.

Esdball (*) schylber	III Boger Fisk	Laauigen	XVI B. Smør
Gildstien	III Boger Fisk	Ogndeg	II Bogf.
Kiirball	II B. F.	Koduiich	III Bogf.
Germeness Nedre	III Boger F.	Salle Mandall	II Bogersf.
Germeness Offre	II Bog F.	Biollesoe	III Pund F.
Setteness	VII Boger F.	Tholaas Odeggaard	I Bogf.
Nestad Nedre	I Bog II Pd. Fisk	Naroe	V Bogf.
Stenigode	I Pund Fisk	Indre Naroe	III Pundf.
Sogge Odeggaard	XV Boger Fisk	Mordall	III Pundf.
Sogge Middelgaard	V Boger F.	Hoiin	V Bogf.
Sogge Westre-Gaard	V Bog Fisk	Skorffue	III Pundf.
och ligger Ostredall vnder Sogge		Lidenn	III Bogf.
Gaarder for forn. Landschylb.		Thorness	V Bogf.
Tuurbiere	I Pund Fisk	Tuelesetter	I Pund Smør
Agger	I Pund Fisk	Den Gaard heber Holde och renter	
Deffuel	J Pund Fisk	aa!lig	III Bogf.
Ness	III Boger Fisk	Bglenuich	II Pundf.
Kaffuelied	III Pund F.	Nestad	III Bogf.
Tochle	III Bog Fisk	Ketness	III Bogf.
Maaode	I Bog Fisk	Gromuolde	II Pundf.
Thoruigen	V Bogf.	Mauoen	II Bogf.
Klongness	III Bogf.	Biornerem	II Bogf.
Monsaas	III Bogf.	Musund	II Bogf.
			Gang-

(*) De første 57 Gaarde ligge alle i Raboe-Fogderiet Romsdalen.

Gangsta	III Bogf.	Giesund	I Bf. II Pundf. V Meler R.
Droenn	III Pundf.	Lilleboell (b)	I Bogf.
Louich	III Bogersf.	Siones (c)	Offregaard XV Bog F.
Smoge	V Speech.		V Meler Korn
Haageboe	III Pundf.	Siones Medgaard XV Bf. V Meler R.	
Sandoen	X Bogersf.	Koeswiigen V B. F. VI Meler Korn	
Huusoer	III Bogersf.	Koerwiigen V B. F. II Pund Fiff	
Holmen	I Bogf.	Molness V B. F. VI Meler Korn	
Huse	IJ Bogf.	Moskrode (nu Myste)	II Bogersf.
Korsager	IIJ Bogf.	Farsta	III Pundf.
Lynguer	I Bogf.	Konnefta	III B. II Pund Fiff
Steengeloff	II Bogersf.	Loffuesundholm (d)	II Bogersf.
Baguær Piit ved Gullestien	I td. Læ	Setter (nu Sær)	I Bogfiff
Lille Slemme med hvis Landschylb der-		Harran XXI B. F. III Sold R. (***)	
af gaaer.		Hestoe til Harran	II Pundf.
		Bllem	XV B. F. V Meler R.
Item vdi Sundmor Thette		Blleholmen	I Bogfiff
Goutts och Renter.		Hoffnenn (nu Dvnen)	Fiskeuer med
Giedfke schylber	X Bogersf. (*)	fm Rente.	
Skiedanker (a)	V Bf. V Meler R. (**)	Bierrige (nu Biorge)	I Pundf.
Walderoe	V Bogersf. V Meler Korn	Fiertoft	X B. F. X Meler R.
		R 3	Dren-

(*) Her staaer tegnet i Brædden med en anden Haand: 1666 efter F. 3. Befal-
ling sadt af Raadmand H. Hansen for 16 Bf. (a) maa være den Gaard
Skeide i Ulfsteens Sogn.

(**) Mele eller Mæle er et endnu brugeligt Korn-Maal hos os, og holder omtrent
en tredie Deel af en Lende. Deraf kommer det Ord Mællag eller Mæl-Lag,
som bemærker den fjerde Deel af en Bog Fiffes Lægd eller Tætt. (b) nu Sy-
næss eller Syndnæss paa Vigereen. (c) maa være Lilleboe i Syndelvens
Sogn. (d) Denne Holm, som nu kaldes Lousundholm, er for nærværende
Tid øde og ubeboet, tillige med Hestoe og Ullaholm, alle i Harrans Sogn be-
liggende.

(***) Sold er et gammelt Maal paa 12 Kander. See Snorronii Tract. de
Agric. Islandorum. pag. 17.

Drensen	III Bogerf.	Sorthenn (Svorte)	III Bogerf.
Moslebofsta (e) X B. F. X	Meler Korn	Alfen Oddegard ved Sorthenn kaldet.	
Helle (i Batnesfjorden)	II Bogerf.	Faurhoug	I Pundfisk
Batne och Elven	I Bog I Pund Fisk	Diurness (Digernæs)	I Bogfisk
Leffuenn (nu Løvøe)	I Pundf.	Kalffoen (Lille Kalbøe)	III Pundf.
Laess (nu Døs) i Batne	I Bogf.	Leirsta (Leerstad)	II Bogerf.
Marutich i Batne	I Bogf.	Spilfulich	III Pundf.
Ringsfa	II Bogerf.	Gaaspen (Gaaseid)	II Bogerf.
Nemen (Nemme)	III Bogerf.	Hombloen	V B. F. V Meler Korn
Biorneloeke (Biorloffe)	II Bogerf.	Bedde	III Bogerf.
Hurrild (nu Hurlen)	II Bogerf.	Kalvesta	III Pundf.
Thieroen (Tiroe)	I Bogf.	Moghold (Fremmer-Hol)	I Pundf.
Gryden (Gryte)	III Bogerf.	Alfen Oddegard ved Moghold	I Pund
Holmesetter	II Bogerf.	Fisk	
Giersetter	III Bogerf.	Muuseid	II Bogerf.
Lugenn (ventelig Lorgen)	I Bogf.	Alfen Oddegard ved Muuseid	I Pund
Hvalstien (Qvalsteen)	II Pundf.	Fisk	
Nalsetter (Narsæt)	III Bogerf.	Byssetter (Beegsæt)	III Pundf.
Stienssetter (Steensæt)	II Bogerf.	Sulbosta (Sulebust)	III Pundf.
Stette	III Bogerf.	Alfen Qvern Foss ved Sulbosta	I Pundf.
Liide (nu Leite)	III Pundf.	Nordingssetter	III Pundf.
Strom (Stromme)	I Bogf.	Umedamb (Umdam)	II Pund Smør
Offre Ekroll	J Bogf.	Giedschemoe	II Bogerf.
Engesetter	II Bogerf.	Offrebosta	II Bogerf.
Solnor er frie med fire Pund Fisk for		Nedre Melbosta	I Bogf.
hand er Songmester.		Hoff Offregard (Høve)	III B. I P.
Beneoen (nu Bemøe)	I Bogf.	Fisk	
Brathoug	I Bogf.	Hoff Nedregard	III B. I P. Fisk
Heggebakke	I Bogf.	Lyng	I Bogf.
Morkesetter	III Pundf.	Morrien (nu Muri)	I Bogfisk
Koersetter (Kossæt)	II Bogerf.	Baldall	I Bogf.
Nase	VI Bogerf.		
Fyrmyr (Furremyr)	III Pundf.		

Thafford	III Bogerf.	Strandbye (Strandehoe)	II Pundf.
Houviich (Hoeviig)	I Bogf.	Rodt (Roodt i Hareids S.)	V Pundf.
Kolneaas (Kislaas)	III Bogerf.	Indfulsetter (Indselfæt)	J B. I Pundf.
Klache (t)	III Better Never	Blig (formodelig i Sodve S.)	I P. Smor
Lysesholle (Lysshool)	II Pund Fisk	Møllebosta (ibidem)	I Bog Fisk
for II Better Never (*)		Hareid	III B. F. X Meler Korn
Andesta	II Pund Smor	Alfen Ødegaard kaldes Teige	II Pundf.
Nasse	III Pundf.	Riise Øffre	III Pundf.
Lade	III Pund VIII Mf. Smor	Riise Nedre	I Bogfisk
Hundentich	III Bogerf.	Hougeliede (Hovellie)	II B. VIII M. F.
Gieueness	I J Bogf.	Linenn (Lene)	XV Bogerf.
Trandall	III Pund Smor	Rund (Runde)	X J Bogf.
Ganseckre (g)	II Better Never	Goeghoer (Guror)	VI Bogerf.
Wedall Øffre	III Bogerf.	Diuff (Dyb)	III B. F. V Meler K.
Wedall Nedre	III Bogerf.	Gudoen	XVI Bogerf.
Holle (Hole)	III Pundf.	Alness	XII Bogerf.
Lareem (Leire)	II Pd. Smor	och	XV Meler K.
Soffuer (Saure)	II Pd. Smor	Kalffoen (Store Kalvøe)	II Bogerf.
Nedre Soffuer	III Pd. Smor	Aerknoe (nu øde) med sin Landschyld	
Alkelsta (Allestad)	III Pund Fisk	item nogen Ødegaarder.	
Kommestrand	XV Boge I Pd. Fisk	Alf Joen Jembt I B. F. I Daler i	
Alfen Ødegaard hedder Walle (h) I Pf.		Bygsel.	
Alf Jens i Fjestoen III Pund Fisk och		Alf Knud Gidschehoug (i Strands S.)	
haffuer hand et lidet Larefischende		I Pund Fisk i Gras-leige.	
vnder Gaarden, som icke er sadt for		Alf thoe Ødegaarder ved Morai II P. F.	
Landschyld, hedder Fjestoe - Lare-		Alf Peder Breewiig for thu Nar	
fischende, som bruges til Gidschoe		I Pund Fisk i Grasleige	
med sin aarlige Rente.		och gaff Jacob I tønne thiere for II Mf.	
Buckestind	I Pund Fisk	Item	

(*) En Bette er et gammelt Maal, og skal være saa meget som 2 Boge. Næver er den yderste tynde Bark paa Birke-Træerne, hvormed Hunsene hos os blive takkede. (g) Gansckre, som og i en Deel gamle Fortegneller kaldes Gramsager, er det Sted i Jørgensfiorden, som nu omstunder hedder Skjolstad eller Skulstad. (h) Heder nu Vollen og er beboet.

Item vdi Senien thette
 efterfølgende Goutts och Landgilde.

Hundestab	II Bogersf.	Indreholmen	II Bogersf.
Steing	II Bogersf.	Kiellingswiig	IJ Bogf.
Torrin	III Bogersf.	Giorre	J Bogf.
Osterholmen	II Bogersf.	Flintenefs	I Bogf.

Aff

Grannesfiord
 Moiesfiord
 Desfiord
 Thredigen
 udi Torschen

XXI Boger Giff.

Sammeledes altt findes (nemlig Frue
 Giorvel Faders Datters) Arffue
 Goutts paa Hettland bygt og wbygt
 i huorsomhelst dett findes, intet vn-
 dertaget.

Tredie

Tredie Capitel.

Om

Driskougs Præstegield.

Driskougs Præstegield er det andet blant de saa kaldte Hoved-Kald, og har hidindtil næst Borgund været det største Præstegield paa Søndmør, bestaaende af 4 Kirke-Sogne, som ere Hoved-Sognet Driskoug og de 3 Annexer Søkelsen, Stranden og Stordalen; men i Aaret 1759 er dette viidtløstige Kald efter Kongelig Anordning deeleet i tvende adskilte Præstegielde saaledes, at Driskoug og Søkelsen, tillige med det i begge Sogne beliggende Mensal-Gods, udgiøre det eene, og derimod Stranden og Stordalen, tillige med den øvrige Deel af Mensal-Godset, det andet Præstegield, af hvilket et hvert i sær har faaet sin egen Sognepræst. Under Driskougs Præstegield indbefattes altsaa for nærværende Tid ikkun Hoved-Sognet Driskoug og Søkelsens Annex, som begge (paa en eeneste liden De nær) bestaae af fast Land; men ere dog ved Storfjorden mestendeels adskilte fra hinanden, eller rettere, ved Fjorden afdeelte i tvende Hoved-Parter, af hvilke den Nordlige, som indbefatter den største Deel af Hoved-Sognet, strækker sig fra Skoue Sogns Grændser hen til Stordalen, og den Sydlige, som indeholder Annexet tillige med den øvrige Deel af Hoved-Sognet, fra Jørgensfjordens Aabning til Strands Sogns Grændser, dog saa, at en liden Deel af Stordals Sogn, kaldet Skottet, løber derimellem.

Om dette Kalds almindelige Be-

staf-

Kaffenhed lader sig ikke meget sige, efterdi de tvende Sogne, hvoraf Kaldet bestaaer, ere saa vel i Henseende til deres naturlige som oeconomiske Omstændigheder hinanden temmelig ulige. Hoved-Sognet har vel noget større og viidtsøftigere Strækning, end Anneret; men derimod er det mindre frugtbart, og mindre Folkerigt. Noget Rug saaes vel paa alle Steder; men Byg og Havre ere dog her som andensheds de almindeligste Sæd-Arter, og kan Udsæden af den første regnes for en tredie Deel mod den sidste. Paa Qvæg-Avling, og i sær Faare-Avling, anvendes i begge Sogne saa megen Fliid, at man ei alene aarlig kan sælge en Deel Slagte-Qvæg, men og forsyne sig selv med fornøden Uld til Klæder. Af Fyrre-Skov have her i Kaldet kun lidet Forraad, men derimod af Birke-Skov saa meget, at man aarlig kan fortjene noget ved at hugge og sælge Brandeveed. Fiskerie er eet af Kaldets bedste Nærings-Midler, i sær Baar-Fiskeriet, eller den Torste-Fangst, som aarlig gaaer til i Borgensund og Breesund, i hvilken dette Præstegieldes Indbyggere tage nu omstunder lige saa fuldt Deel, som Deboerne. Folkets Tilstand kan altsaa i Almindelighed siges at være god; og deres Antal var i Aaret 1758, da højsfoiede Liste blev forfattet, følgende:

	Ørskovs Sogn.	Søkelvens Sogn.
Gaardmænd.	146	195
Huus- og Pladse-Mænd.	9	7
Mænd-Kion.	410	553
Qvinde-Kion.	472	599
Summa	882	1152

Kaldet bestaaer, som maaldt er af tvende Sogne, hvilke nu hver for sig i Korthed maae betragtes.

01 Feb. 1760. Sædvalent
 Sørensen
 Søkelven
 915
 1213
 2170

Første

Første Artikel

om

Hoved-Sognet Driskoug.

Driskoug-Sogn, som er eet af de 4 ældste og egentlig saa kaldte Hoved-Sogne paa Søndmør, bestaaer næsten alene af fast Land, og folgelig (naar en eeneste liden De undtages) af lutter Dale og Strande, hvilke alle vende hen til den store Søndmørske Hoved-Fiord, kaldet Storfjorden. Denne Fiord er vel overalt meget dyb, men tiltager dog i Dybhed, jo længere den gaaer ind i Landet; og som det overhoved mærkes, at Biergenes Høide og Strandens Steilhed tiltage med Fjordenes Dybhed, saa befindes og Strand-Siderne her at være temmelig smale og steile, folgelig kun lidet skikede til Agerdyrking. Dette foraaarsager da den Ulighed i Sogne-Folkets Omstændigheder, at naar Daleboerne i Almindelighed kan avle al Slags Sæd i tilstrækkelig Mængde, og behjælpe sig med egen Korn-Avling, saa maae Strand-sidderne derimod gemeenlig søge Udsætning andensteds fra, og aarlig kiobe en Deel fremmede Korn-Barer. Sognet ligger paa begge Sider af Storfjorden, og deeles altsaa naturligviis ved den i tvende Hoved-Parter, nemlig i Nordre og Søndre Part.

I. Den Nordre Part.

Den Nordre Part, som udgior den største og vigtigste Deel af Sognet, ligger paa Storfjordens Nordre Side, og gaaer efter dens Strækning fra Vesten til Østen, mere udstrakt i Længde, end i Bredde. Den tager sin Begyndelse ved Skoue-Bygden i Skoue Sogn, og endes ved Dyrkorn-Bygden i Stordals Sogn, grændsende for Norden til Raboe-Fogderiet Romsdalen, fra hvilket det dog er adskilt

ved en Deel høie Fjælde. Den lader sig beqvemmeligst betragte under følgende 4 Bygdelave.

1) Solnør-Dal er en liden smuk Dal, beliggende nær ved Dragsundet, hvor den gaaer op fra en liden Btig eller Bugt, og ligger paa sædvanlig Maade vendt i en Strækning fra Vesten til Østen, indsluttet imellem tvende høie Fjeld-Sider. Det Fjeld, som ligger paa Dalens Søndre Side, kaldes egentlig Abelsæt-Fjeldet, og findes at indeholde en Mængde Jern-Erth, hvilken i sær viiser sig meget tydelig paa Fjeldets Søndre Side, som vender til Storfiorden, men giver sig dog ogsaa tilkiende her paa Nordre Side, ved den Mængde Ofker, som føres ned ad Fjeld-Siden igiennem visse smaae Bække eller Aaer, hvilke bære Navn af den røde Ofker, som de medføre, og kaldes Rød-Aaene. Desuden har jeg af Dalens Beboere ladet mig forstikre, at de høit op paa Fjeldet forekommende Fjeld-Draaber (Stalactites) ere af denne Ofker saa stærkt tingerede, at de see ganske røde ud; og midt iblant den nedsydende Ofker har jeg selv fundet en Hoben Myre-Jern (Tophus humoso-ochraceus) i maadelig store Klumper, af hvilke nogle ere haarde som Steene, men andre igien saa løse, at de kan pilles i Stykker med blotte Fingre, og synes at bestaae af puure Jern-Portikler (*). De Urter, som jeg her sammesteds har fundet, temmelig høit op ved Fjeld-Siden, ere følgende: *Angelica archangelica*. *Asperula odorata*. *Asplenium quod Ruta muraria*. *Circæa caule adscendente*. *Epilobium montanum*. *Geranium robertianum*. *Geum flore nutante*. *Linnæa*. *Lonicera*
qvæ

(*) Den Myr, i hvilken dette Jern findes, bruges her i Naboelavet som Sværte at sætte paa Klæder, og skal dertil være særdeles tienlig. Om saadan til sort Farve tienlig Myre-Jord mælder og Linnæus i sin *Öländska och Gothländska Resa* Pag. 307, og siger, at den bestaaer af sort Dy, eller Myr, og Jern-Ofker.

qvæ Caprifolium. Lycopodium quod Muscus erectus. Melica petalis imberbibus. Miliun. Prenanthes flosculis qvinis. Pyrola pistillis declinantibus. Ranunculus aconitifolius. Ranunculus qvi Chelidonium minus i Mængde ved **Sæter-Stolene**. Rhodiola s. Radix rosea. Sanicula. Saxifraga foliis radicatis aggregatis lingulatis. Silene floribus erectis. Stachys foetida. Stellaria foliis cordatis petiolatis i stor Mængde. Taxus. Veronica officinalis & chamædrys. Den Fyrre-Skov, som vører her i Dalen, er een af de beste i heele Fogderiet; men den største Deel deraf henhører til Gaarden Solnør, og folgelig til Skoue Sogn, under hvilket denne Gaard er henlagt. De øvrige 4 eller 5 Gaarde, som alle ligge til Driskong Sogn, have intet Mærkværdigt ved sig, saa at her intet i Besønderlighed bliver at agte, undtagen

- 1) **Svarteløf-Bandet**, et lidet særsk Band, som dog er det største iblant de mange her i Dalen beliggende smaae Bände, og ligger øverst op i Dalen, indsluttet blant Fjeldene. Sit Navn har det faaet af Gaarden Svarte-Løf, som ligger ved dets Brædde; og denne igjen bærer Navn af den sorte Skygge, som de omliggende Fjelde kaste fra sig ned paa Bandet, og af Løf, som betyder et Hull med stillestaaende Vand, folgelig synes at svare til det Tydske Loch. Ved Gaarden selv, som i lang Tid har ligget øde, er intet videre at erindre, undtagen at den endnu giver sin Eier nogen Fordeel ved den skionne Høe-Viergning, som der falder; men i Henseende til Bandet kunde det mærkes, at
- 2) **Solnør-Elven**, eller den igiennem Solnørdalen nedfydende Elv, har derfra sit første og rette Udspring, omendskion den siden foreener sig med en Deel andre smaae Bände, og falder fra den til sidst ud ved Gaarden Solnør, hvor den driver et skiont Sang-Bæk. Denne Elv er meget riig paa Perle-Skæl eller Perle-Muskler

(Musculi) saa at dens Bund paa mange Steder befindes at være ligesom flukt og bedækket af dem; men alligevel har jeg blant de Perler, som herfra ere tagne, endnu ingen seet af sonderlig Betydning.

II.) Abelsæt-Strand begynder ved Solnør-Vigen, og strækker sig derfra en halv Miil i Ost hen til Ørskoug-Vigen. Stranden ligger paa Søndre Side af det forommældte Abelsæt-Fjeld, eller rettere, udgior Fjeldets Søndre Fod, og støder til den dybe Storfjord; hvorfor den og falder temmelig smal og steil, og har kun faa Gaarde med faa Opsiddere. Fjeldet selv er ligeledes brat og høit, og har ventelig af den Aarsag været udvalgt som et beqvemt Sted for de saa kaldte Better eller Bævner (*), af hvilke den sidste, som her blev oprettet, endnu sees staaende øverst op paa Fjeld-Ryggen, efterdi den i seeneſte Svenske Krig ikke med de øvrige blev afbrændt. Heele Stranden igiennem vorer god Løv-Skov, i sær en Mængde Klunger (Rosa sylvestris) Bild-Æble (Pyrus f. Mala sylvestris) Hegg (Prunus f. Padus) og Hassel (Corylus) hvilken sidste giver her skønne Rodder, som i Smag siges at overgaae andre. De mærkværdigste Steder i dette Bygdelsværd ere

I) Abels-

(*) Saadanne Better eller Bævner, hvilke altid have været satte paa de høieste Fjeld-Rygge, bestaae af høie Træ-Stammer, som med de tykke Enden fæstes i Jorden, og staae der noget viddt fra hinanden, men støde derimod sammen med Toppene, og bestrykes med en Deel Baand eller Tvær-Træer paa alle Sider, saa at de see ud som høie Taarne eller Pyramider. Disse bleve i forrige Tider, ved et paakømt ende fiendeligt Indfald i Landet, afbrændte til et Kriigs Signal og Advarsel for alle Landets Indvaanere; men siden Aaret 1718, da de fleste i Anledning af Krigen med Sverrig bleve afbrændte, ere de ikke fornøiede igien, saa at denne ældgamle Indretning, der skriver sig fra Kong Hagen Aldesteens Tid her i Norden, kan fra bemældte Aar siges at have taget Ende.

- 1) **Abelsæt** eller **Abildsæt**, som er den fornemste Gaard i Bygdela-
vet, og har uden Tvivl faaet sit Navn af de mange her vorende
Bild-Øbler. Paa denne Gaard findes et, tet ved Søen belig-
gende, høit Sted, som, fordi man i Flod-Tiden maa vade derom-
kring, naar man vil følge Strandbrædden, kaldes **Forvad**, og
har for meget lang Tid siden givet Anledning til et Ordsprog, som
endnu haves i fuldt Minde, nemlig: **Skatten ligger ikke langt
fra Forvad**. Oprindelsen til Ordsproget siges at være denne: At
da her en Gang (uvisst paa hvad Tid) boede en Dansk Mand eller
Jyde, og nogle visse Partiegængere (ventelig Svenske) paa samme
Tid streifede igiennem Landet, alene eller fornemmelig i den Hensigt,
at ville plyndre og ødelægge alle her i Landet boende Jyder; saa
maatte denne Mand, af Frygt for bemældte Jyde-Hadere, ned-
grave og skjule sine bedste Eiendeele paa dette nær ved Strandbræd-
den liggende Sted, og søge at redde sit Liv ved Flugten. Hvor
viidt denne Beretning er grundet eller ikke, maa jeg overlade andre
at domme om, efterdi jeg i vore Historier intet finder, som kan give
Anledning til at troe, at Danske her i Landet boende Folk have
været nogen sær uheldig Skiæbne underkastede frem for de Indfødte;
men imidlertid er det vist, at Tildragelsen fortælles med de selv sam-
me Hoved-Omstændigheder om adskillige andre Danske Mænd, hvil-
ke man i de ældre Tider veed at have boet paa andre Steder her i
Fogderiet, saasom paa Gaarden **Nogved** i **Harams Sogn**, **Ting-
fiord** i **Batne Sogn**, og **Folstad** i **Ørstens Sogn**, paa hvilket
sidste Sted forekommer en og anden særdeles Omstændighed, som
synes at bestyrke denne i sig selv lidet betydelige Sag.
- 2) **Strand**, som ligger inden for og nær ved Gaarden **Abelsæt**, er
den sidste Gaard paa Østre Kant af denne Strækning, og bærer
Navn af sin naturlige Beliggenhed. Den **Jern-Ertz**, hvortil sees
Tegn

Segn i Solmordalen paa Abelsæt-Fjeldets Nordre Side, vliiser sig end mere tydelig paa den Søndre, i sær paa et vist Sted ved denne Gaard, hvor en stor og rund Bierg-Knold befindes ganske rød og rustet af det meget Jern, som den indeholder, og har desuden liggende neden for sig en Hoben udbrustne Steene, bestaaende af puur Jern-Malm. Det er altsaa meget rimeligt, at denne Erh gaaer tvært igiennem heele Fjeldet; ja det synes end og, at den fortsætter sit Strøg et Par Miile hen imod Vest, langs hen ad Strandsiden, hvor mangesteds er at see en stærk Jern-Rust i Biergene, fornemmelig ved den forhen beskrevne Gaard Nærem i Borgunds Sogn, som ligger omtrent i en lige Strækning herfra.

- 3) Langskibs-De er en liden men meget smuk og behagelig De, og derhos den eeneste i sit Slags saa vel i Kaldet som i Sagnet. Den ligger paa Vestre Kant af Stranden, og har uden Tvivl faaet sit Navn af de i Norden forðum brugelige Lang-Skibe, hvilke med saa megen større Rimelighed kan formodes at have været bygte her, som Den baade selv eier Fyrre-Skov, og ligger desuden i Nærvaelsen af de Skovriigste og med Bygge-Tommer best forsynte Egne. Man vil og forsikre, at denne De i forrige har været et Oplags-Sted, eller en Ladde-Plads, hvor Skotske Skibe have ligget og indtaget Træ-Last; hvorom det ved Den beliggende Skær, som endnu kaldes Skotte-Skærret, skal bære Vidne.

III.) Ørskoug-Dal eller (som den gemeenlig kaldes) Ørskoug-Bygd gaaer op ved Enden af Abelsæt-Stranden, fra den saa kaldte Ørskoug-Bltig (en fra Storfjorden indgaaende dyb Bugt) og falder i Begyndelsen meget flad og jævn, men bliver siden, ved adskillige paa langs gaaende Terrasser eller Jord-Bolde, alt mere og mere forhoiet paa begge Sider, indtil i Fierding Miil op i Landet, hvor Dalen indknibes og bliver ubeboelig. Paa disse høie Bolde ligge

Gaar-

Gaardene her i Bygden meget smukt, og imellem dem (følgelig omtrent midt i Dalen) har Naturen dannet en mindre Dal, hvorigiennem løber en stille og behagelig Elv. Kort at sige: denne Bygd udgør den smukkeste og frugtbareste Deel af Sognet, men er i Øvrigt af samme Beskaffenhed, som de fleste andre Dale, nemlig vendt i en Strækning fra Østen til Vesten, og indsluttet af høie Fjælde paa begge Sider; ikkun at der paa Nordre Side, tet ved det høie og anseelige Fjeld Belthorn, aabner sig en Lvær-Dal, hvorigiennem falder en alfar Bei hen til Tresfjorden i Romsdalen, som regnes for at være 2 Miile lang. Fra denne Dal har jeg havt en Cristal, stor som en knyttet Næbe, og temmelig klar eller giennemsigtig, men derhos noget grøn og Glasagtig. Den fremviiser vel flebne Kanter, men ikkun paa den eene Side, og giver derved tydelig nok tilkiende, at den en Gang tilforn maa have været en god Deel større; men paa hvad Sted den egentlig er funden, og om her findes flere af samme Slags, derom har jeg ingen vis Esterretning fundet bekomme. Videre bliver her at agte

1) Steengaards-Bandet, et lidet færsst Vand, som ligger 1 Miil op i Landet, temmelig høit blant Fjeldene, og har sit Navn af et Steen-Gierde, hvormed den eene Side, eller den halve Deel, af Bandet skal være omgiben. Dette har givet Anledning til at troe, at her i gamle Dage, paa selv samme Sted, hvor Bandet nu er, har staaet en Kirke, som har havt dette Steen-Gierde til Ringmuur om sig, og at den halve Deel af Gierdet blev staaende tilbage, da Kirken selv tillige med Kirke-Gaarden siden sank ned, og blev forvandlet til en Soe, i hvilken endnu skal sees en liden Holm, som meenes at være en Lævning af, eller runden til, den nedstunkne Kirke. Spørger man Indbyggerne (hvis Beretninger jeg her følger) videre, hvilken Kirke det skulde være, som var bleven anlagt saa høit

op og langt affides fra Bygderne; da svare nogle, at det har været en Trolde-Kirke, ei erindrende sig det gamle Norske Ordsprog: Hvad skal Trolde i Kirke gjøre? men andre derimod holde for, at dette saa kaldte Steen-Gierde er forarsaget ved Fjeld-Skreed, sølgelig at ansee for et blot Naturens Verk, og for en Samling af udbrustne Bierg-Stykker, der ligesom indgierde Bandet paa den eene Side. Denne, i sig selv meget rimelige, Meening skal og de nærmeste Fjeldes Situation og Beskaffenhed, efter Sognepræsten Hr. Niels Astrups og flere Dienssynlige Vidners Forsikkring, gjøre endnu mere rimelig og troeværdig.

- 2) Drskoug-Elv, eller den igiennem Drskoug-Dalen nedflydende Elv, har sit Udspring fra adskillige smaa ferske Baae, men i sær fra det nyelig beskrevne Steengaards-Baae, og det Norden for beliggende Jute-Baae, som begge ligge høit op og nær ved Romsdalens Grændser. Denne temmelig store Elv har for nærværende Tid sit Hoved-Løb igiennem Drskoug-Dalen, og falder ud i Drskoug-Viig, paa Nordre Side af Præstegaarden Drskoug, som ligger længst ned i Dalen; men efter troeværdig Beretning skal den her tilforn kun have nedsendt en Elve-Green, som tog sit Løb paa Præstegaardens Søndre Side, og derimod havt sit rette Hoved-Udløb i Fierding Mæl herfra mod Sonden, nemlig ved Gaarden Andam, hvor den nu kun nedsender en liden Deel af sit Baae igiennem den gamle Hoved-Kende. Denne Forandring kan og paa begge Steder tydelig nok sees af Elve-Farene, eller de Canaler og Kender, hvorigiennem Elven og dens Green tilforn have løbet; thi den gamle Elve-Green fremviiser endnu sin Kende paa Søndre Side af Præstegaarden, hvor den sees liggende som en lang og smal, samt ganske tør og Græsunden Jord-Groft; og den nye Green ved Gaarden Andam, som egentlig kaldes Løken, er ikke overalt stor nok

nok til at fylde Drskoug-Elvens gamle Hoved-Rende, igiennem hvilken den løber. Stedet, hvor saadan Elve-Løbet's Forandring egentlig har taget sin Begyndelse, er Gaarden Gidskemoe, den øverste Gaard her i Dalen, hvis Marke for en stor Deel bestaae af lutter Elve-Skudt (det er, en Blanding af grov Sand og smaae Steene, som Elvene skyde fra sig) hvilket forefindes her, om man end graver 14 Fadne dybt ned i Jorden, og er efter al Anseende sammenkastet af Elven paa den Tid, da den forandrede sit første Løb, og banede sig en nye Hoved-Rende. Enhver, som veed, hvor stor Forandring Elvene kan giøre, deels ved at tilstoppe sine Render, deels ved at tage fra paa eet Sted og lægge til paa et andet, vil neppe tvivle om de foranførte Forandringer's Muelighed eller Virkelighed.

3) Søeholt, den største Gaard i Bygdeløvet, ligger nær ved Abelsæt-Strandens Grændser, og bliver her anmærket blot i Anledning af den Urt *Pulmonaria maritima* (i 1. Parts 2. Cap. urigtig kaldet *Samolus Valerandi*) som forekommer her i stor Mængde, skiont den ellers hos os er meget rar at see. Den vorer ved Strandbrædden i den tørre Sand, men har dog tykke og Saftfulde Blade, næsten som Kaal-Blade, hvilke jeg forestiller mig at være baade behagelige og krafftige for Creaturene; saa at det maaskee var Umagen værdt, at faae denne Urt videre forplantet paa vore Sandige Strandbrædde, hvortil man herfra altid kunde blive forsynet med det fornødne Frøe.

4) Drskoug er det Sted, hvor Sognepræsten her i Kaldet boer, og hvoraf Dalen, saa vel som Sognet og Præstegjeldet bære Navn. Gaardens eget Navn er sammensat af de tvende Ord, Dr og Skov, af hvilke det første betegner et Sted, som ligger nær ved en Elve-Mund, og her udsledes af det Norske Ord *Aur* eller *Dur* 3: grov

Sand, som Elvene altid føre med sig og skyde ud ved Elv-Øsene o: Elve-Mundene, hvor den bliver liggende i en Samling. Saaledes forholder det sig og paa denne Gaard, som ligger ved Mundingen af Ørskoug-Elven, paa det jævreste Sted i Dalen, og er baade den smukkeste og bedste Præstegaard paa Søndmør. Imellem Præstegaardens Baanings-Huuse og Stranden staaer

- 5) Ørskoug-Kirke, som vel ikkun er opført af Staver, men dog en ordentlig Kors-Kirke, forsynet med et Par smaae Taarne eller Træ-Epire, og indvendig prydet ei alene med Maler- Arbeid, Skilderier og deilige, men og med kostbart Billedhugger-Verk paa Alter-Table, Prædike-Stol, Font og mere, som altsammen bestaaer af mørk Eeg, ligesom i Borgunds Kirke, og er af samme Mester forarbejdet. Af det, som kan henføres til Alderdommens Levninger, findes her intet, undtagen et gammelt Træ-Billede, som staaer ved een af Stolene i Kirken, opreist paa en Træ-Stang et Par Favne høit fra Gulvet, og har følgende usædvanlige Skabning. Billedet er egentlig udarbejdet af eet og samme Stykke Træ, men forestiller dog tvende adskilte Personer, af hvilke den eene vender den anden Ryggen. Den, som vender Ansigtet op til Choret, forestiller en Kongelig Person med Krone og Harnisk, trædende paa et Monstrum eller Udyr, som har et Menneske-Hoved med Krone paa, men en Krop som et fireføddet Dyr, og en Slange-Svands, der snoer sig om Billedets Fodder. Af Armenes Stilling kan let sees, at Billedet tilforn har holdt noget i hver Haand; men begge Hænder ere nu borte. Det andet Billede, som vender Ansigtet ned i Kirken, har og tabt den eene Haand; men holder Skjodet af sine Klæder med den anden, som er i Behold, og forestilles i Øvrigt med Skjæg og bart Haar. Midt imellem disse Personer udgaae, fra begge Sider, nogle Straaler som Ilds-Luer; og imellem deres Hove-

Hoveder eller Nakker er fæstet en Cirkel-rund Plade, som holder i Spand i Diameter. Begge disse sammenhængende Billeder, som kan være omtrent en halv Ellen høje, staae indsluttede i en firkantet Træ-Ramme, der har paa Siderne en Deel Jirater, af Anseende som Fæstnings-Verker, men oven til en bevægelig Krone, som staaer lige over begge Billeders Tøpper. Det eene med det andet er deels malet, deels stærkt forgylt. Hvad Billedernes Betydning angaaer, da tvivler jeg ikke paa, at jo det første skal forestille Kong Ole den Hellige, efterdi han i een af vore andre Kirker, som herefter skal beskrives, findes afbildet i samme Skikkelse, og med denne Underkrift: Sanctus Olaus; men hvad det andet Billede vil sige, kan ikke saa let giettes. Maaſkee det skal forestille een af Apostlerne. I Øvrigt eies Kirken af en Proprietair, og har et Jordegods, bestaaende af 24 Bøge i Pund og 11 Mark Fisk.

IV.) Vestre-Bygd vil jeg kalde det sidste Stykke af Sognets Nordre Part, som fra Ørskov-Bygden er adskilt ved en smal Landtunge eller Landpynt, kaldet Gaueuæss, og strækker sig derfra mod Sønden hen til Dyrkorn-Bygden i Stordalens Sogn. Vel bestaaer denne Strækning af adskillige smaae Dale, og selvfølgelig af lige saa mange smaae og særskilte Bygder; men da intet betydeligt falder at erindre ved enhver af dem i sær, har jeg indsluttet dem alle under Vestre-Bygden, saa kaldet af den store Gaard Vestre, som ligger omtrent midt i Strækningen. Lige oven for denne Bygd, skiont noget affides og langt hen i Øst ved Romsdalens Grændser, sees et meget høit og anseeligt Fjeld, kaldet Louparen, hvilket er det selv samme Fjeld, som i 1. Parts 1. Cap. ved de Søndmørske Grændsers Beskrivelse kaldes Løbers-Fjeldet, og har uden Tvivl faaet sit Navn deraf, at det for dem, som seile og fiske langt ud i Vester-Havet, viiser sin Top eller Ryg frem over alle Besten for beliggende Bierge, og tiener altsaa vore

Fiskere til en Rettesnor i deres Lob eller Coms, item til et Meed og Mærke, hvorefter de i Havet udsatte Torske-Garn kan opsoges igien paa den Maade, som forhen er viist i 1. Parts 9. Capitel. Hvad Bygdelavet ellers i Almindelighed angaaer, da fortæner det at kaldes en god og frugtbar Egn; men i Særdeleshed bliver her ifkun at mærke

1) Amdam, een af de største Gaarde her i Bygdelavet, af hvilken den Deel af Storfjorden, som løber her forbi, tilforn har baaret Navn, og været kaldet Amdamfjord, eller rettere Amdamsfjord; skjønt dette Navn i de senere Tider er gaaet saa aldeles af Brug, at det nu næsten ganske er forglemmt. Her kunde a) mærkes, som noget usædvanligt, at paa Gaardens Eng findes adskillige store Steene eller Bierg-Stykker, liggende saa dybt ned i Jorden, at de næsten ganske skjules, og ifkun fremviise den øverste Deel af deres Rygge. Nogle af dem ligge adspredte hist og her, men andre igien staae nær ved hinanden saaledes: at de slutte nogenlunde tet sammen oven til, og ere der forenede med en tynd Jord-Skorpe, men vige derimod fra hinanden neden til, og danne imellem sig lange underjordiske Longange, i hvilke man stiger ned oven fra, nemlig igiennem visse Huller, som Tilfældigheds ere opkomne i den tynde Jord-Skorpe, og tiene til Ind- og Ud-Gange for dem, der finde Fornøielse i at besøge disse underjordiske Huuler. ß) Tet ved Soen, og langs ved Stranden, ligger et maadelig høit Bierg, som for den største Deel synes at bestaae af Muria saxi & mica spatoqve, i sær paa den Side, som vender hen til Fjorden; thi omendskjønt Bierget gaaer der ganske steilt ned i Soen, uden at efterlade sig nogen Biergfod, har det dog, strax oven for Flod-Maalet, en dyb Indhuuling i Siden, forarsaget af de mange Tid efter anden udbrustne Bierg-Stykker, af hvilke nogle endnu sees liggende i Huulens Bund, tillige med Sand og Smull, som alt giver tydelige Prover

af

af bemældte løse og sortegraae Sandsteen-Art. Fra denne Indhuuling stiger Bierget næsten Lod-ret op i Veiret; men har derhos adskillige udstaaende Knolde, item nogle dybe og oven fra nedgaaende Sprækker, ved hvilke Biergets øverste Deel er ligesom afdeelt i visse store og til Nedfald høldende Parter. I sær hænger for nærværende Tid et stort Stykke saa løst og brat i den øverste Deel af Bierget, at det hvert Dieblif truer med at falde ud og lige ned i Fiorden; hvilket, om det skulde træffe ind paa en Tid, naar Folk reisede her forbi til Vaads, kunde foraarsage megen Fare og Skade. Endnu 2) bliver her at mærke den ved Gaarden nedflydende Elv, som dog best kan betragtes i et Nummer for sig selv, og under sit eget Navn, nemlig

- 2) Løken, et Navn, som egentlig tilkommer et dybt liggende og stille staaende Vand, men tillægges dog her denne Elv, fordi den mestendeels løber dybt og stille. Elven, som begynder ved Gaarden Gidskemoe i Driskongdalen, og falder ud ved Gaarden Amdam, løber vel igiennem den gamle Hoved-Kende, som Driskong-Elven tilforn har havt, førend den forandrede sit Lob, og banede sig en nye Vej igiennem Driskong-Dalen; men ikke desmindre bliver den dog kun at ansee som en Green af den sidste, og det lige fra den umindelige Tid, da bemældte Forandring gik for sig. At saadan Forandring virkelig er skeet, kan tydelig erfares af den gamle Hoved-Kendes Beskaffenhed, som nu omstunder ikke passer sig til Elven paa alle Steder, fornemmelig hen ved Udløbet, eller nær ved Gaarden Amdam, hvor Grunden falder Steenig og Biergagtig; thi der befindes Elve-Faret at være langt større og vidtløftigere, end at det kan fyldes af Løkens Vand, eller af det Vand, som Elve-Greenen fører med sig, saa at en stor Deel af Kendens Bund ligger ganske tør og aaben for Lusten, og giver derved god Anledning til

til at betragte de runde Huller, eller egentlig saa kaldte Jette-Grwyder, som Hoved-Elven i sin Tid har dannet i det haarde Bierg; et Syn, som ellers hos os meget sielden forekommer. Nogle af disse Bierg-Huller ere kun smaae, men andre et Par Alne eller mere vliide, nogle ganske Cirkel-runde, men andre igien kun halve, saa at der blot gaae visse Bugter eller Krumminger ind i Bierget, ligesom halve Cirkler; men alle tilsammen ere glatte og ordentlige, ret som de kunde have været dreiede. Jeg har ved en anden Leilighed viist, at hvor Vandet støder an imod et Bierg og faaer en Cirkel-rund Gang, der snoer det de Steene, som ligge i Biergets Kloster, saa ofte omkring, at de til sidst faae dybe og runde Huller indbo-rede i det haarde Bierg; og anden Oprindelse have vel ikke heller de Huller, som her sees.

II. Den Søndre Part.

Den Søndre Part af Ørskovs Sogn, som ligger paa Søndre Side af Storfjorden, tager sin Begyndelse ved et Sted, kaldet Skottet, som er Stordalens Sogn tilhørende, og strækker sig derfra i Vest hen til Søkelv-Fiordens Aabning. Denne er den mindste og ubetydeligste Hoved-Part af Sognet; men ikke desmindre har den dog 3 adskilte Bygdelave eller mindre Parter, som nu ganske kortelig skal betragtes.

I.) Ramstad-Dal (saa kaldet af Ramstad, den fornemste Gaard i Dalen) er en maadelig stor Dal, som ved Skottet gaaer op fra Østen til Vesten, hen imod Søkelvens og Strands Sogns Grænser, og har dette Besønderlige frem for de fleste andre Dale hos os, at den ei er neden til lav og oven til høi, men begynder lige fra Stranden af mærkelig at forhøies, og gaaer saa fort op igiennem Landet omtrent i samme Høide. Øverst op i Dalen ligger den Gaard Nyesæter, langt

langt adskilt fra de øvrige Gaarde, og ved denne igien et temmelig stort Færst-Band, kaldet Nyesæter-Bandet, som er en Kilde til tvende adskilte Elve, nemlig saa vel til den, der løber ned igiennem denne Dal, som til en anden, der falder ud ved Gaarden Fause i Strands Sogn; af hvilken Gaard Bandet ogsaa har faaet Navn, og kaldes Fause-Bandet. Foruden bemældte affides liggende Gaard findes her endnu 8 andre, som alle have godt Korn-Land, og et Antal af 32 Opsiddere, med Gaard- og Huus-Mænd tilsammen. I Øvrigt falder her intet særligt mærkværdigt, undtagen det maaſkee ſkulde være dette: At høit op i Dalen, paa et Sted, hvor Indbyggerne have sine Sætre, ſkal efter Sigende være et Slags Græs, som forvolder Rødsot eller Blodgang hos Creaturene. Denne Urt har jeg gjort mig al muelig Umag for at lære at kende; men da den er Daleboerne ſelv ubekendt, har jeg ingen vis Kundſkab derom fundet faae, ikkun jeg ſlutter, at den maa være *Lychnis floribus dioicis*, eller det hos os i Almindelighed ſaa kaldte Rødsot-Græs, som vokser i mange af vore Sæter-Dale, og er mig derfra ofte tilbragt, ſkont uden ſonderligt Klagemaal over dets onde Virkning; ſaa at Aarsagen til denne Urts Skadelighed her frem for andenſteds maaſkee kan være denne, at den falder her i uſædvanlig Mængde, og juſt paa de Steder, hvor Creaturene daglig gaae i Veed og ſkal hente ſin meſte Føde.

II.) Søevtig-Dal er ikkun en liden Dal, ſom løber op ved Siden af Ramſtad-Dalen, og ſtøder hen til en anden Dal i Søkelvens Sogn, kaldet Grebſtad-Dal. Den har 6 gode Gaarde med 14 Opsiddere, men i Øvrigt intet, ſom i ſærligt kunde fortiene at mærkes.

III.) Fyrre-Strand er en lang og ſmal Strand eller Landſtrækning, ſom begynder fra Rønnæs ved Søevtigdalen, og gaaer i 1 Miils Længde hen imod Søkelvfiordens Aabning, hvor den endes ved Kirkeſteen, en øde Gaard ſaa kaldet af en høi Steen,

som der staaer opreist, og ligner nogenledes et Kirke-Taarn; skiont den efter mine Tanker egentlig bliver een af de saa kaldte Bauta-Steine, eller i Hedenskabets Tid brugelige Liig-Steene, hvilke man veed at have været dannede som Pyramider, og oprettede som Tre-Stytter til herommelige Mands Erindring. Da denne Strand er baade smal og steil, og ligger desuden assides fra Solen neden for høie Fjelde, saa falder her den ringeste Korn-Avling i heele Sognet; men derimod habes god Herlighed af Birke-Skov, som vel og bør holdes i god Hævd, saa fremt Gaardene her ei skal staae Fare for at blive øde.

Anden Artikel

om

Anner-Sognet Søkelsen.

Søkelsens Sogn (*) er for nærværende Tid det eeneste Anner under Ørskoug Sogn, efterat de 2 øvrige Annerer, nemlig Stranden og Stordalen, ere skilte derfra og forenede til et særveles Kald. Sognet er ikke af meget vidtloftig Strækning, efterdi det har alle sine Bygder samlede ved Søkels-Fiorden, som udgjør Sognets vigtigste Part; men derimod er det meget vel beboet og Folkertiigt, og bør desuden ansees for eet af de smukkeste og frugtbareste Steder paa heele Søndmør, saa at det ikke uden Aarsag bliver kaldet Det Lille Dan-

(*) Dette Sogns Navn bliver skrevet og udtalt paa adskillige Maader, nemlig snart som Søkelsen eller Sykelsen, snart igien som Søkølven eller Søkisølven, hvilket sidste kommer best overeens med vore Bønders Udtale. Lige saa forholder det sig og med Sogne-Kirken, som desuden i gamle Haandskrifter kaldes undertiden Søkøls Kirke, undertiden igien Skievel Kirke, som i sær kan sees af den forhen paaberaabte gamle Reformas, dateret d. 7de Maii 1589.

Dannemark, et Navn, som det uden Tvivl har faaet af Danske Folk, hvilke her ei sielden findes at have sat sig ned og boet. Ligesom Egnen i sig selv er frugtbar, saa anvendes og af Indbyggerne megen Gliid paa Agerdyrkningen i Almindelighed, og paa Agrenes Forbedring i Særdeleshed; ja der ere de, som meene, at Agrene hos dem faae end og for megen Godning, saa at Kornet voxer op i alt for store og vilde Straae. Korn-Avlingen er altsaa her af den Betydning, at Sogne-Folket ei alene kan undvære Tilforsel af fremmedt Korn og Malt (tht af dette Sidste beredes her nok til egen Fornødenhed) men og aarlig have noget tilovers at sælge til trængende Naboer; dog tilforn mere end nu omstunder, da Gaardene formedelsst Fiskeriernes tiltagende Drift ere deelte i mindre Parter og imellem flere Opsiddere. Desuden gaaer det til her, som i de fleste gode Korn-Egne, at Indbyggerne selv fortære en Hoben mere af Korn-Barer, end til deres nødvendige Brug behøves, og omgaaes ei saa sparsommelig dermed, som i de mærrere Egne. Paa Skov havees her vel ingen Mangel; men samme bestaaer dog meest i Birk. Lørke-Fiskeriet drives med stor Gliid og Fordeel; og til Fiske-Barernes Udbringelse holdes af Bønderne selv det fornødne Antal Jægte. Til Qveite-Fangst gives god Anledning i den nær hos liggende dybe Storfiord, fornemmelig ved den bekiendte Qveite-Hælde, som forhen er ommaldt i Beskrivelsen over Bruedals-Bandet i Skoue Sogn, hvorfra den meenes at have sin Oprindelse. Paa dette Sted, som ligger omtrent et Par 100 Favne dybt, fanges da Qveiter i Mængde; og i Søkelvsfiorden falder desuden god Laxe-Fangst med mere, som gjør, at Sogne-Folket her staaer sig i Almindelighed vel. Det heele Sogn lader sig beqvemmeligst inddeele i 4 adskillige Bygdelave.

I.) Hundeid-Vitg vil jeg kalde den Vestlige Deel af Sognet, som strækker sig fra Glævenæs i Jorgenfiorden hen til Gaarden

Blagstad ved Søkelvsfiordens Måbning, og indbefatter ei alene den egentlig saa kaldte Hundeid-Viig, en Bugt beliggende i Mundingen af Jørgensfiorden, men og en derfra gaaende Strand, som vender hen til Storfjorden. I den heele Strækning findes 13 adskilte Gaarde, af hvilke de fleste ligge omkring bemældte Bugt, og i den fra Bugten opgaaende Dal, hvor ei alene løber en liden Elv, som giver Anledning til godt Nværn-Brug eller Mølle-Brug, men og et Eid, kaldet Hund-Eid, som har givet Bygdelavet Navn, og tjener til en alfar Bei for dem, der agte sig til eller fra Søkelvsfiorden. I dette Bygdelav falder godt Korn-Land, og nogen Skov; men ellers intet særligt Mærkværdigt.

II.) Søkelvs-Fiord, er en Tværfiord eller Green af Storfjorden, paa hvis Søndre Side den ligger, og strækker sig 1 heel Miil ind i Landet hen mod Sønden; men er derimod neppe 1 Fierding breed end og ved Mundingen, og bliver siden alt mere og mere indkneben, og endelig forandret til et trangt Revier, som har brakt Vand og Strøm, forarsaget af det imellem Revieret og Velledals-Elven beliggende færste Vand, kaldet Fidtja-Batn. I denne snævre Fiord falder Giennemfarten meget behagelig, formedelst de mange paa begge Sider beliggende smukke Gaarde; thi omendstiont de Fielde, som indslutte Fiorden, ere til Deels lige saa anseelige af sin Høide som usædvanlige Skikkelse, efterlade de dog meget jævne og beboelige Biergsfodder eller Strande, hvor man seer Gaard ved Gaard liggende under eet sammenhængende Gierde; et Syn, som ellers ikke forekommer i nogen anden Fiord hos os. Paa Vestre Side er Fjeld-Strækningen høiere og mere sammenhængende, saa og til Deels brattere end paa Østre Side, hvor den giennemskjæres af adskillige Dale, i sær af den saa kaldte Grebstad-Dal, som aabner sig ikke langt fra Fiordens Munding, og skal siden for sig selv beskrives. Forend jeg begiver mig til de mærkværdigste Gaardes Beskrivelse, maa jeg

1) Kortelig og under eet betragte de her i Egnen beliggende mærkeligste Fjelde, som fornemmelig ere 3 i Tallet, nemlig: a) Skops-Hornet, saa kaldet af sine mange Fjeld-Tinder eller Tagger i Toppen, hvilke omtrent see ud som Skopper, det er, gamle forraadnede Fyrre-Stammer. Dette Fjeld ligger paa Vestre Side af Fiorden, ikke langt fra dens Munding, og bor vist nok (efter Hr. Pontoppidans Anmærkning i Norg. Nat. Histories I Deel Pag. 73 og 74) regnes iblant de høie Fjelde paa Søndmør; men da Landet forhøies alt mere og mere, jo længere man kommer ind i Fiordene eller mod Osten, saa tvivler jeg ikke paa, at jo Løbers-Fjeldet, og flere af de saa kaldte Grændse-Fjelde eller Lang-Fjelde, ere meget høiere, og at de kan tiene vore Fiskere i Vester-Havet til Rettefnor og Veiledning end og da, naar Skops-Hornet gaaer dem af Sigte. ß) Strøms-Hornet (*) ligger paa Fiordens Østre Side, nær ved den Gaard Strømme, af hvilken det bærer Navn, og ligner fuldkommen et lige opstaaende Horn eller en Sukker-Top, efterdi det paa alle Sider er adskilt fra de øvrige Bierge, og begynder strax fra Roden af at skyde skraas op til en meget hoi og smal Top, som langt fra synes at være heel, men er dog virkelig tveekloftet, eller afdeelt i tvende Spidser, af hvilke den eene er noget høiere end den anden. Dette Fjeld er da overalt brat og steilt, i sær paa Nordre Side, som holdes for at være ganske ubestigelig. Paa Søndre Side falder vel en Dpgang, men samme er dog saa steil og vanskelig, at man ikkun veed Exempel paa en eeneste Person,

Na 3

som

(*) Det Tilnavn Horn er tilfælles for alle høie Fjelde, naar de enten, som dette, fra Roden af gaae op i Form af en Pyramide, eller i det mindste endes med en hei og smal Spidse. Samme Bessaffenhed har det vel og med visse Schweizerske Bierge, som ligeledes bære Navn af Horn.

som har vovet at bestige den, nemlig en Bonde fra næstliggende Gaard, som for nogle Aar siden steg op til den høieste Spidse, og opreiste der nogle Steene til Seiers-Tegn og Beviis paa hans Mandighed. Kort at sige: intet Fjeld hos os gaaer fra nederst til øverst mere spidst og lige op, end dette, som desuden er mærkværdigt af en nær ved Toppen beliggende dyb Huule, kaldet Viim-Huulen, fordi en Hyrde-Pige der en Gang skal have forvildet sig og være bleven borte; hvilket hos os heder: At viime sig bort. Denne Tildragelse, som af Hr. Pontoppidan henføres til Skovs-Hornet, fortælles her egentlig om Strøms-Hornet; skönt det tillige er vist, at den berettes om de fleste høie Fjelde hos os paa een og samme Maade. 7) Paa bemældte Østre Side, men dog noget høit op og affides, sees en lang Fjeld-Strækning, hvis Ryg er fuld af Tagger og Indskjæreller, som en Sav. Denne Række af Fjeld-Linder eller Spidser, som efter Hr. Pontoppidans Anmærkning (*loco citato*) noget nær forestiller Prospecten af gamle Gothiske Bygninger, kaldes Gimdals-Lindene; og nedan for dem findes et stort Hull, som gaaer lige tvært igiennem Fjeldet, saa at man igiennem Abningen kan see Solen og den lyse Dag, dog ikke uden man gaaer op i Gims-Dalen, som er en affides liggende Sæter-Dal, af hvilken Fjeldet har faaet Navn.

- 2) Vilg er en stor Gaard paa Østre Side af Fiorden, beliggende i en liden Bugt, af hvilken den bærer Navn, og ved en liden Elv, som driver toende Saug-Berker; skönt det meste Sommer, som her skal skjæres, maa bringes fra Skoue og Ørskovs Sogne. Paa denne Gaard har i Pavedømmets Tid boet en af sin Formue bekendt Mand, ved Navn Guldbrand Guldbrandson (*), som siges at have

(*) Det Navn Guldbrandson anføres blant gamle Norske adelige Navne i Hr. Pontoppidans Norg. Naturl. Histories 2 Deel Pag. 458.

have været Foged over Gidske-Gods, og at have havt tvende lige saa formuende Brødre, den eene boende paa Gaarden Eegfund i Rødve Sogn, og den anden paa Ringstad i Strands Sogn. Af de store Træ-Baaninger, som fornævnte Mand i sin Tid har opført her paa Gaarden, sees efter Beretning endnu nogle Levninger, som viise, at Bygge-Tommeret er tilhugget paa en besønderlig og nu omstunder ubekendt Maade, nemlig med visse saa kaldte Glep-Hug, fordi man lod Øren glippe eller glide ud ved hvert Hug, saa at Spaanerne bleve rundagtige, og Tommeret selv ligesom udhullet og afdeelt i visse Ruder. Paa Præstegaarden Ørskov forvares endnu et gammelt Ringsvidne, skrevet paa Pergament, og dateret d. 20 Julii 1544, hvoraf sees, at Guldbrand Guldbrandson Vilg har givet og skænket til Præstebordet paa Ørskov Ullavtig med Verpet, det er, et lidet Stykke Jord kaldet Ullavtig, som ligger under Gaarden Dure tet ved Søkelsø-Kirke, tillige med et dertil hørende Lare-Verpe. Dertil lægge de ældste her i Egnen boende Folk denne Omstændighed: At Gaven er skeet med de Forord, at Giverens, nemlig Guldbrandsons, Navn skulde efter hans Død aarlig erindres ved et Drikke-Gilde, som maatte holdes paa Dure-Kirkebakke, det er den Høj paa Gaarden Dure, hvor Kirken staaer. De vide og at fortælle, at der paa Sognepræstens Bekostning virkelig skal være kjøbt en Tonde Øll hvert Aar, som paa bemældte Sted af Sognesolket blev udtømmet til fornævnte Mands Erindring; men at intet derom mældes i Ringsvidnet, det kommer vel deraf, at samme er forfattet og skrevet efter Reformationen, da denne Skik tillige med mange andre allerede var afskaffet.

- 3) Houe eller Klokke-Houg er en smuk Gaard, beliggende paa Søndre Side af den Bugt, som stræker sig ind til Grebstad-Dalen, og har faaet sit Navn af et Klokke-Huus med en Kirke-Klokke, som her

her i de Catholske Tider har været oprettet paa en Hoi til den Ende, at Klokkens Lyd skulde høres over heele Søkelvsfiorden; hvilket ei kunde skee fra det Sted, hvor Kirken da stod og endnu staaer, nemlig paa Gaarden Oure, som ligger dybt ind i Bugten. Paa denne Gaard seer man ellers de udueligste Myre forandrede til den skionnest Eng, og mangfoldige Beiter anlagte, som tiene ei alene til at bortlede det kolde Vand, men og til at modtage Fiske-Sloe (det er, Hoveder og Indvolde af Torsk og andre Fiske) hvis Fedme siden ved Hielp af Vandet ledes og føres som Godning fra eet Sted til et andet; altsammen ved afg. Hr. Oberstlieutenant Rømers Fliid, som for et Snees Aar siden boede her, og satte Gaarden med stor Bekostning i ypperlig Stand.

- 4) Fauske, som egentlig deeles i Indre- og Yttre-Fauske, ligger paa Nordre Side af bemældte Bugt, tvert over for Klokke-Houg, og anmærkes her af samme Marsag, nemlig i Anledning af en duelig Landmand (en Dansk Mand, hvis Navn nu ikke vil falde mig ind) som her tilforn har boet, og givet sin Jord anseelig Forbedring, deels ved at anlagge en Hoben Beiter, deels ved at bortvælde, eller og undergrave og nedsænke, de paa Engen liggende store Steene, med videre. Blant andet brugte han og den Maade, at lægge de udueligste Stykker af sin Eng uden for Gierdet og til Udmærk, for des bedre og lettere at kunde dyrke den øvrige Deel af Hiemme-Marsken; hvilket uden Tvivl ogsaa paa flere Steder hos os med Fordeel kunde sættes i Værk.

III.) Grebstad-Dal, saa kaldet af Gaarden Grebstad, er en maadelig stor Dal, som aabner sig paa Østre Side af Søkelvsfiorden, ikke langt fra dens Munding, hvor den gaaer op fra en Bugt, og strækker sig hen til Søeviigdalen i Ørsfougs Sogn. Høit op i Dalen ligger et temmelig stort Færst-Band, som af den i Nærheden beliggende Gaard

Gaard Andestad kaldes Andestad-Batu: og derfra løber ned igjennem Dalen en Elv, som standser i bemældte Bugt af Søkylvsfjorden. Videre Beskrivelse behøver ikke denne Dal, som i Henseende til sin naturlige Beskaffenhed kommer overeens med de fleste andre Dale, og i sine Oeconomiske Omstandigheder med den øvrige Deel af Sognet; saa at her ikkun bliver at mærke et Par Steder i Besønderlighed, nemlig

- 1) Aune (*) (rettere Oure eller Overaae) som ligger længst ned i Dalen, paa Nordre Side af Elve-Munden, og fortjener at kaldes een af de største og bedste Gaarde i Fogderiet. Paa denne Gaard staaer Sogne-Kirken, eller den forhen ommældte Søkylvs-Kirke, som dog ofte benævnes af Stedet, hvor den ligger, og kaldes Oure-Kirke. Denne var tilforn en liden og uanseelig Stav-Kirke; men efterat den i Aaret 1606 var afbrændt ved Lynild, blev den forandret til en Sommer-Kirke, og opført i et Kors, der holder nogle og 30 Skrid saa vel i Bredde som Længde. Dens nyelig afdøde Eier, Hr. Capitain Meklenborg, har meget foreget dens indvendige Prydelse, i sær med en nye og smuk Alter-Table, som i alt har kostet over 100 Rdlr., og hvortil Almuen har givet 60 Rdlr. Kirken selv eier et Jordegods, som bestaaer af 17 Boge og 3 Mk. Fisk.
- 2) Aurdal, rettere Ourdal eller Overdal, ligger paa Søndre Side af Elven, nær ved det fjerde Vand, og ikke langt fra et Bierg, som kaldes Sand-Bierg, fordi det indeholder god Sand-Steen, hvoraf idelig hugges Stykker ud, som anvendes til Sænder og Bryner.

B b

Denne

(*) Den Søndmørske Høding, kaldet Eysteinn af Aune, eller *Eysteinn de Auris Summarie Præfectus*, som Torfæus ommælder i *Hifts Norv. Part. 4. pag. 215.*, maa uden Tvivl have faaet sit Tilnavn af denne Gaard, hvor han maaskee enten kan have været født eller boesat.

Denne Sandsteen-Art er vel uden paa rødbrun og inden til blaaagtig, ligesom sædvanlig; men har dog dette Besonderlige, at den indvendig er tet besat med smaae, sorte og glændsende Partikler af en fremmed Materie, uden Tvivl en sort Mica eller Glimmer, som ganske svinder bort, naar Steenen har ligget nogen Stund i Ilden. Om saadan med sorte Korn indsprenget Sandsteen mælder og Bromellius i hans Mineralog. & Lithograph. Svec. Cap. 4. §. 4., og holder for, at man paa de Steder, hvor den falder, torde allersnarest finde den Ildbestandige Gyt-Steen, eller Gieß-Stein, som nødvendig behøves til Messing-Verkernes Drift, og maa gemeenlig hentes fra Frankrig.

IV.) Velle-Dal eller Vælde-Dal (maaskee saa kaldet af Vold, som betyder jævn og slæt Mark) tager sin Begrundelse der, hvor Søkelvæfiorden endes, boier sig derfra mod Osten, og strækker sig omtrent 1 Miil op igiennem Landet hen til Strands Sogns Grænsfer. Denne Dal er meget lav, eller flad og jævn overalt, fornemmelig ved de toende længst ned beliggende Gaarde, Drabslø og Velle, hvor der findes en Slætte af større Strækning og Viidt øfrighed, end jeg har seet paa noget andet Sted hos os. Samme Slætte vedvarer en halv Miil op til et Sted, kaldet Brauten (af det gamle Norske Ord Bräut, som betyder en steil og afbrudt Vej) hvor Dalen paa een Gang faaer en temmelig Forhoielse, som dog ikke hindrer, at den jo lige fuldt fortsætter sin Jævnhed endnu en halv Miil længere op til Draatninghoug, som er den øverste Gaard her i Dalen, og har faaet sit Navn af den skionne Søeter Draaft eller Søeter-Nøling, som der falder. Denne lave og jævne Situation er det i sær at tilskrive, at de øverste Gaarde i Dalen ere lige saa frugtbare som de nederste, og at Korn-Høsten her falder lige god overalt; en Herlighed, som er usæd-

usædvanlig i Dalene hos os. Midt igiennem Dalen løber, som sædvanlig, en Elv fra øverst til nederst; og denne tager til sig paa Søndre Side (hen ved Gaarden Brunstad) en mindre Elv, eller egentlig saa kaldet Tvær-Elv, som kommer fra Jørgensfiordens Grændser, og har ofte forarsaget stor Skade ved Oversvømmelser og Elve-Brud, til hvilket at forekomme visse Dæmninger af Træe og Steen ere anlagte med temmelig stor Bekostning. Efter denne Forening fortsætter Hoved-Elven sit Løb videre ned, og falder ud i det første Vand Fjdtja-Batn, som, igiennem et kort og ikke meget bredt Nievie, udgyder sig i Sokelvsfiorden med en temmelig stærk Strøm. Af denne Strøm (der kan ansees som en Fortsættelse af Belledals-Elven) er det, at de nær ved Nievieret beliggende smukke Gaarde Strømme og Strømsheim, saa vel som det nyelig beskrevne Fjeld Strømshorn, egentlig have faaet Navn. Kort at sige: den heele Dal er ikke alene meget jævn og smuk, men og frugtbar, samt desuden forsynet med god Birke-Skov; saa at den for nærværende Tid ernærer i alt omtrent 270 Personer af begge Kion. Foruden de allerede benævnte Gaarde vides ingen, som i sig kunde fortiene at mærkes, undtagen

Fjdt (*), eller efter Bøndernes Udtale Fjdtja, en temmelig stor og god Gaard paa Søndre Side af Elven, af hvilken det i Nærheden

Bb 2

belig-

(*) Det Navn Fjdt, Fjden eller Fjden, tillægges adskillige Gaarde hos os, og kan maaskee have sin Oprindelse af det gamle Ord Fjdt, som efter Beiles Forklaring i *Glossario Juridico* bemærker en Fisser-Reed eller et Fisser-Beie, og hvoraf den Lov, som Kong Valdemar gav Silde-Fisserne i Slaane, blev kaldet Fjtha-Reet. Ordet bruges her dels med dels uden Sammensættelse af andre Gaardes Navne, og tillægges gemeenslig i begge Tilfælde et nær ved Stranden beliggende Sted; men ellers betynder og det Ord Fjden det samme, som et Græsrigt Stykke Mark eller seedt Eng-Stykke, og synes da rimeligst at kunde udledes af *adjectivo* Fjeb.

beliggende Fjdtja-Batn har faaet Navn. Den Søndmørske Hovding Sigurd Fetill, eller Sigurdus Fecilis aliis Fertilis, som i Torfæi Hist. Norv. P. 4. pag. 215. ommaldests tillige med Enstein af Aure, og befindes at have været Præfectus Sunnmariæ paa Areen og samme Tiid med ham, maa og uden Tvivl have faaet sit Tilnavn af denne Gaard, hvor han maaskee enten kan have været født, eller (hvilket jeg holder rimeligere) boesat. Er dette saa, da synes mig, at man af foransorte Sted hos Torfæum kan have Anledning til at slutte, at Søndmør, og andre Norske Provincer, maa paa de Lider have haft en Hoben smaae og nær ved hinanden boende Hovdinger, eller saa kaldte Præfectos.

Mere af Betydendhed veed jeg ikke at erindre om dette Sogn, eller om Præstegieldet i Almindelighed; ikkun jeg maa tilføie den sædvanlige Fortegnelse over Gaardene i Kaldet, tillige med deres Matrikel-Taxt og Beboeres Antal.

Hoved-Sognet Driskong.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes		Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skuld.	Gaard- mand.	Pladse- mand.	Huus- mand.		
		Bog.	Id.	Sk.			
Solnør- Dal.	Solnørdal.	2			2		
	Braute	1 $\frac{1}{2}$		18	2		
	Barlindhøug eller	2			1	1 Bog Tiff ligger øde.	
	Barlindbrekke.						
	Arelvold		2	6	1		
Abelsæt- Strand.	* Svartelef.	1		18		Ødegård.	
	Tusse.	1 $\frac{1}{2}$		9	3		
	Kipperviig.					1	
	Abelsæt.	2			1		
	Storviig.		2	15			Nolsgaard under Abelsæt.
Driskong- Dal.	Strand.	2		18	3		
	Langskibsoe.	1 $\frac{1}{2}$			1		Herunder er indbefattet Capellans-Gaarden Steenholt, som nu bruges af 2 Bønder.
	Søeholt.	7			9	3	
	Lie.	3 $\frac{1}{2}$		18	4		
	Egge.		1	3	1		
Bestre- Bygd.	Nedre-Lande.	5			6		
	Øvre-Lande.	2			2		
	Baaregiare.		1	21	1		
	Giare.	1	2	6	2		
	Baldgiarmoe.	3			4	1	
Bestre- Bygd.	* Gidskemoe.	3 $\frac{1}{2}$		18	6		
	Øvervold.	1 $\frac{1}{2}$		18	2		
	Nedrevold.	1 $\frac{1}{2}$		18	3		
	Driskong.	3			1		Præstegaard. (bruges som Nolsgaard under Præstegaarden.
	Hugaas.		2	6			
Bestre- Bygd.	Gausnæs.		1		1		
	Lindsætoig.			6	1		
	Lindsæt.	1 $\frac{1}{2}$			2		
	* Andam.	3			3		

Hoved-Soanet Drskoua.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Bebørnes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Eksid.		Gaard- mænd.	Pladse mænd.	Huus- mænd.	
		Bog.	Pd.	Mf.			
Bestre- Bygd.	* Skarboe.	1 $\frac{1}{2}$			2		
	* Jordefkar.	1		18	2		
	* Vestre.	5			6		
	Barviig.	3			3		
	Reite.	1		18	2		
	Øvre Sol. Vie.	1		9	1		
	Nedre Sol. Vie.	1		12	2		
	Nedre Solle-Giære					I	
	Hatten.	1 $\frac{1}{2}$	2	2 $\frac{1}{2}$	3		
	Øls-Sæter.	1 $\frac{1}{2}$			2		
	Halvorsæter.	1			1		
	Wifst.	3 $\frac{1}{2}$			4		
	Jelle.	1			2		eller Hjelbe.
	Jelle-Reite.			18	1		
Nam- stad- Dal.	Namstad.	5			11	2	
	Lukkedal.		1	21	1		
	Sviinsæt.	1 $\frac{1}{2}$		9	3		
	Krogen.	1			1		
	Lofst.	2			2		
	Melsæt.	4			4		
	* Klok.	4 $\frac{1}{2}$			6	I	Deraf er 8. S. 1 Pd. 12 Mf. uden Byggesl.
Sø- viig- Dal.	Mhesæter.	$\frac{1}{2}$			1		
	Nedre-Søviig.	1		9	2		
	Øvre-Søviig.	2		18	4		
	Almskar.	$\frac{1}{2}$			2		
	Lofst.	1 $\frac{1}{2}$		18	2		
	Furnøss.	$\frac{1}{2}$			1		
	Løvold.	2			3		

Hoved-

Hoved-Sognet Drskoug.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes		Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Eghd.	Gaard- mænd.	Pladse mænd.	Huus- mænd.	
Fyrre- Strand.	Windnæs.	$\frac{1}{2}$				
	Nørnæs.		18	1		
	Fyrrestrand.		1 3	1		
	Bjørneviig.		1 12	1		
	Opsal.		1	1		
	Sandviig.	1		2		
	Kirkesteen.		1			Odgaard.

Anner-Sognet Sofelsven.

Bygde- lavens Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Eghd.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.	
		Woh.	Wd.	Wkf.			
Hund- eid- Vlig.	* Gierbenæs.	2			2		
	Hund-Eid.	3½			2		
	Midtgaard.	5			5		
	* Udgaard.	3½		9	5		
	Morsæt.	2			2		
	Hooden.	1½		18	3		
	Giere.	1			1		
	Kursæt.	2			2		
	Hatlemark.	1		18	2		
	Sortebæk.	1			1		
	Tue.	1			2		
	Tuesviig.	1			1		
Baadmyr.			18	1			
							Et Handels-Ede.

Anner-Sognet Søkelsvæn.

Bygde- lavens Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Eghd.			Gaard mænd.	Plads- mænd.		Huus- mænd.
		Bog.	Pd.	Mt.				
Søkelsvæn Fiord.	Blagstad.	2		18	3			
	Blagstadnæs.					I		
	Davenæs.					I		eller Davidsnæs.
	Jarnæs.	1 $\frac{1}{2}$			1			
	Ytre Korn-Næs.	1 $\frac{1}{2}$			2			
	Indre Korn-Næs.	2			2			
	Hølden.		2 $\frac{1}{2}$		1			
	Sætre.	3 $\frac{1}{2}$		18	2			
	Stave.	2 $\frac{1}{2}$			2			
	Eirstad.	3 $\frac{1}{2}$			4			
	Rikheim med				3			
	Giære.	4 $\frac{1}{2}$			1			
	Strømsheim.	4 $\frac{1}{2}$			4		I	
	Strømme med				4			
	Giære.	5		18	2			
	Indre Ødegaard.	1			1			Kaldes og Indre Land- stad.
	Landstad.	3 $\frac{1}{2}$		18	4			
	Ytre Ødegaard.	1	2	15	2			Kaldes og Ytre Land- stad med Ødegaard.
	Kionæs.	4		18	6			Kaldes og Tynnæs.
	Blindheim.	3			3			
	*Viig.	6			5			
	Houe.	1	I		3			eller Klokketoug.
	Giære.		I	6	1			
	*Nasen.		2	6	1		2	
	Indre Fauske.	2			1			
	Fauske-Giære.					I		
	Ytre Fauske.	3			2			
	Dursnæs.	1		18	2			

Inner-Sognet Søkelsven.

Bygdes- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Eft. d.		Gaard- mænd.	Pladse mænd.	Huus- mænd.	
Greb- stad- Dal.	Dure.	8			9		eller Overaae.
	Hougsæt.	3			4		
	Kiemphoel.	1 $\frac{1}{2}$			2		
	Durdal.	5 $\frac{1}{2}$			6		eller Overdal.
	*Andestad.	2			3		1 Bog Fisk tilhører G. G. uden Byggesel.
	*Engshoel.	2 $\frac{1}{2}$			5		
	Eidem.	5			8		
	Grebstad.	8			11	I	
	Høneresse.		I	3	I		Kaldes og Høy. N y f
	*Zelle.	$\frac{1}{2}$			I		eller Hieldt.
	Fidt.	5		18	5		
	Brunstad.	9 $\frac{1}{2}$			10		
Belle- Dal.	Hole.	3 $\frac{1}{2}$			5		
	*Drotninghoug.	1 $\frac{1}{2}$			5		Deraf tilhører G. G. 1 Bog Fisk.
	*Lade.	4 $\frac{1}{2}$		18	5		De 2 B. 2 Pd. Fisk ti høre G. G. uden Byggesel.
	Brudevold.	4		9	3		
	Hiortdal.	4			4		
	Belle.	7		18	10		eller Bældt.
	Drables.	7			7		

Fjerde Capitel.

Om

Strands Præstegjeld.

Strands Præstegjeld bestaaer af de tvende Sogne Stranden og Stordalen, hvilke begge tilforn have ligget som Annexer under Ørskovs Præstegjeld; men ere siden, i Anledning af den med samme Kald i Aaret 1759 foretagne Deelning, adskilte derfra og foreenede til et særdeles Kald, som nu har faaet sin egen Sognepræst. Heele Kaldet ligger paa det faste Land næst ved Ørskovs Præstegjelds Grændser, og har desuden dette tilfælles med bemældte Naboe-Kald, at det ved Storfjorden (som her egentlig kaldes Stordalsfjorden) er afdeelt i tvende Hoved-Parter, af hvilke den Vestlige strækker sig fra Skottet hen til Syndelvens Sogn, og den Østlige fra Dyrkorn-Bygden til Nordalsfjorden i Nordalens Sogn. Enhver af disse Parter indbefatter eet Sogn for sig selv, eller rettere den største Deel af dem; thi ingen af Sognene ligger saa ganske samlet paa den eene Side af Fjorden, at jo en Deel deraf maa søges paa hin Side. Fjorden selv, som, saa vidt disse 2 Sogne gaae, bærer Navn af Stordals-Fjord, falder her meget dyb; folgelig ere Biergene meget høie, og Strandene paa begge Sider smale og steile, besønderlig paa den Østre Side, hvor Stranden til Deels er ganske ubeboelig. Derimod befindes Dalene her af større og vidtloftigere Strækning, end sædvanlig; og disse udgiøre altsaa den beste og vigtigste Deel af Kaldet. Da ellers dette Kald ligger omtrent midt i Landet, saa er det om Sommeren

ren hverken udsat for den Kulde, som Vester-Havet fører med sig, ei heller for den stærke Heede, som falder længere ind i Fiordene; men har et tempereret og til Agerdyrkning ganske beqvemt Climat, og bør derfor blant alle Kald her i Provstiet ansees for det frugtbarreste og Kornriigeste. Af Rug udsaaes kun lidet; men af Byg og Havre omtrent lige meget, og det snart overalt med den Fordeel, at Indbyggerne ei alene kan forsyne deres egen Huusholdning, men end og aarlig sælge en god Deel Korn-Barer til andre. Med Qvæg-Avlingen har det ligeledes god Beskaffenhed, efterdi her gives flionne Sæter-Dale og Græsgange, hvis Blidloftighed tillader at holde et anseeligt Antal baade af smaae og store Creature. Af det store Qvæg bliver en Deel aarlig i Slagter-Tiden enten solgt levende, eller og slagtet hjemme, for siden at udbringes en Detail; saa at herfra aarlig udføres en betydelig Andeel, ei alene af roget og vindtørret Kød, Talle og barkede Huder, men og af Smør og andre feede Varer, som med god Fordeel affættes, deels i Borgensund, deels i Trondhiem og Christiansund, foruden den Handel med Heste, som drives paa Romsdals Marked. Faar holdes allevegne i tilstrækkelig Mængde; men dog ikke i saa stort Antal som Gedder, af hvis Mælk tillaves saa vel Smør som andre Mælke-Retter, tjenende i den daglige Huusholdning med saa meget større Fordeel, som derved kan spares og vindes paa Koe-Mælken. Skov, fornemmelig af Birk og Hassel, findes paa de fleste Steder i den Mængde, at Indbyggerne aarlig kan forlene noget anseeligt ved at hugge og sælge Brændeved, Næver, Bark og Baandstager, item Træ-Kar og Rødder med videre; men af Fyrre falder kun lidet, undtagen i Strands Sogn, som deraf har nok til egen Fornødenhed. Humle-Planten er her i temmelig Drift, skiont ikke saa almindelig, som den kunde og burde være; men Vble-Havers Indretning og Vble-Træers Plantning, som er langt mindre fordeelagtig, har i de

seener Eider begyndt at blive mere gangs. I Fiskerierne tage Indbyggerne ogsaa Deel, fornemmelig i Vaar-Fiskeriet, eller den Første-Fangst, som aarlig gaaer til i Børgensund, hvor de tilforn ifkun lode sig leie for en vis Lon, men have siden tillagt sig de fornødne Fiske-Vaade og Fiske-Redskabe, og fiske nu omstunder for egen Regning. I Betragtning af disse Herligheder, og den Vindstibelighed, som Folket bruger, kan Tilstanden her i Kaldet overhoved siges at være god; skiont Kaldet selv ifkun bør regnes blant de middelmaadige i Henseende til Folkets Antal, som i Aaret 1758 var følgende:

	Strands Sogn.	Stordals Sogn.
Gaardmand.	130	96
Huus- og Pladse-Mand.	14	3
Mand-Kion.	460	264
Qvinde-Kion.	513	273
Summa	973	537

Kaldet bestaaer af toende næsten lige store, skiont ikke lige Folkertiige, Sogne, hvilke nu i en Artikel hver for sig noget noiere maae beskrives.

Første Artikel

om

Strands Sogn.

Strands Sogn, som efter Driskougs Præstegielbs Deelning bliver at ansee for et nyt Hoved-Sogn, ligger for den største Deel paa Stordalsfiordens Vestre Side, og staaer der i en nær Forening med adskillige Sogne, nemlig for Norden med Stordals og Driskougs Sogne, for Westen med Søkelvens og Jørgensfiordens Sogne, og for Sonden med det saa kaldte Syndelsvs-Sogn; men desforuden

har

1 1/2 Feb. Kalltallet: Aars 1809
i Nordalen — 662
1671

har det og et Stykke Land liggende paa hiin Side af Fiorden, eller rettere i den fra Hoved-Fiorden indgaaende Tvær-Fiord, kaldet Nordals-Fiorden, hvis Nordre Side mestendeels horer dette Sogn til. Blant alle Steder hos os fortiener dette Sogn at kaldes det frugtbareste og Kornrigeste, efterdi herfra aarlig kan sælges en anseelig Deel Korn-Barer, end og i middelmaadige og slette Aaringer (*); og blant andre Korn-Barer, som herfra affættes, bør i sær regnes Malt, hvilket her bereedes i større Mængde, end i noget andet Sogn hos os. Men, som Dedsproget lyder: at ved hvert feedt Stykke Kød gemeenlig hænger en Kirtel, saa gaaer det og her; thi intet Sted hos os er mere plaget af den skadelige Flug-Havre (*Avena fatua*) end just dette, hvor den (i sær paa nogle visse Gaarde) aarlig indfinder sig i Agrene, uagtet al den Flid, som anvendes paa dens Udryddelse. For at faae den udryddet, pleier man at opsætte Ploiningen om Foraaret, indtil den nogenledes har skudt sig, da man siden under Ploiningen rykker den op med Kød; men som den gemeenlig puttes ned i Jurene igien med opvendte Kødder, saa er dette maaskee Aarsagen, hvorfor den i paafølgende Aar kommer lige fuldt op igien. Næst Korn-Udsling bestaaer Sognets største Herlighed i Qvæg-Udsling, som ligeledes drives med den Flid og Fremgang, at der fra ganske faae Sogne hos os udføres en større Andeel af feede Barer til Trondhjem og andre Steder, end fra dette. Af Fyrre-Skov eier Sognet noget større Forraad, end sædvanlig; og i Fiskerie saa vel som anden Herlighed tager det sin Deel saaledes, som forhen er viist i Kaldets almindelige Beskrivelse. Sognet

Cc 3

har

(*) Derpaa havde man i sær Bevits i Aaret 1757, da Korn-Høsten faldt mislig overalt, og Korn-Mangelen alisaa var almindelig; men ikke des mindre blev dog i samme Aar, efter troeværdig Beretning, fra dette Sogn solgt Korn for henimod 300 Rdlr.

har slet ingen Der, men bestaaer af en eeneste stor Dal og et Par Strande, som hver for sig kortelig maa betragtes.

I.) Strands-Dal, som udgior den vigtigste Deel af Sognet, er een af de største og bedste Dale i heele Fogderiet, og kan for sin Viidtsøstigheds Skyld inddeeles i 3 Hoved-Parter, hvis Strækninger man allerbest kan forestille sig ved at see paa Land-Kortet, og der betragte Strands-Elven, eller den igiennem Strandsdalen nedflydende store Elv, der deeler sig i lige saa mange Hoved-Greene, som Dalen selv. 1) Den første Hoved-Part begynder ved en fra Stordalsfiorden indgaaende liden Bugt, og strækker sig 1 Miil i S. V. op til det Sted, hvor Elven sees at slaae sig ud i toende store Greene. Her er Dalen overalt meget rummelig og vel beboet, i sær paa Nordre Side, hvor den har adskillige smaae Tværdale, eller Side-Dale, som stode hen til Ramstadalen, Belledalen og flere Steder; ligesom og Hoved-Elven i denne Strækning tager til sig adskillige smaae Tvær-Elve, der komme nedløbende igiennem bemældte smaae Dale. 2) Den anden Hoved-Part farer i Begyndelsen fort i samme Strækning som den første, men bøier siden af mod Sønden, og endelig mod S. V. igien, indtil den standser ved et Fjeld, som gior Skilsmisse imellem Strandsdalen og Norangsdalen i Jørgenfiordens Sogn. Den holder og 1 Miil i Længde, ligesom den første Part af Dalen, man er derhos langt mere trang og ifkun for den fjerde Deel beboet; saa at den øverste og største Deel ligger ganske udnyttet, og tiener ifkun til Sæter-Mark og Græsgang for Daleboernes Næg om Sommeren. Paa den Søndre eller Østlige Side af Elven falder Veien her meget vanskelig, formedelst nogle skrækkelige Steen-Urer, eller store Dyrger af udbrusne Bierg-Stykker, hvilke jeg een Gang af en Hændelse har bevandret, ikke uden at grue og tænke med Poeten: *Heu loca felici non adeunda viro!* men paa hiin Side er den dog noget bedre, og tiener derfor til en alfar

Bei

Bei for Sognefolket i Jørgenfiorden, som aarlig i Markeds-Tiden maa reise igiennem Urkedalen, Strandsdalen, Stordalen og saa videre fort over Fjeldene hen til Romsdals Marked; en Landevei, som udkræver sikke Heste og haardsore Ryttere. 3) Den tredie Hoved-Part aabner sig midt imellem de 2 forste, og gaaer hen til Synd-
 elvens Grændser, mestendeels parallel med den sidste; men er dog meget længere, bredere og bedre beboet, saa at den i Henseende til Vigtigheden fortjener at sættes næst efter den forste, uagtet den efter sin Beliggenhed mere bør ansees for en Side-Dal, end for en Part af Hoved-Dalen. Den holder $1\frac{3}{4}$ Mil i Længde, og har paa Østre Side adskillige smaae Tvær-Dale, ligesom Elven paa samme Side har en liden Tvær-Elv. Alle disse smaae og store Dale-Strækninger tilfammen udgjøre den egentlig saa kaldte Strands-Dal, som, paa den ene Side betragtet, holder fra nederst til øverst 2 Mile, og paa den anden $2\frac{3}{4}$ Mil i Længde. Situationen i denne vidtloftige Dal falder paa mange Steder meget smuk og behagelig, i sær formedelst de mange Afverlinger, som her undertiden paa eet Sted findes samlede, saasom af høie Bierge og dybe Dale, af grønne Enge og frugtbare Agre, som giennemskiares af brusende Elve, af Græsriige Fjeld-Slatter (eller Høe-Slatter paa Fjeldet) og Skovriige Fjeld-Sider, hvis blotte Høide end og paa en vis Måade kan siges at forhøie Smukheden. Den Skov, som her findes overalt (særlig ved Gaarden Drøge paa Søndre Side af den forste Dale-Strækning) bestaaer meest af Birk, Hassel, Asp, Elle, Enebær-Træ og Alm; men Fyrre sees ikkun ved de tvende Gaarde Habostad og Svee, som ligge omtrent midt i Dalen, eller der, hvor Dalens og Elvens trende Hoved-Parter støde sammen. Blant de Urter, som jeg hift og her i Dalen har fundet, vil jeg ikkun nævne følgende: Carvi i Mængde. *Che-*
nopodium foliis rhomboideis. *Epilobium angustifolium.* *Eri-*
 geron

geron pedunculis alternis unifloris. Galium luteum & album. Mentha sylvestris. Rhodiola paa Huus-Lagene. Rubus foliis ternatis. Silene floribus erectis. Stellaria foliis integerrimis a). Verbasicum nigrum. Dette maa i Almindelighed være nok om denne store Dal, som i alt indbefatter 32 Gaarde, med 88 Gaard- og Huus-Mænd, og henimod 490 Indvaanere af begge Køn. Videre bliver her at mærke

- 1) Slynghstad, den nederste Gaard i Dalen, som ligger paa Nordre Side af Elve-Munden, og er bleven udseet, som det bekvemmeste Sted, til en Præstegaard for den her i Kaldet nyelig beskikkede Sognepræst, der og allerede har ladet indrette smukke Baaninger og en smuk Have. Paa denne Gaard staaer Strands-Kirke, som tilforn har ligget noget nærmere ved Stranden, men blev siden, i Anledning af en sær uhyggelig Oversvømmelse, som herefter skal ommældes, forflyttet derafra og sat et Par Bosse-Skud høiere op; dog saa, at Kirkegaarden blev staaende paa sit gamle Sted, og anvendes endnu til forrige Brug, uagtet den ligger ganske adskilt fra Kirken, og er bevokset med en Hoben vilde Træer, som give den mere Anseende af en Have, end af en Kirkegaard. Kirken er ikke meget stor, men dog ordentlig bygt i Form af et Kors, og til lige opført af Tømmer. Blant dens indvendige Zirater, som ikkun ere saa og ubetydelige, kunde de efterfølgende i sær forkiene at mærkes for deres Eldes Skyld, nemlig: a) En firkantet Table af hvid Marmor, omtrent 2 Alne lang og 1 Alen bred, som ved den eene Ende har et firkantet Hull, af 1 Fingers Længde og Bredde, men ikkun af et Par Tværfingers Dybhed, og midt i Bunden af samme endnu et andet rundt Hull, hvori kan stikkes 2 eller 3 Fingre. Denne Marmor-Table ligger paa nærværende Tid ved Foden af Alter-Bordet, eller lige under Præstens Fodder, naar han staaer for

Alte-

Alteret; men da den baade i Henseende til Størelse og Skabning passer sig accurat til Alter-Bordet, naar den lægges derpaa, og Hullet da kommer just til at ligge paa den høire Side, eller for Præstens høire Haand, saa kan der neppe tvivles om, at jo Tavlen i gamle Dage har ligget som et Bord-Blad oven paa Alteret, og at Hullet i Tavlen har tient som et Repositorium eller Gjemme-Sted til fordærvede Oblater, hvilke, naar de een Gang vare indviede, maatte efter den Catholske Skik ei kastes bort, men lægges hen og forvares paa et helligt Sted. 3) Et rundt Steen-Kar, som holder omtrent 5 Qvarter i Diameter, og er dannet af en smuk Lyseblaa Beegsteen, men uden sonderlig Konst; ikkun at det paa Siderne har en Deel indskaarne Figurer, til Anseende som Vaaben-Feldter, skiont uden Lov-Verk, Hielm eller Bogstaver. For nærværende Tid staaer det ophøiet paa en Træ-Fod, og tiener til en Font, hvorpaa Døbe-Fadet sættes; men i de ældre Tider har det uden Tvivl været brugt til et Vievands-Kar. I Øvrigt bliver ved Kirken selv intet videre at erindre, end at den tilhører samtlige Sognemænd, og har til sin Vedligeholdelse et Jordegods, bestaaende af 9 Bøge 1 Pd. og 10 Mk. Fisk.

- 2) Langeloe er en stor Gaard, som ligger paa samme Nordre Side af Dalen, men dog noget høiere op, og just paa det Sted, hvor Hoved-Elven tager til sig den første Tvær-Elv. Paa denne Gaard holdes Ting for tvende Skibreder, nemlig for Dale- og Synd-elvs-Skibreder; og nær ved Gaarden ligger et høit og anseeligt Fjeld, kaldet Roalds-Fjeld, som deraf i sær er mærkværdigt, at man fra dets Top kan see 7 eller 8 af de nærmeste Kirker, hvilket her paa Stedet er noget ganske rart og usædvanligt, og kommer ikke saa lige af Fjeldets Høide (thi længere op ved Gaarden Myklebust sees et andet mærkeligt Fjeld, kaldet Storhorn, som ei har samme

Egenskab, uagtet det maaskee er højere end dette) men af Situatio-
nens tilfældige Beskaffenhed.

II.) Stranden er det Bygdelav, hvoraf Strands-Dalen
saa vel som heele Sognet har faaet Navn, og kaldes saa, fordi det
virkelig er en Strand, det er, en nær ved Soen beliggende lang og
smal Land-Strækning, som tager sin Begyndelse ved Skottet, og
strækker sig hen til Ornæs ved Syndelvens Sogns Grændser; dog
saa, at den ikke gaaer fort i en ganske sammenhængende Strækning,
men afbrydes omtrent i Midten ved den mellemlobende Strands-Dal,
og følgelig deles af den i toende næsten lige Parter. Denne Strand
ligger vel temmelig høit og steilt, ligesom de øvrige til Stordalsfiorden
vendende Strand-Sider; men ikke des mindre har den dog (paa nogle
saa Fjeld-Gaarde nær) meget gode og frugtbare Gaarde, hvor man,
foruden Rug- Byg- Havre- og Hampe-Sæd, lægger megen Vind paa
Vble-Træers Plantning, og hvor Naturen selv, foruden anden
Skov, har plantet en hoben Vild-Vbler langs ved Strandbræden.
Til de mærkværdigste Gaarde her i Bygden kunde henføres:

- 1) Fause eller Fauske, som ligger paa den Nordre Deel af Stranden,
omtrent midt imellem Skottet og Strands-Dalen, dog noget
høit op paa Fjeld-Siden, og nær ved en Elv, som løber ned over
bratte Steder og falder ud i Fiorden. Det første Vand, hvorfra
Elven har sit Udspring, er temmelig stort, og kaldes snart Fause-
Bavn af Gaarden Fause, snart Nyesæter-Bavn af Gaarden
Nyesæter, som vel ikke ligger langt herfra, men henhører dog
egentlig til Ramstadalen i Orstougs Sogn. I Nærheden af
Vandet vover god Fyrre-Skov.
- 2) Orstou, den største og bedste Gaard i Bygdelavet, ligger i en Bugt,
som har givet Gaarden Navn, og nær ved en Landpynt, kaldet
Ornæs, som paa den Kant egentlig gjør Grændse-Skiel imellem
Strands

Strands og Syndelvens Sogne; skiont det første dog har en ode Fjeld-Gaard liggende Sonden for Pynnten. Denne Gaard har ei alene skion Fyrre-Skov, men og et Gaug-Berk, hvor Fyrre-Tommeret skiares ved Hielp af den lille Elv, som flyder ned ved Gaarden. Her har og i de ældre Tider staaet en Kirke, som siges at have været en Sogne-Kirke, ei alene for Strands Sogn, men og for heele Nordalens Præstegjeld, indtil den blev forflyttet til Slynghstad i Strands-Dalen, og Naboe-Kaldet var forsynet med egne Kirker. At her tilforn virkelig har staaet en Kirke, derom kan Levningerne af den Kirkegaard, som efter Sognepræstens Hr. Ebbe Tonders Forsikkring endnu sees paa Gaarden, aflægge tilstrækkeligt Vidnesbyrd; men at bemældte Naboe-Kald i gamle Dage har havt Kirken tilfældes med dette Sogn, beroer kun paa et almindeligt Sagn.

III.) Overaae-Bygð vil jeg kalde det Stykke Land, som Sognet eier paa Østre Side af Stordals-Fiorden, eller rettere paa Nordre Side af Nordals-Fiorden; thi den største Deel af Bygdelabet ligger i og ved Mundingen af den sidste, som er en Tverrfjord eller Green af den første. Egentlig bør dette Bygdelab kaldes en Strand, som tager sin Begyndelse ved Overaae (den største Gaard i samme Strækning) og endes ved det saa kaldte Rammer-Fjeld, et bekiendt hoit Fjeld, som ligger tvert over for Strands-Dalen. Situationen falder her, ligesom paa hiin Side, temmelig hoi og steil overalt, besonderlig paa den Nordre Kant ved Rammerfjeldet; men ikke des mindre findes her dog et halvt Snees meget frugtbare Gaarde, af hvilke de Sydligste ere baade de største og bedste. Den eeneste Mærkværdighed, som her forekommer, bestaaer i

Rammer-Fjeldet, eller den mærkelige Forandring, som Fjeldet fik i Aaret 1731 d. 8de Januarii mod Aftenen, da et overmaade stort

Stykke af Fjeldets Fod, eller nederste Deel, brast ud og sank ned i Stordalsfiordens Bund; hvorved det forarsagede en Vandflod, eller Oversvømmelse af Søevand, som her paa Stedet ei kan erindres at have havt sin lige. Dette Fjeld ligger, som forhen er nældt, lige tvært over for Strands-Dalen, og udgior ifkun den Sydligste Deel af en meget høi og steil Fjeld-Strækning, som gaar herfra i en halv Miils Længde hen til Stordals-Vigen's Aabning, og tilhører for den største Deel Stordalens Sogn. Paa den Vestre Side, som vender til Stordalsfiorden, er denne heele Fjeld-Strækning meget brat, saa at den, uden at efterlade nogen Fod eller Strandbrød, gaar ganske steilt ned i Fiorden; og paa dens Søndre Kant (som egentlig kaldes Kammerfjeld, og er Strands Sogn tilhørende) var det, at forømmældte store Forandring skeede i Aaret 1731. Aarsagen til denne mærkelige Forandring, eller egentlig saa kaldte Fjeld-Skreed, var denne: At den nederste Deel af Fjeldet havde oven til længe været adskilt fra den øverste ved en dyb Sprække, som idelig modtog det oven fra nedrindende Vand; og da dette, ved en paa forømmældte Tid indfaldende stærk Frost, blev forvandlet til Is, saa kilede Isen Bierget i tu saaledes, at det nederste Stykke skillede sig ganske fra den øvrige Deel af Fjeldet, og sank ned i den høiliggende dybe Fiord; en Hændelse, som man længe forud havde spaaet og befrygtet. Hvor stort det udbrustne Stykke har været, er meget vanskeligt at bestemme; men, saa viidt man af Fjeld-Sidens nu værende Beskaffenhed kan see og skionne, synes det at have strakt sig omtrent 100 Favne i Længde, og 60 til 70 Favne i Bredde eller Høide. Hvad Tykkelsen angaaer, da kan samme best sluttet deraf: At en liden Gaard paa 9 Mark Fisk, kaldet Uren, som tilforn laae ved Foden af Fjeldet i en liden Bugt, eller rettere, i en fra Bugten opgaende liden Dal, gif tillige med

Op-

Opsidderen og hans Familie saaledes under ved Fjeld-Skreedet, at man nu ikke seer ringeste Tegn enten til Bugten eller Dalen, ja ikke engang til den Kiore-Bei, som fra Dalen gik op til Fjeld-Siden, men alene til en Deel af Gaardens Grund, som blev staaende tilbage, og har siden bestandig ligget ode. Odelæggelsen strakte sig og paa hlin Side af Fiorden, i sør til den forhen beskrevne og lige over herfra beliggende Strands-Dal, hvor Strandbrædden er meest lav, og hvor Soen, som ved Fjeld-Skreedet blev sat i en meget hæftig Bevægelse, forarsagede en skræffelig Oversvømmelse; thi Vandfloden gik her 100 Skrid høiere op end sædvanlig Flod, og bragte ei alene Strands-Kirke ganske af Lave, saa at den siden maatte rives ned og flyttes høiere op, men tog og et Par store Jægte ud af sine Stader og satte dem lige ind paa Kirkegaarden, skulde store Steene bort af Stranden og bragte andre derop igien, ja fastede end og Jern Ankere og andet mere, som længe havde ligget skult paa Fiordens Bund, op paa Landet. I disse farlige Omstændigheder maatte Folket redde sig, paa hvad Maade de best kunde, nogle ved at svømme paa Brædder og Tommer-Stokke, andre igien anderledes; men 17 Personer maatte dog sætte Livet til. Den ved Fjeld-Skreedet blottede Deel af Fjeld-Siden er paa nogle Steder mere udhængende oven end neden til, og seer vel endnu ganske bar og steil ud; men viiser dog intet ret kiendeligt Spor til den ommældte store Forandring, saa at de, der ikke forud vidste noget deraf, neppe skulde lægge Mærke dertil, eller kunde sige, paa hvad Sted Forandringen egentlig var skeet. Endnu mindre fornemmes noget til den udbrustne og paa Fiordens Bund nedstunkne Deel af Fjeldet; thi da Fiordens Dybhed paa dette Sted, efter Fiskernes Forsikring, skal strække sig til nogle hundrede Favne Vand, saa kan let sluttes, at hvor stor og svær den nedfaldende Bierg-Klump

end var, kunde den dog ikke gjøre See-Bunden meget fiendelig forhoiet. Men ikke des mindre har man dog mærket, at de smaae Fiske, som altid pleie at opholde sig paa høie Steder, fanges nu her bedre end tilforn, og at derimod den skionne Fangst af Øvetter, som før gik til paa samme Sted, er nu mestendeels forloren, uden Tvivl af den Aarsag, at een eller flere af de saa kaldte Øvette-Hælder eller Siil-Stoer (det er, Spring-Kilder i See-Bunden, hvor Øvette og anden Fisk opholder sig) ere nu tilstoppeede, eller rettere bedækkede, af den paa Bunden liggende store Bierg-Klump.

Anden Artikel

om

Stordalens Sogn.

Stordalens eller Stordals Sogn er som et Annex foiet til Strands Sogn, med hvilket det desuden kommer meget overeens, saa vel i Henseende til de Naturlige, som Politiske og Deconomiske Omstændigheder; thi 1) ligger dette Annex tvært over for sit Hoved-Sogn, og indtager paa Stordalsfiordens Østre Side en Strækning af omtrent samme Størrelse og Viidtførlighed, som hiint paa Vestre Side. 2) Bestaaer dette Sogns vigtigste Part i en stor Dal, som og af sin Størrelse virkelig kaldes Stordal, og gaaer op fra en Bugt i Fiorden, skraas over for Strandsdalen, med hvilken den har mange Ting tilfælles, i sær dette, at den naturligviis deeler sig i trende Hoved-Parter. 3) Har dette Sogn tvende langs ved Fiorden beliggende Land-Strækninger, eller egentlig saa kaldte Strande, een paa hver Side af Stordalen; just ligesom det forholder sig med Strandsdalen. 4) Eier Annexet et lidet Bygdelaab paa Vestre Side af Fiorden, kaldet Skottet, som støder til den Nordre Strandside i Hoved-Sognet, og

altsaa

altsaa paa en vis Maade svarer imod Overaae-Bygden, som er Hoved-Sognet tilhørende, uagtet den ligger paa Østre Side af Fiorden, ved Annexets Søndre Strandside. Endelig 5) komme og begge Sogne meget overeens i Henseende til Climat, Jordens naturlige Frugtbarhed, Folkets Nærings-Maade og Deconomiske Tilstand, med videre; skjønt det derhos er vist, at Annexet har adskillige bratte og lidet beboelige Steder, og at det følger, hverken i Henseende til Frugtbarhed eller Folke-Mængde, kan sættes i fuldkommen Ligning med Hoved-Sognet. Overalt staae de dog i saa megen naturlig Forbindelse og Overeenstemmelse med hinanden, at de noget nær kan inddeeles og betragtes paa een og samme Maade.

I.) Stor-Dalen, som udgjør den største og vigtigste Part af Sognet, gaaer op fra en dyb Bugt, kaldet Stordals-Bugt, og strækker sig egentlig fra Vesten til Østen op til Romsdalens Grændser; men slaaer sig dog paa begge Sider ud i adskillige Greene, eller saa kaldte Tvær-Dale, som mod Norden og Sonden støde hen til Naboe-Sognene Ørskoug og Nordalen. Denne vidtløftige Dal kan, ligesom den skraas over for beliggende Strandsdal, bekvemmeligst inddeeles i 3 Hoved-Parter, hvis Strækninger jeg ikke bedre veed at bestemme, end ved at henviise Læseren til den paa Landkortet aftegnede Stordals-Elv, der deeler sig omtrent i lige saa mange smaae og store Greene, som Dalen selv. I) Dalens første Hoved-Strækning tager sin Begyndelse ved Stordals-Vigen, og endes ved Stor-Broen, det er, den store Broe, som er lagt over Hoved-Elven paa det Sted, hvor den tager til sig den største Tvær-Elv, nemlig den saa kaldte Rødsæt-Aae. Denne Part strækker sig noget over en halv Mil i Øst, og er paa Nordre Side af Elven meget vel beboet; men har derimod paa Søndre Side ifkun den eeneste Gaard Qvame, og i Nærværelsen af den et Par smaae ubeboede Tvær-Dale, nemlig Vass-Dal, som
fører

fører med sig den lille Tvær-Elv, kaldet Qvams-Aae, og Bænke-Dal, som siges at indeholde en Hoben Bænkagtige eller lange og smale Grædsteene, af hvilke den har faaet Navn. Lige over for Qvams-Aaen sees en anden Aae eller Tvær-Elv, som forener sig med Hoved-Elven ved den Gaard Dvrebust, og kaldes derfor gemeenlig Dvrebust-Aae; skjønt den ogsaa bærer Navn af Ritg-Aae, fordi den har sit Udspring fra Ritg-Horn, et høit og anseeligt Fjeld, som ligger omtrent 1 Miil i Nord fra bemældte Gaard, og nedsender ibelig fra skjulte Kilder saa stor en Mængde Vand, at det med Villighed kan kaldes et ritgt Horn eller Vand-ritgt Cornu Copiae. 2) Den anden Part, som egentlig er en Fortsættelse af Dalens første Hoved-Strækning, med hvilken den har fælleds Navn, begynder ved forbemældte Storbroe, og gaaer derfra i N. O. henved $1\frac{1}{2}$ Miil op til Overøye, som er den øverste Gaard her i Dalen, og ligger 2 Miile høit fra Elve-Munden eller Stranden. Paa dette Strog faaer Hoved-Elven ligeledes nogle Tvær-Elve til sig, blant hvilke jeg ikkun vil nævne den saa kaldte Staudals-Aae, som støder til paa Nordre Side ved Gaarden Staudal. Hvor Dalen har Ende, tage tvende Alfjarvete sin Begyndelse, af hvilke den eene løber mod Nord $1\frac{1}{2}$ Miil langt hen til Tresfjorden i Romsdalen, og den anden mod Nordost 2 Miile langt hen til Indfjorden i samme Fogderie; begge over Grændse-Fjeldene. Den sidste Bei besøges ofte, fornemmelig om Efterhøsten eller i Markeds-Tiden, naar Indbyggerne af Jørgensfjorden, Strandens og Stordalens Sogne reise til Romsdals-Marked for at sælge Heste, hvilke alle med stor Besværlighed maae drives her igiennem, og derhos tages vel i Agt, at de ikke komme til at gaae i Veed paa et vist Sted ved Beien, kaldet Bust, hvor de efter Beretning skal staae Fare for at faae i sig et Slags Græs (uden Tvivl Asplenium s. Ruta muraria) som siges at være dem meget skadeligt, og at forårsage dem Opblæsning, Forstop-

pelse

pelse og andre Tilfælde, besonderlig naar de ere unge og uvante.
 3) Den tredie Hoved-Strækning aabner sig ligeledes ved bemældte Broe, men gaaer i S. O. og kaldes Rødsæt-Dal, selvfølgelig bliver ifflun en Green af Stordalen, uagtet den her regnes som en Hoved-Part dertil, for saa viidt den er vel beboet. Denne Tvær-Dal er baade i sig selv betragtet temmelig stor, og har desuden paa Østre Side en anden større flønt ubeboet Tvær-Dal, som strækker sig i Mtil op til Baldalen i Nordals Sogn, og tiener, ligesom andre ubeboede Side-Dale, til Sæter eller Græsgang for Daleboernes Nvag om Sommeren. Fra denne sidste Dal kommer og en Elv, som foreener sig med Rødsæt-Naen, ligesom denne igien siden foreener sig med Hoved-Elven. Alle disse store og smaae Dale-Strækninger indbefattes gemeenlig under det Navn Stordalen, en Dal, som i Henseende til Frugtbarhed, Forraad af Skov (fornemmelig af Birk) og andre Herligheder bør regnes blant de beste her i Fogderiet. Den indeholder i alt 28 Gaarde, og ernærer 74 Opsiddere, hvilke med sine Familier udgiore et Antal af henimod 440 Sieler. Den største Deel af disse Gaarde ligger paa Dalens Nordre Side, ligesom i de fleste andre Dale hos os; og det af følgende Aarsag, som jeg her een Gang for alle noget udførlig vil forklare.

Det er tilforn erindret, at de fleste Fjælde her paa Stebet ligge vendte i en Strækning fra Østen til Vesten, og at de Norden paa have en steil Side, med en smal og siid Fod; men Sonden paa en mere skraaeliggende Side, med en høiere, breedere og jævnt nedgaaende Fod. Da nu de fleste af vore Dale ligge indsluttede imellem tvende saadanne Fjeld-Strækninger, og egentlig bestaae af deres sammenstødende Fodder; saa falder det af Fornødenhed, at Fjeldenes Nordre og bratte Sider komme til at ligge paa Dalenes Søndre Side, men derimod de Søndre og skraae Fjeld-Sider paa Dalenes Nordre Side,

og følgelig, at Dalene maae paa den Søndre Side have mere dybe eller siidlendte Marke, end paa den Nordre. Videre er og forhen anmærket, at Dalene hos os ere altid mere lange end breede, og at de gemeenlig baade indknibes og forhoies alt mere og mere, jo længere de gaae op i Landet; hvoraf følger, at alt det Vand, som samler sig paa de øverst op i Dalen beliggende Fjælde, søger Udveie ned i Dalen, og løber der sammen til en Hoved-Elv, som deels med deels uden Tilstrød af andre Side-Elve, giennemskærer den heele Dal fra øverst til nederst, og, naar Situationen giver Anledning dertil, danner under Veis adskillige smaae og store første Bunde. Da det nu er naturligt, at Bundet i sit Løb søger hen til dybe og lave Steder, hvor det finder lettest Fald; saa er det og en nødvendig Folge, at vore Elve maae i Nedløbet holde sig nærmere til de bratte Fjeld-Sider, hvor de finde den siideste Mark, end til de skraaeliggende Sider, som ligge mere høit og hældende, og at de altsaa maae deele vore Dale i tvende Hoved-Parter, som vel ere af lige Længde, men af en meget ulige Bredde; da den Deel, som ligger paa Elvens Søndre Side, befindes som oftest meget smal imod den Nordre Part at regne, og falder desuden saa meget mindre beboelig, som den ligger i Skyggen eller affides for Solen (*). Denne Situation mærkes nu vel overalt i vore Dale, men neppe nogensteds mere kiendelig, end her i Stordalen, og det fornemmelig saa viidt dens første Hoved-Part og første Miile-Strækning gaaer; thi der kan man paa Elvens Nordre Side tælle 13 adskilte Gaarde,

lig=

(*) De til Dalene nedgaaende Fjeld-Sider kaldes egentlig paa Norff Lier, i sær naar de ligge nogentledes skraae og hældende. Den Side, som vender mod Solen, heder Sol-Lien; men den, som ligger i Skyggen, kaldes Bag-Lien. Af disse Lier bære mange Gaarde Navn hos os.

liggende i Stad under eet sammenhængende Gierde, naar man derimod paa hiin Side ikkun seer den eeneste Gaard Qvame (*).

Efter denne Afvigelse begiver jeg mig til de mærkværdigste Steder her i Dalen, som ere følgende.

1) Hove kaldes nu omstunder den store Gaard, som ligger længst ned i Dalen, paa Nordre Side af Elve-Munden; men siges tilforn at have heedt Stole (ligesom Dalen selv Stoldal) (**) uden at man veed, enten paa hvad Tid, eller ved hvilken Anledning, Gaarden saaledes har forandret sit Navn. Man vil og forsikke, at her paa Gaarden i de ældste Tider skal have boet een eller flere af de saa kaldte Hovdinger, hvilket man maaskee slutter af de 3 meget store og lange Ræmpe-Grave, som endnu ere at see her paa Gaarden; Siont deraf findes et langt større Antal paa den næst hos liggende Gaard Benje, hvor man først seer 5 meget store og lange Ræmpe-

Ee 2

Hoie,

(*) Ved denne Leilighed maa jeg og erindre: At endskjønt baade smaae og store Dale komme deri overeens, at Gaardene selv, eller deres Huuse, ligge vevæls om hinanden, snart paa een snart paa en anden Side af Elven, langs op ad heele Dalen, saa forholder det sig dog ikke paa eens Maade med Gaardenes Strækninger og Grændser; thi i de smaae og snævre Dale ligger den eene Gaard oven for den anden saaledes, at de alle strække sig tvært over Dalen, paa begge Sider af Elven, men i de store og breede Dale ligge Gaardene deels vevæls deels jævnsides med hinanden saaledes, at de have Elven til et naturligt Grændse-Skiel imellem sig.

(**) Denne Forstiel bestaaer vel blot i en Dialect, eller deri, at man i gamle Dage, ligesom det endnu skeer paa sine Steder i Norge, har i visse Ord udtalt det Bogstav R. som et L. Saaledes har for Exempel den De Storoen, hvor Kong Hagen Adelssteen boede, i gamle Dage været kaldet Stolen, som kan sees af Sn. Sturlesons Krønike i bemældte Konges Historie.

Høie, og dernæst 14 smaae og Cirkelrunde, hvilke rundt om ere besatte med Rampe-Steene, og ligge nær ved hinanden i 3 næsten lige store Rader.

- 2) Kirkeboe ligger paa samme Side af Elven, 1 Fierding Miiil fra Stranden, og har faaet sit Navn deraf, at Sogne-Kirken, nemlig den saa kaldte Stordals-Kirke, staaer paa dens Grund. Hvor længe Kirken har havt dette Navn, veed jeg ikke; men af den forhen paaberaabte gamle Reformath, dateret d. 7 Maii 1589, seer jeg, at den da har været kaldet Skaudals-Kirke, maaskee fordi Stordalsen paa samme Tid har baaret Navn af Skaudal, hvorman dog ingen Efterretning har. Kirken er nu omstunder en liden og uanseelig Stav-Kirke, som slet ingen Mærkværdighed har, og eier kun et ringe Jordegods, bestaaende af 2 Boge og 18 Mark Fisk. Dens Vedligeholdelse besørges af Sognemændene, som selv eie Kirken.

- 3) Harpe-Bierget kaldes et vist Bierg her i Dalen, som ligger endnu høiere op paa samme Nordre Side, imellem de tvende Gaarde Størheim og Moe, og har faaet sit Navn af den underjordiske Musik eller Harpe-Lyd, som der i gamle Dage skal være hørt. Endnu staaer man vel i de Tanker, at visse saa kaldte Underjordiske Folk have her sit Tilhold, ligesom man og om dem veed at fortælle een og anden forunderlig Tildragelse; men da alle disse Beretninger smage alt for meget af det Fabelagtige, vil jeg ikke falde Læseren besværlig med at anføre dem.

II.) Stordals-Strand vil jeg kalde det steile og næsten ubehoelige Stykke Land paa Søndre Side af Stordalen, som strækker sig omtrent en halv Miiil i Længde fra Stordalsvigen hen til Overaae-Bygden i Strands Sogn, eller rettere, til det saa kaldte Rammer-Fjeld, der udgjør en Deel af den høie Fjeld-Strækning, hvoraf denne Strand-

Strand-Side (om den og fortæner at kaldes saa) egentlig bestaaer. Ved Kammerfeldets Beskrivelse er allerede viist, at Fjeld-Siden paa den Kant seer ganske steil og bar ud, og at den paa nogle Steder hænger mere ud oven end neden til. Det selvsamme kan og siges om den øvrige Deel af Fjeld-Siden, som, uden at efterlade sig nogen Fod eller beboelig Strandbræd, gaaer overalt steilt ned i Fiorden, lige hen til Stordalsholmen, en liden Gaard beliggende ved Pynten af Stordalsvigen, hvor Fjeldet endes paa den Kant, og hvor det viiser sig i en meget artig Skikkelse for dem, som komme reisende her forbi og holde sig noget langt hen paa Fiorden, nemlig med en Top, der noget nær forestiller en Krone, efterdi den har en Hoben Fjeld-Tinder, eller spidse Tagger i det Øverste, staaende i en ordentlig Runddeel, ligesom Toppene paa en Krone. Naar denne eene Gaard undtages, findes her (for saa viidt Stordalens Sogn strækker sig) ikke det mindste beboelige Sted ved Stranden, men alene en saa kaldet Fjeld-Gaard op imod det Øverste, som dog for nærværende Tid ligger øde; hvoraf man let kan slutte, at denne Strækning fortæner mere at kaldes en blot og bar Fjeld-Side, end en Strand. Langs ned ad Fjeld-Siden løbe adskillige Elve, som have her fra øverst til nederst en meget steil Løbe-Bane, og styrte sig med en utroelig Fart ned i den dybe Stordalsfiord saaledes, at Vandet til sidst falder perpendiculair ned, som fra en Huus-Bag, og forarsager ei alene et veldigt Skum med en stærk Susen og Brusen, men og en hæftig Vind, som i stille Veir kiendelig kan fornemmes et godt Stykke hen paa Fiorden. Med al denne Steilhed og Nøgenhed har Fjeldet dog hist og her adskillige saa kaldte Fjeld-Hammere (eller fra Siden udstaaende Bierg-Knolde) og oven paa dem visse saa kaldte Fløer, eller flade Afstætninger, af hvilke de øverste bære Fyrre-Skov, og de nederste en Deel Afald-Træer; men samme kan dog aldrig komme til nogen Nytte, efterdi Udgangen til dem falder

alt for besværlig, eller rettere ganske umuelig, undtagen for Gederne, som sees her at klavre op paa de øverste Fjeld-Toppe i saa steil og hængende Situation, at det med Villighed kan siges om dem: pendent è rupe capellæ. Paa den heele Strækning findes, som nævnt er, kun tvende beboelige Steder, begge af liden Betydendhed, nemlig

1) Stordalsholm, et lidet Kræmmer-Leie eller Handels-Stæde, som ligger paa en Landpynt nær ved Stordalsvigen, med ringe Jord og liden Apling; men har dog under sig en Aulsgaard af større Strækning, kaldet Østeholm eller Holmhals, som formedelst sin høie Beliggenhed egentlig bør ansees for en Fjeld-Gaard. Her bliver i sær at mærke: At den usædvanlige Bevægelse i Havet, som d. 1ste Novembr. 1755 yttrede sig hos os, saa vel som paa mange andre Steder i Verden, blev ingensteds fornummen i saa høi Grad, som just her ved denne Gaard, hvor Sø-Bandet i ganske stille Veir, og i høieste Ebbe-Tid, steg omtrent 5 Favne høit paa den jævne Strandbræd, og skød sig i en Tid af $\frac{1}{4}$ Time 3 Gange frem og 3 Gange tilbage igien, med en Hæftighed, som blev bemærket langt ud paa Fiorden; men efter disse 3 igientagne Stød og Tilbagetræk faldt Bandet i sit naturlige Leie igien, og Bevægelsen op-hørede ganske, uden at have forarsaget mindste Skade (*).

2) Dlub-

(*) I Aaret 1762 d. 2den April om Middagen indtraf atter en mærkelig Bevægelse i Søen, omtrent af samme Beskaffenhed som den første, men dog mere almindelig, mere langvarig, og mere hæftig; skjønt neppe nogensteds hæftigere, end her ved Stordalsholmen, hvor Søevandet i stille Veir, og paa en Tid, da Ebben var usædvanlig stor, skød sig i en heel Time bestandig frem og tilbage, omtrent 12 Favne høit paa Land, eller lige op til det sædvanlige Flod-Maal, ret ligesom naar Hav-Vølgerne spille paa Stranden i et Stormveir, og med saa hæftige Stød og Træk, at Fisker-Baade, Steene og alt hvad der laae i Stranden, maatte

2) Dlubdal kaldes den anden ringe Gaard, som ligger næsten øverst op paa Fjeld-Siden i en liden Dal, af hvilken den bærer Navn; skönt den, i Betragtning af sin meget høie Situation, langt heller kunde fortjene at kaldes Høydal end Dybdal. Denne ægte Fjeld-Gaard er ei alene et lidet og afsides liggende Sted, som neppe kan føde 1 Beboer, men og udsat for de fleste Uleiligheder, hvilke en saa høi Beliggenhed gemeenlig pleier at føre med sig, saasom alt for tidlig indfaldende Høst-Kulde, og deraf følgende idelig Misvært, Mangel af Naboelig Hielp og Omgang, og i sær en meget steil og vanskelig Søe-Vei, eller Opgang fra Stranden. Denne er her ikke uden Forundring at ansee, da den ifkun er en trang Fodstie, som i mange Bugter og Bendinger gaaer op ved Siden af en Elv, hvor man blant Klipper og Bierg-Kløster har anlagt og fæstet nogle Træ-Rækker at holde sig fast ved; hvilket og uden Tvivl bliver saa meget mere nødvendigt her, som det synes, at en uheldig Fodgænger kunde ved et eeneste falsk Trin i en Hast befordres fra Dybdal og lige ned i Dybet af Stordalsfjorden. Det eene med det andet har da forarsaget, at denne Gaard, som Naturen synes at have beskiftet til en Boelig for Eremiter, er mere end een Gang bleven forladt, ligesom den og for nærværende Tid virkelig ligger øde.

III.) Dyr.

te følge efter; ved hvilket alt dette i sær bliver som noget Besønderligt at mærke, at Bevægelsen ikke i mindste Maader skal være bleven fornummen paa Fjorden, men alene nær ved Stranden, hvor den syntes at komme lige op fra Grunden. Blant adskillige andre Steder, hvor denne sidste Bevægelse kiendelig yttrede sig hos os, vil jeg ifkun nævne det af sin Uroelighed bekiendte Brusdals-Vand i Skoue Sogn, som paa bemældte Tid endda laae tilfrosset; men blev ved denne Leilighed sat i saa hæftig Oprør, at Isen brast op og gik i mange Stykker.

III.) Dyrkorn-Bygden vil jeg kalde den heele Strand, som strækker sig fra Stordalens Nordre Side hen til Vestre-Bygden i Ørskovs Sogn; thi man under dette Navn i Almindelighed ikkun forstaaer den lille Dal, som fra Fiorden gaaer op ved den Nordre Ende af Stranden, og udgør den beste Deel af Bygdelavet. Denne Strand er i Henseende til Steilhed og Ubeboelighed aldeles ikke at ligne med den nyelig beskrevne Stordals-Strand; men alligevel ligge dog Gaardene her temmelig høit op ved Fjeld-Siden, og kan derfor just ikke ansees for de frugtbareste, hvilket maaskee har givet Anledning til Bygdens Navn, som siges at have sin Oprindelse af Korn-Mangel og dyr Tid. Noget høit op i bemældte lille Dal vøyer adskillige Slags Træer og Urter, blant hvilke jeg ikkun vil nævne Hagetorn, Rogn- og Selje-Afald, Ulv-Beed, og Tranbær; og længere ned sees en Hoben Tanacetum eller Rensan, item Verbascum nigrum eller Lungesot-Rod. Længs hen ad Stranden vøyer i sær en stor Mængde af Bild-Mynthe, Origanum sylvestre, saa at det Høe, som der avles, giver altid en meget behagelig Lugt fra sig, end og lange efterat det er bragt ind i Laden. Samme Urt bliver og ofte af Bønderne hentet herfra, og indsamlet for sig selv, til adskillige Deconomiske Brug; da den først tørres og siden bruges, deels til Kryderie i Pølse, deels til at blandes i Tobak og smoges. Videre falder ikke at erindre ved dette Bygdelav, som foder sine Beboere temmelig vel overalt, og bør hverken regnes blant de beste eller sletteste Egne.

IV.) Skottet er et lidet og ubetydeligt Bygdelav, som ligger tvært over for Dyrkorn-Bygden, paa hiin Side af Fiorden, ganske adskilt fra de øvrige Deele af Sognet, og just der, hvor Storfjorden begynder at bøie sig mod Sonden, og at faae Navn af Stordalsfiord. Det ligger indsluttet imellem Ramstadalen i Ørskovs Sogn og den egentlig saa kaldte Strand i Strands Sogn, og bestaaer af et høit og steilt

stelt Fjeld, som uden Tvivl kaldes Skottet af den Marsag, at det skyder sig ud fra den ved Stranden beliggende lange Fjeld-Strækning, med hvilken det ellers staaer i Sammenhæng. Uagtet dette Fjeld falder temmelig høit og brat, saa har det dog en nogenledes beboelig Fod, og i sær paa den Søndre Kant trende saa kaldte Flæer, eller flade Afsetninger, den ene oven for og høiere op end den anden, hvorpaa ligge trende adskilte Gaarde, nemlig den saa kaldte Korsdal neden til, Skottet (som bærer Navn af Fjeldet selv) i Midten, og Skothals oven til, alle i Række op ad Fjeld-Siden. Dette er for reisende Folk et meget vel bekiendt Sted, og ret at ansee som et Cap eller Forbjerg, hvor alle de, som agte sig ud eller ind ad Fiordene, altid maae fare forbi; ligesom det og derfor nævnes i vore Historier, som et Sted, hvor Kong Ole den Hellige maatte passere forbi, da han for at undgaae Hagen Jarls Efterstræbelse tog Flugten igiennem Søndmør til Oplandene. Da og dette Sted ligger (efter Længden at regne) omtrent midt i Fogderiet, saa bliver det i Almindelighed anseet for et Grænse-Skiel imellem det, som man hos os kalder Søe-Kanten og Fiordene; saa at alle de, som boe Østen og Sonden for Skottet, det er, i Strands og Stordalens Præstegjeld, henføres egentlig til den Klasse af Indbyggerne, som kaldes Fiorde-Folk og Land-Folk, naar derimod alle de øvrige gemeenlig betragtes som Søe- og De-Folk. Dette Nationale, og almindelig vedtagne, Begreb om Fiordene er og af mig som oftest fulgt, baade i denne og den første Part af Søndmørs Beskrivelse; omendstiont det virkelig er alt for meget indskrænket, og burde naturligviis strække sig til alle de Steder, som ligge paa det faste Land i og nær ved Fiordene eller Hav-Bugtene. Hvad Bygdela- vet selv i Øvrigt angaaer, da er det ikkun af liden Strækning og Betyd- hed, og har i alt kun 6 smaae Gaarde, af hvilke de 3 forommældte ere de mærkværdigste. Det eeneste, som her endnu kan komme i Betragtning, er den bekiendte

Liimurs-Huule, som ligger strax inden for den Gaard Skottet, og er en i Fjeldet horizontal indgaaende Huule eller Longang, til hvilken man fra Stranden maa gaae op igiennem en Mur, det er, en Dynge af store og uordentlig liggende Steene eller Bierg-Stykker, som er et godt Steen-Kast lang, og kaldes Liim-Uren. Dette Sted har jeg aldrig fundet Tid og Leilighed til at besøge, omend- skönt jeg ofte har faret der forbie; har og agtet det saa meget mindre fornødent, som Hans Hoiærværdighed Hr. Procanceler Pontoppidan forud noiagtig har beskrevet denne Huule, og (som jeg er forsikkret paa) intet udeladt af dens Mærkværdigheder; hvorfor jeg og her vil indrykke Hans Beskrivelse Ord til andet saaledes, som den i Norg. Naturl. Histories 1. Deel Pag. 77., o. s. v. findes anført. „Et andet endnu mærkværdigere Exempel af saadan Longang i Fjeldene vil jeg anføre efter egen Forsaring. Da jeg paa „Driskoug Præstegaard hørde, at ikke langt derfra i Strands An- „ner (egentlig i Stordals Anner, men dog ganske nær ved „Strands Sogns Grændser) fandtes en Elv, som udbrod midt „paa Siden, igiennem den haarde Steen, af et Fjeld, kaldet „Liimur, og havde over sig en Huule, som formodentlig fulgte „Elven, hvor langt, kunde ingen sige; saa besluttede jeg at see den, „da jeg paa min Visitations-Reise til Nordalen dog maatte passere „den forbie. Jeg forsynede mig med Fyrtøi, Lys og en Haand- „Løgte, samt en lang Line, som kunde tiene instar fili Ariadnæi. „Jeg landede da med min Baad ved Foden af bemældte Liimurs- „Fjeld, som gaaer saa steilt op ad, at vi ikke uden Besværlighed „ofte maatte klæbre paa Hænder og Fødder, samt klynge os op ad „ved Buske af Hassel- og Elle-Træ. Paa Siden af vor Opgang „mødte os en rindende Elv, og viiste Vej til Huulen. Denne er „nu ikke uden Forundring at ansees, saasom en naturlig Aqvæ- „du-

„ductus, mineret ved Vandets egen Kraft midt igiennem det haar-
 „de Steen-Bierg, hvis Malm jeg fandt at være her og der adskillig,
 „meest graae Kamp, men i og omkring Vandledningen selv var det
 „en lysgraae Marmor med blaaagtige Aarer, saa at, om denne
 „Naturens Bygning skulle have været gjort ved menneskelig Kunst,
 „ville den have blevet temmelig kostbar, anseet, at, saa snart man
 „kommer igiennem de Buske, der næsten skulle Huulens Abning,
 „og træder nogle Trin frem, da finder man ligesom en hvalvet Løngang af lutter Marmor, paa hvilken ikke sees mindste Sprække eller
 „Abning, men vel mange udstaaende Kanter og Forhøielser, dog
 „alle disse saa jævne, som det kunde have været en Dei, æltet i
 „rundagtige og glatte Figurer. Et lidet Stykke Veis, maaskee
 „100 Trin, gaaer denne Løngang lige frem, dernæst bøier den til
 „hoire Haand, gaaer snart op snart ned, og bliver snart smalere
 „snart dobbelt saa breed; da dens Bredde, efter mit Jævne-Maal,
 „kan agtes for 4 à 5 Alne, og dens Høide 3 Alne, saa at tvende
 „Personer gemeenlig kunde gaae jævnsides, foruden at bukke sig ret
 „tidt, eller og krybe paa Hænder og Fødder, som undertiden maatte
 „skee, og tillige med den fugtige Damp, der lignede den, man
 „finder i en muuret Begravelse, forbød mig at gaae saa langt
 „frem, som ellers var skeet. Hertil kom den søle brumlende Lyd af
 „Elven, som løb under neden, og dens Løb var det egentlig, jeg
 „admirerede; thi over den gaaer man paa et ganske jævnt og slæt
 „Steen-Gulv, der som en Hvalving bøier sig lidet til begge Sider,
 „men er ellers plat og ikke over 3 Fingre tyk, havende her og der
 „nogle smaae Abninger, igiennem hvilke man kunde see Vandets
 „Løb. Spørger man hvor viidt denne Løngang strækker sig, da
 „tvivler jeg ikke paa, den gaaer jo lige saa viidt som Elven, og har
 „sin Oprindelse af dens Fald, hvilken har udhuulet Steen-Bierget
 „ved Tidens Længde, efter den gamle Regel: Gutta cavat lapidem, non vi, sed sæpe cadendo; og dette bestrykes særdeles
 „ved de jævnsidte Bugter eller bølgaftige Figurer, som jeg før har
 „sagt at Huulens Hvalvning og Sider ere fulde af. Spørger man,
 „hvor Elven kommer fra, da berette Bønderne af den Egn, at
 „oven paa den øverste Fjeld-Næs, som opløster sig i det mindste 100

„Favne næsten perpendiculariter over Huulen, findes et stille Vand
 „af ongefær en Fierdingveis i Omkreds, uden Tvivl sanket af Reg-
 „nens og den smæltede Snees Tilflod fra andre Fjeld-Tinder.
 „Hvorledes den øverste tørre Hvalvning kunde blive saa høi over El-
 „vens Løb, naar den derved er forarsaget, sluttet lettelig, efterdi
 „den af Begyndelsen ikke maa have været saa høi, men tractu tem-
 „poris har Elven, som først løb i den øverste Hvalvning, skaaet sig
 „igiennem indtil den er kommen saa dybt, og ved at skiere paa
 „Fjeldet, har den sat de afflidte Partikler, som Sand og Gruus
 „paa Bunden, hvoraf denne ligesom et Sediment eller Bundfald
 „ligger saa jævn og slæt, tiener og nu til Vandets Laag eller Dække,
 „da den før var dets Bund. I disse Tanker blev jeg end mere be-
 „styrket, da jeg, efter nogle Dages Forløb, paa min Retour fra
 „Nordal, atter besøgte samme Huule, og selv gif noget videre ind,
 „skiont ikke saa viidt som et Par Karle, jeg havde med mig. Da
 „saa vi ved Løgtens Hielp, igiennem en Abning under vore Fod-
 „der, hvorledes Elven har endnu et andet lige saadant fladt og jævnt
 „Stratum af Steen eller bundfalden Gruus at løbe paa, som det,
 „den løber under, følgerlig at den med Tiden ogsaa vil skiere sig
 „under denne nye Hvalvning, og gjøre den til sit Loft, samt ved et
 „andet Bundfald lægge Grund til en nye Hvalvning. Tantum
 „ævi longinqva valet mutare verustas.„ Saa viidt Hr. Pon-
 toppidan, hvis Beskrivelse stemmer fuldkommen overeens med
 deres Beretninger, som, opmuntrede af Hans Exempel, have
 siden været derinde, og selv taget alle Ting i Diesyn.

Nu følger den sædvanlige Fortegnelse over Gaardenes Navne
 og Matrikel-Tart i begge Sogne, item Beboernes Antal, med videre.

Strands Sogn.

Bygde- lavens Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.		
	Navne.	Skjld.			Gaards- mænd.	Plads- mænd.		Huus- mænd.	
Strands Dal.	Slyngstad.	2			3		I	Her er og nyelig opbyggt en Præstegaard for den til Kaldet nyelig beskikkede Præst.	
	Ødegaard.	1½			2				
	Jelle.			18	1				eller Hjelde.
	Ringstad.	2		9	3		I	Her er Tingsted for Da- le- og Syndels- Skibreder.	
	Langeloe.	6			9				
	Nedrebierg.	1		18	1				
	Kiølen.	1			1				
	Øvre-Fursæt.	2		18	2				
	Nedre-Fursæt.	2	2		4				
	Engesæt.	2½		18	4				
	Lien.	1	1	3	2				
	Arnebjerg.	1		9	1				
	Des eller Dus.	1½			1		2		
	Jelle.		2	6	1			eller Hjelde.	
	Fremhuus.	1		27	2		2		
	Drøge.	2			2		1		
	Giære.	1	2	6	2				
	Svee.	3½		18	3		1		
	Habostad.	3½		9	4				
	Hølstad.	2½		9	3				
	Hjemme-Giære.	1		9	1				
	Frem-Giære.	1		18	1				
	Nedsæt.	2	1		2			Disse 14 Gaarde henhøre til den i Strands- Dalens Beskrivelse paa saldre tredje Hoved-Part,	
	Hjem-Hierildstad.	2½			4				
	Frem-Hierildstad.	2			3				
	Overvold.	2½			3				
	Rør.	1½			2				
	Herdal.		2	6	2				
	Emmedal.	2½		9	5				

Strands Sogn.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skyld.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.		Huus- mænd.
		Bog.	Pd.	Mt.				
Strands Dal.	Slettevold.	1			1			
	Oye.	1½			1			eller tredje Hoved-Stræk- ning.
	Myllebust.	2½		18	4			
	Fause eller Fauske.	2			3			
	Fremmer-Fauske.		1		1			
	Brune.	½			1			
	Espehøld.			18	1			
	Hagen.	2			2		1	
	Kielaas.	4			4			
Strand- den.	Gier-Ur m. Madvig			18				En Ødegaard, som bruges under Kielaas.
	Gidskehøug.	2			2			
	Helslem.	4½			4			eller Helseheim.
	Skarbøe.	1½		18	1			
	Wige.	2			1			
	Hesse-Giare.	2			1			
	Ørviig.	6½		9	5			
	Øysaug.	2		18	2		2	
	Øysaug-Lie.		2		1			
	Dugen.			18				øde.
Øver- aae- Bygd.	Øveraag.	3½			6			
	Lie.	2½		9	4		1	
	Øvre-Kingsæt.		2½		1		1	
	Nedre-Kingsæt.	1½		15	2			
	Staas-Eng.	1½		18	4		1	
	Andesof.	1½			2			
	Klevberg.	½			1			
	Graven.		1	3	1			
	Uren.			9				
	Hammer.		1	12	øde.			Denne Gaard gik mesten- deels under ved Kammer- Fjeldets Udsald i Aaret 1731, og har siden den Tid ligget øde.

Stordals Soan.

Bygde- lavens Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Ejkd.		Gaard- mænd.	Pladse- mænd.	Huus- mænd.	
		Bog.	Pd.	Mk.			
Stor- Dal.	*Hove.	6			6		2
	Benje.	3 $\frac{1}{2}$			5		
	Busegdal.	1 $\frac{1}{2}$			2		
	*Kirkebø.	2			2		
	*Qvame.	1 $\frac{1}{2}$			2		
	*Midtbust.	4 $\frac{1}{2}$		9	4		De 3 B. tilhøre S. G.
	*Drebust.	6			7		Til S. G. henhøre 3 B.
	Holte.	2			2		1 Pd. 12 Mk. Tiff.
	Starheim.	3			4		
	Moe.	2 $\frac{1}{2}$		18	4		
	Gjæsevold.	1 $\frac{1}{2}$			4		
	Gjæsevold Søter.		1		2		
	Stavdal.	2	2		2		
	Stele.	1		18	2		
	Lienæs.		1	3	1		
	Alnaas.	1 $\frac{1}{2}$			2		eller Alnaas.
	Sælseloug.			18	1		
	Overene.		1		2		
	Fokhoug.						En af Eierne ganske for- ladt Gaard, som ikke fin- des anført i Matriklen.
	Sælselott.		2	6	2		
	Langhoug.			18	1		
	Raffen.		1	6	1		
	Talberg.	1	2		2		
	Bad.		2	6	1		
	Leset.	2			3		
	Rødsæt.	1 $\frac{1}{2}$			2		
	Rødsæt Søter.	1		9	2		Disse 6 Gaarde henhøre til den Deel af Stor- dalen, som egentlig kal- des Rødsæt-Dal.
	Ekre.	1		18	2		
	Tretene.	1		18	2		

Stor-

Stordals Sogn.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Ejhd.		Gaard- mænd.	Plads- mænd.	Huus- mænd.	
		Bog.	Pd.	Mt.			
Stor- dals- Strand.	Stordalsholm.			12	1		Et Handels-Sæde.
	Dyfteholm eller		2				En Kvælegaard under
	Holmhals.						Stordalsholm.
	Diubdal.			12			En øde Fjeld-Gaard.
	Stavnæs.		1		1		
	Indre-Sæter.		2	6	1		
Dyr- forn- Bygd.	Flaaen.		2	6	1		
	Fielde.	$\frac{1}{2}$			1		Her ligger 18 Mt. Fjæ
	Lien.		2	6	1		øde.
	Yttre-Sæter.		2	6	1		
	Giære.	1			2		
	Frem-Sæter.		1	21	1		
	Dyrforn.	1			1		eller Nedre Dyr-
	Dyre-Dyrforn.	2			3		forn.
	Skjortenaes.	1			1		
	Bihammer.	1		9	1		
Skottet.	Korsdal.		1	21	2		
	Skottet.	2		12	3		
	Skothals.		1		1		
	Birkenæs.			18			En liden Ødegaard.

Femte Capitel.

Om

Nordalens Præstegjeld.

Nordalens eller Nordals Præstegjeld, som egentlig bestaaer af de tvende Sogne Nordalen og Syndeiben, har tilforn ligget som et Residerende Capellanie under Drstkong, hvis Sogne-Præst tog alle visse Indkomster af Tiende og Landskyld, imod at give den Residerende Capellan en vis aarlig Løn; men derudi er allerede skeet Forandring i forrige Seculo, saa at Stedets egne Præster lange have nydt alle visse og uvisse Indkomster af Kaldet, tillige med andre en Sogne-Præst tilkommende Rettigheder, omendskiont de lige indtil denne Tid bestandig have baaret Navn af Residerende Capellaner; et Navn, som for nærværende Tid slet ikke passer sig paa dem, og kunde derfor med saa meget større Foie forandres, som dette Kald nu omstunder er det eeneste i sit Slags, eller det eeneste gamle Residerende Capellanie her i Provstiet, hvor saadan Forandring ikke er skeet.

Dette Kald ligger allerlængst ind i Landet mod Osten, og har en meget vidtloftig Strækning, som paa Nordre og Vestre Side stoder hen til Strands og Jørgenfiords Præstegjeld, men paa Søndre og Østre Kant til Lang-Fjeldene, eller Grændse-Fjeldene, det er, de meget høie og lange Fjeld-Strækninger, som sætte Grændser imellem Sendmør og de 3 nærmeste Fogderier, nemlig Nordfiord i Bergens Stift, Guldbrandsdalen i Aggershuus Stift, og Romsdalen i Trondhiems Stift, hvilke alle stode her sammen som til en Middel-

G g

punkt,

punkt, og give Afgang til hinanden igiennem visse saa kaldte Afsar-
 veie over Fjeldene, og til Deels over de sammesteds liggende Sne-
 Bræer. Kaldet bestaaer af lutter Strande og Dale, og indbefatter
 især den sidste og Sydligste Deel af Storfjorden (her egentlig kaldet
 Syndelvsfjorden) tillige med tvende derfra mod Osten gaaende Lvær-
 Fjorde, af hvilke den største kaldes i Begyndelsen Nordalsfjord, men
 siden Læfjord, og den mindste Gerangerfjord; alle meget dybe, og
 paa begge Sider indsluttede af saa høie og steile Fjelde, at man her seer
 saa eller ingen boende ved Strandbræddene, som andensteds i Landet,
 men enten paa Fjeld-Sidernes flade Afsatninger, som kaldes Fløer,
 eller paa Fjeld-Nasene og allerøverste Fjeld-Rygge, hvor Huusene un-
 dertiden ligge saa høit, at man neppe kan see op til dem, naar man fær-
 rer der forbi til Søen. De adskillige store Dale, som gaae op fra
 Fjordenes Sider og Botn, og udgiøre den beste Deel af Kaldet, ere
 vel langt meere beboelige end Strandene; men ikke desmindre have de
 dog stræffelig høie og steile Fjelde paa begge Sider, og falde derhos i
 Almindelighed saa trange og indknebnede, at det platte Land imellem
 Fjeld-Sidene neppe nogensteds strækker sig over $\frac{1}{16}$ Mil i Bredde.
 Kort at sige: man finder her de usædvanligste og forunderligste Situa-
 tioner, som nogensteds i Norge ere at see, og tillige de farligste Ste-
 der, som Folk nogensinde kan beboe, deels i Betragtning af de mange
 bratte Veie og Stier imellem Klipperne, deels og fornemmelig i Hen-
 seende til de ofte indtreffende Sne- og Steen-Skreder (*), tillige
 med

(*) Hvor stor Skade og Odelæggelse disse især kan forarsage hos os, derpaa
 havde man et mærkeligt Exempel i Aaret 1679, som af Bønderne kal-
 des det store Skade-Aar, da 20 Gaarde her i Fogderiet paa een Gang
 bleve beskadigede, og 130 Mennesker paa samme Tid ødelagte af Sne-
 Fjendene, eller af de saa kaldte Sne- og Steen-Skreder, som begge
 pleie

med Elve-Brud og meere, som er en nødvendig Folge af hoi, steile og trange Situationer, og falder uden Tvil her meere almindelig, end paa noget andet Sted i Norge. Fornemmelig have disse Uleiligheder taget Overhaand i de seeneſte vaade og fugtige Aaringer, da man om Vinteren har ifkun havt liden Frost, men-meest Slud og Toe-Beir; saa at, omendſkiont Gaardene derved ſielden eller aldrig blive saa ganſke ødelagte, at de jo beſtandig kan bruges og beboes, lide de dog ofte en mærkelig Formindſkelse, ſom foraarſager idelige Aftag, eller Nedſættelser i deres Matrikel-Taxt. Hvad Steen- og Sne-ſkrederne egentlig angaaer, da er ved dem iſær at mærke, at man allermindſt er underkaſtet Fare for dem paa de Steder, hvor Fjeld Siderne gaae allerſteileſt ned, og ſee meest ſæle og farlige ud, efterdi hverken løſe Steene kan ligge der, ei heller nogen Sne ret fæſte ſig; men hvor Fjeldene falde noget ſkraae og hældende, der er Faren allerſtorſt, ſaa at man i et haſtig indfaldende Toe-Beir aldrig paa ſlige Steder kan være ret ſikker, hvad enten det er i Dalene eller Fjordene. Reiſer man paa ſaadanne Tider til Søes, maa man altid holde Midt-Fjords, ſom det her kaldes, eller ſeile midt hen ad Fjordene, af Frygt for Skrederne,

G g 2

ſom

pleie at være i Felgeſſkab ſammen. Om denne uylkkelige Hændelſe, ſom fornemmelig traf Nordalens og Jørgenſfjordenſ Præſtegjeld, haves endnu en trykt Wiſe, forfattet af Hr. Claus Hanſen Gaas, fordum Sogne-Præſt til Ullſteens Præſtegjeld, under følgende Titel: En Klage-Dicht over det ſorgelige og uformodelige Tilfald, ſom ſkeede i Bergenhuus Lehn paa Sundmøer i Nordalens og Jørgenſfjordenſ Sogner, den 6 Febr. Aar 1679 o. ſ. v. ſammenskreffven aff Claus Hanſon Gangſio. Prentet i Kiøbenhavn 1681. Denne Wiſe, ſom ifkun beſtaaer af 4 Octav-Blade, indeholder vel meget ſlet Pœſie, men dog ſandfærdige Hiſtoriſke Beretninger, og kan derfor tiene til at rette de ſmaa Feil, ſom findes i Nami Morg. Beſkrivelle Pag. 176, hvor foranførte Tildragelſe kortelig bliver ommældt.

som vel for den største Deel falde lige ned ad Fjeld-Siderne, men styde dog under Veis, ved at støde an imod visse Klipper, en Hoben Steene fra sig, og kaste dem ofte meget langt hen paa Fjordene; saa at man ei med Tryghed kan følge nogen af disse Fjordes Sider, eller seile nær ved Strandbræddene. Endnu en anden Farlighed har man her til Soes at befrygte af de heftige Kaste-Vinde, som rumle sig imellem de høie Fjelde, og af den stærke Søegang, som forarsages af Bølger-nes Stød og Tilbagestød ved de steile og til Landing meget uskikkede Strandbrædde, besønderlig naar Strøm og Vind ere hinanden imod; thi da sættes Vandet i disse trange Fjorde i en skrækkelig Bevægelse, som i de seener Fider har forvoldet flere Menneskers Død end Stredene, skönt der paa ingen af disse Maader skeer enten saa stor eller idelig Skade, som man skulle have formodet, efterdi Indbyggerne ved alle Leiligheder vide meget vel at tage sig i Agt. Af alt dette lader sig da let slutte, at Kaldet ikke kan være vel beboet i Proportion af sin Størrelse og vidtloftige Strækning; men dette kan dog med Sandhed siges, at her neppe findes noget brugbart Stykke Land, eller mindste beboelige Plet Jord, som jo er dyrket og beboet: ja end meere, her findes Gaarde af saa høi og vanskelig Beliggenhed, at man maa undre sig over, hvorledes Folk kan komme derop, end sige, boe og ernære sig der. Ikke desmindre ere disse Fjeldboeres Vilkaar, efter alles Tilstaaelse, i meere end een Henseende nok saa gode, som de fleste andres; thi deres Skatter og Afgifter ere kun ringe, og hvad der mangler dem i Korn-Avling og andre Herligheder, det erstattes tilstrækkelig ved deres Dvæg-Avling, som er saa stor og bethdelig, at de kan sælge alle Slags feede Varer, item Læder, Uld, Badmel og meere, i større Mængde, end alle deres Naboer tilsammen tage.

Hvad Korn-Avlingen her i Kaldet angaaer, da er den virkelig langt større, end man efter Stedernes udvortes anseende kunde vente;

men

men dog ei tilstrækkelig til Indbyggernes fornødne Underholdning i almindelighed, og derhos meget ulige, efter Gaardenes og Jord-Artens forskellige Situation og Beskaffenhed. Ved Strandene, eller rettere, paa de til Stranden nedgaaende Fjeld-Sider, ligge Gaardene som oftest meget hoit, og haver ikkun liden til Algerdyrkning tjenlig Jord; foruden at de, ligesom alle andre Fjeld-Gaarde, ere idelig Misvæxt og fleere Uleiligheder underkastede. I Dalene derimod findes overalt gode Korn-Jorder, dog med den Forskiel: at de nederste, eller ved Elve-Mundene beliggende, Gaarde bære best i vaade Aaringer, og tage derimod Skade af Tørke i varme Sommer, fordi de ere sandige og tørre; de øverste Gaarde ligge temmelig hoit, og beskadiges derfor ofte af Kulde; men de midterste ere gemeenlig frie for alle slige Uleiligheder, og give ofte sine Beboere baade 1 og 2 Mars Fode. Men, omendskiønt det her i Kaldet ikke er saa rart, at en Bonde har 1 og 2 Mars Fode-Korn i Forraad, og lader forrige Mars Afgrøde ligge urørt, indtil den nye er kommen i Huus; saa maae dog de fleeste, formedelst ofte indtræffende Misvæxter, snart af formegen Varme, snart af formegen Kulde, aarlig forsyne sig med Korn fra fremmede Stæder, nemlig enten fra Kiøbstæderne, eller fra det næst hos liggende Strands Præstegjeld, hvis Indbyggere, som forhen er mældt, gemeenlig have korn at overlade. Dog er det mærkeligt, at endog det Korn, som saaledes kiøbes fra nærmeste Nabo-Kald, ikke vel lader sig bruge til Sæde-Korn her i Kaldet, hvor det efter almindelig Erfaring holder sig alt for grønt, og vil aldrig ti Gavn modnes, uagtet det drives her ved en langt stærkere Varme end paa de Stæder, hvor det er avlet; thi med hvilken Hæftighed Solen virker i disse trange og indknebne Egne, det kan især sluttet heraf, at det saa kaldte Snare-Korn, eller den Havre, som ved usædvanlig stærk Heede drives til Modenhed lige saa hastig som Bygget, falder fornemmelig her i Kaldet.

Denne stærke Heede er det og at tilskrive, at alt det Korn, som her avles, ikke falder saa stort og overskødigt, som godt og Kiernerigt; i Særdeleshed giver Bygget, naar det tørres i Solen og vel males, saa dejlig hvidt Meel, at det, sælbt igiennem en fin Sigte, meget vel kan bruges isteden for Hvede-Meel, hvilket det neppe giver noget efter enten i Smag eller Anseende. Udsæden af Byg og Havre er her overalt næsten lige stor, og af Rug saa megen, som til enhver Huusholdning og fornødne Brug udtræves. Hamp (*) og lidt Hør plantes aarlig i visse Bygdelave, saasom i Baldalen, Eidsdalen og Syndelevs-Bygden, hvor de fleeste avle nok af begge Slags til egen Fornødenhed. Humle-Haver findes her til Deels ret skionne; og Vble-Haver sees ligeledes paa mange Stæder indrettede, efter Naboernes Exempel i Fogderiet Nordfiord, hvor dette og flere Slags nyttige Træers Plantning er meere almindelig. Røpe (Napus) avles her i Mængde, og sælges med god Fordeel, tillige med Nyper (Baccæ exacinatæ Rosæ sylvestris) Siunep (Semina Sinapi arvensis) Karvi eller Kummen, og andet saadant. Agerdyrknings Maaden er vel her i Almindelighed ikke adskilt fra den sædvanlige; men dog pleier man paa nogle Steder, naar en langvarig Tørke indsalder, at vande Agrene paa samme Maade, som i Guldbrandsdalen er brugelig, nemlig ved at lede Vandet fra de nærmeste Elve igiennem nogle Træ-Rønder hen til Agrene, og der efterhaanden udgyde det igiennem visse paa tværs og langs anlagte Furer, med meere, som udførlig findes beskrevet i Deconom. Magazins 1 B. 16 Afh. og 2 B. 13 Afhandling. Men denne Maade at vande Agrene paa gaaer nu alt meere og
meere

(*) Den smaa Hamp, eller saa kaldte *Cannabis erratica*, som moednes tidligere end den anden, kaldes her Giedde, og agtes næsten lige saa god som Hør.

meere af Brug, deels fordi det fugtige Veirligt, som i de senere Aaringer er indfaldet, har gjort den mindre nødvendig, deels og fordi Erfarenhed har lært, at Agrene ved alt for mange Furers Anlæggelse og Vandets Oversvømmelse have tabt formeget af sin Gødning og Fedme; saa at man nu, enten lader indrette nogle faa Furer ved de øverste Alger Kener, at Vandet derudi kan indlades, og siden af sig selv rinde sagtelig ned igiennem Korn-Sæden; eller og man slet ingen Furer anlægger, men blot øser Vandet ud over Sæden med visse dertil indrettede Skuffer, eller lange Øser, hvilke i alle Maader ligne de i Guldbrandsdalen brugelige Skilt-Rækker (uden Tvil saa kaldte af Skittle eller Skire 3: dobe, overstænke) som i Decon. Magaz. 2 B. Tab. 3. Fig. 5. findes i Kobberstik forestillede.

Til Nøg-Avling gives her god Leilighed, i Henseende til de store og hvidt udstrakte Fielde, som forskaffe Græs og Høe i Mængde; og derpaa anvendes og af Indbyggerne megen Gliid. Det almindeligste Brug eller Jorde Brug, som enhver Bonde har, bestaaer omtrent af en halv Bog Fisk eller $2\frac{1}{2}$ Mællag, hvorpaa gemeenlig kan fødes 15 til 20 Køer, 1 eller 2 Heste, og 40 til 50 Smaler, det er, Faar og Geder tilsammen; foruden Eddin, som ogsaa fødes i Mængde. Baade Køer og Heste falde her af noget større Vægt end sædvanlig, uden Tvil fordi de strax i Begyndelsen, eller i deres første Opvæxt, blive bedre pleiede og forede; skiont det vel og, hvad Hestene især angaaer, kan have denne Aarsag, at her endnu findes en Deel Hopper og Tillag af det skionne Stutterie, som en af Stedets Præster, navnlig Herr Christopher Tanke, i sin Tid holdt med god Nytte og Fordeel. Faar holdes overalt i den Mængde, at Bonden ei aleene kan forsyne sig selv og sine med fornøden Uld og Vadmæl, men endog af begge Slags sælge en god Deel til andre; dog, som Landet af Na-
turen

turen er meere beqvemt for Geder (*) og Bukke, saa er og deres Antal større. Af Gede-Mælk betiener man sig i den daglige Huusholdning med samme Fordeel, som i det forhen beskrevne Strands Præstegield, og af Bukke slagtes en Hoben hver Efterhøst tillige med andet Qvæg; saa at herfra aarlig sælges en stor Deel Smør, Tælle, Kiød, Flæsk, Bukke-Skind, og meere, som deels bringes med Både til Borgenfund og Romsdals Marked, deels med Jægte til Trondhiem, deels over Land til Biergværkerne, nemlig Nøraas, Læssie og Foldal. Paa Kiøbstaden Trondhiem har Farten tilforn været noget større end nu omstunder; men alligevel afgaae dog endnu aarlig et Par Jægte-Adninger didhen af fede Varer, Træ-Kar, Baand-Stager, med videre, for hvilket man igien tilkøber sig nogle Korn-Varer, Qvørn-Steene og en Deel Krambod-Varer. Hvor meget de til bemeldte Kiøbstad afgaaende feede Varer aarlig beløbe sig til, kan nogenledes sluttes af det i 1 P. 7 Capitel meddeelte Udtog af samme Byes Consumtions Bøger; thi den største Deel af de Varer, som Udtoget indeholder, er indbragt fra dette Præstegield aleene, og det øvrige, som udgior den mindste Deel, fra Strands Sogn, en ringe Deel undtagen, som føres fra Boldens Sogn. Lige saa meget, om ikke meere, udbringes herfra aarligen af feede Vare til andre Stæder, saasom deels til Borgenfund, hvor den tiltagende Folke-Mængde udkræver en idelig og stor Tilførsel, deels og især til Biergværkerne, hvor Bonden aarlig gior 2 eller 3 Reiser, og sælger Hæsten tillige med Læffet; saa at han, med en Skreppe eller Badsæk paa Ryggen maa gaae hjem igien til

(*) Nogle Geder kaldes her et Slags Geder, som haver et Par langagtige og lodne Geværter hængende under Hagen, og holdes for de beste til at give Mælk. De ere ikkun at ansee som en Forandring af de rette Geder, eller en Varietet, om hvilken ogsaa *Linnaeus* har maeldet med saa Ord i hans *Ofstgötha Resa* Pag. 298.

til Fod, og kan intet bringe med sig tilbage uden lidt Jernfang. Med eet Ord: Nøg-Avlingen her i Kaldet er af den Beskaffenhed, at man deri kan finde Erstatning for det manglende Korn, som enten formædelt Misvært eller andre Marsager aarlig maae kjøbes.

Hvad Skovenes Tilstand angaaer, da befindes de ligeledes langt bedre, end man kunde vente paa et Sted, hvor Fjeld-Siderne ofte ere saa steile, at ikke engang Sneen kan fæste sig paa dem, følgelig meget blotte og nøgne; men da de derhos altid have nogle smaa og store Flæer og Fjeld-Hammere, saa mærkes ikke uden Forundring, at alle disse, om de end ere nok saa smaa, frembringe ei aleene et ypperligt Græs, men og en Hoben Skov, som betager Fjeldene meget af deres naturlige Fælsked. Paa samme og andre Steder vore da adskillige Slags Træer i temmelig Mængde. Af Fyrre findes i begge Sogne kun lidet, dog meere i Syndelven end i Nordalen, saa at her i alt kan holdes 2 eller 3 Sang-Berker i Drift. Derimod vore Birk (*), Hassel, Alar, Selsje, Kogn og Asp allevegne i den Overflodighed, at Indbyggerne aarlig kan fortjene noget anseeligt ved at hugge og sælge Brændeved, Troer (som bruges til Hæsgierder og

(*) Foruden den almindelige og egentlig saa kaldte Birk, gives her og andesteds i Fiordene endnu trende Udarter eller Forandringer, nemlig *a.*) Steen Birk, som er haard i Træet, og har nedhængende Greene. *β.*) Et Slags smaa Birk, kaldet Klær, som (saa vidt jeg veed) ikkun vore øverst op paa Fjeldene, og er sjelden over 1 til 1½ Alen høi. *γ.*) Et Slags smaa Birk med store Bladene, vel 4 til 5 Gange større end sædvanlig, hvilke især bruges til Winter-Foder paa alle de Steder, hvor Geder og Bukke maa lade sig nøie med Birke-Løv aleene; thi der indsamles Greene af Birken med Bladene paa, og gives bemældte Creature at æde om Vinteren, da de aspille Bladene og de spæde Skud, overladende det øvrige til Brændsel for Bonden.

og Fiskegielde) Ravler til Torske-Garn, Lunde-Baand, Bark, og adskilligt Gavn-Lommer, som er tjenligt til Plove, Slæder og Baade; ei at tale om Nodder, Træ-Kar, Birke-Afke og andet deslige. I Skovene saa vel som paa Fjeldene opholder sig her, frem for andensteds, en Hoben vilde Dyr, saasom Hermelin, Gaupe eller Løfs, Egern, Maar, Keensdyr og flere, hvilke alle give Bonden mange skienne Skind, og det sidste desuden mangen feed Steeg.

Herlighed af adskillige Slags Fiskerier mangler heller ikke her i Kalbet og dertil bør først og fornemmelig henføres Fangsten af de skienne Dveiter, som opholde sig her i Fjordene, og fanges med Dyb-Liner paa visse saa kaldte Hælder eller Stil-Støer; dernæst af Sild, som bliver staaende i Fjordene det heele Aar igiennem, og fanges med Garn, saa ofte den nærmer sig til Strandbræddene, hvilket gemeenlig skeer ved hver nye Maane, og ved hver Nye-Snee, som kastes ned paa Fjeldene; endelig af Lax og Dret i Elvene (især i de Mælkefarvede Elve, som fornemmelig ere at finde her) og af Nør i Vandene. I Baar-Fiskertiet toge Indbyggerne tilforn ikke videre Deel, end at de lode sig bruge som Leie-Tienere i Borgensund, hvor de nu derimod aarlig ligge og fiske for egen Regning, nogle med Snor, men langt flere med Torske-Garn; saa at de nu alle næsten ere lige saa gode Soemænd og Fiskere som Deboerne. Sine Fiske Varer bringe de selv til Bergen, tillige med Buffle-Skind, Graae-Berk og andet saadant, og gjøre som oftest 2 Reiser derhen om Aaret med egne Jægte, somere 4 eller 5 i Tallet. Denne Drift har i de seener Eider forskaffet Indbyggerne saa meget at tage vare, og tillige indbragt dem saa gode Fordeele, at de nu omstunder hverken kan have Tid eller Lyst til at lægge saa megen Vind paa Qvæg-Avlingen, Hør- og Hampe-Sæd, med videre, som tilforn.

Indbyggerne selv befindes overhovedet at være meere fore og velbørne end sædvanlig, og kan saavel i Henseende til Klæde Dragt som Skabning fortiene at kaldes de smukkeste Folk paa Søndmør. De ere og i Almindelighed meget arbeidsomme, item særdeels håndige; Mand-folket i at smede, snedkre, dreie, bødke og danne allehaande Træ-Kar; og Qvinde-Kjønnet, i at væbe Lærreder, Stoffer og adskillige Slags uldne Toier, til Anseende som Kallemanqver og Bomulds-Toier, og baade af Væv og Farve saa smukke, at de let kunde tages for uden-landske Fabriqve-Varer. De adskillige Maader at Farve paa, som i dette Skrifts første Part hist og her findes anførte, ere og fornemmelig i Brug blant disse Folk, der giøre sig megen Flid med at samle de fornødne Væxter i rette Tid og bereede dem til Farver; især den røde Farve, som enten tages af Fægve (*Galium foliis qvaternis triner-viis*) og sættes her altid paa Mandfolkets Undertroier, eller og af Hviid-Korke (*Lichen crustaceus exalbido-virescens*) som tilforn meere end nu omstunder blev tillavet i temmelig Mængde, og i Form af smaa run-de og røde Kager, her kaldte Korke-Kager, med hvilke man drev en liden Handel. I Smede-Kunsten vise de unge Bønder-Karle meget gode Prover, endog af fint Arbeid; især har jeg seet Venne-Knive med Messing-Skafter, saa net smedede, støbte og udgravede, at de ikke uden Vanskelighed skulde kunde skilles fra de Nyrnbergske eller andre udenlandske Knive (*). Indbyggerne lægge sig og meget efter Mu-

Sh 2

sikke,

(*) Blant dette Steds afdøde Kunstnere bør de saa kalde Kate-Somuer (det er, nogle Brødre, fødte paa den Gaard Katen i Valsdalen) fornemmelig erindres, da de overalt her i Egnen ere bekiendte, ei alene for deres Håndighed i at smede og forfærdige allehaande fint Arbeid, men og for en hartad utroelig Klynghed i at opfinde og iverksætte adskillige Mechaniiske Ting, blant hvilke jeg ifkun vil anføre den nyttigste, som var den-

ne,

fiqbe, ventelig for at fordrive den Eensomhed, som falder her meere almindelig end andensteds; og da Pigerne spille lige saa hurtig som Karlene, er det ikke rart, i et eeneste Huus at finde 2 eller 3 Personer, som forstaae at spille, enten paa Violin (hvilket er det sædvanligste Instrument) eller paa Langspill (en Rational Strengseleg, byggt i en Firkant, meere lang end breed, oven til bedækket og belagt med Messing Strenger, men neden under aaben) eller og paa Harpe, som dog er meest rar iblant dem. Paa denne Maade henbringer Folket sin Tid med Fornoielse, og det saa meget meere, som de ifkun lidet vide af Sygdomme at sige, og befindes derfor ofte at have opnaaet en usædvanlig høj Alder, hvorom Kaldets Ministerial-Bog best kan være Vidne. Til Sundhedens Bedligholdelse tiener vel ikke lidet den reene Luft, i hvilken de leve, og den sunde Føde, som de nyde, bestaaende meest i den saa kaldte Bue-Draatt og andre vel tillavede Retter, blant hvilke jeg ifkun vil nævne Keensdyr-Steeg og Vassel-Kager. Disse sidste ere her meget brugelige blant Bønderne, saa at hveranden iblant dem eier sit Vassellag-Jern, det han selv forarbejder, og laver sine Kager af fint sigtet Bygmeel, dem han ofte bestryger med Smør og spiser som Smør Brød. Man bager og her (ligesom paa flere Steder) de saa kaldte Stump-Brød, eller Smørbrød af Rug, og steger dem i de sædvanlige Stue-Døne, hvilke overalt ere saaledes indrettede, at de meget vel iade sig bruge til Bager Døne, blot ved at sætte en Steen-Hælde (en flad og jevn Graasteens Plade) for ved Dønen's Munding. Kort at sige: dersom ikke den idelige Frygt for Skreder,

Elbe

ne, at deres fleeste Maskiner, især Smede Vælge og Slibe-Steenene, bleve drevne ved Vand. At lade Smede-Vælger gaae ved Vand, derpaa har jeg kun seet eet Exempel hos en endnu levende konstig Smed i samme Dal; men den anden Maade med at drive Slibe-Steenene, som er meget let og eensfoldig, har faaet mange flere Efterfølgere, og tiener dem til ikke liden Lettelse og Fordeel.

Elve-Brud og Misvært gjorde disse Fjeldboeres Tilstand alt for meget farlig og vakkende, da havde de neppe Aarsag at bytte Villkaar med nogen af deres Naboer.

Kaldet bestaaer vel, som mældt er, kun egentlig af tvende Kirke-Sogne, Nordalen og Syndelven; men har dog desuden tvende saa kaldte Capeller, nemlig Døvningen og Geranger, af hvilke det sidste bliver i Almindelighed anseet som et særdeles Sogn, og kan saa vel i denne som anden Henseende fortjene at betragtes for sig selv. Dette skal og skee i Slutningen af Nordals Præstegjælds Beskrivelse, hvortil jeg nu nærmere maa vende mig, efterat jeg først har meddeelt en Fortegnelse over Sielenes Antal, som viser, hvor Folketallet dette Kald blev befundet at være i Aaret 1757.

	Nordals S.	Syndelvs S.	Geranger.
Gaardmænd.	180	105	36
Huus- og Plads-Mænd.	25	6	8
Ungt Folk og Børn.	667	251	90
Børne Folk eller Communicantere.	848	376	150
Summa	1515	627	240

Hvilket tilsammen udgjør et Antal af 2382 Sieler, og viser, at dette Kald, uagtet det baade for Præsten og Sogne-Folkene har mange Bønseligheder og Besværligheder, dog bør ansees for eet af de Folketrigeste og bedste Kald paa Søndmør.

1601 1/4 Kbh. Indtælling: Nordal-Præstegjæld 2472. —

Første Artikel

om

Nordalens Sogn.

Nordalens eller Nordals (*) Sogn, som bør ansees for Hoved-Sognet her i Kaldet, grændser mod Norden til Strands Præstegjeld, og bestaar egentlig af en stor Tvær-Fiord, som gior Skilsmisse imellem Stordalsfiord og Syndelvsfiord, og løber ind i Landet mod Osten, først under Navn af Nordalsfiord, men siden under Navn af Tafiord. Denne dybe Tværfiord har vel meget steile og mestendeels ubeboelige Strandbrædde, men derhos adskillige Vigge eller Bugter, med visse derfra opgaaende Dale, som baade ere Jolkerige og Frugtbare; saa at dette Sogn, omendskiønt Korn-Avlingen paa visse Steder falder mislig og utilstrækkelig, dog alligevel bør holdes for eet af de beste og frugtbareste Sogne i heele Fogderiet. De adskillige Deele, hvoraf Sognet bestaar, kan for Kortheds Skyld føres hen til 4 Hoved Parter saaledes, som følger.

1.) Nordals-Fiord udgior noget meere end Halv-Deelen af den store Tværfiord, som gaaer ind imellem Stordals- og Syndelvs-Fiorden, og strækker sig i 1 Miils Længde fra Vesten til Osten hen til Tafiorden, hvor den paa begge Sider standser ved en Bugt, og en Dal, nemlig paa Søndre Side ved den saa kaldte Dalsviig, som skie-

rer

(*) Det er vanskeligt at sige, hvorfor dette Sogn egentlig kaldes Nordals Sogn, efterdi der hverken i Sognet eller Kaldet findes nogen Dal af saadant Navn. Rimeligt er det, at alle her i Sognet beliggende Dale tilforn have været indsluttede under eet Navn, og kaldte Nordalene, det er, de Nordlige Dale, til Forskiel fra Dalene i Syndelven og Geranger, som ligge længere hen mod Sønden; hvilken Gissning meget bekræftes ved foranstøttede Opsskrift eller Titel af Hr. Claus Gaases Klage-Digt, som mælder om Nordalenes og Jørgenfiordens Sogner.

rer sig op til Dalsbygden, og paa Nordre Side ved Baldalsvigen, eller den Bugt, som gaaer hen til Baldalen. Disse 2 tvært over for hinanden beliggende Vige forarsage, at Nordalsfiorden, som ellers ikkun er 1 Fierding eller halvanden breed, holder paa den Kant en halv Mil i Bredde, og ophører dermed paa een Gang, eller rettere, forandrer sig igien til en meget snever og trang Fiord, som under Navn af Tafiord gaaer omtrent 3 Fierdinger ind mod Sydvest; hvorom meere paa sit Sted. Det er altsaa den længste, bredeste og Vestligste Deel af Tværfiorden, som egentlig kaldes Nordalsfiord, og kommer her i Betragtning; men da denne igien paa begge Sider indbefatter adskillige større og mindre Deelee, saa maa den for Tydeligheds Skyld betragtes under lige saa mange forskjellige Rubriquer.

1) Den Nordre Strand Side af Nordalsfiorden tager egentlig sin Begyndelse ved den Landpynt Gravencæfs, ikke langt fra Rammersfieldet, og endes ved den forhen ommaldte Baldalsviig. Denne er virkelig den beste og beboeligste Strand i heele Kaldet; men ligger dog temmelig høit, og horer desuden for den største Deel til Strands Sogn, hvor den allereede forhen er beskrevet under Navn af Overaae-Bygd. Her bliver altsaa, for saa vidt Nordalens Sogn betræffer, lidet eller intet at mærke undtagen Baldal, en stor og vigtig Dal, som siden for sig selv maa beskrives; thi det øvrige, som ligger imellem fornævnte Bygd og Dal, bestaaer kun i 2de Gaarde, nemlig a) Lindge, een af de smukkeste og beste Gaarde i heele Kaldet, som har nogen Fyrre-Skov tillige med Savbrug, foruden Hassel, Hagetorn og Lind, af hvilken sidste den uden Tvivl har faaet Navn. b) Lindge-Næs, saa Kaldet, fordi den ligger oven for den første, høit oppe paa Fjeld-Næsen, og det i en skraa Situation mod Solen, ret ligesom en Drib-Bank i en Have; hvorfor og denne Gaard er eet af de Stæder, som frembringe det saa kaldte Snare-Korn.

2) Den

2) Den Søndre Side af Nordalsfiorden bør egentlig regnes fra den ved Dalsvigen beliggende Landpynt Vindsnæs og hen til Skreednacken, som udgior den Vestlige Pynt af Stranden, og sætter Fiorden Grændse paa den Kant; men da Nordalens Sogn strækker sig ogsaa Sonden for Pynten, og folgelig eier en Deel af Syndelsvfiordens Østre Strand Side, saa vil jeg begynde derfra, og betragte den under eet med Nordalsfiorden, naagtet den slet ikke hører dertil. Den Deel, som kommer her i Betragtning, er baade af liden Strækning og af liden Betydning, da den ikkun holder halvanden Fierding Mil i Længde, og bestaaer (ligesom de øvrige Syndelsvfiordens Deele) af meget høie og steile Bierge, som efterlade sig lidet eller intet beboeligt ved Stranden. Den begynder ved Gaarden Smauge, som ligger i en liden Bugt og Dal, og gaaer derfra hen til det overmaade høie og steile Fjeld, kaldet Skreednacken, hvis Pynt (der kan lignedes med Hjørnet af en Huus-Bag) gior Skilsmisse imellem Nordalsfiorden og Syndelsvfiorden saaledes, at de begge stode her sammen som i en Vinkel. Den heele Strækning indbefatter kun 3 smaa Gaarde, blant hvilke den mærkværdigste er

Rødbergvåg, som ligger strax inden for Skreednacken, i en liden Viig, og ved et Bierg, af hvilket den har faaet Navn; thi Bierget bestaaer af Sandsteen, som inden til seer blaa ud, men uden paa rødagtig, ligesom sædvanlig, og bliver her i Mængde udhuggen og anvendt til Bryner eller Hvædssteene, hvortil den skal være meget tienlig. Foruden denne Steen-Art findes her og nogen Beegsteen, item lidt Fyrre-Skov; men ellers intet mærkværdigt.

3) Fra bemældte Pynt af Skreednacken tager Nordalsfiordens Søndre Side egentlig sin Begyndelse, og bestaaer af en meget hoi og steil Fjeld-Strækning, som i Forsningen løber mod Østen; men bliver siden, efter en god halv Mils Forløb, eller omtrent i Midten, afbrudt

afbrudt og indskaaren af tvende Bige, fra hvilke opgaae tvende anseelige Dale, som give Biergene en nye Direction fra Norden til Sonden. Denne Side af Fiorden er, i sig selv betragtet, ikkun af liden Betydning, og af langt ringere Beskaffenhed end den modsatte Strand-Side; thi paa den første halve Mile-Strækning sees her ikkun 3 smaa og ubetydelige Fjeld-Gaarde, og for det øvrige Stet intet beboeligt Sted, undertagen de 2 forommældte Dale, af hvilke den første kaldes Eids-Dal, og bliver nu strax betragtet under eet med Nordalsfiorden, men den anden Dals-Vygd, og maa siden for sig selv beskrives. Kort at sige: den heele Strækning falder overalt saa steil, nogen og ubeboelig, at den ikke kan fortiene at kaldes en Strand i den Meening, som Ordet gemeenlig tages hos os; men alligevel bliver dog her at mærke

a) Skreednakken, et overmaade høit og steilt Fjeld, som paa sin Ryg eller Nakke bærer en Fjeld-Gaard af selv samme Navn. Fjeldet har en udstikkende Pynt eller Hjørne, som adskiller Nordalsfiorden fra Syndelvsfiorden, og gaaer ei aleene skrækkelig høit, men og ganske perpendiculair op fra dem begge, med steile og nøgne Fjeld-Sider, ligesom Huus Bægge; ikkun at det hist og her har visse saa kaldte Fjeld-Hammere, eller fra Siderne udstaaende Bierg-Knolde, som med Græs og Træer ere bevoxne. Pynten overstiares paa tværs af en dyb Sprække, som tydelig kan sees paa begge Sider, og giver Anledning til at frygte for en Handelse af lige Beskaffenhed med den, der forhen er ommældt ved Hammerfjeldets Beskrivelse, nemlig, at en stor Deel af Fjeldet her, ligesom der, vil engang med Tiden briste ud og falde ned i Fiorden; hvilket, om det nogensinde skulle indtræffe, vel ikke ville skade den oven for liggende Gaard, eller andre Fjeld-Gaarde her i Egnen, som vist nok ingen Fare staae for dette Slags Vandflod, men kunde dog have meget onde Følger for adskillige i det Lave beliggende Steder, fornemmelig i det paa-

grændsende Strands Sogn, hvor Strandbræddene ikke falde saa høje, og følgelig des lettere lade sig oversvømme. Hvor Fjeldet lader af at stige i Høiden, der forandrer det sig til en Flæde, eller horizontal og vidt Slætte; og paa denne ligger bemældte Fjeld-Gaard saaledes, at dens Huuse egentlig vende hen til Nordalsfiorden, ligesom den og paa samme Side har sin Søe-Bei, eller Opgang fra Stranden. Gaarden har ifkun een Opsidder, som finder her ypperligt Græs og skion Leilighed til Dvæg Abling, item en tilstrækkelig Andeel Skov, saa vel af Birk som Fyrre; men kan dog, formedelsst den i Høiden faldende stærke Kølde, ikke alle Aar bringe sit eget Korn til Modenhed, og maa derfor, ligesom andre Fjeldboere, ofte kiobe det fremmede. Hvor høi og forunderlig Situation Huusene have paa denne Gaard, kan sluttes deraf, at de for dem, som kommer Norden fra og holde sig noget langt hen paa Fiorden, synes ligesom at røre ved Himmelen, men gaae derimod ganske af Sigte tillige med heele Gaardens Grund, saa snart man kommer noget nær hen til Fjeldet. Søe-Beien begynder ved et Sted i Stranden, hvor et lidet Baade-Næst neppe har Plads nok at staae paa, og gaaer derfra i adskillige Bugter op ad Fjeld-Siden, eller jævnsides med en Slangeviis løbende Elv, hvor Opgangen falder baade lang og bestærlig; men er dog ikke saa farlig, som paa en anden kortere Bei til Naboe-Gaarden Berpesdal (en større Gaard, som ligger lavere og længere ned paa Fjeld Siden i en liden Dal) hvor man ved den mindste Gliden, eller Forseelse i Gangen, staaer Fare for at falde Hovedfulds ned i Fiorden, uden at standse under Veis; hvilket og for nogle saa Aar siden traf ind med en Kone, som paa denne Maade endte sit Liv her i Fiorden.

- b) Espehield ligger omtrent i samme Høide med Berpesdal, men dog længere ind i Fiorden, og paa et saa kaldet Næst, eller udfikende

kende Fjeld-Pynt. Denne Gaard er meest bekiendt under Navn af Otterfjind, et Navn, som er taget af et, nær ved Stranden forekommende, naturligt Malerie paa den nøgne Fjeld-Side, hvilket baade i Skabning og Farve nogenledes ligner et udbredt Otter-Skind, det er, Skindet af Otteren, Lutra. Dog er det vist, at denne Lufus Naturæ falder ikke meget livagtig; men tet derhos sees en anden af Naturen anbragt Tegning, som bestaaer af nogle i Graabierget gaaende hvide Marmor-Marer, og temmelig vel forestiller et stort Krud-Horn, hvilket man i Almindelighed kalder St. Oles Snuus-Horn. Oprindelsen til dette Navn fortælles saaledes: at da St. Ole paa sin Flugt ud af Niget tog Veien her forbi, og han i det samme ville tage sig en Priis Tobak, men kunde intet faae ud af sit Snuus-Horn, blev han derover saa vreed og forbitret, at han med Hæftighed kastede Hornet op til Fjeld-Siden, hvor det blev staaende fast og forvandlet til Steen saaledes, som det endnu sees i denne Dag. En urimelig Fabel, som hverken gjør Digteren eller vor Norske Helgen nogen Ære; men giver snarere Anledning til at spørge: Tantæne animis cœlestibus iræ? Endnu længere ind, og tet ved Soen, findes en temmelig dyb Huule i Fjeldet, hvor man rundt om intet andet seer, end puur Graabierg eller Kampesteen; men finder derimod i Huulens Bund en meget god Bægsteen, som her idelig hugges ud, og anvendes til Alb-Steene i Smede-Verkstederne, just ligesom det forholder sig med den forhen beskrevne Klæbersteens-Hammer i Borgunds Sogn; saa at disse 2 Steder med Rette kan fortjene at kaldes Loca parallela.

4) Eids-Dal, som og kaldes Otter-Dal, vil jeg betragte under eet med Nordalsfiorden, fra hvilken den gaaer op i i Mitls Løngde eller noget derover, og i en Strækning fra Norden til Sonden,

hvor den foreener sig med en anden mindre Dal, kaldet Mossbygd, som gaaer ned til Gerangerfiorden; saa at herigennem falder et Eid, eller en Alfabei, som har givet Eidsdalen Navn, og stifter en Communication eller Forbindelse imellem bemældte tvende Fjorde. Veien er ikke meget besværlig, men regnes dog for at være 2 Miile lang, efterdi den allevegne gaaer jævnsides med Elvene, især med Eidsdals-Elven, som løber Slangeviis, eller i adskillige Bugte og Bendinger, ligesom Dalen selv. I Begyndelsen er denne Dal noget trang og Klipperig, saasom ved de Gaarde Kliven, Kiilstie og flere, hvis blotte Navne give tilkiende, at de ligge paa Brinker og bratte Steder; men siden bliver den meere jævn og smuk, besynderlig ved det lille og høit op i Dalen beliggende ferske Vand, hvor Situationen falder ganske behagelig. Dalen er temmelig stor, og meget vel beboet, saa og ganske frugtbar overalt, ei aleene paa Rug, Byg og Havre, men og paa Humle og Hamp. Paa nogle Steder er den og ved Indbyggernes Gliid saaledes opryddet og forbedret, at man nu kan see de herligste Algre der, hvor tilforn intet andet laae end unyttige Urer, eller Steens-Dynger. Gaardene her i Dalen ere 17, og Gaardmændene 39, hvilke, tillige med nogle saa Huusmænds Familier, udgiøre et Antal af meere end 300 Sieler. Dertil kan endnu regnes samtlige Beboere paa Haldstad, Stor-Nas og Lille-Nas, 3 gode Gaarde paa Østre Side af Dalen, som bære Navn af deres Situation, da de ligge paa en ikke meget høi, men skraa og hældende Fjeld-Nas, der adskiller denne Dal fra den næst hos liggende Dalsbygd, som nu for sig selv skal betragtes.

II.) Dale eller Dals-Bygd er i sig selv en ganske liden Dal, som gaaer op fra en Bugt, kaldet Dalsviig, og strækker sig ikkun i Fierding Miil op i Sydøst, hvor den ligesom med eet synes at standse; men slaaer sig dog siden ud i tvende lange Greene, af hvilke den ene lø-

ber

ber mod Sønden under Navn af Dyrdal, og den anden mod Østen under Navn af Herdal, begge aldeles ubeboede, og begge af saa høi og skraa Beliggenhed imod Hoved-Dalen, at de ei kan sees, forend man kommer lige op til dem, skiont de dog længere ned røbe sig tydelig nok, ved at nedsende 2 Elve, som løbe et got Stykke ned i Dalsbygden, inden de foreene sig, og med samlede Kræfter falde ud i Dalsvigen. Den heele Dal bestaaer altsaa af 3 Strækninger, hvilke alle noget noiere maa beskrives, hver for sig, uagtet ikkun den eene af dem er beboet. 1) Dale eller Dalsbygden, som udgjør den første og beboede Strækning, har en meget smuk og tillige rar Situation, i det at Fjeldene, som paa begge Sider indslutte den, gaae oven til sammen i en halv Cirkel, og støde der med Fjebderne til hinanden saaledes, at Dalen faaer Anseende af et Amphitheatre. Paa Vestre Side ere Fjeldene meest lave, og der ovenpaa ligge de 3 nyelig ommældte Gaarde, Halstad, Store- og Lille-Nas, som beqvemmeligst synes at kunde henføres til Eidsdalen, efterdi de egentlig vende didhen, og have der en meget mageligere Op- og Nedgang end her. Paa Østre Side er Fjeld Strækningen høiere, og der oven paa ligger en øde Gaard, kaldet Tværfield, som indtager en stor og vidtløftig Slette paa Fjeld-Nasen, og tiener vel endnu til en Høe-Slette for Dalens Beboere, men kan dog ikke blive dyrket og bebygget igien som tilforn, af Aarsag, at den har en alt for vanskelig og farlig Vej ned ad Fjeld Siden. Denne seer her meget steil og nogen ud, og bestaaer vel for den største Deel af Graae-Bjerg, men fremviser dog mange Pletter af Sand- og Beeg-Steen, af hvilke den første har en rødagtig, men den sidste en lysgraa Farve, som giver en artig Anseende langt fra. Prover af begge Slags forefindes ved Fjeldets Fod, hvor en Høben smaa og store Stykker sees liggende, som deels af sig selv ere nedfaldne, Deels af Daleboerne med Gliid udbrudte og nedvæltede, for siden at anvendes til Sander,

Bryner og Alvssteene. Hvad Dalen selv videre angaaer, da er den længst ned ved Stranden meget jævn og lav, men forheies siden alt meere og meere, fornemmelig ved Siderne, hvor tvende langsom stigende Jord-Bolde gaae om i en halv Cirkel ligesom Fioldene, og støde sammen oven til saaledes, at de danne imellem sig en nye og mindre Dal, som atter ganske ligner et Amphitheatre, og giver paa begge Sider Anledning til en meget behagelig Ridesart og Spadseregang. Midt i denne lille Dal ligger den smukke Gaard Dalhuus; og strax oven for den, eller paa bemeldte hote Jord-Bold, sees Præstegaarden Engesæt, indsluttet imellem tvende Elve, som først løbe ned i Dalen for at foreene sig, og derpaa skiære Dalen midt igiennem under en Hoved-Rende, hvis Løb falder ved Siden af Dalhuus, og midt imellem de tvende ved Stranden beliggende Gaarde, Kellingengen og Dale. Af alt dette kan let sluttes, at Gaardene her i Dalen, hvis Antal ifkun er fire, have alle en meget fordeelagtig Situation, især Præstegaarden Engesæt, som den øverste, der har en ypperlig Udsigt, saavel over heele Dalen, som hen til Fiorden. De Urter, som jeg hist og her har fundet, ere i Alphabetisk Orden følgende: *Aconitum foliis palmatis multifidis villosis*. *Angelica archangelica*. *Antirrhinum* f. *Linaria*. *Arctium* f. *Bardana*. *Arenaria*. *Carduus foliis integris laciniatisqve*. *Convallaria foliis cordatis*. *Galium luteum & album*. *Lychnis viscaria*. *Lycoperdon* f. *Bovista*. *Paris quadrifolia*. *Parnassia* f. *Hepatica alba*. *Origanum sylvestre*. *Pulmonaria maritima*, som i 1 P. 2 Cap. urigtig er kaldet *Samolus valerandi*. *Saxifraga foliis radicatis aggregatis lingulatis* i Mængde nær ved Strandbrædden. *Spiræa* qvæ *Regina prati*. *Symphytum* f. *Consolida* major i Mængde ved Beiene. *Tussilago* i temmelig Mængde imellem Dalens Østre Fiold Side og Kirken. *Vaccinium caulibus repentibus*, eller Tranbær, vøxer i Mængde paa Præstegaardens

Mose:

Mose-Mærke, og befandtes een Gang ganske moden og velsmagende i Augusti Maaned, men sagdes at have ligget under forrige Aars Sneer. Verbasicum nigrum i Mængde paa tørre Bakker. 2) Dyr-Dal er en temmelig stor og lang Søter-Dal, som ligger saa meget høiere end Dalsbygdene, at man maa bestige det høie Fjeld, som ligger Sønden for den sidste, næsten heel op ad, inden man faaer den forstes Nabning i Sigte. Naar man kommer vid op, seer man der atter lige saa høie Fjelde paa begge Sider, som neden for, og møder da først et Sted, kaldet Keiser-Hvile, hvor et gemeent Træ-Kors staaer opreist, og hvor man gemeenlig pleier at hvile sig, førend man gaaer videre hen i Dalen; uden at nogen veed at forklare enten Betydningen af dette i de ældre Tider oprettede Kors, eller Oprindelsen til Stedets Benævnelse af Keiser. Derefter har man en Birke Skov at reise igiennem, og kommer saa til en Søter, kaldet Dyrdaals-Søter, hvor Dalens lange Strækning først ret falder i Vinene, og endelig til et Par smaa færste Bænde, som ligge overst op i Dalen, nær ved Foden af den Vestre Fjeld-Strækning, hvis Side gaaer skraa og heldende ned til dem, og er heel igiennem bedækket med en Sneer-Bæde, som og kaldes Blaa-Bæde eller Is-Bæde. Naar denne ved Solens Varme toer op om Sommeren (hvilket dog ikkun er at forstaae, om en ringe Deel af den) da lader den store Is-Stykker falde ned i Bændene, og forarsager derved en fæl Lyd og Gienfald blant Fjeldene, hvilken, tillige med den idelige Tuden og Brolen, som høres, hver Gang den gaaer i tu og faaer Sprækker, har givet Anledning til at troe, at denne Dal er fuld af Spøgelseser. Saa ofte Heeden er stærk om Sommeren, indfinde Reensdyrene sig her for at fløe sig, og bliver da eftersatte og skudte af Bønderne her i Eggen, som forsikre, at denne Sneer-Bæde strækker sig over Langfjeldene lige hen til Sogns Fogderie og Justedal, til hvilken man herfra skal kunde gjøre en Reise paa een Dag.

Paa

Paa samme Vestlige Side, ikke langt fra Dalens Aabning, fremviser sig især det meget steile og høie Daurmaals-Fjeld (saa kaldet, fordi Dalsbygdens Beboere see Solen staae lige derover ved Daurmaals Tiden, det er, ved Spise-Tiden om Formiddagen Kl. 11) hvilket jeg eengang har bestegit fra nederst til øverst, og da fundet følgende Urter, nemlig: a) Paa Fjeld Siden Andromeda s. Erica pedunculis aggregatis. Arbutus caulibus procumbentibus foliis rugosis. Betula foliis orbiculatis crenatis. Circæa caule adscendente racemo unico. Epilobium foliis ovatis dentatis. Erigeron pedunculis alternis unifloris. Geranium robertianum. Gnaphalium alpinum. Linnæa. Pyrola pistillis declinantibus. Rumex floribus hermaphroditis digynis, Saxifraga foliis radicatis aggregatis linearibus. Cerratula calycibus hirsutis ovatis. Spargula foliis oppositis subulatis lævibus, en liden, net og rar Urt. Viola arborescens. ß) Paa det øverste bestod Fjeldet deels af tørre Moser, hvor Betula foliis orbiculatis crenatis, item Fragaria og Eriphorum caule vaginato vorede i uendelig Mængde; deels af nøgne Bierge, bedækkede med Lichen geographicus; deels af Lyng-Mark, hvor Lichen rangiferinus stod meget hyppig. Paa mange Steder vorede og Arbutus alpina, item en Forandring eller Udart af Birk, 1 til $1\frac{1}{2}$ Alen høj, kaldet Rixr; og endelig paa visse Steder en stor Mængde Salix foliis serratis orbiculatis, som Hestene siges at blive meget feede af, og at være saa begierlige efter, at de søge den lang Wei fra. 3) Her-Dal er ligeledes en lang og ubeboet Søter-Dal, men derhos meere lav og Græsrig, saa at den giver Anledning til at høste aarlig en god Deel Høe. Fra Aabningen tager den vel alt meer og meer til i Høide, men dog uformærket og næsten ganske ukjendelig, undtagen paa to Steder, nemlig først ved den saa kaldte Damfoss, hvor Elven falder omtrent 12 Favne perpendiculair ned med saadan Magt, at Jorden ry-

ster

ster og bærer under den, og dernæst ved et andet mindre Vandfald, beliggende nær ved det færske Vand, hvoraf Elven har sit Udspring. Formedelst disse høie Vandfald kan hverken Lax, Øret eller andre Fiske komme op til Vandet; og man vil desuden forsikre, at om end een eller anden Slags Fisk sættes deri (hvilket skal være forsøgt) bliver den dog strax ødelagt af en liden Fisk kaldet Lind-Mure (uden Tvil en *Centiscus Kleinii* eller *Gasterosteus Artedii*) som siges at opholde sig her i nogen Mængde, uagtet den ellers ikke sees uden ved Elve-Mundene og Søe-Pyterne, og tillige at dræbe alle de Fiske, som komme her i Vandet. Bunden i dette Vand befandtes paa den Tid, da jeg var der, nemlig i Augusti Maaned 1762, fuld af et hvidagtigt Leer, som syntes at være Aarsag til den Mælke-Farve, som Elve-Vandet paa den Tid havde, allerhelst da Steenene i Elvens Bund vare overalt bedækkede med et fint Leer af selv samme Slags (*). Ved Vandet ligge tvende gamle Ødegaaarde, som nu omstunder ikkun bruges til Sætre, nemlig den saa kaldte Bass-Øs neden for, og Herdal oven for Vandet, af hvilke den sidste synes at maatte være meget beqvem til Agerdyrkning, om den ei laae for høit. Paa Østre Side af Dalen, og omtrent en Fierding oven for Vandet, sees Her-Eggen, et meget høit Fjeld, som vel

(*) Hvad jeg her efter egen Erfaring har anført, synes meget at bestyrke *Olavii* Meening angaaende de Mælkefarvede Elves Oprindelse i *Enarrat. hist. de natura & constitutione Islandiæ* pag. 132, hvilken jeg dog i 1 P. 1 Cap. Pag. 36 har modsagt paa Grund af vore Bønders almindelige Meening, som er denne, at Elve-Vandets Leeragtige Hvidhed bør tilskrives de i Nærheden liggende Sne-Bræer. For at kunde afgjøre, hvilken Meening er den rigtigste, maatte saavel Elve-Leerets som Sne-Bræernes Natur og Egenskaber, foruden adskillige andre Omstændigheder, noget næiere undersøges; hvilket dog af mig hidindtil ikke har kunnet skee, og vilde desuden paa dette Sted blive alt for vidtløftigt at anføre.

vel hænger sammen med den øvrige steile Fjeld-Strækning paa samme Side, men har dog først en meer straae eller steil Fod, og stiger derpaa Lodret op i Veiret med en Top eller Spidse, som gjør dette Fjeld til eet af de høieste og anseeligste paa Søndmør. Dets steile og næsten ubestigelige Fod bærer et oversflodigt Græs, som gaaer en Karl op til Bæltet, meest bestaaende af *Angelica archangelica*, *Ranunculus aconitifolius*, *Rhodiola*, *Serratula alpina*, *Sonchus cæruleus* og *Stellaria foliis cordatis petiolatis*, foruden andre almindelige Urter, saasom *Geranium sylvestre*, *Lychnis floribus dioicis*, *Polygonum bistorta* og flere, alle i stor Mængde. I Dalen selv voxede neden for Vandet *Aconitum verum* i største Oversflodighed, tilligemed *Galium album*, *Serratula alpina* og *Valeriana Sylvestris*, heele Veien igiennem langs ved Elven, i hvilken laae store Steene, som frembragte *Saxifraga foliis cartilagineo-crenatis* blot med lidt Mosse om Roden, uden mindste Muld. Oven for Vandet forekom *Betula foliis orbiculatis crenatis* og *Fragaria* i uendelig Mængde. Birk, Alar, Selje og Bidjes Træ voxede overalt, saavel i Dalen som op ad Fjeld-Siderne, af hvilke den Østre er langt meere steil end den Vestre.

Efter disse øde Steders Betragtning maa jeg begive mig til Dalsbygden igien, og til dens mærkværdigste Gaarde, som ere følgende:

- 1) Dale, som ligger paa Østre Side af Elven og nær ved dens Munding, er den Gaard, hvoraf ei alene Dalen har faaet Navn, men og det saa kaldte Dale-Skibrede, som tilforn har haft sit Tingsted her, i Steden for at det nu tillige med Syndelevens Tinglav søger hen til Langeloe i Strands Sogn. a) Paa denne Gaard staaer Nordals Kirke, nær ved Stranden, og ikke langt fra Dalens Østre Fjeld Strækning, som i Henseende til Steen Skreed just ikke er meget farlig, men lod dog for nogle faa Aar siden en meget stor Steen eller Bierg Stykke falde ned, som tog Veien lige hen til Kirken,

ken, og maatte ganske have beskadiget samme, om den ei havde standset tet ved Kirkegaarden, hvor den endnu sees liggende, og vi-
ses af Indbyggerne som et halvt Mirakel eller Vidunder. Kirken
bestaaer kun af Staver, og af een Længde, som er alt for smal og
uproportioneret imod Bredden; hvilket kommer deraf, at Kirkens
gamle Chor blev i Aaret 1686 for des meere Rummeligheds Skyld
lagt til Hoved-Bygningen, og denne igien forøget med et nyt Chor.
Derimod er Kirken indvendig prydet, ei alene med smuk Malning,
men og med en i Eeg udhugget Prædikestol, item med en vel udar-
bejdet og forgyldet Alter-Table, foruden et Par Epitaphier (*), med
videre. Den eier et lidet Jordegods, bestaaende af 4 Bøge og
15 Mark Fisk, og bliver i øvrigt vedligeholdt af Sognemandene.
β) Endnu kunde mærkes, at imellem Kirkegaarden og Stranden
sees nogle saa kalte Ræmpe-Ringe, det er, Cirkel-runde Jægter-
Pladse, anlagte paa aaben Mark, og rundt om besatte med Ræmpe-
Steene, inden for hvilke vore gamle Ræmper have staaet og søgtet
saaledes, at de ei maatte vige et Skrid uden for Kredsen.

- 2) Kællingen er den største Gaard næst Dale, og ligger tvært over for
den paa hiin Side af Elven. Her findes α) et Slags Leer, som i
Steden for den sædvanlige Muld eller Myre-Jord bringes hen i
Møddingen, og bereedes der til en skøn Gødning for Gaardens
sandige Aagre. Dette er vel af langt finere Art, end et andet
Slags Leer paa Naboe-Gaarden Dale, som, uagtet det er stærkt

K l 2

blandet

(*) Da disse ere opsatte til Erindring om tvende Præster her i Kaldet, som
levede i forrige Seculo, saa erindres jeg ved den Heilighed om en anden i
de senere Tider afdøet Præst i samme Kald, nemlig Hr. Torsten Hool,
en af Børdom og Retssindighed bekiendt Mand, som, foruden et berømt
Eftermæle, har efterladt sig et Testament paa 100 Rdlr. til Kal-
dets fattige, saa og et Manuscript, hvoraf jeg i dette Skrifts 1. Part
til Deels har benyttet mig.

blandet med grov Sand, dog anvendes paa samme Maade og til selv samme Brug; men ingen af dem kan være Mergel, efterdi de ei bruse med Skedevand, skiont de begge ansees for en nyttig Gødning i Sand-Jord, som falder her paa begge Steder. β) Oven paa bemældte fine Leer ligger et Lag af bruun Sand, blandet med fine Græs-Rodder, som, naar den er vel rensset og tilbereddet, befindes meget god og tjenlig til Gyd-Sand, hvori Metaller støbes, og bliver af den her paa Stedet boende Guldsmeed M^{rs}. Kuntz (en i sin Profession vel kyndig Mand) ei alene dertil idelig brugt, men endog holdet i større Pris end den udenlandske. γ) Ved samme Mands Flid seer man her heele Agre fulde af Potatos eller Solanum tuberosum, som ei alene befindes at arte sig godt i Jorden, men og at skikke sig overmaade vel til Fladbrød, naar det blandes med Byg Meel, item at giøre Meel af frosset Korn meere sammenhængende og brugbart, med videre, hvoraf Bønderne nu begynde at indsee den fulde Nytte, og derfor at blive begierlige derefter; et Beviis, at vore Bønder ikke behøve kostbare Præmier, men blotte Exempler, for at opmuntres til nye og nyttige Forsøg i Deconomien. δ) Paa denne Gaard findes og en Høi, kaldet Frydenborg-Høi, af den underjordiske og fortryllende Musik, som der tilforn siges at være hort; item en Riampe-Grav, som for nogle faa Aar siden blev aabnet, og skal da efter Beretning have indeholdt et forrustet Riampe-Sverd, tillige med en Jern-Krukke eller Urne, liig en stor rund Skaal, hvilke begge komme strax i fremmede Hænder, saa at jeg ikke har kundet faae dem at see.

- 3) Engesæt har, som forhen er mældt, en meget fordeelagtig Situation paa en hoi Jordvold imellem Her- og Dyr-Dals Elven, og er omtrent for et 50 Aar siden blevet udvalgt til en Boelig for Præsterne her i Kaldet, hvilke for den Tid have boet paa Gaarden Sylte

te i Baldalen, som nu strax skal beskrives. Her bliver at mærke, α) at Herdals-Elven, som høit oven for Præstegaarden har tvende anseelige Vandfald, faaer strax ned en samme Gaard, og forend den foreener sig med Dyrdals-Elven, det tredie store Vandfald, just som den styrter sig ned over bemældte høie Jordvold, hvor den kaster en Hoben subtils Draaber fra sig høit op i Lusten, og giver derved, naar Solen skinner, ofte Anledning til at see det Phænomenon eller Luft-Syn, som man ellers kalder Regnbue; ligesom den og derved usformærket overstænker Tilskuerne, naar de nærme sig til den, og, om de der nogen Tid blive staaende, gjør deres Klæder ganske fugtige og vaade. β) Som noget besynderligt ved denne Gaard pleier dette at anføres, at Land-Orme eller Snoge, hvoraf der findes nok paa Østre Side af Herdals-Elven, ikke skal kunde leve eller ret trives paa den Vestre Side, og at de der aldrig sees, undtagen naar de af en Hændelse bringes didhen af Juglene, da de altid skal være befundne magtesløse og halv døde. Aarsagen dertil søges af nogle i Jord-Artens, men af andre i Situationens Beskaffenhed, efterdi den Vestre Side af Gaarden og Dalen ligger den meeste Tid i Skygge, og folgelig falder dette kielne Dyr for kold; hvilken sidste Meening uden Tvivl bliver den rimeligste. γ) Af en høi Alger-Reene, eller i det øverste af en høi Jordvold, paa hvis Flade ligger en Alger, opvælter en Spring-Kilde med et meget klart og velsmagende Vand, som tillige holdes for at være meget sundt, skiont det hverken har nogen Mineralisk Smag, eller nogen almindelig Søgning af syge Folk. Ikke desmindre er dog Kilde-Bandets Beskaffenhed bleven noget høiere undersøgt og prøvet med en Deel Species, ved hvilke det forholdt sig saaledes: Med Spiritus Vitrioli blev det himmelblaat og klart; med Mercurius sublimatus usforandret; med Spiritus salis ammoniaci ligesaa; med Cocci-

nella mørk-brandguult, og, naar det blev omrørt eller rystet, Carmesinrødt; med Oleum Tartari lyseguult og derhos meget klart; med Siropus Violarum ægte-violet; med Pulvis Gallarum meget skiden-guult; og med Saccharum Saturni dunkel hvidt, men dog giennemsigtigt. D) Endelig sees og her, ved Belærverdige Herr Otto Astrups Gliid, en god Begyndelse gjort med at aale Potatoes, hvis videre Fortplantelse paa Bønder-Gaardene var meget nyttig og ønskelig i dette Kald, som frem for alle andre jævnligen plages af Uaar og Misvært paa Korn-Sæden.

III.) Balsdal eller Bald-Dal (uden Tvivl saa kaldet af Bøld, en jævn og Græsrig Slætte) ligger tvært over for Dalsbygden, paa Nordre Side af Nordalsfiorden, hvor den fra en Bugt, kaldet Baldals-Viig, gaaer i en Længde af 3 Miile op mod Nordost til Grændserne af Romsdalen og Guldbrandsdalen, og har adskillige derhen gaaende Alfjarveie, fornemmelig fra Langedal, den øverste Gaard her i Dalen, hvorfra 1) falder en Alfjarvei til de tvende Gaarde Bereld og Bøe i Romsdalen, og siden en halv Miil over Vand igiennem Indfiorden til Romsdals-Marked. 2) En anden Bei, som regnes for at være $2\frac{1}{2}$ Miil lang, og løber igiennem Jisdalen i Romsdals Fogderie lige hen til bemældte Marked, uden nogen Reise til Soes. 3) En Landevei til Guldbrandsdalen og Oplandene paa 5 Miile over Langfjeldene, hvor man under Veis har et fjerde Vand i Møde af en Miils Længde, men træffer ingen Bygd eller Gaard, førend man kommer ned til Brøste i Læssie Præstegjeld. Dertil kommer endnu 4) en Alfjarvei fra Gaarden Myklebust her i Dalen, som først gaaer 2 Miile i Nord hen til fornævnte Bereld i Romsdalen, og siden videre fort til Gaarden Bøe ved Indfiorden, hvorfra skeer Overfart med Baade til Markedet. Alle disse Beie befares aarlig og idelig af Dalens og Sognets Beboere, som baade paa Romsdals Marked og Biergverkerne drive

ve en betydelig Handel med Heste og feede Varer. Hvad Dalen selv angaaer, da overgaaer den alle vore andre Dale baade i Størrelse og Frugtbarhed; men er ellers af sædvanlig Beskaffenhed, nemlig meere lang end breed, meere hoi og smal oven end nedentil, og paa begge Sider indsluttet af meget hoiie Fjelde, som overalt befindes mærkede med visse saa kaldte Fond-Strik, det er, dybe og langs ned ad Fjeld-Siderne gaaende Stræger eller Furer, som forarsages af de oven fra Fjeldene idelig nedløbende Fonde, eller Sne- og Steen-Skreder. Hvor disse løbe ned, gjøre de ryddelig Vej for sig, og tage alting bort af Græs, Jord og Skov, efterladende sig nogne Furer i Fjeld-Siden, som undertiden see meget fæle ud; og blant disses Tal bør med Billighed regnes den saa kaldte Jemte-Fond, som sees paa Dalens Nordre Fjeld Side ved Gaarden Jemtegaard, item Kyr-Fonden, som ligger hoiere op paa samme Side ved et Sted, kaldet Skjærs-Uur, hvor Dalen en heel Fierding Vej er ganske ubeboelig. Imellem disse 2 Steder, eller ved Gaarden Myklebust, aabner sig en temmelig stor Lvar-Dal, som vel er ubeboet, men tiener dog til en Allsarvei for den største Deel af Daleboerne og Sogne-Folket, naar de reise til Romsdals Marked. Fra denne Dal kommer en Lvar-Elv stødende til Hoved-Elven, som desuden tager adskillige mindre Side-Elve til sig, og gienemskjærer Hoved-Dalen fra øverst til nederst; folgelig er ligesom Dalen selv den allerlængste og største i sit Slags paa Sundmør, saa og een af de farligste i Henseende til Elve-Brud, da den ofte river Stykker ud af sine Brædder, og saaledes Tid efter anden forringer adskillige (i sær de ved Elve-Munden beliggende) Gaardes Marker. Dette kan her saa meget lettere skee, som Jord Arten i Almindelighed falder noget tør og sandig; men da den formedelsk det store Antal Dvæg, som her overalt holdes, ikke mangler god og tilstrækkelig Godning, saa bærer den ei alene Rug, Byg og Havre, men og Hør, Hamp og Humle

i Over-

i Overflodighed. Lillige med Gaarden Baldal, som har faaet Navn af Dalen, findes her i alt 26 Gaarde, som ernære 84 Gaard- og Huusmænds Familier, eller 500 Personer af begge Køn. Dalens mærkværdigste Steder ere de, som i vore Historier findes nævnte, i Anledning af Kong Ole den Helliges Flugt ud af Riget, nemlig da han af sine oprørste Undersaatter, anførte af Hagen Jarl, blev forfulgt igiennem Sondmør, og maatte tage Veien op ad denne Dal, som den nærmeste for ham til Sverrig og Rusland, hvor han i sin Landflygtigheds Tiid agtede at opholde sig; og disse Steder maae da først fortelig betragtes i sin Orden.

- 1) Muri er den Gaard, som hos Sn. Sturlesen forekommer under Navn af Møre, og siges at have været det Sted, hvor St. Ole landede, da han kom til Baldalen. Den ligger paa Nordre Side af Baldals Elven, tet ved Elve-Munden, og var i bemældte Konges Tid beboet af en til Anseende mægtig Høvding ved Navn Bruse, folgelig maa da have været af nogen større Strækning og Betydning end nu omstunder, da den formedelt idelig Skade af Elve-Brud er saaledes bleven forringet, at den bør ansees for een af de mindste Gaarde her i Dalen. Imidlertid kommer det mig meget rimeligt for, at Fogderiet Sondmør, som i Historierne ofte kaldes slet hen Møre, maa fra første Tiid have faaet sit Navn af denne Gaard og gamle Hovdings-Sæde, som ligger i den største og frugtbareste Dal, og ved den største Elv i heele Fogderiet (*).

2) Sylte,

(*) Myelig er jeg bleven underrettet om, at i Hr. Dalins Geschichte des Reichs Schweden 1 Theil Pag. 4. skal findes en Anmærkning eller Note, som blant andet indeholder følgende: „Mar, Möre, Mär ic. „waren auch in der alten Sprache so viel als Meer oder wasserreiche Der- „ter. Calmar und Möre in Småland, Fellmar und Omar in „Ble-

- 2) Sylte, som tilforn har været Præstegaard her i Kaldet, ligger paa hiin Side af Elve-Munden, og paa en jævn Slætte, som hos Sn. Sturlesen kaldes den slætte Bøld ved Sult, og har efter Formodning givet Dalen Navn af Bald-Dal, d: Bøld-Dal. Denne Gaard har ligeledes taget stor Skade, ved Elve Brud, saa at dens Matrikel-Taxt i en kort Tid er nedsat fra 3 til en $\frac{1}{2}$ Bog Fiskes Leie; men ikke desmindre er den dog endnu et smukt og behageligt Sted, og har en liden, men god Fyrre-Skov, hvoraf Præsten eier de $\frac{2}{3}$ Deele, og Kirken $\frac{1}{3}$ Deel. Lige fra Gaarden op til Dalen gaaer en af Naturen dannet Vej, som er en halv Fierding lang, og derhos paa de fleste Steder saa breed og jævn, at 2 eller 3 Vogne magelig kunde køre jævnsides ved hinanden. Veien falder over en lang Brink, som forhoies alt meere og meere, jo længere man træder frem, og støder paa den ene Side ganske tet til Fjeldet, ligesom en Bierg fod, men er paa hiin Side, som vender til Elven, meget steil og afbrudt; og omendskiont den i Begyndelsen ligger temmelig langt fra Elven, bliver den dog paa et vist Sted saaledes indkneben imellem

„Belekingen, Matmar in Jemteland, Armar in Jestrifland, Sandmar in Südermanland, Allmarstaf in Upland, Marstrand in Ba-hunsån, imgleichen Ditmarsen, Stormarsen, Wismar, Colmar in Deutschland, haben davon ihre Namen.“ Dette giver god Anledning til at slutte, at Gaarden Møre, saa vel som Fogderierne Nord- og Sønd-Mør, hvilke alle ligge nær ved Havet eller Søen, maa have deres Navne af Mar, som endnu bruges i en Deel sammensatte Ord hos os, og betynder Søs eller salt Vand, saasom i de Ord Mære-Bakke, Mar-Dyner og Mar-Halm, hvilke allerede i dette Skrifts 1. Part paa sine Steder findes forklarede. Torfaus ugleeder og Marstrand af Mar, mare, og Strand, litus five ora, i Hist. Norv. P. 1. pag. 37.

lem den og Fjeldet, at man neppe kan gaae frem, uden at falde ned over Elve Bassen, som her er saa skrækkelig hoi, at man maa gysse ved at see ud over den. Kort at sige: Brinken ligner i alle Maader de skraaeliggende Veie, som i befæstede Byer gaae op til Fæstnings-Boldene; og da den tillige er prydet med ranke Fyrre-Træer paa begge Sider, saa giver den en Rude- og Spadsere-Vei, som ikke har sin Lige her i Fogderiet, og kunde af Naturen neppe dannes smukkere. At dette Sted, som nu omstunder egentlig kaldes Langbrække, har havt den Ære at betrædes af St. Ole, der om vidner baade Sturlesen og Torfæus, af hvilke den første desuden mælder om et Steen-Kors, og den sidste om tvende Kors, som bleve oprettede paa Mosbrækka (*), just paa det Sted, hvor bemeldte Konge sad og hvilede sig, førend han begav sig videre paa Flugten. Endnu sees her, paa høire Haand naar man gaaer op ad, et ganske simpelt Træ Kors, staaende omtrent midt paa Veien, som bærer Navn af St. Dis Kors, og bliver bestandig (meere efter en gammel Skik, end af Overtro) vedligeholdt af Indbyggerne, hvilke endnu vide at fortælle, at St. Ole har siddet paa dette Sted, og med Bæmødighed betragtet, hvorledes de Skibe, som bragte ham til Baldalen, stode i lys Lue og brændte op i Baldalsvigen, efterat han frivillig havde ladet sætte Ild paa dem; hvilket synes meere rimeligt end det, som Torfæus beretter, nemlig at han bragte

(*) Saaledes har Stedet været kaldt i de ældre Tider, skönt det og efter Torfæi Vidnesbyrd skal forekomme i gamle Haandskrifter under Navn af Drosbrekka eller Mosubrekka, som kan sees af *Torf. Hist. Norv. Lib. 3. pag. 180.* Af alle disse Navne passer sig best det anbrugelige Langbrække, som betyder en lang og steil Brink, sammensat af Lang og det gamle Norske Ord Brekka d: en afbrudt eller steil Brink, *Acclivitar.*

bragte Stibene paa Land, og lod dem falde i sine Forfølgeres Hænder. Fra dette smukke og behagelige Sted fortsatte St. Ole sin Reise videre igjennem Dalen op til

3) **Skjærs-Uren**, eller den i Historien saa kaldte Sefsurd, en usædvanlig stor og sæl Mur eller Steen Dynge, bestaaende af store udbrustne Fjeld-Stykker, som ligger omtrent midt i Dalen imellem de tvende Gaarde Alstad og Grøning, strækker sig en halv Fierding Mål i Længde, og indtager al den Bredder, som Dalen har paa Søndre Side, fra Elven at regne og lige hen til Fjeld-Foden. Denne Steen-Mur fandt St. Ole ved sin Ankomst ganske ubanet og uoversigtelig, og maatte derfor rydde sig en Bei midt igjennem den, hvor den er lavest ved at vælte Steene til Side, eller rettere ved at reise de liggende Steene op i Beiret, og fylde Hullerne med Jord og Grus; hvorved han endelig bragte det saa vidt, at han nogenledes kunde komme fort, skjønt den bandede Bei er ikke bredere, end at eet Menneske net op kan gaae eller ride derigjennem, og de paa begge Sider af Beien opreiste Steene staae saa høit i Beiret, at de række en voren Karl over Hovedet. Hvad Møie det har kostet ham at bringe denne trange Fodstie til Beie, kan sluttet deraf, at han foruden sine egne Soldater, 400 i Tallet, maatte have 100 Bønder til Hielp, som fornævnte Hovding Bruse anskaffede; og endda havde han (om man ellers vil troe Historien) med alle disse Folk intet kundt udrette, saa fremt han ei ved sine kraftige Bønder havde udvirket dette Mirakel, at 20 Mænd let kunde vælte den Steen, som 100 Mænd i Begyndelsen ei vare i Stand til at røkke. Overalt er man St. Ole endnu Tak skyldig for denne Bei, som den eeneste, der giver nogen retskaffen Communication imellem den øverste og nederste Part af Dalen; thi omendskjønt der vel falder en anden Bei paa hiin Side af Elven, hvor Steen-Uren ikke strækker sig, saa bli-

ver den dog kun sielden brugt, efterdi den er næsten lige saa trang, og desuden meere farlig, i Henseende til de sammesteds idelig nedløbende Fonde (det er, Sne- og Steen-Skreder) besynderlig den forhen ommeldte Kyrfond. De øverste Daleboere tage altsaa gemeenlig Veien igiennem Skiær-Uren, saa ofte de skal besøge Kirken eller andre Vesten for Uren beliggende Steder, ligesom de nederste om Foraaret og Efterhøsten drive sit Qvæg derigiennem til og fra Sæters, som det her kaldes, eller til og fra Sommer-Græsgangene; men da derfra, saa længe Sommeren og Høsten varer, intet kan bringes ned i Lønder eller store Kar, saa maa den største Deel af Sæter-Draatten (det er den Bue-Draat, som avles paa Sætrene) aflægges og forvares paa de oven for Uren beliggende Gaarde, indtil Vinter-Føret kommer, da denne Hul-Bei fyldest med Sne og befares med Slæder. Dog, hvad Syren (eller Vallen af den sure Mælk, som kaages til Ost) især angaaer, da, som den avles i største Mængde, saa pleier man, for at spare Umagen med en lang og besværlig Kiørsel, strax at kaage den sammen til Mykkebrum paa Stedet, og efterhaanden at bringe den ned fra Sæterne i smaa Kar, som bæres paa Ryggen; hvorfor og dette Slags Smul sælges herfra i større Overflodighed, end fra noget andet Sted hos os. Men jeg maae vende mig til St. Ole igien, om hvilken Historien mælder at han, efter megen udførelse Besværlighed igiennem Skiær-Uren, kom hen til

- 4) Grøningen, et paa den Tiid øde og ubeboet Sted, beliggende en Fierding Bei oven for Uren, hvor han under Telt slog sig til Roelighed Natten over, og imidlertid ei alene fordrev den Brimmel af Spøgelse, som hidindtil havde hindret Stedets Beboelse, men gav og fornævnte Hødding Bruse Befaling, at lade Stedet bebygge og dyrke, læggende dertil et helligt Løfte, at Gæden sammesteds

mesteds aldrig skulle tage Skade af Frost. Saaledes berettes i vore Historier Oprindelsen til denne Gaard, som nu omstunder behøves af 3 Opsiddere, og er vel ikke saa ganske seietagen for Misvart, at den jo (ligesom andre høit op i Dalene beliggende Gaarde) undertiden lider Skade af formegen Kulde; men har dog et Fortrin deri, at Sæden her aldrig fryser bort uden i almindelige Uaarer. Dog, for at udfinde Aarsagen hertil, behøver man ikke at tage sin Hensigt til Mirakler, men blot betragte Stedets Situation; thi nær ved Gaarden aabner sig adskillige smaa Tver-Dale, hvorigiennem falder en idelig Blæst eller Træk-Vind snart fra een Kant snart fra en anden, og da man af stændig Erfarenhed veed, at Kulden aldrig beskadiger Sæden i vindigt, men altid i stille Veir, saa sees let, at forbemældte Gaardenes Egenskab har sine gode naturlige Aarsager. Men denne idelige Blæst, som Gaarden er udsat for, skal efter et gammelt Sagn ligeledes være St. Ole at tilskrive; thi man veed endnu at fortælle, at da han fra Skiærs-Uren kom tret og svedig op til dette Sted, blev han ved en paa samme Tiid indfaldende koldig Vind meget forfrisket, og derved bevæget til at giøre et Løfte, at denne Gaard aldrig skulle fattes Vind. Et ganske overflødig Løfte, som burde været sparet til andre meere trængende Fjeld-Gaarde. Endelig siger Historien, at Kongen fortsatte Reisen herfra over Fjeldene til Eneboe og Lessie i Guldbrandsdalen, og saa videre igiennem Hedemarken ud af Riget; hvilket alt, som Søndermørs Beskrivelse uveedkommende, jeg vil forbigaae, og vende mig til de øvrige mærkværdige Steder her i Dalen, nemlig

- 5) Døvningen, en meget smuk Gaard, beliggende paa Søndre Side af Elven, omtrent en halv Mil fra Elve-Munden, hvor et lidet Capel, kaldet Døvings-Capel, bestandig har staaet fra de Catholske Tider, og hidindtil nogle saa Gange om Aaret været forsynet

med Prædiken og Guds Tjeneste, til Bequemmelighed for Boldalens Beboere, og især for de gamle og skrøbelige, som ikke uden alt for stor Vanskelighed kan besøge den rette Sogne-Kirke. Da denne lille Kirke for nogle faa Aar siden stod færdig at falde ned af Ælde, saa at den nødvendig maatte rives ned og bygges om igien, fik Daleboerne i Sinde at bygge den større, og at flytte den længere ned til Stranden; hvilket hos den øvrige Deel af Sogne-Folket opvakte den Mistanke, at man med Tiden ville af et Capel giøre den til en Sogne-Kirke igien, ligesom den i gamle Dage meenes at have været, og forarsagede ei alene en vildt udseende Proces, men og en Forbittrelse i Gemytterne, og en Tveedragt, som i Hæftighed kan lignedes med den bekjendte Strid imellem Meyeranerne og Horbjanerne i Hamborg. Men omsider blev denne uridige Tvistighed ved Kongelig Myndighed ophævet og saaledes afgjort, at Capellet skulle blive staaende paa sit forrige Sted; hvilket da ogsaa nyelig er skeet, og Bygningen opført af Tommer, uden nogen betydelig Zirat eller Mærkværdighed, undtagen det maaskee skulle være et ældgammelt Alter Bord, bestaaende af en heel Steen, hvori sees et firkantet Hul med Steen-Laag over, anbragt paa selv samme Maade, som det ved Strands-Kirkes Beskrivelse ommældte Hul paa Alterets Bord-Blad.

- 6) Uren er en liden Gaard, beliggende paa Dalens Nordre Side, imellem de tvende Gaarde Myren og Allstad, af hvilken sidste den ogsaa bærer Navn, og kaldes Allstad-Sæter. Ved denne Gaard findes baade skion Sandsteen, hvoraf jeg har seet meget gode Elibesteene udarbejdede, saa og en Mængde Gyd-Sand, hvoraf man her i Egnen betiener sig til at gyde eller støbe Metaller i, og forsikrer, at den dertil skal være meget tjenlig. Da jeg nu ikke rettere veed, end at saadan Sand bliver bragt udenlands fra til Kiøbstæderne,

ne, saa meener jeg, at man herfra (og maaskee ligeledes fra Kellingene i Dalsbygden) kunde drive en liden Handel dermed, og fore den med Jagtene, som desuden aarlig afgaae, til Riidsstederne Bergen og Trondhiem.

IV.) La-Fiord er egentlig en Fortsættelse af Nordalsfiorden, eller den inderste, smaleste og korteste Deel af den Lvar-Fiord, som i gamle Dage kaldtes Lodrafiord (*), og hvoraf den Vestlige Deel allerede forhen er beskrevet under Navn af Nordalsfiord. Den begynder paa Nordre Side ved Baldaalsvigen og paa den Søndre ved Windsnæsset, hvorfra den strækker sig 3 Fierdinger ind mod Sydøst, og støder til en Dal, som vel er af nogen Vidtløftighed, men dog ei af større Betydning, end at den jo gierne kan betragtes under eet med Fiorden.

1) Hvad Fiorden selv angaaer, da er den overalt trang og indkneben, i sær paa et vist Sted, kaldet Syndnæs, hvor man kan staae og raabe over til den anden Side. Af den Marsag bliver den om Vinteren ofte belagt med Is, som enten er saa stærk, at den ganske hindrer Farten til Søes, eller og er af den Beskaffenhed, at den hverken vil briste eller bære, og følgelig forarsager Indbyggerne stor Uleilighed,

(*) At begge Lvar-Fiordens Deele, nemlig saa vel Nordalsfiord som La-fiord, have i de ældre Tider været indbefattede under det eenes Navn Lodrafiord, maa sluttes af Torfæi Hist. Norv. Lib. 3. pag. 180., hvor det heder: at St. Ole, som paa sin uheldig beskrevne Reise eller Flugt igiennem Sendimer kom Norden fra, maatte sebe ind ad Lodrafiord, for at lande med sin Flode ved Baldalen. Det samme malder og Sn. Sturlesen, men kalder Fiorden Rodrafiord, hvilket uden Tvivl maa være en Skriv- eller Tryk-Feil i Steden for Lodrafiord eller Lodrafiord; med mindre man ville sige, at Fiorden da har heet Rod-fiord, ligesom een af Dalene oven for Fiorden endnu heder Roddal, hvilket dog forekommer mig mindre rimeligt.

hed, naar de paa saadanne Tider skal besøge Kirken eller andre Steder, hvor de ei kan komme uden til Baads. Fjeld-Strækningen paa Søndre Side af Fiorden, er steil og lidet beboelig, saa at der ikkun ligge nogle faa og smaa Gaarde; men paa Nordre Side falder Situationen bekvemmere, især oven paa Fjeldet, som et Stykke hen fra Fiordens Munding begynder efterhaanden at dale saaledes, at Fjeld-Ryggen faaer en dyb Udhuling som en Sadel-Ryg, og i Udhulingen en viid Slætte, hvorpaa ligger en heel Bygd, bestaaende af adskillige Gaarde, som af nogle kaldes Solberg-Bygd, men af andre med større Rime-lighed Selver-Bygd eller Selvboe-Bygd, fordi den ligger adskilt for sig selv oven paa Fjeld-Alsen. I dette Bygdelag voxer den beste Rug i heele Kaldet, fornemmelig paa Gaarden Rugset, som deraf har sit Navn; og derpaa lægges saa meget meere Vind, som Jord-Arten falder for tør til anden Slags Sæd. Men ligesom Rug hos os aldrig bliver anseet som en fordeelagtig Sæd, saa holdes heller ikke disse Gaarde for de beste; og da de ligge ret oven paa Fjeld-Ryggen, saa maa Opsidderne håndte alt sit Brænde nedent fra og op ad, i Steden for man ellers gemeenlig bringer det fra Fjeldene ned ad. Foruden bemældte Bygd, findes endnu nogle faa Gaarde ved Stranden, paa samme Side af Fiorden; men dog intet sær mærkværdigt, undtagen den saa kaldte

St. Ols Slange, som viser sig, saa snart man fra Baldalsvigen boier ind til Fiorden, og er intet andet end en stor og hvid Marmor-Alare, som i den steile og nøgne Fjeld-Side gaaer Bugteviiis ned ad, og kan vel nogenledes lignedes med en Drm eller Slange; men taber dog alt meere og meere af Ligheden, jo nærmere man kommer hen til Stedet. Om denne af Naturen dannede Slange-Lignelse habes her saadan Legende: at da St. Ole paa sin nyss ommældte Reise til Baldalen mødte en Søe-Drm, som gjorde alle hans Folk bange

og forfagte, sprang han hen til Forstavnen i Skibet, greb fat paa Ormen, og kastede den op til Fjeld-Siden, hvor den blev siddende fast og forvandlet til Steen. Skade var det, at St. Ole, ved saa god en Leilighed, ikke gav os en meere naturlig Tegning, eller fuldkommen Beskrivelse, over Søe-Ormen, hvis Virkelighed mange nu omstunder tage maaskee lige saa meget i Tvivl, som Helgenes Mirakler.

2) Hvor Fiorden endes, tager som sædvanlig en Dal sin Begyndelse, og gaaer *a*) en halv Fierding op mod Osten, uden at have noget Navn, efterdi den intet andet mærkværdigt indeholder, end et lidet Fiskeriigt færsk Vand, som med en Elv falder ud i Fiordens Botn, ved den Gaard Lafiord, der vel egentlig ligger i denne Dal, men bør dog med Rette henføres til Fiorden, af hvilken den bærer Navn. Strax oven for Vandet begynder Dalen at slaae sig ud i tvende Greene, begge omtrent 1 Miil lange, og begge nogenledes vel beboede, af hvilke *β*) den eene, som løber op mod Nordost, kaldes Rød-Dal, fordi Fjeld-Siderne see meget røde ud af Jern-Rust, ligesom de og, efter visse Biergkyndiges Forsikkring, skal indeholde en meget riig og Kobberhaltig Jern-Malm; men *γ*) den anden, som tager sit Løb mod Sydost, hedder Kaldhuus-Dal. Fra disse Dale komme tvende Elve nedflydende, som hver for sig danne et lidet færsk Vand i Dalene selv, forend de stode til hinanden og ved fælles Hielp danne det forhen ommældte nederste Vand, som er det tredie og største. Fra den sidste Dale-Strækning, nemlig Kaldhuus-Dal, eller fra dens øverste Gaard Kaldhuus-Sæter, falder over Langfjeldene til Løkeraae i Gulbrandsdalen en Allsarvei, som af nogle udgives for 10 men af andre ikkun for 6 Miile lang, og skal efter Beretning først gaae mod S. O. 2 Miile, og siden mod N. O., allevegne over blotte Fjelde, hvor ingen Skov er at antræffe, men vel hist og her nogle gode Græsgange,

saa og en Deel smaae Baae og Elve, hvilke sidste begynde strax Østen for denne Dal at tage sit Løb hen til Oplandene; hvoraf man slutter, at Grændse-Fjeldene have her sin største Høide, og at de siden tage alt meere og meere af mod Østen.

Anden Artifel

om

Syndelvens Sogn.

Syndelvens eller Syndelvs Sogn er det andet Kirke-Sogn her i Kaldet, og bør ansees som et Annex under Nordalen, hvor med det i Henseende til Situationen og andre Omstændigheder vel kommer meget overeens, men er dog saa meget meere Klipperigt, folgelig saa meget mindre beboeligt og frugtbart, som det ligger endnu længere ind i Landet, og tager til i Høide og Steilhed, jo meere det nærmer sig til de saa kaldte Langfjelde eller Grændse-Fjelde; saa at alt hvad der i Kaldets almindelige Beskrivelse er nævnt om farlige og forunderlige Situationer, item om Uleiligheder af Sne- og Steen-Skreder, hæftige Raste Vinde med videre, gielder fornemmelig om dette Sogn, i sær naar dertil regnes Geranger, som virkelig er en Deel af Sognet, uagtet det i Almindelighed ikke bliver anset derfor. Korn-Avlingen kan altsaa her, formedelsk Stedernes usædvanlige Biergagtighed og Steilhed, ikke være af nogen sonderlig Betydning, undtagen i Dale-
ne, som vel ere meget trange, men derhos ganske frugtbare paa al Slags Sæd, naar kun ikke Sommer-Varmen falder alt for stærk, eller Høst-Kulden alt for tidlig indfinder sig, da Sæden paa begge Maader svies af eller tager Skade. Denne idelige Misvæxt, som endnu ofte sætter Indbyggerne meget tilbage, har i sær trykket dem tilforn, førend de begyndte at tage Deel i Lærke-Fiskeriet, hvilket siden meget
har

har forbedret deres Vilkaar og Omstændigheder. Naar det saa kaldte Geranger fratages, som efter Løfte skal beskrives i en Artikel for sig selv, saa kommer her ikke meere i Betragtning, end de 3 følgende Deele af Sognet, nemlig

1.) Syndelvs-Fiord, som tager sin Begyndelse der, hvor Stordals-Fiorden endes, nemlig paa den eene Side ved Skreednacken i Nordals Sogn, og paa den anden ved Dræfss i Strands Sogn, strækkende sig 2 Miile i Længde fra Norden til Sonden, og stødende til tvende Dale, som begge gaae op fra Fiordens Botn. Egentlig er denne Fiord intet andet, end den sidste Deel af Stordals-Fiorden, som, efterat den under adskillige Navne og Bendinger har løbet 8 Miile ind igiennem Landet, endelig standser her. Dens Dybhed paa dette Sted siges vel ikkun at gaae til 2 à 300 Favne, og at være omtrent lige stor overalt, i Steden for at Stordals-Fiorden udgives i Almindelighed for 4 til 500 Favne dyb og derover; men ikke des mindre befindes Fjeldene paa begge Sider af Syndelvs-Fiorden at være usædvanlig høie, og Strandbræddene overmaade steile. Dette giver igjen Anledning, deels til hæftige Kaste-Binde, hvilke ere her saa meget meere farlige, som man i haardt Veier ikkun paa saa Steder finder beqvem Landing, deels til idelige Snees- og Steen-Skreder, hvilke ei alene løbe ned ad Fjeld-Siderne fra øverst til nederst, men kaste og en Hoben Grus og Steene fra sig langt hen paa Fiorden, og gjøre den usikker for de Seilende; ei at tale om de nøgne og fæle Furer, som Skrederne allevegne have efterladt sig, og om den Ødelæggelse, som de forarsage overalt, hvor de fare frem. Situationen falder altsaa her i Almindelighed meget steil, nogen og ubehagelig; men saa snart den tillader, at Træer kan vore, det er, saa snart den forandrer sin Steilhed til Flæer og Fjeld-Hammere, sees her overalt Fyrre, Birk og Hassel, item Hagetorn og Alsald-Træe, nemlig saa vel Rogn- som Selje-Alsald,

dog den sidste i største Mængde. Det samme er og at sige om Græsset, som paa de nogenledes sraae Biergfodder sees staaende saa høit og overflodigt, at det gaaer en Karl op til Bæltet, og ganske stuler de der i Beed gaaende Geder og Bukke, hvilke blot udpille den beste Deel af Græsset, og overlade Bonden det øvrige at afmeie. Da Skrederne i Rødlobet tage med sig alt hvad der forekommer, saa bringe de og ofte Sæden eller Rødderne ned af visse Fjeld Urter, hvilke siden fæste sig i det Lave, og vore hyppig, saasom *Angelica archangelica*, *Sonchus cæruleus* og *Saxifraga foliis radicalibus aggregatis*, hvilken sidste meget anseelig Fjeld-Urt vorer her allevegne nær ved Strandbrædden, fornemmelig i Bierg-Kløstene, hvor neppe er Muld at see. De beboelige Steder paa begge Sider af Fiorden ere (som let kan sluttes) ifkun meget saa, og af dem ligge de fleeste høit op paa Glæer, eller Fjeld-Sidernes flade Affatninger, nogle dyrkede og beboede, andre øde. Paa Østre Side eier Nordalens Sogn det første Stykke, fra Skreednassen til Rødbergviig og Smauge, som forhen ere beskrevne; saa at Syndelvens Sogn egentlig tager sin Begyndelse ved den næst paafølgende Fjeld-Gaard Jisflaæ eller Hixflaæ, saa kaldet af den Glæe, hvorpaa den ligger, og bekiendt af den nogenledes beqvemme Landing, som her er at faae i haardt Veir. Hvor Fiorden faaer en nye Bending mod Sydvest, der gaaer en liden Bugt og Dal ind i Landet, kaldet Dvaldsbygd, som udgior den beste og beboeligste Deel af denne Strand-Side eller Fjeld-Strækning, der omsider endes ved Gerangerfiordens Abning. Paa Fiordens Vestre Side eier Strands Sogn det første Stykke indtil Dugen, en øde Fjeld-Gaard, og tillige det eeneste beboelige Sted i den første Mille-Strækning; saa at man her ikke finder nogen Gaard, som er Syndelvens Sogn tilhørende, for end man kommer til Nakernæs, en Fjeld Punt, som ligger omtrent midt i Strækningen og sraaes over for Dvaldsbygden, hvor Fiorden be-

gyn:

gynder at bøie sig mod Sydvest. Her og længere ind i Fiorden sees da nogle efter disse Egnes Beskaffenhed beboelige Stæder, alle høit op paa Fjeld Siden beliggende, indtil Gaarden Hellsfyst, som ligger i det Lave og ved Abningen af Nebbedalen, hvor Fiorden endes paa den Side. De mærkværdigste Stæder paa bemældte Vestlige Side af Fiorden ere følgende:

- 1) Alakernæs er egentlig en hoi Bierg Pynt med en Fløe eller Glade oven paa, som bærer 3 jævnsides ved hinanden beliggende Fjeld-Gaarde, hver ifkun med een Gaardmand, men alle benævnte af Pynten, hvorpaa de ligge. Den mellemste af disse Gaarde, som kaldes Midt-Alakernæs, er især mærkværdig deraf, at Opsiddernes fleeste Huuse staae tet ved og under en Fjeld-Hammer, som tiener dem til Skiul og Bedækkelse imod de over Hammeren jævnlig nedløbende Skreder, hvilke ellers lange siden maatte have ødelagt dem, men springe nu lige over dem, uden at kunde røre eller i mindste Maade beskadige dem. At Faren dog ikke er langt borte, eller at Skrederne falde ned ikke langt fra Huusene, kan sluttes af en Hændelse, som tildrog sig for nogle faa Aar siden, da en Pige, som blot var gaaet et lidet Stykke derfra for at hændte Vand, blev underveis overfalden og omkommen af een i samme Dieblig indtræffende Snee-Fond.
- 2) Præste-Fonden ligger strax inden for bemældte Pynt, hvor Fjeldet atter begynder at blive meget steilt og ubeboeligt, og er intet andet end et stort og breedt Fond-Strik, eller en Fure paa Fjeld-Siden, forarsaget af en mærkelig Snee-Fond, som der idelig løber ned, og har faaet sit Navn deraf, at den paa første Pintsedag i Aaret 1701 tog da værende Præst i Kaldet Hr. Knud Harboe af Dage, just som han reisede her forbi til Baads, i Hensigt at besøge Syndels-Kirke. Om Fonden ved den Mængde Snee, som

den bragte med sig ned i Fiorden, har fyldet og væltet Baaden, eller om den ved en hæftig Vind, som den pleier at føre med sig, har kastet Præsten og hans Mandskab ud af Baaden, derom habes nu ingen vis Efterretning; men dette bliver dog eenstemmig forsikret, at Præsten blev liggende halv død paa en saa kaldet Snee-Dyne (det er en Samling eller Dyng af den ved Fonden nedbragte Snee) og at han af Biergnings-Folket, som fra de nærmeste Steder indfandt sig for at rædde, første Gang blev forbigaaet, af Aarsag, at de ikkun anfaae ham for en Bylt, men omsider funden i saa slet Tilstand, at han kort derefter opgav Aanden. Saaledes fortælles her denne ulykkelige Hændelse, som efter de fleestes Meening kunde ved Forsigtighed have været undgaaet, efterdi den Snee-Fond, som forarsagede Skaden, var en saa kaldet Kram-Fond, der gemeenlig gaaer saa langsomt ned ad Fiold-Siden, at den ikke vel kan overrumple de forsigtige.

- 3) Hellefyldt, som egentlig ligger ved Nebbedalsens Abning, har tilforn været et Tingsted for Syndelvs-Skibrede, hvilket tillige med Dale-Skibrede er siden henlagt til Gaarden Langeloe i Strands Sogn, som ligger beleiligere for Stedets Verdslige Dyrighed, der 2 Gange om Aaret maae besøge alle Tingsteder. Derimod er Sogne-Kirken, eller den saa kaldte Syndelvs-Kirke, forflyttet hid fra den tvært over for liggende Gaard Korsbrekke, hvor den i Aaret 1726 blev ødelagt af Snee-Fond. Den bestaaer nu af Tommer, og ligger smukt paa en hoi Bakke; men har ellers intet mærkværdigt. Dens Vedligeholdelse besørges af Sognemændene, ved Hielp af et lidet Kirke-Gods, som bestaaer af 3 Bøge og 12 Mark Jiff.

II.) Nebbe-Dal, kaldes egentlig den Dal, som gaaer op paa Vestre Side af Syndelvsfiordens Bortn, og bestaaer af adskillige Deele, hvis Strækninger man allerbest kan forestille sig ved at betragte

te den paa Landkortet aftegnede Elv, der har samme Løb og lige saa mange Greene, som Dalen selv. 1) Den første Strækning, som bør kaldes Hoved-Dalen, begynder ved Gaarden, Hellestoft, og strækker sig (under Navn af Nebbedal, og i en krum Linie fra Nord-ost til Vesten) en Miil op til Nebbedalsborg, som er den øverste Gaard i denne Strækning, beliggende ved Grændserne af Norangsdalen, igiennem hvilken herfra falder en lang og besværlig Bei over nogle Sne-Bræer hen til Jorgenfiorden. Her bliver intet især at mærke, undtagen at Nebbedals-Elven er een af de Mæskfarvede Elve, som meenes at have sin Oprindelse af Sne-Bræerne, og at Dalen overalt har skøn Skov af Birk, Årre og Selje, item af Fyrre, som dog vøjer paa saa høie og bratte Steder, at den aldrig kan komme nogen til Nytte. 2) Midt i bemeldte Hoved-Dal aabner sig en liden og trang Tver-Dal, kaldet Muldskred-Dal, som tager sit Løb mod Norden og støder hen til Strandsdalen, uden at indeholde noget andet mærkværdigt end en eeneste Gaard af samme Navn som Dalen selv. 3) Den tredje Dale-Strækning begynder ligeledes midt i Nebbedalen, og gaaer under Navn af Lange-Dal først mod Sønden, men siden i Vest ned til Horning-Dalen i Nordfiord, med hvilken den forener sig, og giver derved Anledning til et meget langt Eid eller Alfsvæi, som strækker sig lige fra Syndelvsfiorden ned til Eidsfiorden i bemeldte Nordfiord, og beregnes efter Miile og Fierdinger saaledes: Fra Syndelvsfiordens Botn op til det Sted i Nebbedalen, hvor Langedalen aabnes en halv Miil; fra Langedals Begyndelse op til Lien (den sidste Gaard, som hører Søndermør til) tre Fierdinger; derfra høiere op i samme Dal til en anden Gaard af selv samme Navn, som tilhører Nordfiord, en kort Fierding; siden en halv Miil igiennem den øverste og ubeboede Deel af Langedalen ned til Horningdal, som er halvanden Miil lang og heel igiennem beboet; derfra videre til Baads over Horningdals-

Ban.

Bandet, som holder $2\frac{1}{4}$ Miil i Længde, og er folgelig et af de største færfte Bande i Bergens Stift; og endelig $\frac{1}{2}$ Miil igiennem Eids Dalen ned til Botnen af Eidsfiorden. Den heele Bei er altsaa meere end 6 Miile lang, men derhos ikke meget besværlig, efterdi Dalene falde temmelig jævne overalt, ligesom de og ere prydede med smuk Skov paa begge Sider. Til Slutning maa jeg erindre, at denne Dal (foruden den Deel af Langedalen, som tilhører Nordfiord) ernærer 34 Gaardmand, og i alt et Antal af 250 Sieler.

III.) Syndelvs-Daleller Syndelvs-Bygd kaldes den anden Dal, som gaaer op fra Syndelvsfiordens Botn, nemlig paa dens Østre Side, og mestendeels overalt i en Strækning mod Sydøst. Den er $1\frac{1}{2}$ Miil lang, og standser imod det bekiendte Flo-Fjeld et stort og anseeligt Grendse Fjeld, som løber paa tværs forbi Dalen og adskiller den fra Naboe-Fogderiet Nordfiord, hvortil herfra falder en Bei tværs over Fjeldet omtrent af en Miils Længde, at regne fra den øverste Gaard Boldsæt her i Dalen hen til Gaarden Flo paa hiin Side, som ligger nær ved og oven for et stort færfst Vand, 1 Miil langt, kaldet Flo-Bandet. Denne Dal er, ligesom de andre langt ind i Landet beliggende Dale, temmelig trang og indsnæbet, men ellers af sædvanlig Beskaffenhed, og overalt indsluttet af høie Fjelde, hvis Steilhed giver Anledning til farlige Sne- og Steen-Skreder, besønderlig længst ned ved Gaarden Korsbrette, hvor Sogne-Kirken tilforn har staaet, men blev i Aaret 1726 ødelagt af Sne-Fjond, og forflyttet herfra til den forhen ommældte Gaard Hesseslyst. Paa Østre Side er Fjeld-Strækningen afbrudt ved en liden Tvær-Dal, som aabner sig ved Gaarden Frøse, og gaaer under Navn af Frøse-Dal op til Grandserne af Geranger, indbefattende en eeneste Gaard af samme Navn, som Dalen selv, og nedsendende en liden Elv, som ved at støde til Hoved-Elven forarsager ofte saa stor Oversvømmelse, at Gaarden Frøse sættes ganske under Vand; hvorimod begge Elvene siden med forenede

eenede Kræfter gjøre et stort Vandfald ved Gaarden Stadem, og løbe til sidst ud i Syndelvsfiorden. I Henseende til Frugtbarhed bør Dalen regnes for een af de beste i Fogderiet, da den ei aleene frembringer Rug, Byg og Havre, men og Hamp og Humle i betydelig Mængde. Især anvendes her meere end sædvanlig Gliid paa Humle- og Æble-Havers Anlæggelse og Dyrkning, saa at Daleboerne deraf aleene kan tage det fornødne til de aarlige Skatters Betaling (*). Paa Qvæg-Avling lægges her ogsaa megen Vind, især paa Gaare-Avlingen, som er her i den Stand, at man aarlig kan overlade og sælge til andre en god Deel Uld, saa vel som Badmel og Stromper. Af fede Varer afgaaer herfra en Hoben til Biergverkerne; og er det især at mærke, at denne Dal tiener til en Alfarvei for heele Sognets Indbyggere, saa ofte de begibe sig didhen i samme Trinde, nemlig for at sælge feede Varer. Kælserne gaae gemeenlig for sig ved St. Hans Dags Tid, og Varerne bringes paa Klov over Fjeldene, hvor Søndmørs og Nordfiords Indvaanere ofte møde hinanden, og samles undertiden i den Mængde, at de udgiøre anseelige Kiøbmands Selskaber, som kan siges med smaa Caravaner. Den heele Dal ernærer i alt et Antal af meere end 350 Sieler, og indbefatter 18 forskellige Gaarde, af hvilke de to overste, nemlig Boldfæt og Nordbrefke, tilhører Raboe-Fogderiet

(*) Hvad Æble-Havernes Indretning især angaaer, da har man deri, saa vel her som andensieds hos os, efterfulgt Naboernes Exempel i Fogderiet Nordfiord, hvor allehaande nyttige Træers Plantning er meget almindelig; men da de fleeste Æble-Træer i dette Bygdelay ere af en slet og ringe Art, saa var det at ønske, at Indbyggerne kunde gives Anviisning paa bedre Frugt-Træer, eller Anledning til at plante sine Æble-Træer af bedre Kierner, hvilket allerede med god Fremgang er forsøgt i Nordalens Sogn. Hvor flette saadanne Frugter end ere, have de dog god Afirak, saa vel inden for Fogderiet selv, som paa Romsdals Marked.

deriet Nordfiord, uagtet de fra samme ere ganske adskildte ved det forhen ommældte Flosfeld, som sætter Grændse imellem begge Fogderier. Aarsagen til denne unaturlige Deeling siges at være denne: at Opsidderne paa bemeldte tvende Gaarde skal, imedens Kirken i Opriggen var en fælles Kirke for Strands Sogn og heele Nordalens Præstegjeld, bestandig have holdt sig til den nærmeste Kirke i Nordfiord, som laae dem beleiligere, og at de ved den Anledning virkelig skal være blevene ffildte fra Syndelvens Sogn, til hvilket de egentlig henhørede. Blant de 16 Gaarde, som dette Sogn eier, kunde især mærkes

- 1) Helgefætt og Hole, tvende nær ved hinanden beliggende Gaarde, paa hvis Grændser *a*) skal ligge en hoi Bakke, bestaaende af puur Dffer, som af Naturen falder meget reen og guul, og giver, naar den brændes, en skion rød Farve, af hvilken man her betiener sig til at farve Skind-Buyer, det er, Buyer bestaaende af Sems Læder, som Indbyggerne selv forstaae at berede. *β*) Nær ved samme Sted findes og et Slags meget hvidt og seit Leer, hvilket Daleboerne bruge i Steden for Kriid, til at bemale deres Stue-Vægge dermed, eller rettere de Lommer Stofke, som gior Skillerum imellem den sodede og toede Deel af Stue-Væggene. Det samme skeer og paa mange andre Steder hos os, besønderlig med et Slags Elve-Leer, som holder sig meget hvidt, hvilket man først tørrer, og siden blander med Vand (undertiden og med skabet Kriid) for at kunde stryge det paa Væggene ved Hielp af en Kist, og saaledes spare den Umag, at male Figurer med tørt Kriid aleene. *γ*) Ved Gaarden Hole bliver især at mærke, at den i Aaret 1679, da Sneeskrederne forårsagede en almindelig Odelæggelse her i Egnen, tog anseelig Skade paa sine Marker, og mistede en Deel af sine Opsiddere, som ved den Leilighed bleve levende begravne under Sneen. Blant disse Tal var og en frugtsommelig Kone, som ved et særdeels Guds Forsyn blev reddet,

reddet, efterat hun havde ligget under Sneen i nogle Dage, og (efter Hr. Claus Gaases Beretning i hans Klage-Digt) fødte sit Foster i samme Omstændigheder; hvilket sidste dog benægtes af andre, som paaſtaaer, at Forløsningen ſkeede ſtrar efterat hun var optagen af ſin Snee-Grav. Imidlertid er det viſt, at ei aleene Konen ſelv blev i Behold, men og hendes Foster, ſom under Navn af Peder Øſtensen levede 170 Aar derefter, og er altsaa for ikke ret lang Tid ſiden død.

- 2) Høne ligger paa Søndre Side af Elven, og bærer Navn af de mange Kæmpe-Grave, hvilke der ſees liggende ſom ſmaa Høie. Paa ſamme Sted, hvor diſſe findes, ſkal efter Indbyggernes Sigende have ſtaaet det Fjeldtſlag, hvori den bekiendte Arel-Torſen faldt tillige med Hagen Kongens Søn, og hvorom mældes i den ſaa kaldte Skien Balborgs Biſke; men da andre ville have denne Tildragelſe henført til den Gaard Devold i Romsdalen, andre igien (ſaaſom Hr. Odman i Chorographia Bahufienſi pag. 251) til Bahus-Lehn i Sverrig, ſaa er det ikke let at ſige noget derom med Viſhed, allerhelſt da den heele Hiſtorie er i ſig ſelv mørk og tvivlſom. Skulle Sagen end være rigtig, troer jeg dog allermindſt, at den har tilbraget ſig her paa Stedet.
- 3) Stadem eller Stadeim ligger omtrent en Fierding fra Elve-Munden, og nær ved det forhen ommældte Bandsfald, ſom er ſaa høit, at Laren, der ellers arbejder ſig op igienem de ſtærkeſte Elve-Foſſe, maa her give ſig tabt, og blive ſtaaende neden for Bandsfaldet i et ſaa kaldet Høll, eller en Hule i Elve-Bunden, hvor den undertiden fanges i Mængde af Gaardens Beboere, ſom paa denne Herlighed have Breve og Abkomſter fra ældgammel Tid.

Tredie Artikel

om

Geranger.

Geranger, som og kaldes Gieranger eller Gierdanger(*), er den inderste og snevreste Deel af Fogderiet Søndmør, som her fornemmelig grændser til Dplandene, og i Særdeleshed til Guldbrandsdalen, fra hvilken det dog er adskilt ved Lang-Fjeldene. Under det Navn Geranger forstaaes da egentlig den saa kaldte Gerangerfiord, som er en Green af Syndelsvfiorden, og dernæst Gerangerdal, som gaaer op fra bemældte Tværfiord, og udgior Slutningen af det beboelige Land paa den Kant. Begge disse Bygdelave, nemlig saa vel Dalen som Fjorden, henhøre i Grunden til Syndelsvens Sogn, og udgior med samme et Anney til Nordalen; men da de af visse Aarsager, som herefter skal ommælles, gemeenlig ansees som derfra adskilte, og betragtes nu omstunder som et Anney for sig selv, saa har jeg helst villet rette mig efter det almindelige Begreb, og beskrive dem i en særskilt Artikel. Om dette lille Anney bliver i Almindelighed intet andet at mælde, end at det i Henseende til Klipperighed, samt indknebn og steile Situationer, overgaaer alle andre Steder hos os, og at de fleeste Gaarde have her saa høi Beliggenhed, at de ikkun lidet ere skikkede til Agerdyrk-

(*) Det Ord Angur eller Anger, som lægges til i Enden af visse Steders Navne, saafom Stavanger, Rovanger og flere, skal efter *Torfæi* Vidnesbyrd baade betyde et Hav (*Mare*) saa og en Ager eller et vist Opholds-Sted *Agrum*, vel *locum quemvis, in quo homo heic vitam agit*) som kan sees af *Hist. Norv. P. I. pag. 64 & 76*. Maaskee det med lige saa god Grund kunde udledes af *adjekt. ang* 2: trang, snæver; hvilket i det mindste passer sig meget vel til Geranger, som er det trangeste af alle beboelige Steder paa Søndmør.

dyrkning. Indbyggerne kan her ikke slaae megen Lid til deres Korn-
 Avling, som falder baade liden og mislig, men maa især holde sig til
 Qvæg-Avlingen, som er ypperlig overalt, og giver ei aleene god Leilig-
 hed til fede Varer at affætte, men og til at spare en Hoben Korn og
 Meel i den daglige Huusholdning heele Aaret igiennem, besynderlig om
 Sommeren, da Mælke-Mad, og det man kalder Bue-Draatt, er de-
 res sædvanligste Føde; og at samme maa være meget sund og kraftig,
 kan blant andet sluttes af dette Folks Legems Beskaffenhed, som er
 usædvanlig stor og smuk. Foruden Qvæg-Avling ernære Indbyggerne
 sig af Forskæ Fangst, ligesom de øvrige Kaldets Indvaanere, saa og
 af Jagt, som anstilles efter Keensdyr og andre vilde Dyr paa de øde
 Fjælde, hvor Jægerne med stor Besværlighed maa vandre hist og her om-
 kring, og i Mangel af Kroer eller Berts-Huuse søge Natte-Leie i visse
 af dem saa kaldte Herberge, det er, naturlige Huler under store Stee-
 ne eller Bierg-Hammere, hvor Mossen maa tiene isteden for Senge-
 Klæder; thi andet Natte-Leie findes her ikke enten for Jægere eller an-
 dre reisende Personer. Efter denne korte Indledning maa jeg vende
 mig til enhver Part især, og betragte

I.) Geranger-Fiorden, som aabner sig paa Østre Side af
 Syndelsø-Fiorden, og gaaer med adskillige Bendinger $1\frac{1}{2}$ Mil langt
 ind i Landet, nemlig først mod S.O., dernæst mod N.O., og ende-
 lig mod S.O. igjen til Sonden. Denne Fiord er ei aleene usædvan-
 lig trang, saa at man paa de fleste Steder kan raabe over og tale til
 hinanden, men og indsluttet af meget høie Fjælde, hvis skrækkelige
 Steilhed forarsager, at Strandbræddene ere her næsten overalt ube-
 boelige; at alting seer hart og nøgent ud, undtagen paa visse udstaaen-
 de Fjeld-Hammere, hvor lidt Skov kan være, og paa nogle høit op
 beliggende Fløer, hvor Fjeld-Gaardene hist og her findes anlagte; at
 Snec- og Steen-Skreder løbe idelig ned ad Fjeld-Siderne, og ei alee-

ne efterlade sig søle Furer, men giøre og Fiorden usikker for de Rejsende; at Elvene styrte sig oven fra Fjeldene næsten perpendiculair ned i Fiorden, og det med en skrækkelig Fart og Susen; at kaste Vindene, som af deres meget ustadige Fart her egentlig kaldes Kors-Vinde, tumle sig ofte om paa Fiorden, til stor Usikkerhed og Fare for de Seilende. Det er altsaa om Vinteren, naar alting ligger bedækket med Sne, baade ubehageligt at fare herigennem, og vanskeligt at komme fort, især for Stedets Præst, som ofte hindres fra at besøge Geranger Capell paa de bestemte Tider, og maa derfor, saa ofte han kommer uformodentlig og paa en usædvanlig Tid, give Fjeldboerne sin Ankomst tilkiende ved et Signal, som bestaaer deri, at han ved een af sine Kørs Karle lader giøre nogle Raab eller Anskrig, som let kan høres paa begge Sider af denne trange Fiord, hvis Beboere strax derpaa forsoie sig til Kirken. Kort at sige, her findes overalt de besønderligste Situationer, som nogensteds i Norge ere at see, og som for fraværende neppe lade sig tydelig forestille uden Hielp af Tegninger. Dette kunde og nogle af dem, i Henseende til deres usædvanlige Beskaffenhed, virkelig fortiene; men da Tiden ikke har tilladt mig at tage saa noiagtige Copier, maa jeg lade mig nøie med at opregne de fornemste Originaler paa begge Sider af Fiorden, og kortelig beskrive enhver for sig.

- 1) Paa den Vestlige Side af Fiorden, eller paa høire Haand naar man reiser ind ad, moder a) et overmaade høit Fjeld, kaldet Stabbe-Fonden, som har mange søle Fond-Strik eller Skreed-Furer, og blant dem især een mærkelig Fure, som egentlig har givet Fjeldet Navn, og kaldes Stabbe-Fond af den Marsag, at Skrederne, saa ofte de løbe der ned, støde an imod en Fjeld Hammer eller udstaaende Bierg-Knold (der nogenledes ligner en Stabbe o: en Hugge-Blok) og sættes ved Stødet i saa hæftig en Fart, at de for en stor

Deel

Deel springe lige tvært over Fiorden, i Stæden for at følge Fjeld-Siden; hvoraf man baade kan slutte sig til Fjeldets Hoide, Fjordens Snæverhed og Fjordens Færlighed. Derefter sees nogle høit op paa Fjeld-Siden beliggende Gaarde, og inden for dem β) en Kløft i det allerøverste af et høit og meget steilt Fjeld, tillige med en Elv, som kommer udsfydende af Bierg-Kløften. Oven paa Fjeldet er denne Kløft temmelig dyb og breed, saa at end ikke Reensdyrene kan springe derover, naagtet de ofte sætte Forsøg derpaa; men Slutningen af den, som er det eeneste, der sees fra Fiorden, synes at være ganske trang og liben. Derfra kommer og Elven til Syn, og falder først perpendiculair ned paa en Flæe, eller indhulet Glade, midt paa Fjeld-Siden, hvor Vandet med stærk Skum og Eusen staaer og kaager, ligesom i en Bassin eller Reservoir, men udgyder sig derfra lige ned i Fiorden, atter med saa brat og perpendiculair et Fald, at den mindste Deel af Vandet rører ved Fjeld-Siden, især naar Vinden blæser hæftig; thi da drives Elve-Vandet som en Røg høit op i Veiret, hist og her omkring paa Fiorden. Derpaa følger γ) den saa kaldte Skagge-Flæe, en Flæe, som ligger oven paa et meget høit og steilt Næss, eller udstikkende Fjeld-Pynt, just paa det Sted, hvor Fiorden gjør sin sidste Bending og bøier af mod Sonden. Fjeld-Pynten stiger først op fra Fiorden i en lige Linie, efter Diesyn til 300 Favnes Hoide, og kan i Henseende til sin Steilhed lignes med en Huus-Væg og et Hjørne, skönt den har mange udstaaende Bierg-Knolde, eller med Træer bevoxne Fjeld-Haamte-re, som hænge de Reisende lige over Hovedet, naar de fare her forbi til Baads. Derefter forandrer den sig til en horizontal Slætte, som er saa viid, jævn og Græsrig, at den tiener til Grund for en Gaard med 2 Opsiddere, og ligger saa høit, at den slet ikke kan sees af de Forbireisende; men hvor denne flade Afslætning (som egentlig

kaldes Skaggeslaae) tager Ende, der faaer Fjeldet en nye Forhøi-
 else, som dog ifkun er liden (omtrent som en tredie Deel) at regne
 imod den første, og ligger desuden saa langt affides, at den ei kan
 sees fra Fiorden. Derimod falder Sø-Beien, det er den Bet,
 som fra Stranden eller Fjeldets Fod gaaer op til Gaarden, tydelig
 nok i Vinene, og kan ei uden Forundring betragtes; thi først sees
 her, i Mangel af beqvem Strandbrød, en Træ-Broe anlagt, paa
 hvilken Baadene trækkes af og paa Land, eller ind og ud af Baade-
 Næstene, hvilke saa vel har, som paa flere Steder i dette Kald,
 neppe have den fornødne Plads eller Rum at staae paa; og derfra
 gaaer Beien, som en trang Fodstie, Bugteviis imellem Klipperne,
 og skraas op ad Fjeld Siden, indtil henimod det øverste, hvor den
 for nogle Skrid er afbrudt og ganske ubestigelig, saa at man der
 atter har bødet paa Naturens Mangel med Kunst, nemlig med en
 Træ-Broe, som ved Jern-Bolte og Jern Ringe er fastet til Fjeldet,
 fornemmelig ved begge Ender, og hænger saaledes imellem Himme-
 len og Fiorden, hvis dybe Afgrund man igiennem Broens Abnin-
 ger seer lige under sine Fødder. Dog er denne Broe ikke ret vanske-
 lig at betræde, efterdi den ligger næsten horizontal ved Fjeld Siden,
 og er desuden forsynet med et høit Række-Værk af sammenslettet
 Riis paa den udbøgende Side; men længere ned paa Beien er Fa-
 ren langt større, og ved den nederste Træ-Broe endnu allerstørst,
 formedelst de farlige Snee- og Steen-Skreder, som der undertiden
 løbe ned. Især håndte det sig for nogen Tid siden, at et Par Mænd
 landede her med sin Baad just i det samme, da en Snee-Fond faldt
 ned, og at den eene af dem blev ved den hæftige Vind, som Fonden
 forde med sig, fastet ud af Baaden, og bragt et Bøsseskud langt
 hen paa Fiorden, hvor han ikke uden Vanskelighed blev bierget af
 sin Cammerad. Vel kunde man, for at undgaae alle disse Uleilig-
 heder,

heder, betiene sig af en anden meere magelig Bei, som gaaer op fra Gaarden Humlung, den sidste og inderste Gaard paa samme Side af Fiorden; men da denne er en god Deel længere, saa pleier man kun der at bringe sit Noag op og ned, og derimod i alle andre Tilfælde at bruge hiin kortere Bei, hvor jeg selv (ikke uden at grue) har seet en Kone gaaende med et Barn paa Ryggen, og hvor man, saa ofte Dødsfald skeer, endog nedfører sine Liig, som deels maae bæres imellem Hænderne, deels hidses ned ved Hielp af Tong med stor Besværlighed. Jeg tvivler ikke paa, at jo mine Danske Læsere især staae allereede færdige at beklage de Folk, som skal leve og døe paa dette farlige Sted; men maaskee deres Medynk for en stor Deel vil forsvinde, naar jeg forsikkrer, at Opsidderne paa denne ægte Fjeld-Gaard befinde sig i alle Maader saa vel og fornoiede, at de neppe byttede Vilkaar med nogen Fæste-Bonde i Sielland, og at de aldrig tænke paa at forlade et Sted, som de, uden at frygte for Fængsel og Rømnings-Dom, gierne kunde forlade, naar de vilde. Et stort Beviis, at Frihed, og ikke Tvang, holder Indbyggerne fast i et Land.

(2) Paa den Østlige Side af Fiorden sees a) et høit og tværs over for Stabbe-Bonden beliggende Fjeld, hvoraf et stort Stykke brast ud, og faldt ned i Fiorden d. 30 Martii 1749, af selv samme Aarsag, som forhen er anført ved Rammervældets Beskrivelse i Strands Sogn, nemlig: fordi Fjeldet havde faaet en Sprække, i hvilken samlede sig Vand og Is, som lilede Fjeldet i tu, og forarsagede vel derved en hei Vandflod, men dog ingen betydelig Skade, efterdi de fleeste Huuse og Gaarde her i Eggen ligge saa høit, at de ingen Fare staae for Oversvømmelse af Søe-Bandet. Til det udsaldne og paa Fiordens Bund nesiunkne Bierg-Stykke fornemmes paa nærværende Tid slet intet; men at det maa have været meget

stort, kan tydelig sees af den nøgne og steile Fjeld Side, hvor det efter Diesyn har indtaget et Rum af 30 til 40 Favne i Bredde, og lige saa meget i Høide, skönt dette neppe udgior en tredie Deel af Fjeldets Høide. β) Løt derhos, og nær ved Strandbrædden, har tilforn staaet et Træ-Kors, oprettet til Erindring om et Par Brude-Folk, som efter Vielsen og paa Tilbage Reisen fra Kirken bruknede med sit heele Folgeskab her paa Fjorden, just da de komme til dette Sted, Som endnu bærer navn af Korset, omendskönt man intet Kors der meere seer. Om Skrederne eller Kaste-Bindene forarsagede denne ulykkelige Hændelse, vides nu omstunder ikke; men imidlertid er det vist, at man i gamle Dage pleiede at oprette Korser paa alle de Steder, hvor nogen af Vaade var omkommen, eller og uskyldig myrdet, hvorpaa hos os gives adskillige Exempler. γ) Endnu længere ind sees de tvende Fjeld-Gaarde Knivsflaee og Horvedrag, begge liggende ret midt paa Fjeld-Siden, nemlig paa Fløer eller flade Afsetninger, hvilke dog her gaae saa meget skraae og heldende ned til Fjorden, at Folk uden synderlig Fare kan komme baade op og ned. δ) Endelig kan, som noget rart og usædvanligt her i Eggen mærkes en i det Lave beliggende Bygd, kaldet Moss-Bygd, som indbefatter adskillige smaa Gaarde, og udgior den beste Deel af Geranger-Fjordens Strand Sider; skönt den egentlig at tale ligger i en liden Dal, som gaaer op fra den i midten af Østre Strand-Side beliggende Bugt, og foreener sig med Eids-Dalen saaledes, at man herfra over Land kan komme fort til Nordals-Fjorden.

II.) Geranger-Dal tager sin Begyndelse ved Fjordens Ende, og gaaer fort i samme Strækning, nemlig mod Sydost og Sonden, tre Fierdinger høit op i Landet, eller hen til den Gaard Dplænt skedal, som ligger øverst op i Dalen, og bærer Navn af den derfra gaaende Allfarvei til Dplandene, som aarlig befares af disse Egnes Beboere, naar de

de bringe sine fede Varer hen til Biergverkene. Beien siges at løbe først en $\frac{1}{2}$ Mil i Ost, men siden $1\frac{1}{4}$ Mil mod Nord, og derefter at støde sammen med den fra Kaldhuus-Dalen opgaaende Alfurvei, som forhen er bestrebet. Man siger og, at Elvene begynde strax oven for denne Dal at tage sit Lob mod Osten, eller hen til Oplandene, hvoraf maa sluttes, at Grændse-Fjeldene have ogsaa her sin største Høide, ligesom tilforn er anmærket ved Kaldhuusdal. Hvad Dalen selv angaaer, da er den overalt meget trang, og derhos ligesom afdeelt i adskillige Terrasser; thi først begynder den strax oven for Stranden, eller ved Elve-Munden, at forhoies ved en anseelig Bakke, paa hvilken Geranger-Capell er anlagt; derefter gaaer den ganske jævnt op til en anden Bakke, som ligger meget indkneben, og har en trang Klost, hvorigennem Elven løber ned; endelig breeder den sig meere ud igien, men forhoies dog efterhaanden alt meere og meere, saa at den formedelst sin Beliggenhed i Høiden er undertiden Misbæret underkastet, omendskiont den ellers til Agerdyrkning falder ganske beqvem. I øvrigt kunde her mærkes

- 1) Marag eller Mærager, den nederste Gaard i Dalen, som meenes at have faaet sit Navn af Mær, i Anledning af et Heste-Marked, som siges at have staaet her i de ældre Tider, da Oplandingerne skal have søgt hid ned for at kobe Heste, i Seden for at Søelændingerne nu omstunder selv bringe dem til Oplandene, hvilket dog beroer paa et blot Sagn. De Urter, som vore paa denne Gaards Enge og Agre, har jeg een Gang fundet Leilighed at undersøge, og da især anmærket følgende: Angelica Sylvestris. Antirrhinum f. Linaria. Asperula oderata. Convallaria f. Unifolium. Cuscuta floribus sessilibus. Epilobium angustifolium. Galium luteum & album. Heracleum f. Branca ursi. Origanum sylvestre. Parnassia f. Hepatica alba. Polygonum

quod Helxine. Polypodium fronde bipinnata pinnulis lanceolato acutis pinnatifidis. Scabiosa arvensis. Spiræa quæ Regina prati. Valeriana sylvestris. Verbascum nigrum. Hvad Urter der kunde findes høiere op igiennem Dalen og Landet, har jeg vel havt Lyst, men ingen Tiid, til at undersøge. Paa denne Gaard staar

2) Geranger-Capell, som nu omstunder af mange bliver anseet for en Sogne-Kirke, og som et særskilt Annex fra Syndelven, deels fordi det har et lidet Kirke-Gods, bestaaende af 2 pd. Fisk, deels fordi det lige saa ofte besøges af Præsten og forsynes med Guds Tjeneste, som Syndelvs-Kirke, deels og fordi det med andre Sogne-Kirker svarer aarlig 3 Mark Danske til Convector i Bergens Skole; hvilket alt er noget usædvanligt, som ikke har Sted ved andre Capeller. Men, alt dette uagtet, bør Kirken dog i Grunden ei ansees for andet end et Capell; ligesom den og kaldes saa i den af mig ofte citerede gamle Reformats, dateret d. 7 Mai 1589. Capellet ligger høit og anseeligt paa en Bakke, er opbyggt af Tømmer og forsynet med Tagsteen; men har i øvrigt kun liden Storrelse, og slet ingen særdeles Mærkværdighed.

Herved maa jeg da slutte Beskrivelsen over Nordalens Præstegjæld, og efter den een Gang vedtagne Maade tilføie en Fortegnelse paa alle Gaarde i Kaldet saaledes, som følger.

Norda-

Nordalens Sogn.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Ejhd.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.		Huus- mænd.
		Beg.	Pb.	Mf.				
Nor- dals- Fiord.	Lindge.	4 $\frac{1}{2}$		18	6		1	Her eier Gidske Gods kun 1 B. S.
	Lindge-Nas.	2			2			
	Smange eller		2		1			
	Smoge.							Disse 3 hnaa Gaarde ligge paa Østre Side af Syndelvsfjorden.
	Smoge-Pie.		2	6	1			
	Rødbergviig.			6	1			
	Streednassen.		1		1			
	Berpesdal.	1 $\frac{1}{2}$			3			
	Espehied.			18	1			Kaldes og Otterfjend.
	Øtterdal.	5			4		4	
	Kiilstie.	1 $\frac{1}{2}$			2			
	Kenneberg.	5		18	6			
	Krigen eller		2	6	1			
	Lille Kenneberg.							
	Hesthoug.	1		9	1			
	Øyene eller	1		27	1			
	Øgaarden.							
	Berg.	1 $\frac{1}{2}$		18	2			
	Skufet.	2		18	3			
	Østre Side.	2		18	4			
	Øndre Side.	3		18	4			Disse 20 Gaarde henhøre til den saa kaldte Eid S. Dal, eller Øtter- Dal.
	Narsæt.	1	2	6	2			
	Øvolden.	1			2			
	Kliven.	1		18	2			
	Benberg.	2 $\frac{1}{2}$		18	2			
	Frem-Hjelde.	$\frac{1}{2}$			1			
	Midt-Hjelde.	1 $\frac{1}{2}$			1			
	Nedre-Hjelde.	1			1			
	Stor-Nas.	1 $\frac{1}{2}$		6	2			

Nordalens Sogn.

Bygde- lavens Navne.	Gaardenes		Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Eft. d.	Gaard- mænd.	Pladse mænd.	Huus- mænd.	
Dals- Bygd.	Lille-Nas.	1		2		
	Haldstad.	2½	18	2		
	Dale.	7		6		I
	Dalhuns.	1		1		
	Kellingen.	4		4		I
	Engesæt.	3		1		
	Herdal.	½				
	Wass-Øs og Tværfield.					Præstegaard, som nu er forpagtet til 2 Bønder. En øde Gaard. 2 gamle Ødegaaarde, som ikke findes anførte i Ma- trikelen.
	*Muri.	1½	18	2	2	Jenhver af disse 2 Gaar- de eier G. S. kun 1 B. F.
	*Muri-Nas.	2		2		Her eier G. S. 2 Pd. 12 Mt. Fisk.
	*Verdal.	1	I	3	2	
	*Jemtegaard.	2		2		
Bals- Dal.	Uri.	2	18	4		
	*Baldal.	6		8		I G. S. eier kun 1 B. F.
	Myklebust.	3		4		
	Omnaas.	2½		5	2	
	Giære.	3		4	I	
	Kem.	1½	27	3		
	Kemsæt.		I 21	1		
	*Katen.	½		1		Kaldes og Røsten.
	Myren.	2	27	2		
	Uren.		2 6	1		Kaldes og Alstad-Sæ- ter.
	Alstad.	2		2		
	Grøning.	2	18	3		
	Grøningsæter.	1½		2		
	Høyelle.		2 6	1		
	Fremmer-Grøning.	1	18	2		Kaldes gemeenlig Lan- gedal.
	Hole.	2	18	3		

Nordalens Sogn.

Bygde- lavens Navne.	Gaardenes		Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Styld.	Gaard- mænd.	Pladse- mænd.	Huus- mænd.	
		Bog. Pd. Mt.				
Bald- Dal.	Heggen.	1 $\frac{1}{2}$		18	1	
	Hjelme.	3 $\frac{1}{2}$			2	I
	Bierstad.	1 $\frac{1}{2}$			3	
	Døving.	5			8	I
	Sylte.	$\frac{1}{2}$			1	I
	Vigen.		1	3	1	I
	Nitterlie.		2	6	1	
	Rugset.		2	6	1	
	Selber-Elv.	1 $\frac{1}{2}$		18	3	Eller Selboelvar
	Houge.	2			4	
	Sæter.	1		18	2	
	Nederhuus.	$\frac{1}{2}$			2	2
	*Mulddal.		2 $\frac{1}{2}$		2	
	*Tasfjord.	4		18	6	I
Tasfjord.	Korsnæs.		2	6	1	
	Kastad.	1			1	
	Osviig.	1			1	
	Vindsnæs.		1			Odegaard.
	*Batne eller		2 $\frac{1}{2}$		1	
	Nedre Røddal.		2 $\frac{1}{2}$			
	*Øyene eller		2 $\frac{1}{2}$		1	
	Røddals-Øy.		2 $\frac{1}{2}$			
	*Midt Røddal eller		2 $\frac{1}{2}$		1	
	Hiem Røddal.					Disse 7 Gaarde henhører
	*Øvre Røddal eller					til de 2de Dalse, Rød-
	Frem Røddal.	1			2	Dal og Kaldhuus-
	Kaldhuusdal.	1		18	1	Dal.
	Storviig.			18	1	
	Kaldhuusfæter.	$\frac{1}{2}$			2	

Syndelvens Sogn.

Bygde- lavens Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skuld.		Gaarde- mænd.	Pladse- mænd.	Huus- mænd.		
		Mog.	Id.	Mf.				
Synd- elos- Fiord.	Hirkflaæ.		1		1		1	Denne Gaard kaldes ge- moentlig Tisflaæ.
	Stofke.		1	21	2			
	Døstegaard.	1			2			
	Midtgaard med	1 $\frac{1}{2}$			2			
	Selsjøflott.				1			
	Furnæs.	$\frac{1}{2}$			1			
	Lundenæs.		1		1			
	Madviig.			3	1			
	Nyre-Nakernæs.		1		1			
	Midt Nakernæs.	$\frac{1}{2}$			1		1	
	Indre Nakernæs.		1		1		1	
	Tindbiørg.			18				En øde Gaard, som og skrives Tonbiørg.
	Fuglekam.							
	Liaaviig.			18	1			En gl. Ødegaard, som nu ikke findes i Matriklen.
	Nedre-Liaa.	1			1		2	
	Øvre-Liaa.	1			2			Kaldes ellers Lisviig, eller Løviig, item Re- dre og Øvre-Lis.
	Hellesølt.	1	2		2		1	
Nebbe- Dal.	Store Ringdal.	2			4			
	Lille-Ringdal.		2	6	1			
	Messfredal.		2		2			Eller Muldfredal.
	Langeland.	3 $\frac{1}{2}$		18	4			
	Tryggstad.	2		18	5			
	Lillebee.	1			1			
	Fibelstad.	1		9	2			
	Nebbedalsoug.	1			2			
	Kielstad.	1 $\frac{1}{2}$		18	2			
	Tronstad eller	2			4			
Trundstad.							Disse 7 Gaarde henhøre	
Korhuus.	2	2		4				

Syndel-

Syndelvens Sogn.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skjld.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.	
		Vog.	Pd.	Mt.			
Nebb- dal.	Gletten eller Trundstadsfæter.			18	1		til den saa kaldte Læng- gedal.
	Karbøe.		2		1		
	Lien eller Kiølstad-Lie.	$\frac{1}{2}$			1		
	Lien, som tilhører Naboe Fogderiet Nordfiord.						
	Korsbrefke.	4		18	3	2	
	Nasen.	1			3		
	Øyene.	1	2		2		
	Hellebostad.	$3\frac{1}{2}$		18	3		
	Helgesæt.	4			4		
	Hole.	$4\frac{1}{2}$			4		
Synd- elvs- Dal.	Par.	$1\frac{1}{2}$			2		
	Bierdal.	2			4		
	Jndre-Bierdal.	2			3		
	Frosedal.	1			2		
	Frose med Espelund og Frosfæter.	13			10		
	Frosøye.		2	6	1		
	Storsteen.	2	2		3		
	Hougen med Bakken.	4		18	2		
	Stadeim.	$2\frac{1}{2}$	1	12	4		
	Nordbrefke. Woldsæt.				2		
						Henhøre begge i Geistli- ge og Verdslige Sager til Naboe Fogderiet Nord- fiord.	

Geranger.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skyld.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.		Huus- mænd.
		Bog.	Pd.	Mt.				
Geran- ger- Fiord.	Kenden.			6	1			En Ødegaard, som bruges under Sylteviig.
	Sylteviig.		1		1			
	Sylteviig-Lie.			18				
	Blombakke,		1		1			
	Lys-Uur.			16	1			
	Skaggeslaae.		2	6	2			Disse 5 Gaarde henhøre til den saa kaldte M o l l e- Bygd.
	Humlung.	1 $\frac{1}{2}$			4		2	
	Grande.	1			2		1	
	Møll.	2 $\frac{1}{2}$			2			
	Møllsøter eller	1		18	2			
	Øgaarden.							Ødegaard.
	Narsø.	1			1			
	Gumsdal.		1		1			
	Bringe.			12				
	Kniven eller		2		1			
Kniveslaae.							Ødegaard.	
Seedslaae.		1						
Horvedrag.		1	3	1				
Marang eller								4
Marager.	2			2				
Benje.	2			1				
Siervad.	3	1	12	4				
Vesteraas.	2			2				
Geran- ger-Dal.	Hole.						1	
	Flodal.	1 $\frac{1}{2}$		9	2			
	Ørgesøter.	1			1			
	Øplandskedal.	1			2			

Siette Capitel.

Om

Jørgenfiords Præstegield.

Jørgenfiords Præstegield er det mindste af alle Sogne-Kald paa Søndmor, for saa vidt, at det ikkun bestaaer af et eeneste Kirke-Sogn, som i de ældre Tider har været først et Alner, og siden et residerende Capellanie, under Boldens Præstegield, hvorfra det blev afskildt omtrent i Aaret 1586, og fik 12 Bøge Mensal-Gods i Aaret 1599; saa at det fra den Tiid bestandig har haft sine egne Præster, og alle eet Sogne-Kald tilhørende Rettigheder, undtagen Navnet, som det ei fik førend i Aaret 1751, da nu værende Præst, Herr Peder Nørem, tiltraadde det, som første Sogne-Præst.

Dette Præstegield bestaaer egentlig af en stor Tvær-Fiord, kaldet Jørgen-Fiord, som aabner sig paa Søndre Side af Storfjorden, og skærer sig først 3 Miile ind fra Norden til Sønden i saa lige en Linie, at man fra Mundingen af kan see til dens Ende; men bøier siden af til Vesten, og gaaer i en krum Linie en $\frac{1}{2}$ Miil videre fort ind i Landet, Den heele Fiord holder altsaa $3\frac{1}{2}$ Miil i Længde, og kaldes i Almindelighed Jørgenfiord, uagtet det ikkun er en vis Deel af Fiorden, som egentlig bør kaldes saa, nemlig dens første Strækning fra Mundingen af og indtil Norangsfjord, en liden Tvær-Fiord paa Østre Side; thi den øvrige Deel, som strækker sig derfra omtrent $1\frac{1}{2}$ Miil ind i Landet, hedder egentlig Storfjord, og bærer folgelig samme Navn som Hovedfiorden selv, af hvilken den har sit Udspring. Ved Aabningen er Fjor-

den temmelig breed; men siden indsnæbdes den alt meere og meere, og overgaaer ingensteds i Fierding Mål i Bredder, undtagen paa det Sted, hvor den skifter Navn, det er, ved bemældte Norangsfjord og den skraas over for beliggende Bugt, hvilke begge tilsammen udgiøre en Bredder af $\frac{3}{4}$ Mål, og give Fiorden derved Skikkelse af et Kors, saa at den ikke ubillig kunde kaldes Kors-Fiord. Ved og omkring denne Fiord ligger da heele Jørgensfiords Kald, som bestaaer af adskillige Strande og Dale, og grændser mod Osten til Søkelvens, Strands og Syndelvens Sogne, mod Vesten til Hareids, Ørtens og Voldens Sogne, men mod Sønden fornemmelig til Raboe Fogderiet Nordfiord.

Paa begge Sider af denne Fiord opgaaer adskillige smaa og store Dale, som udgiøre den beste Deel af Kaldet; men i øvrigt er Fiorden overalt indsluttet af høie og steile Fjælde, hvis smale og klipperige Fod, der give ifkun lidet beboelige Strande. Især foraarsager Biergenes Høide, at Vinden falder her (just ligesom Schenckher beretter om de trange Dale i Schweiz) bestandig enten ud eller ind, det er, enten til Norden eller Sønden; thi omendskiont Side-Vindene (fornemmelig Vesten-Vindene) ofte puste meget heftig igiennem de fra Fiorden opgaaende Dale, saa kan de dog ikke ret vel trænge sig ned paa andre Steder i Fiorden, hvor man i slige Tilfælde forefinder enten fuldkommen Vindstille, eller og en Afveerling af Hæblik og Kaste-Vinde, som baade i Henseende til Flygtighed og Hæftighed ere meget farlige for de Reisende. En anden Uleilighed foraarsages af Biergenes Steilhed, som giver Anledning til idelige Sne- og Steen-Skreder, saa snart Tøe- og Regn Veir er forhaanden, og gjør Fiorden da saa usikker for de Seilende, at de ei tør følge nogen af Strand-Siderne, men maa holde sig Midtstrøms, alt for at undgaae Farligheden af de Steene, som Skredene i Nedlobet skyde fra sig, ofte langt hen paa Fiorden.

ge Fond-Strik, eller nogne Furer paa Fjeld-Siderne, som Skrederne have efterladt sig, give et ikke meget behageligt, men dog i visse Maader rart og besønderligt Syn, efterdi de ligge Radeviis, og ligesom afdeele Fjeld-Siderne fra overst til nederst i visse Parter, af hvilke nogle ere bevoxne med Skov, men andre ikkun med Græs, især paa de Steder, hvor Skoven med Tiid er udryddet, for at bane Vej for de saa kaldte Meyser, i hvilke det paa Fjeldene afmeiede Høe sammenpakked og nedvælted; saa at man her, heele Fjeld-Siderne igiennem, seer en meget artig Afvejsling af Fond-Stræger, Skov-Strimler og Mark-Stykker, alle liggende om hinanden i lange og smale Rader. Alt dette gjælder fornemmelig om Fiordens Vestre Fjeld-Strækning, som i Almindelighed at tale er meere skraaeliggende, og folgelig meere udsat for Skred, end Fjeldene paa den Østre Side; men derimod sees paa denne sidste en Hoben flere forunderlige Fjeld-Tinder, eller Fjeld-Topper, af hvilke nogle see ud som smaa Taarne og Pyramider, men andre som store Huus-Gavler med mange Trappeviis opgaaende Spidser, ret ligesom paa gamle Gothiske Bygninger. Disses Oprindelse tilskriver man især det stormende Hav-Beir, som støder her lige ind paa Fjeld-Siderne med saa vældig Magt, at det Tiid efter anden fortærer den øverste Deel af Fjeldene, og danner de forbemeldte Topper og Spidser, af hvilke nogle siges efterhaanden kiendelig at aftage, men andre derimod at tiltage i Høide, alt ligesom de enten oven eller neder til forandres af Veiret. Imellem Fjeldtoppene sees mange smaa Snee-Bræer, eller store Snee-Pletter, som vel aldrig ganske optoe, men give dog om Sommeren megen Bødske fra sig til de neden for liggende smaa Dale, som derfor have et overmaade krafftigt Græs, der gjør Creaturene særdeels feede. Dette maa da være nok om Situationen i Almindelighed, og om Biergenes usædvanlige Beskaffenhed, hvorpaa herefter skal anføres en Deel meere besynderlige Exempler.

Nu vender jeg mig til Frugtbarheden her i Kaldet, hvis Bessaffenhed man af det foregaaende nogenlunde kan slutte sig til, især for saavidt Strand-Siderne angaaer; thi da disse overalt ere smale, steile og neppe for den tiende Deel beboelige, saa skionnes let, at de baade til Algerdyrkning og Høe-Biergning falde ikkun lidet skiktede, og at folgelig Frugtbarheden der ikke kan være synderlig stor. Men imidlertid dyrkes dog alt, hvad som dyrkes kan, saa at her ikke findes den mindste Jord eller Jorde-Part i det heele Kald, som ligger øde. Paa Indbyggernes Side staaer heller intet tilbage, at de jo anvende al muelig Flid paa Algerdyrkningen og Agrenes Forbedring, hvilken her som andensteds fornemmelig skeer ved Muld eller Myr-Jord; men da samme paa mange Steder ikke er at finde, saa nødes man ofte til at betiene sig af andre Gødninge-Arter, og i Mangel af alt andet at ribe Torven eller Jord-Skorpen af Biergene og kaste den i Møddingen, hvor den blandes med Møget, og folgelig forøger Gødningen, som paa denne Maade tillavet skal være befunden ganske god og nyttig. Hvad Høe-Biergningen angaaer, da falder deraf kun lidet paa Hjemme-Markene eller Engene; saa at det meeste Høe maa tages høit op paa Fjeldene, og bringes ned ved Hielp af Meyser (et Slags store og af Vidier sammensflettede Kurve (i hvilke Høet pakkes ind og væltes ned ad Fjeld-Stierne, hvor de paa visse dertil banede Veie løbe ned med heftig Fart, ja standse undertiden ikke, forend de komme lige ned i Fiorden, hvorfra de maa tages vaade op igien. Foruden det Høe, som saaledes avles paa Fjeldene, falder her og skion Græsning i Sater-Dalene (*),

hvil-

(*) Muelig er jeg bleven underrettet om, at Aarsagen til Sater-Dalenes gode Bessaffenhed her i Kaldet fornemmelig her søges i de nær hos liggende Snee-Bræer, hvilke, naar de om Sommeren efterhaanden smelte eller tøe op, give Græsset, som deraf befugtes, en forunderlig nærsom Kraft, og

hvilken bør ansees for een af dette Kalds største Herligheder, efterdi dei ei aleene er tilstrækkelig for Indbyggernes eget Qvæg, men giver endog Naboerne, især Vogensunds Indvaanere, Anledning og Leilighed til at sende hver Sommer den Deel af deres Qvæg hid, som de i Mangel af fornødne Græsgange ei kan føde hjemme, da de om Efterhøsten afhente dem igien, imod at betale en vis Græs Leie. Desuden tillade de græsrigge Fjælde, at holde en stor Mængde Geder og Bukke (thi til Faare-Avling gives her ingen synderlig Beleilighed) heele Sommeren igiennem indtil Høsten, da man af dem, saa vel som af det store Qvæg, sælger nogle levende, og slagter selv andre; saa at herfra aarlig udfores ei aleene et betydeligt Antal af Slagte-Qvæg, men og en stor Deel Kød, Tælle, Smør, Ost, Syre, Læder og Bukke-Skind, foruden Æg, Høns og Kyllinger, med videre, hvoraf det meeste altid affattes i Vogensund, som med Villighed maa ansee dette Sted for sit Spise-Kammer (*). Af ordentlige Stuterier veed man her lige saa lidet

og forarsager, at det staaer der i fuld Floer just paa den Tiid, naar det i andre Sæter Dale forterres af Solens Heede; saa at det overalt ansees som en afgjort Sag, at her ingen ret seede Græsgange gives, indtagen hvor Sne-Bræerne ligge i Nærverelsen. Saaledes veed Forsynet at drage Frugtbarhed endog af de Ting, som allermest synes at maaatte hindre og skade den.

- (*) En i Vogensund boende Kjøbmand, Mfr. Nicolai Ulrich, som aarlig handler med dette Kalds Indbyggere og opkøber deres fleeste Varer, har forsikket mig, at herfra i Aaret 1757 bleve udbragte og solgte 160 Slagte-Nød, hvoraf Stykket i det mindste til 5 Rdlr. bør beregnes; item 350 Bukke-Skind, som sælges efter Vægten, og kan omtrent anslaaes til 2 à 3 Mark Daars Stykket; saa og desuden adskillige Slags seede Varer for 250 til 300 Rdlr. Det, som derimod aarlig maa kjøbes, er omtrent 150 Tønder Korn, foruden lidt Badmæl, grovt Klæde og Lærred, og en Deel smaa Kramod-Varer.

tidet at sige, som andensteds hos os; men ikke desmindre drives dog herfra aarlig nogen Handel med Heste paa Romsdals Marked, og det eenes med det andet gior, at Nvæg-Avlingen bør kaldes eet af Præstegjældets beste Nærings-Midler.

Hvad Skovens Tilstand angaaer, da findes her ikke Fyrre i det heele Kald; men derimod Birk, Alare og Hassel langt over Fornødenhed, saa at deraf aarlig kan have nogen Fordeel, ved at sælge Brændevæed, Næver, Bark og Baandstager, med videre. Dog er derhos at agte, at en stor Deel af disse Skove staaer paa saa bratte og ubeleilige Steder, at Træerne ei lade sig bringe derfra, endog paa Glæde-Foret om Vinteren, og sølgelig aldrig kan komme til nogen retskaffen Nytte, med mindre de brændes til Kul paa Stedet, hvor de sælbes; thi disse kunde uden synderlig Møie nedbringes, og vilde efter mine Tanter finde god Afstræk overalt her i Fogderiet, hvor man hidindtil ei har havt eller brugt andet end Fyrre-Kul, det er, Kullene af de i Tiere-Hjeldene opbrændte Fyrre-Rodder, som herefter blive alt meere og meere rare. Det ville altsaa uden Tvivl geraade dette Kalds Indbyggere til Fordeel, om de (ligesom nyelig er skeet i Skoue Sogn) lærte ret at omgaaes med Kul-Miler, og begyndte at brænde Kul af den Skov, som ei paa nogen nyttigere Maade kunde anvendes. Alt dette er at forstaae om de foransorte almindelige Slags Trær; thi langs ved Strand-Siderne findes og en Hoben Trær af rarere Slags, saasom Rogn og Selje-Afsald, Barlind, Eeg, Hagetorn og Rie-vendel.

Fangst af adskillige Slags Fiske mangler her ikke, saasom af Sild, Sey, Lax og Dveiter, hvilke sidste opholde sig som sædvanlig ved de saa kaldte Siil-Støer eller Dveite-Hælder, paa nogle hundrede Favnes Dyb, hist og her i Fiorden; men allerlængst ind, eller i den egentlig saa kaldte Storfiord, falder især en Hoben Størje eller Stør,

Stor, en stor og feed Fisk, som sielden fanges andensteds end her, hvor den stikkes med Harpuun saaledes, som forhen er viist i I P. 9 Capitel. Desuden tager og hver Mand Deel i Baar-Fiskeriet, eller det Torste-Fiskerie, som om Baaren drives i Breesund og Borgenfund, hvor dette Kalds Indbyggere aarlig ligge Indqvarteerede, saa længe Fangsten gaaer til, og have fra den Tiid, de begyndte at bruge dette Nærings-Middel, fundet en mærkelig Forbedring i deres Velkaar og Omstændigheder.

Folkets Antal over det heele Kald beløb sig i Aaret 1757 til 1182 Personer, nemlig Mand-Kionnet til 535, og Qvinde-Kionnet 647. Blant begge Kion befandtes paa samme Tiid omtrent 645 Communicanter; og blant Mand-Kionnet især 185 Gaardmænd og 15 Huusmænd. Dette kan være nok om Præstegjældets almindelige Beskaffenhed. Nu følger Beskrivelsen over enhver af Kaldets besynderlige Deele, hvilke alle lade sig hense til 6 Bygdelave.

I.) Jørgen-Fiord (*) indbefatter den Nordligste, største og bedste Deel af den store Løer-Fiord, hvoraf Jørgensfiords Præstegjæld egent-

(*) Denne Fiord kaldes i Nami Morg. Bessr. Pag. 173 Hjørningsfiord eller Hjøringsfiord, og siges at have faaet sit Navn af de Hjøringer eller Kiendinge-Steene, som bleve oprettede til Erindring om Hagen-Jarls mærkværdige Seier over Jomsvikingerne; men dette er uden Tvivl en Irring, forarsaget af Navnenes Liighed imellem Jørgensfiord og Hjøringsbog, eller *Sinus Hjørungensis*, en i vore Historier bekendt Havbugt, som nu omstunder kaldes Liebaag, og skal herefter paa sit Sted beskrives. Rimeligere er det, som Indbyggerne her i Egnen berette, nemlig at Fiorden har sit Navn af en Qvinde, navnlig Jorond, som af alle Egnens Indbyggere eene havde den Lykke at undgaae den saa kaldte sorte Død, og at den selgelig burde heede Jorondfiord, hvilket og

1801 Kaldet i Løer-Fiorden i Jørgen
1252. —

egentlig bestaaer, og strækker sig 2 Meile langt fra Hoved-Fiorden at regne, nemlig fra Giarvenæs til Leknæs paa Østre Side, og fra Fæstøe til Bondalen paa den Vestre. Men alt dette hører dog ikke Jørgenfiords Præstegjeld til alene; thi ligesom Giarvenæs tillige med Hundeidviig er henlagt til Søkelsvæns Sogn, saa ligger Fæstøe under Hareids Sogn, og folgelig bør den Deel af Fiorden, som kommer her i Betragtning, egentlig regnes fra Gaarden Mosloup paa den ene, og fra Gaarden Bukkeskind paa den anden Side. Her falder Situationen overalt saaledes, som forhen er meldt i Kaldets almindelige Beskrivelse; thi paa begge Sider af Fiorden sees høie Fjelde med mangfoldige Tinder og derimellem liggende Snees-Pletter, saa og steile Fjeld-Sider med vorelviis liggende Skred-Furer, Skov-Strimler og Mark-Stykker, item smale Strande, som ikkun hist og her ere beboede, og derhos paa nogle Steder saa Klippesulde, at man til Aolsbrugets Fortsættelse ei kan betjene sig af Heste, men maa spade Agrene op, i Steden for at pløie dem. Disse ere da de ringeste Egne her i Fiorden, skjønt de langt fra ikke befindes saa flette, som de ved første Øiekast synes at være; hvorimod de smaa fra Strandene opgaaende Dale udgjøre den

stemmer best overeens med vore Benders Udtale; men da den nu omstunder i Almindelighed skrives Jørgenfiord, har jeg, for ikke at blive usorstaelig, helst villat rette mig derefter, især da hiin Benævnelse ikke kan beviises af Historien, men grunder sig paa et blot Sagn. Imidlertid maa jeg sige: 1) At Jorund eller Jorund (thi disse ere uden Tvivl *Synonyma*) er ei alene et i vore Tider brugeligt Qvinde-Navn i Norge (see Herr Pontop. *Glossar. Norvag.*) men findes og anført hos vor gamle Norffe Skribent Sn. Sturlesen Pag. 348, hvor Thorberg Arnesens Datter af Gidsfæ siges at have heedt Jorund. 2) At det ikke er ganske uden Exempel hos os, at visse Bygdelave bære Navn af Qvinde; hvorpaa Hakatte-Stranden i Sande Sogn, som herester skal beskrives, især kan tiene til Beviis.

den beste og vigtigste Deel af Bygdelavet. De Steder, som især kunde fortjene at mærkes, ere følgende.

- 1) Moloup, den første hid henhørende Gaard paa Østre Side af Fiorden er mærkværdig af et saa kaldet Gjøll (en trang Dal eller dyb Recessus i Fjeld Siden (som strækker sig op imod det øverste af Fjeldet, og har der et Hul, hvorfra undertiden kommer Jld, Røg og Rnsld, ligesom af en Canon. Dette har man i de ældre Tider anseet for noget overnaturligt, og meent, at her i Fjeldet boede en Trolld, som gav Skud fra sig; hvorfor man og har givet Stedet Navn af Trolld-Gjøllet, som det endnu kaldes i denne Dag. Man veed og endnu om Trolldet at fortælle en Hoben Fabelagtige Omstændigheder, som jeg her ikke kan forbigaae, nemlig: at det skal have været en saa kaldet Diurre eller Hun-Trolld, som blev begieret til Ægte af en i Naamands-Gjøllet (et andet Sted her i Kaldet, som siden skal beskrives) boende Juttel eller Han-Trolld, og at hun skal have seilet dithen for at bese ham, men ved Ankomsten befundet ham saa liden og raar (s: udgytig) at hun af Foragt og Fortrydelse spyttede paa ham, og derved forvandlede ham til Steen saaledes, som han endnu i en Mands Skikkelse er at see paa Fjeldet under Navn af Naamanden. End videre fortælles: at da hun paa Tilbage-Reisen blev overfalden af en Storm, og var nær ved at strandes paa et vist Sted, som ligger imellem de tvende Gaarde Næss og Moloup, satte hun den ene Fod mod Landet med saadan Magt, at Fodsporet (som endnu kaldes Diurre-Føttet) vises der i Bierget indtil denne Dag, og bragte Skibet derved i saadan Fart, at det gik lige over til hin Side af Fiorden, nemlig til Gaarden Stavfæt, hvor det stødte an imod en Bierg-Hammer, og forårsagede ved Stødet et endnu synligt Hul; men sank derpaa lige ned, og blev forvandlet til en Flud (en blind Klippe i Soen) som nu kaldes Stavfæt-Fluden,

og er een af de beste Fisker-Pladse her i Fiorden. Saaledes lyder Fabelen, hvis Opfinder eller første Forfatter synes at kunde have skaffet sig Navn af en Nordisk Ovidius, om han havde forstaaet at indfløde sine Forvandlinger i smukke Vers. Men, saa lidet man bør sætte Troe til Fabelen selv, saa vist er det at Fabelen har noget virkelig til Grund, og at bemældte Bierg-Hul ved visse Veir-Skifter, eller Forandringer i Veirlygt, udslyder Ild og Røg med et stærkt Knald, som ofte fornemmes af denne Egns Beboere, og det saa klart og tydeligt, at man ikke kan tage deres Erfaring i Tvivl, uden at domme dem fra Sands, Fornuft og al Troeværdighed. Dette er alt, hvad jeg veed at sige om et saa mærkværdigt Bierg-Hul, hvis Betskaffenhed hverken af mig eller nogen anden til Gavn kan blive undersøgt, fordi det ligger paa et alt for høit, brat og utilgængeligt Sted.

- 2) Leknæs er den sidste Gaard paa bemældte Østre Side af Fiorden, og ligger paa en Landpynt af samme Navn, der gjør Skilsmisse imellem Jørgensfiorden og Norangsfjorden, og giver den norden for Pynten beliggende Strand Navn af Leknæs Strand. Denne er vel meget steil, steenrig og ubeboet; men frembringer dog en Hoben Værter, hvilke jeg eengang har fundet Leilighed at undersøge, og da især anmærket følgende: *Actæa* f. *Christophoriana*. *Aira foliis setaceis pedunculis flexuosis*, item *foliis setaceis panicula angustata*. *Asplenium* quod *Adiantum rubrum*. *Campanula foliis ovato-lanceolatis caule simplicissimo &c. a*). *Clinopodium bracteis setaceis*. *Dactylus*. *Epilobium foliis sparsis*, item *oppositis ovato-dentatis*. *Geranium sylvaticum & robertianum*. *Geum flore nutante*. *Linnaea*. *Lonicera quæ Caprifolium*. *Melica petalis imberbibus panicula nutante simplici*. *Milium floribus dispersis*. *Orchis bulbis indivi-*

sis nectarii labio lanceolato integerrimo. Padus. Pyrola pistillis declinantibus. Rhodiola f. Radix Rosea, som eller 3 vorer overalt ved denne Fiords Strandbrædde i Mængde. Saxifraga foliis radicalibus aggregatis lingulatis. Silene floribus erectis. Spiræa f. Filipendula. Stachys foetida i Mængde. Triticum f. Gramen caninum med store Aristis. Valeriana sylvestris. Veronica officinalis & chamædrys. Viburnum f. Opulus. Vicia pedunculis multifloris foliolis ovalibus stipulis denticularis.

- 3) Store-Standal eller Indre-Standal, saa kaldet til Forskiel fra en anden Gaard, som heder Lille- eller Yttre-Standal, ligger paa Vestre Side af Fiorden, i en liden Dal, hvor man ikke langt fra Stranden seer en lang og noget krum Steen-Stytte, staaende 6 Alne høit over Jorden, og derimod overst op i Dalen et høit Fjeld, med et meget stort Die eller Hul, som ligger i en lige Linie fra Steen-Pælen, og gaaer saa ganske tvert igiennem Fjeldet, at man fra en vis Die-Punkt skal kunde see Dagens Lys derigiennem. At dette Bierg-Hul havde nogen Slags Hensigt til Steen-Pælen, skulde ingen lettelig kunde falde paa at troe; men ikke desmindre har den blotte Forholds-Liighed i deres Beliggenhed givet vore Forsadre Anledning til at smede denne Fabel, at Hullet er dannet af St. Ole ved et Vile-Skud, og at Stenen er den Pæl, som af ham der til blev brugt med saa overnaturlige Kræfter, at den ei alene borede sig igiennem heele Fjeldet, men fløi og langt deraf ned til det Sted, hvor den nu sees staaende fast i Jorden. I Steden for denne urimelige Digt, ønskede jeg at kunde give den rette og naturlige Aarsag til Bierg-Hullets Oprindelse; men da det ligger paa et meget høit og efter al Anseende utilgængeligt Sted, saa har jeg ikke kunnet tage det under noie Betragtning, og veed folgelig intet at mælde derom

med nogen Višhed. Næsten det samme maa jeg og sige om de mange Sprækker, og dybe Huuler med Hvælninger over, som sees overalt i den Klipperige Strandbræd, der strækker sig fra denne Gaard lige hen til Bonddalen; thi omendskiont Søe-Biergene her maaskee kan bestaae af den Sandsteen-Art, som Linnæus kalder *Muria saxi mica spatoque*, saa synes den dog at være saa haard og fast, at den ei synderlig kan angribes eller fortæres af Luften. Det er altsaa vanskeligt at sige, hvorledes Sprækker kan opkomme i saa haard en Steen-Art; men hvad Huulerne angaaer, da er det troeligt, at de forarsages af den Jis, som om Vinteren lægger sig i Sprækkerne, og fiiler det eene store Stykke af Bierget ud efter det andet. Desuden bør jeg troe, at Soen eller det salte Vand saa vidt det kan række i høieste Flod, ogsaa har gjort sit til at udhuule Strandbrædden her; thi nær ved Hav-Kanten har jeg ofte mærket, at Hav-Bolgerne ligesom æde sig ind i Strandbræddene, og danne i Søe-Biergene visse saa kaldte Giotter, det er, store og dybe Løngange, hvorigiennem de trække sig idelig frem og tilbage, fornemmelig i Flod-Tiden. Til Stadfæstelse derpaa tiener (efter mine Tanker) den lille Holm, som tilforn laae her ved Stranden, eller rettere, hængde sammen med Strandbrædden saaledes, at man ikkun i hoi Flod kunde fare derimellem med en Baad; men er siden saa ganske nedstunken og forfunden, at der nu omstunder intet meere er tilbage, end det Navn Holm, hvormed Stedet endnu betegnes, skiont det ei meere svarer dertil. Dette kan vel aldrig være en Virkning enten af Luften eller af Jisen, og bør altsaa formodentlig tilskrives Søe Vandet, som Tiid efter anden maae have fortæret den Deel af Bierget, der foreenede Holmen med Stranden, og folgelig forarsaget, at den første sank ned ved den sidste dybt beliggende Fod.

11.) Bond-Dal gaaer op fra en Bugt paa Vestre ^{ved D}Elle af Jørgenfiorden, eller rettere der, hvor den egentlig saa kaldte Jørgenfiord endes, og strækker sig i S. S. V. 1 Mill op til Eide (den øverste Gaard her i Dalen) som bærer Navn af et herfra igiennem Ørstedalen og Bieghngden løbende Eid, eller Alfurvei, der i alt regnes for at være 3 Mille lang fra den eene Fiord til den anden. Denne Dal, som udgjør den beste Deel af Kaldet, har dette tilfælles med andre store Dale, at den bestaaer af en Hoved-Dal og adskillige Tvær-Dale, ligesom den har en Hoved-Elv med adskillige Tvær-Elve; allevegne indsluttet af høie, og formedelst Steen-Skreed til Deels farlige, Fjælde. Hoved Elven, som løber omtrent midt igiennem Dalen, faaer ofte fra Tvær Elvene saa stærk Tilflod af Vand, at den ei alene oversvømmer de længst ned beliggende siidtlændte Markte, men bryder og Tiid efter anden Stykker ud af sine Brædde, og skyder dem ud ved sin Munding, hvor den allereede har dannet adskillige smaa Holme, som med deilig Skov og Græs ere bevoxne. Den har og til Deels et meget dybt Elve-Far, og folgelig meget høie Elve-Bakker eller Aae-Brædde, hvor Gaardene, ligesom paa høie Jord-Bolde, ligge Nævevis efter hinanden paa begge Sider, og det saaledes, at de have Elven til et naturligt Grændse-Skiel imellem sig; hvilken Situation, tillige med den skønne Skov af Birk, Alar og Hassel, som voxer baade paa Fjeld-Siderne og i det Lave, gjør, at denne Dal kan i Almindelighed siges at være smuk og behagelig. De smaa og mestendeels ubeboede Tvær-Dale, som stode paa begge Sider til Hoved-Dalen, have adskildte Navne hver for sig, og ere følgende: 1) Næve-Dal, som aabner sig paa Nordre Side af Hoved-Dalen ved de tvende Gaarde Alklestad og Holand, er ifkun en liden og ubetydelig Sæter-Dal, men derhos berygtet af et vist Slags Græs, som siges at være meget skadeligt for de der i Veed gaaende Heste, ja endog dødeligt for Follene og de unge Heste, som ei ere vante

til

til Græs^{ogen}jen. Urten er for Daleboerne selv ubekiendt, og altsaa
 vanskeelig at navngive; men da Asplenium s. Ruta muraria vøjer her
 i stor Mængde, hvorom jeg af egen Erfaring kan vidne, saa tvivler jeg
 for min Part ikke paa, at den jo virkelig er det berygtede Græs.
 2) Frølands-Dal, som stoder til paa samme Side, men noget høie-
 re op ved Gaarden Frøland, af hvilken den bærer Navn, er en tem-
 melig stor Sæter-Dal, hvor igiennem løber en anseelig stor Tvær-Els,
 og derhos en Allarvei, som først gaaer hen til en anden Tvær-Dal, kal-
 det Follstadal, og derfra videre igiennem Ørstedalen. Bagefter gaaer
 hen til Boldsfjorden, ligesom den forhen ommældte Wei fra Hoved-
 Dalene. Omrent midt i denne Dal ligger en stor Mur, eller Sam-
 ling af udbrustne Fjeld-Stykker, som kaldes Klokke-Mur, af Marsag,
 at man engang skal have bragt en Kirke-Klokke didhen, og ved dens
 Lyd søgt at tilbagekalde en Hyrde-Pige, som af de her boende under-
 jordiske Folk var bortsnappet, eller (som det hos os heder) indtagen
 i Fjeldet; hvilket alt maa være skeet i de Catholske og meest overtroiske
 Tider, da man tillagde Klokke-Lyd den Kraft, at kunde fordrive Spo-
 gesser og Dievleskab. 3) Slæt-Dal, som ligger noget høit op paa
 Søndre Side af Hoved-Dalen, er og en temmelig stor Tværdal, og
 deri adskilt fra de øvrige, at den er beboet, skiont den ikkun indbefatter
 een Gaard af samme Navn, som Dalen selv. 4) Øvistad-Dal, saa
 kaldet af Gaarden Øvistad, ved hvilken den aabner sig, ligger sraas
 over for Frølandsdal, og er ligesom den endnu beboet Sæter-Dal, der
 ikkun tiener til Græsgang for Daleboernes Qvæg om Sommeren.
 Endnu 5) kunde hidhenføres den saa kaldte Glas-Dal, som ligger længst
 ned paa Søndre Side ved Gaarden Hustad; men da den er af langt
 anden Beskaffenhed, end de sædvanlige Tvær-Dale, maa den siden for
 sig selv beskrives. Alle disse smaa Side-Dale indbefattes gemeenslig
 under eet med Hoved-Dalen, og kaldes Bond-Dal, en vidtloftig,

smuk

smuk og frugtbar Dal, om hvilken endnu i Almindelighed bliver at mærke, at den frembringer 1) Et Slags bruun Jord eller Dffer, som findes paa mange Steder, og bruges af Bønderne til at sætte Farve paa Sems-Læder, hvilket de selv berede og anvende til Buxer. 2) Et Slags feedt Leer, som ogsaa findes paa meere end eet Sted, men fornemmelig ved Gaarden Alklestad, hvis Opsiddere, i Mangel af den ellers brugelige Muld, eller Myr-Jord, have først begyndt at bruge dette Leer til Gødning paa Agrene, og deraf høstet stor Fordeel, saa at deres Exempel siden er bleven efterfulgt af flere. Leers Arten seer ofte saa bruun ud, at den let kunde tages for Dffer, men ved noiere Undersøgning befinder man, at Dfferet udgjør ikkun den mindste Deel, og at dens rette Bæsen bestaaer af et feedt og seit Leer, som undertiden har en bruunagtig, undertiden igien en sortagtig Farve, alt ligesom den er blandet enten med Dffer eller Muld. 3) Et Slags meget hvidt Leer, som findes i Elvene, og bruges til Malning paa Bøndernes Stue-Bægge, da det først tørres, og siden opløses i Vand, med eller uden Blanding af ffavet Kriid, røres derpaa vel om, og stryges ved Hielp af en liden Kvast paa de Tommer-Stofke i Bæggene, som ellers pleie at bemales med tort Kriid, i adskillige artige Figurer. 4) En Deel Urter, som jeg baade ved egen og andres Hielp har samlet hist og her i Dalen, nemlig: Paa de ved Elve-Munden beliggende smaa Holme *Coclearia officinalis*. *Ligusticum foliis biternatis*. *Pimpinella foliis pinnatis* &c). *Rumex floribus hermaphroditis digynis*, en ægte Fjeld-Urt, som mindst kunde formodes at vore her, hvor den dog staaer i Mængde tet ved Vandet, og har efter al Rimelighed plantet sig selv af de Rodder eller Frøe, som Elven har nedbragt oven fra Fjeldene. Paa de ved Elve-Munden liggende siidlandte Marke vorer *Agrostis calyibus coloratis* i saadan Mængde, at Engen seer ud, som den kunde være overdraget med et rødt Klæde. Hoiere op

ved Elve-Bakkerne forekommer *Galium foliis quaternis trinerviis*; og paa de vaade Enge *Anthericum filamentis lanatis*, *Cardus foliis linearibus dentatis*, og *Stellaria foliis integerrimis* β), alle i stor Overflodighed. I Eater-Dalen *Alchimella alpina*. *Andromeda* f. *Erica pedunculis aggregatis*. *Asplenium* f. *Ruta muraria*. *Drosera* f. *Ros folis*. *Gnaphalium alpinum*. *Lychnis floribus dioicis*. *Polypodium foliolis pinnula quadrangulati adunatis*. *Pyrola pistillis declinantibus*. *Ranunculus aconitifolius*. *Rhodiola*. *Veronica corymbo terminali*. Videre falder da ikke at mærke om Dalen i Almindelighed, undtagen at den i alt indbefatter 23 Gaarde, og ernærer 76 Familier, bestaaende af meere end 460 Sieler. De øvrige Steder her i Dalen, som i Besynderlighed kunde fortiene at mærkes, ere følgende.

- 1) Sæbøe, som ligger paa Dalens Nordre Side nær ved Elve-Munden, er en meget smuk Gaard, hvor baade Kirken, som tilforn stod paa Hustad, og Præste-Gaarden, som før stod paa Grøland, ere begge henflyttede i de senere Tider. Den første skal nu strax beskrives for sig selv; men om den sidste maa jeg her erindre, at den fra alle andre Gaarde hos os er adskilt i et, at Baanings-Huuse bestaae af Grundmuur, dog ikke af Tegl men Graae Steene, hvilke alle ere samlede her i Eggen, og til Bygning anvendte af Herr Christian Cassuben, som var Præst her i Kaldet fra Maret 1732 til 1743, og har i dette Slags Bygge-Maaade foregaaet andre med et got Exempel. Til Gaarden ligger ellers skøn Herlighed af Lare-Fangst, som seer ved Hielp af et saa kaldet Lare-Bærpe, og tiener Præsten baade til Nytte og Fornøielse; thi da Bærpet staaer lige neden for og nær ved Baanings-Huuse, saa kan han fra sine Stue-Binduer see, naar og hvorledes Fangsten gaaer for sig.

2) Jørgenfiords-Kirke, som er den eeneste Kirke her i Kaldet, har tilforn staaet paa Gaarden Hustad, lige indtil Aaret 1581, da den anden Gang blev ødelagt af Snees-Skreed, og af den Aarsag henflyttet til Sæbøe, hvor den i Aaret 1735 havde selv samme Uheld; men blev dog paa samme Sted opbyggt igien saaledes, som den nu sees, det er, som en af Staver bestaaende Kors-Kirke, der i Længde holder 26 og i Bredde 22 Skrit, foruden Choret, som er 10 Skrit langt, og har en Tilbygning af et lide Sacristie, hvori findes nogle gamle og ubetydelige Bøger, blant andet en gammel Gradual, i hvilken Kirkens Skæbne er optegnet. Til Kirkens indvendige Prydelser, eller rettere til Antiquiteter (*), kan (foruden en temmelig vel udhuggen, malet og forgyldet Alter-Table) især regnes følgende. a) Den kostbare Messe-Hagel, som i Anledning af et Lofte, giørt i Havs-Rød, skal være foræret af en til vore Kyster fordreven Engelsk Skipper, efter Nami Beretning i Morg. Beskriv. Pag. 177, og har bestandig ligget her vel bevaret, indtil Aaret 1735, da den, i Anledning af Kirkens tredie og sidste Ødelæggelse ved Snees-Fond, blev tabt i Bondals-Elven, og folgelig maatte friste den Skæbne paa Landet, som den tillige med Giveren lykkelig havde undgaaet paa Havet. Saaledes blev den liggende i nogle

Nr 2

Maa-

(*) Ved denne Leilighed erindrer jeg et gammelt Drikke-Horn, omgivet med tvende stærk forgyldte Kobber-Ringe, som endnu forvares i Præstegaarden. Paa den øverste Ring, som er 4 Tværfingre breed, staae følgende Ord udgravne med gamle Runke-Bogstaver: *Help Maria Jacpar* (skal ventelig være *Caspar*) *Balthazar Melchior*; men den nederste Ring, som neppe er 1 Tværfinger breed, har ved Siden af sig 6 Rune-Bogstaver, indskaaene i Hornet selv saaledes, at de 2 staae paa den ene og de 4 øvrige paa den anden Side af Ringen, ligesom hos søiede Characterer udviise: **IR. RYIP.**

Maaneder, indtil den af en Hændelse blev opfisket af en liden Dreng, som medede i Elven, og henbragt til sit forrige Sted igien, hvor den endnu er at see i en bedærvet og ubrugelig Tilstand; skiont den endnu viser tydelige Tegn til et meget konstigt og kostbart Arbeid, bestaaende af riig Guld- og Sølv-Brodering, som er syet paa rødt Fløiel i adskillige gammeldags Figurer og Billeder. 3) Tvende med hviid Malning overstregne Træ-Billeder, som staae oven paa en gammel Skrifte-Stol i Choret, begge af 3 Qvarteers Hoide, og begge med Huer paa som Munke, af hvilke den ene især har ved Siden af sig et Dyr, som ligner en Hind. 4) En i Kirkens Søndre Fløi hængende stor Træ-Table, som i Skilderie forestiller den første Residerende Capellan her i Kaldet, Herr Jørgen Hansen, tillige med hans Hustru, 5 Døtre og 8 Sønner, af hvilke den ældste, navnlig Ingebrigt Jørgensen, siges at have været Fader til den beklendte Sangerke Dorothea Engelbrikts Datter. Neden under disse Skilderier staaer det Aarstal 1631, med et Latinsk Tænke Sprog, og et Dansk Vers, som for sin Censoldigheds Skyld fortjener at anføres.

Dette Epiraphium, som du nu seer her staaer,
Til Guds Ære og Kirkens Prydelse er gior,
Over salig Herr Jørgen til en Memori,
Som lever hos Gud i Glori.

Hans Alder 80 Aar monne være;
Gud give os alle den ævige Ære.

Dette maa være nok om Kirken, som eier et Jordegods, bestaaende af 11 B. 2 Pd. 6 Mk. Fisk, og tilhører en Proprietair.

- 3) Hustad, som ligger paa Søndre Side af Elve-Munden, er en maadelig stor Gaard, der Tiid efter anden har taget Skade af Elve-Brud, men har dog nu omstunder 5 Opsiddere, da den tilforn
iffun

ifflun har havt 4. Denne Gaard forekommer i Nami Norg. Bessr. Pag. 210 under Navn af Husestad; thi den Trondhiemske Erkebisp Peder af Husestad af Standala Slægt (*), som samme Sted ommældes, maa uden Tvivl have havt sin Herkomst fra Jørgenfiorden, hvor baade Hustad og Standal (nemlig saa vel Støre- som Lille-Standal) findes liggende nær ved hinanden. Men naar derimod A. Berentsen Bergen i Danm. og Norg. frugtbare Herlighed Pag. 304 mælder om Husestad paa Søndmør, som een af de største Nordfioldske Gaarde, der skulle være beboet af 12 Bønder; saa er det klart, at han tager feil i Beliggenheden, og at han egentlig sigter til den ved Brændserne af Romsdalen og Nordmør beliggende Gaard Hustad, som har givet den bekiendte Bugt Hustad-Viig Navn, og skal efter Beretning endnu have 12 Opsiddere. Om vores Hustad har jeg allereede erindret, at Jørgenfiords Kirke tilforn har staaet der, men at den siden til Sikkerhed mod Snees-Skreederne er bleven henflyttet til den tvært over for liggende Gaard Sæbøe; og det øvrige, som her endnu kunde mærkes er a) En nær ved Stranden beliggende Høi, kaldet Skude-Bakken, ved hvilken Skothænderne i gamle Dage siges at have ligget med

Nr 3

fine

(*) Denne Families første Stamme-Fædre siges at have været et Par Engellændere eller Skotlændere, som kom herind strax efter den sorte Død, og satte sig ned i Standal, hvor de siden udbreedede sig saaledes, at de kan ansees som Stamme-Fædre for de fleeste nu værende Indbyggere i Kaldet. At Tiden, paa hvilken den sorte Død indfaldt her i Egnen, maa være det Aar MCCCXI, kan sluttas af Maaden, hvorpaa den her endnu pleier at betegnes, nemlig ved 1 Kist, 3 Vølser og en Klov o: Træesadel, og 1 Spyd; hvilket til Deels, skönt ikke ganske, kommer overeens med det gamle Latinske Munkes-Bers, som i Pontop. *Annal.* Tom. 2 pag. 172 findes anført og lyder saaledes: *Rostrum (M) Triursum (CCC) Spidlongum (L) Mors erat atra.*

sine Skuder, eller smaa Skibe, for at indtage Træ-Last. 3) Den Sonden for Gaarden beliggende Dlas-Dal, som forhen kun løselig er ommældt, og maae nu for sig selv noget nøiere beskrives.

- 4) Dlas-Dal, hvis blotte Benævnelse af St. Ole giver noget mærkværdigt tilkiende, kan vel nogenledes kaldes en Dal, eller en Tværdal, men er dog af langt anden Bessaffenhed end andre Side-Dale, efterdi den ikke ganske giennemskærer det Fjeld, som paa Søndre Side indslutter Hoved-Dalen, men blot indskærer den øverste og største Deel af Fjeldets Nordre Side; saa at den efter Landets Sprog egentlig bør kaldes et Giøll (∴ en dyb Indhuuling eller Recellus i Fjeldet) som har meget tilfældes med det forhen beskrevne Trolld-Giøll, især dette, at det igiennem et vist Hul giver Ild, Røg og Rnald fra sig, ligesom en Canon. Fjeld-Siden, paa hvilken Giølllet ligger, er (ligesom andre mod Nord vendende Fjeld-Sider) overalt steil og brat, fornemmelig ved Gaarden Hustad, hvor man først har en meget steil og Steenefuld Bei at bestige, som udgør omtrent $\frac{1}{3}$ Deel af Fjeldets Høide, og kommer derpaa op til den saa kaldte Dlas-Dal, som, uagtet den aabner sig med en horizontal Af-sætning, dog egentlig har sin Strækning i Høiden, efterdi den ikke overskærer men blot indhuuler den øverste Deel af Fjeld-Siden, hvis Høide udgør Dalens Længde, nemlig efter Miesyn 200 Favne, da Bredden derimod kan være omtrent 100 Favne. Kort at sige: Dalen er meere lang end breed, meere breed end dyb, og meere perpendiculair end horizontal, sølgelig meget steil og nogen, undtagen for saa vidt dens Basis eller flade Af-sætning angaaer, der vel i sig selv er jævn og Græsbunden, men dog opfyldt med Steen og Vand, som idelig kommer nedløbende oven fra Dalen, og samler sig her i Mængde, endskjønt en stor Deel af Vandet har Udløb igien, og flyder som en liden Elv ned i Hoved-Dalen. Fra denne Flade kan

man

man paa Østre Side, hvor Gjollets Vinkel falder nogenledes skraae og hældende, komme op til det øverste af Fjeldet; men den Vestre Side er ganske ubestigelig, saa at intet Dyr kan klavre derop, ja saa steil, at ikke engang Sneen kan fæste sig der om Vinteren; hvorfor, naar alt det øvrige med Snee er bedækket, seer denne Deel af Gjollet sort og fæl ud som en Døn. Paa samme Vestre Side sees og en Hoben Huller efter de mange udbrustne Steene og Bierg-Stykker, især eet mærkværdigt Hul op imod det øverste, som fra en skjult Canal udsender Ild, Røg og skarpe Skud, saa ofte visse Forandringer i Veirliget forestaae, og derved forarsager en hæftig GienSkrald blant de omliggende Fjelde, men ingen Steen-Skreed, som kunde give Anledning til at troe, at Knaldet deraf havde sin Oprindelse (*).

Om

(*) Om Rigtigheden af alt dette kan jeg vel af egen Erfaring lige saa lidet forsikre her, som forhen ved Trolld-Gjollets Beskrivelse; men foruden Bøndernes eenstemmige Vidnesbyrd, som med ingen Grund kan tages i Tvivl eller forkastes, maa jeg især beraabe mig paa nu værende Sognes Præst her i Kaldet, Velærværdige Hr. Peder Nerem, som fra sine Stue-Vinduer kan betragte dette underlige Sted, og har ofte erfaret baade Knald og Røg, men endnu ingen Ild seet. Fornemmelig har han i een af Hunde-Dagene 1759, imedens han stod paa aaben Mark, meget nøie og tydelig erfaret følgende: Først hørde han en Susen i Luften, ligesom naar Snee-Fond falder ned fra Biergene, hvilken strax kom ham til at vende Omene hen til Glas-Dal, hvor han saae en tyk Røg at komme ud af Bierg-Hullet, ret ligesom af en Skorstens-Pibe; dog med den Forskiel, at Røgen, uagtet Veiret var stille, ikke steg lige op, men fied sig paa skraas ned ad, og det i saadan Mængde, at den til sidst opfyldte det heele Gjøll fra øverst til nederst. Et Par Minuter derefter fik han at høre et Knald, som i Hæftighed lignede det skarpeste Canon-Skud, og forarsagede en skrækkelig Gienlyd fra alle omliggende Bierge. Endelig, da Røgen havde fordeelt sig i Luften, mærkede han, at Bierget runde om

Mun-

Om Bierg-Hullets Størrelse og øvrige Beskaffenhed lader sig intet med Visshed sige, da Situationen ei tillader at betragte det uden langt fra; men om Gioslet selv maa jeg endnu erindre, at man i de ældre Tider har givet det Navn af St. Ole, fordi man da har troet, at det af ham var dannet til Sikkerhed og Frelse for Gaarden Hufstad, som, for saa viidt Gioslet strækker sig, er befriet for Odelæggelse af Skreederne, der ligesom opfanges og forvares i Gioslets Skiod. Men da Gaarden ikke saa meget er udsat for Skreeder, som for Elve Brud, saa burde vor forsigtige Helgen især have havt Die paa Bonddals-Elven og søgt at forekomme dens Indbrud og Oversvømmelse, i fald han havde meent Gaarden ret vel.

III.) Norangs-Fiord, som ligger skraa over for Bonddalen, er i sig selv en liden og ubetydelig Tvær-Fiord; men giver dog Anledning til at betragte tvende meere mærkværdige Dale, nemlig Urke-Dal og Norangs-Dal, som begge gaar op her fra Fiorden. Den sidste vil jeg ansee som et Bygdelav for sig selv, men den første som en deel af Fiorden.

I) Norangs-Fiord, saa kaldet af Gaarden Norang, som ligger i dens Bort, skærer sig ind paa Østre Side af Jørgenfiorden, eller rettere, løber ind imellem Jørgenfiord og Storfjord, hvilke begge vel ikkun udgiøre een Fiords Strækning tilsammen; men ansees dog som adskildte formedelsi denne mellemlobende Tvær-Fiord, som paa den ene Side aabner sig ved den Landpynt Leknæs, og
paa

Mundingen af Hullet var hvidt, eller at Bierg-Hullet, hvorfra Regnen kom ud, var omgivet med en hvid Ring, som blev siddende i lang Tid derefter, synlig for alle og enhver. I øvrigt forsikrer baade han og flere, at det i Hoved-Dalen selv ikke er rart at see Jld, deels flyvende i det Lave og lige over Huusene, deels høit op paa Fjeldene, da den i sidste Tilfælde bliver anset som et Forvarsel for Fjeld-Skreed.

paa den anden ved Pynnten af et høit Fjeld, kaldet Staalberg, og gaaer derfra en halv Miil ind mod Sydøst. Strandene paa begge Sider af Fiorden ere meget steile og ubeboelige, især paa den Søndre, hvor det overmaade høie og steile Fjeld Staalberg løber i en sammenhængende Strækning saa parallel og nær ved den heele Fiord, at der intet beboeligt Land kunde være imellem dem, om ikke en vis Landpynt stak ud, og gav Plads til en eeneste liden Gaard, ved Navn Steen-Næss, et Navn, der passer sig fuldkommen vel, efterdi Gaarden ligger paa et Næss eller Odde, og er fuld af Steene, som idelig løbe ned fra Fjeldet. Den Nordre Side af Fiorden har heller ikke, for saa vidt Stranden selv egentlig angaaer, meere end et eeneste dyrket Sted, nemlig den lille Gaard Modve, som er forsynet med gode og til Hårdsteene brugelige Sandsteen-Bierge; men derimod har den en vis Abning i sin Fjeld-Strækning, og en imellem Abningen løbende Dal, som er bedre beboet, end begge Fiordens Strand-Sider tilsammen tagne, nemlig:

- 2) Urke-Dal, en temmelig lang og snæver Dal, som aabner sig paa Nordre Side af Norangsfjorden strax inden for Leknæss, og gaaer først mod N.O., men siden mod S.O., i 1 Miils Længde op til Strandsdalen i Strands Sogn, fra hvilken den adskilles ved et Tvær-Fjeld. Dalen bærer Navn af den store Gaard Urke, som til- lige med et Par andre smaa ligger der, hvor Dalen er bredest, det er at sige, i dens Munding; thi længere op bliver den alt for smal og høi til at kunde beboes, og tiener altsaa for den største Deel ikkun til Søetre, eller Græsgange for Dvæget om Sommeren. Da den nu er bekendt for een af de bedste saa kaldte Søter-Dale, har jeg i Slutningen af Julii Maaned 1758 besøgt den fra nederst til overst, meest for at lære at kende dens Urter, hvilke jeg her, tillige med Dalens øvrige Beskaffenhed, kortelig maa anføre. Dalen gaaer me-

stendeels fort i en sammenhængende Strækning, dog saa, at den paa Nordre Side har et Par smaa Tvær-Dale, af hvilke den øverste aabner en lang og besværlig Bei hen til Søkelvens Sogn. Den ligger indsluttet imellem tvende meget steile Fjeld-Sider, som med Fodderne stode nær til hinanden, og folgelig giøre Dalen trang og indknebet. Midt igiennem Dalen løber en Elv, og paa Nordre Side af Elven en besværlig Bei, som dog tiener til en Allfarvei for dette Kalds Indbyggere, saa ofte de reise til Romsdals Marked med Heste; thi disse maa alle bringes her igiennem ned til Strandsdalen, derfra over Band til Stordalen, og saa videre fort til Romsdalen. Paa den første halve Deel af Beien, neden fra at regne, forekom i Sæter-Dalen (eller den udyrkede Part af Urkedalen) af Jord-Arter bruun Okker, og af Urter *Digitalis*, hist og her; men ingensteds noget synderligt Græs, undtagen paa de indhegnede Sæter-Stole, hvor Kvæget forsamles om Aftenen og ligger Natten over. Der vorede Græsset hyppig nok, men bestod dog næsten aleene af *Ranunculus acris* og *Asplenium quod Ruta muraria*, hvilken sidste jeg rakte min Hest for at erfare, hvad Virkning den vilde have hos ham; men maatte fornemme, at han ikke engang vilde smage den, maaskee fordi han allerede havde lært at kiende dens Skadelighed. Af Træer opvokse langs ved Elven *Salix foliis integris hirsutis lanceolatis*, item *Salix foliis ovatis rugosis subtus tomentosis undatis* β), begge i Mængde; og paa de til Anseende meget græsrige Fjeld-Sider stod Birke-Skov i stor Overflodighed, skiont paa saa bratte og høie Steder, at den ikke uden BANGSkelighed lader sig fælde, end sige nedbringe og synes derfor bestandig at ville staae til ingen Nytte, med mindre den, som forhen er mældt, kunde brændes til Kul paa Stedet. Hvor den første halve Deel af Beien havde Ende, eller omtrent midt i Sæter-Dalen, begyndte Urterne kiendelig at forandre sig; og fandtes

da i visse ved Elven beliggende Sumper *Saxifraga foliis ferratis* caule nudo simplici og *Festuca spiculis viviparis* i stor Mængde; dernæst *Stellaria foliis cordatis petiolatis*, som ellers hos os er rar at see, og *Hieracium caule subnudo unifloro calyce piloso*, med et enkelt Blomster samt meget tyk og lodden Blomster-Knop, begge i Mængde; og endelig *Lycopodium quod Muscus erectus*, *Eri-geron pedunculis alternis unifloris*, *Viola arborescens* og *Salix foliis ferratis glabris orbiculatis*. Hidindtil havde Dalen efterhaanden, og ligesom usformærkt, tilstaget i Høide; men nu begyndte den med eet at faae en meget mærkelig Forhøielse, eller ligesom en nye Etage, den jeg i en staaende Linie vil regne for 100 Skrit; og der mødte overalt, hvor Opgangen skeede, *Bartsia* og *Ranunculus ac-nitifolius*. Oven for denne høie Af sætning blev Dalen atter nogenlede s jævn, men Fjeld-Sidernes Beskaffenhed ganske forandret, ikke saa meget i Henseende til Steilhed som Røghed, da de overalt, lige ind til Dalens Ende, befandtes saa blotte og bare, som de kunde have været skræbete, og havde ved sine Fodder nogle skrækelige Steen-Urer, som gik skraas ned til Dalen, og indtog den største Deel af dens Brædde, paa begge Sider af Elven. Imidlertid forekom dog endnu, hvor Veien faldt, *Salix foliis ferratis glabris orbiculatis* (som her bliver anseet som et ypperligt Foder for Creaturene) men især *Saxifraga foliis ferratis caule nudo simplici* og *Ranunculus calycibus hirsutis*, i største Overflodighed. Derefter mødte store Sne-Bræer, som paa mange Steder ganske bedækkede de forom-mældte Steen-Dynger, og vare saae at gaae over, formedelst den brumlende Lyd af de smaa Tvær Elve, som fra Fjeld-Sidene løbe der og andensteds ned imellem Steenene til Hoved Elven; men havde i øvrigt ingen Mærkværdighed ved sig, som faldt i Sandserne, undtagen en solesig Kulde. Hvor disse endtes, blev Dalen dyb som en

Huule, hvori laae nogle smaa færske Bænde; og tilsidst mødte, paa Søndre Side af Dalen, en overmaade stor Steen-Dynge, som ei alene indtager den største Deel af Dalen selv, men og af Tvær-Fjeldets Bestre Side, mod hvilken Dalen standser; saa at man ingen anden Vej kan tage end over denne uendelige Mængde af Bierg-Stykker, som deels vare besprængte med grønne Partikler af en fremmed Materie (uden Tvivl en *Quartzum tinctum*) deels overklædte med en beegsort og glindsende Moss, kaldet *Lichen filamentosus ramosissimus decumbens*. Efter denne Steenfulde Vej, som kaldt mindre besværlig end jeg havde forestillet mig, kom jeg endelig op til det øverste af Tvær-Fjeldet, som er noget lavere end Side-Fjeldene, og foresandt der meere Græs og Lyng, end man kunde have formodet i den Højde; især *Andromeda* f. *Erica pedunculis aggregatis*, *Rumex floribus hermaphroditis digynis*, *Ranunculus calycibus hirsutis* og *Stellaria foliis oblongis pedunculis subbifloris*, af hvilke den sidste er mig meget sielden forekommen, og bør regnes blant vore rareste Fjeld Urter. Derfra bødte Fjeldet sig ned ad til Strandsdalen; Sne-Bræer mødte paa nye; og efter dem Lyng Mark, hvor *Lichnis floribus dioicis* og *Ranunculus aconitifolius* vorede baade i Overflodighed og af usædvanlig Størrelse. Dog! dette henhører egentlig til den forhen beskrevne Strandsdal, hvis Bestre Fjeld-Strækning ligger paa tværs for Urkedalen, og er derfor i den sidste Beskrivelse bleven kaldet et Tvær-Fjeld.

IV.) Norangs-Dal, som gaaer op fra Norangsfjordens Botn, og maafee bærer Navn af sin Uenghed eller Tranghed, er meget længere og trangere end Urkedalen, saa og langt meere krum eller bugtet, men derhos langt mindre høj. Den strækker sig i alt 2 Miile langt op igiennem Landet, og gaaer fra S. O. til Sonden med adskillige Bendinger hen til en anden bugtet Dal, nemlig Nebbedal i Syndelsvæns Sogn,

med

med hvilken den ganske foreener sig; saa at der igiennem begge Dalene falder fra Norangsfjord til Syndelvsfjord en usædvanlig kroget Lande-Stræk paa 3 Milles Længde. Dalen indbefatter i alt kun 4 Gaarde, af hvilke Skuldstad eller Skyldstad, som ligger i Gierding Mål fra Stranden, er den øverste; følgelig bliver den største Part af Dalen ikkun at ansee for en Søster-Dal, ligesom den og virkelig holdes for den allerbeste af det Slags her i Kaldet, maaskee fordi den ikke, som de fleste andre Dale, stiger op ad i nogen mærkelig Høide, men er næsten lige lav overalt fra Begyndelsen til Enden. Dette er og Aarsagen, hvorfor her intet andet forekommer af Urter og Bærter, end hvad man i Almindelighed kan see paa lave og jævne Marke; hvorpaa jeg havde Beviis i Aaret 1757, da jeg i een af Sommer-Maanederne besøgte Dalen fra nederst til øverst, uden at finde noget andet mærkværdigt af det Slags i Søster-Dalen, end *Phleum spica ovato cylindracea*, som jeg hverken for eller siden har seet, og længst ned ved Stranden *Scabiosa arvensis*, hvilken jeg dog ikke anfører for sin Rarheds men Mangfoldigheds Skyld, efterdi den stod her saa tyk, som Sæden i en Alger. Derimod forekommer her en Deel andre Naturlige Mærkværdigheder, saa vel i Henseende til Biergenes Beskaffenhed, som til den igiennem Dalen nedlobende Elv, og de med Elven forenede smaae færske Bænde, med videre, om hvilket alt jeg maae erindre følgende: 1) Hvad Fjeldene angaaer, da ere de paa begge Sider meget høie og steile, og ligge derhos saa nær ved hinanden, at Dalen bliver usædvanlig trang, især paa visse Steder, hvor man ikkun paa een af Siderne finder Plads nok at gaae paa imellem Fjeld-Foden og Elven, følgelig ofte maae sætte tvært over Elven, og holde sig snart til den eene Aaebrød snart til den anden. Det største og anseeligste af alle disse Fjelde er det saa kaldte Stabierg, som ligger omtrent midt i Dalen, og kan neppe have sin lige i Steilhed, ligesom det og er bekiendt, af den overmaade stærke og hastige Gienlyd,

eller Echo, som det giver fra sig. Ved dette saa vel som de øvrige Fjelde her i Dalen er at mærke som noget besønderligt, at de, paa den til Dalen vendende Side, see ud som de vare sammensatte af tvende ganske ulige Deele, da den nederste og korteste, som udgjør Fjeld-Foden, ligger skraa, og er med det herligste Græs beprydet, naar derimod den øverste Deel, som gemeenlig udgjør de 2 Tredendeele af Fjeldets Høide, stiger derfra Lodret op i Beiret, og er ganske blottet baade for Græs og Skov. Grunden og Aarsagen til denne Situation, som i Fjorberne er lige saa usædvanlig som paa Nerne almindelig, kan man ingensteds bedre lære at kiende, end i den nyelig beskrevne Urkedal, eller rettere, i den øverste Part af samme Dal, hvor den strax falder i Diene; thi der befindes Fjeld-Siderne ligeledes steile og nøgne oven til, men skraa og hældende neden til, og omendskiont de skraaeliggende Fjeld-Fodder ere der ubedækkede, men her overklædte med en Grønsvær, saa kan man dog af den øvrige Liighed imellem dem let slutte, at de maae have een og samme Naturlige Aarsag, det er, at de paa begge Steder maae bestaae af Fjeld-Skreeder, eller af de fra Fjeld-Siderne udbrustne Bierg-Stykker, hvilke her lettere have kunnet samle sig en Overklædning af Muld end i Urkedalen, der ligger saa meget høiere op i Luften, og saavel den meeste Tid af Sommeren er bedækket med Sne. Betragter man Biergenes skraa og Græsriige Fodder paa Nerne, skal man uden Tvivl finde, at de der, ligesom her i Norangsdalen, ere intet andet end Loft-Murer (det er, Steen-Murer bedækkede med et Loft af Muld) hvis Oprindelse maae søges i Fjeldenes naturlige Steilhed; thi denne har foraarsaget, baade at Steenene ere udbrustne fra Fjeld-Siderne, og at de have sat sig i en skraa Linie saa lige ned og tet ved Fjeld-Fodderne, at de nu, da de ere overhylede med Jord, synes at udgjøre en væsentlig Deel af Fjeldene selv, endskiont de fra dem virkelig ere adskilte, og blot foreenebte ved en Jord-Skorpe, der let har kunnet samle og fæste sig

fig paa de i det Lave beliggende skraae Steen-Dynger, men ikke paa de høie og tværbratte Fjeld-Sider, som derfor befindes at være ganske blotte og nøgne. 2) I den øverste halve Part af Dalen findes 5 særste Bænde, af hvilke det første (neden fra at regne) er det mindste, og ikkun at ansee for en Cump eller Kiær; men det andet, som ligger nær derhos og ongefær midt i Dalen, det største af dem alle, og omtrent $\frac{2}{3}$ Fierding langt; hvorpaa endelig efter noget Mellemrum følge de 3 øvrige Bænde, som alle ere meget større end det første, og noget mindre end det andet særste Bænde, men ere alle imellem sig selv lige, og ikkun nogle faa Bøffe-Skud fra hinanden beliggende. Alle disse 5 Bænde ere forenede ved en Elv, som giennemskærer den heele Dal fra Begyndelsen til Enden, og løber paa de flæeste Steder igiennem en aaben og synlig Kende ligesom sædvanlig, men paa 2 Steder i sær ganske skjult, nemlig imellem de 3 øverste Bænde, hvor den rinder saa dybt under Jorden, at man hverken kan høre Susen, eller fornemme det ringeste til dens Løb, undtagen ved Indløbene i de 2 næst øverste Bænde, eller der, hvor Elven foreener sig med det andet og tredje Bænde, oven fra at regne; thi der sees denne Søndmørske Anas, ligesom hiin Spanske, tydelig at dukke op igien, og at fortsætte sit Løb som en Strøm igiennem Bændene. Aarsagen dertil er paa begge Steder een og den samme, nemlig et usædvanlig stort Fjeld-Skred, som en Gang (uvisst paa hvad Tid) har opfyldt Dalen for saa vidt de 3 øverste Bænde strække sig, eller rettere, har overhyllet de imellem bemældte 3 Bænde liggende Stykker af Dalen, og folgelig ganske bedækket Elven, der nu saa meget mindre kan sees eller bemærkes, som Steen-Dyngerne, under hvilke den løber, ere ved Tidens Længde overklædt med saa megen Jord- og Græsrig Mark, at man nu seer Søster-Støle indrettede, og en Hoben Dvæg forsamlet der, hvor tilforn intet andet har ligget end unyttige Steen-Murer. At dette virkelig forholder sig saa, og at Markene her egent-

egentlig ere at ansee for Loft-Murer, det kan tydelig nok erfares, deels af de mange hist og her opstikkende Steene, deels af Grønsvarens eller Jord-Skorpens Beskaffenhed, som paa visse Steder er saa tynd, at den synker ganske ned under Heste-Fodderne og faaer Huller; men at Forandringen ogsaa maae være skeet fra umindelige Tider, det viiser Marfenes Fashed paa andre Steder, item de høsliggende Fielde, paa hvilke nu omstunder ikke er at see ringeste Tegn til Skreder. 3) Det næst øverste farske Band, eller det mellemste af de 3 øverste Bander, har denne Egenfskab frem for de andre, at det undertiden mærkelig aftager og formindfses, ei aleene om Sommeren i stærk Tørke, men endog om Vinteren i stærk Frost; thi da befindes Bandet under Jisen altid at være bortrundet, og Jisen selv at ligge tilbage som et svagt Loft, der aldrig uden Fare kan betrædes. Udtørrelsen strækker sig næsten til det heele Band, som overalt har ikkun meget liden Dybhed, undtagen ved den nederste Ende, hvor det har et saa kaldet Høll, eller dyb Huule i Bunden, der altid staaer fyldt med Vand, naar den øvrige Deel af Bunden er tør, og modtager da alle Bantets Fiske, bestaaende af Dret og Rør, følgelig giver Daleboerne Anledning til en god, sikker og meget magelig Fangst, naar de kun passe paa i Tiide, og ei lade sig forekomme af den sneedige Rør, som ikke sielden tager Forlod og deeler Byttet ulige. Spørger man om Aarsagen til denne Udtørrelse, da veed jeg intet at svare med nogen Visshed, men troer dog, at den egentlig bør søges i de tvende underjordiske Elve, imellem hvilke Bandet ligger, eller rettere i Elve-Farene 3: Elvenes Rønder, som uden Tvivl maa være af forskiellig Beskaffenhed, om ikke overalt, saa dog ved deres øverste Åbning, eller der, hvor Elvenes skulte Løb tager sin Begyndelse. Denne Åbning formoder jeg at være meere trang og mindre dyb hos den øverste skulte Elv, end hos den nederste; og om saa er, bliver det meget troeligt, at den første, formedelst Bandets Aftagelse i Sommer-

Heeden,

Heeden, og Tilstoppelse af Jis om Vinteren, ofte ligger tor, naar den sidste imidlertid bliver ved at flyde; hvoraf nødvendig maae følge, at det mellemste Vand udgyder sig igiennem den nederste Elv paa en Tid, da det intet Tilflod har oven fra, og altsaa til sidst løber ganske ud, lige indtil det forbemældte Høll, som ligger dybere end Elve-Renden og Vand-Bunden, og derfor altid staaer fuld af Vand, naar det øvrige er udtørret. Saaledes synes denne Hemmelighed best at kunde forklares, skiont jeg reent ud bør tilstaae, at det er en blot Gissning eller Hypothesis, og at den rette Sammenhæng er meget vanskelig at udfinde her, hvor Naturen kan siges paa een Gang baade at have vilst og skult sin Konst. Disse ere da de mærkværdigste Steder i Norangsdaalen, om hvilken jeg allereede har erindret, at den til sidst foreener sig med Nebbedalen, og giver derved Anledning til en 3 Miile lang og temmelig besværlig Alfarvei. Denne har tilforn været den sædvanlige Bei for Foged og Sorenskriver paa deres aarlige Ting-Reiser, da de først besøgte Ting Stedet for Jørgenfiords Skibrede, nemlig Gaarden Marstkoug i Bonddalen, og toge derfra her igiennem til Gaarden Hellsfyllt, som var Tingsted for Syndelvens Skibrede; men da de især om Høstens Tid havde stor Noie for at komme fort, og Fogden een Gang nær havde tabt sit Skatte-Skriin i eet af de forommældte færske Bande, lode de af at fare paa denne vanskelige Bei, og forflyttede Syndelvens Tingsted fra Hellsfyllt, som ligger i Syndelvsfiordens Botn, hen til Gaarden Langeloe i Strandsdalen, hvor de med Magelighed kan komme til Baads.

V.) Stor-Fiord tager sin Begyndelse ved Norangsfiordens Abning, eller ved Enden af den egentlig saa kaldte Jørgenfiord, og gaaer først i lige Strækning med denne sidste 1 Miil mod Sonden; men bøier derpaa af til Vesten, og fortsætter sit Løb en halv Miil længere ind i Landet, indtil den omsider standser ved Skiaastad-Dalen.

Et

Denne

Denne Fiord, som paa Østre Side egentlig begynder fra det høie Fjeld Staalberg ved Norangsfjorden, og paa den Vestre fra Hustad-Næss ved Bonddalen, er i Almindelighed meget dyb, og i Begyndelsen temmelig breed; men bliver siden alt meere og meere indfneben og trang, fornemmelig hen imod Botnen, eller ved den udstikkende Landpynt Kald-Næss, hvor den baade er meget smal og meget høj, formedelst en fra Pynten udgaaende Grunde, som strækker sig lige tvært over Fjorden. Fjeldene paa begge Sider af Fjorden ere meget høie, steile og sammenhængende, saa at her sielden findes nogen ret beboelig Strandbræd, og endnu mindre nogen Dal eller Abning imellem Fjeldene, undtagen paa det Sted, hvor Fjorden ved sin Bending mod Vesten foraarsager en Bugt i Landet; thi der gaaer en liden Dal op fra Fjorden, kaldet Biddal, som udgjør et lidet Bygdelay for sig selv, bestaaende af 10 Gaardmænd. Hvad Strand-Siderne egentlig angaaer, da ere de overalt meget steile og ubeboelige, fornemmelig i Begyndelsen, eller ved Fjordens Abning, hvor man paa Østre Side, fra Staalberg og lige indtil Biddal, har en ganske øde og ubeboet (skiont derhos meget Skov- og Græs riig) Strand af en heel Miils Længde, som kaldes Staalberg-Strand, og paa Vestre Side, fra Hustadnæss til Gaarden Skaar, en lige saa øde og meere nogen Strand, kaldet Skaar-Strand, som dog ikkun holder en halv Miil i Længde. Derefter blive Strandene lidt meere beboelige; men indbefatte dog i alt (Biddal uberegnet) kun 6 middelmaadige Gaarde, 3 paa hver Side af Fjorden. Alt dette uagtet, falder dog i disse Egne ganske god Korn-Avling, og i Fjorden selv skiont Fiske- og Sild, især paa den forommeldte høie Grunde ved Kaldnæsset, hvor Fiske-Fangst med Rod bequemmeligere kan skee, og bedre lykkes, end ved de dybe Strandbrædde. Lillige med Silden indfinder sig hver Sommer en Mængde Stør eller Størje, som fanges her i Fjorden i større Antal, end paa noget andet Sted

Sted hos os, deels tillige med Silden i Bod, deels og fornemmelig med Skuttel eller Harpuun, saa at en vel øvet Fisker kan, paa denne sidste Maade aleene, fange 15 til 20 Stykker i een Sommer, og derved gjøre sig en aarlig Fordeel af lige saa mange Rigsdalere; thi dette Slags Fisk finder i Almindelighed god Afstræk blant Bønderne, omendskiont den af nogle holdes for at være usund. At Stor-Fangst med Harpuun lykkes her saa vel frem for andensteds, det maae for en stor Deel tilskrives Fjeldenes Høide, og den dermed følgende stærke Fjeld-Skygge paa Fiorden; thi denne gjør, at Storen, som gemeenlig holder sig et Par Favne dybt i Vandet, des lettere og bedre kan sees af den, der skal bruge Harpuunen. Meere falder ikke at erindre, enten om Fiordens Beskaffenhed i Almindelighed, eller om Gaardenes i særdeleshed; men alligevel bliver dog paa den Vestre Strand-Side endnu at mærke følgende.

- 1) Hustad-Næsset er et saa kaldet Næss eller Forbjerg, beliggende paa Søndre Side af den Bugt, som skærer sig indtil Bonddalen, og altsaa ikke ret langt fra den Gaard Hustad, af hvilken det bærer Navn; thi den Fjeld-Strækning, som der begynder at danne Bugten, endes her med en Pynt, eller et Forbjerg, som sætter Grændse imellem Jørgensfiord og Storfjord. Dette Forbjerg er saa steilt og brat, at det ikke vel kan bestiges, og tages under nogen noie Betragtning; men alligevel kan man af de oven fra nedfaldne, og ved Stranden beliggende, store Steene let slutte, at det maae indeholde en god Deel Jern-Erz, som dog falder rødagtig, og synes ei at være af beste Slags.
- 2) Naaemands-Giøsslet, som ligger strax Sonden for denne Pynt, er intet andet end et Giøss, eller en lang og dyb Indhuuling i den øverste Deel af Fjeld-Siden, hvor man paa det nogne Bierg seer en vis Lusum Naturæ, eller et udstaaende Bierg-Stykke, der nogen-

ledes ligner en Mand's Skabning, og kaldes Raar-Manden af den Aarsag, som forhen er viist ved Trolld-Giøllets Beskrivelse i den egentlig saa kaldte Jørgensfiord. Fra denne snævre Dal, om jeg saa maae kalde den, nedløber idelig en Hoben Vand, og med Vandet en Mængde Leer, som (efter deres Forsikkring, der noiere have betragtet disse bratte Steder) kommer udflydende af en Aare i Fjeldet, og befindes ved Fjeld-Foden, hvor det bliver liggende i en Dynge, saa stærkt blant et med et Slags Mica eller Glimmer, at man faaer de Kieppe, som stikkes deri, ligesom forsolvede tilbage. Man finder og sammesteds mange løse Stykker af dette Leer, som, naar det længe har ligget i Lusten, bliver haardt som Steen, og kommer i øvrigt meget overeens med det forhen beskrevne Leer, som findes ved Gaarden Ulfem paa Haramsøen, ikkun at det er mere ureent.

VI.) Skiaastad-Dal begynder ved Storfjordens Botn, og strækker sig derfra, i en krum Linie fra Vesten til Norden, 1 Mil op til Jorde-Dalen i Voldens Sogn, med hvilken den saaledes foreener sig, at man igiennem begge Dalene har en Landevei af 2 Miles Længde fra Storfjord til Østefjord i bemældte Voldens Sogn. Mod Sonden grændser denne Dal til Raboe-Fogderiet Nordfiord, og især til Hornings-Dalen, hvoraf det overmaade høie Fjeld, som kaldes Horningsdals-Rok, og ansees af mange for det høieste Grændse-Fjeld paa Søndmør har faaet Navn. I øvrigt er Dalen omtrent af samme Beskaffenhed, som de fleeste andre Dale hos os, og har intet mærkbærdigt, undertagen en Elv med et Par færske Bænde, samt en Deel smukke og frugtbare Gaarde, blant hvilke jeg især maa nævne 1) Birke, som ligger ved Elve-Munden, og har givet Dalens nederste Part Navn af Birk-Dren. 2) Soure eller Søvre, som er een af de største Gaarde her i Dalen, og har en meget behagelig Situation imellem to færske Bænde, af hvilke det

neder-

nederste kaldes Soure-Bandet. 3) Rørstad, som har givet det øverste Band Navn af Rørstad-Band, og har oven for sig en stor Snee-Bræe, der siges at strække sig lige hen til Nordfiord. I Snee Bræen skal være mange dybe Sprækker, hvor Nøget undertiden falder ned og omkommer; og neden under den løber en stor Tvær-Elv, som udgyder sig i Rørstad-Bandet. 4) Skiaastad, som ligger $\frac{1}{2}$ Mil op fra Birk-Pren, og er den øverste Gaard her i Dalen. Af denne Gaard er det, at Dalen bærer Navn; og et got Stykke oven for den aabner sig paa Nordre Side en Tvær-Dal, kaldet Skibs-Dal, som har slet intet mærkværdigt ved sig, undtagen Navnet, hvilket man forsikrer at have sin Oprindelse af et Skib, som for meget lang Tid siden skal være fundet i samme Dal; skiont ingen af de nu levende Indbyggere her i Eggen enten har seet Levninger af Skibet, eller veed at forklare, af hvad Størrelse og Beskaffenhed det har været, paa hvad Tid og Sted det egentlig er fundet, om det har staaet under eller over Jorden, og ved hvilken Anledning det kunde være kommet op til en saa langt affides liggende Søter-Dal, der for sin Ubeleiligheds Skyld er i de seener Tidder bleven ganske forladt, og besøges nu omstunder sielden eller aldrig. Den, som troer, at man engang i Schweiz har fundet et heelt Skib, med Skibs-Folk og al Udreedning, 100 Favne dybt i et Bierg (See Th. Moro neue Untersuchung der Veränderungen des Erdbodens 2 Th. Pag. 409.) kan vist nok have mindre Møie for at troe det, som her berettes om Skibs-Dalen; og naar man vilde følge bemældte Forfatters System om Biergenes Oprindelse, nemlig at de ved en underjordisk Jlds-Udbrydelse ere opstodte fra Hav-Bunden, saa kunde man heller ikke blive forlegen med at give Marsag til alt det usædvanlige, som forekommer enten i eller oven paa Jorden. Men da man ved saadan Forklaring nødes til at gaae alt for langt op i Tiden, saa skulle jeg for min Part helst troe, at forommældte Skib i Skibsdalen, saa fremt det

ikke er ganske fabelagtigt, maa af vore gamle Forsædre være bragt saa høit op i Anledning af et Feldtslag, og brugt som en Liig Kiste til at begrave de i Striden faldne Personer paa Vald-Pladsen; thi derpaa har man et mærkeligt Exempel i Kong Hagen Adelssteens Historie, nemlig i det store Feldtslag, som han heldt paa Freidøe (nu Dvamsøe) i Herroe Sogn, hvorom herefter skal mældes noget meere. Det fornemste, som herimod kunde indvendes, er, at saadant ikke vel kan have tildraget sig paa et saa langt affides liggende Sted, hvilket jeg og gierne tilstaaer; men holder dog denne Meening for den rimeligste, indtil jeg hører nogen bedre (*).

Efterat jeg saaledes har anført det vigtigste, som mig er bekiendt, om Jørgenfiords Præstegjeld i Allmindelighed, og om enhver Part deraf især; saa staaer nu intet andet tilbage, end at meddeele den sædvanlige Fortegnelse over Gaardens Navne og Matrikel-Lart, med videre, alt efter den Orden, i hvilken Bygdelavene forhen ere betragtede.

Jørgen-

(*) Dersom det synes lidet rimeligt, at et Skib er fundet i en høit op beliggende Søter-Dal, saa vil det ventelig forekomme Læseren endnu meere utroeligt, at der skulle findes en Skibs-Kiel paa een af de høieste Fjeld-Rygge. Det er langt fra, at jeg vil sige mig god for nogen af disse Beretningers Rigtighed; men imidlertid bliver det af mange forsikket, at oven paa det høie Fjeld Olden eller Halden i Søndfiords Fogderie skal endnu være at see en Skibs-Kiel, som har givet Anledning til det Sagn og Ordsprog: at Noe Ark blev staaende paa Halden. Er Kielen saa stor, at den passer sig til et Skib, da kan det lille særste Vand, som siges at ligge i Nærværelsen deraf, ikke fuldkommen løse Knuden; thi det bliver dog altid Spørsmaal, hvad der har fundet bevæge Folk, at bygge saa stort et Fartoi til et saa lidet og oven paa Fjeld-Ryggen beliggende Vand. Nu har jeg vel allerede træt Læserens Taalmodighed?

Jørgenfiords Præstegjæld.

Bygde- lavens Navne.		Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
Navne.		Skyld.			Gaard- mænd.	Pladje- mænd.	Huus- mænd.	
		Bog.	Pd.	Mf.				
Jørgen- fiord.	Moloup.	1			1			
	Strandebæe.	$\frac{1}{2}$			1			
	Næs.		2	6	1			
	*Nyre-Trandal.							
	og	2		18	3		1	
	*Andre-Trandal							
	Midt-Trandal.	1		9	1			
	Rønningen.	$\frac{1}{2}$			1			
	Beknæs.	1		6	1		1	
	Andre-Standal.	$6\frac{1}{2}$			9		1	Kaldes og Store-
	Stavset.	$1\frac{1}{2}$			2		1	Standal.
	Nyre-Standal.	3		18	3		1	Kaldes og Lille-
	Stelen.	1			1		1	Standal.
	Nyrenæs.	$\frac{1}{2}$			1			
	Dursnæs.	$1\frac{1}{2}$		21	2		1	
	Klubbenæs.	$\frac{1}{2}$			1			
	Salterøe.	1		9	1			
Oren.	$1\frac{1}{2}$			2				
Skarbee.	1		18	1				
*Bullefkind.		2	6	1				
Sæbee.	$4\frac{1}{2}$			2	1		Her boer nu omstun-	
Riise.	5			5		1	der Præsten og svarer	
Narskoug.	$1\frac{1}{2}$			2		1	Stat af sit Brug.	
Holand.		2	6	2			Her er Tingsted for	
*Alflestad.	3		27	4			Jørgenfiords Sli-	
Frøeland.	$4\frac{1}{2}$			5			brede.	
*Myrchoel.		2	15	1				
Stokke.	3		27	4			Her ligger den rette stat-	
Wille.	3		18	3			tesfri Præstegaard, som	
							nu bortfæstes til Bønder.	

Torgenfiords Præstegjeld.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes		Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skyld.	Gaard- mænd.	Pladse- mænd.	Huus- mænd.	
		Vog.	Pd.	Mt.		
Bond- Dal.	Bagelsæt.	2 $\frac{1}{2}$			4	
	Tværgraven.	1		18	2	
	Eide.	1			1	
	Lien.		2	6	1	
	Kefdal.	3 $\frac{1}{2}$			5	
	Sletdal.	1 $\frac{1}{2}$		27	2	
	Arten.	1			1	
	Kefdalsboug.	1		9	1	
	Tryset.	2		18	3	
	Gjære.	1		18	2	
	Narsæt.	2 $\frac{1}{2}$			4	
	Qvistad.	6 $\frac{1}{2}$			8	
	Mee.	4			4	1
	Hustad.	5		18	5	1
	Store-Urke.	3 $\frac{1}{2}$			5	
Nor- angs- Fiord.	Midt-Urke.	2			2	
	Fremmer-Urke.					
	eller	1	1		1	
	Gjære.					
	Houglekke.	1 $\frac{1}{2}$		18	2	
	Klof.	1	1		1	
	Modve .	1			1	
	Steen Næss.	1	1	9	2	1
	Øye.	2 $\frac{1}{2}$			5	
	Norang.	5 $\frac{1}{2}$			7	
Nor- angs- Dal.	Norangs-Stol.					
	eller	$\frac{1}{2}$			1	
	Ødegård,					

Torgen.

Tørgenfiords Præstegield.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Eghd.			Gaard- mænd.	Pladse- mænd.		Huus- mænd.
		Dag.	Ud.	Alt.				
Nør- angs- Dal.	Skyldstad.							Kaldes og i de gamle Do- cumenter Ganselre og Gramsager.
	eller	4 $\frac{1}{2}$			5			
	Skuldstad.							
Stor- fiord.	*Biddal.	3			3			Disse 3 Gaarde ligge i en liden Dal, kaldet Biddal.
	*Nedre-Biddal.	4			3			
	*Øvre-Biddal.	2 $\frac{1}{2}$			4			
	*Hole.	2 $\frac{1}{2}$		18	2			
	Selje-Reite.	1 $\frac{1}{2}$			2			
	*Reire.	3 $\frac{1}{2}$			4			
	Søtre.	1 $\frac{1}{2}$			1		1	
	Findnæss.	2 $\frac{1}{2}$		27	4		1	
	Skaar.	1			1		1	
	Virke.	5 $\frac{1}{2}$			5			
	*Nafre.	2 $\frac{1}{2}$		18	3			
Skiaa- stad-Dal	*Nedre Søvre.	1 $\frac{1}{2}$			2			Begge kaldes gemeen- lig under et Søvre eller Soure.
	*Fremmer Søvre.							
	eller	1 $\frac{1}{2}$		18	2			
	Øvre Søvre							
	*Nørstad.	4 $\frac{1}{2}$			6			
	Morken.	2			3			
	Skiaostad.	3 $\frac{1}{2}$			4			

Syvende Capitel.

Om

Boldens Præstegield.

Boldens Præstegield, som er eet af de fire Hoved-Kald paa Søndmør, har tilforn været meget stort og vidtloftigt, da det (foruden Bolden) indbefattede baade Jørgensfiorden og Bandelven under sig, og bor endnu, efterat disse to Kald ere skilte derfra, ansees for eet af de største og bedste Sogne-Kald i Provstiet. Det bestaaer for nærværende Tid af de toende Kirke Sogne, Bolden og Ørsten, og indtager paa det faste Land en vidtloftig Strækning af henimod 4 Miile i Længde og 2 Miile i største Bredde, grændsende mod Østen til Jørgensfiords og Harelds Sogne, og mod Vesten til Bandelvens Præstegield, men mod Norden til den saa kaldte Sege- eller Bartdals-Fiord, ved hvilken det adskilles fra Hareidlandet og de øvrige Søer-Øer, og mod Sonden til visse Fjeld-Strækninger, som sætte Grændse imellem Fogderierne Søndmør og Nordfiord. Den største Deel af al denne Land-Strækning, tilhører Hoved-Sognet Bolden, som er ulige større end Anneket Ørsten; men deri komme begge Sognene overeens, at de bestaae næsten aleene af fast Land, og ier hver for sig ifkun en eeneste beboet Øe, som ligger just ved Munden af den Fiord, der bestemmer ethvert Sogns Strækning, nemlig ved Munden af Bolds-Fiord og Ørste-Fiord, hvilke begge løbe jævnsides ved hinanden fra Norden til Sonden, og hore hver til det Sogn, hvoraf de bære Navn. Den sidste og Østligste Fiord, som tilhører Anneket, er ifkun 1 Miil lang, og blot

at ansee for en Tværfiord eller Green af Bartdalsfiorden; men den første udgiør en vigtig Deel af den i 1 P. 1 Cap. beskrevne Rødve-Fiord, eller rettere Røvd-Fiord, som er den anden Sødmørste Hoved-Fiord, og forandrer her sit Navn, i det den vender sig mod Sønden og Sydøst, da den først under Navn af Bolds-Fiord, og siden under Navn af Øste-Fiord, gaaer $2\frac{1}{2}$ Miil langt ind i Landet, og skyder desuden toende Greene fra sig paa Vestre Side, nemlig Dals-Fiord og Riils-Fiord. De mange Strande og Dale, som ligge ved alle disse Fjorde, udgiøre da egentlig Boldsens Præstegjeld, hvilket, omendskjont det strækker sig langt ind i Landet, og folgelig har adskillige snævre og steile Situationer, dog sielden er underkastet Uleiligheder af Snees og Steen-Skreed (*). Kaldet er, i Almindelighed at tale, frugtbart,

Uu 2

vel

- (*) Den mærkeligste Snee-Skreed, som man her i Egnen kan erindre sig, traf ind den 9 Februarii 1755, i Anledning af en kort vedvarende, men meget overflødig Snee, som blev inddreven af en Nordvestlig Vind, og faldt dybere ved Søe-Kanten end i Fjordene, af Marsag, at den ved en modsat Vind af Sydøst blev hindret fra at trænge sig saa dybt ind i Landet, som den ellers gemeenlig pleier. Dette gav da Anledning til en større Mængde Snee ved Søe-Kanten, end man nogeninde tilforn har seet, og forarsagede, at Snee-Skreeden ikke rammende de Steder, som ellers idelig ere udsatte derfor; men traf fornemmelig ind her og andensteds ved Søe-Kanten, hvor man lidet eller intet veed af slige Uheld at sige. Snees-Skreeden var egentlig af det Slags, som man kalder Meel-Fond, og gjorde selgelig ingen Skade paa Gaardenes Marke, Agre eller Enge, men ødelagde derimod adskillige Huuse, med alt hvad de indeholdte af Menneffer og Dvæg, dog saa, at nogle af de første ved et særdeles Guds Forsyn bleve reddede. Her i Kaldet maatte 18 Personer af begge Kien ved den Leilighed sætte Livet til; og kort Tid derefter, nemlig i Maret 1757, bleve atter 7 Menneffer paa samme Maade tagne af Dage, saa at dette Kald, blot i et Par Mars Tid, har mistet 25 af sine Indbyggere ved Snee-

vel beboet og Folkerigt, og havde i Aaret 1757, da efterfølgende For-
tegnelse blev forfattet, et Antal af 2787 Indbyggere, nemlig i

Bøldens Sogn.		Ørstens Sogn.	
Gaardmænd	315		177
Huusmænd	12		7
Gamle og gifte Folk	767		319
Ungt Folk og Børn	945		656
Summa	1712		1075
Deriblant Communicantere	1081		487

Meere bliver ikke i Almindelighed at mærke om disse tvende Sogne, som baade i Henseende til Størrelse og andre Omstændigheder ere hin-
anden meget ulige; hvorfor jeg og strax vil vende mig til ethvert Sogns
Beskrivelse især.

Første Artikel

om

Hoved-Sognet Bølden.

Bøldens Sogn, som er Hoved-Sognet her i Kaldet, bør vist nok
ansees for det største og vidtløftigste Kirke-Sogn paa Søndmør,
efterdi det baade i Længde og Bredde holder lige saa mange Mile, som
det heele Kald, og folgelig har det selv samme Grændser, undtagen paa
den Østre Side, hvor det formedelst Anneret Ørsten er adskildt saavel
fra Hareids Sogn, som til Deels fra Jørgensfjorden, og saaer derved
en næsten Kiilagtig Skabning, eller Skikkelse af en Trekant, hvis Basis
stoder til Naboe-Fogderiet Nordfjord. Paa denne Søndre, og længst
ind i Landet beliggende, Kant falder Biergenes Situation temmelig høi
og steil, og medfører altsaa en Deel af de Uleiligheder, som i næst fore-
gaaende Kalds Beskrivelse ere ommældte, især denne, at man paa man-

81. Feb = 1/2 Salustalant: Bøldens 1798
i Rosen
1798
2936

ge Steder nødes til at tage det meeste Høe høit op paa Fjeldene, og at bringe det derfra ned ved Hielp af Mennesker. I øvrigt er Egnens Frugtbarhed her i Kaldet noget forskiellig, og ikke overalt lige stor, da nogle af dem meget vel kan føde sine Beboere, men andre derimod ikke saa fuldkommen, at jo en Deel fremmet Korn, fornemmelig Byg, aarlig maa kjøbes. Dog er Byg-Sæden nu omstunder lige saa almindelig her som andensæds, og udgior næst Havren den vigtigste Korn-Avling. Af Rug, Hamp og Humle avles vel noget, men kun lidt. God Græsgang og Qvæg-Avling falder paa de fleste Steder; og faar holdes overalt i den Mængde, at Indbyggerne kan undvære fremmed Uld og Badmeld. Fyrre-Skov findes endnu paa nogle Steder, skiont ikke i tilstrækkelig Mængde, allerhelst da en stor Deel Fyrre-Brædder aarlig forbruges til Baade-Byggerie, hvorpaa dette Sogns Indvaanere lægge megen Bind, saa at de forsyne den største Deel af Fjogderiet med alle Slags Baade. Til Vaar-Fiskeriets Drift udreede de selv omtrent 40 store Fiske-Baade, og ligge til Fiske (som det her kaldes) eller indquartere sig i Torffe-Fangstens Tid, veels i Borgunds deels i Herøe Sogn, det er at sige, paa begge Sider af Breedsundet, hvor Fiskeriet best gaaer til. Derved er ofte vundet noget anseeligt; og dertil bør endnu lægges Fordeelene af Lar, Dveite, Sei, Sild og Stør, som aarlig fanges i Sognets egne Fjorde. Fiske Varene bringes af Sogne-Folket selv til Bergen med smaa Jægte eller Lændringer, af hvilke her findes en eller to i hvert Bygdelaav; undertiden gaaer og en Jægt derfra til Trondhjem med seede Varer; og det ene med det andet gior, at Tilstanden her i Sognet kan i Almindelighed siges at være god. Sognet bestaaer af mange store og smaa Bygder, hvilke nu hver for sig maa betragtes.

I.) Bolds-Fjord, som udgior den Nordligste Deel af Sognet, er intet andet end en Fortsættelse af Nøvde-Fjorden, som paa det Sted,

hvor den bliver meest indfneben og trang, det er, ved detvende fra Gursk-
 Den og det faste Land udstikkende Odder, forandrer baade sit Lob og
 Navn, i det den boier sig fra Osten til Sønden under Navn af Volds-
 Fiord. Denne Fiord er ved Abningen temmelig viidt udstrakt imel-
 lem det faste Land og de tvende store Der Gurskøe og Hareidland,
 ligesom den og der staaer i Forening baade med Bartdalsfiord og Pr-
 stefiord; saa at 4 Fiorde af forskiellige Navne stode paa dette Sted
 sammen som til en Middel-Punkt, og have midt imellem sig nogle smaae
 Der, af hvilke den eene, som kaldes Drøe eller Drenøe, tilhører Vol-
 dens Sogn, og lader sig beqvemmeligst henføre under Voldsfiorden,
 ved hvis Munding den egentlig ligger. Fra denne Abning gaaer
 Fiorden omtrent $1\frac{1}{2}$ Miil ind mod Sønden og S. O., og strækker sig
 paa Vestre Side fra Vældsviig forbie Dalsfiorden og lige hen til
 Mundingen af Riilsfiord, men paa Østre Side fra Birkensæs til
 Furnæs, hvor Øste-Fiorden, som er den anden og sidste Fortsættelse
 af Hoved-Fiorden, igien tager sin Begyndelse. Fiorden er overalt
 temmelig breed, og derhos meget dyb, især paa et vist Sted nær ved
 Mundingen, nemlig ved den saa kaldte Volds-Hammer, hvor Dyb-
 heden siges at gaae indtil 1000 Fodne. Deraf følger da, at Fielde-
 ne paa begge Sider af Fiorden ere meget høie og bratte, besynderlig
 paa den Østre Side, hvor de til Deels befindes saa steile, at ikke engang
 Sneen kan fæste sig paa dem; men da de derhos i Almindelighed ere
 Skovrige nok, saa tiene de ikke des mindre til Underholdning for en
 hoben Geeder, som her kan gaae ude heele Vinteren igiennem, og selv
 tage sin Føde af Trærnes Bark og Løv. Ligesom Fjeld-Siderne ere
 meget steile, saa ere og Strandene paa begge Sider smale og bratte;
 men da de alligevel indbefatte adskillige smaae og store Bygder, saa
 maae nu enhver af disse opregnes og kortelig beskrives. Paa Vestre
 Strand-Side moder 1) Vælds-Viig, en liden Bugt med 3 Gaarde,

der

der ligesom Bolds-Fiorden bærer Navn af Bold (en jævn og Græsriig Slætte) og tager sin Begyndelse fra samme Sted som den, nemlig fra den ved Rørde Sogns Grændser beliggende Landpynt, hvor Rørdefiorden skifter Navn. 2) Ulvestad-Bygd og 3) Sætre-Bygd, to gode og frugtbare Bygder, som bærer Navn af de 2 store Gaarde, Ulvestad og Sætre, og indbefatte under sig den heele Strækning fra Bældsviig til Dalsfiordens Munding, en Strand, der noget nær fortjener at kaldes den Kornrigeste Egn her i Sognet. 4) Folkestad-Bygd kaldes den høie men vel beboede Strand, som strækker sig fra Dalsfiordens til Kiilfiordens Munding, og folgelig ligger yderst paa den Landtunge, der gjør Skillemisse imellem disse 2 Tværfiorde. Den indbefatter i alt 13 Gaarde, blant hvilke Yttre- og Indre-Folkestad ere de fornemste; men da den ligger temmelig høit og afledes for Solen, saa bliver den i Henseende til Korn-Vokning noget nær at ansees for den ringeste Bygd i Sognet. Paa Fiordens Østre Strand-Side forekommer 1) Lie-Bygd, som ligger i en Bugt strax inden for Birkenæsset, og folgelig nær ved Ørstens Sogns Grændser; thi den smale Landtunge, som adskiller Boldsfiorden fra Ørstefiorden, bestaaer af en Fiold-Strækning, hvis adskilte Sider og Strande henhøre til adskilte Fiorde og Sogne. Denne Bugt er vel beboet, da den indbefatter 5 Gaarde med 15 Opsiddere; men strax derpaa følger 2) en steil og ubeboelig Strand, som strækker sig en halv Miil langt indtil Ekrem og en Deel flere derhos liggende Gaarde, som kan ansees for et særskilt Bygdelaug og indsluttes under Navn af Ekrems-Bygd. Derefter kommer 3) Eegsæt-Dal, eller det i Almindelighed saa kaldte Eegsæt-Eid, som gaaer tvært over Landtungen, og folgelig giver Anledning til et Eid, eller en Allarvei imellem Boldsfiord og Ørstefiord, som regnes for at være en halv Miil langt, og kaldes Eegsæt-Eid af Gaarden Eegsæt, der tillige med 4 andre ligger paa den Vestre Kant af Eidet, og altsaa

hen-

henhører til Boldsfiorden; hvorimod de øvrige Gaarde, som ligge paa Eidets eller Dalens Østre Kant, bør henføres til Anner-Sognet, og komme i Betragtning ved Ørste-fiordens Beskrivelse. Længs ved Stranden sees her overalt stærk Jern Rust i Biergene, hvilke desuden findes hist og her at være ligesom spækkede med en mørk, umoden og meget stor Granat-Art, som i Skikkelse af Plommesteene sidder deels indsluttet i det haarde Graaebjerg, deels i en Steen-Art, der seer ud som hårdnet Leer, og er formedelst Blandingen af Granaterne ganske rødspættet, følgerig maae være *Saxum micaceum fissile cinereum granulis granatinis quartzosisque Linnæi*. Herfra gaaer Stranden i Fierding Mil ubeboet indtil 4) Viige-Bygden, en større og meere betydelig Dal, som siden for sig selv skal beskrives; og endelig følger 5) Grevs-Strand eller Greebs-Strand, en temmelig lang og steil Strand, der strækker sig fra Grevsnæs ved Viigebygden hen til Fjurnæs, hvor Øste-Fiorden tager sin Begyndelse, og ligger tvært over for Folkestad-Bygden. Fjeldene oven for denne Strand ere meget bratte og nøgne, og see ei alene mere hvidagtige ud end sædvanlig, men give og derhos en stærk Glænde fra sig, især efterat det nyelig har regnet; hvilket alt bør tilskrives Bierg Malmens Beskaffenhed, eller den Materie, hvoraf Fjeldene her bestaae, nemlig en hvidgraa Steen-Art, som baade er stærkt blandet med hvide Quarz-Arter, saa og til Deels ligesom forsolvet af en hvid og glændsende Glimmer, følgerig maae være en *Saxum quartzosum album fragmentis superficiali-micaceis Linnæi*, uagtet den paa mange Steder er tæt besat med smaae og grønne Partikler af en Materie, som jeg holder for at være en *Quartzum tinctum*. Alt dette kan tydelig nok erfares ved Stranden (nemlig af de fra Fjeldet udbrustne og nu ved Søen liggende Bierg-Stykker) uden at gaae høiere op til Fjeldet selv, som vel har en skraa og Græsrig men derhos lidet befigelig Fod, og en Side, som lige fra Foden

Foden af gaaer nogen og steil op i en næsten perpendicular Linie. Dette er kortelig Beskrivelsen af over begge Fiordens Strand-Sider, og dens mærkværdigste Steder, blant hvilke endnu især kunde mærkes den Gaard

Grevs-Næss, som bærer fælleds Navn med den Landpynt, paa hvilken den ligger, og siges at have faaet samme af en Skotsk Frue, der enten virkelig har været, eller givet sig ud for at være Grevinde, og skal for mange Aar siden have boet her paa Stedet; skiont ingen nu omstunder veed at giøre Forklaring, enten om hendes Familie-Navn, eller om Aarsagen til hendes Afreise fra Skotland og Ankomst hid, med videre. Gaarden er for nærværende Tid een af de ringeste her i Egnen, da den er fuld af Steen Urer, som vise, at den engang maa have taget Skade af Fjeld-Skreed, og har desuden hverken smuk Situation eller andre Herligheder, som kunde giøre den til en anstændig Boepæl for Folk af hoi Stand. Den Have med Frugt-Træer, hvortil her endnu sees Tegn, giver vel tilkiende, at Stedet i de ældre Tider maa have havt fornemmere Beboere end Bønder; men at nogen af dem skulle have været af Grevelig Herkomst, derpaa habes intet andet Beviis, end Gaardens blotte Navn, som synes at have sin Oprindelse af Greve, skiont Stedet af nogle baade nævnes og skrives Greebsnæss, i steden for Grevsnæss. Kort at sige: alting beroer paa et blot Sagn, hvis Rigtighed jeg ikke tør bekræfte, men heller ikke ganske benægte, i Betragtning af Skotlands og Engellands mangfoldige indvortes Uroeligheder, og begge disse Nationers Trang til Lommer og Træelast, som idelig have nødt dem til at besøge vore Ryster, især i de ældre Tider, og ofte givet dem Anledning til at sætte sig her ned; hvilket ei aleene bevidnes af Herr Pontopp. i Norg. Nat. Hist. 2 V. Pag. 383, men kan og (om jeg ikke tager ganske feil) især slutes af et vist Kirke-Sogns

Navn her i Stiftet, eller af den i Hardanger beliggende Viig, kaldet Kingservtiig, der efter mine Tanker vil sige det samme som Kongevtiig (af det Engelske Ord King = Konge) og maa formodentlig tilskrives de Engelske eller Skotske Folk, som der i de ældre Tider have boet. Næst ved denne Gaard og Pynt aabner sig

II.) Viige-Bygd, en meget smuk og temmelig stor Dal, som bærer Navn af den Viig eller Bugt, fra hvilken den gaaer op, nemlig af den saa kaldte Haldkieldsviig, og strækker sig derfra omtrent i 1 Miils Længde hen til Ørstedalen i Alnæs-Sognet, med hvilken den ganske foreener sig; og da denne igien staaer i Forening med Bonddalen i Jørgensfiords Sogn, saa falder igiennem disse tre Dale et saa kaldet Eid, eller Alfarvei, imellem Boldsfiord og Jørgensfiord, som i Almindelighed holdes for at være 3 Miile lang. Paa begge Sider af Dalen ligge, som sædvanlig, høie Fjelde, og midt i Dalen et temmelig stort først Band, som kaldes Rød-Batn, og er omringet af adskillige smukke Gaarde, blant hvilke den ene har samme Navn som Bandet selv. Foruden dette Band, som egentlig dannes af den igiennem Dalen nedløbende Elv, findes endnu et andet paa Nordre Side, og lige oven paa Fjeld-Ryggen, kaldet Dingel-Band, ved hvis Brædde den forhen her i Bygden boende, men nu ved Døden afgangne, Herr Oberst Rodtvidt forsikrer en Gang at have fundet Cinnober, saa reen og nativ, at den uden videre Tilberedning kunde bruges til Malning; hvilket jeg ikke holder for utroeligt, endstønt jeg hverken har seet Prover af Cinnoberen, eller haft Leilighed til at besøge Stedet, hvor den skal findes, efterdi det ligger alt for høit op og langt assides (*). Ved Søe-Stranden

(*) Siden dette var skrevet, har jeg fundet Leilighed at besøge Dingel-Bandet, men ikke seet ringeste Tegn enten til Cinnober eller andre Mineralier; saa at jeg troer, at ovennævnte Herr Oberst Rodtvidt maa have ladet

den derimod har jeg selv seet mange løse Steene, deels spækkede med røde Tyter eller Granater, deels besprængte med Partikler af en grøn Materie, som uden tvil maa være en *Quartzum tinctum*; ei at tale om en rød og glindsende *Spat Art*, som findes høiere op ved Gaarden Rødsæt. Denne, saavel som de gylrige Gaarde have alle en smuk Situation, da de ligge radvist paa begge Sider af Elven og det ferske Vand, paa en $\frac{1}{2}$ Miils Distance; thi høiere op er Dalen ganske ubeboet, skiont den ellers overalt er ganske smuk, ja holdes endog af nogle for det smukkeste Sted paa heele Søndmør. Ibland de mærkværdigste Gaarde kunde regnes

- 1) Haldkildsvtig, som bærer fælleds Navn med den Bugt, i hvilken den ligger, og siges at have faaet samme af en Konge, navnlig Haldkild eller Haldkield, hvis Grav endnu vises strax oven for Elvebroen. Denne saa kaldte Konge maa formodentlig være den i Torfæi Hist. Norv. P. 3 pag. 481, saavel som i dette Skrifts I. B. 10. Capitel, ommældte Halkell Huk, en Son af den Søndmørske Hovding Jon Smørbolt; thi omendskiont Halkildsvtig nævnes i vore Historier længe for hans Tid, nemlig i Aaret 994, da Hagen Jarl siges at have ligget der med sin Flode, efterat han havde holdt den bekjendte Søe-Træfning med Jomsvingingerne i Hjøringavog, saa bliver dette dog ikkun at ansee som en *Prolepsis historica*, der ofte forekommer i vore Historier, som f. E. naar Hjøringavog

Ær 2

vog

det sig bedrage af et Slags Sopp eller *Lycoperdon*, som jeg nogle Gange her i Sognet, men ellers ingensteds, har seet, nemlig *Lycoperdon epidendrum* Linnæi; thi denne seer i Begyndelsen ud som en blød Minie-Farve, indtil den faaer Skikkelse af nogle smaa Rødder, som have en rød Huud omkring sig, og indeholde et Slags rødt Pulver. Den voxer paa gamle Træer og Stokke, af hvilke maaskee noget kan have været at see ved Bøldens Brædde paa den Tid, da Øverstien var der oppe,

vog kaldes saa, endog forend Slaget blev holdt med Jomsåvikingerne, da den dog ikke kan have faaet saadant Navn forend efter Slaget, da Hjøringer (det er, Seiers-Steene) bleve der oprettede til Erindring, om Slagets lykkelige Udfald for Hagen Jarl. Paa denne Gaard, som nu omstunder er Præste-Enke-Gaard, staaer.

- 2) Boldens Kirke, eller Sogne-Kirken for Boldens Menighed, som er opbyggt af Staver i Form af et Kors, og derhos temmelig stor, da den i Bredde holder 34 Skrit, og i Længde 28 foruden Choret, som er 11 Skrit langt, og desuden forøget med et stort Sacrificie. Kirkens Indrætning, eller indvendige Træ-Verk, bestaaer mestendeels af Fyrre, som dog til Deels er ziiret med Billedhugger Arbeid; men Prædikestolen bestaaer af Eeg, og er ei alene bekostet, men og udarbejdet, af den i Billedhugger-Kunsten heel kyndige Herr Mathis Clausen Skaaning, som i forrige Seculo var Sogne-Præst her paa Stedet. Paa Alteret ligger en hvid Marmor-Steen, ikkun een Spand lang, og i Bredde et Par Tværfingre kortere, hvilken uden Tvivl bør henføres til de saa kaldte Altaria portatilia eller Oscula pacis, om hvis Beskaffenhed forhen er maeldet ved Harams Kirkes Beskrivelse. Paa Kirke Gaarden sees mange Gravsteder belagte med flade Graasteene, i hvilke Bønderne selv have udhugget de Afsdeds Navne. Strax Østen for denne rette Kirkegaard ligger en stor og uindhegnet Plads, som ogsaa siges at have været indviet til en Kirkegaard, i Anledning af en Pest eller smitsom Syge, der (uvist paa hvad Tid) skal have grasseret her i Egnen saa stærkt, at de Dodes Antal ikke kunde rummes i den gamle Kirkegaard. Hvor vidt denne Beretning er grundet, kan jeg ikke sige; men vist nok er det, at Pladsen, omendskiont den længe har ligget under Jæ-Jod, dog endnu virkelig viser Tegn til Gravsteder. Vesten for Kirken sees en rund og ligesom indhegnet Plads, der holder

holder 90 Skrit i Omfreds og 30 i Giennemsnit. De Steene, som indhægne den, eller ligge rundt omkring den, meenes at være Levninger af et gammelt Kloster, som da enten maae have været byggt i en Runddeel, eller maaſkee haadt en rund Ringmuur omkring sig. Midt paa Pladsen findes et Hull, som holdes for at være Nedgangen til en Kielder eller underjordisk Canal, der dog nu er ganske indfalden og ubrugbar. Kirken eier et Jordegods, bestaaende af 22 Boge og 12 Mk. Fiſk, og tilhører en Proprietair.

- 3) Øren, som ligger ſkraas over for Kirken, paa Søndre Side af Elven, er Præstegaarden her i Kaldet. Den har af Naturen en smuk Situation, og ved den nyelig afgangne Sognepræſtes, Hr. Jørgen Munthes, Gliid en stor og smuk Have, som ei alene er forsynet med et godt Steen-Gierde, men og med en Hoben fionne Blomſter, blant hvilke jeg iſær vil nævne *Betonica*, *Chelidonium majus*, *Colchicon*, *Chrysanthenum legetum*, *Thalictrum*, *Viola matronalis* og *Ranunculus aconitifolius*, hvilken ſidſte er ellers en ægte Fjeld-Urt, og maae derfor uden Tvivl være nedhæntet fra Fjeldene og plantet her med Gliid. Deſuden har jeg her blant Ufrudet i Haven ſeet *Chenopodium racemis confertis strictissimis*, *Fumaria*, *Lampſana*, *Myofotis*, *Senecio vulgaris* og *Sonchus lævis*; og blant andre Træer *Berberis*, *Caprifolium*, ſom herlig beprydede Lynſt Huuſet, Hagetorn med Poder af Pære-Træ, og Laurbær-Træer, ſom een Gang ſkal have baaret Blomſter. Blant de vilddoyende Urter, ſom jeg paa Præstegaarden ſelv og de omliggende Steder har antræffet, kunde i ſær mærkes følgende, nemlig ved Stranden: *Arenaria* f. *Telaphium maritimum*, *Cochlearia officinalis*, *Cucubalus* f. *Behen album*, *Glaux maritima*, *Ligusticum foliis biternatis*, *Potentilla* f. *Anſerina*, *Scutellaria* f. *Lyſimachia galericulata*, *Statice caule nudo*. 3 Agrene:

Galeopsis foliis internodiis caulinis æqualibus og Galium quod Aparine. Ved Elve-Brædden: Achillea s. Ptarmica (som vøjer her i stor Mængde, men er mig ellers ingensteds forekommen) item Elymus arenarius og Phalaris spica cylindrica. Paa Engene: Angelica sylvestris, Arnica, Campanula foliis ovato lanceolatis flore albo, Carduus foliis integris laciniatisqve, Equisetum arvense, Equisetum caule nudo scabro, Geranium sylvaticum, Orchis bulbis palmatis nectarii cornu setaceo, Paris, Parnassia, Prunella vulgaris, Scabiosa arvensis, Valeriana sylvestris. Her ved det saa kaldte Grævsnæs vøjer den vellugtende Asperula odorata i Mængde; og oven paa Fjeldet, især paa en Præstegaarden tilhørende Græsgang, siges at vøre et Slags Græs, som gjør Hestene saa opblæste og forstoppede, at de endog kan døe deraf, om de ikke ved en stærk Riden komme til at spæde og stolde, hvilket Tilfælde fornemmelig skal yttre sig i Hunde-Dagene (*), og bliver efter mine Tanker at tilskrive den Ur Asplenium s. Ruta muraria. Af vildvøgende Træer forekommer her Birk overalt, Beenveed (Viburnum) ved Gierderne, og Ask (Fraxinus) i een af bemældte Herr Munthe plantet Allee.

- 4) Rødsæt, som er Lehnsmandsgaard og Tingsted for Boldens Skibrede, ligger strax oven for Præstegaarden, og har formodentlig faaet

(*) Ved det her mældes om en vis Tid, paa hvilken dette Tilfælde skal yttre sig, saa erindrer jeg hvad Linnæus i *Fh. Sv. ed. 2. §. 1730.* har anmærket om Bærren eller Baar-Drenen, nemlig at den ei alene sætter sig i Køernes Ryg, men og i Hestens Mave (*ventriculus*) og bliver dem ved Sommer-Soelhværs Tider dødelig. Dette bekræfter vore Bønders almindelige Meening, at Hestene døe af Troid, hvorved de forstaae visse skadelige Insecter; men at samme, som de sige, skulle sætte sig i Hestens Haar, især ved Ørene, det har ingen Rimelighed.

faaet sit Navn enten af Rødning (see Hr. Pontopp. Danske Atlas Tom. 1. pag. 60.) og Søter, eller og maaskee af de i Nærheden liggende rødagtige Bierge, som udvendig bestaae af en rød og glandsende Spat-Art, blandet med en Hoben Krage-Guld, hvilken jeg meener at være en *Saxum spatosum rufum mica nigra particulis quartzosis Linnæi*. Paa Dalens Søndre Side, og just ved denne Gaard, ligger et høit og anseeligt Fjeld, som altid pleier at skyde en Deel Steene fra sig og sende dem ned i Dalen, saa ofte et Regn-Beir er forhaanden, og tiener derfor i saa Fald (ligesom mange andre Fjelde hos os) til et naturligt Barometer for de nærboende, hvilke altid vente Regn, naar de see Steene at komme trilsende ned ad Fjeld-Siden.

III.) Østre-Fiord eller Øst-Fiord, som begynder ved Voldsfjordens Ende, har uden Tvivl faaet sit Navn deraf, at den løber mod Østen, eller rettere mod N. E. N., indtil hen imod Slutningen, da den bøier om til Sonden og Vesten. Denne Fiord, som egentlig bør ansees for den anden og sidste Fortsættelse af Nørdre-Fiorden, begynder paa Østre Side ved Furnæsset, men paa Vestre Side ved Riisfiordens Abning, og holder omtrent 1 Miil i Længde. Den er i Begyndelsen temmelig breed, men tager siden alt meere og meere af indtil den Punt Skaarnæs, hvor den er meget smal; skjønt den til sidst udviider sig igien og bliver meere rummelig. Den har en anseelig Dybhed, og paa begge Sider (især paa den Østre) meget steile Fjelde, med høie og smale Strande; men ikke des mindre er den dog temmelig vel beboet, og indbefatter en Hoben Gaarde, af hvilke de fleeste ligge adspredte, og følgerig udgiøre lige saa mange smaae og særskilte Bygder. Det største og betydeligste Bygdelaug er den paa Fiordens Vestre Side beliggende Hvi-Dal, som indeholder 6 Gaarde, og har desuden nogen Herlighed af Sandsteen, der dog gemeenlig er opfyldt med alt for haarde

haarde Kiertler, og følgerig ikke fuldt saa god og brugbar, som den der findes tvært over for paa hiin Side af Fiorden, nemlig i og ved den saa kaldte Ullselands-Dal; thi der bestaae Biergene næsten af puur Sandsteen, som er meget tienlig til Slibesteene, Sænder og Bryner, med hvilke Egnens Beboere drive en fordeelagtig Handel baade i og uden for Sognet. Inden for disse 2 Dale, af hvilke den sidste ifkun indbefatter 1 Gaard, bliver Fiorden meget trang, og Fjeldene meget stejle; og der var det egentlig, at den forhen ommældte Snees-Skreed, som i Maren 1755 og 1757 forarsagede saa stor og uventelig Skade her i Kaldet, traf ind, for saa vidt Voldens Sogn angaaer, især paa de tvende Gaarde Geedevtig og Viigstrand, som ligge omtrent paa de trangeste Steder af Fiorden, een paa hver Side, og maae herefter bestandig blive øde, fordi der ikke findes et eeneste Sted, hvor Huuse-
ne kan staae sikke for Fare af Skreederne. Formedelt disse og andre Uleiligheder, som flyde af Fjeldenes Hoide, Steilhed og Nogenhed, kan de her i Fiorden beliggende Egne ikke i Almindelighed siges at være meget frugtbare; men derimod falder i Fiorden selv skion Herlighed af Fiske-
rie, fornemmelig af Sild og Stør, hvilken sidste fanges deels tillige med Silde i Bod, deels med Harpuun, just ligesom forhen er mældt om Jørgensfiorden, hvor Stør-Fangsten fornemmelig gaaer til høs os. Foruden Sild, Sey og Stør, fanges her (ligesom i Voldsfjorden) en god Deel Dvætter med Dymb-Liner, og en Hoben saa kaldet Smaae-Fisk med Snor og Angel; da man til Madning for de sidste pleier meget at betiene sig af Krage-Skæl (*Concha Mytilus dicta*) som falder her i større Overflodighed, end paa noget andet mig bekiendt Sted, anseet, at alle Klipperige Strandbrædde befindes, saa høit som Floden stiger, dermed at være ganske tæt besatte og ligesom overflødte, hvilket i Ebbe-Tiden giver et rart og meget artig Syn. Endnu kunde hertil lægges den betydelige Laxe-Fangst, som gaaer til i Fjorden
dens

dens Botn; men denne skal siden ommældes ved Førde-Dalens Beskrivelse, hvor den fornemmelig har Sted. I øvrigt bliver her intet besynderligt at mærke, undtagen den saa kaldte Eids-Kirke og St. Ols Hullet.

1) Eids-Kirke er ikke, som man af Navnet skulle slutte, en Sognekirke eller Capell, men et høit, steilt og nøgent Fjeld, beliggende paa Østre Side af den forhen ommældte Høydal, hvor det adskiller sig fra de øvrige Fjelde ved sin særdeles artige Top, der viser sig langt fra, besynderlig for vore Fiskere i Vester-Havet, som en Gavel af et stort Huns eller Kirke, og har forledet mange til at troe, at det virkelig var saa. Af hvad Aarsag denne indbildte Kirke bærer Navn af Eid, og kaldes Eids-Kirke, derom har jeg ingen Oplysning kundet faae, men slutter, at vore Bønder, som i Udtalen gemeenlig forførte Ordene, og derhos som oftest udlade den Aspiration (H), maae ved en stærk Sammendragelse eller Contraction have forandret Høydals-Kirke til Dyds- og Eyds-Kirke; thi at de skulle have taget feil af Beliggenheden, og anseet dette Kirkeliggende Fjeld for at være den virkelig saa kaldte Eids-Kirke i Naboe-Fogderiet Nordfjord, er efter Situationen slet ikke rimeligt. Paa den til Dalen vendende Side er Fjeldet ikke alene steilt og ubestigeeligt, men endog ganske utilgængeligt, formedelst en ved Foden liggende stor Bierg-Kloft, som plat affskærer Fjeldet fra Dalen, og gjør, at Fjeld-Siden ikke kan betragtes uden langt fra. Dette har atter givet Anledning til et urigtigt Syn og urimeligt Sagn, nemlig: at der paa Fjeld-Siden skulle være et Hull eller Abning, for Abningen en Dor, og i Døren en Røgle-Hank, med videre, som af nogle blev anseet for ganske upaatvivleligt, ja endog paa højere Steder anmeldet, men endelig, ved en af Øvrigheden foranstaltet nøjere Undersøgning, befundet at være uden mindste Grund. De til

Besigtelsen udnævnte Mand maatte tage en Omvei af et Par Miile, for at komme op til Fjeldet, hvis øverste Deel befandtes paa de fleeste Steder saa skior og brækkelig, at den kunde pilles ud med blotte Fingre, og var næsten overalt bedækket med en Hoben flade og tynde Graaesteene; men i øvrigt skal intet mærkværdigt have forekommet enten neden eller oven til paa Fjeldet.

- 2) St. Ole. Hullet er et meere mærkværdigt skiont mindre bekjendt Sted, beliggende paa det forhen ommældte Skaarnæs, en maadelig hoi, men nogen Bierg-Pynt, som stikker ud ved den Gaard Hantre, og gjør Fiorden sammesteds meget smal. Paa Vestre Side af denne Pynt sees et Hull i det haarde Bierg, som bærer Navn af St. Ole, og er i sig selv intet andet end en saa kaldet Jette-Gryde, eller et nær ved Flod-Maalet liggende rundt og perpendiculair Bierg-Hull; men befindes dog i een og anden Post at være adskilt fra andre i sit Slags, og fortjener derfor noget noiere at beskrives. Jette-Gryden ligger ganske nær ved Flod-Maalet, paa en liden horizontal Affætning, hen imod det yderste af Pynten og paa dens Vestre Side, som ikke er meget hoi, men derhos ganske nogen og steil. Paa denne nogne Bierg Side sees en ikke meget dyb eller breed, men ganske jævn og glat Fure, som strækker sig omtrent et Par Fadn i Længde, ned til den horizontale Affætning, og støder der saa lige til Mundingen af Jette-Gryden, at man ved at glide siddende ned igiennem den første (hvilket her undertiden skeer til Leeg og Lidsfordriv) altid kan komme staaende paa Beene i Bunden af den sidste. Der finder man liggende en Hoben smaae Steene, eller egentlig saa kaldte Koppel-Steene, som gjøre Bunden kiendelig forheiet; men alligevel er Jette Gryden et Par Alne dyb, og holder i Diameter omtrent $2\frac{1}{2}$ Allen, skiont den meere kan siges at være oval, end Cirkelrund, efterdi den mod Norden og Sonden er meere udvidet, end mod Osten og

Besten. Indvendig er den overalt saa jævn og glat, som den kunde have været udarbejdet med et Hugge-Jern; men har dog paa den Kant, som vender til Fiorden, et Side-Hull ved Bunden, af Skikkelse som en liden Dør eller Port, der svarer just lige imod den oven for liggende Fure, og er saa stor, at en voksen Karl kan der krybe baade ind og ud. Igiennem dette Hull gaaer Soen ind i Flod-Tiden, og fylder da Jette-Gryden saaledes, at den aldeles seer ud som en Kiedel fuld af Vand; men naar Soen falder ud igien, kan man lægge til med en Baad, og fra Baaden krybe ind igiennem Hullet; ja, naar Baaden er liden, kan man endog stille dens For- eller Bag-Stavn ind i Hullet, og ved at glide ned ad Furen komme staaende lige i Baaden. Saa hoit, som Floden stiger, seer Jette-Gryden rød og grøn ud, ligesom en irret Kobber-Kiedel, og har formodentlig faaet saadan Farve af Soe-Bandet (*); thi strax oven for Flod-Maalet sees intet uden sædvanlig Graaebjerg, som er saa glat og haardt, at man med en blot Haand-Steen forgieves søger at slaae det mindste Stykke ud. At disse Indhuulinger i det haarde Bjerg maae have sine gode naturlige Aarsager, derom kan man ikke vel tvivle; men hvad enten de skal tilskrives Regn- og Soe-Bandets langsom minerende Kraft, eller ansees for Virkninger af Syndfloden, eller andet saadant, det maae jeg overlade til Læserens eget Skion **). En Deel af vore Bønder holde ikke urimeligt for, at

Ny 2

Al-

(*) At de adskillige Farver, som ofte sees paa Steenene i Stranden, egentlig bør tilskrives det Salt og Svovel, som Soe-Bandet indeholder, det viser Herr Denso i eet af hans Physikalische Brieffe.

(**) Th. Moros System om Biergenes Oprindelse, nemlig at de ere opstodte fra Hav-Bunden ved en underjordisk Jld, har altid forekommet mig saa meget meere rimeligt, som jeg tænker at have fundet nye Beviis derfor i Soe-

Altting er foraarsaget af en oven fra nedfalden stor Steen, som først har efterladt sig en Fure i den steile Deel af Bierget, og siden standsset paa den horizontale Affætning, hvor den ved en idelig Omdreielse af Bolgerne har boret sig baade ind og ud iglennem den nederste Deel af Bierget, og endelig tilsidst faldet ned paa Søe-Bunden; men vore gamle Forsædre have paa en langt kortere Maade vidst at afgjøre den heele Sag, nemlig blot ved at beraabe sig paa St. Dls overnaturlige Kræfter, som ved alle Leiligheder have tient dem i Steden for Grunde og Physiske Aarsager. Saaledes har man om dette Sted følgende Fabel: at da K. Ole den Hellige engang ville lande her ved Pynnten, men fandt ingen Malm, eller beqvemt Sted ved Stranden at fæste sit Landtoug, forsøgte han først at danne et Bierg-Hull yderst ved Pynnten, hvor endnu en blot Fure er at see, omtrent af samme Beskaffenhed som den forommældte; men da Bierget der revnede ud, gjorde han et nyt Hull nær derhos, nemlig det her beskrevne St. Dls Hull, som og meget vel kunde tiene til saadant Brug.

End

i Søe-Bundens og Biergenes Beskaffenhed hos os, hvor de sidstes Høide gemeenlig retter sig efter den førstes Døghed; og desom man vil antage denne Hypothes, som den rimeligste, kunde maaffee den heele Vanskelighed best løses saaledes; at en Deel haarde og uopløste Steene have ved Jld-Udbryndelsen sprunget i Lusten, og faldet ned paa de Steder, hvor Bierg-Malmen allereede var smaltet eller blødgjort, selgelig maae have efterladt sig Furer og Huller i Biergene, overalt hvor de fore frem. Vil man ikke antage denne Hypothes, da var det maaffee best at ansee disse Bierg-Huller som Bickninger af Jordskalv, siden man af de indlehnede Boretninger om de seene Jordskalve i Jisland, (indrykkede i det Kiøbenh. Selsk. Skrifter Tom. VII. pag. 196.) har erfaret, at den med Jordskalvene følgende Jld har smaltet runde og trinde Huller i Biergene. Maaffee man og af selv samme Aarsag kunde udleede alle vore Bierges Oprindelse.

End videre har man i de ældre Tider tillagt denne Jette-Gryde en Kraft til at læge Ryg-Værk, og troet, at en Værkbruden, som ikkun ville krybe ind igiennem Side-Hullet paa den forhen viiste Maade, strax skulle blive helbredet. Om nogen af egen Erfaring kan stadfæste denne Cuur, veed jeg ikke, men har god Aarsag til at troe, at man paa denne Maade lettere kunde faae et Rygbeen afbrudt end læget.

IV.) Fjorde-Dal gaaer op fra den i Østefjordens Botn beliggende Gaard Fjorde, af hvilken den bærer Navn, og løber i samme Strækning med Fjorden (nemlig mod N. O. N.) 1 Mil op til Grændserne af Raboe-Fogderiet Nordfjord. Den er i Begyndelsen temmelig trang, og til Deels udsat for farlige Sneer og Steen-Skreeder; men henimod det øverste bliver den meere rummelig og smuk. I Dalen ligge 3 færske Bænde i Række efter hinanden, af hvilke det nederste er ikkun lidet, det mellemste noget større, og det øverste allerstørst; alle foreenede ved en Elv, som giennemskærer Dalen fra øverst til nederst. Det første, som kaldes Fjorde-Batn, har saa liden Dybhed, at det om Vinteren ganske bundfryser, og flyder derfor om Foraaret, naar Isen er optøet, en Mængde Lobelia fra sig, som siden flyder hen til Bændets Brædder, og bliver der med Begierlighed søgt af Kvæget; hvilket jeg een Gang selv har seet tidlig om Foraaret, da Isen endnu flød i Bændet, og kunde ikke ansee det anderledes, end som en særdeles Naturrens Omhyggelighed for Kvæget paa den vanskeligste Tid af Aaret. Det andet færske Bænde, som af sin langagtige Skabning kaldes Lang-Batn, ligger ganske nær ved det første, og er ligeledes mærkværdigt af en vis Art, som vøjer der i Mængde, nemlig *Equisetum caule striato frondibus subsimplicibus*, der med stor Gliid indsamles om Høsten af de nærmeste Beboere, og holdes af dem for at være det allerbedste Foder til Creaturene, hvilke, naar de ere syge og ei ville æde andet Foder,

dog siges at tage imod dette. Det tredie og største Vand, som heeder Kald-Vatn, er af Skabning næsten rundt, fordi det ligger paa det viideste og rummeligste Sted i Dalen, hvor ei alene falder smuk Situation, men og god Korn-Udbygning, god Fyrre-Skov og Savbrug, med videre, især paa de tvende af Vandet benævnte Gaarde, Nøre- og Søre-Kaldvatn, som ligge tvært over for hinanden, hver paa sin Side af Vandet. Overst op i Dalen ligger den Gaard Bue-Eid, saa kaldet af de 2de Eid eller Lande-Beie, som gaae herfra til Birk-Dren i Jorgenfiorden, og til den ved Horningdals-Vandet beliggende Gaard Lillebøe i Nordfiord, den første igiennem Skiaastad-Dalen, som her støder sammen med Førde-Dal, men den sidste tværs over det bekendte Fjeld Nviven, som her sætter Grændse imellem Søndmør og Nordfiord. Man siger og, at herfra i et Par Dages Tid kan gøres en Reise over Fjeldene og Sne-Bræerne til Sogns Fogderie, hvor man til Baads ikke kunde komme uden mange Dages Reise. Fra Førde-Dalens Søndre Side løbe 2 Tvær-Dale ud imod Sydvest, nemlig: 1) Sund-Dalen, som aabner sig imellem de 2 nederste færfte Bælte, og er ei alene vel beboet, men og forsynet med de bedste Korn-Marke i heele Sognet. 2) Dus-Dalen, som aabner sig imellem de 2 øverste Bælte, og har vel en temmelig lang Strækning, men indbefatter dog ifflun en eeneste Gaard af samme Navn, som Dalen selv. Den Tvær-Elv, som løber her igiennem, bærer ikke, som sædvanlig, Navn af Dalen, men kaldes Nøre-Elv, fordi den har sit Udspring øverst op ved Søndmørs Grændser, og gjør der Skilsmisse imellem Dusdalen og Haggedalen i Nordfiord, hvis ældre Indbyggere siges med Flid at have forrykket og forandret Elvens Løb sammesteds, blot for at tilvende sig en Skovs-Part, som Elven ved sit forrige gamle og naturlige Løb egentlig havde tildeelt Søndmør. At denne Forandring virkelig skal være skeet, og at Elven, ved Dæmnings Anlæggelse paa et vist Sted,

Sted, er bleven leedet fra sin gamle Kende (som endnu tydelig skal viise sig) hen til det Sted, hvor den nu løber, det forsikkes her eenstemmig af alle; men paa hvad Tid dette egentlig skal have tildraget sig, derom har jeg intet paalideligt fundet erfare. Nu maae jeg vende mig til Hoved-Dalen igien, og der til sidst betragte den meest mærkværdige Gaard, nemlig *Førde*, som ligger længst ned ved Elve-Munden, og siges at have faaet sit Navn af en Kiæmpe, kaldet *Førde*, hvis Grav endnu er at see paa Nordre Side af *Førde-Bandet*. Denne Gaard er bekjendt for at være noget nær den beste i heele Sognet, saa vel i Henseende til Korn-Avling, som Herligheder af Fyrre-Skov, Savbrug og Fiske; især er den berømt for den ypperlige Fangst, som her aarlig gaaer til af Sild og Lax, hvilken sidste gemeenlig bliver staaende ved Elve-Munden heele Sommeren igiennem, og det i saadan Mængde, at Bunden seer ganske hvid ud af den megen Mælk og Navn, som den gyder af sig. Der fanges den da ofte med Bod i betydelig Mængde, og især med stor Bequemmelighed, efterdi Elve-Munden ligger, som et trangt Revier, indsluttet imellem tvende bratte men ikke meget høie Bierge, af hvilke det ene tiener i Steden for et Lax-Bærpe, det er, i Steden for den ellers brugelige Stellats af Træ, hvor een af Fiskerne bestandig maae staae paa Udkiig, for at have Die med Laxen og give Signal til at trække Boddet i Land, med videre, som her kan see fra Bierget selv, uden nogen kostbar Tilbygning, og uden mindste Forbedring ved Konst. Til disse naturlige Herligheder kunde endnu lægges et Slags Beegsteen med Volgagtige Lag, som jeg har fundet her paa Gaarden, og holder for at være en *Talcum particulis impalpabilibus membranis flexuosis* *Linnaei*.

V.) Kiils-Fiord er en liden Tværfiord, som aabner sig paa den Vestlige Side af Østefiorden, og strækker sig en halv Mil ind mod Sydvest. Den er i Begyndelsen temmelig breed, lige indtil den Gaard Strømme, hvor den bliver meget indkneben, og ligesom forandret til et trangt Sund, der neppe holder et Bøsse-Skud i Bredde, og følger medfører saa stridig en Strøm, at man som oftest ei kan stoppe den med Alarnerne, men maae (som man her kalder det) Landgaae Baadene, det er, trække dem, gaaende paa Landet, efter et Løug langs ved Strandbrædden. Af denne Strøm er det, at Gaarden Strømme (som bør kaldes een af de smukkeste, frugtbareste og Skovrigeste Gaarde i heele Sognet) har faaet sit Navn; og inden for den begynder Fiorden paa nye at udbliide sig som i en Cirkel, eller at danne en maadelig stor og rund Bugt, der egentlig udgjør Fiordens Botn. Midt i denne ligger den store Gaard

Kiile, som har givet Fiorden Navn, og er mærkbarlig af et Steen-Kors, som der staaer opreist paa en Høi, strax oven for Gaardens Huuse, og bestaaer af et Slags Stenmer Steen (*Saxum micaceum*) blandet med Hvide Tyter eller Qvarg-Kirtler; en Steen-Art, som hos os er meget rar, men derimod længere Nord ved Trondhiem meere gængs, og maa uden Tvivl derfra være håndtet. Korset er dannet uden synderlig Konst, men dog ubarbejdet af en heel Steen, eller udhugget af en tynd Steen-Plade saaledes, at det har en halv Alens Bredde og et Par Tværfingres Tykkelse overalt, nemlig saa vel hvad Stammen som Greenene angaaer, af hvilke den første holder lidt over 4 Alne, men de sidste tilsammen kun 2 Alne, i Længde; og der, hvor begge Armene eller Greenene støde sammen (eller lige midt i Krydset) er boret et Cirkel rundt Hull. Dette Kors bærer ikke, som sædvanlig, Navn af St. Ole, men kaldes slet hen

Hensigt det er oprettet; men da det just staaer ved en Allarvei (nemlig ved det saa kaldte Birkedals-Eid, som herefter skal beskrives) og har desuden liggende rundt om sig en Deel store og flade Graaesteene, ligesom Bænke, hvorpaa de Reisende pleie at sætte sig for at tage Hvile, saa er jeg ved den Anledning falden paa at troe, at det maaskee kan være opreist i R. Ole Tryggvasons eller R. Ole den Helliges Tid, for at erindre reisende Folk om den christelige Religion, af hvilken de begge vare ivrige Tilhængere, og at det formodentlig bor sættes i Ligning med det imellem Kiøbenhavn og Roeskilde staaende Snubbe-Kors, hvorom mældes i Danske Magazins I B. Pag. 20. Maaske man heller ikke tog meget feil, om man paastod, at dette og andre saadanne Korser have i Christendommens Begyndelse, da Kirkerne's Antal her i Norden ikkun var ringe, tient til offentlige Forsamlings-Steder, hvor den Norske Almue har holdt sin Andagt og Guds-Tjeneste; i det mindste forekommer det mig meget rimeligt, at det gamle Norske Ordsprog, Han kommer hverken til Kors eller Kirke, hvilket endnu bruges om en forsømmelig Kirkegænger, maae deraf egentlig have sin Oprindelse. Vilde man end sige, at dette Kors, ligesom adskillige andre her i Fogderiet, blot kan have været opreist til Erindring om een eller flere Personer, som enten af Waade ere omkomne eller og uskyldig aflagde; saa hindrer dog dette ikke fra at troe, at jo Munkene, som benyttede sig af alle Leiligheder til at fortiene Penge, have paa slige Steder holdt Siele-Messer og Forsamlinger (*).

VI.) Birke-

(*) Herpaa forekommer et mærkeligt Beviis i Hr. Denso's Physiske Brieffe I. B. I. Theil Pag. 78., hvor man af Tengkels Monathl. Unterred. finder anført en Pavelig Commissions Dom, sældet over den bekjendte *Pucelle d'Orléans*, der af Engellænderne blev brændt som en

VI.) Birke-Dal tager sin Begyndelse ved Enden af Rtilsfjorden, og gaaer fort i samme Strækning med den, nemlig mod Sydvest, dog saa, at Gaarden Rtile, som ligger ved Dalens Nabning, egentlig bør henføres til Fjorden, deels fordi den har givet Fjorden Navn, deels og fordi den er adskilt fra Dalens øverste og beboede Part ved 2 smaae farske Bænde, som ligge længst ned i Dalen paa trange og indknebnede Steder, som ikke kan beboes, men dog befæres til Hest og Fods; hvorfor og denne Part af Dalen udgior en Deel af det saa kaldte Birkedals-Eid, som begynder ved Gaarden Rtile, og strækker sig derfra forbi bemældte 2 smaae Bænde op til det tredie og største Bænde, hvor man sætter over med Bænde, og gaaer saa igien fra den Gaard Sørre-Birkedal ned til Nøstdal i Nordfjord. Af disse tre Bænde er det nederste kun lidet, det mellemste noget større, men det øverste allerstørst, og kaldes i Særdeleshed Birkedals-Bænde, fordi det ligger i den rette og egentlig saa kaldte Birke-Dal, eller der, hvor Dalen udbreder sig saaledes, at den kan beboes, nemlig omtrent i en Runddeel, hvor Bænde ligger i Midten, med adskillige smukke Gaarde paa alle Sider; altsammen indsluttet af høie og skovrige Fjælde, blant hvilke jeg især maae nævne Store- og Lille-Thor, som ligge nær ved hinanden, og give fra en vis Die-Punkt et meget artig Syn, efterdi det første seer ud som en stor og rund Knold, men det sidste som en smal Pyramide. Bænde selv er og mestendeels rundt, og derhos temmelig stort, saa at de, der reise over Birkedals-Eidet, maae sætte derover med Bænde. Det har sit Tilflod fra 3 adskilte Elve, og udgyder sig igiennem 2 andre, af hvilke den eene har et synligt Løb over Fjorden, men den anden et skjult

Here, nemlig, at hun skulle holdes og offentlig erklæres for uskyldig, og det med følgende Tillæg: *cum solenni ibidem prædicatione, et adfixione crucis honestæ, ad memoriam perpetuam, ac ejusdem et aliorum defunctorum exorandas salutes.*

skjult Løb under Jorden. Den første foreener sig med de 2 nederste Bænder, og falder til sidst ud i Kiilsfiorden, saa at det Fyrrer-Løb, som hugges i den øverste Part af Dalen, kan med stor Bequemmelighed flodtes eller nedfiskes over alle 3 Bænder lige ned til Stranden; men den sidste, som ligger skjult paa den Østre Side af den første, og løber jævnsides med den, strækker sig ikke videre end til det mellemste Bænderale, og har følgelig en meget kort Løbe-Bane, efterdi de 2 øverste Bænder ligge ikkun et Par Bøsse-Skud langt fra hinanden. Paa hvad Sted i Birkedals-Bænder denne skjulte Elv egentlig har sit Udspring, kan ikke sees eller bemærkes; men ved Udløbet i det mellemste Bænder giver den sig tydelig nok tilkiende ved en Strom, som er saa stærk, at den om Vinteren holder Jisen sammesteds ganske aaben. Den Mark, hvorunder Elven skjuler sig, ligger ikke indkneben blant Fjeldene, og bestaaer følgelig heller ikke af Loft-Vurer, men har en ganske fast Bierg-Grund, bedækket med Muld, igiennem hvilken denne Elv paa en hemmelig Maade har mineret sig; langt anderledes end i Norangsdaalen i Jørgensfiords Sogn, hvor ligeledes er mældt om en underjordisk Elv, og hvor Aarsagen til Elvens skjulte Løb med god Grund er udledet af Fjeld Skred. Ved Birkedals-Bænder selv, hvorfra denne Elv har sin Oprindelse, bliver end videre at mærke: at det (ligesom de fleste store Bænder hos os) svulmer op og sættes i en hæftig Bevægelse, saa snart Vester-Havet foruroeliges af Storm-Vinde, og at det, endog i den stærkeste Frost, aldrig fryser ret til, forend Vinter-Solhverv er forbi; hvorimod det, efter bemældte Solhvervs-Tid, ofte belægges med fast Is, og sender da fra sig ned igiennem Dalen en meget stærk Snø eller Snø-Vind, som bestandig holder Kiilsfiorden aaben, og hindrer den fra at fryse til paa een og samme Tid med Bænderet; hvilket alt anføres efter Indbyggernes Beretning, som grunder sig paa lang Erfaring. Rundt om dette Bænder ligge adskillige gode og smukke Gaarde,

de, især paa den Sydlige Kant af Vandet, hvor Dalen slaar sig ud i 3 smale Greene, eller 3 snævre Tvær-Dale, og faaer derfra lige saa mange Tvær Elve, som ere Birkedals-Bandets Kilder. Tvær-Dalene ere alle temmelig lange, men derhos meget ænge, og ganske ubeboede, saa at de ikkun tiene som Allfarveie til Naboe-Fogderiet Nordfiord, hvis Grændser de paarøre. 1) Den første Tvær-Dal aabner sig ved Gaarden Hølsæt, og gaaer derfra i Sydøst hen til Grøndse-Fjeldene, med en lang og besværlig Landevei ned til Horningdalen i Nordfiord, som ikkun meget sjelden besøges. 2) Den anden og mellemste Tvær-Dal, som egentlig kaldes Stige-Dal, aabner sig ved Gaarden Løstæt, og tager sit Lob mod Sonden saaledes, at den giver Anledning til en Allfarvei paa 1 Miils Længde ned til Eids-Dalen i Nordfiord, som noget oftere besøges end den første. Denne Dal er ellers mærkværdig deraf, at den har 3 første Bænde liggende i Ræk og nær ved hinanden, det nederste noget mindre end det mellemste, og begge noget mindre end det øverste, men alle foreenede ved en Elv, just ligesom i Hoved-Dalen. 3) Den tredje og meest bekiendte Tvær-Dal aabner sig ved den Gaard Søre-Birkedal, og gaaer fort i samme Strækning med Hoved-Dalen, nemlig mod Sydvest, hvor den standser ved et maadeligt høit Fjeld. Den udgjør en god Deel af det saa kaldte Birkedals-Eid, og tiener i Almindelighed til en Vej for dem, som reise over Land til Nordfiord, da de først have $2\frac{1}{2}$ Fierding Miil at reise op ad Dalen og Fjeldet, og siden $5\frac{1}{2}$ Fierding ned ad igien til den ved Eidsfiorden beliggende Dal og Gaard Nøsdal, et Sted, som i vore Historier er bekiendt deraf, at Bemund Ramban, Konge over Fiordene, blev der af Ragnvald Møre-Jarl indebrændt tillige med hans heele Folgeskab, bestaaende af 90 Mand. Alt det, som nu er opregnet af Dale-Strækninger, Elve og første Bænde, henhører til den saa kaldte Birke-Dal, hvilken, omendkjönt den synes at have faaet sit Navn af Birk (Betula) dog egentlig

lig frembringer Fyrre, og det i større Mængde, end noget andet Sted i heele Sognet; saa at Daleboernes beste Møring bestaaer, næst Ugerdyrkning og Qvæg-Abling, i Sommer-Hugst og Baade-Byggerie, paa hvilket sidste især de lægge megen Bind, og lade derfor alt Torske-Fiskerie fare. Foruden Fyrre, som fornemmelig anvendes til at bygge smaae og store Fiske-Baade, findes her og Allin, Barlind, Cenebær-Træe og Lind; ei at tale om en vis Udart af Fyrre, som ikke sees andensteds end her, og findes i I. P. 2. Cap. beskreven under Titel: Pinus. Iblant de mærkværdigste Gaarde i Dalen bør regnes

- 1) Søre-Birkedal, hvor den bekjendte Birkedals-Myr, som efter adskillige Skribenteres Vidnesbyrd kan inden tre Aar forvandle Hassel-Kieppe til Hvædsteene, egentlig skal være at finde. Dette har i Almindelighed længe været troet, som noget, der ikke indeholdte en Modsigelse eller Physiske Umuelighed; men ligesom Hr. Pontoppidan i Norg. Naturl. Hist. 1. D. Pag. 143. allerede har viist, at den saa kaldte Birkedals-Myr hverken frembringer petrificerende Vand eller virkelige Petrefacta, ja ikke engang de foregionne Petrefacta, som er intet andet end Almant-Steene; saa kan jeg nu end videre forsikre, at Birkedals-Myren selv er en Fabel, og at der aldrig har været nogen særskilt Myr til af saadant Navn, uden i Skribenternes Hierner. Herom er jeg bleven overbevist i Aaret 1757, da jeg paatog mig en Reise til denne Gaard, ikke i Haab om at finde forsteenede Hassel-Kieppe (thi dette vidste jeg nok var forgieves) men blot for at see og betragte den Myr, som var kommen i saa stort et Udtraab, og som i vore Historier beskrives endog med denne Omstændighed, at den frembringer en Hoben Elle-Træer, uden at kunde forvandle den mindste Elle-Kiep til Steen; men tvert imod al Formodning maatte jeg ved min Ankomst fornemme, at, af alle de Myre, som findes, enten her eller andensteds i Birkedalen, var ingen især

bekjendt under Navn af Birkedals-Myr, og at hverken Gaardens eller Dalens Beboere vidste at anvise Stedet, hvor den skulde ligge. Dette forekom mig vel i Begyndelsen som noget ganske utroeligt; men efterat jeg havde kaldet samtlige Gaardens Opsiddere for mig, og udspurgt alle Omstændigheder paa det noieste, blev deres eenstemmige og endelige Svar dette: at de vel ofte havde hørt tale om en Myr af forommeldte Navn og Egenskaber, ja endog selv læst noget om den i Rami Norg. Beskrivelse, men hverken af egen Erfaring, eller af deres ældste Forsædres Beretninger, faaet ringeste Kundskab om, hvor den egentlig skulde være at see og finde; at de af den Årsag aldrig havde styrket fremmede og reisende Folk i deres forudsatte Meening om denne Myr, men tvært imod fraraadet de Nysgjerrige at eftersøge den; at der ikke een Gang, saa vidt dem var bekjendt, havde været giort Forsøg, med at stifte enten Elle- eller Hassel-Kieppe ned i nogen der paa Stedet værende Myr, end sige, at Hassel-Kieppene ved Myr-Bandets Kraft skulde være forvandlede til Hvædstene; at de foregionne Petrefacta vare intet andet, end Stykker af Miant-Steen eller (som vore Bønder kalde den) Træ-Steen, og at denne sielden eller aldrig forekom i Myre og Moradsige Steder, men enten i Elvene blant andre Steene, eller i visse saa kaldte Steen-Murer; at der især paa et vist Sted, beliggende i Fierding Bei oven for Gaarden, skal findes et meget stort Stykke af bemældte Steen-Mrt, men at samme er alt for tykt til at kunde have sin Oprindelse af Hassel-Træ, og til at være et petrificeret Stykke Træ. Med disse fornuftige og meget troeværdige Mænds Beretning maatte jeg da lade mig nøie, og reisede tilbage igien, ikke med den Fornøielse, som jeg havde ventet, men dog med en anden, som er denne: at jeg derved havde bragt mig selv og andre ud af en ældgammel Vildfarelse, til hvilken Stedets Beboere ikke

ikke vidste at sige den mindste Anledning. Nærmeligst er det, at een eller anden fremmed og ukyndig har reengang af en Hændelse fundet et Stykke Amiant-Steen liggende her i en Myr, og af Steenens Nationale Navn (nemlig Træ-Steen) ladet sig forleede til at slutte, at den virkelig var forvandlet af Træ til Steen i Myren; hvilket da siden kan have udspreedet sig som et almindeligt Rygte, og givet Anledning til Skribenternes falske Beretninger om Birkedals-Myren og dens petrificerende Kraft. Det er og vist, at Amiant-Steenen ofte ligner forraadnet Træ (især gamle afhugne Træ-Spaane) saa aldeles, at den af Ukyndige let kunde tages for petrificeret Træ, ligesom den og formedelsst sine Trælige Egenskaber kaldes af vore Bønder Træ-Steen. Af de adskillige Prover, som jeg tog med mig, findes nogle at være langagtige og tykke, i begge Ender ligesom afhugne, af Farve graaagtige, og bestaaende af parallelle Trebler, som let lade sig adskille; men andre derimod see ud som runde og tynde Skiver, ere guule af Farve og mindre tunge end de første, og give desuden kun lidet Tegn til parallelle Trebler, men skive sig næsten som en Skiever-Steen i horizontale Lameller. Foruden Amiant-Steen (som ikke falder i nogen Mængde) findes og her paa Gaarden (ja endog rundt omkring heele Birkedals-Bandet) ston Sandsteen, hvoraf forfærdiges gode Slibesteene.

- 2) Hellsæt fortæner at mærkes, i Henseende til den Beegsteen eller Klæbersteen, som findes der paa et vist Sted, kaldet Klæbersteens-Hammeren, stiont ikke i den Mængde, som i Mills-Bei derfra udi Eids Sogn i Nordfiord, nemlig ved Gaarden Nashedammer, hvortil den hugges ud i store Plader, tienslige til Raffelovns-Plader. Her derimod bliver den mestendeels anvendt til Alvssteene i Smeede Verkstederne, undertiden ogsaa til Svælskiver og Blækhuuse, som af Bønderne selv forarbejdes. Steen-Arten er her af

det

det almindelige Slags, nemlig en *Talcum particulis acerosis sparsis opasis friabilibus Linnæi*; men dog har jeg fra et ubekendt Sted i Dalen høvt Prover af *Talcum particulis subdiaphanis inqvinantibus ejusdem*.

VII.) Dals-Fiord er en Green af Boldsfiorden, og løber mod Sydvest jævnsides med Kiilsfiorden, fra hvilken den er adskilt ved en temmelig breed Landtunge. Den er $1\frac{1}{2}$ Mil lang, og næsten lige breed overalt, eller rettere, lige snæver overalt; men ikke paa begge Sider lige vel beboet. Den Østre Side, som tager sin Begyndelse ved Gaarden Ithornberg, eller ved den yderste Pynt af forbemældte Landtunge, har en steil og mestendeels øde Strand lige hen til Fiordens Botn, saa at ikkun meget faa Gaarde ere der at see, undtagen i den saa kaldte Dals-Bygd (en liden, men vel beboet Dal, hvoraf Fiorden har faaet Navn) som aabner sig ved den Gaard Brume, der tillige med fleere ligger nær ved Stranden paa en høi Bakke, og gaaer derfra næsten tvært over den Landtunge, som adskiller begge Ivar-Fiordene. Paa Fiordens Vestre Side derimod har man en langt meere beboelig og behagelig Strand, formedelsst de adskillige fra Stranden opgaaende smaae Dale, og formedelsst den her overalt vørende Skov, som bestaaer af Bild-Elle, Hassel, Alsald, og adskillige andre Slags Træer, undtagen Fyrre, som ikke findes i den heele Egn. Blant disse smaae Dale vil jeg ikkun nævne Dummelfod-Bygd, som ligger nær ved Fiordens Botn, og er kommen i Udgaab formedelsst et vist Sølvs Bierge, som der skal være at finde overst op i Dalen; skiont den foregionne Sølv-Ertz, efter oienlynlige og kyndige Vidners Forsikkring, ikkun bestaaer af en brunn Steen-Art, som er blandet med Krage-Guld (*Mica particulis squamosis sparsis Linnæi*) og saa løs, at den smulner bort imellem Fingrene. Midt i Fiordens Botn ligger den temmelig store Gaard Steensviig, hvorfra gaaer en trang og ubeboet Dal op til Grændserne af Nord-

Nordfiord, og igiennem Dalen et Eid (eller Landevei) hen til Gaarden Stafrem i Eidsfiorden, som er 1 Mil langt og kaldes Steensvig-Eidet; et Navn, som det meget vel kan fortjene, da det er saa Steensfuldt og Klipperigt, at man ei kan komme fort til Hest, men maae gaae den heele Bei til Fods. I øvrigt har Dalen intet mærkværdigt, undtagen 3 smaae og nær ved hinanden liggende ferske Bænde, af hvilke det mellemste er noget større end det nederste, og det øverste noget større end det mellemste, men alle forenede ved en Elv, som giennemskærer den heele Dal, just ligesom i Fjerdedal, Birkedal og Stigedal; saa at her i en kort Omkreds findes 4 Dale af een og samme Beskaffenhed. De Folk, som boe her i Fiorden, holdes for at være de meest velholdne i det heele Sogn, deels formedelsf Jordens naturlige Bequemhed til Korn-Avling og Opsiddernes Flid med Agerdyrkningen, deels og i Henseende til Græsgangenes gode Beskaffenhed, som giver dem Leilighed til at holde en stor Deel Kvæg, og folgelig at affatte en Mængde feede Varer; ei at tale om den skionne Silde-Fangst, som her falder, og giver aarlig god Fortieneste.

Anden Artikel

om

Annex-Sognet Ørsten.

Ørstens Annex-Sogn ligger paa Østre Side af Hoved-Sognet, og bestaaer kun af een Fiord og een Dal, som begge gaae fort i een Strækning fra Nordvest til Sydøst, og stode paa den Vestre Side til Voldsfjord og Vigebugd, men paa den Østre til Bartdals-Strand i Hareids Sogn og Bond-Dal i Jørgenfiords Sogn. Dette Annex ligger altsaa indsluttet imellem Voldsfjorden og Jørgenfiorden, og har dette især tilfældes med det Østen for beliggende Sælsø

A a a

An-

Anney, at det egentlig bestaaer af en Iværffjord, og af en fra Iværffjorden opgaaende Dal, som udgiøre de vigtigste Deele af Sognet. Begge disse Anneyer komme og deri overeens, at de have mange smukke Situationer, og at de baade ere vel beboede og vel dyrkede. Rug-Sæd er her noget meere almindelig og større end paa andre Steder, og Malt gøres overalt i temmelig Mængde; saa at dette Sogn i sædvanlige Aaringer ingen Tilførsel behøver af fremmede Korn-Varer, men langt meere har Korn at overlade og sælge til andre. Paa Fiskerie lægge Indbyggerne megen Vind, da de ei alene om Baaren udreede omtrent 30 store Fisker-Baade, og med dem drive Torske-Fangst i Bоргensfund og Breesund; men giøre og om Sommeren idelige Reiser i Vester-Havet (5 til 6 Miile ud fra Kysten) for at fange Qveiter og Langer. Man har og her overalt skionne Græsgange, folgelig skion Qvæg-Avling, og en Hoben feede Varer at sælge. Skov mangler heller ikke, undtagen Fyrre-Skov, som findes ifkun paa et eeneste Sted. Det eene med det andet giør, at disse Folk overhoved kan siges at være ganske velholdne. Sognet bestaaer, som allereede mældt er, af tvende Hoved Parter, hvilke nu hver for sig maae betragtes.

I.) Ørste-Fiord bliver egentlig at ansee for en Green af Bartdalsfiorden, fra hvilken den gaaer ind i Landet i en krum Linie, fra N. V. til Sonden og N. S. O., og strækker sig i 1 Miils Længde hen til den saa kaldte Ørste-Dal, som udgiør den anden Hoved-Part af Sognet. Den tager sin Begyndelse fra tvende Land-Pynter (nemlig fra Kiaanæsset ved Bartdals-Stranden paa den Østre, og fra Steennæsset ved Boldsfiorden paa den Vestre Side) og er sammesteds temmelig breed; men bliver siden, ligesom de fleste andre Fiorde, alt meere og meere trang og indkneben, jo længere den kommer ind i Landet. I Fiordens Munding ligge 2 smaa Der, af hvilke den største er beboet; og disse ere da de eeneste Der her i Sognet, som i øvrigt bestaaer

staaer af lutter fast Land. Strandene paa begge Sider af Fiorden have vel til Deels meget høie Fjelde, men ere derhos Skovrige, smukke og vel beboede. Fra Strandene opgaae nogle smaae Dale, som her fortellig maae beskrives. 1) Lie-Dal ligger paa Fiordens Østre Side, omtrent midt i den Bugt, som fra Maaenæsset bøier sig hen til det saa kaldte Lienæs, en Punt af et meget høit og anseeligt Fjeld, kaldet Liedals-Horn, som ligger just der, hvor Fiorden vender sig mod Syd-øst, og bærer Navn af sin artige Top, der Norden fra viiser sig fuldkommen som et Horn, eller en Kegle. Ved Dalen selv falder intet videre at mærke, end at den er smuk og vel beboet; men hvad det af Dalen benævnte Fjeld angaaer, da holdes det ei alene for at være eet af vore høieste Fjelde, men og for eet af de steileste og bratteste, især paa den til Fiorden vendende Side, hvor ikke des mindre en Bonde-Karl for nogle saa Aar siden steeg op, for at søge efter en Deel fortabte Gædder, og kom til alles Forundring ned igien med heele Lemmer. Nær ved Fjeldets Fod, som gaaer steilt ned i Fiorden, ligge nogle Skjær, eller omflødte Klipper, af hvilke den eene staaer ganske under Vand, og er folgelig meget farlig for fremmede Folk, hvilke her undertiden have stødt an og omkommet (*). 2) Skorge-Dal er og en liden, men derhos ganske trang og ubeboet Dal, som ligger paa samme Østre Side

A a 2

af

(*) Om denne Flud, eller blinde Klippe i Fiorden, som egentlig kaldes Tware, have Bønderne her i Egnen selv forfattet et Vers, til Erindring og Advarsel for alle dem, der seile ind eller ud ad Fiorden, hvilket jeg ikke holder usornedent at anføre. Det lyder omtrent saaledes:

I Ørste-Fiorden ligger et Skjær, som man kalder Tware;

Hold vel bort paa, roe Kirken fra, saa er du uden Fare.

Meeningen deraf er denne: at man, for at være sikker, og ei lide Skibbrud paa den farlige Tware, bør holde sig noget langt bort fra Liedals-Hornet, og roe saa langt hen paa Fiorden, at Ørstens Kirke, som ligger i Fiordens Bort, gaaer af Sigte.

af Fiorden, omtrent 1 Fierding Mil inden for Lienæsset, og har slet intet mærkværdigt, undtagen en Deel nøgne Fjelde, der indeholde saa stor en Mængde Krage-Guld (*Mica particulis squamosis sparsis Linnæi*) at de under Solens Skin kaste en meget stærk Glands fra sig, og have derved givet Anledning til det bekiendte Ordsprog: i Skorgedalen skinne syv Sole. Ved Dalens Aabning sees en temmelig stor Uur, kaldet Skorge-Uur, som for meget lang Tid siden er foraarsaget af Fjeld Skreed, og siges da at have ødelagt en Præstegaard (nogle lægge og dertil en Kirke) som her i gamle Dage skal have staaet; skiont hverken Stedets Beskaffenhed eller Steen-Dyngens Storrelse kan give dette Sagn nogen Rimelighed. 3) Egsæt-Dal eller Egsæt-Eid, som tilforn er ommældet ved Boldsfiordens Beskrivelse, kommer ogsaa her i Betragtning, efterdi Dalens eller Eidets Østre Kant støder til Ørstefiordens Vestre Side, og ligger under Ørstens Sogn. Eidet gaaer tvært over den Landtunge, som adskiller begge Fiordene, og Veien derover falder paa denne Kant midt imellem 2 smaa særse Bænde. Ved det eene af disse Bænde ligger en Gaard, som i Matrikelen forekommer under Navn af Yttre-Støl, men kaldes ellers i daglig Tale altid Tittel-Støl, af Aarsag, at den i gamle Dage skal have været beboet af en Tittel, eller Kiæmpe; og nedent for ved Stranden sees en anden Gaard, som kaldes Yttre-Hovde. Imellem disse 2de Gaarde, eller fra Stranden og lige op til det særse Bænde, gaaer en underjordisk Kanal, om hvilken jeg af egen Erfaring kan vidne, at den i alle Maader seer ud som en nedsunken Hull-Beite, og om hvilken Stedets Beboere forsikre, at den ei alene strækker sig fra Yttre-Hovde til Tittel-Støl, men og fra dette sidste Sted igien og lige hen til Gaarden Ekrem paa hiin Kant af Eidet; saa at den skal gaae tvært over heele Land-Tungen, fra den eene Fiord til den anden, og folgelig holde meere end en halv Mil i Længde. End videre heeder det, at

Lon-

Løngangen er dannet af forommældte Juttel eller Kiæmpe, og af ham indrettet til den Ende, at han, saa ofte han paa sin Gaard Juttelstol ufornodentlig blev overfalden af sine Fiender, kunde der have et sikkert Tilflugts-Sted, og igiennem Løngangen snige sig hemmelig bort, enten til den Østre eller Vestre Kant af Eidet, og derfra videre fort til Vaads, enten over Ørtestfjorden eller Boldsfjorden; hvilket alt, efter Herr Professor Schønings Forsikkring, ei skal være uden Exempel i de ældre Historier. Ikke langt fra det andet Vand, som ligger paa Eidets Søndre Side, sees en Deel smaae Pladser paa Udmarken, som de nærmeste Gaardmænd have indhegnet, og ved Rydning saaledes forbedret, at de nu kan avle en temmelig Deel Høe deraf; hvilket paa flere Steder hos os baade kunde og burde sættes i Verk. Dette maae være nok om de til Fjorden stødende smaae Side-Dale, af hvilke den første og sidste ere vel beboede; nu vil jeg vende mig til de adspredte Gaarde ved Fjordens Strand Sider, som begge ere temmelig vel bebygte, saa og prydede med smuk Løv-Skov, bestaaende af Birk, Selve, Hassel, Alar (nemlig saa vel den almindelige, som den saa kaldte Svart-Dr eller Urre; *Alnus folio incano*). Bild-Øble, Bild-Ribs (*Ribes rubrum*) og Beenweed eller *Viburnum*.

1) Kiaanæs og Steennæs kaldes de 2 Gaarde, som ligge skraas over for hinanden, yderst ud ved Mundingen af Fjorden, og nær ved de 2 Land-Pynter, af hvilke de bære Navn. Den første er mærkværdig af det Løve-Fiskerie, som der aarlig skeer med Rod, uden Hielp af Laxe-Bærpe, det er, uden Hielp af nogen ved Stranden opført Stellats, som ellers til dette Slags Fangst behøves; thi nær ved Søen ligger en vis Bierg-Hammer, eller maadelig høj Klint, hvor Fiskeren kan sidde, som paa et andet Bærpe, og have alt fornøden Tilsyn baade med Laxen og Boddet; just ligesom forhen er meldet ved den Gaard Fjorde i Boldens Sogn. Den anden Gaard

derimod er mærkværdig af en meget høj og smal Steen (uden Tvivl en Baute-Steen) som der staaer opreist, og har efter mine Tanker ei alene givet Gaarden Navn, men og Ørstens Sogn; thi dette forekommer i gamle Haandskrifter under Navn af Ørsteen, og her efter min Gissning ubleedes af Ør eller Dyr (grov Sand) og denne mærkelige Steen, som staaer just ved Indløbet af Fiorden og Sognet. Imellem disse tvende Gaarde, og altsaa lige i Mundingen af Fiorden, ligger

- 2) Rødøe, en liden beboet Øe, som har Sonden for sig en endnu mindre og ubeboet Øe eller Holm, kaldet Grabøl-Holm, af Grabøl: en ugildet Bøl. Paa Østre Side af Øen sees en stor Ræmpe-Grav, bestaaende af en Høben sammenkastede Ræmpe-Steeene, hvilke dog af nysgierrige Personer ere væltede saa meget til Side, at man nu kan betragte den i Graven staaende Liig-Kiste, som er af et voksen Menneskes Størrelse, og bestaaer af 5 store og flade Graaesteene, af hvilke den eene tjener til Laag, skiont den ikke ganske skjuler Kistens Nabning. Indbyggerne her i Egnen ere alle af den Meening, at den bekiendte Ræmpe Løstur Bleike, (eller som han kaldes i det gamle Sprog: Løstr hinn bleikt) om hvilken nævnes i Sigil Skallagrims Krønike, og herefter noget meere skal anføres, ligger paa dette Sted begravet. Paa den ved Øen beliggende Holm forekommer intet andet mærkværdigt, end den egentlig saa kaldte Beenveed (*Ilex foliis ovatis acutis*) som hos os er temmelig rar at see, og langt rarere, end et andet Slags Træ af samme Navn, som ellers kaldes Ulv-Beed, *Viburnum*.
- 3) Søtre og Mørk ere 2 Nabøe-Gaarde, beliggende Sonden for Skorgedalen, og altsaa temmelig langt ind paa Østre Side af Fiorden. Her tog den forhen ommældte Sneefond, som traf ind den 9 Febr. 1755, meget ilde affæd, efterdi den just faldt ned om Natten.

Lid,

Tid, da alting havde lagt sig til Hvile, og bragte en stor Deel Huuse bort fra Grunden, hvor de stode, tillige med Menneſker, Qvæg og alt Boehave. Mange Personer, baade unge og gamle, bleve ved den Leilighed levende begravne under Sneen og qvalte, men nogle ikkun lemlæstede og forſtødte, og andre igien ved en beſynderlig Guds Forſyn bevarede fra al Skade. Blant diſſe ſidſte bor ifær erindres et Par ſmaa Born, 5 til 8 Aar gamle, ſom tillige med Huuſet og Sengen, hvor de laae, bleve bragte lige ned til Stranden; men komme dog til at ligge uſkadte oven paa Sneen, og maatte, i Mangel af fornødne Klæder og Huus-Eye, ſkule ſig i en fra ſin ødelagte Lade tilbageſtaaende Høe-Stak, hvor de biergegede ſig mod Kulden Matten over, indtil ſølgenſe Dag ved Middags Tid, da de endelig fik Hielp og Undſætning af fremmede. Diſſe og flere Omſtændigheder findes alle anførte i Kaldets Miniſterial-Bog, og ere optegnede af da værende Sognepræſt Hr. Iver Munthe.

- 4) Biig eller Ørſteens-Biig, ſom er Lehnsmands-Gaard og Tingſted for Ørſteens Skibrede, ligger paa ſamme Øſtre Side af Fiorden, og ganſke nær ved dens inderſte Bugt eller Botn. Gaarden ligger egentlig paa en høi og ſkraaſ opgaaende Bierg Fod, og har oven for ſig et anſeeligt Fjeld, kaldet Ørſte-Hætten, ſom af vore Fiſkere kan ſees og bemærkes allerlængſt ud i Veſter-Havet, ja meget længere end det nyelig ommældte Liedals-Horn, ſkiont det eſter blot Dieſyn neppe ſkulde formodes at have den halve Høide. Aarsagen dertil er denne. at Fjeldet her ikke ſtiger op fra Fiorden i en lige Linie, men har baade en langſom ſtigende Fod og en ſkraaeliggende Side, ſom begge uformærket forøge Fjeldets Høide, eller rettere forårsage, at Fjeldet for Tilſkuerne følger ſin Høide. Henimod det øverſte har Fjeldet en vis Indhuuling, ſom kaldes Ørſte-Skaalen, fordi den ligesom en Skaal modtager det fra Fjeld-Toppene

pene nedrindende Vand; skiont den langt fra ikke kan rumme alt det Vand, som der løber ned i Regn-Tiden, men sender da, saa snart det ikkun har regnet en Times Tid, en skrækkelig Mængde Vand fra sig, langs ned ad Fjeldets Side og Fod.

- 5) Søreim, eller Sørheim, er en Gaard paa Vestre Side af Fiorden, beliggende i en Bugt tvært over for Lie-Næsset og Liedals-Hornet, hvor Fiorden bøiet sig mod Sydost. Denne Gaard maae i de ældre Tider uden Tvivl have haft fornemme Folk (maaskee en gammel Norsk Adelig Familie) til Beboere, efterdi dens yngre Opsiddere, eller de siden saa kaldte Søreims Bønder, altid have været anseete som den fornemste Bonde-Slægt her i Egnen.

II.) Ørste-Dal, eller Nam-Dal, som udgior den anden Hoved-Part af Sognet, gaaer i en lige Linie op fra Ørstefjordens Botn, nemlig mod N. O., og strækker sig først 1 Miil hen til Ørstedals-Bandet, eller den ved Bandet beliggende Gaard Brautesæt, hvor Wiigebygden støder til paa Vestre Side, og derefter endnu en halv Miil høiere op til Gaarden Biørdal, hvor Bonddalen støder til paa Østre Side; saa at der igiennem disse 3 Dale, som henhøre til 3 adskilte Sogne, løber en Allfarvei paa 3 Mils Længde fra Jørgensfiord til Boldsfjord, og fra begge disse igien en Landevei ned til Ørstefjorden. Dalen igiennemskiares af en temmelig stor Elv, som danner det forommældte ferske Vand, og har paa visse Steder et dybt Elve-Far med høie Elve-Bakker eller Aae-Brædde; men spreeder sig ved Udlobet, hvor Dalen er meest lav, breed og jævn, i mange smaae Greene, og tager desuden til sig paa Østre Side 2 Tvær-Elve, som løbe ned fra de tvende til Hoved-Dalen stødende Tvær-Dale, nemlig: 1) Moe-Dal, som aabner sig ved Gaarden Moe (een af Hoved-Dalens nederste Gaarde) og gaaer derfra mod N. O. hen til Hareids Sogns Grændser; men indbefatter kun en eeneste Gaard, kaldet Miu-pen,

pen, og har ellers intet mærkbærdigt, undtagen en Deel god Sandsteen, som her hugges ud og anvendes til smaae og store Hvædsteene.

2) Goldstad-Dal, som er meget større og bedre beboet, aabner sig en halv Miil høiere op ved Gaarden Nam, og har en Strækning af en heel Miil (ligeledes mod Nordost) op til Kaalaas, som er den øverste Gaard ved Jørgensfjords Sogns Grændser. Denne Ivær-Dal indbefatter i alt 9 Gaarde, blant hvilke især maae nævnes Nebbestad, hvor Amiantsteen er at finde, og Goldstad, hvoraf Dalen bærer Navn, item Myklebust, hvorfra gaaer en mindre og ubeboet Ivær-Dal mod Sonden, som foreener sig med den forhen beskrevne Frølandsdal, og gjør saaledes en nye Forbindelse imellem Bonddal, Ørstedal og Wiigebygd. Alt dette udgjør da Strækningen af den saa kaldte Ørste-Dal, som bør ansees for een af vore største, folkeriigste og frugtbareste Dale, uagtet det er vist, at Sæden her tager undertiden Skade, deels af for megen Varme, deels af for megen Kulde. Saa frugtbar som den er, saa smuk og behagelig er den og overalt; thi ved Elve-Munden ligger en stor og blid Slette, som er giennemfæaren af mange smaae Elve-Grene; længere op sees en Deel høie Elve-Bakker, med jævne Enge og deilige Lunde paa begge Sider; og op imod det øverste ligger det store færske Vand, omringet af smukke Gaarde paa alle Kanter. Til Dalens Smukhed gjør ikke lidet den Mængde Skov, som her overalt er at see, deels i det Lave, deels paa Fjeld Siderne. Samme bestaaer fornemmelig af Birk, Nare og Hassel; men ellers forekommer og Birke-Pors (*Betula foliis orbiculatis*) overalt paa Fjeldene, Hundveed (*Rhamnus inermis* f. *Frangula*) paa Gaarden Goldstad, og en temmelig Deel Fyrre paa Gaarden Batne, som ligger paa Vestre Side af Ørstedals-Vandet, og er det eeneste Sted i heele Sognet, hvor dette Slags Træ vøyer. Foruden den ommældte Sandsteen og Amiantsteen, findes her og nogen Beegsteen, nemlig ved Bjordal,

den øverste Gaard i Hoved-Dalen, hvor man blant andre fra Fjeldet udbrustne Steene ogsaa finder Prover af denne Steen-Art. Den heele Dal ernærer et Antal af 113 Gaardmænd, foruden nogle faae Huusmænd, og indbefatter i alt 32 Gaarde, af hvilke nogle allerede ere nævnte, og endnu maae nævnes følgende.

1) Dse kaldes nu omstunder den Gaard, som i Matrikelen findes anført under Navn af Dus med Dusborrig, et Navn, som giver tilkiende, at Gaarden ligger nær ved Elv-Dsen o: Elve Munden, og at den i gamle Dage maae have havt en saa kaldet Borg, eller et Slot; skiont dertil, saa vidt mig er bekiendt, for nærværende Tid intet Spor findes. Men at Dus-Borg ikke des mindre virkelig har været til, ja, at det endog i de ældre Tider har været et Tingsted for Drstens Skibrede, det kan upaatvivlelig erfares af et endnu i Behold værende gammelt Skiode- eller Afstaafelses Brev, udstædet i Aaret 1548, og tinglyst eller læst paa Dussborrig den 29 Nov. Mo. 1647, hvoraf nu strax en Gienpart skal meddeles. Næst ved Dse ligger den Gaard Bælde (saa kaldet af Bold, en jævn og Græsrig Slætte) og lidt høiere op den Gaard Moe, hvilke alle tre ere store, smukke og frugtbare Gaarde, og have desuden dette tilfælleds med hinanden, at der findes 1 stor Kiæmpe-Grav paa enhver af dem især. Disse 3 Grave ere fornemmelig mærkbardige deraf, at Beboerne her i Egnen endnu viide at navngive de Kiæmper, som der skal ligge begravne, nemlig Brim Dse, Dvælp Moe og Iver Langerumpe paa Bælde, hvilke alle siges at have været Brødre, og at have opryddet bemældte 3 Gaarde paa en Tid, da heele Dalen endnu laae øde og ubeboet. Man veed og at nævne disse Kiæmpers Føde-Sted, som skal have været Stordalen her i Fogderiet, saa og at fortælle Anledningen til deres Ankomst og Boesættelse her paa Stedet, med videre, som her med Flid forbiegaes, fordi det synes

synes at falde alt for meget hen til det Fabelagtige. Paa Gaarden Bælde bliver endnu at mærke

- 2) Prstens Kirke, som ligger paa en høi Bakke imellem tvende Elve: Greene, og har altsaa en meget behagelig, skiont derhos noget farlig, Situation, efterdi Elve Vandet voger undertiden saa høit, at det truer med en Oversvømmelse. Kirken bestaaer kun af Staver, men er dog opbyggt i Form af et Kors, og indvendig meget vel prydet med Malning, Forgyltning og Billedhugger:Verk, især hvad Alter:Tablen angaaer; saa at den med Billighed bør ansees for een af vore smukkeste Kirker (*). Paa Alter: Bordet ligger en firkantet Beegsteen (omtrent 1 Spand lang og næsten lige saa breed) indfattet i en Træ:Table, der bør henføres til de forhen beskrevne Altaria portatilia eller Oscula pacis. Paa Kirke Gaarden sees en Hoben Liig:Steene, liggende oven paa Gravene, og bestaaende af tynde Graaesteen:Plader, hvori de Afdødes Navne og Døds:Dage ere udhugne af Bønderne selv, just ligesom forhen er mældt ved Hoved:Kirken. I øvrigt har denne Kirke, som eies af en Proprietair, et lidet Jordegods, bestaaende af 8 B. 1 Pd. 10½ Mk. Fisk, og deriblant især 2 Mellag, beliggende i de 2 Gaarde Bælde og Moe, som kaldes Spurve:Mellagene, af Aarsag, at de i gamle Dage skal være skænkede til Kirken, for at afvende den for Ugrene skadelige Spurv, hvilken Fugl man paa den Tid maade have anseet for en større Lande:Plage, end nu omstunder. Nærmeligere er det, at Giveren af disse smaae Stykker Jord har havt Tilnavn af Spurv, hvilket dog er en blot Gisning af mig.

B b 2

3) Nam,

(*) En Deel af denne Kirkes Prydelser bør tilskrives en afdød Handelsmand og Lehnsmænd her i Sognet, Hr. Niels Knudsen Wiig, som med sin Familie sees affbildet paa en vel udarbejdet og i Kirkens Nordre Fløi hængende Tavle.

- 3) Nam, som ligger omtrent en halv Miil høiere op paa Vestre Side af Elven, er en stor og god Gaard, af hvilken Hoved-Dalen ofte bærer Navn, og kaldes Nam-Dal. Ved denne Gaards Grændser findes et lidet staaende Vand eller Kiær, kaldet Nam-Kiønd, som vel ikkun holder et Par Bosse-Stud i Længde og Bredde, men er temmelig dybt, og især mærkværdigt af en Deel smaae, og med smaae Birke-Træer bevoxne, Flydende Holme, af hvilke nogle kan være 4 til 5 Favne lange, og nogle mindre, men alle bestaaende af Træ-Rodder og letflydende Mosse, hvilken sidste aarlig siges at tiltage og forøge Holmenes Størrelse. Da nu disse svømmende Der (om jeg saa maade kalde dem) drives af Vindene snart til een snart til en anden Kant af Kiærets Brædder, og folgelig snart til een snart til en anden Opsidders Grund; saa har dette undertiden givet Anledning til at spørge: Hvem Græsset, som vøyer paa disse Holme, og kan omtrent aarlig beløbe sig til 1 Læs Høe, egentlig bør tilhøre? en Qvæstio juris, som hos os er meget rar, og maaskee ikke saa let at afgjøre. Imidlertid have nogle Opsiddere een og anden Gang fundet for godt, at giøre een eller flere Holme fast med Toug til sine Forstrande, og overladt de Lovkyndige at domme, om det var ret eller ilde giort. Ellers tiene Holmene i Almindelighed til Opholds-Steder for visse Fugle, som der lægge sine Æg ud om Sommeren.
- 4) Goldstad ligger omtrent midt i Goldstad-Dalen, nær ved et meget høit Fjeld, kaldet Veirhald, fra hvis Top man i klart Veir skal finde see visse Fjelde i Sogns Fogderie, uagtet de nok ligge 16 Miile derafra i en lige Linie. Paa denne Gaard fortælles en Tildragelse af samme Beskaffenhed, som den, der forhen er anført ved Abelsæts Beskrivelse i Orskougs Sogn, men dog med nogle flere Omstændigheder, nemlig: at en Deel Partiegængere, hvis Anfører kaldte sig Mads Dalekarl, streifede engang (uvist naar) heele Landet igiennem
med

med Plyndring og Mord, og at de især eftersatte alle her boende Danske Følk; at her paa Gaarden boede samme Tid en Dansk Mand, ved Navn Niels Jensen, som tillige med flere af hans Landsmænd blev af bemældte Partiegængere ihjelskudt; at Stedet, hvor samme Mand faldt død ned, blev efter da brugelig Skik betegnet med et Træekors, og at dette bestandig har været at see her paa Gaarden, indtil for nogle faae Aar siden, da det faldt ned af Eide. Alt dette vil jeg lade staae ved sit Værd, og ifkun med faae Ord erindre: a) at det nyelig paaberaabte gamle Skiode, eller Afstaaelses Brev (*), virkelig viiser, at Gaarden Goldstad midt i det 16de Seculo har tilhørt en

B 6 6 3

Mand

(*) Dette Document, som endnu forvares paa Gaarden Goldstad, er skrevet paa slet Papiir, og forsynet med 4 i Bør aftrykte, men nu næsten ukiendelige, Sigiller. Det er og paa nogle faa Steder ulæseligt; men lyder ellers Ord til andet saaledes:

„Wii effterschreffne, Peder Hansen Heuidsmand paa Aggershuus,
 „Jens Spliit, Erich Bgerup oc Jens Thieliffsen Webuer, giere alle
 „widerligt med ihette wort obne Bress, at wii nu vdi d. Dag alle sam-
 „dretelig tilhobe mett eet samuist oc widerligt raadt, hassue giffuit vndt
 „oc vpladet Welfornufftig Mandt Niels Jensen, boende vdi Markorff i
 „Kindmarken, ihenne effterschreffne Gordt hedende Follstad i Østfens Kir-
 „ke Sogn paa Syndmer, som aarlig renter fire Løb Smør, huilchen
 „forneffnte Gordt wor flere Hustrues Moder oc wii en Tid lang vdi Hæffd
 „oc Wer hassue hassit. Sammeledes for huis vppbørsel, som wii vdi
 „samme forneffnte Tid aff samme Gordt vpbordt hassue, hassue wii nu vdi
 „Dag till en wenlig Handel oc forligelig oc till gode . . . betalidt og giffuit
 „forneffnte Niels Jensen ihie Zachim-Daler, som . . . vdi alle Maader
 „well medt Saa att Niels Jensen forneffnte, samme forbe-
 „meldte Gordt efter ihenne Dag for off vdi alle maader frii oc frefselig
 „hassue, nyde, bruge oc beholde schall, dog mett saa Schiell og Wildfor,
 „att dersom wii vdi nogen Maade kunde bekomme eller vpsørge nogen
 „widere Bressue eller Beniiissninger samme Gordt anrørende, da schall
 „handt forplidt were att stande off derom til rettke, og dersom wii tha
 „samme Gordt igien kunde winde, schall handt off wor forneffnte X Daler
 vdlagde

Mand af forommældte Navn, nemlig Niels Jensen. 3) At den almindelige Forfølgelse, som siges at skulle have overgaaet de her i Landet boende Danske, maaskee har været en Virkning af den Krig, som i Kong Friderich den Andens Tid blev ført mod Kong Erich i Sverrig; thi, at Forfølgerne, de forommældte Partiegængere, maae have været Svenske, kan sluttet af deres Anforers Navn.

Herved endes da Beskrivelsen over Boldens Præstegjæld, som under sine mange smaae og store Bygdelave indbefatter en Høben smaae og store Gaarde, hvis Navne og Matrikel-Tart med videre kan sees af efterfølgende Fortegnelse.

Hoved

„vdlagde Penge oc huiff Kost og Tsering at vprette, som wii derpaa giæ-
 „rende worden. Till vdermere Widnesbyrdt thræcke wii wortt Signet
 „..... Domini MDXL. paa thett ottende.

(L.S.) (L.S.) (L.S.) (L.S.)

„Lest paa Duffborrig den 29 Nouembr. Ao. 1647.

Saaledes lyder dette i sig selv ikke meget vigtige Document, til hvis Dphlysning jeg endnu maae anfere nogle Traditioner, eller mundtlige Beretninger, som derom høves her paa Stedet, nemlig: at oisbemældte Niels Jensen boede først i Matkuff i Finnmarken, og gistede sig der med en Datter af Jon Hansen Brae, hvis Forfædre havde eiet og bebodt Gaarden Goldstad, men i Ualedning af en skrækkelig Pest (maaskee den samme, som er ommældt ved Boldens Kirkes Beskrivelse) har flygtet hen til Finnmarken, og ganske forladt denne Eiendoms Gaard, som imidlertid kom i fremmede Personers Hænder, og i de rette Eieres Forglemmelse, indtil Niels Jensen af en særdeles Hændelse, som fortælles noget Fabelagtig, fik fat paa et Document, der beviisede hans Sviger-Faders Ret-tighed til Gaarden, og derved endelig bragte det saa vidt, at de 4 Riddere, som bestyrede Aggershuus (saaledes lyder Beretningen) og i hvis Besid-delse Gaarden da var, maatte ved foranserte skriftlige Afstaaelse overdrage den til ham; da han fra den Tid bestandig siges at have boet her, og levet i stor Velstand, indtil han paa forommældte voldsomme Maade blev taget af Dage. Læseren ville behage at undskyldte, at jeg i denne ubetydelige Sag har brugt vel megen Vidtløftighed.

Hoved-Sognet Bolden.

Bygde- lavens Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Ejhd.		Gaard- mænd.	Pladje- mænd.	Huus- mænd.	
		Vog.	Pd.	Mt.			
Bolds- Fiord.	Drense.		2	6	2		
	Henstok.	1			1		
	Koppen.	1 $\frac{1}{2}$		9	2		Disse 3 Gaarde ligge i den Bygd Vældsviig.
	Vældsviig.	3 $\frac{1}{2}$			4		
	Tældset.	2		18	2		
	Tældsetbakke.	2		12			En Ødegaard, som til- hører Kongen.
	Giesdal.	1		9	1		
	Stien.	1					En Ødegaard, ligeledes Kongen tilhørende.
	Torviig.	1 $\frac{1}{2}$			1		
	Ulvestad.	8			6		
	Fetten.	2 $\frac{1}{2}$		18	2		
	Hougen.	2		9	2		
	Espenakken.	1 $\frac{1}{2}$		9	2		
	Nakken.	2		18	2		Disse 8 Gaarde hen- høre til den saa kaldte Sætre-Bygd.
	Lendal.	$\frac{1}{2}$		27	1		
	Hole.		1	21	1		
	Sætre.	4 $\frac{1}{2}$			4		
	Sæteraas.	2		9	2		
	Kennestad.	2 $\frac{1}{2}$			1		
	Lendal.	1 $\frac{1}{2}$		18	2		Her ligger 2 Pd. 6 Mt. ode.
	Sol-Lie.	1		18	1		
	Kongsvold.	1 $\frac{1}{2}$			2		
	Nasen.		1		1		
	Nasebøe.	1 $\frac{1}{2}$		18	2		Disse 13 Gaarde hen- høre til Folkestad- Bygden.
	Biernenakke.	1			1		
	Yttre-Folkestad.	4 $\frac{1}{2}$			5	I	Her eier Kongen 2 B 1 Pd. 12 Mt. Eft.
	Indre-Folkestad.	3			3		
	Hole eller Holte.	1 $\frac{1}{2}$		18	2		
	Yttre-Flotte.		2		1		

Hoved-

Hoved-Sognet Bolden.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Styld.		Gaard- mænd.	Pladse- mænd.	Huus- mænd.	
		Vog.	pd.	Mf.			
	Indre-Flotte.	1 $\frac{1}{2}$		18	2		
	Kronsviig.	2 $\frac{1}{2}$			3		
	Birkenæs.	3			3		
	Nitre-Lie.	3		9	3		Disse 5 Gaarde henhøre til den saa kaldte Lie- Bygd.
	Indre-Lie.	3		9	3		
	Birkeviig.	3 $\frac{1}{2}$			3		
	Eidem.	3			3		
	Ekrem.	4		18	3		
	Nedre-Haaskald.	1			1		
	Midt-Haaskald.	1		18	1		
	Fremmer-Haaskald	1		9	1		
Bolds- Fiord.	Store-Mork.	1		27	2	I	
	Lille-Mork.	1			1		Disse 4 Gaarde henhøre til Eegsæt-Dalen eller Eegsæt-Eidet.
	Eegsæt.	4		18	3		
	Lieskar.	1 $\frac{1}{2}$			2	I	
	Grevsnæs.	1 $\frac{1}{2}$		9	1		
	Hombursæt.	1 $\frac{1}{2}$		18	2	I	
	Bassteen.	2	I		2		Disse 8 Gaarde hen- høre til den saa kaldte Grevs- eller Grevs- Strand.
	Hundnæs.	1 $\frac{1}{2}$			1		
	Erviiig.	1 $\frac{1}{2}$		18	2		
	Nasen.		2	15	1		
	Reite.	2		18	2		
	Hiorthoug.	3			3		
	Stranden						
	eller			2	6	I	
Viige- Bygd.	Ogaarden.						
	Nordalen.			2	6	I	
	Klapp.	3 $\frac{1}{2}$		18	3		
	Engesæt.	3 $\frac{1}{2}$			4		

Hoved.

Hoved-Sognet Bolden.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes		Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skyld.	Gaard- mænd.	Plads- mænd.	Huus- mænd.	
		Hog.	Yd.	Mf.		
Viige- Bygd.	Heldten.	4			5	
	Dratteberg.	1½		18	2	
	Nedvatn.	4½			4	
	Hougen.	1		27	2	
	Driv-Klapp eller	5			4	
	Fremmer-Klapp.					
	Fremmer-Lie.	1½			3	
	Nedre-Lie.		2	6	1	
	Vassbotn.	3½			3	
	Tommerbakke.		2	6	1	
	Rødset.	5			1	I Lehnsmændsgaard og Tingsted for Boldens Skibrede.
	Oren.	1½			1	I Præstegaard, som foruden sin egen Tætt har ½ B. f. i Gaarden Engesæt.
	Haldkieldsviig.	3			1	I Præst-Eng-Gaard.
	Turnæs.		2	6	1	
	Ulleland.	3	1	12	2	
Øste- Fiord.	Sælviig.	1½			1	I
	Narsæt.	1½			2	
	Overstad.	3½		18	4	
	Stornæs.	½			1	
	Gedeviig.	1		18	øde.	
	Leite.	1		9	1	
	Hafslie.	1			1	
	Halsviig.		1	21	1	
	Deviiig.		2	15	1	I
	Skindviig.	1			1	
	Botn.	1		18	1	

Hoved-Sognet Bolden.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes		Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Ejhd.	Gaarde- mand.	Pladse mand.	Huus- mand.	
		Bog. Pd. Mk.				
Øste- Fiord.	Lofold.	1 $\frac{1}{2}$		2		
	Skare.	1 $\frac{1}{2}$		1		
	Slaatte-Eie.	1 $\frac{1}{2}$		1		
	Hamre, eller Svartthamer.		2	6	1	
	Haaviig.	2		2		
	Viigestrand.	1		ede.		
	Viigene.	2		9	2	I
	Indre-Hoydal.	1 $\frac{1}{2}$		9	2	
	Yttre-Hoydal.	2 $\frac{1}{2}$			2	
	Kæsten.	1			1	
	Ødegaard.		1	21	1	I
	Hoydalsdal.	1		18	2	
	Hoydalsnaas.	2		18	2	
	Førde.	3			2	
	Leite.	1		9	1	
Førde- Dal.	Reite.		1	12	1	
	Narsnaas.		1	21	1	
	Næs.	2 $\frac{1}{2}$			3	
	Langvatn.	3 $\frac{1}{2}$			4	
	Eide.	1		27	1	
	Maaen.		1	21	1	
	Guldbakke.		2	6	1	
	Nere-Kaldbatn.	3			4	
	Søre-Kaldbatn.	3			4	
	Kaldbasviig.			18	1	
	Bue-Eidet.	1			1	
	Dusdal.	1		27	3	
	Hjelde.		2	6	1	

Disse 6 Gaarde henhøre
til den saa kaldte Høy-
dal.

Hoved.

Hoved-Sognet Bølden.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes		Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skjld.	Gaard- mænd.	Plads- mænd.	Huus- mænd.	
		Lug.	Pd.	Mf.		
Førde- Dal.	Languæs.		2	6	1	
	Gierdsdal.	1½		18	2	
	Folden.	2			2	
	Engelberg.	1½			2	
	Henbakke.		2	6	1	
	Sunddal.	2½		27	3	
	Sunddals-Næs.		1	3	1	
	Viernsat.	4½		18	6	
	Born.	1			1	
	Lille-Botn.			18	1	
Kil- fiord.	Foldsviig.	2			3	
	Seeviig.	½			1	
	Kiile.	5		4½	4	
	Strømme.	2½			2	
	Næviig.		2		1	
	Store-Meek.	1½			2	
	Lille-Meek.		2½		1	
	Nørre-Birkedal.	4½		18	5	
	Hellsæt.	2½		18	3	
	Løst.	2		18	2	
Birke- Dal.	Eidsflaadt.		2	15	1	
	Søre-Birkedal.	4½		18	4	
	Ikshornberg.	2		18	3	
	Nødviig.	1½			2	
	Indre-Nødviig.		1	21	1	
	Kesleviig.	1½			2	
	Yttredal.	2		18	2	
	Lillebøe.	3			3	
	Kangelsæt.	1		18	1	
						Her ligger 2 Pd. 14 Mf. Sist øde.

Hoved-Sognet Bolden.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Ekstd.		Gaard- mænd.	Plads- mænd.	Huus- mænd.	
		Bog.	Pd.	Mt.			
Dals- Fiord.	Hestestaadt.	1		9	1		
	Birkstøl.		2	6	øde.		
	Hjelde.	1		9	2		
	Brune.	2			2		
	Indredal.	1½		18	2		Denne og de næst fore- gaaende 8 Gaarde hen- høre til Dals- Byg- den.
	Dalberg.	½			1		
	Nødeviigstrand.			18	øde.		
	Eidsfæt.	1½			2		
	Steenstiig.	5			5		
	Vassbakke.	1½		18	2		
	Indre-Ommelfot.	3			3		
	Yttre-Ommelfot.	1½		9	1		Disse 5 Gaarde hen- høre til Ommelfot- Bygden.
	Ommelfot-Sæter.		1	21	1		
	Ommelfot-Dal.	1		12	1		
	Maarstøl.	2			2		
	*Strand.		1	21	1		Her eier G. S. 1 P. 12 M. Her eier G. S. 1 B. 1 P. 12 M.
	*Indselfæt.	2			2		
	Arnæs.	2			1		
	Arnæs-Sæter.		2	18	1		
	Leviig.	1½		18	2	I	
	Lynghnæs.	1		27	1		
	Lillebøe.	1½		9	2		
	Pien.		2	6	1		
	Reite.	2		18	3		
	Indre-Drables.	3½			3		
	Yttre-Drables.	3½			3		
	Deviig.	1			1		
	Skrubbenæs.		2	6	1		
	Qvangernæs.	1½			2		

Anner-Sognet Ørsten.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skjld.			Gaard- mend.	Plads- meyd.	
Ørste- Fjord.		Bog.	Vd.	Mt.			
	Kedde.	$\frac{1}{2}$			1		1
	Riaaæs.		2	6	1		
	Greviig.	$1\frac{1}{2}$			1		1
	Liedal.	4	2	$19\frac{1}{2}$	7		
	Haavold.	2			2		
	Halte.	$1\frac{1}{2}$		18	2		
	Sandviig.	$1\frac{1}{2}$			2		
	Lienæs.	2			2		
	Lystad.	$2\frac{1}{2}$			3		
	Opfal.	1		18	1		
	Hage.	2			2		
	Sætre.	4			4		
	Merk.	3			3		
	Benjevold.	$2\frac{1}{2}$		9	2		
	Blig, eller	$6\frac{1}{2}$		9	4		
	Ørstensviig.						
	Sandviig.		2	15	1		
	Stor-Køst.	1			1		
	Midt-Køst.	1			1		
	Ytre-Køst.		2	6	1		
	Indre-Hovde.	2	1	21	3		
	Fagerhoel.		2	6	1		
	Næsen.		2		1		
	Hammer.		1		1		
	Ytre-Hovde.	$5\frac{1}{2}$			5		
	Ytre-Stol.	$1\frac{1}{2}$			1		1
	Selberviig.	1		18	2		
	Digernæs.	$3\frac{1}{2}$			3		
Sorem.	3			3		1	

Annex-Sognet Drsten.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skyld.			Gaard- mand.	Plads- mand.		Huus- mand.
		Bog.	Pd.	Mf.				
Drste- Dal.	Steenæs.	3			3			
	Vælde.	7½			8		I	
	Engesæt.	3		27	5			
	Niupen.	1½		18	2			Ligger i Moedalen.
	Moe.	12½			14			
	Brekke.	4			3			
	Brudevold.	1		9	1			
	Brunegotte.	2½		18	3			
	Barstad.	3		18	3			
	Nebbestad.	3½		18	3			
	Langstel.		2	6	1			
	Folddal.	3			4			
	Narsæt.	1		18	2			Disse 9 Gaarde hen-
	Oye.	3½			4			høre til den saa kaldte
	Kaalaas.	1		9	1			Foldstad-Dal.
	Myllebust.	5			6			
	Foldstad.	4½			4			
	Maaen.	1			2			
	Nambøe.	1		9	1			
	Nam.	9			8			
	Brautesæt.	3		27	3		I	
	Hovdenakke.	2		18	2			
	Bierdal.	4½			7			
	Bierdalsbakke.		I	21	1			
	Batne.	3½		9	4			
	Stor Krobbe.	2		22½	2		I	
	Lille-Krobbe.		2	6	1			
	Hougen.	2			3			
	Narsfot.	1	I		2			

Annex-Sognet Drsten.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes		Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skyld.	Gaard- mænd.	Pladse mænd.	Huus- mænd.	
Drste- Dal.		Bog.	Pd.	Mt.		
	Sporstøl.	1		18	2	
	Rossen.	1½			2	
	Mæen.	4			4	Skrives og Mælte.
	Dus med Dusborrig.	6			5	
						Kaldes gemeentlig Dse.

Ottende Capitel.

Om

Ulvsteens Præstegjeld.

Dette Kald bestaaer af de toende Kirke Sogne Ulvsteen og Hareid, og bør egentlig kaldes Ulvsteens Præstegjeld, efterdi Ulvsteen er Hoved-Sognet, eller rettere det Sogn, hvor Sognepræsten boer; men i daglig Tale benævnes det lige saa ofte af Anneret, og kaldes Hareids Præstegjeld, af Aarsag, at Anneret er større og vigtigere, end Hoved-Sognet. Begge disse Sogne laae i Begyndelsen som Annerer til Herroe Præstegjeld, hvilket baade da og længe derefter var et Vice-Pastorat under Trondhiems Dom-Capitel, men bleve i Aaret 1586 affondrede derafra, og henlagte til en Residerende Capellan, som foruden andre Indkomster fik 14 Bøge Fisk af Herroe Præstegjelds Mensal-Gods, imod at svare (ligesom Vice-Pastor til Herroe) en vis aarlig Afgift til bemældte Dom Capitel, eller til den af Canikerne, som var virkelig Pastor til Herroe. Siden, da Herroe Præstegjeld blev henlagt til Capellaniet ved Vor Frues Kirke i Trondhiem, maatte Ulvsteens eller Hareids Residerende Capellanie ogsaa følge med, og aarlig svare en vis Afgift til Capellanen ved fornævnte Frue Kirke, lige indtil Aaret 1747, da begge disse Kald bleve ganske befrieede fra videre Sammenhang med Trondhiems Dom Capitel, og forandrede til to adskilte og virkelige Sogne-Kald, som herefter nærmere skal viises.

Den vigtigste Deel af dette Kald maae søges paa det saa kaldte Hareid-Land, det er, paa den meget store og næsten firkantede De,
som

som fra faste Landet er adskilt ved Bartdalsfiorden, fra Sulø ved Storfjorden, fra Nord-Øerne ved Breesund, og fra Gurskøe ved Dragsund, holdende i største Længde fra Norden til Sonden meere end 7 Fierdinger, i største Bredde fra Østen til Vesten meere end 6 Fierdinger, og i sin fulde Omkreds meere end 5 Miile. Denne store Ø, som bestaaer af mange Fjeld-Strækninger, Dale, Elve og særseke Bunde, ligesom det faste Land, og bærer uden Tvivl derfor Navn af Land, er omtrent lige deelt imellem Ulvsteens og Hareids Sogne; dog saa, at Nørdre Sogn, som er et Anney til Herroe Præstegjeld, eier en ganske liden Part paa den Sydvestlige Kant, hvor Landet er smalest. Rundt om denne store Ø, som overgaaer alle vore andre Øer i Størrelse, ligge Kaldets øvrige Parter hist og her adspredte, saasom: paa Vestre Side adskillige smaae Øer, blant hvilke Dimøe er den betydeligste; paa Nordre Side en Deel smaae ubeboede Holme og Skær, som udgiøre en saa kaldet Skær-Gaard; paa Østre Side en Part af Suløen, for saa viidt samme ikke henhører til Borgunds Sogn; og endelig paa Søndre Side den Deel af faste Landet, som kaldes Bartdals Strand, en temmelig lang og smal Strand, der strækker sig fra Mundingen af Jørgensfiorden, og lige hen til Ørstefjordens Abning. Den største Deel af Kaldet bestaaer altsaa af Øer; og da de fleeste af disse ligge paa Søndre Side af Breesund, saa bør dette Præstegjeld egentlig henføres til de saa kaldte Sør-Øer, hvilke i Almindelighed kan siges at være deelte imellem dette og Naboer-Kaldet Herroe.

I begge Sogne falder temmelig god Korn-Avling, skiont ikke saa tilstrækkelig, at jo en Deel Korn, især Byg, aarlig maae købes fra fremmede Steder, og det fornemmelig af denne Aarsag, at Kaldets Indbyggere ere Fiskere, som ei kan befatte sig med vidtloftigt Jordebrug, og have derfor ladet Gaardene deele imellem sig i alt for smaae

Parter. Døeg-Ubtingen er her, som andensteds ved Søe-Kanten, ikkun af maadelig Beskaffenhed; og Skov findes vel hist og her, men ikke i nogen betydelig Mængde. Kaldets fornemste Herlighed bestaaer altsaa i Fiske, som her gaaer til i Overflodighed. Grunden dertil maae søges i det nær hos liggende Breesund, og den derfra indløbende Storfjord, som begge give Anledning til en ypperlig Fangst af alle Slags Fiske, især af Torsk, Lange og Dveite. Folkets Tilstand er i Almindelighed god, og deres Antal var i Aaret 1758 saaledes, som efterfølgende Liste udviiser.

Ulvsteens Sogn.		Hareids Sogn.	
Gaardmænd.	112	Gaardmænd.	188
Huusmænd.	16	Huusmænd.	18
Borne og gamle Folk.	397	Borne og gamle Folk.	645
Unge Folk og Born.	242	Unge Folk og Born.	404
Summa	639	Summa	1049

Efter denne korte almindelige Indledning følger nu Beskrivelsen over et hvert Sogn især.

Første Artikel

om

Ulvsteens Sogn.

Ulvsteens Sogn bor egentlig ansees for Hoved-Sognet her i Kaldet, efterdi Sognepræsten har der sin Præstegaard og Boepæl; men er ellers i meer end een Henseende ringere end Anneret Hareid, og deri fornemmelig adskilt fra samme, at det ei har nogen Deel i det faste Land, men bestaaer af lutter Der, som alle ere smaae og lidet betydelige, undtagen Hareidlandet og Dimøe. Denne sidste De tilhører Hoved-Sognet aleene, uden nogen Deelning med Anneret eller andre

andre Naboe-Sogne; men den første er deelt imellem de 3 Kirke-Sogne, Ulvsteen, Hareid og Røyde, saaledes, at de 2 første beholde den allerførste Part, nemlig hver for sig næsten to heele Sider af Den, og efterlade til det tredie Sogn ifkun en liden Strækning paa den Sydvestlige Kant af Landet. Her kommer da i Betragtning

I.) Hareidlandets Nordre Side, som udgjør en temmelig lang Strand, og deeler sig naturligtviis i tvende Parter. Den første Part, som egentlig vender mod Nord og kaldes Fløe-Strand, tager sin Begyndelse ved Dvitenæsset (en bekiendt Landpynt, der ei aleene sætter Grændse imellem Ulvsteens og Hareids Sogne, men og imellem Breesund og Storfjord) og gaaer derfra hen til Gaarden Fløe, af hvilken den bærer Navn; men er ellers formedelst sin Steilhed uskiftet baade til Beboelse og Landing, og da den tillige er udsat for Havets Bolger, som her støde lige ind fra Breesundet, saa bliver den af vore Fiskere og Soemænd anseet for eet af de farligste Steder paa heele Søndmor. Den anden Part, som falder af til Vesten, og kunde kaldes Ulvsteens-Bygd, strækker sig fra Gaarden Fløe til den Landpynt Dusnæs, og er vel i Begyndelsen af samme vanskelige Bestaaffenhed, som den første; men bliver dog siden, især ved Gaarden Ulvsteen, meere beboelig. De besønderlige Steder, som her kunde mærkes, ere følgende:

- 1) Fløe, som har givet Fløe-Stranden Navn, er en stor Gaard, bestaaende af trende i Rad liggende Parter, nemlig Indre-Midt- og Yttre-Fløe. Til denne Gaard henhøre nogle smaae og ubeboede Holme, som ved en saa kaldet Skær-Gaard, eller lang Riede af Klipper, naturligtviis ere foreenede med Gaarden, nemlig a) Græs-Den, en rundagtig, jævn og Græsrig De, som i de ældre Tider siges at have haft 2de Opsiddere, men skal siden være bleven forladt af samme Aarsag, som den forhen beskrevne Erkuoe i Borgunds Sogn,

med hvilken den baade i Storelse og andre Egenskaber kommer meget overeens, fornemmelig deri, at den ved sine Klipperige Strandbrædde har en Deel store Bierg-Huuler, som tiene Faarene til et Hensigts-Sted og Skiul i ondt Veier, saa at de her kan gaae ude heele Aaret igiennem, baade Vinter og Sommer, uden nogen Slags Pleie eller Tilsyn. Dertil bruges den da og egentlig nu omstunder, foruden at den aarlig giver lidt Høe af sig; men da den ligger saa nær ved det Fiske-ige Bredsfund, og (efter Beretning) ikke mangler beqvemme Landings-Steder, endog i det haardeste Veir, saa bliver den med Villighed at ansee for et meget beqvemt Sted til at oprette et saa kaldet Fiske-Vær, hvor en god Deel Fiskere i Torske-Fangstens Tid kunde opholde sig, og med Magelighed drive deres Næring. β) Skierb-Øerne, en Samling af Øer, eller rettere nogne Holme, som ligge i en Strækning strax Vesten for Græs-Øen, og bestaae af lutter Klipper, hvor intet Creatur kan opholde sig, undtagen Søe-Fuglene og Kobben. Denne sidste skal her i de ældre Tider være fangen paa en artig Maade, som nu omstunder er ganske ubekendt, nemlig ved visse i Klipperne fastede Jern-Pigger eller Jod-Angler, i hvilke Kobben, naar den efter Sædvane væltede sig ned ad Klipperne, for des hastigere at kunde naae Søen og undgaae Fiskernes Efterstræbelse, blev hæftet og standset saa længe, at Fiskerne ved Hielp af en Nare, eller andet saadant, kunde faae Leilighed til at dræbe og fange den.

- 2) Ulvsteen er ligeledes en stor Gaard, beliggende i en liden Dal, og mærkværdig deraf, at den ei aleene har givet Kirken og Kirke-Sognet, men og det saa kaldte Ulvsteens-Skibrede sit Navn. Her bliver desuden at mærke: α) Ulvsteens-Kirke, en liden og ældgammel Steen Kirke, som har ingen betydelige Ornamenter, og er i de seener Tider, formedelsf Meenighedens tilvoksende Antal, forøget med

med en vanhældende Tilbygning af Træe. Den eier et Jordegods, bestaaende af 18 Boge 19½ Mk. Fisk, og tilhører en Proprietair. β) Tre store Rømpe-Grave, eller af Rømpe-Steene bestaaende Høie, som indtage en Plads af 80 Skrit i Omkreds, og ere (ligesom de fleeste af det Slags) i Midten nedstunkne, eller ligesom udhuulede. γ) Toende saa kaldte Bauta-Steene, eller Hedenske Liig-Steene, som ikke langt fra Rømpe-Gravene staae opreiste 4 Alne høit over Jorden, og ere næsten overalt begroede med et Slags Mosse, kaldet Lichen fruticulosus solidus, der seer ud som graae Haar, og tiener ligesom til Beviis paa disse Steen-Stytters Ælde. Maaskee man ikke tog feil, om man giettede, at en Mand ved Navn Ulv eller Ulf (hvilket man i de ældre Tider veed at have været et brugeligt Mands-Navn i Norden) laae begravet under disse Steene, og at Gaarden derved har faaet Navn af Ulvsteen.

- 3) Skeide følger næst efter Ulvsteen, og er en temmelig stor Gaard, som har en ved Stranden beliggende mærkværdig Jord-Vold, kaldet Jern-Bryggen, der strækker sig hen til Naboe-Gaarden Dusnæs, og holder altsaa i Længde henved 300 Favne, men i Høide kun 4 Favne, og er oven paa saa breed, at 3 Slæder kan gaae jævnsides ved hinanden. Egentlig bestaaer denne Vold af smaae og runde Koppel-Steene, som kiendelig viise sig oven paa i Slæde-Sporene; men har dog tillige en Blanding af Muld, og en Overflødning af Grønsvær, som gjør, at den seer ud som en grøn Jord-Vold. Ved hver Ende af Volden staaer en meget stor og høi Bauta-Stein opreist; og neden under den gaae 5 eller 4 Hull-Beiter (underjordiske Rønder) som med visse saa kaldte Steen-Hælder, eller Graaesteens-Plader, saa vel ere besatte, at de altid holde sig aabne. Videre er jeg ikke i Stand til at beskrive denne Vold, som jeg selv ikke har seet uden langt fra, da jeg engang, for at iagttage Landets

Strækning, seilede her forbi. At den kaldes en Brygge eller Broe, det kan man af Ligheden nogenledes forklare; men hvorfor den bærer Navn af Jern, og kaldes Jern-Bryggen, det er vanskeligt at sige. Af visse Omstændigheder skulle man snart slutte, at heele Broen var opført og dannet ved Mennekers Hænder, og at den i Hedenfælsens Tid enten har været brugt til et Gravsted, eller (som nogle meene) til et Børn og Forskandning mod de fra Havet indløbende Søe-Røvere; men ved nøiere Betragtning, og Sammenligning med andre Steder, bliver det meest rimeligt, at den egentlig og i sig selv er Naturens Verk, som siden er blevet forbedret ved Kunst, og maafee anvendt til eet af de forommældte Brug. Paa de mod Vester-Havet vendende Strande ere slige Bolde ikke saa rare; især findes een paa Vestre Side af Gidskøe, som næsten er af samme Beskaffenhed, men dog meget længere og større, bestaaende af Jordblandede Koppel-Stene, som meest viise sig oven paa, hvor Alfærveien falder fra den eene Kant af Øen til den anden; hvilket alt oien synlig bør tilskrives Havet, som her har kastet Steen og Hav Græs op af Stranden, og derved ligesom giort et Dige eller Dæmning for sig.

- 4) Dusnæs er den sidste Gaard i denne Strækning, og bærer Navn af den Landpynt, paa hvilken den ligger. Dertil henhører adskillige smaae Holme, af hvilke den eene, som kaldes Snæningen, bestaaer af en meget hullet eller ligesom ormsstücken Bierg-Art, der i Almindelighed har en rød og blaaagtig Farve, besynderlig uden paa, hvor den seer ud som en Blanding af Jern og Kobber; men er derimod paa nogle Steder ganske guul, ret ligesom den kunde bestaae af et guult og hærnet Ofker, og bliver efter mine Tanker at ansee for en *Pyrites ferreo-cupreus matrice deliquescente Linnæi*, i Besyn-

der.

derlighed d.) fulvus, Golt, item f.) foraminibus ochraceis, Mass-
stunget. Fra denne Gaard og Pjunt begynder

II.) Hareidlandets Vestre Side, som vender mod Dimse og
Gurskøe, og strækker sig egentlig hen til den Landpynt Drsnæs eller
Dursnæs, men endes vog, for saa viidt dette Sogn angaaer, ved
den nær hos Pjunt beliggende Gaard Haasheim, som er den sidste
Gaard i dette Sogn, og hvorfra den Deel af Den, som tilhører Rønde
Sogn, tager sin Begyndelse. Denne Strand-Side indbefatter ad-
skillige gode Gaarde, af hvilke omtrent den halve Part ligger hist og her
adspreedt, langs hen ad Stranden, men det øvrige samlet i en temmelig
stor Dal, kaldet Ringstad-Dal, som har god Korn-Avling med Græs-
gang og Birke-Skov, og udgjør det vigtigste Bygdelaab paa denne Side
af Den. De mærkværdigste Gaarde i denne Strækning ere

I) Viig, som til Forskiel fra andre Gaarde af samme Navn gemeen-
lig kaldes Ulvsteens-Viig, og svarer meget vel til sit Navn, efterdi
den ligger i en fra Dursnæsset indgaaende dyb Bugt, og er et Ting-
sted for Ulvsteens-Skibrede. Den har en meget behagelig Situa-
tion, og en ypperlig Udsigt, især fra et stray oven for Gaarden be-
liggende høit Sted, hvor man paa den eene Side kan over Bugten
see ud til Vester-Havet, og de mangfoldige derhos liggende smaae
og store Øer, og paa den anden Side betragte Hareids-Dalen,
som herfra gaaer langsom hældende ned til en Bugt, kaldet Hareids-
Baag, og folgelig giver et Eid eller Landevei paa 1 Miils Længde
fra Vestre til Østre Kant af Den, hvorom herefter skal mældes no-
get meere.

2) Hasund ligger i Fierding Miil herfra ved et lidet Sund, kaldet Dim-
me-Sund, og ved Foden af et temmelig høit Fjeld, kaldet Hasund-
Fjeld, hvilket jeg i Julii Maaned 1758 har bestøget, for at undersøge
dets Værter og øvrige Egenskaber, som her kortelig maane beskrives.

Hafund-Fjeldet, som ligger i en Strækning fra Norden til Sønden, hvor vel ikke regnes blant vore høieste Fjelde, men er dog paa Vestre Side, hvor Opgangen skeede, meget brat og vanskelig at bestige, indtil man kommer hen imod Midten, hvor man forefinder en mærkelig Dal eller Abning, som paa tværs overskærer meere end den halve Part af Fjeldets Overdeel, og folgelig ligger indsluttet imellem 2 høie Fjeld-Tinder, af hvilke den eene kaldes Hafund-Hornet, men den anden Grout-Hornet, af Aarsag, at Solen om Sommeren sees for Hafunds Beboere staaende lige derover, just paa den Tid, da vore Bønder gemeenslig holde deres Grod-Maalstid, det er, Klokken 3 om Eftermiddagen. Igjennem denne Dal, eller over den imellem Fjeld-Tinderne liggende Slætte, falder en magelig Bei hen til Fjeldets Østre Side, og ned til en liden Søter Dal, som staaer i Foreening med den forhen ommældte Ringstad-Dal, til hvilken den og henhører. Paa denne Bei forekom da α) ved Fjeldets Vestre Fod den Urt *Centaurea* qvæ *Jacæa nigra*, som ellers hos os er temmelig rar at see. β) Paa Fjeld-Siden *Ranunculus acris*. *Geum flore nutante*. *Veronica officinalis* & *chamædrydys*. *Orchis bulbis palmatis nectarii cornu setaceo*. *Melampyrum corollis hiantibus* i Mængde blant høit Lyng. *Saxifraga foliis ferratis caule nudo ramoso* ved smaae Vandbække, item *Saxifraga foliis caulinis linearibus alternis ciliatis*; begge med artige brandguule Pletter paa Blomster-Bladene. *Lichen crustaceus exalbido-virescens*, en hviid Mosse, som paa et meget brat og nøgent Sted havde fæstet sig i den Mængde, at den kunde sees langt fra, ligesom en stor hviid Plet paa Fjeld-Siden, hvor endnu forekom *Aira pedunculis flexuosis*, *Antoxanthum*, *Polygonum* s. *Bistorta minor* og andre almindelige Græs-Arter. γ) Paa Slættens vorede en Høben Lyng, saa vel som *Eriophorum caule*

caule vaginato og Juncus foliis planis pilosis; item Andromeda foliis alternis revolutis hist og her. Paa samme Slætte laae og men Hoben løse Steene af usædvanlig Vækkaffenhed, da de fleeste af dem vare tynde og hvide, eller ligesom overstrøgne med et Slags smittende Røde, og bestode indvendig af en rødagtig Kalk-Art, blandet med graae Klarer. Af disse laae nogle adspredte hist og her, men andre igien samlede i visse Stæder, og opstablede paa hinanden i samme Orden, som forhen er viist ved Slynghstad-Fjeldets Beskrivelse i Watne Sogn. 2) Paa Østre Fjeld Side forekom intet mærkværdigt; og i den høsliggende lille Søder-Dal intet andet, end den Art Satyrium bulbis fasciculatis foliis lanceolatis. I øvrigt bestod Græsset her, ligesom i vore andre berømte Søder-Dale, mestendeels af Carex, Juncus, Scirpus og andre stride Græs-Arter. Herfra gjorde jeg Bende-Reise, og tog samme Bei tilbage igien over den horizontale Slætte, fra hvilken faldt en ypperlig Udsigt hen til Søer-Perne og Havet.

3) Garsøel, eller rettere Gars-Høel, som ligger strax Sonden for Gaarden Hasund, bliver ikkun at mærke i Henseende til den Art Skicæfte eller Skuur-Græs (Equisetum caule nudo scabro basi subramoso) som er en strid Græs-Art, og ikkun lidet tjenlig til Foder for Kvæget, især naar en stærk Sommer-Tørke indfalder, da den bliver alt for haard og stiv. Dette uduelige Slags Græs vøyer her, paa et vist Stykke af Engen, i saa stor Overflodighed, at Gaardens Opsiddere have ladet samme Eng-Stykke deele imellem sig, paa det ingen af dem især skulle lide for stort Tab i sin Høe Biergning.

III.) Dimtøe, eller Dimmen, er en maadelig stor Øe af 5 Fjerdings Omkreds, beliggende tværs over for Gaarden Hasund, fra hvilken den adskilles ved det saa kaldte Dimtøe-Sund, et kort, snævert og bugtet Sund, som paa visse Steder falder nogenledes dybt, men

paa andre Steder igien saa lavt eller grundt, at det i Ebbe-Tiden ganske forlades af Vandet, der ellers løber her igiennem ud og ind med en stærk Strøm. Den ligger (som sædvanlig) vendt fra Østen til Vesten, og har et maadeligt høit Fjeld af samme Strækning. Den er overalt vel beboet, og har en smuk Situation imellem adskillige smaae Der, af hvilke de, som ligge Norden for, henhøre til Ulsteens Sogn, og lade sig beqvemmeligst henføre under denne større De, hvor man især har at mærke:

- 1) Dimmesunds Præstegaard, som ei aleene bærer Navn af det Sund, ved hvilket den ligger, men har og deraf en skøn Herlighed, i Henseende til den ypperlige Fangst af Sild og Sen, som der ofte indtræffer; thi da disse Slags Fiske stode ofte fra Breedfund Sværmeviis ind imellem Hareidland og Dimøe, saa søge de i Ebbe-Tiden, da de have Strømmen imod sig, ind i dette trange og bugtede Sund, hvor de blive staaende, indtil Ebben er ganske forbie og Sundet mestendeels tørt, da de med stor Beqvemmelighed kan fanges i Bugtene, som i en Fiske-Dam, og omtrent paa samme Maade, som forhen er viist ved Drag Sundets Beskrivelse i Skoue Sogn. Hvad Præstegaarden selv egentlig angaaer, da a) findes der paa et vist Sted Sonden for Sundet, hvor man pleier at lande med Baa-de, en Klipperig Strandbræd, hvis Materie seer ud som hårdnet Leer, er stærk blandet med sort Glimmer, og derhos ganske rødspættet af de mange Rød-Tyter eller Granater, som sidde meere eller mindre dybt indsluttede, alt ligesom Leeret af Veir og Vind er meere eller mindre fortaaret. Denne Steen Art lader sig, som en Skorpe, adskille i tynde Plader fra det haarde Graaebjerg, hvorpaa den sidder, og bliver uden Tvivl at ansee for en *Saxum micaceum fissile cinereum granulis granatinis quartzosisque Linnæi*, som ogsaa findes paa flere Steder hos os. ß) Forekomme hist og her følgende

de

de Urter, nemlig: Angelica sylvestris, Bartsia, Bunium, Juncus calamo supra paniculam non sparsam longiori, Melampyrum corollis hiantibus, Orchis bulbis palmatis nectarii cornu setaceo, Orobus vernus, Valeriana sylvestris, og Vicia sepium, alle i Mængde, men den sidste i større Overflodighed, end jeg paa noget andet Sted har seet. I et lidet, og nær ved Stranden beliggende, særskildt Vand vøxer ligesledes i stor Mængde Comarum palustre, Juncus foliis linearibus canaliculatis, Nymphæa flore albo, Menyanthes s. Trifolium aquaticum, og Scirpus culmo tereti nudo spica subovata. Ikke langt derfra sees blant Steenene i Stranden Arenaria foliis ovatis acutis, Geranium robertianum, og Triglochin capsulis sexlocularibus.

- 2) De Smaae Der, som ligge Norden for Dimøe, og paa dette Sted komme i Betragtning, ere egentlig kun 4 i Tallet, nemlig
- a) Spyt-De eller Spyd-De, en ganske liden og jævn De, som ligger nærmest ved Dimøens Nordre Side, og har en eeneste Opsidder.
 - β) Hatl-De, som ligger noget meere Nordlig, og omtrent lige i Vest fra Dusuæffet, bestaaer egentlig af 2 langagtige og jævnsides liggende Der, af hvilke den mindste kaldes Lille-Hatløe, til Forskiel fra den større, som i Særdeleshed kaldes Hatløe, og burde med Rette heede Store-Hatløe. Paa denne sidste har man nyelig begyndt at bryde god Kalksteen, til Brug for den Maa-Dyn, som Hr. Cammer Raad Ulfing i Raboe-Fogderiet Romsdalen har ladet indrette, for at smelte den af ham paa adskillige Steder opbrudte Zern-Erø. Begge disse Der, som synes at have sit Navn af Hatl af Hassel-Træe, holde tilsammen omtrent $1\frac{1}{2}$ Hjerding i Omkreds, ere ganske flade og jævne, og beboes af 9 Bønder og Huus-Mænd.
 - γ) Haakes-Holm eller Haakes-Havn, som saaledes skal være kaldet af en Nisse-Konge, ved Navn Haaken eller Hagen, er en lige

saar jævnt men ikke saar stor De, som den næst foregaaende, fra hvilken den adskilles ved et lidet Sund. Den har kun en eneste Opsidder, som vel kan søde en Deel Kvæg, men intet Korn avle. D) Battøe følger næst derfter, og er ifkun ved et lidet Sund adskilt fra den forrige, hvilken den ganske ligner i Jævnhed, men overgaaer i Storrelse, da den holder i Fierding i Omkreds, og kan søde 2de Opsiddere, ved Hielp af den næst hos liggende Sand-De, som er ganske liden og ubeboet, men derhos jævnt og Græsrig nok, til at avle aarlig en Deel Hø af. Disse ere da de mærkværdigste blant Smaa-Øerne her i Sognet; thi hvad de mange ubeboede Øer eller Holme angaaer, da ere Sneeringen, Græsøen og Skierboerne allerede forhen paa sine Steder beskrevne, og de øvrige forbigaaes som ubetydelige.

Anden Artikel

om

Hareids Sogn.

Jeg har tilforn erindret, at dette Sogn, uagtet det baade er større og bedre end Ulvsteens Sogn, og omendskiont man i daglig Tale oftere siger Hareids end Ulvsteens Præstegjæld, dog alligevel bliver at ansee for Anney Sognet, af Aarsag, at Præsten her ikke har sin Boelig. Det heele Sogn lader sig bekvemmeligst deele i 4 Parter, af hvilke de 2 ligge paa Østre og Søndre Side af Hareidlandet, den tredie paa Søndre Side af Suløen, og den fjerde paa faste Landet imellem Jørgensfiorden og Ørstefiorden. Alle disse Parter kan betragtes som Strand-Sider, der vende deels mod Storfjorden, deels mod Bartdalsfiorden; og som begge Fiordene ere meget dybe, saa

besin-

besindes og Strandene paa begge Sider at være i Almindelighed meget høie, ja til Deels ganske steile og ubeboelige. Det beste af Sognet bestaaer altsaa i de mange fra Strandene opgaaende Dale, af hvilke de fleeste ere smaae, men nogle derimod temmelig store, især paa Østre Side af Hareidlandet, med hvis Beskrivelse jeg først vil begynde.

I.) Hareidlandets Østre Side, som vender hen til Storfjorden, begynder ved Dvitencæsset, hvor Bredsfundet ophører, og endes ved Hjeringscæsset, hvor Vartdalsfjorden tager sin Begyndelse. Denne Side er ved Strandbrædden, eller for saa vidt den betragtes som en Strand, meestendeels steil og ubeboet; men bor derimod ansees for den beste og Folkerigeste Part af heele Den, naar derunder indbefattes de 3 jævnsides liggende Dale, som gaae op fra de 3 mærkelige Bugte eller Bliige, af hvilke Strand-Siden er indskaaren, nemlig: 1) Brand-Dal, en liden men smuk og behagelig Dal, som aabner sig et Stykke inden for Dvitencæsset (saa kaldet af sine hviidagtige Klipper ved Stranden) og stoder hen til Ulvsteens-Bygden. Denne Dal har ei alene gode Korn-Marker og Græsgange, men og Herligheder af Skov, Mølle-Brug, Lare-Fangst og andet Fiskerie, item af Hiorte, som opholde sig her i større Mængde, end paa noget andet Sted hos os. Det eene af de Fjelde, som indslutte Dalen, skal have en dyb og tværs over Nyggen gaaende Sprække, der (ligesom en Deel flere Fjelds-Sprækker) siges Tid efter anden kiendelig at udvide sig; hvilket forekommer mig saa meget meere underligt, som Biergene baade her og andensteds synes at være saa grundfæstede paa begge Sider af Sprækkerne, at de hverken kan svigte eller synke. 2) Hareids-Dal, som er den største og betydeligste Bygd paa heele Den, gaaer op fra den store Bugt Hareids-Baag, og strækker sig derfra 1 Miil i Vest hen til Ulvsteens-Biig, sølgelig stierer Hareidlandet tvært over fra Østre til Vestre Side, og giver en magelig Lande-Vei, kaldet Har-

Eidet (*), som baade tiener Præsten til en Sogne-Bei, og befares desuden af mange andre Reisende, især af dem, som ellers maatte tage den farlige Bei til Søes forbie Fløestranden. Dalen er smuk og jævn overalt, dog saa, at den immer stiger uformærkt i Høide, indtil den standser mod en ved Ulvsteensviig beliggende høi Bakke, hvor den forommeldte skionne Udsigt falder. Den øverste halve Deel af Dalen er ganske ubeboet, men den nederste, som er meest breed og jævn, indbefatter en Hoben skionne Gaarde, hvilke alle ligge Nædviss ved den Nordre og mod Solen vendende Fjeld-Side, ligesom i en Deel flere Dale hos os. Midt i denne Dal, og paa dens Søndre Side, aabner sig en vel beboet Tvær-Dal, kaldet Snipsør-Dal, som indslutter et temmelig stort særst Vand, kaldet Snipsør-Batn, og sender derfra ned i Hoved-Dalen en Elv, der først danner et ganske libet særst Vand, og derpaa fortsætter sit Løb ned i Hareidsbaagen. Det store Vand er bekiendt af sin Uroelighed, saa ofte et Stormveir ytrer sig i Vester-Havet, da det undertiden skal stige saa høit over sine sædvanlige Bræder, at det trækker de paa Land staaende Baade ud af deres Stader; og Elven, som har et ganske stille Løb, er meget riig paa Perle-Skiæl (Musculi) hvilke af Kiendere holdes for de beste, som findes her i Fjog-

de

(*) Af dette Eid er det, at Dalen, saa vel som Den og Sognet, have faaet Navn; men ellers er det mærkeligt, at Hareids Sogn kaldes i den gamle Trondhiemske Reformah af 1589 Herad, hvilket Ord i gamle Dage betydede en vis Landstrækning, Tinglav eller Herred, som kan sees af N. Arnesens Jislandske Rettergang Pag. 417. Hareidlandet kaldes i vore ældre Historier Harund, og Storfiorden, eller egentlig Sulefiorden, som ligger paa Østre Side af Den, Harundarfirdi; men Hareidsbaag forekommer i Torf. Hist. Norv. P. II. pag. 312. under Navn af Sinus Harungenfis. Maaskee Hareid er sammensat af Eid og det gamle Norske Ord Har, *excellus*, som findes i Registeret til den 1 Part af Torf. Hist. Norvag.

deriet. Vandet, saa vel som Dalen, bærer Navn af Gaarden Snips-Dr., der tillige med de øvrige rundt om Vandet liggende Gaarde har en meget smuk Situation. Begge Dalene tilsammen indeholde 25 Gaarde, og ernære et Antal af 60 Gaardmænd, hvis Familier beløbe sig omtrent til 320 Sieler. 3) Lie-Dal er en maadelig stor, men smuk og vel beboet Dal, som gaaer op fra en meget breed og lang Bugt, kaldet Lie-Baag, og strækker sig omtrent en Fierding Mil i Længde hen til den nys ommældte Snipsør-Dal, fra hvilken den dog er adskilt ved et Fjeld. Paa Nordre Side af Dalen sees en saa kaldet Lie, eller jævn og langsom stigende Bierg-Fod, paa hvilken de fleste Gaarde ligge, og hvoraf de fleste ogsaa bære Navn, lige saa vel som Dalen selv, og den til Dalen stødende Bugt. Dette er da kortelig Beskrivelsen over de til Hareidlandets Østre Side henhørende 3 Dale, af hvilke den første har ikkun en eeneste Gaard, af samme Navn, som Dalen selv, men de to sidste indbefatte mange store og smaae Gaarde, og blant dem især følgende.

- 1) Hareid, som ligger i den inderste Bugt af Hareidsbaagen, og bærer Navn af den Alfærvei, eller det egentlig saa kaldte Har-Eid, som just her tager sin Begyndelse tillige med Hareids-Dalen. Paa denne Gaard staaer Hareids-Kirke, en temmelig stor men gammel og uanseelig Stav-Kirke, som eier et Jordegods, bestaaende af 30 Boge og $1\frac{1}{2}$ Mk. Fisk, og tilhører en Proprietair. Videre falder ikke at erindre ved Kirken selv, som har slet ingen betydelig Zirat eller anden Mærkværdighed; men paa Kirke-Gaarden staaer en hoi Batta-Stein, eller Hedens Fliig-Steen, som synes at viise, at man ved Christendommens Begyndelse her i Norden har anlagt Kirkerne der, hvor Forsædrene havde deres Begravelser.
- 2) Overaa kaldes den Gaard, som ligger yderst ud ved Munden af Liebaag, og paa dens Nordre Side, tvært over for Hjøringsnæsset.

næsset. Her findes ved Stranden en Mængde af hvidt og fint Sand, som holdes for den allerbeste i sit Slags paa heele Søndermør; og der oven for sees en Deel Riempe-Grave, af hvilke de 3 ere temmelig store, da de holde 40 Skit i Længde, men falde derhos noget smale. De ere alle bedækkede med Torv eller Gronsvær, og ved Enderne besatte med smaae Steen-Pæle, hvoraf ingen er i Alen høi oven-for Jorden.

- 3) Lievaag kaldes den Gaard, som ligger længst ned i Liedalen, eller længst ind i den Bugt Lievaag, af hvilken den bærer Navn. Ved Gaarden selv falder intet at erindre, men om Baagen eller Bugten maae endnu mærkes dette: at den ufeilbarlig bliver den i vore Historier bekiendte Hjøringevog eller Sinus Hiorungensis, hvor Hagen Jarl i Aaret 994 holdt en blodig Søe-Træfning med Joms-vikingerne, og, til Erindring om sin Seier over dem, lod ved Mundingen af Bugten oprette nogle saa kaldte Hjøringer, eller Steens Stytter, af hvilke Bugten siden fik Navn. Vel er det vist, at den De Houd (*) eller Insula Hodda, hvor Hjøringevog efter Sturlesens

(*) Ved den De Houd, som Sn. Sturlesen og hans Efterfølgere ommælde, kan intet andet forstaaes end Hareidlandet, som ellers i gamle Dage kaldtes Harund. Det er ikke rart hos os, at en De eller Bygd har paa een og samme Tid 2 ganske forskellige Navne; og ligeledes forholder det sig vel og med denne store De, som paa den Østre Side, hvor Hareidet egentlig ligger, kan have været kaldet Harund, og derimod paa Nordre Side Houd eller Hovd, ligesom Hildrestranden i Harams Sogn, og Bartdalsstranden i dette Sogn, begge endnu kaldes Houene, enten af de der liggende Houge: Høie, eller af deres Hovder: udstikkende Landpynter, hvoraf der findes adskillige paa Hareidlandets Nordre Side; ei at tale om, at man hos os ved det Ord Hovd endnu ofte betegner en heel De eller Halv-De. Overalt viiser Historien tydelig nok, at Joms-vikingerne, førend Træfningen gif an, laae ved Herroe, og

lesens og Torfæi Vidnessbyrd skulle ligge, er nu omstunder ganske ubekjendt, og at det Ravn-Hjöringevog længe siden er uddøet tillige med Hjöringerne, som nu ingensteds ere at finde, enten ved Bugtens Munding eller andensteds her i Egnen; men at Sagen ikke desmindre har sin Rigtighed, det meener jeg at kunde beviises *a)* af de her i Egnen boende Indvaaneres eenstemmige Vidnessbyrd, som grunder sig paa deres Forsædres mundtlige Beretninger, nemlig: at den Bliig eller Bugt, som nu kaldes Lievaag, har tilforn heedt Hjöringevaag, og at der i gamle Dage har staaet et vældigt Søeslag, med videre. *β)* Af den paa Lievaagens Søndre Side beliggende Gaard, som (tillige med Pynnten, hvorpaa den ligger) endnu kaldes Hjöringnæfs, og er uden al Tvivl det Sted, hvor de forommældte Hjöringer bleve opreiste, skönt de nu hverken findes der, eller tvært over for paa Gaarden Dveraae, ei heller paa den saa kaldte Hjöringdal (en vis Gaard i Liedalen) som og maae have faaet sit Ravn af Hjöringer. *γ)* Af de midt i Lievaagens Indløb beliggende Skjær eller Klipper, som i Flod-Tiden siges at staae under Vand, men derimod i Ebbe-Tiden at være ganske synlige over Vandet, og blive vist nok den Klippe, eller Scopulus, som af Torfæo ommældes i Hjöringevogens Beskrivelse Hist. Norv. P. II. pag. 312 (*). Af alt dette sees da, at J. Ramus begaaer en
dob.

og at de derfra seilede først uden til og siden ind omkring den De Houd, og saa ind udi Fiorden, det er, først paa den Vestlige, siden paa den Nordre, og saa endelig paa den Østre Side af Hareidlandet igiennem Storfiorden.

- (*) Torfæi Ord ere disse: „Sinus Hiorungensis ab occidente orientem versus terram secat; in ostio lapides Hiorungi dicti, inter quos unus præcipue eminet, sinum de nomine suo memorabilem reddiderunt. Medio sinu scopulus jacet, æquali ubique spatio a litoribus distans; ab aquilone

dobbelt Feil, naar han i Norg. Beskr. Pag. 174. kalder Stedet, hvor Seier-Steenene bleve oprettede, Hjøringefjord i Steden for Hjøringevog, og naar han ved Hjøringefjord (hvilken han og kalder Hjørningsfjord, item Hjørnefjord) vil have forstaaet den forhen beskrevne Jørgensfjord, hvis Navn har en langt anden Oprindelse.

II.) Hareidlandets Søndre Side begynder ved Hjøringnæsset, som sætter Grændse imellem Storfjorden og Bartdalsfjorden, og strækker sig derfra lige hen til det forhen ommældte Dursnæss, som vender mod Gurskøe; men da denne sidste Punt, tillige med en Deel af Stranden, henhører til Rønde Sogn, saa kommer her ikke meere i Betragtning, end den egentlig saa kaldte Alme-Strand, det er, den lange Strand paa Nordre Side af Bartdalsfjorden, som begynder ved Hjøringnæsset og endes ved Gaarden Eegsund, der tillige med den tvært over for liggende Eeg-De ligeledes tilhører Rønde Sogn. Almestranden indslutter da Bartdals-Fjorden (som af Eegøe ogsaa kaldes Eeg-Fjorden) paa denne Side, ligesom Bartdalsstranden paa hiin Side; og da Fjorden overalt er meget dyb, saa ere og Strandene paa begge Sider steile, og Fjeldene meget høie. Især ligger paa denne Side et meget høit og for vore Fiskere vel bekiendt Fjeld, som, til Forskiel fra det paa Gurskøen beliggende Søre-Loup, kaldes Nøre-Loup,

„*insula Primigda (nu Sulø) dicta; a meridie alia, nomine Harund*
 „*(nu Hareidlandet), sita sunt; pone hanc sinus Harungensis (Har-*
 „*eidsvaag) panditur.* „ Enhver seer lettelig, at dette ikke i alle Maader er rigtigst; men at ligesom det Latinske Ord *Sinus* er tvetydigt, da det baade bemærker en Fjord og en Bliig, saa passer sig og Torfæi Beskrivelse deels paa Storfjorden deels paa Lievaagen. Denne af Torfæo begangne Feil har maaskee og forleedet J. Ramus til at ansee Hjøringevog for en Fjord, og at kalde den Hjøringefjord.

Loup, og har overst oppe et lidet særst Vand, hvorfra nedrinder en Elv over den bratte Fjeld-Side. Da Stranden i øvrigt er baade steil og smal, saa findes her i alt kun 6 smaae Gaarde, blant hvilke den fornemste er

Alme, en god Gaard, som har givet Stranden Navn, og bestaaer egentlig af 2 Parter, nemlig Store- og Lille-Alme. Efter Beboernes meget rimelige Meening bliver denne Gaard den selv samme, som i Eigil Skallagrims Krønike Pag. 72. forekommer under Navn af Alshelm (*), og var paa den Tid beboet af en Mand, ved Navn Freidgier, der ved bemældte Eigils Hielp fik den grimme R kæmpe Lister Bleike (eller Liot den Bleege) fældet og nedlagt i en Dveekamp, som efter Historiens Beretning skal have staaet paa den nærmeste De, men efter nu værende Indbyggeres almindelige Meening, paa den i Ørstedfiordens Munding beliggende og forhen beskrevne Røddøe, hvor endnu sees en stor R kæmpe-Grav med en Liig Kiste af Steen, i hvilken Lister Bleike siges at ligge begravet. Her paa Gaarden findes ellers intet mærkværdigt, undtagen en vis Røg-Stue, som er byggt paa en nu omstunder ganske ubekendt Maade, og folgelig maae være overmaade gammel. Den bestaaer af 2 Etager, nemlig af en saa kaldet Bod neden under, og en Røg-Stue af sædvanlig Indretning oven paa, hvortil man gaaer op paa en Trappe eller Træe-Broe.

§ff 2

III.) Suløe

(*) Nogle ville ellers udleede Gaardens Navn af Alm, et Slags Træ, som her skal være i nogen Mængde; og da *Torfæus*, foruden den ovenangførte Beskrivelse over Høringevogen, siger i *Hist. Norv. P. II. pag. 311.*, at den ligger ved Almundhamro (hvorved uden Tvivl maae forståes enten Almestranden selv, eller en ved samme Strand liggende Bierg-Hammer) saa skulle man deraf snart slutte, at Gaarden i de ældre Tider maae have heet Almund.

III.) Sulsø eller Sulen tilhører egentlig Borgunds Sogn, og findes der udførlig beskrevet; men kommer dog ogsaa her i Betragtning, for saa vidt, at Hareids Sogn eier et Stykke af dens Søndre Strand-Side, nemlig omtrent den halve Deel, fra Dens Vestlige Pynt at regne, og har der liggende i alt 7 Gaarde (*), som ere kun lidet bekvemme til Agerdyrkning, efterdi Stranden paa denne Side falder i Almindelighed meget hoi og steil, men have derimod flon Græsning paa Fjeldet, og overflodigt Fiskerie (fornehmelig af Dveiter og Langer) i den høsliggende Storfjord, som her egentlig kaldes Sulefjord, og er overmaade dyb; saa at de fleste Sø-Træer, som i Anhanget til I. P. 3. Cap. findes beskrevne, ere her opfiskede, og det paa nogle hundrede Favne Vand.

IV.) Bartdals-Strand kaldes i Almindelighed den heele Landstrækning, som Hareids Sogn eier paa det faste Land, nemlig fra Gaarden Fæstøe ved Jørgensfiordens Aabning, hen til Naaanæsset ved Munden af Ørste-fiorden; men ellers betegnes den og ofte, ligesom Hildrestranden i Harams Sogn, med det Navn Houene, hvilket enten maae uleedes af Houg : en Hoi, i Anledning af de mange her ved Stranden liggende Steen-Dynger, der kan lignedes ved smaae Høie,

(*) Det maae uden Tvivl have været paa een af disse Gaarde, at Hagen Jarl (efter Torfæi Beretning i *Hist. Norv. P. II. pag. 315.*) steg i Land under Træfningen med Joms-vikingerne, for at tilbede sig Seier af sine tvende Skjts-Gudiinder, Thorgerd Haurgabrud og hendes Søster Irpa. Imedens han gjorde sin Bøn, siges han at have vendt sig mod Nord, og efterdi Borgunds Præstegaard ligger just i Nord herfra, er det troeligt, at han har vendt Ansigtet didhen; thi af *Torfæi Hist. Rer. Færøensf. Cap. 13.* sees, at Borgund i gamle Dage har været Hagen Jarls Gaard og Boepæl, og *ibidem Cap. 15.* mældes om et Tempel, indviet til hans Skjts-Gudiinde Thorgerd, som ventelig maae have staaet nær ved Gaarden.

Hoie, eller og af Hovd eller Houd o: et Forbjerg, formedelsi de mange udstikkende Landpynter; thi begge disse Ord blive af vore Bønder næsten udtalte paa een og samme Maade. Den heele Strand er, ligesom de tvært over for liggende, meget høi og steil, saa at den ville næsten være ganske ubeboelig, om den ikke var overfkaaren af adskillige smaae Dale, som baade ere frugtbare og vel beboede. Saadanne ere 1) Barstadviig-Dal, som ligger nær ved Jørgensfiordens Grændser, og indbefatter i alt 8 Gaarde, af hvilke jeg ifkun vil nævne Barstad, som har givet Dalen Navn, og Lynge, hvor tvende saa kaldte Kiæmpe-Ringe ere at see, liggende ifkun et Par Skrit fra hinanden. 2) Mads-Dal, som følger næst efter, har kun en eeneste Gaard, af samme Navn som Dalen selv, og er aleene mærkværdig af sine Fjeld-Strækninger, hvilke mod Sonden stode sammen saaledes, at de danne imellem sig en Kløft, der meget vel er bekendt under Navn af Madsdals-Kløvning, og tjener i Torske-Fangstens Tid til et almindeligt Reed eller Mærke for dem blant vore Fiskere, som bruge Torske-Garn ved Breedfundet. 3) Nøre-Bartdal er en noget større Dal, da den indbefatter 3 gode Gaarde, af hvilke den største bærer fælleds Navn med Dalen, men den mindste kaldes Øgaard. Denne sidste er et Krammer-Leie, beliggende paa Vestre Side af Dalen, og ved Foden af et Fjeld, som især har gjort Gaarden bekendt; thi lige oven for Gaarden, og op imod det øverste af Fjeldet, findes et mærkværdigt Bierg-Hull, som, efter Indbyggernes eenstemmige og troeværdige Forsikkring, giver paa visse Tider, besynderlig mod Veir Skifte, skarpe Skud fra sig, som en Canon, og følgerlig er af eens Beskaffenhed med Troldgiølllet og Dalsdalen i Jørgensfiordens Sogn, der allerede forhen er beskrevet. 4) Søre-Bartdal, som og kaldes Marsæt-Dal, har i alt 9 Gaarde, og blant dem især Marsæt og Søre-Bartdal, af hvilke den sidste siges i gamle Dage at have været beboet af den forommældte grumme Kiæmpe og Voldsmand Lifthur Bleike,

eller efter det gamle Sprog Liot den Bleege. En halv Miil høit op i Dalen findes en Mængde glændsende Leer, som, naar det tørres, bliver haardt som Steen, og kom først for nogle saa Nar siden til Syne, i Anledning af en saa kaldet Fond eller Snee-Skreed, som engang løb her ned og borttog den øverste Jord-Skorpe. Fra denne Dal har jeg og haft Prover af en til Anseende meget god Porcellain-Jord, om hvis Egenskaber jeg intet meere veed at sige, end hvad der i I. P. I. Cap. Pag. 49. allerede maaldt er (*). Efter disse 4 Dale følger den egentlig saa kaldte Bartdals-Strand, som i Begyndelsen har nogle saa og smaae Gaarde, men bliver siden formedelst sin Steilhed ganske ubeboelig, og er derhos vanskelig at komme forbi, saa ofte Vinden blæser af en Vesten eller Sonden; thi disse Vinde støde med vældig Magt ind igiennem Bartdalsfiorden, og hindre Folk fra at komme fort paa deres Reiser, saa at man da ofte maae bruge den Maade at Landgaae (**) Baadene, som det her kaldes, det er, at lade 1 eller 2 Mænd stige i Land og trække Baaden efter sig ved et Tong langs ad Stranden, hvilket gaaer saa hurtig og fornuetlig til, som om man sad i en Hollandsk Træk-Skoite, og kan her saa meget lettere skee, som Stranden er dyb overalt, og følgesig reen for

Klip:

(*) Da jeg selv ikke har kunnet give denne Materie stærk Ild nok, eller forstaaet at behandle den paa en Ehnisk Maade, saa har jeg siden sendt nogle Prover deraf til Kiebenhavn, og raadsørt mig med en Deel Mineralogister, som vil paaastaae, at den er en Talssteen-Art. Er det saa, da maae den være af allerbeste Slags; thi Skierere og finere kan den vel neppe findes.

(**) Med denne Talemaade kommer overeens en anden Skibs-Terminus, nemlig at varpe eller varpe sig frem, som bruges i det Tilfælde, naar man kaster et lidet Anker eller simpelt Tong i Land, for dermed at hale sig frem fra Fartsiet af; og da jeg ikke rettere veed, end at dette og skeer her undertiden, saa forekommer det mig ikke urimeligt at Stranden deraf kan have faaet Navn, og at den maa skee, i Steden for Bartdalsstrand burde hedde Barpdalsstrand. Dog er dette en puur Gissning.

Klipper og Skær. Foruden Fiske- og Lax- og Dveite, som gaaer til i de hosliggende Fjorde, falder og ved Stranden en ypperlig Fangst af Lax, besynderlig ved de tvende Gaarde

Festøe og Flaaskiær, af hvilke den første kaldes i gamle Documenter Festen, og skulle altsaa (af Navnet at slutte) være en Øe, men ligger dog virkelig paa det faste Land (*), nemlig just paa den Land-Pynt, som paa Vestre Side gjør Skilsmisse imellem Storfjord og Jørgenfjord. Denne Gaard er især bekjendt af sit skionne Lax-Bærpe, som holdes for det bedste i heele Fogderiet, og gjør, at Gaarden, for denne Herligheds Skyld alene, bliver anseet for at være nogle hundrede Rigsdaler meere værd, end ellers. Næsten det samme er og at sige om den, paa Strandens Vestre Kant beliggende, Gaard Flaaskiær, der ligeledes er berømt af sit Lax-Bærpe, eller af den betydelige Andeel Lax, som der aarlig fanges med Rod.

Efterat heele Præstegjældet saaledes kortelig er beskrevet, maae jeg slutte med den sædvanlige Fortegnelse over Gaardenes Navne og Matrikel-Taxt, saa vel som Beboernes Antal i et hvert Bygdelaug, med videre.

Ulv-

(*) Samme Bessaffenhed har det og med tvende andre Gaarde her i Egnen, som begge have eet og samme Navn, nemlig Salterøe, og selvsagt begge bære Navn af Øe, uagtet de ligge paa det faste Land; nemlig den eene paa Jørgenfjordens Vestre Strand-Side, strax Sonden for Festøe, og den anden paa Vestre Kant af Vartdals-Stranden, ikke langt fra Flaaskiær. Hvad Aarsagen kan være til saadan usædvanlig Benævnelse, veed jeg ikke med Visshed at sige; men troer dog, at Festøe eller Festen egentlig bør skrives og kaldes Festeid, af det lille Eid, som der efter Beretning skal falde fra den eene Fjord til den anden, og gjætter mig til, at det med begge Salterøerne maae noget nær have samme Bessaffenhed.

Ulvsteens Sogn.

Bygde- lavenes Navne.		Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
		Navne.	Eghd.		Gaard- mænd.	Plads- mænd.	Huus- mænd.	
			Bog.	Pd.	Mt.			
Hareidlandets Nordre Side.	Indre-Fløe.	4			3			Disse 7 Gaarde kan hen- føres til den saa kaldte Fløstrand. [Deraf tilhører G. G.] 4 Bøge.
	Midt-Fløe.	3			3		2	
	Ytre-Fløe.	6			6			
	Koppen.	2			2			[Deraf tilhører G. G.] 4 Bøge.
	*Ulvsteen.	10			11		3	
	*Skeide.	6			5			
	*Dusnæs.	8		18	8			Deraf tilh. G. G. 3 Bøge. Er Ringsted for Ulv- steens Skibrede.
	Ulvsteensviig.	3½			3			
	Hovesæt.	4		18	3			
	Holselke.	2			2			
Hareidlandets Vestre Side.	Søndenæs.	4½		18	4		1	Deraf tilhører G. G. kun 1 Pd. 21 Mk.
	*Strandebøe.	1		9	2			
	Hafund.	3½		18	5			
	Garshøel.	3½			4			2
	Born.	1		18	2			
	Garnæs.	3½			3			
	Ringstad.	2½			3			Disse 8 Gaarde henhøre til Ringstad-Par- ten.
	Moldskred.		2	15	1			
	Løset.	½			øde.			
	Evoren.	½			2			Præstegaard.
	Myrene.	2½			2			
	Ytre-Hadal.	2			2			
	Indre-Hadal.	2		18	2			
	Fielde.	2½			2			
	Haasheim.	1		18	2			
Dimoe	Dimmesund.	7			1			
med	Kleven.	1			1			
Smaae	Stolvigen.			18	1			
Derne.	Baagene.	1½			2			

Ulvsteens

Ulvsteens Sogn.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skyld.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.	
		Bog.	Pd.	Mt			
Dimoe med Smaae- Derne.	Judre-Dimmen.	4			6		
	Ytre-Dimmen.	2½		18	3		
	Keren.	½			2		
	Ertesvaag.	1½		18	2		
	Sundgotten.	1½			3		
	Spytøe.			18	1		
	*Hatloe.	3			4		Deraf tilhører G. G. 1 B. 18 Mt.
	Lille-Hatloe.		1		1	2	Her er Tingsted for Næroe, Skibrede.
	Haakesholm eller Haakeshavn.			18	1		Et Handels Sæde.
*Battøe.	1			2	4		

Hareids Sogn.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skyld.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.		Huus- mænd.
Hareidlandets Disse Lide.	Branddal.	Bog.	Pd.	Mf.		4	3	Deriblant ere 2de Handeds-Sæder, eller Krammer-Leier.
	*Hareid.	11			10	Deraf tilhører G. G. 7 Bøge 1 Pd.	1	Deriblant er eet Handeds-Sæde.
	Giære.	2			2			Deraf tilhører G. G. 1 Bog.
	*Teigene.	2			3			Deraf tilhører G. G. 1 B. 1 Pd. 20 Mf.
	*Hovelie eller	3			3			Disse 14 Gaarde henho-
	Hougelie.							
	Haabalke.	1		9	1			

Hareids Sogn.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skyld.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.		Huus- mænd.
Hareidlandets Østre Side.		Bog.	Pd.	Mf.				
	Hoelstad.	3			2			re til Hareids- Dalen.
	Grimstad.	3			4			
	Bierstad.	2		9	3			
	Beegset eller	4			5			
	Bingset.							
	*Nedre-Riise.	3			2			
	Øvre-Riise.		2	15	2			
	Hoel.	1		9	1			
	Nebbestad.	2			2			
	Hammerstol.	1			øde.			
	Hovden.	2		27	2			
	Øvre-Mork.	1½			2			
	Øndre-Mork.	1		9	1			
	Øvamen.	2		18	2			
	Snipsør.	2½		18	3			
	Næsset, eller	2		9	2			Disse 11 Gaarde henhø- re til Snipsør- Dalen.
	Nedset.							
	Næsset.	3			3			
	Øndre-Bakke.		1	21	1			
	Ømidt-Bakke.	1		21	1			
	Øvre-Bakke.	½			1			
	Kalhølen.	2			2			
	Øveraae.	3½			6		1	
	Nedre-Lie.	3			2			
	Lievaag.	2			2			
	Piiffeng.	1½			1		1	
	Hjoringnæss.	1			1		1	Disse 10 Gaarde henhø-

Hareids

Hareids Sogn.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes		Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Eghd.	Gaard- mænd.	Pladse- mænd.	Huus- mænd.	
		Boq.	Pd.	Mf.		
Hareidslænder Hareidslænder Hareidslænder Hareidslænder Hareidslænder Hareidslænder Hareidslænder Hareidslænder Hareidslænder Hareidslænder	Dore-Lieset.	1			2	re til Lie-Dalen.
	Nedre Lieset.	2		18	2	
	Dore-Lie.	3 $\frac{1}{2}$			5	
	Hieringdal.	2 $\frac{1}{2}$			3	
	Uldset, eller Ulfset.	2 $\frac{1}{2}$			4	
	Korshavn.	1 $\frac{1}{2}$		18	3	Disse 6 Gaarde henhøre til Alme-Stran- den.
	Hougen.		2	6	1	
	Nasen.		1	21	1	
	Engeskar.		2	6	1	
	Lille-Alme.	1		9	1	
	Store-Alme.	1 $\frac{1}{2}$		18	2	
	Noringsset.	1		18	1	
	Nyssen, eller					
	Næsten.	1		18	2	
	*Sulebust.	1		18	3	
En Part af Gulsaen.	*Sulebakke.	1 $\frac{1}{2}$			2	
	Flekkiesund.	1		9	2	
	Kirkeboe eller					
	Baregaard.		2	15	1	
	Odeggaard.		2	6	2	
	Festee.	1			2	
	*Rommesstrand.	3 $\frac{1}{2}$		18	3	Deraf tilhører G. G. 3 B. 2 Pd. 16 Mf.
	*Balden.	2		27	2	
	Erddal.	1 $\frac{1}{2}$			2	
Bart- dals- Strand.	Bartstad.	6			9	Disse 8 Gaarde henhøre re til Bartstadviig- Dal.
	*Lynge.	3			3	
	*Kotenæs eller					
	Blomsset.	1			2	
	*Rødt.	2 $\frac{1}{2}$			2	Deraf tilhører G. G. 2 B. 1 Pd. 12 Mf.

Hareids Sogn.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skjld.			Gaard- mænd.	Pladse- mænd.		Huus- mænd.
		Bog.	Pd.	Rt.				
Bart- dals- Strand.	*Melbøe.	2			2		I	
	Madsdal.	3		18	4		I	
	Nøre Bartdal.	6			8			
	Narsfoug.	2½		18	4			Disse 3 Gaarde henhøre til Nøre Bartdal.
	Ogaard.	1			1	Et Handels- Gaarde.		
	Sætre.	4			4			
	Sætsbakke.	1			1			
	Narsæt.	3½			3			
	Narsætbalke.		2	15	1			Disse 10 Gaarde hen- høre til den saa kaldte Narsæt Dal, eller Søre Bartdal.
	Nyklebust.	4		18	7			
	Ovien.	1		18	2			
	Buesæt.	2			2			
	Oye.	½			1			
	Søre Bartdal.	6			5			
	Kemmen.	1			1			
	Salterøe.		2	12	1			Kaldes og Bierget, stem Kummeren.
Heggehiold.		2	6	øde.				
Glaaskær.	2			2				
Bjørndal.	1½			1				

Et Handels-
Sæde.Disse 3 Gaarde henhøre
til Nøre Bartdal.Disse 10 Gaarde hen-
høre til den saa kaldte
Narsæt Dal, eller
Søre Bartdal.Kaldes og Bierget,
stem Kummeren.

Niende Capitel.

Om

Herroe Præstegield.

Herroe Præstegield er et af de 4 store Hoved-Kald paa Søndmor, som i de ældste Tider, da det nyelig bestreede Ulfsteens Præstegield laae derunder, indbefattede heele 5 Kirke Sogne, men bestaaer nu ikkun af trende, nemlig af Hoved Sognet Herroe, og de tvende Annexer Sandøe og Røvde. Dette Kald (tillige med det da underliggende Residerende Capellanie Ulfsteen) har deri havt en besynderlig Skiæbne, at det i meget lang Tid, nemlig lige indtil Aaret 1747, har ligget som et Vice-Pastorat under Trondhiems Dom-Capitel, og havt een af dets Caniker til virkelig Pastor; thi for Reformationen bestod det Trondhiemske Dom-Capitel af 24 Caniker og Prælater, af hvilke enhver havde sit Præbende, og desuden et Sogne-Kald paa Landet, hvoriblant var Borgunds og Herroe Kald paa Søndmor. Efter Reformationen har Capitelet en Tid lang beholdt disse Præstekald med Jure Patronatus & vocandi; men da Canikerne Tid efter anden begyndte at bebyrde sine Vicarier, eller de saa kaldte Vice-Pastores, med alt for svære Paalæg, blev det af Kong Christ. 4. i Aaret 1619 anordnet, at af de 24 Landsbye Kald skulde ikkun de 7 forblive ved Capitelet, men de 17 øvrige gaae derfra, imod at svare aarlig en liden Riendelse til Capitelet (*). Ibland disse 7 Kald var Herroe

Ggg 3

Præ-

(*) Ved den Keilighed kom Borgunds Kald fra Trondhiems Dom-Capitel, imod at svare en aarlig Afgift af 10 Rdlr., som efter et Kongel. Rescript af

Præstegjæld (Ulvsteens eller Hareids Residerende Capellanie indberegnet) det eene, og blev egentlig henlagt til den Canik, som var Capellan ved Vor Frues Kirke i Trondhiem, hvortil jeg har fundet Anledning i et gammelt Brev, skrevet af Hr. Rasmus Brandal (Præst ved Ulvsteens og Hareids Meenigheder) til Svar paa Stiftsbefalningsmanden Frid. Urnes Stævning fra Trondhiems Capitel i Aaret 1644 til ham og Vice Pastor i Herroe Hr. Hans Jensen Sal, angaaende den Contract, som imellem dem og Capellanen ved B. F. R. i Trondhiem Hr. Niels Schelderup var oprettet, men ei blev efterlevet. Der heeder det blant andet saaledes: „Herroe Gjæld var i forvunden Tid et „Canike-Gjæld, som ikke var lagt til noget vist Embede, og derfor ikke „sat paa nogen vis Afgift, men undertiden begiærte det Canikerne „selv, og da Rettigheden sig eene tilholdt, som den Tid Hr. Erich „Knudsen begiærte Herroe Gjæld, hannem var intet videre paalagt, „end at han een Gang om Aaret skulle søge Canikernes Consent eller „Convent i Trondhiem. Undertiden blev det lagt til Skole-Tienesten, „som den Tid Anfind Olsen oppebar aarlig deraf 50 à 60 Rigsdaler. „Omsider kom det til Capellaniet i Trondhiem, hvor den Sal. Jacob „Jørgensen gav først 60 siden 80 Rdlr., indtil den salig Mand selv „blev kaldet til Capellan i Trondhiem, og saa med Kaldet drog med sig „al Præstelig Rettighed, og begik det saaledes med Claus Daag, at „det blev perpetueret til Vor Frue Kirke, som det nu er. „Den Kongelige Anordning, hvorpaa Herroe Kalds Henlæggelse til B. F. R. i Trondhiem egentlig grunder sig, er dateret d. 4 April 1620; og omendskiont samme ved en anden Anordning af 20 Novembr. 1652 befin-

des af 30 Octobr. 1632 endda skulle modereres og nedsættes af da værende Biskoper i Bergens og Trondhiems Stifter. Men dette skeede dog ikke, som jeg seer af et Brev fra Hr. Professor Schønning, uagtet Borgunds Præstegjæld er siden blevet ganske og aldeles befriet for denne Afgift.

des at være ophævet igien, saa maage den dog ved et endnu seener og mig ubekjendt Kongl. Rescript være bleven stadfæstet paa nye. I Folge deraf ere da adskillige Contracter oprettede imellem de Trondhiemske Capellaner, som virkelige Pastores, og Sognepræsterne i Herøe, som Vice-Pastores, angaaende den aarlige Afgift eller Kiendelse, som de sidste (tillige med de Residerende Capellaner i Ulssteen) skulde svare til de første, og som befindes at have været snart større snart mindre, alt ligesom vedkommende Parter imellem sig kunde foreenes derom (*), men derhos at have vedbaret lige indtil Aaret 1747, da Herøe og Ulssteen bleve adskilte, saa vel fra Capellaniet i Trondhiem, som fra sig selv indbyrdes, og folgelig forandrede til tvende virkelige Sogne-Kald, som forhen er nævnt.

Hvad nu Herøe Præstegjæld især angaaer, da grændser det paa Nordre og Vestre Side til Breedsundet, Vester-Havet og Vandelvs-Bælt; men paa Søndre Side til Vandelvens og Boldsens Præstegjæld, og paa Østre Kant til Ulssteens og Hareids Sogne.

- (*) Saaledes blev 1) en Contract, oprettet paa Herredagen i Bergen 1637, imellem Capellanen Jørgen Pedersen Schiølderup og Vice-Pastor Arne Olufsen Teiste om en aarlig Kiendelse af 145 Rdlr. Species, hvoraf den Residerende Capellan til Ulssteen og Hareid ifkun skulde svare de 5 Rdlr., og naar Skat til Kongen blev paabuden, ifkun en tredie Deel imod Vice-Pastor i Herøe. 2) En anden Contract i Aaret 1652 imellem Hr. Peder Bredal og Hr. Hans Hellekande om en aarlig Afgift paa 140 Rdlr. 3) Nok en anden i Aaret 1662 imellem Hr. Oluf Christophersen og bemældte Hr. H. Hellekande om 130 Rdlr. 4) En Dito for de Maringer 1693, 94 og 95 imellem Capellanen Hr. Peder Lund og Vice-Pastor Hr. Melchior Michelsen Falck, hvorefter den sidste skulde svare aarlig 55 Rdlr., og desuden lønne sin Capellan pro Persona med 40 Rdlr., hvorimod den Residerende Capellan til Ulssteen og Hareid, Hr. Claus Gaas, skulde give aarlig 35 Rdlr.

ne. Det har kun liden Deel i det faste Land, og bestaaer følgerlig mest af Der, nemlig de saa kaldte Sø-Der, hvilke baade ere mange i Tallet, og til Deels meget store. Den største af dem alle er den forhen beskrevne De, kaldet Hareid-Landet, ved hvilken jeg allerede har erindret, at Rønde Sogn, som er et Annex til Herroe, eier nogen Deel deri; men næst denne findes ingen større De enten her i Kaldet eller Provstiet, end Hiidsægg-Landet, eller den i Almindelighed saa kaldte Gurskøe, der ei alene ligger nær hos den første, men kommer og med samme meget overeens, saa vel i Henseende til Størrelse, som andre Omstændigheder, besynderlig deri, at den er deelt imellem 3 Kirke-Sogne (nemlig imellem Hoved-Sognet Herroe og dets tvende Annexer) og har alle Kaldets øvrige Parter liggende rundt om sig paa alle Sider; nemlig, mod Østen en Part af Hareidlandet tillige med et Par smaae hosliggende Der, mod Sonden en Deel paa faste Landet beliggende Strande, men mod Vesten og Norden en Hoben store og smaae Der, som udgiøre det største Antal af de saa kaldte Sø-Der, og følgerlig have givet Anledning til, at man under det Navn Sø-Derne gemeenlig forstaaer Herroe Kald alene, ligesom man ved Nord-Derne som oftest betegner Harams Kald, uagtet nogle af de første henhøre til Ulvsteens og nogle af de sidste til Borgunds Præstegjeld.

Dette Kald har altsaa en meget vidtloftig Strækning, og, da det stoder saa nær til Vester-Havet, en Hoben farlige og vanskelige Veie til Søes; men ikke des mindre falder dog Landingen her paa de fleeste Steder mindre besværlig, end ved Nord-Derne, og Situationen langt meere behagelig, i Henseende til den idelige Afveerling af smaae og store Der, Holme og Sunde, som her ligge samlede og blandede imellem hinanden. De smaae Der og Holme ere i Almindelighed flade, jævne og Græsrig; men de store Der have, som sædvanlig, høie og lange Fjeld Strækninger, gaaende fra Østen til Vesten, ligesom Derne selv,

og befindes gemeenlig paa den Søndre Strand-Side at være langt mere beboelige, end paa den Nordre. Jorden er her til Algerdyrkning ganske beqvem, men dyrkes kun slet, af Aarsag, at Indbyggerne lægge alt for megen Bind paa Fiskerie, og derved forsømme Jordebruget. Desuden ere og Huusene paa mange Steder forraadnede, og da ingen i disse Skodløse Egne seer sig i Stand til at kunde opbygge dem igien, saa flyder deraf nødvendigt, at Gaardene maae ligge øde, og at i dette Kald befindes flere Degaarde, end ellers i det heele Fogderie, nemlig, i Nørøe Skibrede aleene 13 Boge 2 Pd. 9½ Mk. Fisk, i Rørde Skibrede 9 B. 1 Pd. 3 Mk. Fisk, og saa videre (*). Disse Gaarde blive vel heller aldrig beboede, med mindre der søies offentlig Anstalt til Huusenes Opbyggelse, og en bedre Deconomie blant Bønderne indføres. Til det første at i Bærk sætte kunde maaskee være tienligt, ved Præmier og andre Fordeele, især ved Frihed for Udskrivelse, at opmuntre det unge Mandskab til at antage Gaardene og sætte Huusene i Stand igien, under Tilsyn af Øvrigheden, og vedborlig Straf for Gaardenes Eiere, om de nogensinde lode Huusene igien forfalde; men i Henseende til Deconomiens Forbedring veed jeg intet bedre Raad, end at Præsterne, ved gode Exempler og fornuftige Forestillinger, søgte Tid efter anden at overbevise Folket om den meget større Fordeel, som flyder af Jordens Dyrløse, end af Fiskerierne, saa længe samme øves med Algerdyrkningens Forsømmelse. Hvilke skadelige Frugter saadan Forsømmelse forer med sig, kan man tydelig nok see her i Kaldet, hvor al den Fordeel, som ved Fiskerierne kan indbringes, gemeenlig gaaer bort

(*) Af Herrøe Præstegjælds Mensal Gods, som bestaaer af 142 Boge Fisk, ere iffun de 119 Boge beboede; saa at Præsterne af øde Gods maae soare anseelige Skatter, hvilke de dog mestendeels saae godtgjorte igien ved den Leie, som de nærmeste Bønder betale for at slaae Hø derpaa.

bort igien til den betydelige Mængde af Korn-Varer og Meel, som her maae kjøbes deels fra Naboe-Kaldene deels fra Kjøbstæderne, og beløber sig omtrent aarlig til 1000 Tønder og derover. Derved bliver da Folket udarmet, samt uformuende til at holde det fornødne Antal af Tienere, og ved deres Hielp at avle saa meget Høe og Qvæg, som behøves, og som der gives Anledning til at faae; hvoraaf igien følger, at en stor Deel feede Varer, som paa Stedet selv kunde og burde erhverves, aarlig maae kjøbes fra fremmede Steder.

Da altsaa baade Korn- og Qvæg-Avlingen er ifkun af liden Betydning, og her desuden, ligesom overalt paa Derne, mangler Skov saa vel til Bygge-Tommer som Brændeved; saa bestaaer dette Kalds Herlighed fornemmelig og næsten alene i Fiske-rie, hvortil her gives meget god Beleilighed, deels i Vester-Havet selv, deels i de derfra gaaende tvende store Indløb, nemlig Bredsfund og Vandelsøsgab, som sfiære sig ind paa begge Sider af Kaldet, og her ansees som Mundinger til de tvende Søndmørffe Hoved-Fiorde, Storfjord og Røvedfjord. Paa Havet seiler man ud om Sommeren, 6 til 8 Miile fra Land, og fanger en anseelig Deel Qveiter og Langer paa visse bekiendte Fiske Pladse, saasom Gnausen, Lang-Grunden og flere; men paa Stor-Eggen, som ligger endnu 7 til 8 Miile længere ud, og som i de ældre Tider herfra har været lige saa vel beseilet som fra Nord-Derne, kommer man nu omstunder ikke, af Aarsag, at en stor Hoben Fiske-Baade skal, for mange Aar siden, paa een Gang have tilsat under Veis derhen, i en forfærdelig Storm, som siden har affrækket Indvaanerne fra at vove sig oftere saa langt ud i Havet. Ved og imellem Derne fanges en Hoben Sild, Sey og adskillige andre Slags Fiske, hver paa sine Tider, i Besynderlighed Baar-Torsk, som strax efter Juul kommer Norden fra igiennem Bredsfundet, og slaaer sig gemeenlig op til de paa begge Sider af Dybet beliggende Grunder, dog

meere

meere til den Nordre og laveste Side, end til den Søndre, som er fuld af høie Banker, Skær og Fluder, og folgelig enten skrækker Torfsken fra at søge derop, eller og, i et paakommende Storm-Veir, hindrer den fra at blive der længe staaende; saa at Torfske-Fangsten her falder undertiden meget overflodig, men undertiden igien ganske mislig, og burde derfor lære Indvaanerne, at sætte mindre Tillid til Fiskerierne, og derimod anvende meere Flid paa Agerdyrkningen. Overalt fortæller dog dette Præstegjæld at kaldes et af de Fiskeriigste Steder paa Søndmør, ligesom og en stor Deel af Boldens Sogns Indbyggere, i Torfske-Fangstens Tid, ofte indqvartere sig paa Derne her i Kaldet, i Steden for at søge hen til Borgensund, som ellers er et almindeligt Fiskevær, saa vel for dem, som for alle de øvrige Indvaanere i Fogderiet, naar Harams, Hareids, Herrøe og Wandelsbens Præstegjæld undtages.

Da Folkets største Lyst er at vanke paa Søen tilig og silde, saa falder det af Fornødenhed, at de maae være meget vel øvede i Søemandskab og Seilats, og at de, i den Henseende, kan sættes i Ligning med Nordørernes Beboere, hvilke de ellers meget eftergive, saa vel i Sædelighed, som i Velstand og god Deconomie. Endog paa deres Seilats kan dette med Billighed udsættes, at de deri ofte bruge alt for liden Forsigtighed, og vove sig med en Driftighed, som gaaer indtil Forbovenhed. Det er her ikke rart, at en Fisker, enten alene eller selv anden, tager affted paa en liden Baad, og gjør en Rejse paa 6 til 8 Meile ud i Havet, hvor han, udmattet af Arbeid, maae kaste sin Drægg eller Anker ud, og lægge sig til at sove; ja det hænder sig endog, naar Sovnen overfalder ham under Veis, og Veiret tegner sig til at ville blive godt og bestandigt, at han lader Baaden gaae for fulde Seil, imedens han tager sig et Par Timers Sovn, overladende sig selv og Baaden til Guds Forsyn. Alt dette kan dog til Deels undskyldes med et

Slags Nødvendighed, som bestaaer deri, at nogle ikke formaae at lønne Tienere, og andre igien ikke kan faae dem for Betalning i Kaldet selv, som overhoved er slet forsynet med ungt Mandſkab, men nodes til at leie dem fra Naboe-Fogderiet Nordfiord med stor Bekostning, ligesom i Børgensund. Aarsagerne til denne Mangel, der gaaer saa vidt, at man for Er. i heele Rønde Sogn, som har henimod 80 Jordbrugende Mænd, fandt i Aaret 1757 kun 5 tienstdygtige Karle, foregives at være adskillige, saasom: at mange Jorder ere i de seener Tider blevne deelte og bortfæstede til unge Folk; at en Høben smaae Børn henrykkes i deres spæde Alder deels af Børne-Kopper, deels af den fattige og ringe Pleie, som gives dem af Forældrene; og endelig, at en Deel af Mandſkabet aarlig omkommer paa Søen ved uhyggelige Hændelser, hvilke dog ei ere saa gangse eller almindelige, som man skulde have formodet blant et Folk, der idelig ploier Havets Bolger, og viiser en usædvanlig Dristighed i at seile. Med alt dette er dog Folkets Antal her i Kaldet temmelig anseeligt, som kan sees af efterfølgende Liste, tagen i Aaret 1757.

	Herroe Sogn.	Sandoe Sogn.	Rønde Sogn.
Gaardmand.	131	158	78
Huus- og Pladse-Mænd.	30	22	10
Tieneste-Karle.	44	34	5
Tieneste-Piger.	50	66	26
Communicanter.	319	461	209
Mandsfolk.	229	334	155
Qvindfolk.	289	393	194
Summa	518	727	349

Hvilket gjør et Antal af henimod 1600 Personer, unge og gamle iberegneede. Huusmændene have her, som overalt ved Søe-Kanten, nedsat sig i temmelig Mængde, og disse ernære sig da og fornemmelig ved

*Det 1/2 Aeltes. Herroe 942
 Sande 857
 Rønde 476
 2275*

ved Fiske- og Skiont nogle af dem have gode Pladser, som lidet eftergive de Skyldsatte Jorder. I øvrigt er deres Deconomie omtrent af samme Beskaffenhed som Gaardmændenes, og folgelig heele Folkets Tilstand i Almindelighed kun meget maadelig; hvilket er en nødvendig Folge af Korn- og Dvæg-Uvlingens Forsømmelse paa den eene Side, og af de mange fremmede Varers Indkøb paa den anden Side. Saaledes er hidindtil (foruden Korn og feede Varer) bleven kiøbt, og til Misbrug fortæret, en betydelig Andeel af Brændevin og Tobak, item adskillige fabriquerede Klæde-Varer, som fornemmelig bruges i Hoved-Sognet Herroe, hvor Mandfolket bærer Over-Troier af grovt Klæde til Hellig-Dags Brug, og Qvindfolket Kaaber eller Negne-Klæder, med mere, som ellers ikkun sielden sees blant Bønderne hos os.

Dette maae være nok om Kaldet i Almindelighed; nu følger Beskrivelsen over et hvert Sogn især.

Første Artikel

om

Hoved-Sognet Herroe.

Herroe Sogn, som er Hoved-Sognet i Kaldet, har egentlig Vester-Havet og Breedsundet til Grændser paa Vestre og Nordre Side, men støder mod Osten til Ulvsteens Sogn, og mod Sonden til begge sine Annexer. Det har slet ingen Deel i det faste Land, og bestaaer folgelig af lutter Øer, som til Deels ere temmelig store, til Deels igten meget smaae, men alle vel beboede, og derhos som oftest prydede med smukke Lunder af Asp, et Slags Træ, som paa de fleeste Gaarde her i Sognet siges at vore overmaade villig, saa at deraf med Tiden kunde opelkses heele Skove, om ikke de smaae Umper bleve aarlig ved Høeleen afmeiede, eller af Dvæget afbidte; til hvilket at forekomme man

burde indhegne visse Stykker af Engen, indtil Træerne havde naaet nogen Høide, og dermed Lid efter anden fare fort, da man vist nok kunde vente Uimagens belønnet, ved at faae Aspe-Træer i Mængde, baa-
de til Hirat og Rytte (*). Den største blant alle til dette Sogn henhø-
rende Der er Hiidssegg-Landet, som har faaet Navn af den paa Dens
Vestre Side udstikkende mærkelige Landpynt Hiids-Eggen, skönt den
og af en paa samme Side indløbende Fiord, eller stor Bugt, kaldet
Gursken, lige saa ofte nævnes og skrives Gurskøe. Denne De, som
er noget meere udstrakt i Længde fra Østen til Vesten, end i Bredde fra
Sonden til Nord, holder i sin fulde Omkreds omtrent 5 Meile, og er
følgelig næsten lige saa stor som Hareid-Landet, fra hvilket den adskil-
les ved et Sund, kaldet Drag-Sund. Den har og, ligesom Hareid-
landet, en Hoben store og smaae Landpynter, Bugter og Fjeld-Stræk-
ninger paa alle Sider, og er ongefær lige deelt imellem Hoved-Sognet
og Annexerne, saaledes: at den heele Nordre Side, tillige med et
Stykke af den Østre, henhører til Herrøe, den største Deel af Vestre
Side til Sandøe, og alt det øvrige til Nørde. Da nu denne store De
udgjør en vigtig Part, saa vel af Kaldet i Almindelighed, som af et
hvert Sogn i Særdeleshed, saa vil jeg i alle 3 Sogners Beskrivelse
først og fornemmelig begynde fra den, og altsaa paa dette Sted be-
trakte

I.) Hiidssegg-Landets Nordre Side, som begynder ved den be-
kiendte Landpynt Hiids-Eggen, og gaaer derfra med adskillige Bending-
er, omtrent i en Strækning fra N. V. til S. O., lige hen til Abnins-
gen af Dragsundet, hvor denne De og Hareidlandet, formedelst tven-
de udstikkende Odder, nærme sig meget til hinanden, og hvorfra denne
Dels Østre Side, som paa 2 eller 3 Gaarde nær tilhører Nørde Sogn,
tager

(*) I Oeconom. Magaz. 1. B. 13 Afh. raades meget til disse nyttige
Træers Plantning.

tager igien sin Begyndelse. Denne lange og meget bugtede Strand begynder omtrent i Midten, eller ved den Landpynt Raftenæs, at falde meget af mod Sonden, og derved at danne en stor og lang Bugt, som til sidst bøier sig op imod nogle smaae og til dette Sogn hørende Øer, blant hvilke den saa kaldte Storø er den betydeligste. Disse smaae Øer kan beqvemmeligst henføres til denne Strand-Side, tilligemed de 3 Gaarde, som Hoved-Sognet eier paa Landets Østre Side, nemlig: Dragfund, som bærer Navn af det Sund, hvorhos den ligger, og er et smukt Skovrigt Sted; Keelsund, som er et Krammer-Leie, og ligger ved et lidet Sund af samme Navn, tværs over for en liden Ø; og endelig Dybvig, som støder til Rønde Sogns Grændser. Blant de paa Nordre Side beliggende Gaarde kunde især mærkes

- 1) Raftenæs, som ligger omtrent midt paa Stranden, paa en liden Pynt, og nær ved en liden Ø, som egentlig bør heede Stokkøe, men kaldes dog baade i Matrikelen og i daglig Tale Stokkesund, af det lille Sund, som løber imellem Den og Pynten, eller rettere, af den Gaard Stokkesund, som ligger ved Sundet tvært over for Pynten. Denne Gaard er i de senere Tider bleven kjøbt og indrettet til en Boepæl for Stedets Præster, som tilforn boede paa Herrøe, hvor Hoved-Kirken staaer, men flyttede siden hid, hvor de vel maae svare Kongelige Skatter, som af et Eiendoms Sted, men derimod bortleie til Bønderne, saa vel den gamle Præstegaard paa bemældte Herrøe, som den dertil henlagte Skatte-frie Præste-Jord i Sandvig, et Sted, som ligger strax uden for Raftenæs, og drives nu omstunder af en Bonde. Hvad Aarsagen har været til denne Forandring, skal blive ommældt paa sit Sted. Her vil jeg ikkun sige: at Raftenæs Præstegaard, som gemeenlig kaldes Stokkesunds Præstegaard, har for nærværende Tid de skønneste Baanings-Huuse af alle Præste-Gaarde i Provstiet.

2) Mold-

2) Moldtuun, som foruden et Par Bøndergaarde har en Præste-Enke-Gaard, ligger omtrent $1\frac{1}{2}$ Fierding fra Raftenæs, og strax Vesten for Sandviig. Den er især mærkbarlig deraf, at, omendstiont her aldrig (saa vidt man veed) har staaet nogen Kirke, findes her dog en indviet Kirke-Gaard, hvor en stor Hoben Liig, især af Inden- og Uden-Landske Søefarende, siges at ligge begravne; men om den fra første Tid er bleven indrettet i Anledning af en Pest eller smitsom Syge, ligesom forhen er mældt ved Boldens Kirkes Beskrivelse, eller og til Hielp for den rette Kirkegaard paa Herroe, som til sit Brug falder meget uskikket og ubeqvem, derom veed jeg lige saa lidet at giøre Forklaring, som af hvad Aarsag man til en Neben-Kirkegaards Anlæggelse just har udvalgt dette Sted.

II.) Herroe, som er kun en liden Ø, da den ei holder mere end en halv Fierding i sin heele Omfærd, burde vel efter den Plan, jeg har foresat mig, henføres til een af de nærmeste og største Øer, nemlig enten til Hidsøggland eller Bøeland; men da den frem for mange andre af vore Øer ofte nævnes i de ældre Tiders Historier, og den desuden har nydt den Ære, at blive udvalgt til et Sæde saa vel for Sognepræsten som Hoved-Kirken, følgerig har givet baade Kaldet og Hoved-Sognet Navn, saa maae den (tillige med en Deel flere hosliggende smaae Øer eller Holme) betragtes for sig selv. Denne Ø er paa Vestre og Østre Kant noget høi og Klipperig, men i øvrigt temmelig jævn og Græsrig, og har en smuk Situation imellem adskillige beboede Holme, samt en frie Udsigt til alle de Seilere, som imellem Sør-Øerne tage Veien enten til eller fra Stat-Havet, hvilke alle maae frynge her tet forbi. Dette er maaskee Aarsagen, hvorfra denne i sig selv ubetydelige Ø er i gamle Dage bleven udvalgt, og anseet for et beqvemt Sæde til de mange anseelige Herrer og fornemme Mænd, som der have
boet

boet(*), og hvoraf Den ventelig har faaet det Navn Herroe, det er, Herre-De. For disse Herrers Bequemmeligheds Skyld er Sognekirken maaskee bleven anlagt her, skiont den hverken staaer paa den beleiligste De, eller paa det bequemmeste Sted af Den; og da Herroe lod af at være et Herre-Sæde, er den bleven forandret til en Boelig og Samlings-Plads for Præster og Munke; thi 1) maae det uden Tvivl være her, at den Gilde-Stue eller Convent-Huus har staaet, hvorom mældes i et skriftligt Bidnessbyrd, udstadt af Thor Amorsen i Herren af Dato 1433. Die Martii Johann. & Pauli, hvilket findes hos Belædt Hr. Prof. Schøning, og er mig af ham communiceret. Deri bevidens, at Bønderne her i Kaldet lovede Erkebispem i Trondhiem, Uslac Bolt, i Gildestoffven i Herreium, at vilde give i Michels-Korn en halv Gildon Øyre til St. Magnus Altare, og en anden i St. Olufs Told, og Erkebispem to Engelske; hvoraf sees, at her paa et vist Sted i Kaldet, som efter al Rimelighed bliver Herroen, virkelig har staaet en saa kaldet Gilde-Stoffve eller Convent-Huus, i hvilket Herredets Geistlige have forsamlet sig, skiont dertil nu omstunder ikke findes ringeste Spor eller Mindes-Mærke (**). 2) Har her og staaet et Kloster, hvoraf i denne Dag sees kiendelige Levinger henimod den Vestre Ende af Den, paa et Sted, som endnu bærer Navn af Klosteret; men da Pladsen eller Grunden ei holder meere, end 14 til 15 Skrit i Diameter, og

(*) Saaledes læser man i *Torf. Hist. Ortnad. Lib. I. pag. 106.*, at, da Greve Ragnvald Kal fik hos sin Fader paa Agdesiden nogle Skibe og Folk til at indtage Ørkensøerne med, og kom til at ligge ved Herroe, bragte en beremt Mand, nemlig Uslac af Herren, ham tvende Skibe til, og hjalp ham til at indtage Landet.

(**) Om saadanne Gilde-Stuers Oprindelse, Brug og Misbrug kan eftersees *Pontopp. Annal. Eccles. Dan. T. I. pag. 250. & sequ.*

og den heller ikke synes at kunde have været meget større, efterdi den ligger paa et lidet Bierg, som er det høieste Sted paa Den og falder steilt til alle Sider, saa maae Bygningen ogsaa have været liden og ubetydelig. 3) Sees her endnu en gammel Præstegaards Baaning, som tilforn har været beboet af Stedets Sognepræster, men er siden bleven ganske forladt, af Marsag, at her paa Den falder alt for liden Avling, og alt for stor Mangel paa Vand. Derfor have de senere Præster tilkiøbt sig den forhen ommældte Eiendoms Gaard Raftenæs, og leiet den gamle Præstegaard bort med alt dens Tilliggende, nemlig: Herroe med Anhangeren (en liden De eller Holm, der hænger som et Appendix fast ved Herroe) til tvende Huusmænd, eller egentlig saa kaldte Pladsemænd, Klammerholm ligeledes til en Huusmand, og endelig Sandviig, som ligger paa Hiidsægglødet, til en Gaardmand; thi alt dette henhører egentlig til Herroe Præstegaard, som selv eier liden eller ingen Jord, og har altsaa faaet Tillæg af en liden Græsrig Holm og en Skylsat Gaard, hvorfra den og i Matriklen findes anført under Navn af Herroe med Sandviig og Klammerholm. 4) Herroe Kirke er den eeneste af alle Geistlige Bygninger her paa Den, som endnu holdes, og fremdeles maae holdes, i Hævd, da den er en Hoved-Kirke i Kaldet, og en Sogne-Kirke for Herroe Meenighed. Den er en liden og net Grundmuuret Kirke, men staaer paa et meget ubeleiligt Sted, nemlig paa den Østre Ende af Den, hvor man ikke finder saa megen Muld eller Jord, at man dermed kan sliule de Liig-Rister, som skal begraves i Kirke Gaarden, men nødes til at bringe Løv og Gønsvar med sig for at bedække dem. Da der nu ikke fattes paa bekvemmere Steder i Sognet, at sætte Kirken paa, saa maae der endelig have været en besynderlig Marsag, hvorfor man just har udvalgt denne lille De, og endda det ubequemmeste Sted paa Den. Der siges vel, at en vis Jomfrue, som havde lidt Skibbrud, og kom i Land ved

Her-

Herroe, skal til Taknemmeligheds Tegn have ladet denne Kirke opbygge, og just anlægge ved den Klipperige Strandbræd, hvor hun først traadde i Land; men dette synes dog at have alt for megen Overeenstemmelse med det, som i vore Historier berettes om den hellige Sunneva, hvis Skibbrud og Dod paa den De Sælløe i Nordfiord gav Kong Ole Tryggesøn Anledning til at bygge saa vel Sælløe Kirke, som St. Sunneva Kloster (*), hvoraf endnu sees flere Levninger, end maaskee ved noget andet Kloster i Norge. Imidlertid benægter jeg ikke ganske det almindelige Sagns Rigtighed, men holder det dog lige saa rimeligt, at man ved Kirkens Anlæggelse har seet meere paa de her boende Herremænds, end paa Sogne-Folkets Bequemmelighed; eller og maaskee, at man ved Christendommens Begyndelse helst har villet bygge Kirkerne ved alfare Veie, de Reisende til Nytte og Opbyggelse. Kirken holder tillige med Choret kun 30 Skrit i Længde; men har mod Osten en Tilbygning af et muuret Gravsted, og mod Vesten et andet af samme Beskaffenhed, som dog staaer adskilt fra Kirken. Inden til er den smukt beprydet med Billedhugger-Værk og Malning, besynderlig paa Alter-Tablen, saa og med nogle Skilderier, af hvilke det eene forestiller en afdoet Handelsmand her i Sognet, navnlig Jens Rasmussen, som skal have givet noget anseeligt til Kirkens Prydelse, med det høstegnede Aarstal 1700. I Alter-Bordet, som bestaaer af Steen, findes ved den høire Side et med Kunst anbragt Hull, af selv samme Beskaffenhed som det, der forhen er ommældt ved Strands Kirkes Beskriv-

Jii 2

vel-

(*) Saaledes kaldes dette Kloster i J. Nami Norges Beskrivelse; men at det egentlig var heede St. Albani Kloster, af den Hellige Synneves Broder St. Albanus, det sees af *Torfæi Hist. Norvag. Tom. II. pag. 372.*

velse (*). Kirken tilhører en Proprietair, og eier et Jordegods, bestaaende af 18 Bøge 2 Pd. 9 Mk. Fisk. Efterat jeg saaledes kortelig har betragtet Herrøen og dens Markværdigheder, maae jeg vende mig til de andre her i Nærøens liggende smaae Øer og Holme, blant hvilke jeg allerede har nævnet Klammerholm, og endnu maae nævne

- 1) Buisholm, en ganske liden Holm, omtrent 50 Skridt lang og halv saa breed, men fiendelig adskilt fra de øvrige ved de mange Træer, hvormed den overalt er tet besat, og hvoraf den har faaet sit Navn. Narsagen, hvorfor denne lille Lund bestandig har været fredet og sparet, frem for saa mange andre og meere betydelige Skove, siges at være denne: at man har anseet Holmen som et helligt Sted, der ei maatte røres, og troet, at den beboes af visse saa kaldte underjordiske Folk, som man ei maae tilføie nogen Uro eller Fortræd; en Overtroe og Indbildning, som man til de Norske Skoves Bedligholdelse næsten maatte ønske, at den havde været noget meere almindelig, da man her kan sige med Curtio: Scepse, quod falso creditum est, veri vicem obtinuit. At man ellers har havt flere saadanne Hellige Øer i Norge, kan sees af Sn. Sturlesøn, som Pag. 718. og flere Steder mælder om en hellig Ø i det store Band Misen, hvor de Norske Kron-Prætendentere ofte toge sin Tilflugt, item Pag. 587. om Den den Helge blant Suderøerne, hvilken de gamle Nor-

(**) Foruden dette, til Antiquiteten hørende, findes her og et Døbe Bad af Messing, om hvis Rand staaer udgravet følgende Latinske Paaskrift med gammeltdags Bogstaver:

:BEATVS: QVI: TIMET: DØM: +: KORT:
 PIL HVN. VASVLVM: REBIT: AD:
 VSV: ECCLESIE: HEROENE. 1372.

Normænd altid skal have hosdt fredhellig, og i deres Soeroverier forskaaet for Udplyndring, endskjønt man ikke finder, af hvad Aarsag det egentlig er skeet. De Bærter, som jeg har fundet paa Bustholn, ere: Asp (*Populus tremula*) som udgjør den største Deel af de her vøgende Træer, dernæst Rogn eller Rønn (*Sorbus aucuparia*) og Beenveed (*Ilex foliis ovatis acutis*) som hos os ikke er almindelig. *Juncus foliis planis pilosis* gif her op til Bøltet i Høide. *Scabiosa* qvæ *Morsus Diaboli* var ligeledes næsten ukjendelig af sin Høide og Størrelse. I øvrigt forekom overalt *Angelica sylvestris*, *Lilium Convallium*, *Melampyrum sylvaticum*, *Solidago* f. *Virga aurea*, med flere.

- 2) Nødøe, som siges at bære Navn af Nød, eller det store Qvæg, som Stedets Præster tilforn skal have havt her gaaende, er kjendelig adskilt fra de øvrige Holme i Henseende til Størrelsen, og har derfor tvende Pladsemænd til Opsiddere. Denne saa vel som de øvrige Holme har jeg een Gang besøgt, og der befundet følgende Urter at være de almindeligste, nemlig: *Angelica foliorum impari lobato*, *Cochlearia officinalis*, *Cucubalus Behen* β), *Juncus culmo nudo stricto capitulo laterali*, *Matricaria receptaculis conicis*, *Osmunda frondibus lanceolatis pinnatifidis*, *Rubus chamaemorus norvagicus*, *Statice caule nudo simplici*, *Triglochin capulis sexlocularibus*, *Veronica officinalis* & *chamaedrys*. Da ellers baade disse og flere smaae Der her i Sognet ere temmelig jævne og Græsrigte, følgerig ikke meget med Lyng begroede, saa erindrer jeg Linnæi Spørsmål: *Insulæ cur Ericam respuunt?*

III.) Bøeland og Rønnøe ere tvende temmelig store Der, som paa en vis Maade kan siges at være baade adskilte og nær forenede, nemlig i Henseende til det mellemlobende Sund, kaldet Nørre-Baul, som i Flod-Tiden er bredt, og dybt nok til at bære baade store og smaae

Baade; men derimod i Ebbe-Tiden næsten ganske tørt, saa at man maae trække Baadene derigiennem med Hænderne. Da nu Naturen har temmelig noie foreenet disse 2 Der med hinanden, saa kan de og her betragtes under eet, saa meget heller, som der ikke falder meget mærkbart at erindre ved enhver af dem især. 1) *Boeland*, som holder omtrent $1\frac{1}{2}$ Miil i Omkreds, og er en af de frugtbareste Der i Sognet, ligger i en krum Linie vendt fra Sonden til Vesten, og adskilles fra *Kemøe* ved *Nørre-Baul*, men fra *Nyklebust-De* ved det saa kaldte *Nørre-Sund*, et særdeles smukt og behageligt Sund, formedelst de mange paa begge Sider liggende Gaarde, som prunke med deilige *Alpe-Lunde*, saa og formedelst de mange i Sundet selv beliggende *Græsrig*, *Skovrige* og til Deels beboede *Holme*, som paa nogle Steder giøre Sundet meget trangt, og følgelig forarsage en Deel stridige *Strømme*. Især skeer dette paa tvende Steder, nemlig ved de 2 bekiendte *Strømme*, *Krøf-Strøm* og *Striid-Strøm*, ved hvilke dette bliver at agte som noget mærkbart, at de bestandig ere hinanden imod; saa at naar den første i Flod løber mod Sonden, falder den sidste paa samme Tid mod Nord, og i Ebbe just tvært imod, hvortil *Grunden* og *Narsagen* bliver den selv samme, som forhen er anført ved *Nørre-Sunds* Beskrivelse i *Borgunds* Sogn. 2) *Kemøe* holder ikkun 1 Miil i Omkreds, og stoder paa den Østre Kant til *Boeland*, men paa den Vestre hen til *Dvalsviig-De*, fra hvilken den dog er adskilt ved et dybt Sund. Den falder paa de fleste Steder steil og *Bjergagtig*, især paa *Nordre Side*, hvor den er ganske ubeboet, og har i øvrigt kun 2 Gaarde, ved hvilke der intet betydeligt gives at erindre. Det eeneste, som her endnu kunde fortiene at mærkes, er de i *Nørre-Sundet* beliggende smaae Der, og blant dem især *Nørre*, af hvilken Sundet, saa vel som *Nørre-Skibrede*, bærer Navn. Selv har den uden Tvivl faaet sit Navn deraf, at den ligger

ger Bøelandet saa meget nær, nemlig i Ebbe-Tiden ganske Landfast med samme, og i Flod-Tiden kun adskilt deraf ved en smal Kende i Jorden, som med Tiden synes ganske at ville tilstoppes. Paa denne lille De (som egentlig er et Krømmer-Leie) og har desuden hængende ved sig en liden beboet Halv-De, kaldet Hiertholm) findes nær ved Stranden et Bierg, som bestaaer af den i Sverrig saa kaldte Sielffraatsteen, eller Muria saxi ex mica spatoque Linnæi, der ligesom raadner bort af sig selv, og falder ud i smaae og store Stykker. Saaledes sees her den nederste Deel af Bierget at være ganske udbrusten, og saa dybt indhulet, at den øverste Deel hænges langt ud over Bierg-Foden, og tjener til Skjul for en Deel Fisker-Baade, hvilke her kan sættes hen til Forvaring som i et Baade-Nøst. Vel blev en saadan Baad for nogle Aar siden ganske og aldeles sønderknuset af et oven fra nedfaldende mægtigt Bierg-Stykke, som endnu sees liggende ved Stranden, og tjener til Advarsel om flere paafølgende; men ikke desmindre benytter man sig dog endnu af dette naturlige Stade, og sætter Baade derhen som før.

IV.) Myklebust-De eller Myklebust-Land (*) er en De af 5 Fierdingers Omkreds, som bærer Navn af den paa Den liggende Gaard Myklebust, og har en smuk Situation imellem adskillige store og smaae Der, af hvilke den næsten omringes og ligesom indsluttes, nemlig mod Østen af Bøeland og de i Nærøe-Sundet beliggende smaae Holme, mod Norden af Remø, og mod Vesten af Dvalsølig-De, fra hvilken

(*) Mykkelig har man her, paa den Gaard Bierge, begyndt at bryde Jern-Erz, som efter Bierghudiges Forsikkring skal være meget rig; men da al saadan Erz ved Søe-Kanten pleier ikkun at findes adspredt og Nyrer-viis, uden nogen fast og bestandig Gang, saa er vel det samme at befrygte her, endskiønt alting hidindtil har tegnet sig meget godt, baade i Henseende til Malmens Gehalt og Mængde.

ken den adskilles ved et Sund, kaldet Søre-Baul, til Forskiel fra det forhen ommældte Nøre-Baul. Endelig ligger og paa denne vel be-
hoede Des Vestre Side det bekiendte

Glaavær, som er en Samling af nogle smaae og flade Holme, imellem hvilke falder et skiont Anker-Leie, der idelig besøges af Søndmørske og Nordlandske Jægte, paa deres Reiser til og fra Bergen, saa ofte de fare Indensunds (som det her kaldes) imellem Sørøerne, og ei tage Veien uden om dem igiennem Breedfundet. Dette er da den første Havn man træffer, naar man kommer ind fra Stat-Havet; og derfra gaaer Søe-Leeden, eller den Indensundske Allfarvei, forbie Herroe, Boeland og Hareidland paa denne Side af Breedfund, samt forbie Hessøe, Balderøe og de øvrige Nord. Der paa hiin Side af Breedfund, og saa fort videre Nord ad.

V.) Dvalsviig-De, som ogsaa kaldes Kopperstad-Land, og folgelig bærer vepelsviis Navn af sine tvende fornemste Gaarde Dvals-
viig og Kopperstad, holder mere end 2 Miile i sin fulde Omkreds, og ligger indsluttet imellem 4 andre Der, blant hvilke den nærmeste er Skorpøe, som ligger ved en stor Bugt paa Søndre Side, og er fra samme adskilt ved et lidet Sund, kaldet Skorpesund. Paa Nordre Side, hvor Kemøe støder til, gaaer en liden men vel bekiendt Bugt ind i Landet, kaldet Teige-Bugt af den Gaard Teigene, hvor Skibe ofte lobe ind og søge Havn; skiont de og undertiden kaste Anker ved den næst hos liggende Rundøe, som herfra er adskilt ved et for de Søe-
farende meget vel bekiendt Sund, kaldet Runde-Sund. Paa heele Den findes i alt 7 anseelige Gaarde, og deriblant en ved Navn Dval-
fund, hvor man ved Stranden antræffer en med Qvarg beblandet Horn-Art, der bestaaer af Glimmer, Sand og Qvarg-Korn, og la-
der sig splitte perpendiculair, folgelig maae være *Saxum simplex apy-
rum micaceum Wallerii*. Denne Steen-Art forekommer paa adskil-
lige

lige Steder ved vore Strandbrædde, men er af mig ikke saa flittig anmærket, som den virkelig fortienet, da Wallerius beretter, at den paa nogle Steder bruges som Dach-Schiefer til at tække Huuse med (*). Til denne De bliver endnu (foruden den lille De Qvalholm) at henføre

- 1) Skorpøe, som er en temmelig stor De, da den holder 3 gode Fjerdings i Omkreds, men derhos meget Klipperig og steil; saa at her ifflun findes en eeneste Gaard, som ligger paa den Søndre Side, og bedækkes af en saa kaldet Skær-Gaard (eller Samling af Klipper i Soen) imod det paagrændsende Vester-Havs Bolger, hvilke her støde ind med vældig Magt, og kaste en utroelig Mængde Tang og Tare op paa Landet. I øvrigt gives her en særdeles god Beleilighed til Fiske; thi da Landet er høit og ikke meget vidtloftigt i Omkreds, saa kan man i al Slags Blæst have Landet til Bedækelse, og fiske ved een af Dens Sider.
- 2) Landego kaldes i Almindelighed den ubeboede De, eller store Holm, som ligger netop i Miil i Vest fra Skorpøe, lige ud i det vilde Hav, og meenes at være kaldet saa, fordi det er den første De, som falder de Seilende i Sigte, naar de komme Sonden fra over Stat-Havet, og altsaa for dem kan ansees som et godt Land, eller som et Caput bonæ Spei; men ellers kaldes den ogsaa Sviinøe, fordi man aarlig pleier at sætte Sviin derpaa i Mængde, item Stor-Skær.

(*) Den Steen-Art, som findes paa Hildrestranden i Harams Sogn, og ligeledes lader sig splitte perpendicular, er ulige finere end denne, og en virkelig Hornschiefer eller *Corneus fissilis*, som ved nyere Undersøgning vel torde være beqvem til Tagsteen; i det mindste er vist, at den Skievers-Steen med Kies-Kirtler udi, som forefindes ikke langt derfra paa Gaarden Bjørsløkke i Varne Sogn, er saa beqvem dertil som nogen, da den er en virkelig Schiefer eller Dachschiefer, *Corneus fissilis durus coerulescens elongatus Wallerii*, Nient den ligger paa et ubeleiligt Sted, heit op paa Fjeldet.

Skjæret, fordi den er øde og Klipperig som et Skær, og blant alle Skær i Havet det største. Dette sidste Navn er uden Tvivl det ældste og rigtigste, og af samme er det, at den Besten for Den beliggende lille Holm eller Skær kaldes Skær-Kalb; thi det er at agte, som noget almindeligt her i Norden, at, naar en mindre De enten hænger ganske fast, eller ligger meget nær, ved en større, faaer den første gemeenlig Navn af den sidste, med Tilnavn af Kalb, hvortil Anledningen er tagen af den naturlige Uliighed i Størelse, som altid maae være imellem Koen og dens Kalb (*). I samme Navn, nemlig Stor-Skjæret, kan man og finde rimelig Grund, hvorfor den Miils Distance herfra til Skorpøen kaldes i almindelig Tale Skjærviiken; thi dette bør uden Tvivl uleedes af Dens Navn og det Ord Vikno, som i vort gamle Norske Sprog betydede en Miil, efter Hr. G. Schønings Anmærkning i Norg. Gamle Geographie Pag. 61, hvor tillige Rudbeks Bilsfarelse rettes, som har

(*) Saaledes forekommer her i Fogderiet, nemlig i Borgunds Sogn, den De Humløe, med en anden mindre, som ligger nær derhos, og kaldes Humløe-Kalb. I Naboe Fogderiet Romsdalen har man Onoe, gemeenlig kaldet Onen, med en liden vedhængende Halv-De, som heeder Ona-Kalb, eller rettere Onoe-Kalb. I Christiansands Stift skal, efter Torfæi Vidnesbyrd i *Hist. Norv. P. I. pag. 61.*, ved den Havn Klossøen ligge tvende bekiendte Klipper, som (uden Tvivl af forommalde te Marsag) kaldes Koe og Kalb. Blant de til Siellands Stift i Danmark hørende smaae Øer nævner Hr. Pontoppidan, i *Danske Atlas T. 2. Pag. 28.* Mos-De og Mosøe-Kalb. Ja endog i Engelland, eller i det saa kaldte Irlandske Hav, finder man (efter de almindelige Land-Korters Anvisning) ved den store De Man en anden mindre De, som paa Engelsk kaldes *The Calf of Man*, det er, Mands Kalb, til Beviis, at den har faaet sit Navn af vore gamle Forsfædre i den Tid, da de regierede over Engelland. Et Spor af de samme findes og ved de tvende Dicadiske Øer, *Hethöy* og *the Calf of Hethöy*.

har udleedet Vifno af Beeke 2: Uge, og oversat det med en Uges Reise, ligesom P. Clausen i Norg. Beskrivelse, af samme urigtige Aarsag, altid kalder en Miil til Soes en Uge-Sios. Hvad ellers denne Des naturlige Beskaffenhed angaaer, da er den vel ikke meget hoi, men dog fuld af Klipper, besynderlig ved Strandbrædden, og altsaa hverken beqvem eller Græsrig nok til at underholde meget Qvæg; ligesom den heller ikke bliver brugt til andet, end til at overføde en Deel Sviin om Sommeren, og det meere tilforn end nu omstunder, formedelst den lange og farlige Transport. I de Klipperige Strandbrædde sees mange Indhuulinger, eller Slangeviis gaaende Furer, forarsagede af Vester-Havets brusende Bolger, som her med en ugemeen Hæftighed vælte sig høit op paa Landet, og trække sig tilbage igiennem Furene, ligesom smaae Elve; hvilket alt vel er almindeligt at see ved Hav-Kanten, men dog sielden i saa hoi en Grad som her. Paa Nordre Side af Den indskræver sig en liden Bugt eller Baag, som mod Enden skal være breed og rummelig nok, men siges derimod at have en meget trang og næsten ganske ukiendelig Abning, saa at en uhyndig mange Gange kunde seile Den omkring, uden at mærke det ringeste til Indlobet; hvorfor og dette Sted i Ufreds Tider ofte skal have tient vore Fiskere som et sikkert Tilflugts-Sted mod Capere og andre fiendtlige Skibe.

VI.) Rundøe, som uden Tvivl har faaet Navn af sin runde eller ovale Skabning, er den sidste og yderste af alle beboede Øer her i Sognet. Den holder omtrent 2 Miile i Omkreds, og er fra Qvalsviig-Øe adskilt ved Runde-Sund, hvor Skibene finde et kort og reent Indløb fra Vester-Havet, og desuden god Anker-Grund ved den Østre Ende af Den (*).

Kff 2

Det

(*) Da denne Ø ligger saa langt ud i Havet, og saa nær ved Breedsund, den og desuden har et reent Indløb ved Rundesund, og en god Anker-Grund,

Det høie Fjeld, som strækker sig langs hen ad Den, har paa Vestre Kant en artig Anseende, formedelst de mange i Toppen staaende Spidser eller Fjeld-Tinder, hvoraf vore Fiskere benytte sig til at tage de fornødne Meed eller Marker, naar de bruge Torske-Garn paa Havet. Oven paa Fjeld-Ryggen ligger et lidet særst Vand, hvorfra nedrinder en Elv, som giver Anledning til et godt Qværn-Brug, hvilket ellers er noget rart paa Ud-Derne. Paa Fjeld-Siderne bygges en Mængde Søe-Fugle deres Needer om Sommeren, fornemmelig Lontgiver og Lunder, hvilke sidste trækkes med Jern-Kroge op af deres i Jorden skjulte Needer, og sælges herfra i Mængde tillige med Alker; da man af begge Slags fylder undertiden heele Baade, og farer hist og her omkring for at affætte dem. Paa denne store Ø findes i alt kun tvende Gaarde, een paa hver Side, hvilke dog begge ere temmelig store, og have (foruden Herlighed af Fiskerie) gode Korn-Marker og Græsgange.

- 1) Runde, som ligger hen ved Dens Østre Pynt og paa dens Søndre Side, er den største og ældste Gaard, hvorfor den og bærer samme Navn, som Den selv. Ved denne Gaard falder Stranden meget Sandig og høi, og sælgelig i Ebbe-Tiden meget lang og besværlig; men da samme Sand Banke strækker sig temmelig viddt ud fra Stranden, saa giver den meget god Anker-Grund for de igiennem Rundesund indløbende Skibe, hvilke undertiden kaste Anker her, men søge dog fornemmelig hen til den ved nærmeste Ø beliggende Teige-Bugt, som er en bedre og sikkrere Havn.
- 2) Gurør, som og skrives Gaisøre, ligger ved en liden Elv, omtrent midt paa Dens Nordre Side, hvor Strandbrædden er meere Klip-

per

Grund derhos; saa har man, til de Søefarendes Tjeneste, nylig bragt i Forslag, at faae her paa et beqvemt Sted oprettet en saa kaldet Fyr, som efter de flestes Meening ville være meget nyttig.

perlig, og paa adskillige Steder ligesom giennemboet af visse saa kaldte Giotter, det er, horizontal indgaaende Huuler, som have sin Oprindelse af Bølgerne's langsom minerende Kraft, og staae derfor i Flod-Tiden altid fyldte med Vand. Af dette Slags skal især findes een her ved Gaarden, som har saa stor en Abning, at man til Nød kan komme derigennem med en liden Baad, og er inden for saa viid og rummelig, at den kunde modtage mange Baade paa een Gang; ligesom den og undertiden virkelig har modtaget en Deel strandet Gods, som drives derind af Havet, men kan ikke uden Vanskelighed faaes ud igien, efterdi man ikke uden i høieste Ebbe kan gaae derind, og maae pakke sig bort derfra, saa snart Floden begynder ret at stige. Saaledes have troeværdige Folk beskrevet mig dette Sted, som synes at komme meget overeens med den Huule, der efter Torfæi Beretning, i Hist. Rer. Orcad. pag. 139., skal findes paa den Orcadiske De Hillarsey, og beskrives saaledes: *Qvæ (sc. Insula Hillarsey) recedente æstu eminentior, antrum intra rupes assurgens, sed paucis cognitum, insidiis tegendis idoneum celat, qvod affluens mare obstructo ostio ita tegit, ut ne species quidem ejus pateat.* Hvoraf i det mindste sees, at slige Giotter ei ere ubekjendte paa andre Steder.

Anden Artikel

om

Annex: Sognet Sandøe.

Sandøe Sogn er et Annex til Herrøe, og bestaaer del, ligesom Hoved Sognet, fornemmelig af Der, men eier dog paa det faste Land et Par Strande, som ligge paa Søndre Side af Rørdesfjorden, tvært over for Hiidsegglandet og nogle der Vesten for beliggende Der,

hvilke alle komme i Betragtning ved dette Sogns Beskrivelse. Jeg vil da, uden noiere at fastsætte Sognets Grændser, begibe mig til

I.) Hiidsægg-Landets eller Gurskøens Vestre Side, som begynder fra Hiids-Eggen, eller fra den ved Eggen beliggende Gaard Hiide (*), og strækker sig lige til den Gaard Soude, hvor Skreed-Stranden, som udgjør denne Des Søndre Side, tager igjen sin Begyndelse; men endes dog, for saa vidt dette Sogn egentlig betræffer, ved Larsnæsset, som tillige med en Deel flere Steder henhører til Rønde Sogn. I denne Strækning, som udgjør den vigtigste Part af Den, bliver da at betragte 1) Gærsviig, en temmelig stor og dyb Bugt, som dannes imellem 2 mærkelige Landpynter, nemlig Hiids-eggen og Gionæss, og indbefatter i alt 7 Gaarde, som holdes for de beste og frugtbareste i heele Kaldet. 2) Gursken, en meget stor Bugt, eller rettere en liden Fiord, som aabner sig imellem de tvende Landpyn-ter Gionæss og Niipen, og standser ved den saa kaldte Myklebust-Dal, hvilken gaaer op fra Fiordens Botn, og stoder hen til den paa Dens Østre Side beliggende Gaard Lekanger, foruden at den skyder fra sig mod Sonden en liden Green eller Lvær-Dal, kaldet Sæddal. Denne sidste ligger vel for nærværende Tid øde, men er dog en ypperlig Sæter-Dal, og har desuden nogen Herlighed af Skov og Hiorter. Den meenes, for sin Frugtbarheds Skyld, at have faaet Navn af Sæd, da Hoved-Dalen derimod bærer Navn af sin eeneste Gaard Myklebust, der ligger længst ned i Dalen, eller nær ved Fiordens Botn, til hvilken den beqvemmelig kan henføres. 3) Halde-Bygd, som holdes for den Kornrigeste Egn i heele Kaldet, udgjør den sidste Strækning paa denne Side, og indbefatter i alt en halv Snees Gaarde, af hvilke de 5 første

(fra

(*) Da adskillige Steder hos os have faaet Navn af deres ældste Beboere, saa kan det maaskee ligeledes forholde sig her, efterdi jeg af Sn. Sturl. Pag. 595. seer, at Hiide i gamle Dage har været et Mands-Navn.

(fra Niipen at regne) henhøre til dette Sogn, og de øvrige til Anneget Nørde. Alt hvad der ligger paa Dens Vestre Side, kan altsaa indsluttes under disse 3 Parter, af hvilke den mellemste, nemlig Gursken, er især meget vel beboet paa begge Sider; men da hverken der, eller andensteds forekommer noget af besynderlig Mærkværdighed, vil jeg indtil videre forlade denne De og vende mig til

II.) Sandøe, som ligger omtrent en halv Miil i Vest herfra, og deeler sig naturligviis i tvende Parter, nemlig Nørre-Sandøe og Søre-Sandøe, hvilke ikkun hænge sammen ved et smalt Eid (Isthmus) der forarsages af tvende omtrent midt paa Den indgaaende og mod hinanden stødende Bugte. Ved den paa Vestre Side beliggende Bugt udstikker en liden Arm af Landet, med en temmelig høj og rundogtig Bierg-Knold, som meget vel er bekendt under Navn af Dollsteen, og især berømt af den Huule, som findes paa dens Søndre Side, gemeenlig kaldet Dollsteens-Huule. Denne har jeg een Gang som snarest besøgt, og da befundet den af følgende Beskaffenhed:

Dollsteens-Huulen ligger paa Søndre Side af Dollsteenen, som her falder overmaade steil og brat, og har 3 perpendiculair nedgaaende Furer, hvilke alle støde ned til Biergets Fod, som gaaer skraas ned til Stranden, og er kun et Par Bosse-Skud lang, men derhos meget Græsrig, undtagen lige neden for bemældte Furer, hvor man finder en Mængde nedfaldne Steene, liggende i 3 lange Rader (een Rad for hver Fure) næsten lige fra Bierget ned til Stranden. Hvor den mellemste og største af disse Furer endes, og den skraae Biergfod begynder, der er egentlig Dollsteen-Hullet, eller Indgangen til Huulen, som dog aldeles ikke kan sees eller bemærkes, forend man kommer den ganske nær. For da at komme derhen fra Stranden, maatte jeg gaae op ad den heele mellemste Steen-Dynge, som endtes ved en liden Græsrig Slætte, hvor *Draba foliis caulinis numerosis*

vorede

vorede hist og her, men Stachys fœtida i saa stor en Mængde, at Lugten deraf saldt utaalelig, og kunde hart ad tvinge Folk imod deres Villie at søge Skiul i den nær hos liggende Huule; thi her falder Huulens Abning først i Vinene, som er omtrent $1\frac{1}{2}$ Favn breed, og for høire Haand lige saa høi, men mod den vensire noget lavere. Ved Siderne af Hullet sees en Hoben Navne, skrevne med rødt eller hvildt Kride af dem, som Tid efter anden have besøgt Huulen; og oven for gaaer Fjeldet lige op til det overste i en saa perpendiculair Linie, at man ikke uden et Slags Skræk kan see did op. Saa snart man træder nogle Skrit ind i Huulen selv, begynder den strax mærkelig at udvide sig, og sætter Beskueren i Forundring over dens rummelige og ordentlige Bygning, da Siderne overalt ere jævne og steile som muurede Vægge, og Loftet hvælvet som i en Kirke, skönt ikke saa jævnt, at det jo har nogle udstaende Knolde hist og her. Dens Bredder er i Almindelighed 5 til 6 Favne, men Høiden i Begyndelsen 6 til 7 Favne, og siden alt større og større, jo længere man kommer ind; thi ligesom Taget eller Loftet bestandig gaaer skraas op ad, saa holder Bunden eller Gulvet bestandig ned ad, og det saa stærk, at man vel maae tage sig i Agt for, ikke at glide og falde over Ende, allerhelst, da Bunden er opfyldt med Skarn og Møg af de mange Faar, som der forsamles hver Nat om Sommeren. Saaledes gaaer Huulen en 20 til 30 Favne ind i Bierget, mod N. D. til Østen, og bestandig hældende ned ad, indtil et vist Sted, hvor Bunden bliver meget sumpig af det Vand, som drypper ned fra Loftet igiennem en Sprække, der uden Tvivl gaaer lige op til Dagen. Der begynder Huulen ganske at forandre sin Skikkelse, og Bunden faaer med et en Forhøielse paa 3 Favne, hvor man maae kravle op, for at finde Huulens nye Løb, som vel falder meget mørkt, men synes dog at fortsættes langt ind i Bierget, i selv samme Linie
som

som før. Neden for denne Ophoielse findes en Deel nedfaldne Steene, eller smaae Bierg-Stykker, og ved høire Haand, eller mod Østen, sees et nyt Hull, som er saa lavt, at man maae bukke sig for at krybe derind, og synes ligesom hiint at strække sig langt ind i Hølet; men hverken det eene eller det andet kunde nøiere undersøges, saasom jeg forud ikke var betænkt paa at gaae ret langt ind, og selvfølgelig ikke forsynet med Lys eller andre fornødne Ting. I Huulen falder ellers en overmaade stærk Gienlyd, saa at, da nogle Støere stoi ud, just som jeg var kommen midtvejs ind, satte de mig i Skrak ved den hæftige Lyd af deres Binge-Slag. Af Vegetabilibus anmærkedes alene Polypodium vulgare i Bierg Sprækkerne, og et Slags gulagtig Mosse, eller Lichen farinaceus Linnæi, som bedækkede Huulens Sider, saa at de derved havde en Anseende af kalfede Bægge. Dette maae være nok om denne mærkværdige Bierg-Huule, som desuden paa tvende andre Steder findes ommaltdt og beskreven, nemlig i Hr. Pontoppidans Norg. Nat. Hist. I. P. Pag. 76., og i Torfæi Hist. Norv. P. III. pag. 489.; thi omendskiont den sidstbemældte Forfatter giver Den, hvor Huulen ligger, et andet Navn, og kalder den Dollsøe, saa kan man dog baade af Navnet selv og af Huulens øvrige Beskrivelse let skionne, at han egentlig sigter til Dollsteens-Huulen paa Sandøe (*).

Haab

(*) Torfæus handler egentlig paa ovennførte Sted om den bekjendte Greve af Orkenøerne, Ragnvald Kal, eller Kalus Koli filius, som synes at have været en stor Avanturier, og blant andet ogsaa har besøgt Dollsteens-Huulen, i Haab om at finde den anseelige Skat, hvoraf Huulen paa de Sider siges at have været bekjendt. Torfæi Ord derom ere disse: *Inter hæc Kalus in Thrandiam profectus, adversis ventis in Insula Dollsøya detentus, antrum ibi ingens reconditarum opum possessione famosum cognovit. Earum igitur occupandarum libido tum eum, tum etiam reli-*

Hvad Den selv videre angaaer, da holder den omtrent 1 Miil i Længde, men ifkun en halv Miil i Bredde, og er (som nyelig blev mældt) afdeelt ved et Eid i tvende Parter, nemlig den Nordre og Søndre, af hvilke den sidste er baade større og bedre end den første; thi Sønden paa Den ligge de fleeste og beste Gaarde i en meget behagelig Situation, tillige med Sandøe Kirke, som egentlig staaer paa den Gaard Søre-Sandøe eller Kirke-Sandøe, og er en temmelig stor Stad-Kirke, inden til meget vel prydet med Malning, Forgylbning og andre Ornamente. Paa samme Søndre Kant findes og en Hoben hvild og fin Strand-Sand, hvoraf Den har faaet Navn, og kaldes Sand-De eller Sands-De. Til denne De henhøre

1) Adskillige nær ved fornævnte Søndre Kant af Den beliggende smaae Skier og Holme, blant hvilke jeg ifkun vil nævne α) Sandshavn, et lidet Krammer-Leie, som bærer Navn af Den Sandøe, uagtet den ganske er adskilt fra samme, og β) en liden ubeboet Holm, som egentlig kaldes Holsten, uagtet den staaer i saa nær Foreening med Sandøen, at den ifkun i stærk Flod kan siges at være adskilt derfra, og

quos mercatores, incessit; qui antrum ingressi, in maxima offendicula inciderunt; tandem vero ad locum per transversam speluncam extensum per-ventum est, quem tranare præter Kalium domesticumque Solmundi, Harvardum nomine, nemo ausus est; hi enim resti eminus juncti, Kalio torrem manu tenente interque scapulas cum silice fomitem gerente, stagnum superabant. In illa parte salebræ multæ, saxaque impedita, tetra insuper fuligo, sævaque mephites nauseam moverunt, magnaue difficultate candela accensa est. Deterriti itaque a longiore profensione, monumentum itineris eo loco erexerunt; Kalio fortia hæc ausa periculofumque iter carmine celebrante; quod etiamnum superat, adductum a Th. Bartholino, qui verbum verbo reddidit, Antiqq. Dan. Lib. 2. Cap. 2. pag. 277. Denne Bog eier jeg ikke, og kan altsaa intet dømme om den af Ragnvald Kal forfattede Hekke-Digt, men tænker dog, at Farligheden paa hans Tog maae være der, ligesom her, udført med alt for prægtige Ord.

og folgelig bør ansees for en liden Halv-De. Ved Stranden af denne sidste har jeg fundet adskillige Granat-Steene, liggende adspredte hist og her, af hvilke nogle vare store som Hassel-Rodder, men andre ifkun som Erter, dog alle ret smukke.

- 2) Kan hid henføres nogle større og endnu længere mod Sønden beliggende Der, blant hvilke a) Baags-De bliver den første og fornemste. Denne temmelig store De, som har faaet Navn af sine mange Baage eller Biige, er i Almindelighed smuk og jævn, og har i alt 5 Opsiddere, som tillige med en Deel flere Bønder her i Sognet henhøre til Trondhiems Bispe-Stoel. Paa Vestre Side af Den, og til Deels paa den Søndre, befindes Søe-Biergene (det er, de Klipperige Strandbrædde) at bestaae af lutter Kalksteen, som synes at være af beste Slags, da den bruser hæftig med Skeedevand, og bestaaer indvendig af hvide, skinnende og temmelig store Partikler, til Anseende som Spanskt Salt, folgelig maae være Marmor solubile particulis micantibus granulatis Linnæi. Udvendig see Kalk-Biergene graaeagtige ud, og have desuden nogle forunderlige Huller og Tagger; hvorfor de af Stedets Indbyggere kaldes Taggede-Biergene. Hullerne ligne paa de fleeste Steder fuldkommen Fodsporene eller Klovene af en Hest, saasom de ere smaae og runde, samt flade i Bunden, og meere breede neden, end oven til; men paa nogle Steder igien befindes de meget store, deels runde, deels ovale, undertiden i Allen lange og halv saa brede, ligesom og Dybheden er forskiellig, undertiden en heel Allen, men som oftest en halv Allen eller i Qvarteer. Nogle af dem ligge en halv Allen eller meere vidt fra hinanden, andre ifkun et Spand, og andre igien saa nær, at de blot adskilles ved en tynd Skorpe, som undertiden enten til Deels eller ganske er sønderbrusten, saa at Hullerne løbe sammen i eet. Deri komme de dog alle overeens, at de have en flad og hork-

horizontal liggende Bund, hvad enten Biergene selv falde fraa eller jævne, dernæst, at de alle ere meere viide neden, end oven til, og endelig, at de alle ligge saa nær ved Stranden, at Bolgerne i høi Flod kan overskylle dem; ligesom de og paa den Tid, da jeg besøgte Stedet, stode halv fyldte med Søe-Band, af hvis minerende Kraft de formodentlig have sin Oprindelse. Vel skal her, efter Indbyggernes Sigende, findes lige saadanne Huller paa visse langt fra Stranden beliggende Kalk-Bierge, hvor Søe-Bandet umueelig kan række; men disse (som af Indbyggerne kaldes Juttel-Fædt, det er, Fodspor af Jutteler eller Trolb) skal dog ikke være saa store eller dybe som hiine, og bør efter min Gissning tilskrives Regn-Bandet. I Sprækkerne paa de Kalk-Bierge, som jeg selv har betragtet, vorede en Deel Urter, saasom *Agrostis panicula florentissima*, *Cucubalus Behen maritimum* β), *Statice* og *Rhodiola*, altsammen i temmelig Mængde. Paa Østre og Søndre Side af Baagsoen ligge adskillige mindre Øer, saasom β) Marøe, γ) Hestholm, og δ) Lang-Øerne, hvilke alle ere ubeboede, og tiene ifkun Opsidderne paa Baagsoen til Græsgang, Tørveskær og Fugle-Beide; thi om Sommeren opholder sig her en stor Mængde Søe-Fugle, især Veder-Fuglen, hvis Duun giver Indbyggerne nogen Fordeel aarlig.

III.) Dvamsøe og Ristøe ere tvende Nabøe-Øer af ikke meget ulige Storrelse, hvilke gierne kan betragtes under eet, da de ligge saa meget nær sammen, og det i en lige Linie efter hinanden, ved Siden af Vandelsø-Bæltet, som just løber ind og dannes imellem disse 2 Øer og Stat-Landet. 1) Dvamsøe, som fra Ristøe adskilles ved et lidet Sund, kaldet Ristøesund, er en lang og smal Ø, holdende en stov Mil i Omkreds, og liggende omtrent i en Strækning fra S. Ø. til N. V. Den har, ligesom vore fleeste store Øer, en høi og paa langs gaaende Fjeld-Strækning, og er paa den Sydlige Side ulige meere beboelig og

beboet, end paa den Nordlige. Denne De bliver uden Tvivl den selv samme, som i vore Historier kaldes Freidøe, item Fræden og Freidaren, hvor det bekiendte Feltslag har staaet imellem Kong Hagen Udeksteen og Kong Erich Blodøres Sonner, og findes udførlig beskrevet, saa vel hos Sn. Sturlesen, som i Torf. Hist. Norvag. P. II. Lib. 5. Cap. II.; skjønt de ikke ere ganske eenige i det Steds Beskrivelse, hvor Kong Hagen opholdt sig, forend Træfningen gik an, da den første siger: at Kongen var den Tid paa Søndmør i den De Freidøe ved Birkestrand paa sin egen Gaard; men den sidste derimod: at Han opholdt sig paa den Søndmørske De Fræden paa sin Gaard Birkestrand (qui, f. Rex, in Insula Sunnmœriæ Frædey in villa sua Birkistranda diversabatur) saa at man ikke veed, om man ved Birkestrand skal forstaae en vis Gaard, eller en saa kaldet Strand, allerslest da man for nærværende Tid slet intet Sted finder af saadant Navn (*). Overalt, da Historien tydelig nok viser, at Træfningen har staaet paa en De, som ikke laae langt fra Statlandet, saa kan det ikke vel have været nogen anden, end Nvamsøen, hvilken i de ældste Tider maae have heedt Freidøe, ligesom det maadelig høie Fjeld paa Den kaldes i vore Historier Freyerberg, og Sundet ved Den, som nu hedder Ristesund, forekommer sammesteds under Navn af Freyersund. Vel findes her paa Søndre Side af Nvamsøen en liden og ubeboet De, kaldet Frække, hvilken altsaa i Henseende til Navnet snarest skulle formodes at have været de Gamles Freidøe; men foruden dette, at den ei er stor og rummelig nok til et Feltslag, saa kan heller ikke de øvrige

(*) Rimeligt er det, at ved Birkestrand maae forstaaes en vis Strand, og at denne maae enten have været den Sydligge Strand-Side paa Nvamsøen selv, eller og den Østen for Den paa faste Landet beliggende og nu omsunder saa kaldte Hakatte-Strand, som strax herseer skal beskrives.

Omstændigheder paa nogen Maade passe sig til den. 2) Ristøe, som ligger ved den Vestlige Kant af Nvamsøe, holder ongefær en halv Miil eller henimod 3 Fierdinger i Omkreds, og er ligesom afdeelt i 2de Parter, hvilke langt fra see ud som 2de høie og nær ved hinanden liggende Bakker af ulige Størrelse. Begge ere overalt meget græsrige og grønne, saa at der paa heele Landet er neppe Lyng at see; men den yderste og største Part, der egentlig kaldes Store-Ristøe, tiener dog ikkun til Græsgang for Beboerne paa den inderste og mindste Part, som hedder Lille-Ristøe, saa at her i alt ikke findes meere end 2 Opsiddere, som begge boe paa en liden og nær ved Ristefundet beliggende Gaard, kaldet Lille-Ristøe. Denne sidste og mindste Deel af Den er det, som paa foranførte Steder i vore Historier betegnes med det Navn Rasterkalf, hvilket efter al Rimelighed vil sige det samme som Ristøe-Kalb, og har uden Tvivl i de ældre Tider været brugt i Steden for det nu brugelige Navn Lille-Ristøe; thi jeg har nyelig erindret, at man i gamle Dage, naar en mindre De hængede ganske fast eller laae meget nær ved en større, pleiede at kalde den første en Kalb af den sidste. Efter denne første Beskrivelse over Ristøe, maae jeg vende mig til Nvamsøen igien, og der betragte

- 1) Ristefund, en smuk og jævn Gaard, som ligger paa den Nordvestlige Ende af Nvamsøen, tværs over for Lille-Ristøe, og folgelig nær ved det Sund, hvoraf den bærer Navn. Fra Strandbrædden begynde Gaardens Marke at stige op som en høi Bold eller Sandbakke, og der oven for blive de meget jævne og behagelige, skiont de hist og her befindes at have nogle smaae og store Dale eller Indhuulinger, som af Skikkelse ere ganske runde, og overhoved af eens Beskaffenhed med dem, der findes beskrevne ved Gaarden Roald paa Vigeroen. Disse jævne Marke er det, som hos Torfæum paa forhen anførte Sted kaldes Campi Rastar-Kalfenes, og hos Sn. Stur-

Sturlesen, den flette Mark ved Rasterkalf; thi omendfiont de ved det mellemlobende Ristefund ere adskilte fra Lille-Ristoe, kan de dog siges at ligge nær ved samme, efterdi Sundet er kun 3 til 4 Bosse-Stud breedt. Her er det altsaa, hvor den blodige Træfning imellem R. Hagen Adelssteen og Erich Blodøres Sonner egentlig har staaet; og strax derved ligger Fjeldet paa Den, eller det saa kaldte Freyerberg, tillige med nogle Høie paa den Sydlige Side, over hvilke herfra falder Bei igiennem en liden Dal, som hos Sn. Sturlesen kaldes Halsen, inden paa Freyerberg, og gaaer hen til den Søndre Side af Den, især ned til Krogvig. Denne Vig er meget beqvem til Landing, og bliver derfor ventelig det Sted, hvor Erich Blodøres Sonner landede med sine Skibe, og hvor R. Hagen Adelssteen lod begrave sin tappre General Egil Ulfærk, tillige med de øvrige af hans Folk, som faldt i Striden. Til Beviis derpaa tiener dette, at her endnu (efter sikker Beretning) findes 12 saa kaldte Riempe-Grave, eller af Kampe-Steene bestaaende Dynger, af hvilke de fleeste skal have en usædvanlig Størrelse, og deri saa vel som i andre Ting fuldkommen ligne de Steen-Høie, der findes paa

2) Houge eller Bringsvor-Houg, en paa Dvamsøens Østre Kant beliggende Gaard, som deri kommer overeens med Gaarden Ristefund, at den er ganske jævn overalt, undtagen nær ved Stranden, hvor den gaaer steil ned som en Bold eller Balle, der neppe kan bestiges. Strax Sonden for denne Gaard sees tet ved Strandbrædden en halv Snees Riempe-Grave, eller Steen-Høie, af hvilke nogle ere umaadelig store, og vel 150 Skridt i Omkreds, andre igien noget mindre, men alle ligesom udhulede i Midten, og saa dybe, at man ved at betragte dem oven fra, næsten kan faae Hovedsvimmel. Hvor den utroelige Mængde Kampe-Steene er kommen fra,

fra, som disse Steen-Hoie bestaae af, kan man saa meget mindre begribe, som Stranden, hvorfra de rimeligviis skulde være tagne, befindes her i alle Maader lige saa Steenefuld som andensteds; og om disse saa kaldte Rømpe-Grave have fra første Tid været saaledes indrettede, som de nu befindes, eller om de siden med Flid ere om-dannede og ligesom udhuulede, det bliver et Spørgsmaal, som er vanskeligt at besvare. Mogle meene, at disse, og alle andre Rømpe-Grave af samme Beskaffenhed, ere Tid efter anden opgravede eller opkastede i Midten, deels af Nydgierighed, deels i Haab om Vinding, da man paa saadanne Steder har tænkt at finde et og andet Liggendefæ, eller noget rart til Antiquiteten hørende; men dette kan dog neppe have Sted ved dem alle, især ved disse, som ere saa overmaade store og høie, at det ville koste lige saa megen Umag at kaste dem op, som det tilforn maae have kostet at kaste dem sammen. Andre igien (blant hvilke er J. Ramus i Norg. Beskr. Pag. 180.) holde for, at slige oven til indhuulede Steen-Hoie have i gamle Dage været opkastede som Skanser, til Landeværn mod Søe-Røvere, som idelig streifede ind fra Havet; men hvis de egentlig og alene til saadant Brug have været indrettede, hvorfor kaldes de da Rømpe-Grave og ansees som de Gamles Gravsteder? Imidlertid er det vist, at de fleeste (om ikke alle) Steen-Hoie, som ligge ved Søe-Kanten, befindes at være huule oven i, og at de Graaesteene, hvoraf de bestaae, ere egentlig af det Slags, som man kalder Rømpe-Steene, det er, middelmaadige Haard-Steene, som kan løstes og kastes med een eller begge Hænder, og sølgelig være bequemme til Rømp eller Strid paa de Tider, da man i Steden for Rugler og Krud brugte Steene og Blider, med flere nu omstunder ubekjendte Waaben. Det er altsaa ikke utroeligt, at disse Steen-Hoie kan have tient paa een Gang baade til Forskandsninger og til Waaben;

ja

ja endog maaskee til Gravsteder for de Kriæmper eller Striidsmænd, som bleve fældede inden for Skandserne. Men da alt dette er uvist, saa vil jeg kun til Slutning mælde, at det er disse Steen-Høie, hvoraf Gaarden har faaet Navn og kaldes Høuge, og at denne igien har givet sit Navn α) til den nær hos liggende Holm, Høugs-Holm, som er et bekendt Handels-Sæde eller Kræmmer-Leie, og β) til den forbieløbende Hoved-Fiord, som kommer ind fra Vandelvs-Gabet, og kaldes i Begyndelsen Høugs-Fiord, men faaer siden adskillige andre Navne, saasom af Røvdefiord, Voldsfjord og Østefjord. Paa Søndre Side af Høugsfiorden ligger

IV.) Hakatle-Stranden paa det faste Land, strækkende sig omtrent 1 Miil i Længde fra Hundnæs ved Vandelvsfiordens Aabning og hen til Gaarden Maram, hvor Røvdefiorden egentlig tager sin Begyndelse. Da det Navn Hakatle er et gammelt og endnu ikke ganske ubrugeligt Qvinde-Navn hos os, saa kan man ikke vel tvivle paa, at jo denne Strand bærer Navn af en Qvinde, som her i de ældre Tider maae have boet under Navn af Hakatle; men om hun efter Foregibende just har været den første, som satte sig ned og boede her paa Stranden, det er meere uvist, og maaskee en blot Gissning. Paa den heele Strand ligge i alt 15 til 16 smaae og ubetydelige Gaarde, af hvilke de 3 Sydligste henhøre til Vandelvsnæ Sogn, og de øvrige til dette Sogn. Blant disse sidste kunde især mærkes Sætreviig, som er den sidste Gaard paa Nordre Kant af Stranden, hvor man blant viffe saa kaldte Steen-Uurer finder en Mængde Svovel-Ries (*Pyrites crystallinus* Linnæi) i smaae og store Stykker, og med mange Kanter.

V.) Branddals-Strand begynder ved Maram, hvor Hakatle-stranden slipper, og gaaer derfra 1 Miil mod Østen til Koppernæs, hvor Søvds-Fiorden aabnes; saa at den ligger tvært over for Gurskøen, paa Søndre Side af Røvdefiorden. Paa denne Strand findes

en Deel middelmaadige Gaarde, blant hvilke jeg ifkun vil nævne Branddal, som har givet Stranden Navn, og den næst hos liggende Gaard Bjørloffe, som vel maae adskilles fra en anden Gaard af samme Navn, beliggende i Vatne Sogn. Imellem disse 2 Gaarde ligger et berømt Sandsteen-Bjerg, hvorfra man har håndtet mange Baade-Ladninger af god Sandsteen, tienlig til smaae og store Slibe-Steen, skiont ikke uden nogen Vanskelighed og Møie, da Stedet falder saa høit og brat, at Steenen, som udhugges, maae sænkes ned med Loug.

Tredie Artikel

om

Annex: Sognet Nøvde.

Nøvde Sogn, som er det andet Annex til Herroe, eier vel (som forhen er maødt) en liden Part af Hareidlandets Søndre Side, tillige med et Par smaae høsliggende Øer; men maae dog fornemmelig søges paa begge Sider af Nøvedefjorden, sølgelig deels paa det faste Land, deels paa Hiidsegglandet eller Gurskøen, hvis Søndre Side kommer her egentlig i Betragtning, skiont noget af den Vestre, og det meste af den Østre Side, ogsaa hører hertil. Jeg vil da i dette, som i de forrige Sogners, Beskrivelse, begynde fra denne store Ø, og der betragte

I.) Hiidsegglandets eller Gurskøens Søndre Side, som egentlig kaldes Skreed Stranden, og strækker sig henimod 1 Miil i Længde, fra den Gaard Soude eller Indre-Sønde hen til det meget høie og steile Fjeld Søe-Loup, saa kaldet til Forskiel fra det ved Almestrandens Beskrivelse ommældte Nøre-Loup, som net op ligger en Miil derfra. Denne Strand er i Almindelighed smal og steil, samt

fuld

fuld af Skreeder, eller rettere af Furer, som Snez og Steen-Skreederne have efterladt sig; hvorfor her og ikkun findes smaae og uanseelige Gaarde, men derimod en Deel Skov paa Fjeldene, og en Hoben Steen-Arter ved de Klipperige Strandbrædde, hvilke paa de fleste Steder bestaae af en sort Skimmer-Steen, der for dem, som reise her forbie, seer blaaeagtig ud; paa andre Steder derimod ere fulde af Jern-Rust, som og sees hoit op paa Fjeld-Siden, og endelig paa den Vestre Kant indeholde ei alene en Mængde Kalksteen, men og Sandsteen blandet med Beegsteen, hvilket alt nu strax noget noiere skal beskrives. Fra denne Strands begge Ender tage tvende nye Strækninger af Den sin Begyndelse, nemlig: paa Vestre Kant den forhen ommældte Halde-Bygd, som udgior en Part af Gursføens Vestre Side, og er ved den Pynt Larsnæs's ongefær lige deelt imellem dette og Sandøe Sogn; men paa Østre Kant en Strækning af omtrent lige Størrelse, som tilhører dette Sogn alene. Denne sidste (hvilken jeg vil kalde Biosøf-Bygd, strækker sig fra Fjeldet Søe-Loup, eller fra den Gaard Biosøf, hen til Lekanger og Nykrem, og følgerlig indtager Gursføens heele Østre Side paa 3 Gaarde nær, som i Herroe Sogns Beskrivelse findes anmærkede og nævnte. I øvrigt falder intet betydeligt at erindre ved nogen af disse tvende Bygder; og derfor vil jeg hense dem begge under Skreedstranden, hvor man endnu især har at mærke den allerede forhen nogle Gange benævnte Gaard

Soude eller Søvde, som vel ligger alleryderst paa Skreed-Stranden, men kaldes dog i Matrikelen Indre-Søvde, til Forskiel fra den i Halde-Bygden beliggende Gaard Yttre-Søvde, og er et ganske smukt Sted, forsynet med Birke- og Aspe-Skov, samt med adskillige Steen-Arter, hvilke alle findes ved og paa Strandbrædden. Denne bestaaer her af lutter Klipper, som vel ere meere og mindre høie, men dog alle i en vis Henseende mærkværdige, og kan for Tydelig-

heds Skyld betragtes under trende Afdeelninger. a) Den første Part af Søe-Biergene, Osten fra at regne, er temmelig flad og ikke meget høj, men dog hældende ned til Soen, og bestaaende af lutter Kalksteen, som, saa vidt Flod-Maalet gaaer, seer guulagtig ud, og der oven for graae- eller blaae-agtig; men er inden til hvid, og omtrent af samme Beskaffenhed som den, der forhen er ommældt ved Baagssøens Beskrivelse i Sandøe Sogn; thi her findes ligeledes en Hoben rundagtige Huller i Kalkstenen, som ligne Sporene eller Klovene af en Hest, da de ere meere trange oven end neden til, og have en flad samt ganske horizontal liggende Bund, hvad enten Stedet, hvorpaa de ligge, falder jævnt eller hældende. Den eneste Forskiel imellem dem er denne: at disse ere ikke saa viide og dybe som hiine, og at de ei ligge oven for Flod-Maalet, men net op saa vidt Floden i Almindelighed stiger. Dog findes her langt høiere op fra Stranden, end Bolgerne kan række, et andet lidet Kalk-Bierg, som fra Søe-Bierget er adskilt ved en liden Dal, og desuagtet fremvise en Hoben endnu smærere Huller af selv samme Beskaffenhed, hvilke efter en gammel Fabel tilskrives vor store Norske Helgen St. Ole, som engang skal have reedet her saa eftertrykkelig, at Hestens Fodspor sees endnu i denne Dag. Foruden disse Huller, som ventelig ere forarsagede af Regn-Vandet, findes her og adskillige paa langs gaaende Sprækker, og paa tværs gaaende Furer, som ikke uden Forundring kan betragtes. Sprækkerne følge Biergets Længde fra Osten til Vesten, ere sielden over en halv Alen brede, og ei meere vide oven end neden til; men holde derimod 2 til 3 Favne i Dybhed, og fremvise paa Bunden, dels visse Bierg-Stykker af forskjellig Længde og Skabning efter Sprækkernes Løb, dels nogle Klodser eller Been-Rader af omkomne Faar og Geeder, hvilke, naar de af Banvare falde her ned, kan umuelig hielpe sig selv op igjen,

og endelig en Deel Urter, nemlig: *Allium urfinum*, *Geranium robertianum*, *Orchis bulbis indivisis nectarii labio trifido*, *Orchis bulbis palmatis nectarii cornu setaceo*, *Rubus stolonibus reptantibus*, *Rubus idæus*, *Valeriana sylvestris*, *Viburnum foliis lobatis*, *Vicia cracca*, hvilke alle vore i stor Mængde paa Bunden af Bierg-Sprækkerne, hvor samme ikke ere alt for dybe. Jurene derimod gaae fra Norden til Sonden paa det nedad hældende Bierg, og løbe fra den eene Sprække til den anden saaledes, at de oven til ere ikkun smaae, men tage til i Dybhed, jo meere de nærme sig til de Sprækker, ved hvilke de endes, og synes at være udhulede af Regn-Bandet. β) Uden eller Vesten for denne Deel af Stranden begynde Søe-Biergene at blive saa høie, at de ei med Magelighed kan bestiges; men alligevel bestaaer de endnu af Kalksteen, og ere prydede med en smuk Aspe-Skov, som strækker sig lige ned til Bierg-Foden, eller den egentlige Strandbrød. Der falder da en meget behagelig Spadsere-vei igiennem Skoven, med Stranden og Søen paa den eene Side, og de Skovrige Kalk-Bierge paa den anden Side; og der findes, foruden de forhen benævnte, endnu følgende Værter: *Briza*. *Convallaria foliis verticillatis*. *Cratægus foliis elliptico-ovatis*. *Doronicum*. *Epilobium foliis sparsis linearibus*. *Epilobium foliis ovatis dentatis*. *Fragaria*. *Galium foliis qvaternis*. *Geum flore nutante*. *Linum catarthicum*. *Lonicera qvæ Caprifolium*. *Prenanthes flosculis qvinis*. *Rosa sylvestris*. *Serapias bulbis fibrosis nectarii labio obtuso flore rubro*, som paa intet andet Sted er mig forekommen, men vover her i Mængde. *Spiræa qvæ Regina prati*. *Vicia sepium*. Hvor Marken var noget vaad, forekom *Bartisia*, *Gentianella*, *Ophrys* s. *Bifolium*, og *Orchis bulbis indivisis nectarii cornu setaceo*. γ) Et Stykke herfra, endnu

længere mod Vest, og ret mod Slutningen af Stranden, ere Biergene nær ved Soen til Anseende røde, fordi de egentlig bestaae af en Steen-Art, som Indbyggerne kalde Roud-Græt, det er, en rødagtig Sandsteen, som dog her befindes at være blandet med en blaae og lidet grøn-agtig, samt derhos meget glændsende Beegsteen. Denne sidste viser sig meget tydelig uden paa Bierget, hvor den deels sidder indåttet i Form af Knuder eller ophoovne Kirtler, deels ligger indsluttet imellem de allerfineste Bierg-Sprækker i Skikkelse af lange Linier, hvilke ere saa lige og fine som Stræger, der drages med Pen efter en Lineal. Af alt dette sees da, at Naturen har her frembragt mange Forandringer paa eet Sted, hvilke baade i Henseende til deres Nærhed og Vigtighed kunde fortiene nogen noiere Betragtning og Undersøgning. Kalksteenen skal, efter nogle dermed giorte Forsøg (til Brug for den af Hr. Cammer Raad Alsing anlagte Mas-Dvii i Romsdalen) være bleven befunden ganske god og brugbar, naar den er brændt; men siges dog at falde noget haard og Qvarhagtig, og altsaa noget vanskelig og bekostelig at brænde, hvilket maaskee torde forandre sig, naar man kom dybere ned. Beegsteenen bruges meget til Alvssteene i Smeede-Verkstederne, og jo meere glændsende den er, jo bedre og tienligere siges den at være. Sandsteenen derimod er til smaae og store Slibesteene, efter Indbyggernes Sigende, befunden ganske uduelig.

Saaledes har jeg da kortelig betragtet alt hvad dette Sogn eier paa Hiidssegglødet eller Gurskøen; nu maae jeg begive mig til de øvrige Deele af Sognet, og betragte

II.) En Part af Hareidlandets Søndre Side, eller den lille Strand, som vender lige imod Maaløe og Egeø, og strækker sig ei videre end fra Dursnæs til Egesund, hvor den til Hareids Sogn henhørende Alnestrand, som udgjør den største Deel af Hareidlandets

Son:

Søndre Side, tager sin Begyndelse. Denne Strimmel af Landet, som ifflun holder $1\frac{1}{2}$ Fierding Mill i Længde, er da (tillige med de 2de forbenævnte smaae Der) henlagt til Røvde Sogn, hvorimod alt det øvrige er omtrent lige deelt imellem Ulvsteens og Hareids Sogne. Blant de saa Gaarde, som ligge paa denne korte Strækning, kunde især mærkes Egefund, som er et Tingsted for Røvde Skibrede. Samme Gaard bærer Navn af det Sund, ved hvilket den ligger; og dette igien har faaet sit Navn af Egeøen, ligesom den høsliggende Bartdalsfiord ofte af samme De kaldes Egefiord. Nær ved Egeøe ligger en anden og mindre De, kaldet Drøe eller Drenøe, som tilhører Boldsø Sogn, og er i samme Sogns Beskrivelse bleven henført til det ved Boldsfiordens Munding og Røvdefiordens Ende beliggende Bygdelaav, kaldet Bældsviig, ved hvis Grændser begynder

III.) Røvde-Stranden, som holder 3 Fierdinger i Længde, og endes ved Søvdsnæffet, eller ved Munden af Søvdøfiorden, som er en Tverfiord og Green af Røvdefiorden. Denne Strand seer meget smuk og behagelig ud, formedelst de høie Jord-Bolde eller Terrasser, paa hvilke Gaardene ligge, og de adskillige smaae Birke-Lunde, som sees hist og her ved Gaardene. Fra de nederste Terrasser opstige andre lige saadanne, alt høiere og høiere op imod Fjeldet, som her har en ganske skraaeliggende Side, og i Siden adskillige Indhuulinger eller Dale, til Anseende som Slaale, hvilke give Anledning til hæftige Kaste-Vinde, saa ofte en Storm reiser sig af Sonden og kaster sig ned paa denne Side af Fjeldet; thi da bliver Vinden i disse smaae Dale ligesom opfangen og ombreiet, og falder derfra som en Hvirvel-Bind ned paa Stranden og Fiorden. Saa smuk som Stranden er, saa frugtbar er den tillige, og fortjener at kaldes den beste Deel af Sognet, om ikke af heele Kaldet. Den indbefatter i alt 15 Gaarde, blant hvilke især maae nævnes

1) Knar-

- 1) Knardal, en meget smuk Gaard, som efter Beboernes Sigende skal have faaet sit Navn af et vist Skib, saa kaldet, og byggt her paa Stedet. Men da man af Sn. Sturlesen Pag. 778. (*) maae slutte, at det Ord Knar i gamle Dage har betydet enten et Skib i Almindelighed, eller et vist Slags Skibe i Særdeleshed, saa bliver det meere rimeligt, at Knardal vil sige det samme som Skibsdal, og at Gaarden har faaet saadant Navn af de Skibe, som her i de ældre Tider have været bygte; thi nær ved Stranden sees en stor Jord-Grøft, som uden Tvivl er dannet ved Kunst, og fra første Tid indrettet til et Skibs-Hværf, eller i det mindste til et Skibs-Stade, og ikke langt fra Grøften er for nogle Aar siden fundet et gammelt Skibs-Anker, liggende i Javn dybt ned i Jorden, foruden en Deel store Skibs-Som, som endnu ofte antræffes der i Nærværelsen og under Jorden; just ligesom forhen er nævnt om den store Jord-Grøft ved Gaarden Roald paa Vigeroen, hvilken man og med stor Rimelighed kan formode at have været et af de Steder, hvor Forfædrene have bygget eller hensat deres Skibe.
- 2) Store-Røvde, som kaldes saa til Forskiel fra den Østen for beliggende Gaard Lille-Røvde, ligger ved en liden Elv omtrent midt paa Stranden, og er mærkværdig *a)* af sine rødagtige Søe-Bierge, eller af den røde Farve, som sees paa Klipperne ved Strandbrædden, hvilke her uden Tvivl bestaae af en *Saxum spatosum rufum mica nigra Linnæi*. Af denne stærke Rødhed i Biergene, troer jeg vist, det er, at Gaarden saa vel som Stranden, Fiorden og heele Kirke-Sognet have faaet det Navn Røvde, hvilket bør uleedes af

(*) Der findes det Mands-Navn Knarrar-Leif, hvilket Forfatteren selv forklarer, og siger, at det betyder Skibe-Leif; saa at man intet andet kan slutte, end at Knar og Knarrar vil sige det samme som Skib og Skibe.

af det Norske Roud α : Rød, og bliver derfor af nogle ikke alt for rigtig frevet og udtalt som Rødve; thi efter vort Sprogs Natur kan Røve og Rouds bruges verelviis, ligesom Søve og Soude, Søvre og Soure, og saa fremdeles. β) Af sin lille Elv, i hvis Bund findes et Slags Sandsteen, som vel hugges ud og anvendes til Bryner α : Hårdsteene, men siges dog at falde hen til Støv efter et Aars Forløb eller to, saa fremt den bestandig ligger i frie Luft, og ikke henlægges til Forvaring enten i Elven selv, eller i en Dyr, som er meget vaad og fugtig; hvilket giver tilkiende, at Steen-Arten maae være en *Muria saxi ex mica spatoque Linnæi, sve-cice Sielffraatsteen*. γ) Af den saa kaldte Rødve-Kirke, som staaer her paa Gaarden tet ved Elven, og er kun en liden Stav-Kirke, forsynet med Tagsteen, men uden Spiir eller Taarn, og uden sær betydelige indvortes Prydelser. Denne er den fattigste af alle Kirker her i Provstiet, da den slet intet Jordegods eier, men blot nogle faae Kirke-Røer, som sættes ud paa Leie hos visse Forpagtere, hvis Nedelighed og Vederhastighed det vil komme an paa, om ikke denne Indtægt for Kirken engang med Tiden reent skal ophøre; thi af 40 Røer, som Kirken tilforn har eiet, har den nu vel neppe den halve Deel tilbage. I øvrigt tilhører den Bonderne, eller Sognemændene i Almindelighed, og folgelig vedligeholdes paa deres Bekostning.

Hermed endes da Beskrivelsen over Herroe Præstegjeld, hvis afskillige Bygdeløve med deres Gaarde, og Gaardene med deres Matrikel-Taxt og Beboeres Antal, kan sees af efterfølgende Tabelle.

Hoved-Sognet Herrøe.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skyld.			Gaard- mand.	Pladse mand.		Huus- mand.
Hidsøegglændets Nordre Side.		Bog.	Pd.	Mk.				
	Løst.	2		27	ede.			
	Lareberg.	1½		18	2			
	Slettebak.	1½		18	2			
	Moldtuun.	6			3		I	Her er Præste- Enke- Gaard.
	Myren.					I		
	Sandviig.							See Herrøe.
	Kastenes.	1			1			Her boer Præsten.
	Kasteset.	1½			1			
	Ormenæs.			18	1			
	Klungesø eller	1		27	2			
	Øren.							
	Tierevaag.	2	2	6	2			
	Durvaag-Eie.		1	3	1			
	Durvaag.	3			3		I	
	Myrvaagnæs.		1		1			
	Myrvaag.	1			1			
	Dragsund.	2		9	2			
	Keelsund.					I		Disse 3 Steder henhøre egentlig til den Østre Si- de af Hidsøegglan- det.
	Dybviiig.	2			2			
	Kriitsholm.			18	1			
Storøe.			18	1				
Øviitøe.					I			
Stoffesund.	½			1				
Herrøe med Holme- ne.	Herrøe, med				I			
	Sandviig, og	2			1			
	Klammerholm.					I		
							Dette udgjør den rette Skattefrie Præstegaard, som nu er forpagtet til Vonder.	

Hoved.

Hoved-Sognet Herroe.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Ejhd.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.		Huus- mænd.
		Vog.	Pd.	Mf.				
Herree med Holme- ne.	Anhangeren.					1		Kaldes saa, fordi den hænger fast ved Her- roe.
	Nedøe.				2			
	Klokkerholm.				1			
	Bendisholm.			9	øde.			Her ligger 1 B. 1 Pd. 12 Mf. øde.
	Baulsfund.	4 $\frac{1}{2}$			2			
	*Sande.	1 $\frac{1}{2}$		9	2			
	Yttre-Bøe.	1 $\frac{1}{2}$		6	1			Deraf tilhører G. G. 1 B. 1 Pd. 21 Mf.
	Indre-Bøe.	3		12	3			
	Torvigen.	3			4			
	Steensviig.			9	1		2	
	Frøstad.	3 $\frac{1}{2}$			3		1	
	Frøstadvaag.		2	15	1			
	Røren.	1		9	1			
	Boeland og Nemøe.	Espefæt.	1 $\frac{1}{2}$		18	1		1
Krølene.						1		
*Indre-Leine.		4			3			
Yttre-Leine.		7 $\frac{1}{2}$			6			
Næroe.		4		18	1	2		Et Krammer-Leie.
Hiertholm.						1		
Blankholm.				18	1			
Petersholm.				18	1			
Fugleholm.				9	1			
Monsholm.				9	1			
Jensholm.				9	øde.			
Nemøe.		4			4			
Sævigene.		2		27	2		2	
Mykle- bust-De.		Bluesfund.	2		9	1		
	Reitene.	2		9	2			

Hoved-Sognet Herrøe.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skjld.		Gaard- mend.	Pladse mend.	Huus- mend.	
		Bog.	Pd.	Mt.			
Mylle- bust-De.	Nedre-Bierge.	4		18	6		
	Øvre-Bierge.	3			1		
	Krokenæs.					I	
	Nedre Fosnevaag.	I			1		
	Øvre Fosnevaag.	1 $\frac{1}{2}$			2		
	Hielmesæt.	1			øde.		
	Myllebust.	4			3		
	Igesund.	3 $\frac{1}{2}$			4		
	Bigene.	2 $\frac{1}{2}$			3		
	Eggesbøe.	I		27	1	I	
	Glaavær.	$\frac{1}{2}$			1	2	
	Kopperstad.	4		18	4	I	
Øvals- viig-De.	Øvassund.	5 $\frac{1}{2}$			4		
	Teigene.	3 $\frac{1}{2}$			2	2	
	Neerland.	2		9	3		
	Nedre Øvalsviig.	8		18	5		I B. 1 Pd. 8 Mt. ligger øde.
	Øvre Øvalsviig.	6			4		
Ønd- De.	Øvalholm.					I	
	Skorpøe.	2		18	2		
	*Kunde.	10 $\frac{1}{2}$			7	4	Deraf tilhører G. G. I B. 1 Pd. 12 Mt.
	*Gupør eller Gaisere.	6			5		

Anner-Sognet Sandvø.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes		Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skjld.	Gaard- mand.	Plads- mand.	Huus- mand.	
Hildesglandets Vestre Side.	Hilde.	2 $\frac{1}{2}$	18	2		
	Gotten.	1	9	1		
	Øvre Stokfæt.	2 $\frac{1}{2}$		2		
	Nedre Stokfæt.	1	18	1		
	Giere.	5	I	3		
	Sandanger.	3 $\frac{1}{2}$		3	I	
	Muren.	2	18	3		
	Rødsfæt.	2	18	1		
	Hagen, el. Hagesfæt.	1 $\frac{1}{2}$	18	1	I	
	Søvre, el. Soure.	3 $\frac{1}{2}$		4		
	Indre-Houe.	3		3	I	
	Ytre-Houe.	5 $\frac{1}{2}$		6		
	Lillebøe.	1 $\frac{1}{2}$		1		
	Biig.	4		2		
	Indre-Sæter.	2		2		
	Midt-Sæter.	1 $\frac{1}{2}$		1		
	Ytre-Sæter.	2 $\frac{1}{2}$		2		
	Myllebust.	1 I		6		
	Sæddal.	1		øde.		
	Holte.	2		2		
	Durvold, eller	1		1		
	Overvold.		9			
	Sælgesfæt.	3		2		
	Rødsfar.		2	1		
	Stoge.	1		1		
	Almestad.	2 $\frac{1}{2}$		2		
	Baagen.	2 $\frac{1}{2}$	18	2	I	
	Knotten.	2 $\frac{1}{2}$	18	2	1	
	Sandviig.	3	18	2		

Disse 7 Gaarde hen-
høre til den saa kaldte
Giærsviig.

Her ligger 1 W. 9 M. øde.
1 Pd. 6 Mf. øde.
1 Pd. 21 Mf. øde.

Her ligger 2 Pd. 15 Mf.
øde.

Disse 21 Gaarde henhøre
til den Dugt Gursken.

Her ligger 1 W.
1 Pd. 3 M. øde.

[Hvoraf 1 Pd. 3 Mf.]
tilhører Kongen.

Her ligger 2 Pd. 6 Mf.
øde.

Annex-Sognet Sandøe.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skylb.		Gaard- mænd.	Pladse mænd.	Huus- mænd.	
		Bog.	Pd.	Mt.			
Hidsøgglandets Bestre Side.	Niipen, eller Rubbén.	1 $\frac{1}{2}$		9	2		
	Kraaen.		1	21	1		
	Jndre Halde.	4 $\frac{1}{2}$			3		
	*Yttre-Halde.	4			3		
	*Staurgiære.	1			1		
	Skare.	4			1		I
	Kinden.	1 $\frac{1}{2}$		18	3		I
	Sere-Sande, eller Kirke-Sande.	4			2		
	Stelene.	1	I	12	2		
	Borren.	1 $\frac{1}{2}$		18	3		
Sand- De.	Bringsvor.	1		27	2		I
	Helland.	3 $\frac{1}{2}$		9	2		
	Vaage.	7			5		
	Sandsbakke.	1 $\frac{1}{2}$			2		
	*Nøre-Sande.	5		18	6	I	
	Sandsbavn.						I
	Vaagsøe.	5		18	5		
	Simonsnæs, eller Simonsnæs.	$\frac{1}{2}$			1		I
	Brekke, eller Hattelbæk.	2		9	2		
	Myren.	1 $\frac{1}{2}$			2		I
Qvams- De.	Stelene.	1			3	I	
	Qvame, og Qvamsbakke.	5			3	I	3
	Houge, eller Bringsvorhøug.	2			2	2	2

Disse 5 Gaarde henhøre
til Halde-Bygden.Deraf tilhører
G. S. 2 Pd.
12 Mt.Deraf tilhører G. S.
1 Pd. 12 Mt.

Et Krømmet Leie.

Anner-Sognet Sandvø.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skjld.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.		Huus- mænd.
		Weg.	Pd.	Mf.				
Qvams- De.	Kalnæs.	1			2			
	Ristefund.	5			6		I	
	Lille-Ristvø.	2½		18	2			
	Hougeholm.		1		1			Et Kæmmer-Leie.
	Kennestad.	1		27	2			
	Moldvigen.		2	15	1			
	Hammeren.		1	21	1			
	Halfe.	1			øde.			
	Sandviig.	3			3			
	Holen.		2	6	1			
Hakatte- Strand.	Store- og Lille-							
	Haaberg.	2			2			
	Bergsnæv.	1		18	1			
	Kobbeviig.		2	6	1			
	Kragset.	2½		9	2			Her ligger 2 Pd. 6 Mre. øde.
	Kloyning.	1		18	2			
	Nye-Stol.		2	15	1	I		Tilhører Kongen.
	Sætreviig.	1½			1			
	Naram.	2½			2			
	Narsæt.	1½		18	2			
Brand- dals- Strand.	Krabbestie.		1	21	øde.			
	Dalen.	1			øde.			
	Øvre-Lie.	2		9	1			
	Nedre-Lie.	1		27	2			
	Branddal.	2½			2			
	Bierløkke.	3		18	3			

Annex-Sognet Røvde.

Bygde- lavens Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Eghd.		Gaard- mænd.	Plads- mænd.	Huus- mænd.	
		Bog.	Pd.	Mt.			
Hidsøgglandets Søndre Side.	Ytre Søvde, med						Dette kaldes ellers Ga- ren, med Larsnæs (som er et Kræmmer-Lede) og Luteholm.
	Næsset, og	4		18	5	I	
	Holmen.						Her ligger I B. 1 Pd. 12 Mt. øde.
	Qvalen.	3			I		
	Dalen.	2		18	2		
	Indre Søvde						Denne Gaard, tillige med de 4 ovenstaaende, henhører til Halde- Bygden.
	med	3		18	4	I	
	Breeviig.						
	Narviig.	3		18	I		
	Stelene, eller	I			I		
	Stettefæl.	I		18	2		
	Lieset.	I $\frac{1}{2}$		9	2		Disse 12 Gaarde hen- høre egentlig til den saa kaldte Skreed-Strand.
	Thorsæt.		2	6	I	I	
	Drevviig.			21	I		
	Tøddenæs.		I	21	øde.		
	Skreede.	$\frac{1}{2}$		12	øde.		
Ytre Skreede.			27	I			
Indre Skreede.			27	I			
Løben.			27	I			
Boldnæs.	I $\frac{1}{2}$		6	I			
Giosfobakke.		2	2	2			
Giosf.	3			2			
Klappe.	2			2		I	
Rødviigen.			12	I			
Oren.			12	I			
Lefanger-Sæter.	I		18	I			
Lefanger-Bakke.	I		18	2		I	
Lefanger.	2 $\frac{1}{2}$			I			
Nykrem.	2			2			

Anner-Sognet Rønde.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skjld.			Gaard- mænd.	Pladse mænd.		Huus- mænd.
En Part af Hareidlandet.		Bog.	Pd.	Mk.				
	Durenæs.		2	6	1			
	Selvaag.	1			1			
	Haavaag.	2			2	1		
	Eggsund.	4½			3	1		Her er Tingsted for Rønde Skibrede.
	Ogaard.	1			1			
	Maalee.		2	6	1			
	Gegee.	1		18	2			
	Sunde.	1		18	2			
	*Korsfyrre.	1½			1			Deraf tilhører G. G. 1 B. 1 Pd. 12 Mk.
	*Syndnæs.	2			3			
	*Hovden.	1			øde.			
	*Ridse.	1½			2			Deraf tilhører G. G. 1 B. 1 Pd. 12 Mk.
	*Einebakke.	1		27	2			
	*Bedeld, eller	2		9	2			
*Beddefen.								
Rønde- Strand.	Rille-Rønde.	2½		18	2			
	Rnardal.	2			2			
	Marfkoug.	2½			5		1	
	Store-Rønde.	4			2		1	
	Boen.	3	2	6	2			3 B. 3. ligger øde.
	Haanæs.	1½			2		1	
	Eysaae.		2	6	1			
	Rodr.	1½			2			
	Svendsnæs.	2			2			

Tiende Capitel.

Om

Bandelvens Præstegield.

Dette Præste-Kald bestaaer af toende Kirke-Sogne, nemlig Bandelven og Søvde, hvilke tilforn i lang Tid have ligget som Anneker under Raboe-Kaldet Bolden, men ere omsider i Aaret 1610 derfra adskilte, og foreenede til et særdeles Præstegield, hvortil af Boldens Mensal-Gods blev lagt 7 Boger Fisk, som i Aaret 1741 er forøget til 30 Boger. Det heele Kald bestaaer alene af fast Land, og grændser mod Sønden til Raboe-Fogderiet Nordfiord, men mod Østen til Boldens Sogn, og mod Norden og Westen fornemmelig til den store Røvedfiord, som ved Stat-Landet løber ind fra Havet med en meget stor og breed Munding, kaldet Bandelvs-Gab, og gaaer siden videre ind igiennem Landet under 4 forskiellige Navne, nemlig Hougfiord, Røvedfiord, Boldsfjord og Østefjord, som allerede forhen er anmærket. Fra de toende førstbenævnte Deele af Hoved-Fiorden udløbe to Tværfiorde mod Sønden, af hvilke den eene kaldes Bandelvs-Fiord, og den anden Søvdes-Fiord; og fra dem igien gaae adskillige smaae og store Dale op igiennem Landet, som tillige med Tværfiordenes Strand-Sider udgiøre dette Kalds egentlige Strækning. Den store Land-Tunge, som ligger imellem disse 2 Tværfiorde, overskiæres omtrent i Midten af en smuk og jævn Dal, og giver derved Anledning til en god og magelig Lande-Wei, som er de Rejsende vel bekiendt under Navn af Søvds-Eid, da de herfra gemeenlig tage hen til eet af de 3 Eider, som findes paa Stat-Landet, hvilket, omendstiont det egent-

egentlig henhører til Nordfiords Fogderie, dog her ganske kortelig maae beskrives.

Stat eller Stat-Landet er en meget stor Land-Tunge eller Hals-De, som paa den eene Side tager sin Begyndelse ved Vandelsvæ-Fiorden, og paa den anden ved Mosde-Fiorden, og er sammesteds ifflun en halv Miil breed; men tiltager siden alt meere og meere i Bredde, og strækker sig mod Nordvest over 3 Miile i Længde hen til Staalet eller Norder-Huk, som er den yderste Pynt af Landet, og støder umiddelbar til Vester-Havet, hvilket ei alene her, men endog en halv Snees Miile længere hen mod Vesten og Sonden bærer Navn af denne Hals-De og kaldes Stat-Havet. Fra dette Hav løber det forommeldte Vandelsvæ-Gab ind paa den eene Side af Stat-Landet, og den store Hav-Bugt, kaldet Ulf-Baag, paa hiin Side; saa at Hals-Den derved paa alle Kanter kommer til at ligge frie og udsat for Hav-Bølgerne Indbrud, og det saa meget meere, som her i Nærheden ei findes smaae Der, eller Holme, der kan tiene Landet til Bedækkelse. Derimod befindes ved disse Kyster (især paa den korte Miils Distance fra Staalet til Qvitenss) en stor Hoben blinde Skær og Klipper, hvorved Farligheden ikke lidet forøges for de Reisende, som med smaae Baade sielden driste sig til at fare Stat-Pynten forbie, især om Vinteren, da de gemeenslig udvælge Lande-Beien over Eidene, som ere 3 i Tallet, nemlig: 1) Drags-Eidet (*), som gaaer omtrent midt over Hals-Den, er temmelig jævnt, og strækker sig 1 Miil i Længde fra Gaarden Lekanger hen til Drage, hvor Landingen formedelst stærk Søegang falder meget besværlig, og forarsager dem, som skal reise herfra, ofte nogle Dages

Doo 2

Op

(*) Paa dette Sted var det, at Kong Oluf Trygvesson i Aaret 996 lod stævne Almuen af Søndmør og begge Fiordene (nemlig Søndfiord og Nordfiord) til Ting, og tvang dem til at forlade Hedenskabet og antage den Christelige Religion.

Ophold, saa at man ikkun sielden pleier at betiene sig af denne Alfarbeid.

2) Sandviig-Eidet, som ligger et godt Stykke længere ind imod det faste Land, gaaer i en krum Linie fra Sandvigen til Præste-Gaarden Hove (*), og er omtrent lige saa langt og jævnt, som det førstbemældte Eid, men derhos noget meere sumpigt, hvorfor det heller ikke meget ofte befares.

3) Mands-Eidet (**), som er den almindeligste Landevei over Halv-Den, skjønt i sig selv den steileste og farligste, ligger ganske nær ved Søndmørs Grændser, og just der, hvor Statlandet er aller-smalest, nemlig ikkun en halv Miil bredt; men bliver dog for sin Høides og Steilheds Skyld gemeenlig regnet for en heel Miil. Det strækker sig fra Gaarden Kiøde til Eiehoug, hvorfra man siden kan reise Indensunds (som det her kaldes) lige hen til Bergen og videre, uden at fare over noget Hav eller Eid. Dette maae være nok om Stat-Landet, som ved Søs-Kysten sætter naturlig Grændse imellem Fogderierne Søndmør og Nordfjord, ligesom det og formodentlig i gamle Dage har gjort Skilsmisse imellem Bergens og Trondhiems Stifter, nemlig

(*) Hove-Kirke kaldes endnu ofte i daglig Tale Sælløe-Kirke, ligesom Hove-Kald heeder gemeenlig Sælløe-Kald, af den lige over for Præstegaarden beliggende De Sælløe, hvor Kirken tilforn har staaet, og hvor endnu sees mange Bevinger af det bekjendte St. Sunneva (eller rettere St. Albani) Kloster, nemlig Taarnet i sin fulde Høide tillige med Taarn-Trappen, og i Klosteret selv adskillige Munkes-Kjeldere og et Capell, med videre, som paa dette Sted maae forbiegaaes. Ellers kaldes og Hove-Kirken undertiden Stat-Kirken, fordi den er en Sogne-Kirke for Statlandets Beboere.

(**) Over dette Eid tog Sal. Kong Christian den Siette Veien paa sin Norffe Reise i Aaret 1733, da han, og det heele Kongelige Hof, fælgte, blev deels til Hest, og deels i visse dertil indrettede Bærestoole, transporteret herover med stor Besværlighed; hvilket alt (om jeg ellers mindes ret) sees forestillet i den Samling af Kobberstykker, som i Anledning af Høistbemældte Konges Norffe Reise er udgivet.

nemlig saa længe Søndmør laae under Trondhiems Stift, hvortil det i de ældste Tider har henhørt. Dog efterdi Peder Clausen i Norges Beskrivelse siger, at Bergens Stift i hans Tid endtes paa den Nordlige Side ved den Klippe Horntinde, nu kaldet Horneelen, som ligger et godt Stykke Sonden for Statlandet; saa maae dette sidstbemældte Land i den Tid nødvendig have henhørt til Søndmør, og siden ved en ubekendt Anledning være henlagt til Nordfiord.

Næst efter Stat-Landet kommer Vandelvs-Gabet i Betragtning, som vel er et meget stort og bredt Indløb fra Havet, saa at det i den Henseende nok kan sættes i Ligning med det forhen beskrevne Breed-Sund; men ligger ikke saa beleiligt til Skibs-Fart, og er heller ikke saa beqvemt til Fiskerie, hvilket sidste fornemmelig maae tilskrives de mange høie Grunder, Skjær og Fald, som findes her og ellers overalt ved Kysten af Sørøerne (*), saa at Torsken og adskillige andre

Doo 3

Slags

- (*) Om Søe-Bundens Bessaffenhed i Herroe Sogn ved og uden for Vandelvs-Gabet har en god Ven meddeelt mig følgende Efterretning: „Uden
 „for Skjærene og Faldene, som ligge her i stor Mængde uden for Landet,
 „begynder den saa kaldte Garn-Bund (eller den i 1. P. 1. Cap. om-
 „mældte første Hoved-Grunde, hvor man sætter Torske-Garn ud) som
 „overalt er 40 til 60 Favne dyb, og strækker sig 1 Miil ud til Sviinsøen.
 „Sonden for samme gaaer en Beite (eller Rende) indtil Landet, noget
 „dybere end den øvrige Havbund, og ligeledes een ved Stat-Landet, men
 „kan i Størrelse ikke lignedes med Breed-Sund. Uden for Sviinsøen bliver
 „Bunden meere ujævn, saa og dybere, fra 80 til 100 Favne og der-
 „over. Fire Miile fra Land ligger Store-Dybet, og hvor samme aflæ-
 „der, kommer Udhavs-Bunden, (eller den i 1. P. 1. Cap. saa kaldte
 „anden Hoved-Grunde) som er 70 til 80 og 120 Favne dyb, og
 „vedvarer saa langt som Folket nu omstunder herfra kommer paa Fiskerie,
 „nemlig 12 til 14 Miile fra Landet. Et Par Miile uden for skal
 „Stor-Eggen ligge, som tilforn har været besøgt af Fiskerne her i Egnen,
 „men nu slet ikke.

Slags Fiske derved hindres fra at stode ind til Landet i saadan Mængde, som ved Bredsfund og Nord-Perne. Fiskerierne her i Kaldet ere altsaa ifkun af maabelig Betydning. Der holdes vel aarlig omtrent 40 smaae Baade til Lørfke-Fangst om Vaaren, da Fiskerne i Hoved-Sognet til deels søge hen til Borgund-Bygden paa Stat-Landet, og de i Anneret til Perne i Sandøe Sogn, som deres sædvanlige Fiske-Vær; men Fordeelen deraf bliver dog, naar alle Omkostninger fradrages, ikke meget stor. Det samme er og at sige om Fangsten af Sild, Makreel og Lax, hvilken sidste fornemmelig antræffes i den store Elv i Bandedals-Dalen.

Derimod drives Korn- og Kvæg-Avlingen her i Kaldet med saa god Fremgang og Fordeel, at Indbyggerne næsten alene deraf kan siges at have deres Næring; hvilket meere maae tilskrives deres egen Jliid, end Jord-Artens Beskaffenhed, som ei er bedre her end andensteds i Fogderiet. Dog kunde de med al den Jliid, som paa Algerdyrkningen anvendes, ikke blive i Stand til at sælge Korn og Meel til deres Naboer, om de ikke brugte en meget sparsommelig Deconomie med Brød og andre af Meel tillavede Retter, hvoraf de ifkun spiise lidet, og nære sig derimod meest af den saa kaldte Bue-Draat. Denne Deconomie gaaer saa vidt, at man her ofte behjælper sig med den halve Deel af det Korn og Meel, som forbruges i andre Huusholdninger; ligesom man og i den Henseende har her vedtaget adskillige Huusholdnings-Regler, som andensteds ere ganske ubekiendte. Ved denne særdeles tarvelige Levemaade sættes Indbyggerne i Stand til, ei alene at kunde sælge en temmelig Deel Korn og Meel, men og en stor Mængde feede Værer, og (efterdi Faare-Avlingen er her nok saa god som andensteds paa Søndmør) tillige en god Deel Uld, som deels raae, deels forarbejdet i grove Stromper, føres ud og affættes med Fordeel. Det Slags Sæd, som her fornemmelig avles, er Havre, hvilken og falder særdeles

Flon

ffion og god; men af Byg saaes kun ganske lidet, og af Rug endnu mindre.

Folkets øvrige Drift og Handtering bestaaer i at bygge smaae og store Baade, i at smeede og forfærdige alle Slags nyttige Redskaber, i at fabriqvere de saa kaldte Skind-Hatte saa vel til eget Brug som til at sælge, og i Almindelighed at forarbeide alt, hvad de til Klæder behøve. Deres Varer bringe de selv ud med egne Baade eller Lendringer, deels til Romsdals Marked og deels til Bergen, paa hvilket sidste Sted de have en stærk og idelig Fart. Det, som fornemmelig mangler dem, er Skov, især Fyrre-Skov, hvoraf slet intet findes, undtagen noget lidet i Bandelvs-Dalen; saa at de fleeste fornødne Materialier til Huuse- og Baade-Bygning maae kjøbes og håndtes fra Naboe-Fogderierne Nordfiord og Romsdalen, ikke uden stor Bæmselighed og Bekostning. Deraf kommer det og, at mange ellers gode Gaarde maae ligge øde og ubeboede, blot fordi Huusene ere een Gang forraadnede, og kan siden ikke bygges op igien uden alt for store Bekostninger; hvorpaa blant andet kan tiene til Beviis, at i Bandelvs Skibrede alene befindes for nærværende Tid 14 Bøge $4\frac{1}{2}$ Mark øde Gods. I øvrigt er Kaldet overalt temmelig vel beboet, og Indvaanernes Antal var i Aaret 1757, da efterfølgende Fortegnelse blev tagen, saaledes:

	i Bandelvens Sogn.	i Sørde Sogn.
Gaardmænd.	126	93
Huusmænd.	5	5
Gamle og voksne Ffolk.	396	281
Unge Ffolk og Børn.	187	130
Summa	583	411

Hvilket for begge Sognene tilsammen gjør et Antal af Ni hundrede fire og halvfemtesindstyve Sieler.

1801. No. 11. Sogntallet
 i Bandelven — 857
 i Sørde — 552
 1409

Nu

Nu restes at tale om et hvert Sogn især, og først om Hoved-Sognet, som er meget større og Folkerigere end Anneget.

Første Artikel

om

Bandelvens Sogn.

Dette Sogn, der egentlig bør ansees for Hoved-Sognet, grændser mod Vesten og Sønden meget nær til Statlandet og Naboe-Fogderiet Nordfiord, men mod Østen til Voldens og Sønde Sogne, og mod Norden til Sandø Sogn. Det lader sig bekvemmelig deele i tvende Hoved-Parter, da det næsten alene bestaaer af en stor Fiord og en stor Dal, hvilke begge bære Navn af Sognet, og maae nu hver for sig noget noiere betragtes.

I.) Bandelvs-Fiord, som kan kaldes en Green af Hongs-Fiorden, tager sin Begyndelse ved den Sydligste Punt af Hakatle-Stranden (*), og er der ikkun en god Fierding breed over til Statlandet, men udviider sig derefter noget meere og deeler sig mod Sønden i tvende Greene, af hvilke den største tilhører dette Sogn alene, men den mindste ikkun for en vis Deel, som nu strax noiere skal bestemmes, tillige med de øvrige Strækninger og Bygder her i Fiorden, hvilke ere følgende: 1) Strands-Bygd, som begynder ved Fiordens Munding, eller ved Enden af forbemældte Hakatle-Strand, og strækker sig hen til Sønds-Eidet, indbefattende adskillige smaae Gaarde, blant hvilke maae nævnes a) Brude-Viig, som skal have sit Navn af
en

(*) Paa Hakatle-Stranden, der egentlig tilhører Sandø Sogn, er dog Bandelven de 3 sidste og Sydligste Gaarde; men da intet mærkværdigt findes hos dem, har jeg holdt det ufor nødvendigt, at anføre dem under en særdeles Rubrique.

en paa den høsliggende Fjeld Side udstaaende Steen, der synes ligesom at være fastet til Bierget, og distingveret sig fra samme baade ved sin guulagtige Farve, og ved sin Skikkelse af et Svobelse-Barn, hvilket fra gammel Tid har været kaldet Bruden, uvisst af hvad Aarsag.

β) Yttre-Strand, som er et Tingsted for Bandelvens Skibrede.

2) Søvds-Eidet er egentlig en Dal, som aabner sig ved Gaarden Fiskaae, og strækker sig i en heel Miils Længde lige ned til Gaarden Eidsaae i Inner-Sognet, følgelig oversfiarer den heele Land-Tunge, som ligger imellem Bandelvs-Fiorden og Søvds-Fiorden, og giver derved Anledning til et saa kaldet Eid, eller Landevei imellem begge Fiordene, som ofte besøges af de Reisende. Eidet er omtrent lige deelt imellem Hoved-Sognet og Inner-Sognet, og paa den Vestre Kant, som her alene kommer i Betragtning, vel beboet; saa at her i alt findes 5 Gaarde, blant hvilke jeg ikkun vil nævne α) Stor-Eide, som er en stor Gaard, beliggende omtrent Midvejs paa Eidet, og β) Fiskaae, som er bekjendt af det for nogle Aar siden der optagne Jern-Berk, hvorom herefter noget meere. 3) Lunems-Bygd følger næst derpaa, og bærer Navn af den store og gamle Gaard Lunem, eller rettere, Lunheim, som og til Slutning noget videre skal berøres. 4) Skierveims-Dal, saa kaldet af Gaarden Skierven eller Skiervheim, er kun en liden og snæver Dal; men har Ord for at være en ypperlig Hage- eller Søtter-Dal, det er, at være forsynet med skionne Græsgange, hvor Qvæget kan gaae i Beed om Sommeren. Den ligger paa samme Side af Fiorden, som de næst foregaaende Bygder, og ikke langt fra 5) Sylte-Dal, som fra Fiordens Botn gaaer op ved den Gaard Sylte, og har paa $1\frac{1}{2}$ Fierdings Distance adskillige deels beboede deels øde liggende Steder, lige op til den Gaard Myklebust; da den siden slaaer sig ud i mange smaae og ubetydelige Greene, og samler derfra Vand til en liden Soe og en Elv, som gyder sig ud i

Fiorden. 6) Ekrems-Bugd vil jeg kalde den heele Søndre Strand-Side af Fiorden, fra Gaarden Ekrem ved Syltedalen at regne, og indtil den Landpynt Slagnæss, hvor begge Vandelsvs-Fiordens Greene støde sammen, og hvor en anseelig Gaard ligger, som bærer Navn af Pynten, og siges i gamle Dage at have været beboet af en Jarl eller Herse. I denne af $1\frac{1}{2}$ Fierdings Længde bestaaende Strækning findes (foruden de tvende allerede benævnte Steder) ingen Gaard af nogen Mærkværdighed, undtagen Hatlenæss, som endnu har en god Deel tilovers af den her i Egnen ellers rare Herlighed, nemlig Skov.

7) Ved Slagnæsset aabner sig den anden og mindste Green af Vandelsvs-Fiorden, som gaaer ind til Mands-Eidet, og for den største Deel tilhører Hove Præstegjeld i Nordfiord; saa at her ikke kommer i Betragtning meere, end den Østre Strand-Side, fra bemældte Pynt at regne og indtil Skorge-Dalen, eller rettere, til den igiennem Dalen nedflydende Elv, som kaldes Skorge-Elv eller Skorgedals-Elv; thi denne sætter her egentlig Grændse imellem Naboe Kaldene og Naboe-Fogderierne saaledes, at Gaarden Indre-Skorge, som ligger paa Vestre Side af Elven, tilhører Hove Sogn i Nordfiord, og Yttre-Skorge derimod paa hiin Side af Elven til Vandelsvs Sogn paa Søndmør. Uden for denne Gaard ligger endnu et Par andre ved St. and-Siden, som ere dette Sogn tilhørende; og derpaa følger endelig den store Vandelsvs-Dal, som udgjør den anden Hoved-Part af Sognet, og skal siden for sig selv beskrives. Dette er da alt, hvad man i Almindelighed har at mærke om Vandelsvs-Fiorden og dens 2de Arme eller Greene, især om den første og største Green, som tager sit Løb mod Østen og Syd-Øst, og holdes for at være 3 Fierdinger lang, fra Fiordens Munding at regne. Det eneste, som jeg endnu veed at tillægge, er dette: at omendskjönt Fiorden formedelst Vandelsvs-Gabet staaer i temmelig nær Foreening med det Fiskerige Vester-Hav, den
dog

dog hverken frembringen Torst eller anden Slags Fisk i nogen betydelig Mængde, og det for de ovennævnte høie Grunders Skyld, som ligge uden for Fiorden, og hindre Fiske fra at søge herind. Desuden falder her som oftest en stærk Blæst fra Havet, og en stridig Strøm fra Elvene; saa at Fiskerne paa deres Ud- og Ind-Fart gemeenlig have een af Deelene imod sig, og kan derfor ikke vel betjene sig af andet end smaae og lette Baade, med hvilke de holde sig nær og langs ved Stat-Landet. Til Slutning maae jeg efter Løfte betragte

- 1) Fiskaae-Jernverk, saa kaldet af den ved Søuds-Eidets Vestre Kant beliggende Gaard Fiskaae, som igien har faaet sit Navn af den sammesteds nedløbende Aae, hvis høie Brædde (eller efter Landets Sprog Elve-Bakke) seer rød ud af Dækker, og giver derved tilkiende, at den har Jern-Erte i sig. Dog er det ikke her alene at man seer Tegn til saadan Erte; men samme viser sig endnu meere kiendelig paa andre Steder, nemlig saa vel længere ned ved Stranden paa fast Vierg eller løse Steene, som og 300 Skridt høiere op imod Fjeldet i nogle maadelig store Klipper. Her var det at nu værende Foged paa Sønder, Hr. Cammer-Raad Ole Allsing, for nogle Aar siden første Gang foretog sig at bryde Erte; og da samme Foretagende lykkedes saa vel, at man, efterat have arbeidet 3 Uger dybt, fandt reen og god Malm, gjorde Han Ansøgning hos det Nordenfjeldske Berg-Vint angaaende et saa kaldet Muthings-Brev paa et her anlæggende Jern-Verk, hvilket Han og erholdte under Dato 9 Maii 1757. De første Arbeidere vare fra Meldals Kobberverk, men siden bleve Bergfolk forskrevne fra Cölln; og for at undersøge Malmens Art og Gang desto noiere, blev Inspectoren ved Karl- og Gustav-Bergs Kobberverker i Jemteland i Sverrig, Mstr. Flor (som ellers er en Torst Mand) formaaet til at gjøre en Reise her ned. Da nu denne Mand i Sverrig har gjort sig

fortient ved de forommældte Bergverkers Optagelse og Drift, og er ellers bekiendt af sin Kyndighed i Berg Videnskaberne, saa tænker jeg at kunde give Læseren det allerbeste Begreb om dette Jern-Verks Beskaffenhed, ved at anføre den af ham derover forfattede skriftlige Beretning, der lyder i Bergmands Stil saaledes: „Mandagen „d. 17 April 1758. var jeg med Hr. Cammer-Raad Alsing, og „efter Hans Anmodning, ved Vandelven, sydligst paa Søndermør „beliggende, for at eftersee og give min Betænkning over den af „Ham sammesteds muttede Jern-Malms Anledning, hvilken jeg „efter nogle Dages Blottende og Winering forefandt af følgende „Tilstand og Storelse, nemlig 1) i Dag-Skorpen (som bestod af „løst Berg og Gruus, med en stor Deel Dag-Malm udi af god og „riig Halt) breed 14 Alne og 9 Tommer, 2) Længden af denne „Kæmning 19 Alne 7 Tom., derfra affænket 3) 6 Alne 9 Tom. „4) Bredden af denne Ort 7 Alne 17 Tommer. Udi denne Af- „sænkning er vundet en riig haltig Malm imellem en glindsende „Skimmer-Spath, som mestendeels alle Bierg-Arter her omkring „bestaae af. Oven om bemældte Ort er forfældt inddreven 2 à 3 „Alne under Tag; men saa længe denne Malm endnu continuerer „saa stærkt i sine Dag-Kløfter, saa vel for Fældt som i Hængende „og Liggende i forommældte Berg-Arter, kan jeg ei mælde noget „om Gangens indvortes Beskaffenhed, førend man har avanceret „igienem Malmens Dag-Kløfter saa vel for Dyb som for Fældt. „Ellers synes det useilbart, at Malm-Artens Strygende skulle ville „gaae fra Syder til Nord, og dens Faldende fra Øster til Vester. „Angaaende Læget eller Situationen af denne Malm-Anledning, „da er samme særdeles behagelig og ønskelig, bestaaende i en liden „Hoi, som har Aflob paa alle Kanter, og hvor der paa alle Sider „gives (paa nogle Bøffe-Skud nær) ikke andet end ganske jævn og „flet

„ slet Eng; saa at naar Malm-Gangen fremdeles skulle samles inden
 „ om behageligt Sahlvand og Harnisk, har man ei at befrygte,
 „ at den paa tusinde Favn nær skulle blive Fortrykninger underka-
 „ stet. Fra denne Malm-Anledning er en Stoll anlagt, som be-
 „ staaer i Bredde af 2 til $2\frac{1}{4}$ Alen, i Høide 2 til $2\frac{1}{2}$ Alen à 3 Alne,
 „ og i Længde af $44\frac{1}{2}$ Alen, for at aflede Vandet fra Skierpnin-
 „ gen; og i Stollen er et Langholl slagen omtrent af 4 Alnes Læng-
 „ de, hvorigiennem Vandet leedes fra Skierpningen. Fra Stoll-
 „ len af er en Jord-Rømning aabnet til $57\frac{1}{2}$ Alen, hvor udi Bun-
 „ den er anlagt en Vand-Tromme, som bestaaer i Kvadrat af 5
 „ til 6 Qvarteer, for derved end videre at bortleede Vandet. Om-
 „ trent 8 Bøsse-Skud Syder ud nærmere til Soen ere 5 Skierpnin-
 „ ger blottede i en liden Hoi, hvor Malmen forefindes udi forbe-
 „ mældte Berg-Arter af lige saa god Beskaffenhed, som den ovenmældte.
 „ I disse Skierpninger synes Malmens Strygende at gaae fra Sy-
 „ der til Nord i den eene, og i de øvrige fra Øster til Vester, udi
 „ en Dpfætnings Berg-Løb af forbemældte glindsende Skimmer-
 „ Spath, og herudaf vundet ved deres Afstænkning god Malm.
 „ Lige ud fra disse Steder næst ved i Soen (eller nær ved Stranden)
 „ ligger en liden Holme, hvor Malmen springer op for Dagen af
 „ lige Bonitet med forommældte; ligesom der og langs ved Strand-
 „ Kanten findes adskillige løse Steene, bestaaende af puur, reen og
 „ ædel Malm. Denne ommældte Holme er ligesom af Gud og Na-
 „ turen dannet til en Forskandsning for Jagte og Vaade imod Vind
 „ og Søegang, da de imellem den og Landet kan i haardt Veir ligge
 „ uden Fare med let Fortøining, og med en ringe Beforsning paa
 „ en liden Brygges (eller Træ-Broes) Forfærdigelse føies tet ne-
 „ den for samme, for at modtage Malmen; hvilken Naturens Foie-
 „ lighed saaledes faciliterer Transporten, at saa vel Umage som Be-

„Kostning blive næsten ukiendelig. Endelig kan tilsidst erindres, at „forbemældte Høiers (eller Bakkers) faste Bierg paa Landet er un- „der en dyb Dam-Jord beliggende. „ Saa vidt bemældte Hr. Inspecteur Flors Beretning. Siden den Tid er Arbeidet videre fortsat, og en stor Deel Malm opbrudt, hvis Strygende man rigtig har befundet at gaae fra Sonden til Norden, og dens Faldende fra Osten til Vesten, ligesom Hr. Inspecteuren forud giettede; ja man har ei alene en halv Miil derfra i Vest (nemlig ved den Gaard Fluevaag paa Hakatte-Stranden) fundet Steene i Stranden og Soen, som, da de bleve rensede fra det vedhængende Tang og Soe-Græs, befandtes at bestaae af puur Jern-Malm, men og en heel Miil derfra i Nord (nemlig i et ved Gaarden Brandal beliggende Fjeld paa Brandals-Stranden) antroffet lige saadan god Erz, hvoraf maae sluttes, at Malm Gangen stryger denne heele Land-Tunge igiennem baade i Længde og Bredde. Erzen i sig selv er efter alles Tilstaaelse saa god, som den nogensteds kan findes, og i Almindelighed af 94 til 96 pro Cento. Noget Sølv paaftaaer Guldsmeden Mfr. Berling at have fundet deri; og at den virkelig indeholder noget Guld, derom har oftbemældte Mfr. Flor villet forsikre mig. Kort at sige; dette Verk har de beste Mærker og alle Slags Beleiligheder, undtagen Skov, som mangler her ganske, og findes ei nærmere end i Romsdalen, hvor Entreprenuren paa et Sted kaldet Dsen, 13 Miile fra Verket beliggende, har begyndt at anlægge en Mas-Dyn, og allerede transporteret en Hoben Malm derhen for at smeltes (*).
Der

(*) Efterat dette var skrevet, har Hr. Cammer-Raad Alfsing begyndt at bryde Jern-Erz paa sit eget Gods i Romsdalen, hvor han har Skoven og Mas-Dynen i Narvarelsen; og dersom dette Anlæg ret vil lykkes, er det troeligt, at Fiskaae-Jernverk inden kort Tid vil blive forladt. Imidlertid

Der saa vel som andensteds i bemældte Romsdals Fogderie falder vel en Deel hypperlige Fyrre Skove, hvilke nu for den største Deel hore Entreprenuren (Hr. Cammer-Raad Alfsing) selv til, siden Han er bleven Eier af det store Vestnæs-Gods; men da baade Fogderiets egne Indbyggere og deres Naboer derfra skal forsynes med Tømmer og Brædder, og dette nys anlagte Jernværk vil udkræve en stor Mængde Kull til Smeltning, med videre, saa har man Marsag at frygte for, at endog disse Skove med Tiden vil forødes, eller i det mindste blive tynde. I øvrigt var det meget ønskeligt, om her Nordenfjelds blev anlagt et godt Jernværk, saasom man hidindtil intet af det Slags har haft, undtagen Mostadmarkens Jernværk ved Trondhiem, hvilket dog ei, saa vidt jeg har hørt, vil komme ret fort. Det meeste Jern, som her forbruges, kommer ellers fra Lessie-Bærk i Guldbrands-Dalen, eller og fra Bergen.

- 2) Tunem eller Tunhiem er en stor og god Gaard, beliggende strax inden for Fiskeaae, og adskilt fra samme ved et skönt Stykke Udmærk af $\frac{1}{4}$ Miils Længde og adskillig Bredde, hvilket med liden Umage kunde ryddes op og ernære en Deel Familier. Ved denne Gaard ligge tvende mærkbare Fjelde, nemlig a) Sukker-Toppen, som i Skabning aldeles ligner en Sukker-Top, naar det betragtes noget langt fra, besønderlig fra Stat-Landet, og kommer deri overeens med en Klint af samme Navn, som ligger paa Hesseøen i Borgunds Eogn strax inden for Breedsund. b) Ring-Fjeldet, som skal have faaet sit Navn af en Nasse-Konge Ring, der siges at have boet her paa Gaarden i gamle Dage, og at ligge begravet paa den øverste Ryg af dette Fjeld, hvortil man paa en Wei, som er nogenlunde

ma-

Iertid har man dog hidindtil brudt Erh saa vel paa Fiskeaae, som paa den nyelig ommældte Gaard Bierge, beliggende paa Myklebust-Den i Herre Eogn.

magelig men 3 Fierdinger lang, kan komme op endog til Hest. Saa meget er vist, at man paa det øverste af Fjeldet endnu finder en stor Graaestein, kaldet Juttel-Hælden, og dannet omtrent i Form af en Liigsteen, da den i Tykkelse holder 1 Alen, i Længde 3 Favn, og i Bredde 4 Alne ved den eene Ende, men ikkun $1\frac{1}{2}$ Alen ved den anden; men om en Kong Ring, eller noget andet Menneske, ligger derunder begravet, er uvidt at sige, allerhelst da man ikke (saa vidt jeg erindrer) har noget Exempel i Historien, at vore Forfædre have begravet deres Døde paa saa usædvanlig høie Steder, men vel i maadelige Bakker og Høie. Imidlertid maae endnu agtes, at uden paa Liigsteenene sees intet Tegn til Paastrifter eller Figurer; men derimod ved begge Ender en flad udgaaende Kant med et Haandgriib, ligesom paa et Trug, hvilket synes at være gjort til Bequemmelighed for dem, der skulle løfte eller bære Steenen. Hvad Fjeld-Ryggen angaaer, da er den temmelig jævn, og ei bedækket med saadanne løse Steene, som findes paa en Deel andre ved Søe-Kanten liggende høie Fjelde hos os; men derhos paa visse Steder stærkt besat med Granater, og bestaaende af en Steen-Art, som er *Saxum micaceum fissile cinereum granulis granatinis quartosisque* Linnæi. Fra denne høie Fjeld-Top maae jeg føre Læseren ned i den store Dal, som endnu staaer tilbage at betragte, og udgior den anden Hoved-Part af Sognet, nemlig

II.) Vandelsø-Dal, som fra den lille Bugt Torvigen gaaer først op i S. D. under Navn af Alheim-Bjgd og Gusdal, med tvende ubeboede Tvær-Dale paa høire Haand, nemlig Alheimsdal og Saurdal; men deeler sig siden (strax oven for det store Gusdals-Batn) i tvende andre Dale-Strækninger, af hvilke den eene løber mod S. V. og kaldes Sund-Dal, men den anden mod N. D. og kaldes Almklov-Dal, af den Gaard Almklov, som igien bærer Navn af en
vis

vis Klovning eller Fjeld-Kloft. Den første har 5 smaae Gaarde liggende ved og omkring de 2 smaae færske Bande, Grupse- og Gryne-Batn; men høiere op er den ubeboet, og tiener ikkun til en Sæter-Dal, og Alfars Bei ned til Levdal i Nordfjord, ligesom den jævnsides liggende og forhen ommældte Saurdal støder hen til Mørstaddalen i benævnte Naboe-Fogderie. Den sidste Dale-Strækning, nemlig Almklov-Dal, er heller ikke videre beboet end op til den Gaard Almklovbøe, som holdes for at ligge 1 Miil op fra Stranden eller Bugten Torviig; men derfra strækker den sig endnu 1 Miil i Længde hen til Dalsfjorden i Boldsens Sogn, hvor Hoved-Elven har sit Udspring, og hvor den tager til sig mangfoldige smaae Løve-Elve eller Aaer, som alle have deres Oprindelse af smaae Fjeld-Bande, hvilke, tillige med de i alle forbenævnte Dale-Strækninger beliggende smaae og store Bande, siges at udgiøre 54 i Tallet, og derhos at have givet den heele Dal Navn af Vandels-Dal, det er, en paa færske Bande og Elve riig Dal (*). Saa stor Overflodighed denne Dal har paa Vand, saa godt Forraad har den og paa adskillige Steen- og Jord-Arter; og veed jeg intet Sted hos os, som i den Henseende meere kunde fortjene at besees og nøie under-

(*) At Vandels-Dalens Navn bør udsledes af Vand og Elv, er vel ikke saa ganske afgjort, fornemmelig i Henseende til det første Ord Vand, som paa Norskk altid kaldes Batn, og, naar det i Sammensættelse med andre Ord staaer foran, gemeenlig udtales som Bass; saa at denne Dal efter Norskk Udtale, og i vore Bønders Mund, burde, saa fremt Derivationen var rigtig, egentlig heede Batn-Elvs-Dal eller Bass-Elvs-Dal, hvilket dog aldrig skeer, da Bønderne bestandig kalde Dalen Vandels-Dal, eller rettere Vandsels-Dal, og Sognet Vandselva eller Vandselva. Etymologien af det Navn Vandelsen er derfor endnu lige saa uvis, som af det forhen ommældte Søkelsen, som er et Mønter under Drifvoug.

undersøges af kyndige Folk, end dette, hvor 1) Biergene paa begge Sider af Dalen bestaae, næsten op til Midten, af puur Sand-Steen, der uden paa falder rødbrun og glændsende som af et Slags Ries, men inden til blaaeagtig, og befindes især ved Gaarden Sæternæs at være meget god og brugbar, ligesom den og der med liden Umage kan brydes, da Bierget har mange Sprækker, som let lader sig kille ud. Desuden findes her og meget af den saa kaldte Muria saxi ex mica spatoqve Linnæi, eller den løse Sandsteen-Art, som i frie Luft falder hen til Stov og Smul, hvoraf Veiene her i Dalen ere fulde. 2) Paa mange Steder forekommer Granat-Steen, siddende deels indeltet i en Leeragtig og Afsefarvet Bierg-Art, deels i en Jernblaae og glændsende Steen, af hvilke jeg holder den første for at være Saxum micaceum fissile cinereum granulis granatinis quartzosisqve Linnæi, og den anden for Saxum micaceo-quartzosum impalpabile ferreum granatis refertum ejusdem. 3) Paa andre Steder sidder i Sandsteen-Biergene en gul: rød: og grøn: glændsende Steen-Art, og det i stor Mængde, hvilken jeg holder for at være en Quartzum linctum Linnæi, efterdi den under et Hammer-Slag giver stærk Ild fra sig og springer i mange Stykker. Alle disse Steen-Arter forekomme fornemmelig i Almflordalen ved de tvende Gaarde Duestøl og Lien, hvor man og 4) finder Cristaller, som ere ret klare og smukke, item 5) Svovel-Ries i firkantede Stykker, Pyrites cristallifatus hexaedricus ex quadrangulis Linnæi. 6) Ved Gaarden Nalhoug i samme Dal, og ved den Gaard Halsen i Sunddalen, findes en skion og brugbar Beeg-Steen, som vel er af den almindeligste Art, nemlig en Talcum particulis acerosis sparsis opacis, men dog meere lyseblaae, fin og Sæbe-agtig at føle til, end den sædvanlige. 7) Amiant-Steen forekommer hist og her, men meest ved Gaarden Bierge, et Stykke oven for Gusdals-Bandet beliggende, hvorfra jeg har nogle

Pro:

Prover af graae Farve, med parallelle og let adskillelige, men derhos temmelig Steenagtige og sprøde Trævler. 8) Fra Gaarden Maheim kan jeg fremvise Prover af meget fin Asbest-Steen, som ingen synlige Gliser eller Trævler har, men lader sig skære ligesom Træ, og har en gul Læderagtig Farve, undtagen paa visse Steder, hvor den falder blaaagtig som en Hårdsteen. 9) Ved den forommældte Gaard Lien, item paa Beien derfra hen til Sunddalen, sees en Høben Blaa-Leer, og mange af samme Leer bestaaende haarde Steene; saa at, hvad Linnæus i Syst. Nat. siger om *Argilla arenacea sabulosaque*, nemlig at den er *Rupium Saxorumque Matrix*, synes og at kunde passe sig paa dette Slags Leer. 10) Fra andre Steder her i Dalen har jeg faaet et Slags gult Leer, som er meget fint og sejt, item 11) et ganske hvidt og fint Elve-Leer, som bruges i Steden for Krid til at male Figurer paa Væggene i Bøndernes Stuer, og endelig 12) rødbrun Døker, som forekommer allevegne, og findes undertiden saa reen, at den uden at renses er bleven brugt til Malning, skønt den som oftest falder ureen, og især stærkt blandet med Sand og Smul af Sandsteen-Bjergene. Dette maae være nok om Steen- og Jord-Arterne i denne store og vidtloftige Dal, som har overalt skionne og vel dyrkede Korn-Jorder, temmelig gode Skove endog af Fyrre, og Herlighed af Fiske- og Jagt-saa vel i Vandene som Elvene. Den føder i alt omtrent 240 Personer, hvoraf de 40 ere Gaardmænd, og indbefatter 25 smaae Gaarde, blant hvilke de 2 følgende ere de mærkværdigste.

1) Torviig (eller maaskee rettere Thorsviig) som er Præstegaarden her i Kaldet, bærer egentlig Navn af den Bugt, hvori den ligger, og kaldes i Matrikelen Store-Torviig til Forskiel fra Auls-Gaarden Lille-Torviig, som tillige med en Holme, kaldet Thorholm, ligger nær ved og under Præstegaarden. Denne Gaard siges i gamle Dage at have været en Odels- og Eiendoms-Gaard; men da dens

sidste Eier blev dømt til Baalet og brændt for Hæxerie, skal den være lagt under Kronen, og siden deraf skienket til en Præstegaard for Vandelsvens Kald (*). Midt paa Thorholmen sees endnu en stor Dynge af Rampe Steene, med Skillerum imellem, som giver den Anseende af 2 Gravsteder, hvor nogle meene at tvende Kiemper ligge begravne; men andre sige, at en vis Thor i Torvigen (maaskee den forommældte Odels Eier) blev brændt der paa Stedet, og siden overhullet med Steen. Paa Præstegaarden findes ellers en smuk, og af Sognepræsten Hr. Peter Angel vel indrettet Have, hvor man foruden Cypress og Lavendel, samt Akaleyer, Negliker, Tulipaner og Tusindfryder af mangfoldige Varieteter og Farver, kan finde: *Calendula africana*; *Calendula flore pleno*; *Chrysanthemum flore luteo & pleno*, item *flore albo*; *Convolvulus minor flore albo & cæruleo*; *Hyacinthus racemosus cæruleus minor*; *Flos africanus major & minor*; *Flos adonis*; *Malva hortensis*; *Oculus Christi*; &c. Den vilde Urt *Lychnis sylvestris floribus dioicis* stod her plantet, og saae ud som dobbelte Negliker. Som Ukrud vorede her blant Blomsterne *Gnaphalium quod Stoechas citrina* og *Epilobium foliis oppositis ovatis dentatis*, hvilket kom mig underligt for. *Lonicera* s. *Caprifolium* beprydede og smukt en Deel af Haven. Blant de paa Marken vildvoksende Urter anmærkedes *Orchis bulbis indivicis nectarii labio lanceolato* som den almindeligste, og *Viola arborescens* op under

Fiel-

(*) For denne og flere Anmærkninger, Vandelsvens Kald angaaende, har jeg at takke Velærværdige Hr. Hans Blingaard, Sognepræst til Indre-Holmedal i Sønderfjord, som ved sine meddeelte gode Efterretninger om Vandelsvens Præstegæld, hvor han er opdragen, har givet mig Anledning til at ønske, at han ville meddeele Publico en Beskrivelse over det Fogderie eller Provstie, hvor han nu boer.

Fjeldet. I Anledning af disse Urter falder det mig ind, at man her i Kaldet (og maaskee paa flere Steder) bruger i Mangel af Brande, ei alene Torv og Lyng, men og undertiden Blom eller Filix, hvilket og er brugelig paa sine Steder i Engelland.

2) Naheim, hvoraf Hoved-Dalens nederste Part kaldes Naheims-Bygd og den næst hos liggende Ivar-Dal Naheims-Dal, ligger ikke langt fra Præstegaarden, paa hiin Side af Elven. Her sees a) nær ved Stranden en Deel Jord-Grøfter, som endnu i denne Dag kaldes Nøste-Bigene, til Beviis, at de i gamle Dage maae have tient til Nøster eller Skibs-Stader, ligesom og deres Indretning viser, at de ei ere dannede af Naturen, men ved Konst. b) Hoiere op, paa et vist Stykke af Marken, findes under Jorden saa stor en Mængde af Fyrre-Stammer og Fyrre-Rodder stablede eller dyngede paa hinanden, at de umuelig kan være afledte paa Stedet, hvor de ligge; men maae formodentlig ved Sne- og Steen-Skreed være nedbragte fra det i Nærheden beliggende Fjeld, tillige med den Gruus og Jord, hvorunder de nu ligge begravne. Paa denne Gaards Grund staaer og

3) Vandelsv-Kirke, som er Hoved-Kirken i Kaldet, bygt i Catholske Tider, og opført af Kampesteen, med meget store og jævnhuggede Grundsteene. Den holder omtrent 30 Skrit i Længde tillige med Choret, som fra Kirken er adskilt ved en tyk Muur, med en hoi men meget trang Dor eller Indgang. Paa Vestre Kant har den i de senere Tider faaet en Tilbygning af Træ, bekostet af Statslandets nærmeste Beboere, hvilke ei altid kan komme over paa hiin Side af Landet til deres egen Sogne-Kirke, og maae derfor ofte søge Guds-Tienesten her. Indvendig har den ingen betydelige Zirater, men dog et Par Antiquiteter, nemlig: a) Et saa kaldet Oculatorium eller Pax-Spiald, bestaaende af en fin hvid og rødspættet

Marmorsteen, der holder $1\frac{1}{2}$ Qvarter baade i Længde og Bredde, og er saa vel i Midten som i alle 4 Hiørnet tegnet med et Kors. β) Et under Prædikestolen staaende gammelt Træ-Billede uden Hænder, som er 7 Qvarter høit, og høidt anstrøgen, samt forestillet i en halv siddende Positure, med brunt Haar og Skæg, med en lang Kiøle og en Hue paa Hovedet, item med et Bælte om Livet, hvis Ender række ned til Knæerne. Dette Billede kaldes St. Jettmund, og forestiller altsaa en hos os ellers ubekendt Helgen, som dog uden Tvivl maae være den i Engelland bekiendte Helgen og Konge, Jettmund eller Eatmund, som ommældes i Sn. Sturlesens Krønike Pag. 118., og befindes ogsaa at have været dyrket i Norge; da ei alene det gamle Jettmunds-Gilde i Bergen har havt ham til Skyts-Helgen, som kan sees af Hr. Baron Holbergs Berg. Beskr. Pag. 56., men og ved Dom Capitelet i Trondhiem har været et Præbende, kaldet Præbenda St. Eatmundi, hvorom Belæse Hr. Professor Schöning har forsikret mig. Dette bliver da vel den rimeligste og rigtigste Meening om denne Helgen; men alligevel kan jeg ikke undlade at anføre, hvad Indbyggerne her i Egnen berette om ham, nemlig: at da Vandels-Kirkens Opbyggelse ofte havde været foretaget, men aldrig til Ende bragt, tog denne Jettmund sig Arbeidet paa, og gjorde til den Ende en Reise herhid fra Nordfiord igiennem Aaheimsdalen, hvor han paa et vist Sted, kaldet Jettmunds-Leite, som ligger lidt over en halv Mil høit op i Dalen, fik Gaarden Aaheimt (eller det Sted, hvor Kirken skulle bygges) først i Sigte. Der faldt han da strax paa sine Knæ, og gjorde en Bøn til Gud om Hielp og Bistand til Kirkens Opbyggelse, og lagde sig derpaa til at sove, efter den i gamle Dage brugelige Skik, at tage sig en Søvner der, hvor man agtede at opføre en Bygning, eller og, først at fælde et Træ, og derpaa at lægge sig til at sove, da man, ifald Sønnen blev roelig, tog deraf

deraf Anledning til at spaae sig et lykkeligt Udfald. Derefter foretog han sig da Kirkens Bygning, og som han tillige bragte den vel og lykkelig i Stand, skal han derfor være bleven anseet som en hellig Mand, og efter sin Død dyrket som en Helgen. Saaledes lyder Bøndernes Beretning om denne Helgen, som i Folge deraf synes at skulle have været en Norsk Mand, og Bandelvs-Kirkes Bygmester; hvilket jeg dog slet ikke tør forsikre, men maae overlade til Læseren at domme derom, hvad han behager. Imidlertid er det vist, at Bandelvs-Kirke har i de ældre Tider baaret Navn af denne Helgen, og været kaldet St. Jetmunds Kirke, saa og, at det her i Kaldet saa meget gangse og brugelige Døbe-Navn Jetmund uden Tvivl har sin Oprindelse af ham, hvad enten han nu har været en fremmed eller indfødt Person. Det Jordegods, som Kirken eier, bestaaer kun af 4 Bøge 1 Pd. 8 Mk. Fisk, hvis Afgifter anvendes til Kirkens Vedligeholdelse, saa vidt de kan tilstrække; da det øvrige maae tilskydes af Sognemændene, der selv eie deres Kirke.

Anden Artikel

om

S ø v d e S o g n.

Dette Sogn grændser mod Norden egentlig til Herrøe Kalb, eller til dets tvende Annexer Røvde og Sandøe; men ligger i øvrigt ganske indsluttet imellem Bøldens Sogn og Bandelven, hvortil det henhører som et Annex, og hvormed det i de fleeste saa vel naturlige som oeconomiske Omstændigheder kommer meget overeens. Det bestaaer alene af fast Land, og især af en fra Røvde-Fiorden indløbende Tvarfiord, kaldet Søvds-Fiord, samt trende derfra opgaaende Dale, nemlig Røvds-Dal med Søvds- og Nordal, hvilke, naar de lægges sam-

sammen og betragtes under eet, kan tillige med Fiorden siges at udgiøre dette Sogns 2de Hoved-Parter. Korn-Avlingen falder her i Almindelighed ikke saa god som i Hoved-Sognet; men derimod er Qvæg-Avlingen noget større og bedre, formedelsst de ypperlige Græsgange, som her findes, og siges neppe at have deres lige i Fogderiet. Ved dette Nærings-Middel især, og ved Hielp af den yderligste Sparommelighed, er Folkets Tilstand her nok saa god som i Hoved-Sognet, og folgelig nok saa god som paa de fleste andre Steder i Fogderiet; i det mindste bør den Velstand, som grunder sig paa Korn- og Qvæg-Avling, og paa en sparsommelig Deconomie, uden Tvivl ansees for den bestandigste. Ligesom Folket i Henseende til deres tarvelige Levemaade meget synes at ligne vore gamle Forsfædre, saa have de og, frem for alle deres Naboer, meget længe beholdt Forsfædrenes Sprog, Sæder, Klædebragt og Overtroeske Meeninger, efter velbemældte Hr. Wiingaards Beretning (*), og især høvt et ondt Rygte paa sig for Trolddom og Hexerie, hvilket man ei kan nægte at have gaaet i Svang iblant dem, endog sidst i forrige Seculo, efterdi

- (*) Af denne Beretning vil jeg anføre 1) nogle faae gamle Norske Ord, som hidindtil ei have været mig bekjendte, nemlig: Alakke, belikke, bagtale, sætte Lak og Lyde paa nogen. Banne eller Bane, at dræbe, *necare*; hvoraf det endnu brugelige Ord Banemand har sin Oprindelse. Fud eller Fudda, *Partes pudendæ Equæ*. Hyming, Tusmørke. Ranne eller Rande, at tælle sinæe Qvæg, *numerare pecudes*; bruges ei om andet. Qvambel, Samtale, *Sermocinatio*. Qvambleide, snaksom, *garrulus, dicax*. Qvambelsmand, en Talsmand, som bærer Ordet for en Frier. 2) En vis forunderlig Skik, som endog for 50 Aar siden skal have været brugelig iblant nogle faa Forsættere af de gamle Vedtægter, nemlig: at en og anden Huus-Fader paa Mikkelsdag efter gammel Stiil (thi denne stod dem bedre an end den nye) slagtede et Faar, og aad det (kogt eller steeget veed jeg ikke) med sine Huus-Folk i al Stilhed, uden at ville lade sig mærke med Hensigten deraf. Alt dette anføres paa Velærværdige Hr. Wiingaards Credit og Troeværdighed, om hvilken jeg ikke har mindste Marsag at tvivle.

efterdi man endnu finder Beviis nok derpaa i Tingsvidner og offentlige Domme, hvorved adskillige for saadanne Mærketers Skyld ere dømte til Baal og Brand (*). Men nu omstunder var det ubilligt at beskylde dem meere end andre for Koglerier eller Troldoms Konster, som tillige med de fordommelige Hæx-Processer ere, til stor Lykke for det Menneſkelige Kien, uddoede baade her og andenſteds i Europa; ſkiont jeg dog ikke vil nægte, at i denne og andre saadanne affides liggende Bygder endnu maaskee kan herſke nogen meere end sædvanlig Overtroe, beſyn-

- (*) Herpaa kunde anføres adskillige Exempler; men jeg vil lade det beroe med et eeneste, som er uddraget af en gammel Doms-Forretning, dateret 1680 d. 2 April, da der af Fogden Peder Lauritſon Kiærulf var berammet et Ting eller Mode paa Gaarden Lefanger i Rønde-Skibrede, angaaende nogle Troldoms Sager, og til ſamme fornemmelig indſtævnet, ſamt derefter til Baal og Brand hændemt, en gammel Bonde Karl ved Navn Ingebrigt, med det Ogenavn Læſſe-Biørn, ſom egentlig var født i Nabo-ſogderiet Nordfjord, men havde dog længe opholdt ſig her i Sognet. I dette Document anføres Karlens egen Bekjendelse for Ketten ſaaledes: at Sathan første Gang havde mødt ham paa hans Rejſe til Bergen, og ført ham 3 Gange baglænds omkring Bremanger-Kirkegaard, hvor han forſvor ſin Daab og Chriſtendom, og det med ſaadanne gruelige Ord, ſom ikke uden Anſtød og Forargelſe kan nævnes; hvorpaa han ſiden tjenede Sathan ſom Trommeſlager paa Dobre-Fjeld, og brugte 2de Kalve-Rumper i Steden for Tromme-Stikker, beſynderlig ved de 3 ſtore Heitider, Junle- Paaske- og Pinteſte-Feſten. Nogle, ſom han tilforn af Ondskab havde angivet for Hæxerie, friekjendte han nu ganske, og tilſtod at have digtet dem ſaadant paa; men derimod dulgte han intet med ſig ſelv, og paa Spørſmaal, om han ikke imidlertid havde gaaet til Guds Bord? bekjendte han, at han vel havde været der, men altid ſtukket Oblaten hos ſig, for dermed at forgive Næget. Alt dette ville jeg ikke have anført, dersom bemældte Forretning ei havde viiſt, at det var Trold-Karlens egen frievillige Bekjendelse, og at han blev ſtaaende ved ſamme lige til ſin Død.

derlig blant gamle Folk. Men jeg maae vende mig nærmere til Sognets Beskrivelse og betragte

1) Søvds- eller Søvde-Fiorden, som gaaer ud fra Røvde-Fiordens Søndre Side, og løber ind imellem Røvde- og Brandals-Stranden, tagende sin Begyndelse paa den eene Side ved Søvdensættet, og paa den anden ved Koppernættet, og strækkende sig derfra i 1 Miils Længde mod Sonden. Denne Fiord er (tværtimod det sædvanlige) meere smal ved Mundingen end ved Botnen, hvor den breeder sig saa vildt ud, at 3 adskilte og temmelig store Dale have Rum nok at aabne sig, den eene nær ved og efter den anden; hvilket ellers ikke sees i nogen anden Fiord hos os. Paa begge Sider, især den Østre, har Fiorden meget bratte Fjelde, saa at de paa mange Steder hænge ganske ud over Stranden, og ligesom bedække de sammesteds liggende Gaarde, hvilke af den Marsag sielden kan sees eller bemærkes fra Fjeld-Toppene; og som de derhos ikke ere sammenhængende, men overskæres af en Hoben smaae og fra Stranden løbende Tvær-Dale, saa see de ikke anderledes ud, end som mange høie og i Rab staaende Pyramider. Med alt dette er dog Fiorden paa begge Sider temmelig vel beboet, og har adskillige smaae Bygdelave, blant hvilke jeg ifkun vil nævne Tøgsæt- og Løfsæt-Bygden paa Vestre Strand-Side, og Skaar- med Sætter-Bygden paa den Østre. Desuden findes her et Par smaae Dale, som kortelig maae berøres, nemlig 1) Søvds-Eidet, som vel allerede i næst foregaaende Artikel er beskrevet, men kan dog her ei ganske forbiegaaes, efterdi Gaarden Eidsaae, der ligger paa Eidets Østre Kant, vender hid til Fiorden, og folgelig henhører til Søvde-Sogn. Oven for denne Gaard befindes Eidet at være ubeboet, lige op til Gaarden Stor-Eide i Vandelsbøns Sogn, men dog paa visse Steder indhæget og dyrket, saa vel til Korn som Røpers eller Røers Avling; saa at man her (til Exempel for andre) fører sig endog den vilde Mark vel til Nytte. 2) Grøt-Dal, en liden

liden og ubeboet Dal, som paa Østre Strand-Side gaaer op imellem de 2de Gaarde Dpsal (*) og Beddelsø, og er slet ikke mærkbar, undtagen af sin Elv, som kaldes Grøtdals-Elv, af de mange Grøt- eller Sand-Steene, som deri findes liggende, til Deels saa store som smaae Bierge. Samme Steen Art siges at være tienlig nok til Høvedsteene, men derhos af den Egenkab, at den falder hen til Støv, naar den ligger længe i frie Luft, hvormod den bestandig skal kunde vedligeholdes og bruges, naar man jævnlig lader den ligge i Vand. Meere behøves ikke at anmærke ved Fiorden selv; men fra dens Botn opgaae 3 Dale, som nu under eet noget noiere maae betragtes.

II.) Nøvds- eller Nøvde-Dalen, som egentlig udgior den anden Hoved-Part af Sogner; gaaer op midt i Søvds-Fiordens Botn, og midt imellem 2 andre Dale, nemlig Serdal og Nordal, af hvilke denne aabner sig paa Østre og hiin paa Vestre Side. Disse 3 Dale have hver sine Strækninger, og ligge vel altsaa ganske adskilte fra hinanden; men gaae dog alle op fra Botnen af en og samme Fiord, og grændse hinanden saa nær paa, at de gierne kan føies sammen under een Hoved-Nubrique. 1) Nøvds-Dal, som af andre kaldes Nips- eller Nibs-Dal, flaaer sig strax i Begyndelsen ud i 2de lange og smale Greene, af hvilke den eene hedder Store-Nøvdsdal, den anden Lille Nøvdsdal. a) Den første, som egentlig udgior Hoved-Dalens Strækning, tager sit Løb mod Sønden hen til Dalsfiordens Grændser i Boldens Sogn, og siges at være 2 Miile lang, men derhos saa fuld af Skreeder og Steen-Murer, at den ei kan tiene til andet end Græsning, som dog her falder meget god og ypperlig. Blant andre Urter, som Dalen frembringer, findes her

Nr 2

især

(*) Det er mærkeligt, at det Navn Dpsal eller (efter vore Bønders Udtale) Upsal, som er et bekendt Universitets Navn i Sverrig, tillægges ei alene denne, men og 2de andre Gaarde hos os, af hvilke den eene ligger paa Fyrrestrand i Ørskovs Sogn, og den anden i Ørstedfiorden i Ørstens Sogn.

især en stor Mængde Dvane (*Angelica archangelica*) for vis Skylb
 Indbyggerne i denne Egn, aarlig ved Sigtesok eller Maria Besøgelses
 Tid, forsamle sig herhid fra alle Kanter, og giøre ofte 2 til 3 Miles
 Reiser, blot for at æde Stammen af bemældte Urt, som kaldes Joll, og
 holdes for en stor Delicatsse; men Noden bruger man at tygge paa
 som Tobak eller at sætte paa Brændeviin, og derved holder man sig da
 saa lystig, som ved det største Giestebud (*). β) Den anden Dale-Stræk-
 ning, nemlig Lille-Nordsdal, der bør ansees for en Green af den første,
 tager sit Lob mod Norden, og gaaer lige op til Grændserne af Røde-
 Stranden, som formodentlig har givet denne heele Dal sit Navn; thi
 at den, som nogle meene, i Steden for Røds-Dal bør kaldes Ribs-
 Dal, af de mange der vildvoksende Ribs (*Ribes rubrum*) det er efter
 mine Tanker urigtigt. Imellem denne Dal og den jævnsides liggende
 Nordal løber en lang og høi Bierg-Række, med mangfoldige Topper el-
 ler Fjeld-Tinder, samt med en Høben Sne-Bræer; og derfra, saa
 vel som fra de øvrige Fjelde paa hiin Side, samles da Vand nok til en
 Elv, som giennemstrømer Dalen fra øverst til nederst, og er vel ikke meget
 stor, men kan dog, ved indfaldende Regn- og Tøe-Veir, i en Hast vore til
 den Høide, at den ganske oversvømmer de laveste Marke, især den nederste
 Part af Dalen, hvor den falder ud i Fiorden med mange Greene.
 Scheuchzer og andre Naturkyndige have længe siden indseet og erkiendt
 Søernes (eller de færske Vandes) store Fornødenhed og Nytte til at
 standse Elvenes Fart og hindre deres Oversvømmelse; og derpaa seer
 man ogsaa her et tydeligt Beviis. Thi da Dalen er meget trang, og
 derhos temmelig lang, samt paa begge Sider indsluttet af høie Fjelde,
 hvor-

(*) Mon dette ikke skulde være en Levning af den gamle Hedenske Fæst i Norden,
 kalder Jol, om hvilken *Torfaus* mælder i *Hist. Norv. P. II. pag. 215.*,
 og siger, at den siden blev forandret til den christelige Fæst, som vi nu, med
 en liden Forandring i Navnet, kalde Jul?

hvorfra Regn- og Snee-Bandet idelig rinder ned, men her tillige slet ingen Søe findes, som kan modtage en Deel af alt dette Vand; saa bliver Elven i et paa kommende stærkt Toe-Beir saa overmaade opfyldt, at den stiger over sine Brædder, og forarsager stor Skade ved Oversvømmelse, især naar den ved løse og træer, Steene og Jord først dæmmer til for sig, og siden bryder ud igien, da store Steene sees at flyde i Bandet som Træe, og, naar de i Nedløbet møde hinanden, at give Jld fra sig som Flint; saa at Ovidii Beskrivelse over 3 adskilte Floder i Ponto kan passe sig paa denne eene, naar han i Pontic. Lib. 4. Ep. 10. siger:

Partheniusque rapax, & volvens saxa Cynapes

Labitur; & nullo tardior omne Tyras.

I øvrigt er denne Dale-Strækning, ligesom den første, ganske øde og ubeboet, og tiener ikkun som en Sæter-Dal til Græsning for en Hoben Nøg om Sommeren. Det er altsaa ikkun den nederste, og næst ved Elve-Munden beliggende, Part af Røvdal-Dalen alene, som kan siges at være dyrket og beboet; og endda findes der ikkun en eeneste Gaard, ved Navn Myklebust, som dog er een af de største og anseeligste Gaarde i heele Fogderiet, og skal herefter noget videre ommaltes. 2) Sør-Dal, som aabner sig paa Vestre Side af Røvdal-Dalen, er kun en middelmaadig Dal, omtrent af en halv Miils Længde, og løber mod Sonden og Vesten hen til Hoved-Sognets Grændser. Den ligger indsluttet imellem saa høie og mod hinanden højdende Fjeld-Sider, at man (f. Ex. paa Gaarden Sør-dal) skal igiennem Løven (det er Tag-Hullet paa Røg-Stuerne) kunde see dem hængende ud over, fra hvilken Side af Stuen man kaster Øinene op; hvoraf man dog ingen anden Uleilighed har, end hæftige Raste-Vinde. Den indbefatter i alt 4 middelmaadige Gaarde, foruden et lidet særskildt Vand og en Elv, som har saa jævnt og stille Løb, at Løven kan gaae lige op til det øverste af Dalen, hvor den og bliver fangen. 3) Nord-Dal, som aabner sig strax Østen for Røvdal-

Dalen, gaaer jævnsides med Lille-Nøvdal, og altsaa først mod Osten, men siden mod Nord, hvoraf den og har saaet sit Navn, til Forskiel fra Sør-Dal, der egentlig løber mod Sonden. Saa vidt denne Dal er beboet, holder den $2\frac{1}{2}$ Fierding Wiil i Længde, og deeles efter Længden af en nedløbende Elv, i 2de saa lige Parter, at der netop ligger 18 Møllag Jord paa hver Side. Paa et vist Sted, hen ved Gaarden Brudevold (*), falder Elven ud over en høi Klippe, og gjør der et Vandfald eller en Foss, kaldet Sarp-Foss, som vel er meget stor, men dog formodentlig ikke at ligne med den bekjendte Foss af samme Navn ved Frederikstad i Aggershuus Stift, hvor de største Misbødere i gamle Dage fandt deres Rettersted og Grav. Paa samme Sted er Dalen saa overmaade trang og indkneben, at der neppe kan være over 10 Alnes Bredde imellem begge Fjeld-Siderne, hvilke her befindes saa bratte som Huus-Vægge, og holde efter blot Miesyn omtrent 12 Favne i perpendicular Høide. I den øverste Part af Dalen ligger en Bygd, bestaaende af 4 særskilte Gaarde, som i Diatrikelen ere alle anslagne under een Tagt, og indbefattede under det eene Navn Nordal, hvilket egentlig tilkommer den eene af bemældte 4 Gaarde især; men tillægges dernest heele Bygden, og endelig den heele Dal i Almindelighed. Denne Bygd har endnu en temmelig Deel Skov, saa og godt Korn-Land; men da den ligger

noget

- (*) Dette Navn, som og er tilføjet for flere Gaarde hos os, er formodentlig sammensat af det gamle Norske Ord Braut, et steilt og afbrudt Sted, og Bold, en jævn og græsrig Stætte. Den uhyelig ommældte Gaard Brudevold i Vandelsøfiorden har sølgelig vel og sin Oprindelse af Braut og Viig; og om saa er, kan man let fatte Betydningen af det Navn Bruden, som sammesteds tillægges en vis Steen i Fjeldet. *Torfaus* siger vel i *Hist. Norv. Libr. I. pag. 392.* at Braut betyder en Wei, *Via*; men af Sammenhængen med det Foregaaende sees tydelig nok, at det maae være en steil og ubaanet Wei, hvilket og Ordet selv giver tilkiende, da det uden Tvivl kommer af at Bryde.

noget høit, tager den undertiden Skade paa Sæden ved for tidlig indfaldende Kulde. Foruden de allerede ommældte Gaarde findes her endnu en Deel flere, og blant dem især Gaarden Viig, som næst Myklebust er den største Gaard i Sognet, og maae nu tilligemed den i Fortæd betragtes.

1) Viig er den nederste Gaard i Nordalen, beliggende ved Elve-Munden i en liden Viig eller Bugt, af hvilken den bærer Navn, og bestaaende af 9 Bøge Fisk, som ere deelte imellem 11 Gaardmand. Denne Gaard bør da ansees for een af vore store Landsbyer her i Fogderiet; men (efter Belærbærdige Hr. Wiingaards Anmærkning) skal den baade i Bye og Mark være omtrent indrettet som en Dansk Bønde-Bye, og folgelig have alle dens Feil, bestaaende fornemmelig deri: at Gaardmændene boe alle samlede paa eet Sted, tæt ved hinanden, og have altsaa for lang Vej til deres yderste Indengierds-Marker, som af den Marsag ikke til Gavn kan dyrkes; og dernæst, at de have alt for mange smaae Alger og Eng-Stykker liggende om hinanden i et Slags Fælledskab, der ligeledes gjør Hinder i Jordens tilberlige Dyrkning, og forarsager, at samtlige Gaardens Beboere skal ikkun være i maadelig Tilstand, og langt fra ikke staae sig saa vel, som Naboerne paa Gaarden Myklebust, der have sine Huuse meere adspredte, og sine Marker bedre inddeelte. At de Danske Landsbyer i Almindelighed virkelig have foranførte Feil i deres Indretning, maae jeg slutte af visse i de seenerer Tider udkomne Danske Deconomiske Skrifter; og at samme Feil ligeledes findes her, bør jeg trøe paa velbemældte Hr. Wiingaards Ord.

2) Myklebust eller Myklebost (*), hvis blotte Navn giver en stor Gaard tilkiende, bærer Prisen i Størrelse frem for alle andre Gaarde af samme Navn, ja endog frem for alle andre Gaarde i det heele Fogderie; hvilket dog ei er at forstaae i Henseende til Matrikel-Tarten (thi den er høiere paa adskillige andre Gaarde, fornemmelig i Nord-Perne) men i Henseende til Beboernes Antal, da her i alt boe

17

(*) Dette er den 10 Gaard her i Fogderiet, som kaldes saa; og kan Navnets Oprindelse eftersees i denne 2. P. 1. Cap. Pag. 16, hvor Sandmors Topographiske Beskrivelse begynder med den Gaard Myklebust paa Harsen, ligesom den her endes med en Gaard af selv samme Navn.

17 Gaardmænd (*) og 2 Huusmænd, som med deres Born og Tjens-
de udgjør 70 til 80 Sieler. Gaarden ligger i den nederste Part af
Røvdals-Dalen (som i øvrigt er ganske ubeboet) og nær ved Elve Mun-
den, hvor Markerne falde sandige og tørre, da de mestendeels bestaae
af det saa kaldte Elve-Skudt, det er grov Sand og Steen, som Elven
Eid efter anden har skudt fra sig, og som den idelig forandrer ved Ind-
brud, Til sætninger og Oversvømmelser, af hvilke sidste denne Gaard
ofte hiemsøges, og sættes undertiden saa dybt under Vand, at Bebo-
erne maae forlade deres Huuse. Derimod har denne Gaard vidt-
løftige og ypperlige Græsgange, saa og skøn Herlighed af Birke-Skov
og Bldt, især af Hiorter, som opholde sig her heele Sommeren igen-
nem, men begive sig mod Vinteren nærmere ud til Havet, fornemmelig
til Statlandet, undertiden og til Gurskøen, da de, for at komme til
det sidstbenævnte Sted, maae svømme over Røvdalsfiorden. Paa
denne Gaards Grund staaer

- 3) Sønd-Kirke, en liden, gammel og uanseelig Stab-Kirke, som hver-
ken ud- eller indvendig har noget mærkbærdigt at fremvise, undtagen
en gammeldags Altar-Table, indrettet omtrent som et Skab med dob-
belte Døre, og med et malet Billede uden paa hver Dør; da det eene
forestiller Jomfrue Maria, men det andet St. Ole, trædende paa
en kronet Slange, samt holdende i den eene Haand en Kalk, og i den
anden et Sværd, med denne Underskrift: Sanctus Olaus. Kirken
vedligeholdes paa Sogne Folkets Bekostning, og eier et Jordegods,
bestaaende af 11 Boge 2 Pd. $1\frac{1}{2}$ Mk. Fisk.

Saaledes har jeg da endet Beskrivelsen over Vandelvns Præste-
giæld, og med samme Beskrivelsen over heele Søndmør; saa at nu intet
videre staaer tilbage, end at tilføie en Fortegnelse paa alle Bygder og Gaar-
de i fornævnte Kald, tillige med deres Matrikel-Taxt og Beboeres Antal.

Vand-

- (*) Den Gaard Synæs paa Vigersøen skulder 16 Boge Fisk, og har kun 15
Gaardmænd. Blindem paa samme Øe skulder 18 Boge Fisk, og har
kun 12 Opsiddere. Godøe i Borgunds Sogn, som har den heieste Taxt
i Søndmørs Matrikel, skulder heele 24 Boge Fisk, men har dog kun 11
Gaardmænd og 1 Huusmand. Disse og flere paa Nord-Derne belig-
gende Gaarde ere, formedelsk Herligheden af Fiskerierne, satte langt høiere
op i Taxten, end de i Grunden kan giøre Skiel for.

Bandelvens Sogn.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes		Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skjld.	Gaard- mænd.	Pladse- mænd.	Huus- mænd.	
En Part af Hafslø- Stranden.	Krogviig.	I			I	En Ødegaard, Kongen tilhørende.
	Krogdal.		I	3		
	Bluevaag.	I		18	I	
	Brudeviiig.	I			I	
	Særboung.	1 $\frac{1}{2}$		18	I	
	Hundnæs.	2 $\frac{1}{2}$			2	Lehnsmændsgaard og Lingsked for Band- elvs. Skibrede.
	Møllebust.	1 $\frac{1}{2}$		18	2	
	Yttre Strand.	2			1	
	Indre Strand.	2 $\frac{1}{2}$			2	
	Tørlen.	I		9	2	
	Fiskaae med Reite.	3			4	Disse 5 Gaarde henhøre til Svends. Eidet.
	Nareh.	1 $\frac{1}{2}$			2	
	Kysten.	I		27	I	
	Stor-Eide.	6		18	6	
	Lille-Eide.	1 $\frac{1}{2}$		18	2	
Band- elvs. Fiord.	Yttre Tunheim.	3 $\frac{1}{2}$			2	Her eier Kongen 1 Pd. 12 Mk.
	Midt-Tunheim.	2			2	
	Indre-Tunheim.	3 $\frac{1}{2}$			2	
	Stranden.	I		18	2	
	Bakken.	I			1	
	Yttre-Skierven.	1 $\frac{1}{2}$			2	
	Indre-Skierven.	1 $\frac{1}{2}$			2	
	Lviebakke.		2	6	1	
	Beednæs.	3 $\frac{1}{2}$			2	
	Sylte.	2 $\frac{1}{2}$		18	3	
	Lundeboung.	1 $\frac{1}{2}$			2	
	Brekke.	I			1	
	Hatlebrekke.	2			2	
	Dore-Brekke.		2	6	I	

Bandelbens Sogn.

Bygdelavens Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Skuld.			Gaard-mænd.	Pladse-mænd.		Huus-mænd.
		Vog.	Pd.	Mf.				
Bandelb-Fiord.	Glaate-Lie.		2	6	ede.			Findes ikke i den nye Matrikel.
	Osen.							
	Myklebust, eller Syltedal.	1		27	2			
	Nas-Stol.	1	1	3	ede.			
	Ekrem.	3 $\frac{1}{2}$			3			
	Ekremfælde.	1 $\frac{1}{2}$		18	2			
	Vespehoug.		2	15	1			
	Maarsæt.		2	6	1			
	Hatlenæs.	1		9	1			
	Krognæs.	2 $\frac{1}{2}$		18	3			
	Indreviig.	2			2		I	
	Nod.	1			1			
	Yttreviig med Bakken.	2 $\frac{1}{2}$		18	2			
					1			
	Bandelb-Dal.	Slagnæs.	3			3		
Keliken.		1		9	2		I	
Tue, eller Tune.		4			7		I	
Yttre-Elorge.		2			2			
Indre-Elorge.								Tilhører Nordfiord.
Store-Torviig.		1	2		1			Præstegaard.
Lille-Torviig.		1						Præstens Aulsgaard.
Alheim.		4			3			
Marøy.		1		18	2			
Ladevold.		2 $\frac{1}{2}$			3			
Gusdal.		2 $\frac{1}{2}$		18	3			
Berget.			1	21	1			
Ryften.		1			1			
Ekremseter.			1	21	2			

Bandel-

Bandelvens Sogn.

Bygde- lavens Navne.	Gaardenes		Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skyld.	Gaard- mend.	Pladse- mend.	Huus- mend.	
Band- elvs- Dal.		Veg.	Pd.	Mf.		
	Nere-Hellebust.	I		18	2	
	Krogen.	I			I	
	Nasen.	$I\frac{1}{2}$		9	2	
	Minklov.	$I\frac{1}{2}$		9	2	
	Minklovbæ.		2	16	I	
	Duestol med	$I\frac{1}{2}$			I	
	Kassen.			I		
	Lien.		2	6	I	
	Sere-Hellebust.	I		18	2	
	Mahoug.	$I\frac{1}{2}$			I	
	Saternæs.	I		18	2	
	Sunddal.	$3\frac{1}{2}$			3	
	Grubsen.		2	6	I	
	Gamlesæter.	$\frac{1}{2}$			I	
	Krogen.		2	6	I	
Skare.		I	3	I		
Halsen.	2			I		
						Disse 6 Gaarde henhøre til Sund-Dalen.
						I B. S. øde.

Søvde Sogn.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skyld.			Gaard- mend.	Pladse- mend.	
		Veg.	ld.	Mf.			
Søvd- Fiord.	Kopparnæs.	2			3		
	Lie.	1½		18	2		
	Sandnæs.	4		18	5		
	Dren.	2½			1		I
	Kolsgrov.		2	6	1		

Sønde Sogn.

Bygde- lavenes Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.	
	Navne.	Eftsd.			Gaard- mænd.	Pladse- mænd.		Huus- mænd.
Sønd- Fjord.	Eidsaae.	4		18	4			Denne Gaard henhører til Sønd- Fjeldet.
	Tagsæt.	2½			2			
	Tagsætbalke.		1	3	ede.			
	Yttre-Løset.							
	Midt-Løset.	3½		27	3			
	Indre-Løset.							Denne Ødegård bruges af visse Mænd paa Gaar- den Wiig i Nordalen.
	Løset-Strand.		2	6	1			
	Eftrem.	4			4			
	Beddeløb.	1½			1			
	Opfal.	2		18	3			
	Indre-Sæter.	1½		27	2			
	Yttre-Sæter.							
	Indre-Skaar.	1½		18	2			
	Yttre-Skaar.	1½		9	2			
	Breiten.	2		18	2			
	Breitensviig.		1	12	ede.			
	Hougeland.	1½		18	2			
	Pillebøe.		2	6	1			
Nord- dal med Sør- dal og Nord- dal.	Sørdal.	2½		18	3		I	Disse 4 Gaarde henhøre til Sørdal.
	Lade.	1			1			
	Under-Tværberg.	1½		18	2			
	Over-Tværberg.	½			1			Dette er den eneste Gaard i Nord- dal- len, og deri eier S. G. i Bog Wiig. [3 Gaarden Wiig til- hører S. G. 2 B. F.]
	*Myklebust.	13			17		2	
	*Wiig.	9			11		I	
	Koppen.	1		18	2			
	Brudevold.	2½			2			
	Tværberg.		2	6	1			Disse 9 Gaarde henhøre

Sønde

Sønde Sogn.

Bygde- lavens Navne.	Gaardenes			Beboernes Antal.			Anmærkninger.
	Navne.	Skjld.		Gaard- mænd.	Pladse mænd.	Huus- mænd.	
Nordsø-Dal, med Sø-Dal og Nord-Dal.	Landsværk.	Bog.	Pd.	Mf.	3	Disse 4 Gaar- de anføres i Matrikelen under en Tætt, og under et Navn, nemlig Nordal.	til Nordalen.
	Underbakke.	2 $\frac{1}{2}$		18	1		
	Hovgen.	5 $\frac{1}{2}$		18	3		
	Nordal.				3		
	Stølen.				2		

Imprimatur, in fidem Protocolli,
J. L. C. PONTOPPIDAN.

Sorøe, trykt hos Jonas Lindgren, det Riddersk. Akad. Bogtrykker.

